This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

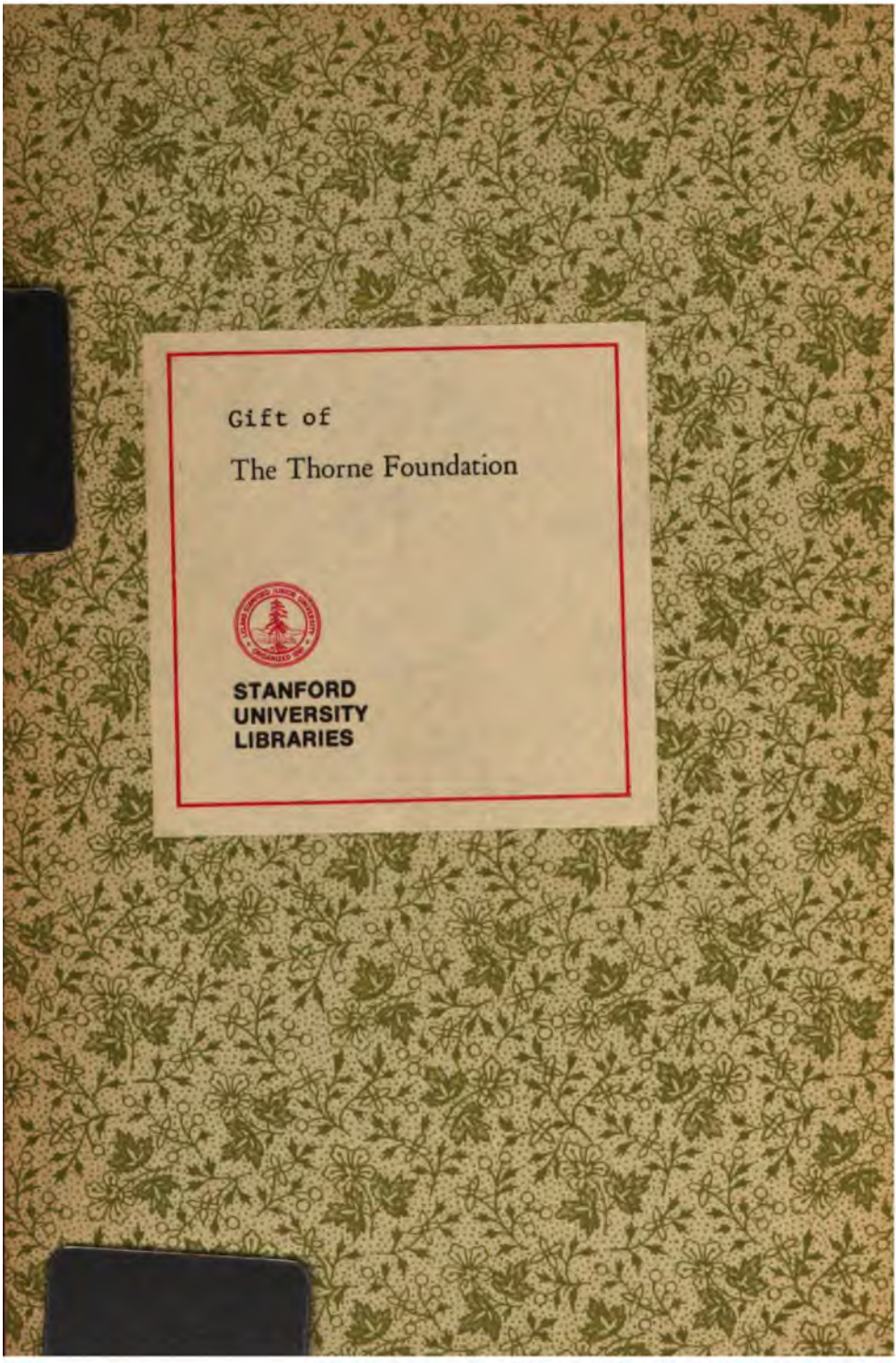
Gift of
The Thorne Foundation

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

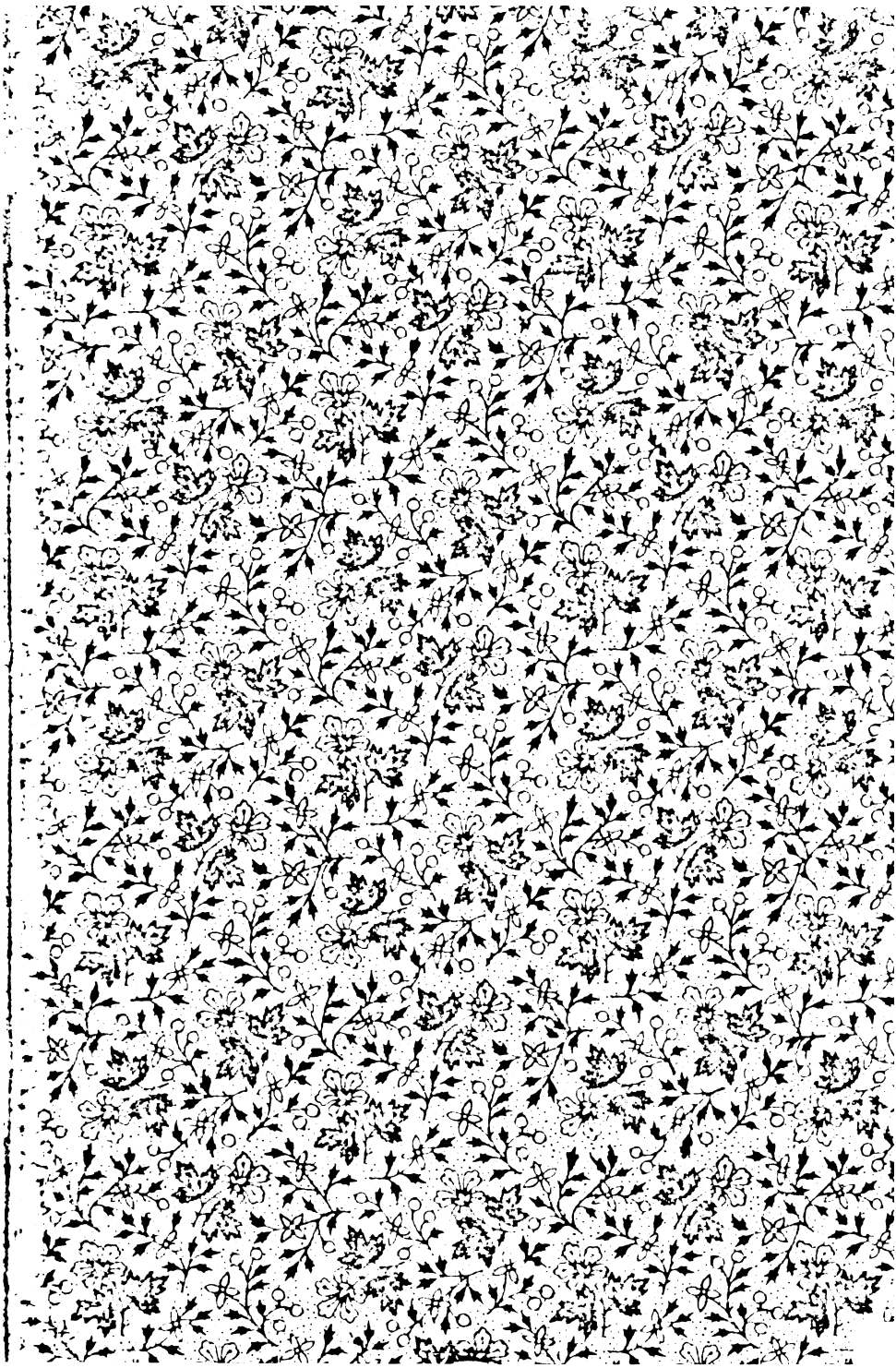

01632

[redacted]

СЪЧИНЕНИЕ

НА

ШАТОБРИАНА

МЪЧЕНИЦИТѢ

[redacted]

ФРАНЦИСКЪ АВГУСТЪ ШАТОБРИАНЪ

Chateaubriand, F. A R

МЪЧЕНИЦИТЪ

ИЛИ ПОБѢДАТА

НА

ХРИСТИАНСКАТА РЕЛИГИЯ

ЕПИЧЕСКА ПОЕМА ВЪ ПРОЗА СЪЧИНЕНА

ОТЪ

ШАТОБРИАНА

И

ПРѢВЕДЕНА ОТЪ ФРАНЦУЗСКИ И ИЗДАДЕНА СЪ ПРИБАВЛЕНИЕ БИОГРАФИЯТА НА СПИСАТЕЛЯ И ИСТОРИЧЕСКОТО Й РАЗВИТИЕ

ОТЪ

ВИВШИЯ СКОПСКИ МИТРОПОЛИТЪ ѲЕОДОСИЙ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА ИВАНЪ К. ЦУЦЕВЪ
1900

PQ2205
M316

Биографията на Шатобриана.

Францискъ Августъ Шатобрианъ, горѣщъ и краснорѣчивъ защитникъ на Христианството, приятель на старата Французска династия и списатель най-чудесенъ между всичкитѣ си съврѣменници заради очарователностьта и искуството на израженията си, се родилъ въ Сенмело (Франция) на 4 Септемврия 1768, и произхождалъ отъ едно Бретонско на древното благородство*) сѣмейство, което носѣло названието на виконството Шатобрианъ (Chateaubriand). Прѣзъ врѣмето на дѣтинството си, въ празднитѣ и свободни дни, които прѣкарвалъ въ лѣтната кѫща на бащиновото си имѣние, показвалъ въ себе си признаци на единъ безпокоенъ духъ, който го прѣдизвѣстявалъ за бѫдѫщъ прѣвъзходенъ списатель и поетъ.

Първоначалното си учение свършилъ въ гимназията на Ренна и въ деветнадесетогодишната си възрастъ отишълъ въ Паризъ съ дипломата на подпоручикъ, гдѣто се запознялъ съ нѣкои отлични мѫже, и тогава се показалъ голѣмъ приятель на старата династия. Когато избухнала революцията, Шатобрианъ, като не можалъ да гледа хладнокръвно насилията и безчеловѣчнитѣ обноски на демократическата партия, се принѫдилъ да напустне Франция. Прѣселилъ се въ сѣверна Америка, и една цѣла година се скиталъ въ вътрѣшностьта на обширнитѣ ѝ пространства, като живѣялъ прѣзъ това врѣме съобразно съ живота на дивитѣ жители. При зрѣлището на онѣзи величествени хубости, пълни съ блѣсъкъ въ онъзи дѣвствена още природа, която съ безкрайнитѣ си пустини, съ исполинскитѣ си рѣки и съ непроницаемитѣ си лѣсове се показвала на очитѣ му таква, каквато би излѣзла веднага отъ рѫцѣтѣ на Създателя, поетическата му душа се крайно трогнала и възпламенила. Отъ това си пѫтешествие той добилъ впечатлѣния и възпоминания, които му послужили послѣ да съчини прѣзъ дълговрѣменното си прѣбивание въ Англия единъ видъ поема въ проза титулирана *Наче* (Natchez), въ която описалъ нравитѣ и обичаитѣ на едно отъ дивитѣ племена на Новия Свѣтъ, което носѣло това название. Но това свое съчинение той обнародвалъ много късно, защото мислѣлъ че обстоятелствата не били благоприятни да из-

*) Въ Франция древно благородство се нарича онова, което съществувало прѣди революцията на 1789-та година.

лѣзе на бѣлъ свѣтъ едно такво съчинение. Щомъ се извѣстилъ че Лудовикъ XV приелъ пакъ властьта въ ржцѣтѣ си, веднага оставилъ Америка и се завърналъ въ Европа и, като се съединилъ съ жителитѣ на колониитѣ, вчислилъ и себе си между редоветѣ на войската за военния походъ прѣзъ 1792-а година. Като се ранилъ опасно въ врѣмето на едно сражение, се принждилъ да избѣгне бързо въ Лондонъ, гдѣто, за да си изважда нужната за живѣяние прѣхрана, се занимавалъ осемь години съ учителствуване. Франция въ това врѣме била започнала малко по малко да дохожда въ съзнание, да се издига отъ падналото си положение, което я бѣше докарало до съвършено съсипване, и да се поправя: подъ твърдата и дѣятелна ржка на Бонапарта порядъкътъ се пакъ въдворилъ въ Държавата и Църквитѣ се повърнали на духовенството за да се извършаватъ въ тѣхъ Богослуженията.

Въ това врѣме Шатобрианъ почувствувалъ че сжществувала голѣма нужда отъ извършването на една благородна задача: да се утвърдятъ духоветѣ пакъ въ християнството, което се бѣше толкова много разклатило и повредило отъ лъжливата философия на XVIII-ия вѣкъ, чрѣзъ изваждането на видѣло прѣвъзходството му въ естетическата хубость и въ поезията. Тутакси се той завзелъ съ голѣмо прилѣжание да тури въ дѣло това велико прѣдприятие. Такво е произхождението на „*Духа на Християнството*“ (Génie du Christianisme), което е едно отъ онѣзи умствени произведения, които съставляватъ епоха въ историята на литературата. Списательтъ чрѣзъ него не само сполучилъ да докаже прѣвъзходството на Християнството надъ всичкитѣ други религии, но дѣйствително и повърналъ на Французското общество религиозното чувство, което отдавна бѣше изчезнало отъ него.

Но Шатобрианъ, прѣди да обнародва това свое съчинение, извадилъ отъ него единъ епизодъ и го пустналъ въ обществото, както се пуща за опитъ баллонъ въ въздуха: тойзи епизодъ е билъ съчинението *Атала*, „единъ видъ поема въ проза половината описа„телна и половината драматическа, която цѣлата се състои въ „живото описание на двама любящи се съпржзи, които, заточени, „се скитатъ въ едно уединено и пусто мѣсто и си приказватъ, и „въ трогателната картина на любовнитѣ смущения всрѣдъ тиши„ната на пустинята*)“. Написано подъ покрива на бѣдната хижина на Американския дивакъ, това малко съчинение, въ което любопитството на разказа е прѣвъзвишено чрѣзъ всичкитѣ очарования на поезията, и чрѣзъ единъ стилъ на безподобна блѣскавина и хармония, направило слѣдъ обнародването му твърдѣ голѣмъ шумъ. Шатобрианъ се показва въ него, безъ съмнѣние, като продължитель на Ж. Ж. Руссо и на Бернардина de Saint—Pierre: ималъ е и той, като тѣхъ, въ себе си съзнанието на истинската природа, но ги е надминалъ твърдѣ много въ богатството на цвѣтущитѣ

*) *Прѣдговоръ на Атала.*

изражения, въ блѣсъка на описанията си, както и въ онъзи внимателна грижливость, наврѣменнѣ чрѣзмѣрна, относително подробната дѣйствителность, която се нарича *подобающъ на всъко нѣщо цвѣтъ* (la couleur locale), и на която съчинителъ на *Атала* може да се земе за изобрѣтатель.

На *Духа на Християнството* принадлѣжи и Рене (René), единъ другъ епизодъ, когото тъй лесно, като *Атала,* могълъ да извади отъ него, и който ималъ сѫщата сполука. Шатобрианъ е тука описалъ едно ново за Французитѣ чувство, ако и да е то било извѣстно въ Германия още отъ врѣмето на Werther de Goeth, и именно онова стръмлѣние къмъ безконечностьта, което гризи сърдцето че земята не може да го удовлетвори: безпрѣдѣлното и безпрѣдметно безпокойствие, смущението на една душа, която е твърдѣ много прилѣпена къмъ желанието да дири единъ несхващаемъ идеалъ. Отъ тази болесть страдалъ въ младитѣ си години и списателъ; и самъ си той разказва въ дѣйствителность своята история въ историята на Рене който, слѣдъ една безразсѫдлива блуждающа се напраздно младость, въ продължението на която тичалъ да стигне химеритѣ, и да хване сѣнкитѣ, и се излагалъ на тщетни мечтания, отишълъ да търси въ новия свѣтъ занимания, за да може да забрави тамъ въображаемитѣ си злини.

Списателъ, за да постигне цѣлъ, която си бѣше прѣдложилъ въ *Духа на Християнството,* трѣбаше да разгледа тоя обширенъ прѣдметъ отъ *всичкитъ му страни. Но Шатобрианъ* е билъ, прѣди всичко, поетъ въ оня смисълъ, по който се разбира че е той ималъ естествената наклонность да идеализира въ ума си и да прѣвъзвишава искуственно всичко онова, което ставало прѣдметъ на неговитѣ размишления, и да украсява дѣйствителностьта на блѣстящитѣ краски, които си прѣдставлявалъ въ въображението. Отъ тука произлиза, че онъзи часть отъ неговото съчинение, въ която е изложилъ тайнствата на Християнския догматъ, и за която би били нужни по-добрѣ обширнитѣ познания на богословеца, отколкото ентусиазиътъ на поета, показва понѣкадѣ нѣкои опущения и значителни празднини и нѣкои извѣстни несъвършенства. Списателъ се показва по-добъръ и имѣющъ повече познания и по-вече точность въ израженията си, или когато изучава есѳетиката на Християнството, т. е. своята поетическа и литературна страна, това което му дава обстоятелството да сравни съчиненията на Християнскитѣ и на Еврейскитѣ списатели и изящнитѣ художници съ онѣзи на древното язичество, или когато изслѣдва външнитѣ обряди на богослужението и учрежденията, които са произлѣзли отъ християнството. Но добрѣ е да се спомене тука, че Шатобрианъ, като членъ на Католицизма, когато е писалъ за християнството въобще, е ималъ прѣдъ видъ само Римската Църква, тъй щото *Духътъ на Християнството* не е друго, за да кажемъ истината, освѣнъ едно прославляване католическитѣ постановления и външнитѣ блѣсъци и възвишености на едно богослужение,

което се стръми, най-вече отъ всичко друго, да говори на чувствата и на въображението.

Както и да е, Шатобрианъ съ обнародването (въ 1802) на това хубаво и образцово съчинение се поставилъ изведнажъ надъ всичкитѣ списатели, негови съврѣменници. Видѣлъ себе си да се търси съ голѣмо старание отъ тогавашното висше управление на Француската Държава, което успѣло да го привлѣче и привърже къмъ себе си за нѣколко врѣме. Тогава той се занимавалъ съ писуване въ *Французския Меркурий*, единственний литературенъ Журналъ на онъзи епоха, съ сътрудничеството на Fontanes, на La Harpe и на други. Наполеонъ I-ий, като оцѣнилъ прилично списанията на Шатобриана, го изпроводилъ въ Италия за секретарь на Кардинала Фешъ (Fesch), на когото е било възложено особенно послание при Папското сѣдалище, но веднага се отказалъ отъ всѣкаква Държавна служба, когато се научилъ за смъртното наказание на Енгенския (d'Enguien) дукъ, и това му дало единъ прѣвъзходенъ поводъ за да прѣкъсне сношенията и приятелството съ едно правителство, отъ което не билъ никакъ доволенъ, и за да влѣзе пакъ въ роялистическата партия, къмъ която ималъ наклонность и се отнасялъ любезно както чрѣзъ личнитѣ си мнѣния тъй и чрѣзъ сѣмейнитѣ си традиции.

Като се освободилъ по тоя начинъ отъ зависимостьта на държавенъ чиновникъ, изново се прѣдалъ въ литературата, прѣгърналъ идеята да състави християнска епопея, и веднага започналъ да пътува за тъзи цѣль; посѣтилъ Гърция, Святитѣ-Мѣста, Египетъ и Испания и записалъ възпоминанията си отъ пътешествието въ *Пътеописанието отъ Паризъ до Иерусалимъ*. Знае се какво съдържание трѣба да има едно такво съчинение; но въ Пътеописанието на Шатобриана има нѣщо по-вече отъ впечатлѣнията и отъ разказитѣ на единъ пътешественникъ: намиратъ се въ него съпричислени още и разисквания, размишления и обширна ученость, и тѣ не съставляватъ просто части, които да не принасятъ никакъвъ интересъ. Въ него се забѣлѣзва топографическото описание на Святитѣ-Мѣста въ Палестина доста слабо, сравнително съ онова на класическа Гърция, и се вижда че авторътъ се е въодушевлявалъ по-вече отъ възпоминанията на язическия свѣтъ, отколкото отъ онѣзи на Християнството. Освѣнъ това, въ завръщането си отъ обиколката въ Испания, гдѣто билъ особенно поразенъ отъ разкошностьта и величието на Алхамбра, той носѣлъ съ себе си една пълна съ очарованность новина, *Послѣдний отъ Абенцерагитѣ*, епизодъ, заеменъ отъ нравитѣ на Испанското рицарство и отъ срѣднитѣ вѣкове, къмъ които Шатобрианъ е ималъ всѣкога една скришна и непрѣодолима симпатия, и които е описалъ съ голѣма приятность. Тойзи малъкъ рицарски романъ, въ който чрѣзъ чувствованието на честьта осжжда на вѣчна овдовѣлость двѣ сърдца, които всичко съединява, а само религията раздѣля, *съвършенно* прилича на *Атала и на Рене:* може би и да

ги надминава по приятния си и хубавъ стилъ както и по възвишенността на идеитѣ и благородството на характеритѣ.

Но не е била само наклонността къмъ любопитството, която задължила Шатобриана да направи пътешествие въ Гърция и въ Святата-Земя. Главната негова цѣль е била да види съ очитѣ си мѣстата, въ които ималъ намѣрение да положи главнитѣ сцени на едно ново съчинение, на една христианска епопея, както казахме по-горѣ, на която идеята и планътъ се били зачели въ ума му още когато прѣбивавалъ въ Римъ. Думата е за *Мжчениците* (les Martyrs), съчинение което, споредъ убѣждението на автора, трѣбаше да бжде най-хубавото и най-блѣстящето цвѣте на литературния му вѣнецъ. Това прѣвъзходно умствено творение дѣйствително принадлѣжи на рода на епическата поезия и е отъ вида на великата, високата, героическата и историческа епопея, а никакъ не на романическата, която прѣдставлява сценитѣ на частния и общественъ животъ и ни дава нѣща пълни съ веселости, очарования, съвършенно прѣправени или поне смѣсени съ измислици; то се вижда ясно отъ това че въ прѣдметното съчинение чудесно то държи главно мѣсто, а измислената история на любовнитѣ връзки на Евдора и на Кимадока сж само блѣстящата основа, върху която авторътъ описува съ всичкото величие Римския свѣтъ, какъвто е дѣйствително билъ въ врѣмето на Диоклитиана, въ епохата, въ която лъжливата философия и язичеството се сгрумолясватъ и Религията на Иисуса Христа възтържествува. Ето едно кратко разложение на онова, което служи за основа, върху която е изплетена цѣлата поема:

Евдоръ, синъ на Ласѳена и приятель на младия князь Константина, ако и да билъ възпитанъ въ Християнската религия, въ младитѣ си години прѣкарвалъ единъ животъ много скандалиозенъ и разсѣянъ. Отлжченъ църковно отъ едновѣрцитѣ си заради разпуснатостьта си, осжденъ на заточение отъ императора за едно прѣстжпление, на което той наистина не билъ виноватъ, отишълъ въ Галлия, и земалъ участие въ едно сражение противъ Франкитѣ, вслѣдствие на което се уловилъ плѣнникъ и се закаралъ въ тѣжко робство. Слѣдъ придобиването свободата си и получването помилване, направилъ единъ блѣскавъ воененъ походъ съ слаjни побѣди въ Бретания и управлявалъ нѣколко врѣме Армориk; послѣ си далъ останката и се рѣшилъ да се оттегли на частенъ и спокоенъ животъ въ кжщата на баща си. Като минавалъ прѣзъ Мессиния, се срѣщналъ съ Кимодока, дъщеря на единъ уважаемъ Омировъ жрецъ, и, ако и да била идолопоклонница, я поискалъ за съпрага отъ баща ѝ. Кимодока веднага цѣла разполага себе си да прѣгърне религията на тогози, когото обикнала; но Евдоръ ималъ единъ съперникъ, любимеца на Галерия, свирѣпия Иероклей, който, за да се отърве отъ тогова, който туря спжнки на плановетѣ му, които кроялъ за да може да грабне Кимодока, старае се да изтръгне отъ Диоклитиана, сътрудникъ на Галерия

въ управлението на обширната Държава, единъ указъ за да се прѣслѣдуватъ християнетѣ. Евдоръ, принуденъ да се отдѣли отъ онѣзи, съ която току що се бѣше сгодилъ, отива въ Римъ, гдѣто се избира отъ събранието на Християнетѣ за да ги защищава прѣдъ сената. Но рѣшението за гонението на Християнетѣ е било произнесено вече, и Евдоръ трѣбало да съучаствува въ неволята на братията си. Кимодока, изхвърлена чрѣзъ едно кораброшение въ брѣговетѣ на Италия, попаждa въ властьта на Иероклея, бива изтъргнята отъ рѫцѣтѣ на тоя проклѣтникъ чрѣзъ единъ многолюденъ бунтъ. Между това, часътъ за смъртното на Християнетѣ наказание ударя. Евдоръ, който противостоялъ срѣща всичкитѣ съблазни и примамвания, употрѣбени за да се отрече отъ религията си, закарва се въ цирка, за да бѫде жертва на дивитѣ звѣрове; но Кимодока тутакси пристигва и се явява при него въ тризнището въ послѣдната минута, за да участвува и тя въ неговата участь; и тъй тѣзи двама съпрѫзи, които Богъ, въ тайнственитѣ си разпорежданія, билъ отпѫнапрѣдъ назначилъ за посдѣдни всесъжжени жертви на язическия фанатизмъ, получаватъ заедно палмовитѣ вѣнци на мѫченичеството. И тъй епохата на гоненията за пó-нататъкъ се закрива и Християнството се качва побѣдоносно върху трона на Константина.

Шатобріанъ, като продължавалъ въ *Поемата на Мѫченицитѣ* сѫщата цѣль, която и въ *Духа на Християнството,* мислѣлъ да прѣдстави въ нея ясно двѣтѣ религіи, и да извади на явѣ отъ сравнението имъ прѣвъзходството на Християнството. Но нѣкои отъ критицитѣ не сѫ могли да се увѣрятъ че е постигнѫлъ цѣлта си, защото поетическата страна на еллинската миѳология е прѣдставена въ нея подъ едни краски толкова блѣстящи, щото тѣ правятъ да блѣднѣе чудесната свѣтлина на Християнството, въпрѣки толкова много трудъ, когото авторътъ употрѣбилъ за да направи пò-видни естественитѣ му хубости и достолѣпното му и благородно величие.

Може да се каже че литературното поприще на Шатобріана се свършва съ *Възстановлението* (Restauration). Поетътъ на *Атала* и на *Рене* е всѣкога увѣрявалъ че е билъ списатель на въображението само прѣзъ часоветѣ на почивката си; и утвърдително може да се каже че той е излѣзълъ на списателската сцена най-първо чрѣзъ едно историческо съчинение, *Списание за древнитѣ и пò-нови революціи* (Essai sur les révolutions anciennes et modernes), съ което осѫждаше изучването лъжливата философия, ако и да се бѣше вмѫкнало неосѣтно.

Въ 1811 Шатобріанъ се назначилъ членъ на Французската Академия на мѣстото на Сенiера, но понеже осѫдилъ живота на прѣдшественника си въ една произнесена отъ него похвална рѣчь, удостоилъ се да приеме това мѣсто само слѣдъ възстановлението на изгонената стара царска династия. Когато Държавата се бѣше *разбѫркала,* той билъ започналъ да работи съ перото си и съ

талантитѣ си за полза на царизма. Слѣдъ завръщането на Бурбонитѣ, когато земалъ управлението на Франция Лудовикъ XVIII, списательтъ бива политическа личность. Писувалъ брошури, за които царьтъ ясно казвалъ, че тѣ му докарали по-голѣма полза, отколкото войскитѣ; придружилъ го въ стодневното му прѣбиване въ Гандъ; врашa се отъ тамъ министъръ и държавенъ съвѣтникъ, и се отличава въ политическия си животъ чрѣзъ ревностния си царизмъ, но въ сѫщото врѣме, вѣренъ на конституционнитѣ си начала, и чрѣзъ единъ независимъ и склоненъ къмъ нововъведение умъ, който достигналъ да не може да търпи монархическото управление на царя, който го уволнилъ доста грубо, и той тогава миналъ въ противната страна. По ний нѣмаме намѣрение да го описуваме тука като Държавенъ мѫжъ въ политического му поприще: стига ни само да знаеме че той пакъ се върналъ въ министерския постъ и изпълнявалъ високитѣ си длъжности като посланникъ на Франция при Англинското правителство. Въ врѣмето на Карлъ X, възкачването на когото бѣше привѣтствувалъ чрѣзъ една нова брошура. *Царьтъ е умрѣлъ, да живѣе Царьтъ,* не земалъ вече участие въ управлението на Държавнитѣ Работи, и съставилъ една опозиция доста силна срѣща правителството въ камарата на Народното Събрание, и за тъзи цѣль употрѣбилъ перото си въ вѣстника journal des Debats. Политическата журналистика намѣрила въ неговото лице единъ добъръ водитель и твърдоумѣнъ редакторъ, а свободата и справедливостьта, горѣщия си защитникъ. Слѣдъ Юлското възстание Шатобрианъ оставилъ съвършенно политическото си поприще, и вечъ не се явилъ никѫдѣ другадѣ освѣнъ въ салона на г-жа Récamie, негова приятелка, която имала грижата да не пуща при него никого, освѣнъ извѣстнитѣ почитатели на великия списатель. Тамъ той билъ прѣданъ на литературни съчинения и обнародвалъ *Историческитѣ си Изучвания* и *Записките* си, за които говорѣлъ често, и отъ които нѣкои уломаци често прочиталъ на приятелитѣ си съ голѣмо удоволствие.

Шатобрианъ умрѣлъ въ Паризъ въ 1848, а тѣлото му се погрѣбло на едно избрано отъ самия него пусто и стръмно мѣсто близу до океана. Когато се обнародвали, слѣдъ смъртьта му, *Записките* му подъ заглавието *Записки на отвѫдъ гроба*, произвели едно голѣмо разочарование. Въ тѣхъ се намиралъ, безъ съмнѣние, на много мѣста характера на прѣвъзходния поетъ, но врѣмето бѣше изучило произведението му, и нѣкои погрѣшки, която една строга критика бѣше могла да прикачи на блѣстящия списатель, притъпченностьта на впечатлѣнието и надутостьта на стила, се виждали въ тѣхъ много по-особенни отколкото въ списанията, които билъ съчинилъ въ епохата на цвѣтущата си възраст. Вижда се още и че е вмѫкналъ на всѣкѫдѣ едно тъщеславие толкова високомѣрно, единъ егоизмъ толкова малко покритъ, едно унижение на духа си толкова всеобщо, и толкова студено сърдце, щото личностьта на Шатобриана

е била изгубила въ тѣхъ много, и че приятелитѣ му дошли въ положение да скърбятъ за това злощастно обнародване.

Шатобрианъ обаче не остава за това по-доленъ, чрѣзъ живото си и блѣстяще въображение, чрѣзъ красноречието и богатството на разнообразния си стилъ и чрѣзъ висотата на израженията, отъ единъ списатель който е ималъ най-голѣмото влияние надъ съврѣменницитѣ си. „Отъ него произтичатъ", казва Sainte „Beuve, „като отъ източникъ, хубоститѣ и погрѣшкитѣ, които на„мираме на всѣкадѣ около себе си, даже и у онѣзи на които се „чудимъ най-вече: той е отворилъ двойната врата, прѣзъ която „сж влѣзнали вкупъ добритѣ и лошитѣ сънища". Дѣйствително трѣба да се почита, въпрѣки уважението му и удивлението му къмъ классицитѣ, които той никога не билъ оставилъ и отъ които произхожда, като истински началникъ и отецъ на романтическото училище. При всичко че политический му животъ показва нѣкои противоречия, билъ обаче винаги истински любитель на свободата, а главната му цѣль се стръмѣла да примири старитѣ привилегии на царската династия съ новитѣ взискания на народа. При талантливия си умъ Шатобрианъ е съединявалъ и естествени прѣимущества: ималъ е умѣренъ растъ, живъ погледъ, правилно лице, и твърдото му и благородно сърдце се изображавало на лицето му.

Отъ многото издания на списанията му най-добритѣ сж онѣзи на Ladvocat въ 31 тома, въ Паризъ 1831, прѣгледани и корегирани отъ самия списатель, и онова на Gosselin въ 25 тома на осмина 1838. На нашия язикъ сж прѣведени до сега съчинението *Атала* и единъ уломъкъ отъ *Духа на Христианството* напечатанъ въ *Изгубения Рай*, като критика на великия Английски поетъ.

Историческото развитие на „Мжчеництѣ“.

За да разбере читательтъ прогресивния вървежъ на Християнството, за което толкова мжченически кърви сж се проливали, още отъ началото на основанието му до съвършеното му възтържествуване и разпространение, и се възпѣватъ отъ красноречивия списатель на настоящата епопея, счетохъ за добро да се разгледатъ обстоятелствата, въ които се е намиралъ свѣтътъ прѣди и слѣдъ рождението на Иисуса-Христа.

Църквата на Християнетѣ се е положила на земята като едно свърхестествено и първообразно учреждение, като едно първо религиозно общество, което да сжществува отъ само-себе си; тя се е прѣдназначила да бжде обща, да обема въ обятията си всичкитѣ человѣци: трѣбаше прочее да влѣзе още въ началото въ люти борби съ всичкитѣ естествени влияния, които покровителствували тогава умственото развитие на народитѣ, да се бори отъ една страна противъ изключителния духъ на националнитѣ религии, а отъ друга — противъ аѳеизма и безнравственността, които бѣха завладѣли свѣта слѣдъ падането на простонароднитѣ религии.

Иисусъ-Христосъ основателтъ на Църквата, не се родилъ неожиданно, безъ приготовление и безъ прикосновение съ древния свѣтъ. Неговото божествено слово бѣше отъ вѣкове блѣснало и освѣтило тъмнината на Иудеитѣ и на язичницитѣ; пророцитѣ на Израиля бѣха прѣдизвѣстили по единъ най-ясенъ начинъ дохождането на Мессия, когото народътъ чакалъ съ едно постоянно растжще нетърпѣние. Най-сетнѣ Въжделенний отъ всичкитѣ народи се явилъ, когато се бѣха изпълнили врѣмената, и тържествено обявилъ че е дошълъ, не за да унищожи закона, а за да го изпълни, и сравнявалъ себе си съ бащата на едно сѣмейство, който изважда отъ съкровището си и стари и нови нѣща. И тъй Християнството и Църквата се показали още отъ началото като прѣдмети стари и нови.

Тѣзи противоположни отношения упражнявали върху участьта на Църквата рѣшителни влияния. Тѣ едно слѣдъ друго замѣдлявали или ускорявали ризпространението ѝ, прѣдизвиквали борбитѣ ѝ изотвънъ, или вълненията ѝ отвжтрѣ. Трѣба прочее най-напрѣдъ да хвърлимъ единъ кратъкъ погледъ върху религиозното, нравствено и политическо положение на язичницитѣ и на Иудеитѣ въ врѣ-

мето на Иисусъ-Христовото рождение и гонението послѣ противъ вѣрующитѣ.

Не само Християнството прѣдполага, но и всичката безпристрастна история признава необходимо че человѣкътъ, когато излѣзълъ отъ рѫцѣтѣ на Създателя, се намиралъ въ едно по-възвишено положение, ималъ умственитѣ си наклонности по чисти, живѣялъ въ по-тѣсно и въ по твърдо сношение съ Бога, отколкото слѣдъ падането си. Нищо друго по-очевидно нѣма, отколкото възпоминанието на невинността на първобитния человѣкъ, което се е запазило въ най-древнитѣ традиции на народитѣ и въ най-старитѣ поеми, които възпѣватъ златния вѣкъ на человѣчеството. Къмъ това щастливо възпоминание се присъединява почти на всѣкѫдѣ и съзнанието на едно прѣслушание, на едно прѣстѫпление противъ заповѣдьта на Бога, което причинило изгубването на първобитното блаженство и докарало мѫкитѣ и нещастията, подъ които человѣчеството запѫшкало.

Християнството отдава на грѣха на първия человѣкъ причината за изгубването ва тъзи невинность. По-вечето отъ старитѣ религии сѫ наравно запазили възпоминанието на тоя първобитенъ грѣхъ, който омаломощилъ живото и силно чувство на человѣка спрямо Божеството, заличилъ въ него идеята на традициитѣ за изгубенния рай, и помрачилъ прѣдъ самитѣ му очи блѣстящата свѣтлина на първобитното откровение.

Падналий человѣкъ, като се отдѣлилъ отъ Бога, се отклонилъ и отъ истинския пѫть толкова много, щото прославилъ природата и обожилъ създанието на мѣсто Създателя. При едно такво замѣстяване природата въ Божеството, идеята за единството на Бога се изгубила почти съвършенно. Силитѣ, влиянията, многосложнитѣ феномени на природата, съ самитѣ които человѣкътъ оставилъ да се сношава, послѣ постѫпенното развитие на племената, като съставили отдѣлни людни тълпи, изключителни народности, направили да се роди полиѳеизмътъ. Человѣцитѣ прѣдположили Бога ту въ каменетѣ, въ растенията и въ лѣсоветѣ; ту въ животнитѣ, въ звѣздитѣ и въ человѣка; ту въ чувствителната хубость и въ отвлѣченото сѫщество, което се нарича Държава. Тѣзи религиозни понятия, като се развили и се систематизирали, скоро образували фетишизма, обожаването животнитѣ, звѣздитѣ и искуствата, обоготворяване Държавата и всичкитѣ системи на религиозната философия, съотвѣтствующи на врѣменнитѣ и на мѣстнитѣ различия, паноѳеизма, дуализма фатализма и материализма съ всичкитѣ му форми. Человѣцитѣ, като се размѣсило Божеството съ природата въ вѣрването имъ, изгубили идеята на духовността, на святостьта, заедно съ тѣхъ и божествената свобода. Измисленитѣ богове, както всичкитѣ видими и безчувствени прѣдмети, били подчинени подъ върховната власть на необходимостьта (ἀνάγκη, fatum).

Но малко по малко естественитѣ религии потърсили да се *освободятъ отъ робството* на природата и да замѣстятъ Божия

образъ съ человѣческия. Това направили Гърцитѣ; за първъ пѫть у тѣхъ се явили боговетѣ подъ опрѣдѣленния и постояненъ образъ на человѣка, т. е. като лични духове, които иматъ съзнание на само себе, на свободата си и на личностьта си. Язичеството е имало толкова погрѣшно понятие за человѣка колкото и за Бога. Божеството, което не се разбирало като сѫщество сѫществено духовно, могло е да се почита само съ вънкашни обряди. Духовното самопожертвование, възлагането собствената воля на Божията воля и приношението на едно чисто и справедливо сърдце не били извѣстни на простолюдното язичество: то принасяло жертви съ мисъльта само за да запазва благоволението на боговетѣ за въ бѫдѫще, или да имъ изрази радостьта си за направенитѣ нему блягодѣяния. Не могло да постигне съ ума си даже нито нравственитѣ подбудителни причини на человѣческитѣ дѣяния, защото неговий богъ не е ималъ нито святость, нито справедливость и нито свобода. Тъй сѫщо не се намирала и между язичницитѣ никаква слѣда отъ святость, отъ справедливость и отъ смиренность: на тъзи послѣдна добродѣтель нито името е сѫществувало въ тѣхния языкъ, а колкото за другитѣ двѣ, то оставятъ да се научатъ читателитѣ отъ настоящата епопея и отъ други списания какви сѫ били мерзоститѣ и отвратителноститѣ на народнитѣ религиозни обряди, онѣзи гнѫсности които сѫ се вършили въ Вавилонъ въ честь на Баала и въ Кипъръ и Каринеъ въ честь на Афродита. Гражданскитѣ добродѣтели се състояли въ онова, що е могло да се чака отъ таквитѣ человѣци, за които земното отечество е било всичко и които не разбирали вѣчното си прѣдопрѣделение, нито безсмъртието на душата си; толкова много тѣхната религия ги привързвала изключително къмъ ограниченитѣ прѣдмети на земята! И отъ това се разбира ясно защо смъртьта имъ се виждала толкова страшна, и се плашили отъ нея толкова ужасно[1]. Подъ най-разнообразни видове, въ най-различни и въ най-силни изражения се намиратъ винѫги горчивитѣ плачове на Омира". *Никой человѣкъ не е толкова нещастенъ, колкото онѣзи, които изджѫватъ и се валятъ по земята*"[2]. Това забравяне человѣческото прѣдопрѣдѣление и безсмъртието на человѣческата природа докарали робството, жестокитѣ обноски къмъ робетѣ и прѣзрѣнието къмъ человѣческия животъ, въ игритѣ на гладиаторитѣ за звѣрскитѣ увеселения и удоволствия на людните тълпи. Когато человѣкътъ прѣстане да не припознава у другия нищо друго освѣнъ едно кратковрѣменно сѫществуване, тогава той не може вече да почита человѣческото достойнство, нито у себе си нито у другитѣ.

---

[1]. Lasaulx, de Mortis dominatu in veteres. Monaci, 1835.

[2]. Ὅμηρος, Ἰλιάς, P. 446—447. Демокритъ казва: «ἅπας ὁ τοῦ ἀνθρώπου βίος ἀτέλειά ἐστι», (περὶ τῆς τοῦ σοφοῦ διαθέσεως); и Софоклъ: «Ἅπαν τὸ ὑπάρχον ἐν ἀνθρώπῳ ἐστὶ τὸ ἁμαρτάνειν», (Ἀντιγόνη, ст. 1011).

И въпрѣки тѣзи дълбоко вкоренени заблуждения на идолопоклонството, человѣкътъ запазвалъ още много нѣща, които го привързвали къмъ Бога и му Го напомнювали, както н. п. сж се запазвали винаги въ живота на язичницитѣ елементи на отлично нравствено живѣяне. Божий образъ, повредѣнъ и помраченъ въ душата на язичницитѣ, не е билъ съвършенно въ нея заличенъ. Вѣрването въ многосложнитѣ богове доказвало че почувствоването Божеството, ако и ужасно изопачено, не било изчезнало съвършенно отъ тѣхъ, остатъци отъ първото откровение бѣха задържали между народитѣ една останала часть отъ божественото съзнание. Елементитѣ на тъзи първа традиция и дълбокий смисълъ на баснитѣ, запазени най-вече въ *Мистериитѣ*, образували отчасти язическата философия, на която прѣвъзходнитѣ свѣтлини ни очароваватъ и често ни очудватъ всрѣдъ мраковетѣ, които я обгращатъ изотвънъ. Философическитѣ системи, освѣнъ положителната, трѣбаше да способствуватъ въ образованието и въ развитието на человѣческия духъ, и да го издигнатъ по-нагорѣ отъ чувствителната сфера, и ако не въ свърхестественния свѣтъ, поне въ сферата на невидимитѣ нѣща. Колко по-вече това обработване на духа се разпространявало, толкова по-много считало за нищо баснитѣ, на които съдържнието било често толко много смѣшно въ простонародната религия. Отъ това произхождали много пжте обвинения противъ Гръцкитѣ и Римски философи, които си изплащали невѣрието съ изгубването живота си. Това невѣрие въ баснитѣ малко по малко станало всеобщо; една грамадна празднина започнала да се почувствува въ духоветѣ, една извънредна скърбь и едно неизразимо отчаяние въ сърдцата; и такво е било нравственото положение на Римската империя когато Иисусъ Христосъ се родилъ. Язичницитѣ въ отчаянието си се виждали, за да се спасятъ, че сграбчуватъ, като избавителна дъска въ бурното море, всичкитѣ чужди религии; прѣдавали се въ мистериитѣ, за да поуталожатъ или да спотаятъ нравственитѣ болести на съвѣстьта си. Римскитѣ поети напраздно я подигравали въ сатиритѣ си, тѣ никакъ не могли да успокоятъ душевното вълнение на народитѣ; философитѣ могли добрѣ всичко да унищожатъ, не могли обаче да сполучатъ за да устроятъ нѣщо друго по-добро. Въ таква една всеобща нужда произлѣзли купъ пророчества за явяването на единъ *Спаситель*; тѣзи пророчества се разпространили отъ Изтокъ въ Западъ. Отъ всичкитѣ страни человѣцитѣ съ нетърпѣние и съ горѣщо желание бързали да видятъ чаканния *Спаситель*, както го бѣха нарекли пророчествата и го прѣдизвѣстявали още отъ начало, прѣзъ всичкитѣ вѣкове, и по единъ най-положителенъ начинъ.

Историята прочее, ни прѣдставлява че прѣдсказанний Спаситель-Мессия, който трѣбаше да изкупи и да прѣроди человѣческия родъ, се родилъ между Иудеитѣ не както всичкитѣ человѣци, споредъ обикновенитѣ закони на природата, а споредъ *първия человѣкъ*, чрѣзъ едно непосрѣдствено сътворение на Бога,

отъ една дѣвица, която произхождала отъ Давидовото племе. Тя Го бѣше зачнала въ прѣчистата си утроба чрѣзъ Святия-Духъ и Го родила въ 747 година отъ основанието на Римъ и въ 41 година отъ царуването на Римския императоръ Августъ Цесаря (Октавианъ) внукъ, посиняникъ и прѣемникъ на Иулия Цесаря, въ Иудейския градъ Виѳлеемъ; а на 34-та годишна възрастъ, къмъ края на царуването на императоръ Тиберия, на 23 Марта билъ разпнатъ на кръстъ отъ Иудеитѣ и умрѣлъ; но слѣдъ три дни излѣзълъ отъ гроба живъ, събралъ ученицитѣ си, които се бѣха разпръснали отъ страхъ слѣдъ като бѣше обиколила гроба му стража, останѣлъ съ тѣхъ на земята четиридесеть деня, отворилъ имъ въ това врѣме умственитѣ очи и имъ обяснилъ много тъмни текстове въ Свещеното Писание, далъ имъ закони, приготвилъ ги къмъ проповѣдването Евангелието, и разпоредилъ всичкия чинъ на Новия Завѣтъ; слѣдъ това единъ облакъ Го вдигналъ отъ земята и Го занесълъ на небесата. Ученицитѣ, като останали, слѣдъ Иудиното прѣдателство, въ число единадесето, прибрали при себе си св. Павла и св. Матѳия, разпространили Евангелието по всичката земя, както имъ бѣше заповѣдалъ Иисусъ-Христосъ, и въ течението на двадесеть и петь години, до началото на Нероновото царуване, бѣха положили основитѣ на Църквата въ всичкитѣ провинции на Римската империя. Неронъ билъ вече на императорския прѣстолъ, когато святий Петъръ отишълъ въ Римъ. Тойзи великъ Апостолъ съ силата на чудесата, направени отъ него по дадената му отъ Бога власть, обърналъ въ Христовата вѣра мнозина отъ язичницитѣ и издигналъ на Господа дълговѣченъ храмъ. Но отъ това врѣме се започнала отъ язическитѣ императори на всемірната Римска Държава люта борба съ ужасно кръвопролитие противъ вѣруящитѣ въ Христа и траяла до възцаряването на Константинъ Великия (54—312), когато Провидѣнието даровало на Църквата тоя господарь, който унищожилъ всичкитѣ кръвожадни постановления на тиранитѣ, негови прѣдшественици, и приелъ грижата за живота на онѣзи человѣци, които, като разгонили тъмнината на миналитѣ вѣкове, озарили свѣта съ свѣтлитѣ лъчи на мира; но да се повърнемъ:

Неронъ, (54—68), като се научилъ, че въ Римъ и въ провинциитѣ много человѣци, като отхвърляли идолитѣ и старата религия, се обръщали къмъ новата вѣра, тойзи омразенъ на Бога тиранинъ турилъ намѣрение да изкорени това небесно здание. Той първъ обявилъ война противъ Божнитѣ служители. Заповѣдалъ да бѫде разпнатъ на кръстъ св. Петъръ и да се умъртви св. Павелъ. Но това не останало безнаказано. Тиранинътъ билъ изхвърленъ отъ висотата на величието си и веднага изчезналъ, тъй щото не било извѣстно и мѣстото на погребението му [1].

---

[1]. Въ началото язичницитѣ, прѣди Нерона и Клавдия, били разположени благоприятно къмъ христианетѣ. Тъй прѣзъ врѣмето на импера-

Прѣзъ царуването на Нероновитѣ прѣемници, на Веспасиана (70—79) и на Тита (79—81) Християнетѣ се наслаждавали отъ спокойно живѣяне. Но императоръ Домитианъ (81—96) не билъ по-доленъ отъ Нерона въ жестокостьта и въ тиранството. Колко омразно и да било управлението на тоя императоръ, Богъ му допустналъ обаче много врѣме да угнѣтява поданницитѣ си безнаказанно. Най-сетнѣ вече когато се одързостилъ да се възпротиви и на самия Богъ, и да послѣдува съ удоволствие диаволскитѣ наущения, които възбудили въ него вражда противъ праведнитѣ человѣци, падналъ и той въ ржцѣтѣ на враговетѣ си, които го наказали за всичкитѣ напрѣвени отъ него злодѣяния. Но отмъщението не се ограничило само съ смъртьта му: то се прострѣло до тамъ, щото Римскитѣ граждане рѣшили да унищожатъ и възпоминанието за него. Той билъ построилъ много чудесни здания, възобновилъ Капитолия и украсилъ Римъ съ разни великолѣпни памятници; но Сенатътъ прѣдалъ на проклятие името му; заповѣдалъ да се разстрошатъ статуитѣ му и да се изтържатъ всичкитѣ му надписи, и чрѣзъ строгитѣ си опрѣдѣления покрилъ памятьта му съ безчестие и съ вѣчни поругания. Всичкитѣ актове на тоя омразенъ имераторъ били унищожени. Христовата Църква, която той го-

---

торъ Тиберия (14—37) членоветѣ на новосъставеното християнско общество живѣяли мирно, както и прѣзъ царуването на неговия прѣемникъ Клавдия (41—54); защото, ако и да билъ този императоръ изгонилъ отъ Римъ нѣколко християне заедно съ Иудеитѣ за нѣкой бунтъ, който се случилъ между тѣхъ, и за когото спомина Суетоний чрѣзъ тѣзи думи: „Claudius judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit", при все това, то не е било особено гонение противъ Християнетѣ. Най-първо се започна гонението отъ Нерона и му далъ причина деветодневни пожаръ, който опустошилъ Римъ, и народътъ обвинилъ за главна причина Нерона. Тойзи жестокъ и позвѣренъ императоръ, който убилъ по-напрѣдъ майка си Агриппина, за да отблъсне отъ себе си обвинението въ прѣстжпението, повдигналъ гонението противъ горкитѣ християне; заповѣдалъ да ги уловятъ, да ги завиватъ въ животински кожи и да ги хвърлятъ за храна на кучетата, или да ги намазватъ съ мазни горливи вещества и да ги навиратъ на колове за да освѣтляватъ, като горятъ, нощно врѣме императорскитѣ градини, и по други разни начини да ги мжчатъ. Това гонение, ако и да било по всичкитѣ вѣроятности ограничено само въ Римъ, толкова обаче било жестоко, щото между християнетѣ се раздала идеята че Неронъ не умрѣлъ, а се оттеглилъ въ странитѣ на Евфрата и щѣлъ да се завърне пакъ като чаканния Антихристъ, защото Неронъ прѣдшествувалъ него и билъ първъ и послѣденъ гонитель на вѣрующитѣ, както за това била прѣдсказала и Сивилла, която удостовѣрявала, че избѣгналий матероубиецъ ще дойде отъ крайнитѣ прѣдѣли на свѣта.

У Тацита се вижда въ какво положение се намирали палатитѣ на императоритѣ Клавдия и Нерона, и какви злини и мръсни дѣла владѣяли вжтрѣ въ тѣхъ. Нравитѣ на тоя вѣкъ се ясно виждатъ и въ списанията на Хорация, Марциалия, Жувеналия и Петрония. Отвратителнитѣ дѣяния, съ които сж пълни тѣзи списания, явно сж се говорили тогава и сж се писвали, защото не е било нужно да се криптъ; и се вижда че Божието Провидѣние ги е спасло за да се научаватъ человѣцитѣ отъ каква дълбока развратность Иисусъ Христосъ е избавилъ человѣческия родъ, и *безъ Неговата религия* въ какъвъ хаосъ могатъ да пропаднатъ.

нилъ и разорилъ, не само приела прѣцишния си блѣсъкъ, но се озарила съ ново сияние и се разпространила въ източнитѣ и западни провинции, и въ врѣмето на императоритѣ, които царували отъ человѣколюбиваго Нерва (96) до Филиппа Арабина (249) всички заточени Христиане били повиквани въ отечеството си, други не сѫ се заточавали и не сѫ се зимали въ внимание клѣветитѣ противъ вѣрнитѣ защото управлявали прѣзъ това врѣме Римската империя добри господари, каквито сѫ били: Траянъ (98—117), Адрианъ (117—138), Антонинъ (138—161), Маркъ Аврелий (161—180), Коммодъ (180—192), Септимий Северъ (192—211), Каракаллъ (211—217), Илиогавалъ (218—222), Александъръ Северъ (222—235), Максиминъ Тракиецътъ (235—238), Гордианъ (238—244) и Филиппъ Арабинътъ (244—249). Не сѫществувала страна, въ която истинската религия не била проникла, не сѫществувалъ и толкова дивъ народъ, когото не би могла да смекчи проповѣдьта на Евангелието. Отъ врѣмето на Деция гоненията противъ християнетѣ влѣзнали въ ново поприще и станали всеобщи и характеризирани заради голѣмото си усиляване, систематичностьта си и свирепостьта си.

Децій (249—251) е билъ способенъ управитель, человѣкъ съ строги и стари мнѣния и съ воля енергична и твърда; но тѣзи негови качества го направили да земе строги мѣрки за унищожението на Християнетѣ. Той желаялъ да се възкачи на императорския тронъ само и само за да бѫде гонитель на Християнетѣ, защото щомъ се въцарилъ, веднага пламнала яростьта му противъ религията на Иисуса Христа: но тъзи ярость му и ускорила послѣ смъртьта. За да принуди Християнетѣ да се отрекатъ отъ правдата и отъ истината, употрѣбилъ всичкитѣ срѣдства, каквито сѫ: конфискувания на имущества, заточения, мѫчения и убивания; на всички началници и управители въ провинциитѣ и въ градоветѣ билъ заповѣдалъ да отворятъ борбата противъ Християнетѣ, и най-вече вротивъ епископитѣ и пресвитеритѣ. За това и въ врѣмето на това гонение мнозина отъ епископитѣ си свършили мѫченически живота, между които и Фавианъ, Корнелий и Луций въ Римъ, Вавила въ Антиохия, Александъръ въ Иерусалимъ и Ахаций въ Сирия; както въ градоветѣ тъй и въ селата голѣмо число клирици и други вѣрни, едни изповѣдвали съ търпѣние Христовата вѣра и се удостоявали съ името *изповѣдници*, други пъкъ прѣтърпѣвали страшни мѫчения за нея и умирали като доброподѣтни мѫченици. Децій, като отишълъ да се бие съ Карпитѣ, които билн завладѣли Дация и Мизия, се обиколилъ отъ варваритѣ и падналъ убитъ съ една часть отъ войската си. Той не се възползувалъ даже и отъ погребалнитѣ почести; тѣлото му се хвърлило за храна на хищнитѣ звѣрове и орли, защото, като врагъ на Бога, това заслужавалъ.

Слѣдъ Деция се качилъ на императорския тронъ Галлъ (251—253), гонението противъ Християнетѣ слѣдвало и въ това врѣме,

даже и по-силно по причина на нѣкои природни нещастия, но се прѣкратило слѣдъ малко заради едно случивше се варварско нашествие.

Прѣемникъ на Галла е билъ *Валериан*ъ (253—260), който въ началото билъ добрѣ разположенъ къмъ християнетѣ. Но въ 257-а год. издалъ единъ указъ да се заточатъ всичкитѣ епископи и събранията на християнетѣ да се възбранятъ строго; а пъкъ въ 259 издалъ другъ по-строгъ указъ, чрѣзъ който се заповѣдвало гоненето противъ християнетѣ, мъченето имъ, убиването имъ и лишението имъ отъ всичкитѣ политически и военни правдини; въ това гонение свършили живота си мъченически Киприанъ, епископъ Антиохийски, дѣвицата Иустина отъ Дамаскъ, Сикстъ II Папа Римский и диаконътъ му Лаврентий, който, като прѣдставилъ, вмѣсто златни и сребърни монети на Римския лихоименъ и сребролюбивъ монархъ, сиротитѣ, вдовицитѣ, немощнитѣ, слѣпитѣ хромитѣ и бѣднитѣ, се изпекълъ на раженъ. Но Богъ далъ на свирѣпия императоръ да почувствува едно такво небивало наказание за урокъ на идущитѣ потомства, че злитѣ человѣци получаватъ най-сетнѣ достойното за прѣстъпленията си възнаграждение. Тойзи императоръ билъ земенъ въ плѣнъ отъ Перситѣ и не само се лишилъ отъ империята, която му давала срѣдства и възможность да прави злини, но изгубилъ и свободата си, отъ която той лишавалъ по-напрѣдъ поданницитѣ си. Той прѣкаралъ остатъка отъ живота си въ позорно робство. Колчимъ Сапоръ, Пероийский царь, се качвалъ на конь или на колесница, плѣненний Валериан билъ длъженъ да се навежда и да му служи за стъпало. Когато се лишилъ отъ живота си слѣдъ такви жестокости, варваритѣ му одрали кожата, помастили я съ цървенъ цвѣтъ и я окачили въ храма си за памятникъ на побѣдата си и за поучение на Римлянетѣ, че тѣ напразно се надѣятъ на собственитѣ си сили. Кой не би се удивилъ, като види строгото отмъщение на Бога къмъ враговетѣ си, че имало человѣци и послѣ, които се осмѣлили да прѣзрятъ величието на Оногова, който владѣе надъ вселенната?

*Галлиан*ъ (260—268), синътъ на Валериана, вразуменъ отъ участьта на баща си, възбранилъ гонението противъ християнетѣ, на които позволилъ да упражняватъ богослуженията си, да иматъ гробища и въ тѣхъ молебни домове; провъзгласилъ по единъ посрѣдственъ начинъ Християнството като religio licita; и тъй четиридесеть години паредъ християнетѣ се наслаждавали отъ мирния си животъ, защото *Аврелиан*ъ (270—275) билъ издалъ указъ противъ тѣхъ, но не могълъ да тури въ изпълнение гибелното си прѣдприятие, защото билъ убитъ още въ началото на бѣспата си ярость противъ Божиитѣ служители. Кървавитѣ му постановления не успѣли да отидатъ до отдалеченитѣ провинции и тѣлото му лѣжало вече простено на земята. Другаритѣ му, като започнали да му се боятъ, го умъртвили близу до Ѳракийския *градъ Кенофруриона*. Толкова голѣми уроци трѣбало би да послу-

жатъ за поучения на послѣдующитѣ императори; но тѣ не само че не поумекнали отъ тѣхъ, а съ още по́-голѣма дързость възстанали противъ истинския Богъ и противъ неговитѣ угодници.

Диоклитианъ (284—305) се възкачилъ на императорския тронъ въ Халкидонъ, градъ срѣща Византия. Тойзи императоръ като управитель билъ най-способний и най-искусний, въ сѫщото врѣме и горѣщъ ревнитель на отеческата си религия, при все това той въ началото не повдигналъ гонение противъ християнетѣ, отъ една страна по причина на издаденния отъ Галлиана указъ за толерантностьта [1] и отъ друга — по причина на многото християне, защото не само мнозина отъ придворницитѣ му, но и самата му императрица Приска и дъщеря му Валлерия били присъединени съ Христа. Той започналъ да гони църквата и да мѫчи страшно християнетѣ отъ 298-та година по принѫждение на Галерия.

Диоклитианъ, като изтощилъ империята съ разни угнѣтения, станалъ виновникъ на голѣми злини, като прострѣлъ злочестивата си рѫка върху служителитѣ на прѣдвѣчния Богъ. Той въ 292 приобщилъ къмъ себе си въ управлението на обширната империя Максимиана Херкулия и го опрѣдѣлилъ за Августъ на Западъ; и двамата обаче прибрали при себе си като цесари: Диоклитианъ Галерия за Иллирия, а Максимианъ Константиа Хлора за Испания, Галлия и Бретания, и тъй империята се раздѣлила на четири части. Отъ това врѣме се умножило числото на войскитѣ, и всѣки единъ отъ четиритѣ съобщници въ управлението ималъ при себе си по́-вече войска, отколкото по́-напрѣдъ ималъ само единъ императоръ. Въ сѫщото врѣме се въвелъ и обичай да се иска по́-вече отъ колкото е могло да се даде. Данъцитѣ толкова били увеличени, щото земледѣлцитѣ били принѫдени да бѣгатъ, и полетата се прѣобръщали въ лѣсове. На всѣкѫдѣ царувалъ страхътъ, и при раздѣлението на провинциитѣ на части, всѣка страна и всѣкий почти градъ пѫшкали подъ игото на управителитѣ си. Всрѣдъ всичкитѣ грабителства много малко граждански дѣла се произвеждали; друго нищо не се слушало, освѣнъ осѫждения и заточения. При това, непрѣкѫснатитѣ данъци на всѣки видъ търговия

---

[1]. Евсевий, който отъ началото на това врѣме бива съврѣменень историкъ. се радва за разпространението на Християнството въ тъзи епоха, за великолѣпието на църквитѣ издигнати въ всичкитѣ градове; похвалява уважението, съ което се наслаждавали християнетѣ въ императорския дворецъ, които били натоварвани съ високи длъжности. Но при тъзи картина на благоденствието на църквата, прилага една друга много по́-мрачна и плачевна: „Споредъ мѣрката“, казва, „на свободата християнетѣ паднаха въ небрѣжность, въ гордость и въ завистъ; въоржжиха се едни срѣща други и се биха съ думи, като съ мечове, епископъ противъ епископъ, църква противъ църква; лицемѣрието се съедини съ най-голѣмата развалена. Но тогава Божията правда се намѣси; наказанието избухна съ гонението повдигнато противъ християнетѣ, които бѣха постанили войници, и цесарь Галерий биде подбудительтъ“. (Εκκλησιαστ. Ιστορία, κεφ. VI και VII)

били изисквани съ най-голѣма строгость. Народитѣ снабдявали войската съ продоволствията и роптаяли много. Ненаситното сребролюбие и скѫперничеството на Диоклитиана не могли да търпятъ намалението на съкровищата му: отъ всичкитѣ страни той събиралъ богатства въ злато и сребро. Когато отъ неговата несправедливости произлѣзла крайна скѫпотия, той самъ опрѣдѣлилъ стойностьта на хранитѣ; но низката имъ цѣна дала поводъ да ставатъ много убийства, така щото никой не смѣялъ да докара какъвто и да било на продажба, и отъ това скѫпотията се удвоила. Но тоя начинъ невъзможностьта на изпълнението унищожила самото постановление, но не по другъ начинъ, както мнозина били длъжни да си пожертвуватъ за това живота. При толкова много неустройства и безпорядъчности, Диоклитианъ присъединилъ още и безумната страсть да строи здания. Той строго искалъ отъ провинциитѣ да му се изпроводятъ искусни художници, и всичко що е било потрѣбно за строение. Построилъ дворецъ за себе си, циркъ, манетний домъ, арсеналъ, особни палати за женитѣ си и за дъщеритѣ си. Всички тѣзи здания захващали по-голѣмата часть отъ града Никомидия, затова множеството отъ гражданетѣ принудени били да се прѣселятъ съ женитѣ и дѣцата си въ други мѣста, като да е билъ градътъ завоеванъ отъ непиятели. Между това когато тѣзи здания, които причинили разорение на провинциитѣ били свършвани и на неговитѣ очи не изглеждали добри, тогава той заповѣдвалъ да ги развалятъ и да построятъ нови, които могли да паднатъ въ сѫщата участь. Съ една дума да кажемъ: неговото безумие въ тѣзи нѣща нѣмало граници. Какво друго по-голѣмо безразсѫдство би трѣбало отъ това, да иска да сравни Никомидия по великолѣпието съ Римъ? Нека да не говоримъ за онѣзи человѣци, богатството на които му послужило за да ги погуби. Това грабителство се било обърнало почти въ навикъ, и влѣзло въ голѣмо употрѣбление; но Диоклитианъималъ тъзи особенность, щото, щомъ виждалъ у нѣкого великолѣпна сѫща, веднага да издава приговоръ да се умъртви притежательтъ ѝ, за да му я усвои.

Съобщникътъ му въ управлението Максимианъ ималъ съ него голѣмо сходство. Ако не би сѫществували у тѣхъ еднакви наклонности, еднакви мисли и еднакви желания, могли ли би да живѣятъ въ съвършено между себе съгласие? Разликата се състояла само въ това, че единий е билъ скѫперникъ, а другий дързостенъ и щедъръ, но не за добри, а за зли работи. Максимианъ, като си избралъ мѣсто за живѣяние Италия, и понеже билъ върховний владѣтель на Африка и на Испания, билъ извънрѣдно щедъръ; и когато кассата му се изпразвала, то за да я напълни пакъ, нагласявалъ человѣци безсъвѣстни за да обвиняватъ богати сенатори че искали да завладѣятъ империята. Въ такъвъ случай ставали конфискувания по единъ несправедливъ и кървавъ начинъ. Относително невъздържанието пъкъ на тоя человѣкъ, той нѣмалъ ни ***най-малкото*** уважение даже къмъ женитѣ и дъщеритѣ на знаме-

нититѣ личности: тѣ бивали грабнати съ сила отъ обятията на родителитѣ за удовлетворение на мързостното му сластолюбие. Той турялъ всичкото си блаженство въ това: въ нищо да не отказва пожеланията си. Напротивъ, цесарь Константий, наричанний Хлоръ (блѣденъ), бащата на великия Константинъ, много се отличавалъ отъ тѣзи двама императори, и той е билъ единствено достойний за да управлява вселенската империя.

Що се касае до Галерия, зѣта на Диоклитиана, той надминавалъ въ злобата си не само Максимиана и теста си, но и всичкитѣ най-свирѣпи въ свѣта господари. Въ него било забѣлѣжено звѣрско свирѣпство, непознато до тогава на Римлянетѣ. Не трѣбало на това и чудене, защото той билъ синъ на една жена, родена отвъдъ Дунава, която побѣгнала въ Дация, когато Карпитѣ нахлули въ нейната земя. Видътъ на тоя господарь отговарялъ на нравитѣ му. Той ималъ огроменъ растъ и извънмѣрна тлъстина. Образътъ, гласътъ и дѣйствията му били страшни. Тестътъ му се боялъ отъ него твърдѣ много. Причината на това е била слѣдующата: Нерсесъ, Персийский царь, подбоденъ отъ примѣра на прадѣда си Сапора, събралъ многочислена войска, за да завладѣе Изтокъ. Диоклитианъ, като се страхувалъ да не го сполѣти участьта на нещастний Валериана, не се рѣшилъ самъ да отиде противъ него. Изпроводилъ въ Армения Галерия, и мислѣлъ да чака на Изтокъ успѣхитѣ на войната. Галерий отишълъ при варваритѣ въ засадата имъ; тѣ като вървѣли на тълпи и не пазѣли порядъкъ, той ги нападналъ, когато тѣ се намирали разбъркани отъ множеството си и отъ огромнитѣ военни приготовления, и лесно можалъ съ тѣхъ да се разправи. Нерсесъ избѣгълъ, Галерий се завърналъ, обогатенъ съ неприятелски добивъ, който на него причинилъ голѣма гордость, а пъкъ на Диоклитиана много страхъ. Тойзи щастливъ успѣхъ до толкова направилъ Галерия надменъ, щото започналъ да прѣзира името Цесарь. Когато получавалъ писма съ тоя надписъ, той съ страшния си гласъ извикналъ: „Какъ! азъ всѣкога Цесарь ли ще се наричамъ?“ Но за да не смѣсваме врѣмената, нека замълчимъ по̀ далечнитѣ дѣйствия на тоя господарь. Той, като приелъ името императоръ и лишилъ теста си отъ всѣка власть, далъ свободна воля на необузданото си свирѣпство. Ето такви сж били съвѣтницитѣ и министритѣ на Диоклитиана, съ които разорявалъ империята. Безъ да обърнемъ внимание въ това, че нѣма наказание, което не би заслужвали неговитѣ злодѣяния, нека кажемъ ясно че неговото царствование е било доволно щастливо до тогава, до когато той не билъ обагрилъ рѫцѣтѣ си въ кръвьта на вѣрующитѣ. Източникътъ на гонението, повдигнато противъ Християнетѣ, билъ слѣдующий:

Диоклитианъ, който билъ въ изтокъ и любопитствувалъ да узнава бѫдѫщето, постоянно принасялъ жертви и искалъ да се научи отъ чрѣвата на животнитѣ бѫдѫщността. Нѣкои отъ военачалницитѣ му, които изповѣдвали Християнската вѣра и били

принудени да присѫтствуватъ при злочестивитѣ обряди, носѣли на челото си знака на кръста, който да ги запазва отъ опасности чрѣзъ вѣрата си въ распнатия на него; и отъ това демонитѣ избѣгвали и идолопоклонскитѣ обряди се побъркували. Очуденитѣ жреци извикали, че тѣ въ чрѣвата на животнитѣ не намирали обикновенитѣ признаци на гаданието. И дѣйствително колко жертви и да закаляли, боговетѣ не благоприятствували на приношенията имъ. Най-сетнѣ Тагисъ, единъ отъ прѣдсказателитѣ, по подозрѣние ли или по другъ нѣкой начинъ, обявилъ, че небото е глухо къмъ молбитѣ имъ, защото присѫтствието на нѣкои злочестиви личности оскверняло чистотата на жертвоприношенията. Диоклитанъ се веднага разгнѣвилъ и заповѣдалъ не само на присѫтствующитѣ, но и на всичкитѣ които се намирали въ палата му, немедленно да принесатъ на боговетѣ жертви, а който би се отказалъ отъ това, да се накаже жестоко. Той даже заповѣдалъ на всичкитѣ военни началници да принудятъ всичкитѣ солдати да направятъ това, съ заканвание че щѣлъ да ги изключи отъ служба. Гнѣвътъ му не се прострѣлъ по-надалеко, и до това врѣме служението на истинния Богъ си оставало ненарушимо. Слѣдъ това той се отправилъ прѣзъ зимата въ Виѳиния[1]. Дошълъ тамъ и Галерий, за да разпали гнѣва на тоя старикъ противъ Христианетѣ. Ето каква причина привежда Галериевата ненависть противъ тѣхъ:

Майката на тоя омразенъ господарь, жена извънмѣрно суевѣрна, хранѣла особно почитание къмъ горскитѣ божества, често имъ приносяла жертви и давала угощения въ тѣхна честь прѣзъ тържественитѣ имъ праздници на служителитѣ си. Христианетѣ избѣгвали нѣйнитѣ угощения, и прѣкарвали това врѣме, когато госпожата имъ пирувала, въ постъ и молитва. Такво едно поведение на Христианетѣ я раздразнило и се оплаквала за това постоянно на сина си, който билъ заразенъ отъ сѫщото суевѣрие. Нѣйнитѣ оплаквания го докарали до тамъ, щото да се рѣши да погуби невиннитѣ человѣци. Галерий и Диоклитианъ прѣзъ всичката зима се занимавали съ тайни съвѣщания, по кой начинъ да приведатъ въ испълнение това намѣрение. Дълго врѣме Диоклитианъ се противилъ на внушаемия въ него отъ Галерия пагубенъ съвѣтъ. Той не намиралъ причини да се пролѣятъ толкова человѣчески кърви и да се наруши спокойствието на империята. Говорѣлъ, че Христианетѣ съ голѣма охота отиватъ на смъртъ и че доволно е ако служителитѣ въ палата му и войницитѣ се държатъ за древната религия. Но понеже всички тѣзи доводи не могли да прѣклонятъ Галерия, се рѣшили и двамата да искатъ за това затруднение мнѣнието на приятелитѣ си. И тъй попитали нѣкои царедворци и военачалници. Първо започнали да говорятъ человѣци

---

[1]. Крайморска область на Мала-Азия, между Понта и Пропонтида (Мраморно море); наричала се и Азиатска Ѳракия, защото лѣжи срѣща *Европейска Ѳракия*.

отъ висше достойнство. Едни отъ тѣхъ, които дишали особена злоба противъ Христианетѣ, се отзовали, че непрѣмѣнно трѣбало да се изтребятъ враговетѣ на боговетѣ и на господствующата религия. Но това не могло още да застави Диоклитиана да се съгласи за погубването на вѣрующитѣ. Казалъ че трѣбало да се попитатъ боговетѣ, и затова се отправилъ къмъ Милезския Аполлоновъ оракулъ. По такъвъ начинъ императорътъ се послѣ принуждилъ да отстжпи, и понеже не могълъ по-пататъкъ да се противи на другаритѣ си, на Цесаря и на Аполлона, склонилъ, но съ условие щото работата да се свърши безъ да се пролѣе капка кръвь; защото Галерий искалъ да се изгорятъ живи всички онѣзи, които се отрекатъ да принесатъ жертва на идолитѣ.

Избранъ билъ сгоденъ день съгласно гадателното искуство. Тойзи день билъ терминалний праздникъ[1], 23 Януарий, като че тойзи день длъженъ би билъ да служи за граница, т. е за съвършено унищожение на Християнската религия. Тойзи день билъ толкова гибеленъ за народа, колкото и за самитѣ императори. Въ осмото консулство на Диоклитиана и въ седмото на Максимиана. когато се съмнувалъ деньтъ на терминалния праздникъ, влѣзли въ църквата на християнетѣ военни и политически чиновници съ значителна стража, и, като разстрошили вратитѣ, започнали да търсятъ идола на Бога[2], да горятъ священитѣ книги, да грабятъ всичко и да разрушаватъ. Едни разграбили всѣкакви вещи, а други отъ страхъ бѣгали. Императоритѣ гледали на това позорище равнодушно; защото Никомидийската църква била построена на високо мѣсто, и се гледала отъ двореца. Тѣ разсъждавали по между си, да ли да се изгори свещеното здание. Надвило мнѣнието на Диоклитиана, който се боялъ, да не би да се разпространи пожаръть и по другитѣ къщи и да обърне въ пепелъ по-голѣмата часть отъ града. За това по негова заповѣдь веднага множество войници съ топори и съ други оржия се накачили по зданието на храма и, ако и да било доволно високо, въ кратко врѣме го разрушили до основитѣ.

На другия день се обнародвалъ единъ указъ, чрѣзъ когото се лишавали отъ честьта всички християне, и се заповѣдало щото всѣки единъ, до колкото може, да ги обвинява и да ги прѣдава на мжки, отъ какво звание и състояние и да би били. Запретено било на сждиитѣ да приематъ отъ християнетѣ прошения нито за обиди, нито за кражба и нито за прѣлюбодѣяния. Християнетѣ били лишени отъ всѣкаква свобода и отъ всѣкакъвъ гласъ. Единъ частенъ

---

[1]. *Термина* (Terminus) е било едно божество, което надзиравало границитѣ частно на всѣко недвижимо притѣжание и въобще на цѣлата държава. Нума билъ наредилъ въ законитѣ си, щото всѣки единъ да забѣлѣжи границитѣ на имуществото си съ камене, посвятени на Юпитера, и единъ пжть въ годината (на 23 Януария или на 21 Февруария) въ праздника на *Терминалиитѣ* да принася жертва на тѣзи камене.

[2]. Тѣ мислѣли че и християнетѣ имали идоли въ църквитѣ си.

человѣкъ, който ималъ не толкова мѫжественность, колкото смѣлость, се опиталъ да отлѣпи тоя указъ отъ стѣната и да го съдере на кѫсове, като се присмѣлъ падъ имената на Готскитѣ и Сарматски царе[1]. Хванали го тоя часъ и го хвърлили въ жаръ, гдѣто изгорѣлъ; и това той прѣтърпѣлъ съ удивителна твърдость.

Галерий не билъ задоволенъ отъ такъвъ единъ указъ. Той се помѫчилъ да вкара Диоклитиана въ друга примка: заповѣдалъ да турятъ тайно огънь подъ зданията на двореца, за да би се сѣпналъ императорътъ веднага и да погуби съвършенно християнетѣ. Една часть отъ тоя дворецъ изгорѣла; обвинили християнетѣ въ това и ги счели за обществена язва. Говорѣли, че тѣ направили заговоръ съ царскитѣ евнуси за да убиятъ императоритѣ, и че малко останало да ги изгорятъ живи въ двореца имъ. Диоклитианъ, колкото и да се стараялъ да се показва винѫги равнодушенъ, но повѣрвалъ тъзи хитро измислена клѣвета, разсърдилъ се и осѫдилъ на смъртъ всичкитѣ си служители въ двореца[2]. Като сѣдѣлъ на трона си, глѣдалъ безжалостно къмъ безвинните человѣци, какъ горѣли въ запаленния дърварникъ. Всичкитѣ сѫдии и други, които имали власть надъ живота и надъ смъртьта, започнали да подражаватъ тъзи жестокость, и се стараяли даже да се надпрѣдварватъ единъ другъ въ нея. Но нищо не било открито, защото всичкитѣ християне щадили дома на Галерия. Той на всѣкѫдѣ присѫтствувалъ и подстрекналъ гнѣва на нещастния старецъ (на Диоклитиана). Слѣдъ петнадесеть деня натъкмилъ да се извърши и другъ пожаръ, и, ако и да било тогава зимно врѣме, побързалъ да избѣга отъ града, че се ужъ боялъ да не изгори.

Гнѣвътъ на императоръ Диоклитиана се прострѣлъ не само противъ служителитѣ му, а и противъ лица отъ всѣки родъ. Принѫдилъ дъщерята си Валерия и жената си Приска да принесатъ жертва на боговетѣ. Самитѣ важни евнуси, които му показвали толкова голѣми и полезни услуги съ съвѣтитѣ си, били влачени на наказание. Епископитѣ и свещеницитѣ били карани подъ стража, и безъ никакви изпитвания и доказателства се прѣдавали на кръвопийнитѣ мѫчители. Человѣци отъ всѣкакъвъ полъ и отъ всѣкаква възрасть се хвърляли въ огъня: по причина на голѣмото имъ множество, не ги изгаряли единъ по единъ, а събрани въ купъ. Други хвърляли въ морето, като имъ привързвали на шията тежъкъ камень. Гонението никого не щадѣло. Чиновницитѣ постоянно сѣдѣли въ храмоветѣ, и принѫждавали съ насилие человѣцитѣ да приносятъ жертви

---

[1]. Историята казва, че другитѣ християне не одобрили постѫпката на тоя человѣкъ, защото християнетѣ сѫ длъжни да се водятъ отъ примѣра на Спасителя: всичко да търпятъ.

[2]. Евсевий казва, че шамбеланитѣ на Диоклитиана Дороѳей и Горгоний били одушени, защото не искали да принесатъ жертва на идолитѣ; и че единъ другъ служитель въ палата му, който носѣлъ достойното име Петъръ, билъ разпокѫсанъ отъ биенето съ бичове и послѣ бавно изгорѣнъ **върху** една желѣзна скара.

на лъжливитѣ божества. Тъмницитѣ били прѣпълнени съ нещастници. Измисльовали се всѣки день нови мѫчения. На Максимияна и на Константия било казано да постѫпятъ и тѣ съ християнетѣ така жестоко, при всичко че не билъ прѣдварително изискванъ отъ тѣхъ съвѣтъ за едно такво важно дѣло. Старикътъ Максимианъ, тъй като билъ природно жестокъ, точно и съ голѣма охота изпълнявалъ това прѣдписание[1]. Що се отнася пъкъ до Константия Хлора, той, като се прѣдпазвалъ, да не би нѣкой да помисли, че само той не одобрява рѣшението на императоритѣ, далъ позволение да се разрушатъ нѣколко църкви, които лесно да можатъ послѣ да се поправятъ; никакъ обаче не допустналъ да се допрѣ нѣкой до истинския храмъ, който е вѫтрѣ въ сърдцето на християнина.

Гонението опустошавало всичкитѣ провинции и всичко, освѣнъ Галлия, отъ Изтокъ до Западъ охкало и пѫшкало отъ свирѣпството на тѣзи трима варвари: Диоклитиана, Галерия и Максимиана. Лактанций, като описува всичко това, казва: „Ако бѣхъ „ималъ азъ сто уста и желѣзенъ язикъ, и тогава не би могълъ „да изброя всичкитѣ мѫчения, които прѣтърпѣха вѣрующитѣ. „Но що ми трѣбва да разказвамъ за тѣхъ, особенно на тебе, „любезний Донате, който си почувствувалъ по-вече отъ всички „други жестокитѣ удари на тоя страшенъ ужасъ? Като попадна „въ ржцѣтѣ на злодѣеца Фланциния, послѣ на президента Иеро„клея, който бѣше виновникъ на толкова убийства, и най-сетнѣ „на неговия прѣемникъ Присцилиана, ти на всичкитѣ показа „опититѣ на непобѣдимата си мѫжественность. Деветь пѫти те „хвърлиха въ строгитѣ си изтязания, но деветь пѫти и ти съ „смѣлото си изповѣдане истинската вѣра възтържествувà надъ „враговетѣ си. Ти влѣзна въ деветь сражения противъ демонитѣ „и противъ неговитѣ служители, и отъ деветьтѣ излѣзе побѣ„дитель. Какво приятно зрѣлище за Божиитѣ очи когато тѣ сѫ „видѣли, че ти бѣше заставилъ да ти возятъ колесницата не буйни „конѣ, не огромни слонове, а онѣзи человѣци които се наричатъ „побѣдители на свѣта! Наистина, колко тържествено нѣщо е да „побѣди человѣкъ побѣдителитѣ на народитѣ! . . . Ето какъ „си заслужилъ името, съ което да се наричашъ ученикъ на Живия „Богъ, войникъ на Иисуса Христа, побѣдоносенъ герой въ опас„ноститѣ, неодолимъ въ страданията и неутомимъ въ скърбитѣ! „За то и слѣдъ толкова славни побѣди демонътъ, като прѣдчув„ствува неизбѣжно поражението си, не дързна вече да се раз„правя съ тебе; и като позна, че вѣнецътъ е вече за тебе при„готвенъ, въздържà се отъ по-нататъшни противъ тебе опити, за

[1]. Въ Африка, въ Италия и въ една часть отъ Галлия бѣснотата на Максимиана противъ християнетѣ била таква, каквато му приписватъ историцитѣ: изтрѣбването съ закалане надъ цѣлия Онбейски легионъ, и на мѫжественния му началникъ Мавриция, защото билъ отказалъ да затвари и да прѣслѣдва християнетѣ.

„да не послужи той самъ да добиешъ по-голѣма слава. Но, ако и „да не се наслаждавашъ още съ нея, Богъ ти е приготвилъ въ „вѣчностьта наградата за твоитѣ добродѣтели и заслуги“[1].

Слѣдъ толкова кървави изтязания и наказания, най-сетнѣ щастието се отдалечило отъ Диоклитиана. Той отишълъ въ Римъ за да празднува двадесетогодишното си царуване въ опрѣдѣленния день на 20 Ноември (303). Всичкитѣ увеселения се съвършили къмъ края на Декември послѣ се отправилъ, въ Равенна; но въ пѫтуването си отъ студъ и отъ дъждъ толкова много се простудилъ, щото болестьта му се продължила до края на живота му и почти всѣкога го носѣли на носилки. Къмъ края на годината пакъ се завърналъ въ Никомидия и, ако и да се бѣ усилила болестьта му, искалъ да празднува откриването на построенния отъ него въ тоя градъ циркъ. На първия Мартъ (304) се явилъ прѣдъ всичкитѣ публично; но отъ усилването на болестьта си толковъ билъ обезобразенъ, щото едвамъ било възможно на человѣцитѣ да го познаятъ. Често болестьта го лишавала и отъ употрѣблението на разума, но тогава се видѣлъ съ здравъ умъ.

Дохожда въ Никомидия и Галерий за да принѫди теста си да се откаже отъ империята. Тойималъ прѣди малко споръ съ Максимиана за това, и го заплашвалъ даже съ междуособна война.

Тъй постѫпялъ и съ самия Диоклитианъ; напрѣдъ се стараялъ да го убѣди съ кротки думи, че слѣдъ толкова много трудно царуване трѣбвало най-сетнѣ да се успокои; прѣдставялъ му за примѣръ Нерва, който отстѫпилъ на Траяна управлението на империята. На това Диоклитианъ отговорилъ, че слѣдъ толкова славни години, ще бѫде за него срамно да прѣкара старостьта си въ бездѣйствие. Но ако Галерий иска да носи името Августъ, тогава се съгласявалъ да му го даде, равно тъй както и на Константия името цесарь. Галерий понеже желаялъ да завладѣе цѣлата империя, и виждалъ че името Августъ ще му достави само единъ празенъ титулъ, възразилъ, че сѫждението му е много справедливо, че най-добро отъ всичко е, да си даде оставката и послѣ да се управлява империята отъ двама императори, които да избератъ за свои помощници двама цесари, и тогава съгласието ще може да сѫществува между двамата господари, понеже ще иматъ еднаква власть. Диоклитианъ, като се научилъ слѣдъ тѣзи думи отъ другаря си Максимиана за лошитѣ намѣрения на Галерия, ако не склони на новитѣ прищѣвки, и че започналъ да умножава войската си, му отговорилъ че ще се откаже отъ империята въ негова полза и всичко ще се свърши по неговото желание, но само цесаритѣ да се избиратъ по общо съгласие. На това Галерий отговорилъ, че не е нуждно да се чакатъ мнѣнията за това на Максимиана и на Константия. Диоклитианъ се съгласилъ и на това, че дѣй-

---

1. *Lactantius*, De morte persecutorum, XVI.

ствително нито Максимианъ нито Константий не могатъ да не одобрятъ щото тѣхнитѣ синове да носятъ званието цесари. Максимианъ ималъ синъ Максентий, който билъ зѣтъ на Галерия; но той билъ толкова зълъ, щото не искалъ да уважава нито баща си нито теста си; за това и единий и другий го мразѣли. И Константий ималъ синъ Константинъ (послѣ наименованъ Великий), человѣкъ младъ, който давалъ голѣми надежди, достоенъ за високото си звание, строенъ, храбъръ, скроменъ, достѫпенъ и благосклоненъ на всѣкого. За това и билъ много любимъ на войската, и желанията на всички се обръщали къмъ него. Тогава той се намиралъ въ палата на Диоклитиана, който го произвелъ трибунъ на първия разрядъ.

Когато Диоклитианъ се съгласилъ съ мнѣнието на Галерия за избирането на цесаритѣ, Галерий му прѣдставилъ, че Максентий не е достоенъ за тъзи честь, защото, когато билъ още частенъ человѣкъ, се осмѣлилъ да го прѣзира: а какво ли би направилъ, когато стане цесаръ? Относително Константина, понеже той билъ привлѣкълъ къмъ себе си сърдцата на мнозина, всички били увѣрени, че ще надмине баща си въ добродѣтелитѣ и въ милосърдието: тогава, като цесаръ съ такви достойнства, ще държи самия Галерия въ принѫдено положение, и нѣма да го оставя да прави каквото иска. А Галерий мислѣлъ да избере такви цесари, които да зависятъ отъ него, да му се повиняватъ и безъ негова заповѣдь нищо да не прѣдприематъ, и обърналъ всичкото си внимание къмъ Севера, за да прѣпорѫчи него за цесарь. Когато Диоклитианъ му казалъ че Северъ не е друго нищо, освѣнъ единъ играчъ и развратенъ человѣкъ, че е пияница и обраща деня въ нощь и нощьта въ день, Галерий отговорилъ, че той е изпиталъ неговата вѣрность въ войската и че го е изпроводилъ вече при Максимиана за да го облече въ багряница. Диоклитианъ се съгласилъ на това прѣдложение, и пожелалъ да узнае, кого другъ ще избере за цесарь. Галерий, като посочилъ единъ младъ и полуварваръ человѣкъ, който стоялъ тамъ близу, на име *Дай*, казалъ че прѣдоставя на него тъзи честь, и че му далъ вече своето име *Максиминъ*. Тойзи человѣкъ не билъ познатъ на стария императоръ, но Галерий го увѣрилъ, че му е билъ роднина. Диоклитианъ възразилъ, че той му прѣдлага за цесари человѣци неспособни; но както и да е съгласявалъ се на всичко; и понеже Галерий встѫпвалъ въ управлението на империята, оставалъ всичката вина на него, ако за напрѣдъ тъзи сѫща империя изгуби часть отъ блѣсъка си.

На 1-й Майя 305 било приготвено да бѫде всичко въ изпълнение. Всички обърнали погледитѣ си къмъ Константина; никой не се съмнѣвалъ, че той нѣма да бѫде повишенъ въ цесарь. Всички войници и всички началници, повикани за това велико дѣло, гледали само къмъ Константина: всичкитѣ желания се стръмѣли къмъ него. Около единъ миллъ далече отъ Никомидия се намира

рало едно възвишено мѣсто, на което Галерий се облекалъ въ багряница: за по-голѣма прослава на това мѣсто билъ издигнатъ единъ стълпъ съ статуята на Юпитера. Това мѣсто било назначено за събиране на войскитѣ. Диоклитианъ, като произнесълъ рѣчь къмъ войницитѣ съ сълзи, прѣдставилъ имъ слабостьта си, поискалъ съгласието имъ за да се оттегли и се успокои слѣдъ трудоветѣ, и имъ казалъ че повѣрява империята въ по-силни противъ него ржцѣ, и че избралъ нови цесари. Всѣки единъ отъ присѫтствующитѣ чакалъ нетърпѣливо да види резултатитѣ на рѣшението му, и веднага се наименовали цесари Северъ и Даий или Максиминъ. Всички се сбъркали и се изумили. Константинъ стоялъ на едно отдалечено високо мѣсто. Зрителитѣ се питали единъ другъ, да не е промѣнено името му, но Галерий тутакси бутналъ Константина, земалъ за ржката Дайя и, като му свалилъ проститѣ дрѣхи, го завелъ въ срѣдата. Всички се чудятъ, всички се питатъ, кой и какъвъ человѣкъ е тойзи. Но никой не може да прѣкослови на единъ такъвъ изборъ. Всички, които присѫтствували и не очаквали подобно нѣщо, се обзели отъ онѣмѣние. Диоклитианъ облича Дайя въ багряница, слѣдъ като я сваля отъ себе си, и става пакъ като по-напрѣдъ Диоклисъ. Послѣ се качва на колесницата си отъ Никомидия, и се връща въ отечеството си Далмация. Даий, земенъ отъ лѣсоветѣ и отъ безсловеснитѣ стада, първо станалъ простъ войникъ, и най-сетнѣ цесарь, и видѣлъ себе си тутакси владѣтель на цѣлия Изтокъ, който падналъ подъ варварскитѣ му и мжчителни ржцѣ, защото какво е могло да се чака отъ единъ говедарь, който не е ималъ понятие нито отъ господарство, нито отъ войнско искуство, и неожиданно станалъ главенъ военачалникъ?

Слѣдъ отречението отъ прѣстола на Диоклитиана, отрекълъ се и неговий съобщникъ въ управлението Максимианъ старший; тогава Августъ Галерий счелъ себе си пълненъ владѣтель на вселенната, ако и да му билъ равенъ другарь въ управлението Августъ Константий, който билъ длъженъ да занимава първото мѣсто; но Галерий не го уважавалъ и не искалъ да го знае за нищо, защото билъ кротъкъ и естественно въ тѣлото си слабъ. Надѣвалъ се че скоро ще умре, или че въ всѣки случай лесно ще може да го лиши отъ империята. Галерий, като достигналъ до върховната власть, мислѣлъ само за това, по кой начинъ да я употрѣби повече въ зло. Слѣдъ побѣдата си надъ Перситѣ, той искалъ и въ Римскитѣ провинции да въведе обичая на тоя народъ, да робуватъ и слѣпо да изпълняватъ подданницитѣ волята на царетѣ си. Ималъ безсрамностьта да прѣвзнася тоя обичай. Той не могълъ да го постанови съ указъ въ законъ; но се виждало че му се искало да обърне всичкитѣ Римляне въ робство. Понижилъ своеволно гражданскитѣ чиновници и прѣдавалъ на мжки не само десетоначалницитѣ, а и знаменити личности. Въ случай на обикновени и не важни работи, готови били за всѣкого кръстове или

вериги. Знаменити госпожи бивали отвличани въ мѣстото на неговата развратность. Да споменемъ ли и за увеселенията и игритѣ му? Отхранвалъ мечки толкова голѣми и свирѣпи, колкото билъ и той самъ, и за прѣкарване на врѣмето си заповѣдвалъ да ги привеждатъ при него въ жилището му. Прѣдавалъ имъ человѣци за да ги гълтатъ, и когато виждалъ, че тѣзи нещастници бивали ужасно разпокъсвани, се смѣялъ отъ душата си. Тронътъ му билъ обагренъ съ человѣческа кръвь. На онѣзи Христиане, които нѣмали никаковнически служби, наказанието било огъньтъ. Като ги вързвали за единъ стълпъ, турали подъ тѣхъ най напрѣдъ малко огънь, колкото да имъ се нажежатъ петитѣ на нозѣтѣ; послѣ обиграждали съ запалени факли всичкитѣ имъ членове, за да не остане безъ страдание нито една часть отъ тѣлото имъ. Въ продължението на таквитѣ мъки хвърляли имъ по лицето вода, и ги заставлявали да пиятъ, за да не ги постигне скоро смъртьта, която замедлявали само нѣколко минути. Между това огъньтъ, като изгарялъ всичката плътъ, проникналъ до коститѣ имъ: тогава запалвали дърварникъ и ги хвърляли въ него за да изгорятъ цѣли.

Употрѣбенитѣ за христианетѣ наказания научили тоя безчеловѣченъ тиранинъ да постѫпя по тоя начинъ и съ всичкитѣ си поддавници. Отхвърлялъ легкитѣ наказания, като: заточение, затворъ въ тъмница и рудокопане. Споредъ неговото мнѣние, всичко трѣбало да се прѣдаде на огънь, на разпъване и на разпокъсване отъ дивитѣ звѣрове. Наказвалъ ближнитѣ си и слугитѣ си съ стрѣли хвърлени съ лъкъ. Отрѣзването само на главата считало се за милость, и трѣбало би да съ показали на Държавата значителна услуга, за да се удостоятъ съ такава легка смъртъ. Изчезнало всѣко красноречие; всичкитѣ адвокати и юрисконсулти били изпращани на заточение или прѣдавани на смъртъ; писменностьта се признала за опасно искуство, и онѣзи, които се занимавали съ нея, се считали за врагове и възмутители на общественото спокойствие. Съдиитѣ не знаяли другъ законъ, освѣнъ необузданото своеволство, което се състояло въ това, щото всичко да работятъ безнаказанно: изпращали се невѣжи и безъ никакви познания съдии въ провинцитѣ; не имъ се давали и съзасѣдатели.

Поземленний данъкъ, който се зималъ отъ градоветѣ и отъ провинциитѣ, направилъ всеобщо разорение. На всѣкъдѣ били разпръснати бирници, които правѣли обиски и шарили на всѣдѣ: това е било едно дѣйствително военно положение и поробване на свободата. Тѣ измѣрвали земята, изброявали коренитѣ на лозята и другитѣ дървета, и записвали всѣки видъ домашни добитъци. Въ градоветѣ не правѣли разлики между гражданетѣ и селянетѣ. Никъдѣ друго не се слушало, освѣнъ удари отъ стапове, съ които бияли безъ разлика всѣкого съ дѣцата му и слугитѣ му. Принуждавали съ насилие дѣцата да правятъ доношения противъ родителитѣ си, слугитѣ противъ господаритѣ си и женитѣ противъ мъжетѣ си; и въ случай че нѣмало други доказателства, мъчали

мажетѣ, родителитѣ и господаритѣ, за да ги заставляватъ да се обвиняватъ единъ другъ; а когато отъ страданията измъквали изъ устатата имъ нѣкоя дума, която би могла да послужи за обвинение, се зимала за истинска. Нито възрасть нито болѣзньи служили за извинение: болнитѣ и слабитѣ се занасяли въ сѫдилищата на носила, а възрастьта опрѣдѣлявали своеволно; сами назначавали годинитѣ на дѣцата, а пъкъ на старитѣ ги намаляявали; всичко се напълнило съ въздишки и сълзи. Зимали се особени данъци и отъ душитѣ на умрѣлитѣ. Но не се задоволявали само съ едни и сѫщи бирници: изпровождали и други, и тѣ, ако и да не намирали нищо въ кѫщитѣ, удвоявали данъцитѣ, за да покажатъ, че напраздно не сѫ били изпровождани. Между това, добитъкътъ се губялъ, человѣцитѣ умирали: строгостьта обаче на искането данъцитѣ отъ това не се намалявала: тѣ се искали съ сѫщата строгость и слѣдъ смъртьта. И тъй человѣцитѣ нѣмали спокойствие нито когато живѣяли нито когато умирали. Само бѣднитѣ по нещастното си положение били свободни отъ притѣсненията. Но Галерий, тойзи злодѣецъ на человѣческия родъ, пожелалъ и тѣхъ да пожертвува на безчеловѣчното гонение: намѣрилъ срѣдство да помогне и на това горчиво нещастие. Заповѣдалъ да събератъ всичкитѣ бѣдни и да ги вкаратъ въ единъ корабъ, и, като го закаратъ на отворено море, да го потопятъ заедно съ бѣднитѣ. Ето какъвъ е билъ начинътъ, който употрѣбилъ тойзи добъръ господарь за да избави империята си отъ бѣдностьта. Подобни на всички тѣзи срѣдства, но подъ единъ покритъ съ лукави и лъжливи оправдания многосложенъ видъ, употрѣбяватъ въ всѣко врѣме и въ всѣко мѣсто и всички онѣзи безсъвѣстни человѣци, на които слѣпо и безъ прѣдварително благоразумие се повѣрява каквато и да била власть, и които недостойно управляватъ сѫдбинитѣ на человѣцитѣ и на Църквата, защото иматъ прѣдъ очитѣ си само своето лично и скотско благоденствие, а съ сѫдбинитѣ на народа се подиграватъ, и се смѣятъ лукаво надъ него.

Но врѣмето на Божието правосѫдие за всички безсъвѣстни началници не се забавя; то се приближило вече и до Галерия, за да тури край на благоденствието му. Между това, когато той извършвалъ тѣзи жестокости, не мислѣлъ да отхвърли Константия отъ другарството си, защото го чакалъ да умре, и прѣдполагалъ че това скоро щѣло да бѫде. Тойзи господарь, Августъ Константий, като се разболѣлъ опасно, поискалъ при себе си за утѣшение сина си Константина. Галерий намиралъ причини и не го пущалъ, защото се много боялъ отъ отиването му при баща си. Устроявалъ му засади, защото не смѣялъ да го нападне явно, за да не навлече противъ себе си междуособна война и възбуди къмъ себе си ненавистьта на войската, отъ която се страхувалъ най-много. Еднажъ, подъ прѣдлогъ на увеселение, накаралъ го да се бори съ единъ лъвъ, но Константинъ *излѣзълъ побѣдитель*. Напраздно Галерий направилъ опитъ

противъ живота му; но Богъ го упазилъ отъ враговетѣ му. Найсетнѣ Галерий склонилъ да го отпустне, и подписалъ отпуска му при захождането на слънцето, и му позволилъ да тръгне па пѫть на утрешния день, слѣдъ като получи приказанието. Той ималъ намѣрение или да го задържи пакъ подъ нѣкой прѣдлогъ, или да изпроводи скороходецъ при Севера съ заповѣдь да го спрѣ въ Италия. Константинъ, като прѣдвидѣлъ това намѣрение, още прѣзъ сѫщата нощь се качва на конь и избѣгва. На всичкитѣ пощенски станции, прѣзъ които минавалъ, заповѣдвалъ да се подрѣжатъ ножнитѣ жили на конетѣ, за да не бѫде възможно стигането му. На утрѣшния день Галерий, щомъ станалъ отъ сънъ, заповѣдалъ веднага да се повика при него Константинъ. Но му се казало, че той още въ вчерашния день привечеръ тръгналъ на пѫть. Галерий тутакси става като бѣсенъ отъ гнѣвъ, и заповѣдва веднага да се загнатъ войници слѣдъ Константина да го стигнатъ и да го върнатъ на задъ; но изпроводенитѣ гонители се върнали и му казали, че всичкитѣ пощенски коне сѫ съ подрѣзани жили. Галерий отъ злобностьта си и отъ ядовитостьта си едвамъ се задържалъ да не пролѣе сълзи. Между това, Константинъ бързишкомъ отишълъ при баща си и го намѣрилъ че издъхва. Тойзи умиращъ господарь веднага прѣдставилъ сина си на войската, прѣдалъ му управлението на империята и послѣ издъхналъ спокойно, споредъ както желаялъ. Щомъ Константинъ получилъ названието императоръ, първата му грижа била да позволи на Християнетѣ да си изповѣдуватъ свободно своята религия, да си иматъ своитѣ църкви и да си извършаватъ богуслуженията.

Слѣдъ нѣколко деня Константинъ изпратилъ на Галерия своето изображение, увѣнчано съ лаврови гранки. Галерий се двоумилъ да го приеме, и безъ министритѣ си, които го задържали, щѣлъ да изгори и изображението и тогова, който му го бѣше донесълъ; но тѣ му разяснили че, понеже двамата избрани цесари не сѫ нѣкои извѣстни отъ по-напрѣдъ личности и сѫ неприятни на войскитѣ, за това послѣднитѣ непрѣменно ще минатъ къмъ страната на Константина, който може да земе оржжията въ рѫцѣтѣ си и да иска да се бие съ него; веднага Галерий уважилъ мнѣнието имъ и приелъ изображението, ако и да не му било приятно. Послѣ изпратилъ на Константина багряница, за да покаже, че го приобщава въ управлението на империята по своя добра воля. Това неприятно произшествие попрѣчило на прѣдприятията му. Не можалъ да назначи третия цесарь въпрѣки разпорѣжданията на Диоклитиана. Но се опиталъ да направи слѣдующата хитрость: Далъ званието *Августъ* на Севера (306), като по-старъ на години, а Константина нарекълъ *цесарь*, който, на мѣсто да запимава второ мѣсто като Августъ, се опрѣдѣлилъ на четвърто, слѣдъ Максимина, като цесарь.

Буйната ярость на Августъ Галерия и на неговия цесарь Максимина противъ християнетѣ още по-вече била увеличена въ Изтокъ. Тамъ било заповѣдано да се наръсватъ всичкитѣ

храни съ приносенитѣ на идолитѣ вино и вода. Да се обезглавятъ, въ едно и сѫщо врѣме, въ Палестина тридесеть и деветь *изповѣдници* (310). Но Богъ си прострѣлъ вече отмъстителната рѫка и възъ Галерия, виновника на страшнитѣ гонения, и му далъ да почувствува тяжестьта ѝ. Слѣдъ като наименовалъ Лициния за императоръ, трѣбало да се употрѣби голѣмъ трудъ за да се успокои Максиминъ, който прѣзиралъ името *цесарь* и не искалъ да занимава третото мѣсто. Галерий много пѫте изпроводилъ человѣци да му напомнятъ за почитанието, което билъ длъженъ да има къмъ себе си, и да му внушатъ, че несправедливо се противи на тоя изборъ, и че е длъженъ да уважава годинитѣ и да отдава честь на старостьта. Но тойзи младъ человѣкъ станалъ още по-дързновенъ: ограждалъ себе си съ врѣмето, като твърдѣлъ, че който е билъ по-напрѣдъ удостоенъ за багряницата, той трѣбва да има и първото мѣсто, и се подсмивалъ по тоя начинъ на Галериевитѣ искания и разпореждания. Тогава Галерий се разкаялъ за неблагоразумието си. Той възвисилъ тоя человѣкъ, който билъ толкова недостоенъ за името цесарь, съ това намѣрение че ще му се покорява слѣпо; а той, неблагодарний, никакъ не уважилъ неговитѣ съвѣти и заповѣди. Най-сетнѣ надвиенъ отъ буйното отношение на Максимина, отмѣнява званието *цесарь*, дава и на него, както бѣше далъ и на Лициния, титула Августъ; а на Максентия и на Константина дава званието *синове на Августа*. Скоро слѣдъ това Максентий му извѣстява че войската го избрала за императоръ. Галерий получилъ това извѣстие съ голѣма скърбь, и провъзгласилъ за императори и четирмата: Лициния, Максимина, Максентия и Константина.

Въ осемнадесетото годишно царуване (311) на Галерия, Богъ поразилъ тоя тиранинъ съ една неизлѣчима болѣсть. Въ дѣтороднитѣ му удове се отворила люта рана. Хирургитѣ рѣжатъ, отсичатъ, но се отваря нова по-голѣма рана, и страждущий се намира въ опасность на живота си. Поблѣднѣва отъ кръвотечението на жилата, и силитѣ му се изтощаватъ. Ракътъ захваща и другитѣ му части на тѣлото. Колко повече го отрѣзватъ, толко по-вече отива по-надалеко. Отвсѣкждѣ призоваватъ знаменити лѣкари; но никаква человѣческа помощь не му принася полза. Прибѣгватъ къмъ идолитѣ, просятъ помощь отъ Аполлона, отъ Асклипия, но болний отива къмъ по-злѣ. Смъртьта се приближава, болестьта захваща всичкитѣ му долни части и всичката му задница се разкапва. Нещастнитѣ лѣкари, ако и безъ надежда, продължаватъ да се трудятъ, за да би могли да облегчатъ болѣстьта, на която не могатъ да надвиятъ. Тя влиза вѫтрѣ въ чрѣвата му и се вкоренява въ тѣхъ. Зараждатъ се черве. Дворецътъ и градътъ се заразяватъ отъ зловрѣдната воня. Теченпето на мочьта и изпражнението на мотилото, като станали нераздѣлни отъ него, се разяждатъ отъ черветѣ. Тѣлото му се *...я и се сбира* на кѫлбо и той търпи несносни болки. Отъ

врѣме на врѣме изпуща ужасни рикания. Налагали възъ изгнилитѣ му части живи животни и сурово месо, за да би могли съ сгорѣщяването си да извадятъ червеѣ навънъ; но когато ранитѣ се очиствали отъ тѣхъ, други по-голѣми купове отъ черве се събирали на тѣхнитѣ мѣста, защото всичката му вътрѣшность била единъ неизчерпаемъ източникъ отъ тъзи язва. Чѣститѣ на тѣлото му изгубили своя обикновенъ видъ. Горната му часть, отъ главата до ранята, прѣдставлявала единъ грозенъ скелетъ. Тъзи жестока болѣсть го мъчила цѣла една година. Най-сетнѣ, изсъхнатъ и стопенъ отъ страданията, се обърналъ къмъ Бога, и всрѣдъ нови мъчения се обѣщалъ да възстанови разрушената отъ самия него църква. Той се вече намиралъ въ крайность и се принудилъ самъ да издаде слѣдующия указъ въ Никомидия на тридесять Априлия 311:

„Нашето императорско намѣрение е винаги било да се грижимъ за благото и за ползата на империята. Но нищо друго толкова усърдно не сме желаяли, колкото да докараме работитѣ въ прѣдишния имъ порядъкъ, и да повърнемъ Христианетѣ въ религията на отцитѣ имъ, отъ която тѣ останали много на дирѣ. Но по-голѣмата часть отъ тѣхъ, като не се задоволиха само съ прѣнебрѣгването на обрядитѣ, които сѫ се въвели отъ прадѣдитѣ имъ, дошли до такво безумие, щото намислили да съставятъ сами на себе си закони, и да учредятъ различни събрания въ провинциитѣ. Ний всичко това имъ запрѣтихме съ свои укази, като имъ заповѣдахме да тръгнатъ по добъръ пѫть. Мнозина се покориха на тѣзи наши укази отъ страхъ; други обаче мнозина се възпротивиха, и тѣ бидоха наказани. Но понеже се научихме че много Християне упорствуватъ още въ заблуждението си, и нѣматъ уважение нито къмъ религията на нашитѣ богове, нито къмъ собствената своя: за това, по природното намъ милосърдие, като сме навикнали всѣкога да прощаваме на человѣцитѣ, съблаговолихме да имъ покажемъ признаци на милосърдието си. Въ слѣдствие на което ний имъ позволяваме да изповѣдватъ християнската религия и да иматъ свои събрания, стига само въ тѣхъ да не произвождатъ нѣщо беззаконно. Съ другъ единъ указъ ний ще заповѣдаме за знание на нашитѣ началствующи въ градоветѣ и въ провинциитѣ, какъ трѣба съ тѣхъ да постѫпятъ. Понеже се ползуватъ отъ нашето снизхождение, нека молятъ своя Богъ за нашето здраве, и за своето съхранение, за да може империята вѣчно да цъвти, и тѣ да живѣятъ въ нея спокойно“.

Но слѣдъ обнародването на тоя указъ Богъ не благоволилъ да се умилостиви отъ разкаянието на Галерия, защото било вече късно. Всичкото тѣло на тиранина се бѣше обърнало на гной. Като прѣпорѫчилъ жената си и дѣцата си на Лициния, умрѣлъ. Слухътъ за смъртьта му на часа се разпръсналъ въ Никомидия, гдѣто идущата година на 1-ия Марта 312 г. щѣлъ да празднува двадесетогодишното си царуване.

Максиминъ, когато това извѣстие дошло до него, разпратилъ

на всѣкждѣ скороходни извѣстители и самъ побързалъ да отиде въ Изтокъ. за да се възползува отъ отсѫтствието на Лициния и да завладѣе всичката Азия до Халкидонъ.[1]) А за да привлѣче къмъ себе си любовьта на народитѣ, щомъ стѫпналъ въ Витиния и веднага отмѣнилъ поземленния данъкъ. И двамата за това се страшно скарали. Войскитѣ имъ се събрали и стояли отъ едната и другата страна на рѣката. Но най-сетнѣ се съгласили върху нѣкои условия, и мирътъ билъ заключенъ при самия проливъ на Босфора. Максиминъ-Даий се завърналъ, пъленъ съ увѣренность, и поведението му се показало такво сѫщо, каквото е било по-напрѣдъ въ Сирия и въ Египетъ. Най напрѣдъ унищожилъ всичкитѣ милости, които били по-напрѣдъ оказани на Християнетѣ. Внушилъ на градоветѣ въ империята си да изпроводятъ при него депутати, които да искатъ възпирането на Християнскитѣ събрания, за да покаже съ това, че той работи не отъ своя воля, а съ силенъ натискъ, онова, което работи доброволно. Като уважилъ просбата на депутатитѣ, назначилъ знаменититѣ граждане за върховни жреци, които били обязани да прѣпятствуватъ на Християнетѣ да си строятъ храмове, да имъ възбраняватъ всѣко богослужение, както публично тъй и частно, и да ги принуждаватъ да приносятъ жертви на идолитѣ; а който се отказва, да го прѣдаватъ на мѫчение. На едни отъ Християнетѣ изваждали очитѣ, а на други отрѣзвали рѫцѣтѣ, нозѣтѣ, носа и ушитѣ.

Писма отъ Константина пристигнали и прѣсѣкли тѣзи варварства, и Максиминъ се въздържалъ отъ тѣхъ. Но той не билъ по-доленъ тиранинъ отъ Галерия спрямо всичкитѣ си подданѝци по свирѣпость и по налагане. Що се касае пъкъ до безсрамнитѣ му дѣла, той надминавалъ въ това отношение най гнѫснитѣ господари; человѣческий языкъ не би могълъ да разкаже необузданата му безнравственность. Скопцитѣ, изпълнители на повелѣнията му, на всѣкждѣ ходѣли и разтърсвали всичко, и щомъ намирали нѣкоя надарена съ хубость жена, тогава нито баща ѝ и нито мѫжътъ ѝ имали вече власть надъ нея. Вдигали булото отъ лицето на знаменити госпожи и дѣвици за да ги виждатъ, дали нѣкоя отъ тѣхъ има нѣкакъвъ недостатъкъ, който да я прави недостойна за любовьта на господаря имъ. Онѣзи, които не могли да търпятъ таквитѣ позори и безчинства, бивали хвърляни въ рѣката, като политически прѣстѫпници. Нѣкои мѫже, като не могли да гледатъ позорнитѣ постѫпки съ тѣхнитѣ жени, прѣдавали себе си на смъртъ отъ отчаяние. Тойзи умразенъ господарь дошълъ до таква крайность, щото безъ негово позволение никой да не смѣе да се жени, защото всѣкий е билъ длъженъ да го остави свободенъ да се ползува той отъ първия цвѣтъ на брака. По-знаменититѣ личности, като министри и други чиновници, се съобразявали съ прймѣра на господаря си, и съ таква сѫща нахалность по-

[1]) Кади-кьой, срѣща Византия.

стѫпяли спрямо женитѣ и дъщеритѣ на подвластнитѣ си. Кой би могълъ да укроти тѣхнитѣ невъздържанности въ сладострастията, когато самий върховенъ господарь на властьта е билъ по-невъздържателенъ отъ тѣхъ? Всѣки единъ, който искалъ, свободно грабѣлъ дѣвици отъ долно произхождение. Никой не смѣялъ да откаже да даде дъщеря си на тогози, който му я искалъ, защото трѣбало да се рѣши или да бѫде убитъ, или да приеме за зѣтъ нѣкой варваринъ; защото всичкитѣ тѣлохранители на Максимина произхождали отъ Готѳитѣ, които, изпѫдени отъ отечеството си, се бѣха прѣдали съвършенно на неговата воля. Съ помощьта на такви злодѣи тойзи жестокъ императоръ свирѣпствовалъ надъ цѣлия Изтокъ.

Най-сетнѣ, като не знаялъ другъ законъ, освѣнъ своята воля, той не пощадилъ даже и императрицата Валерия, жена на своя прѣдшественникъ и благодѣтель, която той нарекълъ своя майка. Слѣдъ смъртьта на Галерия, неговата жена Валерия, като останала вдовица, се прибрала при Максимина, като въ по-безопасно за себе прибѣжище, тъй като тойзи господарь билъ женень и посиняникъ на умрѣлия и мѫжъ. Но той не пропустналъ случая да се влюби въ нея и, ако и да не била извадила още отъ себе си траура за смъртьта на мѫжа си, той и обаче прѣдложилъ да встѫпи съ него въ съпружество, и ако би се съгласила, далъ и обѣщание че ще напѫди жената си. Валерия отговорила, както е било прилично на една умна императрица и християнка скришна, а именно, че не е прилично нито даже да и се говори за бракъ при печалното и положение, тъкмо тогава когато още не е даже измѣнено на прахъ тѣлото на мѫжа и, който е неговъ баща по усиновление; при това още говорѣла му, че нѣма никакъвъ поводъ за да се разведе съ жената си, която имала беззазорно поведение, и примѣрътъ, съ който иска да се отнесе къмъ съпругата си, я заставлява да се пази, че и съ нея ще постѫпи по тоя начинъ. Тойзи смѣлъ отговоръ на Валерия направилъ щото, любовьта на Максимина къмъ нея да се обърне на страшенъ гнѣвъ. Започналъ да прислѣдва тъзи нещастна жена, отнима и имуществата и всичкитѣ слуги, робетѣ и прѣдава на мѫчителна смърть, изпраща я на заточение заедно съ майка и Приска, не назначава мѣстото на заточението имъ, заставлява ги да се скитатъ въ разни мѣста, и подъ единъ лъжливъ прѣдлогъ осѫжда на смърть и двѣтѣ.

При Валерия живѣяла една знаменита прѣстарѣла госпожа, която тя почитала като втора своя майка. Максиминъ, понеже подозрѣвалъ, че ужъ тя била причината да се откаже Валерия отъ прѣдложението му, заповѣдалъ на прѣзидента Ератинея да я убие по единъ най-позоренъ начинъ. Заедно съ нея прѣдадени били на смърть и други двѣ извѣстни госпожи, отъ които едната била тайно другарка на императрицата, а другата нѣмала никакви тѣсни връзки съ нея. Красотата и цѣломѫдрието на тѣзи двѣ госпожи били причината за тѣхното погубване. Повлѣкли ги не като

къмъ сѫдилище, а като къмъ главорѣзача. Не могълъ да се намѣри обвинитель на прѣстѫпленията имъ. Заставили единъ прѣстѫпникъ Еврейнъ за да направи противъ тѣхъ обвинението, като му обѣщали че ще го помилватъ. Сѫдията, понеже се боялъ да не възстане народътъ и го избие съ камене ако произведе дѣлото въ града, излѣзълъ вънъ отъ него придруженъ съ войска. Всичка тъзи трагедия се вършила въ Никея. Най-сетнѣ ги осѫждатъ: невинността имъ за нищо не имъ послужила. Не само мѫжътъ на едната жена, който придружавалъ съпрѫгата си, но и всички присѫтствуѫщи, при толко несправедливости, проливали жални сълзи. За да не нападне народътъ изпълнителитѣ на сѫдебното рѣшение, за да избави нещастнитѣ госпожи, изпроводили ги на наказателното мѣсто придружени съ въоружена стража и тамъ имъ отрѣзали главитѣ. Окаяний Еврейнъ, който ги бѣше наклѣветилъ лъжливо за прѣлюбодѣяние, не се възползовалъ отъ обѣщаната му безнаказанность. Когато щѣли да го покачатъ вече на бѣсилката той открилъ всичката тайна на злочестието, и когато издъхвалъ обявилъ, че закланитѣ жени били невинни. Императрица Валерия, заточена въ Сирийскитѣ пустини, извѣстила на баща си Диоклитиана за нещастието си; но тъй като старанията му, за да я избави отъ заточение и да я прибере при себе си не успѣли, видѣлъ себе си толко много опозоренъ и нещастенъ, колкото никой императоръ не е бивалъ до това врѣме, и се рѣшилъ вече да умре. Въ нищо не намиралъ вече удоволствие: смущението го лишавало отъ охота за ядене и отъ спокойствие. Въздишалъ, пѫшкалъ, постоянно се хвърлялъ отъ постелята на земята и обратно. По тоя начинъ тойзи господарь си изгубилъ живота отъ гладъ и отъ скърбь. Валерия, като се крияла отъ яростьта на Максимина и се скитала петнадесеть мѣсеца по разни провинции, най-сетнѣ била намѣрена и уловена съ майка си въ Солунъ, и тамъ били и двѣтѣ осѫдени на смъртъ. Закарали ги на мѣстото на наказанието съ приличната прислуга: никой не могълъ да се задържи да не порони сълзи, като виждалъ нещастието на тѣзи двѣ жени отъ толкова знаменито произхождение. Отрѣзали имъ главитѣ и тѣлята имъ хвърлили въ морето. По тоя начинъ тѣхната добродѣтель станала причина да си свършатъ живота съ такава жалостна смъртъ.

Отъ враговетѣ на християнетѣ останалъ само Максиминъ. Но ето и той какъ погиналъ: Ако и да завиждалъ много на Лициния, когото Галерий бѣше прѣдпочелъ по-вече отъ него, бѣше успѣлъ обаче да се примири съ него. Но когато се научилъ, че Константинъ давалъ сестра си за жена на Лициния, помислилъ че тъзи сродствена връзка има за цѣль да погуби него. Затова прѣдложилъ тайно приятелски съюзъ на Максентия. Прѣдложението било прието, даже Максентій счелъ тоя съюзъ като изпратена отъ небото помощь, и подъ прѣдлогъ да отмъсти за смъртьта на баща си, обявилъ война на Константина. Тъзи война между Максентия *и Константина* била силно разпалена. Максентій останалъ въ Римъ:

оракулътъ му прѣдсказалъ че щѣлъ да умре ако излѣзе вънъ отъ града; за това отворилъ войната посрѣдствомъ военачалницитѣ си. Неговитѣ военни сили били по-значителни отъ Константиновитѣ, защото той съединилъ съ своята войска и старата войска на Максимиана. Войскитѣ и на двѣтѣ страни често се хващали да се биятъ ржки съ ржки, и Максентиевата войска зимала върхъ. Найсетнѣ Константинъ се рѣшилъ да се приближи до Римъ и да се разположи до моста Милвиуса (Ponte-mole). Това било на 28-й Октомврия 312. Константинъ, който билъ прѣдизвѣстенъ на сънѣ да изобрази върху щитоветѣ на войската си божественния знакъ на кръста и послѣ да влѣзне въ сражението, покорилъ се на това прѣдизвѣстие и заповѣдалъ да се изобрази на щитоветѣ буквата Х, която означава името на Иисуса Христа съ думитѣ „τούτῳ νίκα": съ това побѣждавай. Войската му, подкрѣпена отъ това небесно знамение, се приготвила за сражението. Неприятелската войска минала моста безъ своя императоръ. Римский народъ се развълнувалъ и упрѣкавалъ Максентия, че той опропастѣвалъ общественото благо. Уплашенъ отъ това смущение, повиква при себе си нѣкои сенатори. Разгѣнва книгата на Сибилла и намира въ нея, че въ тоя сѫщъ день щѣлъ да погине неприятелтъ на Римския народъ. Той тълкувалъ прѣдсказанието въ своя полза и, увѣренъ че ще побѣди, бързишкомъ отива на сражението. Заповѣдва да развалятъ слѣдъ него моста, за да би насърдчила по-вече мѫжеството на войската му неизбѣжностьта на побѣдата; слѣдъ това боятъ се изново разпалва. Но Богъ покровителствувалъ Константина: страхътъ завладѣва неприятелитѣ му. Максентий иска да се избави съ бѣгство. Разваленний мостъ не му позволява да се върне на задъ. Завлѣченъ съ други много бѣгълци, хвърля се въ Тибъръ и се удавя. Слѣдъ една такава важна побѣда, Константинъ се приема тържественно въ Римъ съ одобрѣнието на Сената и на народа. Тукъ той узнава какви сѫ били коварствата на Максимина, хванpalъ писмата му, и видѣлъ изображенията му и статуитѣ му. Сенатътъ отдалъ на Константина онѣзи почести, които той заслужилъ съ мѫжественностьта си, и които Максиминъ искалъ съ буенъ начинъ да присвои. Когато Максиминъ се научилъ за това важно произшествие, счелъ себе си вече побѣденъ. Рѣшението на Сената въ полза на Костантина го направило да побѣснѣе отъ гнѣвъ.

Слѣдъ като влѣзло всичко въ порядъкъ въ Римъ, Констаптинъ се отправилъ въ Медиоланъ (Milan). Въ тоя градъ се намиралъ Лициний, гдѣто извършвалъ брачни тържества. На 13 Иуния 313 Константинъ заедно съ Лициния отправилъ отъ тамъ единъ указъ за възстановлението на църквата и за свободата на християнетѣ. Указътъ билъ отправенъ до Никомидийския градоначалникъ съ слѣдующето съдържание.

„Ний, Императоръ Константинъ и Императоръ Лициний, като се събрахме въ Медиоланъ за да разсѫдимъ работитѣ на Империята, които се отнасятъ до общественото благо и спокойствие, помислихме

че е наша длъжность прѣди всичко да се занимаемъ съ онова, що се отнася къмъ служението на боговетѣ. По слѣдствие на това, позволяваме на Християнетѣ, и на всичкитѣ отъ други религии человѣци, да държатъ онъзи религия, която би пожелали, за да благоприятствува всѣкога на насъ и на нашитѣ поданници прѣдсѣдящето на небото Божество. Позволяваме на всѣки единъ да извършва Богослужението, къмъ което има наклонность, за да продължи къмъ насъ милостьта си и покровителството си онова върховно Божество, религията на което ний съ голѣмо желание почитаме. И тъй, нека ти бѫде извѣстио, че ний като унищожаваме всички издадени до сега противъ Християнетѣ укази, желаеме щото, ти да имъ позволишъ да си извършватъ свободно всичкитѣ религиозни обряди безъ най-малкото помѣшателство. При това, извѣстяваме ти че, заради мира и спокойствието на нашето царуване, ний признаваме за добро щото, подаряваната на Християнетѣ свобода да се простира и по всичкитѣ наши поданници, и никакво богослужение да не бѫде нарушено. А въ отношение къмъ Християнетѣ, желаемъ още щото, ако нѣкой по-напрѣдъ е купилъ отъ насъ, или отъ другъ нѣкой, извѣстни тѣхни мѣста, които сѫ нужни тѣмъ за събрания, да имъ се повърнатъ веднага безъ да платятъ нѣщо за тѣхъ. Ако нашитѣ прѣдшественници сѫ подарили нѣкому такви мѣста, този человѣкъ да се принуди да се ги повърне на Християнетѣ. И онѣзи, които изнамѣрятъ таквитѣ мѣста, и онѣзи, на които сѫ били подарени, могатъ да зематъ за това свидѣтелство и ще получатъ отъ насъ приличното възнаграждение. Длъженъ си прочее всичко това да туришъ въ изпълнение колкото можешъ по-скоро. И освѣнъ тѣзи мѣста, въ които Християнетѣ сѫ навикнали да се събиратъ, у тѣхъ е имало и други, които принадлѣжатъ на Църквата: ний искаме, щото да заповѣдашъ да имъ се повърнатъ и тѣ по сѫщитѣ условия, т. е. онѣзи, които имъ ги повърнатъ безплатно, да чакатъ плащането отъ нашата щедрость. Въобще, трѣба непрѣмѣнно да ускоришъ до колкото е възможно извършването на всичкитѣ дѣла, които се касаятъ до Християнетѣ, за да се изпълни немедленно нашата воля, и съ нашата милость да се утвърди общото спокойствие. Слѣдъ турянето въ дѣйствие всичко това, което е тука узаконено, надѣеме се че Небото ще пропустне къмъ насъ милостьта си, която сме изпитали вече нѣколко пѫти. А за да бѫде нашето намѣрение извѣстно на всички и на всѣки единъ, да обнародвашъ тоя указъ по установения редъ".

Слѣдъ издаването на тоя указъ, двамата императори убѣдили жителитѣ на Никомидия за да си възстановятъ Църквата въ първобитното ѝ състояние. По тоя начинъ, отъ врѣмето на разрушението ѝ до възстановлението ѝ, се бѣха изминали десеть години и четири мѣсяца.

И тъй Константинъ слѣдъ побѣдата, която нанесълъ на Максентия, се поставилъ единственъ и всемогѫщъ господарь на За-

надъ, а Лициний — императоръ на източна Европа. Примѣрътъ на двамата императори, относително обнародването горния указъ, чрѣзъ който се дава на Християнетѣ религиозна свобода, не позволилъ на Максимина да остане самъ въ Истокъ гонитель на Християнетѣ. Той отправилъ единъ лицемѣренъ указъ къмъ префекта Сабинусъ. Но най сетнѣ побѣдата, която му билъ нанесълъ Лициний близу до Одринъ, го докарала до положение да се поразмисли, и веднага си измѣнилъ разположенията относително жертвитѣ на дотогавашната му буйность. Далъ публично на източнитѣ Християне сѫщата свобода, която бѣха получили отъ Константина и западнитѣ Християне, и скоро слѣдъ това умрѣлъ отъ една ужасна болесть, подобна на онъзи, отъ която умрѣли всичкитѣ гонители на Християнството. Константинъ и Лициний останали сами господари на цѣлата Римска империя, въ която Християнството чрѣзъ божествената сила и търпѣнието на вѣрнитѣ бѣше нанесло рѣшителна и вѣчна побѣда надъ язичеството, въпрѣки усилията на всесилнитѣ Римски императори прѣди Константина, които бѣха издали тъзи записка: «Nomine christianorum deleto, qui rem publicam everiebant; superstitione christiana ubique deleta». Срѣща това, пророчеството на Иисуса Христа се изпълнило: «*Въ мірѣ скорбни будете, но дерзайте, яко азъ побѣдихъ міра*» (Иоан. XVI, 33).

Константинъ Великий отъ началото и до края на живота си е билъ защитникъ на Християнетѣ, а Лициний се измѣнилъ и се хвърлилъ съвършенно пакъ въ обятията на язичеството, и поискалъ да повдигне възстание противъ Християнетѣ; по тъзи причина взаимнитѣ отношения между Константина и него до толкова отслабнали, щото най-сетнѣ въ 323-та година отворили жестока война за смъртъ или за животъ между християнството и язичеството; въ тъзи рѣшителна борба Лициний се побѣдилъ, а Константинъ останалъ самъ самодържецъ, заедно съ него излѣзло побѣдоносно и гоненото Християнство. Въ 325-та година Константинъ събралъ въ Никея *Първия Вселенски Съборъ* отъ 318 отци. Въ 328-та година, Ноември 29-я, положилъ основитѣ на тѣзоименния си градъ *Константинуполь*, когото, като прѣнесълъ въ него отъ Римъ императорския тронъ, нарекълъ *Новъ Римъ*. Най-сетнѣ, като се разболѣлъ въ Никомидия и приелъ святото Кръщение и другитѣ святи Тайнства, умрѣлъ въ 337-та година, Майя 21-я, въ деня на Петдесятница, на 65 годишна възрасть. Тѣлото му се прѣнесло въ неговия градъ и се положило въ издигнатата отъ него църква на Святитѣ-Апостоли, която, слѣдъ завоеванието отъ Турцитѣ на Византийската Империя, се прѣобърнала на Мохамедански храмъ.

Казаното до тукъ се потвърдява отъ съврѣменнитѣ на събитията историци Лактанция[1], Евсевия[2], Сократа[3] и Созомена[4];

---

[1]. Съврѣменникъ на Диоклитиана, на Галерия и на Константина. Занимавалъ публичната катедра на краснорѣчието въ Никомидия отъ 290-та

върху тѣхнитѣ твърдѣния Шатобрианъ възпѣва въ поемата си *Мжченицитъ* гоненията на Христианството въ първитѣ три вѣка и мжченията на вѣруящитѣ, които нито скърбитѣ, нито притѣсненията, нито глѫдътъ, нито огънътъ, нито опасноститѣ, нито лютостьта на звѣроветѣ и нито мечътъ на главорѣзеца сѫ могли да ги отлжчатъ отъ вѣрата въ единствения Богъ и въ Спасиселя Иисуса Христа; а чрѣзъ пламенната си къмъ небесната истина любовь, като забравяли своето естество, се подвизвали и смъртьта прѣзирали, като да сѫ били въ чужди тѣла. Тѣ сѫ украсили Христовата Църква съ кръвьта си като съ багряница и виссонъ; и за това, споредъ достойнството на страданията си, сѫ приели и достойното си възнаграждение. Богъ ги е украсилъ съ нетлѣнни вѣнци, и ги направилъ съпричастници на ангелитѣ и наслѣдници на небесното царство, а Църквата въ опрѣдѣлени дни прѣзъ годината празднува тѣхната память.

година до 317-та. Въ това врѣме Константинъ го повикалъ въ Галлия, и му повѣрилъ възпитанието на сина си Криспа.

[2] Нарича се и Памфилъ отъ името на голѣмия си приятель, съученикъ и добродѣтеленъ мждрецъ Памфила Билъ епископъ на Палестинска Кесария и църковенъ историкъ. Родилъ се въ 270-та година и умрѣлъ въ 340-та. Църковната му история започва отъ рождението на Иисуса Христа и се свършва въ врѣмето, когато Константинъ побѣдилъ Лициния. Съхраняватъ се и други списания, които носятъ неговото име.

[3]. Нарича се и схоластикъ; родилъ се въ 380-та година; написалъ е прѣвъзходна църковна история, която се простира отъ 306-та до 439-та година като продължение на Евсевиевата история

[4]. Схоластически философъ отъ Газа; живѣлъ около срѣдата на v-я вѣкъ; написалъ е църковна история, която започва отъ 325-година, и се *свършва въ 339-та.*

ПРѢДГОВОРЪ

НА СПИСАТЕЛЯ ВЪ ПЪРВОТО И ВТОРО ИЗДАНІЕ.

Въ едно друго списание се съмъ изразилъ, че християнската религия ми се вижда много по-достойна отъ язичеството за развитието на характеритѣ и за цѣлесъобразното употрѣбление на страститѣ въ епопеята. Казалъ съмъ още и че *чудесното* на тъзи религия би могло да се бори сполучливо противъ заеменото отъ миѳологията *чудесно*. Тѣзи мнѣния, много или малко опровергавани, азъ се старая да подкрѣпя съ единъ примѣръ.

За да би направилъ читателя безпристрастенъ съдия на това литературно дѣло, счетохъ за добро да потърся единъ прѣдметъ, който да съдържа въ разположението на едно и сѫщо списание живото прѣдставление на двѣтѣ религии, морала, жертвоприношенията и блѣскавитѣ тържества на двѣтѣ богослужебни обряди; прѣдметъ, въ който язикътъ на Моисеовото *Битие* да може да се види равенъ съ оня на Омировата Одиссия, и Юпитеръ на Омира да се постави близу до Іехова на Милтона, безъ да причини обаче нѣкоя обида нито на благочестието, нито на вкуса и нито на плѣнителното достойнство на правитѣ.

Когато си въобразихъ азъ тѣзи идея, лесно намѣрихъ историческата епоха, прѣзъ която се намирали въ ближни отношения тѣзи двѣ религии.

Сцената се отваря въ врѣмето на повдигнатото отъ Диоклитиана гонение, къмъ края на III-ия вѣкъ. Християнството не е било тогава господствующа религия на Римската империя, но неговитѣ храмове се издигали близу до капищата на идолопоклонницитѣ.

Дѣйствующитѣ лица сѫ земени отъ двѣтѣ религии: въ началото явявамъ, съ нужното показание, кои сѫ тѣзи лица; разказътъ послѣ разяснява какво е било положението на Християнството въ познатия свѣтъ, прѣзъ епохата на дѣйствието; останалата часть отъ съчинението развива това дѣйствие, което се свързва чрѣзъ катастрофата съ общото клане на Християнетѣ.

Въ началото азъ се убояхъ отъ прѣдмета: видѣ ми се доста изобиленъ. Дѣйствително, на първъ погледъ се вижда че туря на мое разположение древностьта на нечестието и онъзи на святостьта. При това, азъ намѣрихъ срѣдства, чрѣзъ разказа и чрѣзъ

продължението на приключенията, да опиша разнитѣ области на Римската империя; отвеждамъ читателя при Франкитѣ и Галлитѣ, въ люлката на нашитѣ прадѣди. Гърция, Италия, Иудея, Египетъ, Спарта, Аѳина, Римъ, Неаполъ, Йерусалимъ, Мемфисъ, долинитѣ на Аркадия и пустинитѣ на Ѳиваида съ другитѣ прѣдмети или гледни точки на картината.

Всичкитѣ почти дѣйствующи лица съ исторически. Знае се какво чудовище е билъ Галерий. Прѣдставилъ съмъ Диоклитиана малко по̀-добъръ и по̀-великодушенъ отколкото се не вижда въ съврѣменнитѣ си списатели: съ това съмъ доказалъ безпристрастието си. Стоварилъ съмъ всичкото ужасно и безчеловѣчно гонение върху Галерия и Иероклея.

Лактанций казва съ тѣзи собствени думи:

„Deinde ... in Hieroclem, ex vicario proesidem qui auctor et consiliarius ad faciendam persecutionem fuit“ [1].

Тиллемонтъ, като говори за съвѣта, въ който се прѣдложила за разискване смъртьта на християнетѣ, прибавя:

„Диоклитианъ се съгласилъ да прѣдостави работата на съвѣта, за да отблъсне отъ себе си ненавистьта, произходяща отъ това рѣшение, и да я натовари върху онѣзи, които го бѣха съвѣтвали. Повикани били на съвѣщание въ тоя съвѣтъ нѣколко чиновници отъ правосѫдието и отъ войската, които, или по своя наклонность, или по самодоволство, подкрѣпили мнѣнието на Галерия. Иероклей билъ единъ отъ онѣзи, които най-горѣщо съвѣтвали да се започне гонението противъ християнетѣ“ [2].

Тойзи Александрийски управитель станалъ причина да прѣтърпи църквата страшни мѫки, споредъ свидѣтелството на цѣлата история. Иероклей е билъ софисть, и когато насилвалъ да се изколятъ Християнетѣ обнародвалъ противъ тѣхъ едно съчинение титулирано *Филалѣисъ* (φιλαλήθης), или *Приятель на истината*. Евсевий е опровергалъ една часть отъ тъзи книга въ единъ трактатъ, който сѫществува още [3]; сѫщо и Лактанций е съчинилъ своитѣ *Божествени наставления* [4] въ отговоръ на тъзи книга. Пеарсонъ [5] е мислилъ че Иероклей, гонительтъ на християнетѣ, е билъ сѫщий авторътъ на *Коментаритѣ* върху златнитѣ стихове на Пиѳагора. Тиллемонтъ [6] се вижда че се присъединява къмъ мнѣнието на ученния Хестерски (Chesteer) епископъ; и Ионсиусъ (Jonsius) [7], който прѣдписва че намѣрилъ въ Иероклея на *Фотиевата*

---

[1]. т. е. ... „Иероклей, който бѣше подщрекательтъ и виновникътъ на гоненнего“. Lactantius, de Mortib. persec; cap. XVI.

[2]. Mém. Eccléss, t. V, p. 20, édit. in — 4⁰, Paris.

[3]. Εὐσέβιος, ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἐν τῷ «Λόγοι Ἀναιρετικοὶ κατὰ Ἱεροκλέους».

[4]. Lact. Institutionum divinorum, lib V, de justitia, cap. II.

[5]. Въ прѣдговоритѣ си върху съчиненията на Иероклея, печ. въ Парижъ 1672, m. II.

[6]. Mém. Eccléss., t. V 2⁰ édit., in — 4⁰, Paris, 1702.

[7]. *Des criptoribus* historioe philosophioe. Francof. 1659, lib. III, cap. XVIII.

Библиотека опроверженний отъ Евсевия Иероклей[1], по́-добрѣ служи за утвърждение отколкото за унищожение на Пеарсоновото мнѣние. Дациеръ, който, както забѣлѣзва Боало, постоянно прѣдставлява за ученъ человѣкъ списателя, когото прѣвожда[2], опровергава мнѣнието на ученния Пеарсонъ; но доводитѣ на Дациера сѫ слаби, и е вѣроятно, че Иероклей, гонительтъ на христианетѣ и авторътъ на *Филалиѳисъ*, е сѫщинский авторъ и на *Коммен тариитѣ*.

Иероклей първо билъ викарий на префектитѣ, послѣ бива управитель на Виѳиния. Минеитѣ[3], святий Епифаний[4], и дѣянията на мѫченика святи Едѐсия (Edese)[5], доказватъ че Иероклей е билъ и управитель на Египетъ, гдѣто е вършилъ голѣми свирѣпости.

Аббе Фльори, който поддържа тука Лактанция, като говори за Иероклея, говори и за единъ другъ софистъ, който е писвалъ въ сѫщото врѣме противъ Христианетѣ. Ето какъ описва тоя неизвѣстенъ софистъ:

„Въ сѫщото врѣме, когато язичницитѣ въ Виѳиния събаряли Никомидийската Църква, сѫ сѫществували двама списатели, които обнародвали съчинения противъ Христианската религия. Единий е билъ философъ[6] по звание, но нравитѣ му били противни на онова що училъ. На людетѣ проповѣдвалъ добродѣтельта, умѣренностьта, въздържанието, простотата и бѣдностьта; но той самъ обичалъ среброто, удоволствието, сластолюбието и разточителностьта, и се хранѣлъ у дома си много по́-добрѣ отколкото що се хранятъ царетѣ въ палатитѣ; всичкитѣ си пороци и разпустнатости умѣялъ да прикрива чрѣзъ вънкашнитѣ лицемѣрия, подъ философската си брада и подъ дългата си върхна дреха . . . Обнародвалъ три книги противъ Христианската религия. Говорѣлъ че нравствената му обязанность е била, като на философъ, да поправя заблужденията на человѣцитѣ . . . ., че е ималъ желанието да покаже умствената свѣтлина на онѣзи, които не я виждали, и да ги изцѣрява отъ онова твърдоглавие, което ги правѣло да изтърпяватъ, безъ никоя полза, толкова мѫчения. За да не докара нѣкое съмнѣние относително причината, която го побуждала да прѣдприеме тоя трудъ, обожавалъ съ голѣми похвали императоритѣ, прѣвъзнасялъ благочестието и мѫдростьта имъ, чрѣзъ която се отличавали въ защищаването древната религия, и въ установлението нейнитѣ

---

1. Ионсиусъ, за подкрѣпление на мнѣнието си, казва че тойзи Евсевий не е онзи Кесарийский епископъ.

2. Boloeana.

3. Ménoea magna Graecorum, p. 177, Venet., 1525.

4. Epiphanii Panarium adversus hoercses, p. 717, Lutatiae 1622.

5. Εὐσέβιος, κεφ. Δ! Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων.

6. Нѣкои прѣдполагатъ, че е билъ Максимъ или Порфирий. Бележ. на прѣводача.

обряди и се стараяли да обуздаятъ едно нечестиво и юродиво суевѣрие[1].

Низостьта на тоя софистъ, който нападалъ съ разни оскърбления Христианетѣ, когато тѣ се вече намирали подъ ножа на главосѣчеца, възбунтувала самитѣ язичници противъ него; той не получилъ отъ императоритѣ и възнаграждението, което ожидалъ отъ тѣхната щедрость, и славата, която мислѣлъ че ще намѣри, се обърнала въ поругание[2].

Тойзи описанъ отъ Лактанция характеръ доказва, че азъ съмъ описалъ въ Иероклеовата личность нравитѣ, каквито сж били въ неговото врѣме. Самъ Иероклей е билъ софистъ, списатель, ораторъ и гонитель.

„Другий списатель", говори още Аббе Фльори, „е билъ отъ числото на сжлиитѣ, и единъ отъ онѣзи, които бѣха дали мнѣние въ съвѣщанието да се прислѣдуватъ Христианетѣ. Въобще се мисли, че е той билъ опзи Иероклей, който се родилъ въ единъ малъкъ градецъ на *Кария*[3], и послѣ се назначилъ за управитель на Александрия. Той написалъ двѣ книги, които нарекълъ филалиѳисъ, т. е. любитель на истината, и ги отправилъ не противъ Христианетѣ, за да не би да помисли нѣкой че ги гони като врагове и да се покаже че ги мрази и напада, а къмъ Христианетѣ, за да би се увѣрилъ всѣки че имъ дава добри и человѣколюбиви съвѣти. Правѣлъ усилени старания да покаже противоречия въ Священото-Писание, и се виждалъ толкова обученъ въ него, щото изглеждалъ като да билъ пò-напрѣдъ Христианинъ[4]".

Азъ прочее не хуля Иероклея. Уважавамъ и почитамъ истинската философия. Може даже да се забѣлѣжи въ списанието ми, че думата *философъ* и *философия* не е даже нито единъ пжть земена за лошо. Всѣки человѣкъ, на когото поведението е благородно, чувствата възвишени и великодушни, който никога не слиза въ низкостьта, а пази вжтрѣ въ сърдцето си една справедлива независимость, ми се вижда достоенъ за почитание, каквито и да му сж, отъ друга страна, мнѣнията. Но софиститѣ на всичкитѣ мѣста и на всичкитѣ врѣмена сж достойни за прѣзиране; защото, като злоупотрѣбяватъ най-добритѣ нѣща, нападатъ като отвратително онова, което е най-свято между человѣцитѣ.

Пристжпямъ сега къмъ анахронизмитѣ. Най-великитѣ мжже които Църквата е произвела, всички почти се сж появили къмъ края на III-ия вѣкъ и въ началото на IV-ия. За да прѣкарамъ тѣзи главни личности прѣдъ очитѣ на читателя, азъ се принждихъ да стѣсня малко врѣмената; но тѣзи личности, пò-голѣмата часть отъ тѣхъ, разпоредени на съотвѣтствующитѣ тѣмъ мѣста, или

---

1. Hist Eclés, liv. VIII, t. II, p. 420. édit. in—8⁰ Paris, 1711.
2. Lactan., Institt Divin, lib. V, de justitia, cap. II
3. Крайморска область на Мала-Азия между Лициа, Фригия и Лидия.
4. *Hist. Eclés.*, liv. VIII, t. II, p in—8⁰. Lact. Divin., lib. V, de just., cap. II.

даже просто наименовани въ разказа, не играятъ никакви важни роли; тѣ сѫ турени само за да напомнятъ хубавитѣ имена и да възбудятъ благороднитѣ възпоминания. Мисля че читателитѣ нѣма да се сърдятъ че срѣщатъ въ Римъ Святи-Иеронима и Святи-Августина, че ги вижда да се завличатъ отъ пламенността на младостьта, да падатъ въ онѣзи погрѣшки, които послѣ се оплаквали чорчиво толко много врѣме, и които тѣ сами описуватъ толкова краснорѣчиво. Слѣдъ всичко това, отъ врѣмето на Диоклитиановата смъртъ до рождението на Святи-Иеронима се изминали двадесеть и осемь години. Освѣнъ това, като правя да говорятъ Святи-Иеронимъ и Святи-Августинъ, съмъ описалъ съ това историческитѣ нрави вѣрно. Тѣзи двама велики мѫже говорятъ и дѣйствуватъ въ *Мѫченицитѣ*, както сѫ дѣйствително тѣ говорили и дѣйствували слѣдъ нѣколко години въ сѫщитѣ мѣста и въ подобни обстоятелства.

Не зная да ли трѣба да напомня тука анахронизма на Фарамонда и на неговитѣ синове. Види се отъ Клермонтския епископъ Аполлинарія (Sidoine), отъ Григория (de Tours), отъ *Съкратената история на Франкитѣ*, отдавана на Фредегайръ, отъ *Древноститѣ* на Монтфоконъ, че сѫ сѫществували много лица, които сѫ носѣли името Фарамондъ, Клодионъ, Меровей. Царетѣ на Франкитѣ, за които съмъ говорилъ, нѣма да бѫдатъ, ако е желателно, онѣзи които познаваме подъ тѣзи имена, а други, тѣхнитѣ прадѣди.

Поставилъ съмъ сцената въ Римъ, а не въ Никомидия, обикновеното жилище на Диоклитиана. Единъ сегашенъ читатель почти не може да си прѣдстави Римския императоръ другадѣ, освѣнъ въ Римъ. Има нѣща, които въображението не може да отдѣля. Расинъ е забѣлѣжилъ благоразумно въ прѣдговора си на *Андромаха*. че не би било възможно да се даде единъ чуждъ синъ на Хокторовата вдовица. Впрочемъ, примѣрътъ на Виргилия, на Фенелона и на Волтера ще ми послужи за извинение и за свидѣтелство у онѣзи, които би осѫждали тѣзи анахронизми.

Принѫдихъ се да прибавя бѣлѣжки въ края на съчинението си: дѣйствително малко книги би били по-способни да приематъ такви бѣлѣжки. Азъ намѣрихъ въ списателитѣ, съ които се съвѣтвахъ, нѣща въобще не извѣстни, и отъ които се ползувахъ много. Читательтъ, който не знае източницитѣ, би могълъ да земе тѣзи необикновени нѣща за мечти на списателя: това се вече случи въ прѣдмета на *Атала*.

Ето нѣкои примѣри отъ рѣдки случаи:

Читательтъ, като разгъне шестата книга на *Мѫченицитѣ*, ще прочете:

„Франция, която започва отъ отвѫдъ Рейна и завзима пространството, което се обема между Батавия откъмъ Западъ, земята на Скандинавцитѣ откъмъ Сѣверъ, Германия откъмъ Изтокъ и тритѣ Галлии откъмъ Югъ, е страна дива и покрита съ лѣсове, и пр“.

Тука се азъ осланямъ върху твърдѣнието на Святи-Иеронима

въ житието на Святи-Илария. Освѣнъ това, азъ имамъ картата нт Певтингера[1], и мисля даже че Аммианъ Марцеллинъ дава името Франция на онъзи страна, гдѣто живѣяли Франкитѣ.

Разпоредилъ съмъ смъртьта на двамата Деции всрѣдъ битката противъ Франкитѣ: това не е общото мнѣние, но слѣдвамъ *Хрониката на Александрия*[2].

На едно друго мѣсто говоря за пристанището на Нимесъ (Nimes). Въ такъвъ случай азъ приимамъ за една минута мнѣнието на онния, които мислятъ че La Tour Magne е билъ единъ Фаръ.

За мъртвешката ракла на Александра може читательтъ да се посъвѣтва съ списанията на Курция, на Стравона, на Диодора Сицилийска и на др.. Румѣнний цвѣтъ, съ който Франкитѣ си помастявали очитѣ, зелената масть, съ която Ломбардитѣ си намазвали ланититѣ, сѫ факти черпени отъ писмата и отъ поетическитѣ списания на Клермонтския епископъ Аполлинария (Sidoine).

Относително описанието на Римскитѣ праздници, публичнитѣ блудодѣяния, разкошностьта въ амфиѳеатритѣ, петьтѣхъ стотини лъвове, шафрановата вода, и пр., читательтъ може да ги прочете въ списанията на Цицерона, Суетония, Тацита, Фларуса; историописцитѣ на Августа сѫ пълни съ тѣзи подробности.

Колкото пъкъ за географическитѣ любопитности, които се касаятъ до тритѣ Галлии, Гърция, Сирия, Египетъ, тѣ сѫ извлѣчени отъ Иулия Цесаря, Диодора Сицилийски, Плиния, Стравона, Павсания, *Ревенския Анонимъ*, Помпониусъ Мела, Сбора на *Панегириститѣ*, Ливания въ речьта му къмъ Константина Великия и въ книгата му Василикосъ (βασιλικός), Клермонтския епископъ Аполлинария (Sidoine), и най-сетнѣ отъ собственитѣ си съчинения.

За нравитѣ на Франкитѣ, на Галлитѣ и на другитѣ варвари, съмъ прочелъ съ внимание, освѣнъ указанитѣ тукъ списатели, още и La Chronique d' Idace, Priscus, Panitès (Fragments sur les ambassades), Иулиана (първа Речь и книгата на Цесаритѣ), Агаѳиасъ и Прокопия за оржжията на Франкитѣ, Григория de Tours и Хроницитѣ, Салвиона, Ороса, уважаемия Bede, Исидора de Seville, Saxo Grammaticus, Едда, въведението въ историята на Chrles—Quint, Бѣлѣжкитѣ на Влера за Оссиана, Пелуциера, Историята на Келтитѣ, разни статии на Du Cange, Жанвила и Фроаиарда.

Нравитѣ на първитѣ Християне, дѣянията на мѫчениците, различнитѣ обряди и описанието на Църквитѣ, сѫ извлѣчени отъ Църковнитѣ историци Евсевия, Сократа, Созомена, Лактанция, отъ списанията на Апологетитѣ, отъ *Дѣянията на Мѫчениците*, отъ всичкитѣ святи Отци, отъ Тиллемонта и отъ Аббе Фльори.

Умолявамъ читателя, когато срѣщне нѣкѫдѣ нѣщо, което да го спира че му се вижда странно, да има добрината да приеме, че

[1] Peutigeriana Tabula itineraria. Vienne, 1753, in-fol.

[2] *Chronicon Paschale*, Parisiis, 1688 in-fol.

то не е моя измислица, и че азъ не съмъ ималъ друго прѣдъ видъ, освѣнъ да напомня едно събитие отъ любопитни нрави, единъ забѣлѣжителенъ памятникъ, една неизвѣстна истина. Тъй по нѣкждѣ, когато изображавамъ нѣкое лице отъ епохата, която съмъ избралъ, съмъ вмъквалъ въ описанието си нѣкоя дума, нѣкоя мисъль, извлѣчени отъ съчиненията на това сѫщо лице; не че тъзи дума и тъзи мисъль сѫ достойни за цитиране като нѣкой образецъ на хубость и на вкусъ, а защото опрѣдѣляватъ врѣмената и характеритѣ. Всичко това би могло безъ съмнѣние да послужи за материалъ на голѣмо число бѣлѣжки. Но прѣди да се уголѣми обема на тѣзи бѣлѣжки, трѣба най-първо да се знае, да ли книгата ми ще бѫде прочетена, и да ли публиката нѣма да я намѣри веднага много пространна.

Бѣхъ започналъ съчинението на *Мжченицитѣ* въ Римъ още прѣзъ 1802 год., нѣколко мѣсеца слѣдъ обнародването на *Духа на Христианството*. Отъ тогава насамъ постоянно работѣхъ върху това съчинение. Извлѣченията, които съмъ направилъ отъ разни списатели, сѫ толкова важни, щото за самитѣ книги на Франкитѣ и на Галлитѣ съмъ събралъ материали за два огромни тома. Съвѣтвалъ се съмъ съ приятели, които сѫ имали различенъ вкусъ и различни принципи въ литературата. Най-сетнѣ, като не бѣхъ доволенъ отъ всички тѣзи изучвания, пожертвования и строгости, тръгнахъ да пѫтувамъ за да разгледамъ съ очитѣ си ония мѣстоположения, които бѣхъ турилъ въ ума си за да ги опиша. Ако съчинението ми обаче не би могло да има никаква друга стойность, ще има поне любопитността на едно пѫтешествие направено въ най знаменититѣ мѣста на историята. Бѣхъ започналъ пѫтуванията си отъ развалинитѣ на Спарта и ги свършихъ въ останкитѣ на Карѳагенъ, като минахъ прѣзъ градоветѣ Аргосъ. Коринѳъ, Аѳина, Константинополъ, Иерусалимъ и Мемфисъ. И тъй читителтъ, като прочете описанията, които се намиратъ въ *Мжченицитѣ*, ще се увѣри, че тѣ приличатъ на живописни портрети, а не на неопрѣдѣлени и амбициозни описания. Нѣкои отъ тѣзи описания сѫ даже съвършенно нови; никой по-новъ пѫтешественникъ до сега, до колкото азъ зная[1], не е описалъ Месиния, нѣкои части отъ Аркадия и отъ Лаконийската долина. Chandler, Wheler, Spon, Le Roy, M. de Choiseul, не сѫ никакъ посѣтили Спарта; Господинъ Fauvel и нѣкои Англичане сѫ ходили напослѣдъкъ до тоя знаменитъ градъ, но още не се сѫ обнародвали резултатитѣ отъ неговитѣ трудове. Описанието на Ие-

[1]. Coronelli, Pellegrin, La Guilletière, и много други Венециане. сѫ говорили за Лакедемонъ, но по единъ много обширенъ начинъ и малко задоволителенъ. Господинъ de Pouqueville, прѣвъзходенъ за всичко което е видѣлъ, се вижда, че е билъ излъганъ за Мизитра, която не е Спарта. Мизитра е основана два левга отъ Еврота, върху височината на Тайгетъ. Развалинитѣ на Спарта се намиратъ въ едно село, което се нарича Магула.

русалимъ и на Мъртвото море е сѫщо вѣрно. Църквата на Святия Гробъ, Пътя на скърбьта (Via dolorosa), сѫ такви въ дѣйствителность, каквито ги прѣдставлявамъ. Овощието, което моята героиня бере при брѣга на Мъртвото море, и на което сѫществуването нѣкои Господа отричатъ, се намира на всѣкѫдѣ на два или на три милля далеко отъ Иерихо; дървото, отъ което се ражда, е единъ видъ лимоново дърво. Азъ бѣхъ донесълъ въ Франция много зърна отъ тѣзи овощия [1].

Ето това съмъ направилъ за да поставя списанието на *Мжченицитѣ* по-вечко достойно за публичното внимание. Щастливъ ще се считамъ, ако поетический дѣхъ, който въодушевлява развалинитѣ на Аѳина и на Перусалимъ, се почувствува въ съчинението ми! Азъ не съмъ говорилъ за своитѣ изучвания и пътешествия съ нѣкое тъщеславие, а за да покажа справедливото съмнѣние, което имамъ спрямо талантитѣ си, и грижитѣ, които имамъ да изпълня срѣща тѣхъ чрѣзъ всичкитѣ срѣдства, които сѫ на мое разположение. Трѣба да се забѣлѣжи въ тѣзи занимания и уважението ми къмъ публиката и важностьта, която придавамъ къмъ всичко онова което се касае, отблизу или отдалече, до интереситѣ на религията.

Остава ми сега да поговоря, на кой видъ отъ поезията принадлѣжи това мое съчинение. Азъ нѣма да зема никакво участие въ единъ въпросъ, който е билъ дълго врѣме разглѣдванъ; ще се задоволя само да напомня свидѣтелствата на авторитетнитѣ мнѣния.

Пита се: възможно ли е да сѫществуватъ поеми въ проза? Тойзи въпросъ въ сѫщность би могълъ да бѫде само единъ споръ отъ праздни думи.

Аристотель, сѫжденията на когото сѫ закони, положително казва че епопеята може да бѫде написана въ проза или въ стихове:

„Ἡ δὲ ἐποποιία μόνον τοῖς λόγοις ψιλοῖς, ἢ τοῖς μέτροις [2].“

И забѣлѣжителното е, че той дава на Омирическия стихъ, или на простъ стихъ, едно име, което го сближава съ прозата, ψιλομετρία, т. е. героическа поезия несъпровождана съ музика,

---

[1]. Това пътешествие, прѣдприемено само за да видя и да опиша мѣстата, гдѣто исках да туря сцената на *Мжченицитѣ*, ми достави по необходимость купъ забѣлѣжки взѣти отъ тоя прѣдметъ; събрахъ важни нѣща върху географията на Гърция, върху мѣстоположението на Спарта, Аргосъ, Микина, Коринѳъ, Аѳина, и на др. Пергамъ въ Азиатска Мисия, Перусалимъ, Мъртвого море, Египетъ, Карѳагенъ, на които развалинитѣ сѫ много по-любопитни отколкото въобще се мислятъ, завзематъ значителна часть на тоя дневникъ. Тойзи дневникъ, липсенъ отъ описанията, които се намиратъ въ *Мжченицитѣ*, би могълъ да има още нѣкоя любопитность. Може би нѣкога да го обнародвамъ подъ название *пжтеводитель* (Itinéraire) *отъ Парисъ до Перусалимъ и отъ Перусалимъ до Парисъ*, минаващемъ прѣзъ Гърция, и на връщане пакъ прѣзъ Египетъ, Барбария и Испания.

[2]. Ἀριστοτέλης περὶ Ποιητικῆς, κεφ. Α'

както що казува за поетическата проза, ψιλοὶ λόγοι, т. е. не измѣрени стихове.

Дионисий Алик-рнассей, на когото мнѣнието отъ всички се уважава, казва:

„Πῶς γράφεται λέξις ἄμετρος ὁμοία καλῷ ποιήματι ἢ μέλει, καὶ πῶς ποίημά γε ἢ μέλος πεζῇ λέξει καλῇ παραπλήσιον [1].“

Т. е. „Възможно е щото една прозаическа речь да прилича на хубава поема или на приятни стихове; една пъкъ поема както и лирически пѣсни могатъ да приличатъ на ораторска проза“.

Сѫщий списатель, като спомина нѣкои прѣлестни стихове на Симонида върху Даная, прибавя:

„Тѣзи стихове се виждатъ еднакви съ една хубава проза [2].“

Стравонъ размѣсва по сѫщия начинъ стиховетѣ и прозата [3].

Вѣкътъ, въ който живѣлъ възпитанний въ древностьта Лудовикъ XIV, се вижда че билъ приелъ сѫщото мнѣние, относително прозаичечката епопея. Когато се обнародвалъ *Тилемахътъ*, не се показало никакво затруднение за да му се даде името поема. Това съчинение станало извѣстно първо подъ заглавието *приключенцията на Тилемаха* (des Aventures de Télémaque), или продължение на IV книга отъ Одиссията. Но продължението на една поема не може да бѫде друго освѣнъ пакъ поема. Боало, който, отъ друга страна, критикува Тилемаха съ една строгость, която потомството никакъ не одобри, го сравнява съ Одиссията и нарича Фенелона поетъ.

„Въ тъзи книга“, казва, „има развлѣчение и подражание на Одиссията, която азъ много одобрявамъ. Жаждата, съ която се чете, показва че, ако Омиръ се прѣведѣше на хубави изражения, би направилъ онова впечатлѣние, което трѣба да направи и което постоянно прави... Менторъ на *Тилемаха* говори за твърдѣ хубави работи, ако и малко смѣли, и най-сетнѣ прѣосвященнѣйший Камбрейски епископъ ми се вижда много по-добъръ поетъ отколкото богословъ“ [4].

Осемьнадесеть мѣсяца слѣдъ смъртьта на Фенелона, Лудовикъ de Sacy, като одобрява едно издание на *Тилемаха*, нарича това съчинение *епическа поема*, ако и въ проза.

Ramsay му дава сѫщото име.

Abbe de Chanterac, тѣсенъ приятель на Фенелона, като писува на кардиналъ Гавриела, се изразява по слѣдующия начинъ:

„Наший първосвященникъ е съчинилъ едно врѣме това списание (Тилемаха), като е слѣдувалъ сѫщия планъ, когото и Омиръ въ своята Илияда и въ своята Одиссия, и Виргилий въ своята

---

[1]. Διονύσιος Ἁλικαρνασσεύς, κεφ. ΚΕ.'

[2]. Тамже.

[3]. Στράβων, βιβλ. Α.'

[4]. Lettres de Boileau et de Brossette, t. II, p. 46.

Ениада. Тъзи книга би могла да се счита като поема: въ нея отсѫтствува само риѳмътъ. Списательтъ е искалъ да ѝ даде очарованието и хармонията на поетическия стилъ“ [1].

Най-сетнѣ, нека чуеме що казва и самъ Фенелонъ:

„Относително *Телемаха*, това съчинение е единъ баснословенъ разказъ въ видъ на героическа поема, както сѫ поемитѣ на Омира и на Виргилия“ [2].

Ето кое е положението [3].

Faudit [4] и Gueudeville [5] сѫ били първитѣ критици, които оспорявали въ *Телемаха* названието *поема* противъ твърдѣнието на Аристотеля и на тѣхния вѣкъ: тъзи постѫпка отъ тѣхна страна е доволно странна. Отъ тогава насамъ, Волтеръ и La Harpe сѫ се изразили явно, че никакъ не е сѫществувала поема въ проза: въ тѣхъ се бѣше породило едно силно отвращение и утекчение отъ подражанията, които се произвели отъ *Телемаха*. Но това справедливо ли е? Че се съчиняватъ всѣки день лоши стихове, бива ли да се осѫждатъ всичкитѣ стихове? и не сѫществуватъ ли епопеи въ стихове крайно утекчителни?

Ако *Телемахътъ* не е псема, какво трѣбва да е? Романъ ли? Но извѣстно е че *Телемахътъ* се различава още по-вече отъ романа отколкото отъ поемата, споредъ какъвъто смисълъ ний разбираме днесь тѣзи двѣ думи.

---

1. Histoire de Fénelon, par M. de Beausset, t. II, p. 194.

2. Id., p. 196, Manuscrit de Fénelon.

3. При тѣзи твърждения прибавямъ и онова на Блера: то не е безъ въззивъ за Французи, но подтвърдява мнѣнието на чужденцитѣ относително *Телемаха*, и има голѣма важность въ всичко що се касае до древната литература, и най-сетнѣ ученний Блеръ е единственний отъ всичкитѣ Англійски критици, който се доближава най-вече до нашия вкусъ и до нашитѣ литературни сѫждения.

„In reviewing the epic poets, it were unjust to make no mention of the amiable author of the Adventures of Telemachus. His work, though not compased in verse, is justly entitled to be held a poem. The measured poetical prose in which it is written, is remarkably harmonious, and gives the style nearly as much elevation as the french language is capable of supporting, even in regular verses“.

Т. е „Като прѣгледахъ повръхностно епическитѣ поети, щѣше да бѫде една голѣма несправедливость, ако не бѣхъ спомѣналъ нѣщо и за любезния списатель на *Приключенията на Телимаха*. Ако и да не е списанието му съчинено въ стихове, може обаче справедливо да се счита като една прѣвъзходна поема. Поетическата и измѣрена проза на *Телемаха* е необикновенно хармоническа, и придава на стила почти толкова възвишенность, колкото французский языкъ може да прѣтърпи, даже и въ стихове*“.

4. La Télémacomanie.

5. Critique générale du Télémague.

---

*. *Lect. on Rhet.*, by H. Blair, t. III, p. 376.

Ето положението на въпроса: азъ оставямъ рѣшението на способнитѣ и искусни критици. Мога да призная, ако е желателно, обвинение само върху стила на съчинението си; ще повторя драговолно онова, което съмъ казалъ въ прѣдговора на *Атала:* двадесеть хубави Омирови или Виргилиеви или Рациневи стихове ще стоятъ винаги несравненно по-високо отъ най-хубавата проза на свѣта. Слѣдъ това, умолявамъ поетитѣ да ме извинятъ че съмъ призовалъ Дъщеритѣ на Мнимосина за да ми помогнатъ да възпѣя *Мжениците*. Платонъ, спомѣнуванъ отъ Плутарха, казва че, за да излѣтява къмъ Небето, заимствува, като бързолѣтяща колесница, ритмическото си благозвучие отъ поезията. И азъ би пожелалъ да се кача на тъзи колесница, но се боя да не бѫде божеството, което одушевлява нѣкое отъ онѣзи неизвѣстни Хеликонски Музи, които нѣматъ крила, и които ходятъ пѣши, както говори Хорации: Muza pedestris.

МЪЧЕНИЦИТѢ

КНИГА ПЪРВА

СЪДЪРЖАНИЕ

Призоваване. Изложение. Диоклитианъ управлява римската империя. Подъ управлението на тоя князь храмоветѣ на истинския Богъ започватъ да лишаватъ идолопоклонскитѣ богове отъ принасянния тѣмъ тимянъ. Адътъ се приготвя да повдигне страшна буря и рѣшителна послѣдна борба противъ Христианетѣ за да събори жертвенницитѣ на Сина Человѣческаго. Вѣчний позволява на демонитѣ да прѣслѣдватъ Църквата, за да изпита вѣрнитѣ; но вѣрнитѣ ще излѣзатъ отъ това изпитание побѣдители; знамето на спасението ще бѫде въдрѫзено върху трона на всемірната империя; свѣтътъ ще дължи тъзи побѣда на двѣ жертви, които самъ Богъ е избралъ. Кои сѫ тѣзи двѣ жертви? Обръщение къмъ Музата, която ще ги покаже. Родътъ на Омира. Димодокусъ, послѣдний потомъкъ на Омиридитѣ и жрецъ на Омира въ храма на тоя славенъ поетъ горѣ на гората Иѳома въ Мессиния. Описание на Мессиния. Димодокусъ посвѣщава единородната си дъщеря Кимодока за жрица на Музитѣ, съ цѣль да я избави отъ прѣслѣдванията на Иероклея, ахайски проконсулъ и любимецъ на Галерия. Кимодока отива сама съ кърмачката си на празднника, който се извършва въ честь на Лимнадска Диана: изгубва се по пѫтя и се блуди сама-самниничка въ гѫститѣ и тъмни лѣсове; забѣлѣзва на едно мѣсто единъ непознатъ младъ момъкъ, който спи до единъ изворъ. Евдоръ (тъй се нарича спящий момъкъ) се събужда и завежда Кимодока при баща ѝ. Димодокусъ тръгва съ дъщеря си за да занесе подаръци на Евдора и да изрази благодарнитѣ си чувства къмъ Ласѳеновото сѣмейство за створената на дъщеря му добрина.

Искамъ да разкажа борбитѣ на Христианетѣ и нанесената отъ тѣхъ побѣда надъ адскитѣ зли духове чрѣзъ славнитѣ усилия на двама млади съпрѫзи, които мѫченически свършиха своя животъ на земята.

Небесна Музо[1], ти която бѣше насърдчила чрѣзъ божественото си вдъхновение Соррентския поетъ[2] и Албионския слѣпецъ[3], и полагашъ уединенния си прѣстолъ

горѣ на Ѳаворъ[4], ти която обичашъ строгитѣ и справедливи мисли, важнитѣ прѣдприятия и високитѣ и благородни размишления, моля ти се помогни сега и на мене. Научи ме какъ да пѣя надъ Давидовата арфа онѣзи хармонически пѣсни, които съмъ длъженъ да изпѣя въ тоя часъ; най-вече отъ всичко, дай ми на очитѣ нѣколко едри капки отъ онѣзи жаловити сълзи, които Иеремия проливалъ, когато оплаквалъ горко нещастията на Сионъ[5]: ще говоря за скърбитѣ и болѣзнитѣ на прѣслѣдваната Църква.

Дѣвице на Пинда, изобрѣтателна и остроумна дъщерйо на Гърция! слѣзни и ти отъ върха на Хеликона: никакъ азъ нѣма да прѣзря изплетенитѣ съ разни хубави цвѣтя вѣнци, съ които украсявашъ ти надгробнитѣ памятници на своитѣ поклонници. О весело и блѣстяще баснословно божество! ти не можѣ да направишъ отъ смъртьта и нещастието нищо почти важно. Дойди, о Музо на лъжитѣ, дойди да се боришъ съ Музата на истинитѣ. Едно врѣме твоитѣ обожатели направили, чрѣзъ праздното твое име, щото тя да прѣтърпи жестоки мѫчения; но сега украсявай своя тріумфъ съ страшното си и позорно поражение, и изповѣдай сама истината, че дѣйствително се тя показа несравненно много по-благородна отъ тебе, за да може да царува достолѣпно надъ седмострунната лира.

Деветь пѫте Църквата на Иисуса Христа видѣ адскитѣ духове съзаклѣни да дѣйствуватъ съдружно противъ нея; деветь пѫте тойзи спасителенъ корабъ, който плува въ бурното море на свѣта всрѣдъ разярените вълни и пѣма никога да потъне, бѣше избѣгналъ разрушението си. Въ това врѣме земята почивала спокойно. Диоклитианъ държалъ въ опитнитѣ си рѫцѣ скиптра на всемірната Държава. Подъ покровителството на тоя великъ князъ Християнетѣ се наслаждавали отъ едно такво спокойствие, каквото до тогава тѣ не бѣха видѣли; жертвенницитѣ на истинския Богъ започнали да оспоряватъ тимяна на идолскитѣ жертвенници; стадото на вѣрнитѣ отъ день на день по-вече растѣло; почеститѣ, богатствата и славата не принадлѣжали вече по прѣимущество само на юпитеровитѣ поклонници. Адътъ, оплашенъ да не изгуби властьта си, поискалъ да тури прѣпятствия на небеснитѣ побѣди. Вѣчний, който виждалъ че добродѣтелитѣ на Християнетѣ отслабнѣватъ отъ день на день по-вече въ щастли-

вото си и мирно състояние, допустналъ на лукавитѣ демони да възбудятъ ново гонение противъ тѣхъ; но чрѣзъ това послѣдно и страшно изпитание Кръстътъ трѣбвало най-послѣ да бѫде въдрѫзенъ върху трона на всемірната Държава, и капищата на лъжливитѣ богове да запустѣятъ и да се заровятъ въ праха.

Какъ си послужилъ въ своитѣ кроежи древний врагъ на человѣческия родъ съ страститѣ на человѣцитѣ, и найвече съ тѣхното властолюбие и съ тѣхната беззаконна любовь? Божествена Музо, благоволи да ми разкажешъ ти всичко това. Но най-напрѣдъ яви ми, коя е била онъзи невинна дѣвица и онзи славенъ младъ разкаятель, които блѣснали въ оня триумфаленъ и плачевенъ день: дѣвицата бѣше избрана отъ Небото отсрѣдъ идолопоклонницитѣ, а разкаятельтъ — измежду вѣрния народъ, за да бѫдатъ и двамата умилостивителна жертва на Христианетѣ и на язичницитѣ.

Бащата на дѣвицата, Димодокусъ, бѣше послѣдний потомъкъ на едно отъ ония сѣмейства, които се наричаха *Омириди*[6], и които едно врѣме живѣеха въ островъ Хиосъ, и считаха произхождението си отъ Омира. Родителитѣ му го ожениха още въ младата му възрасть за дѣвицата Епихариса, дъщеря на Клеовула отъ Критъ и най-красивата отъ всички онѣзи дѣвици, които играяха по зеленитѣ и пъстри съ разни цвѣтя ливади при политѣ на любимата на Меркурия гора Талея[7]. Той бѣше послѣдвалъ сопругата си въ Гортиня[8], градъ основанъ отъ сина на Радаманѳа[9], при брѣга на рѣката Лиѳей[10], близу до явора, който бѣше покрилъ любовнитѣ сношеня на Европа и Юпитера[11]. Епихариса слѣдъ брака си, когато мѣсячината бѣше вече освѣтила деветь пѫти съ подновяваната си свѣтлина пещеритѣ на Дактилитѣ[12], единъ день отиде да посѣти стадата си въ гората Ида. Тамъ тя, стегната отъ матернитѣ болѣзни, роди Кимодока[13] въ священния лѣсъ, гдѣто тримата сѣдинави и достойни за почитание Платонови старци бѣха сѣдѣли едно врѣме и се разговаряли за законитѣ[14]; прѣдвѣщателитѣ обявиха, че дъщерята на Димодокуса ще бѫде знаменита и прочута за рѣдката си мѫдрость.

Но скоро Епихариса изгуби сладката свѣтлина на небото. Тогава Димодокусъ съ скърбь погледна къмъ водитѣ на Лиѳея; всичката утѣха му бѣше останала да зима на скута си единчкия си останалъ отъ своята женитба плодъ, и да гледа

съ усмивка, смѣсена съ горчиви сълзи, тъзи плѣнящща звѣздица, която му напомняше красотата на починалата му жена Епихариса.

Въ това врѣме жителитѣ на Мессиния[15] издигаха храмъ на Омира[16]; тѣ прѣдложиха на Димодокуса за да приеме да бѫде той първий и великъ жрецъ. Димодокусъ прие радостно принесената на него добросърдечна честь, защото желаеше да остави жилището си, което небесний гнѣвъ му бѣше направилъ омразно и несносно чрѣзъ безврѣменната смърть на любимата му съпрѫга. Веднага принесе жертва за нейната сѣнка на роденитѣ отъ Юпитера рѣки, на гостолюбивитѣ нимфи, които живѣеха въ гората Ида, и на боговетѣ, които покровителствуваха Гортиня, и послѣ тръгна за Мессиния съ дъщеря си Кимодока, носящъ съ себе си домашнитѣ си богове[17] и една малка Омирова статуя.

Корабътъ, съ който Димодокусъ пѫтуваше по морето, подпомаганъ отъ единъ благоприятенъ вѣтъръ, скоро откри Тенарския мисъ[18], и, като плаваше покрай брѣговетѣ на Итилосъ[19], на Ѳалами[20] и на Левктра[21] хвърли котва подъ сѣнчастия лѣсъ на Хириуса[22]. Мессинианетѣ, народъ навикнатъ отъ опитъ въ нещастнитѣ приключения, приеха Димодокуса съ подобаѫща нему честь като потомъкъ на нѣкое божество, и го заведоха тържественно въ посвятенния на неговия божественъ праотецъ храмъ.

Тамъ славний поетъ се виждаше символически изображенъ подъ видъ на една голѣма рѣка, отъ която други рѣки наливаха своитѣ кърчази[23]. Храмътъ бѣше издигнатъ надъ Епаминондовия градъ[24]; той бѣше основанъ на едно прѣкрасно мѣсто въ единъ масличенъ лѣсъ, на върха на гората Иоома[25], която се издига осамотена, като нѣкой ясносинкъвъ съсѫдъ, всрѣдъ Мессинийскитѣ полета. Оракулътъ бѣше заповѣдалъ да се положатъ основитѣ на зданието на сѫщото онова мѣсто, което Аристоменъ бѣше избралъ за да зарови мѣдната дъльва, съ която бѣше свързана участьта на отечеството му[26]. Зрѣниего се простираше надалечъ по всичката равнина, насадена съ високи капарисси, раздѣлена посрѣдъ чрѣзъ разни тукъ-тамъ могили и напоявана отъ бързотечнитѣ и бистри струи на Амфиса, на Памиса и на Балира, гдѣто слѣпецътъ Ѳамарить бѣше изпустналъ гуслата си[27]. Розоцвѣтний

зокумъ и любимитѣ на Юнона хвраги[28] обкржаваха отвсѣкждѣ коритата на бързитѣ порои и теченията на изворитѣ и на източницитѣ: често, когато водата прѣсъхваше, тѣзи благовонни хвростолѣсни гасталаци се прѣдставляваха въ долинитѣ като цвѣтни потоци и замѣстяваха приятната влажность на водитѣ съ опъзи на сѣнкитѣ си. Градове, искусни памятници и много други развалини се виждаха тукъ-тамъ разпрѣснати по полската живописна картина: Андания, свидѣтелка на Меропинитѣ плачеве; Трика, въ която се роди Асклипий: Гериния, гдѣто се съхранява гробътъ на Махаона; Ферес, гдѣто хитрий Одиссей бѣше земалъ отъ Ифита смъртотворний за Пинелопиинитѣ любовници лакъ; и гърмящий отъ пѣснитѣ на Тиртея Стенаклар[29]. Това прѣкрасно мѣсто, нѣкога подчинено на древния Нилей[30], прѣдставляваше на зрителя по тоя начинъ, отъ върха на гората Иѳома и отъ подпрѣнния съ мраморни стълпове прустъ на Омировия храмъ, една прѣкраспа обработена цвѣтна градина съ обкржность по-вече отъ деветь стотинъ стадии. Между Западъ и Югъ Мессинийското море образуваше една блѣстяща ограда: а откъмъ Изтокъ и Сѣверъ, веригата на Тайгетъ, върховетѣ на Лицея и планинитѣ на Илида възпираха по-нататъкъ зрѣнието. Тойзи хоризонтъ, единственний на земята, напомняше тройното възпоминание на войнския животъ[31], на селскитѣ нрави, и на праздницитѣ на единъ народъ, който броеше нещастията на историята си съ епохитѣ на удоволствията си.

Педнадесеть години се изминаха отъ освящението на храма. Димодокусъ живѣеше спокойно усамотенъ въ жертвеника на Омира. Дъщеря му Кимодока растѣше подъ неговитѣ очи като крѣхко маслично отрасълче, което трудолюбивий градинарь грижливо изгледва покрай нѣкой хладенъ кладенецъ[32], и е обичливо и на земята и на небото. Нищо не би могло да разклати радостьта на Димодокуса, ако можеше да намѣри за дъщеря си съпргъ, който да се отнася къмъ нея, въ всѣко отношение, съ съотвѣтствена справедливость, като я отведе въ единъ домъ пъленъ съ богатство; но никой не смѣеше да се яви за да каже, че желае да му бжде зѣтъ, защото Кимодока бѣше имала нещастието да вдъхне любовь на Иероклея, проконсулъ на Ахайя и любимецъ на Галерия. Иероклей бѣше поискалъ Кимодока за своя съпруга[33]; младата

Мессинианка бѣше смиренно помолила баща си да не я прѣдава на тоя нечестивъ Римлянинъ, на когото самий погледъ я правѣше да трепери. Димодокусъ бѣше послушалъ съ удоволствие молбата на дъщеря си: той не можеше да повѣри щастието на Кимодока въ рѫцѣтѣ на единъ варваринъ подозрѣнъ въ много прѣстѫпления, и който чрѣзъ безчеловѣчнитѣ си обноски бѣше ускорилъ смъртьта на първата си съпруга.

Тойзи отказъ, който нарани гордостьта на проконсула, бѣше освирѣпѣло по̀-вече страстьта му, и той се бѣше рѣшилъ, за да тури на рѫка жертвата си, да употрѣби всичкитѣ срѣдства, които позволява силата съединена съ развратностьта. Димодокусъ, за да отърве дъщеря си отъ любовьта на Иероклея, бѣше я посвятилъ на Музитѣ, обучаваше я въ всичкитѣ обряди на жертвоприношенията, показваше ѝ какъ да избира неопятненитѣ юници, да отстрѫгва влакната отъ главитѣ на юнцитѣ, да ги хвърля въ огъня, и да изсипува свѣщенния ячменъ; най-вече я учеше да се забавлява съ седмострунната лира, която е очарователното орѫдие, чрѣзъ което се добива утѣшението на нещастнитѣ смъртни. Често, сѣднатъ съ тъзи любезна дъщеря възъ една висока скала до край морето, пѣяха заедно нѣколко избрани откѫслеци отъ Илиадата и отъ Одиссията: нѣжностьта на Андромаха, мѫдростьта на Пинелопа и скромностьта на Навсикаа; разговаряха се за злощастията, на които е позволено да мѫчатъ земнитѣ чада[34], както Агамемнонъ е билъ пожертвованъ отъ съпрѫгата си, и Одиссей принуденъ да проси милостиня при вратата на своя палатъ; съжаляваха сѫдбата на оногози, който умира далече отъ отечеството си, безъ да може да види пакъ дима на бащиновитѣ си огнища; тъй оплакваха и васъ, младежи, които пазѣхте стадата на царетѣ, на бащитѣ си, и които едно толкова невинно занятие не можà да избави отъ мѫжественитѣ рѫцѣ на Ахиллея!

Кимодока, възпитавана съ най-хубавитѣ възпоминания на древностьта въ мѫдрата свойственность на Музитѣ, развиваше всѣки день нови прѣлести. Димодокусъ, искусенъ въ мѫдростьта, се стараеше да умѣри това толкова прѣвъзходно възпитание, като вдъхваше на дъщеря си вкуса на обичната простота. Той обичаше щото, по̀-добрѣ тя да оставя лютната[35] *и да* отива на кладенеца за да налива съ вода единъ съсѫдъ,

или да изпира покривкитѣ на храма въ текущитѣ води на нѣкоя рѣка. Прѣзъ зимнитѣ дни, когато тя, подпрѣна съ гърба си на единъ стълпъ, въртѣше врътеното си и прѣдѣше при свѣтлината на единъ блѣщукащъ пламъкъ[36], Димодокусъ ѝ говорѣше:

„Кимодоко, азъ се съмъ стараялъ още отъ дѣтинството ти, какъ да те украся богато съ всичкитѣ способности на Музитѣ, защото ний трѣба да се обхождаме съ душата си, когато тя дохожда въ тѣлото ни, като съ нѣкой небесенъ гостъ, който се причаква и се приима съ благовония и вѣнци. Но, о дъщерйо на Епихариса, нека се боимъ отъ извънмѣрностьта, която разваля здравия разумъ; нека помолимъ Минерва да ни вдъхне разума, който ще произведе въ нашето свойство оная умѣренность, която е сестра на истината и безъ която е всичко лъжа“.

И тъй хубави изображения и мждри разговори очароваваха и наставляваха Кимодока. Нѣкои признаци на Музитѣ, на които тя бѣше посвятена, бѣха се отразили въ лицето ѝ, въ гласа ѝ и въ сърдцето ѝ. Когато пущаше на долу дългитѣ си клѣпачи, на които сѣнката се показваше върху бѣлорумѣнитѣ ѝ ланити, окржжающитѣ я мислѣха че виждатъ сериозната Муза Мелпомена, а когато си отваряше очитѣ, мислѣха я че е засмѣната Муза Θалия. Черпитѣ ѝ косми приличаха на янцитовия цвѣтъ, и растътъ ѝ — на палмовото въ островъ Дилосъ младо богомъ насадено дървче. Единъ день бѣше отишла надалечъ съ баща си да бере диктамъ[37]. За намѣрването на това многоцѣнно растение тѣ бѣха послѣдували една кошута, наранена отъ единъ Ихалийски стрѣлецъ[38]; нѣкои ги загледали какъ вървѣли по върховетѣ на горитѣ: веднага се слухъ разнесълъ на всѣкждѣ, че Несторъ и най-младата отъ дъщеритѣ му, красивата Поликаста, се били явили на нѣкои ловци въ лѣса на Ира[39].

Празникътъ на Лимнадска Диака наближаваше, и всички се приготовляваха да придружатъ тържественото шествие, което обикновенно ставаше при границитѣ на Миссиния и на Лакония. Това празднично тържество, което бѣше една толкова пагубна причина на древнитѣ битки между Лакедемонцитѣ и Мессинийцитѣ[40], привличаше сега само мирни зрители. Кимодока се избра отъ старейшинитѣ за да прѣд-

вожда пѣвческия хоръ съставенъ отъ младитѣ дѣвици, които щѣха да отидатъ да занесатъ подаръцитѣ на цѣломѫдрената Аполлонова сестра. Кимодока съ простотата на радостьта си се много възблагодари за тъзи честь, защото се тя отражаваше на баща ѝ: за него бѣше доволно само да чуе похвалитѣ, които се отдаваха на дъщеря му, и да пипне съ рѫцѣтѣ си вѣнцитѣ, които тя бѣше спечелила, и не търсеше друга слава и друга честь.

Димодокусъ, задържанъ по причина на едно жертвоприношение, което единъ чужденецъ бѣше принесълъ въ храма на Омира, не можа да придружи дъщеря си въ Лимна. Тя сама отиде на праздника съ кърмачката си Евримедуса, дъщеря на Алкимедонта отъ Наксосъ. Старецътъ бѣше спокоенъ, защото Иероклей, проконсулътъ на Ахайя, се намираше тогава въ Римъ при цесаря Галерия. Храмътъ на Диана се издигаше прѣдъ Мессинийския заливъ, възъ единъ хръбетъ на Тайгета, всрѣдъ единъ лѣсъ отъ борове, за вѣйкитѣ на които ловцитѣ бѣха окачили одранитѣ на дивитѣ звѣрове кожи. Стѣнитѣ на зданието бѣха приели отъ многоврѣмението оня цвѣтъ на изсъхналитѣ листа, когото пѫтникътъ забѣлѣзва и сега въ развалинитѣ на Римъ и на Аѳина. Статуята на Диана, положена възъ жертвенника всрѣдъ храма, бѣше изящно изработена отъ нѣкой отлично искусенъ ваятель. Той бѣше изобразилъ дъщерята на Латона[41] права, съ една нога на напрѣдъ и държаща съ дѣсната си рѫка една стрѣла, която се подаваше отъ окаченния прѣзъ рамената ѝ стрѣлникъ, както когато златорожната и мѣднокожна кошута Керинида[42] бѣгала подъ лѫка, когото тъзи богиня държала въ спустнатата си на долу лѣва рѫка.

Въ минутата, когато мѣсячината, всрѣдъ хода си, спущаше лѫчитѣ си върху храма, Кимодока, прѣдводяща равнитѣ си по числото на Океанскитѣ нимфи другарки, запѣя химна на Бѣлата Дѣвица[43]. Една тълпа отъ млади ловци отговаряше срѣща гласа на младитѣ моми:

„Играйте легко хоро, играйте! удвоявайте, повръщайте священото хоро!

„Диано, монархинйо на лѣсоветѣ[44], приими оброцитѣ, които ти приносятъ избрани дѣвици, цѣломѫдрени чада и об*разовани чрѣзъ* стиховетѣ на Сибилла[45]. Ти се си родила подъ

едно палмово дърво въ лѣтящия Дилосъ[46]. Лебедитѣ, за да облегчатъ болезнитѣ на Латона, седемь пѫти, пѣящемъ хармонически, обиколиха подвижния островъ. За възпоминание на тѣхнитѣ пѣсни твоятъ божественъ братъ[47] измисли седмострунната лира.

„Играйте легко хоро, играйте! Удвоявайте, повръщайте свещеното хоро!“

„Ти, Диано, обичашъ брѣговетѣ на рѣкитѣ, сѣнкитѣ на дърветата, лѣсоветѣ на зеленѣющия се Крагъ[48], на росния Алгидъ[49] и на мрачния Ериманѳъ[50]. Диано, която носишъ страшния лѫкъ; Луно, на която главата е украсена съ полумѣсецъ; Хекато[51], която си въоръжена съ змия и съ мечъ, направи щото младостьта да има безпорочни нрави, старостьта спокойствие, а родътъ на Нестора синове, богатство и слава!

„Играйте легко хоро, играйте! Удвоявайте, повръщайте свещеното хоро!“

Като свършиха тѣ тоя химнъ, младитѣ дѣвици свалиха отъ главитѣ си лавровитѣ вѣнци, и ги окачиха, съ лѫковетѣ на ловцитѣ, надъ жертвенника на Диана. Единъ бѣлъ еленъ биде закланъ въ жертва на царицата на мълчанието[52]. Тълпата се разнесе, и Кимодока, послѣдвана отъ кърмачката си, навърви по единъ тѣсенъ пѫть, който щѣше да я заведе направо при баща ѝ.

Тъзи нощь бѣше една отъ ония нощи, на които прозрачний мракъ[53] се вижда като да се бои да скрие прѣкрасното небо на Гърция; това никакъ не бѣше мракъ, а едно малко отсѫтствие на деня. Въздухътъ бѣше сладъкъ като млѣкото и медътъ, и се виждаше че всички дишатъ една неизразима приятность.

Върховетѣ на Тайгетъ, противоположнитѣ мисове на Колонидитѣ[54] и на Акрита[55] и Мессинийского море блѣщѣха отъ най-нѣжната свѣтлина, и една Ионийска флотта си сваляше платната за да влѣзне въ пристанището на Корона[56], както нѣкоя минуѫща тълпа отъ гълѫбе спуща крилата си за да кацне и си почине на нѣкой гостоприеменъ брѣгъ; Алционъ[57] въздишаше безмълвно въ своята кѫщичка, и нощний вѣтърецъ, донесе въ ноздритѣ на Кимодока благовонията на диктама и далечния гласъ на Нептуна—въ ушитѣ ѝ; пастухътъ, сѣднатъ

въ долината, наблюдаваше мѣсячината всрѣдъ блѣстящитѣ ѝ звѣздни съпѫтници и се радваше въ сърдцето си.

Младата жрекиня на Музитѣ вървѣше мълчаливо покрай планинитѣ. Очитѣ ѝ се въртѣха, съ силно възхищение на всѣкждѣ по тѣзи прѣлестни пусти мѣста, гдѣто древнитѣ бѣха положили люлката на Ликурга и оная на Юпитера, за да покажатъ че религията и законитѣ трѣба да вървятъ заедно, и че иматъ едно и сѫщо потекло. Кимодока, завладѣна отъ религиозенъ страхъ, на всѣко движение и на всѣки шумъ се поразяваше като отъ нѣкое голѣмо чудо; най-малкото бучене на морскитѣ води за нея бѣше тайствено рикание на лъвоветѣ въ гората Кибела[58], която се спуща въ дѫбравитѣ на Ихалия, и рѣдкитѣ гугучания на дивия гълѫбъ бѣха гласоветѣ на ловчийската трѫба на Диана, когато ходи на ловъ по височинитѣ на Турия[59].

Като продължаваше да върви, паметьта ѝ завладѣха приятни възпоминания, които замѣстиха страховетѣ ѝ: припомни си старитѣ традиции на прочутия островъ, гдѣто за първъ пѫть бѣше видѣла дневната си видѣлина; Лабиринѳа, повръщанията и лѫкатушнитѣ заобиколения на когото хорото на младитѣ Критянки подражаваше още[60]; остроумния Дедалъ[61]; неблагоразумния Икаръ[62]; Идомепея[63] и сина му, и най-вече двѣтѣ нещастни сестри, Федра и Ариадна[64]. Но изведнажъ се осѣти че бѣше изгубила пѫтеката си въ гората, и че кърмачката ѝ не вървѣше вече слѣдъ нея; веднага започна да изпуща единъ страшенъ писъкъ, който се губяше въ въздуха; призоваваше на помощь боговетѣ на лѣсоветѣ, напеитѣ[65] и дриадитѣ[66]; тѣ обаче никакъ не отговаряха на нейния плачевенъ викъ, и тя си помисли че тѣзи отсѫтствующи божества сѫ събрани въ малкитѣ долини на Менала[67], гдѣто Аркадийцитѣ имъ принасятъ тържественно жертви. Кимодока чу отдалече шуртѣнето на водитѣ, и тутакси се затича да се хвърли подъ покровителството на наядата[68] и да стои тамъ до появяването на зората.

Единъ изворъ отъ постоянно текуща вода, заобиколенъ отъ високи туполи[69], течеше па парой отъ една висока канара; надъ тъзи канара се виждаше едно капище посвятено на нимфитѣ, гдѣто пѫтницитѣ принасяха оброци и *жертви.* Кимодока, когато се готвѣше да отиде въ капището

и да помоли божеството на това мѣсто за да утиши безпокойствѣето на баща ѝ, забѣлѣжи единъ младъ момъкъ, който спѣше облѣгнатъ възъ единъ камень. Главата му, наведена надъ гръдитѣ му и прѣклонена къмъ лѣвата му страна, бѣше малко опрѣна възъ дръжката на едно копие; ржката му, оставена небрѣжно врѣзъ това копие, едвамъ държеше врѣвката на оглавника, съ който бѣше оглавено едно куче, което се виждаше че дава ухо на нѣкой шумъ и внимателно ушми; свѣтлината, на владѣющата нощно врѣме назвѣзденитѣ еѳерни полета царица, като се провираше прѣзъ вѣйкитѣ на два кипарисса, освѣтляваше лицето на младия ловецъ; тъй единъ прѣемникъ на Апеллея[70] бѣше изобразилъ сѣна на Ендимиона[71]. Дъщерята на Димодокуса помисли дѣйствително, че тойзи момъкъ бѣше любовникътъ на царицата, която има държавата си въ лѣсоветѣ: едно подухване на зефира ѝ се чинѣше любовна въздишка на богинята, и една бързопрѣходна прѣзъ вѣйкитѣ лъча на мѣсячината въ шумалъка—нѣкоя отъ политѣ на бѣлата върхна дреха на Диана, която пола се пакъ скриваше. Кимодока, уплашена, защото се убоя да не е побъркала потайноститѣ на богинята, пада на колѣнѣ и се извиква:

„Страшна сестро Аполлонова, пощади една невнимателна дѣвица и не я пронизвай съ стрѣлитѣ си! Азъ съмъ единчката дъщеря на баща си и никога майка ми, която падна подъ ударитѣ на твоитѣ стрѣли, не можа да се порадува и да се погордѣе че ме роди[72]“.

На тѣзи викове кучето залая и веднага ловецътъ се разбуди. Очуденъ, че вижда тъзи дѣвица прѣдъ себе си на колѣнѣ, бързо скоква и се изправя на нозѣтѣ си.

„Какъ“! проговори Кимодока смутена и сѣдяща постоянно на колѣнѣ, „да не си ти ловецътъ Ендимионъ[73]?“

„И ти“, говори момъкътъ не по-малко отъ нея смутенъ, „да не си нѣкой ангелъ“?

„Ангелъ?“ отговори Димодокусовата дъщеря.

Тогава чужденецътъ, пъленъ съ смущение, ѝ рече:

„Жено, стани: не трѣба да се колѣничи прѣдъ никого, а само прѣдъ Бога“.

Слѣдъ минутно мълчание, жрицата на Музитѣ говори на младия ловецъ:

„Ако не си нѣкой богъ скриенъ подъ образа на смъртенъ,

то, безъ никое съмнѣние, ти си чуждестранецъ, на когото сатиритѣ[74] сѫ побъркали пѫтя, както и на мене, въ тѣзи гѫсталаци. Въ кое пристанище е влѣзнала твоята ладия? Да не идешъ отъ Тиръ, който е толкова прочутъ по богатството на търговцитѣ си? Или да не идешъ отъ очарователния Коринѳъ, гдѣто твоитѣ гостоприемци би ти принесли богати дарове? Да не си отъ ония, които търгуватъ по моретата до Херкулесовитѣ стълпове? Да не си жестокий въ сраженията Марсъ, или пò-добрѣ, да не си синъ на нѣкого отъ онѣзи украсени нѣкога съ скиптри смъртни, които царуваха въ една земя изобилна съ пасущи стада и обична на боговетѣ“?

Младий чужденецъ отговори:

„Сѫществува само единъ Богъ, Господарь на вселената, и азъ не съмъ друго нищо освѣнъ единъ человѣкъ пъленъ съ безпокойствия и слабости. Наричамъ се Евдоръ; синъ съмъ на Ласѳена. Идѣхъ отъ Ѳалами[75] и се вращахъ при баща си; нощьта ме застигна, и заспахъ покрай тоя изворъ. А ти какъ си сама дошла тука? Да ѫо Богъ ти запази цѣломѫдренния стидъ, който е най-прѣкрасната добродѣтель слѣдъ страха, когото трѣба да имаме къмъ Бога“.

Говорътъ на тоя момъкъ силно смущаваше Кимодока. Тя почувствоваше прѣдъ него единъ смѣсъ отъ уважение и любовь, отъ довѣрие и боязень. Тяжестьта на думитѣ му и приятностьта на доброличностьта му образуваха въ нейнитѣ очи една извънредна противоположность. Тя прозираше въ него нѣщо като новъ видъ человѣкъ, пò-благороденъ и пò-сериозенъ отъ онѣзи, които бѣше до тогава виждала. Като мислѣше, че ще увеличи любопитството, съ което Евдоръ се виждаше че искаше да се научи за нещастието ѝ, му рече:

„Азъ съмъ потомка на Омира, автора на безсмъртнитѣ пѣсни[76].“

Чужденецътъ се задоволи да ѝ възрази:

„Азъ познавамъ една друга книга, която е отъ книгата на твоя прадѣдъ много пò-прѣкрасна“.

Кимодока, смутена отъ тоя кратъкъ отговоръ, въ себе си проговори:

„Тойзи момъкъ трѣба да е нѣкой Спартанецъ“.

Послѣ разказа историята си. Синътъ на Ласѳена ѝ рече:

„Азъ ще те заведа при баща ти“.

И навърви прѣдъ нея.

Дъщерята на Димодокуса тръгна слѣдъ него; отъ самосебе се разбира колко треперѣше отъ страхъ нейното дишане. За да се ободри малко, тя се опита да говори и да рискува нѣколко думи върху прѣлеститѣ на свещената Нощь, съпруга на Ереба и майка на Хеспериднтѣ и на Любовьта[77]. Но пѫтешественникътъ ѝ я спрѣ съ тѣзи думи:

„Азъ само звѣзди виждамъ, които говорятъ за славата на Всевишния“.

Тѣзи думи хвърлиха ново слущение въ сърдцето на жрицата на Музитѣ. Тя нѣмаше вече какво да мисли друго за тоя неизвѣстенъ момъкъ, когото бѣше подозрѣла въ началото за безсмъртенъ. Мислѣше да не бѣше нѣкой нечестивецъ, който се скиташе нощно врѣме по земята, ненавиденъ отъ всичкитѣ человѣци и прѣслѣдванъ отъ боговетѣ? Да не бѣше нѣкой пиратъ[78] излѣзнатъ отъ нѣкой корабъ за да грабе дѣцата отъ родителитѣ имъ? Започваше веднага да почувствува голѣмъ страхъ, не смѣяше обаче да си го покаже по лицето. Очудването ѝ нѣмà вече граници, когато видѣ водителя си да се навежда прѣдъ единъ оставенъ безъ никоя помощь бѣденъ робъ, когото намѣриха накрай пѫтя, да го нарича свой братъ и да му подарява върхната си дреха, за да си покрие тойзи голата снага.

„Странниче“, му рече Димодокусовата дъщеря, „ти, безъ никое съмнѣние, си помислилъ, че тойзи робъ бѣше нѣкой богъ скритъ подъ образа на просякъ за да опита сърдцето на смъртнитѣ“.

„Не“, ѝ отговори Евдоръ, „азъ го помислихъ за человѣкъ“.

Въ това врѣме излѣзе отъ източната страна единъ прохладенъ вѣтърецъ, и зората не се забави да отвори съ румѣнигѣ си пръсте вратитѣ на Истокъ и да се яви. Скоро слънцето, като започваше да върви съ голѣма живость и блѣскавость отъ Лаконийскитѣ планини, безъ облакъ и съ една величествена простота, се възкачи на небото. Въ сѫщата минута изскоква отъ една ближна горица кърмачката на Кимодока Евримадуса съ отворени обятия и се спуща търчишкомъ къмъ нея.

„О моя щерко“! се извика помайка ѝ, „колко голѣма

скърбь ми причини ти! Напълнихъ въздуха съ плачеве. Бѣхъ си помислила че Панътъ[79] те бѣше грабналъ. Тойзи опасенъ богъ постоянно се скита по тѣзи лѣсове; и когато играяше ти съ стареца Силина[80], нищо не можеше да се сравни съ неговата смѣлость. Какъ щѣхъ да се явя азъ безъ тебе прѣдъ любезния си господарь? Горко! азъ когато бѣхъ въ първата си младость, като си играяхъ покрай брѣговетѣ на Наксосъ, моето отечество, внезапно бидохъ грабната отъ една тълпа на онѣзи человѣци, които обикалятъ съ въоружжени рѫцѣ държавата на Θетида[81] и правятъ богати обири! Тѣ ме продадоха въ едно Критско пристанище, отдалечено отъ Гортина на толкова разстояние, колкото человѣкъ може, като върви бързо, да изходи като тръгне отъ третата нощна стража[82] и ходи до пладнѣ. Твоятъ баща бѣше дошълъ въ Лебина[83] за да размѣни жито отъ града Θеодосия[84] съ Милитски пъстри постилки Той ме купи и избави отъ рѫцѣтѣ на пиратитѣ: цѣната бѣше два бика, които не били още впрѣгнати да начертаятъ нито една бразда на Церера. Прѣзъ нощьта, като се увѣри за моята вѣрность, ме постави при вратата на брачния си чертожникъ. Когато немилостивата и жестока Илиθия[85] бѣше затворила очитѣ на майка ти Епихариса, тогава баща ти те прѣдаде на моитѣ рѫцѣ, за да ти бѫда азъ намѣсто майка. Колко мѫки ми си причинявала ти въ дѣтинството си догдѣто те изгледамъ! Нощитѣ съмъ прѣкарвала до люлката ти; клатѣла те съмъ на скута си; ти не искаше да зимашъ отъ другиго храна, а само отъ моитѣ рѫцѣ[86], и когато само една минута те оставяхъ сама, ти изпущаше силни писъци".

Когато Евримедуса изговаряше тѣзи думи пригращаше и стискаше въ гѫрдитѣ си Кимодока, и сълзитѣ ѝ мокрѣха земята. И Кимодока, трогната отъ милването на помайка си, тъй сѫщо я пригращаше съ плачъ на очитѣ, и ѝ говорѣше:

„Майко, тойзи е Евдоръ, синъ на Ласθена".

Момъкътъ, облѣгнатъ възъ копието си, гледаше тъзи сцена съ една благообразна усмивка; сериозний нравъ на чертитѣ по лицето му се бѣше замѣстилъ съ една сладка нѣжность. Но изединъ пѫть си възвърна сериозностьта и ѝ рече:

„Дъщерйо на Димодокуса, ето кърмачката ти; жилището на баща ти не е далече отъ тука. Да но Богъ да се умилости*ви* за твоята душа".

Тутакси Евдоръ, безъ да чака отговоръ отъ Кимодока, литнува като орелъ и изчезва[87]. Жрицата на Музитѣ, научена въ искуството на прѣдвѣщателитѣ, не се вече усъмнѣ че младий ловецъ бѣше нѣкой отъ безсмъртнитѣ: обърна главата си назадъ отъ страхъ за да не види бога и умре. Слѣдъ това побърза да се възкачи на гората Иѳома, и, като прѣмина границитѣ на Арсиноя[88] и на Клепсидра[89], похлопа на Омировия храмъ. Старий архижрецъ бѣше се луталъ цѣлата онъзи нощь по гасталацитѣ, и бѣше изпроводилъ робетѣ си въ Левктра, Фера и Лимна, за да търсятъ дъщеря му. Отсѫтствието на Ахайския проконсулъ не бѣше достатъчно за да успокои отеческата му любовь: той се боеше сега отъ насилията на Иероклея, ако и да бѣше тойзи нечестивецъ въ Римъ и прѣдвиждаше само бѣдствия за любезната си Кимодока. Когато тя пристигна съ кърмачката си, нещастний й баща сѣдѣше на земята до огнището; главата си бѣше покрилъ съ една отъ политѣ на върхната си дреха, ронѣше сълзи и съ тѣхъ обливаше пепела[90]. При внезапното явяване на дъщеря му, той бѣше готовъ да умре отъ радость. Кимодока се хвърли въ обятията му, и, въ продължение на нѣколко минути, не се слушаше друго, освѣнъ прѣсицани отъ хълцания плачеве: такви сѫ цириканията, отъ които ехти гнѣздото на птицитѣ, когато майката носи храната на свойтѣ птиченцета[91]. Най послѣ Димодокусъ, като прѣкрати сълзитѣ си, рече:

„О мое чадо! кой богъ те повърна пакъ на баща ти? Охъ! какъ те бѣхъ азъ оставилъ да отидешъ сама въ храма! Азъ се страхувахъ отъ непріятелитѣ си; стракувахъ се отъ привърженицитѣ на Иероклея, който незачита боговетѣ и се прѣсмива на родителскитѣ сълзи. Но щѣхъ да прѣбродя морето; щѣхъ да отида да се хвърля прѣдъ нозѣтѣ на Цесаря, щѣхъ да му река: „Повърни ми Кимодока, или ако не, земи ми живота“. Человѣцитѣ щѣха да видятъ баща ти да се оплаква за скърбьта си на слънцето[92], и да те търси по всичката земя, както Церера искала едно врѣме повръщането на дъщеря си Прозерпина, която Плутонъ бѣше грабналъ отъ нея. Участьта на единъ старецъ, който умира безъ челядь, е достойна за съжаляване[93]. Всички се отдалечаватъ отъ неговото тѣло, и бива прѣдметъ на младитѣ момци да се подиграватъ съ него и да говорятъ: „Тойзи старецъ е билъ не-

честивъ, боговетѣ сѫ прѣкратили неговия родъ; не е оставилъ синове, които да го погрѣбатъ".

Тогава Кимодока, като галѣше стария си баща съ бѣлитѣ си рѫцѣ и гладѣше посребрената му брада, проговори:

„Любезний ми татко, прѣвъзходний пѣснопѣвче на безсмъртнитѣ богове, ний си изгубихме пѫтя и се лутахме по лѣсоветѣ, а единъ младъ момъкъ, или пò-добрѣ, единъ богъ ни доведе тука".

Димодокусъ, като чу тѣзи думи, се изправи, отдалечи малко дъщеря си отъ перситѣ си и се извика:

„Какъ тъй! единъ странникъ да те повърне на баща ти, а пъкъ ти да не го доведешъ въ нашитѣ огнища за да ни го прѣдставишъ, ти, която си жрица на Музитѣ и потомка на Омира! Какво щѣше да бѫде съ твоя божественъ праотецъ, ако неговитѣ обожатели не бѣха тъй добрѣ упражнявали гостоприемството? Какво ще кажатъ жителитѣ на цѣла Гърция? „Омиридътъ Димодокусъ е затворилъ вратата си на единъ бѣденъ проситель". Ахъ! азъ не би почувствувалъ друга пò-убийствена скърбь отъ тая, даже и когато би прѣстанали человѣцитѣ да ме наричатъ баща на Кимодока[94]".

Евримедуса, като гледаше гнѣва и сърднята на господаря си Димодокуса, и искаше да оправдае Кимидока, рече:

„Любезний ми господарю, не осѫждавай дъщеря си. Азъ ще ти говоря съ всичката искренность на сърдцето си. Ний ако не поканихме странника да послѣдува нашитѣ стѫпки до кѫщата ни, това направихме защото бѣше младъ и хубавецъ като нѣкой безмъртенъ, и се бояхме отъ подозрѣния, които се пораждатъ много често въ сърдцето на земнитѣ чада[95]".

„Евримедусе", възрази ѝ Димодокусъ, „какви думи излѣтѣха отъ твоитѣ устни! Никога до тоя часъ ти не се бѣше видѣла лишена отъ благоразумие, а сега виждамъ че нѣкой богъ е разбъркалъ твоя умъ[96]. Бѫди увѣрена, че азъ никакъ не отварямъ сърдцето си на несправедливи подозрѣния, и нищо друго не мразя толкова, колкото оня человѣкъ, който подозира всѣкога человѣческото сърдце".

Тогава Кимодока намисли да успокои баща си, и му рече:

„Священний архижрече, мой любезни татко, моля ти се поутиши разпаленния си гнѣвъ: гнѣвътъ, като гладътъ, е майка *на лошитѣ* съвѣти[97]. Ний можемъ и сега да поправимъ моята

погрѣшка. Момъкътъ ми каза нмето си. Ти ще можешъ да узнаешъ стария му родъ: нарича се Евдоръ, и е синъ на Ласѳена".

Тихото и нѣжно увѣряване на Кимодока вкара умнитѣ ѝ и хитри думи въ глъбочината на Димодокусовото мѣко сърдце; старецътъ пакъ пригърна нѣжно въ перситѣ си Кимодока, и ѝ рече:

„Дъщи, напраздно азъ не се съмъ грижилъ да образовамъ и да възпитая прилично твоята младость: нѣма никоя друга дѣвица, твоя врастница, която ти да не надминавашъ чрѣзъ твърдия си духъ, и само Грациитѣ сѫ по-искусни отъ тебе въ украсяването съ тънки и пъстри платове. Но коя дѣвица може да се сравни съ Грациитѣ, и именно съ най-младата, съ божествената Пасиѳея[98]? Истина е, щерко, че азъ познавамъ по слухъ стария родъ на Евдора, сина на Ласѳена. Азъ не съмъ по-доленъ отъ никого въ познаването родословието на боговетѣ и на человѣцитѣ; даже и не би ме никой надминалъ, освѣнъ Орфей, Линъ и Омиръ или Аскрейский старецъ[99], защото староврѣмешнитѣ человѣци стояли много по-горѣ отъ днешнитѣ по опитъ и по разумъ человѣци. Ласѳенъ е единъ отъ Аркадийскитѣ голѣмци. Той произхожда отъ кръвьта на боговетѣ и на героитѣ, защото води потеклото си отъ рѣката Алфея[100] и между неговитѣ прадѣди се смѣтатъ великий Филопименъ и Поливий, обичанний отъ Каллиопа, дъщеря на Сатурна и на Астрея[101]. Евдоръ е надвивалъ въ кървавитѣ игри на Марса; той е обичанъ на князоветѣ; той е зималъ най-високитѣ граждански и военни служби въ Държавата. Утрѣ, щомъ Дика, Ирина и Евномия[102], обичнитѣ Хори[103], отворятъ вратитѣ на деня, ний ще се качимъ на една колесница и ще отидемъ да занесемъ подаръци на Евдора, на когото мждростьта и доблестьта се разнесоха отъ священния слухъ".

Димодокусъ, като свърши тия думи и послѣдуванъ отъ дъщеря си и отъ нейната кърмачка Евримедуса, влѣзна въ зданието на храма, въ който блѣщѣха прждътъ, мѣдьтъ и костенурковата коруба. Единъ робъ държи единъ златенъ и пълненъ съ вода водолей и една сребърна умивалница, и сипува възъ рѫцѣтѣ на Омировия жрецъ[104]. Димодокусъ зима една чаша, очистява я чрѣзъ пламъка, смѣсва въ нея вино и вода, и изсипва на земята священата жидкость, за да укроти домашнитѣ богове. Кимодока се оттегля въ своитѣ стаи, лѣгнува да спи възъ Лидийскитѣ постилки, покрити съ тънки

и чисти Египетски ленени плащаници; но неможѧ да вкуси дароветѣ на сѣна, и напраздно помоли нощьта да изсипе възъ очитѣ ѝ сладостьта на сѣнкитѣ си[105].

Щомъ утренната зора бѣше побѣлѣла отъ къмъ Истокъ, веднага гласътъ на Димодокуса започна да се слуша на всѣкѫдѣ въ кѫщи: той викаше умнитѣ си и способни робе. На часа Евемонъ, синъ на Боетия, отваря ставта, въ която стояха потрѣбноститѣ за впрѣгане на колесницата. Вкарва осьта въ гърмящитѣ отъ тропотъ осмоспични и стегнѫти съ мѣдни обрѫчи колелета[106]; закачва съ гибки ремици една украсена съ слонова кость колесница; втиква стрѣлата въ колесницата, и прибавя на външния ѝ край блѣскавия яремъ. Искусний да отхранва храбри и хубави коне Ипиротинъ Естионъ, докарва двѣ яки и бѣли като снѣгъ мъски; впрѣга ги, като хрипкатъ подъ ярема, и сетнѣ ги покрива съ блѣстящитѣ имъ отъ бѣлотата на среброто принадлѣжности. Евримедуса, пълна съ радость, донася хлѣбъ и вино, които даватъ силата на человѣка; туря въ колесницата и назначенния за сина на Ласѳена подаръкъ: този подаръкъ бѣше една бронзова чаша съ двойно дъно[107], чудесно издѣлие, въ което Вулканъ бѣше издълбалъ името на Херкулеса, какъ той освобождава отъ смъртьта и съживява Алкистида[108] за възнаграждение на гостоприемството, което бѣше получилъ отъ съпрѫга ѝ. Аяксъ[109] бѣше далъ тъзи чаша на прочутия орѫжаръ Тихий отъ Хила въ замѣна на покрития съ седемь волски кожи щитъ, когото Теламоновий синъ носѣлъ въ обсадата на Троя. Единъ потомъкъ отъ рода на Тихия приима Илионския поетъ у себе си на госте и му подарява хубавата чаша. Омиръ, като отишълъ въ островъ Самосъ, билъ приетъ въ дома на Креофила[110], и когато той тамъ умиралъ, оставилъ на него и чашата си и славната си поема. Слѣдъ изминаването на нѣколко врѣме, Ликургъ, Спартанский царь, като търсѣлъ на всѣкѫдѣ мѫдрость, посѣтилъ въ Самосъ и синоветѣ на Креофила; тѣ му поднесли, заедно съ чашата на Омира, и стихотворенията, които Аполлонъ бѣше внушилъ на тоя безсмъртенъ поетъ. Слѣдъ смъртьта на Ликурга цѣлото человѣчество наслѣдило пѣснитѣ на Омира, но чашата се повърнала на Омиридитѣ, и по тоя начинъ тя бѣше достигнала до рѫцѣтѣ на Димодокуса, послѣдний потомъкъ на това *свѧщено племе*, който я сега подарява на Ласѳеновия синъ.

Прѣзъ това врѣме Кимодока соблича въ една чиста стая нощното си облекло, тайнствено дѣло на дѣвствената срамежливость, и облича една подобна на замбаковия цвѣтъ дреха, която самитѣ благообразни и скромни Грации[111] закопчватъ около гръдитѣ ѝ. Прѣкръстосва боситѣ си нозѣ съ тънки уички, събира на главата си и закачва съ златна игла намазанитѣ си съ благовонния оплетени косми. Кърмачката ѝ до нася бѣлото було на Музитѣ, съ което си покриваше главата и което свѣтѣше като слънце, и стоеше до тогава най-отдолу подъ всичкитѣ дрехи въ една благоухапна ракла[112]. Кимодока си покрива главата съ това дѣвическо покривало, и излиза да търси баща си. Въ тъзи сѫща минута старецътъ тръгваше облеченъ съ една дълга дреха, която бѣше прѣпасапа съ единъ поясъ украсенъ съ пурпурови ивици и съ рѣсни, на който поясъ цѣната бѣше равна съ сто юнеца. На главата си носѣше единъ вѣнецъ отъ папирусъ, и държеше въ ржката си священата гранка на Аполлона. Димодокусъ се качи и влѣзна въ колесницата, качи се и Кимодока и сѣдна отъ страната му. Возатаятъ Евемонъ зема въ ржцѣтѣ си ременитѣ на юздитѣ, и започна да бие силно съ звънтящия бичъ мжскитѣ по хълбоцитѣ имъ. Мъскитѣ скоро захрипкватъ и бързовъртящитѣ се колелета едвамъ правятъ бразди такви, каквито легкий корабъ, като бѣга бързо, оставя слѣдъ себе си върху морската вода.

„О моя дъщерйо“, рече благочестивий старецъ Димодокусъ, когато колѣсницата лѣтѣше като птица легкокрилна“, дано ни богъ прѣдпази за да не се лишимъ никога отъ признателность. Двѣритѣ на Ада сѫ по-малко омразни на Юпитера, отъ колкото непризнателнитѣ человѣци: тѣ живѣятъ малко, и постоянно сѫ прѣдадени на една отъФуритѣ[113]; едно благосклонно божество обаче се памира винжги при тѣхъ, и тѣ тогава никакъ не губятъ възпоминанието на благодѣянията: боговетѣ сѫ пожелали, да се родятъ мѣжду Египтенетѣ, защото тѣ сѫ най-признателнитѣ отъ всичкитѣ человѣци[114].

КРАЙ НА ПЪРВАТА КНИГА

КНИГА ВТОРА

СЪДЪРЖАНИЕ

Пристигването на Димодокуса и на Кимодока въ Аркадия. Срѣщането имъ съ единъ старецъ при гроба на Аглайя отъ Псофисъ; тойзи старецъ ги завежда въ полето, гдѣто челядьта на Ласѳена жне жито. Кимодока още отдалече познава Евдора. Димодокусъ открива, че домочадието на Ласѳена е Християнско. Отиватъ въ кѫщата на Ласѳена заедно съ него. Християнски нрави. Вечерня молитва. Дохождането на Кирилла, изповѣдникъ, мѫченикъ и епископъ Лакедемонски. Той дохожда за да покани Евдора да му разкаже всичко, което му се случило прѣзъ живота до тогава. Вечерно угощение. Челядьта на Ласѳена и чужденцитѣ отиватъ, слѣдъ вечерята, и насѣдатъ въ овощната градина близу го брѣга на рѣката Алфея. Димодокусъ кани Кимодока да попѣе и да посвири съ лирата. Пѣянето на Кимодока. Нарѣдъ пѣе и Евдоръ. Двѣтѣ семейства отиватъ да се успокоятъ. Кириллъ сънъ вижда. Молитва на святия Епископъ.

Когато слънцето се бѣше качило на небото, мъскитѣ бѣха отвлѣкли вече далече колесницата съ едно бързо припускане. Въ това врѣме, когато уморенний сѫдия оставя съ удоволствие сѫдебната си палата и отива на обѣдъ[1], тъкмо тогава и Омировий жрецъ пристигна до границитѣ на Аркадия, и си почина въ Фагалия[2], извѣстенъ градъ за самоотвърженностьта на Ористасианетѣ[3]. Благородний Анкей, потомецъ на Агапинора[4], който началствуваше на Аркадийцитѣ въ обсадата на Троя, прие гостолюбиво Димодокуса. Синоветѣ на Анкея на часа отпрѣгатъ отъ ярема димящитѣ отъ потната пара мъски, измиватъ съ чиста вода напрашенитѣ имъ изотвънъ кореми, и хвърлятъ прѣдъ тѣхъ меко и вкусно сѣно, накосено покрай брѣга на Неда[5]. Младитѣ

Фригианки, които си бѣха изгубили сладката свобода, заведоха Кимодока на баня; гостоприемецътъ облача Димодокуса се една тънка и чиста риза и съ друга още една многоцѣнна върхна дреха. Князътъ на юношеството[6], първородний синъ на Анкеа, увѣнчанъ съ една гранка отъ бѣла тупола, закаля па Херкулеса единъ ухраненъ въ лѣсоветѣ на Еримавоа[7] вепъръ; частитѣ на жертвата, които сѫ назначени за приношение, се завиватъ въ кожената тлъстина и се сварятъ въ священата жидкость надъ вѫгленния жаръ. Едно дълго желѣзо, съ осемь реда пръчки на края, показва на шумящия пламъкъ остатъка на священото месо; гръбначний мозъкъ на жертвата и най-вкуснитѣ кѫсове се слагатъ на пѫтницитѣ. Димодокусъ получава една часть три пѫте по̀-голѣма отъ онѣзи на другитѣ си другари. Едно благоуханно вино, пазяно десеть години, се изсипва, като пурпуровиденъ порой, въ една златна чаша, и дароветѣ на Церера, които Триптолемъ[8] показà на Аркада[9], замѣстяватъ жълѫда, съ който едно врѣме се сѫ хранѣли Пелазгитѣ[10], първитѣ жители на Аркадия.

Не може обаче Димодокусъ да почуствува никакво наслаждение отъ почеститѣ на гостоприемството; той съ горѣщо сърдце желаяше да стигне по̀-скоро у Ласѳена. Нощьта вече покриваше пѫтишата съ черната си мрѣжа: гостоприемницитѣ отдѣлятъ язика отъ жертвата[11], изливатъ послѣдното священо вино въ честь на майката на сънищата[12], и послѣ завеждатъ Омировия жрецъ и жрицата на Музитѣ подъ единъ звукоотразителенъ прустъ, гдѣто робетѣ бѣха постлали рунести меки овчи кожи.

Димодокусъ чака съ нетърпѣние възвръщането на дневната виделина.

„Дщерко“, говорѣше на Кимодока, която една неизвѣстна сила лишаваше отъ съна“, горко на ония, които умилението или нѣкоя жива признателность не е оттървала отъ властьта на Морфеа[13]. Не се позволява да се влиза въ храмоветѣ на боговетѣ съ желѣзо[14]; нѣма да се влиза никакъ и въ Елизейското поле[15] съ мѣдно сърдце“.

Щомъ утренната заря освѣти съ първитѣ си лѫчи юпитеровия жертвенникъ, който украсява, като вѣнецъ, гората на Лицея, Димодокусъ каза да впрѣгнатъ мъскитѣ въ колес-
ята му. На праздно великодушний Анкей желае да задържи

гостенина си; Омировий жрецъ тръгва съ дъщеря си. Колесницата се затъркаля съ голѣмъ тропотъ вънъ отъ прустоветѣ и отива лѣтящемъ къмъ храма на Еврином[16], който храмъ се намираше затуленъ отъ кипарисси въ единълѣсъ; прѣминава планината Елаионъ[17], заминава прѣзъ пещерата, гдѣто Панътъ бѣше намѣрилъ Церера, която отказвала благодѣянията си на земледѣлцитѣ, а се покорила на Паркитѣ[18], които само единъ пѫть сѫ били благосклонни къмъ смъртнитѣ.

Пѫтницитѣ прѣгазватъ Алфея по̀-надолу отъ мѣстото, гдѣто му се сливатъ водитѣ съ ония на Гортиния и слизатъ до бистритѣ води на Ладона[19]. Тамъ се вижда единъ старъ гробъ, когото горскитѣ нимфи бѣха обградили съ насадени брѣстове[20]: този гробъ бѣше на оня бѣденъ и добродѣтеленъ Аркадиецъ, който се наричаше Аглаий отъ Псофисъ[21], и когото Делфийский оракулъ бѣше обявилъ за по̀-щастливъ отъ Лидийския царь[22]. Два пѫтища се разклоняваха отъ тоя гробъ: единий се извиваше покрай рѣката Алфея, а другий се възкачваше на гората.

Возотаятъ Евемонъ, когато мислѣше да ли трѣба да върви по единия или по другия пѫть, забѣлѣжи единъ человѣкъ доста старъ, който сѣдѣше до гроба на Аглайа, Върхната дреха, съ която този человѣкъ бѣше облеченъ, се различаваше отъ оная на гръцкитѣ философи само въ това, че тя бѣше единъ прость бѣлъ платъ[23], познаваше се че той чакаше на това мѣсто пѫтници; но не се виждаше нито сериозенъ, нито старателно занятъ въ нѣщо.

Като забѣлѣжи че колесницата се спира, веднага стана̀ и се отправи къмъ Димодокуса:

„Пѫтниче“, рече, „пѫтя ли си изгубилъ, или идешъ да посѣтишъ Ласѳена? Ако желаешъ да си отпочинешъ у него, и да му бѫдешъ гостъ, той за това ще се зарадува много“.

„Страниче“, му отговори Димодокусъ, „Приямъ[24] не билъ по̀-щастливъ отъ мене, когато тойзи баща на Хектора отивалъ въ стана на Гърцитѣ и го посрѣщналъ Меркурий. Твоето облекло те показва че си нѣкой мѫдрецъ, и думитѣ ти сѫ кратки, но пълни съ смисълъ. Азъ ще ти кажа истината: ний търсимъ богатия Ласѳенъ, когото голѣмитѣ мѫ

имоти правятъ да минава между людетѣ за много щастливъ человѣкъ. Нѣма съмнѣние че той може да живѣе въ оня тамъ палатъ, когото виждамъ до брѣга на Ладона, и може да го помисли человѣкъ за храмъ на Киллена[25]“.

„Тойзи палатъ“, отговори непознатий человѣкъ, „принадлѣжи на Иероклея[26], Ахайский пракопсулъ. Вий сте пристигнали вѫтрѣ въ прѣдѣлитѣ на странноприемеца, когото търсите, и покритата съ слама кѫщичка, която виждате горѣ на оня ридъ въ планината, е жилището на Ласѳена“.

Непознатий странникъ, като свърши тия думи, начаса отвори вратата на една ограда, хвана мъскитѣ за юздитѣ имъ, и вкарà колесницата въ оградата.

„Господине“, рече тогава на Димодокуса, „днесь всички жнѣятъ: ако ваший возотай искѫ, нека закара мъскитѣ ви тука въ една ближна кѫща, а пъкъ азъ ще ви покажа нивата, гдѣто ще намѣрите домочадието на Ласѳена“.

Димодокусъ и Кимодока слѣзнаха веднага отъ колесницата и навървиха слѣдъ чужденеца. Повървѣха нѣколко врѣме по една пѫтечка направена посрѣдъ лозята, върху една наведена почва, гдѣто имаше порастнали тукъ-тамъ нѣколко букови дървета необикновенно дебели. На часа се показа едно поле настърхано отъ усати житни класове, отъ снопе, отъ рѫкойки и отъ кръстини, и покрито съ мѫже и жени; едни отъ тѣхъ товаряха волски кола съ снопе, други жнѣяха, трети пъкъ събираха и вързуваха рѫкохваткитѣ и полозитѣ на снопе. Непознатий на Димодокуса, като дойде при жетваритѣ, се извика:

„Господъ да бѫде съ васъ, чада мои![27]“

А жетваритѣ отговориха:

„Богъ да ви подари благословението си!“

Тѣ всички, като работѣха, нѣяха съглашенно една духовна пѣсънь съ низъкъ напѣвъ. Слѣдъ тѣхъ вървѣха жени сиромахинки и дѣца сирачета и събираха многобройни класове, които жетваритѣ нарочно изоставяха слѣдъ себе си: господарьтъ имъ бѣше тъй заржчалъ, за да могатъ тѣзи небоги жени и дѣца да си събератъ безъ срамъ малко житце. Кимодока позна отдалече младия момъкъ, когото бѣше видѣла въ лѣса, когато бѣше изгубила пѫтя си, и който ѝ го бѣше *оправилъ* за да отиде при баща си; той бѣше сѣдналъ при

майка си и сестритѣ си подъ сѣнката на растението андрахна. Цѣлото домочадие стана и навърви къмъ чужденцитѣ на посрѣщане.

„Сепфоро“, се извика Димодокусовий водачъ, „моя любезна жено, нека благодаримъ божието провидѣние, че е благоволило да ни изпроводи госте пътници“.

„Какъ!“ като смаенъ проговори Кимадокинний баща, „тойзи ли е билъ богатий Ласѳенъ? но азъ не го познахъ. Ахъ! колко се смѣятъ боговетѣ надъ человѣцитѣ че не могатъ единъ другъ да се разпознаватъ! Азъ помислихъ, Ласѳене, че си ти нѣкой робъ натоваренъ отъ господаря си да упражнявашъ длъжноститѣ на гостоприемството, а пъкъ ти си билъ самий господарь“.

Ласѳенъ му се поклони малко.

Евдоръ съ спуснати надолу очи, подаваше си ржката на по-младата си сестра и стоеше съ уважение задъ майка си.

„Мой гостоприемниче“, рече Димодокусъ, „и ти разумна жено Ласѳенева, която приличашъ на Тилемаховата майка[28], нѣма съмнѣние че вий се сте научили отъ своя синъ, какво добро е той направилъ на дъщеря ми, на която Фаунитѣ[29] бѣха побъркали пътя въ лѣсоветѣ. Покажете ми, моля ви се, великодушния Евдоръ, за да го прѣгърна като собственъ свой синъ!“

„Ето гдѣ е Евдоръ задъ майка си“, отговори Ласѳенъ. „Ний не знаеме що ви е той направилъ: нищо не ни е казалъ до сега“.

Димодокусъ остана изуменъ.

„Какъ!“ говорѣше въ себе си, „тойзи ли простъ овчарь е храбрий войникъ, който побѣди военачалника на Британския легионъ Карросиуса, и приятельтъ на князъ Константина?“

Най-сетнѣ, като се повърна въ първото си очудване, Омирѳвия жрецъ се извика:

„Азъ мислѣхъ че ще позная Евдора по героическия му растъ, по-малко обаче високъ отъ оня на Ласѳена, защото дѣцата нѣматъ по-вече сила отъ родителитѣ си. О ти, който би могълъ да бждешъ най-младий отъ моитѣ синове, да но боговетѣ ти подарятъ всичко онова, което желаешъ! Азъ ти нося подаръкъ една безцѣнна чаша: робътъ ми ще я извади отъ колесницата, и ти ще я приемешъ отъ моитѣ ржцѣ. Мла-

дий и храбрий ратниче, Мелеагръ е билъ по̀-малко хубавецъ отъ тебе[30], когато той обаялъ очитѣ на Аталанта[31]. Щастливъ е баща ти, щастлива е и майка ти[32], но още по̀-щасилива ще бѫде оная мома, която ще сподѣля съ тебе съпружеското ти лѣгло. Ако изгубената мома, която се намѣри отъ тебе, не бѣше посвятена на безпорочнитѣ Музи, тя щѣше да..."

Двѣтѣ млади и нѣжни сърдца се почувствуваха смутени отъ послѣднитѣ думи на Димодокуса. Евдоръ побърза да отговори:

„Ще приема подаръка, когото ми принасяте, ако не сте послужили съ него въ жертвоприношенията[33]".

Понеже деньтъ не се бѣше още свършилъ, Ласѳеновото домочадие покани двамата чужденци да си отпочинатъ при него покрай единъ изворъ. Сестритѣ на Евдора, сѣднати до нозѣтѣ на родитѣлитѣ си, плетѣха вѣнци съ цървени и сини цвѣтя за единъ ближенъ праздникъ. Малко по̀-надалеко се виждаха бъклитѣ, водочръпитѣ и чашитѣ на жетваритѣ, и, подъ сѣнката на нѣколко изправени снопе, едно повивалче дѣте спѣше въ една люлка.

„Мой гостоприемниче", рече Димодокусъ на Ласѳена, „види ми се че ти прѣкарвашъ тука живота на славния Несторъ[34]. Не помня да съмъ видѣлъ нѣкога картината на друга подобна сцена, освѣнъ оная която е изображена върху щита на Ахиллея[35]. Вулканъ[36] е тамъ издълбалъ единъ царь всрѣдъ жетваритѣ. Тойзи пастирь на народитѣ, пъленъ съ радость, държеше мълчеливо скиптра си и стоеше правъ всрѣдъ нивитѣ. Тука не се вижда само жертвоприношението на юнеца подъ Юпитеровия дѫбъ. Каква изобилна жетва! какви работливи, кротки, умни и вѣрни робе!"

„Тѣзи жетвари не ми сѫ вече робе[37]", възрази Ласѳенъ; „моята религия ми възбранява да ги имамъ за такви; азъ ги съмъ освободилъ".

„Ласѳене", рече тогава Димодокусъ, „азъ започнувамъ да заключавамъ въ ума си че мълвата, която е гласътъ на Юпитера, ми е извѣстила истината: може ти да си прѣгърналъ оная нова секта, която се покланя на единъ непознатъ на нашитѣ прадѣди Богъ".

Ласѳенъ отговори:

„Азъ съмъ христианинъ".

Омировий потомъкъ остана нѣколко врѣме изуменъ отъ очудване; послѣ, като земà пакъ думата, рече:

„Мой гостоприемниче, прости ми за моята откровенность: азъ всѣкога се съмъ покорявалъ на истината, която е дъщеря на Сатурна и майка на добродѣтелта[38]. Боговетѣ сж справедливи: какъ би могълъ азъ да спогодя благоденствието, което те окржжава, съ нечестието, въ което се обвиняватъ христианетѣ!“

Ласоепъ отговори:

„Пжтниче, Христианетѣ[39] не сж никакъ нечестиви, и вашитѣ богове не сж нито справедливи, нито не справедливи: тѣ не сж нищо. Ако моитѣ ниви и стада успѣватъ въ рждѣтѣ на домочадието ми, то е, защото сърдцето му е просто и подчинено на волята на Тогози, Който е единственъ и истински Богъ. Богъ ми е далъ скромна и разумна съпржга, която виждашъ; азъ отъ нея не искамъ друго нищо, освѣнъ твърда любовь, покорность и приличната на женитѣ цѣломждренность. Богъ е благословилъ моитѣ желания; далъ ми е покорна челядь, която е вѣнецъ на остарѣлитѣ родители. Всичкитѣ ми чада обичатъ и баща си и майка си, и сж щастливи, защото сж привързани къмъ бащиновия си домъ. Съпржгата ми и азъ сме заедно остарѣли, и, ако и да не сж били днитѣ ни всѣкога добри, тя е спала тридесеть години до ребрата ми безъ да открие нѣкога грижитѣ на лѣглото ми и скриенитѣ ми въ сърдцето скърби. Дано Богъ ѝ подари седемь пжте по-вече онова спокойствие[40], което ми е тя давала! Тя нѣма да бжде никога толкова щастлива, колко ѝ го азъ желая“!

Тъй се разтваряше сърдцето на тоя отъ древнитѣ врѣмена Хритианинъ, като говорѣше за съпржгата си. Кимодока го слушаше съ любезность: хубостьта на тия нрави пронизваше благородната душа на младата невѣрница, и самъ Димодокусъ се стараяше да си припомня Омира и всичкитѣ негови богове, за да не бжде плѣненъ отъ силата на истината.

Слѣдъ нѣколко минути, бащата на Кимодока рече на Ласоена:

„Ласоене, ти ми се виждашъ человѣкъ съвършенно отъ старитѣ врѣмена; думитѣ ти обаче никакъ азъ не съмъ забѣлѣжилъ въ Омира. Твоето мълчание има достойнството на мълчанието на Мждърцитѣ. Ти си възвишавашъ пълнитѣ

съ величие чувства не върху златнитѣ крила на Еврипида, а върху небеснитѣ крила на Платона[41]. Всрѣдъ едно толкова приятно изобилие, ти се наслаждавашъ и съ приятноститѣ на приятелството; нищо нѣма присилено около тебе: всичко е удоволствие, убѣждение и любовь. Да но да можешъ да упазишъ дълго врѣме благополучието си и богатството сѝ".

„Азъ никога", отговори Ласѳенъ, „не съмъ считалъ тѣзи богатства за свои: събирамъ ги за Христианетѣ, които сѫ мои братия, за язичницитѣ, за пѫтницитѣ и за всички нещастници. Богъ ми ги е далъ за да ги управлявамъ. Той може да си ги земе пакъ отъ мене, както ми ги е далъ: неговото свято име нека бѫде благословено[42]"!

Когато Ласѳенъ свършваше изречението на тѣзи дума, слънцето бѣше слѣзнало вече надъ върховетѣ на Фолоя[43], къмъ блѣстящия хоризонтъ на Олимпа; увеличената дневна звѣзда се показа, за една минута, неподвижна и увисната надъ планината, като нѣкой широкъ и позлатенъ щитъ. Лѣсоветѣ около рѣкитѣ Алфей и Ладонъ, и далечнитѣ снѣгове на Телфусса[44] и на Лицея[45] се покриха съ плѣнителна красота; вѣтроветѣ утихнаха, и Аркадийскитѣ долини останаха въ всеобщо спокойствие. Жетваритѣ тогава оставиха работата си. Домочадието, придружено отъ чужденцитѣ, тръгна по пѫтя, по който се отиваше въ кѫщата. Господаритѣ и слугитѣ вървѣха размѣсени, и носѣха разнитѣ земледѣлчески орѫдия; слѣдъ тѣхъ идѣха мъски съ твърдо стѫпване и товарени съ дърва набрани отъ хълмоветѣ, и волове които тѣглѣха полегка изхабенитѣ полски и земледѣлчески потрѣбности, или клатящитѣ се и кърцаящи подъ тѣжнината на хлѣбнитѣ снопе четвероколесни телѣги.

Като стигнаха въ кѫщата, чу се звънтенето на единъ звонъ[46].

„Ний ще отидемъ да си направимъ вечернята молитва", рече Ласѳенъ на Димодокуса: „ще ни позволите ли да ви оставимъ за малко врѣме сами, или ще прѣдпочетете да дойдете и вий съ насъ"?

„Дано боговетѣ ме прѣдпазятъ за да не прѣнебрѣгна никога молитвитѣ"[47], тутакси се извика Димодокусъ, „ония хроми дъщери на Юпитера, единственно които могатъ да укротятъ *гнѣва на Ата*"[48]!

На часа се събраха всички въ единъ дворъ, който бѣше заобиколенъ отъ житници, отъ жлебове и отъ обори съ ясли за стадата на разнороднитѣ добитъци. Тукъ нѣколко коша пчели изпущаха наоколо едно приятно благоухание, смѣшено съ миризмата на млѣкого отъ кравитѣ, които се връщаха отъ пастбищата. Въ срѣдата на тоя дворъ се виждаше единъ кладенецъ, на който двата покрити съ грушнелъ стълпа, бѣха по високи отъ двѣ алоеви дървета[49], които растѣха заградени съ плетове като кошеве. Единъ орѣхъ, посаденъ още отъ Ласѳеновия дѣда, разпущаше широкитѣ си и дълги зашумени грани и покриваше кладенеца съ дебелата си сѣнка. Ласѳенъ, гологлавъ и съ лице обърнато къмъ Изтокъ, се изправи подъ това домашно дърво. Овчаритѣ, воловаритѣ, жетваритѣ и всички други домашни мѫже, жени и дѣца клѣкнаха на колѣнѣтѣ си около господаря си възъ постлана на земята нова ржженина. Бащата на домочадието произнесе съ високъ гласъ слѣдующата молитва, която се повтори отъ дѣцата му, отъ съпрѫгата му и отъ слугитѣ му:

„Господи, благоволи да посѣтишь тоя домъ[50] прѣзъ тъзи нощь, и отстрани отъ него празднитѣ сънища. Ний ще си съблечемъ дневнитѣ дрехи: Ти ни облечи съ дрехата на незлобието и на безмъртието, която сме съблекли и изгубили чрѣзъ непокорството на първитѣ си прародители. Когато заспимъ въ гроба, о Господи, помогни тогава на душитѣ ни да се успокоятъ при Тебе на небото“.

Слѣдъ свършването на молитвата влѣзнаха въ кѫщата, гдѣто се приготовляваха гостбитѣ за гостоприемството. Двама слуги, единъ мѫжъ и една жена, се явиха съ два голѣми мѣдни съсѫда пълни съ топла вода сгрѣена на пламъка. Слугата изми нозѣтѣ на Димодокуса[51], а слугинята—на дъщеря му Кимодока; и слѣдъ като ги намазаха съ многоцѣнни благовонни масла, ги отриха съ лѣнено бѣло и чисто платно. По голѣмата дъщеря на Ласѳена, врѣстница на Кимодока, слѣзна въ единъ хладенъ и покритъ съ сводъ зимникъ. Въ тоя зимникъ се намираха скѫпени всѣкакви видове храни, които сѫ потрѣбни за живѣянето на человѣка. Възъ закованитѣ на прѣградитѣ дѫбови дъски се виждаха наредени мѣхове пълни съ дървено масло толкова вкусно, колкото е онова на Аттика; каменни мѣрила въ видъ на жертвенници, украсени съ лъвови

глави, и които съдържаха най-чистия цвѣтъ на пченицата; кърчази пълни съ критски медъ, по-малко бѣлъ, но по-вече благоуханенъ отъ оня на Хибла[52], и дълви пълни съ Хиоско вино, което бѣше вече станало като балсамъ отъ дългото дѣйствие на годинитѣ. Ласѳеновата дъщеря напълни едно гърне отъ тъзи благотворна течность, която е способна да развеселява сърдцето на человѣка всрѣдъ любезната домашность на едно угощение.

Но слугитѣ не знаяха, да ли трѣбваше да приготвятъ угощението подъ лозницата или подъ смоковницата, както правѣха въ праздничнитѣ и увеселителни дни. Отиватъ да се съвѣтуватъ съ господаря си. Ласѳенъ имъ заповѣдва да сложатъ въ залата на Агапитѣ[53] една изстругана и лъскава чимширена трапеза. На часа я измиватъ съ морска гѫба, и полагатъ възъ нея една изплетена отъ върбови тънки пръчки кошница пълна съ безквасни бѣли и чисти погачи, печени подъ горѣщия пепелъ въ подницата[54]. Послѣ донасятъ въ прости глинени блюда корени отъ разни зеленчуци, нѣколко сготвени птици лѣтящи, и риби отъ Стимфалийското езеро, храна прѣдназначена за Ласѳеновото домочадие[55]: а за чужденцитѣ сложиха едно крѣхко яре, което тогава скоро бѣше накусило пърнарови листе въ гората Алиферъ[56] и китисови въ Меналската долина[57].

Въ минутата когато гостетѣ се приближиваха до гостоприемната трапеза, една слугиня дойде и рече на Ласѳена: „Господарю, единъ старецъ, яхнатъ на единъ осель, и въ всичко подобенъ на Марийна мѫжъ, върви по пѫтя прѣзъ борикитѣ и иде насамъ“. Веднага слѣдъ това, виждатъ че влиза при тѣхъ единъ человѣкъ съ достоуважаемо лице, който носѣше подъ бѣлата си дълга дреха единъ овчарски клашникъ[58]. Тойзи человѣкъ не бѣше естественно плѣшивъ, но главата му се виждаше, че е била нѣкога одрана съ ножъ и опържена отъ пламъкъ, и на челото му се показваха още бѣлѣзитѣ на мѫченичеството, което бѣше прѣтърпѣлъ въ врѣмето на христианския гонитель Валериана. Една бѣла и мастита брада се спущаше на долу до пояса му. Старостьта го принуждаваше да се подпира на единъ стапъ, подобенъ на овчарската гега, която му билъ испратилъ Перусалимский епископъ: тойзи стапъ билъ единъ *простъ подяръкъ*, когото си изпращали между себе първитѣ

Отци на църквата, като емблема на пастирската имъ обязанность и на земното пътешествие на человѣка.

Тойзи старецъ бѣше Кириллъ, Лакедемонский епископъ[59]! Той помисленъ за мъртъвъ и прѣнебрѣгнатъ отъ мжчителитѣ въ едно прѣслѣдване противъ христианетѣ, бѣше се избавилъ и се произвелъ, въпрѣки волята си, въ священническия чинъ. Дълго врѣме се криялъ за да се оттърве отъ епископското достойнство, но смиренностьта му била безполезна: Богъ открилъ на вѣрнитѣ уединеното прибѣжище на своя рабъ. Ласѳенъ и неговата челядь го приеха съ всичкитѣ отлични знакове на най-длъбокото почитание. Тѣ всички колѣничиха прѣдъ него, цѣлуваха му священнитѣ нозѣ, пѣяха *Осанна*[60], и го поздравиха съ славното име на най-святия человѣкъ и най-любезния на Бога.

„Тако ми Аполлона", се извика Димодокусъ, като клатѣше лавровата си украсена съ ленти вѣйка, „ето най-достоуважаемий старецъ, какъвто никога до сега не се е явявалъ прѣдъ моитѣ очи! О ти, който си обременень съ тѣжки дни, какъвъ е тойзи скиптъръ, когото носишъ? Царь ли си, или священникъ посвятенъ за жертвенницитѣ на боговетѣ? Кажи ми името на божеството, на което служишъ, за да му принеса и азъ жертва".

Кириллъ си отправи погледитѣ къмъ Димодокуса и го гледа мълчаливо нѣколко врѣме; послѣ, като се позасмѣ малко, му рече:

„Господине, тойзи скиптъръ е пастирски жезълъ, който ми служи да управлявамъ стадото си: азъ не съмъ царь, а единъ пастирь. Тойзи Богъ, на когото азъ принасямъ жертва, е роденъ между овчаритѣ въ една ясла. Ако желаешъ, азъ ще ти го покажа: Той нѣма да ти иска никаква друга жертва, освѣнъ жертвата на чистото ти, съкрушено и смирено сърдце".

Слѣдъ тѣзи думи Кириллъ се обърнѣ къмъ Ласѳена и му рече:

„Ти знаешъ, Ласѳене, коя причина ме е заставила да дойда тука. Извѣстното на всички покаяние на нашия Евдоръ, твоя синъ, очуди всичкитѣ наши братия. Той ми се е обѣщалъ да ми разкаже своята история[61]; азъ се надѣя, че въ двудневното врѣме, което мисля да прѣкарамъ при васъ, той ще ме удовлетвори".

Въ това врѣме слугитѣ нареждаха столоветѣ около трапезата. Омировий жрецъ сѣдна близу до първосвященника на Бога Иаковова. Домочадието на Ласѳена се нареди около вечерята. Димодокусъ, като земà една чаша пълна съ вино, искаше да излѣе отъ нея нѣколко капки вино въ честь на Ласѳеновитѣ Пенати; но Лакедемонский епископъ го спрѣ кротко, и му рече:

„Димодокусе, нашата религия ни запрѣщава да правимъ тия идолопоклонски обичаи: азъ съмъ напълно увѣренъ, че ти не би пожелалъ да ни наскърбишъ“.

Разговорътъ бѣше тихъ, безмълвенъ и чистосърдеченъ. Евдоръ прочете, въ продължение на една часть отъ врѣмето на вечерята, нѣколко поучения извлѣчени отъ *Евангелието* и отъ *Посланията на Апостолитѣ*[62]; Кириллъ разясни съ единъ най-благосклоненъ начинъ онова що говори Апостолъ Павелъ за взаимнитѣ обязанности на съпружитѣ. Кимодока, като слушаше това що четѣше Евдоръ, треперѣше[63]; сълзитѣ се ронѣха, като бисерови зърна, надолу по румѣнитѣ й момински ланити; Евдоръ почувствуваше сѫщото очарование; господаритѣ и слугитѣ много умилено се трогнаха отъ гледането на тъзи сцена. И тъй съ съдѣйствието на Грациитѣ, такво бѣше вечерното угощение у Христианетѣ.

Като се свърши вечеряето, всички отидоха та насѣднаха при вратата на овощната градина възъ единъ дълъ каменень столъ[64], който служаше на Ласоена за сѫдилище, когато отдаваше справедливостьта на домашнитѣ си служители.

Както прави нѣкой простъ овчарь, когото сѫдбата опрѣдѣлява въ славата, тъй и Алфей си търкаляше при долната часть на градината, подъ една засѣнена полянка, водитѣ, които отъ палмовитѣ дървета на Пиза скоро щѣха да се увѣнчалтъ[65]. Ладонъ, като си спущаше водитѣ на долу отъ лѣса на Венера и отъ гроба на Асклипиовата кърмачка, си ги извиваше по засмѣенитѣ и весели лѫки, и идѣше да смѣси чистия си и прозраченъ кристалъ съ бързотечнитѣ струи на Алфея. Дълбокитѣ долини, оросявани отъ двѣтѣ рѣки, бѣха насадени съ миртове, съ елхи и съ Египетски смоковници. Единъ амфиѳеатръ отъ живописни планини довършваше цѣлия кржгъ на свѣтлия хоризонтъ. Върховетѣ на тѣзи планини са покрити съ гѫсти лѣсове обитавани отъ разплодени мечки,

елени, диви осли и чудовищни желви, отъ корубитѣ на които се правѣха гусли. Козаретѣ, облечени съ вепрови кожи, пасѣха между канаритѣ и борикитѣ голѣми стада кози. Тѣзи легконожни и скакливи животни бѣха посвятени на Епидаврийския богъ[66], защото тѣхната козина се обременяваше съ растителенъ клей, който се залипаше за брадитѣ имъ и за влакната имъ, когато гризѣха кистовото дърво[67], което расте горѣ въ недостжпнитѣ стръмни височини.

Всичко бѣше хубаво и весело, просто и високо въ тъзи живостна картина. Гибнжщата се мѣсячина се виждаше всрѣдъ небото като полукржженъ свѣтилникъ, какъвто първитѣ християне запалвали и окачвали надъ гробоветѣ на мжченицитѣ. Ласѳеновото домочадие, когато се вършеше тъзи единствена сцена, не бѣше никакъ завладѣно отъ празднитѣ любопитства на Гърция. Кириллъ се смиряваше прѣдъ божието могжщество, което крие извори въ нѣдрата на високитѣ стръмнини, и на което стжпкитѣ правятъ горитѣ да треперятъ като страшливото ягне, или като скакажщий овенъ. Удивляваше се на онъзи мждрость, която се възвишава като кедъръ върху Ливана и като яворъ покрай водитѣ[68]. Но Димодокусъ, който искаше да покаже талантитѣ на дъщеря си, прѣкрати размишленията си и рече на Кимодока:

„Млада възпитаннице на Музитѣ, очаровай съ своитѣ таланти достоуважаемитѣ ни гостоприемници. Една само сладка благосклонность докарва всичката приятность на живота, и Аполлонъ си зима назадъ всичкитѣ дарове отъ гордѣливитѣ умове. Покажи ни, че ти произхождашъ отъ Омира, славния поетъ. Поетитѣ сж законодатели на народитѣ и учители на мждростьта. Когато Агамемнонъ бѣше тръгналъ за къмъ брѣговетѣ на Троя, бѣше оставилъ единъ отличенъ пѣснопоецъ при Клитемнистра[69], за да й напомня добродѣтельтѳ. Тъзи царица бѣше изгубила идеята на длъжноститѣ си, когато Егисеъ[70] изпроводилъ храненика на Музитѣ въ единъ пустъ островъ“.

Тъй говорй Димодокусъ. Евдоръ стана на часа и отиде да търси лирата, която веднага донесе и я подаде на младата Гъркиня. Тя, като зема лирата въ ржцѣтѣ си, произнесе полегка, но съ една чудесна приятность, нѣколко неясни думи. Послѣ се изправи, и най-напрѣдъ опита разнитѣ зву-

кове на музикалния инструментъ: това тя направи съ цѣль да се узнае прѣдварително мелодический гласъ.

Най-напрѣдъ започна Музитѣ да възхвалява съ пѣснитѣ си[71]:

„Музи“, се извика, „вий научихте человѣцитѣ всичко; вий сте единственото утѣшение на живота! вий давате глъбоки въздишки на скърбитѣ ни и благоразположението на радоститѣ ни. Человѣкътъ е получилъ отъ небото само единъ талантъ, божествената поезия, и тойзи безцѣненъ даръ му е даденъ чрѣзъ васъ. О дъщери на Мнимосина! вий, които обичате страстно Олимпийскитѣ лѣсове, доловетѣ на Темпа[72] и водитѣ на Кастилия[73], поддържайте гласа на една мома, която е посвятена на вашитѣ жертвенници“.

Слѣдъ това призование сладкогласната дѣвица изпѣ произхождението на боговетѣ: Юпитера, който се избавилъ отъ гнѣва на баща си Сатурна; на Минерва, която излѣзла отъ мозъка на Юпитера; на Ива, Юнонина дъщеря; на Венера, която се родила отъ морската пѣна, и на Грациитѣ, на които тя е била майка и водителка. Каза и за произхождението на человѣка, надаренъ съ животъ чрѣзъ огъня на Промиоея; за Пандора и за нейния пъленъ съ злини ковчегъ; за человѣческия родъ, който се произвелъ отново чрѣзъ Девкалиона и неговата жена Пирра. Разказа за метаморфозитѣ на боговетѣ, на богинитѣ и на человѣцитѣ; за Хелиадитѣ, дъщери на слънцето, които се измѣнили на туполи когато оплаквали смъртьта на брата си Фаеонта; за прѣда, който се съставилъ отъ тѣхнитѣ сълзи, когато тѣ капѣли отъ вѣйкитѣ въ бързотечната рѣка Иридань, която го принасяла на Римскитѣ госпожи, за да имъ служи за украшение. Говори за Дафна, за Боциса, за Клития, за Филомила, за Аталанта, за сълзитѣ на Аврора, които се измѣнили на роса; за вѣнеца на Ариадна, който се окачилъ на небесната твърдь. Младата жрица на Музитѣ не забрави и васъ, извори и рѣки, които сте питателитѣ на дебелитѣ и приятни сѣнки. Спомена съ благоговѣние и имената на рѣкитѣ Пинея, Исмина, Еримента и на Меандра, който прави съ водитѣ си толко много криволичания, на знаменития Скамандъръ, на Сперхия, който е твърдѣ много любезенъ на поетитѣ, на обичанния страстно отъ съпругата на Тиндара Евротъ, и на онъзи рѣка, която лебедитѣ на Меония бѣха толкова пѫти веселили съ сладкитѣ си пѣсни[74].

Но какъ би могла да прѣмълчи прославенитѣ отъ Омира герои? Като се въодушеви отъ новъ възпалителенъ пламъкъ, изпѣя Ахиллеовата ярость, която бѣше станала толкова пагубна на Гърцитѣ при обсаждането на Троя; Одиссея, Аякса и Финикса въ шатъра на Патрокловия приятель; Андромаха при една отъ източнитѣ на Ѳива врати, наричани Скее; Приама, паднатъ при колѣнѣтѣ на Екторовия убиецъ. Говори за тѫгитѣ на Пинелопа, за припознаването на Телемаха отъ баща му Одиссея въ жилището на Евмея, за смъртьта на вѣрното куче, за стареца Лаертия, който плѣвѣлъ градината си на полето и плакалъ, като гледалъ тринадесеть тѣ дървета кръши, които билъ отстѫпилъ на сина си Одиссея[75].

Кимодока не можа да изпѣе стиховетѣ на своя безсмъртенъ праотецъ безъ да посвяти на неговата память нѣколко звука. Прѣдстави бѣдната и добродѣтелна майка на Мелисигена[76], която запаляла постоянно всрѣдъ нощь свѣтилника си и зимала хурката си и врътеното си и прѣдѣла, за да купува съ цѣната на вълнена прѣжда жито, съ което да храни сина си. Каза, какъ Мелисигенъ ослѣпѣлъ и се нарекълъ Омиръ[77]; какъ ходѣлъ отъ градъ въ градъ за да проси хлѣбъ; какъ пѣялъ стиховетѣ си подъ туполата на Ила. Разказа дългитѣ му пѫтувания; нощьта, която прѣкаралъ при морския брѣгъ на островъ Хиосъ; приключенията му съ кучетата на Главка. Най-сетнѣ погребалнитѣ игри на Евбийския царь, при които Исиодъ се осмѣлилъ да не отстѫпи на Омира наградата за поезията; но замълча рѣшението на старѣйшинитѣ, чрѣзъ което се бѣше увѣнчалъ поетътъ на *Дѣлата и на Днитѣ*, защото тѣзи поеми били по-полезни уроци за человѣцитѣ[78].

Слѣдъ изпѣването на всичко това, Кимодока мълкна: Лирата ѝ, опрѣна на гръдитѣ ѝ, остана нѣма между красивитѣ ѝ перси. Жрицата на Музитѣ стоеше права; бositѣ ѝ нозѣ тѫптѣха муравата, зефиритѣ на Ладона и на Алфея развѣваха черпитѣ ѝ косми по струнитѣ на лирата ѝ. Загърнѫта съ бѣлитѣ си хубави и тънки дрехи, освѣтена отъ лѫчитѣ на мѣсячината, тъзи млада дѣвица приличаше на небесно явление. Баща ѝ Димодокусъ, възхитенъ, напраздно търсѣше чаша за да изсипе вино въ честь на Бога на стихо-

ветѣ. Като гледаше че Христианетѣ мълчатъ и не похваляватъ Кимодока, споредъ както заслужваше, се извика:

„Мои гостоприемници, тѣзи пѣсни могли ли би да ви бѫдатъ неприятни? И боговетѣ, заедно съ смъртнитѣ, се почувствуватъ трогнати отъ поезията и отъ сладкозвучието. Орфей бѣше обаялъ съ лирата си неумолимия Плутонъ[79]; даже и Паркитѣ, облечени въ бѣли дрехи[80] и сѣднати възъ златната ось на свѣта, слушатъ мелодията на сферитѣ: Пиѳагоръ тъй разказва това, защото се е сношавалъ съ Олимпа. Прочутитѣ за мѫдростьта си человѣци на древнитѣ врѣмена намирали музиката толко много хубава, щото ѝ дали името *Законъ*. Относително мене, едно божество ме принуждава да изповѣдамъ че, ако тъзи дѣвица не бѣше моя дъщеря, азъ щѣхъ да си помисля, че нейний гласъ е гласътъ на онъзи гълѫбица, която носѣше въ Критскитѣ лѣсове амвозията на Юпитера“.

Кириллъ слѣдъ малко мълчание, отговори:

„Мълчанието ни, о Димодокусе, не ни се причинява отъ самитѣ пѣсни, които изпѣя младата дѣвица, а отъ тѣхнитѣ прѣдмети. Ще дойде едно врѣме, когато лъжитѣ на наивната древность ще се считатъ едни прости, безъ никоя важность и остроумно измислени басни, за да служатъ като прѣдмети за пѣснитѣ на поетитѣ. Но днесь тѣ помрачаватъ вашия духъ и ще го държатъ въ такво положение до когато живѣете подъ единъ яремъ, който не е достоенъ за человѣческия умъ, и ще ви погубятъ душитѣ слѣдъ смъртьта ви. Не мислѣте обаче, че ний не почувствуваме очарование отъ сладкозвучието на музиката и отъ хубавата поезия: нашата религия не е ли цѣла хармопия, висока поезия и чиста любовь? Твоята любезна дъщеря, която сравнявашъ толкова много съ една гълѫбица, щѣше да намѣри още по̀ трогателни въздишки, ако стидливостьта на прѣдмета отговаряше на невинния ѝ гласъ. Изоставена бѣдна горгулице, иди въ гората, гдѣто невѣстата чакаше жениха; литни и ти въ онѣзи мистически лѣсове; Иерусалимскитѣ дѣвици ще наведатъ ухото си за да слушатъ твоитѣ плачеве“.

Слѣдъ тѣзи думи Кириллъ се отправи къмъ Ласѳе́новия синъ:

„Сине“, му рече, „докажи на Димодокуса, че ний христианетѣ не заслужваме укоряването, което ни той прави.

Възпѣй и ти онѣзи части на Свещеното Писание, отъ които нашитѣ братия, двамата Аполлинарии, баща и синъ, отъ Сирийска Лаодиция, сж съчинили своитѣ апологии за лирата, и да докажешъ, че ний никакъ не мразимъ хубавата и благородна поезия, невинното веселие и простодушната и чиста любовь. Често си е Богъ послужвалъ съ нашитѣ духовни пѣсни, за да се приближи до сърдцата на вѣрнитѣ".

Отъ вѣйкитѣ на една ближна върба висѣше една седмострунна лира, по-ика и по-голѣма отъ лирата на Кимодока. Струнитѣ ѝ бѣха отслабнали отъ влагата на нощната роса. Евдоръ веднага откачи тоя инструментъ и, слѣдъ като го постѣгна и нагласи, се яви всрѣдъ събранието, като младий Давидъ когато се приготвялъ да пропѫди, чрѣзъ звуковетѣ на арфата си, злия духъ, който бѣше завладѣлъ царь Саула. Кимодока отиде та сѣдна близу до баща си. Тогава Евдоръ, като си издигна очитѣ на горѣ къмъ небесната назвѣздена твърдь, запѣя съ пламенна душа своя благороденъ и високъ химнъ:

„О Боже, когато ме Ти извлѣче отъ нищожеството и ме надари съ умъ и съ чувства, отворихъ си очитѣ и видѣхъ всичко въ свѣта, но Създателя на това всичко не видѣхъ; и веднага попитахъ всичко що се намираше около мене и надъ мене: „Кой е положилъ основата на свѣта?" Тогава цѣлото человѣчество съ единъ общъ гласъ, ведно съ всичкитѣ твари, ми викна: „Едно самосѫществуѫще начало, едно несъздано сѫщество, единъ само Богъ". Видѣхъ природата да гине, но не и да се унищожава; видѣхъ веществото да се измѣнява, но не и да изчезнува; рождения слѣдъ разрушения, животъ слѣдъ смъртъ, и попитахъ: „Кой управлява сѫществата на свѣта?" и получихъ отговоръ: „Единъ умъ, единъ промисълъ".

„Да, о безсмъртний Боже, нѣма други богове, освѣнъ Тебе, нито горѣ на небото нито долу на земята; Ти си единственний, Който прѣди всичкитѣ вѣкове, като всемогѫще начало, съ едно само *да бждетъ!* нищожеството си направилъ сѫщество, хаоса си украсилъ, и опенѫтото като кожа небо си накитилъ съ злато и съ диаманти. Распръсналъ си съ пръстетѣ си сферитѣ, съ блѣстяща свѣтлина ги си прѣпасалъ въ ееритѣ и, като имъ си посочилъ бездънната празднота, имъ си рекълъ: *„Ето границитѣ ви"*.

„Възпѣватъ Ти прочее славата нощьта и деньтъ. Че си облѣкълъ земята съ цвѣтя и еоера съ звѣзди; несъгласнитѣ земни народи съгласно Те славятъ; хиляди разни язици съврѣменно Ти пѣятъ. Ти си Господи неизмѣримъ, но всичко измѣрвашъ; безпрѣдѣленъ си, но на всичко въ свѣта туряшъ прѣдѣли; невидимъ си, но всичко виждашъ; неузнатъ си, но всичко знаешъ. Свѣтлината е, Боже, тѣлото Ти; слънцето е всевидящето Ти око; молнията е гласътъ Ти; безкрайний просторъ е величественний Ти растъ, и вѣкътъ е мигътъ Ти на окото. Пръстътъ Ти, като нѣкой лостъ, ако ще, всичко затресва, и гръстьта на ржцѣтѣ Ти океанитѣ побира. Съ едно само духване всичкитѣ звѣзди изгасвашъ. Съ едно само покиване небесата навеждашъ. Блѣсъка на лицето си въ хиляди слънчеви системи си напечаталъ, както монархътъ върху златнитѣ монети образа си напечатва. Множеството на звѣздитѣ по число опрѣдѣляшъ и по име всички знаешъ и ги произнасяшъ. Усмихнешъ ли се? тутакси блѣсъкътъ на сапфира се излива по лицето на безконечностьта. Кимнешъ ли? веднага надъ еоеритѣ се окачва многосвѣщний свѣтилникъ на неподвижнитѣ звѣзди. Покажешъ ли си пръста? на часа планети спжтници тичатъ като копиеносци на великия Ти дворецъ, и въ праздното пространсво, като златна кожа, безначалното и безкрайно сапфирово небо си прострѣлъ“.

Слѣдъ това чудесно възпѣване на Божието величие, Евдоръ възпѣ̀ небото, произхождението на хаоса, разпореждането на видимия свѣтъ, свѣтлината която се създала съ една само дума, слънцето, нощьта и мѣсячината:

„О свѣтло небо, о вѣчна и стара красото, която постоянно се показвашъ нова и цвѣтуща! Печатътъ на Създателевитѣ пръсте въ тебе само неповрѣденъ се пази прѣзъ всичкитѣ вѣчни вѣкове. Никога ний земнитѣ черви нѣма да опятнимъ оня твой прозраченъ кристалъ съ нечистия си дъхъ; нито нѣкой силенъ монархъ, отъ когото земята трепери, може една малка твоя звѣздица да помѣсти.

„Умътъ ни се помрачава колчимъ главитѣ си вдигнемъ на горѣ и погледнемъ къмъ отстоянията на тваритѣ. О, догдѣ ли се простиратъ величинитѣ на създанията? Задъ коя страна на звѣздитѣ небото е положено, и задъ небото на небесата, задъ Емпирея, колко и какви небеса сѫществуватъ?

Какви глъбини на празднотата цѣлъ-свѣта обгръщатъ, и колко сфери украсяватъ рѣснитѣ на Хаоса? О Боже, отъ кадѣ се започватъ дѣлата Ти и кадѣ се свършватъ?

„Сферитѣ се качватъ и слизатъ еднакво непрѣстанно, и се блудятъ безразбъркано въ тоя великъ хаосъ; свѣтове безконечни съ безбройни системи се сипятъ като златенъ пѣсъкъ въ еѳирнитѣ полета, заедно съ многото си слънца и звѣзди, съ неуморимитѣ си планети и съ пламтящитѣ си бързо съ разпустнати косми комети. Ученій астрономъ и физіологъ напразно търси, като гледа къмъ небото, да намѣри дѣйствующата въ тѣхъ сила.

„О слънце, неизчерпаемий източниче на животъ, монарше на деня, прѣдставляющий намъ Монарха на свѣта, утвърждающий звѣздитѣ на нашата планета, причино на движението, звѣздо свѣтоносна, въ която Творецътъ е хвърлилъ сѣме плодовито и създателно! Както жаждущитѣ свѣтлина пеперудки се въртятъ и играятъ около единъ свѣтилникъ, тъй и сферитѣ се въртятъ играющемъ около тебе. Всичко за пасъ се изгубва, ако твоята свѣтлина зайде, ако сферата ти отъ пагубно падение изчезне.

„Когато дающата животъ прѣди вѣкове живуща дневна звѣзда захожда, нощьта си тогава разгънва гъститѣ черни крила, и подъ тѣхъ се помрачава всичкото лице на нашата земя; но горѣ свѣтятъ и блѣщатъ сводоветѣ на небото, отгдѣто Създателтъ на цѣлия свѣтъ всичко наблюдава. Наслаждавай се, о душо, отъ красотитѣ на творението. Пълната съ чудеса наша малка земя прѣдъ тебе се зеленѣе; и ако нощната дреха за малко врѣме ги скрива, други безбройни нови чудеса горѣ на небото се откриватъ. Сладко безвѣтрие и нощна тишина! всичката природа лѣжи като человѣкъ спящъ, не се слуша въ въздуха никакъвъ шумъ; блѣстящето като златна плоча море отражава свѣтлината на всѣка звѣзда и на нощната царица.

„Прѣлестна еѳирна дѣвице, о сяйно мѣсячино! лицето ти излива върху нашето жилище сребролистателна усмивка и небесно мълчание; и ту срѣщашъ слънцето когато отваря то вратитѣ на Изтокъ, и ту привечерь бѣгашъ отъ него, красота рѣдка! Отъ златосрѣбърната ти колесница бѣгатъ сѣнкитѣ на мрака, и миръ заповѣдвашъ на мълвата въ градо-

ветѣ. Свѣти, свѣти, о царице прѣкрасна, и се смѣй въ срѣдъ звѣздитѣ, за да можемъ по-приятно да възпѣемъ и прославимъ надъ нощната си лира Оногова, Който те е създалъ за наше нощно веселие".

Послѣ възпѣя земята, която съ едно слово на Създателя е произвела дървета, всѣкакви билки и трѣви и всѣкакъвъ видъ животни; человѣка, който се създалъ по образа на Бога и станалъ жива душа отъ едно жизнено вдѫхновение; Ева, която се създала отъ едно ребро на Адама; радостьта и скърбьта на жената въ първото ѝ раждане; жертвоприношенията на Каина и на Авела; убийството на единъ братъ и кръвьта на человѣка, която викала за първъ пѫть къмъ Небото.

Като прѣмина въ днитѣ на Авраама и ѹмекчи звуковетѣ на лирата си, възпѣя палмовото дърво, кладенеца, велблѫдата, дивия осель на пустинята, Патриарха пѫтуѭщъ и сѣднатъ прѣдъ шатъра си; стадата на Галаадъ; долинитѣ на Ливанъ, върховетѣ на Хермонъ, на Хоривъ и на Синая; шипъцитѣ на Иерихо; кипарисситѣ на Кадиксъ; палмовитѣ вѣйки на Идумея, на Ефраимъ и на Сихемъ; Сиона и Солима; потока на Кедритѣ и священитѣ води на Иордана. Възпѣя и събранитѣ при градскитѣ врати сѫдии; Гедеона, който, биѭщъ житнитѣ си снопе, приелъ посѣщението на единъ Ангелъ; стареца Товия, който, извѣстенъ отъ вѣрното си куче, излѣзълъ да посрѣщне сина си; Агаря, която си обърнала главата назадъ за да не гледа умираѭщия си синъ Исмаила. Но прѣди да възпѣе намираѭщия се между Мадиамскитѣ овчари Моисей, разказа за приключенията на Иосифа, който се позналъ въ Египетъ отъ братията си; за неговитѣ сълзи и за сълзитѣ на Вениамина; за Иакова, прѣдставенъ на Фараона, и за прѣнасянето на тоя Патриархъ, слѣдъ смъртьта му, въ подземника на Мемврия, за да спи тамъ вѣчния сънъ заедно съ отцитѣ си.

Като поизмѣни пакъ тона на лирата си, Евдоръ изпѣя химна на святия царь Езекия и оня на заточенитѣ покрай Вавилонскитѣ рѣки Израилтяне, показа плачевнитѣ писъци на Рама и въздишкитѣ на Амосовия синъ:

„Плачете, двери Иерусалимски, плачете! О Сионе, твоитѣ священници и твоитѣ чада сѫ закарани въ плѣнъ"!

„Изпѣй безбройнитѣ суети на человѣка: суетата на богатството, на знанията, на славата; суетата на приятелсвото, на живота и суетата на потомството. Забѣлѣжи подправеното и лъжливо благоденствие на нечестивия человѣкъ и даде прѣдпочитание на умрѣлия правединъ, отколкото па живия злодѣецъ. Похвали благодѣтелния сиромахъ и мѫжествената жена. Укори немилостивия богаташъ и безсъвѣстната и зла жена:

„Благодѣтелната и разумна жена“, слѣдва да пѣе Евдоръ надъ лирата си, „е вѣнецъ на мѫжа си, а лукавата и буйна, която чрѣзъ лѣностьта си лишава кѫщата си отъ нужната храна и не знае що е срамъ, го подяжда и погубва, както червътъ подяжда и погубва дървото. Вънкашната красота е толкова прилична на злонравната и сварлива жена, колкото е прилична на вепра окачената за рилщия му носъ златна обица; по-добрѣ е да живѣе человѣкъ въ пустинята самъ, отколкото между человѣцитѣ съ язична и гнѣвлива жена. Който обаче приеме въ кѫщата си за съжитие добродушна и благоразумна домакинка, той приема отъ Небото душевна веселость и щедри милости; и ако се случи да изгони отъ кѫщата си таквата си жена, той изгонва заедно съ нея и всичкитѣ си добрини. Добрата жена е най-многоцѣнна отъ всичкитѣ драгоцѣнни камене; нейний мѫжъ е щастливъ прѣзъ цѣлия си животъ, и числото на днитѣ му се удвояватъ. Когато се намира далече отъ кѫщата си, тя се грижи за благоустройството на домашнитѣ работи и за нуждитѣ на домочадието си. Когато тя сѣдне между старѣйшинитѣ, отваря си устата да говори съ внимание и съ справедливость.

„Прѣзъ цѣлия си животъ намира вълна и ленъ и всичко що ѝ трѣба да работи съ работливитѣ си и изкусни ржцѣ; прилича на търговскитѣ кораби: донася храната си отдалече, вдига се рано догдѣ е още нощь и приготвя храна за домочадието си и дѣлъ за слугинитѣ си. Съглежда нива, и я купува; отъ произведението на ржцѣтѣ си сади лозе; опасува чрѣслата си съ крѣпость, и утвърдява мишцитѣ си. Осѣща че търговията ѝ е добра: свѣщникътъ ѝ неугасва прѣзъ цѣлата нощь. Хваща съ едната си ржка вратеното, и държи съ другата хурката и прѣде. Често си отваря дѣсната ржка и дава милостиня на бѣднитѣ, на немощнитѣ и на оскѫднитѣ. Не се бои отъ снѣгъ за кѫщата си, защото всичкото ѝ домо-

[illegible] е облечено съ двойни дрехи. Прави за себе си облекло [illegible] отъ виссонъ и багряница. Мѫжътъ ѝ е познатъ [illegible] вратитѣ, когато сѣди между старѣйшинитѣ на мѣстото. [illegible] и ги продава: и дава пояси на търговцитѣ. Облечена е въ крѣпость и въ красота и се радува за бѫдѫщего [illegible]. Отваря устата си съ мѫдрость, и законъ на благосклонность [illegible] на язика си. Внимава въ управлението на дома [illegible] на лѣность на яде. Чадата ѝ се събуждатъ [illegible] и говорятъ: блазѣ ѝ; става и мѫжътъ ѝ и я хвали".

„О Господи", се извика младий Христианинъ възпламененъ отъ това изображение на добрата домакинка, „Ти си [illegible] върховенъ господарь на Небото: опрѣдѣлилъ си [illegible] си всрѣдъ безконечната и блѣстяща свѣтлина. Нашето слънце, облечено съ жлътовидна и тънкоизткана [illegible], покоряѩще се на твоя гласъ, отваря съ румѣнитѣ си [illegible] източнитѣ врати, изгрѣва весело и засмѣно и навървя по [illegible] като великолѣпенъ исполинъ, или като веселъ мла[illegible], когато излиза отъ невѣстинския си чертожникъ; и това [illegible] за да дава животъ на цѣлата природа въ нашето жи[illegible]. Призовавашъ гръма, и гръмътъ треперящемъ Ти отговаря: *Ето ме*. Снишавашъ висотата на кристалното и прозрачно небо: Духътъ Ти лѣти въ вихрушкитѣ: земята, която процѣпва [illegible] на хаоса, като нѣкой безгриженъ гигантъ, тре[illegible] отъ дишането на твоя гнѣвъ: мъртвитѣ, изпоплашени, бѣгатъ отъ гробоветѣ си! О Боже, колко си великъ и чудесенъ въ дѣлата си! И що е человѣкътъ та си привързвашъ Ти толко много сърдцето къмъ него? Една нищожна тварь. Да, но той е вѣченъ прѣдметъ на Твоята неизчерпаема снизходителность. Направилъ си го малко нѣщо по̀-доленъ отъ ангелитѣ; вѣнчалъ си го съ слава и съ честь; покорилъ си всичко подъ неговитѣ нозѣ, за да се покорява само той на Тебе, и да бѫде цѣлъ Твой: защото всичко, що сѫществува отвънъ него, си създалъ за тѣлото му, а тѣлото му за душата му, душата му пъкъ за Тебе, за да работи само на Тебе, и да обича най-вече отъ всичко само Тобе; въ Тебе да се утѣшава, а на по-долнитѣ отъ нея сѫщества да повелява. Всичко що се обема въ кръга на видимото небо, е по̀-долно отъ человѣческата душа, за да придобие крайното добро, да [illegible] *блажена; тя, ако* се прилѣпи къмъ това крайно добро,

ще надмине всичкитѣ нужди на подчиненитѣ ѝ измѣнчивости, ще се радува въ вѣчнитѣ свѣтлости на безсмъртния вѣкъ, и на онова крайно величие, на което свойството тя подражава, и тогава въ Твоя домъ, о Господи, ще се награди съ такви блага, каквито око не е видѣло и ухо не е чуло и сърдце человѣческо не е почувствовало; Ти си ги проготвилъ за онѣзи, които Те обичатъ. И на това бива ли да се чудя, о Боже? Ти почиташъ въ человѣка Своя образъ, Своето подобие, споредъ които го си създалъ; позволилъ си на тѣлото ни, ако и да е още тлѣнно и осквернено отъ безчестнитѣ ни дѣла, да гледа свѣтлото небо. Неуспаемитѣ Ти и неуморими слуги, слънцето и мѣсячината, съгласно съ повелѣнието Ти, нощя и деня работятъ за Твоитѣ синове; за тѣхно дихане далъ имъ си чистия въздухъ; за слушане, разнитѣ гласове и звукове; за обоняние, благовонията; за вкусване, качествата на соковетѣ; за осязание, дибелината на тѣлата. Разнитѣ животни си създалъ за да имъ помагатъ въ нуждитѣ; морскитѣ риби, небеснитѣ птици и земнитѣ плодове имъ си далъ за поддържането на тѣлото имъ, и произвождашъ всѣкакви билки за изцѣление на тѣлеснитѣ имъ болки и приготовлявашъ прилични утѣшения за всѣки видъ скърби. О Боже крѣпкий, Ти си сѫщество несъздано, първенецъ на врѣмето, слава на могѫществото и любовь на милосърдието си! Освѣнъ Тебе нѣма другъ Богъ; на Тебе ний Христианетѣ се поклапяме и на Тебе служимъ. Височайшето Ти величие е свързано съ височайшата Ти благость, и могѫществото Ти е безконечно. Ти, о Господи, колкото си милостивъ, толкова си и справедливъ; Ти си вездѣсѫщъ, но на всѣкѫдѣ си невидимъ; колкото си любезенъ чрѣзъ съвършената си и височайша благость, толкова си и страшенъ чрѣзъ непобѣдимата си сила; Ти си постоянно еднакъвъ, но и постоянно непостижимъ съ нашия умъ; Ти си неизмѣнимъ, но причинявашъ всичкитѣ измѣнения на свѣта; Ти не си нито новъ нито ветъхъ, и нито старъ нито младъ, но подновявашъ всичко, и правишъ да устарѣватъ гордитѣ и зли человѣци, безъ да почувствуватъ тѣ Твоята ржка; Ти непрѣстанно дѣйствувашъ, но и постоянно прѣбивавашъ въ вѣчно спокойствие; Ти не се лишавашъ отъ нищо, но се грижишъ да събирашъ плодоветѣ отъ Своитѣ дарования; Ти ни *подкрѣпяшъ съ дѣсница*та си, пълнишъ душитѣ ни

съ своя духъ и ни покривашъ съ своето крило; Ти ни постоянно прѣраждашъ, като ни извличашъ отъ нищожеството на грѣха; Ти ни кърмишъ съ словото си, и ни усъвършенствувашъ малко по малко чрѣзъ нарастяването на любовьта си; най-сетнѣ, когато се изгубимъ и се блудимъ по кривитѣ пѫтища, Ти ни търсишъ, като да сиималъ нужда отъ насъ; и когато ни намѣришъ, цѣлото Твое лѫчезарно жилище се радува съ всичкитѣ Ти свѣтли ангели".

Тъй пѣя Ласѳеновий синъ! Тѣзи Сионски химни се отзоваха съ голѣмъ екъ надалече въ Аркадийскитѣ пещери, които бѣха заставени ненадѣйно да повтарятъ не изнѣженитѣ звукове на Пановата флейта, а мѫжественитѣ съзвучия на Давидовата арфа. Димодокусъ и дъщеря му бѣха останали твърдѣ много поразени и трогнати глъбоко, и показваха признаци на силно душевно вълнение. Живата ясность на свещеното Писание като да бѣше помрачила съвършенно тѣхнитѣ сърдца, навикнати да приематъ само смѣсената съ сѣнки свѣтлина; тѣ не знаяха кои божества Евдоръ прослави; помислиха си, че християнский пѣснопоецъ е сѫщий Аполлонъ, и пожелаха да му посвятятъ единъ златенъ триножникъ[81], който никога още не билъ полаганъ на пламъкъ. Кимодока най-вече си припомняше възпѣяната отъ Евдора мѫжествена и добродѣтелна домакинка, и се обѣщаваше че ще се опита да пѣе и тя тъзи пѣсънь върху своята лира. Отъ друга страна, християнското сѣмейство на Ласѳена бѣше се прѣдало въ най-сериозни размишления; онова, що бѣше за чужденцитѣ само една проста висока поезия, за цѣлото християнско сѣмейство бѣха глъбоки тайнства и вѣчни истини. Мълчанието на събранието щѣше да се продължи още много, ако не бѣше се прѣкѫснало внѣзапно отъ ржкоплѣсканията на овчаритѣ. Вѣтърътъ бѣше занесълъ върху крилата си въ ушитѣ на тия пастири пѣснопойния гласъ на Кимодока и на Евдора: щомъ бѣха чули пѣснитѣ имъ, тѣ веднага слѣзнаха на тълпи отъ планинитѣ, и дойдоха за да слушатъ тѣзи концерти; тѣ бѣха помислили че Музитѣ и Сиринитѣ[82] сѫ подновили при брѣга на Алфея сражението, на което се бѣха прѣдали едно врѣме, когато дъщеритѣ на Ахелоя, като се побѣдили отъ деветь тѣ мѫдри сестри, бѣха принѫдени да се лишатъ отъ крилата си.

Нощьта бѣше минала половината отъ пѫтя си. Лакеде-

монский епископъ покани гостоприемницитѣ да отиде всѣки единъ въ стаята си на покой. Той, като отруденъ козарь при свършването на деня, призовà три пѫти Господа и Му се поклони. Тогава Христианетѣ, като си дадоха обикновеното взаимно христианско цѣлование на миръ и на любовь, влѣзоха въ стаитѣ си, прѣдадени чисто на Бога съ съсрѣдоточени мисли:

Единъ слуга заведе Димодокуса въ стаята, която бѣше приготвена за него близу до стаята на Кимодока. Кириллъ, като поразмисли върху словото на живота, лѣгнà възъ единъ одъръ отъ тръстика. Но едвамъ що си бѣ затворилъ клѣпкитѣ на очитѣ и видѣ сънъ[83]: сънувà че бѣлѣзитѣ на ранитѣ отъ първото му мѫченичество се отваряха отново, и съ едно неизказано удоволствие почувствуваше че пакъ ще тече кръвьта му за Иисуса Христа. Въ сѫщото врѣме му се видѣ, че една млада жена и единъ младъ человѣкъ, които блѣщѣха отъ свѣтлина, се качватъ отъ земята на небото: съ пальмовитѣ вѣйки, които държаха въ рѫцѣтѣ си, правѣха му знакъ за да ги послѣдува; но не можà да различи лицата имъ, защото главитѣ имъ бѣха забулени. На часа епископътъ се събуди съ едно свято вълнение: помисли си, че въ тоя часъ му се прѣдизвѣстяваше нѣщо за Христианетѣ, и се стараеше да го узнае. Започнà да се моли съ много сълзи на очитѣ си; всички го чуха отъ другитѣ стаи когато викна въ нощното мълчание три пѫти:

„О Боже мой! ако сѫ нужни още жертви, земи мене въ жертва за спасението на Твоя народъ“!

КРАЙ НА ВТОРАТА КНИГА

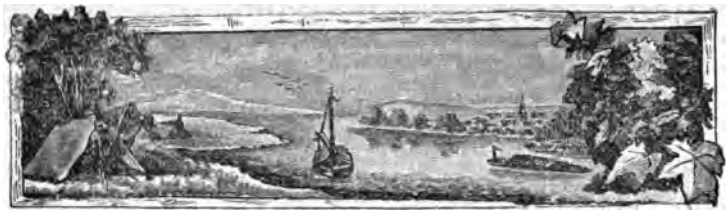

КНИГА ТРЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ

Молитвата на Кирилла възлиза до прѣстола на Всевишния. Небото. Ангелитѣ и святиитѣ. Скинията на Спасителевата Майка. Святая святихъ на Сина и на Отца. Духъ стятий. Свята Тройца. Молитвата на Кирилла се прѣдставя прѣдъ Вѣчния: Вѣчний я приема, но обявява че Лакедемонский Епископъ не е жертвата, която ще изкупи христианетѣ. Евдоръ е избраната жертва. Причини на тоя изборъ. Небеснитѣ войнства се въоржаватъ. Духовни пѣсни на святиитѣ и на ангелитѣ.

Послѣднитѣ думи на Кирилла отлѣтѣха, като благовоненъ тимянъ, къмъ прѣстола на Вѣчния. Всевишний прие благосклонно своеволното негово пожертвование[1]; но Лакедемонский епископъ никакъ не бѣше онъзи жертва, която Богъ въ гнѣва си и милосердието си бѣше избралъ за да изкупи грѣховетѣ на Христианетѣ.

Въ срѣдоточието на създаденитѣ свѣтове плува всрѣдъ безбройнитѣ звѣзди, които служатъ за крѣпости, за проходи и за улици, онзи неизмѣримъ Божий Градъ, на който чудесата не би могълъ языкътъ на смъртния человѣкъ да изкаже[2]. Самъ Вѣчний е положилъ въ него дванадесетътѣ основи, и го е укрѣпилъ съ оная ясписова стѣна, която възлюбенний ученикъ бѣше видѣлъ, че се измѣрва отъ Него чрѣзъ ангела съ мѣрката на единъ златенъ тоазъ[3]. Невидимий Иерусалимъ, облеченъ съ славата на Вишния, е украсенъ като невѣста за *своя женихъ*[4]. Бѣгайте далече отъ тука вий, земни памятници, *които никакъ не можете* да се приближите до памятницитѣ

на свития Градъ! Тамъ вещественото богатство съперничи за цѣната на съвършенитѣ образи. Тамъ царуватъ увиснати сапфирови и диамантови галерии, подражавани твърдѣ слабо отъ человѣческия духъ въ Вавилонскитѣ градини. Тамъ се издигатъ триумфални врати направени отъ най-блѣстящитѣ звѣзди; на друго мѣсто се скопчватъ слънчеви корридори и се пропущатъ безкрайно прѣзъ пространството на небесната твърдь, както стълповетѣ на Палмира въ пѣсъцитѣ на пустинята. Тъзи архитектура е ясна и жива. Единственний тойзи божий Градъ е духовенъ. Въ жилището на Духа нѣма нищо вещественo; въ странитѣ, гдѣто прѣбивава Вѣчний, нѣма нищо смъртно. Плътнитѣ думи, които Музата е принудена да употрѣбява, ни измамватъ; тѣ облачатъ съ плътность онова, което съществува като божественъ сънъ въ продължението на едно щастливо спане.

Прѣлестни градини се простиратъ около лѫчезарния Иерусалимъ. Една рѣка изтича отъ прѣстола на Всемогѫщия[6]; тя оросява небесния Едемъ, и търкаля въ вълнитѣ си чистата любовь и Божията прѣмѫдрость. Тайнственната вода се дѣли на разни проводи, които се свързватъ, се раздѣлятъ, изново се съединяватъ, пакъ се разединяватъ и помагатъ въ порастването на вѣчната лоза, на приличния като невѣста кринъ и на цвѣтята, които изпущатъ благоухания въ чертожника на жениха[7]. Дървото на живота се издига надъ тимянния хълмъ[8]; малко по-надалеко, дървото на знанието разпуща къмъ всичкитѣ страни дълбокитѣ си корени и безбройнитѣ си вѣйки: то има въ себе си, скриени подъ златнитѣ си листа, тайнитѣ на Божеството, скришнитѣ закони на природата, нравственнитѣ и умствени дѣйствителности и неизмѣняемитѣ правила на доброто и на злото. Тѣзи познания, които ни упояватъ, питаятъ избранницитѣ: защото въ държавата на неограничената Мѫдрость плодътъ на знанието не произвожда вече смъртьта. Двамата велики праотци на человѣческия родъ[9] дохождатъ често да проливатъ сълзи (каквито само праведницитѣ могатъ да пролиятъ) подъ сѣнката на това чудесно дърво.

Свѣтлината, която озарява тѣзи блажени покойща[10], се съставя отъ цвѣта на утренната румѣна роза, на полуденния пламъкъ и на вечерния пурпуръ; при това, никоя звѣзда не се *вижда надъ сиящия хоризонтъ*[11]; никое слънце не изгрѣва и не

захожда въ странитѣ, въ които нѣма нито край, нито начало; но едно неизказано сияние, което се спуща отъ всичкитѣ страни, като нѣжна и приятна бисеровидна роса, и поддържа вѣчния день на приятната вѣчность.

Тамъ въ прѣдвѣрието на святия Градъ[12] и въ окрѫжащитѣ го полета сѫ събрани, купно или разподѣленно, хороветѣ на херувимитѣ и на серафимитѣ, на ангелитѣ и на архангелитѣ, на прѣстолитѣ и на властитѣ; всички сѫ служители на дѣлата и на волята на Вѣчния: на едни е дадена пълната власть надъ огъня, надъ въздуха, надъ земята и надъ водата; а на други принадлѣжи управлението на годишнитѣ врѣмена, на вѣтроветѣ и на буритѣ; тѣ помагатъ въ узрѣването на жетвитѣ; оплодотворяватъ младия и крѣхъкъ цвѣтъ и подгърбяватъ надолу остарѣлото дърво. Въздишатъ въ старитѣ гѫсти лѣсове; говорятъ въ морскитѣ вълни, и изливатъ рѣкитѣ отъ високитѣ планини. Едни стражатъ двадесетьтѣ хиляди военни колесници на Савао҃а и Елова; други пъкъ бдятъ надъ стрѣлния колчанъ на Господа, надъ неизбѣжнитѣ громове, надъ страшнитѣ огнени коне, които донасятъ чумата, войната, глада и смъртьта. Единъ цѣлъ миллионъ отъ тѣзи огнени духове управляватъ движенията на звѣздитѣ, и се замѣстватъ единъ другъ въ тѣзи величествени длъжности, като добритѣ часовои на нѣкоя голѣма войска. Произведени отъ духнуването на Бога[13], въ разни епохи, тѣзи ангели нѣматъ и старостьта въ произведенията на вѣчностьта: безконечно число отъ тѣхната срѣда бѣше се създало заедно съ человѣка, за да го укрѣпява въ добродѣтелитѣ му, да управлява страститѣ му и да го брани отъ оскърбленията на адскитѣ духове.

Тамъ сѫ тъй сѫщо събрани за винаги и смъртнитѣ, които сѫ упражнявали на земята добродѣтелта: патриарситѣ, сѣднати подъ златнитѣ палмови дървета; пророцитѣ, съ чела освѣтлѣни отъ двойни блѣстящи лѫчи; апостолитѣ, носящи на грѫдитѣ си святитѣ Евангелии; духовнитѣ пастири и учители, държащи въ рѫцѣтѣ си безсмъртни писателни пера; пустиножителитѣ, оттеглени въ небесни пещери; мѫченицитѣ, облечени съ свѣтли брощени мантии; дѣвицитѣ, украсени съ вѣнци изплетени отъ *едемски теменуги и рози*; вдовицитѣ, съ глави украсени съ *дълги мрежни була*; и всички онѣзи миролюбиви жени, които,

облечени съ прости лѣнени дрехи, сѫ били утѣшители на скърбитѣ ни и служители на нещастията ни.

Но слабий и нещастенъ человѣкъ могълъ ли би да говори за върховно блаженство? Ний, които сме сѣнки бѣгливи и плачевни, знаеме ли какво нѣщо е блаженството? Когато душата на вѣрния Христианинъ оставя тѣлото си, както единъ опитенъ кръмчий оставя трошливия си и гнилъ корабъ, когото океанътъ поглъща, само тогава тя знае истинското блаженство. Съвършеното и крайно добро на избранитѣ[14] е да знаятъ, че това безмѣрно добро ще бѫде безпрѣдѣлно; тѣ се намиратъ постоянно въ прѣлестното положение на оня смъртенъ, който току що е направилъ нѣкой добродѣтеленъ и героически подвигъ, или на оня високъ умъ, който ражда голѣма мисъль, или на оня человѣкъ, който се възхищава отъ законната любовь или се очаровава отъ изпитаното дълго врѣме, чрѣзъ нещастията, приятелство. Тъй и благороднитѣ страсти не сѫ никакъ угаснали въ сърдцето на праведнитѣ, а само сѫ очистени: братията, съпрѫзитѣ и приятелитѣ продължаватъ да се обичатъ; и онѣзи прѣданности които сѫществуватъ и се осрѣдоточаватъ въ лоното на самото Божество, се възнаграждаватъ отъ величието и отъ вѣчностьта на Бога.

По нѣкога тѣзи задоволни души почиватъ всички заедно по врай рѣката на Мѫдростьта и на Любовьта. Красотата и всемогѫществото на Всевишния сѫ прѣдметъ на тѣхнитѣ постоянни разговори.

„О Боже“, говорятъ тѣ, „колко е чудесно Твоето величие! Всичко, което си Ти произвелъ, се обѣма въ прѣдѣлитѣ на врѣмето; и врѣмето, което се прѣдставлява на смъртнитѣ като безгранично море, не е друго нищо освѣнъ една неощутителна капчинка вода отъ океана на Твоята вѣчность“.

По нѣкога пъкъ, прѣдназначенитѣ да прославятъ по́добрѣ Царя на царетѣ, разглеждатъ съ внимание чудесното Негово творение[15]; създанието, което тѣ разглеждатъ отъ разнитѣ точки на вселенната, имъ прѣдставлява възхитителни зрѣлища: ако може да се сравняватъ голѣмитѣ нѣща съ малкитѣ, такви се показватъ прѣдъ очитѣ на пѫтника безподобни тѣ полета на Инда, богатитѣ долини на Дехли и на Кашемира, брѣгове изобилни съ бисери и пълни отъ благо-*уханието на миризливия* амберъ[16], гдѣто тихитѣ вълни се

окончаватъ до стъблата на разцъвтенитѣ канеллови дървета. Шаръ̀тъ на небото, разположението и величието на сферитѣ, които се измѣняватъ спорѣдъ движенията си и отстоянията си, за блаженитѣ духове сѫ неизчерпаемъ източникъ на чудеса. Тѣ желаятъ да знаятъ законитѣ, по които се въртятъ толкова легко тѣзи тѣжки тѣла въ течливия ѳеоръ; посѣщаватъ онъзи спокойна мѣсячина, която прѣзъ нощната тишина е озарявала молитвитѣ имъ или приятелскитѣ имъ сношения долу на земята. Влажната и треперлива звѣзда, която прѣдшествува зората; оная друга планета, която се явява като диамантъ въ златнитѣ косми на слънцето; онова клѫбо съ дългата година, което върви сàмо когато се освѣтлява отъ четиритѣ свѣтилници; оная жаловита земя, която, отдалечена отъ лѫчитѣ на слънцето, носи единъ пръстенъ като нѣкоя неутѣшима вдовица, всички тѣзи свѣтилници, блуждаѫщи се отъ жилището на человѣка, привличатъ вниманието и размишлението на избранитѣ. На конецъ, прѣдназначенитѣ души лѣтятъ до ония свѣтове, на които нашитѣ звѣзди сѫ слънцата, и слушатъ непознатитѣ сглашени звукове на небесната лира и на небесния Лебедъ. Богъ, отъ Когото произтича непрѣкратено сътворение, не оставя никакъ да си почива тѣхното свято любопитство; Той или разваля и раздробява нѣкоя овехтѣла вселенна въ най-отдалеченитѣ страни на пространството, или, послѣдуванъ отъ ангелскитѣ си войнства, занася порядъка и красотата дори въ нѣдрата на бездънния и безграниченъ хаосъ.

Но най-чудесний прѣдметъ, който се прѣдставя на размишлението на святиитѣ, е человѣкътъ. Тѣ любопитствуватъ още и за нашитѣ нещастия и удоволствия: слушатъ молбитѣ ни, молятъ се за насъ; тѣ сѫ наши покровители и съвѣтници; тѣ се радуватъ седемъ пѫти пò-вече когато единъ грѣшникъ се обръща чрѣзъ покаянието си въ лоното на Църквата, и треперятъ съ единъ милостивенъ страхъ когато ангелътъ на смъртьта носи нѣкоя боязлива душа прѣдъ нозѣтѣ на върховния сѫдия. Но ако и да виждатъ открито нашитѣ страсти, не знаятъ обаче съ кое искуство толкова противни елементи сѫ разбъркани въ утробата ни. Богъ, Който позволява на блаженитѣ да вникватъ въ законитѣ на *вселенната,* е запазилъ за себе си чудесното тайнство на *человѣческого сърдце.*

Въ оня възтъргъ отъ очудване и отъ любовь, въ онѣзи възхищения отъ високи и благородни радости, или въ онѣзи движения отъ нѣжна жалость, избранитѣ усугубяватъ три пѫте викането на думата *Свѧтъ*, която вѣчно възхисщава небесата. Царь-пророкътъ урежда божествената мелодия; Асафъ, който оплакалъ съ въздишки нещастията на Давида[16], прѣдвожда въодушевенитѣ чрѣзъ духането инструменти, и синоветѣ на Коре управляватъ арфитѣ[17], лиритѣ и псалтиритѣ, които трептатъ подъ пърстетѣ на ангелитѣ. Шесть тѣ деня на сътворението, почивката на Господа, и праздницитѣ на стария и новия законъ биватъ празднувани наредъ тържественно въ нетлѣннитѣ царства. Тогава священитѣ сводове се увѣнчаватъ съ единъ пò-живъ вѣнецъ; а отъ Божия прѣстолъ и отъ самата разнесена безплътна свѣтлина излизатъ звукове толкова приятни и нѣжни, щото ний не би могли да ги слушаме безъ да умремъ. Музо, кѫдѣ ще намѣришъ ти такви примѣри тука на земята, спорѣдъ които да ни изобразишъ онѣзи ангелски тържества? Да ли подъ разкошнитѣ бесѣдки на източнитѣ князе, когато монархътъ, сѣднатъ на единъ сияѫщъ отъ безцѣнни камене прѣстолъ, събира великолѣпното си дворянство? Или, о Музо, ще си припомнишъ ли земния Иерусалимъ, когато Соломонъ поискà да посвяти на Господа *Свѧтая Свѧтихъ* въ храма на вѣрния народъ? Шумний гласъ на тржбитѣ разлюляха тогава върховетѣ на Сионъ; Левититѣ хоромъ повтаряха пѣсъньта възъ звучнитѣ стѫпени; старцитѣ на Израйля вървѣха съ Соломона прѣдъ Моисеовитѣ скрижали; първосвященникътъ закаляше безбройни жертви; дъщеритѣ на Иуда стѫпяха съ тактъ около *Кивота на Завѣта;* тѣхнитѣ плясания, толкова благоговѣйни, колкото и химнитѣ имъ, бѣха хваления къмъ Създателя.

Сглашенитѣ пѣсни и звукове въ небесния Иерусалимъ се отзовáватъ най вече въ чистѣйшата скиния на Завѣта, гдѣто обитава въ Божия Градъ обожаемата Майка на Спасителя. Мария, обиколена отъ лика на вдовицитѣ, на мѫжествепитѣ жени и на непорочнитѣ дѣвици, сѣди на единъ цѣломдренъ прѣстолъ[18]. Всичкитѣ въздишки на земята се възкачватъ къмъ тоя прѣстолъ прѣзъ тайни пѫтища. Утѣшителката на оскърбенитѣ слуша плачевния вопълъ, който се издига на горѣ *отъ нашитѣ ужасни* нещастия; тя поднася прѣдъ нозѣтъ

на Сина си и полага възъ благовонния жертвенникъ жертвоприношенията на нашитѣ плачеве, и, за да направи всесожжението по̀-силно, примѣсва въ тѣхъ нѣколко капки отъ божественитѣ си свои сълзи. Ангелитѣ, пазители на человѣцитѣ, отиватъ непрѣстанно да измолватъ за смъртнитѣ приятели Царицата на милосърдието. Кроткитѣ серафими, служители на благодатьта и на милостьта, ѝ слугуватъ колѣничкомъ; около нея се съединяватъ и други личности, които се бѣха приближили до яслата, Гавриилъ, Анна и Иосифъ, Виѳлеемскитѣ овчари и източнитѣ вълхви. Тъй сѫщо се виждатъ да отиватъ бързишкомъ въ това мѣсто и малки дѣчички, които умрѣли когато влизали въ живота, и които, измѣнени на малки ангелчета, се виждатъ че се станали другари на Мессия въ люлката. Тѣ махатъ прѣдъ небесната си Майка златни кадилнички, които подигатъ нагорѣ и свалятъ надолу съ единъ хармонически шумъ, и отъ които излизатъ на легка пара благовонията на Любовьта и на Невинностьта.

Отъ скинията на Мария се минава въ святилището на человѣческия Спаситель; Синътъ отъ тамъ пази съ погледитѣ си свѣтоветѣ, които е Отецътъ създалъ; сѣди до една тайнствена трапеза; двадесеть и четири старци, облечени въ бѣли дълги дрехи и носящи златни вѣнци, сѣдятъ отъ странитѣ Му на тронове. До него стои живата Му колесница[19], на която изумрудовитѣ колелета изстрѣлятъ громове и мълнии. Когато Вожделѣнний на народитѣ благоизволява да се яви на избранитѣ въ едно искренно и пълно явление, тогава тѣ паждатъ като мъртви прѣдъ Неговото лице[20]; но Той подава дѣсницата си и имъ казва:

„Станѣте, небойте се отъ нищо; вий сте благословени отъ Моя Отецъ; вижте Ме; азъ съмъ Първий и Послѣдний“.

Оттатъкъ святилището на Словото се простиратъ огнени и свѣтли безкрайни пространства. Отецътъ прѣбивава въ главното мѣсто на тия бездънни и пълни съ животъ страни. Понеже е Той началото на всичко що е било, що сѫществува и що има да бѫде, миналото, настоящето и бѫдѫщето се смѣсватъ ведно и сѫществуватъ въ Него. Тамъ сѫ скриени източницитѣ на непостижимитѣ още даже и на самото небо истини[21]: свободата на человѣка и Божието прѣдвидѣние; битието, което може да падне въ нищожеството, и нищожеството, което може

да бѫде битие; особенно тамъ се извършава, далече отъ очитѣ на ангелитѣ, тайнството на свята Троица. Духътъ, Който произхожда непрѣстанно отъ Сина и отива въ Отца, и отъ Отца въ Сина*), се съединява съ тѣхъ въ тѣзи непроницаеми дълбочини. Единъ огненъ трижгълникъ се явява тогава при входа на *Святая Святихъ*: небеснитѣ сфери се спиратъ отъ благоговѣние и страхъ, пѣсъньта на Ангелитѣ *Осанна* се прѣкѫсва, безсмъртнитѣ войнства не знаятъ какви ще бѫдатъ рѣшенията на живото единство; тѣ не знаятъ даже да ли трикратното *Святъ* нѣма нѣкога да измѣни върху земята и горѣ на небото веществените и божествени образи, или да ли, като Му напомнюва началата на сѫществата, нѣма да принѫди свѣтоветѣ да влѣзатъ въ нѣдрата на вѣчностьта Му.

Първоначалнитѣ сѫщества се отдѣлятъ, огненний трижгълникъ изчезва: оракулътъ се полуотваря, и се съглеждатъ тритѣ Могѫщества. Отецътъ, носимъ възъ прѣстола на облацитѣ, държи въ ржката си единъ компасъ[22]; подъ нозѣтѣ Му се вижда единъ кржгъ; Духътъ се издига откъмъ лѣвата Му страна като нѣкой свѣтозаренъ стълпъ. Иехова дава знакъ, и врѣмената, прѣустановени, си зиматъ своя ходъ, и границитѣ на хаоса се оттеглятъ, и звѣздитѣ продължаватъ своя хармонически пѫть. Тогава небетата слушатъ внимателно гласа на Всемогѫщия, Който обявява касаѫщитѣ се до вселенната Свои планове.

Въ минутата, когато молитвата на Кирилла стигна до вѣчния прѣстолъ, тритѣ божественни Лица се показваха на мижущитѣ отъ тѣхния блѣсъкъ очи на чиститѣ духове. Богъ искаше да увѣнчае добродѣтелта на Кирилла; но святий Архиерей не бѣше прѣдпочетената назначена за новото гонение жертва: той бѣше отъ пò напрѣдъ страдалъ за името на Господа, и справедливостьта на Всемогѫщия изискваше една цѣла жертва.

Христосъ си наведе ухото надъ посрѣдника на человѣцитѣ, за да чуе гласа на тоя достоуважаемъ свой мѫченикъ, и разклати въ неизмѣримото пространство всичко, което не бѣ подножие на Бога. Отваря устнитѣ си, които дишатъ милостивия и уме-

*) Списательтъ, като членъ на западната Църква, се изразява тука спорѣдъ нейното нововъведено догматическо вѣроисповѣдване. — Прѣводачътъ.

кченъ законъ, за да прѣдстави на Бога волното пожертвование на Лакедемонския Епископъ. Звуковетѣ на гласа Му сѫ по́-сладки и отъ онова масло на правдата, съ което билъ Соломонъ помазанъ, по́-чисти и отъ водата на Самарийския кладенецъ, и по́-приятни отъ шумуленето на разцъвнатитѣ маслични дървета, когато се клатятъ отъ духането на пролѣтния приятенъ вѣтъръ въ градинитѣ на Назаретъ, или въ долинитѣ на Ѳаворъ.

Измоленъ отъ Бога на кротостьта и на мира въ полза на застрашаваната Църква, Богъ крѣпкий и страшний явява на небетата своитѣ намѣрения относително положението на вѣрнитѣ. Произнася едно само слово, но това едно слово е отъ ония слова, които оплодотворяватъ нищожеството, произвождатъ свѣтлината или съдържатъ въ себе си сѫдбата на държавитѣ.

Това слово внѣзапно открива на ангелскитѣ легиони, на дѣвическитѣ ликове, на святиитѣ, на царетѣ и на мѫченицитѣ тайнството на Прѣмѫдростьта. Тѣ всички виждатъ въ словото на върховния Сѫдия, като въ нѣкоя ясна и свѣтла лѫча на деня, зародиша на миналото, приготовленията на настоящето и произшествията на бѫдѫщето.

Най-сетнѣ дойде минутата, въ която народитѣ, подчинени на законитѣ па Месия[23], ще вкусятъ безъ никой смѣсъ сладостьта на тѣзи благотворителни закони. Въ доста дълго врѣме идолопоклонството издигваше храмоветѣ си близу до жертвенницитѣ на *Сина Человѣчвскаго*; то трѣба да изчезне отъ лицето на свѣта. Роденъ е вече и новий Киръ, който ще разруши послѣднитѣ кумири на мрачнитѣ духове и ще положи, трона на цесаритѣ подъ сѣпката на святитѣ Скинии. Но Христианетѣ, непобѣдими подъ желѣзото и въ пламъцитѣ, си позволиха да се изнѣжаватъ въ удоволствията на мира. Провидѣнието, за да ги изпита още по̀-добрѣ, бѣше имъ допустнало да употрѣбятъ богатството и почеститѣ: тѣ не можаха да противостоятъ срѣщу гонението на благоденствието. Трѣба, прѣди да мине свѣтътъ подъ тѣхната власть, да бѫдатъ достойни за славата Си; тѣ сѫ запазили огъня на Господния гнѣвъ, и нѣма да получатъ никога милость прѣдъ очитѣ на милостивѣйшия Богъ, защото не се бѣха очи-

ли. Сатаната ще бѫде на земята освободенъ отъ оковитѣ;

едно второ изпитание ще се започне за вѣрнитѣ: Християнетѣ сж паднали; тѣ ще бждатъ наказани. Онзи, който ще изкупи тѣхнитѣ беззакония чрѣзъ едно самоволно пожертвование, е отдавна забѣлѣженъ въ мисъльта на Вѣчния.

Такви сж първитѣ рѣшения, които жителитѣ на небеснитѣ обиталища откриватъ въ словото на Бога. О божествено слово! колко дълъгъ, слабъ и непрѣкжснатъ редъ отъ врѣме и идеи человѣческото слово е принждено да употрѣби за да може да те изрази! Ти показвашъ всичко на избранницитѣ си и въ една минута ги научавашъ всичко; а азъ, твоятъ тълкователь, съ голѣмъ трудъ развивамъ чрѣзъ мъртъвъ языкъ съдържанитѣ въ единъ другъ живъ языкъ тайнства! Съ какво свято очудване и съ какво високо благоговѣние праведнитѣ слѣдъ това познаватъ исканата всесъжжена жертва, и условията, които я правятъ благоприятна на Всевишния! Тая жертва, която ще побѣди ада чрѣзъ мжжественността на страданията и на заслугитѣ на Иисусъ-Христовата кръвь; тая жертва, казвамъ, която ще върви на чело на хиляди други жертви, не бѣше избрана отъ срѣдата на князетѣ или на царетѣ. Тойзи любимъ на небото человѣкъ, роденъ отъ смиренъ и неизвѣстенъ родъ, за да може да подражава пòдобрѣ Спасителя на свѣта, произхожда отъ прославени пòрано прадѣди. Въ него религията ще възтържествува надъ рода на язическитѣ герои и на идолопоклонскитѣ мждърци; въ него ще бждатъ възвишени на честь, чрѣзъ единъ забравенъ отъ историята мжченикъ, онѣзи неизвѣстни на свѣта бѣдни человѣци, които ще пострадатъ за да защитятъ закона, и онѣзи смирени изповѣдници, които, щомъ произнесатъ името на Иисуса Христа въ смъртния си часъ, ще оставятъ на человѣцитѣ собственитѣ си имена неизвѣстни. Тойзи призванъ Християнинъ, който ще бжде душа на всичкитѣ планове на вѣрнитѣ и подпорка на оня князъ, който ще разори жертвенницитѣ на лъжливитѣ богове, трѣба да е и скандализиралъ Църквата чрѣзъ грѣховетѣ си и да е плакалъ горко заблужденията си сжщо тъй, както и първий между Апостолитѣ, за да насърдчи въ покаянието грѣховнитѣ си братия. Ангелъ Господенъ, за да му даде пó-напрѣдъ нужнитѣ за деня на борбата добродѣтели, го заведе за ржката при земнитѣ народи; той тамъ забѣлѣжи че Евангелието се утвърдява по

всичкитѣ страни. По пѫтя въ полезнитѣ за Божиитѣ намѣрения странствования на новопрѣдназначенния мѫченикъ, демонитѣ го бѣха искусили прѣди да се повърне въ небеснитѣ пѫтища. Една голѣма и послѣдна погрѣшка, която го бѣше хвърлила въ голѣмо нещастие, го бѣше направила да излѣзе отъ сѣнкитѣ на смъртьта. Сълзитѣ на покаянието му бѣха започнали да текатъ като порой отъ очитѣ му: тогава единъ пустиножитель, вдѫхновенъ отъ Бога, му открилъ една часть отъ Неговитѣ височайши рѣшения. Скоро ще бѫде достоенъ за палмовия вѣнецъ, който му се приготвя. Таква е жертвата, на която закалането ще обезоружи гнѣва на Господа и ще хвърли Сатаната пакъ въ бездната.

Въ това врѣме, когато святиитѣ и ангелитѣ вникнуватъ въ обявенитѣ чрѣзъ словото на Всевишния намѣрения, сѫщото слово открива на блаженитѣ женски ликове друго едно чудо на благодатьта: и язичницитѣ сѫщо ще иматъ своята жертва, защото Християнетѣ и идолопоклонницитѣ ще се съединятъ за винѫги при политѣ на хълма Голгоѳа. Тъзи жертва ще бѫде отлѫчена отъ незлобивото и невинно стадо на дѣвицитѣ, за да очисти пороцитѣ на языческитѣ нрави. Тя, като дъщеря на изящнитѣ искуства, които развращаватъ само слабоумнитѣ смъртни, ще послужи за срѣдство чрѣзъ което да минатъ подъ ярема на Кръста очарованията и талантливий духъ на Гърция. Тя не е изисквана посрѣдствомъ нѣкое неотмѣняемо рѣшение; нѣма да има нито достойнството нито блѣсъка на първата жертва, но, опрѣдѣлена за съпрѫга на мѫченика и отъ него извадена отъ храмоветѣ на идолитѣ, ще увеличи силата на главното жертвоприношение, като умножи изпитанията. Богъ обаче нѣма да остави безъ помощь своитѣ слуги срѣщу яростьта на Сатаната: Той желае щото, вѣрнитѣ легиони де се въоружатъ за да защитятъ прѣслѣдванния християнинъ; повѣрява имъ упражнението на своето милосърдие, като задържа за себе си упражнението на правосѫдието: самъ Христосъ ще подкрѣпя прѣдаденния въ спасението на всички изповѣдници; и Мария ще земе подъ свое покровителство срамежливата и боязлива дѣвица, която ще умножи скърбитѣ, радоститѣ и славата на своя мѫченикъ-съпрѫгъ.

Тѣзи сѫдби на Църквата, които бѣха съобщени отпо-напрѣдъ на избранитѣ чрѣзъ една само дума на Всемогѫщия,

спрѣха сглашенитѣ пѣсни и прѣкратиха служебнитѣ длъжности на ангелитѣ; около половинъ часъ на небото стана тихо мълчание, както бѣше станало въ страшната минута, когато Святий Иоаннъ Богословъ видѣ да се разбива седмий печатъ на тайнствената книга; божественитѣ войнства, поразени отъ звука на вѣчното слово, оставаха въ едно нѣмо очудване. Тъй, когато молнията започне да гърми надъ многочислени войски, при началото на яростно и буйно сражение, сигналътъ тогава остава висящъ: една половина отъ пѣхотната войска остава неподвижна въ слънчевата свѣтлина, а другата половина подъ растящата сѣнка; никакво подухване на вѣтъръ не развѣва знамената; тѣ се прѣгънватъ и се спущатъ на далу до ржцѣтѣ на държащитѣ ги; запаленитѣ подпалници димятъ безполезно при нѣмия бронзъ, и сгърченитѣ отъ огъня на молнията ратници, слушатъ мълчеливо еченето на бурята.

Духътъ, който пази знамето на Кръста, като издигна внѣзапно триумфалната хоругва, спрѣ бездѣйствието на небеснитѣ войски. Тутакси всичкото Небо си наведе очитѣ къмъ земята; Мария, отъ висотата на небесната твърдь, хвърля единъ първъ любезенъ поглѣдъ върху повѣрената на нейнитѣ грижи нѣжна жертва. Палмовитѣ вѣйки на изповѣдницитѣ отново се съживяватъ и позелѣняватъ въ ржцѣтѣ имъ, пламенната войска отваря славнитѣ си редове за да направи мѣсто на двамата мученици-съпржзи, между мученичкитѣ Фелицита и Перпетуя[24], и между знаменития Архидиакокъ Стефанъ и великитѣ Маккавеи. Побѣдительтъ на древния змей, Архангелъ Михаилъ, приготвя страшното си копие; неговитѣ безсмъртни около него дружини се облачатъ съ блѣстящи брони. Диамантовитѣ и златни щитове, стрѣлникътъ на Господа, и огненитѣ мечове, се откачватъ отъ вѣчнитѣ прустове; колесницата на Еммануила се залюлѣва възъ гръмовата и свѣткавична ось; херувимитѣ завартатъ бързитѣ си и лѣгки крила[25], и разпалятъ гнѣва на очитѣ си. Христосъ слиза отново на трапезата при старцитѣ, които прѣдставятъ на Неговото благословение двѣ дълги скоро опрани въ кръвьта на Агнето дрехи[26]; всемогжщий Отецъ се ограничава въ дълбочинитѣ на вѣчностьта си, и Духъ святий изсипува веднага потоци отъ една свѣтлина толкова жива и ярка, щото сътворението

прилича като да се е повърнало пакъ въ вѣчната нощь. Тогава редоветѣ на святиитѣ и на ангелитѣ хоромъ запѣха пѣсъньта на славата:

„Слава на Бога въ височинитѣ на Емпиреитѣ[27]!

„О вий, които вървите по пѫтя на благостьта и на кротостьта, вкусѣте на земята мирни дни! Агънче Божий, ти загладѣвашъ грѣховетѣ на свѣта! О чудо на непорочностьта и на скромностьта, ти позволявашъ на излѣзнатитѣ отъ нищожеството жертви, да те подражаватъ и да се посвящаватъ за спасението на грѣшницитѣ! Раби Христови, които свѣтътъ прислѣдува! не се смущавайте ни най-малко заради благоденствието на злитѣ человѣци: наистина, тѣ нѣматъ душевни скърби, които да ги влѣкатъ къмъ смъртьта; показватъ се че не познаватъ человѣческитѣ нещастия и скърби; носятъ гордостьта на шията си като златна огърлица; опиватъ се въ нечестиви пиршества; смѣятъ се съ едно отвратително хилене, спятъ тихо като да не сѫ направили никое зло; умиратъ спокойно възъ постелята, която сѫ грабнали отъ бѣдната вдовица и отъ небогото сираче; но кѫдѣ отиватъ таквитѣ человѣци?

„Безумний рече въ сърдцето си: *нѣма Богъ*“. Нека възкръсне Богъ! нека се разпръснатъ Неговитѣ врази! Той навървя, и тутакси небеснитѣ стълпове се разклащатъ; дъното на водитѣ и нѣдрата на земята се откриватъ голи прѣдъ Господа. Единъ всеснѣдаящъ огънь излиза отъ Неговитѣ уста: възсѣднатъ възъ херувимитѣ, лѣти по неизмѣримото пространство; хвърля на всички страни огненитѣ си стрѣли! Гдѣ сѫ синоветѣ на нечестивитѣ? Седемь потомства се изминаватъ отъ беззаконията на родителитѣ, и Богъ изпитва синоветѣ и внуцитѣ съ своя гнѣвъ; въ опрѣдѣлено врѣме наказва грѣшния народъ; разбужда злитѣ человѣци въ кедровитѣ имъ и алоеви палати, и разбърква химеричеситѣ призраци на бързо минуемото имъ благоденствие.

„Блаженъ е онзи, който, като прѣмине съ горчиви сълзи въ доловетѣ, търси Бога, източника на благодатьта! Блаженъ е онзи, на когото грѣховетѣ сѫ опростени и който намира славата въ покоянието! Блаженъ е онзи, който издига мълчиво зданието на добритѣ си дѣла, като Соломоновия храмъ,

гдѣто не се слушали нито ударитѣ на брадвата и на тѣслата, нито чукането на млатоветѣ, когато благоговѣйнитѣ зидари и строители градили Господния домъ. О всички вий, които ядете на земята хлѣба си съ сълзи, повторѣте при похвалата на Вишния тъзи свята пѣсънь:

„Слава на Бога въ височинитѣ на Емпиреитѣ“!

КРАЙ НА ТРЕТАТА КНИГА.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

СЪДЪРЖАНИЕ

Кириллъ и Християнското сѣмейство. Димодокусъ и Кимодока се събиратъ въ единъ островъ, който се намира при мѣстото гдѣто се сливатъ рѣкитѣ Ладонъ и Алфей за да чуятъ Ласѳеновия синъ какъ ще разкаже своитѣ приключения. Започва се Евдоровий разказъ. Произхождението на Ласѳеновото сѣмейството. То се противи на Римлянетѣ въ онова врѣме, когато тѣ завоевали Гърция. Най-старий отъ сѣмейството на Ласѳена е билъ задълженъ да отива като залогъ въ Римъ. Сѣмейството на Ласѳена пригръща християнството. Дѣтинството на Евдора. На шестнадесетата си годишна възрасть той тръгва за Римъ за да замѣсти бащата си въ заложничеството Буря. Описание на Архипелага. Пристигването на Евдора въ Италия. Описание на Римъ. Евдоръ се сприятелява тѣсно съ Иеронима, съ Августина и съ Константиева синъ Константина. Характери на Иеронима, на Августина и на Константина. Евдоръ е въведенъ въ двореца на Диоклитиана. Диоклитианъ. Галерий. Дворецътъ на Диоклитиана. Софистътъ Иероклей, Ахайский проконсулъ и любимецъ на Галерия. Омраза между Евдора и Иероклея. Евдоръ се поплъзнува и пажда въ всичкитѣ безчиния на крѣхката възрасть и забравя религията си. Марцеллинъ, Епископъ Римски. Той заплашва Евдора съ отлъчение, ако не се повърне въ лоното на Църквата. Всенародно обявяване че Евдоръ се отлъчава. Амфиѳеатрътъ на Тита. Прѣдчувствие.

Евдоръ и Кимодока[1], спотаени въ една тъмна долинка, въ вътрѣшностьта на Аркадийскитѣ лѣсове, не знаяха че въ онъзи минута святиитѣ и ангелитѣ имаха погледитѣ си отправени къмъ тѣхъ, и че Всемогъщий самъ се занимаваше съ тѣхната сѫдба: тъй Ханаанскитѣ овчари[2] се бѣха посѣтили отъ Бога на Нахора всрѣдъ стадата, които пасѣха въ западната страна на Веѳилъ.

Ласѳенъ, щомъ сладкопѣсненитѣ чуруликания на лястовицитѣ[3] му извѣсти изгрѣването на утренната заря, прибърза да остави лѣглото си; зави се съ една върхна безрѫкавна дреха, изпрѣдена отъ първата му съпруга и двойно изткана отъ приятната на старцитѣ вълна. Прѣдшествуванъ отъ двѣ лаконийски кучета, негови вѣрни стражари, излиза и отива къмъ мѣстото, гдѣто лакедемонский епископъ щѣше да си отпочине; но забѣлѣзва че святий Архиерей си държи рѫцѣтѣ изпружени на горѣ и отправя всрѣдъ полето горѣща молитва къмъ Вѣчния. Ласѳеновитѣ кучета тутакси се затичаха къмъ Кирилла, и, като си наведоха главитѣ съ единъ ласкателенъ видъ, изглеждаха като да носятъ покорностьта и почитанията на господаря си. Двамата достоуважаеми Христиане се поздравиха благоприлично и послѣ се порасходиха по склона на планината и се разговаряха за древната мѫдрость. Тъй едно врѣме и Аркадиецътъ Евандъръ бѣше завелъ Анхиса[4] въ лѣсоветѣ на Финея, когато Приамъ, още блаженъ въ състоянието си, бѣше дошълъ да търси сестра си Хесиона въ Саламинъ; или, пакъ сѫщий Евандъръ, заточенъ къмъ брѣговетѣ на Тибра, бѣше приелъ при себе си знаменития синъ на едноврѣмешния си гостоприемецъ[5], когато сѫдбата се бѣше наситила отъ нещастията на Троадския монархъ.

Димодокусъ не се забави да се яви; слѣдъ него вървѣше доброкосматата Кимодока, която бѣше по̀ красива и отъ новоизгрѣваѫщата надъ източнитѣ хълмове свѣтлина.

Въ политѣ на планината, която бѣше надъ жилището на Ласѳена, зияеше входътъ на една пещера, въ която обикновенно прибѣгваха врабцитѣ и гълѫбитѣ; тамъ, по подражание на Ѳиваидскитѣ пустиножители, Евдоръ се затваряше за да излива отъ очитѣ си горчивитѣ сълзи на покаянието сѝ. На стѣната на тая пещера се виждаше окаченъ единъ кръстъ съ изображението на распнатия ни Спаситель, и подъ Кръста разни орѫжия, единъ вѣнецъ отъ дѫбови гранки, полученъ въ разни сражения, и триумфални декорации. Евдоръ захващаше да осѣща че се заченва въ дълбочината на сърдцето му едно смущение, което го обезпокояваше, и на коего причината твърдѣ добрѣ бѣше узналъ. Наплашенъ отъ неотдавната си опасность, цѣлата нощь изпущаше силни викове съ плачъ *къмъ небото. Когато утренната* зора разпѫди мраковетѣ, Ев-

доръ изми слѣдитѣ отъ сълзитѣ си съ водата на единъ чистъ изворъ, и, като се приготвяше да остави пещерата си, потърси да намали, чрѣзъ прости дрехи, блѣсъка на младата си хубость; обува се съ полуботушни галски сапоги отъ кожа на дива коза и ги привързва на нозѣтѣ си съ вързалки; покрива власеното си облекло съ врѣхната дреха на стрѣлецъ; мѣтнува възъ рамената си кожата на една бѣла кошута и си завива съ нея гръдитѣ[6]: единъ жестокъ говедарь бѣше тръшналъ на земята тъзи лѣсна княгиня съ едно пронизване на челото ѝ, когато пияла вода заедно съ любимото си еленче отъ рѣката Ахелоя. Евдоръ зима въ лѣвата си ръка двѣ осѣнови копии; прѣкарва прѣзъ дѣсната си ръка единъ отъ онѣзи напъстрени съ едри червени монисти вѣнци, съ които мѫченичкитѣ дѣвици украсяваха коситѣ на главитѣ си, когато отиваха да умратъ мѫчепически за Христа[7]: О невинни и безпорочни вѣнци, вий послѣ послужихте за изброяване числото на молитвитѣ, които проститѣ сърдца повтаряха къмъ Господа! Евдоръ, въоръженъ противъ звѣроветѣ на лѣсоветѣ и противъ нападенията на мрачнитѣ духове, слиза отъ високитѣ канари, както единъ християнски войникъ отъ Ѳивейския легионъ влиза въ лагера слѣдъ нощнитѣ си мѫжествени подвиги. Прѣгазва водитѣ на единъ потокъ, и се събира съ малката тълпа, която го чакаше долу подъ овощната градина. Тутакси се приближава до епископъ Кирилла, покланя му се и му цѣлува политѣ на одѣждата; зима отъ него отеческото благословение, и послѣ се покланя съ наведени и срамежливи очи на Димодокуса и на неговата дъщеря. Всичкитѣ утренни росни тряндафилли се изсипаха по челото на Омировата млада дѣвица. Тойзи-часъ Сепфора и тритѣ ѝ дъщери излизатъ скромно съ благоприлични лица и съ смирена обноска отъ своитѣ стаи и отиватъ та сѣднуватъ близу до Кимодока. Тогава Лакедемонский епископъ се отправи къмъ Ласѳеновия синъ и му рече:

„Евдоре, ти си прѣдметъ на любопитството, въ което се намира днесь цѣла християнска Гърция. Кой не е чулъ да се говори за твоитѣ нещастия и разкайвания? Азъ съмъ убѣденъ, че самитѣ ви госте, които сѫ дошли отъ Мессиния, *нѣма да слушатъ* безъ голѣмо любопитство расказа на твоитѣ *приключения*“.

Димодокусъ се извика:

„Благоразумний старче, твоята одежда те показва, че си нѣкой пастирь на человѣцитѣ, защото не произнасяшъ отъ устата си никоя дума, която да не е внушена отъ мждростьта на Минерва. Истина, и азъ, като своя праотецъ, божественний Омиръ, прѣкаралъ би петь, даже и шесть години да разказвамъ или да слушамъ любопитни нѣща. Има ли друго по-приятно отъ думитѣ на единъ человѣкъ, който да е мново пѫтувалъ, и който, сѣднатъ на трапезата на нѣкой страноприемецъ, тъкмо когато дъждътъ и вѣтроветѣ правятъ шумъ отвънъ, да разказва, въ завѣтрено мѣсто и далече отъ всѣка опастность, прѣпятствията, които му се сѫ случили прѣзъ живота? Азъ желая да почувствувамъ очитѣ си на мокрени отъ сълзи когато изпразднювамъ херкулесовата чаша: изливането, въ честь на боговетѣ, вино, смѣшено съ сълзи, е по-вече свято; живото описание на нещастията, съ които Юпитеръ обременява чадата на земята, уталожва безразсѫдното възхищение въ пиршествата и ни напомня боговетѣ. И ти самъ ще намѣришъ, Евдоре, нѣкое удоволствие, като си припомнишъ житѣйскитѣ бури, които си прѣтърпѣлъ мжественно: корабоначалникътъ, когато се завръща въ полската кѫща при родителитѣ си, поглежда съ едно потаено очарование кърмилото[8] и греблата на кораба си, които е окачилъ прѣзъ зимата за грѣдитѣ на спокойното земледѣлческо жилище“. Слѣдъ тѣзи думи Димодокусъ мълкна.

Рѣкитѣ Ладонъ и Алфей, като се съединяваха подъ градината, обгръщаха единъ островъ, който се виждаше като да се ражда отъ съпряжението на водитѣ имъ: бѣше насаденъ съ онѣзи стари дървета, които Аркадийскитѣ жители считаха за свои праотци[9]. Отъ тамъ Алцимедонъ бѣше отсѣкълъ едно врѣме буковото дърво[10], отъ което правѣше много хубави захлупци за овчаритѣ; сѫщо тамъ се виждаха изворътъ на Ареѳуса и лавровото дърво, което подпираше Дафна подъ кората си[11]. Рѣшиха да заминатъ въ тоя уединенъ островъ, за да не бива Евдоръ прѣкратяванъ, когато разказва приключенията си. Слугитѣ на Ласѳена отвързаха на часа отъ брѣговетѣ на Алфеа една дълга ладия, цѣла издълбана отъ борово стъбло[12]; домочадието и гостетѣ се оставиха да се *поразходятъ съ ладията по рѣката*. Димодокусъ, като забѣлѣжи

способностьта на управляѫщитѣ ладията, имъ говорѝ съ слѣдуѫщата жалостна чувственность:

„Аркадийци, кѫдѣ отиде онова врѣме, когато Атридитѣ бѣха принѫдени да ви дадятъ кораби за да отидете въ Троя, и когато считахте греблото на Одиссея за дърмонъ на русокосата Церера? Сега се прѣдавате, безъ да блѣднѣете отъ страхъ, въ яростьта на неизмѣримото море. Горко! синътъ на Сатурна иска щото опасностьта да очаровава смъртнитѣ, които да я прѣгражѫатъ като нѣкой идолъ“!

Скоро стигнаха въ източния край на острова, гдѣто се издигаха два жертвенника наполовина разрушени: единий, при брѣга на Алфея, бѣше посвятенъ на Бурята; а другий при брѣга на Ладона, — на Тишината. Изворътъ на Ареѳуса извираше отъ земята между тия два жертвенника, и бързо водата му се вливаше въ влюбената въ него рѣка. Множеството съ нетърпѣние чака да слуша разказа на Евдора, запира се на това мѣсто, и сѣднува подъ туполитѣ, на които изгрѣваѫщето слънце позлатяваше върховетѣ. Младий Христианинъ, слѣдъ като поиска небесната помощь, заговорѝ така:

„Принѫденъ съмъ, господа, да ви поговоря малко за своето рождение, защото е то първото начало на моитѣ нещастия. Азъ произхождамъ, по потеклото на майка си, отъ онъзи благочестива жена на града Мегара, която бѣше заровила коститѣ на Фоциона подъ огнището си, като изрекла тѣзи думи: „Мило мое огнище, пази вѣрно останкитѣ на единъ благодѣтеленъ человѣкъ“.

„Ималъ съмъ за бащинъ прадѣдъ Филопимена. Вий знаете, че той едничкий се бѣше осмѣлилъ да се възпротиви на Римлянетѣ, когато тѣ бѣха лишили Гърция отъ свободата ѝ. Моятъ праотецъ не можалъ да устои въ благородното си прѣдприятие; но каква важность иматъ смъртьта и нещастията, ако пашето име, изговаряно между потомството, нарани едно великодушно сърдце двѣ хиляди години слѣдъ нашия животъ?

„Нашето издѫхваѫще тогава отечество, за да докаже неблагодарностьта си, бѣше напоило съ отрова послѣдния отъ славнитѣ си и велики мѫже. Младий Поливий, всрѣдъ едно умилително тържество, бѣше прѣнесълъ отъ Мессиния въ *Мегалополъ смъртнитѣ* останки на моя праотецъ Филопимена[13]. *Могло би да се повѣрва,* че обременената и покрита съ раз-

ноцвѣтни ивици и вѣнци, и пълна съ пепела отъ изгореното му тѣло дълва съдържала и пепела отъ останкитѣ на цѣла свободна Гърция. Отъ онъзи минута нашата родна земя, като изчерпена и изнемощена почва, прѣстанва да възпитава великодушни граждане, Тя запази само хубавото си име, но прилича на оная Θемистоклеова статуя, на която сегашнитѣ Аθинейци отрѣзоха главата за да я замѣстятъ съ главата на единъ робъ[14].

„Главатарьтъ на Ахайцитѣ не се бѣше оставилъ да си отдъхне спокойно даже и въ гроба[15]: нѣколко години слѣдъ смъртьта му го наклѣветили, че е билъ неприятель на Римъ и се поискалъ на сждъ прѣдъ проконсула Муммиуса, разрушителъ на Коринеъ. Поливий, покровителствуванъ отъ Сципиона Насика, сполучилъ да оттърве отъ унищожението статуитѣ на Филопимена; но това святотатствено издаване възбудило завистьта на Римлянетѣ противъ кръвнитѣ роднини на послѣдния гръцки герой: изисквали щото въ бъдще първороденъ синъ на моя родъ да се изпровожда въ Римъ, щомъ дойде на шестьнадесетата си годишна възрасть, за да служи като залогъ въ ржцѣтѣ на Сената.

„Моятъ, родъ обремененъ отъ тѣжестьта на нещастията и постоянно лишенъ отъ началника си, остави Мегалополь, и се оттегли да живѣе ту всрѣдъ тѣзи планини, ту въ друго едно наслѣдено мѣсто, което владѣеме при политѣ на Тайгетъ, покрай Месснийския заливъ. Павелъ, великий Апостолъ на язичницитѣ, скоро бѣше занесълъ въ Коринеъ лѣкарството противъ всичкитѣ душевни болки. Когато Християнството бѣше блѣснало въ римската империя, тогава всичката е била пълна съ робе и съ сгрумулясани князе: цѣлий свѣтъ търсѣлъ утѣшение и надежда.

„Моятъ родъ, разположенъ къмъ мждростьта чрѣзъ уроцитѣ на злочестината и чрѣзъ простотата на Аркадийскитѣ нрави, билъ първъ който могълъ да приеме закона на Иисуса Христа. Подчиненъ на тоя божественъ яремъ, азъ прѣкарахъ днитѣ на дѣтинството си при брѣга на Алфея и между лѣсоветѣ на Тайгетъ. Религията, като държеше душата ми подъ сѣнката на крилата си, ме възпираше, като нѣкое нѣжно цвѣте, *да се развивамъ много* рано, и, като протягаше невѣ-

жеството на младитѣ ми години, изглеждаше като да прибавяше невинность върху самата невинность[16].

„Врѣмето на моето заточение дойде. Азъ бѣхъ първороденъ въ бащиновото си сѣмейство, и бѣхъ стигналъ шестнадесетата година на възрастьта си; тогава живѣяхме въ Мессинийскитѣ свои полски владѣния. Баща ми, когото щѣхъ да замѣстя, бѣше сполучилъ, чрѣзъ едно особено благоволение, да земе позволение за да се завърне въ Гърция прѣди азъ да тръгна за Римъ: той ми даде своитѣ благословения и съвѣти. Майка ми ме заведе въ Ферейското пристанище и ме придружи до кораба. Когато платната се отвиваха за тръгване, тя вдигаше рѫцѣтѣ си на горѣ къмъ небото, и принасяше на Бога своята жертва. Сърдцето ѝ се разбиваше отъ мисъльта на ония бурни морета и на още по-бурния свѣтъ, понеже щѣхъ да пѫтувамъ въ чужбина неопитенъ въ нищо. Корабътъ тръгваше вече и подхождаше къмъ отвореното море, а майка ми Сепфора продължаваше да стои още съ мене за да насърдчава и да поучава младостьта ми, както гълѫбътъ учи и насърдчава птенцитѣ си да лѣтятъ, когато първъ пѫть излизатъ отъ майчиното си гнѣздо; но трѣбаше вече да ме остави; слѣзна въ ладийката, която бѣше привързана на троерядния корабъ, и се отдалечаваше. Дълго врѣме ми правѣше любезни матерни знакове отъ ладийката догдѣто стигна на брѣга: азъ изпущахъ плачевни викания, и когато стана невъзможно да различавамъ тъзи нѣжна и умилена майка, очитѣ ми още търсѣха да видятъ покрива на кѫщата, въ която се бѣхъ отхранилъ и порастналъ, и върховетѣ на дърветата, които бѣха израстнали въ бащиното ми наслѣдие.

„Мореплаването ни бѣше дълго: щомъ заминахме острова Тигануса, и на часа единъ силенъ вѣтъръ отъ Западъ ни принѫди да побѣгнемъ на завѣтъ въ източнитѣ страни до входа на Еллиспанта. Слѣдъ една седмодневна буря, която ни покриваше изгледа на всичкитѣ страни, ощастливихме се да прибѣгнемъ къмъ устието на Симоиса, на завѣтъ при гроба на Ахиллея[17]. Когато бурята утихна, искахме да се повърнемъ отново къмъ Западъ; но постоянний Зефиръ[18], когото небесното съзвѣздие *Овенъ* докарва отъ брѣговетѣ на Хесперидитѣ, отблъсваше дълго врѣме нашитѣ платна; тласкахме се ту къмъ брѣговетѣ на Елада, ту къмъ

крайщата на Θракия и Θессалия. Обиколихме всичкия оня архипелагъ на Гърция, гдѣто приятностьта на брѣговетѣ, блѣсъкътъ на свѣтлината, мекостьта и благоуханието на въздуха го съперничатъ съ очарованието на названията и на възпоминанията. Видѣхме всички ония мисове, които сж забѣлѣжени съ великолѣпни храмове или съ надгробни памятници. Приближихме се до разни пристанища; удивихме се на ония градове, отъ които нѣкои носятъ имената на нѣкои хубави цвѣтя, както: триантафиллътъ, теменугата, яцинтътъ, и които, прѣпълнени съ жители както и съ изобилни житни посѣви, се развиватъ покрай морето, подъ лжчитѣ на слънцето. Ако и да бѣхъ едвамъ излѣзълъ отъ дѣтинската си възрасть, въображението ми обаче бѣше живо и сърдцето ми вече способно да приима дълбоки вълнения. Имаше въ кораба ни единъ Гъркъ, мой сънародникъ, който, като всичкитѣ Гърци, се възхищаваше до изстжпление отъ отечеството ни. Той ми показваше имената на мѣстата, които виждахъ, като ми говорѣше:

„Орфей веселѣше плѣнително джбоветѣ ей на оня лѣсъ „съ звука на лирата си; онъзи високовийна планина, на която „сѣнката се простира толкова на далече, послужи за статуя на „Александра Великия; онъзи друга планина е Олимпъ, и нейната „долина е долината на Темпа; ето тамъ оний островъ е Ди„лосъ, който е плавалъ едно врѣме посрѣдъ морскитѣ води; „ето пъкъ къмъ онъзи страна е Наксосъ, гдѣто Ариадна била „оставена отъ Егеовия синъ Θисея, когато се вращалъ отъ „Критъ въ Аθина; на оня брѣгъ билъ излѣзналъ Египтяни„нътъ Кекропсъ, който е основалъ града Аθина и въвелъ ци„вилизацията мѣжду жителитѣ му; на върха на оня мисъ „Платонъ учалъ своята висока философия; Димосθенъ онѣзи „тамъ вълни поздравлявалъ съ обширнитѣ си ораторски речи, „когато се упражнявалъ въ искуството на красноречието; „Фрина, прочутата за разваленитѣ си и легки нрави въ Аθина „жена, се капѣла въ онѣзи води, когато я гледали зрители и „я мислѣли че е тя Венера! И това родно мѣсто на бого„ветѣ, на искуствата и на хубостьта“, се извика Аθинейцътъ, „като ронѣше гнѣвливи сълзи, „е станало сега разбойнически „плѣнъ на варваритѣ!“

„*Отчаянието му се увеличи* още по-вече когато зами-

нахме мегарийския заливъ. Прѣдъ насъ стоеше Егина[19], на дѣсно Пирей и на лѣво Коринѳъ. Тѣзи градове, едно врѣме толкова цвѣтущи, сега прѣдставляваха само едни грамадни развалини. Даже и корабълницитѣ се виждаха нажалени отъ това зрѣлище. Събраната отгорѣ на покрива навалица мълчеше; всѣки единъ отправяше погледитѣ си къмъ тѣзи развалини: всѣки единъ извличаше отъ тѣхъ може би скришна нѣкоя утѣха за болкитѣ си, като си помислюваше, колко нищожни сж нашитѣ собствени болики, като се сравнятъ съ онѣзи нещастия, които поразяватъ и съсипватъ цѣли народи, и които бѣха повалили и прострѣли прѣдъ очитѣ ни труповетѣ на тѣзи градове.

„Тойзи урокъ се виждаше че стоеше нѝ-горѣ отъ раждающия се въ мене постѫпенно разумъ: азъ го обаче разбрахъ, но други младежи, които се намираха съ мене въ кораба, не разбрахѧ нищо. Отъ кѫдѣ произхождаше тъзи разлика? Отъ религиитѣ ни: тѣ бѣха язичници, а азъ бѣхъ Християнинъ. Поганството, което развива страститѣ прѣждеврѣменно, замѣдлява напрѣдъка на разума; Християнството, което напротивъ продължава дѣтинството на сърдцето, ускорява развиването на мѫжкия умъ. Християнството още отъ първитѣ дни на живота ни говори за сериозни мисли и идеи; почита, даже и въ пеленитѣ, достойнството на человѣка; обхожда се съ насъ, даже и въ люлката ни, като съ сериозни и възвисени сѫщества, защото припознава единъ ангелъ, въ лицето на дѣтето, което майката още държи на сиситѣ си. Младитѣ ми другари не бѣха чули никога да се говори за друго нѣщо, а само за метаморфозитѣ на Юпитера, и не се научиха нищо отъ развалинитѣ, които лѣжаха прѣдъ очитѣ имъ; а колкото за мене, то азъ бѣхъ вече сѣдналъ заедно съ пророка върху пуститѣ останки на разоренитѣ градове, и Вавилонъ означаваше Коринѳа.

„Длъженъ съмъ обаче да забѣлѣжа тука една съблазенъ, която стана за мене първа крачка къмъ бездната; и, както се случава почти всѣкога, примката, въ която се намѣрихъ уловенъ, бѣше по видимому твърдѣ невинна. Когато се размишлявахме върху прѣвратитѣ на държавитѣ, внѣзапно видѣхме да излиза една теория отсрѣдъ тѣзи развалини[20]. О вѣченъ геній на Гърция, никое нещастие не може да те унищожи,

и нито въ нѣщо да те научи! Тъзи теория бѣше една депутация изпроводена отъ Аѳинейцитѣ въ островъ Дилосъ за празника, който се извършваше единъ пѫть на петь години. Особенний за тоя праздникъ корабъ бѣше покритъ съ цвѣтя и съ разноцвѣтни платнени ивици и украсенъ съ статуитѣ на боговетѣ; бѣлитѣ платна, обагрени въ пурпуровъ цвѣтъ отъ лѫчитѣ на утренната зора, се надуваха отъ вѣянето на зефиритѣ, и позлатенитѣ гребла цѣпѣха кристалното море. Депутацията, наведена надъ вълнитѣ, изливаше благовонни масла и вино въ честь на боговетѣ; дѣвици свирѣха и плъскаха въ кораба и пѣяха хоромъ нещастията на Латона; въ това врѣме пѣяха хоромъ и младитѣ момчета стиховетѣ на Пиндара и на Симонида. Моето въображение бѣше се очаровало отъ това зрѣлище, което бѣгаше като утренно облаче или като бързолѣтящата колесница на нѣкое божество върху легкитѣ и гибки крила на вѣтроветѣ. Въ това азъ полюбопитствувахъ, защото за първъ пѫть ми се случи да присѫтствувамъ въ язически обрядъ безъ страхъ.

„Най-сетнѣ, пакъ се показаха прѣдъ очитѣ ни Пелопонзескитѣ планини, и тутакси азъ поздравихъ отдалече родната си земя. Брѣговетѣ на Италия не се забавиха да се подадатъ отъ нѣдрата на морскитѣ вълни и да се явятъ въ въздуха. Нови душевни вълнения ме чакаха въ Бриндизи. Като стѫпнахъ на тъзи земя, отъ гдѣто произхождатъ рѣшенията, които управляватъ свѣта, останахъ поразенъ отъ единъ величественъ изгледъ, който ми бѣше до тогава непознатъ. Слѣдъ изящнитѣ здания на Гърция, ми се прѣдставиха тука пò-обширни памятници, забѣлѣжителни по начертанието на другъ гения. Очудването ми все повече растѣше, споредъ както вървѣхъ по Аппийския пѫть. Тойзи пѫть, постланъ съ широки четвъртити плочи, изглеждаше като да бѣше направенъ за да устоява при минаването прѣзъ него на человѣческия родъ: посрѣдъ хълмоветѣ на Апулия, по край брѣга на Неаполь, всрѣдъ живописнитѣ мѣста на Анксуръ, на Алба и на римското поле, този пѫть прѣдставлява една проходна алеа дълга повече отъ триста милля, обиградена съ храмове, съ палати и съ надгробни памятници, и се продължава до вѣчния градъ, който е достойна столица на цѣлия свѣтъ. Като видѣхъ *толкова чудесни нѣща*, паднахъ въ единъ видъ замай

ване, като отъ пиянство, и не можахъ това никакъ да прѣдвидя, да се осѣтя и нито даже да се осумнѣя.

„Напраздно приятелитѣ на баща ми, на които бѣхъ прѣпоржченъ, поискаха въ началото да ме изтръгнатъ отъ обайването и възхищението ми. Скитахъ се постоянно отъ Форума до Капитолия, отъ квартала на Карина до марсовото поле; посѣщавахъ театра на Германикуса, дългия възкрайнинитѣ на морето издаденъ каменень насипъ на Адриана, цирка на Нерона, панѳеона на Агрипа. И когато обикаляхъ всички тѣзи мѣста напраздно и съ душегубително любопитство, смирената Църква на Христианетѣ бѣше вече забравена отъ мене.

„Не ми умръзваше да гледамъ движението на едно множество отъ человѣци, които бѣха събрани отъ всичкитѣ народи на земята, и вървенето на ония римски, галски, германски, гърцки и африкански полкове, отъ които всѣки единъ бѣше различно въоржженъ и облеченъ. Тукъ на едно мѣсто виждахъ единъ старъ Сабинянинъ, обуенъ съ сапоги отъ брѣстова кора, че минава покрай единъ облеченъ съ багряница Сенаторъ; тамъ — носилото на нѣкой консулъ да се възпира отъ колесницата на една съ леки и срамотни нрави жена; по-нататъкъ — едритѣ волове на Клитумна да теглятъ къмъ Форума старитѣ кола на Волскитѣ; на друго пъкъ мѣсто — всичкитѣ потрѣбности за ловъ на нѣкой римски кавалеръ да прѣчатъ на минуващитѣ по *Священата Улица*; и по-надалечъ — жреци да тичатъ за да кадятъ съ благовоненъ тимянъ боговетѣ си, и оратори да отварятъ училищата си.

„О, колко пжте съмъ посѣщавалъ онѣзи украсени съ библиотеки топли общи бани, онѣзи палати, едни вече съвършенно паднати, други пъкъ до половина срутени за да послужатъ за постройки на други здания! Благородството на римския хоризонтъ, който се съединява съ величественитѣ черти на архитектурата; онѣзи водопроводи, които, като се окончаватъ като лжчитѣ на свѣтлината, въ единъ само центъръ, докарватъ водитѣ на Римския народъ прѣзъ триумфални сводове; онзи непрѣстаненъ шумъ отъ водитѣ на източницитѣ и на водоскоцитѣ; онѣзи многобройни статуи, които приличатъ на неподвижна человѣческа тълпа всрѣдъ единъ постоянно движущъ *се народъ; онѣзи* събрани отъ всичкитѣ вѣкове и отъ всич*китѣ страни великолѣпни* памятници; онѣзи грамадни подвиги

на царе, на консули и на цесари; онѣзи вдигнати и донесени отъ Египетъ обелиски; онѣзи надгробници отъ Гърция; оная, не зная каква, хубость въ блѣсъка на свѣтлината, въ изпаренията и въ очертанието на хълмоветѣ; и самото силно течение на Тибъръ; стадата на полудивитѣ кобили, които утоляватъ жаждата си отъ бистритѣ води на тъзи рѣка; онова поле, което сега римский гражданинъ прѣзира и не иска да се обработва, се пази за да показва всѣка година на заробенитѣ народи коя часть отъ земята ще има честьта да го храни: най-сетнѣ, какво още да ви кажа? Всичко прѣнася въ Римъ отпечатъка на владѣнието и на трайностьта: видѣхъ картината на вѣчния градъ начартана върху мермерени плочи въ Капитолия[21], за да не може изображението му да се заличи.

„Охъ! колко добрѣ человѣческото сърдце е познато отъ онъзи религия, която старателно търси да ни държи въ миръ и спокойствие и знае да ограничава любопитството ни и земнитѣ ни пристрастия и привързанности! Онова живо въображение, на което въ началото нещастно се бѣхъ прѣдалъ, ми биде първа причина за погубването ми. Когато, най-сетнѣ, се повърнахъ въ порядочния пѫть на своитѣ занимания, осѣтихъ че съмъ изгубилъ вкуса на сериознитѣ нѣща и пожелахъ участьта на язическата младежь, която можеше да се прѣдава свободно, безъ гризене на съвѣстьта си, въ всичкитѣ удоволствия, къмъ които клони нейната възрасть.

„Ораторътъ Евменъ[22] държеше въ Римъ професорската на красноречието, каѳедра която послѣ прѣнесе въ Галлия. Той въ дѣтинството си бѣше училъ риториката при сина на най-знаменития Кинтилиановъ ученикъ; и всичкитѣ талантливи и знамснити младежи посѣщаваха тогава неговото училище. Започнахъ и азъ да слѣдувамъ въ това училище и да приимамъ уроци отъ тоя способенъ учитель-ораторъ, и не се забавихъ да свържа тѣсни приятелски сношения съ съученицитѣ си. Най-вече трима отъ тѣхъ се привързаха къмъ мене чрѣзъ едно доста приятно и искренно приятелство; тѣ бѣха: Августинъ, Иеронимъ и князъ Константинъ[23], синъ на Константия цесаря.

„Иеронимъ, роденъ отъ едно благородно Паннонско сѣмейство, показа по-отрано най-добритѣ таланти, но и най-пламен-

нитѣ страсти. Буйното му и силно въображение не го оставяше нито една минута спокоенъ. Прѣминаваше отъ извънмѣрни научни занимания въ извънмѣрни сладострастни забавления съ една непонятна леснина. Раздразнителенъ, лесноразсърдливъ, безпокоенъ и мѫчноопростителенъ когато се обиждаше; имѣющъ кога духъ варварски, кога духъ възвишенъ и благороденъ, се виждаше че е прѣдопрѣдѣленъ да бѫде образецъ или на най-голѣмитѣ безредици, или на най-строгитѣ добродѣтели: за тъзи пламенна душа трѣба или всевладѣющий Римъ или безлюдната и съвършенно осамотена пустиня.

„Едно малко селце на Карѳагенското проконсулство бѣше родило Августина, втория мой приятель. Той е най-обичливий между человѣцитѣ. Неговий характеръ е толкова страстенъ колкото е и оний на Иеронима, има обаче той една очарователность и благоприятность, защото е умѣренъ въ всичко и има естествена наклонность къмъ разумното размишление: при всичко това, младий Августинъ може да се поукори за злоупотрѣблението на духа си: нѣжната му и чувствтително до крайность душа го хвърля по нѣкой пѫть въ извънредно въодушевление и разпалване. Едно голѣмо число отъ щастливи думи и отъ дълбоки чувства, облечени съ блѣскави изражения, излѣтѣватъ постоянно отъ неговитѣ уста. Роденъ подъ Африканското горѣщо слънце, той, както и Иеронимъ, намѣри въ женитѣ *камень прѣтиканія* на добродѣтелитѣ и източникъ на заблужденията си. Чрѣзмѣрно чувствителенъ въ очарователното красноречие, той чака само единъ вдъхновенъ ораторъ, който да го убѣди чрѣзъ красноречието си за да се присъедини къмъ истинската религия: ако нѣкога Августинъ влѣзе въ лоното на Църквата, той ще бѫде Платонъ на Християнетѣ.

„Константинъ, синъ на знаменитъ цесарь, самъ си прѣдвѣщава всичкитѣ качества на великъ мѫжъ. Заедно съ душевнитѣ сили, той има и ония външни хубости, които сѫ толкова полезни на князетѣ, и които увеличаватъ блѣсъка на добритѣ дѣла. Майка му Елена е имала благощастието да се роди подъ закона на Иисуса Христа; и Константинъ, по примѣра на баща си, показва въ сърдцето си тайна наклонность *къмъ тоя божественъ* законъ. Види се че чрѣзъ необикновена *кротость* проникнува въ него геройски характеръ, не

зная и какво още друго нѣщо, което Небото напечатва въ прѣдназначенитѣ да измѣнятъ лицето на свѣта человѣци. Блаженъ ще бѫде ако се не оставя да го завладѣва оная наклонность къмъ шуменъ гнѣвъ[24], която е толкова грозна на умѣренитѣ обикновенно характери! Ахъ! колко сѫ достойни за съжаление онѣзи князе, които толко скоро отстѫпятъ и се прѣклонявать! Каква снизходителность и милость трѣба да имаме ний къмъ тѣхъ! Нека мислимъ постоянно че виждаме слѣдствието отъ тѣхнитѣ душевни вълнения, и че Богъ, за да ги научи да стоятъ будни надъ страститѣ си, не имъ оставя ни една минута между мисъльта и извършването на нѣкое прѣстѫпно намѣрение.

„Такви бѣха тримата приятели, съ които прѣкарахъ врѣмето си въ Римъ. И Константинъ бѣше, като мене, единъ видъ заложникъ въ рѫцѣтѣ на Диоклитиана. Тъзи еднаквость на положение, по-голѣма отъ онъзи на възрастьта, принуди наклонностьта на младия князъ да рѣши въ моя полза: нищо друго не приготовлява двѣ души къмъ Християнството толкова много, колкото еднаквитѣ имъ сѫдбини, и най-вече когато тѣзи сѫдбини не сѫ благополучни. Константинъ пожела да бѫде орѫдие на моето щастие и ме въведе въ палата.

„Когато бѣхъ азъ пристигналъ въ Римъ, прѣдадената въ рѫцѣтѣ на Диоклитиана императорска власть бѣше раздѣлена, спорѣдъ както я гледаме днесь: императорътъ се бѣше сдружилъ съ Максимиана, и му бѣше далъ името Августъ, и съ Галерия и Констанция, които бѣше нарекълъ цесари. Ако и да бѣше раздѣлена държавата по тоя начинъ между четирма началници, тя обаче припознаваше само единъ върховенъ господарь.

„Азъ съмъ длъженъ, Господа, да ви изобразя тука ясно оня дворецъ, отъ когото вий сте имали хубавото щастие да живѣете далече. Да но да не чуете никога гърменето на шумнитѣ му бури! Да но вашитѣ неизвѣстни дни да прѣминатъ тъмно и безмълвно, като рѣкитѣ въ вѫтрѣшностьта на тъзи долина! Но, горко! животъ умаенъ и миренъ не може всѣкога да ни избавя отъ могѫществото на князетѣ! Вихрушката изкоренява цѣли канари и дървета, тя сѫщо вдига отъ земята и пѣсъчното зърно; често се случава щото единъ царь *да смаже съ скиптра си* една неизвѣстна глава. Понеже

нищо не може да се прѣдпази отъ ударитѣ, които се изтрѣляватъ отъ трона, затова най-благоразумното и полезно нѣщо е да познаваме добрѣ ржката, отъ която можемъ да бѫдемъ поразени.

„Диоклитианъ, който по-напрѣдъ се викалъ Диокдей, видѣлъ първъ пѫть свѣтлината на деня въ Диоклея, малъкъ градецъ въ Далмация. Въ младитѣ си години е билъ войникъ при Пробуса, и послѣ станалъ способенъ генералъ. Въ врѣмето на Карина и Нумериана земалъ важната служба на comte des domestiques, слѣдъ това прѣемникъ на Нумериана, чиято смърть веднага послѣ отмъстилъ.

„Щомъ източнитѣ легиони провъзгласили Диоклитиана за императоръ, и веднага той тръгналъ срѣща Карина, братъ на Нумериана, които царували въ Западъ: одържалъ надъ него силна побѣда, и чрѣзъ нея станалъ самъ господарь на цѣлата Държава.

„Диоклитианъ има прѣвъзходни качества. Неговий умъ е обширенъ, силенъ и смѣлъ; характеръть му обаче много често слабъ, не може да носи тяжестьта на талантливата му способность: всѣко нѣщо, голѣмо или малко, което той работи, произтича отъ единия или отъ другия на тѣзи два източника. Отъ това се забѣлѣзватъ въ живота му най-противоположнитѣ дѣйствия: понѣкога се показва като князь пъленъ съ постоянство, съ мажественность и съ свѣгълъ умъ, прѣзира смъртьта и познава достойнството на своя санъ; принуждава Галерия да върви пѣшкомъ слѣдъ императорската му колесница, както върви послѣдний войникъ; понѣкога пъкъ става толкова боязливъ, щото трепери и отъ самия Галерия; безъ твърда воля и рѣшителность, той се колебае между хиляди планове; завладѣва се отъ най-достоосадителнитѣ суевѣрия, и не се отърсава отъ ужаситѣ на гроба, освѣнъ когато заповѣдува да му се отдаватъ нечестиво названията на Бога и на Вѣчния. Порядъченъ въ своитѣ нрави, търпѣливъ въ прѣдприятия си, безъ удоволствия и безъ химерически въображения, невѣрующъ въ силата на добродѣтелта, неожидающъ нищо отъ признателностьта, може да се види единъ день тойзи господарь на римската империя съблеченъ отъ царската си багряница, заради омразата, която има къмъ человѣцитѣ, и за да докаже в свѣта че е било толкова лесно на Диоклитиана да слѣзне

отъ императорския тронъ, колкото му е било лесно и да се възкачи на него.

„По слабость или по нужда или по нѣкое умозаключенне, Диоклитианъ поиска да си сподѣли властьта съ Максимиана, съ Констанция и съ Галерия. По причина на нѣкой политически планъ, за който може да се кае послѣ, се погрижи да приеме за съобщници въ управлението на държавата си тѣзи князе за да му бждатъ може би подчинени и да му служатъ само за увеличение на достойнство му. Само Констанций му възбуждаше съмнѣние съ добродѣтелитѣ си. По тъзи причина го и отдалечи отъ двореца си и го изпроводи въ вжтрѣшностьта на Галлия, а Галерия задържа при себе си. Нѣма да ви говоря нищо, Господа, за Августъ Максимина, който дѣйствително бѣше доста храбъръ войникъ, но твърдѣ грубъ, неизтѣсанъ и невѣжа князь, и нѣма никакво влияние въ двореца. Минавамъ сега къмъ Галерия:

„Тойзи пастирь на безсловесни стада, роденъ въ сламенитѣ хижини на покрай Дунавска Дация, е хранилъ въ козарската си ограда необуздано властолюбие. Таква е злочестината на една държава, въ която законитѣ не сж укрѣпили, за жалость, наслѣдството на властьта: сърдцата на всички сж безумно възгордени отъ безпрѣдѣлни желания; нѣма никой, който да не се домогнува до държавата; и когато властолюбието не прѣдполага всѣкога способностьта за възвишающия се съ прѣвъзходна природа человѣкъ, тогава би вий видѣли двадесеть посрѣдствени тиранни да досаждатъ на свѣта и да го обезпокояватъ.

„Види се, че Галерий носи на челото си знака, или по̀добрѣ безчестието и повѣхналостьта отъ пороцитѣ си: той е единъ видъ великанъ, на когото гласътъ е ужасенъ и погледътъ страшенъ. Блѣднитѣ потомци на Римлянетѣ мислятъ че, като му отдаватъ името *Армантарий*[25], му отмъстяватъ за ужаситѣ, които имъ вдъхва тойзи свирѣпъ цесарь. Галерий, като нѣкой, който е гладувалъ половината врѣме отъ живота си, прѣкарва днитѣ си на трапезата и продължава въ нощнитѣ мракове низкитѣ си и гнусни оргии. Всрѣдъ тѣзи развратности на царското величие, употрѣбява всичкитѣ усилия да прикрие първата си голота подъ безсрамието на пишностьта си; *но колко по̀-вече* се той завива въ гънкитѣ

на цесарската багряница, толкова по́-вече се вижда овчарский му клашникъ.

„Освѣнъ неутолимата жажда къмъ власть и свирѣпия, насилственъ и буенъ духъ, Галерий въвежда въ палата и друго още едно влиятелно разположение, което е много по́-способно да разбърка и смути империята: това е бѣсната му и слѣпа ярость противъ Христианетѣ. Майката на тоя варваринъ цесарь, една груба, неиздѣлана и суевѣрна селянка, често принасяше въ сламената си низка кѫща жертви на горскитѣ богини. Разгнѣвена отъ силното си негодувание противъ ученицитѣ на Евангелието, че се отказали да зематъ участие въ нейното идолослужение, внушава на сина си силната омраза, която винѫги чувствуваше противъ вѣрнитѣ. Галерий подбоде слабоумния варваринъ Максимиана да прислѣдува Църквата, но не можà въ сѫщото врѣме да убѣди и мѫдрата въздърженность на императора. Диоклитианъ уважава насъ християнетѣ отъ вѫтрѣшностьта на сърдцето си; знае твърдѣ добрѣ, че ний днесь съставляваме най-добрата часть отъ храбритѣ и вѣрни ратници на военната му сила; уповава се на нашата здрава дума, която единъ пѫть му сме дали; даже ни е и сближилъ до своята лична особа: Дороѳей, първъ чиновникъ въ двореца му[26], е единъ забѣлѣжителенъ по добритѣ си дѣла Християнинъ. Скоро ще видитѐ, че императрицата Приска и дъщеря ѝ, княгиня Валерия, сѫ приели кришомъ закона на Господа. Вѣрнитѣ, благодарни отъ добринитѣ на Диоклитиана, и пламенно трогнати отъ довѣрието, което има къмъ тѣхъ, образуватъ около него едно непрѣодолимо ограждение. Галерий знае това, и бѣснотата му отъ него е по́-вече разпалена, защото вижда че, за да нападне отблизу императора, на когото, както се вижда, неблагодарний желае да отнеме властьта, трѣба да погуби по́-напрѣдъ поклонницитѣ на истинския Богъ.

„Такви сѫ двамата князе, които съгласно съ духа на доброто и духа на злото, разпространяватъ благоденствието или опустошението на народитѣ въ империята, спорѣдъ както единий или другий нанася побѣдата. Диоклитианъ, който е толкова искусенъ въ познаването на человѣцитѣ, какъ ли се е случило да избере такъвъ цесарь? Това не може да се обясни *освѣнъ че тъй* бѣше рѣшило онова Провидѣние, което

осуетява мислитѣ на князетѣ и разпръснува съвѣтитѣ на народитѣ.

„Галерий щѣше да бѫде щастливъ, ако бѣше се ограничилъ въ помѣщенията на военнитѣ станове, и ако винаги слушаше само възклицанията на войницитѣ, виковетѣ въ опасноститѣ на сраженията и онѣзи въ побѣдитѣ на славата. Нѣмаше да срѣщне никога между войскитѣ си онѣзи разпустнати и ласкателни придворници, на които занятието е само да разпалватъ страститѣ и да разгоряватъ пороцитѣ, а пъкъ добродѣтелта да изгасяватъ. Нѣмаше да се остави слѣпо и на съвѣтитѣ на единъ вѣроломенъ любимецъ, който постоянно го тласка къмъ злитѣ пѫтища. Тойзи неговъ любимецъ, Господа, принадлѣжи на единъ классъ человѣци, които трѣба да ви покажа; защото тѣ ще влияятъ по необходимость надъ събитията на тоя вѣкъ и надъ сждбинитѣ на Христианетѣ.

„Грохналий и прѣстарѣлъ вече отъ развратенъ животъ Римъ питае въ утробата си една тълпа софисти; тѣ сѫ: Порфирий, Иамвлихъ, Ливаний, Максимъ и други, на които нравитѣ и мнѣнията щѣха да бѫдатъ прѣдметъ на голѣмъ присмѣхъ, ако нашитѣ легкомислия не сѫ бивали много често самото начало на собственитѣ наши злини. Тѣзи личности, ученици на една суетна и безполезна наука, нападатъ и хулятъ Христианетѣ, хвалятъ своето учение, прѣвъзнасятъ умѣренностьта, падатъ низко и се влачатъ прѣдъ нозѣтѣ на голѣмцитѣ си и просятъ отъ тѣхъ злато. Едни отъ тѣхъ се стараятъ сериозно да основатъ новъ градъ, и да го населятъ само съ мждърци и учени человѣци, които, подчинени на Платоновитѣ закони, да прѣкарватъ днитѣ си тихо като приятели и братия; други пъкъ глъбоко си мечтаятъ тайнитѣ на природата скриени подъ символическитѣ знакове на Египтянетѣ; еднитѣ всичко виждатъ въ мисляното, въ идеята, а другитѣ търсятъ всичко въ веществото; еднитѣ проповѣдватъ и учатъ републиката вѫтрѣ въ монархията; твърдятъ че трѣба да се разстрои обществото за да се прѣустрои върху другъ новъ планъ; другитѣ пъкъ, по подражание на Христианетѣ, искатъ да поучаватъ народа въ нравственностьта: тѣ събиратъ народнитѣ тълпи въ капищата, въ кѫтоветѣ и въ кръстопѫтищата на улицитѣ и продаватъ, върху триножнитѣ си дъсчени маси, една добродѣтель, която никакъ *не се поддържа* отъ дѣлата имъ и отъ

нравитѣ имъ. Раздѣлени между себе си за врѣда на доброто и съединени за полза на злото и подгордени отъ суетностьта, мислятъ се за високи гении, стоящи по-нагорѣ отъ общенароднитѣ учения; нѣма други по-забѣлѣжителни глупости, по-странни идеи и по-чудовищни системи отъ онѣзи, които тѣзи софисти произвождатъ всѣки день. Иероклей имъ е началникътъ: той е дѣйствително способенъ да прѣдвожда такъвъ полкъ.

„Тойзи любимецъ на Галерия, както и вий, Господа, много добрѣ знаете, управлява днесь Ахаия: той е отъ ония человѣци, които, когато въ Държавитѣ ставатъ смущения, се вмушватъ въ съвѣта на голѣмцитѣ, и имъ стават полезни чрѣзъ нѣкоя си способность въ общитѣ работи и чрѣзъ едно маложелаемо улеснение въ скоро и хитро говоряне върху всичкитѣ прѣдмети. Иероклей, по произхождение Гъркъ, съмнително е да ли е билъ Хритианинъ въ младитѣ си години или не; но понеже гордостьта на человѣческото учение му е покварила ума, той се е прѣдалъ на философическитѣ секти. Не се познаватъ въ него вече никакви слѣди отъ първата му религия; у него има само единъ видъ лудость, неистовство и бѣсъ, въ които го вкарва самото име на Бога, Когото е оставилъ. Навикналъ е да употрѣбява лицемѣрния язикъ и душевнитѣ стръмления на училището, въ което се учи лъжливата мѫдрость. Думитѣ за свободата, за благодѣтелта, за знанието и за успѣха въ просвѣщението и въ человѣческото благополучие излизатъ му постоянно отъ устата. Тойзи вторъ Брутусъ обаче е единъ доленъ придворникъ, тойзи другъ Катонъ е изтощенъ отъ гнѫснитѣ си страсти, тойзи апостолъ на вѣротърпимостьта е най-невѣротърпящъ отъ смъргнитѣ, и тойзи обожатель на человѣчеството е кървопроливащъ гонитель. Константинъ го мрази, Диаклитианъ му се бои и го ненавижда скришно, но той е спечелилъ искренното довѣрие на Галерия; нѣма другъ съперникъ при тоя князь освѣнъ Публиусъ, римский префектъ. Иероклей се опитва да зарази и развърти ума на злощастния цесарь: се показва прѣдъ очитѣ на свѣта едно отвратително зрѣлище на самозванъ и лъжливъ мѫдрецъ, който развръщава, въ името на просвѣщающата наука, единъ человѣкъ, който царува надъ *человѣцитѣ.*

„*Иеронимъ,* Августинъ и азъ се срѣщнахме съ Иеро-

клея въ школата на Евмения. Тонътъ, когото употрѣбяваше въ острите си и рѣшителни изражения, сериозното му и гордѣливо лице, го правѣха омразенъ на нашата простота и искренность. Види се че и самото му външно лице отблъсва благосклонността и довѣренността; тѣсното му и сплескано чело показва упоритостьта му и духа на разположението му, лукавитѣ му очи имать нѣщо безпокойно, като онѣзи на дивия звѣрь; погледътъ му е въ едно и сѫщо врѣме страшливъ и свирѣпъ; дебелитѣ му устни сѫ почти всѣкога полуотворени съ една жива, жестока и лукава усмивка; рѣдкитѣ му и твърди влакна на космитѣ, които висятъ безпорядъчно, изглеждатъ че не приличатъ почти въ нищо на онѣзи, които е Богъ спустналъ като мрѣжа отъ главата по рамената на младитѣ момци, а пъкъ на старцитѣ ги е подбралъ на горѣ и е украсилъ главитѣ имъ съ тѣхъ, като съ изплетени отъ бѣли пролѣтни цвѣтя вѣнци. Не мога да узная, какво безстидно и безчестно нѣщо дише въ всичкитѣ черти на тоя софистъ; види се че гнюснитѣ му ржцѣ би могли да носятъ много злѣ войничката сабля, но би държали много искусно перото на безбожника или ножа на убийцата.

„Таква е грозотата на человѣка, когато е, тъй да речемъ, останалъ само съ тѣлото си, и отрича душата си.

„Една обида, която азъ получихъ отъ Иероклея, и която отблъснахъ по единъ начинъ, по който го покрихъ съ срамъ прѣдъ очитѣ на всичкия дворецъ, стана причина да му се запали въ сърдцето противъ мене една непримирима ненависть. По никой начинъ той не можеше да търпи да гледа благоволението, което Диоклитианъ имаше къмъ мене, и приятелството ми къмъ Константиева синъ. Себелюбието му еднажъ наранено и завистьта му раздразнена, той нѣмаше нито една минута спокойствие, догдѣто не намѣри случая да ме погуби, и тойзи случай не се забави да се прѣдстави.

„Уви! азъ бѣхъ много малко достоенъ за да ми завиждатъ человѣцитѣ! Три години прѣкарани въ Римъ, въ безчинствата на младостьта, бѣха достатъчни да ме направятъ да забравя всичката си почти религия. Дойдохъ и до онова хладнокръвие, което се много мжчно поправя и дава пòмалко надежда *отъ колкото* прѣстжплението. Писмата обаче

на майка ми Сепфора и увѣщанията на бащиновитѣ ми приятели често обезпокояваха заблудената ми безопасность.

„Между человѣцитѣ, които си напомняха за баща ми, бѣше единъ и Марцеллинъ, Римский епископъ[27] и началникъ на всеобщата Църква. Той живѣеше при християнскитѣ гробища, къмъ оттатъшния брѣгъ на Тибъръ, въ едно пусто мѣсто около гробоветѣ на святитѣ апостоли Петра и Павла[28]. Неговото жилище, състояще се отъ двѣ стаички, се допираше до стѣната на гробарската Църквица. Единъ звънецъ, окаченъ надъ входа на спокойното прибѣжище, извѣстяваше на Марцеллина дохождането на живи или донасянето на мъртви человѣци. До вратата, която самъ епископътъ отваряше на пѫтницитѣ, се виждаха тоягитѣ и обущата на епископитѣ, които дохождаха отъ всичкитѣ страни на свѣта за да му даватъ отчетъ за положението на стадото Христово. Тамъ се срѣщаха Пафнутий отъ Горна-Ѳиваида[29], който изпѫждаше демонитѣ съ словото си; Спиридонъ, Тримиѳунский епископъ; Осий, Кордуйский изповѣдникъ; Архелай отъ Касхара, който посрами Манента; Иоаннъ, който разпространи въ Персия свѣтлината на вѣрата; Фрументий, който основа Еѳиопийската Църква; Ѳеофилъ, който се бѣше върналъ отъ посланието си въ Индия; и онъзи заробена Християнка, която, ако и плѣнница, прѣобърна въ Христовата вѣра цѣлия Ивирийски народъ. Саллонътъ на Марцеллиновия съвѣтъ бѣше една аллея отъ стари тисови дървета, която се простираше на длъжъ покрай гробищата. Тамъ той, като се разхождаше съ другитѣ епископи, разсѫждаваше съ тѣхъ върху нуждитѣ на Църквата. Прѣдметитѣ, за които се срѣщаха и се разговаряха тѣзи пастири, бѣха да унищожатъ ереситѣ на Доната, на Новатиана и на Ария, да обнародватъ правилата, да свикватъ събори, да съграждатъ болници, да откупуватъ плѣнници, да помагатъ на бѣдни, на сироти, на странни, и да изпроваждатъ проповѣдници у варварскитѣ народи. Често въ срѣднощнитѣ тъмнини, Марцеллинъ, като се грижеше бодро самъ за спасението на всички, слизаше отъ стаята си и отиваше при гроба на святитѣ Апостоли. Тамъ клѣкнатъ на колѣнѣ прѣдъ праха на останкитѣ имъ, се молѣше прѣзъ цѣлата нощь, и се *чуваше само когато* изгрѣваха първитѣ утренни лъчи на слън-

Тогава, като си откриваше побѣлѣлата отъ старость

глава и полагаше на земята изплетената си отъ бѣла вълна тиара, неизвѣстний святитель си вдигаше на горѣ помирителнитѣ ржцѣ и благославяше града и свѣта[30].

„Когато минавахъ отъ Диоклитиановия палатъ въ тоя християнски дворецъ, не можахъ да се въздържа да не бжда поразенъ отъ едно голѣмо удивлепие. Между християнската на Евангелието нищета въ двореца на Марцеллина намѣрвахъ традициитѣ на Августовия палатъ и на Мециновия; една древна вѣжливость, сериозна веселость, проста и благородна краснорѣчивость, разнообразна поучителность, неповрѣденъ вкусъ и твърдо разсжждение. Говорѣше се, че това сжщо жилище е било прѣдназначено отъ Бога да бжде люлката на единъ другъ Римъ и единствено покровище на искуствата, на словеснитѣ науки и на просвѣщението.

„Марцеллинъ се стараеше по всѣки начинъ да ме възвърне пакъ къмъ Бога. Нѣкога, когато слънцето отстжпяше еверната си държава на звѣздитѣ, ме завеждаше при брѣговетѣ на Тибъръ или въ градината на Саллюстия, и ми говорѣше за религията, и желаеше съ отеческа благость да ме освѣтли върху погрѣшкитѣ ми. Но отклоненията и заблужденията на лудата ми младость бѣха по-желателни отъ истината. Безъ да се възползувамъ отъ тѣзи благотворителни разходки, азъ желаяхъ скришно въ сърдцето си пакъ да се завърна при яворитѣ на Фронтона, въ многостълпнитѣ прустове на Помпея, или въ онѣзи на Ливия[31], които сж пълни съ древни картини; понеже трѣба да си изповѣдамъ постоянното безчинно и срамно поведение, казвамъ ви, Господа, че азъ жалѣяхъ да съмъ при капищата на Изиса и на Кибела, да се намѣря въ безчестнитѣ праздници на Адониса, въ цирка, въ театритѣ, мѣста отъ които отдавна бѣше вече излѣтѣла срамежливостьта въ звуковетѣ на Овидовата муза. Марцеллинъ, слѣдъ като направи при мене единъ безъ никаква сполука опитъ съ нѣколко милостиви помъмряния, употрѣби строги мѣрки: „Ще бжда принжденъ“, говорѣше ми често, „да те отлжча отъ обществото на вѣрнитѣ, ако слѣдувашъ да живѣешъ отдаленъ отъ тайнствата на Иисуса Христа“.

„Азъ не обрѫщахъ никакво внимание върху тѣзи негови *съвѣти, а се измѣвахъ на* заплашванията; животътъ ми стана

прѣдметъ на общъ скандалъ: най-сетнѣ святителтъ се принѫди да изстрѣли срѣща мене громоветѣ си.

„Единъ день отидохъ при Марцеллина; потеглихъ звънеца на прѣградната врата при гробищата, и тутакси двѣтѣ вратници се разтвориха и се отдѣлиха една отъ друга съ силно скърцане на пантитѣ си. Видѣхъ първѣйшия епископъ изправенъ при входа на отворената Църквица. Държеше въ ржката си една страшна книга, подобна на запечатаната съ седемь печати, които само Агнецътъ може да развали. Диакони, просвитери и епископи стояха мълчеливо и, наредени неподвижно около гробоветѣ и подобни на възкръснати праведници, присѫтствуваха на Божието сѫдилище. Очитѣ на Марцеллина изпущаха пламъци. Той вече не бѣше добрий пастирь, който вкарва въ кошарата си заблудената овца, а бѣше Моисей, който обявяваше смъртната присѫда противъ невѣрния обожатель на златното теле; бѣше Иисусъ Христосъ, който изгонилъ съ бичъ осквърнителитѣ на храма. Въ сѫщата минута всички изпружватъ ржцѣтѣ си и ги издигатъ срѣща мене и си отвращатъ главитѣ назадъ за да ме не гледатъ; тогава върховний епископъ съ единъ страшенъ гласъ се извика:

„Да бѫде проклѣтъ тойзи, който осквернява съ лошитѣ „си нрави чистотата на християнското име! да бѫде про„клѣтъ, който не се приближава до жертвенника на истинския „Богъ! да бѫде отлѫченъ отъ Църквата на Християнетѣ, „който гледа равнодушно гнѫсотата на идолопоклонството!“

„Всичкитѣ епископи се извикаха:

„Да бѫде проклѣтъ!“

„Тутакси Марцеллинъ влиза въ Църквата, и святитѣ двѣри се затварятъ прѣдъ мене. Множеството на избранитѣ се разпръсва за да избѣгне моето срѣщане; азъ проговорихъ нѣколко думи, но никой не ми се отговори: всички се отстраняваха и бѣгаха отъ мене, като отъ человѣкъ заразенъ отъ прилѣплива болесть. Както изгоненний отъ земния рай Адамъ, тъй и азъ, прокълненъ заради падането си, се намѣрихъ въ единъ покритъ съ кѫпини и тръне свѣтъ.

„Обзетъ отъ единъ видъ вѣртоглавие и смутенъ, качвамъ се безпорядъчно въ колесницата си, и, слѣдъ дълги обика*ления, стигвамъ въ* амфиѳеатра на Веспасиана. Тамъ запирамъ *конитѣ си съ пѣна* и зной коне. Слизамъ отъ колесницата;

приближавамъ се до източника, гдѣто приживѣлитѣ гладиатори угасяватъ жаждата си слѣдъ борбата: и азъ, като тѣхъ, искахъ да си поразхладя горящата отъ силна тѣлесна и душевна жажда уста. Нѝо-напрѣдния день бѣше имало устроени отъ богатата и знаменита римлянка Аглаида игри; но въ това врѣме всички тѣзи мѣста бѣха праздни и глухи. Невинната жертва, която моитѣ прѣстжпления бѣха отдавна още заклали, ме прослѣдваше отъ висотата на небото. Новий Каинъ, развълнуванъ и праздноскитажщъ се, влѣзнахъ въ амфиѳеатра; вмушнахъ се въ тъмнитѣ и осамотени праздни галерии. Не се слушаше тамъ никакъвъ шумъ, освѣнъ крѧкането на нѣколко изпоплашени птици, които удрѣха лѣтѣщемъ сводоветѣ съ крилата си. Като пообиколихъ разнитѣ етажи, полѣгнахъ малко за да се успокоя възъ единъ столъ отъ първия разрѧдъ. Искахъ да позабравя, чрѣзъ видътъ на това язическо здание, и божественото осжждение и религията на моитѣ отци. Праздни усилия! тамъ само единъ отмъстителенъ Богъ се прѣдставляваше въ памятьта ми. Внѣзапно ми дойде на ума, че това здание трѣба да е направа на единъ разпръснатъ народъ, спорѣдъ думитѣ на Иисуса Христа. Чудна е сждбата на Иакововитѣ синове! Израилъ, поробенъ отъ Фараона, издигна египетскитѣ палати; Израилъ, поробенъ отъ Веспасиана, е съградилъ тоя паметникъ на римското могжщество! Трѣба тойзи народъ на всѣкждѣ, даже и всрѣдъ всичкитѣ си бѣдствия, да има рѧка въ всичкитѣ величия.

„Когато се азъ прѣдавахъ на тия размишления, дивитѣ звѣрове, затворени въ подземнитѣ лѣгалища на Амфиѳеатра, започнаха да рикатъ; азъ се уплашихъ и се стрѣснахъ, и, като хвърлихъ погледитѣ си върху тризнището, видѣхъ че още стои кръвьта на разпокжсанитѣ въ послѣднитѣ игри нещастници. Едно голѣмо смущение ме обзе: въобразихъ си, че се намирамъ въ срѣдата на това тризнище, за да се рѣша: или да бжда съжванъ отъ зжбитѣ на лъвоветѣ и да се изгубя, или да се откажа отъ Бога, Който е умрѣлъ зарадъ мене; рекохъ си на себе: „Ти, Евдора, не си вече Християнинъ, но, ако нѣкога пакъ искашъ да бждешъ Християнинъ, какво ще правишъ“?

„*Станахъ веднага и се* дърпнахъ на вънъ отъ зданието:

качихъ се на колесницата си и се върнахъ въ жилището си. Страшний въпросъ на съвѣстьта ми цѣлата нощь звънтѣше вътрѣ въ моето сърдце. Даже и днесь още тъзи сцена често се прѣдставлява въ памятьта ми, като да намирамъ въ нея нѣкое ободрение отъ Бога".

Евдоръ, като произнесе тия думи, неожиданно прѣстана да говори. Съ очи неподвижни и вторачени напраздно, и съ лице развълнувано, се виждаше като поразенъ отъ нѣкое свърхестествено видѣние. Събранието, очудено и уплашено, мълкнà и нищо друго не се слушаше вече, освѣнъ шумулението на Ладона и на Алфея, които обливатъ съ бистритѣ си води двойния брѣгъ на острова. Евдоровата майка, уплашена и стрѣсната отъ това положение на сина ѝ, става и навървя къмъ него безпокойна. Младий Христианинъ, като се повърна въ себе си, побърза да утиши безпокойствията на майка си, като започнà разказа си пакъ по сжщия начинъ;

КРАЙ НА ЧЕТВЪРТАТА КНИГА.

КНИГА ПЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ

Продължение на разказа. Императорский дворецъ отива да прѣкара лѣтото въ Байесъ. Неаполъ. Къщата на Аглаида. Разходка на Евдора съ Августина и Иеронима. Срѣщането имъ при гроба на Сципиона. Ѳрасей, Везувский пустиножитель. Неговата история. Раздѣла на тримата приятели. Евдоръ се завръща въ Римъ съ императорската свита. Катакомбитѣ. Приключение на императрицата Приска и на принцесса Валерия, нейна дъщеря. Евдоръ, изпаденъ отъ палата, се изпровожда на заточение въ войската на Константия. Оставя Римъ. Прѣминава Италия и Галлия. Стига до Агриппина при брѣговетѣ на Римъ. Намира римската войска готова да продължава сраженията си съ Франкитѣ Служи като простъ войникъ между критскигѣ стрѣлци, които съставляватъ, заедно съ Галлитѣ, авантгвардията на Константиевата войска.

Впечатлѣнието, Господа, което онзи нещастенъ день остави въ ума ми, и което е сега толкова живо и глъбоко утвърдено въ мене, тогава се заличи и се скоро забрави. Моитѣ млади приятели ме обиколиха, подиграваха се съ мене за страховетѣ ми и за гризенията на съвѣстьта ми, и се прикасваха отъ смѣхъ за проклятията, които бѣше истрѣлилъ срѣщу мене единъ неизвѣстенъ, безъ влияние и безъ власть, първосвященникъ.

„Императорский дворецъ, който въ това врѣме се прѣмѣсти отъ Римъ въ Байесъ, като ме извлѣче отъ театра на моитѣ заблуждения, ме откара тамъ гдѣто да си напомнямъ тѣхнитѣ наказания; и, като счетохъ себе си изгубенъ вече и отчаянъ, че неще мога да се завърна пакъ при Христианетѣ, *нищо друго не мислѣхъ, освѣнъ* да се прѣдамъ на удоволствията.

„Щѣхъ да броя, Господа, между щастливитѣ си дни на живота и лѣтото, което прѣкарахъ близу до Неаполъ заедно съ Августина и Иеронима, ако бѣше възможно да сѫществуватъ щасливи дни, когато человѣкъ забравя Бога и се прѣдаде въ заблуждението на страститѣ си.

„Свитата на прѣнесенния дворецъ бѣше тържествена: всичкитѣ князе, приятели или синове на цесаритѣ, бѣха тамъ събрани. Тамъ се виждаше Лициний[1] и Северъ[2], военни другари на Галерия; Даий[3], който неотдавна бѣше излѣзалъ като овчарь отъ лѣсоветѣ и внукъ на самия цесарь; Максентий[4], синъ на Августа Максимина. Но Константинъ прѣдпочиташе нашето другарство отколкото онова на князетѣ, които бѣха завистници на добродѣтелитѣ, на мѫжественността и на прочутото и славно име на тоя великодушенъ и благороденъ князь, и явни или скришни негови врагове.

„Ний отивахме по̀-често въ Неаполъ, въ палата на прочутата Аглаида[5], римска госпожа, на която отпо̀напрѣдъ ви явихъ името. Тя произхождаше отъ рода на сенаторитѣ и бѣше дъщеря на проконсула Арсакия. Нейнитѣ богатства бѣха огромни. Седемдесеть и трима души интенданти управляваха имѣнията ѝ; тя бѣше устроила на свои разноски три пѫти публичнитѣ игри. Хубостьта ѝ се сравняваше съ талантитѣ ѝ и съ прѣлеститѣ ѝ; събираше около себе си всичко, което запазваше още изящността на обращението и вкуса на литературата и на искуствата. Щастлива щѣше да бѫде ако, въ упадъка на Римъ, бѣше обичала по̀-добрѣ да бѫде втора Корнелия, отколкото да напомня възпѣванитѣ и прѣпохвалени отъ Овида знаменити жени, Проперсия и Тибулла!

„Севастианъ[6] и Пахомий[7], сотници въ гвардията на Константина; Женесъ[8], знаменитъ актьоръ и наслѣдникъ на Роскиусовитѣ таланти; Бонифаций[9], първъ интендантъ въ палата на Аглаида, може би и твърдѣ любезенъ на господарката си, всички украсяваха съ блѣстящия си духъ и съ веселитѣ си лица тържествата на сластолюбивата Римлянка. Но Бонифаций, человѣкъ прѣданъ на удоволствията, имаше три прѣвъзходни качества: гостоприемството, щедростьта и състраданието. Когато излизаше отъ оргиитѣ и пиршествата, отиваше по площадитѣ и кръстопѫтищата за да търси да помага на пѫтницитѣ, на чужденцитѣ и на бѣднитѣ. И самата

Аглаида, при всичкия си развратенъ животъ, отдаваше голѣмо почитание на вѣрнитѣ, и имаше едно просто вѣрване въ останалитѣ части отъ тѣлото на мѫчениците. Женесъ, явенъ врагъ на Христианетѣ, се присмиваше на слабостьта ѝ.

„Е добрѣ!“ отговаряше тя, „и азъ сѫщо си имамъ своитѣ „суевѣрия. Вѣрвамъ въ силата на пепела на умѣршия за „своя Богъ Христианинъ, и желая щото Бонифаций да отиде „да търси останки отъ тѣлото на нѣкой мѫченикъ Христиа„нинъ, и да ми ги донесе“.

„Славна покровителко“, отговори ѝ съ насмѣшка Боние„фаций, „ще зема злато и благовонни масла. Ще отида да „търся мѫченически останки, и ще ти ги донеса: но ако ти „се донесатъ моитѣ собствени останки подъ мѫченическо „име, ще ги приемешъ ли?“

„Съ такви разговори прѣкарахме една частъ отъ нощитѣ между това съблазнително и опасно другарство; азъ живѣяхъ заедно съ Августина и Иеронима въ Константиновия градъ, който бѣше построенъ върху склона на гората Павсилиппа, Всѣка зарань, щомъ се явяваше утрешната зора[10], отивахъ подъ единъ многостълпенъ прустъ, който се простираше на длъжъ покрай морето. Слънцето изгрѣваше прѣдъ мене на Везувския върхъ: освѣтляваше съ най-приятнитѣ си огневе планинската верига на Салерна, ясносиния цвѣтъ на насѣяното съ бѣлоплатнени риболовни кораби море, островитѣ на Капрея, на Инария и на Прохита, морето и миса на Мизена и на Баиеса съ всичкитѣ си очарователности.

„Намокренитѣ отъ бисеровидна роса цвѣтя и сладковкусни овощия сѫ по-малко нѣжни, прохладителни и приятни отколкото що е видътъ на Неаполъ, когато се вдигатъ отъ него утрѣшно врѣме нощнитѣ сѣнки. Азъ колчимъ стигвахъ въ пруста за да се намѣря при морския брѣгъ, всѣкога се удивлявахъ до изстѫпление, защото шумътъ на вълнитѣ едвамъ оставяха да се слуша малко легкото и приятно шуртѣне на единъ изворъ. Възхитенъ прѣдъ тъзи картина, азъ се подпирахъ на единъ стълпъ, и, безъ мисъль, безъ желание и безъ намѣрение, оставахъ по цѣли часове за да подишамъ сладкъ въздухъ. Прѣлестьта бѣше толкова глъбока, щото ми се виждаше, че тойзи божественъ въздухъ промѣня*ваше собствено то мое* сѫщество, и че съ едно неизразимо

удоволствие се издигахъ къмъ небесната твърдь, като нѣкой неопятненъ и легъкъ духъ. Боже всемогѫщий! колко бѣхъ далече азъ отъ да съмъ такъвъ небесенъ и свободенъ отъ веригитѣ на страститѣ духъ! Колко това дебело тѣло ме привързваше къмъ праха на свѣта, и колко бѣхъ окаяненъ че толкова много ночувствувахъ прѣлеститѣ на Божието сътворение, а пъкъ толкова малко мислѣхъ за Създателя! Ахъ! когато азъ, по видимому свободенъ, мислѣхъ че плувамъ въ свѣтлината, тогава би нѣкой Християнинъ, обремененъ съ желѣзни окови и хвърленъ за Христовата вѣра въ тъмницата, оставялъ дѣйствително земята и се възкачвалъ прославенъ въ лѫчитѣ на вѣчното слънце!

„Уви! ний слѣдвахме измамливитѣ си суетни удоволствия. Нашето занимание прѣзъ днитѣ ни бѣше да чакаме, или да търсимъ, нѣкоя виновна хубость, да я гледаме че върви прѣдъ насъ въ нѣкоя ладия, че ни се ухилва отъ срѣдъ вълнитѣ, да плуваме съ нея по морето, повърхностьта на което сѣяхме съ цвѣтя, да вървимъ слѣдъ вълшебницата вѫтрѣ въ оня отъ миртове лѣсъ и въ блаженитѣ полета, гдѣто Виргилий е положилъ Елизея, и това всичко бѣше единъ неизтощимъ източникъ на разкаятелни сълзи. Може би да сѫществуватъ климати опасни за добродѣтелта по причина на чрѣзмѣрното имъ сладострастие. И не е ли сѫщото онова, което една остроумна басня поиска да поучи съ разказа си, че Парѳенопа се е основала върху гроба на една Сирина[11]? Приятний на зрѣнието и разноцвѣтенъ блѣсъкъ на полето, хладната температура на въздуха, кръглата околность на планинитѣ, нѣжното криволичане и лѫкатушане на рѣкитѣ и на долинитѣ правятъ въ Неаполъ толкова много прѣлъщения на чувствата, щото всичко облегчава и нищо не досажда. Неаполитанецътъ, полунагъ, приказва че се осѣща да живѣе подъ влиянието на едно милостиво небо, отказва се да работи щомъ спечели единъ оболъ[12], който му стига за дневния хлѣбъ. Едната половина отъ неподвижния си животъ прѣкарва подъ слънчевитѣ горѣщи лѫчи, а другата половина се вози на колесница весело, като изпуща радостни викове; нощя се плѣснува и се изпружва върху площадитѣ прѣдъ нѣкой храмъ, и тамъ спи, безъ никоя грижа за бѫдѫщето си, до подножието на нѣкоя статуя отъ боговетѣ си.

„Могли ли би да си помислите и да повѣрувате, Господа, че ний сме били доволно безчувствени за да не завидимъ участьта на тия человѣци, и че тойзи безгриженъ и безъ утрешенъ день животъ не ни се виждаше като прѣпълнена мѣрка на благополучието? Това нѣщо често ни се прѣдставяше за прѣдметъ на разговоритѣ, когато, за да избѣгнемъ полуденнитѣ жеги, се оттегляхме въ построената вътрѣ въ морето часть на палата. Когато бѣхме лѣгнати възъ изработенитѣ си отъ слонова кость одъри, слушахме шума на вълнитѣ надъ главитѣ си. Ако нѣкоя силна и тъмна буря ни изненадаше вътрѣ въ това завѣтрено мѣсто, робетѣ запалваха свѣтилници съ най-многоцѣнното нардово масло на Арабия. Тогава влизаха младитѣ Неаполитанки, които носѣха Пистумски тряндафилли въ Нолайски чаши[13]. Когато вълнитѣ бучаха изотвънъ, тѣ пѣяха и образуваха прѣдъ насъ мирни кръгли хорове, които ми напомняха нравитѣ на Гърция; по тоя начинъ се осѫществяваха за насъ баснитѣ на поетитѣ; чинеше ни се че виждахме плясанията на нереидитѣ въ пещерата на Нептуна.

„Когато слънцето отиваше къмъ гроба на Енеевата кърмачка[14] и вкарваше една часть отъ Неаполския заливъ въ сѣнката на гората Павсилиппа, тримата приятели се раздѣляха. Иеронимъ, когото любовьта влѣчеше къмъ учението, отиваше да се съвѣтва съ брѣга, гдѣто Плиний бѣше станалъ жертва на сѫщата любовь, да пита праха на разоренния Херкуланъ и да се научи коя е причината на страшнитѣ бучения, които се слушатъ въ сѣроизригвающия душникъ. Августинъ, съ Виргилия въ рѫка, набързо прѣгледваше брѣговетѣ, които тойзи безсмъртенъ поетъ е възпѣлъ, езерото на Аверна, пещерата на Сибилла, Ахерона, Стикса и Елисейскитѣ полета; най-вече удоволствие почувствуваше когато прочиташе нѣколко пѫти нещастията на Додона, при гроба на нѣжния и славенъ, гений, който е написалъ жаловитата история на тъзи нещастна царица.

„Князь Константинъ, пъленъ съ благородна ревность да се учи, ме покани да тръгна и азъ слѣдъ него за да отидемъ при памятницитѣ, които се споминатъ въ историята. Обиколихме съ една ладия залива на Байесъ: намѣрихме развалинитѣ на Цицероновия домъ[15], познахме мѣстото на кора-

ботрошението на Агриппина, плоский морски брѣгъ, гдѣто се бѣ тя избавила, палата, гдѣто нейний синъ чакалъ сполуката на матероубийството, и малко по-надалечъ жилището ѝ, гдѣто тъзи нещастна майка бѣше изпружила на убийцитѣ утробата си, за да имъ покаже, че тя е носила вътрѣ въ чрѣвата си Нерона. Посѣтихме въ Капрея подземнитѣ изби, свидѣтели на Тибериевитѣ безчестни дѣла. „Ахъ!“ говорѣше Константинъ, „колко нещастенъ е онзи человѣкъ, който е господарь на цѣлия свѣтъ, а пъкъ е принуденъ чрѣзъ съзнанието на прѣстжпленията си да заточи самъ себе си въ тъзи стръмна канара!“

„Таквитѣ великодушни чувства у наслѣдника на Константия, и може би на римската империя, ми прѣдставляваха по-любезенъ князъ-покровителя и другаря на юношеството. Тъй сжщо не оставяхъ да ми избѣгне никой случай, чрѣзъ който да раздразня властолюбивитѣ идеи вътрѣ въ сърдцето на Константина, защото ми се вижда че неговото властолюбие ще бжде надеждата на свѣта.

„Една раскошна баня ни чакаше слѣдъ тѣзи разходки. Аглаида ни принесе всрѣдъ градинитѣ си единъ продължителенъ и вкусенъ обѣдъ. Вечерното угощение бѣше приготвено възъ една площадка покрай морето, между разцъвнати протокали. Мѣсячината съ среброзлатовидната си свѣтлина ни заемаше своя свѣтилникъ: тя се виждаше ясна и безъ никоя мрѣжа между звѣздитѣ като нѣкоя царица всрѣдъ двореца си; живий ѝ блѣсъкъ правѣше блѣденъ пламъка, който излизаше отъ върха на Везувия; и, като изображаваше съ ясносинкъвъ цвѣтъ червенния димъ на вулкана, начертаваше една небесна джга въ нощьта. Хубавий феноменъ, изгледътъ на тихата свѣтлина, брѣговетѣ на Соррента[16], на Помпея и на Хераклия[17], се отражаваха въ вълнитѣ, и се слушаше отдалече, по морето, пѣнето на Неаполитанския риболовецъ.

„Тогава напълняхме чашитѣ си отъ едно много вкусно вино, намѣрено въ зимницитѣ на Хорация, и пихме въ честь на тритѣ Аморови сестри, дъщери на Могжеството и на Хубостьта. Ний, съ вѣнци на главитѣ си отъ постоянно зеленѣжща се дива миродия и отъ малотрайни рози[19], се поощрявахме да се повеселимъ и да се възползуваме отъ живота, *тъй като неговата* трайность е кратка, и пѣехме:

„Ще оставимъ тъзи земя, тоя любимъ домъ, тъзи обо-
„жаема домашинка. Отъ всички насадени съ нашитѣ ржки
„дървета, никое, освенъ омразний кипариссъ, нѣма да при-
„дружава въ гроба еднодневния си господарь“.

„Послѣ възпѣхме надъ лирата прѣстжпителнитѣ си страсти:

„Далече отъ тука, священи връвчици, украшение на сра-
„межливостьта, и вий дълги рокли, които покривате нозѣтѣ на
„дѣвицитѣ, искамъ да празднувамъ искуснитѣ кражби и ща-
„стливитѣ дарове на Венера! Другъ нѣкой нека прѣброди мо-
„ретата, нека събере съкровищата на Хермуса и на Ганга,
„или нека търси праздни почести въ опасноститѣ на войната:
„колкото за мене, азъ градя всичката си слава върху това:
„да живѣя робъ на хубостьта, която ме плѣнява. Охъ! колко
„обичамъ живѣянето въ полетата! тамъ напъстренитѣ съ росни
„цвѣтя ливади и брѣговетѣ на рѣкитѣ колко веселятъ чув-
„ствата на человѣка! Кой ще ме остави да прѣкарамъ жи-
„вота си безъ слава вжтрѣ всрѣдъ лѣсоветѣ? Колко голѣмо
„е удоволствието когато вървя слѣдъ Делия въ нашитѣ по-
„лета и ѝ нося въ обятията скороденото ягне! Ако нощно
„врѣме вѣтроветѣ клатятъ моята сламена колибка, ако дъж-
„дътъ иде като порой върху моя покривъ. . .“

„Но защо, Господа, да продължавамъ да ви описувамъ разстройството на тримата безумници? Ахъ! нека говоримъ по-добрѣ за онѣзи пеприятности, които сж свързани съ ония толкова праздни отъ блаженъ животъ нѣща! Не мислѣте, че ний бѣхме щастливи всрѣдъ тѣзи измамливи и лъжовни удоволствия. Едно необяснимо безпокойствие силно ни мжчаше. Нашето благополучие можеше да бжде пълно ако бждемъ обичани тъй сжщо, както и ний обичаме[20]; защото всѣки единъ иска да намѣри животъ въ тогози, когото обича. Но, вмѣсто истина и миръ въ своитѣ нѣжни обичания, ний срѣщаме само лицемѣрия, безспокойствия, сълзи, зависти и хладнокръвие. Едни слѣдъ други, невѣрни и изневѣрени, длъжни бѣхме да обичаме винжги онъзи жена, която веднага бѣхме обикнали. Тѣлото и душата на друга се лишаваше отъ извѣстна приятность, и това прѣчаше да бжде нашата привързанность трайна. И когато намирахме идеалния прѣдметъ на своитѣ мечти, сърдцето ни отново ставаше утекчено, очитѣ ни се отваряха въ *нечакани погрѣшки, и тутакси* се принуждавахме да скър-

бимъ за първата си жертва. Такви непълни чувствования ни оставяха само едни разбъркани образи, които минутно смущаваха удоволствията ни, като донасяха всрѣдъ наслажденията ни единъ купъ възпоминания, които се борѣха противъ себе си. И тъй всрѣдь блаженството си ний не бѣхме друго нищо, освѣнъ едни крайно окаяни нещастници, защото бѣхме оставили онѣзи добродѣтелни и благородни мисли, които сж истинската храна на человѣка, и онъзи небесна хубостъ, само която може да удовлетворява безмѣрностьта на нашитѣ желания.

„Благостьта на Провидѣнието направи, щото да блѣсне изведнжжъ една милостива свѣтлина всрѣдъ мраковетѣ на душитѣ ни: Небото допустна, щото първата мисъль на религията да ни дойде отъ самата чрѣзмѣрность на нашитѣ удоволствия; толкова Божиитѣ пжтища сж необясними!

„Единъ день, като се скитахме по околностьта на Байесъ, намѣрихме се близу до Литерна[21]. Гробътъ на Сципиона Афринански[22] тутакси поразй погледитѣ ни: приближихме се до него. Памятникътъ се издига на морския брѣгъ. Една силна буря бѣше търколила статуята, която го украсявала. Върху плочата на саркофага[23] можеше да се прочита още слѣдующий надписъ:

„Непризнателно отечество, ти нѣма да получишъ моитѣ кости“.

„Очитѣ ни се напокриха съ сълзи, като си припомнихме добродѣтелния животъ и умирането въ заточение на Анибаловия побѣдитель. Даже и грубостьта на гроба, която е толкова поразителна при великолѣпнитѣ мавзолеи на толкоаа неизвѣстни человѣци, съ които е пълна Италия, служаше за удвояване на сърдечното ни умиление. Не посмѣяхме да се облѣгнемъ възъ самия гробъ за да си отпочинемъ, а сѣднахме до основанието му и пазяхме набожно мълчание, като да се намирахме при основитѣ на нѣкой храмъ. Слѣдъ едно глъбоко размишление отъ нѣколко минути, Иеронимъ си издигна гласа и ни рече:

„Приятели, прахътъ на най великия Римлянинъ ме силно „подбожда да почувствувамъ живо пашата низкость и мало„важность и безполезностьта отъ единъ животъ, за който започ„вамъ да миеля като за единъ тежъкъ товаръ. Осѣщамъ че

„отъ нѣщо се лишавамъ. Отъ много врѣме на самъ не зная „какъвъ единъ инстинктивенъ пътникъ ме прѣслѣдва кждѣто „и да отивамъ; двадесеть пѫте на день съмъ готовъ да ви „кажа сбогомъ, и да отправя блуждаящитѣ си крачки по „земята, кждѣто ми видятъ очитѣ. Причината на това безпо„койствие да не би да е въ нищожностьта на желанията ни? „Цѣлий животъ на Сципиона ни осажда. Не роните ли сълзи „отъ очудване, не почувствувате ли че саществува едно блажен„ство, което търсимъ, когато виждате Африканеца да въз„връща една жена при съпрага ѝ, когато Цицеронъ ви изоб„ражава тоя великъ человѣкъ[24] между небеснитѣ духове, като „показва на Емилиана, въ единъ сънъ, че саществува единъ „другъ животъ, въ който добродѣтелята се увѣнчава?

„Иерониме“, отговори Августинъ, „ти разказа моята „сащинска история: и азъ, като тебе, съмъ силно безпокоенъ „отъ една душевна болесть, на която не зная причината; „при все това, азъ нѣмамъ, като тебе, нужда да се смуща„вамъ: напротивъ, слѣдъ почивката си силно желая, и би „поискалъ по примѣра на Сципиона да туря днитѣ си въ „най-важната область на тишината. Една скришна душевна „убитость ме изнурява; не зная отъ кждѣ да искамъ благопо„лучието си; колко по-вече изпитвамъ живота, толкозъ по„малко се привързвамъ къмъ него. Ахъ! да по да имаше „нѣкждѣ скриена истина, да но да саществуваше нѣкой „источникъ на неичерпаема, неизтощима и непрѣстанно „подновявана любовь, на която да можемъ да се прѣдадемъ „цѣли; Сципионе, ако твоятъ сънъ не бѣше нѣкое божествено „заблуждение“. . . .

„Съ какъвъ еноусиазмъ би се азъ спусналъ къмъ тоя „источникъ“! се извика съ голѣма живость Иеронимъ. „Брѣ„гове Иордански, пещеро Виелеемска, вий би ме видѣли въ „кратко врѣме въ числото на вашитѣ отшелници! О гори на „Иудея! бждащето пеще може вече да отдѣли отъ мене идеята „на вашитѣ пустини и на моето покаяние“!

„Иеронимъ изрече тѣзи думи съ една ненадѣйна пламен„ность, която ни много очуди. Гръдитѣ му се развълнуваха и затупаха силно; показа ни се като нѣкой жаденъ еленъ, който силно желае да пие вода отъ хладнитѣ източници на любимитѣ му *лѣсове за да утоли жаждата* си.

„Вашето изповѣдване, о мои другари“! рекохъ азъ тогава, „има това чудесно нѣщо, че и то е сѫщо като моето. Но „азъ присъединявамъ въ само себе си и двѣтѣ рани, които „ви мѫчатъ: инстинктивний пътникъ и жаждата за спокоенъ „животъ. Понѣкога тъзи странна болика ме прави да обърна „очитѣ си съ голѣма жалость къмъ религията, която имахъ „въ дѣтинството си“.

„Майка ми, която е Християнка“[25], подкачи пакъ да „говори Августинъ, „често ми говорѣше за хубостьта на нейната „религия, въ която е тя намѣрила, споредъ увѣрението ѝ, „благополучието на моя животъ. Горко! тъзи нѣжна и любезна „майка живѣе въ другата страна на тѣзи морски вълни; може „тя въ тъзи минута да има лицето си обърнато къмъ тѣхъ, „да ги гледа отъ противоположния брѣгъ и да си мисли за „своя синъ“!

„Щомъ Августинъ свърши думитѣ си и единъ человѣкъ, облеченъ съ дълга дреха, каквато носятъ философитѣ на Епиктета[26], излѣзе отъ единъ кѫтъ на Сципионовия надгробникъ. Тойзи человѣкъ изглеждаше като да бѣше на зрѣла възрасть, по-ближна обаче до юношеството, отколкото до старостьта; една ангелска веселость се разливаше по лицето му; можеше да се каже че си е отварялъ устнитѣ само когато е искалъ да изрази най-любезнитѣ и най-важни нѣща.

„Млади господари“, се извика спѣшно, като да бързаше „да ни избави отъ удивлението ни, „ще ме извините ли? „Когато вий дойдохте тука, азъ сѣдѣхъ на едно мѣстенце „при тоя памятникъ[27], и слушахъ, безъ да искамъ, вашитѣ „любопитни разговори. Тъй като азъ сега зная вашата исто„рия, желая да ви разкажа своята; тя ще ви бѫде много „полезна; може би да намѣрите въ нея цѣръ на душевнитѣ „си болики, отъ които се оплаквате“.

„Странникътъ, безъ да чака нашия отговоръ, съ една благородна искренность, сѣдна всрѣдъ насъ и започнà да говори по тоя начинъ:

„Азъ съмъ християнски пустиножитель на Везувия[28]. „Може да сте чули да се говори, че азъ съмъ единственний „житель на върха на тъзи гора. Дохождамъ на врѣменнѣ да „посѣщавамъ гроба на Африканеца; и ето причината на това: „*Когато тойзи великъ мѫжъ* билъ оттеглекъ въ Литерна и се

„утѣшавалъ въ добродѣтелитѣ си, а скърбѣлъ за несправед-„ливостата на непризнателното си отечество, морски разбой-„ници излѣзнали на тоя брѣгъ[29], и нападнали кѫщата на „славния заточенникъ, безъ да знаятъ, кой и какъвъ е билъ „притѣжателтъ ѝ. Били се вече прѣкачили прѣзъ стѣнитѣ, „когато слугитѣ му притърчали, като чули викането, и започ-„вали да защищаватъ своя господарь и да викатъ: проклѣт-„ници, какъ се сте осмѣлили да нападнете кѫщата на Сци-„пиона“! Разбойницитѣ, като чули това име, се завладѣли „отъ страхопочитание, хвърлили оржжията си, и, като си „изпросили помилване, пожелали да имъ се допустне да видятъ „съ очитѣ си побѣдителя на Аннибала; като имъ се удовле-„творило желанието, се оттеглили пълни съ удивление.

„Ѳрасей, моятъ дѣдъ, който произхождаше отъ едно бла-„городно сѣмейство на града Сициона[30], се намиралъ въ тъл-„пата на тѣзи морски разбойници. Откраднатъ и заведенъ съ „тѣхъ когато билъ още дѣте, билъ принуденъ да служи въ „тѣхнитѣ кораби. Той се скрилъ въ кѫщата на Сципиона, и „когато разбойницитѣ се отдалечили, той падналъ прѣдъ но-„зѣтѣ на гостоприемеца си; и му разказалъ своето приклю-„чение. Африканский, трогнатъ отъ неговата участь, го въз-„върналъ въ отечеството му; но родителитѣ на Ѳрасея били „умрѣли прѣзъ врѣмето на заробването му, и имѣнието му се „разпилѣло. Ѳрасей се върналъ назадъ да намѣри освободи-„теля си, който му далъ една малка земица, близу до полската „си кѫща, и го оженилъ за дъщерята на единъ римски ка-„валеринъ. Азъ произхождамъ отъ това сѣмейство, и Ѳрасей ми „бѣше дѣдъ: както виждате, Господа, азъ имамъ законна при-„чина да почитамъ гроба на Сципиона.

„Моята младость е била бурна. Опиталъ съмъ всичко, и „сега се гнѫся отъ всичко. Азъ бѣхъ краснорѣчивъ и зна-„менитъ, и си рекохъ: какво нѣщо е литературната слава ос-„порявана прѣзъ живота, неизвѣстна слѣдъ смъртьта и често „сподѣлена между умѣреностьта и разпустнатостьта? Бѣхъ „властолюбивъ, държалъ съмъ високо положение, и си рекохъ: „струва ли си труда да се откажа отъ единъ спокоенъ жи-„вотъ, и онова, което намирамъ, замѣстява ли онова, което „губя? Наситенъ отъ удоволствията на възрастьта си, не виж-„дахъ *нищо по-добро за въ бѫдѫще*, и силното ми въобра-

„жение ме лишаваше отъ малкото, което още имахъ. Млади „господари, голѣмо зло е за человѣка, ако стигне много рано „до края на желанията си и измине въ нѣколко години ме„чтанията на единъ дълъгъ животъ.

„Единъ день, пълненъ съ най-мрачни мисли, минавахъ „„прѣзъ единъ римски кварталъ, много малко посѣщаванъ отъ „голѣмци, населенъ обаче отъ единъ бѣденъ и многочисленъ „народъ. Едно здание отъ важенъ стилъ[31] и отъ особна по„стройка ми порази погледитѣ. Много человѣци, прави и не„подвижни, се виждаха подъ пруста на здането и се на„мираха глъбоко обмислени. Догдѣто азъ се стараяхъ да „отгатна, какъвъ ли памятникъ ще да е това здание, забѣ„лѣжихъ че минава покрай мене единъ человѣкъ родомъ отъ „Гърция, който, като мене, билъ приетъ за членъ на рим„скитѣ граждане. Той бѣше потомъкъ на Персея[32], послѣденъ „Македонски царь. Неговитѣ прадѣди, слѣдъ като бѣха вла„чили на Полъ-Емила колесницата, станали прости канцела„ристи въ Римъ. Случи ми се еднажъ да го забѣлѣжа въ „жгъла на *Священата Улица*, подъ единъ низъкъ подслонъ, „тъзи голѣма подигравка на Сждбата: разговарялъ се бѣхъ азъ „и по-напрѣдъ понѣкога съ Персеуса, тъй се той наричаше. „Спрѣхъ го прочее за да го попитамъ за какво употрѣбление „бѣше опрѣдѣленъ памятникътъ, когото разглеждахъ. „Това е „мѣстото“, ми отговори, „въ което дохождамъ да забравямъ „трона на Александра: азъ съмъ Христианинъ“. Персеусъ ту„такси прѣскочи стжпалата на притвора, мина посрѣдъ ка„тихуменитѣ[33] и се промъкна въ заградено мѣсто на храма. „Азъ го послѣдувахъ съ развълнувано сърдце.

„Несъразмѣрноститѣ, които владѣяха отвънъ здането, „се забѣлѣзваха и отвжтрѣ; но тѣ бѣха поправени чрѣзъ смѣ„лия и сполучливъ стилъ на сводоветѣ и чрѣзъ религиозното „впечатлѣние на сѣнкитѣ имъ. Вмѣсто кръвьта на жертвитѣ „и бакхусовитѣ увеселения, които осквърняватъ жертвенни„цитѣ на лъжливитѣ богове, въ скинията на Христианетѣ се „виждаше че се пазятъ строго чистотата и съсрѣдоточаването „на мислитѣ. Мълчанието на събранието едвамъ се прѣкж„сваше отъ невинния гласъ на нѣколко малки дѣчица, които „*се държаха отъ* майкитѣ си на ржцѣ.

„*Нощьта приближаваше;* свѣтлината на свѣщитѣ се бо-

„рѣше съ оная на вечерния разсвѣтъ, и се разливаше по „кораба[34] и олтаря. Християнетѣ се молѣха отъ всичкитѣ „страни на уединени столове; почувствуваше се още благо„вонния тимянъ на молитвенния обрядъ, тъкмо що се бѣше свършилъ, и дъхътъ на благоуханния восъкъ на свѣщитѣ, които се бѣха тогава угасили.

„Единъ священникъ, който носѣше една книга и една „свѣща, излѣзе отъ едно скришно мѣсто, и се качи на единъ „високъ амвонъ. Чу се шумътъ на събранието, когато всички „клѣкнаха на колѣнѣтѣ си. Священникътъ най-напрѣдъ каза „нѣколко священи проповѣди, послѣ изговори една молитва, „на която християнетѣ отговаряха съ половинъ гласъ отъ „всичкитѣ страни на зданието. Тѣзи еднакви отговори съ „еднакъвъ гласъ, които се повтаряха отъ врѣме на врѣме на „равно, имаха нѣщо трогателно и умилително, а най-вече „когато съ внимание се слушаха рѣчитѣ на Пастиря и се „забѣлѣзваше поведението на паството.

„Утѣшение на скърбящитѣ“, говорѣше священникътъ, „помощь на немощнитѣ. . .“

„И всичкитѣ прѣслѣдвани Християне, за дъпълнение на „прѣкратенния смисълъ, прибавяха:

„Моли се за насъ, моли се за насъ!“

„Въ дългото изчисление на человѣческитѣ немощи всѣки „единъ, като изпитваше себе си, признаваше нещастията и „скърбитѣ, приспособляваше на своитѣ нужди нѣколко отъ „тия викове, отправени съ въздишки къмъ небото. Не се за„бави да дойде и на мене редъ. Азъ чухъ когато священникътъ „произнасяше ясно тѣзи думи:

„Божие провидѣние, сърдечно спокойствие, тишина на „буритѣ. . .“

„И се спрѣ: очитѣ ми се напълниха съ сълзи: забѣлѣ„жихъ че погледитѣ на всички се вторачиха въ мене и че „благочестивата и милосърдна тълпа викаше:

„Моли се за него! моли се за него!“

„Священникътъ слѣзна отъ каѳедрата, и събранието се „оттегли. Трогнатъ азъ до дълбочината на сърдцето си, отидохъ „да търся Марцеллина, върховния епископъ на тъзи религия, „който утѣшава и умѣрява каквито и да били скърби; на него „*разказахъ всичкитѣ си* душевни болки и безпокойствия на

„живота; той ме научи и ме просвѣти въ истинитѣ на него-„вото вѣроизповѣдание: азъ станахъ христианинъ, и отъ тъзи „минута на самъ моитѣ горчиви сълзи сѫ изчезнати“.

„Историята на отшелника и любезното простодушие на тоя христиански философъ ни възхитиха. Ний му прѣдложихме разни въпроси, на които той отговири съ съвършена наивность и искренность. Не ни се додѣя ни най-малко за да го слушаме. Гласътъ му имаше чудесна хармония[35], която полегка и тихо раздвижаваше сърдцата ни. Едно цвѣтуще и живо красноречие, при това, и съ единъ простъ вкукъ, излизаше естествено и легко отъ устнитѣ му; изразяваше най-малкитѣ нѣща съ единъ чудесенъ древенъ начинъ, който ни плѣняваше; често повтаряше онова, което бѣше вече казалъ, както правѣли едновремешнитѣ оратори, но това повтаряне, което бѣще единъ недостатъкъ у нѣкой другъ, ставаше, не зная какъ, сѫща прѣлесть въ неговитѣ разговори. Вий би го прѣдположили за нѣкой отъ онѣзи законовѣдци на Гърция, които едно врѣме давали закони на человѣцитѣ, като възпѣвали надъ златнитѣ си лири красотата на добродѣтелта и могѫществото на боговетѣ.

„Отхождането на тоя пустиножитель тури край на разговора, въ който трима млади безъ религия человѣци бѣхме заключили мнѣнието си, че религията бѣше единственний цѣръ на душевнитѣ ни болки. Тойзи гробъ на Сципиона Африкански, безъ никое съмнѣние, вдѫхна тъзи мисъль въ нашитѣ души: прахътъ на единъ великъ изгоненъ отъ отечеството си мѫжъ издига чуствата на горѣ къмъ небото. Съ голѣма жалость оставихме селото Литерна, пригърнахме се единъ другъ: едно скришно прѣдчуствие нажаляваше сърдцата ни; лицата ни изглеждаха като да си казваме за послѣденъ пѫть сбогомъ. Когато се завърнахме въ Неаполъ, удоволствията ни прѣдизвикаха още по-вече сѫщитѣ очарования. Севастианъ и Пахомий щѣха да тръгнатъ за войската; Женесъ и Бонифаций изглеждаха като да бѣха изгубили веселостьта си; Аглаида се виждаше меланхолична и смутена отъ гризенето на съвѣстьта си. Царский дворецъ съ всичката свита остави Байеса: Иеронимъ и Августинъ се завърнаха въ Римъ, а азъ *послѣдихъ* Константина до неговия дворецъ на Тибуръ. Тамъ *получихъ писмо* отъ Августина. Забѣлѣзваше ми той въ него

че, побѣденъ и трогнатъ отъ сълзитѣ на майка си, желаеше да си се завърне въ Карѳагенъ; и че Иеронимъ се готвѣлъ да посѣти Галлия[36], Панония и населенитѣ отъ християнски монаси пустини.

„Не зная", прилагаше Августинъ въ края на писмото, „да ли ще се видимъ нѣкога пакъ[37]. Ахъ приятелю, такъвъ е „животътъ: той е пъленъ съ кратковрѣменни радости, а дъ„лъгъ съ горчиви скърби и съ едвамъ запознати и веднага „прѣкъснати приятелски сношения! По едно неизбѣжно прѣ„допрѣдѣление, тѣзи приятелски сношения не се намиратъ го„тови тъкмо въ онъзи минута, когато би трѣбвало да бждатъ „трайни: срѣщаме се съ приятеля си, съ когото би желаяли „да прѣкараме днитѣ си въ оиъзи минута, когато сждбата го „опрѣдѣлява да бжде далече отъ насъ; откриваме и узнаваме „сърдцето, което сме търсили въ навечерието на деня когато „това сърдце прѣстава да бие. Хиляди нѣща, хиляди при„ключения раздѣлятъ человѣцитѣ, които се обичатъ прѣзъ жи„вота си; послѣ иде раздѣлението чрѣзъ смъртьта, която раз„туря всичкитѣ ни планове. Помнишъ ли онова, що си го„ворѣхме единъ день, когато разглеждахме залива на Неа„полъ? Тогава сравнявахме живота съ морското пристанище, „до което се виждатъ да се приближаватъ и да излизатъ отъ „него на суша человѣци отъ всичкитѣ народи и отъ всичкитѣ „страни. Брѣгътъ гърми отъ виковетѣ на онѣзи, които при„стигватъ и на онѣзи, които тръгватъ: еднитѣ проливатъ „сълзи отъ радость, че приематъ приятели; другитѣ пъкъ, „като се прощаватъ и се раздѣлятъ, казватъ си сбогомъ; за„щото единъ пжть като се излѣзе отъ пристанището на жи„вота не се влиза вече. За това трѣба да прѣтърпимъ, дра„гий Евдоре, безъ да жалимъ твърдѣ много, едно раздѣление, „което годинитѣ по необходимость би произвели, и за което „отсжтствието не би ни прѣготвило".

Когато Евдоръ щѣше да продължава разказа си[38], внѣзапно Ласѳеновитѣ слуги се явиха съ утренния обѣдъ въ ржцѣтѣ: веднага сложиха върху низката зелена трѣва ново жито, прѣпържено въ класоветѣ си, жалъдъ отъ фагусъ[39] и млѣчни други ястия, които носѣха още отпечатанитѣ по тѣхъ ржбове на кошницитѣ. Сърдцата на всички бѣха различно развълнувани. *Кириллъ се чудѣше,* но безъ да си покаже очудването

отвънъ на лицето, а младий момъкъ, викаше, като царь-Пророкътъ, отъ глъбината на бездната:

„Господи, бѫди милостивъ къмъ мене, споредъ величината на милосърдието си“.

Димодокусъ не бѣше нищо разбралъ отъ разказа на Евдора: не намираше въ тоя разказъ нито Полифима, нито Цирцея, нито очарования и нито кораборотрошения; и въ тъзи нова хармония едвамъ бѣше открилъ нѣколко звука отъ Омировата лира. Димодока, напротивъ, слушаше съ удивление сина на Ласѳена, но не знаяше, защо се почувствуваше толкова нажалена когато мислѣше че Евдоръ по-напрѣдъ еималъ удоволствието да обича много, а пъкъ сега се разкайва че еималъ това удоволствие. Навежда се и се ослания възъ гръдитѣ на баща си, и полегка съ пизъкъ гласъ му говори:

„Татко, азъ плача като да съмъ била християнка“!

Щомъ обѣдътъ се свърши, и Димодокусъ зема думата:

„Сине на Ласѳена, твоятъ разказъ ме очарова, ако и да не разбирамъ всичката му мисъль. Чини ми се като да е езикътъ на Християнетѣ единъ видъ поезия на разсѫдъка, за която Минерва не ми е дала никакво понятие. Слѣдвай и свърши разказа на своята история: ако нѣкой тука рони сълзи като те слуша, то никакъ не трѣба да те спира, защото всички сѫ отпонапрѣдъ видѣли подобни примѣри. Когато единъ Аполлоновъ синъ[40] е възпѣвалъ нещастията на Троя при угощенията въ двореца на Алкиноя, тамъ се намиралъ и единъ чужденецъ, който си покрилъ главата съ върхната си дреха и плакалъ. Нека допустнемъ да се смегчи и да се смили сърдцето на дъщеря ми Димодока: юпитеръ е повѣрилъ умилението на младитѣ сърдца. Ний старитѣ, слячени поъ бремето на Сатурна, ако и да сме спокойни и справедливи, лишаваме се обаче отъ онова съжаление и състрадание и отъ онѣзи нѣжни чувства, които сѫ украшение на живота прѣзъ хубавитѣ му дни. Боговетѣ сѫ направили старостьта подобна на онѣзи наслѣдствени скиптри, които, като минаватъ отъ баща на синъ у нѣкое древно племе, се виждатъ съвършенно обременени отъ величието на вѣковетѣ, не се обаче покриватъ вече съ цвѣтя откато повѣхнатъ и изсъхнатъ далече отъ *ото си стъбло*“.

ръ подкачи отново разказа си по тоя начинъ:

„Щомъ се лишихъ отъ приятелитѣ си, Римъ не ми прѣдставляваше нищо друго, освѣнъ единъ запустѣлъ голѣмъ градъ. Въ двореца царуваше безпокойството: Максимианъ бѣше принуденъ да се прѣмѣсти[41] отъ Миланъ[42] въ Панония[43], която се заплашваше отъ нахлуване на Карпитѣ[44] и на Готитѣ[45]; Франкитѣ бѣха завладѣли Батавия[46], която се защищаваше отъ Константия; въ Африка, Квинквегентиенитѣ, единъ новопоявенъ народъ, бѣха готови да се явятъ ненадѣйно съ оржия; говорѣше се че и самъ Диоклитианъ щѣше да замине за Египетъ, гдѣто възстанието, повдигнато отъ тиранина Ахиллея, изискваше неговото присѫтствие; найпослѣ, Галерий се приготви да тръгне за да се бие съ Нерсеса, царь на Парѳитѣ[47].. Тъзи война съ Парѳитѣ причиняваше най-голѣмъ страхъ на грохналия вече отъ старость императоръ, който си напомняше участьта на Валериана[48]. Галерий, възползуванъ отъ нуждата, която империята имаше отъ неговата силна ржка, и постоянно прѣданъ на Иероклеевитѣ лукави внушения, търсѣше да завладѣе съвършенно духа на Диоклитиана; той не се боеше вече отъ явното избухване на завистьта противъ Константия, на когото достойнството и благородното произхождение го мѫчаха вѫтрѣшно. Константинъ се намираше естественно включенъ въ тъзи завистъ на Иероклея; и азъ, като приятель на тоя младъ князь, като най слабъ и като особенъ прѣдметъ на Иероклеевата вражда, носѣхъ всичкия товаръ на Галериевата ненависть.

„Единъ день, когато Константинъ присѫтствуваше въ съвѣщанията на сената, азъ бѣхъ отишълъ да прѣгледамъ извора на Егерия. Нощьта ме тамъ застигна: на завращането си по пѫтя на Апиенна, отправихъ се къмъ гроба на Цецилия Метелла, най-главний образецъ на величието и на плѣнителната изящность. Като минавахъ прѣзъ плодовити полета, забѣлѣжихъ на едно мѣсто много люде, които се вмущваха подъ една сѣнка, и всички, като се натрупваха на едно и сѫщо мѣсто, послѣ изведнѫжъ се изгубваха въ една пещера. Подбуденъ азъ отъ любопитство, навървихъ бързишкомъ къмъ това мѣсто и, като стигнахъ тамъ, влѣзохъ смѣлостно въ пещерата[50], въ която бѣха навлѣзли тайнствени *привидѣния: видѣхъ,* че се простиратъ прѣдъ мене подземни

дълги пустове, които се едвамъ освѣтляваха, отъ едно разстояние до друго, съ окачени свѣтилници, които много слабо блѣщукаха. Стѣнитѣ на тѣзи гробни корридори бѣха прѣпълнени съ траенъ редъ мъртвешки ракли наредени едни възъ други. Жалѣйната слаба свѣтлина на свѣщитѣ, като се качваше, тъй да речемъ, пълзишкомъ по стѣнитѣ на сводоветѣ и отиваше бавно надлѣжъ по гробоветѣ, разпространяваше едно страшно трепетливо движение върху неподвижнитѣ прѣдмети. Напраздно, като давахъ внимателно ухо, потърсихъ да схвана нѣколко звука за да се отправя посрѣдъ една мълчелива и тиха бездна, не слушахъ нищо друго освѣнъ биенето на сърдцето си въ пълното безмълвие на тѣзи скришни мѣста. Искахъ да се върна назадъ, но не бѣше вече врѣме: тръгнахъ по единъ погрѣшенъ пѫть, и намѣсто да излѣза отъ тоя лабиринѳъ, азъ се втикнахъ пò-навѫтрѣ. Новооткрититѣ вѫтрѣшни улички, които се прѣкръстосваха по всичкитѣ страни, увеличаваха на всѣка минута страховетѣ ми и недоумѣнията ми. Колко пó-вече се стараяхъ да намѣря нѣкой правъ пѫть, толкозъ пò-вече се побърквахъ и се блудѣхъ напраздно; по нѣкога вървѣхъ на напрѣдъ бавно и полегка, понѣкога пъкъ минавахъ бързо: тогава по едно дѣйствие на отзивитѣ, които повтаряха произходящия отъ стѫпкитѣ ми тропотъ, чинѣше ми се че слушамъ да иде нѣкой слѣдъ мене съ бързи крачки.

„Много врѣме се скитахъ по тоя начинъ; започнахъ да осѣщамъ силитѣ си ослабнати: посѣднахъ на единъ пустъ кръстопѫть въ тоя на мъртвитѣ градъ и забѣлѣжихъ съ безспокойна душа, че слабата свѣтлина на почти изгоренитѣ свѣщи ме застрашаваха съ изгасването си. Изведнѫжъ едно хармоническо купногласно пѣние, подобно на далеченъ отъ небесни духове хоръ, излѣзе отъ пó-отдалечената вѫтрѣшность на тѣзи мъртвешки жилища: това божествено пѣние наврѣменнѣ прѣстануваше и пакъ започваше редовно. Гласоветѣ ми се прѣдставляваха като да се подслаждаваха още пò-вече отъ блуждението си по кривитѣ улички на това лабиринѳовидно подземие. Тутакси станахъ, и навървихъ къмъ мѣстото, отъ което излизаше това сгласително пѣние: намѣрихъ една голѣма освѣтена стая. Вѫтрѣ въ нея епископътъ Марцеллинъ служаше священото тайнство на Христианетѣ върху единъ

украсенъ съ цвѣтя гробъ; млади дѣвици, забулени съ бѣли кърпи, пѣяха прѣдъ священния жертвенникъ; едно многобройно събрание присѫтствуваше на божественото жертвоприношение. Азъ припознахъ въ това мѣсто катакомбитѣ[51]! Душата ми се завладѣ отъ единъ смѣсъ отъ срамъ, разкайване и възхищение. Едно ново неочаквано удивление! Чинѣше ми се че виждахъ императрицата Приска съ дъщеря ѝ Валерия между Дороѳея и Севастиана, клѣкнати на колѣнѣ всрѣдъ благочестивата тълпа. Никога до тогава, Господа, друго по̀чудесно зрѣлище не бѣше поразило окото на нѣкой смъртенъ. Никога Богъ не е бивалъ по̀-достойно и по̀-благоговѣйно почитанъ, и величието Му не е бивало по̀-открито изявявано отколкото тука. О колко е голѣмо могѫществото на една религия, която принуждава съпрѫгата на единъ римски императоръ да оставя скришомъ императорското лѣгло, като нѣкоя нарушителка на брачния законъ, за да обикаля нещастницитѣ, да се вижда съ тѣхъ и да ги утѣшава, да дохожда да търси Иисуса Христа въ жертвенника на единъ неизвѣстенъ мѫченикъ, между гробове и человѣци, отхвърлени или прѣзрѣни! Когато се азъ прѣдавахъ на тѣзи размишления, единъ діаконъ се навежда къмъ ухото на Епископа, произнася му полегка и низко нѣколко тайни думи, и прави единъ знакъ. Тутакси нѣснитѣ мълкватъ, свѣщитѣ изгасватъ, блѣщащата видѣлина изчезва. Завлѣченъ азъ отъ вълнитѣ на святия народъ намирамъ се веднага вънъ при входа на катакомбитѣ.

„Това приключение докара ново направление на сѫдбата ми. Безъ да има нѣкоя достоосѫдителность, за която да се укорявамъ, азъ се обвинихъ отвсѣкѫдѣ: тъй нашитѣ погрѣшки не се всѣкога скоро наказватъ; но Богъ, за да ни направи да почувствуваме наказанието си по̀-вече, докарувани въ едно такво положение, щото да не можемъ да сполучимъ въ нѣкое благоразумно прѣдприятие, или ни прѣдава въ несправедливостьта на человѣцитѣ.

„Азъ не знаяхъ отъ понапрѣдъ че императрицата Приска и дъщеря ѝ Валерия сѫ били християнки: вѣрнитѣ бѣха скрили отъ мене тъзи достозабѣлѣжителна побѣда, по причина на безвѣрието ми. Двѣтѣ княгини, понеже се бояли отъ яростьта на Галерия, не смѣяли да се явяватъ въ Църквата прѣдъ очитѣ на всичкитѣ: тѣ дохождали нощно врѣме да

се молятъ въ катакомбитѣ, придружени отъ добродѣтелния Дороѳей. Случаятъ ме бѣше завелъ въ святилището на мъртвитѣ: свещенницитѣ, които ме бѣха узнали тамъ, помислили си, че единъ осквърнитель, изключенъ отъ священитѣ мѣста, не бѣше възможно да влѣзе въ тѣхъ съ друго намѣрение, освѣнъ за да проникне въ нѣкоя тайна, която трѣба за Църквата да се държи скрита. И за да укриятъ отъ погледитѣ ми императрицата, която обаче азъ имахъ врѣме да забѣлѣжа и да узная, бѣха угасили свѣщитѣ.

„Галерий бѣше турилъ подъ бдителень надзоръ императрицата, на която той подозираше наклонностьта къмъ новата религия. Иероклей бѣше наредилъ тайни съгледатели за да слѣдятъ двѣтѣ княгини, Прискилла и Валерия, до катакомбитѣ, отгдѣто видѣли и мене че излизамъ заедно съ тѣхъ. Софистътъ, прѣди да разбере доношението на съгледателитѣ, изтърчава бързишкомъ за да извѣсти на Галерия: Галерий става веднага и отива спѣшно при Диоклитиана и се извиква:

„Е! вий не искахте да повѣрувате това що става подъ „вашитѣ очи: императрицата ви Приска и дъщерята ви Валерия „сѫ християнки! Даже и тъзи нощь сѫ били въ пещерата, която „нечестивата секта осквърнява съ отвратителнитѣ си мистерии. „И знаете ли кой е водительтъ на тѣзи княгини? Младий „Гъркъ, който произхожда отъ бунтуващето се противъ рим„ския народъ племе[52], онзи измѣнникъ и злодѣйски синъ, „който, за да прикрие плановетѣ си, се приструва че е „оставилъ религията на размирницитѣ, на която той служи „скришомъ, онзи измѣнникъ, казвамъ, който постоянно отравя „духа на князь Константина. Бѫдете увѣрени, августѣйший „императоре, че има едно обширно съзаклятие отправено „противъ васъ отъ Християнетѣ, въ което тѣ търсятъ начинъ „какъ да вкаратъ и вашето сѣмейство. Заповѣдайте да се „улови Евдоръ, и чрѣзъ силата на мѫченията да се принѫди „да изповѣда прѣстѫпленията си и имената на съзаклят„ницитѣ си“.

„Трѣба да си го изповѣдамъ, Господа, че вънкашнитѣ признаци на мнима вѣроятность ме направиха да бѫда осѫденъ. Всички се отвращаваха отъ мене, защото минавахъ между

Христианетѣ за единъ вѣроотстѫпникъ и прѣдатель. А пъкъ Иероклей, който ги виждаше въ това заблуждение, говорѣше имъ явно, че съмъ ужъ азъ извѣстилъ па императора че е отивала императрицата съ дъщеря си въ катакомбитѣ. А отъ друга страна, язичницитѣ ме сматряха за апостолъ на моята религия и развратитель на императорското сѣмейство. Когато минавахъ прѣзъ саллонитѣ на двореца, забѣлѣзвахъ дворянетѣ че ми се подсмиватъ съ прѣзрителни обращения на лицата си; най-подлитѣ отъ тѣхъ ми се показваха най-строги: дори и народътъ вървѣше слѣдъ мене по улицитѣ и ми викаше съ докачителни и заплашителни думи. Най-сетнѣ, положението ми биде толкова мѫчно, щото, безъ приятелството на Константина мисля че щѣхъ да посѣгна противъ живота си. Но тойзи великодушенъ князъ не ме остави въ злощастието ми: той рѣшително се обяви за мой приятель; пожела̀ да се яви заедно съ мене публично; защити ме мѫжественно противъ цесаря прѣдъ Августа, и обнародва̀ на всѣкѫдѣ, че бѣхъ станалъ жертва по зависть на единъ привързанъ къмъ Галерия Софистъ.

„Римъ и дворецътъ бѣха заняти само съ тъзи работа, която, понеже компромитираше Христианетѣ и името на императрицата, изглеждаше като да бѣше отъ най-голѣма важность. Всички чакаха съ душевно безпокойствие да видятъ рѣшението на императора; но Диоклитианъ нѣмаше такъвъ буенъ характеръ, щото да земе изведнѫжъ насилствено рѣшение. Остарѣлий императоръ прибѣгна къмъ едно срѣдство, което изображаваше чудесно политическата му способность. Веднага обяви че разпръснатитѣ въ Римъ слухове бѣха лъжливи; че княгинитѣ не бѣха излѣзли отъ двореца прѣзъ оная нощь, прѣзъ която се прѣдполагало че се сѫ видѣли въ катакомбитѣ; че Приска и Валерия, като не християнки, редовно сѫ прѣнасяли жертви на почитанитѣ въ империята богове; и че, най-послѣ, ще накаже строго виновницитѣ на тѣзи лѣжливи доношения, и запрѣтѝ да се говори по̀-нататъкъ за една толкова смѣшна колкото и скандалиозна история.

„Но, понеже трѣбаше поне единъ само да бѫде жертва за всички, спорѣдъ обичая на двороветѣ, приехъ заповѣдь да оставя Римъ и да отида въ войската на Констанция, която бѣше разположена въ лагеръ при брѣговетѣ па Рейнъ.

„Приготвихъ се да замина за Галлия, понеже бѣхъ благоларенъ да прѣдпочета военната служба, и да оставя единъ животъ несъвмѣстимъ въ моя характеръ. Въпрѣки това, силата на навика[53] е такъвъ, може би и привързаното къмъ прослаьенитѣ мѣстности очарование, щото азъ не можахъ да остави Римъ безъ да пороня жални сълзи. Тръгнахъ всрѣдъ нощь, слѣдъ като получихъ послѣднитѣ прѣгръщания на Константина! Заминахъ прѣзъ праздни улици, минахъ пѣшкомъ покрай напустнатата къща, въ която неотдавна поживѣхъ заедно съ Августина и Иеронима. По Форума владѣеше съвършена мълчеливость и уединенность: многобройнитѣ памятници, които го покриватъ, Ростритѣ[54], посвятеното на Мира капище[55], онѣзи на Юпитеръ Статора и на Щастието[56], и триумфалнитѣ врати на Тита и на Севера се виждаха на половина въ тъмнитѣ сѣнки, както се виждатъ развалинитѣ на нѣкой могжественъ градъ, отъ който жителитѣ отколѣ сж изчезнали. Когато се отдалечихъ до едно малко разстояние отъ Римъ, обърнахъ си главата: забѣлѣжихъ, при блѣщукането на звѣздитѣ, рѣката Тибъръ, която течеше посрѣдъ памятницитѣ на града, и съгледахъ, като прѣзъ мрѣжа, върха на Капитолия, който се виждаше като да се навеждаше подъ тѣжестьта на земнитѣ отъ завоеванния свѣтъ добивки.

„Пътьтъ Кассия, който ме водѣше къмъ Етрурия[57], скоро изгубваше малкото памятници, съ които е украсенъ, и, като минава между стария лѣсъ и езерото Волсиниумъ, прониква въ черитѣ планини, които сж покрити съ облаци и винаги опустошени отъ разбойници. Една гора, на която върхътъ е издигнатъ съ остроилести канари, и единъ порой, който лжкатуши и се прѣвива около себе двадесеть и два пъти и раздѣли на много части коритото си като изтича, образуватъ отъ тази страна границата на Етрурия. Слѣдъ величественото римско поле, идатъ тѣсни долове и хълмове окичени съ ерики[58], на които блѣдната зеленина се размѣсва съ оная на маслиновитѣ дървета. Оставихъ Апенининтѣ за да слѣза въ оная часть на Галлия, която се намира отвъдъ Алпитѣ. Небото се бѣше разяснило въ една по̀ чиста и по̀-жива синйота, и напрасно потърсихъ да видя въ планинитѣ оня видъ дъждъ отъ мъглявина, която обгръща горитѣ на Гърция и на горна Ита-

, Забѣлѣжихъ отдалече бѣлия върхъ на Алпитѣ; изкачихъ

се скоро по широкитѣ имъ хълбоци горѣ на върха. Всичко, що дохожда отъ природата въ тѣзи планини, ми се видѣ величествено, постоянно и неразрушимо; а пъкъ всичко, що принадлѣжи на человѣка, ми се видѣ слабо и бѣдно: отъ една страна стогодишни дървета, чудесни водопади, които се спущатъ надолу по величествени вѣковни стръмнини, побѣдоносни канари на врѣмето и на Анибала; а отъ друга — дървени мостове, огради, жгъле и кошари за овци и кози и плетени послѣ измазани съ еловица кжщички. Да ли козаръть на Алпитѣ, като вижда вѣчнитѣ и безбройни купове на веществата, които го обкржжаватъ, силно поразенъ отъ краткостьта на своя животъ, не си е далъ трудъ да издигне памятници по-трайни отъ него?

„Излѣзохъ отъ Алпитѣ прѣзъ единъ пжть, който бѣше издълбанъ подъ една огромна канара и приличаше на подземенъ сводъ. Прѣскочихъ тъзи часть на Вѣнна населена отъ Воконситѣ[60]. Съ какво почитание и благоговѣние щѣхъ да видя днесь епископското сѣдалище на Поѳина и на Иринея[61] и обагренитѣ съ мъченическата кръвь води на рѣката Рона! Пакъ се качихъ по Араръ[62], рѣка обградена съ очарователни стръмнини; нейното течение толкова е бавно, щото не е възможно да се опрѣдѣли отъ коя страна текатъ водитѣ ѝ. Името ѝ произхожда отъ единъ младъ Галлъ, който се хвърлилъ въ нея отъ скърбь и отъ отчаяние че изгубилъ брата си, и се удавилъ. Отъ тамъ заминахъ при Тревитѣ, на които градътъ е най-прѣкрасенъ и най-голѣмъ между градоветѣ на тритѣ Галлии[63], и, като се оставихъ по течението на Моселла[64] и на Рейна стигнахъ скоро въ Агриппина[65].

„Константий ме прие любезно и ми рече:

„Евдоре, отъ утрѣ нататъкъ легионитѣ ще тръгватъ на „воененъ походъ; ще отидемъ да търсимъ Франкитѣ. Ти ще „служишъ въ началото като простъ стрѣлецъ между Критя„нетѣ; тѣ сж разположени на лагеръ въ авант-гвардията отъ „другия брѣгъ на Рейнъ. Иди да се присъединишъ съ тѣхъ; „отличи се съ поведението си; ако се покажешъ достоенъ за „приятелството на моя синъ, нѣма да се забави да те произ„веда въ първитѣ длъжности на войската“.

„Тука“, слѣдува разказа си Евдоръ, „Господа, трѣба да забѣлѣжите второто отъ онѣзи нечакани и внезапни приклю-

чения, които непрѣстанно измѣняваха положението на моитѣ дни. Отъ тихитѣ, спокойни и бъзмълвни долинки на Аркадия заминахъ въ бурния дворецъ на Римския императоръ; а пъкъ сега минавамъ отсрѣдъ изнѣженността и отъ вѣжливото и образованно общество, въ единъ суровъ и опасенъ животъ, всрѣдъ единъ варварски народъ.

КРАЙ НА ПЕТАТА КНИГА

КНИГА ШЕСТА

СЪДЪРЖАНИЕ

Продължение на разказа. Похождане на римската войска за Батавия. Срѣща се съ войската на Франкитѣ. Бойното поле. Разпореждане и прѣброяване на римската войска. Фарамондъ, Клодионъ, Меровей. Военнитѣ пѣсни на Римлянетѣ. Военнитѣ пѣсни (bardits) на Франкитѣ. Сраженето се започва. Галлитѣ нападатъ Франкитѣ. Сражение на конницата. Бой между Веркингеторикса, прѣдводитель на Галлитѣ, и Меровея, синъ на Франкския царь. Веркингеторикъс се побѣждава. Римлянетѣ отстѫпятъ. Християнский легионъ слиза отъ единъ хълмъ и подновява боя. Яростно вчепкване. Франкитѣ се оттеглятъ въ лагера си. Евдоръ получава граждански вѣнецъ и се назначава отъ Константия за началникъ на Критянетѣ. Битката се подновява щомъ се разсъмпува. Римлянетѣ нападатъ стана на Франкитѣ. Повдигане на морскитѣ вълни. Римлянетѣ бѣгатъ прѣзъ морето. Евдоръ, като се биялъ дълго врѣме, пада раненъ отъ много удари. Пристига му на помощь единъ робъ на Франкитѣ, който го запася въ една пещера.

Франция, която започва границитѣ си отъ отвѫдъ Рейна и завзима пространството което се обема между Батавия откъмъ Западъ, земята на Скандинавцитѣ откъмъ Сѣверъ, Германия откъмъ Изтокъ и тритѣ Галлии откъмъ Югъ, е страна дива и покрита съ лѣсове[1]. Народитѣ, които населяватъ тъзи пустиня, сѫ най-свирѣпитѣ варвари отъ всички други[2]. Тѣ се хранятъ само съ месото на дивитѣ животни; ножътъ е постоянно въ ржката имъ; спокойния и миренъ животъ считатъ за най-жестоко робство, на което ярема побѣдителитѣ би могли да имъ наложатъ[3]. Вѣтроветѣ, снѣгътъ и сланата сѫ за тѣхъ удоволствия; прѣзиратъ морето[4]; подиграватъ се съ буритѣ; и толкова добрѣ

знаятъ да плуватъ по Океана, щото прѣзиратъ подводнитѣ скали, и може да се каже че тѣ сѫ видѣли дъното му голо. Тѣзи немирни народи постоянно опустошаватъ пограничнитѣ области на империята. Тѣ се явили за пръвъ пѫть на изпоплашенитѣ Галли когато царувалъ Гордианъ Благочестивий. Двамата Деции сѫ били побѣдени и погинати въ единъ воененъ походъ противъ тѣхъ. Пробусъ, който ги само отблъсналъ, получилъ славното название на Франциса[5]. Тѣзи народи се показали толкова великодушни и благородни колкото и страшни, щото, изъ уважение къмъ тѣхъ, се направило едно изключение на закона, който запрещава на императорското сѣмейство да се сродява съ кръвьта на варваритѣ; най-сетнѣ, тѣзи страшни Франки завладѣха островъ Батавия, и Константий събра войската си за да ги изгони отъ завоеванията имъ.

„Като се изминаха, слѣдъ похода, нѣколко деня, ний влѣзохме въ мучурливата на Батавия почва[6], която е една тънка плаваѫща върху една масса вода земна кора. Страната, прѣрѣзана чрѣзъ ржкавитѣ на Рейна, мокрена и често наводнявана отъ Океана и разкръстосвана съ борови и брѣстови лѣсове, прѣдставляваше на всѣка крачка непрѣодолими мѫчнотии.

„Изтощенъ отъ дневния трудъ, азъ имахъ разположени нѣколко часа, въ продължението на цѣлата нощь, за да си почина и да си пооблегча уморенитѣ членове на тѣлото. Често ми се случаваше, прѣзъ тъзи кратка почивка, да забравямъ новата си участь: не знаяхъ гдѣ се намирахъ; и когато въ първия бѣловиденъ разсвѣтъ на съмнуването барабанитѣ и тржбитѣ на лагера зазвучиха пѣсъньта на Диана[7], азъ се почудихъ че си отварямъ очитѣ всрѣдъ лѣсоветѣ. Имаше обаче едно очарование това събуждане за избѣгналия опасности на нощьта войникъ. Никога не слушахъ безъ войничка радость острозвучната свирня на тржбача, която се повтаряше чрѣзъ отзива на канаритѣ и на доловетѣ, и първитѣ цвиления на конетѣ, които поздравляваха първитѣ утренни бѣлорумѣни лѫчи на слънцето. Обичахъ да гледамъ бойното поле потънало въ сънъ, шатритѣ, отъ които излизаха нѣколко полуоблечени войници, още затворени, сотника, който се разхождаше прѣдъ наредените на спопе оржжия и махаше лозновия си стапъ[8], неподвижния часовой, който, за да

противостои на дрѣменсто, държеше единъ отъ пърститѣ си издигнатъ на горѣ въ положение на мълчание[9], конника, който прѣгазваше обагрената съ утреннитѣ огневе на слънцето рѣка, слугата на жреца, който черпѣше водата на жертвоприношенията[10], и често единъ овчарь, който, облѣгнатъ възъ гегата си, гледаше какъ стадото му пиеше вода.

„Такъвий войнски животъ никакъ не ме застави нито даже да си помисля съ жалость за удоволствията, въ които се бѣхъ прѣдалъ въ Неаполъ и въ Римъ, а ми възбуди единъ другъ видъ възпоминания. Много пѫте, прѣзъ дългитѣ есенни нощи, се намирахъ самъ, като опрѣдѣленъ часовой и като простъ войникъ при прѣдната стража на войската. Когато разглеждахъ наредените правилно огневе на Римската армия и разпилѣнитѣ безпорядъчно на Франкитѣ ордии, и съ полуопѣнатъ лѫкъ внимателно слушахъ ропота на неприятелската войска, при морския ревъ и при крѧкането на дивитѣ птици, които лѣтѣха въ тъмнината, азъ се размишлявахъ върху чудната си сѫдба. Мислѣхъ че се намирамъ тамъ за да защищавамъ варваритѣ, тиранни на Гърция, срѣщу други варвари, отъ които не бѣхъ получилъ никоя обида. Любовьта къмъ отечеството се разпалваше дълбоко въ сърдцето ми. Аркадия ми се прѣдставляваше въ въображението съ всичкитѣ си прѣлести. Колко пѫте въ продължението на труднитѣ военни походи, подъ изливането на дъждоветѣ и въ тинитѣ на Батавия, подъ подслона на овчарскитѣ колиби, въ които прѣкарвахме нощьта, колко пѫте около огъня, когото запаляхме за да бдимъ прѣдъ лагера, колко пѫте, казвамъ, съ младитѣ Гърци, заточени и тѣ като мене, се съмъ разговарялъ за нашата мила земя, въ която очитѣ ни се видѣли за първъ пѫть изгрѣването на слънцето! Приказвахме си за игритѣ на дѣтинството си, за приключенията на младостьта си, не оставихме да споменемъ и историитѣ на сѣмействата си. Единъ Аѳинеецъ възхваляваше изящнитѣ искуства и цивилизацията на Аѳина, единъ пъкъ Спартанецъ искаше и настояваше силно да се прѣдпочете Лакедемонъ, а единъ Македонецъ туряше Македонската фаланга много пó високо отъ римския легионъ, и не можеше да търпи цесарьтъ да се сравнява съ Александра.

„Длѫжни сте да изповѣдате, Господа, че Омиръ принад-

лѣжи на моето отечество". викаше другъ единъ войникъ родомъ отъ Смирна, и тутакси започваше да възпѣва или изброяването на военнитѣ кораби или сражението на Аякса и на Хектора: тъй едно врѣме заточенитѣ въ Сиракуза плѣнени Аѳинейци повтаряли Еврипидовигѣ стихове[11] за да се утѣшаватъ въ плѣнството си.

„Но когато поглеждахме около себе си, забѣлѣзвахме почернѣлия и сплесканъ небосклонъ на Германия, онова блѣдно небо, което се вижда че ще ви смаже подъ наведенния си сводъ, онова безсилно слънце, което не изображава прѣдметитѣ съ никой цвѣтъ и си напомняхме мѣстната блѣстяща картина на Гърция, портокаловитѣ дървета, хубостьта на цвѣтята, синия кадифенъ цвѣтъ на онова небо, гдѣто си играе и се смѣе весело златовидната свѣтлина, тогава ни завладѣваше едно толкова силно желание за да видимъ пакъ родната си земя, щото бѣхме въ намѣрение веднага да оставимъ Римскитѣ орли. Само единъ Гъркъ, който се намираше между насъ, осѫди тѣзи наши чувства и ни поучи да слѣдуваме да изпълняваме длъжноститѣ си и да се подчиняваме на участьта си. Ний го разбрахме за нѣкой низъкъ и страшливъ войникъ: слѣдъ нѣколко врѣме обаче той се бори храбро на бойното поле и умрѣ юначки, и тогава се научихме че е билъ християнинъ.

„Франкитѣ се нападнаха ненадѣйно отъ Констаптия: въ началото тѣ избѣгнаха сражението, но веднага, щомъ събраха разпръснатитѣ си войници, дойдоха дързостно прѣдъ насъ и ни прѣдложиха битката при брѣга на морето. Прѣкарахме, и едната и другата страна, нощьта съ приготовленията, и на утрѣшния день, когато изгрѣваше слънцето, войскитѣ се намѣриха въ присѫтствие.

„Двата легиона, *неуморимий* и *поразителний*[12], завзимаха срѣдата на Константиевата войска.

„Прѣдъ първата линия на армията се виждаха знаменосцитѣ, които се отличаваха чрѣзъ лъвска кожа, която имъ покриваше главата и рамената. Държаха издигнати на горѣ военнитѣ знакове на пѣхотнитѣ корпуси[13]: орела, дракона, вълка и минотавра. Тѣзи знакове бѣха поръсени съ благовонни масла и украсени съ борови вѣйки, на мѣсто цвѣтя.

„Легковъоръженитѣ съ копии и щитове войници образуваха първата линия слѣдъ знаменосцитѣ.

„Князетѣ, въоръжени съ мечове, заемаха втория редъ, а тѣжковъоръженитѣ идѣха на третия редъ. Тѣ движаха тѣжки тѣ си копии съ лѣвата ръка; щитоветѣ имъ бѣха окачени за забиенитѣ имъ прѣдъ тѣхъ въ земята копии, а тѣ сѣдѣха на котѣнѣ и чакаха знака на битката.

„Разпрѣдѣленитѣ междини въ линията на легионитѣ бѣха напълнени съ военни машини[14].

„Отъ дѣсно лѣвото крило на тѣзи легиони, конницата на съюзницитѣ развиваше подвижната си завѣса[15]. Възъ пъстритѣ си като тигри и бързи като лѣтящитѣ орли боеви коне[16] се мѣтнуваха съ приятность конеяздачитѣ на Нуманция, на Сагонта и на прѣлестнитѣ Бетиски брѣгове. Единъ легъкъ шлемъ, съ перо на върха, засѣнчаваше челото имъ; една върхна вълнена дреха безъ ръкави се развѣваше по рамената имъ; единъ прѣкривенъ мечъ звънтѣше на лѣвото имъ бедро. Съ наведени надъ шията на конетѣ си глави, държащи съ зѫбитѣ си ременитѣ на юздитѣ и съ двѣ кратки копии въ ржцѣтѣ си, лѣтѣха да посрѣщнатъ непрiятеля. Младий Вириатъ влѣчеше слѣдъ себе си ужаса и опустошението чрѣзъ бързитѣ си, като молния, конници. Германци съ исполинския си растъ бѣха размѣсени тукъ-тамъ, и се издигаха като кули въ блѣстящия ескадронъ. Тѣзи варвари имаха надѣнати на главитѣ си високи калпаци; държаха въ ржцѣтѣ си по единъ дрѣновъ кривакъ и яздѣха на голи неукротими и диви жребета. Близу до тѣхъ нѣколко Нумидийски конници[17] изстрѣпнуваха отъ страхъ подъ едно сурово и жестоко небо, и имаха само по единъ лѫкъ за всѣко друго оржжие, и само една върхна дрѣха за всѣка друга дрѣха.

„Въ противоположното крило на войската се държеше неподвижно гордѣливата тълпа на римскитѣ рицари: тѣхнитѣ шлемове бѣха отъ сребро съ прѣвъзходна на върха имъ вълча кожа; бронитѣ имъ блѣщѣха отъ злато, и съ широки синкъви кожени прѣзрамници, които се спущаха по хълбоцитѣ имъ, висѣха на лѣвитѣ имъ бедра ивирийски тѣжки сабли. Подъ украсенитѣ имъ съ слонова кость сѣдла[18] се простираха пурпурови хаши, и ржкитѣ имъ, облечени съ желѣзни ржкавици, държаха копринените ремени на юздитѣ, които имъ

служаха да управляватъ високитѣ и по-черни отъ нощьта кобили.

„Критскитѣ стрѣлци, римскитѣ пѣхотни пращници и разнитѣ корпуси на Галлитѣ бѣха разпръснати къмъ прѣдната часть на армията. Военний инстинктъ е толкова естественъ у тѣзи послѣднитѣ[19], щото често, въ сборичкването, войницитѣ ставатъ генерали, събиратъ разпръснатитѣ си другари, първи прѣдлагатъ полезно мнѣние и посочватъ постоветѣ, които трѣба да се зематъ. Нищо не може да се сравни съ буйностьта и бързината на тѣхнитѣ нападения: догдѣто Германцитѣ се съвѣщаватъ, тѣ сѫ вече прѣгазили рѣкитѣ и сѫ прѣскочили горитѣ; когато вий мислитѣ че тѣ се намиратъ при основитѣ на крѣпостьта, тѣ сѫ вече на върха на завладѣнния обкопъ. Напраздно най-легкитѣ конници би пожелали да ги прѣварятъ въ нападението, Галлитѣ се смѣятъ на тѣхнитѣ усилия, лѣтятъ прѣдъ тѣхнитѣ коне и имъ говорятъ!“ „По-лесно би могли да уловите вѣтроветѣ по полянитѣ, или да сграбчите птицитѣ въ въздуха, отколкото да уловите насъ“.

„Всички тѣзи варварски войски държаха главитѣ си вдигнати на горѣ; видътъ на лицето имъ бѣше живъ[20], очитѣ имъ бѣха ясносини, погледитѣ имъ диви и заплашителни[21]; носѣха широки гащи, и мундиръть имъ бѣше безвкусно украсенъ съ разни пурпурови пришивки[22]; отъ единъ дебелъ коженъ поясъ висяше вѣрния имъ мечъ. Галлътъ никога не снима отъ себе си меча[23]; тойзи мечъ вѣнчанъ, тъй да речемъ, за господаря си, придружава го прѣзъ всичкия му животъ, слѣдува го до погребалнитѣ огневе, и слиза съ него вътрѣ въ гроба. Таква е била едно врѣме участьта на женитѣ въ тритѣ Галлии, такава е още и сега на женитѣ на онѣзи мѫже, които живѣятъ около брѣговетѣ на рѣката Индъ.

„Най послѣ, както единъ страшенъ облакъ се спира при политѣ на пѣкой хълмъ, тъй се спрѣ и единъ християнски легионъ[24], наричанъ *Безпорочний*, който образуваше задъ армията корпуса на запаса и гвардията на цесаря. Тойзи легионъ замѣстяваше, близу до Константия, Оивейския легионъ, който се уничтожи съ съвършенно закалане отъ Максимиана. Викторъ, единъ славенъ отъ Марсиллия ратникъ, прѣдвождаше опълченцитѣ отъ Християнската религия, която носи толкова

благородно върхната дрѣха на старъ войникъ, колкото и козинявата риза на Христианския отшелникъ.

„Между това, изгледътъ на едно всеобщо движение прѣдставляваше поразително впечатлѣние: виждаха се знаковетѣ на знаменосеца, който забиваше въ земята коловетѣ на боевата линия, буйното пропускане на конника и вълнообразното движение на войницитѣ, които се изравняваха подъ лозовия стапъ на сотника. Отъ всичкитѣ страни се слушаше тънкогласното цвилене на боевитѣ коне, дрънкането на веригитѣ, глухитѣ търкаляния на стрѣломѣтнитѣ и каменомѣтни стѣнобийни машини, правилний ходъ на пѣхотната войска, рукванията на прѣдводителитѣ, които прѣповтаряха заповѣдитѣ си, и тропотътъ, който излизаше отъ удрянето на копиитѣ; тѣ се вдигаха на горѣ и се сваляха па долу спорѣдъ заповѣдьта на началницитѣ на главния щабъ. Римлянетѣ се наредиха и се образуваха на битка при зазвучването на тржбата, на рога и на пищелката; и пий Критянетѣ, вѣрни чада на Гърция всрѣдъ тѣзи варварски народи, влѣзохме въ своитѣ редове при звука на лирата[25].

„Но всичко това приготовление на Римската войска не служаше за друго, а само за да направи неприятелската войска по-страшна чрѣзъ противоположностьта на една дива простота.

„Франкитѣ, облечени съ кожитѣ на мечкитѣ[26], на тюленитѣ, на дивитѣ бикове и вепрове, се показваха отдалече като стадо отъ свирѣпи и диви животни. Единъ кратъкъ и тѣсенъ клашникъ, който не имъ покриваше колѣнѣтѣ, допущаше да се вижда всичката височина на раста имъ[27]. Очитѣ на тѣзи варвари приличаха на развълнувано море; русата имъ коса, възвърната на напрѣдъ, и спустната върху гржditѣ имъ и обагрена съ една брощена течность, е подобна на кръвь или огънь. По-голѣмата часть отъ тѣхъ оставятъ да имъ израстнува брадата по-нагорѣ отъ устата, за да приличатъ въ устнитѣ си по-вече на вълковиднитѣ кучета и на вълцитѣ. Едни отъ тѣхъ носятъ въ дѣсната си ржка дълго копие, а въ лѣвата си — единъ щитъ, когото въртятъ бързо и легко като малко колелце; други пъкъ, на мѣсто тоя щитъ, държатъ единъ видъ копие наричано ангонъ (angon), въ което се втикватъ двѣ прѣкривени желѣза, но всички носятъ на пояса си страшното дълго копие наричано францискъ (francisque),

единъ видъ брадва съ двѣ остроти, на която дръжката е покрита съ твърда стомана; това е едно силно смъртотворно оръжие, което франкътъ хвърля и въ сѫщото врѣме изпуща единъ страшенъ викъ, и което много рѣдко се случава да не удари точката на мѣренето, която бързото око е забѣлѣжило.

„Тѣзи варвари, вѣрни изпълнители на обичаитѣ на древнитѣ Германци, се образуваха на клинъ, който е тѣхното обикновенно устройство на битката. Страшний триѫгълникъ, въ който нищо друго не се различаваше, освѣнъ единъ лѣсъ отъ франциски копии, отъ кожи на диви звѣрове и отъ полуголи тѣла, вървѣше съ голѣма бойность и бързость, но съ едно равно движение, за да пробие линията на римската войска. На върха на тоя триѫгълникъ бѣха опрѣдѣлени найхрабритѣ войници, които бѣха запазили дълги бради съ настръхнати влакна, и носѣха на ржкитѣ си по една желѣзна брънка. Тѣ се бѣха заклѣли да оставятъ тѣзи знакове на робство само слѣдъ като принесатъ въ жертва единъ Римлянинъ[28]. Всѣки прѣдводитель въ тоя обширенъ корпусъ бѣше обиколенъ отъ войници отъ своето сѣмейство[29], щото, като по-силенъ въ сблъскването, да може да спечели побѣдата, или да умре съ приятелитѣ си. Всѣко племе се събираше подъ единъ символически знакъ[30], най-благородното между тѣхъ се отличаваше чрѣзъ пчели, или чрѣзъ три остри върхове на копието. Прѣстарѣлий царь на Сикамбритѣ[31], Фарамондъ, прѣдводителствуваше цѣлата войска, и оставяше една часть да командува внукъ му Меровей. Конницитѣ на Франкитѣ, наредени срѣщу конницитѣ на Римлянетѣ, закриваха двѣтѣ страни на пѣхотната войска: при направенитѣ имъ въ видъ на отворени гърла и засѣнени отъ двѣ орлови крила шлемове[32], отъ желѣзния имъ бранителенъ нагръдникъ и отъ бѣлитѣ имъ щитове, би ги помислилъ человѣкъ за привидѣния, или за такви странни образи, каквито се забѣлѣзватъ всрѣдъ облацитѣ когато е атмосферата бурна. Клодионъ, синъ на Фарамонда и баща на Меровея, блѣщѣше на чело на тѣзи застрашаващи яздачи.

„Задъ тоя неприятелски роякъ, върху единъ плосъкъ и пѣсъкливъ брѣгъ, се забѣлѣзваше тѣхний воененъ станъ, който приличаше на едно тържище отъ землѣдѣлци и рибари; бѣше

ъ съ жени и дѣца, и укрѣпенъ съ кожени кораби и съ

четвероколесни товарени и теглени отъ едри волови колесници[33]. Не много далече отъ тоя морски станъ, три облечени съ дрипави дрехи врачки пущаха млади неопитомени жребета отъ единъ священъ лѣсъ[34], за да прокобаятъ отъ тѣхното бързо тичане на коя страна Туистонъ обѣщаваше побѣдата. Морето отъ едната страна, лѣсоветѣ отъ другата, образуваха рамката на тъзи голѣма картина.

„Утренното слънце, когато избѣгва гънкитѣ на нѣкой позлатенъ отъ лъчитѣ облакъ, изведнажъ изсипува свѣтлината си върху лѣсоветѣ, Океана и войскитѣ. Земята се виждаше пламната отъ огневидния блѣсъкъ на шлемоветѣ и на копиитѣ военнитѣ музикални инструменти свирятъ едноврѣмешната пѣсънь, на Иулия Цесаря при тръгването за Галлитѣ. Яростьта завладѣва сърдцата на всички, закървавенитѣ имъ очи се въртятъ бързо и дѣятелно насамъ-натамъ, ржцѣтѣ имъ треперятъ възъ хваткитѣ на мечоветѣ. Конетѣ се изправятъ на заднитѣ си нозѣ, ровятъ пѣсъка съ прѣднитѣ си, разтръсватъ гривитѣ си, удрятъ си съ разпѣненитѣ уста грждитѣ, или си вдигатъ на горѣ къмъ небото пламеннитѣ ноздри и смърчатъ за да поематъ съ дъха си войнственнитѣ звукове. Римлянетѣ започватъ слѣдующата войнска пѣсънь на Пробуса:

„Като можемъ да побѣдимъ хиляда войника Франки
„Колко ли хилядници Перси ний лесно ще побѣдимъ“[35]!

„Гърцитѣ повтарятъ хоромъ военната пѣсънь на Пеана[36], и Галлитѣ химна на Друидитѣ[37]. Франкитѣ отговарятъ на тѣзи смъртни пѣсни: вдигатъ щитоветѣ си до устата си[38], и правятъ да се слуша едно бучение подобно на бученето на морскитѣ вълни, които вѣтърътъ разбива о нѣкоя скала, послѣ изведнажъ, като изпущатъ единъ остръ писъкъ, запѣватъ своята войнствена пѣсънь[39] съ възхваления на своитѣ герои:

„Фарамондъ! Фарамондъ! ний всички се бихме съ мечъ въ ржката.
„Изстрѣлихме сполучливо франциска съ двѣтѣ остроти;
„Потътъ капѣше отъ челата на храбритѣ борци,
„И се разливаше по крѣпкитѣ имъ и мъжки мишци.

„Орли весело крякаха съ други жълтоножни птици;
„Гарванътъ плуваше въ пролѣената кръвь на мъртвитѣ;
„Цѣлий Океанъ приличаше като рана кървава:
„Стидливитѣ дѣвици горко много врѣме плакаха!

„Фарамондъ! Фарамондъ! юначки се бихме съ мечъ въ ржката.
„Въ яростната война паднаха мъртви нашитѣ бащи,
„Всичкитѣ лешоядни орли отъ тѣхъ тѣжко пиршкаха!
„Защото ги насищаха съ лютия и ужасенъ сѣчъ.

„Да избѣремъ жени, на които млѣкото да е кръвь,
„И да вдъхватъ храбрость въ сърдцата на нашитѣ синове
„Фарамондъ смѣлий е убитъ; животътъ се изминава,
„Когато трѣбва да умремъ, тогава ний ще се смѣемъ“!

„Тъй пѣеха единогласно четиридесеть хиляди варварски войници. Тѣхнитѣ копници вдигаха и слагаха равномѣрно бѣлитѣ си щитове, и на всѣки припѣвъ удрѣха съ върха на едно копие покриенитѣ съ желѣзни брони гръди.

„Франкитѣ сж вече на разстояние отъ нашитѣ войски колкото единъ стрѣленъ хвърлѣй. Двѣтѣ войски се спиратъ. Всичко утихва и всичко мълква. Цесарьтъ заповѣдва, отсрѣдъ християнския лагионъ, да издигнатъ брощената военна дреха, знакъ на сражението; стрѣлцитѣ обтѣгатъ лжковетѣ си, пѣхотнитѣ свалятъ копията, конницитѣ всички изведнжжъ изтеглятъ мечоветѣ си, на които блѣсъцитѣ се кръстосватъ въ въздуха. Единъ шуменъ викъ се издига отъ единия до другия край на легионитѣ: „побѣда на императора“[40]! Варваритѣ отговарятъ на тоя гръмогласенъ викъ съ единъ страшенъ ревъ: громътъ съ по̀-малка буйность прави трѣскавицата възъ Апеннинскитѣ високошийни върхове. Етна по̀-слабо ечи въ огненния си коремъ, когато отъ вжтрѣшното си изнасилване изхвърля въ нѣдрата на морето потоци отъ теченъ огънь, и Океанътъ бие брѣговетѣ си съ по̀-малъкъ шуменъ плѣсъкъ, когато нѣкой буенъ вихъръ е отворилъ, по заповѣдъ на Вѣчния, водоспускитѣ на бѣздната.

„Галлитѣ хвърлятъ първитѣ си стрѣли срѣща Франкитѣ, хващатъ мечоветѣ си съ ржцѣтѣ си и тичатъ къмъ неприятеля. Неприятелтъ ги посрѣща съ неустрашима храбрость. Три пжти нападатъ и се повръщатъ; три пжти се разбиватъ о огромния отрядъ, който ги отблъсва: тъй нѣкой голѣмъ корабъ, когато плува по морето срѣща противенъ вѣтъръ процепва и отхвърля надалечъ отъ двѣтѣ си страни вълнитѣ, които бѣгатъ и по хълбоцитѣ му шумолятъ. Гърцитѣ, не по̀ малко храбри и искусни отъ Галлитѣ, хвърлятъ, като дъждъ и градъ, възъ Си-

камбритѣ стрѣли; и ний, като се оттегляхме назадъ малко помалко, безъ да разпокѫсваме на части редоветѣ си, уморихме двѣтѣ линии на неприятелския трижгълникъ. Както нѣкой побѣждавщъ въ сборичкването юнецъ, всрѣдъ обширни и дебели пастбища, гордъ и високомѣренъ за строшенния си въ борбатя рогъ и за кървавитѣ бѣлѣзи на ранитѣ по широкитѣ си гржди, ако и да е раздрѣзненъ, търпи обаче забиеното въ него остро и люто шило на стършела, прѣзъ синнитѣ на лѣтото полуденни горѣщини, тъй и Франкитѣ, пронизани отъ нашитѣ стрѣли, побѣснѣха отъ добититѣ си безъ отмъщение и безъ слава люти рани. Обезумени отъ слѣпа ярость, строшаватъ си копието въ гржditѣ, валятъ се по земата и, безпокойни отъ лютитѣ болки, биятъ безжалостно сами себе си.

„Римската конница се раздвижава за да разбие варваритѣ. Клодионъ се спуща за да я посрѣщне. Косматий царь[14] яздѣше една ялова кобила, половинъ бѣла и половинъ черна, отхранена между стадата на сѣвернитѣ елени и сърни, въ конскитѣ заводи на Фарамонда. Варваритѣ твърдѣха, че тъзи кобила бѣше отъ породата на Ринфакса[42], кобила родена отъ Нощьта съ поледена грива, и на Скинфакса, конь роденъ отъ Деня съ свѣтлива грива. Когато тъзи кобила возѣла господаря си съ направена отъ дървена кора колесница безъ ось и безъ колелета[43], никога ногитѣ ѝ не потънвали въ ледоветѣ, и, по-легка и отъ брѣстовото листо, което се търкаля отъ вѣтъра, едвамъ малко надрасквала повърхностьта на скоронаваленитѣ снѣгове.

„Едно буйно сражение се започва между страшнитѣ конници при двѣтѣ крила на войскитѣ.

„Въ това врѣме грамадната и страшна тълпа на варварската пѣхотна войска постоянно се движеше къмъ легионитѣ. Легионитѣ се разкрилятъ, измѣняватъ прѣдната часть на битката и всички изведнѫжъ нападатъ съ копията си двѣтѣ страни на неприятелския трижгълникъ. Римскитѣ пѣхотници, Гърцитѣ и Галлитѣ, нападатъ третата страна. Франкитѣ сѫ обсадени като широка крѣпость. Вчепкването се разпалва; една вихрушка отъ червенъ прахъ се издига и се запира надъ срѣдата на сражавщитѣ се. Кръвьта тече като голѣмитѣ потоци на зимнитѣ дъждове и като вълнитѣ на Еврипа въ тѣсния проходъ на Евбия. Франкътъ, високомѣренъ и надут

за отворенитѣ си широки и глъбоки рани, които се виждаха за негова пò-голѣма слава върху бѣлото му полунаго тѣло, е едно побѣснѣло гробно и ревяще всрѣдъ умрѣлитѣ привидѣние. Свѣтлий блѣсъкъ се замѣсти съ тъмната сѣнка на праха и на клането. Шлемоветѣ се разпокѫсаха, перата отъ върховетѣ имъ паднаха, щитоветѣ имъ се продраха и бронитѣ имъ се пронизаха. Дишането, разпалено отъ сто хиляди ратници, честото дѫхане на конетѣ, парата отъ зноя и отъ кръвьта, образуватъ надъ бойното поле единъ видъ метеоръ, когото отъ врѣме на врѣме пробива блѣсъкътъ на нѣкой мечъ, както огнената и блѣстяща стрѣла на молнията пробива възчерната прозрачность на нѣкоя буря. Всрѣдъ страшнитѣ викове и силнитѣ оскърбления, заплашвания, удряния на мечоветѣ и на копиитѣ, свирения на стрѣлитѣ въ въздуха, и пѫшкания на носящитѣ военнитѣ машини, не се слуша вече гласътъ на началницитѣ.

„Меровей извърши едно ужасно клане на Римлянетѣ. Той се виждаше правъ възъ една колесница, съ дванадесеть души въоръжени другари, наричани *негови дванадесеть равноправници*[44], които той надминаваше съ цѣлата си глава. Надъ колесницата се вълнѣеше единъ воененъ прѣпорецъ, наричанъ скиптъръ (oriflamme или oriflambe). Колесницата, прѣпълнена съ ужасни грабежни добивки, се тѣглѣше отъ три бика, отъ колѣнѣтѣ на които капѣше кръвь и които на роговетѣ си носѣха отъвратителни парцали. Наслѣдникътъ на фарамондовия мечъ имаше възрастьта, красивостьта и буйностьта на оня Ѳракийски зълъ духъ, който запаля огъня на жертвенницитѣ си съ жара само на изгоренитѣ градове. Меровей се мислѣше между Франкитѣ, че е билъ чудовищна рожба отъ тайното сношение на Клодионовата съпрѫга съ едно морско чудовище[45]; руситѣ коси на младия Сикамбрецъ, украсени съ вѣнецъ отъ лилиини цвѣтя, приличаха на мека и позлатена вълна, привързана съ дѣвическа уя за хурката на нѣкоя варварска царица[46]. Говорѣше се че бузитѣ му били помастени съ румѣностьта на онѣзи диви шипъчни ягоди, които блѣщатъ по снѣговетѣ въ лѣсоветѣ на Германия. Неговата майка бѣше му вързала около шията една огърлица отъ животински черупки, както Галлитѣ обѣсватъ останкитѣ на своитѣ прадѣди за вѣйкитѣ на най-хубавия отрасълъ на нѣкой священъ

лѣсъ[47]. Когато Меровей, въ дѣсната ржка на когото се вълнѣеше единъ бѣлъ пряпорецъ, викаше гордитѣ Сикамбри на бойното поле, тѣ не можаха да се задържатъ да не изпуснатъ военни и радостни викове. Не имъ се додей да се чудятъ, като гледаха да имъ стоятъ на чело три потомци герои: дѣдо, баща и синъ.

„Меровей, наситенъ отъ убийства, неподвижно гледаше спокойно отъ височината на побѣдоносната си колесница труповетѣ, съ които полето бѣше покрито. Тъй Нумидийский лъвъ си спокойно почива, слѣдъ като разпокжса цѣло стадо овци; гладътъ му е уталоженъ и грждитѣ му изпущатъ вонята на изгълтаното месо; отваря и затваря едно подиръдруго умореното си широко гърло, което се задавя отъ рунови парцале; най-сетнѣ лѣга врѣдъ издавенитѣ ягнета и овци; намокрената му отъ кървава роса грива се спуща отъ двѣтѣ страни на шията му; кърстосва могжественитѣ си прѣдни нозѣ; изтѣга главата си връзъ остритѣ си нокти, и съ полуотворени очи лиже още простренитѣ около себе си меки овчи руна.

„Прѣдводительтъ на Галлитѣ забѣлѣжи Меровея въ това прѣзрително и гордо спокойствие. Яростьта му пламнува изведнжжъ; той тръгва къмъ Фарамондовия синъ, и му вика съ единъ присмивателенъ тонъ:

„Длъгокосмий главатарю, азъ ще те поставя другояче „върху трона на Галския Херкулъ. Младий юначе, ти си „достоенъ да влезешъ съ бѣлѣзитѣ отъ желѣзото въ двореца „на Тевтатеса[48]. Никакъ азъ не искамъ да те оставя да „тлѣешъ въ срамотна старость“.

„Кой си ти“? попита Меровей съ една горчива подсмивка: „да не си отъ нѣкое благородно и старо племе? Римски „плѣнниче, не се ли боишъ отъ моя обоѫденъ мечъ“?

„Азъ се боя само отъ едно нѣщо“[49], отговори Галлътъ „ржжащъ отъ гнѣвъ, „боя се да не падне небото възъ „моята глава“.

„Отстжпи на мене земята“, отговори гордѣливий Сикамбрецъ.

„Земята, която ще ти азъ отстжпя“[50], извика Галлътъ, „ти ще пазишъ вѣчно“.

„На тѣзи думи Меровей, като се опираше възъ обоѫдния си мечъ, се хвърля отъ колесницата си, прѣхрипнува

биковетѣ, пада прѣдъ роговатитѣ имъ глави и се явява прѣдъ Галлитѣ, които идѣха къмъ него.

„Всичката войска се спира за да гледа борбата на двамата храбри главатари. Галлътъ се спуща съ меча си въ ржка възъ младия Франкъ, налѣгва го, удря го, наранява го въ рамото и го принуждава да се търкаля до подъ роговетѣ на биковетѣ: Меровей намѣри врѣме да изхвърли стрѣлата си; тя се забива, съ двѣтѣ си прѣкривени остри желѣза, въ щита на Галла. Въ сжщата минута Клодионовий синъ скоква като нѣкой леопардъ, тжпчи съ ногата си стрѣлата, напада Галския главатарь съ всичката си сила, поваля го на земята и сваля на долу щита на неприятеля си заедно съ него. Нещастний Галлъ, принуденъ по тоя начинъ да се открие, подава си главата, тутакси обосѣчната брадва на Меровея се издига, изсвирква, излѣтѣва и се забива въ челото на Галла, както сѣкирата на дървосѣчеца се забива горѣ на стъблото на пѣкой боръ. Главата на храбрия ратникъ се раздѣля на двѣ части, мозъкътъ му се излива отъ двѣте страни и очитѣ му изтекватъ и се валятъ по земята. Тѣлото му стои право още една минута и протѣга сгжрченитѣ си ржцѣ; бѣше прѣдметъ на голѣмъ ужасъ и на силно съжаление.

„При едно такво ужасно зрѣлище Галлитѣ изпущатъ единъ плачевенъ съ глъбоки въздишания викъ. Тѣхний прѣдводитель бѣше послѣдний потомъкъ на Верцингеторинкса, който бѣше държалъ въ равновѣсие толкова дълго врѣме състоянието на Иулия цесара. Изглеждаше че чрѣзъ тъзи смърть държавата на тритѣ Галлии, като се оттърваваше отъ Римското завоевание, минаваше на Франкитѣ: тѣ, възхитени отъ радость, заобикалятъ Меровея, турятъ го възъ единъ щитъ, съ копиитѣ си го вдигатъ на горѣ[51] и го провъзгласяватъ за царь съ дѣда му и баща му, като най-храбрий между Сикамбритѣ. Ужасътъ завладѣва легионитѣ. Константий, който острѣдъ запасния корпусъ слѣдваше съ внимателно око движенията на войскитѣ, забѣлѣзваше обезсърчението на пѣхотната тълпа. Обръща се къмъ християнския легионъ и извиква: „Храбри войници, сждбата на Римъ е въ вашитѣ ржки. Нека вървимъ юначки противъ неприятеля“.

„Тоя часъ вѣрнитѣ наведоха прѣдъ Цесаря окаченитѣ си на върха на поздравителния пряпорецъ орли. Викторъ

коммандирува: легионътъ се развълнува, се раздвижава и слиза мълчишкомъ отъ хълма на долу. Всѣки християнски войникъ носи изображенъ на щита си кръстъ, обиколенъ съ тѣзи думи[52]: „ти ще побѣдишъ съ силата на тоя знакъ“. Всичкитѣ сотници бѣха мученици, на които тѣлата бѣха покриени съ рѫбове отъ рани, причинени отъ желѣзо и отъ огънь. На такви едни неустрашими человѣци що можеше да направи страхътъ отъ ударитѣ и отъ смъртьта? О, каква трогателна и умилителна вѣрность! Тѣзи войници отиваха да си пролѣятъ за князетѣ една кръвь, на която източника тѣзи князе бѣха прѣсушили! никакъвъ страхъ, но и никаква веселость не се виждаше по лицата на Християнскитѣ герои. Тѣхната доблесть бѣше подобна на неопятнена и чиста лилия. Когато легионътъ се приближи до бойното поле, Франкитѣ се осѣщатъ обиколени и задържени всрѣдъ тѣхната побѣда. Разказваха, че тѣ виждали прѣдъ легиона огненъ стълпъ, огнени облаци и единъ конникъ облеченъ въ бѣло одѣяние[53] и въоръженъ съ златно копие и съ позлатенъ щитъ. Римлянетѣ, които бѣгаха, си обръщатъ лицата и се връщатъ; надеждата се повръща въ сърдцето на най-слабия и най-малко сърдчовития; тъй, слѣдъ една нощна голѣма буря, когато утренното слънце изгрѣва весело отъ изтокъ, тогава ободренний земледѣлецъ се чуди на дневната звѣзда, която изпуща сладъкъ блѣсъкъ по всичката природа; младитѣ врабчета изпущатъ радостни чуруликания изподъ бръшнелитѣ на старата селска кѫщица; бѣлокосмий домакининъ сѣднува възъ прага на кѫщната врата, и слуша весело очарователнитѣ надъ главата си пѣсни на птицитѣ и блѣенето на стадата, и благославя Вишния за всичкитѣ дадени на человѣка добрини.

„Когато Христовитѣ войници се приближаваха, варваритѣ сгѫстѣваха своитѣ редове, и Римлянетѣ се съвъкупляватъ. Легионътъ на Християнетѣ, като пристигна на бойното поле, се спрѣ, падна̀ колѣнички на земята, и прие отъ рѫцѣтѣ на единъ священникъ благословението на Бога всесилнаго. И Константий изважда отъ главата си лавровия вѣнецъ, и смиренно се навежда. Священата войска се изправя и, безъ да стрѣля, съ издигнати на горѣ голи мечове върви къмъ неприятеля. Сражението се започва отъ всичкитѣ страни. Християнский легионъ пробива и отваря широко мѣсто въ редоветѣ на варваритѣ. Всички ний Римляне, Гърци и Галли,

съ Виктора на чело, влѣзохме въ оградата на разбититѣ Франки. Подиръ нападението противъ една дисциплинирана войска слѣдватъ сраженията по начина на Илионскитѣ герои. Хиляди тѣлпи ратници се биятъ, се блъскатъ, се натискатъ и се отблъсватъ, на всѣкждѣ се простиратъ и ечатъ плачеветѣ и воплитѣ, и владѣятъ отчаянието и бѣгането. О вий, дъщери на франкитѣ, напраздно приготовлявате балсама за ранитѣ, които вий не ще можете да изцѣлите! Единий, прободенъ въ сърдцето съ желѣзния остъръ върхъ на нѣкое копие, почувствува че отъ сърдцето му изчезватъ любезнитѣ и священи образи на отечеството; другий има и двѣтѣ си рѫцѣ сломени отъ тѣжкия ударъ на нѣкой кривакъ, и нѣма вече да пригърне въ обятията си сина си, когото родившата го негова съпруга още кърми съ млѣкото на сиситѣ си. Тойзи-тукъ жали палата си, онзи-тамъ бѣдната си кѫщичка; първий удоволствията, а вторий скърбитѣ си, защото человѣкъ се привързва за живота толкова чрѣзъ бѣдствията, колкото и чрѣзъ благоденствията. Тука единъ язически войникъ, обиколенъ отъ другаритѣ си, издѫхва и изригва проклятия противъ цесаря и противъ боговетѣ. Тамъ пъкъ единъ христиански войникъ умира осамотенъ[54], и държи съ едната си рѫка изтеклитѣ си чрѣва, а съ другата — стиска единъ кръстъ съ разпѣтия Иисусъ и се моли на Бога за своя императоръ. Сикамбригѣ, всички отпрѣдъ поразени и повалени гърбечки, запазваха, даже и въ смъртьта си, лицата си толкова диви и свирѣпи[55], щото и най-неустрашимий коравоокъ едвамъ би посмѣялъ да ги гледа.

„Нѣма да ви забравя, великодушна двойко, млади Франки, които ви срѣщнахъ всрѣдъ полето на кръвопролитието! Тѣзи вѣрни приятели, по-вече любовни и нѣжни отколкото благоразумни, за да получатъ въ сражението еднаква участь, бѣха се прѣвързали съ една желѣзна верига[56]. Единий бѣше падналъ мъртъвъ подъ стрѣлата на единъ Критянинъ; а другий, сполѣтенъ отъ единъ страшенъ ударъ, който му причинилъ люта рана, но още живъ, стоеше половинъ изправенъ до своя воененъ другарь и му говорѣше: „Храбрий ратниче, ти почи-„вашъ и спишъ слѣдъ тѣшкитѣ трудове въ сражението. „Нѣма вече да си отворишъ очитѣ на моя гласъ, но веригата *„на приятелството ни* не е ни най-малко скѫсана; тя ме държи *„при твоитѣ ребра“*.

„Младий Франкъ, като свърши тѣзи думи, се навежда и умира възъ тѣлото на приятеля си. Хубавитѣ черни и свиленовидни косми и на двамата се смѣсватъ и се разбъркватъ, както вълнуящитѣ се пламъци подъ нѣкой двоенъ триноженъ котелъ, който ги изгасва възъ жертвенника на идолопоклонското капище, или както влажнитѣ и трептящи лъчи на близначеската звѣзда, която, когато захожда, лѣга въ морето. Смъртьта прибавя неразрушимитѣ му вериги върху връзкитѣ, които съединяваха двамата приятели.

„Въ това врѣме уморенитѣ ржки нанасятъ по-бавни удари; шумнитѣ вопли ставатъ по-вече сърдцераздирающи и жалостни. Ту една голѣма часть отъ раненитѣ, като издъхва изведнъжъ, оставя да царува едно страшно мълчание; ту гласътъ на плачеветѣ отъ болкитѣ се съживява и съ протѣгнати звукове се издига на горѣ и стига до небесата. Виждатъ се коне да хрипкатъ и да бѣгатъ насамъ-натамъ безъ всадници, едни да ритатъ и да прѣскачатъ труповетѣ, други пъкъ да скачатъ и да се валятъ върху тѣхъ, и колесници безъ возатаи; нѣколко изоставени военни машини да горятъ туктамъ като борови дарварници на тѣзи грамадни погребения.

„Нощьта дойде да покрие съ черната си мрѣжа тоя театъръ на человѣческитѣ буйности и бѣсности. Франкитѣ, побѣдени, но всѣкога страшни, се отеглиха въ колесничното си укрѣпление. Тъзи нощь, толкова нужна за нашия отдихъ, бѣше нощь на безпокойствия и на тревоги: на всѣка минута се застрашавахме да бъдемъ нападнати. Варваритѣ изпущаха едни страшни викове[57], които приличаха на звѣровнитѣ диви виения; оплакваха юнацитѣ си, които се бѣха изгубили въ битката и се готвѣха да умратъ и тѣ. Ний не смѣяхме нито да оставимъ оржжията си, нито да запалимъ огневе. Римскитѣ войници треперяха отъ страхъ, се търсѣха единъ другъ въ мраковетѣ, викаха се, искаха си единъ отъ другъ малко хлѣбъ и малко вода; чистѣха си ранитѣ и си ги привързваха съ разпокъсанитѣ си дрѣхи. Часовоитѣ се отговаряха, като изсвиркваха единъ до другъ знака на бдението.

„Всичкитѣ прѣдводители на Критянетѣ бѣха избиени. Понеже кръвьта на Филопимена, моя праотецъ, се виждаше на моитѣ другари като едно благоприятно прѣдвѣщание, назначиха мене *за свой комендантинъ*. Азъ, като прѣдизвикахъ на бой не-

приятелскитѣ войски, имахъ щастието да избавя *Желѣзния легионъ* отъ едно съвършено разрушение. Подтвърждението на чина ми, единъ вѣнецъ отъ брѣстови вѣйки и съобщенитѣ отъ Константия за мене похвали бѣха ми наградата на тъзи щастлива случайность. Като бѣхъ поставенъ на чело на легковъоръженитѣ войски, приближихъ се до лагера на варваритѣ, и чакахъ съ нетърпѣние вращането на утренната зора; но тъзи зора ни откри едно зрѣлище, което надминаваше по отвратителность и по ужасъ всичко онова, що бѣхме до тогава видѣли.

„Франкитѣ прѣзъ нощьта бѣха отрѣзали главитѣ на избититѣ Римляне[58] и ги бѣха наврели на върха на забодени и изправени прѣдъ лагера си колове съ обърнати къмъ насъ лица. Единъ грамаденъ купъ отъ горливи вещества, отъ конски сѣдла[59], и отъ раздрани щитове, се издигаше всрѣдъ лагера. Старий Фарамондъ, като си въртѣше свѣтливитѣ и страшни очи на самъ-натамъ и оставяше дългата си бѣла коса да се вълнѣе отъ духането на утренния приятенъ и прохладенъ вѣтърецъ, сѣдѣше на върха на грамадния купъ. Долу се виждаха Клодионъ и Меровей: тѣ държаха въ ржцѣтѣ си, намѣсто борина, едно копие запалено съ двѣ други строшенн копии, и бѣха готови да запалятъ надгробния тронъ на баща си, ако Римлянетѣ сполучваха да присилятъ колесничното укрѣпление и да влѣзнатъ вжтрѣ въ оградата.

„Ний, като видѣхме това, останахме нѣми и помързнахме отъ очудване и жалость: побѣдителитѣ се виждатъ побѣдени отъ толкова голѣмо варварство, при това и толкова голѣмо великодушие! Сълзитѣ ни потекоха отъ очитѣ когато видѣхме окървавенитѣ глави на другаритѣ си: всѣки единъ си напомня че онѣзи нѣми и обезобразени уста сж говорѣли въ прѣдишния день думитѣ на приятелството! Тутакси тъзи жалостна минута се измѣнява въ жажда на отмъщение. Никой не чака знака за нападение съ пристжпъ; нищо не може да удържи яростьта на войника: колесницитѣ на укрѣплението се разстрошаватъ, лагерътъ се отваря и всички се хвърлятъ въ него. Тогава се явява единъ новъ неприятель: женитѣ на варваритѣ, облечени въ черни дрѣхи[60], се спущатъ буйно прѣдъ насъ, промъкватъ се прѣзъ нашитѣ оржжия и искатъ чи ги изтъргнатъ отъ ржкитѣ; едни спиратъ и хващатъ

за брадата бѣгающия Сикамбрецъ и го завеждатъ въ боя, други пъкъ, бакхусови пияни жрици, разпокасватъ мажетѣ си и бащитѣ си; много отъ тѣхъ одушаватъ дѣцата си и ги хвърлятъ подъ ногитѣ на людетѣ и на конетѣ; а едни, като си прѣхвърлятъ прѣзъ шията смъртотворни врѣвки, се обѣсватъ за роговетѣ на воловетѣ, се одушватъ и се оставятъ да се влѣкатъ жалостно. Една отъ тѣхъ се извиква отпрѣдъ другаркитѣ си:

„Римляне, всичкитѣ ви подаръци не сж били за насъ пагубни! Ако ни носите желѣзото за да ни оковете и поробите, дали ни сте и желѣзото съ което да се освободимъ!“ И веднага си пробожда корема съ единъ обосѣченъ ножъ.

„Щѣха да се изгубятъ народитѣ на Фарамонда ако небото, което имъ задържа може би голѣми сждби, не бѣше избавило остатъка на ратницитѣ имъ. Единъ силенъ вѣтъръ се издига между сѣверъ и западъ; морскитѣ вълни се изливатъ на вънъ по пѣсъкливитѣ брѣгове; виждаше се че иде единъ отъ онѣзи пѣнясти и тинясти приливи на равноденствието, които въ тѣзи климати се виждатъ, че издигатъ отъ дъно цѣлия океанъ и го хвърлятъ вънъ отъ коритото му. Морето, като нѣкой могжщъ съжзникъ на варваритѣ, влиза въ лагера на Франкитѣ за да изпжди отъ тамъ Римлянетѣ. Римлянетѣ се дръпватъ назадъ отъ вълнитѣ; Франкитѣ отново придобиватъ дързость, мислятъ че морското чудовище, бащата на младия имъ князь, е излѣзълъ отъ морскитѣ си пещери за да имъ помогне. Тѣ се ползуватъ отъ нашето побъркване: отблъсватъ ни, нападатъ ни и помагатъ на морскитѣ вълни. Една извънредна сцена поразява очитѣ ни отъ всичкитѣ страни: тамъ силно изплашенитѣ волове плуватъ съ колесницитѣ, които теглятъ слѣдъ себе си; надъ вълнитѣ не се вижда друго нищо освѣнъ изкривенитѣ имъ рогове; и тѣзи вълни приличаха на много рѣки, които се виждаха че носятъ сами данъцитѣ си на океана; тукъ Салиенцитѣ пущатъ въ морето коженитѣ си кораби и ни поразяватъ съ удрянето на грѣблата. Меровей си бѣше направилъ една ладийка отъ единъ широкъ щитъ[61] въ видъ на кошъ: той, носенъ въ тъзи военна сколка, ни прислѣдваше придруженъ отъ равнитѣ си другари, които скачаха около него като тритони[62]. Женитѣ, пълни съ безразсждна радость, пляскаха ржцѣтѣ си и славословяха изба-

вителнитѣ морски води. На всѣкждѣ растяща морска вълна се раздробява и пръска срѣщу оржжията. На всѣкждѣ конникътъ пропада и се удавя, и пѣхотний нѣма нищо друго вънъ отъ водата освѣнъ меча си; трупове, които се виждаха като да се съживяватъ, се търкалятъ по морската трѣва, по пѣсъка и по тинята. Азъ, отдѣленъ отъ другитѣ легиони, и съединенъ съ нѣколко войници, се бихъ дълго врѣме противъ една голѣма тълпа варвари, но най-послѣ, нападнатъ отъ множеството, паднахъ пронизанъ отъ ударитѣ всрѣдъ простренитѣ си до мене мъртви другари.

„Стояхъ много врѣме въ несвѣсъ. Когато си отворихъ очитѣ въ видѣлината, не забѣлѣжихъ нищо друго освѣнъ единъ мокъръ пѣсъкливъ брѣгъ оставенъ отъ водитѣ, трупове на удавени и до половинъ заровени въ пѣсъка человѣци, морето оттеглено въ една много голѣма далечность, която едвамъ начертаваше въ хоризонта една синкава линия. Искахъ да се изправя, но не можалъ да сполуча, и бѣхъ принжденъ да остана лѣгнатъ възъ гърба си, съ очи вторачени къмъ небесния сводъ. Когато душата ми се колебаеше между смъртьта и живота, чухъ единъ гласъ, който произнасяше на латински язикъ тѣзи думи: „Ако нѣкой диша още тука, нека каже“. Обърнахъ си главата съ напрѣгане, и зазрѣхъ единъ Франкъ, когото помислихъ отъ дългата му сшита отъ брѣстова вжтрѣшна кора дрѣха за робъ. Той забѣлѣжилъ движението ми, затърча се и дойде при мене, и, като узна моето отечество отъ дрѣхитѣ, които носѣхъ, ми рече: „Младо Гърче, имай дързость“. И, като си прѣгъна колѣнѣтѣ, клѣкна близу до мене, наведе се надъ мене, поразгледа ранитѣ ми и слѣдъ минутно мълчание се извика: плѣнниче, мисля че ранитѣ ти не сж смъртоносни“. Тутакси извади изъ една кожена торбичка балсамъ, разни билки и единъ водоносъ пъленъ съ бистра вода. На часа изми ранитѣ ми, изтри ги полегка съ мегко платанце и ги привърза съ дълги тръстични листа. Азъ не можахъ да му изразя всичката си признателность иначе, освѣнъ чрѣзъ едно поклатване на главата си и чрѣзъ едно очудване, което той можеше да отгатне отъ почти изгасналитѣ ми погледи на очитѣ. Когато се готвѣше да ме вдигне и да ме занесе не знаяхъ кждѣ, смущението на лицето му бѣше извънредно. Разглеждаше поспѣшно на около и съ едно голѣмо безпокойствие на духа си: той се боялъ,

както ми послѣ самъ каза, да не бѫде узнатъ отъ нѣкой варваринъ. Часътъ на морския приливъ наближаваше; моятъ избавитель извлѣче отъ самата опасность срѣдството на спасението ми: съзрѣ една ладия на Франкитѣ, която бѣше застанала на плитко мѣсто върху пѣсъка; тутакси захвана да ме вдига отъ кръста, послѣ, като се наведе до земята прѣдъ мене, хвана рѫцѣтѣ ми, изтегли ме кротко и полегка на горѣ изправящемъ се, натовари ме на гърба си, послѣ изправи се цѣлий съ мене заедно и ме занесе съ голѣма мѫка въ ближната ладия, защото бѣше възстаръ и не можеше пò-вече да ме носи. Морската вода не се забави да покрие пѣсъкливитѣ си брѣгове. Робътъ изтегли отъ пѣсъка едно копие, на което желѣзний върхъ бѣше причупено, и когато водитѣ издигнаха ладията, той я отправи, съ помощьта на счупеното си орѫжие, както би могълъ да го направи най-искусний кърмчий. Тласнати отъ прилива, своро влѣзохме много на вѫтрѣ между двѣ суши, всрѣдъ брѣговетѣ на една обиградена съ лѣсове рѣка.

„Тѣзи мѣста бѣха познати на Франка. Той слѣзнà въ водата, и, като ме вдигнà пакъ на гърба си, занесе ме и ме положи въ единъ видъ подземна пещера, прилична на онѣзи, въ каквито варваритѣ иматъ обичай да си криятъ житото[63] въ военно врѣме. Тамъ ми направи лѣглò отъ суха трѣва и отъ мъхъ и ми даде малко вино, което да ме поободри.

„Бѣдний нещастниче“, ми рече на моя языкъ, „азъ „сега ще те оставя, и ти ще бѫдешъ принѫденъ да прѣ„карашъ нощьта тука самъ. Надѣя се че утрѣ рано ще ти „донеса добри новини: доклѣ се завърна, постарай се да се „насладѝшъ малко отъ сънъ и да си поотпочинешъ“.

„Когато моятъ благодѣтель говорѣше тия думи, тутакси хвърли възъ мене дългата си бѣдна дрѣха, която съблече отъ себе си за да завие мене, и веднага изчезна въ лѣсоветѣ“.

КРАЙ НА ШЕСТАТА КНИГА.

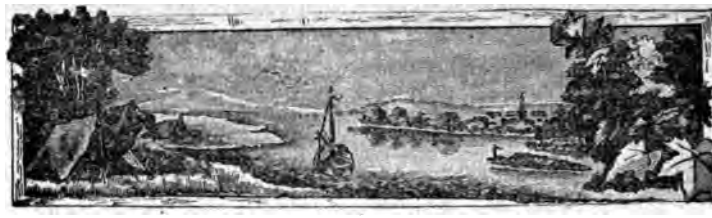

КНИГА СЕДМА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Продължение на разказа. Евдоръ бива робъ на Фарамонда. Историята на Захария. Клоѳилда, Фарамондовата жена. Началото на Христианството у Франкитѣ. Нравитѣ на Франкитѣ. Повръщането на пролѣтьта. Ловъ. Сѣвернитѣ варвари. Гробътъ на Овида. Евдоръ избавя живота на Меровея. Меровей се обѣщава да освободи Евдора. Завръщането на ловцитѣ въ лагера на Фарамонда. Богинята Хероа. Миръ на Франкитѣ. Съвѣщаватъ се върху мира и боя съ Римлянетѣ. Прѣпирня между Камулогена и Хлодерика. Франкитѣ се рѣшаватъ да поискатъ миръ. Евдоръ, като се освободилъ, се натоварилъ отъ Франкитѣ да отиде да прѣдложи на Константия условията на мира. Захарий придружава Евдора до галскитѣ граници. Оставятъ си и двамата взаименъ сбогомъ.

Заклѣвамъ те въ Херкулеса“, се извика Димодокусъ, като прѣсѣче разказа на Евдора, „азъ всѣкога съмъ обичалъ потомцитѣ на Асклипия! тѣ сж набожни и милостиви къмъ человѣцитѣ и знаятъ тайнитѣ работи. Тѣ се намиратъ между боговетѣ, центавритѣ, героитѣ и овчаритѣ. Синко, кажи ми какъ се наричаше онзи отличенъ варваринъ, за когото Юпитеръ, ахъ! не ми се вижда да е изчерпилъ дълвата на добринитѣ си? Владѣющий надъ облацитѣ разполага по своята си воля участьта на смъртнитѣ: на едного дава благоденствието, а пъкъ другия подлага въ всичкитѣ видове нещастия. Царьтъ на Иѳака билъ принуденъ да почувствува едно движение отъ радость, когато се успокоилъ въ едно лѣгло отъ сухи трѣви и дървени листа[1], които билъ събрѳлъ модъ дърветата и ги накопилъ съ собственитѣ си ржцѣ. Едно врѣме, у пò благодѣтелнитѣ человѣци, единъ

любимецъ на Епидаврийския богъ е билъ приятель и другарь на ратницитѣ, а днесь е плѣнникъ у единъ негостоприемливъ народъ. Но побързай, сине на Ласѳена, скоро да ми кажешъ името на избавителя си, защото искамъ да му отдамъ онъзи подобающа честь, каквато Несторъ бѣше отдалъ на Махаона".

„Името на моя избавитель и благодѣтель бѣше Харолдъ", отговори Евдоръ съ една легка подсмивка. „Той се завърна при мене, споредъ обѣщанието си, щомъ изгрѣха първитѣ бѣлорумѣни зари на владѣющия дена ѳѳеренъ исполинъ. Харолдъ водѣше съ себе си и една жена облечена съ дълга власена и обагрена въ брощъ дреха[2]; гърлото ѝ и градитѣ ѝ бѣха отворени, споредъ обичая на Франкитѣ. Въ първия погледъ чертитѣ на лицето ѝ показваха една неизразима смѣсь отъ варварщина и отъ человѣщина: това бѣше едно изражение на физиогномия естественно силна и дива, умѣрена чрезъ не зная какъвъ единъ чуденъ навикъ[3] на умиление и нѣжность".

„Младо Гърче", ми рече робътъ, „да благодаришъ на „Клоѳилда, жената на Фарамонда, моя господарь. Тя можа „да изпроси отъ мужа си милость за твоето освобождение: „иде сама да те търси за да те запази отъ Франкитѣ. Ко„гато оздравѣешъ отъ ранитѣ си, нѣма съмнѣние, че ти то„гава ще се покажешъ признателенъ къмъ нея и вѣренъ робъ".

„Въ това врѣме влѣзнаха въ пещерата много робе. Тѣ ме вдигнаха и ме прострѣха възъ сплетени отъ дърветата вѣйки, и ме занесоха въ лагера на господаря ми.

„Франкитѣ, въпрѣки храбростьта си и издигането на морскитѣ води, бѣха принуждени да отстъпятъ побѣдата на дисциплинираните легиони; щастливи да се избавятъ отъ съвършенно разбиване, оттегляха се прѣдъ побѣдителитѣ. Азъ бидохъ хвърленъ въ четвероколеснитѣ телѣги съ другитѣ ранени. Вървѣха петнадесеть деня и петнадесеть нощи все къмъ сѣверъ, и се запрѣха само тогава, когато се увѣриха че се намиратъ запазени отъ войската на Константия.

„До тогава азъ много малко почувствувахъ ужасното си положение; но щомъ се успокоихъ, веднага ранитѣ ми започнаха да заздравяватъ и да се затварятъ: дойдохъ на себе си и хвърлихъ съ голѣмъ страхъ нѣколко погледа на около. Видѣхъ че се намирахъ всрѣдъ тъмни лѣсове, заробенъ отъ варваритѣ и затворенъ въ една бѣдна колиба, която бѣше

обиколена, като нѣкоя крѣпость, отъ единъ кржгъ млади дървета, на които вѣйкитѣ, растишкомъ, щѣха да се сплетатъ между себе. Храната ми бѣше едно дебело питие, направено отъ пченица[4], малко ячмикъ смлѣнъ между два каменѣ, кѫсове месо отъ еленъ и отъ сърна, които окржжающитѣ ме хвърляха сегизъ-тогизъ прѣдъ мене отъ съжаление. До пладне оставахъ самъ въ направеното си отъ увѣхнала трѣва лѣгло; но много по-вече боледувахъ отъ присѫтствието на варваритѣ, отколкото отъ тѣхното отсѫтствие. Вонята отъ мазьта, смѣсена съ ясеновата пепель, съ която мажатъ космитѣ на главитѣ си[5], изпаренията на печенитѣ меса, недостатъчностьта на въздуха въ колибата[6] и облакътъ отъ дима, който я пълнѣше постоянно, ме задушаваха. И тъй едно справедливо Провидѣние ме заставляваше да изплащамъ удоволствията, съ които се наслаждавахъ въ Неаполъ, и благовонията и сладострастията, съ които бѣхъ тамъ упоенъ.

„Старий плѣнникъ, занятъ съ длъжноститѣ си, само прѣзъ нѣколко минути можеше да обръща внимание на моитѣ мѫки. Азъ постоянно се чудѣхъ на неговото спокойно и ясно лице, всрѣдъ толкова работи, съ които бѣше натоваренъ.

„Евдоре“, ми рече една вечерь, „твоитѣ рани сѫ почти „оздравѣли. Отъ утрѣ ще започнешъ да изпълнявашъ новитѣ „си длъжности. Зная положително, че зарань ще се изпро„водишъ съ нѣколко роба, за да наберете заедно дърва отъ „далечната часть на гората. Хайде, мой сине и другарю, „припомни си мѫжествената добродѣтель. Небото ще ти помага, „ако му се молишъ“.

„Слѣдъ тѣзи думи, плѣнникътъ се отдалечи и ме остави погрузенъ въ отчаяни мисли. Прѣкарахъ нощьта въ страшно душевно безпокойствие, като си съставяхъ и отхвърляхъ едно слѣдъ друго хиляди разни мнѣния. Еднѫжъ искахъ да туря край на днитѣ си, другожъ пъкъ мислѣхъ да избѣгамъ нѣкждѣ. Но какъ да избѣгамъ, като бѣхъ слабъ и безъ никоя помощь? Какъ да намѣря пѫть прѣзъ онѣзи гѫсти лѣсове? Ахъ! имахъ само едно срѣдство за да се избавя отъ мѫкитѣ си, то бѣше срѣдството на религията! Деньтъ ме завари всрѣдъ тѣзи безпокойни мисли, и изведнѫжъ чухъ единъ гласъ, който *ме викаше:*

„*Римски плѣнниче*, стани“!

„Тойзи гласъ произхождаше отъ нѣколко души робе. Тѣ ми дадоха една кожа отъ дивъ вепръ, единъ волски рогъ, съ който да пия вода[7], и една суха риба за храна, и навървихъ слѣдъ тѣхъ по непознатия на мене пѫть.

„Когато стигнахме въ гората, тѣ започнаха да събиратъ измежду снѣга и повѣхналитѣ листа скършенитѣ отъ вѣтъра гранки на дърветата, нареждаха ги тукъ-тамъ на наръчки и ги вързваха съ обѣлени отъ дърветата меки кори. Послѣ ми направиха нѣколко знака за да се заловя и азъ за работа по тѣхно подражание, и като видѣха, че азъ не бѣхъ вещъ въ тѣхната работа, задоволиха се да ми възложатъ на гърба единъ вързопъ отъ сухи съчки. Моето гордо чело се принѫди да се унижи и да се наведе подъ ярема на робството; голитѣ ми нозѣ тъптѣха снѣга, космитѣ ми се бѣха настръхнали отъ инята, и студенний вѣтърецъ поледяваше сълзитѣ, които се ронѣха отъ очитѣ ми. Заради отслабналитѣ си нозѣ азъ се опирахъ възъ една по-дебела вѣйка, която бѣхъ изтеглилъ отъ вързопа, съ когото бѣхъ натоваренъ, и, подгърбенъ като нѣкой маторъ старецъ, вървѣхъ полегка между дърветата на гората.

„Бѣхъ вече готовъ да падна подъ тѣжкото бреме отъ мѫка и отъ жалъ, когато видѣхъ изведнѫжъ близу до мене стария плѣнникъ, обремененъ и той съ единъ товаръ по-тѣжъкъ отъ моя; той ми се подсмихваше весело съ оня спокоенъ видъ, който никога не се губѣше отъ лицето му. Азъ неможахъ да си скрия движението на срама.

„Какъ тъй“, рекохъ въ себе си, „тойзи утекченъ съ тол-„кова години человѣкъ, се смѣе весело подъ единъ товаръ „три пѫти по-тѣжъкъ отъ моя, а пъкъ азъ, младъ и силенъ, „плача“?

„Евдоре“, ми рече моятъ избавитель, като се приближи „до мене, „не намирашъ ли че първий товаръ е много по-„тѣжъкъ? Мой младий другарю, навикътъ, и най-вече прѣда-„ването себе си на Бога ще направятъ другитѣ ти товари „по-легки. Виждъ какъвъ товаръ съмъ азъ навикналъ да „нося въ старинитѣ си“.

„Ахъ“! извикахъ азъ, „обремени ме, моля ти се, съ тоя „твой товаръ, който привива колѣнѣтѣ ти. Дано да издъхна *„тъкмо тогава, когато те* азъ избавя отъ мѫкитѣ ти“!

„Е, синко“! възрази старецътъ, „азъ неосѣщамъ никакви „мѫки, защо да желая смъртьта? Нека вървимъ, азъ ще „те утѣша съ живота. Нека се успокоимъ и си отпочинемъ „нѣколко разкрача по̀-нататъкъ; тамъ ще навалимъ огънь, и „любезно ще се разговоримъ заедно“.

„Започнахме да се катеримъ по едни неправилни малки рѫтли, образувани, както видѣхъ слѣдъ малко, отъ развалинитѣ на нѣкои римски укрѣпления. Голѣми дѫбови дървета растѣха на това мѣсто възъ едно друго поколѣние дѫбове, които лѣжаха паднати до самитѣ имъ стъбла. Когато стигнахме до върха на рѫтлинкитѣ, азъ открихъ оградата на единъ изоставенъ лагеръ.

„Ето“, ми рече плѣнникътъ, „лѣсътъ на Тевтеберга и „станътъ на Варуса[8]. Земната пирамида, която виждашъ въ „срѣдата, е гробътъ, въ който Германикусъ събра̀ и зарови „останкитѣ на изкланитѣ легиони. Но тойзи гробъ се отвори „отъ варваритѣ; коститѣ на Римлянитѣ пакъ се разпръснаха „по земята, както свидѣтелствуватъ онѣзи бѣли чрѣпи, които „сѫ приковани за стъблата на дърветата. Малко по̀-надалечъ „можешъ да забѣлѣжишъ издигнатитѣ жертвенници, върху които „се заклаха сотницитѣ на първитѣ дружини, и онова издиг- „нато отъ трава мѣсто за сѫдилище, отъ който Арминиусъ „държеше тържествени и насърдчителни речи прѣдъ Гер- „манцитѣ“.

„Слѣдъ тѣзи думи хвърли възъ снѣга задѣнатитѣ си дървца. Изтръгна отъ тѣхъ нѣколко сѫчки и накладе съ тѣхъ малко огънь, послѣ, като ме покани да сѣдна близу до него и да си сгрѣя замръзналитѣ рѫцѣ, започна да ми разказва своята история:

„Синко, ще се оплаквашъ ли още за нещастията си? Пос- „мѣялъ ли би да говоришъ за мѫкитѣ и злочестинитѣ си, като „имашъ прѣдъ видъ военния станъ на Варуса? Или не знаешъ ли „каква е участьта на всичкитѣ человѣци, и колко безполезно „нѣщо е да се възмущава нѣкой отъ злинитѣ, които сѫ „неразлѫчни отъ человѣческото свойство? Прѣдставямъ ти „себе си за поразяващъ образецъ на това, че една притворна „мѫдрость прѣдопрѣдѣлява нещастнитѣ случаи. Ти пашкашъ „чъ робството си! А какво ще речешъ, когато видишъ въ

„моето лице единъ потомъкъ на Кассия да е робъ, и робъ „самоволенъ“ ?

„Когато моитѣ прадѣди се изгонили отъ Римъ, че бѣха за„щитили свободата, и даже никой не посмѣялъ вече да носи „образитѣ имъ на погребалнитѣ тържества[9], моятъ родъ при„бѣгналъ въ християнството, което е едно прибѣжище на „истинската независимость.

„Възпитанъ въ ученията на единъ божественъ законъ, азъ „служихъ много врѣме като простъ войникъ въ Ѳиваидския „легионъ[10], гдѣто се наричахъ Захарий. Тойзи християнски „легионъ, като отказа да принесе жертва на лъжливитѣ богове, „биде изкланъ отъ Максимиана близу до Агона въ Алпитѣ. Въ „това клане се показа единъ такъвъ примѣръ, който винаги досто„памятенъ ще бѫде за добротата и нѣжностьта на Евангелския „духъ. Четири хиляди бѣлокосмати войници, които бѣха остарѣли „въ военния станъ, пълни съ сила, като държаха въ ржцѣтѣ „си копиитѣ си и мечоветѣ си, прострѣха се на земята и си „изпружиха, като кротки ягнета, гърлата на заколячитѣ. Ни„каква мисъль за защищаване нито прѣзъ ума имъ минаваше; „толкова глъбоко бѣха начертани въ сърдцата имъ думитѣ „на тѣхния божественъ учитель, Който заповѣдва да се по„коряваме, и запрѣщава да си отмъстяваме! Маврициий, който „началствуваше легиона, падна първъ. По-голѣмата часть отъ „войницитѣ биде погубена отъ острото желѣзо. На мене ржцѣтѣ бѣха вързани назадъ. Като сѣдѣхъ между натрупанитѣ „жертви, слушахъ убийственитѣ удари; но не зная по кой „промисълъ на Провидѣнието азъ бѣхъ забравенъ и изоста„венъ въ това голѣмо и страшно клане. Натрупанитѣ около „мене тѣла ме укриха отъ очитѣ на сотницитѣ, и Макси„миянъ, като свърши жестоката си и ужасна работа, отда„лечи се съ войската си.

„Около втората стража на нощьта, азъ не слушахъ вече „нищо друго, освѣнъ теченето на единъ порой въ планинитѣ, „вдигнахъ си веднага главата и мъгновенно се поразихъ отъ „едно необикновено чудо. Тѣлата на моитѣ другари се ви„ждаха, че изпущатъ една силна свѣтлина[11] и разливатъ едно „приятно благоухание. Поклонихъ се благоговѣйно на Бога, „Който прави чудеса и Който бѣше пожелалъ да не приеме „пожертвуванието на моитѣ дни; и тъй, като не можахъ азъ

[illegible] многo святии, потърсихъ поне тѣлото на [illegible] Тимолиций. Намѣрихъ го до половинъ заровено [illegible] бѣше нападналъ прѣзъ оньзи нощь. Въодушевенъ [illegible] свръхестествена сила, азъ се освободихъ отъ [illegible] железнии върхъ на едно копие изкопахъ [illegible] дълбокъ гробъ. Съединихъ трупа и [illegible] Тимолиция и го заровихъ въ гроба, като молѣхъ [illegible] да испроси скоро за своя войникъ мѣсто [illegible] Послѣ оставихъ това триумфално и [illegible] направихъ по пѫтя за Галлия и отидохъ при [illegible] Епископъ на Лутеция[12].

[illegible] Архиерей ме прие съ радостенъ плачъ, и [illegible] числото на ученицитѣ си. Когато [illegible] способенъ да му помагамъ въ длъжно- [illegible] си рѫцѣтѣ върху мене, и, като ме на- [illegible] на Иисуса Христа, ми рече: „Смиренний [illegible] милостивъ; ето тѣзи сѫ всичкитѣ наставления, [illegible]“ Ахъ! бѣше ми прѣдопрѣдѣлено да из- [illegible] приятелитѣ си и винѫги отъ една и сѫща [illegible] Максимиана заповѣда да се отрѣже главата на Епи- [illegible] и на неговитѣ другари, Рустика и Елевое- [illegible] послѣдний му подвигъ въ Галлитѣ, които [illegible] отстѫпи на Констанция.

[illegible] всѣкога прѣдъ очитѣ си правилото на моя святи [illegible] Почувствувахъ се принуденъ отъ желанието да на- [illegible] нѣкоя услуга на нещастнитѣ страдалци, и често оти- [illegible] да се моля на Дионисия, за да ми изпроси тъзи ми- [illegible] чрѣзъ ходатайството си, отъ сина на Мария.

[illegible] Християнетѣ на Лутеция (Парижъ) бѣха погребли своя [illegible] (Дионисия) въ една пещера, при политѣ на хълма, на [illegible] на когото се бѣше обезглавилъ. Тойзи хълмъ се нари- [illegible] *гора на Марса*[13], и бѣше отдѣленъ отъ Секуана чрѣзъ [illegible] мучурливитѣ блата. Единъ день, като минавахъ прѣзъ тѣзи [illegible] блата, видѣхъ че иде къмъ мене една жена Християнка, [illegible] съвършенно облѣчена съ сълзи, и се извика: „О Захарие! [illegible] съмъ най-нещастната отъ всичкитѣ жени! мѫжътъ ми [illegible] плѣни отъ Франкитѣ; оставилъ ме е съ три малки дѣца, и [illegible] *никое срѣдство* за прѣхранването имъ!“ Една мъгно- [illegible] *червенина се* излѣ по лицето ми и го покри цѣло.

„Разбрахъ че Богъ ми бѣше изпроводилъ тъзи благодать по„срѣдствомъ молитвитѣ на генералъ-мѫченика, когото бѣхъ „помолилъ когато го погребохъ. Азъ обаче скрихъ вѫтрѣ„шната си радость, и рекохъ на жената: „жено, имай дър„зость и търпѣние! Богъ ще те помилува“. И, безъ да се „запря, тръгнахъ си по пѫтя за поселението на Агриппина.

„Познавахъ единъ плѣненъ войникъ, който бѣше Хри„стианинъ и на когото бѣхъ другарь нѣколко врѣме. Той „бѣше человѣкъ простодушенъ и богобоязливъ прѣзъ врѣмето „на благоденствието си; но измѣнението на положението му „го лесно обезсърдчаваше, и бѣше за боене да не би да си „изгуби вѣрата, като се намираше въ нещастие. Научихъ се „въ града Агриппина, че той бѣше падналъ робъ въ рѫцѣтѣ „на Салиенцитѣ. Римлянетѣ прѣди малко бѣха сключили при„мирие съ Франкитѣ. Азъ отидохъ при варваритѣ. Прѣдста„вихъ се на Фарамонда, и прѣдадохъ себе си въ замѣна на „Христианина: не можахъ другояче да заплатя откупа, защото „азъ нѣмахъ нищо въ свѣта. Понеже бѣхъ азъ мѫжественъ „и здравъ, а другий плѣнникъ слабъ, прѣдложението ми ве„днага биде прието. Турихъ едно само условие, че новий ми „господарь ще освободи плѣнника си безъ да му каже съ „какво срѣдство се откупва. Това тъй и стана; и тойзи си„ромахъ, баща на домочадие, се завърна у дома си пъленъ „съ радость, за да работи да отхранва челядьта си и да „утѣшава съпрѫгата си.

„Азъ отъ тогава насамъ съмъ останалъ робъ тука[14]. Богъ „ме добрѣ награди; защото, като жавѣя между тѣзи народи, „ималъ съмъ щастието да посѣя въ тѣхъ ученията на Иисуса „Христа. Най-вече отивамъ покрай рѣкитѣ да поправямъ, до „колкото ми е възможно, причиняемото отъ единъ пагубенъ „опитъ злощастие: варваритѣ, за да опитатъ дѣцата си да „ли единъ день ще бѫдатъ храбри, и мѫжествени, иматъ обичай „да ги излагатъ на вълнитѣ възъ единъ щитъ[15], и задържатъ „само ония, които плуватъ отгорѣ, надъ водата, а драгитѣ оста„вятъ да се изгубятъ. Когато азъ сполучвамъ да избавя отъ „водитѣ тѣзи малки ангелчета, кръщавамъ ги въ името на „Отца, на Сина и на Святия-Духъ, за да имъ бѫде небото отворено.

„*Въ мѣстата, гдѣто* се правятъ сраженията, ни се

„принася и друга още една изобилна жертва. Скитамъ се, и „се търкалямъ, като хищний вълкъ, въ тъмнинитѣ, всрѣдъ „сѣчьта и мъртвитѣ тѣла, извиквамъ умиращитѣ, които мислятъ „че отивамъ да ги обера разбойнически; говоря имъ за единъ „по-добъръ животъ; старая се да ги изпроводя въ покои„щето на Аврама. Ако не съ смъртоносно наранени, бър„замъ да имъ спомогна, съ надѣжда, че ще ги спечеля чрѣзъ „благодатьта на Бога, Който е Богъ на сиромаситѣ и на „нещастницитѣ.

„Най-прѣкрасното ми до сега завоевание е младата „жена[16] на стария ми господарь Фарамонда. Клоѳилда, тъй се „тя нарича, е отворила сърдцето си на Иисуса Христа. Тя, „отъ жена буйна и жестока, сега биде кротка и симпатична. „Постоянно ми помага въ избавлението на нѣколко нещастници; „и ти на нея дължишъ живота си. Когато се азъ запждихъ „да ѝ извѣстя, че те съмъ намѣрилъ между мъртвитѣ, тя въ „началото помисли да те държи затворенъ въ пещерата, за да „те избави отъ робството. Послѣ, когато узна че Франкитѣ щѣли „да продължаватъ оттеглянето си, тогава не ѝ остана вече „друго, освѣнъ да открие на мжжа си тайната и да може да „сполучи помилването ти отъ Фарамонда: защото, ако вар„варитѣ обичатъ здравитѣ и яки робе, естествената имъ не„търпѣливость и прѣзрѣнието, което тѣ сами иматъ за живота, „ги принуждава почти всѣкога да погубватъ раненитѣ.

„Таква е, синко, историята на Захария. Ако виждашъ „че е направилъ нѣщо добро за тебе, той не ти иска за това „никакво възнаграждение, а само да се не оставишъ да се „обезсърчишъ отъ скърбьта, и да му допустнешъ да избави „душата ти слѣдъ избавлѣнието на тѣлото ти. Евдоре, ти си „роденъ въ единъ приятенъ климатъ[17], близу до земята на „чудесата, между онѣзи образовани народи, които опитомиха „и просвѣтиха человѣцитѣ; въ онъзи Гърция, гдѣто високо„умний Павелъ бѣше занесълъ свѣтлината на вѣрата: О, „колко голѣми прѣимущества ти имашъ надъ севернитѣ чело„вѣци, на които умътъ е дебелъ и нравитѣ груби и диви! „Ти по-малко ли чувствителенъ ще бждешъ отъ тѣхъ въ „евангелската благодать“?

„Послѣднитѣ думи на Захария влѣзоха въ сърдцето като нѣкой острошилесть трънъ. Недостойната ми и

срамотна тайна на моя прѣкаранъ до тогава скандалиозно животъ ме отѣгчаваше и ми убиваше духа. Не смѣяхъ да си повдигна очитѣ къмъ избавителя си и даго погледна. Азъ, който бѣхъ устоявалъ безъ никакво смущение срѣща погледитѣ на владѣющитѣ свѣта, се видѣхъ униженъ прѣдъ величието на единъ христиански заробенъ отъ варваритѣ священникъ! Въздърженъ чрѣзъ срама да си кажа правото, че бѣхъ забравилъ религията си, а пъкъ принуденъ отъ желанието да си изповѣдамъ всичко, азъ се бѣхъ крайно побъркалъ и смутилъ. Захарий забѣлѣжи това въ мене. Той помисли че ранитѣ ми пакъ сж се отворили. Попитаме за причината на безпокойното ми развълнуване. Побѣденъ отъ толкова голѣма любезность, и като започнаха сълзитѣ да се ронятъ отъ очитѣ ми, безъ да искамъ, хвърлихъ се прѣдъ нозѣтѣ на стареца и му рекохъ:

„О мой отче! тѣлеснитѣ ми рани не сж отворени, а ми „се отвори една друга рана пò-глъбока и пò-смъртоносна! „Ти, който вършишъ толкова високи и благородни дѣла въ „името на религията си, ще можешъ ли да повѣрувашъ, като „видишъ между насъ двамата ни едно малко сходство, че и „азъ имамъ сжщата религия, която имашъ и ти“?

„Иисусе Христе!“ се извика святий священникъ, като си издигна ржцѣтѣ къмъ Небото, „Иисусе Христе! божественний мой учителю, какъ! и ти би билъ тука на Иисуса Христа единъ другъ слуга като мене“?

„Азъ съмъ Хриттианинъ“, отговорихъ.

„Святий человѣкъ ме приграща съ ржцѣтѣ си, излива порой сълзи върху мене, стиска ме между бѣлитѣ си косми, и ми говори съ радостенъ плачъ:

„Брате мой! мой любезний брате! азъ съмъ намѣрилъ единъ братъ“!

„Азъ прѣповторихъ:

„Христианинъ съмъ, христианинъ“.

„Прѣзъ врѣмето на тоя разговоръ, нощьта бѣше вече покрила съ черната си мрежна покривка земното полукржбие. Вдигнахме пакъ наржчкитѣ на рамената си, и се върнахме въ колибата на Фарамонда. На утрешния день, когато се разденваше, Захарий дойде да ме търси. Заведе ме въ най-далечната часть на една гора. Тамъ при стъблото на едно старо буково дърво.

гдѣто Сековия, прочута германска вѣщица[18], бѣше нѣкога пророкувала, видѣхъ една малка икона, върху която бѣше изобразена Мария, майката на Господа. Тъзи икона бѣше украсена съ една бръшлѣнова гранка, накичена съ озрѣлитѣ си червени боробонки и положена прѣди малко при нозѣтѣ на Майката и на Младенчето, защото снѣгътъ не я бѣше още припокрилъ.

„Азъ нощесъ", ми рече Захарий, „увѣдомихъ съпрѫгата „на нашия господарь, че сме имали между насъ единъ братъ. „Тя се много зарадувà, и веднага тръгна всрѣдъ тъмнината „за да дойде да накичи и да украси нашия жертвенникъ, и „да поднесе тѣзи гранки на Мария въ знакъ на голѣмата „си радость".

„Щомъ Захарий изрече тѣзи думи, и тутакси видѣхме че Клоѳилда върви бързо-бързо къмъ насъ, и веднага колѣничи възъ снѣга близу до корепя на буковото дърво. Ний сѣднахме отъ странитѣ ѝ, а тя започна да произнася съ високъ гласъ *Господнята молитва* съ едно диво наречие и съ грозенъ гласъ! И по тоя начинъ азъ видѣхъ началото на Христианството у Франкитѣ. Небесна религио, кой може да изрази прѣлеститѣ на твоята люлка? О колко божествена се тя показа въ Виолеемъ на Иудейскитѣ пастухи! Колко чудесна ми се видѣ въ катакомбитѣ, когато забѣлѣжихъ че се смирява унижено прѣдъ нея една могѫща императрица! И кой не би изсипалъ порой сълзи, като я намѣри подъ едно дърво въ Германия, обиколена, за всѣки обожатель, отъ единъ римски плѣнникъ, отъ единъ поробенъ Гъркъ и отъ една варварска царица?

„Що чакахъ азъ още та не се завръщахъ пакъ въ лопото на Църквата? Отвратителнитѣ неприятности започнаха да ме увѣряватъ за щетностьта на наслажденията: Везувский пустинникъ ми разклати духа: Захарий ми поробваше сърдцето, но ми е било писано дъ се завърна въ истината слѣдъ продължителни нещастия и опити.

„Захарий удвои ревностьта си и грижата си при мене. Азъ мислѣхъ, когато той говорѣще, че слушамъ нѣкой гласъ отъ небото. Какъвъ урокъ прѣдставляваше самий изгледъ на похристианенния кассиевъ и бруговъ наслѣдникъ! Стоический убиецъ на Цесаря, слѣдъ единъ кратъкъ, свободенъ, могѫщественъ и славенъ животъ, обявява че добродѣтельта не е

друго нищо освѣнъ едно бълнуване[19]; добродѣтелний послѣдователь на Иисуса Христа, плѣнникъ, старъ, бѣденъ, неизвѣстенъ, изявява че на земята нищо нѣма дѣйствително освѣнъ добродѣтелта. Тойзи священникъ се виждаше, че не знаеше нищо друго освѣнъ любовьта къмъ Бога и къмъ ближния, имаше обаче способностьта на знанието, още и единъ чистъ вкусъ на искуствата и на словеснитѣ науки. Притѣжаваше гръцкитѣ, еврейскитѣ и латинскитѣ древности. Той бѣше прѣлесть да го слушаше человѣкъ когато приказваше пазѣщемъ стадата на варваритѣ, за миналитѣ врѣмена. Често ми приказваше за обичаитѣ на нашитѣ господари; говорѣше ми:

„Когато се завърнешъ въ Гърция, мой любезний Евдоре, „съотечественницитѣ ти ще се събиратъ около тебе, за да те „слушатъ да имъ разказвашъ нравитѣ на длъгокосменитѣ царе. „Сегашнитѣ ти нещастия ще ти бждатъ изворъ на приятни „възпоминания. Ти ще бждешъ между онѣзи остроумни и хи„три народи единъ новъ Иродотъ[20], който се си завърналъ „отъ далечно мѣсто, за да ги очаровавашъ съ чудеснитѣ си „разкази. Ще имъ кажешъ, че въ германскитѣ гори живѣе „единъ народъ, който твърди че произхожда отъ Троадцитѣ[21], „(защото всичкитѣ человѣци, възхитени отъ баснитѣ на твоитѣ „Еллини, желаятъ да бждатъ свързани съ нѣкоя тѣхна страна); „че тойзи народъ, образуванъ отъ разни германски племена[22], „отъ Сикамбри, Бруктери, Салиенци и Катти, се нарекълъ „Франкъ, което ще се рече свободенъ, и е достоенъ да носи „това име.

„Обаче сщественото му управление е монархическо. „Властьта, раздѣлена между разни царе, се съединява[23] въ „ржката на едного само когато опасностьта е налѣжаща. Пле„мето на Салиенцитѣ, на които Фарамондъ е началникътъ, всѣ„кога почти има честьта да началствува, защото минава между „варваритѣ за най-благородно. То дължи тъзи слава[24] на оби„чая, който изключава женитѣ отъ властьта и повѣрява скип„тра на нѣкое войнствено лице.

„Франкитѣ се сбиквать на общо събрание единъ пжть „прѣзъ годината[25], въ мѣсецъ Марта, за да се съвѣщаватъ „за народнитѣ си работи. Дохождатъ на мѣстото, гдѣто се „срѣщатъ всички въоржжени[26]. Царьтъ имъ сѣднува подъ „единъ джбъ. Принасятъ му дарове, които той приима съ го-

„лѣмо удоволствие[27]. Слуша оплакванията на подданницитѣ „си или по̀-добрѣ на другаритѣ си; сѫди право и отдава спра„ведливость.

„Владѣнията на имотитѣ сѫ само едногодишни[28]. Всѣко „сѣмейство обработва всѣка година земята, която му е озна„чена отъ княза, и слѣдъ жетвата оженатото поле се по„връща пакъ въ владѣнието на общината.

„Другитѣ нрави се узнаватъ отъ слѣдующата простота: „самъ виждашъ че ний си сподѣляме съ господаритѣ сага[29], млѣ„кото, сиренето[30], низката кѫщица и кожената постеля.

„Ти вчера бѣше свидѣтель на Меровеовата свадба. Единъ „щитъ[31], единъ францискъ, една ладия отъ върбено стъбло, „единъ конь обузданъ[31], и два вола впрѣгнати бѣха свадбенитѣ „подаръци на наслѣдника на Франкската куронна. Ако въ пъл„нолѣтнитѣ си игри Франкътъ хрипка всрѣдъ копиитѣ и голитѣ „ножеве[32], ако е юнакъ въ военнитѣ сражения и справедливъ „въ мирно врѣме, може да се надѣе че слѣдъ смъртьта му „ще се запали надгробенъ дарварникъ, и ще му се издигне „пирамида отъ мурава[33], която да покрие гроба му“.

„Тъй ми говорѣше Захарий.

„Най-сетнѣ дойде пролѣтьта за да съживи сѣвернитѣ гори. Скоро се измѣни всичкий видъ на лѣсоветѣ и на долинитѣ: тъмнитѣ кѫтове на канаритѣ се явиха първи около еднообразната бѣлина на сланата и на инята; възчервенитѣ шилести върхове на елхитѣ послѣ се показаха, и ранорастни хврастни дървчета замѣстиха чрѣзъ цвѣтни вериги замръзналитѣ кристалли, които висѣха отъ вѣйкитѣ имъ. Хубавитѣ дни доведоха пакъ врѣмето на сраженията.

„Една часть отъ Франкитѣ залавя оржжията съ ржцѣтѣ си, друга пъкъ—се приготовляна да отиде да гони зубритѣ и мечкитѣ[34] въ далечнитѣ мѣста. Меровей се тури на чело на ловцитѣ, и азъ влѣзнахъ въ числото на робетѣ, които щѣха да го съдружаватъ. Казахъ сбогомъ на Захария, и се раздѣлихъ за нѣколко врѣме отъ тоя най-добродѣтеленъ человѣкъ.

„Обиколихме съ една неимовѣрна бързина всичкитѣ области, които се простиратъ отъ Скандинавското море до пѣсъ*кливитѣ брѣгове на* Евксинско море. Тѣзи гори служатъ за ми*нуване на стотина* варварски народи, които буйно търкалятъ по-

роитѣ си, като рѣки, единъ слѣдъ другъ къмъ римската империя и опустошаватъ всичко отъ кждѣто заминатъ. Могълъ би да каже человѣкъ, че тѣ бѣха чули нѣщо откъмъ югъ, което ги призовавало отъ сѣверъ и отъ изтокъ. Кое е тѣхното име, тѣхното племе и тѣхното отечество? Попитайте небото, което ги води, защото толкова сж тѣ неизвѣстни на человѣцитѣ, колкото и мѣстата, отъ които излизатъ и въ които отиватъ. Тѣ идатъ, и всичко е за тѣхъ готово: дърветата имъ служатъ за шатри и пустинитѣ сж пжтищата имъ. Желаете ли да знаете кждѣ се сж установили? Вижте онѣзи кости на изклани стада, онѣзи, като отъ громъ разцепени и разстрошени, борове, онѣзи изпогорени гори и онѣзи покрити съ пепелъ равнини.

„Ний имахме щастието да не срѣщнемъ никое отъ тѣзи голѣми прѣселения; но намѣрихме нѣколко скитнически сѣмейства, при които Франкитѣ се считатъ народъ образованъ. Тѣзи нещастници, безъ покривъ, безъ дрѣхи, даже често и безъ храна, нѣматъ нищо, съ което да си утѣшаватъ мжкитѣ, иматъ само една безполезна свобода и нѣколко диви пѣсни и плясания въ пустинята. Но когато тѣзи пѣсни и хора се вършатъ покрай нѣкоя рѣка вжтрѣ въ лѣсоветѣ, отгласътъ имъ повтаря за първъ пжть звуковетѣ на человѣческия гласъ, и мечкитѣ гледатъ отъ пещеритѣ си тѣзи игри на дивитѣ человѣци, не е възможно тогава да се не намѣри нѣщо величествено даже и въ грубата и сурова картина, да не се смекчи и да не се трогне человѣческото сърдце отъ сждбата на това пустиножително чадо, което се ражда неизвѣстно на свѣта, тжпчи много малко врѣме долинитѣ, прѣзъ които нѣма втори пжть да замине, и въ кратко врѣме скрива подъ мъха на пустинитѣ гроба си, отъ когото не се е запазилъ даже и никакъвъ призпакъ на стжпкитѣ му.

„Единъ день, като прѣгазихъ Дунава при устието му и се тръгнахъ малко на страна отъ тълпата на ловцитѣ, намѣрихъ се прѣдъ водитѣ на Евксинско море. Намѣрихъ единъ гробъ отъ камень, до когото растѣше едно дафиново дърво. Изкубихъ билкитѣ, които бѣха нараслi и покриваха нѣколко латински букви, и скоро сполучихъ да прочета слѣдующия първъ стихъ отъ елегиитѣ на нѣкой нещастенъ поетъ:

„О моя книго, ти ще отидешъ въ Римъ[35],
ще отидешъ въ Римъ безъ мене“.

„Не мога да ви изображя съ думи това, което почувствувахъ когато намѣрихъ вѫтрѣ въ онъзи пустиня гроба на Овида. Какви скърби не ми се сипнаха въ ума, когато си помислихъ неговитѣ мѫки и жалости, които сѫ били еднакви съ моитѣ, и безполезностьта на талантитѣ за благополучието! Римъ, който днесь притѣжава картинитѣ на най-остроумния отъ своитѣ поети, тойзи Римъ е гледалъ двадесеть години да текатъ отъ изсъхнало око сълзитѣ на Овида. Ахъ! дивитѣ жители на дунавскитѣ брѣгове, пò малко непризнатели отъ Авсонийскитѣ народи, още си припомнятъ за Орфея, който едно врѣме се явилъ въ тѣхнитѣ гори. Тѣ се събиратъ и играятъ хоро и около праха на Овида; запазили сѫ даже нѣщо и отъ язика му: толкова имъ е приятно възпоминанието на тоя римлянинъ, който се обвинявалъ въ варварство[36], защото Сарматъ не го билъ послушалъ!

„Франкитѣ не прѣминаха толкова обширни области за друго нѣщо, а само за да посѣтятъ нѣколко племена отъ тѣхната народность, които прѣди врѣме били изпроводени отъ Пробуса къмъ крайщата на Евксинско море. Ний, като стигнахме тамъ, се научихме че тѣзи племена били изчезнали прѣди нѣколко мѣсеца и никой не знаеше що сѫ станали. Меровей веднага рѣши да се завърне въ военния станъ на Фарамонда.

„Провидѣнието бѣше опрѣдѣлило да намѣря азъ свободата си при гроба на Овида. Когато минахме пакъ близу до тоя памятникъ, една вълчица, която се бѣше утаила тамъ за да скрие новороденитѣ си вълчепцета, се спуснà връзъ Меровея, Азъ убихъ това люто животно. Моятъ младъ господарь още тогава ми се обѣща че ще изпроси отъ баща си освобождението ми. Азъ станахъ неговъ другарь прѣзъ останалото врѣме на ловенето диви звѣрове. Той ми заповѣдваше всѣкога да сия близу до него. Понѣкога му разказвахъ за забавление вървавитѣ сражения, въ които го бѣхъ виждалъ да се вози въ теглена отъ три неукротими бика колесница, а той се разтрепервaше отъ радость, като си напомняше славата. Тъй сѫщо понѣкога му разказвахъ и обичаитѣ и прѣданията на моето отечество. Но отъ всичко това, което му разказвахъ, ушаше съ толкова голѣмо внимание и удоволствие, колкото Іосовитѣ и Оисеевитѣ подвиги. Когато се опитвахъ да

му дамъ да разбере нашитѣ искуства, той замахваше обосѣчната си сабя, и ми говорѣше съ нетърпѣние: „Гърче, Гърче, не забравяй че ти съмъ азъ господарь“.

„Слѣдъ едномѣсячно отсѫтствие, ний стигнахме въ стана на Фарамонда. Царската колиба бѣше запустѣла. Длъгокосмий главатарь имаше госте: той, като разточилъ за тѣхна честь всичкитѣ си богатства които притѣжавалъ, бѣше отишълъ да живѣе въ колибата на единъ съсѣденъ главатарь, който, съсипанъ отъ варварския монархъ, се бѣше остановилъ при единъ другъ главатарь. Най-сетнѣ намѣрихме Фарамонда сѣднатъ на едно великолѣпно угощение, гдѣто се наслаждаваше отъ очарованията на това простодушно гостолюбие и ни съобщи прѣдмета на тѣзи тържествени праздници.

„Всрѣдъ морето на Суевитѣ се вижда единъ островъ, който се нарича Шастъ, и е посвѣтенъ на богинята Хероа[37]. Сгатуята на това божество е положена върху една постоянно покрита съ платно четвероколесна телѣга. Тъзи телѣга, теглена отъ млади бѣли юнички, се развожда въ опрѣдѣлено врѣме посрѣдъ германскитѣ народи. Тогава враждебнитѣ дѣйствия се спиратъ, и за кратко врѣме сѣвернитѣ гори прѣстанватъ да ехтятъ отъ ревенето на марсовия рогъ и да звънтятъ отъ звуковетѣ на военнитѣ оржжия. Тайнствената богиня се прѣкарваше прѣзъ населенитѣ отъ варваритѣ мѣста, и ний бѣхме стигнали тъкмо когато се извършваше весело тържественото празденство, което ставаше отъ нейното появяване. Захарий, като ме видѣ, едвамъ имаше едноминутно врѣме да ме прѣгърне въ обятията си. Всичкитѣ началници бѣха свикани на тържественъ пиръ: въ него трѣбаше да се обсѫди за сключването на мира или за продължението на войната съ Римлянетѣ. Азъ се опрѣдѣлихъ въ длъжностьта на виночерпецъ, и Меровей зема мѣстото си всрѣдъ войницитѣ.

„Всички бѣха наредени въ полукржгъ[38]; въ срѣдъ него бѣше поставено огнището, гдѣто се готвѣха меснитѣ ястия за пиршеството. Всѣки главатарь, въоржженъ като за война, сѣдѣше възъ единъ снопъ сѣно или възъ единъ коженъ валякъ; имаше прѣдъ себе си една малка трапезичка, отдѣлена отъ другитѣ, възъ която му слагаха една часть отъ сготвената гостба на жертвоприношението, споредъ храбростьта му и благородството му. Признатий за най-мѫжественъ вой-

никъ (и такъвъ бѣше Меровей) държеше първото мѣсто. Робе освободени и въоржжени съ копии и щитове, носѣха насамъ-натамъ триножни съсждове пълни съ месо, и зуброви рогове пълни съ житни питиета.

„Около края на обѣда започнаха да разискватъ разни въпроси по войната. Въ армията на Франкитѣ се намираше единъ Галлъ, който се наричаше Камулогенъ[39], потомъкъ на прочутия старецъ, който бѣше защитилъ Лутеция и воювалъ противъ Лабиенуса, лейтенантъ на Иулий Цесаря Възпиганъ между четиридесетьтѣхъ хиляди ученика въ училищата на Августодунумъ[40], бѣше се усъвършенствувалъ въ едно блѣскаво образование подъ искусното прѣподаване на най-славнитѣ оратори отъ Марсиллия и отъ Вурдигалия; но естественото непостоянство на Галлитѣ и собственний неговъ дивъ характеръ въ началото го бѣха хвърлили въ бунта на Багодитѣ[41]. Тѣзи възстанали селяни се бѣха покорили отъ Максимиана, и Камулогенъ бѣше отишълъ при Франкитѣ, които го бѣха приели заради храбростьта му и богатството му. Когато жрецитѣ на Фарамондовия пиръ[42] заповѣдаха да мълкнатъ всички, Галлътъ стана, и може би да бѣше уморенъ скришно отъ многоврѣменно заточение, прѣдложи да се изпроводятъ прѣдставители при Цесаря. Похвали дисциплината на римскитѣ легиони, добродѣтелитѣ на Константия, прѣлестнитѣ добрини отъ мира и приятностьта отъ другарството.

„Че единъ Галлъ ни говори по тоя начинъ“, отговори „Хлодерикъ, главатарьтъ на едно Франкско племе, „това не „трѣба да ни удивлява; той чака нѣкакви възнаграждения „отъ старитѣ си господари. Съзнавамъ че лозовий стапъ по„лесно се върги въ ржката на еднъ сотникъ, отъ колкото „моятъ обоюденъ мечъ въ моята, и че е по-малко опасно да „се покланяме на Цесаря когато е облеченъ съ багряницата „си въ Капитолия, отколкото да го прѣзираме въ тъзи колиба „сѣднатъ на вълча кожа. Азъ съмъ видѣлъ въ самия Римъ „тѣзи ненаситни на толкова палати владѣтели, които сж до„волно достойни за оплакване[43], че желаятъ да иматъ и една „колиба въ нашитѣ гори: вѣрвайте ме, тѣ не сж толкова „страшни, колко уплахътъ на единъ Галлъ ви ги прѣдста„влява. Галлитѣ, завоевани отъ тоя женски народъ, могатъ да „искатъ миръ, ако го желаятъ; колкото за мене Хлодерика,

„то азъ ви увѣрявамъ че почувствувамъ въ себе си нѣщо,
„което ме бута да изгоря Капитолия[44] и да залича отъ зе-
„мята името Римлянинъ“.

„Всичкото събрание ржкоплескà на тъзи речь, като раз-
махваше копиитѣ си въ знакъ на всеодобрѣние и удрѣше върху
щитоветѣ си[45], които пущаха силенъ гръмъ.

„Идѣте, идѣте въ Римъ“, отзовà се Галлътъ съ единъ
„бързъ и буенъ тонъ, „какво ще правите тука затворени въ
„тѣзи гори? Какъ казвате вий, юнаци, че ще можете да прѣ-
„газите Тибра, когато още не сте прѣгазили Рейна? Гал-
„скитѣ робе, завоевани, както казвате, отъ единъ женски на-
„родъ, не сѣдѣха спокойно като васъ на ядене и на пиене,
„и не се веселѣха когато разоряваха оня градъ, когото вий за-
„плашвате сега отдалече. Не знаете ли че само желѣзний ножъ
„на единъ Галлъ[46] е послужилъ за противодѣйствие на все-
„мирната империя? На всѣкждѣ, кждѣто се е размърдало и
„направило нѣщо достойно и велико, ще намѣрите моитѣ
„прадѣди. Само Галлитѣ се не поразиха отъ появяването на
„Александра. Цесарьтъ се би съ тѣхъ десеть години за да ги
„покори, и Верценгеториксъ щѣше да покори Цесаря, ако
„Галлитѣ не бѣха раздѣлени на части. Най-славнитѣ и про-
„чути мѣста на свѣта бѣха подчинени на моитѣ бащи. Тѣ
„опустошиха Гърция, прѣвзеха Византия, разположиха стана
„си върху развалинитѣ на Троя, завладѣха царството на
„Миѳридата и побѣдиха онѣзи Скити, които живѣятъ оттатъкъ
„Тавра и отъ никого не се бѣха побѣдили до тогава. Уча-
„стьта на земята се виждаше привързана за моитѣ прадѣди,
„като за единъ прѣдопрѣдѣленъ отъ боговетѣ и забѣлѣженъ
„съ тайнственъ печатъ народъ. Всичкитѣ народи изглеж-
„дать като да сж чули единъ слѣдъ другъ оня гласъ, който
„извѣсти пристигването на Бреннуса въ Римъ, и който го-
„ворѣше на Цедитиуса всрѣдъ нощь: „Цедитиусе, иди да ка-
„жешъ на трибунитѣ, че Галлитѣ утрѣ ще бждатъ тука“.

„Камулогенъ щѣше да слѣдва още речьта си, но Хло-
дерикъ го прѣкжснà съ шуменъ смѣхъ, и, като удари съ дръж-
ката на меча си трапезата на пира, и обърна на горѣ дъ-
ното на чашата, се извика:

„Цареве длъгокосмени, разбрахте ли нѣщо отъ длъгия
„разговоръ на тъзи галска вѣщица? Кой отъ васъ е слушалъ

„до сега да се говори за оня Александъръ и за оня Ми-„ѳридатъ? Камулогене, ако знаешъ да държишъ голѣми речи „съ язика на своитѣ господари, пощади си поне труда да „не ги изговаряшъ прѣдъ насъ. Ний запрѣщаваме на своитѣ „дѣца да се учатъ на четене и на писуване[47]; това знание „приляга само на робетѣ; ний нищо друго не искаме освѣнъ „желѣзо, сражения и кръвопролития“.

„Тоя часъ бурни крѣсъци се издигнаха въ съвѣта на варваритѣ. Галлътъ, за да си отмъсти за обидата чрѣзъ прѣзрѣние, рече:

„Понеже великий Хлодерикъ не иска нищо да се спомина „за Александра и не обича дълги речи, азъ ще му река една „само дума: Ако Франкитѣ нѣматъ други мѫжествени войници, „освѣнъ него, които да занесатъ огъня въ Капитолия, азъ „имъ давамъ съвѣтъ да се съгласятъ да приематъ мира съ „цѣна каквато е възможна“.

„Прѣдателю“, се извика Сикамбрецътъ, на когото устата „бѣха пълни съ яростна пѣна, „прѣди да се изминатъ нѣколко „години, азъ напълно съмъ убѣденъ че твоятъ народъ ще „измѣни господаря си. Тогава ти, като работишъ земята за „Франкитѣ, ще познаешъ каква е храбростьта на длъгокос-„менитѣ царе“.

„Ако има да се боя само отъ твоята храбрость“, възрази „иронически Галлътъ, „тогава нѣма да ми бѫде мѫчно да „прибера яйцето на змията за нова мѣсечина, за да се защитя „отъ нещастията, които ми приготовлява Тевтатесъ“.

„Въ отговоръ на тѣзи думи Хлодерикъ, разяренъ, показа на Камулогена шилестия и остъръ върхъ на копието си и му проговори съ задавенъ отъ гнѣвъ гласъ:

„Ти не би посмѣялъ даже нито погледитѣ си да обърнешъ къмъ това копие“.

„Ти лъжешъ“, възрази Галлътъ[48], като изтегли саблята си и се спустна върху Франка

„Всички други скоро се затърчаха и влѣзоха между двамата мѫжествени войници. Жрецитѣ заповѣдаха веднага да се прѣкрати тойзи новъ пиръ на Центавритѣ и на Лапиѳитѣ. На утрѣшния день, когато мѣсечината си придоби пълната свѣтлина, тихо и мирно се рѣши онова, което бѣше зисквано бурно и съ скарвания въ пиянството[49], когато

сърдцето на человѣка не може да се таи и да се приструва, а бива откровено за мними великодушни прѣдприятия.

„Рѣши се да се прѣдложатъ на Римлянетѣ условия за миръ; и понеже Меровей, вѣренъ на думата си, бѣше вече сполучилъ при баща си за да бѫда азъ освободенъ, опрѣдѣлиха ме да занеса азъ на Константия условията на съвѣта за мира. Захарий и Клотилда ми извѣстиха освобождението ми. Тѣ ме склониха да тръгна веднага за военния станъ на Константия, за да избѣгна непостоянството на варваритѣ. Бѣхъ принуденъ да се покоря на тѣхнитѣ безпокойствия. Захарий ме придружи до границитѣ на Галлия. Щастието ми отъ придобиването свободата си не бѣше пълно, защото се колебаеше отъ жалостьта ми, която ми се причиняваше отъ раздѣлата на тоя старецъ. Азъ напраздно го молѣхъ да ме послѣдува, напраздно се смилявахъ на болезнитѣ, които бѣха завладѣли сърдцето му. Той, като вървѣше, изкуба една дива лилиина билка, на която шилестий върхъ бѣше започналъ да пробива снѣга отдолу, и ми рече:

„Това цвѣте е символътъ на салиенския главатарь и на „неговото племе; то естественно расте по-хубаво между тѣзи „дървета отколкото въ онъзи почва, която е по малко изло„жена на зимнитѣ ледове; то затъмнява бѣлината на сланата, „която го покрива и която нищо друго не му прави, освѣнъ „че го държи и го пази въ нѣдрата си, намѣсто да го по„паря и изгаря. Имамъ надежда че това жестоко врѣме на „моя животъ, когото прѣкарвамъ при домочадието на госпо„даря си, единъ день ще ме повърне, като това лилиино „цвѣте, въ очитѣ на Бога: душата има нужда, за да се развие „въ всичкитѣ си сили, да бѫде заровена и скриена нѣколко „врѣме подъ суровостьта на злочестината“.

„Захарий, като свърши тѣзи думи, се запрѣ, посочи ми небото, гдѣто единъ день ще се намѣримъ пакъ и, безъ да ми остане врѣме да падна прѣдъ нозѣтѣ му и да му се поклоня, той ме остави, слѣдъ като ми даде послѣдния си урокъ. Тъй Иисусъ Христосъ, на Когото примѣра подражава, се задоволявалъ да поучава ученицитѣ си когато се разхождалъ заедно съ тѣхъ покрай Генисаретското езеро, и говорѣлъ за полската трѣва и за долинскитѣ кремове“.

КРАЙ НА СЕДМАТА КНИГА

КНИГА ОСМА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Прѣкъсване на разказа. Евдоръ започва да се влюбва въ Кимодока, и Кимодока въ Евдора. Сатаната иска да се възползува отъ това влюбване за да разбърка Църквата. Адътъ. Събрание на демонитѣ. Речь на человѣкоубийственния демонъ. Речь на лъжемждърственния демонъ. Речь на сластолюбивия демонъ. Речь на Сатаната. Демонитѣ се разпръскватъ по земята.

Разказътъ на Евдора се бѣше продължилъ до деветия часъ на деня. Монархътъ на еѳерната държава, източникътъ на дневната видѣлина, изстрѣляше свѣтлитѣ си и горѣщи лъчи върху аркадийскитѣ гори, и нѣмитѣ птици се бѣха оттеглили вече въ гъститѣ покрай двата брѣга на Ладона тръстики. Ласѳенъ покани гостетѣ си на новъ обѣдъ, и имъ прѣдложи да остане за утрешния день да се свърши историята на сина му. Всички оставиха острова и двата жертвенника и се върнаха въ гостоприемния подслонъ на Ласѳена.

Едвамъ отъ прѣкъсването на нѣколко думи можа̀ да се узнае, колко врѣме бѣше останало до свършването на деня. Лакедемонский епископъ се виждаше глъбоко умисленъ и занятъ върху разказаната история на Ласѳеновия синъ. Чудѣше се много на ясностьта, съ която Евдоръ можа̀ да изобрази положението на Църквата[1] и напрѣдъцитѣ ѝ въ цѣлия свѣтъ. Виждаше какъ се прѣдставляватъ всрѣдъ тъзи картина онѣзи человѣци, отъ които вѣрнитѣ имаха да се боятъ, и на които очертанитѣ отъ Евдора характери не обѣщаваха нищо друго освѣнъ едно мрачно бъдъще. Кириллъ по-

лучи и отъ Римъ тревожни извѣстия, но намѣри за по̀-добрѣ да ги прѣмълчи отъ добродѣтелното Лассеново домочадие.

Евдоръ по само-себе си бѣше твърдѣ много безпокоенъ. Той се мѫчеше отъ вѫтрѣшни скърби; не знаеше още че тѣ бѣха продължение на Божиитѣ намѣрения. Усугуби молитвитѣси и строгостьта си; но прѣзъ сълзитѣ на покаянието очитѣ му забѣлѣзваха, като прѣзъ мрѣжа, безъ да иска той, хубавитѣ косми, бѣлитѣ и прозрачни рѫцѣ, красивия растъ, ясносинитѣ и свѣтливи очи, румѣнитѣ ланити и простодушнитѣ прѣлести на омировата дъщеря. Постоянно гледаше въ приятнитѣ ѝ и срамежливи погледи, които тя отправяше къмъ него, въ очарователнитѣ ѝ черти, гдѣто се отпечатваха живо всичкитѣ ѝ чувствования, и чрѣзъ тѣхъ той узнаваше и онѣзи, които не сѫ бѣха изразили още. Каква чистосърдечна срамежливость разхубавяваше невинната дѣвица, когато той разказваше прѣстѫпителнитѣ си удоволствия въ Римъ и въ Байесъ! Каква смъртна блѣдность покриваха румѣнитѣ ѝ бузи когато той описуваше биткитѣ, или когато говорѣше за ранитѣ си и за робството си!

Жрицата на Музитѣ осѣщаше въ себе си нѣкакви разбъркани чувствования и едно ново вълнение. Въ сѫщото врѣме духътъ ѝ и сърдцето ѝ се освобождаваха отъ двойното ѝ дѣтинство. Невѣжеството на духа ѝ изчезваше прѣдъ разума на Христианството; а пъкъ невѣжеството на сърдцето ѝ отстѫпяше прѣдъ оная свѣтлина, която страститѣ винѫги докарватъ. Тъзи млада дѣвица почувствуваше наведнѫжъ и смущението и удоволствията отъ мѫдростьта и отъ любовьта, нѣщо необикновено!

„Татко“, говорѣше тя на Димодокуса, „какъвъ божественъ чужденецъ ни е поканилъ на госте въ своитѣ пирове! О, синътъ на Лассена колко е великодушенъ и мѫжественъ по сърдце и по орѫжеборство[2]! Не е ли той единъ отъ онѣзи първи жители на свѣта, които Юпитеръ е прѣобразилъ на богове безсмъртни и снисходителни къмъ смъртнитѣ? Горкий, като станалъ играчка на жестокитѣ сѫдби, колко сражения е направилъ! колко нещастия и мѫки е прѣтърпѣлъ! О цѣломѫдрени и могѫщественни Музи! о мои покровителствуѫщи божества! кѫдѣ сте бихи вий тогава, когато онѣзи проклѣти и срамни вериги сѫ стѣгали такви благородни рѫцѣ? Неможихте ли да направите да паднатъ оковитѣ отъ тоя младъ

герой съ звука на лиритѣ си? Но, о ти архижрече на Омира, който знаешъ всичкитѣ нѣща и имашъ мъдрото благоразумие на бѣлокосменитѣ старци, кажи ми! коя е тъзи религия, за която говорй Евдоръ? Тъзи религия е много хубава! тя сближава сърдцето до разума и уталожва лъжливата любовь. Който слѣдува тъзи религия, той е всѣкога готовъ да помага на нещастнитѣ, като нѣкой великодушенъ и щедъръ съсѣдъ, безъ да губи врѣме да си зима пояса[3]. Нека отидемъ въ храма за да принесемъ овчи жъртви на Церера[4], която въвежда законитѣ, и на слънцето, което прѣдвижда бъдъщето. Съ дългата си влѣчуща се тога и съ плоската си изливателна чаша въ ржка, нека обиколимъ окропенитѣ съ кръвь жертвенници, нека омѣсимъ священитѣ млини и погачи, и нека се постараемъ да узнаемъ, кой е тойзи неизвѣстенъ гений, който закриля Евдора... Осѣщамъ, че нѣкое тайнствено божество говори въ сърдцето ми... Но една млада дѣвица бива ли да вниква въ тайнитѣ на младитѣ момчета и да търси да узнае кои сж тѣхнитѣ богове? Срамежливостьта ще вдигне ли мрѣжата си за да попита оракулитѣ“?

Когато голѣмооката и добровеждна Кимодока свършваше тѣзи нѣжни къмъ баща си думи, гръдитѣ й се бѣха напълнили съ сълзи[5], които се ронѣха на едри капки по бѣлорумѣнитѣ й лаити.

По тоя начинъ небото сближаваше малко по малко двѣ нѣжни сърдца, бракосъчетанието на които щѣше да докара послѣ възтържествуването на Кръста. Злобний Сатана се готвѣше да се възползува отъ любовьта на прѣдназначената двойка за да повдигне силни бури противъ вѣрнитѣ, и всичко вървѣше къмъ изпълнението на Божиитѣ рѣшения! Князътъ на тъмпинитѣ довършваше въ тъзи сжща минута прѣглеждането си на земнитѣ храмове[6]. Той бѣше посѣтилъ жъртвенницитѣ на лъжата и на лицемѣрието, пещерата на Трофониуса, душницитѣ на Сивилла, Делфийскитѣ триножници, каменя на Тевтатеся, подземията на Изиса, на Миѳра и на Вишну, и видѣлъ че навсждѣ жертвоприношенията бѣха изоставени и обаятелното достойнство на идолопоклонството бѣше дошло до изчезване прѣдъ Христовата истина. Тогава започна да скърби и да пжшка за изгубването на могжеството си; обаче се закапва че, въ какъвъто и да е случай, нѣма да отстжпи побѣдата безъ борба. Заклѣва се, въ името на вѣчния адъ, да

унищожи поклонницитѣ на истинския Богъ, като забравя, че вратитѣ на мѫчителното мѣсто нѣма да прѣодолѣятъ надъ възлюбената Църква на Сина человѣческаго. Мятежний архангелъ не знае какви сѫ съвѣтитѣ на Вѣчния, Който е въ намѣрение да накаже виновната си Църква; но осѣща че властвуването му надъ вѣрнитѣ е допустнато само за една минута, и че Небото е, което го оставя свободенъ да извърши тѣзи страшни планове. Веднага остави земята и слиза долу въ държавата на тъмното царство.

Както се вижда на Везувския върхъ нѣкоя прѣвърната на варъ скала и стои висната всрѣдъ изригнатата пепелива лава, и ако разпаленитѣ въ планината сѣра и смола замрачатъ свѣтлината на слънцето, и направитъ да закипи морето и да се люлѣе Парѳенопа като нѣкоя Бакхусова жрица, тогава върхътъ на вулкана измѣнява непостоянния си видъ, лавата се спуща на долу, и скалата се търколява и пажда пакъ съ голѣмъ подземенъ гръмъ въ дъното на разпаленитѣ нѣдра, които я сѫ изстрѣлили на вънъ: тъй и лукавий Сатана, изригнатъ отъ пъкъла, пакъ се спуща на долу и пажда въ зиящата бездна. По-бързъ и отъ мисъльта, прѣминава всичкото пространство, което единъ день ще бѫде унищожено; отвждъ ревящитѣ останки на Хаоса, той стига до границата на ония неизчезаеми вѣчни области подобни на отмъщението, което ги е образувало; области проклѣтн, гдѣто е гробътъ и люлката на смъртьта[7], въ които врѣмето никакъ не произвожда порядъкъ, и които ще стоятъ още въ това положение, до когато вселената не бѫде вдигната като нѣкой еднодневенъ опенатъ шатъръ[8]. Една неволна сълза намокрюва очитѣ на развращения духъ тъкмо въ минутата, когато се вмушва въ царството на нощьта. Огненото му копие отмалъ освѣтлява гѫститѣ около него мракове. Не върви по никой пѫть прѣзъ тъмнинитѣ; а, влачещемъ се отъ тяжестьта на злодѣянията си, лесно и по естественъ начинъ си се спуща пакъ къмъ бездънната пропасть. Още не вижда далечното блѣщукане на онѣзи пламъци, които горятъ безъ хранително вещество, безъ да изгаснатъ обаче нѣкога, и пристигвали вече до ушитѣ му жалостнитѣ плачеве и охкания на осѫденитѣ окаянници. Спира се, настърхва и зарѫмжава въ тъзи първа въздишка на вѣчнитѣ мѫки. Адътъ се чуди още на своя монархъ[9]. Едно движение

на съвѣсть, която го гризи, и на съжаление завладѣва сърдцето на мятежния архангелъ, който се извиква:

„Да, азъ съмъ изкопалъ тѣзи глъбоки и мрачни тъмници и съмъ събралъ въ тѣхъ всички мъчения! Безъ мене злото нѣмаше да бѫде извѣстно между създанията на Всесилния. Що ми е направилъ человѣкътъ, това прѣкрасно и благородно творение . . . . . “?

Сатаната щѣше да продължава плачеветѣ си отъ едно безполезно разкаяние, ако изригающитѣ пламъкъ широчайши уста на бездната не бѣха зинали за да му докаратъ веднага други мисли.

Едно привидѣние се спуща като стрѣла върху прага на неумолимитѣ врати: то е *Смъртьта*[10]. Тя се показва като нѣкое тъмно пятно надъ пламъцитѣ на подземнитѣ тъмници, които бучатъ задъ нея отъ силенъ огънъ; скелетътъ ѝ оставя да проникнатъ възчернитѣ лъчи на пъклената свѣтлина между глъбнатитѣ мѣста на коститѣ ѝ. Главата ѝ е украсена съ промѣнлива куронна, на която скъпоцѣннитѣ камене тя откradва отъ земнитѣ народи и царе. По нѣкога се накичва съ пурпурови дрипки или съ късове отъ вълненъ платъ, които грабва отъ богатия и отъ сиромаха Ту лѣти, ту се влачи и се търкаля; измѣнява се на всѣкакъвъ образъ, даже и на най-красивия. Тя би се помислила за нѣма, слуша обаче най-малкия шумъ, който открива живота; вижда се слѣпа, но вижда кждѣ се намира най-малката животинка, която пълзи подъ трѣвата. Съ едната си ржка държи една остра коса, като косачъ; а съ другата прикрива едничката си рана, която е нѣкога получила, и ѝ е нанесълъ въ гждитѣ побѣдительтъ Христосъ на върха на Голгоѳа.

Гръхътъ отваря вратитѣ[11] на ада, а пакъ міродържната *Смъртъ* ги затваря. Тѣзи двѣ чудовища, чрѣзъ една извѣстна и отвратителна взаимна любовь, били извѣстни за приближаването на баща си. Щомъ всеядната *Смъртъ* припознала отдалече человѣческия врагъ, сковка да лѣти, пълна съ радость, да го посрѣщне, и се извиква:

„О мой татко! азъ навеждамъ прѣдъ тебе тъзи своя чела, които никога не се е унижила до таква стѫпень прѣдъ другъ да му се поклони. Какъ, ще наситишъ ли тия гладъ на дъщеря си? азъ съмъ уморена и наси-

тена отъ едни и сѫщи гозтби, и чакамъ отъ тебе нови пирове отъ нѣкой другъ свѣтъ, който, когато го погълна, да ми насити ненаситния желѫдъкъ“.

Сатаната, обзетъ отъ страхъ и отъ отвращение, обръща си главата за да избѣгне пригращанията на скелета. Отстранява го съ копието си, и му отговаря минуѫщемъ:

„О *Смъртѥ*! ти скоро ще бѫдешъ удовлетворена и отмъстена: азъ имамъ намѣрение да прѣдамъ на твоята извънмѣрна и страшна ярость многочисленния народъ, който вѣрува въ твоя единственъ побѣдитель“.

Началникътъ на демонитѣ, като произнася тия думи, влиза въ жилището, гдѣто постоянно плачатъ неговитѣ жертви; тръгва и върви по огненитѣ полета. Бездната се трогнува и се раздвижава като вижда царя си: разгоренитѣ дърварници изпущатъ единъ пò блистателенъ и пò силенъ пламъкъ; проклѣтий духъ, който мислѣше че е прѣпълненъ съ скърбь, се почувствува прободенъ отъ едно пò-остро и пò-пронизително шило: тъй въ Сахарската пустиня черний Африканецъ, поразенъ и задавенъ отъ горѣщината на нѣкой бездъденъ вихъръ, лѣга върху пѣсъка всрѣдъ утекченитѣ, като него, отъ възбуждаѫщата силна жажда горѣщина змии и лъвове; мисли себе си че се намира вече до послѣдната стѫпень на мѫчението: едно мѫтно и блѣдно слънце, което се явява между бездъжнитѣ облаци[12], го прави да почуствува нови изтезания.

Кой би могълъ да опише ужаса на тѣзи мѣста[13], гдѣто сѫ събрани, увеличени и увѣковѣчени всичкитѣ нещастия и скърби на живота? Демонътъ на отчаянието, вързанъ съ стотина диамантени възли за единъ бронзовъ тронъ, владѣе държавата на скърбитѣ. Той, навикнатъ да слуша подземнитѣ жалки вопли, различава на всѣко охкане и наказанния грѣхъ и почувствуваната болика. Познава гласа на първия убиецъ, слуша горчивия плачъ на немилостивия богаташъ, който иска една капка вода; подиграва се съ сълзитѣ на сиромаха[14], който проси въ името на дрипавитѣ си дрѣхи небесното царство, и му говори:

„Безумний, ти не вѣрваше ли че бѣдността допълнява всичкитѣ добродѣтели, отъ които бѣше оскѫденъ? Ти мислѣше че всичкитѣ царе сѫ въ моята държава, а пъкъ всичкитѣ

твои по положение братия около моя съперникъ! умразна и нищожна тварь, ти бѣше безсрамникъ, високомѣренъ, лъжецъ, лѣнивъ, завистливъ къмъ доброто на другия, врагъ на всичко що стоеше по̀-високо отъ тебе по образование, по честь и по произхождение, и сега искашъ вѣнци! Гори тукъ заедно съ немилостивото богатство, което добрѣ правѣше че те държеше далече отъ себе си; даваше ти обаче по нѣкоя и друга дрѣшка за да си покривашъ голотата, и малко хлѣбецъ за да си насищашъ алчностьта“.

Едно множество отъ нещастници викаше на Сатаната отсрѣдъ мѫченията:

„Ний те почитахме, Юпитере, и ти се кланяхме, а пъкъ сега ти, проклѣтий, вмѣсто възнаграждение, ни държишъ въ пламъцитѣ“!

А гордѣливий архангелъ, като се усмихваше иронически, отговаряше:

„Вий бѣхте прѣдпочели мене по̀-вече отъ Христа[15], раздѣлѣте си сега наравно съ мене почеститѣ и радоститѣ“!

Наказанието съ огънь не е най-ужасното мѫчение, което изпитватъ въ пъкъла осѫденитѣ души: тѣ запазватъ възпоминанието на божественото си произхождение; носятъ въ себе си незаличимия образъ на Божествената красота, и постоянно се разкайватъ и скърбятъ за изгубването на крайното си добро: тъзи скърбь непрѣстанно се раздразнява отъ виждането ония души, на които жилището се допира до ада, и които, слѣдъ като си изплатятъ грѣховетѣ, излѣтяватъ въ небеснитѣ области. При всички тѣзи мѫки, осѫденитѣ окаянници съединяватъ още и нравственитѣ печали и срама отъ грѣховетѣ, които сѫ тѣ направили на земята: скърбитѣ на лицемѣреца се увеличаватъ отъ почитането, което лъжливитѣ му добродѣтели продължаватъ да вдѫхватъ въ свѣта. Великолѣпнитѣ титли, които измаменний вѣкъ дава на прочути умрѣли, правятъ мѫченията на тѣзи умрѣли по̀-люти въ пламъцитѣ на истината и на отмъщението. Обричанията, които нѣкое горѣщо приятелско удоволствие принося на небото за изгубенитѣ души, причиняватъ крайно отчаяние на тѣзи неутѣшими думи въ дъното на пъкъла. Тогава се виждатъ да излизатъ отъ гробницата онѣзи грѣшници, които идатъ на земята за да открияТъ на живущитѣ наказанията на Божията справед-

ливость и да имъ говорятъ: „Не се молѣте за насъ: осждени сме вече“.

Въ срѣдоточието на бездната, всрѣдъ единъ океанъ, въ когото се търкалятъ вълни отъ сълзи и кръвь, се издига между канаритѣ една черна крѣпость, дѣло на *Отчаянието* и на *Смъртьта*. Една вѣчна буря глухо бучи около заплашителнитѣ ѝ зжбнести стѣни, едно безплодно дърво е насадено прѣдъ вратата ѝ, и надъ кулата на мрачнитѣ ѝ стѣни, които лжкатушатъ деветь пжти около себе си, се вълнѣе знамето на *Гордостьта* до половинъ разкжсано отъ молнията. Демонитѣ, които язичницитѣ наричатъ Парки, стоятъ будни при входа на тоя мраченъ дворецъ. Сатаната пристигва до основитѣ на царското си жилище. Тримата стражари на двореца се изправятъ, и оставятъ мѣдния млатъ да падне свободно съ печаленъ тропотъ възъ мѣдната врата. Трима други демони, убожавани подъ името Фурии, отварятъ нажежената малка вратичка, която е въ голѣмата врата; и тутакси забѣлѣзватъ единъ дълъгъ редъ отъ разорени многостълпни и съ кржгли сводове прустове, подобни на онѣзи подземия, въ които египетскитѣ жреци скривали чудовищата и мумиитѣ и приканвали человѣцитѣ да ги почитатъ за богове. Сводоветѣ на гибелното здание гърмятъ отъ нѣми бучения като отъ нѣкой страшенъ и силенъ пожаръ; една блѣдна свѣтлина се спуща отъ тѣзи възпламенени сводове. При входа на първото прѣддвѣрие вѣчностьта на скърбитѣ лѣжи възъ единъ желѣзенъ одъръ: тя е неподвижна; даже и сърдцето ѝ не трепнува: държи въ ржката си единъ неизчерпаемъ пѣсъченъ часовникъ. Не знае що значи думата: „Нѣкога“, и никога не я произнася!

Щомъ върховний началникъ на проклѣтитѣ демонски иерархии влѣзнà въ нечистото си жилище, веднага заповѣда на четиритѣ началници на мятежнитѣ легиони[17] да събератъ върховния на ада съвѣтъ на съвѣщание. Демонитѣ бързатъ да се покорятъ на поржчкитѣ на своя монархъ. Тутакси тръгватъ спѣшно тълпи-тълпи, идатъ и напълнятъ обширния саллонъ на Сатанийския съвѣтъ; насѣдатъ по горѣщитѣ скамейки на невидѣлия амфиѳеатръ; дохождатъ и едни такви демони, на които смъртнитѣ се покланятъ[18], съ символитѣ на една власть, която не е нищо друго освѣнъ една цѣла измама. Единъ отъ тамъ носи тризжбния си кривакъ, съ който ударя напраздно поко-

ряющитѣ се само на Бога морета; другъ пъкъ тукъ, увѣнчанъ съ заритѣ на нѣкоя измамлива слава, иска да подражава, като лъжлива звѣзда, оня високомѣренъ исполинъ, на когото Вѣчний заповѣдва да излиза всѣки утринь отъ онова мѣсто, откѫдѣто утрѣнната свѣтла зора изгрѣва. Тамъ отгласява геният на лъжливата мѫдрость, другадѣ реве духътъ на войната, а пъкъ по-нататъкъ се подхилва демонътъ на сладострастието: человѣцитѣ го наричатъ Венера; адътъ го познава подъ името Астароѳъ или Астарта; очитѣ му сѫ завладѣни отъ изнѣжена слабость, гласътъ му носи смущение въ душитѣ, и блѣскъвий поясъ, съ който си прѣпасва чрѣслата, е най-опасното издѣлие на адскитѣ власти. Най-сетнѣ, въ тоя съвѣтъ се виждатъ събрани всички лъжливи богове на разнитѣ народи: *Миора*, *Баалъ*, *Молохъ*, *Анубисъ*, *Брама*, *Тевтатесъ*, *Одинъ*, *Ерминсулъ*, и хиляди други мечтателни блънувания на нашитѣ страсти и разни своенравия.

Страститѣ сѫ небесни дѣвици, тѣ сѫ намъ дадени заедно съ живота: до колкото стоятъ чисти въ сърдцето ни, до толкова сѫ подъ покровителството на ангелитѣ; но щомъ се развратятъ и се повредятъ, минаватъ подъ властьта на демонитѣ. И тъй сѫществува законна любовь и беззаконна любовь, врѣдителенъ гнѣвъ и святъ гнѣвъ, грѣховна гордость и благородна гордость, скотска дързость и блѣстяща храбрость. О человѣческо величие! нашитѣ пороци и добродѣтели завладѣватъ една часть отъ могѫществото на ада и на небото.

Луциферъ не бѣше вече като оная утренна звѣзда, която прѣдшествува въ свѣтлогълѫбовидния оризонтъ изгрѣването на посребряющата вълнитѣ на морето утренна пръсторумена заря, а, като нѣкоя страшна плаваща въ хаоса комета, сѣдинува на трона си всрѣдъ това множество отъ духове. Както, когато се случи въ воднитѣ обширни полета силна буря, се вижда да се издига нѣкоя страшна вълна надъ другитѣ вълни, и да заплашва моряцитѣ съ пѣнястия си издигнатъ върхъ; или както се забѣлѣзва въ нѣкой погълнатъ отъ огъня горѣщъ градъ, всрѣдъ димящитѣ здания, една висока кула, върхътъ на която се окрѫжава отъ пламъцитѣ: тъй се вижда падналий архангелъ всрѣдъ другаритѣ си. Вдига на горѣ скиптра на ада, гдѣто всичкитѣ мѫки сѫ привързани чрѣзъ единъ остъръ и страшенъ огънь. Сатаната,

като се приструва че не почувствува скърбитѣ, които му разпокѫсватъ сърдцето, отправя къмъ събранието слѣдующата рѣчь:

„Богове на народитѣ, прѣстоли, пламенни ревности, бодри и храбри ратници, непобѣдими опълчения, благородно и независимо племе, великодушни чада на това силно отечество! деньтъ на славата е вече дошълъ; врѣме е да отидемъ да съберемъ плодоветѣ отъ своето постоянство и отъ своитѣ борби. Отъ както съмъ разстрошилъ ярема, когото ми бѣше наложилъ онзи тиранинъ, който се мисли за всемогѫщъ, азъ се съмъ стараялъ да бѫда достоенъ за властьта, която сте ми вий повѣрили. Покорихъ ви вселенната; и сега вече слушате какъ плачатъ потомцитѣ на оня человѣкъ, който щѣше да ви замѣсти въ жилището на блаженитѣ. Наший гонитель, за да спасе това окаянно племе, бѣше принѫденъ да изпроводи на земята своя синъ. Тойзи неговъ синъ, *Мессия*, се яви. Той се осмѣли да се промъкне въ нашето царство; и ако бѣхте вий тогава спомогнали на моята смѣлость, щѣхме да го оковемъ съ желѣзни вериги и щѣхме да го държимъ въ дъното на тъзи глъбочайша пропасть: тогава борбата щѣше да бѫде за винѫги окончена между насъ у Вѣчния. Но оний благоприятенъ случай е изгубенъ вече, и сега се принуждаваме да земемъ оржжията отново въ рѫцѣтѣ си. Послѣдователитѣ на Христа се умножаватъ. Ний, твърдѣ много увѣрени за справедливостьта на правата си, бѣхме прѣнебрѣгнали капищата си и не мислѣхме да ги защищаваме: нека сега прочее всички заедно направимъ едно ново усилие, за да свалимъ долу и прѣмахнемъ тоя кръстъ, който ни заплашва, и да се поразмислиме какви бързи мѣрки трѣба да земемъ и съ какви срѣдства да ги туримъ въ дѣйствие за да спечелимъ тъзи побѣда“.

Тъй говорѝ побѣденний въ вѣчната нощь отъ Христа богохулникъ, оний архангелъ, който видѣ Спасителя да троши съ Кръста си подпрѣнитѣ съ яки вереи врати на ада и да освобождава праведницитѣ на Израйля; развълнуванитѣ демони тогава бѣгаха като виждаха божествената свѣтлина, и самъ Сатаната, смутенъ и уплашенъ всрѣдъ развалинитѣ на държавата си, имаше главата си смазана отъ петата на една жена.

множество: тъй едно хубаво цвѣте, което се разцъвнува върху ядоносно стъбло, плѣнява человѣцитѣ съ хубостьта си, но послѣ имъ причинява смърть; тъй и една съ легки нрави жена възбужда, чрѣзъ прѣправеното си съ гизость лице, скотския инстинкъ на неразсѫдливия и невъздържателенъ мѫжъ, но послѣ го смущава и му отравя душевнитѣ и умствени сили. Тойзи демонъ се прѣструва на старецъ и че е ужъ началника на нѣкоя отъ онѣзи школи, които сѫ разпространени въ Аѳина и въ Александрия. Бѣлитѣ му, увѣнчани съ маслиново клонче, косми на главата и плѣшивото му до половинъ тѣме чело въ началото прѣдупрѣждаватъ гледащитѣ го въ негова полза; но когато го прицѣнятъ по̀-отблизу, откриватъ въ него цѣла бездна отъ подлость и отъ низко лицемѣрие, и една чудовищна омраза къмъ истинското благоразумие. Неговото злодѣяние се е започнало на небото заедно съ създанието на свѣтоветѣ тъкмо въ минутата, когато тѣ се бѣха прѣдали на неговитѣ безполезни прѣпирни и праздни разисквания. Той е хулѣлъ и осѫждалъ творенията на Всевищния, искалъ е, въ гордостьта си, да основе единъ другъ чинъ между ангелитѣ и въ държавата на върховната мѫдрость: станалъ отецъ̀ъ на безбожието, което е едно отвратително и гнѫсно бълнуване, и което и въ главата даже на самия Сатана не се бѣше явило; станалъ и любовникъ на *Смъртьта*, когато се тя явила въ ада. Но тойзи демонъ на гибелното учение, ако и да се ржкоплѣщи за просвѣтенния си лъжливо умъ, знае обаче колко е то врѣдително на смъртнитѣ, и тържествува весело и радостно за нещастията и злинитѣ, които причинява на смъртнитѣ земни жители. Той е много по̀-виновенъ отъ всичкитѣ мятежни ангели за злинитѣ и нещастията между человѣческитѣ общества, а най-вече между ония, на които членоветѣ се съставляватъ отъ незрѣлата младость, и съзнава своята развалена-ность; но съ това той си прави славно име. Демонътъ на тъзи лъжлива мѫдрость, която е родена слѣдъ врѣмената, говорѝ на демонското събрание по слѣдующия начинъ:

„Адски монарси, вий знаете че азъ винѫги се съмъ противялъ на насилието. Ний нѣма да сполучимъ побѣдата друго яче освѣнъ чрѣзъ злонамѣрено мѫдрование, чрѣзъ лицемѣрна кротость и чрѣзъ измамливо убѣждение. Оставѣте на мене да разпространя между нашитѣ поклонници и у самит-

христиане ония начала на науката, които отслабватъ връзкитѣ на обществото и подкопаватъ основата на държавитѣ. Иероклей[20], любимий министъръ на Галерия, се е вече хвърлилъ въ моитѣ обятия. Религиознитѣ ереси се умножаватъ. Ще прѣдамъ человѣцитѣ на тѣхния собственъ разумъ; ще имъ изпроводя своя синъ, аѳеизма, който е любимецъ на *Смъртьта* и врагъ на *Надеждата*. Тѣ ще дойдатъ съ неговото подбуждение до такво положение, щото да отричатъ даже сѫществуването и на Тогози, Който ги е създалъ. Вий нѣма никога да влизате въ борба, на която слѣдствието е всѣкога неизвѣстно: азъ ще мога да принѫдя Вѣчния да разруши и унищожи втори пѫть своето създание".

Като свърши речьта си тойзи глъбоко развратенъ духъ на ада, всичкитѣ демони разбъркано и радостно му ржкоплѣскаха[21]. Безпорядъчний шумъ на тъзи жалка радость се продължава нѣколко мига подъ отгласитѣ на адскитѣ сводове. Осѫденитѣ въ геенната окаянни грѣшници помислиха, че тѣхнитѣ гонители щѣха да измислятъ новъ видъ мѫчения. На часа тѣзи нещастни души, които не бѣха вече наблюдавани отъ пазителитѣ въ огневетѣ, излѣзоха скришомъ отъ пламъцитѣ и веднага се запѫдиха къмъ саллона на демонския съвѣтъ; тѣ влачаха слѣдъ себе си и по една часть отъ наказанията си: едни влачаха запаленния си саванъ, други — оловната си мантия, тѣзи-тукъ — дълги ледени плочи които висѣха отъ пълнитѣ имъ съ сълзи очи, онѣзи-пъкъ тамъ — тънко-дълги змии, които непрѣстанно имъ хапѣха и дърпаха снагитѣ. Отвратителнитѣ зрители на тоя толкова страшенъ сенатъ се нареждатъ на мѣстата си и сѣднуватъ на нажеженитѣ каѳедри. Самъ Сатаната, уплашенъ силно, призовава страшилищнитѣ привидѣния, пазители на сѣнкитѣ, празднитѣ химери, суетнитѣ и гибелни сънища, харпиитѣ съ нечиститѣ имъ и остри нокти, ужаса съ очуденото му лице, отмъщението съ дивитѣ му и свирѣпи очи, гризенията на неуспаемата съвѣсть, невъобразимата глупость, блѣднитѣ болезни и разкостената смърть, и се извиква:

„Стражари! върнѣте тѣзи грѣшници и ги турѣте въ желѣзнитѣ окови, или ако не, знайте че Сатаната ще окове васъ зарадъ тѣхъ".

Праздни заплашвания! Всичкитѣ привидѣния се размѣс-

ватъ съ осѫденитѣ окаянници и искатъ, по тѣхния примѣръ, да присѫтствуватъ и тѣ въ съвѣта на тѣхнитѣ царе. Тамъ щѣще да стане едно страшно сражение, ако Богъ, Който подкрѣпя справедливостьта, и е самъ творецътъ на порядъка, даже и въ ада, не бѣше напрѫвилъ да прѣстане шумното разбъркване. Той си протѣгна мишцата, и сѣнката на рѫката му се начерта върху стѣната на проклѣтия саллонъ. Тутакси единъ ужасенъ страхъ завладѣва изгубенитѣ души и мятежнитѣ духове; първитѣ се върнаха въ мѫчителното си мѣсто; а вторитѣ, слѣдъ като се оттегли божествената рѫка, започнаха да разискватъ.

Демонътъ на сластолюбието[22], като се опитва да се поусмихне върху стола, на който бѣше полулѣгналъ, прави усилие да се изправи и да стане, и си повдига главата. Най-добрий отъ падналитѣ ангели слѣдъ мятежния архангелъ запази една часть отъ прѣлестнитѣ си хубости, съ които го бѣше украсилъ Създательтъ; но вѫтрѣ въ нѣжнитѣ му и приятни очи, чрѣзъ очарованието на гласа му и па усмихването му, се открива не зная какво едно нѣщо, което приличаше на измѣническо и отровно. Тойзи демонъ, роденъ за любовь и вѣченъ житель въ обиталището на омразата, търпи съ голѣмо хладнокръвие нещастието си; понеже е много нѣженъ, той не може да изпуща буйни крѣсъци, а само плаче, и произнася съ глъбоки издишания слѣдующитѣ думи:

„Олимпийски богове и вий божества на *Брахмана* и на *Друида*, които ви по-малко познавамъ! азъ никога нѣма да се опитамъ да скрия онова, което имамъ въ сърдцето си: да, казвамъ ви го, адътъ ми тѣжи! Вий твърдѣ добрѣ знаете това: азъ не съмъ хранѣлъ противъ Вѣчния никаква омраза, защото нѣмахъ за това и никаква причина; бѣхъ послѣдувалъ единъ ангелъ, когото обичахъ, когато той възстанà и паднà. Но, попеже съмъ падналъ отъ небото заедно съ васъ, искамъ поне да поживѣя дълго врѣме между смъртнитѣ, и нѣма никога да се отмѣстя отъ земята. Градоветѣ Тиръ, Илиополъ, Пафъ и Амаѳонтъ ме призоваватъ. Моята звѣзда още блѣщи върху гората Ливанъ: тамъ азъ имамъ великолѣпни храмове, тържествени и привлѣкателни праздници; имамъ лебеди впрѣгнати подъ телѣга и ме возятъ посрѣдъ вѣтрове, цвѣтя, благовонни тимяни, нѣжни и росни муравн, любостра-

стни плѣсания и смѣющи се жертви! Християнетѣ би ме лишили отъ това незначително възнаграждение! миртътъ на моитѣ горици, който дава на ада толкова жертви, би се прѣобърналъ на дивъ кръстъ, който умножава небеснитѣ жители! Не, азъ ще покажа днесь могѫществото си. За да побѣда послѣдователитѣ на единъ строгъ законъ, не сѫ нужни нито насилия нито мѫдрость: ще въоружа противъ тѣхъ нѣжнитѣ и любовни страсти; тойзи поясъ ви отговаря за побѣдата. Въ кратко врѣме моитѣ милвания ще омекчатъ и ще изнѣжатъ тѣзи твърди и строги служители на единъ непороченъ Богъ. Ще укротя неизмѣнимитѣ въ строгость дѣвици, и ще отида даже до пустинята за да разбъркамъ и да смутя онѣзи отшелници, които мислятъ да се избавятъ отъ моитѣ очарования. Ангелътъ на мѫдростьта се радва че е отдѣлилъ Иероклея отъ нашия врагъ; Иероклей е прочее вѣренъ на моя култъ: азъ съмъ вече запалилъ въ гръдитѣ му единъ прѣстѫпителенъ пламѣкъ; ще мога да подържамъ дѣлото си, да произведа съперничества, да разбъркамъ свѣта, играѫщемъ си съ него, и, чрѣзъ сладостнитѣ удоволствия, да доведа человѣцитѣ до такво положение, щото да си сподѣлятъ и тѣ наравно съ васъ вашитѣ болезни“.

Астароѳъ, или Астарта, като свърши тѣзи думи, пажда въ лѣглото си. Иска да се поусмихне, но змията, която е скриена подъ пояса му, охапва го тайно въ сърдцето: слабий демонъ поблѣднѣва, и опитнитѣ началници на адскитѣ тълпи отгадиха веднага че му се отвори глъбока рана.

Въ това врѣме тритѣ мнѣния раздѣляха на равни гласове отвратителния върховенъ синедрионъ. Сатаната послѣ заповѣдва пълно мълчание на събранието и тутакси се извиква:

„Другари! вашитѣ съвѣти сѫ благоразумни и достойни за васъ; но на мѣсто да правимъ прѣдпочитание между еднакво благоразумни мнѣния, нека се съобразимъ съ всичкитѣ за да добиемъ една славна и блѣстяща сполука. Нека повикаме на помощь идолопоклонството и гордостьта. Самъ азъ ще възбудя слѣпото и смѣшно суевѣрие въ сърдцето на Диоклитиана и тираническото властолюбие въ душата на Галерия. Всички *вий, богове* на народитѣ, подкрѣпѣте моитѣ усилия: вървѣте,

лѣтѣте, подбудете и разпалѣте ревността на народа и на жрецитѣ. Качете се горѣ на Олимпа, направѣте щото баснитѣ на поетитѣ да се съживятъ изново, лѣсоветѣ на Додона и на Дафна да произведатъ нови прорицания; свѣтътъ да бѫде раздѣленъ между фанатицитѣ и бозбожницитѣ; вкуснитѣ отрови на сластолюбието да разпалятъ дивитѣ страсти; и отъ всички тѣзи съединени злини да направимъ да се повдигне противъ християнетѣ едно страшно кърваво гонение".

Тъй говорѝ Луциферъ: три пѫти съ скиптра си ударя трона; три пѫти вдълбнатитѣ бездънни мѣста на ада отвръщатъ едно продължително и страшно бучене. Хаосътъ, единственний и мраченъ съсѣдъ на ада[23], почувствува отражението на бученето, зяйнува малко и оставя да замине прѣзъ утробата му една заря отъ слаба свѣтлина, която се спуща въ мрачната нощь на осѫденитѣ. Никога Сатаната не се бѣше явилъ пò-страшенъ отъ тогава, когато, катò се отказалъ да се покори, се обявилъ за врагъ на Вѣчния. На часа легионитѣ стават, излизатъ отъ саллона на засѣданието, минаватъ морето на сълзитѣ, мѣстото на наказанията, и лѣтятъ къмъ вратата, която се стражи отъ *Грѣха* и отъ *Смъртьта*. Вижда се какъ безбройната тълпа минава при слабата свѣтлина на нажеженитѣ пещове, както се вижда да се въртятъ на горѣ-на долу въ нѣкоя подземна пещера, при свѣтлината на единъ свѣтилникъ, онѣзи съмнителни птици[24], на които се види че нѣкое нечисто насѣкомо е изткало крилата.

Подъ прѣддвѣрието[25] на пъкленния дворецъ, прѣдъ желѣзния одъръ, гдѣто вѣчността на скърбитѣ си отдъхва, виси единъ свѣтилникъ: тамъ гори първобитния пламъкъ на небесния гнѣвъ, който запали вѣчния жаръ. Сатаната зима една искра отъ тоя огънь и тръгва: съ първото си скокване допира тѣмето на главата си до назвѣзденния поясъ или млѣченъ пѫть; а съ второто си скокване стига до жилището на человѣцитѣ. Занася пагубната искра въ всичкитѣ храмове, запали изново изгасналитѣ върху жертвенницитѣ на идолитѣ огневе: тутакси Паллада (Минерва) размърдва копието си, Бакхусъ разклаща ѳирса си, Аполлонъ напенува лѫка си, Аморътъ размахва разпалителната си свѣща, старитѣ пенати на Ения

произнасятъ тайнствени думи и илионскитѣ богове пророчествуватъ въ Капитолия. Отецътъ на лъжата вмъква по единъ мечтателенъ духъ въ всѣки кумиръ на езическитѣ божества; и, като управя движенията на невидимитѣ си тълпи, заповѣдува на цѣлата демонска войска да дѣйствува въ съгласие противъ Църквата на Иисуса Христа.

КРАЙ НА ОСМАТА КНИГА.

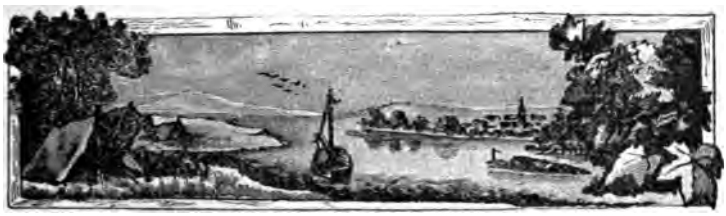

КНИГА ДЕВЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Подкачване изново на прѣкъснатия Евдоровъ разказъ. Евдоръ въ двореца на Константия. Минава въ острова на Бретонитѣ. Получава триумфални почести. Връща се въ Галлия. Назначава се главнокомандующъ на Арморика. Тритѣ Галлии. Арморика. Епизодъ съ Велледа.

Демонътъ на сладострастията, вѣренъ и точенъ изпълнитель на обѣщанията си, слиза долу въ златоукрашенитѣ на двореца стаи, въ които живѣе Иероклей, ученикътъ на лъжливитѣ мъдърци, Раздухва въ сърдцето му единъ дрѣмовитъ пламъкъ; прѣдставлява на нечиститѣ му похоти образа на омировата добровѣждна дѣвица; пронизва го съ една остра стрѣла накалѣна въ ония води, които покриватъ изгоренитѣ отъ беззакония и димящи развалини на Гоморра. Ако Иероклей бѣше могълъ да види[1] въ тъзи сѫща минута доброличната жрица на Музитѣ, сполѣтена отъ стрѣлитѣ на една друга любовь; ако бѣ могълъ да види нейнитѣ смѣсени съ моминска срамежливость нѣжни и свѣтливи очи, че се отправятъ вторачено къмъ християнския момъкъ, който се приготвя да продължава разказа на приключенията си, каква пламенна завистъ би запалила душата на християнския врагъ! Уви! причиненитѣ отъ тъзи завистъ опустошения и гонения противъ Християнетѣ сѫ прѣкратени само за нѣколко деня. Домочадието на Ласоена се наслаждава съ гостетѣ си въ послѣдпитѣ минути на спокойствието, което небото му оставя тука-долу на земята. Ласоенъ съ дъщеритѣ си и съпрѫгата си, Кириллъ, Димодокусъ

и Кимодока, събрани всички, както въ вчерашния день, сѣднуватъ, тъкмо когато утренната заря отваря съ румѣнитѣ пръсте двѣритѣ на истокъ, при овчарската врата и слушатъ внимателно каящия се войникъ, който започнува отново да разказва своята история съ тѣзи думи:

„Казахъ ви, Господа, по̀-напрѣдъ, че Захарий ме бѣше оставилъ на Галскитѣ граници. Константий се намираше прѣзъ това врѣме въ Лутеция. Слѣдъ многодневна умора азъ стигнахъ въ земята на Белгийцитѣ[2] при Секуана[3]. Първий прѣдметъ, който ме поразѝ въ блатата на Парисиитѣ, бѣше една осмоѫгълна кула, посвятена на осемь Галски богове[4]. Откъмъ южната страна, на разстояние двѣ хиляди разкрача отъ Лутеция, и оттатъкъ рѣката, която я обгръща, се намираше храмътъ на Хезуса[5]; по̀-близу, върху една зелѣна поляна покрай рѣката, се издигаше единъ вторъ храмъ, посвятенъ на Изиса[6]; и къмъ сѣверъ, върху една могила[7], се виждаха развалинитѣ на единъ трети храмъ, издигнатъ нѣкое врѣме въ честь на Тевтатеса. Тъзи могила бѣше гората на Марса, гдѣто Лутецский (Парискій) епископъ, Дионисий, бѣше приелъ славния палмовъ вѣнецъ на мъченичеството.

„Като се приближихъ до Секуана, забѣлѣжихъ, прѣзъ една сплетена съ гранкитѣ на върбитѣ и на орѣхитѣ мрѣжа[8], бистритѣ ѝ, прозрачни и сладкопивни води, които рѣдко се увеличаватъ или се намаляватъ. Градини, насадени съ нѣколко обвиени и привързани съ слама за да се прѣдпазватъ отъ мраза смоковни дървета, бѣше единственото украшение на брѣговетѣ ѝ. Случиха ми се нѣкои спънки и затруднения догдѣто намѣря селото, което търсѣхъ и се наричаше Лутеция, т. е. красивъ камень или красивъ стълпъ. Най-сетнѣ единъ овчарь ми го посочи всрѣдъ Секуана, въ единъ протѣгнатъ на длъжъ, като корабъ, островъ. Два дървени моста, защищавани отъ двѣ крѣпостни кули[9], гдѣто се плаща данъкъ на Цесаря, съединяватъ това бѣдно селце при двата противоположни брѣга на рѣката.

„Влѣзохъ въ столицата на Парисиитѣ откъмъ сѣверъ прѣзъ моста, и видѣхъ вѫтрѣ само дървени и измазани отвѫтрѣ съ глинена земя колиби[10], покриени съ слама и стоплявани съ ***ове.*** ***Забѣлѣжихъ*** въ нея единъ само памятникъ; той бѣше ***нникъ на Юпитера*** издигнатъ отъ съсловието на море-

плавателитѣ[11]. Но вънъ отъ острова, отъ другата страна на южния брѣгъ на Секуана, се виждаха горѣ на хълма *Лукотициусъ* единъ Римски водопроводъ, единъ циркъ, единъ амфиѳеатръ и дворецътъ наричанъ Ѳерми, въ който живѣяше Константий[12].

„Щомъ Цесарътъ се научилъ че съмъ дошълъ при вратата на двореца му, слиза самъ да ме посрѣщне и се извиква на двѣрницитѣ си:

„Оставѣте да влѣзе вжтрѣ приятелътъ на сина ми!“

„Азъ веднага паднахъ при нозѣтѣ на княза; той побърза да ме вдигне съ кротость, направи ми честь съ ласкателни и похвални думи прѣдъ свитата си и, като ме земà за ржката, заведе ме съ себе си въ саллона на съвѣта. Азъ тамъ му разказахъ всичко, което се бѣше случило у Франкитѣ. Константий се показа очарованъ, че тѣзи народи се съгласяватъ най-сетнѣ да сложатъ оржжията си, и заповѣда да тръгне веднага единъ сотникъ, който да направи съ тѣхъ договоръ за миръ. Забѣлѣжихъ съ скърбь[13] че блѣдностьта и слабостьта на Константия се бѣха увеличили.

„Намѣрихъ събрани въ двореца на тоя князь най-знаменититѣ Христиански личности на Галлия и на Италия. Тамъ блѣщѣха Донатианъ и Рогатианъ, двамата обичливи братия; Гервасий и Протасий[14]; Орестъ и Палладий; Прокула отъ Марсиллия; Иустъ отъ Лугдунъ: най-сетнѣ, и синътъ на префекта на Галлиитѣ Амвросий, образецътъ на знанието, на постоянството и на непорочностьта. Нѣкои разказваха че и той, като Ксенофонтъ, билъ отхраненъ отъ пчели: Църквата се надѣеше да намѣри въ неговото лице единъ славенъ ораторъ и великъ человѣкъ.

„Имахъ извънрѣдно желание да се науча отъ устата на Константия за станалитѣ промѣнения въ двореца на Диоклитиана отъ деня на моето заробване. Тутакси ме повика въ градинитѣ на палата си[15], които се снишаватъ постжпенно въ видъ на амфиѳеатъръ на долу по хълма на Лукотициуса, до зеленѣящата се поляна, гдѣто се издига храмътъ на Изида, при брѣга на Секуана.

„Евдоре“, ми рече, „ний имаме намѣрение да се биемъ „съ Карросиуса и да освободимъ Бретания отъ тоя тиран„нинъ, *който е похититель на* царското достойнство. Но прѣди

„да тръгнемъ за тъзи область, добрѣ е да се запознаешъ ти „съ положението на работитѣ въ Римъ, за да опрѣдѣлишъ „какво поведение трѣба да държишъ спрямо това, което „ще ти съобща азъ. Може би да помнишъ че, когато дойде „ти и ме намѣри въ Галлия, Диоклитианъ отиваше да помири „Египетъ, а Галерий да се бие съ Перситѣ. Тойзи получи „побѣдата: оттогава насамъ неговата гордость и неговото „властолюбие нѣматъ граници. Той се ожени за Валерия, „дъщеря на Диоклитиана, и откровенно изявява желанието „си да се домогне до императорската власть, като принуж- „дава теста си да се отрече отъ прѣстола си. Диоклитианъ, „който вече е започналъ да прѣстарѣва и на когото духътъ „е отслабналъ отъ една болесть, почти не може вече да се „противи на непризнателния и неблагодаренъ Галерия. Любим- „цитѣ на Галерия тържествуватъ. Иероклей, твоятъ неприятель, „се радва на едно високо браговоление; той се е назначилъ „проконсулъ на Пелопонесъ, твоето отечество. Моятъ синъ е „изложенъ на хиляди опасности. Галерий е гърсилъ срѣд- „ства какъ да го погуби, като го принуждавалъ еднажъ да „се бори съ единъ лъвъ, другожъ пъкъ, като му възлагалъ „едно опасно прѣдприятие противъ Сарматитѣ. Най-послѣ, „Галерий благоприятствува на Максентия, синъ на Максимиана, „ако и въ сѫщность да не го обича; показва се че го обича само „защото вижда въ него единъ съперникъ на сина ми Констан- „тина. И тъй, Евдоре, всичко прѣдизвѣстява че се намираме „близу до една революция. Но до когато остава у мене единъ „само дъхъ на животъ, азъ никакъ не се боя отъ завистьта на „Галерия. Нека се отърве синъ ми отъ пазителитѣ си, нека „дойде да намѣри баща си, и тогава ще се научатъ тѣ, ако „посмѣятъ да ме нападнатъ, че любовьта на народитѣ е за „князетѣ крѣпость недостѫпна“.

„Нѣколко деня слѣдъ това свиждане, тръгнахме заедно за острова на Бретонитѣ, когото Океанътъ раздѣля отъ оста- налата часть на свѣта. Пиктитѣ бѣха нападнали обезсмъртe- ната отъ Тацита крѣпостна стѣна на Агрикола[16]. Отъ друга страна, Карросиусъ[17], за да противостои на Константия, бѣше повдигналъ останалата часть на древнитѣ бунтуващи се пар- тии на Каракгакуса и на царицата Будицея[18]. И тъй пий бѣхме хвърлени сѫщеврѣменно въ смущенията на граждан-

скитѣ разпри и въ ужаса на една опасна война. Една малка естествена мжжественость въ кръвьта, отъ която се освобождавамъ, и едно продължение отъ щастливи дѣйствия ме заведоха отъ стжпень на стжпеня до стжпеньта на първъ началникъ въ генералния щабъ на Британския легионъ. Слѣдъ малко се опрѣдѣлихъ за главатарь на конницитѣ, и азъ бѣхъ който командувахъ войската когато Пиктитѣ се побѣдиха подъ стѣнитѣ на Петуария, поселение, което галскитѣ Парисии бѣха основали покрай брѣга на Абуса[19]. Нападнахъ Карросиуса при Ѳамесисъ[20], рѣка, която е покрита съ тръстики и тече покрай мучурливото и потънало въ тиня село Лондинумъ. Похитителъ на върховната власть бѣше избралъ това бойно поле, защото Бретонитѣ мислѣли, че тамъ биватъ непобѣдими. Въ това мѣсто се издигаше една стара кула[21], отъ височината на която единъ Келтски поетъ извѣстявалъ въ пророческитѣ си и героически пѣсни не зная какви христиански гробове, които щѣли да прославятъ мѣстото. Карросиусъ биде побѣденъ и храбритѣ му войници го убиха. Константий остави на мене всичката слава на тъзи сполука. Той изпрати на императора писма за мене, въ които ме увѣнчаваше съ лаврови вѣнци[22]. Изходатайствувà сполучливо да се замѣсти побѣдния за мене триумфъ съ статуя и почести[23]. Веднага слѣдъ това минахме пакъ въ Галлия, и Цесарьтъ, като искаше да ми даде ново доказателство за могжественото си приятелство, ме постави за комендантинъ на Армориканскитѣ области. Приготвихъ се да тръгна за тѣзи области, въ които цъвтѣше още религията на друидитѣ, и на които брѣговетѣ бѣха очукани и ущърбени отъ дивитѣ вълни на варваритѣ въ сѣверъ.

„Когато приготовленията за пжтуването ми бѣха свършени, Рогатинъ, Севастианъ, Гервасий, Протасий и всичкитѣ християне, които бѣха въ палата на Цесаря, се затърчаха и дойдоха при мене за да ме изпроводятъ и да ми пожелаятъ щастливо пжтуване.

„Ний ще се видимъ пакъ, може би въ Римъ“, се извикаха, „всрѣдъ гоненията и изпитанията. Да но единъ день, „когато умремъ, ни съедини религията като стари приятели „и достойни Християне“.

„Турихъ на свое разположение нѣколко мѣсяца, за да посѣтя тритѣ Галлии прѣди да се завърна въ своята опрѣ-

дѣлена область. Никога прѣзъ живота ми нѣма да ми се прѣдстави таква смѣсь отъ нрави, отъ религии и отъ варварска цивилизация! Тъзи смѣсь, ръздѣлена между Гърцитѣ, Римлянетѣ и Галлитѣ, между Християнетѣ и поклонницитѣ на Юпитера и на Тевтатеса, прѣдставлява всичкитѣ противоположности.

„Дълги римски пътища се завиватъ и криволичатъ прѣзъ горитѣ на друидитѣ. Въ поселенията на побѣдителитѣ, всрѣдъ дивитѣ лѣсове, се забѣлѣзватъ най-хубавитѣ памятници на гръцката и на римската архитектура[24]: водопроводници съ три сводни прустове, обвиснати надъ бързитѣ и силни течения на водитѣ, амфиѳеатри, капитолии, храмове направени съ съвършена красивость, и не далечъ отъ тѣзи поселения се намиратъ облитѣ колиби на Галлитѣ, направенитѣ имъ отъ дебели греди и отъ голѣми камене крѣпости[25], надъ вратитѣ на които сѫ заковани вълчи нози, разкостени кукумѣвки и чрѣпи отъ умрѣли человѣци[26]. Въ Лугдунъ, Нарбонна, Марсиллия и Бурдигалия галската младежь се упражнява сполучливо въ искуството на Димосѳена и на Цицерона; нѣколко разкрача пò-надалечъ, въ планината, не се слуша вече друго освѣнъ единъ грубъ и дебелъ язикъ, подобенъ на гарванското грачене[27]. Единъ крѣпостенъ и уединенъ дворецъ се вижда на върха на една канара; една малка християнска църквица се издига вѫтрѣ въ една долина, близу до жертвенника, гдѣто Евбаститѣ[28] закалятъ человѣчески жертви. Видѣхъ легионския войникъ да стражи всрѣдъ пустинята окопитѣ на единъ воененъ станъ, видѣхъ и Галла, който бѣше станалъ сенаторъ[29], да си заплита римската тога въ хврасталацитѣ и трънетѣ на лѣсоветѣ си. Видѣхъ още и лозя, които приличаха на Фалерненскитѣ[30] и на които гроздето узрѣва по стръмнинитѣ на Августудунумъ, масличнови дървета да цъвтатъ въ Марсиллия като Коринѳийскитѣ, още и Аттически пчели, които пълняха въздуха на Нарбонна съ благовония.

„Но най-вече на всѣкѫдѣ въ тритѣ Галлии за чудене е онова, което съставлява главния характеръ на тъзи страна, и то сѫ горитѣ. Тукъ тамъ въ обширнитѣ имъ пространства се виждатъ изоставени нѣколко Римски станове[31]. На друго мѣсто се виждатъ заровени подъ трѣвата разкостенитѣ тѣла на коне и на всадници. Зърната отъ житото, което войни-

цитѣ[32] сѫ посѣвали нѣкога за своя храна, образуватъ разни породи на иностранна и цивилизована колония всрѣдъ самоизрастналитѣ и диви билки на Галлиитѣ. Не можахъ безъ умиление да позная тѣзи домашни растения, отъ които нѣкои произхождаха отъ Гърция. Бѣха се разпространили по хълмоветѣ и по могилитѣ и на длъжъ по долинитѣ, спорѣдъ привичкитѣ си, които бѣха донесли съ себе си отъ родната си почва. Тъй заточенитѣ сѣмейства избиратъ по прѣдпочителность онѣзи мѣстоположения, които могатъ да имъ напомнюватъ отечеството.

„Припомнямъ си и днесь още[33] че съмъ срѣщналъ единъ человѣкъ между развалинитѣ на единъ отъ тѣзи Римски станове: тойзи человѣкъ бѣше единъ свинарь на варваритѣ. Когато огладнѣлитѣ му свинета довършваха разорението на трудната направа на всемірнитѣ господари, като ровяха коренитѣ на трѣвитѣ, които растѣха подъ дебелитѣ стѣни, той, сѣднатъ спокойно върху останкитѣ на една декуманска врата[33] стискаше подъ мишницитѣ си единъ козе-мѣхъ, когото надуваше съ вѣтъръ отъ устата си; въодушевляваше по тоя начинъ една флейта, на която звуковетѣ имаха една сладость спорѣдъ неговия вкусъ. Като гледахъ съ какво глъбоко хладнокръвие тойзи свинарь тъптѣше стана на Цесаритѣ, и че по-вече прѣдпочиташе своята груба свирка и своя коженъ клашникъ, отколкото блѣскавитѣ възпоминания, трѣбаше да почувствувамъ че, за прѣкарването на живота си, много малко нѣща ни сѫ нужни, и че слѣдъ всичко, въ единъ толкова кратъкъ срокъ, доволно маловажно нѣщо е направенний съ ревенето на военната тръба по земята ужасъ, или очароваването на лѣсоветѣ чрѣзъ надуването на една гайда.

„Най-послѣ стигнахъ до Редонитѣ. Арморика не ми показа нищо друго освѣнъ хврастни растения, лѣсове, тѣсни и глъбоки долини, прѣрезани отъ малки рѣки, по които не може да възлиза плавателтъ, и които каратъ въ морето неизвѣстни води: область уединена, съ нищо отъ природата ненадарена, бурна, покрита съ тъмни мъгли, гръмлива отъ бученето на вѣтроветѣ, на която настърхнатитѣ отъ скалисти канари приморски мѣстности сѫ разбиени и ощърбени отъ вълнитѣ на единъ дивъ океанъ.

„Дворецътъ, въ който командировахъ, разположенъ нѣ-

колко милля далече отъ морето, бѣше една стара крѣпостна кула на Галлитѣ, уголѣмена отъ Иулия Цесаря, когато бѣше той отишълъ да се бие съ Венетитѣ[35] и съ Куриосолититѣ. Тойзи дворецъ бѣше построенъ върху една скала, облѣгната срѣща единъ лѣсъ и мокрена отъ вълнитѣ на едно езеро.

„Тамъ, отдѣленъ отъ свѣта, поживѣхъ нѣколко мѣсеца уединенъ. Това уединено жилище ме ползова[36]. Смирихъ чувствата си, уталожихъ страститѣ си и вникнахъ въ съвѣстьта си; изпитахъ вѫтрѣшностьта на ранитѣ си, които не бѣхъ още посмѣялъ да попипна откакто Захарий ме бѣше оставилъ; занимавахъ се съ изучването на религията си. Всѣки день изчезваше по малко онова скърбно и горчиво безпокойствие, което се храни и се поддържа отъ сношението и обръщението съ человѣцитѣ. Прѣдполагахъ си вече за една побѣда, която би изисквала сили пò-голѣми отъ моитѣ. Душата ми бѣше още съвършенно изнемощена отъ първата ми безгрижность и отъ грѣховнитѣ ми навици; даже намирахъ въ старитѣ съмнѣния на духа си и въ изнѣженостьта на чувствата си нѣщо очарователно, което ме възпираше: страститѣ ми бѣха като онѣзи съблазнителнн и развалени жени, които ме плѣняваха и ме вързваха като съ вериги чрѣзъ милванията си.

Въ това врѣме внезапно едно приключение прѣкѫсна изпитанията на сърдечното ми положение, на които послѣдствията щѣха да иматъ за мене твърѣ голѣма важность.

„Войницитѣ ми извѣстиха[37], че отнѣколко деня насамъ сѫ забѣлѣжили, че една жена излизала привечерь отъ лѣсоветѣ, влизала сама въ една ладия, минавала езерото, излизала на противоположния брѣгъ и изчезвала.

„Азъ знаяхъ че Галлитѣ повѣряватъ на женитѣ[38] най-важнитѣ си тайни; че често тѣ прѣдлагатъ на единъ съвѣтъ, съставенъ отъ дъщеритѣ имъ и отъ женитѣ имъ, работитѣ които не могли тѣ да уредятъ сами по между си. Жителитѣ на Арморика бѣха запазили първобитнитѣ си нрави, и носѣха съ нетърпѣние римското иго. Храбри, като всичкитѣ Галли[39], до безразсѫдна смѣлость, се отличаваха по откровенния си характеръ, който имъ е свойственъ, по ненависта си, по буйнитѣ си любовни връзки, и по упоритостьта на чувствата си, които отъ нищо не могатъ да се измѣнятъ нито да се надвиятъ.

„Едно особено обстоятелство можеше да ме успокои: имаше много Християне въ Арморика, и Християнетѣ сж въобще вѣрни поданници; но Клеръ, църковний пастирь на Редонитѣ[40], чловѣкъ пъленъ съ добродѣтели, тогава бѣше въ Кондивинкумъ[41], и само той можеше да ми даде свѣтлината, отъ която се лишавахъ. Най-малката небрѣжность би могла да ме погуби при Диоклитиона и да постави въ опасность Константия, моя покровитель. Помислихъ прочее че небиваше да не зема подъ внимание доклада на войницитѣ. Но понеже знаяхъ грубостьта на тѣзи человѣци, рѣшихъ се да зема върху себе си грижата за да слѣдя Галлянката.

„Надвечерь се натоварихъ съ всеоржжието си, завихъ се съ върхната си власена дреха, и, като излѣзохъ отъ крѣпостьта, отидохъ та сѣднахъ при брѣга на езерото, тъкмо на онова мѣсто, което ми бѣха показали войницитѣ.

„Скриенъ между скалитѣ, азъ чакахъ нѣколко врѣме безъ да мога да видя появяването на нѣщо. Но изведнжжъ докачатъ ухото ми нѣколко звука, които вѣтърътъ донесе по въздуха отсрѣдъ езерото. Слушамъ и различавамъ тоновете на человѣчески гласъ; въ това сжщо врѣме виждамъ и съ очитѣ си една ладия увисната на върха на една вълнà; тъзи ладия се пуща пакъ на долу отъ вълната, пропада между двѣ други вълни, послѣ се пакъ показва отгорѣ възъ една издигната на високо вълнà, и се приближава до брѣга. Една жена управляваше тъзи ладия. Тъзи жена, като се борѣше срѣща бурята пѣяше весело и изглеждаше като да си играяше съ вѣтроветѣ: можеше справедливо да се каже че тѣ бѣха съвършенно подъ нейната власть; виждаше се че тя никакъ не имъ се боеше. Гледахъ я доста врѣме какъ хвърляше въ езерото едно по друго жертвоприношения, платнени кжсове, овчи руна, сотове отъ пчели и малки мѣлници отъ злато и сребро.

„Скоро пристигва на брѣга, хвърля се на сухо, вързва ладията си за стъблото на една стара върба и се вмушва въ лѣса, като се подпираше възъ единъ туполовъ стапъ, когото държеше въ ржката си. Замина близу покрай мене безъ да ме види. Растътъ ѝ бѣше високъ[42]; една черна дрѣха, кратка и безъ ржкави, ѝ служеше едвамъ да си покрива голотата. Носѣше единъ златенъ сърпъ, окаченъ за бронзовия ѝ поясъ, и на главата си носѣше единъ, сплетенъ съ джбови гранки

вѣнецъ. Бѣлитѣ ѝ рѫцѣ, нѣжното ѝ и благородно лице съ румѣнитѣ ѝ ланити, ясносинитѣ ѝ и голѣми очи, розовитѣ ѝ и тънки устни и дългитѣ ѝ руси коси, които се вълнѣяха и бѣха разпилѣни по плешкитѣ ѝ, я похазваха галска дѣвица, и всичко това бѣше въ противоположность, чрѣзъ приятностьта си, на гордѣливия ѝ и дивъ вървежъ. Съ единъ сладкозвученъ гласъ пѣеше грозни и страшни пѣсни, и, като ходѣше, отворенитѣ ѝ бѣли гръди се вдигаха и се снишаваха като пѣнитѣ на морскитѣ вълни.

„Азъ я слѣдувахъ до едно разстояние. Най-напрѣдъ тя замина прѣзъ едно мѣсто насадено съ костенови дървета, които, стари като врѣмето, бѣха почти всички изсъхнали отъ върховетѣ на долу. Послѣ повървѣхме по-вече отъ единъ часъ по едно пусто и покрито съ мъхъ и съ папратъ поле. На край това поле намѣрихме единъ лѣсъ отъ ерики съ окръжность отъ нѣколко милля. Почвата се виждаше че никога не е била обработвана, а бѣше покрита съ камене, нарочно разхвърлени, за да остане неприкосновена отъ косата и отъ оралото. Къмъ единъ край на това мѣсто се издигаше една отъ онѣзи уединени скали[43], които отъ Галлитѣ се наричатъ долменъ, и означаватъ гроба на нѣкой ратникъ. Единъ день земледѣлецътъ[44] ще разгледа съ внимание всрѣдъ браздитѣ си тѣзи небрѣжно издѣлани пирамиди, изуменъ отъ величието на гробния памятникъ, ще отдаде може би на невидимитѣ и пагубни могъщества онова, което ще бъде свидѣтель на силата и на суровостьта на прадѣдитѣ му.

„Нощьта бѣше вече покрила земята съ черната си мрѣжа. Младата мома се запрѣ близу до каменя, удари три пъти съ рѫцѣтѣ си, и издума съ високъ гласъ тѣзи тайнствени речи:

„Къмъ имелата на новата година[45]“!

„Видѣхъ да свѣтнатъ мъгновенно въ лѣса хиляди свѣтлини; всѣки единъ дѫбъ роди, тъй да речемъ, по единъ Галлъ; варваритѣ излѣзоха на тълпи отъ уединеното си жилище: едни бѣха напълно въоръжени; други пъкъ носѣха по едно дѫбово клонче въ дѣсната си ръка и по една запалена свѣщь въ лѣвата си. Азъ съ помощьта на притворството си се смѣсихъ въ тѣхната тълпа: веднага първий безпорядъкъ на събранието се замѣсти съ порядъка и съ срѣдоточавието на мислитѣ, и се започва едно тържествено шествие.

„Евбаститѣ отиваха напрѣдъ[46] и водѣха два бѣли бика, които щѣха да имъ служатъ за жертви; слѣдъ тѣхъ идѣха Бардитѣ[47] и пѣяха надъ единъ видъ китара похвалнитѣ пѣсни на Тевтатеса; а пъкъ подиръ тѣхъ вървѣха ученицитѣ; всички бѣха придружени съ единъ въоржженъ вѣститель, който, облеченъ съ бѣли дрѣхи и покритъ съ една шапка, която имаше на върха си двѣ крила, държеше въ ржката си единъ стапъ отъ ситнолистна върбинка съ двѣ обвиени около него змии. Трима сенаниси, прѣдставители на трима друиди, вървѣха слѣдъ въоржженния вѣститель: първий носѣше единъ хлѣбъ, вторий единъ пъленъ съ вода съсждъ, третий една ржка отъ слонова кость. Най-сетнѣ идѣше жрицата (дори тогава познахъ азъ каква е била нейната длъжность). Тя замѣстявала началницата на Друидкитѣ, отъ рода на която произхождала.

„Тръгнаха къмъ тридесетогодишния джбъ, гдѣто се бѣше намѣрила за първъ пжть имелата, священо лозовидно растение. До кореня на дървото поставиха единъ жертвенникъ отъ грудки съ обрастната низка трѣва. Сенаниситѣ изгорѣха върху него малко хлѣбъ и изсипаха нѣколко капки отъ чисто вино. Послѣ единъ евбастъ, облеченъ съ бѣла дрѣха, се покачи горѣ на джба, и отреза имелата съ златния сърпъ на друидката; благословеното растение падна възъ единъ бѣлъ власенъ клашникъ, който бѣше прострѣнъ подъ дървото; другитѣ евбасти удариха жертвитѣ, и имелата, раздѣлена на равни части, се раздаде на събранието.

„Като се свърши тойзи обрядъ, върнаха се всички пакъ при надгробния камень; забиха на земята единъ голъ ножъ[48] за да опрѣдѣлятъ срѣдоточието на съвѣта; бѣха допрѣни близу до долмена други два камене[49], които подпираха хоризонтално едно трето лѣгалище. Друидката се качва на тъзи трибуна. Галлитѣ, стоящемъ прави и воорженни, я заобикалятъ, а между това сенаниситѣ и евбаститѣ издигатъ запалени свѣщи: сърдцата на всички бѣха трогнати отъ тъзи сцена, която имъ напомняше древната свобода. Нѣколко стари войници съ бѣли косми проливаха отъ очитѣ си едри сълзи, капкитѣ на които се ронѣха по бузитѣ имъ и се търкаляха по щитоветѣ имъ. Всичкитѣ, наведени отпрѣдъ себе си и облѣгнати възъ копиитѣ си, виждаха се че даватъ ухо да слушатъ думитѣ на друидката.

„Нѣколко врѣме тя поразгледа съ острозрителнитѣ си очи тѣзи ратници, прѣдставители на единъ народъ, който първъ се осмѣли да каже на человѣцитѣ: „Горко на побѣденитѣ![50]“ изречение поганско, което сега е паднало върху неговата глава. Въ лицето на друидката се отгатваше смущението, което ѝ се причиняваше отъ тоя примѣръ на сждбинната измѣнчивость. Скоро се освободи отъ глъбокитѣ си мисли, и веднага произнесе слѣдующата речь:

„О вий, които сте вѣрни чада на Тевтатеса, и които „ако и да ви е отечеството поробено, но сте запазили религията и законитѣ на прадѣдитѣ и на отцитѣ си! азъ не мога „да ви гледамъ тука безъ да проливамъ горчиви сълзи. Тъзи ли „тукъ купчинка събрана отъ една маловажна тълпа е останала „отъ оня пародъ, който даваше закони па свѣта? Кждѣ сѫ онѣзи „цвѣтущи държави на Галлия, оний съвѣтъ, съставенъ отъ „жени, на който се подчини великий Аннибалъ? Кждѣ сѫ „онѣзи друиди[51], които възпитаваха въ священитѣ си учи„лища многочислена младежь? Тѣ, заточени отъ тиранитѣ, „едвамъ нѣкои измежду тѣхъ живѣятъ неизвѣстни въ нѣкои „дупки на диви звѣрове. Велледа, една слаба друидка, ето „само тя ви остава днесь да извърши жертвоприношенията ви! „О острове на Сейонъ, острове священний! само азъ съмъ „останала отъ онѣзи деветь дѣвици, които извършваха длъ„жностьта на жрецитѣ въ вашия олтарь! Въ кратко врѣме „Тевтатесъ пеще да има вече нито жреци нито жертвенници. „Но защо да изгубимъ надеждата си? Азъ имамъ да ви извѣстя „за помощьта на единъ могѫщъ съѫзникъ: имате ли нужда „да ви се опишатъ съ мрачни думи страданията ви за да „се принѫдите да земете скоро орѫжията въ рѫцѣтѣ си? Ро„дени въ робство, щомъ прѣкарате първата си възрасть, и „Римлянетѣ ви закарватъ кждѣто щатъ тѣ. Какво става съ васъ? „Не знам. Когато дойдете на мѫжката си възрасть отивате да „умрете[52] на границитѣ като защищавате тиранитѣ си, или „да обработвате полето, което ги храни. Осѫдени па най-тѣжкитѣ работи, вий поваляте и унищожавате своитѣ лѣсове и „гори за да правите за тѣхъ съ голѣми и нечути мѫки пати„щата[53], прѣзъ които докарватъ неволята до самото сърдце „на вашето отечество: робството, притѣсненията и смъртьта „тичатъ по тѣзи пѫтища и изпущатъ радостни кликове, щомъ е

отворенъ прѣходътъ. Най-сетнѣ, ако останете живи слѣдъ толкова обиди и угнетения, ще бѫдете закарани въ Римъ: тамъ, затворени въ нѣкой амфиѳеатъръ, ще бѫдете принѫдени да се убивате единъ другъ[54], за да се забавлява и да се весели чрѣзъ вашата агония едно свирѣпо простолюдие. „Галли, има единъ другъ способъ, който е много достоенъ „за васъ за да посѣтите Римъ! Припомнѣте си: вашето име „значи пѫтникъ[55]. Явѣте се изведнѫжъ въ Капитолия, като онѣзи „страшни пѫтешественници, които бѣха ваши дѣди и прадѣди. „Искатъ ви въ театра на Тита. Тръгнѣте! Покорѣте се на сла„вните зрители, които ви призоваватъ. Идѣте да научите Ри„млянетѣ, че трѣба да се умира по другъ начинъ, а не да „проливатъ тѣ вашата кръвь въ своитѣ праздници: тѣ отдавна сѫ „научили тоя урокъ, принудѣте ги сега да го турятъ въ дѣй„ствие. Това, което ви прѣдлагамъ, не е никакъ невъзможно. „Племената на Франкитѣ, които се бѣха установили въ Ис„пания[56], сега се завръщатъ въ своитѣ мѣста; флотата имъ „е прѣдъ вашитѣ брѣгове; тѣ чакатъ само знакъ за да ви „помогнатъ. Но ако небото не възнагради вашитѣ усилия, „ако участьта на цесаритѣ земе пакъ върхъ, тогава ще оти„демъ съ Франкитѣ да търсимъ нѣкой ѫгълъ въ свѣта, гдѣто „робството не е извѣстно! Ако чуждитѣ народи ни отстѫпятъ[57] „или ни откажатъ нѣкое мѣсто за отечество, ний нѣма да „останемъ безъ земя, въ която да живѣемъ или да умремъ“.

„Не мога да ви прѣдставя, Господа, впечатлѣнисто, което ми направи тъзи произнесена при блѣщукането на свѣщитѣ речь на тъзи млада дѣвица, възкачена на една вереска, близу до единъ гробъ, и при кръвьта на злѣ заклани бикове, които смѣсваха своитѣ жалостни мучения съ бучението на бурята: тъй се прѣдставляватъ онѣзи събрания на пъкленитѣ духове, които вълшебницитѣ свикватъ нощно врѣме въ дивитѣ и пусти мѣста. Разпаленността на въображенията не остава никаква власть на разума. Рѣши се, безъ разисквания, да се съединятъ съ Франкитѣ. Единъ войникъ три пѫти поиска да прѣдложи противно мнѣние, но и тритѣ пѫти го принѫдиха да мълчи; на третия пѫтъ въоръжений вѣститель отрѣза една пола отъ върхната му дрѣха[58].

„Това бѣше началото на една страшна сцена. Тълпата иска съ голѣми викове да се принесе человѣческа жертва[59],

за да узнае по̀-добрѣ какво е желанието на небото. По нѣкога друидитѣ запазвали за такви жертвоприношения нѣкои злодѣйци, които били вече осѫдени отъ законитѣ на смърть. Друидката Велледа се видѣ принѫдена да обяви че, понеже не сѫществуваше назначена жертва, религията изискваше нѣкой старецъ, като най-благоприятно на Тевтатеса всесъжжение.

„На часа донасятъ едно желѣзно корито, надъ което Велледа щѣше да заколе стареца. Слагатъ коритото на земята прѣдъ жрицата. Тя не бѣше слѣзнала отъ надгробната трибуна, отгдѣто говорѣше къмъ народа, а бѣше сѣднала възъ единъ мѣденъ тринѫгълникъ, съ безпорядъчно облекло, съ разрошена глава, държаща въ рѫката си единъ малъкъ остъръ ножъ и имѣюща подъ нозѣтѣ си единъ запаленъ съ голѣмъ пламъкъ факелъ. Азъ не знаяхъ какъ щѣше да се свърши тъзи сцена: ако се бѣхъ опиталъ да възбраня извършването на жертвоприношението, възможно бѣше да падна азъ самъ подъ ножа на варваритѣ; Небото въ своята благость или въ своя гнѣвъ тури край на моитѣ смущения и недоумѣния. Звѣздитѣ се вече навеждаха къмъ залѣзването си. Галлитѣ се уплашиха че видѣлината на деня ги застигна. Рѣшиха да отложатъ извършването на отвратителното жертвоприношение, което Дисъ, отецътъ на сѣнкитѣ[60], щѣше да докара друга нощь на небото. Тълпата се разнесе и зема разни пѫтища по лѣса на верескovитѣ дървета, и свѣщитѣ изгласнаха; само нѣколко факли, раздухвани отъ вѣтъра, горѣха още тукъ-тамъ вѫтрѣ въ лѣсоветѣ и се слушаше хоръ̀тъ на бардитѣ, които пѣяха, отстеглящемъ се назадъ, слѣдующата печална пѣсънь:

„Тевтатесъ иска кръвь; той говорѝ въ дѫба на друидитѣ; „священата имела биде отрезана съ златенъ сърпъ, въ шестия „денъ на луната, въ първия день на столѣтието. Тевтатесъ „иска кръвь! той говорѝ въ дѫба на друидитѣ“!

„Азъ побързахъ да се завърна въ крѣпостьта. Свикахъ на събрание галскитѣ племена. Когато всички се събраха при основитѣ на крѣпостьта, азъ имъ съобщихъ че знаяхъ тѣхното бунтовническо събрание и съзаклятията, които заговарятъ противъ Цесаря.

„Варваритѣ помързнаха отъ страхъ. Тѣ, заобиколени *отъ римски войници*, помислиха че се намиратъ въ послѣд-

[60] *минута. Тутакси* се чуха пѫшкания: една тълпа жени

се спустнаха въ събранието. Тѣ бѣха Христианки[61], и носѣха въ обятията си новопокръстенитѣ си дѣца. Падатъ на колѣнѣтѣ си прѣдъ мене, просятъ милость за мѫжетѣ си, за синоветѣ си и за братията си; показватъ ми малкитѣ си скороодени дѣца, и ме молятъ, въ името на миролюбивото потомство, да бѫда кротъкъ и милостивъ.

„Е! могълъ ли би азъ да противостоя на тѣхнитѣ молби? Могълъ ли би да забравя благодѣянието на Захария? Веднага вдигнахъ тѣзи жени съ повивалчетата имъ.

„Сестри мои“, имъ рекохъ, „подарявамъ ви милостьта, „която просите отъ мене въ името на Иисуса Христа, наший „общъ учитель. Вий ще отговаряте прѣдъ мене за мѫжетѣ „си, и азъ ще бѫда спокоенъ, ако ми се обѣщаете, че тѣ „ще стоятъ винѫги вѣрни на Цесаря„.

„Арморианкитѣ и мѫжетѣ имъ изпустнаха всички радостни викове, и прѣвъзносиха до облацитѣ една милость, която на мене много малко струваше. Прѣди да ги разпустна, ги принѫдихъ да се обѣщаятъ че ще се откажатъ непрѣмѣнно отъ отвратителнитѣ си человѣчески жертвоприношения, защото бѣха унищожени отъ самия Тиберий и отъ Клавдия. Изискахъ обаче да ми прѣдадатъ друидката Велледа и нейния баща Сенегакса, главния управитель на Редонитѣ[62]. Тѣ още вечерьта ми доведоха двамата заложници; позволихъ имъ да живѣятъ въ двореца ми. Заповѣдахъ да излѣзе нашата флота противъ оная на Франкитѣ; тъзи послѣдната се принѫди да се отдалечи отъ брѣговетѣ на Арморика. Всичко си дойде на своя редъ. Това приключение имаше само за мене едни послѣдствия, за които послѣ ще говоря“.

Тука Евдоръ прѣкѫсна разказа си. Видѣ се утѣсненъ и смутенъ, наведе си очитѣ на долу, обърна ги, безъ да иска, къмъ Кимодока; тя се вчерви като да бѣше проникнала въ мислитѣ на Евдора. Владиката Кириллъ забѣлѣжи душевното смущение и на двамата, и, като се отправи тоя-часъ къмъ Ласѳеновата съпрѫга, й рече:

„Сепфоро, когато Евдоръ ще свърши разказа на своята история, азъ ще принеса за него священата жертва. Ще можешъ ли да ми приготвишъ святата трапеза?“

Сепфора веднага става, навървятъ и дъщеритѣ ѝ слѣдъ нея. *Срамежливата Кимодока* не смѣе да остане сама при

старцитѣ: тя придружава сестритѣ на Евдора, но не безъ да почувствува въ себе си тѣжка и сърдцеболѣзнена скърбь.

Димодокусъ, като гледаше дъщеря си че върви и стѫпва легко, като нѣкоя легкоходна и добродушна кошута, по муравата на овощната градина, се извика пъленъ съ радость:

„О, коя слава може да се сравни съ оная на единъ баща, който вижда чадото си да расте и да се разхубавява подъ неговитѣ очи! Самий Юпитеръ е възлюбилъ своя синъ Херкулеса: всѣки единъ смъртенъ, какъвъ то и да е, почувствува страховетѣ и убийственитѣ безпокойствия, защото е разбралъ какво е сърдцето на единъ баща. Драгий Евдоре, ти причинявашъ съ разказа на приключенията си сѫщитѣ свои тревоги и удоволствия на родителитѣ си! Продължавай историята си. Азъ обичамъ, изповѣдвамъ си го, твоитѣ християне: като чада на молитвитѣ, тѣ отиватъ на всѣкѫдѣ, като майкитѣ си, слѣдъ обидитѣ, за да поправятъ злото, което сѫ направили. Тѣ сѫ мѫжествени като лъвове и нѣжни като гълѫбе; иматъ сърдце спокойно и разумно; за тѣхъ е единъ гелѣмъ ущърбъ че не познаватъ Юпитера! Но, Евдоре, азъ още говоря, въпрѣки желанието, което имамъ за да те слушамъ. Синко, такви сѫ остарѣлитѣ человѣци: когато започнатъ да говорятъ, тѣ се възхищаватъ отъ собствената си мѫдрость; нѣкой богъ ги подбожда, и не могатъ да си запрятъ устата".

КРАЙ НА ДЕВЕТАТА КНИГА.

КНИГА ДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Продължение на разказа. Край на Епизода съ Велледа.

Казахъ ви, Господа, че Велледа живѣяше въ моя дворецъ заедно съ баща си. Жалостьта и безпокойствието въ началото погрузиха Сенегакса въ една силна треска, въ продължението на която азъ му давахъ своитѣ помощи, които изискваше человѣчеството и христианската религия. Отивахъ всѣки день да посѣщавамъ бащата на дѣвицата въ крѣпостьта, гдѣто бѣхъ казалъ да го прѣмѣстятъ. Това мое поведение, съвършенно различно отъ онова на другитѣ римски команданти, очарувà двамата нещастници: старецътъ се съживи пакъ, и друидката, която бѣше много изнемощѣла, скоро се завзе и се показа още пò-благородна. Често я срѣщахъ да се разхожда сама съ весело лице по двороветѣ на палата, въ салонитѣ, въ корридоритѣ, по скришнитѣ входове, въ въртеливитѣ стълби, по които се качвахъ горѣ на високата часть на крѣпостьта; въ нѣкои мѣста тя вървѣше по моитѣ стѫпки, и когато азъ я мислѣхъ че е при баща си, тя се показваше тоя часъ вѫтрѣ въ нѣкой тъменъ прустъ, като нѣкое привидѣние.

„Тъзи дѣвица бѣше необикновена. Тя имаше, както всичкитѣ Галлянки, нѣщо своенравно и привлѣкателно. Погледитѣ ѝ бѣха бързи и пронизителни, устата ѝ малко горди и прѣзиращи, и усмивката ѝ необикновенно приятна и духовита. Обращенията ѝ бѣха нѣкога високомѣрни, нѣкога пъкъ сластолюбиви; въ цѣлото ѝ лице сѫществуваше небрѣжность

и достойнство, невинность и искуство. Щѣхъ да бѫда очуденъ че съмъ намѣрилъ въ едно диво племе глъбоко познание на гръцката литература и на историята на нейното отечество, ако не се бѣхъ научилъ, че Велледа произхождала отъ рода на архидруидата и че била възпитана отъ единъ сенанисъ, за да бѫде причислена въ ученото съсловие на галскитѣ жреци[1]. Гордостьта прѣобладаваше тъзи варварка[2], и възвишенностьта на чувствата ѝ често отиваше до безпорядъкъ и побъркване.

„Една нощь сѣдѣхъ буденъ въ единъ орѫжехранилищенъ складъ, отгдѣто небото се виждаше само отъ тѣснитѣ и дълговати отверстия, направени нарочно за видѣлина между гѫстотата на каменетѣ. Нѣколко звѣздни лѫчи слизаха прѣзъ тѣзи отверстия, и свѣтлината имъ се отражаваше въ копиитѣ и въ орловитѣ знамена, които, наредени покрай стѣнитѣ, издаваха блѣсъка си. Азъ, безъ да запаля свѣтило, се разхождахъ въ тъмнината.

„Изведнѫжъ единъ блѣденъ разсвѣтъ дава видѣлина на сѣнкитѣ въ единъ край на тоя прустъ. Тойзи разсвѣтъ се увеличава постѫпенно, и тутакси въ пълна свѣтлина виждамъ прѣдъ себе си Велледа. Тя държеше въ рѫката си единъ отъ онѣзи римски свѣтилници, които висятъ закачени за края на една златна верига. Руситѣ ѝ коси, подпрѣтнати на горѣ и заспичени съ златна игла на върха на главата ѝ по гръцки вкусъ, бѣха украсени съ единъ вѣнецъ отъ върбинка, която е едно священо растение у дроидитѣ. На мѣсто други дрѣхи тя носѣше само една бѣла туника: царската дъщеря би имала по-малка отъ нея хубость, по-долни балгородни черти на лицето си и по-малка величественность въ обноскитѣ и обращенията си.

„Окачи свѣтилника си за ременя на единъ щитъ, и, като дойде при мене, ми рече:

„Баща ми спи; сѣдни и слушай що имамъ да ти кажа.

„Азъ тутакси откачихъ единъ трофей, който се състоеше отъ копии и стрѣли, сложихъ го на земята и сѣднахме и двамата ни възъ тоя орѫженъ купъ срѣща свѣтилника.

„Знаешъ ли“, ми рече тогава младата варварка, „че азъ съмъ вълшебница?“

„Азъ ѝ поискахъ обяснението на тъзи дума.

„Галскитѣ вълшебници[3]“, ми отговори, „иматъ силата да „възбуждатъ буритѣ, да ги отвращатъ, да правятъ себе си „невидими и да се прѣобразяватъ на разни животни“.

„Азъ не познавамъ тъзи сила“, и възразихъ тѣжко и сурово. „Какъ би могла ти справедливо да вѣрувашъ че притѣжавашъ една сила, която никога не си упражнявала? Моята религия се обижда отъ такви суевѣрия. Буритѣ се покоряватъ само на Бога“.

– „Азъ не ти говоря за твоя Богъ“, ми възрази Велледа „съ нетърпѣние. „Кажи ми, чу ли прѣзъ послѣдната нощь „тѣжкитѣ охкания на единъ изворъ въ лѣсоветѣ[4], и жалос„тния плачъ на хладния и приятенъ вѣтрецъ въ дървото, „което расте покрай твоя прозорецъ? Е добрѣ, азъ въз„дишахъ въ тоя изворъ и въ тоя вѣтрецъ! Бѣхъ забѣлѣжила „по-напрѣдъ, че ти обичашъ шуртенето на водитѣ и шуму„ленето на дръвеснитѣ листа отъ вѣтроветѣ“.

„Съжалихъ тъзи изумѣна жена, че отгатвала въ моето лице това чувство.

„Съжалявамъ те“, ми рече. „Но ако мислишъ че ме е „сполѣтила лудость, знай че ти си причина на това. Защо из„бави ти баща ми отъ болестьта съ толкова голѣма любезность? „Защо се отнесе съ мене толкова нѣжно? Азъ съмъ дѣвица, „дѣвица отъ островъ Сейонъ: или пазя или нарушавамъ горѣ„щитѣ си желания, азъ за това ще умра. Ти ще бѫдешъ при„чината. Ето това искамъ да ти кажа. Сбогомъ“.

„Младата варварска дѣвица, като изрече тѣзи думи, стана веднага, зема си свѣтилника въ рѫцѣтѣ и изчезна.

„Никога, Господа, не бѣхъ почувствувалъ друга скърбъ подобна на тъзи. Нищо друго не е толкова много ужасно, колкото е нещастието, когато человѣкъ има прѣдъ себе си невиностьта и я смути. Азъ задрѣмахъ и заспахъ всрѣдъ опасноститѣ, като се задоволихъ съ мисъльта че ще намѣря въ себе си рѣшението на доброто и разположението за да се завърна единъ день пакъ въ лоното на Църквата. Това равнодушие трѣбаше да бѫде наказано: бѣхъ прѣспилъ въ сърдцето си страститѣ чрѣзъ мечтателни удоволствия, и бѣше справедливо да прѣтърпя наказанието на тѣзи страсти.

„И тъй небото въ тъзи минута ми отне всѣко срѣдство за да се отклоня отъ опасностьта. Христианский пастирь,

Клеръ, отсѫтствуваше; Сенегаксъ бѣше още доста слабъ и не можеше да излѣзе отъ двореца, и на мене не бѣше възможно да отдѣля безъ варварщина дъщерята отъ бащата. Принѫдихъ се прочее да наблюдавамъ неприятеля отвѫтрѣ и да се изложа, безъ да искамъ, на неговитѣ нападения. Напраздно прѣстанахъ да посѣщавамъ стареца Сенегакса, напраздно се крияхъ отъ очитѣ на Велледа: на всѣкѫдѣ я намирахъ; тя ме чакаше цѣли дни въ такви мѣста, отъ които не можахъ да избѣгна за да не прѣмина, и тамъ ми говорѣше за любовьта си къмъ мене.

„Почувствувахъ, наистина, че Велледа не би могла да ми дѫхне никога нѣкаква дѣйствителна привързанность[5]: тя нѣмаше за мене онъзи тайнствена очарователность, която произвожда участьта на живота ни; но дъщерята на Сенегакса бѣше млада, краснолична, добрвѣждна и симпатична; когато излизаха отъ медоточнитѣ ѝ уста лѣтящитѣ пламенни думи, всичкитѣ ми чувства се трогваха и, като морскитѣ води въ бурно врѣме, се вълнѣяха.

„Нѣколко разкрача далече отъ крѣпостния дворецъ, въ единъ отъ онѣзи лѣсове, които се наричатъ отъ друидитѣ *непорочни* или *дѣвствени*[6], се виждаше едно мъртво дърво[7], кората на което се бѣше обѣлила чрѣзъ желѣзото. Тойзи видъ привидѣние се отличаваше чрѣзъ блѣдностьта си всрѣдъ тъмнитѣ и вдълбнати вѫтрѣшности на гората. Това дърво, обожавано подъ името Ирминсулъ, бѣше станало едно страшно божество за варваритѣ, които въ своитѣ увеселения и трудове не знаятъ да призоваватъ друго нѣщо, освѣнь смъртьта. Около тоя кумиръ имаше нѣколко дѫба, на които коренитѣ бѣха намокрени съ человѣческа кръвь, и отъ гранкитѣ на които висѣха орѫжията и военнитѣ знамена на Галлитѣ; вѣтърътъ ги клатѣше, и тѣ, като се удрѣха по между, издаваха зловѣщи клицания.

„Често отивахъ да посѣщавамъ тоя жертвенникъ, който бѣше пъленъ съ възпоминания на древното галско племе. Една вечерь бълнувахъ и се размишлявахъ въ това мѣсто. Студенний Борей отдалече страшно бучеше и изкрътваше откоренъ дървета, стръкове отъ брѣшлѣнъ и отъ дървесенъ мъхъ. *Велледа* на часа се яви и ми продума;

„*Ти бѣгашъ* отъ мене а! и търсишъ да минавашъ прѣзъ

„най-запустѣлитѣ мѣста, за да се укривашъ отъ моето при-
„сѫтствие, на ли? но всичкий ти трудъ отива напраздно:
„силний сѣверенъ вѣтъръ кара Велледа къмъ тебе, като тойзи
„увѣхналъ и легкъ мъхъ, който пада прѣдъ нозетѣ ти".

„Слѣдъ тѣзи думи изправи се срѣща мене, кръстоса
си ржцѣтѣ, погледна ме безъ да ѝ мигне окото, и ми рече:

„Азъ имамъ много нѣща да те науча; желала би да се раз-
„говоря дълго врѣме съ тебе. Зная че моитѣ жалостни оплак-
„вания ти досаждатъ, зная и че тѣ нѣма да ти дадатъ
„любовь; но, о жестокосърдний, азъ се опоявамъ отъ своитѣ
„искренни изповѣдания, обичамъ да се питая отъ своя пламъкъ
„и да ти покажа всичката му буйность! Ахъ! ти ако ме
„обичаше, колко голѣмо щѣше да бѫде нашето блаженство! За
„да се изразимъ прилично, би намѣрили единъ языкъ, който
„да е достоенъ за небото: сега сѫщетвуватъ думи, които ме
„сбъркватъ, защото твоята душа не отговаря на моята".

„Едно духнуване на вѣтъра разлюлѣ вѣйкитѣ на дър-
ветата въ гората, листата трептящемъ зашумулѣха, и единъ
жалостенъ звукъ излѣзе отъ бронзовитѣ щитове. Велледа,
уплашена, издигна си главата, и, като разгледа окаченитѣ
трофеи, се извика:

„Онѣзи тамъ оржжия, които пѫшкатъ, сѫ на баща ми;
тѣ ми прѣдизвѣстяватъ нѣкое нещастие".

„Слѣдъ едно мълчание отъ нѣколко мига прибави:

„Все пакъ трѣба да сѫществува нѣкоя причина на твоето
„хладнокръвие. Голѣмата ми любовь къмъ тебе трѣбаше да
„вдъхне и въ тебе чувствование. Това хладнокръвие, което
имашъ, е твърдѣ необикновено".

„Слѣдъ тѣзи думи пакъ прѣстана да говори. Тутакси
се видѣ като да излиза отъ нѣкое глъбоко размишление, и се
извика:

„Отгатнахъ причината, която търсѣхъ! Ти неможешъ да
„ме търпишъ, защото азъ нѣмамъ да ти принеса нѣщо, което
„да е достойно за тебе".

„Тогава се приближи до мене, като да се намираше въ
изстѫпление и енѳусиазмъ, и, като тури ржката си възъ
сърдцето ми, погледна ме нажалено въ очитѣ и ми рече:

„Храбрий войниче, твоето сърдце остава спокойно подъ
„ржката на любовьта, но ако ти се принесе нѣкой тронъ

„тогава то непрѣменно ще тупа. Говори: искашъ ли дръжава?
„Една Галлянка бѣше я обѣщала на Диоклитиана[8], друга
„една Галлянка я прѣдлага на тебе; онъзи бѣше само прѣд-
„вѣщателка, а пъкъ азъ съмъ и прѣдвѣщателка и любовница.
„Азъ мога да направя всичко за тебе. Ти знаешъ това: ний
„често се сме разполагали съ царската власть[9]. Ще въоржжа
„тайно нашитѣ войски; Тевтатесъ ще ти бѫде благосклоненъ
„и милостивъ, и азъ чрѣзъ искуството си ще принѫдя небото
„да помогне въ одѣлотворението на твоитѣ желания. Ще ис-
„карамъ друидитѣ отъ лѣсоветѣ имъ. Ще отида и азъ въ
„сраженията и ще нося въ ржката си една дѫбова гранка.
„И ако би сѫдбата ни се покаже противна, има още пещери
„въ Галлия, гдѣто азъ, нова Епонина[10], ще мога да скрия
„своя съпржгъ. Ахъ! нещастна Велледо! ти говоришъ за
„съпржгъ, а пъкъ нѣма никой, който да се залюби въ тебе!“

„Гласътъ на младата варварка прѣстана; ржката ѝ, която бѣше положена възъ сърдцето ми, се отпуща; главата ѝ се навсѣда на долѣ, и пламенната ѝ живость угасва въ потоци отъ сълзи.

„Тойзи разговоръ ме страшно уплаши. Започнахъ да се боя да не би съпротивлението ми да бѫде безполезно. Когато Велледа прѣстанà да говори, моето умиление бѣше извънредно, и прѣзъ всичкото останало врѣме на деня почувствувахъ горѣщото мѣсто на сърдцето си, гдѣто си бѣ положила ржката. Като поискахъ да направя едно послѣдно усилие за да се избавя, земахъ едно рѣшение, което трѣбаше да прѣдвари злото; взетото обаче рѣшение го увеличи: защото когато Богъ иска да ни накаже, Той повраща противъ насъ нашето собствено мѫдрувание, безъ да обръща внимание ни най-малко въ благоразумието, което ни дохожда много късно.

„Казахъ ви, Господа, че въ началото не можахъ да извадя Сегенакса отъ двореца си по причина на крайното му изнемощение; но понеже тойзи старецъ завзимаше малко по малко силитѣ си, и опасностьта растѣше все по-вече за мене всѣки день, азъ прѣдставихъ лъжливи писма отъ Цесаря, че ужъ ми заповѣдваше да повърна назадъ плѣнницитѣ. Велледа поиска да ми говори прѣди да тръгне, азъ отказахъ да се срѣщна *съ нея, за да се избавимъ* и двамата ни отъ жалостна сцена; *ственàта на человѣка* любовь къмъ родителитѣ не ѝ позволи

да остави баща си, а го придружи, както бѣхъ азъ прѣдвидѣлъ това. На другия день, утрѝньта рано, тя се яви прѣдъ вратата на двореца ми; двѣрницитѣ ѝ казаха че съмъ излѣзълъ на пѫть; тя веднага наведе главата си на долѣ и си влѣзнà пакъ въ лѣса мълчишкомъ. По сѫщия начинъ се явяваше нѣколко деня наредъ и получаваше сѫщия отговоръ. Послѣдния пѫть останà дълго врѣме допрѣна до стъблото на едно дърво и гледаше срѣща стѣнитѣ на крѣпостьта. Азъ я виждахъ отъ единъ прозорецъ, и не можàхъ да се задържа да не пролѣя съжалителни и симпатични сълзи; послѣ се отдалечѝ съ бавни крачки, и не се завърна вече.

Въ това врѣме азъ започнахъ да търся малко спокойствие: мислѣхъ че Велледа най-сетнѣ бѣше оздравѣла отъ нещастната си любовь. Понеже ми се бѣше додѣло самъ да държа себе си запрѣнъ въ тъмнината, пожелахъ да излѣза на полето за да подиша чистъ въздухъ. Мѣтнахъ възъ рамената си една меча-кожа, земахъ въ ржката си едно ловчийско копие, и, като излѣзохъ отъ двореца, отидохъ та сѣднахъ на една висока могила, отгдѣто се виждаше Британский тѣсенъ проходъ.

„Както хитрий и многоблудивший се Одиссей жалѣялъ за своя островъ Иѳака, или както заточенитѣ въ Сицилийскитѣ полета нещастни Троянци плакали за своето отечество, тъй и азъ разглеждахъ съ насълзени очи обширното пространство на морскитѣ води, плакахъ съ горчиви сълзи и говорѣхъ въ себе си:

„Азъ съмъ роденъ при политѣ на планината Тайгетъ; жало„витото шумолене на морето е първий звукъ, който е ударилъ „ухото ми когато се родихъ и дойдохъ въ животъ. Отъ тогава „насамъ, о, въ колко брѣгове съмъ видѣлъ да се раздробяватъ „сѫщитѣ вълни, които сега тукъ гледамъ! Кой би ми прѣд„сказалъ прѣди нѣколко години, че щѣлъ съмъ да слушамъ „да реватъ при брѣговетѣ на Италия и при пѣсъкливитѣ „морски крайнини на Батавия, Бретония и Галлия онѣзи „вълни, които съмъ гледалъ да се търкалятъ по приятнитѣ „пѣсъци на Мессиния? Какъвъ ще бѫде краятъ на моитѣ пѫ„тешествия? Щастливъ щѣхъ да бѫда, ако смъртьта ме бѣше „застигнала прѣди да бѣхъ започналъ обикалянията си по „земята, и ако не ми се бѣха случили неочаквани приклю„*чения за да ги разказвамъ* нѣкому!“

„Такви бѣха размишленията ми. Но тутакси чухъ близу при себе си звуковетѣ на единъ женски гласъ и на една китара[11]. Тѣзи звукове, прѣсицани отъ мълчания, отъ шумтенето на дърветата въ гората, отъ шумуленето на морската вода и отъ грачането на дългоножната и плѣшоглавата птица и на чучулигата, която лѣти покрай морскитѣ води, имаха нѣщо очарователно и диво. На часа видѣхъ Велледа сгушната въ хвраствотѣ, допрѣна до стъблото на една ерика. Прѣнебрѣгнатий ѝ накитъ показваше безпокойствието на духа ѝ: носѣше една огърлица съ червени нанизани шипъчни ягоди; китарата ѝ бѣше окачена за пазухата ѝ съ една връвка, сплетена отъ бръшлѣнъ и отъ повѣхнатъ папратъ; едно бѣло платно, мѣтнато възъ главата ѝ, се спущаше отдирѣ до нозѣтѣ ѝ. Въ това странно и прѣнебрѣжно украшение, съ лице поблѣднѣло и съ очи утекчени отъ плачъ, пазѣше още чудесната си хубость. Виждаше се задъ гѫсталака полунага: поетътъ по тоя начинъ прѣдставлява сѣнката на Дидона[12], която се показва прѣзъ вѣйкитѣ на единъ лѣсъ отъ миртови дървета, както новата мѣсечина се показва до половина въ нѣкой облакъ.

„Движението, което азъ направихъ като познахъ дъщерята на Сегенакса, привлѣче погледитѣ ѝ. Щомъ ме видѣ, веднага ѝ се отрази въ лицето една смутена радость, направи ми единъ тайнственъ знакъ и започна да ми говори:

„Азъ твърдѣ добрѣ знаяхъ че ще те привлѣка; нищо не може да противостои срѣща силата на моя сладкозвученъ и обаятеленъ гласъ“.

„И започнѫ пѣсъньта си:

„Херкулесе, ти слѣзнѫ въ Аквитания[13]. Пирено, ти, която „си дала името си на Ивирийскитѣ планини; Пирено, дъ„щерю на царя Бебрициуса, ти се ожени за гръцкия герой, „защото Гръцитѣ всѣкога сѫ плѣнявали сърдцето на женитѣ“.

„Послѣ става, навърви къмъ мене и ми говори:

„Не зная какво нѣщо ме обайва и ме влѣче по твоитѣ „дири; въртя се около твоя дворецъ, и ми е много жално че „не мога да се промъкна вѫтрѣ въ него. Но азъ съмъ при„готвила чарования; ще отида да търся селаго[14]: ще при„неса най-напрѣдъ единъ оброкъ отъ хлѣбъ и вино; ще се „*облека въ бѣли* дрѣхи; ще се събуя и ще ходя боса; то„*гава дѣсната ми ръка*, скриена подъ върхната ми дрѣха, ще

„изскуби билката, а лѣвата ми ржка ще я украдне отъ дѣс-
„ната. Тогава нищо не може да ми се противи. Ще се про-
„мъкна въ твоя дворецъ по лжчитѣ на мѣсечината; ще се
„прѣобразя на дивъ гължбъ, и ще хвъркна горѣ въ крѣпо-
„стьта, гдѣто живѣешъ. Ахъ! ако знаяхъ що прѣдпочиташъ
„ти!.. могла би... Но не, азъ искамъ да съмъ обичана за
„себе си: било би все едно да съмъ невѣрна или да се оби-
чамъ подъ единъ прѣправенъ и лъжливенъ видъ“.

„При тѣзи думи, Велледа изпустна страшни отчаятелни клицания.

„Веднага, щомъ си измѣни идеята и потърси да отгатне нѣщо въ очитѣ ми, като да искаше да вникне въ тайнитѣ ми, и се извива:

„Охъ! да, Римлянкитѣ може да ти се изчерпили сърдцето.
„Ти ги си много обичалъ! Тѣ по-голѣми ли прѣимущества
„иматъ отъ мене? Лебедитѣ сж по-малко бѣли отъ галскитѣ
„моми[15]; нашитѣ очи сж ясносини и свѣтливи като небото[16]; кос-
„митѣ на главитѣ ни сж толкова хубави, щото Римлянкитѣ ги
„заимствуватъ отъ насъ[17] срѣща висока цѣна за да си осѣняватъ
„и украсяватъ съ тѣхъ краткокосматитѣ глави; но листата на
„дърветата нѣматъ приятность другадѣ, а само на гранчетата
„гдѣто се разпжпватъ и се хранятъ. Виждашъ ли тѣзи косми,
„които сж порастнали на главата ми? Е добрѣ! ако бѣхъ
„пожелала да си ги продамъ, тѣ сега щѣха да украсяватъ
„челото на императрицата: тѣ сж моята диадема, и ги съмъ
„пазѣла и отгледвала само за тебе! Не знаешъ ли че нашитѣ
„бащи, братия и съпрьзи намиратъ въ насъ, момитѣ, нѣщо
„божествено?[18] Може нѣкой лъжливъ гласъ да ти е разка-
„залъ, че Галлянкитѣ сж своенравни, легкоумни и невѣрни:
„не вѣрвай тѣзи праздни думи. У дѣцата на друидитѣ стра-
„ститѣ сж опасни и послѣдствията имъ ужасни“.

„Азъ хванахъ ржцѣтѣ на тъзи нещастница между двѣтѣ мои ржцѣ: стиснахъ ги нѣжно и ѝ проговорихъ:

„Велледо, ако ме обичашъ, има едно срѣдство, чрѣзъ
„което трѣба да ми докажешъ това свое разположение къмъ
„мене: върни се при баща си; той има нужда отъ твоята
„подпора. По-вече не се прѣдавай въ една скърбь, която ти
„смущава разсждъка, и която ще ме направи да умра“.

„*Азъ тръгнахъ да слизамъ* отъ хълма надолу, [illegible]

слѣдъ мене и Велледа. Слѣзнахме и двамата въ полето и ходихме по едни пътеки, по които много малко пътници бѣха ходили, за това бѣха и покрити съ трѣва.

„Ако ме обичаше ти“, ми говорѣше по пътя сейонската „дѣвица, „съ какво удоволствие щѣхме да изходимъ тѣзи по„лета! Колко щастлива щѣхъ да бѫда азъ, ако се скитахъ „заедно съ тебе по тѣзи осамотени пътища, както овцата, на „която вълненитѣ кѫдѣли сѫ останали окачени по тѣзи тръне!“

„Като изрече тѣзи думи, прѣстана да говори; погледна измършевѣлитѣ си рѫцѣ и се извика съ усмихване:

„И азъ съмъ тъй сѫщо като овцата одраскана отъ трънетѣ „и кѫпинитѣ на това пусто мѣсто, и всѣки день оставямъ по „тѣхъ по една часть отъ кожата си“.

„И, като се повърна пакъ въ бълнуванията си, започна да говори:

„По край водата, близу до кореня на онова тамъ дърво, „надлѣжъ по онъзи ограда и по онѣзи бразди на нивитѣ, „гдѣто се смѣе първата пролѣтна зеленина на житата, които „нѣма да видя когато узрѣятъ, ний най-много би се радвали „когато захожда слънцето. Често, когато се случаватъ бури, „като се скриеме подъ развалинитѣ на нѣкоя съборена ко„либа, би слушали да бучи вѣтърътъ подъ изоставената „слама. Ти да не си мислилъ че азъ, съ бълнуванията си „за щастие, би желаяла многоцѣнни нѣща, палати и велико„лѣпия? Ахъ! моитѣ желания сѫ бивали по̀ скромни, но никога „не сѫ били удовлетворявани! Не съмъ забѣлѣжила никога „нито въ единъ жгълъ на нѣкой лѣсъ нѣкоя лесноторколяща „се овчарска колиба, безъ да помисля, че тя би била доста„тъчна за мене съ тебе заедно. По̀-щастливи отъ онѣзи Скити, „историята на които друидитѣ ми сѫ разказали, ний щѣхме „да носиме днесь своята колиба отъ една уединенность въ „друга, и нашето жилище не би стояло на земята по̀-вече „отъ живота ни“.

„Стигнахме до входа на единъ лѣсъ отъ елхи и борики. Дъщерята на Сегенакса се запрѣ, и ми рече:

„Баща ми живѣе въ тоя лѣсъ, азъ не искамъ да влѣзешъ „ти въ неговото жилище: той те обвинява че му си украд„*нала дъщерята*. Ти можешъ свободно, безъ да бѫдешъ твърдѣ „*много злополученъ*, да ме гледашъ потопена въ скърбитѣ ми,

„понеже съмъ азъ млада и пълна съ здравость; а сълзитѣ „на единъ старецъ, какъвъто е баща ми, разбиватъ и покръ- „тяватъ сърдцето му. Ще дойда да те намѣря въ двореца“.

„Велледа, като изрече тѣзи думи, веднага ме остави.

„Тъзи непрѣдвидена срѣща докара послѣдния ударъ на разсѫдъка ми. Таква е опасностьта отъ страститѣ, щото, даже и ако не участвува человѣкъ въ тѣхъ, все пакъ ще диша въ тѣхната атмосфера нѣщо отровно, което го напоява. Двадесеть пѫти, когато Велледа ми изразяваше толкова жаловити и нѣжни чувства, двадесеть пѫти, казвамъ, се бѣхъ приготвилъ да се хвърля прѣдъ нозѣтѣ ѝ, за да се поначудя за побѣдата, която тя направи надъ мене, и да я възхитя чрѣзъ изповѣдването на пораженията си. Въ минутата, когато се готвѣхъ да се поддамъ на нейнитѣ прѣлести, азъ не се избавихъ отъ тѣхъ по другъ начинъ, освѣнъ чрѣзъ самото умиление, което въ началото ме избави, а послѣ дѣйствително ме погуби, защото ми отне останалитѣ сили. Не почувствувахъ вече никаква твърдость тротивъ хубостьта на Велледа; обвинихъ себе си съ извънмѣрна строгость, че съмъ азъ причината за заблуждението на духа ѝ. Единъ толкова печаленъ опитъ на дързость ми отне самата дързость; паднахъ пакъ въ обикновената си слабость, и, като не се надѣяхъ вече на себе си, възложихъ всичката си надежда на епископа Клеръ, на когото чакахъ завращането.

„Нѣколко деня се изминаха: като не се яви Велледа пакъ въ двореца, спорѣдъ обѣщанието си, азъ започнахъ да се боя да не би да е станало съ нея нѣкое нещастно приключение. Единъ день пъленъ съ безпокойствия, излизахъ отъ крѣпостьта за да отида въ жилището на Сегенакса; но единъ войникъ, който идѣше бързо отъ морския брѣгъ, ме срѣщна и ми извѣсти че флотата на Франкитѣ се явява прѣдъ Арморика. Азъ се принѫдихъ да тръгна веднага. Врѣмето бѣше мрачно и прѣдизвѣстяваше голѣма буря. Понеже варваритѣ избиратъ почти всѣкога бурното врѣме за да излизатъ на брѣговетѣ[19], азъ удвоихъ бодростьта си. Наредихъ на всѣкѫдѣ въоръжени войници и укрѣпихъ изложенитѣ на по-голѣма опасность мѣста. Цѣлия день прѣкарахме съ тѣзи работи, а пъкъ нощьта, щомъ избухна една силна буря, ни донесе други *безпокойствия.*

„На края, близу до една опасна морска стръмнина, при една пѣсъклива плоскость, гдѣто едвамъ растатъ нѣколко билки въ безплодния пѣсъкъ, се издига единъ дълъгъ редъ отъ друидически камене[20], подобни на оня надгробенъ памятникъ, гдѣто първий пѫть бѣхъ срѣщналъ Велледа! Бѫхтени отъ вѣтроветѣ, отъ дъждоветѣ и отъ морскитѣ вълни, тѣ сѫ тамъ уединени между морето, земята и небото. Началото имъ и прѣдопрѣдѣлението имъ сѫ еднакво неизвѣстни. Да не би, като памятници на искуствата на друидитѣ, да излагатъ нѣкои астрономически познания или нѣкои тайни на Божеството? Не се знае. Но Галлитѣ никакъ не се приближаватъ до тѣзи камене безъ глъбоко страхопочитание. Казватъ, че тамъ се явявали блуждаѫщитѣ се огневе и че се слушалъ гласътъ на привидѣнията.

„Уединението на това мѣсто и страхътъ, което то вдѫхва, ми се видѣха че иматъ свойството да благоприятствуватъ на варваритѣ за излизането имъ отъ морето. И тъй азъ помислихъ че трѣба да туря стража на тоя морски брѣгъ, и се рѣшихъ самъ да прѣкарамъ тамъ нощьта.

„Единъ робъ, когото бѣхъ изпроводилъ да занесе писмо на Велледа, се бѣше завърналъ съ писмото. Той не бѣше намѣрилъ друидката; тя била оставила баща си къмъ третия часъ на деня, и никой не знаялъ кадѣ бѣше отишла. Това извѣстие ми увеличи още нѡ-вече съмнѣнието и тревогата. Изнуренъ отъ жалостни мисли, сѣднахъ, далеко отъ войницитѣ, на едно отстранено мѣсто. Тутакси слушамъ шумъ и мисля че гледамъ нѣкакво привидѣние въ тъмнината. Зимамъ меча си въ ржката; ставамъ и тичамъ къмъ бѣгаѫщето явление. Колко голѣмо ми бѣше удивлението когато уловихъ Велледа!

„Какъ!“ ми рече тя съ низъкъ гласъ“, ти си, а! знаялъ „ли си че съмъ тука?“

„Не“, й отговорихъ; „но ти Римлянетѣ ли прѣдавашъ?“

„Римлянетѣ прѣдавамъ?“ ми възрази съ негодувателно „и възмутително лице. „Азъ не ли ти се съмъ заклѣла че „нищо нѣма да прѣдприема противъ тебе? Ходи слѣдъ мене, „за да видишъ що правя азъ тука“.

„Земà ме за ржката, и ме заведе въ най-високата и *послѣдна друидическа* скала.

„Водитѣ на морето се разбиваха подъ насъ между

скалитѣ съ единъ страшенъ плесъкъ и силенъ клопотъ. Въртящитѣ се водни вихрушки на морето, карани отъ ветроветѣ, се хвърляха буйно върху скалитѣ на канарата и ни опръскваха съ пѣна и съ огнени искри. Облаци лѣтѣха по небото и минаваха прѣзъ лицето на мѣсечината, която се виждаше като да тича бързо-бързо по неизмѣримото еѳерно пространство.

„Слушай добрѣ това, което ще те науча“, ми рече Вел-„леда. „При това крайбрѣжие живѣятъ рибари, които на тебе „не сж извѣстни[21]. Когато замине полунощь тѣ ще чуятъ че „нѣкой тропа на вратитѣ имъ и ги вика съ низъкъ гласъ. Тогава „тѣ ще се загнатъ къмъ брѣга безъ да знаятъ каква сила „ги влѣче. Тамъ ще намѣрятъ праздни кораби; тѣзи кораби „обаче ще бждатъ толкова натоварени съ мъртви души, щото „едвамъ ще могатъ да се поиздигнатъ надъ вълнитѣ. Въ едно „врѣме, по-малко отъ единъ часъ, рибаритѣ ще извършатъ едно „плаване на цѣль единъ день и ще закаратъ душитѣ въ острова „на Бретонитѣ. Нѣма да видятъ никого нито когато прѣхождатъ „морето, нито когато излѣзатъ на сухо, а ще чуятъ единъ „гласъ, който ще изброи и ще прѣдаде новитѣ пѫтници на „пазящия душитѣ стражарь. Ако нѣкои жени се намиратъ „въ корабитѣ, гласътъ ще обади имената на мжжетѣ имъ. „Ти знаешъ, жестокосърдний, да ли ще бжде възможно да „яви тойзи гласъ името и на моя мжжъ“.

„Азъ се помжчихъ да опровергая суевѣрията на Велледа.

„Мълчи“, ми рече тя, като да бѣхъ виновенъ въ „нечестивость. „Ти скоро ще видишъ огнената вихрушка[22], „която извѣстява минаването на душитѣ. Ето, не слушашъ „ли сега виковетѣ имъ?“

„Велледа мълкна, и започна да прислушва съ внимание.

„Слѣдъ нѣколко минути мълчание ми рече:

„Когато азъ нѣма да бжда вече жива, обѣщай ми „се че ще ми давашъ извѣстия за баща ми. Когато нѣкой „умре, ти да ми писувашъ, и писмата да хвърляшъ въ „запаленния надгробенъ дърварникъ[23]; тѣ ще дохаждатъ въ „*мѣстопрѣбиването на Възпоминанието;* азъ ще ги „прочитамъ съ удоволствие, и тъй двамата ще се разговаряме „отъ двѣтѣ страни на гроба“.

„Въ тъзи минута една разярена морска вълна се търкаля и *плеснува върху скалата,* която се разклаща до основитѣ си.

Едно силно духнуване на вѣтъра разпокжсва и разпърсва облацитѣ, и мѣсечината спуща една блѣдна лжча възъ повърхностьта на водитѣ. Зловѣщни викове се издигатъ при брѣга. Жаловитата птица на скалитѣ, малката шатка на арктическото море, изпуща плачеветѣ си, които сж еднакви съ виковетѣ на нѣкой плавжщъ человѣкъ, когато е въ опасность да се погълне отъ водитѣ: часовоятъ, уплашенъ, вика: на оржжия! Велледа се разтреперва, протѣга ржцѣтѣ си и вика:

„Чакатъ ме!“

„И се приготвя да се хвърли въ морскитѣ води. Азъ я хванахъ за върхната ѝ дрѣха и я задържахъ.

„О Кирилле! какъ да продължавамъ тоя разказъ? Червѣя се отъ срамъ и отъ смущение, но съмъ длъженъ да изповѣдамъ прѣдъ тебе всичкитѣ си грѣхове: прѣдставямъ ги, безъ да скрия нѣкои отъ тѣхъ, прѣдъ священото сждилище на твоята достопочтена старость. Уви! слѣдъ кораборошението си прибѣгвамъ къмъ твоята милость, като къмъ нѣкое милосърдно и тихо пристанище!

„Изтощенъ отъ борбитѣ, които поддържахъ противъ себе си, не можàхъ да противостоя срѣща послѣдното доказателство на Велледината любовъ! Толкова прѣвъзходна хубость, толкова силна страсть и толкова голѣмо отчаяние ми отне разсждъка: побѣдихъ се нещастно.

„Не“, рекохъ на себе си врѣдъ нощьта и бурята, „осѣщамъ се че не съмъ доволно силенъ за да мога да си остана христианинъ!

„Падамъ прѣдъ нозѣтѣ на Велелда[24] . . . Адътъ дава знака на пагубния хименей[25]; пъкленитѣ духове виятъ като псета въ бездната отъ радость, цѣломждренитѣ съпржги на патриарситѣ отвращатъ си главитѣ отъ мене и се гнжсятъ, и моятъ ангелъ-покровитель, като си прикрива главата съ крилата, бѣга нажаленъ отъ мене и се качва на небото!

„Дъщерята на Сегенакса се съгласи да живѣе още, или по-добрѣ нѣмаше силата да умре. Стоеше нѣма въ единъ видъ замаянность, която бѣше въ сжщото врѣме и едно ужасно наказание и неизразимо сластолюбие. Любовьта, гризенето на съвѣстьта, срамътъ, страхътъ, и най-вече очудването, вълнуваха сърдцето на Велледа: тя не можеше да повѣрва да ли бѣхъ азъ онзи сжщий Евдоръ, който до

тогава бѣхъ толкова нечувствителенъ; тя не знаеше да ли не бѣше измамена отъ нѣкое нощно привидѣние, и ме пипаше по ржцѣтѣ и по косата, да се увѣри за моето дѣйствително сжществувание. Моето блаженство приличаше у мене на отчаяние, и който би ни видѣлъ всрѣдъ благополучието ни, той би счелъ и двамата ни като двама прѣстжпника, надъ които ще се произнесе неизбѣжната присжда.

„Въ сжщата минута азъ се почувствувахъ бѣлѣженъ съ печата на божието осжждение: съмнѣвахъ се за възможностьта на спасението си и за всемогжществото на божието къмъ мене милосърдие. Гжсти мракове, като черенъ димъ, се издигаха въ душата ми, която, спорѣдъ както ми се виждаше, се завладѣ тутакси отъ единъ легионъ мятежни духове. Осѣщахъ въ себе си нѣкои неизвѣстни идеи. Думата адъ се изпустна отъ устата ми просто безъ да обърна внимание, и подчухъ богохулствата отъ онѣзи страни, гдѣто ще бждатъ охканията и вѣчнитѣ плачеве.

„Като плачеше и се смѣяше едно слѣдъ друго, най-щастливата отпònапрѣдъ а сега най-нещастната, Велледа, мълчеше и нищо не говорѣше.

„Утрѣнната зора бѣше започнала да побѣлѣва небото и да се издига надъ водитѣ на океана за да даде видѣлина и живость на цѣлата природа. Неприятельтъ не се яви. Азъ се върнахъ въ двореца, вървѣше слѣдъ мене и нещастната ми жертва. Два пжте звѣздата, която отбѣлѣзва послѣднитѣ стжпки на деня, скри срамежливата ни румѣнность въ тъмнината, два пжте и онъзи звѣзда, която носи свѣтлината на деня, ни донесе срама и гризението на съвѣстьта. На третата утренна видѣлина Велледа се качва на колесницата ми и отива да търси баща си Сегенакса. Щомъ се тя вмушва въ буковитѣ лѣсове, и азъ съзирамъ отдалече единъ огненъ и дименъ стълпъ, който се издигаше надъ горитѣ въ въздуха. Въ минутата, когато се мжчахъ да отгатна тоя знакъ, единъ сотникъ отъ моята войска дойде и ми извѣсти, че отъ едно село въ друго ехтятъ страшни викове; и че такви викове Галлитѣ изпущали когато искатъ да съобщатъ между себе си нѣкое извънредно събитие[26]. Азъ помислихъ че Франкитѣ сж нападнали нѣкоя часть отъ морския брѣгъ, и побързахъ да излѣза съ войницитѣ си.

[illegible] [illegible]е, които бързо се сти-
[illegible] [illegible] се съединяватъ на голѣми
[illegible]
[illegible] войски и навървямъ къмъ сел-
[illegible] [illegible] едно мѣсто, отъ което до
[illegible] [illegible]ние колкото единъ копиенъ
[illegible] си, и, като навървямъ самъ
[illegible] войски, се извиквамъ:
[illegible] [illegible]ичина се събирате? Франкитѣ ли
[illegible]? Да не идете да ми поднесете
[illegible] [illegible] се прѣдставите тука като неприя-
[illegible]
[illegible] [illegible]рецъ излиза отъ редоветѣ. Рамената
[illegible] [illegible]естьта на бронята му и ржката му е
[illegible] [illegible]лишно желѣзо. О, каква неочакванность!
[illegible] [illegible] една отъ онѣзи мѣдни ризници, които
[illegible] [illegible]рвото на друидитѣ. Какво смущение, каква
[illegible] [illegible]аемъ ратникъ бѣше Сегенаксъ, бащата
[illegible]
[illegible] [illegible]е извика, „призовавамъ за свидѣтели тѣзи
[illegible] [illegible]адостьта си, които съмъ откачилъ отново отъ
[illegible] [illegible]рминсула, гдѣто ги бѣхъ посвятилъ: ето тойзи е
[illegible] [illegible] който обезчести съ неизгладимо пятно бѣлитѣ ми
[illegible] [illegible] Езбастъ наблюдаваше дъщеря ми, на която умътъ
[illegible] [illegible] той бѣше видѣлъ въ тъмнината прѣстжплението
[illegible] [illegible]ъ. Сейонската дѣвица е била осквърнена.
[illegible] [illegible] си за дъщеритѣ и съпржгитѣ; отмъстѣте и за Гал-
[illegible] [illegible] [illegible]оговетѣ си!“
[illegible] [illegible]омъ изрече тѣзи думи и изстрѣля срѣщу мене една
[illegible] [illegible]рѣла съ изнемощѣлата си ржка. Стрѣлата, безъ сила,
[illegible] [illegible] прѣдъ нозѣтѣ ми: ако ми бѣше пронизала сърдцето
[illegible] [illegible] [illegible] благословя. Галлитѣ издадоха, страшенъ крѣсъкъ и
[illegible] [illegible]ахa възъ мене; моитѣ войници тичатъ бързишкомъ
[illegible] [illegible] ми помогнатъ. Напраздно азъ искахъ да спря ратницитѣ.
[illegible] [illegible] бѣше вече кратковрѣменна безредица, а едно истинско
[illegible]жение, на което воплитѣ се издигаха до небото. Человѣкъ
[illegible] помислилъ че божествата на друидитѣ бѣха излѣзли отъ
[illegible]тѣ си, и че отъ върха на нѣкоя овчарска кошара[27] па-
[illegible] Галлитѣ въ кланета; толкова голѣма буйность по-

казваха тѣзи земледѣлци! Азъ пъкъ хладнокръвенъ къмъ ударитѣ, съ които заплашваха главата ми, не мислѣхъ за друго, а само да избавя Сегенакса; но когато го изтеглихъ отъ ржкитѣ на войницитѣ и му направихъ подслонъ въ стъблото на единъ дѫбъ, едно копие, изстрѣлѣно отсрѣдъ тълпата съ едно ужасно свирене, се забива въ чрѣвата на стареца, и той веднага пажда подъ дървото на прадѣдитѣ си като едноврѣмешния Приамъ подъ дафиновото дърво, което осѣнявало домашнитѣ му жертвенници.

„Въ тъзи минута се забѣлѣзва отдалече че иде една колесница, която пристигва до края на поляпата. Една разрошена жена, наведена надъ силнитѣ коне, раздразнява още по̀-вече пламенността имъ и изглежда че иска да имъ даде крила. Тя бѣше Велледа; не бѣше намѣрила баща си. Бѣше се научила, че той събиралъ Галлитѣ за да отмъсти чєстьта на дъщеря си. Друидката узнава че е прѣдадена, и съзнава всичката обширность на прѣстѫплението си. Търчи бързишкомъ съ колесницата по диритѣ на стария си баща, дохожда до равнището, гдѣто стана̀ пагубното сражение, пуща конетѣ прѣзъ редоветѣ на войската и ме намира гдѣто оплаквахъ прострѣнния при нозѣтѣ ми нейнъ мъртъвъ баща. Велледа, прѣнесена отъ жалость, спира конетѣ и се извиква отъ височината на колесницата.

„Галли, спрѣте ударитѣ си Азъ съмъ причината на „вашитѣ злини и безпокойствия, азъ съмъ докарала въ такво „положение баща си за да бѫде убитъ. Прѣстанѣте да из„лагате въ опасность днитѣ си за една прѣстѫпна и грѣ„ховна мома. Римлянинътъ е невиненъ. Сейонската дѣвица „не е никакъ съ насилие обидена: тя е сама прѣдала себе „си и е нарушила самоволно даденитѣ си на боговетѣ обѣ„щания, че ще съхранява дѣвическата си цѣломѫдренность „непорочна. Дано моята смърть повърне мира и спокойствието „на моето отечество!“

„Слѣдъ тѣзи думи сваля отъ челото си вервейния вѣнецъ, изважда отъ пояса си златния сърпъ, и, като да се готви да принесе жертва на боговетѣ си, се извика:

„Нѣма азъ да оскърнявамъ вече тѣзи украшения, които „принадлѣжатъ на цѣломѫдрена непорочна жрекиня“.

„*На часа допира до* гърлото си свещеното оръдие и се за-

каля: кръвьта ѝ бликнува отъ жилитѣ ѝ и зашуртѣва. Както нѣкоя жетварка[28], която си свършва дневната работа и заспава уморена и отрудена на край лѣхата, тъй и Велледа се прѣгъвна и заспава вѣчно върху колесницата; златний сърпъ пада отъ отслабнатата ѝ ръка, и главата ѝ се навежда полегка и се облѣга възъ рамото ѝ. Иска да произнася още името на оногози, когото обича, но отъ устата ѝ се слуша само едно разбъркано и неясно бърборене: азъ въ това врѣме се вече намѣрвахъ въ съновидѣнията на галската дѣвица, на която единъ непрѣодолимъ сънъ затвори очитѣ“.

КРАЙ НА ДЕСЕТАТА КНИГА.

КНИГА ЕДИНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Продължение на разказа. Евдоръ измѣнява мислитѣ си. Разкайва се явно. Оставя войската. Отива въ Египетъ за да помоли Диоклитиана да му допустне да се оттегли въ спокоенъ животъ. Пжтуването му по море. Градътъ Александрия. Рѣката Нилъ. Евдоръ сполучва отъ Диоклитиана оттеглюването си. Ѳиваидската область. Вращането на Евдора при родителитѣ си. Свършване на разказа.

Извинявайте, Господа, че сълзитѣ ми текатъ отъ очитѣ! Нѣма да ви кажа че сотницитѣ ме бѣха задържали всрѣдъ себе си, когато Велледа сама се убиваше. Твърдѣ справедливо и доволно наказание отъ небото бѣше за мене това, че азъ нѣмахъ вече да видя онъзи, която бѣхъ съблазнилъ и развратилъ: не ми оставаше вече нищо друго, освѣнъ самъ да я заровя въ гроба!

„Важната епоха на моя животъ[1], о Кирилле! трѣба да се смѣта отъ онъзи минута, защото тя е епохата на моето възвръщане въ своята религия, отъ която нещастно се бѣхъ отклонилъ. До тогава погрѣшкитѣ, които ми бѣха лични и въ които бѣхъ азъ пропадналъ, много малко впечатлѣния ми бѣха произвели; но когато ми се случи да се свѣстя и да узная злощастията на другото лице, сърдцето ми възстана противъ самия мене. Азъ не останахъ вече въ двоумѣние. Епископътъ Клеръ пристигна: тутакси азъ паднахъ на колѣнѣтѣ му; изповѣдахъ му откровенно крайнитѣ несправедливости, които бѣхъ направилъ прѣзъ живота си. Той ме прѣгърна съ възхитена радость, и ми наложи една часть отъ онъзи не доволно строга епитимия, *на която вий днесь* виждате слѣдствието.

„Душевнитѣ болѣзни сж еднакви съ тѣлеснитѣ: за да се измѣнятъ, най-вече за тѣхъ трѣба промѣнение на мѣстото. Рѣшихъ се да оставя Арморика, да се откажа отъ свѣта и да отида да оплаквамъ заблужденията си подъ покрива на родителитѣ си, при огнището гдѣто се съмъ родилъ. Повърнахъ на Константия знаковетѣ на повѣрената ми власть, като го помолихъ да ми позволи да оставя свѣтския животъ и военната служба. Цесарьтъ се опита да ме задържи съ каквито срѣдства би било възможно: назначи ме префектъ на преторитѣ на Галския воененъ станъ[2], длъжность висока, на която вѣдомството се простира въ Испания и въ Бретонскитѣ острови. Но Константий, като забѣлѣжи че съмъ твърдъ въ намѣренията си, ми писа слѣдующитѣ пълни съ обикновената си благость думи:

„Евдоре, азъ самъ не мога да ти направя милостьта, „която искашъ отъ мене, защото ти принадлѣжишъ на римския „народъ Само императорътъ има право да се произнесе върху „твоето щастие. Иди прочее при него, измоли си отъ него „позволението за да се оттеглишъ въ бащинния си домъ; и „ако негово Августейшество ти откаже, върни се да намѣришъ „пакъ Цасаря“.

„Прѣдадохъ управлението на Арморика въ ржцѣтѣ на оногова, който щѣше да ме замѣсти, пригърнахъ епископа Клеръ, и, пъленъ съ умиление и съ гризене на съвѣстьта, оставихъ лѣсоветѣ и хвраснитѣ верески, гдѣто обитаваше Велледа до когато бѣше още жива. Слѣзнахъ въ пристанището на Нимесъ[3], качихъ се на единъ корабъ и стигнахъ въ Остия; видѣхъ отново оня Римъ, който бѣше театрътъ на първитѣ мои заблуждения и разпустнатости. Напраздно нѣкои млади приятели пожелаха да ме повикатъ въ тържественитѣ си праздници за да се веселя съ тѣхъ; скърбьта ми и нажаленото ми сърдце разваляше веселостьта и пиршеството имъ; като се прѣструвахъ че ужъ се поусмихвамъ, държахъ дълго врѣме чашата допрѣна до устнитѣ си за да скрия сълзитѣ си, които се ронѣха отъ очитѣ ми. Единъ день отидохъ и паднахъ прѣдъ нозѣтѣ на християнския църковенъ началникъ, който ме бѣше отлжчилъ отъ святото причащение и отъ съобщението съ вѣрнитѣ, и го помолихъ да ме присъедини пакъ къмъ паството си. Епископътъ Марцеллинъ ме прие като каящия се заблуденъ

и грѣшенъ синъ на Евангелието; даде ми и надежда че изпитанието ми ще бѫде скратено, и че Домътъ Господенъ ще ми се отвори пакъ слѣдъ петь години, ако постоянствувамъ въ покаянието си.

„Не ми оставаше вече друго, освѣнъ да отида да поднеса молбитѣ си при нозѣтѣ на Диоклитиана; той тогава се още намираше въ Египетъ[4]. Азъ не искахъ да чакамъ неговото завръщане, а се рѣшихъ да замина въ изтокъ.

„При входа на Маркъ-Аврелиевото пристанище[5] се намираше единъ отъ онѣзи християнски кораби, които се изпровождатъ отъ Александрийскитѣ епископи прѣзъ гладнитѣ години да занасятъ назначената за облегчение на бѣднитѣ храна. Тойзи корабъ бѣше готовъ да тръгне за Египетъ: азъ се качихъ и влѣзохъ въ него. Врѣмето бѣше благоприятно. Изтеглихме котвата, тръгнахме и скоро се отдалечихме отъ италийскитѣ брѣгове!

„Ахъ! азъ и по-напрѣдъ бѣхъ миналъ прѣзъ това сѫщо море, когато бѣхъ излѣзълъ за първъ пѫть отъ своята мила Аркадия! Тогава бѣхъ младъ и пъленъ съ надежда, мечтаяхъ си за слава, за щастие и за почести; не познавахъ още свѣта по опитъ, а по бълнуване на въображението си. „Днесь," си говорѣхъ самъ „каква разлика! вращамъ се отъ тоя свѣтъ, и какво се научихъ отъ това жалостно и дълговрѣменно пѫтуване?"

„Корабленпицитѣ бѣха Християне: длъжноститѣ на нашата религия, които се извършаваха въ кораба, се виждаха че уголѣмяваха величието на гледката. Ако всички тѣзи человѣци, заставени да бѫдатъ внимателни и углъблени въ справедливия разумъ, не виждаха вече Венера да излиза отъ блѣскавото и великолѣпно море и да лѣти къмъ небото върху крилата на хоритѣ, удивляваха се обаче на могѫществената ржка на Оногова, Който е изкопалъ морскитѣ дълбочини и е разлилъ неограниченно по морскитѣ вълни ужаса или красотата. Да ли сме имали нужда отъ баснитѣ на Алциона и на Кейкса[6] за да търсимъ и да намѣримъ трогателни отношения между птицитѣ, които минаватъ лѣтешкомъ надъ морето и надъ нашитѣ сѫдби? Като виждахме да се спиратъ на върха на мачтитѣ ни уморенитѣ лястовици, опитвахме се да ги попитаме що се касаеше до нашето отечество. Тѣ може би да бѣха лѣтѣли *и около нашето жилище* и да си бѣха направили гнѣзда

дата подъ покривитѣ на нашитѣ домове. Бѫди увѣренъ, Димодокусе, че това простодушие и тъзи на християнетѣ благость ги правятъ да приличатъ тѣ на невиннитѣ малки дѣчица. Сърдце, увѣнчано съ невинность струва за моряка по̀ вече отъ украсената съ разноцвѣтни вѣнци задница на кораба му, и чувствата, които се разливатъ отъ душа непорочна и чиста, сѫ по̀-благоприятни на височайшия Господарь на моретата, отколкото виното, което се излива отъ златна чаша.

„Прѣзъ нощьта, на мѣсто да отправяме къмъ звѣздитѣ беззаконни и праздни призования, ний разглеждахме мълчеливо онъзи твърдь, гдѣто небеснитѣ свѣтила намиратъ удоволствие да блѣщатъ за Бога, Който ги е създалъ, онова прѣкрасно небо, онѣзи мирни жилища, които бѣхъ азъ за винѫги затворилъ на Велледа.

„Замипахме не много далече отъ Утика и отъ Карѳагенъ: Мариусъ и Катонъ[7] ми напомниха въ прѣстѫплението и въ добродѣтелта, само една малка слава и едно голѣмо нещастие. Пожелалъ бихъ да прѣгърна Августина при онѣзи брѣгове. Щомъ видѣхъ хълма, гдѣто е билъ дворецътъ на Дидона[8], веднага се потопихъ въ сълзи. Единъ дименъ стълпъ[9], който се издигаше отъ брѣга изглеждаше като да ми извѣстява, както на Анхисовия синъ, горенето на надгробния дърварникъ. Въ участьта на Карѳагенската царица азъ намѣрихъ участьта на галската жрица. Като си положихъ и двѣтѣ ржцѣ на главата и си покрихъ съ тѣхъ лицето, започнахъ да изпущамъ ридателенъ плачъ. По тоя начинъ бѣгахъ по моретата, слѣдъ като причинихъ смъртьта на една жена, и при това, человѣкъ безъ никоя слава и безъ никое бѫдѫще, азъ не бѣхъ като Ения послѣдний наслѣдникъ на Илиона и на Хектора, и нѣмахъ като него за извинение небесното разпореждание[10] и сѫдбата на римската империя.

„Прѣминахме носа на Меркурия и оня, гдѣто Сципионъ, като привѣствувалъ щастието на Римъ, бѣше пожелалъ да се останови съ войската си. Тласнати отъ силнитѣ вѣтрове въ малкия сиртъ[11], видѣхме крѣпостната кула, която служила за спокойно жилище на великия Анибалъ, когато отишълъ тамъ тайно за да скрие отъ неблагодарностьта на отечеството си; человѣкъ въ коя часть на земята и да се установи, е увѣренъ че ще срѣщне слѣдитѣ на несправедливостьта и

на нещастието. Тъй и при противоположния брѣгъ на Сицилия мислѣхъ че ще видя онѣзи жертви на Верреса[12], които отъ върха на наказателното си орѫдие обръщаха безполезно къмъ Римъ умиращитѣ си погледи. Ахъ! християнинътъ нѣма никакъ напраздно да измолва върху своя кръстъ отечеството си!

„Тутакси оставихме отъ дѣсната си страна прѣлестния островъ на Лотофагитѣ[13], жертвенницитѣ на Филенитѣ, и Лептиса, отечество на Севера. Не се забавихме да заминемъ и Киринейския заливъ. Когато третата зора разхубавяваше съ видѣлината си небото, ний видѣхме че се образува въ хоризонта, покрай вълнитѣ, единъ низъкъ и пустъ брѣгъ. Отвѫдъ едно широко пѣсъкливо поле единъ високъ стълпъ тутакси привлѣче погледитѣ ми[14]. Кораблениицитѣ припознаха Помпеовия стълпъ, който е днесь посвятенъ на Диоклитиана отъ Поллиона, египетски префектъ[15]. Отправихме се къмъ тоя паметникъ, който показва толко добрѣ на пѫтницитѣ оня градъ, който произхожда отъ Александра, и е основанъ отъ побѣдителя при Арбиллитѣ, за да бѫде гробътъ на побѣденния въ Фарсала. Спустнахме котва и се установихме отъ западната страна на Фара, въ голѣмото пристанище на Александра. Петъръ[16], епископътъ на тоя знаменитъ градъ, ме прие съ отеческа благость. Даде ми помѣщение въ зданието, гдѣто живѣяха служителитѣ на храма; но роднински връзки ме принѫдиха да прѣдпочета кѫщата на прѣкрасната и благочестива Екатерина[17].

„Прѣди да стигне Диоклитианъ въ Горния-Египетъ, азъ прѣкарахъ нѣколко деня въ Александрия за да поразгледамъ въ нея чудесата на науката и на искуствата. Прочутата огромна Библиотека възбуди въ мене голѣмо очудване. Тя се управляваше отъ ученния мѫжъ Дидима, приемникъ на Аристарха. Тамъ срѣщнахъ философи отъ всичкитѣ страни, и най-знаменититѣ и славни мѫже на Църквата въ Африка и Азия; Арновия Карѳагенский[18], Аѳанасия Александрискій[19], Евсевия Кесарийски[20], Тимоѳея, Памфила[21], всички апологети, съвършени ученици или изповѣдници на Иисуса Христа. Азъ, безсилний прѣлъститель на Велледа, едвамъ смѣяхъ да си повдигна очитѣ къмъ достопочитаемия ликъ, състоящъ се отъ святата дружина на тѣзи силни мѫже, които бѣха побѣдили и низложили страститѣ като онѣзи завоеватели, които се

изпровождатъ отъ небото за да поразяватъ князоветѣ съ бичъ и да стѫпятъ съ нога̀та си върху шията на царетѣ.

„Една вечерь бѣхъ останалъ почти самъ въ хранилището на цѣроветѣ и на душевнитѣ отрови[22]. Отъ високостьта на единъ мраморенъ и многостълпенъ пустъ виждахъ цѣлия градъ Александрия[23], въ който живѣяха единъ миллионъ человѣци, и който бѣше разположенъ между три пустини: между морето, Лавийскитѣ пѣсъци и Некрополиса, градъ на мъртвитѣ толкова голѣмъ, колкото и оний на живитѣ. Очитѣ ми се вртѣха къмъ безбройни памятници: ту къмъ Фара и Тимониума, ту къмъ хипподрома и двореца на Птолемеитѣ и ту къмъ обелискитѣ на Клеопатра: виждахъ онѣзи двѣ пристанища покрити съ кораби, онѣзи вълни, които свидѣтелствуватъ великодушието на Цесаритѣ и плачеветѣ на Корнилия. Самий изгледъ на града поразяваше погледитѣ ми: той се изображава въ видъ на Македонска броня по Ливийскитѣ пѣсъци, за да напомня основателя си, или за да говори на пѫтницитѣ, че оржията на Македонския герой сѫ били плодотворни, и че копието на Александра било чудотворно и произвождало градове въ пустинята, както копието на Минерва е направило чудото да изникне отъ нѣдрата на земята разцъвтено маслиновото дърво.

„Извинявайте, Господа, за изражението на това прѣносно изображение, което е заемено отъ нечистъ източникъ. Азъ, пленъ съ удивление за Александра, влѣзохъ по-навѫтрѣ въ библиотеката; открихъ една салла, която още не бѣхъ обиколилъ. Къмъ края на тъзи салла видѣхъ единъ малъкъ стъкленъ памятникъ, който отражаваше огневетѣ на зайдущето слънце. Азъ се приближихъ до него; видѣхъ че то бѣше мъртвешка ракла: прѣзъ прозрачния й кристаленъ покривъ можахъ да видя вѫтрѣ въ нея единъ умрѣлъ въ цвѣтущата си възрасть царь, на когото челото бѣше украсено съ златенъ вѣнецъ, и бѣше обиколенъ съ всичкитѣ знакове на могѫществената власть. Неподвижнитѣ му черти служаха още за слѣди на душевното му величие, което ги въодушеви; изглеждаше като да спи подобно на ония юнаци, които сѫ паднали мъртви на бойното поле и си сѫ турили ножа подъ главата[24].

„Единъ человѣкъ сѣдѣше близу до ракла̀та: виждаше се

гълбоко умисленъ и занятъ въ четене. Азъ хвърлихъ погледитѣ си въ книгата му: узнахъ че бѣше Библията на *Седемдесетьтѣхъ*, за която азъ отдънапрѣдъ знаяхъ. Държеше я разгъната и четѣше слѣдующия уломъкъ отъ историята на Маккавентѣ.

„Александъръ, когато побѣди Дариуса, отиде до края на „свѣта, и земята прѣдъ него мълкна. Слѣдъ това узна че „скоро ще умре. Всичкитѣ велможи на двореца му земаха „веднага, слѣдъ като умрѣ, диадемата, и нещастията се ум„ножиха[25]“.

„Въ тъзи минута обърнахъ погледитѣ си и надникнахъ въ ракlата: мъртвецътъ, който бѣше вжтрѣ въ нея, ми се видѣ като да имаше нѣкоя прилика съ бюста на Александра... Онзи, прѣдъ когото земята е мълчала, е принужденъ сега той вѣчно да мълчи! Единъ христианинъ сѣди, близу до мъртвешката ракla на най-знаменития завоеватель, и чете въ Библията историята и сждбинитѣ на тоя завоеватель! Какъвъ обширенъ и важенъ прѣдметъ за размишления! Ахъ! ако человѣкъ, колко голѣмъ и да е, е толкова маловажно нѣщо, какви ли ще да сж дѣлата му? говорѣхъ си въ себе. Тойзи гордъ и великолѣпенъ градъ на Александра ще изчезне нѣкога като основателя си. Единъ день, подѣжданъ отъ тритѣ пустини, които го притискатъ, морето, пѣсъцитѣ и моръть ще си го зематъ назадъ като имѣние грабнато отъ тѣхъ, и Арабътъ ще се завърне за да опене шатара си върху заровенитѣ му развалини!

„На утрѣшния день пакъ влѣзохме въ единъ корабъ и тръгнахме за Мемфисъ. Скоро се намѣрихме всрѣдъ морето и въ багряновиднитѣ води на Нила. Нѣколко палмови дървета, които изглеждаха като да бѣха посадени въ водитѣ, ни извѣстиха една земя, която не се виждаше още. Почвата, въ която бѣха насадени тѣзи дървета, се издигаше малко по малко надъ хоризонта. Откриха се постжпенно размѣсенитѣ върхове на зданията на Канопа[26]; най-сетнѣ и Египетъ, цѣла блѣсната отъ ново наводнение, се яви прѣдъ очитѣ ни като нѣкоя плодовита юница, която отива да се кжпе въ водитѣ на Нилъ.

„Корабътъ ни влѣзе съ опѣнати платна въ рѣката. Корабленницитѣ я поздравиха съ възклицания и принесоха на

устата си отъ священата ѝ вода. Една мѣстна картина, гладка и равна съ повърхностьта на водата, се простираше отъ единия и отъ другия брѣгъ. Тъзи плодоносна и мучурлява градина едвамъ се осѣняваше отъ обременени съ плодове смокини и палми, които се виждаха като да бѣха тръстики по рѣката Нилъ. По нѣкога пустинята, като нѣкой непиятель, се вмѫква въ зеленѣющето се равнище, простира си пѣсъцитѣ на дълги златни и кривошълзящи змии, и начертава всрѣдъ плодородностьта разни безплодни лѫки. Человѣцитѣ сѫ умножили въ тъзи земя обелискитѣ, стълповетѣ и пирамидитѣ, единъ видъ уединена архитектура, която замѣнява чрѣзъ искуството стъблата на прѣстарѣлитѣ дѫбове, които природата е отказала на една подмладяваща се всѣка година почва.

„Между това започнахме да откриваме откъмъ дѣсната си страна първитѣ криволичания на Ливийскитѣ гори, и откъмъ лѣвата си — грѣбеня на горитѣ при Червено-море. Тоя часъ, въ праздното пространство, което оставяше отстраненностьта на тѣзи двѣ планински вериги, видѣхме че се подаватъ върховетѣ на двѣтѣ огромни голѣми пирамиди. Тѣ, основани при входа на ниловата долина, приличатъ на погребални египетски врати, или по-добрѣ, на нѣкои триумфални памятници, издигнати на смъртьта за побѣдитѣ ѝ: Фараонъ е тамъ съ всичкия си народъ, на когото гробоветѣ сѫ около него[27].

„Не много далече, и, тъй да речемъ, като подъ сѣнката на тѣзи жилища на нищожеството, се издига Мемфисъ, обиграденъ съ мъртвешки ракли. Тойзи градъ, мокренъ отъ водитѣ на езерото Ахерусъ, гдѣто Харонъ прѣкарвалъ мъртвитѣ, и лѣжащъ близу до равнището на гробоветѣ, изглеждаше като да му оставаше само една крачка за да прѣскочи и да слѣзне въ ада съ всичкитѣ си потомства. Азъ не останахъ дълго врѣме въ тоя градъ, който бѣше падналъ отъ първото си величие. Понеже постоянно търсѣхъ Диоклитиана, отидохъ дори до Горния-Египетъ. Посѣтихъ стовратния градъ Оива, града Тентира въ величественитѣ му развалини[28] и нѣколко отъ четиридесетьтѣ хиляди градове, които Нилъ мокри съ течението си.

„Напраздно търсѣхъ да намѣря оня мѫдръ и важенъ *Египетъ, който* даде на Гърция Кекропса и Инаха и се

посѣти отъ Омира[29], Ликурга и Пиѳагора, отъ Иакова, Иосифа и Моисея; оня Египетъ, гдѣто народътъ сѫдѣлъ царѣтѣ си[30] слѣдъ смъртьта имъ; гдѣто человѣцитѣ приимали заемъ слѣдъ като прѣдавали въ залогъ тѣлото на умрѣлитѣ си бащи[31]; гдѣто бащата, който би убилъ сина си, билъ принуждаванъ да държи три дни тѣлото му прѣгърнато[32]; гдѣто жителитѣ сѫ обикаляли, носящемъ мъртвешки ракли, около трапезата на угощението[33]; гдѣто домоветѣ се наричали гостоприемници, а гробоветѣ домове[34]. Изпитахъ за всичко жрецитѣ, които сѫ толкова прочути въ знанието на небеснитѣ нѣща и на земнитѣ прѣдания. Азъ не намѣрихъ нищо друго въ тѣхнитѣ лица освѣнъ едни лъстци, които обвиватъ истината съ обвивки и възалки като момиитѣ си и я турятъ въ числото на мъртвитѣ въ погребалнитѣ си изби. Паднати въ едно грубо невѣжество, тѣ не разбиратъ вече иероглифическия языкъ; своеправнитѣ имъ или безсрамни символи[35] сѫ нѣми за тѣхъ, както и за бѫдащето: тъй по-голѣмата часть отъ памятницитѣ имъ, обелискитѣ, сфинкситѣ, гигантскитѣ статуи, сѫ изгубили отношенията съ историята и нравитѣ. Всичко е измѣнено въ онѣзи крайща, освѣнъ суевѣрието, което е утвърдено чрѣзъ възпоминанието на дрѣвнитѣ: то прилича на онѣзи мѣдни чудовища, които врѣмето не може да направи да се изгубятъ въ тоя съхранителенъ климатъ: тѣхнитѣ задници и гърбове сѫ заровени въ пѣсъка, а отвратителнитѣ си глави вдигатъ още отсрѣдъ гробоветѣ.

„Най-сетнѣ срѣщнахъ Диоклитиана близу до високитѣ водопади, гдѣто бѣше дошълъ да сключи договоръ съ Нубийскитѣ народи[36]. Императорътъ ми позволи да говоря, и азъ му разказахъ за почеститѣ, които бѣхъ добилъ и му обявихъ съ съжаление рѣшението, което бѣхъ земалъ за завръщането си въ бащиновия си покривъ.

„На всѣки случай“, ми рече, „ако постоянствувашъ въ „намѣрението си, можешъ да се завърнешъ въ отечеството „си. Азъ подарявамъ тъзи милость на услугитѣ ти: ти ще „бѫдешъ първий въ сѣмейството си, който се е завърналъ „въ огнището на баща си прѣди да е оставилъ синъ въ за„логъ у римския народъ“.

„Азъ се прѣпълнихъ съ радость, че се видѣхъ освободенъ, и останахъ въ Египетъ за да видя другъ вакъ

древности, много по-сродни за моитѣ чувства, за моето търпение и за моитѣ гризения на съвѣстьта. Приближихъ се до пустинята, която свидѣтелствува бѣгането на Евреитѣ и е освятена чрѣзъ чудесата на израйлския Богъ: рѣшихъ се да замина прѣзъ нея, като хвана пѫтя за къмъ Сирия.

„Спустнахъ се по египетската рѣка. На разстояние двудневенъ пѫть, по-нагорѣ отъ Мемфиса, земахъ единъ водитель за да ме заведе до брѣга на Червено-море; оттамъ щѣхъ да замина въ Арсиноя за да отида въ Газа заедно съ Сирийскитѣ търговци. Нѣколко финикови овощия и кози-мѣхове, пълни съ вода, бѣха единственитѣ ми приготовления за пѫтуването. Водительтъ, възсѣднатъ възъ една бързоходна велблѫда, вървѣше прѣдъ мене: азъ идѣхъ слѣдъ него яхнатъ на една Арабска кобила. Прѣминахме първата верига на горитѣ, които обграждатъ съ стръмнини източния брѣгъ на Нила, и, като изгубихме отъ погледитѣ си мокритѣ полета, влѣзохме въ едно безводно равнище; нищо друго не прѣдставлява по-добрѣ минаването отъ живота въ смъртьта.

„Въобразѣте си, Господа, цѣсъкливитѣ плоски брѣгове на морето подровени отъ зимнитѣ дъждове, изгорѣни отъ лѣтнитѣ пекове, изгледъ червеникавъ и картина гола, суха и ужасна. По нѣкждѣ само нѣкои тръниви индийски смокини покриватъ една малка часть отъ пѣсъкливото и безгранично поле; вѣтърътъ минава прѣзъ тѣзи въоружени лѣсове, безъ да може да прѣгражда непрѣвиваемитѣ имъ граници: тукъ-тамъ останки отъ вкаменени кораби[37] очудватъ погледитѣ, и купове камене, издигнати наредко[38], служатъ за да показватъ пѫтя на керванитѣ.

„Цѣлъ единъ день вървѣхме по това равнище. Минахме друга планинска верига, и открихме едно второ по-широко отъ първото и по-опустошено равнище.

„Тъмната нощь разпери гѫститѣ си крила и покри земното полукълбие. Мѣсечината сияеше съ посребърната си свѣтлина по празднатa пустиня; нищо друго не се забѣлѣзваше въ тъзи безъ никоя сѣнка страшна пустота, освѣнъ постоянната сѣнка на нашата дромадна велблѫда и блуждаящитѣ се сѣнки на нѣколко стада отъ единъ видъ диви кози[39].

„*Съвършеното* мълчание се прѣсицаше само отъ грохкането *на вепроветѣ*, които гризяха и стриваха съ кривитѣ

си жъби повѣхналитѣ и изсъхнали корене, или отъ пѣянето на щурцитѣ, които напраздно търсѣха въ тоя необработенъ пѣсъкъ работливото сѣмейство на земледѣлеца.

„Пакъ се заловихме съ пжтуването си прѣди да се повърне дневната видѣлина. Слънцето се подаде, като младъ женихъ, отъ обширния океанъ безъ свѣтлата си жълтовидна и тънка дрѣха; то приличаше на воденичен камень, и бѣше червено като нажежено желѣзо. Горѣщината се усилваше въ всѣка минута. Около третия часъ на деня бързоходната велблжда започна да показва признаци на безпокойствие: вмушваше си ноздритѣ въ пѣсъка[40] смърчаше и дишаше силно. Отъ врѣме на врѣме камилската птица изпущаше жаловити крякания[41]. Змиитѣ и хамелеонитѣ бързаха да се скриятъ въ нѣдрата на земята. Видѣхъ водителя си, пожълтѣлъ отъ страхъ, че гледа на горѣ къмъ небото. Попитахъ го за причината на смущението му.

„Боя се“, ми рече, „отъ южния вѣтъръ; нека се избавимъ отъ него“.

„И веднага се обърна съ лицето си къмъ сѣверъ и започна да бѣга съ всичката бързина на бързоходната велблжда. Азъ го послѣдувахъ: страшний вѣтъръ, който ни заплашваше, бѣше много по-легкъ отъ насъ.

„Тутакси откъмъ края на пустинята навърви и се спуща бързо-бързо единъ страшенъ вихъръ. Пѣсъкливата почва, като се издигаше и се носѣше прѣдъ насъ, изчезваше изподъ стжпкитѣ ни, а пъкъ други стълпове отъ пѣсъкъ, издигнати задъ насъ, се въртѣха падъ главитѣ ни. Заблудени и объркани въ единъ лабиринѳъ отъ подвижни и все еднакви могили, извѣстява ми водителтъ че не може вече да познава пжтя си; за послѣдна наша злочестина, въ бързото ни пжтуване, пълнитѣ ни съ вода мѣхове се изсипватъ по земята. Запжхтени, изтощени отъ силна жажда, уморени и съсипани, като си задържахме съ голѣма сила дишането отъ страхъ да не поемаме пламененъ въздухъ, потътъ течеше на голѣми струи отъ обезсиленитѣ ни членове. Ураганътъ удвоява буйностьта си: рови до старитѣ основи на земята, и изхвърля къмъ небото горѣщитѣ нѣдра на пустинята. Водителтъ ми, заровенъ въ една атмосфера отъ сгорещенъ пѣсъкъ, се изгубва отъ погледитѣ ми. Неожиданно слушамъ едно пжшване, азъ

се запѫдихъ къмъ гласа на пѫшкането: нещастний ми водитель, поразенъ отъ огненния вѣтъръ[42], бѣше падналъ върху пѣсъка мъртвъ, и бързоходната му велблѫда бѣше изчезнала.

„Напраздно се опитахъ да съживя другаря си. Усилията ми бѣха безполезни. Сѣднахъ малко на далече, държахъ си коня съ юздата за ржката си, и пѣмахъ никаква надежда за избавлението си на никого освѣнъ на Оногова, Който едно врѣме бѣше измѣнилъ пламъцитѣ на Азариевата пещь въ прохладителенъ вѣтъръ и въ приятна роса. Една акация, която растѣше въ това мѣсто, ми послужи за прибѣжище. Задъ тъзи слаба крѣпость чакахъ минаването на бурята. Привечерь, сѣверний вѣтъръ започна да влиза въ своя си пѫть: въздухътъ изгуби мѫчителната си горѣщина, облаковиднитѣ пѣсъци паднаха отъ височината на атмосферата и ми допустнаха да видя пакъ звѣздитѣ: безполезни свѣтилници, които ми показаха само безкрайната обширность на пустинята.

„Всички граници бѣха изчезнали, всички пѫтеки се бѣха заличили. Картини на пѣсъкливи гледки, образувани отъ вѣтроветѣ, прѣдставляваха отъ всичкитѣ страни новитѣ си изгледи и новитѣ си създания. Кобилата ми, изтощена отъ жажда, отъ гладъ и отъ трудъ, не можеше вече да носи товара си: лѣгна при позѣтѣ ми мъртва. Деньтъ довърши мѫкитѣ ми. Слънцето отне отъ мене малката сила, която ми бѣше останала: опитахъ се да навървя пѣколко крачки; но веднага, неспособенъ да продължавамъ по̀-нататъкъ, паднахъ ничкомъ и се въврѣхъ съ главата надолу въ единъ хвраставлакъ и чакахъ, или по̀-добрѣ да кажа, викахъ смъртьта да дойде да ми земе душата.

„Слънцето бѣше вече изходило половината отъ пѫтя си: внезапно се слуша рикането на единъ лъвъ[43]. Едвамъ съ голѣма мѫка се повдигамъ и виждамъ, че това страшно животно тича и скача по пѣсъцитѣ. Тогава си азъ помислихъ, че може би то да отива къмъ нѣкой изворъ, който е извѣстенъ на звѣроветѣ въ тъзи пустиня. Азъ се прѣдадохъ на онова Могѫщество, Което бѣше закрилило Даниила, и веднага, като хвалѣхъ Бога, станахъ и послѣдувахъ отдалече страшния си водитель. Безъ да се забавимъ много, стигнахме до една *малка долина*. Тамъ се виждаше единъ изворъ съ студена и

бистра вода[44] и обиколенъ съ зеленѣющъ се мъхъ. Близу до него се издигаше едно палмово дърво; узрѣлитѣ му плодове висѣха отъ прѣкривенитѣ му и прѣгънати вѣтви. Тъзи неочаквана помощь ми повърна живота. Лъвътъ се напи вода отъ извора, и се отдалечи тихо и кротко, като да ми отстъпваше мѣстото си въ гостбата на Провидѣнието: тъй се възраждали за мене онѣзи дни въ люлката на свѣта, когато първий человѣкъ, избавенъ отъ тинята, гледалъ животнитѣ на сътворението да си играятъ около царя си и да го питатъ за имената, които щѣли да носятъ въ пустинята.

„Отъ долината, гдѣто се издигаше палмовото дърво, се забѣлѣзваше въ източната страна една висока гора. Азъ се отправихъ къмъ тоя видъ фаръ, който се виждаше като да ме кани да отида въ нѣкое пристанище прѣзъ неподвижнитѣ вълни и гъсти струи на единъ пѣсъкливъ океанъ. Стигнахъ до политѣ на тъзи гора; захванахъ да се катеря и да се качвамъ съ мъка на горѣ по очернѣнитѣ и измѣнени на варъ стръмни канари[45], които закриваха хоризонта отъ всичкитѣ страни. Чернитѣ и гъсти крила на нощьта бѣха вече покрили полукълбието; азъ не слушахъ друго нищо освѣнъ стъпкитѣ на нѣкой дивъ звѣрь, който вървѣше прѣдъ мене и трошеше, като минаваше въ тъмнината, нѣкои изсъхнали билки. Мислѣхъ си че припознавахъ оня лъвъ, който бѣше отишълъ по-напрѣдъ отъ мене да пие отъ извора вода. Тутакси започна да реве: отзивитѣ въ тѣзи неизвѣстни гори приличаха като да се събуждаха тогава за първъ пѫть, и отговаряха съ едно диво ръмжене на риканията, които изпущаше лъвътъ Запрѣ се прѣдъ една пещера, на която входътъ бѣше затворенъ съ една голѣма скала. Азъ забѣлѣжихъ отдалече прѣзъ цѣпкитѣ на вратата блѣщукането на една слаба свѣтлина. Сърдцето ми затупа отъ неочакванность и отъ надежда, доближавамъ се до скалата и прѣзъ нея гледамъ: О чудо! откривамъ дѣйствително една свѣтлина вѫтрѣ въ пещерата!

„Каквито и да сте“, се извикахъ, „вий, които окротявате дивитѣ звѣрове, омилостивѣте се къмъ единъ блуждаещъ се пѫтникъ“.

„Щомъ изрекохъ тия думи, и чухъ гласа на нѣкой старецъ, който пѣеше *единъ* химнъ отъ Священото Писание.

„О Христианине!“ се извикахъ пакъ, „приими брата си!“

„Въ сѫщото врѣме ми се явява единъ человѣкъ слабъ, изнемощенъ и треперящъ отъ старость, който изглеждаше като да сбираше въ главата си толкова години, колкото и Иаковъ. Бѣше наденатъ съ една дълга съшиена отъ палмови листа дрѣха.

„Странниче“, ми проговори, „добрѣ си дошълъ! Ти виж„дашъ прѣдъ себе си единъ человѣкъ, който се намира тъкмо „въ минутата, когато изгасва и се прѣвраща на прахъ. Ча„съть на щастливия ми вѣченъ сънъ е дошълъ, но мога още „нѣколко минути да поживѣя за да ти дамъ гостоприемство. „Влѣзни, брате, въ пещерата на Павла.

„Азъ се съобразихъ съ благосклонната покана на стареца и тръгнахъ, треперящемъ отъ почитание и уважение, подиръ тоя основатель на христианството въ пѣсъкливитѣ страни на Ѳиваида.

„Вѫтрѣ въ пещерата[46] едно палмово дърво бѣше изпружило и заплѣло гранкитѣ си къмъ всичкитѣ околни страни и образуваше единъ видъ прѣддвѣренъ прустъ. Отъ единъ ближенъ изворъ течеше една много бистра вода. Отъ тоя изворъ се съставляваше една малка рѣкичка която, едвамъ що излизаше отъ източника си, и влизаше вѫтрѣ въ земята. Павелъ сѣдна съ мене покрай водата, и лъвътъ, който ми бѣше показалъ кладенеца на Арабина, дойде и лѣгна до нозѣтѣ ни.

„Странниче“, ми рече отшелникътъ съ една благодушна простота, „какъ отиватъ свѣтовнитѣ работи?[47] Строятъ ли „се още градове? Какъвъ е господарьтъ, който царува днесь? „Азъ отъ сто и тридесеть години насамъ живѣя въ тъзи пе„щера[48]; въ стогодишно врѣме съмъ видѣлъ само двама че„ловѣка, тебе днесь, и Антония, наслѣдника на пустинята, „който вчера дойде и чукà на вратата ми, и който ще се „завърне пакъ утрѣ за да ме погребе“.

„Като свърши Павелъ тѣзи думи, отиде да търси въ пукнатинята на една скала хлѣбецъ[49] отъ най-чиста пшеница. Каза ми че му е Провидѣнието доставяло всѣки день таква храна. Покани ме заедно да раздробимъ и да си сподѣлимъ тоя небесенъ даръ. Пихме малко вода съ гръстоветѣ си; и слѣдъ тоя простъ обѣдъ, святий старецъ ме попита какви приключения ме бѣха довели въ онова неприятно уединено жилище. *Слѣдъ като изслуша* печалната история на моя животъ ми рече:

„Евдоре, твоитѣ грѣхове сж били голѣми[50], но нѣма нищо, „което да не може да се заличи съ искреннитѣ сълзи на покая„нието. Божието Провидѣние не те е докарало безцѣлно въ такво „пещастно положение за друго, а за да видишъ какъ се разпро„странява християнството по всичката земя. Ти ще го намѣ„ришъ и въ това уединено мѣсто между лъвоветѣ подъ тропиче„скитѣ горѣщи огневе, както го си срѣщналъ и между мечкитѣ „и ледоветѣ въ сѣверния поляренъ поясъ. Като войникъ на Ии„суса Христа, ти си прѣдназначенъ да се боришъ и да по„бѣждавашъ за вѣрата. О Боже! на Когото пжтищата сж „непостижими, Ти си довелъ тоя младъ изповѣдитель на вѣ„рата въ тъзи пещера, за да му открия бждащето, и слѣдъ „като му дамъ да разбере съвършенно религията си, да до„пълня въ него, чрѣзъ благодатьта, едно дѣло което приро„дата е започнала! Евдоре, успокой се тука прѣзъ цѣлия „тойзи день; утрѣ, когато изгрѣе слънцето, ще се качимъ „горѣ на гората за да се помолимъ на Бога, и послѣ ще „ти говоря прѣди да умра“.

„Уважаемий отшелникъ ми говорѝ още доста дълго врѣме за красотата на религията и за благодѣянията, които тя единъ день ще излѣе върху человѣческия родъ. Тойзи старецъ показваше една извънредна противоположность въ рѣчитѣ си: той, когато се оставяше на самата природа, бѣше простодушенъ като дѣте, и изглеждаше като да бѣше всичко забравилъ, или като да не знае нищо за свѣта, за неговитѣ величия, мжки, радости, скърби и удоволствия; а пъкъ когато Богъ слизаше въ душата му, Павелъ се измѣняваше на вджновенъ геній, пълненъ съ опитность за настоящето и съ видѣния за бждащето. Изглеждаше като да сж намираха двама человѣци въ него съединени въ единъ человѣкъ: не можеше да се каже кой бѣше по̀-чудесний, Павелъ невѣжата ли, или Павелъ пророкътъ; защото възвишенний умъ на втория се отдаваше на простотата на първия.

„Слѣдъ като ми даде уроци пълни съ важна доброта и съ приятна мждрость, Павелъ ме покани да отправимъ хвалителна жертва на Вѣчния; той става, изправя се подъ палмовото дърво и пѣе:

„Бжди благословенъ, Боже на нашитѣ отци, Който не *си прѣзрѣлъ моята смиренность*!

„Уединена пещеро, о моя сѫпрѫго! ти ще изгубишъ „тогози, който въ тебе намираше приятности!

„Саможивий пустинникъ трѣба да държи тѣлото си „неосквернено, устата си чисти и духа си бистръ и освѣтленъ „отъ божествената свѣтлина.

„Священа скърбь на покаянието, като златна игла пронижи „душата ми, и напълни я съ небесни болезни.

„Сълзитѣ сѫ майка на добродѣтелитѣ, и нещастието е „подножно стѫпало, чрѣзъ което се качваме на небото“.

„Щомъ се свърши молитвата на святия отшелникъ и единъ сладъкъ и глъбокъ сънъ ме обзе. Задрѣмахъ и заспахъ възъ пепелявия одъръ, когото Павелъ прѣдпочиташе по̀-вече отъ лѣглото на царетѣ. Слънцето бѣше вече готово да свърши своята обиколка когато азъ отворихъ очитѣ си въ видѣлината. Пустиножительтъ ми рече:

„Стани, помоли се, яжъ и послѣ да отидемъ горѣ на „върха на гората“.

„Азъ му се покорихъ и направихъ каквото ми той каза, и веднага тръгнахме. Прѣзъ едно врѣме по̀-вече отъ шесть часа се катерихме на горѣ по стръмни канари, и на съмнуване стигнахме до най високия върхъ на гората Колцимъ.

„Единъ безмѣрно обширенъ хоризонтъ[51] се простираше кръгообразно около насъ. Откриваха се откъмъ изтокъ, високошийнитѣ върхове на Хоривъ и на Синая, пустинята Суръ и Червено-Море; откъмъ югъ, планинскитѣ вериги на Θиваида; откъмъ сѣверъ, безплоднитѣ и пусти полета, по които Фараонъ гонилъ Евреитѣ; и откъмъ западъ, оттатъкъ пѣсъцитѣ, гдѣто малко по̀-напрѣдъ се скитахъ, плодородната долина на Египетъ.

„Утрѣнната Заря, като вдигаше малко-по малко черната мрѣжа на нощьта отъ небото на Щастлива Арабия, освѣтляваше нѣколко минути тъзи великолѣпна картина. Дивий осель, газеллътъ и камилската птица тичаха скоро въ пустинята, а пъкъ камилитѣ минаваха кервани-кервани[52] бавно на върволица, водени отъ вѣщи осли. които имъ служаха за водители. Виждаха се че бѣгатъ по Червено-Море кораби натовареии съ благовония и съ коприна[53], или носѣха нѣкой мѫдрецъ *въ индийскитѣ брѣгове*. Най-сетнѣ слънцето, като увѣнча съ *лѫчьтъ тоя прѣдѣлъ* на двата свѣта, изгрѣя съ пълната си

царствующа свѣтлина: яви се съ пъленъ блѣсъкъ горѣ на Синайския върхъ; слабо, но блѣстяще изображение на височайшия Богъ, Когото Моисей бѣше видѣлъ на върха на тъзи священа гора.

„Пустиножительтъ зема думата.

„Изповѣдителю на вѣрата[54], хвърли погледитѣ си около „себе. Ето тамъ онзи изтокъ, отгдѣто сж излѣзли всичкитѣ „религии и прѣврати на земята; ето къмъ другата страна „онзи Египетъ, който е далъ богове красиви на твоята Гърция „и богове безобразни на Индия; ето пъкъ тамъ онъзи „пустиня на Суръ, гдѣто Моисей бѣше приелъ закона; Иисусъ „Христосъ въ тѣзи сящи страни се е явилъ, и врѣме ще „дойде когато единъ Исмаилски потомъкъ ще поднови заблуж„дението подъ шатъра на Арабина. Писаното нравоучение е „подобно на единъ плодъ отъ тъзи плодородна почва. Но „забѣлѣжи че източнитѣ народи, като наказание за нѣкое „голѣмо и подбудено отъ тѣхнитѣ отци възбунтуване[55], почти „всѣкога сж бивали покорени на тиранина: тъй (чудесно „оравновѣсяване!) нравственността е родена близу до робството, „и религията ни е дошла отъ мѣстото на нещастието. Най„сетнѣ, тѣзи сящи пустини сж видѣли да вървятъ войскитѣ „на Сезостриса, на Камвиса, на Александра и на Цесаря. „Бждящи вѣкове, вий ще докарате пакъ въ тѣзи страни „други не по-малко на брой войски и ратници не по малко мж„жествени и славни! Всичкитѣ голѣми движения, внушени „на человѣческия родъ, сж произтекли отъ тука, или сж „дошли за да се изгубятъ тука. Едно свръхестествено дѣйствие „се е запазило при брѣговетѣ, гдѣто първий человѣкъ е получилъ „живота си; едно чудесно нѣщо се вижда още привързано при „люлката на сътворението и при източницитѣ на свѣтлината.

„Безъ да се спрѣмъ при тѣзи человѣчески величия, „които едно слѣдъ друго сж падnали въ гроба, безъ да „разгледаме онѣзи знаменити вѣкове, които една лопата земя „отдѣля, и малко прахъ ги покрива, можемъ да кажемъ че „изтокъ е най-вече отъ всички други страни за Христианетѣ „страната на чудесата.

„Ти си видѣлъ Христианството да проникнува, съ помощьта „на нравственността, у просвѣтенитѣ народи на Италия и на „Гърция; видѣлъ го си да се промъква чрѣзъ любовьта и „*благодѣянието* врѣдъ варварскитѣ народи на Галлия и в

„Германия; тука, подъ влиянието на една природа, която „обезсилва душата и прави духа упоритъ, у единъ важенъ „по политическитѣ си учрѣждения народъ, хлабавъ и непостоя„ненъ спорѣдъ климата, въ който живѣе, любовьта и нравствен„ността би била недостатъчни. Религията на Иисуса Христа „но може да влѣзе въ храмоветѣ на Изида и на Аммона „иначе, освѣнъ подъ прѣдлогъ на покаянието. Трѣба тя да „прѣдстави и да поднесе на изнѣженността всичкитѣ оскърд„ности и лишения; трѣба да противопостави срѣща подлитѣ „измами и лукавщинитѣ на жрецитѣ и срѣща заблужденията „на лъжливитѣ богове извѣстни чудеса и истински прѣдска„зания; само необикновени сцени на добродѣтелта могатъ да „отвлѣкатъ очарованата тълпа отъ игритѣ на цирка и на „театра: когато человѣцитѣ извършаватъ голѣми прѣстъп„ления, тогава сж нужни и голѣмитѣ изплащания, за да може „доброто име на послѣднитѣ да задуши блѣсъка на първитѣ.

„Ето тъзи е причината, по която сж опрѣдѣлени онѣзи „проповѣдници на Християнството, които започватъ отъ мене, „и ще се увѣковѣчатъ въ тѣзи уединени страни. Пона„чуди се на нашия божественъ Началникъ: о колко е той „мждръ и знае да поставя полковетѣ си спорѣдъ мѣстата и „прѣпятствията, противъ които има да се борятъ! Разгледай „съ внимание двѣтѣ религии, които се сражаватъ тука гради „съ гради, догдѣто най-сетнѣ едната не бжде побѣдена отъ „другата. Древната религия на обожавания Осирисъ, която „се губи въ мрака на врѣмената, високомѣрна за ради прѣда„нията си, за тайнствата си и за блѣсъцитѣ си, е твърдѣ увѣ„рена че ще побѣди. Великий драконъ на Египетъ лѣжи всрѣдъ „водитѣ на Нила, и говори: „рѣката принадлѣжи на мене“. „Той мисли че крокодилътъ ще приима постоянно тимяна на „смъртнитѣ, и че бикътъ Аписъ, когото немилостиво убиватъ „въ яслата слѣдъ 25 години и го замѣстватъ съ другъ, вѣчно „ще бжде най-великий отъ боговетѣ. Не, синко; единъ легионъ „войска сега въ това врѣме се образува въ пустинята и „ще върви къмъ истината. Тя излиза вече отъ Ѳиваида и „отъ уединения Скитъ; съставена е отъ святи сѣдинави и „уважаеми старци, които друго нищо не носятъ, освѣнъ едни „*бѣли стапове* за да обсаждатъ жрецитѣ на заблуждението „*въ храмоветѣ имъ*. Тѣзи жреци владѣятъ обширни и плодородни

„полета и сѫ прѣдадени на разкошностьта и на удоволствията, „а достопочтенитѣ свети старци живѣятъ въ горѣщия пѣсъкъ „всрѣдъ всичкитѣ жестокости на живота. Адътъ, който прѣдчув- „ствува разрушението си, прави опити съ всичкитѣ срѣдства „на побѣдата: демонитѣ на сластолюбието[56], на сребролюбието „и на властолюбието търсятъ какъ да развратятъ вѣрната „войска. Небото ще помогне на своитѣ чада; то показва въ „тѣхна полза изобилно чудесата си. Кой би могълъ да каже „имената на толкова знаменити пустиножители, послѣдователи „на Антония, на Серапиона, на Макария и на Пахомия? „Побѣдата се явява откъмъ тѣхна страна: Господь се облача „съ Египетъ, както овчарьтъ се облача съ своя клашникъ. „На всѣкѫдѣ, кѫдѣто заблуждението е говорило, тамъ истината „се е вече разбрала; на всѣкѫдѣ, кѫдѣто лъжливитѣ богове „бѣха положили по едно тайнство, Иисусъ Христосъ е поло- „жилъ по единъ святия. Ѳиваидскитѣ пещери сѫ завладѣни, „катакомбитѣ на мъртвитѣ сѫ завзети отъ живи человѣци, „които се считатъ умрѣли за земнитѣ страсти. Боговетѣ, при- „нудени въ храмоветѣ си, се връщатъ въ рѣката или отиватъ на „нивата при оралото. Единъ тържественъ кликъ се издига отъ „пирамидата на Хеопса и стига до гроба на Осимандуе. По- „томството на Иосифа влиза въ Гессенската земя; и това „завоевание, което се дължи на голѣмитѣ мѫки на побѣди- „телитѣ, не струва нито една сълза за побѣденитѣ!“

„Павелъ прѣкѫсна говоренето си и мълчеше нѣколко минути; послѣ пакъ започна да говори:

„Евдоре, ти нали нѣма да оставишъ вече редоветѣ на „Иисусъ-Христовитѣ войници? Ако се покорявашъ на небес- „ния гласъ, о, какъвъ неувѣдаемъ вѣнецъ те чака! каква „слава ще се излѣе върху тебе! Е, синко! какво би търсилъ „ти сега между человѣцитѣ? могълъ ли би свѣтътъ да ти „трогне сърдцето? Могълъ ли би ти, както невѣрний Изра- „илитинъ, да водишъ хоро и да играешъ около златния бикъ? „Знаешъ ли какъвъ край застрашава онзи империя, която „отъ дълго врѣме насамъ смазва и унищожава человѣческия „родъ? Грѣховетѣ на свѣтскитѣ господари скоро ще докарятъ „деня на отмъщението. Тѣ прислѣдуватъ вѣрнитѣ и се сѫ на- „поили до устнитѣ си съ мѫченическа кръвь, както се пъл- „нятъ *чашитѣ и роговетѣ* на жертвенницитѣ. . . .“

„Павелъ пакъ прѣкѫсна говора си. Протѣгна си рѫцѣтѣ къмъ гората Хоривъ, и тоя часъ очитѣ му се съживиха и свѣтнаха; единъ пламъкъ се яви на главата му и набръчканото му чело блѣсна съ една божествена младость; новий Илия се извика:

„Откѫдѣ идатъ онѣзи прѣходящи сѣмейства, които търсятъ „подслонъ въ пещерата на пустиножителя[57]? какви сѫ онѣзи „скитнически народи, които излизатъ отъ четиритѣ страни „на земята? Виждашъ ли отвратителнитѣ мърши, нечисти „чада на демонитѣ и на хитритѣ чародѣйци въ Скиѳия[58]? „Божий бичъ ги води[59]. Тѣхнитѣ коне сѫ по-легки отъ леопардитѣ; събиратъ тълпи отъ робе, които се виждатъ като „купове отъ пѣсъкъ[60]. Какво искатъ онѣзи царе, които сѫ „обличатъ съ звѣрски кожи, си покриватъ главитѣ съ варварски „шлемове[61], или си помастяватъ бузитѣ съ зелена краска[62]? „Защо онѣзи голи человѣци закалятъ плѣнницитѣ около обсаденния градъ[63]? Стойте: онова чудовище е изпило кръвьта „на римлянина, когото уби[64]! Всички идатъ отъ пустинята „на една страшна часть отъ земята; всички отиватъ къмъ „новия Вавилонъ. Падналъ ли си ти, царю на градоветѣ? „Твоятъ Капитолий заровенъ ли е въ праха? О, колко се „сѫ запустили твоитѣ полета! Всрѣдъ какво уединение се „намирашъ!... Но, какво чудо! кръстътъ се явява всрѣдъ „тоя вихъръ отъ прахъ! Това знамение на побѣдитѣ противъ „невидимитѣ врагове и орѫдието на душевното спасение се „издига надъ възкръснатия Римъ! Туря бѣлѣгъ на зданията „му. Отче на отшелницитѣ, Павле, развесели се прѣди да „умрешъ! твоитѣ чада завладѣватъ развалинитѣ на цесарскитѣ „палати; многостълпнитѣ прустове, въ които смъртьта на „Христианетѣ бѣше заклѣта отъ земнитѣ силни, сѫ прѣобръщатъ на благочестиви монастири[65], и покаянието обитава „тамъ гдѣто царуваше тържествующий грѣхъ!“

„Павелъ си спустна рѫцѣтѣ надолѣ по странитѣ. Огъньтъ, който го бѣше въодушевилъ да изрече тѣзи профетически думи, изгасна. Като се измѣни пакъ на смъртенъ, отшелникътъ подкачи отново да говори:

„Евдоре, трѣбва да се раздѣлимъ. Азъ нѣма вече да *„слѣзна отъ* гората. Онзи, който ще ме погребе, приближава *„да стигне; той* иде да покрие това бѣдно тѣло и да прѣдаде

„земя на земята. Ти ще го намѣришъ долѣ при канарата и да „чакашъ завръщането му; той ще ти покаже пѫтя кѫдѣ трѣба да отидешъ.“

„Тогава чудесний старецъ ме принѫди да го оставя. Азъ нажаленъ и погрузенъ въ най-важни мисли, се отдалечихъ мълчишкомъ отъ него. Малко по-нататъкъ пакъ зачухъ гласа на Павла, който пѣеше послѣдната си священа пѣсна. Устарѣлий Финиксъ, готовъ да изгори себе си върху жертвенника, привѣтствуваше съ пѣсни възраждающата си младость. При политѣ на гората, срѣщнахъ единъ другъ старецъ, който ускоряваше стѫпкитѣ си. Държеше въ рѫката си върхната дрѣха на Аѳанасия[66], която Павелъ бѣше поискалъ отъ него за да му послужи за погрѣбална покривка. Тойзи старецъ бѣше великий Антоний, който бѣше изпиталъ толкова много борби противъ адскитѣ врагове на человѣчеството. Искахъ да му говоря, но той непрѣстанно вървѣше скоро и викаше:

„Видѣхъ Илия, видѣхъ Иоанна въ пустинята, видѣхъ „Павла въ единъ рай!“

„Той замина, а пъкъ азъ чакахъ прѣзъ цѣлия день завръщането му. Той се завърна на утрѣшния день. Едри сълзи се ронѣха отъ очитѣ му.

„Синко“, се извика като се приближи до мене, „сера„фимътъ изчезна, не е вече на земата. Вчера, когато се отдале„чихъ отъ тебе при срѣщането ни на пѫтя, и отивахъ при Павла, „азъ го видѣхъ всрѣдъ единъ хоръ отъ ангели и пророци: „цѣлъ сияеше отъ една чиста и свѣтла бѣлина и се качваше „горѣ на небото. Азъ се затърчахъ къмъ върха на гората, „видѣхъ святия старецъ, че сѣдѣше колѣнички на земята, „държеше си главата издигната и рѫцѣтѣ си протѣгнати къмъ „небото; изглеждаше като да се моли още, но го нѣмаше „вече! Два лъва излѣзоха отъ ближнитѣ канари и ми помог„наха да му изкопая гробъ за да го погреба; върхната му „дрѣха, съшиена отъ палмови листа, ми остана за наслѣдство“.

„По тоя начинъ ми разказа Антоний смъртьта на първия отшелникъ. Навървихме по пѫтя заедно и стигнахме въ монастиря, гдѣто се бѣше вече съставило онова опълчение, на което Павелъ ми бѣше извѣстилъ завоеванието. Единъ пустиножитель ме заведе въ Арсиное. Оттамъ веднага тръгнахъ *съ Птолемаидскитѣ* търговци. Като минавахъ прѣзъ

Азия, запрѣхъ се въ Святитѣ Мѣста, гдѣто познахъ благочестивата Елена[67], съпрѫга на Константия, мой великодушенъ покровитель и знаменитъ приятель. Послѣ посѣтихъ седемь тѣхъ църкви, които бѣше основалъ и просвѣтилъ Патмоский пророкъ: търпѣливата на Ефесъ, печалната на Смирна, пълната съ вѣра на Пергамъ, благодѣтелната на Ѳиатиръ, Сардийската, която бѣше турена въ реда на мъртвитѣ, Лаодикийската, която е длъжна да купува бѣли дрѣхи, и Филаделфийската, която е възлюбена отъ Оногова, Който притѣжава ключа на Давида. Имахъ честьта да срѣщна въ Византия младия князь Константина, който благоволи да ме прѣгърне въ обятията си и да ми повѣри обширнитѣ си планове[69]. Най-сетнѣ се върнахъ у дома си и ви видѣхъ, о мои родители, слѣдъ десеть годишно отсѫтствие пълно съ нещастия! Ако небото бѣше изпълнило желанията ми, азъ нещѣхъ да оставя по-вече врѣме прѣлестнитѣ долини и ридове на Аркадия: щастливъ се считамъ че прѣкарвамъ тукъ днитѣ си въ покаянието, и че ще заспя слѣдъ смъртьта си въ гроба на бащитѣ си!“

Тѣзи послѣдни думи туриха край на Евдоровия разказъ: старцитѣ, които го слушаха, стояха нѣколко врѣме мълчеливи. Лаѳенъ благодарѣше Бога вѫтрѣ въ сърдцето си че му е далъ такъвъ синъ; епископътъ Кириллъ нѣмаше вече нищо какво да каже на единъ младъ момъкъ, който изповѣдваше грѣховетѣ си съ толкова голѣма чистосърдечность; даже го и гледаше съ една смѣсь отъ уважение и очудване, като единъ изповѣдитель призованъ отъ небото за най-високитѣ прѣдназначения. Димодокусъ се бѣше почти уплашилъ отъ неизвѣстния языкъ и отъ свърхестественитѣ добродѣтели на Евдора. Тримата старци станаха съ едно величие, като трима царе, и влѣзоха въ срѣдната приемна стая на Лаѳена. Епископътъ Кириллъ, като принесе за Евдора страшната жертва, зема сбогомъ отъ гостоприемеца и се завърна въ Лакедемонъ. Евдоръ се оттегли въ пещерата, свидѣтелство на покаянието му. Димодокусъ оставя самъ съ дъщеря си, прѣгрѫща я нѣжно въ обятията си и ѝ говори съ едно скърбно прѣдчувствие:

„О моя дъщерйо, и ти ще бѫдешъ може би тъй нещастна, *защото* Юпитеръ се разполага съ нашитѣ сѫдби. Но ти *те подражавашъ* Евдора. Нещастията сѫ увеличили добро-

дѣтелитѣ на тоя младъ момъкъ. Най-рѣдкитѣ добродѣтели не сж всѣкога слѣдствия отъ онъзи бавна зрѣлость, която възрастьта докарва: неузрѣлий още гроздакъ, извиенъ откъмъ опашката си съ ржката на лозаря и повѣхнатъ на лозата, прѣди да дойде есеньта, дава най-сладкото вино въ виноградитѣ, които сж разположени около брѣговетѣ на Алфея и по Ериманѳийскитѣ стръмнини.

КРАЙ НА ЕДИНАДЕСЕТАТА КНИГА.

КНИГА ДВАНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Призование къмъ Святия-Духъ. Съзаклятие на демонитѣ противъ Църквата. Диоклитианъ издава заповѣдь за да се изброятъ Християнетѣ. Пероклей тръгва за Ахайя. Взаимното влюбване на Евдора и на Кимодока.

О Душе-Святий, незаходима на истината свѣтлино, която си распространена по цѣлата вселенна, и причино на всѣко благо и на всѣко добро! Ти, Който си оплодотворилъ обширната бездна, когато я си покривалъ съ могѫществепитѣ си крила, оплодотвори и моя умъ и вдигни отъ него, чрѣзъ лѫчезарния си блѣсъкъ, невѣжеството ми тъкмо въ това врѣме, когато имамъ голѣма нужда отъ твоята помощь; защото Ти, Който разточавашъ щедро небеснитѣ дарования отъ висотата на свещената Гора, която вижда върховетѣ на Аония да се павеждатъ низко при политѣ ѝ, съзърцавашъ онова непрѣстанно движепие на земнитѣ нѣща и онова человѣческо общество, въ които всичко се измѣнява, даже и началата, въ които доброто се обръща въ зло, и злото въ добро; Ти, Който ни просвѣщавашъ умствепитѣ очи за да знаемъ какъ да почитаме и да слушаме покорно божественния си Спаситель и Учитель, единосѫщния и равносилния Синъ на Бога-Отца, и да познаваме, ако и прѣзъ зърцало, великитѣ тайпства на небото, гледашъ съ съжалѣние и прѣзрѣние къмъ важнитѣ земни длъжности, които прѣвъзгордяватъ сърдцата ни и помрачаватъ душевнитѣ ни сили, и къмъ празднитѣ почести, *които ни пещастно* развращаватъ; Ти, Който си всичкий животъ *и източникъ* на живота, промислитель на всичко и все-

милостивъ Богъ, застрашавашъ съ унищожение придобиената чрѣзъ злоумия и злодѣяния власть; Ти, Който си прѣмждръ и всемогащъ, всеначаленъ и всевѣдущъ, неизмѣнимъ и неописанъ, утѣшавашъ изкупеното ни чрѣзъ добродѣтели нещастие; Ти, ако и да си невидимъ, виждашъ обаче различнитѣ страсти на земнитѣ жители, безчестнитѣ имъ страхове, низкитѣ имъ и злобни ненависти, заинтересуванитѣ имъ желания, кратковрѣменнитѣ имъ радости и дълговрѣменнитѣ имъ тѫги и неприятности: о Душе създателний, утѣшителний и всещедрий, Който произхождашъ отъ Бога-Отца неизреченно и непонятно и проникнувашъ въ всички тѣзи нищожности, и Който сгорѣщавашъ нашитѣ студени сърдца, и ги сближавашъ до небото когато се отдалечаватъ отъ него, позволи на моя духъ, който отъ само-себе си не може нищо друго да ме научи, освѣнъ заблуждението, да се приближи до тебе за да намѣри въ Тебе истината. Разпръсни, като димъ, тъмнината, която ме осѣнява; избави ме отъ всѣко нападение и коварство на лукавия человѣчески врагъ, въодушеви и съживи отслабнѣлия ми гласъ въ всичко що имамъ намѣрение да разкажа: прѣблагий Всецарю, Който ми си подарилъ сѫществование, дишане, умъ и мисляне, чрѣзъ което да познавамъ прѣбожествената и единосѫщна Троица и да вѣрувамъ въ Тебе прѣдвѣчната Духа, въ безначалния Отецъ и въ събезначалното Негово Слово, ще ме направишъ твърдѣ много щастливъ, ако ми подаришъ възможността да поомегча съ очарователни изражения страшния ужасъ и грозната отвратителность на картината, въ която мисля да опиша злитѣ съвѣщания на лукавитѣ демони и направенитѣ противъ вѣрнитѣ злини, като прѣдставя въ нея съ живи изображения чудесата на Твоята любовь.

Духоветѣ на мрака, поставени отъ началницитѣ си на опрѣдѣленитѣ стражи, пришепнуватъ съ зловрѣдното си духване по всичкитѣ страни раздора, страха, ужаса и трепета противъ христианското име. Въ самия Римъ раздразняватъ страститѣ на началницитѣ и на императорскитѣ министри. Демонътъ на сладострастието, Астароѳъ, прѣдставлява непрѣстанно прѣкрасното лице на доброоката невинна Омирова дѣвица въ въображението на Иероклея. Дава на тоя плѣнителенъ *призракъ всичкитѣ* очарователни прѣлести, които от-

сѫтствието и възпоминанието прибавятъ на прѣвъзходната хубость. Сатаната възбужда тайно властолюбието на Галерия: изображава му въ ума, че вѣрнитѣ сѫ тѣсно привързани къмъ Диоклитиана, като единствена подпорка, която крѣпи устарѣлия императоръ на трона му. Ахайский управитель, Иероклей, отстѫпникътъ на Евангелския законъ и прѣданията на демона на лъжливата философия и на бозбожеското учение, надѫхва и насърдчава буйния цесарь въ ненавистьта противъ поклонницитѣ на истинския Богъ. Майката на Галерия се оплаква на сина си, че ученицитѣ на кръста се ругаятъ съ нейнитѣ идолопоклонски жертви и отказватъ да се молятъ на полскитѣ божества за сина ѝ. Както когато нѣкой мършоядецъ ястребъ, дива крилата въ горитѣ рожба, се спуща възъ нѣкой кротъкъ гълѫбъ, който тихо утолява жаждата си отъ нѣкоя течна и бистра вода, и въ това врѣме лешоядната птица се хвърля за да го сграбчи съ остритѣ си нокти, тогава други ястреби, които стоятъ на една висока скала и гледатъ, на часа изпущатъ силни крѣсъци, чрѣзъ които го подщрекаватъ да разкѫса и да изяде нещастната си жертва; тъй и Галерий, който иска да унищожи религията на Иисуса Христа, отъ майка си и отъ нечестивия Иероклей още по̀-вече се насърдчава въ страшнитѣ клането на вѣрнитѣ. Упоенъ отъ побѣдитѣ си надъ Парѳитѣ, Галерий, слѣдъ като довлече подиръ себе си раскошностьта и развратата на Азия и скрои най-властолюбивитѣ планове, обрѣмени стареца Диоклитиана съ утекчителнитѣ си оплаквания и заплашвания и му говорѝ:

„Августѣйший императоре, що чакашъ още, та не наказвашъ едно омразно племе, което твоята опасна благость оставя да се умножава въ империята? Нашитѣ храмове сѫ останали пусти, моята майка е обидена, а твоята съпрѫга развратена. Одързости се да поразишъ непокорнитѣ си и бунтуѫщи се поданници: тогава ще намѣришъ въ тѣхнитѣ имѣния богати срѣдства, отъ каквито се лишавашъ, и съ това ще направишъ едно справедливо дѣло, което ще бѫде угодно на боговетѣ“.

Диоклитианъ бѣше единъ добъръ князь, украсенъ съ умѣренность и съ благоразумие; заматорѣлата му възрасть го *правѣше още по̀-благосклоненъ*, по̀-благоразуменъ и по̀-милостивъ къмъ народитѣ на империята си: тъй едно старо дърво

си навежда надолу гранкитѣ и си спуща плодоветѣ по-близу до земята за да си набере отъ тѣхъ по-лесно всѣки единъ, който е гладенъ. Но крайното сребролюбие, което стѣснява и ограничава сърдцето, и суевѣрието, което го развълнува и развали, повредѣдаха благороднитѣ качества на Диоклитиана. Той си допустна да се плѣни и да се разврати отъ надеждата, че у вѣрнитѣ ще намѣри богати съкровища. Марцеллинъ, римский святитель на вѣрнитѣ, прие заповѣдь да прѣдаде на идолопоклонскитѣ храмове богатствата на новото вѣроизповѣдание. Самъ императорътъ отива въ Църквата, гдѣто сж били събрани мнимитѣ богатства. Вратитѣ на Църквата се отварятъ: императорътъ влиза и не вижда нищо друго, освѣнъ една безбройна тълпа отъ человѣци бѣдни, болни и сираци.

„Княже“, му рече пастирътъ на римскитѣ Християне, „ето тѣзи сж богатитѣ съкровища на Църквата, скжпитѣ украшения, драгоцѣннитѣ съсждове и златнитѣ коронни на Иисуса Христа“.

Тойзи суровъ, но умилителенъ урокъ, направи да се покърти сърдцето и да почервенѣе лицето на императора. Всѣки единъ монархъ е извънредно страшенъ, когато се побѣди отъ великодушието на нѣкой благороденъ неговъ подданникъ: могжеството, чрѣзъ единъ високъ инстинктъ, показва стръмление и желание къмъ добродѣтелта, както мжжествената младость се мисли достойна за хубостьта: тѣжко и горко на оногова, който ще се осмѣли да му покаже качествата или дарбитѣ, отъ които се лишава.

Сатаната се възползува въ тъзи минута отъ тъзи слабость, и веднага започна да увеличава памятозлобието на Диоклитиана съ всичкитѣ душевни разтревожвания, причинени отъ слѣпото суевѣрие. Ту биватъ изведнжжъ спрѣни жертвоприношенията, и жрецитѣ обявяватъ, че присжтствието на Християнетѣ отдалечава боговетѣ отъ отечеството; ту черний дробъ на заколенитѣ жертви се вижда безъ глава; ту чрѣвата имъ, посипани съ възчерни пятна, показватъ само гибелни признаци; ту божествата, лѣгнати възъ одаритѣ си въ публичнитѣ мѣста, сърдито си отвръщатъ очитѣ; ту вратитѣ на капищата се отварятъ отъ само-себе; ту викове отъ разбъркани гласове се слушатъ гърмеливо въ священитѣ пещери; *на всѣка минута се носи* въ Римъ извѣстие за нѣкое ново

чудо: Нилъ прѣстанва да търкаля водитѣ си; молнията цѣпи въздуха и силно гърми, земята се тресе, волканитѣ изблюватъ пламъци; чумата и гладътъ опустошаватъ областитѣ на истокъ; западъ е разбърканъ отъ опасни мятежи и отъ чужди войни: всичко се приписва на нечестивостьта на Христианетѣ.

Въ широката ограда на Диоклитиановия дворецъ[1], всрѣдъ градината при Θермитѣ, се издигаше високо единъ кипариссъ, който се напояваше отъ единъ хладенъ изворъ. До тоя кипариссъ се намираше единъ жертвенникъ, посвятенъ на Ромула. Изведнѫжъ една змия, на която гърбътъ бѣше нашаренъ съ кървави пятна, излиза свирящемъ изподъ жертвенника, и се обвива около стъблото на кипариссa. Между листата на най-високата вѣйка три новоопилени врабчета лѣжаха спокойно въ своето гнѣздо: страшний драконъ ги поглъща; желната имъ майка охкащемъ лѣти наоколо; немилостивата влѣчуга скоро и нея сграбчува за крилата ѝ и я обгръща, въпрѣки жалостнитѣ ѝ циркания, и поглъща и нея. Диоклитианъ, уплашенъ отъ това чудо, заповѣдва да се повика главний гадатель Тагисъ. Тойзи тайно подкупенъ отъ Галерия гадатель и фанатиченъ убожатель на идолитѣ се извиква:

„О княже! драконътъ прѣдставлява новата религия, която се готви да съсипе и да унищожи двамата цесари и господаря на империята. Бързай скоро да отблъснешъ послѣдствията, които ще произлѣзатъ отъ небесния гнѣвъ; да накажешъ строго враговетѣ на боговетѣ“.

Въ това врѣме Всемогѫщий зима въ рѫката си златнитѣ кѫпони[2], въ които се полагатъ сѫдбинитѣ на царетѣ и на империитѣ: сѫдбината на Диоклитиана се намѣри легка, защото кобилицата я издигна съ блюдото на горѣ. Въ тъзи минута императорътъ, отхвърленъ, почувствува нѣщо извънредно: чини му се че щастието му го оставя, и че Паркитѣ, лъжливи божества, които той почита, бързатъ да изпрѣдатъ по-скоро жицата на днитѣ му. Една часть отъ благоразумието, което естественно имаше, изчезва отъ него. Не може вече да познава толкова ясно человѣцитѣ и тѣхнитѣ страсти; оставя се да го водятъ и влѣкатъ по своитѣ прищѣвки окрѫжѫщитѣ го: заповѣдва наложително на христианскитѣ оффицери[3] *въ двореца* си да приносятъ жертви на боговетѣ, и

издава указъ да се направи точно изброяване на вѣрнитѣ въ цѣлата държава.

Галерий се возхищава отъ радость. Както нѣкой лозарь, притѣжатель на много хубава земя въ долинитѣ на Тмолусъ[4], се разхожда посрѣдъ лозитѣ на цвѣтущето си многоплодно лозе, и прави вече смѣтка на бистрото и пивко вино, съ което ще се пълнятъ плоскитѣ стъклѣници на царетѣ или священитѣ чаши на жертвенницитѣ: тъй и Галерий надѣжно си въобразява, че ще текатъ пороитѣ на драгоцѣнната кръвь, която цвѣтущето Християнство му прѣдсказва. Проконсулитѣ, прѣфектитѣ и главнитѣ управители на областитѣ оставятъ двореца за да отидатъ да турятъ въ изпълнение приказа на Диоклитиана. Иероклей цѣлувна смиренно низката пола на Галериевата тога, и, като позавзе малко силитѣ си, както нѣкой, когато е въ намѣрение да се жертвува за добродѣтелта, позволи си да вдигне къмъ цесаря покоренъ погледъ и да му говори:

„Чадо на Юпитера[5], княже величественний, любителю на мждростьта! азъ тръгвамъ за Ахайя. Отивамъ да започна наказанието на ония възмутители, които хулятъ твоята вѣчность. Но, о цесарю, ти, който си моето пълно щастие и моитѣ богове, позволи ми да ти се изразя свободно. Всѣки единъ мждръ человѣкъ, даже и въ опасностьта на днитѣ си, длъженъ е да казва цѣлата истина на своя любимъ господарь: великий императоръ никакъ вече не показва доволно постоянство противъ омразнитѣ человѣци. Да се осмѣля ли да си кажа правото, безъ да привлѣка върху себе си твоя гнѣвъ? Ако ослабнѣлитѣ му отъ прѣкарана възрасть ржцѣ изпустнатъ ременитѣ на държавата, Галерий, побѣдительтъ на Парѳитѣ, не е ли достоенъ да се възкачи на трона на всемірната империя? Но, о мой герое, пази себе си отъ враговетѣ, които те обкржаватъ! Дороѳей, началникътъ на палатната стража, е Християнинъ. Откогато единъ бунтовникъ Аркадиецъ се е вмъкналъ въ двореца, оттогава самата императрица благоприятствува на нечестивитѣ Християне. Младий князь Константинъ, о какъвъ срамъ! колко голѣма жалость. . .“

Иероклей изведнжжъ си прѣсѣче думата, изсипа лукави едри сълзи и се показа дълбоко разтревоженъ и обезпокоенъ отъ *опасноститѣ, въ които* се намира цесарьтъ. Но тоя на-

чинъ разпалва въ сърдцето на тираннина владѣѭщитѣ въ сърдцето му двѣ страсти: властолюбието и свирѣпостьта, въ сѫщото врѣме полага основитѣ и на своето бѫдѫще величие: защото Иероклей не се радваше на никаква обичь и на никакво благоволение при императора, който естественно мразѣше софиститѣ, и за това не знаеше да ли ще може да получи нѣкога, прѣзъ царуването на Диоклитиана, почеститѣ които се надѣеше че ще получи отъ Галерия.

Припка бързо къмъ Таренто и се качва на единъ кокорабъ за да отиде въ Мессиния. Пламти отъ силно желание за да види пакъ брѣговетѣ на Гърция: тамъ Омировата дѣвица си отдѫхва спокойно; той мисли че ще може тамъ да удовлетвори въ сѫщото врѣме и любовьта си къмъ Кимодока и ненавистьта си къмъ Христианетѣ. Въпрѣки това, хитрий и лукавъ софистъ скрива чувствата си дълбоко въ сърдцето и, като прикрива пороцитѣ си съ присторени добродѣтели, думитѣ на мѫдростьта и на человѣколюбието излизатъ сладки като сотенъ медъ непрѣстанно отъ лукавитѣ му уста: тъй една глъбока вода, която покрива въ нѣдрата си шилести скали и глъбоки пропасти, често си разхубавява повърхностьта отъ отражението и отъ свѣтлината на небото.

Въ това врѣме демонитѣ, които желаятъ да се ускори разорението на Църквата, пущатъ на Ахайския проконсулъ благоприятенъ вѣтъръ. Непримиримий врагъ на Христианетѣ прѣминава скоро онова море, което едно врѣме бѣше видѣло да минава Алкивиадъ[6], когато очарованата Италия бѣше се затичала за да види най-красивия измежду Гърцитѣ. Иероклей видѣ вече отъ кораба да бѣгатъ градинитѣ на Алкиноя[7] и височинитѣ на Буѳротумъ[8], мѣста ближни и обезсмъртени отъ боговетѣ, които сѫ учители на лирата. Левкада, гдѣто любовнитѣ огневе на Лесбосската дѣвица дишатъ още[9], настръхналата отъ шилести скали Иѳака, покритий съ лѣсове Закинѳъ[10], и обичната на гълѫбитѣ Кефалиния[11], привличатъ едно слѣдъ друго погледитѣ на римския проконсулъ. Открива двата малки Строфадски острови, нечистото жилище на харпия Келена[12], и скоро привѣтствува далечнитѣ планини на Илида. Заповѣдва на моряцитѣ да обърнатъ носа на кораба къмъ *изтокъ*. Допира се до пѣсъкливия брѣгъ, гдѣто Несторъ бѣше принесълъ една хекатомба на Нептуна, когато Телемахъ го

бѣше попиталъ, да ли знае нѣщо за равния съ боговетѣ по мждростьта си Одиссей. Оставя на дѣсно Пилосъ, Сфактирия и Меѳонъ; влиза въ Мессинийския заливъ, и бързоплаващий му корабъ, като оставя горчивосоленитѣ води, спира най-сетнѣ тичането си въ тихитѣ води на Памисуса.

Въ това врѣме, когато Иероклей се приближаваше до отечеството на боговетѣ и на героитѣ, като нѣкой извисенъ надъ морето черенъ облакъ, ангелътъ на святата любовь бѣше слѣзналъ въ пещерата на Ласѳеновия синъ: тъй мнимий синъ на Анания прѣдложилъ себе си за водитель на младия Товия да го заведе при дъщерята на Рагуила. Когато Богъ иска да вдахне въ сърдцето на человѣка онъзи безпорочна ревность, отъ която излизатъ чудесата на добродѣтелта, тогава изпровожда най-красивия отъ небеснитѣ духове, и му повѣрява тъзи важна длъжность. Уриилъ е името на тоя духъ; той съ едната си ржка държи златна стрѣла, изтеглена отъ колчана на Господа, а съ другата — една свѣщь запалена отъ вѣчната молния. Неговото рождение не е било пò-напрѣдъ отъ сътворението на вселенната: родилъ се е въ едно и сжщо врѣме съ Ева, въ онъзи минута, когато първата жена си отворила очитѣ въ появившата се неотдавна видѣлина. Творческото могжество изсипало върху тоя огненъ херувимъ една смѣсь отъ плѣнителнитѣ женски прѣлести на человѣческата първа майка и отъ мжжкитѣ хубости на първия человѣчески прародитель: на лицето му се показватъ усмивката на срамежливостьта и острозрителний погледъ на небесенъ духовенъ служитель. Всѣки, който се поразява отъ неговата божествена стрѣла или се нагорява отъ небесната му свѣщь, прѣгржща съ възторгъ най-героическитѣ самоотвержения, най-опаснитѣ прѣдприятия и най-жалостнитѣ пожертвования. Нараненото по тоя начинъ сърдце изпитва всичкитѣ изтънченности на чувствата; неговата нѣжность се увеличава въ сълзитѣ и се избавя отъ удовлетворителнитѣ похоти. Любовьта не е никакъ за едно такво сърдце наклонность ограничена и нищожна, а е едно великодушно и строго стръмление, на което благородното послѣдствие е да даде животъ на безсмъртни сжщества.

Ангелътъ на святата любовь запаля въ сърдцето на Ласѳе-
новия синъ единъ непротивостоимъ жежъкъ пламъкъ: кажщий се

Християнинъ почувствува че има силенъ огънь подъ власената си риза, и че прѣдметътъ на силното му желание е една нехристианка дѣвица! Възпоминанието на миналитѣ му заблуждения обезпокояватъ тревожно Евдора: бои се да не падне пакъ въ погрѣшкитѣ на първата си младость; мисли да избѣгне нѣкждѣ на далечъ, за да се скрие отъ угрозяющата го опасность: тъй, когато не е още избухнала бурята въ морето, всичко покрай брѣговетѣ се вижда тихо, и неблагоразумнитѣ мореци дързнуватъ да отвиятъ платната на корабитѣ си и да ги опѣнатъ, за да тръгнатъ отъ пристанището; но въ това врѣме опитний отъ дълги години риболовецъ си клати главата отъ риболовната си малка ладийка въ знакъ, че неодобрява тѣхното тръгване, и, като налѣга съ силнитѣ си ржцѣ веслата, бърза скоро да остави откритото безъ завѣтъ море и да влѣзне подъ завѣтрената стрѣха на нѣкоя канара. Въ това врѣме една искра отъ истинска любовь се вмѫква за първъ пѫть въ гржditѣ на Евдора. Ласѳеновий синъ се удивлява за хладностьта на чувствата си и за важностьта на плановетѣ си, които съ толкова различни отъ онѣзи смѣли желания, отъ онѣзи легки мисли, които едно врѣме показвалъ къмъ привързанноститѣ си. Ахъ! дано да можеше да повърне въ Иисуса Христа онъзи идолопоклонка; и, като я земе за своя съпрѫга, да й отвори въ едно и сѫщо врѣме вратитѣ на небото и вратитѣ на невѣстинската спалня! Какво голѣмо щастие за единъ Християнинъ!

Слънцето се бѣше вече навело надолѣ и започваше да потѫва въ морскитѣ води на Плеадитѣ, седемь тѣхъ дъщери на Океана, и да позлатява съ послѣднитѣ си лъчи Блаженитѣ Острови. Димодокусъ въ това врѣме поиска да остави християнското сѣмейство: но Ласѳенъ му прѣднапомни че нощьта е пълна съ коварни примки и съ опасни срѣщи. Омировий жрецъ склонява да почака при гостоприемника си завръщането на утрѣнната Заря. Когато се той оттегли въ опрѣдѣлената за него спалня, дъщеря му Кимодока прѣкарваше повторно въ ума си онова, което бѣше хванала съ ума си отъ историята на Евдора: ланититѣ й бѣха румѣни и очитѣ й свѣтли отъ единъ неизвѣстенъ пламъкъ: пламналото й безсъние иска да изпѫди най-сетнѣ жрицата на Музитѣ отъ лѣглото й. Тя се вдига: иска да подиша нощния прох-

ладенъ вѣтрецъ, и слиза долѣ въ градинитѣ, които сж при политѣ на планината.

Мѣсечината, обѣсена всрѣдъ небото надъ Аркадия, бѣше почти, като слънцето, една уединена звѣзда всрѣдъ еѳернитѣ полета: блѣсъкътъ на лжчитѣ ѝ правѣше да мижи свѣтлината на окржжающитѣ я съзвѣздия, или съвършенно тѣ да се не виждатъ; нѣкои отъ тѣхъ се показваха тукъ-тамъ съ слаба свѣтлина въ обширното пространство: твърдьта, съ ясната си синьота тъй насѣяна съ нѣколко звѣзди, приличаше на ясносиня постеля насипана съ росни бисери. Високитѣ върхове на Килина, могилнитѣ хълмове на Фолоя и на Телфуса, лѣсоветѣ на Анемоса и на Фаланѳа, образуваха отъ всичкитѣ страни единъ размжтенъ и пъленъ съ изпарения хоризонтъ. Слушаше се далечното шумно съзвучие на пороитѣ и на изворитѣ, които течаха надолѣ отъ Аркадийскитѣ планини. Въ долината, гдѣто се виждаха да блѣщатъ водитѣ, Алфей изглеждаше като да слѣдува още стжпкитѣ на Ареѳуса. Зефиръ̀тъ духаше и клатѣше легкичко тръстикитѣ на Сиринкса, и Филомила пѣяше сладко въ лавровитѣ лѣсове на Дафна покрай рѣката Ладонъ.

Тъзи приятна и весела нощь напомня въ ума на Кимодока онъзи друга нощь, която ненадѣйно я бѣше завела при младия момъкъ, който приличаше на ловеца Евдимионъ. Когато Омировата дѣвица си напомняше това, сърдцето ѝ тупаше съ по̀-голѣма бързина. Прѣдставляваше си тя живо хубостьта, мжжественностьта и благородностьта на Ласѳеновия синъ[13], припомня си часа, въ който баща ѝ Димодокусъ бѣше произнесълъ нѣколко пжти името съпржгъ, когато говорѣлъ за Евдора. Какъ! за да се избави отъ Иероклея, за това ли трѣба да се лиши отъ приятноститѣ на хименея, и челото ѝ винжги да бжде прѣвързано съ лъскавата диадема, съ която се украсява цѣломждрената жрица? Никой смъртенъ, наистина, не е бивалъ до тогава доволно силенъ за да дързне да съедини своето щастие съ щастието на една дѣвица, къмъ която е ималъ пламенна любовь единъ нечестивъ управитель; но Евдоръ, онзи побѣдоносенъ и натоваренъ съ длъжности на империята герой, Евдоръ, онзи уважаванъ отъ Диоклимана, почитанъ отъ войницитѣ, обичанъ отъ князъ-наслѣдника на императорската власть, не може ли да бжде славенъ съпржгъ,

който да защищава и да покровителствува Кимодока? Ахъ! самитѣ Юпитеръ, Венера и Аморътъ сѫ довели младия герой при брѣговетѣ на Мессиния.

Кимодока пристѫпваше неволно пò-къмъ мѣстото, гдѣто Ласѳеновий синъ бѣше свършилъ разказа на историята си. Както, когато нѣкоя сърна пиринейска денемъ си почива съ пастуха вѫтрѣ въ нѣкоя долина, а пъкъ нощемъ се отдалечава отъ кошарата си и отива да търси обикновеното си пастбище, пастухътъ я намира утриньта подъ разцъвтеното дърво китисуса, което е избралъ за подслонъ: тъй и Омировата дъщеря се покачва малко по малко и отива къмъ пещерата, въ която обитава Аркадийский ловецъ. Тутакси съзира нѣщо като неподвижна сѣнка въ входа на пещерата; мисли че намира Евдора. Запира се; цѣла се облива съ стидливъ страхъ, тѣлото ѝ трепери и колѣнѣтѣ ѝ се прѣсичатъ; не може нито назадъ да се върне нито напрѣдъ да провърви. Въ пещерата бѣше сѫщий Ласѳеновъ синъ; той се молѣше обиколенъ съ знаковетѣ на покаянието си: власената риза, пепелътъ, и сѣдинявата глава на нѣкой мѫченикъ възбуждаха сълзитѣ на очитѣ му и въодушевляваха пò-живо вѣрата му. Тутакси слуша шумъ отъ стѫпки, обръща се и вижда не много далече прѣлестната дѣвица, готова да падне на земята; той се бързо затича за да ѝ помогне, поддържа я съ рѫцѣтѣ си и едвамъ се въздържа отъ да я стисне въ сърдцето си. Сега той не е вече онзи сериозенъ и строгъ Христианинъ, а человѣкъ който е пъленъ съ милость и съ нѣжность, и който горѣщо желае да привлѣче къмъ Бога една душа и да добие една отлична и благородна съпрѫга.

Както прилѣжателний земледѣлецъ и пастухъ занася полегка и кротко въ кошарата одрасканото си отъ кѫпинитѣ и отъ трънкитѣ ягне, тъй и Ласѳеновий синъ вдига съ рѫцѣтѣ си Кимодока, и я слага възъ единъ покритъ съ мъхъ камененъ столъ при входа на пещерата. Тогава дъщерята на Димодокуса съ треперящъ и граздавъ гласъ проговори:

„Евдоре, ще ми простишъ ли че азъ пакъ ти смутихъ тайноститѣ? Не зная какъвъ нѣкой богъ ме направи да се отклоня отъ своя пѫть, както ме бѣше направилъ да се отклоня отъ пѫтя си въ лѣса прѣзъ онъзи първа нощь“.

„Кимодоко“, отговори Евдоръ треперящемъ и той като

жрицата на Музитѣ, „тойзи богъ, който те е отклонилъ отъ твоя пѫть, и тогава и сега, е моятъ Богъ; Той те търси и може би да желае да те подари на мене“.

Омировата дѣвица му възрази:

„Твоята религия запрѣщава на младитѣ момци да се привързватъ къмъ младитѣ моми, и на младитѣ моми—да слѣдуватъ стѫпкитѣ на младитѣ момци: ти само тогава си ималъ любовь къмъ младитѣ моми, когато се бѣше отклонилъ отъ вѣрата на своя Богъ“.

Когато черноврежднатa Кимодока изрече тѣзи думи една ясна румѣнность облѣ бузитѣ ѝ; и Евдоръ се извика:

Ахъ! азъ никога не съмъ обичалъ млада мома когато съмъ оскърбявалъ своята религия. Почувствувамъ въ сърдцето си, че сега обичамъ по волята на своя Богъ“.

Цѣлителний балсамъ, който се сипува въ една люта рана, и прохладителната вода, която утолява силната жажда на умореннія пѫтникъ, иматъ по-малко очарователность за доброличната дѣвица отколкото тѣзи думи, които излѣтѣха отъ устата на Ласѳеновия синъ. Тѣ весело пронизаха сърдцето на Кимодока. Както двѣ праворастни млади тополи стоятъ извисени мълчеливо покрай нѣкой хладенъ изворъ, прѣзъ тиха лѣтна нощь, тъй и назначенитѣ отъ небото двама бѫдѫщи съпрѫзи стояха неподвижни и нѣми при входа на пещерата. Първо Кимодока прѣкрати мълчанието и започна да говори:

„Храбрий ратниче, извинявай за утекчителнитѣ въпроси на една проста Мессинианка. Никой не може да знае нѣщо, ако не се е училъ при нѣкой искусенъ учитель, или ако самитѣ богове не сѫ земали грижата да украсятъ неговия умъ съ нужнитѣ познания. Особенно една млада мома не може да знае нѣщо, ако не е отишла да се учи да везе и да шари политѣ на женскитѣ дрѣхи при другаркитѣ си, или ако не е посѣтила храмоветѣ и театритѣ. Колкото за мене, азъ никога не съмъ оставила баща си, който е любимъ жрецъ на безсмъртнитѣ богове. Кажи ми, понеже е възможно било въ твоята вѣра обичането, сѫществува ли въ нея християнска Венера? Има ли и тя, като нашата Венера, колесница и гълѫбе? Похотитѣ, любовническитѣ раздори, тайнитѣ свиждания[14], беззлобнитѣ измами, приятнитѣ смѣхории, които изненадватъ сърдцето на най-чувствителния человѣкъ, намиратъ

ли се скриени въ нейния поясъ тъй, както това разказватъ моитѣ божествени прадѣди? Гнѣвътъ на тъзи богиня страшенъ ли е[15]? Присилва ли младата мома да търси младото момче въ борбището[16], за да го вкара крадишкомъ подъ бащиновия си покривъ? Твоята Венера възвръща ли побърканния язикъ[17]? Полива ли жилитѣ съ горѣщъ огънь и съ смъртоносенъ студъ? Заставя ли поклонницитѣ си да употрѣбяватъ любовни пития[18] за да се доведе нѣкой извѣянъ любовникъ, който да възпѣе мѣсечината и да отблъсне чрѣзъ вълшебство нещастието отъ прага на вратата? Ти, Христианине, може би да не знаешъ, че Аморътъ[19] е синъ на Венера, че той е въ лѣсоветѣ възпитанъ съ млѣкото на дивитѣ звѣрове, че първий му лѫкъ е билъ направенъ отъ ясеново дърво, и първитѣ му стрѣли отъ кипариссъ, че сѣди възъ гърба на лъва, възъ задницата на центавра, възъ рамената на Херкулеса, че носи крила и една прѣвързка и че придружава Марса и Меркурия, т. е. красноречието и храбростьта?“

„Невѣрна Кимодоко“, отговори Евдоръ, „моята религия не благоприятствува никакъ на зловрѣднитѣ и пагубни страсти, но знае да дава чрѣзъ самата мѫдрость една таква възвишенность на душевнитѣ чувства, каквато вашата Венера никога не може да бѫде въ състояние да вдъхне. Коя религия е твоята[20], Кимодоко? Нищо друго по-непорочно и по-цѣломѫдрено отъ твоята душа нѣма, както и нищо по-невинно отъ твоя умъ нѣма, и обаче, кой человѣкъ не би те помислилъ, като те слуша когато говоришъ за боговетѣ си, че ти си твърдѣ искусна въ най-опаснитѣ мистерии? Баща ти, жрецъ на идолитѣ, е мислѣлъ че прави благочестиво дѣло когато те е възпиталъ въ почитането, изпълнението и принадлѣжноститѣ на обоготворенитѣ страсти. Единъ христианинъ би се боялъ да наскърби самата любовь чрѣзъ твърдѣ свободни изображения. Кимодоко, ако би могълъ да бѫда достоенъ за твоята нѣжна любовь, и би заслужвалъ да бѫда отбранъ съпрѫгъ на твоята невинность, азъ по-малко би пожелалъ да обичамъ въ твоето лице една съвършена жена отъ колкото самия Богъ, Който те е създалъ по своя образъ. Когато Всемогѫщий образувалъ първия человѣкъ[21] отъ тинята на земята, положилъ го въ една градина много по-прѣлестна и отъ Аркадийскитѣ сове. Скоро человѣкътъ бѣше почувствувалъ, че усамотѣнето

е твърдѣ тѣжко и много мжчно, и помолилъ Създателя да му даде другарка. Вѣчний изважда отсрѣдъ ребрата на Адама[22] едно божествено творение; нарекълъ го жена; тя станала съпруга на оногова, отъ плътьта и кръвьта на когото била земена. Адамъ се създалъ за да притѣжава силата и храбростьта, а Ева — подчиненностьта и прѣлестностьта; величието на душата, достойнството на характера, силата на разума и повелителностьта били дѣлътъ на първия; втората се наградила съ хубостьта, съ нѣжностьта и съ непрѣодолими очарования. Такъвъ е, Кимодоко, образецътъ на християнската жена. Ако ти склоняваше да я подражавашъ азъ би се постаралъ да те привлѣка къмъ себе си за ради всичкитѣ прѣлести, които привличатъ сърдцата; бихъ те земалъ за своя съпржга чрѣзъ една женитба[23] пълна съ справедливость, съ симпатия и съ милосърдие; царувалъ би надъ тебе, Кимодоко, защото мжжътъ е създаденъ за власть и за влияние, но би те обичалъ като виноградень гроздакъ, който би се намѣрилъ, при една голѣма жажда, въ нѣкоя горѣща и безводна пустиня. Ний, подобно на Патриарситѣ, ще бждемъ съединени за да оставимъ слѣдъ себе си домочадие, което да бжде наслѣдникъ на Иаковитѣ благословии: по тоя начинъ синътъ на Авраама[24] земà въ шатъра си дъщерята на Ваѳуила; той съ нея се толкова радувалъ, щото лесно забравилъ смъртьта на майка си.“

На тѣзи думи добровѣжднатa Омирова дѣвица излива отъ гължбинскитѣ си очи срамежливи и нѣжни сълзи.

„Юначе,“ му рече, „твоитѣ думи сж сладки като сотенъ медъ и пронизителни като остри стрѣли. Виждамъ много добрѣ че Християнетѣ знаятъ да говорятъ язика на сърдцето. Азъ имамъ въ душата си всичко онова, което каза ти. Нека бжде твоята религия и моя, зощото тя учи человѣцитѣ пòдобрѣ да обичатъ!“

Евдоръ, като започна да не слуша вече друго освѣнъ любовьта си и вѣрата си, се извика:

„Какъ! Ти говоришъ, Кимодоко, като да искашъ да бждешъ християнка; да, азъ тогава би отвелъ на небото единъ достоенъ ангелъ, една достойна другарка на моитѣ дни!“

Кимодока срамежливо и смиренно си наведе надолу доброкосменатa глава, и отговори:

„Азъ нѣма вече да дързна да говоря прѣди да ме научишъ съвършенно за Срамежливостьта[25]; тя е оставила земята заедно съ Немезиса; Християнетѣ ще я свалятъ отъ небото.“

Въ това врѣме едно малко помърдноване на Ласѳеновия синъ направи да се търколи на земята едно окачено на стѣната изображение на Иисуса Христа, разпнатъ на кръста; младата Мессинианка ненадѣйно изпустна единъ удивителенъ викъ, смѣсенъ съ уплашване.

„Това е изображението на моя Богъ,“ рече Евдоръ като вдигаше съ страхопочитание священото дърво, „на онзи Богъ, Който слѣзна въ гроба и възкръсна пъленъ се слава.“

Тутакси Омировата дѣвица изрече тѣзи думи:

„Твоятъ Богъ е прочее като онзи младъ и красивъ момъкъ на Арабия, когото оплакватъ женитѣ на града Библосъ, и който се е прѣнесълъ въ небесната свѣтлина по волята на Юпитера.“

Евдоръ чрѣзъ една тиха строгость и умѣрена острота възрази съ слѣдующитѣ думи:

„Кимодоко, ти единъ день ще разберешъ колко е нечестиво и осквърнително това сравнение: всрѣдъ срамнитѣ и развлѣчителни тайности, ти виждашъ тука чудеса на скромность, на умѣренность и на скърбь; виждашъ Сина на Всемогѫщия разпнатъ на кръстъ за да ни отвори небото и да повдигне на земята честьта на нещастието, на простотата и на невинностьта. Но покрай рѣката Ладонъ, подъ Аркадийскитѣ сѣнки, всрѣдъ една прѣлестна нощь, въ онова мѣсто гдѣто въображението на поетитѣ е положило любовьта и благополучието, какъ може духътъ на една дѣвица, посвятена за жрица на Музитѣ, да се спрѣ върху единъ толкова обширенъ прѣдметъ? При всичко това, дъщерйо на Димодокуса, строгитѣ разсѫждения на мислитѣ укрѣпяватъ въ сърдцето ни законнитѣ привязанности, и, като правятъ християнина способенъ да приеме всичкитѣ добродѣтели, правятъ го и достоенъ да бѫде обиченъ.“

Кимодока слушаше съ внимание тѣзи важни думи; но не зная какво едно удивително нѣщо влизаше вѫтрѣ въ

сърдцето ѝ. Чинѣше ѝ се че извѣднажъ отъ очитѣ ѝ пажда една прѣвързка и че тутакси вижда една далечна и много красива свѣтлина. Мждростьта, разумътъ, срамежливостьта и любовьта се явяватъ за първъ пѫть прѣдъ погледитѣ ѝ въ единъ неизвѣстенъ съѫзъ. Онъзи евангелска нажаленность, която Христианинътъ размѣсва съ всичкитѣ чувствования на живота, оний плачевенъ гласъ, когото изпуща отъ срѣдъ удоволствията, прѣстануваха да удивляватъ и да смущаватъ Омировата дѣвица. Евдоръ, като ѝ показва изображението на разпнатия Иисусъ-Христосъ, ѝ рече:

„Ето, тойзи е Богътъ на любовьта, на мира и на милосърдието, обаче тойзи Богъ се прѣслѣдва! О Кимодоко! азъ би могълъ само върху това всечестно изображение да приема твоето увѣрение, да ли ме мислишъ достоенъ да ти бѫда съпрѫгъ. Никога жертвенникътъ на твоитѣ идоли и стрѣлникътъ на твоя Аморъ нѣма да видятъ Христовия поклонитель съединенъ съ жрицата на Музитѣ“.

О, каква чудесна минута за Омировата доброродпа и благочувствена дѣвица! Кимодока минава отъ любострастнитѣ идеи на миѳологията веднага въ заклѣтата надъ изображението на разпнатия Иисусъ любь! Онѣзи нѣжни и тънкопръстни рѫцѣ, които никога не бѣха носили друго нищо, освѣнъ разноцвѣтнитѣ вѣнци на Музитѣ и повязкитѣ на жертвоприношенията, сега за първъ пѫть държатъ страшното знамение на человѣческото спасение! Кимодока, която ангелътъ на святата любовь наранѝ съ стрѣлата си, както бѣше наранилъ и Евдора, и която отъ едно непротивостоимо очарование се завлича, се обѣщава да изучи лесно християнската религия отъ владѣющия сърцето ѝ учитель.

„И да бѫдешъ моя съпрѫга!“ рече Евдора на срамежливата дѣвица, като ѝ стисна рѫцѣтѣ.

„И да бѫда твоя съпрѫга!“ повтори младата мома съ треперящъ гласъ.

Клѣтва нѣжна и приатна, която Кимодока изговаря прѣдъ Бога на сълзитѣ и на нещастието.

Тогава започнà да се слуша откъмъ върха на горитѣ сладкозвучнитѣ пѣсни на единъ пѣвчески хоръ, който зопочваше тържественния праздникъ на Луперкалитѣ[26] въ чес—

на бога Пана. Тойзи хоръ възпѣваше бога, покровителя на Аркадия, козеножния Панъ, ужаса на Нимфитѣ и изобрѣтателя на седмоцѣвната овчарска пищелка. Тѣзи пѣсни даваха извѣстието че утренната заря изгрѣва; тя осѣтляваше съ първата си лъча гроба на Епаминонда и върха на лѣса Пелагусъ[27] въ Мантинийскитѣ полета. Кимодока бърза да се завърне при баща си; отива и Евдоръ да събуди своя баща.

КРАЙ НА ДВАНАСЕТАТА КНИГА.

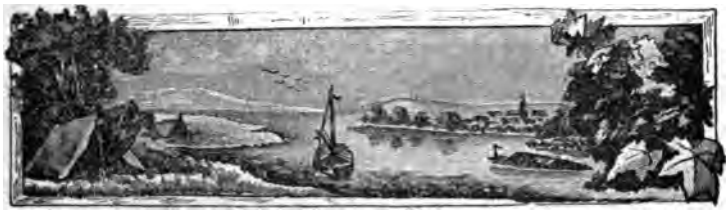

КНИГА ТРИНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Кимодока съобщава на баща си че желае да пригърне християнската религия и да бѫде съпрѫга на Евдорз. Нерѣшителността на Димодокуса. Бива извѣстно пристигването на Евдора въ Ахайя. Астароетъ напада Евдора, но се побѣждава отъ ангела на святата любовь. Димодокусъ склонява да даде дъщеря си за съпрѫга на Евдора, за да не бѫде прислѣдвана отъ Иероклея. Изброяването на Христианетѣ въ Аркадия. Иероклей обвинява Евдора при Диоклитиана. Кимодока и Димодокусъ тръгватъ за Лакедемонъ.

Омировий жрецъ бѣше започналъ вече да излива священо вино въ честь на утрѣнната заря, която отваряше малко-по малко съ румѣнитѣ си пръсте вратитѣ на истокъ и се издигаше весело и засмѣнно надъ морскитѣ води, като ги позлатяваше съ блѣсъка на лъчитѣ си, които се изблискваха отъ гънкитѣ на жълтовидната ѝ и тънкоизткана одежда. Димодокусъ привѣтствуваше тъзи дневна звѣзда, на която блѣсъкътъ дава видѣлина на стѫпкитѣ на пѫтника, и, като се наведе и пипна съ ржката си влажната отъ роса земя, започна да се приготовлява да остави вече гостолюбивия домъ на християнското сѣмейство. Кимодока, разтреперена отъ страхопочителни чувства, отъ сърдце безпокойно и отъ вдъхнатата ѝ свята любовь, изведнъжъ смутена се явява при баща си. Хвърля се въ обятията му; мъдрий старецъ лесно угажда причината на смущението, което започнало да обезпокоява и да мъчи младата жрица на Музитѣ; но понеже той не знаеше, да

ли и Ласѳеновий синъ сподѣля съ нея сѫщата любовь, се старае да утѣши чадото си съ слѣдующитѣ кротки и милни думи:

„Моя любезна щерко, кой ли богъ те е поразилъ? Виждамъ съ жалость че ти, на която младата и крѣхка възрасть не трѣба да знае нищо друго, освѣнъ какъ да се радва и да се смѣе нивинно, горчиви и тѫжни сълзи ронишъ! Каква скришна болика и тѣжка скърбь би могли да се вмъкнатъ въ твоето непорочно и невинно сърдце? О мое чадо! нека отидемъ скоро въ храмоветѣ на прѣдпазителнитѣ богове и въ обществото на мѫдърцитѣ, които повръщатъ на безпокойнитѣ ни души първото имъ спокойствие. Храмътъ на Лацинианска Юнона[1] е отворенъ отъ всичкитѣ страни, но вѣтроветѣ не издухватъ отъ оградата му пепела на жертвоприношението: такво трѣба да е и нашето сърдце: ако вѣянията на страститѣ проникватъ въ него, трѣба поне да не смущаватъ никога неразвълняемото и незмѣняемо спокойствие на неговия олтарь“.

Младата Мессинианка отговаря:

„О мой родителю, ти не знаешъ какво е нашето щастие! Евдоръ обича твоята дъщеря; той казва че желае да окачи надъ моята врата вѣнцитѣ на Хименея“.

Тутакси Димодокусъ се извика:

„О боже, изобрѣтателю на остроумнитѣ измами! да не ми си ослѣпилъ ума? Да те повѣрувамъ ли, о моя любезна дъщи? но истината могла ли би да прѣстане да бди надъ твоитѣ устни? Но защо да се удивлявамъ ако виждамъ, че те обича единъ толкова благороденъ герой? ти би се борила успѣшно съ нимфитѣ на Менелая за да добиешъ наградата на хубостьта, и Меркурий би те избралъ за гората Хелидорея[2]. Кажи ми щерко, какъ ти обади Аркадийский ловецъ че е билъ нараненъ отъ стрѣлитѣ на Амора, сина на Венера“?

Кимодока започва да разказва на баща си:

„Прѣзъ тъзи нощь искахъ азъ да възпѣя Музитѣ, за да прѣмахна отъ сърдцето си не зная какви едни тѣжки и пълни съ неприятни грижи мисли. Евдоръ, като единъ отъ онѣзи блѣстящи нощни призраци[3], които се използватъ отъ вратитѣ на Илисейскитѣ полски градини, ме срѣщна въ тъмнината. Хвана ме за ржката и ми рече: „Дѣвойко, азъ

желая, щото дѣцата на твоитѣ дѣца да сѣдятъ прѣзъ седемь поколѣния възъ скута на баща ти Димодокуса". Но тѣзи думи той ми изрази съ своя християнски язикъ, който ми се видѣ толко много по-добръ отъ нашия, щото азъ не мога никакъ да ти го разкажа. Говорй ми за своя Богъ. Тойзи неговъ Богъ обича онѣзи, които плачатъ и скърбятъ, и благославя нещастницитѣ, бѣднитѣ и сиротитѣ. Татко, тойзи Богъ ме очарова; ний нѣмаме между своитѣ богове нито единъ, който да е толкова благъ и толкова да обича да помага на своитѣ поклонници. Азъ трѣба да науча религията на Христианетѣ и да я практикувамъ, защото Ласѳеновий синъ не може да ме приеме за своя съпруга другояче, освѣнъ съ тѣзи условия".

Както вѣдрий Борей и мъгливий Югъ се каратъ за властьта надъ морето, и моряцитѣ се уморяватъ отъ обръщането по редъ на полѣгатото платно срѣща бурята: тъй и Димодокусъ устоява или отстжпва срѣща противнитѣ чувствования, които го вълнуватъ. Мисли съ радость въ ума си че Кимодока ще сложи възъ жертвенника на хименея безплодната гранка на цѣломждрената весталка, около която Омировото сѣмейство, готово вече да изгасне, ще види да цъвтатъ многобройни отраслъци на внуци и правнуци. Димодокусъ забѣлѣзваше въ Ласѳеновия синъ още и единъ знаменитъ и почтенъ зетъ, и главно единъ могжщъ покровитель на Кимодока противъ любимеца на Галерия; но скоро настръхва, като си наумява че дъщеря му ще остави отеческитѣ си богове и че ще бжде клѣтвопрѣстжпница на деветь тѣ Хеликонски сестри и на религията на божественния си прадѣдъ.

„Ахъ, моя щерко!" се извикваше плачещемъ, като я стискаше до сърцето си, „каква смѣсь отъ щастие и сълзи! Какво мжчно нѣщо ми ти каза! Какъ да се лиша азъ отъ тебе, и да се съглася въ това, което искашъ? Ти би оставила баща си за да отидешъ слѣдъ единъ Богъ, Който е чуждъ на нашитѣ прадѣди! Какъ! могли ли би да имаме ний двѣ религии? могли ли би да искаме отъ небото различни благоволения? Нашитѣ сърдца, като съставляватъ едно сърдце, какъ би могли да прѣстанемъ отъ да имаме само едно и сжщо жертвоприношение?"

Кимодока прѣкжсна думата на баща си и му рече:

„Татко, азъ никога нѣма да се откажа отъ тебе и нѣма да те оставя безъ нужната помощь. Никога моитѣ желания нѣма да бѫдатъ различни отъ твоитѣ! Като бѫда Христианка, ще живѣя пакъ съ тебе близу до твоя храмъ, и ще прѣговарямъ заедно съ тебе стиховетѣ на божественния си прадѣдъ.“

Омировий жрецъ заплаква съ тѣжки въздишки, хваща си достопочитаемата бѣла брада съ ржката, и тутакси изстръсва отъ гржditѣ си дъщеря си. Спуща се спѣшно и обикаля самъ кѫщата на Ласѳена, отива на върха на гората и търси съвѣтъ отъ боговетѣ; тъй едно врѣме високопарний орелъ на Алпитѣ лѣтѣлъ всрѣдъ облацитѣ прѣзъ едно бурно врѣме, и, като благовѣщъ прѣдсказатель на Римскитѣ сѫдбини, отивалъ да се научи, вѫтрѣ въ молнията, тайнитѣ намѣрения на небото. Димодокусъ, като вѫжда планинскитѣ върхове на Аркадия, забѣлѣжителни по жертвоприносителнитѣ служения на нѣкое божество, рони едри сълзи, и суевѣрието се готви да земе върхъ въ сърдцето му. Но какъ да се откаже отъ Евдора, като се е влюбила Кимодока въ него? Какъ да дързне да направи дъщеря си вѣчно нещастна? Богъ, Който слѣдва да продължава своитѣ намѣрения, съвършенно покорява сърдцето на Димодокуса и благоустроява щото, отеческата слабость да послужи за прославяването на неговитѣ избранници. Чрѣзъ едно дѣйствие на своето могѫщество прѣмахва окончателно съмнѣнностьта и нерѣшителностьта на Омировия жрецъ; прѣкратява боязнитѣ му, изображава му женидбата на Кимодока съ Евдора подъ видъ на най-щастливитѣ обстоятелства. Димодокусъ се връща и влиза въ кѫщата на Ласѳена; намира тамъ дъщеря си нажалена, и на часа се извиква:

„Не плачи, о ти, дѣвице, достойна за всѣко благополучие! Дано азъ, баща ти, да не бѫда никога причина да се ронятъ сълзи отъ очи, които обичамъ по-вече отъ сладката видѣлина на деня. Бѫди съпржга, щерко, на Евдора; дано новий твой Богъ не те отдѣли никога отъ баща ти!“

Въ това сѫщо врѣме и Евдоръ откриваше на баща си сѫщата тайна на сърдцето си.

„Синко“, рече съпржгътъ на Сепфора, „нека бѫде Кимодока Христианка! Направи я съучастница и снаслѣдница

на небесното царство; напомняй си често, че си длъженъ да си винаги снизходителенъ и любезенъ къмъ съпружата си".

Евдоръ, принуденъ отъ ангела на святата любовь, отива скоро при Димодокуса. Той мислѣше, че ще намѣри Омировия жрецъ самъ; вижда дъщерята въ обятията на баща ѝ. Не знаеше още да ли му е рѣшена сждбината: запира се. Димодокусъ го забѣлѣзва и му се извиква:

„Евдоре, ето твоята съпруга!"

Сълзи умилителни задавятъ гласа на трогнатия старецъ. Евдоръ се хвърля въ нозѣтѣ на новия си баща, въ сжщото врѣме държи пригърнати и колѣнѣтѣ на Кимодока. Ласоенъ съ съпружата си Сепфора и съ дъщеритѣ си въ тъзи минута внѣзапно дохожда при тѣхъ. Младитѣ Христианки, сестри на Евдора, се хвърлятъ върху шията на Омировата дѣвица и я прѣгръщатъ. Обсипватъ я съ милвания, наричатъ я двойна сестра, и като робиня на Иисуса Христа и като съпружа на своя братъ.

Кирилъ биде избранъ, съ общо съгласие, да хвърли първитѣ сѣмена на вѣрата въ сърдцето на бждущата катихуменка. Двѣтѣ сѣмейства се рѣшаватъ да отидатъ въ Спарта, за да може тамъ Прѣосвященний Лакедемонски епископъ да умножи уроцитѣ си и да ускори хименея на Кимодока.

Но въ това сжщо врѣме, когато небото продължава своитѣ планове, адътъ туря напълно въ дѣйствие своитѣ заканвания. Димодокусъ и Ласоенъ, едвамъ що се бѣха свързали въ сродство, чрѣзъ взаимни заклѣвания, и ето получаватъ за прѣстигването на Иероклея извѣстие, което хвърля въ ужасъ Мессинийскитѣ жители. Тогава би вий видѣли горкитѣ майки да стискатъ дъщеритѣ си въ грждитѣ си, игритѣ да се прѣкратяватъ, какъ то бива въ врѣмето на всеобщо нещастие, Църквата да се облича въ жалѣйна носия, даже и язичницитѣ да треперятъ отъ страхъ: такви сж всѣкога слѣдствията отъ появяването на злия человѣкъ.

Проконсулътъ, прѣдшествуванъ отъ ликторитѣ си, влиза въ града Мессина. Тоя часъ заповѣдва да се обнародва указътъ за изброяването на Християнетѣ. Както очитѣ на нѣкой вълкъ, когато обикаля съ хищнически намѣрения нѣкоя кошара, пламнуватъ и свѣтятъ отъ силенъ огънь прѣдъ многобройното стадо, което пасе въ нѣкое дебело пастбище, и отъ вида на

свцитѣ гладътъ му се раздразнява още пò вече, а язикътъ му, като излиза отъ заяѫщето му гърло, се вижда вече обагренъ отъ кръвьта, за която има силна жажда и се облизва отнапрѣдъ: тъй и мислитѣ на Иероклея, който е пъленъ съ ненависть противъ вѣрнитѣ, се възбуждатъ при входа на беззащитнитѣ дѣвици, на немощнитѣ дѣца и на вѣрното множество. Веднага заповѣдва да се събератъ всичкитѣ Христиане въ неговото сѫдилище.

Въ това врѣме, подбоденъ отъ най-опасния духъ на бездънния пъкълъ, се качва на върха на гората Иѳома. Разглежда съ очитѣ си многостълпнитѣ прустове на Омировия храмъ въ масличния лѣсъ. О каква неочакванность той не намира въ жертвенника пазителя на олтаря. Научава се че Димодокусъ съ дъщеря си е билъ на госте у Ласѳена, на когото сина Кимодока бѣше срѣщнала въ гѫститѣ лѣсове на Тайгетъ. На това неожидано извѣстие Иероклей си измѣнява лицето: хиляди разбъркани мисли се повдигатъ въ неговата зла душа, и въ себе си говори: „Ласѳенъ е най-богатий Христианинъ въ Гърция: той е баща на Евдора и силенъ врагъ на мене. Какъ е Евдоръ оставилъ войската на Констинтия, и се е завърналъ у дома си? Каква ли неизбѣжна сѫдба го е довела пакъ при тѣзи брѣгове за да прави още спѫнки на моитѣ планове? Могълъ ли би да се приближи до сърдцето на Кимодока? . . . Иероклей слѣдъ тѣзи мисли, пламнува отъ силенъ огънь, който му се запали въ сърдцето и се старае да си обясни тѣзи подозрителни мисли, и безпокойствието, което го подяжда, не му допуща никакво замедляване.

Не много далече отъ уединената кѫща на Ласѳена, близу до развалинитѣ на единъ язически храмъ, когото едно врѣме Орестъ бѣше посвятилъ на Грациитѣ и на Фуриитѣ[4], се виждаше издигнатъ единъ великолѣпенъ палатъ. Иероклей го бѣше съградилъ пострѣдствомъ едного отъ потомцитѣ на архитекта Иктина[5] и на Фидия, когато за първъ пѫть си бѣше наумилъ да грабне Кимодока отъ баща ѝ, и послѣ да скрие невинната си жертва въ това прѣлестно жилище. Но понеже тогава билъ повиканъ отъ двореца на Императоритѣ за да отиде въ Римъ, нѣмалъ врѣме да извърши мрачния си планъ. Сега, като се завърна, иска да отиде въ тоя палатъ; заповѣдва да се доведатъ тамъ Христианетѣ отъ

цѣла Аркадия и да се запишатъ имената на всички. Като съсѣдъ на Ласѳеновия домъ, се надѣе че по тоя начинъ ще види по-скоро Кимодока, и ще открие за коя цѣль е била отведена жрицата на Музитѣ въ кѫщата на Христовия поклонникъ.

Мълвата, която е по-бърза и отъ молнията, веднага извѣсти навсѣкѫдѣ отъ върховетѣ на Апесанта[6], гора убожавана отъ Арголидскитѣ жители, до Миса на Малея[7], който вижда уморенитѣ звѣзди да се почиватъ на върха му, че Иерокей е пристигналъ. Раказва въ сѫщото врѣме и за мѫкитѣ, които Христианетѣ се заплашватъ: Димодокусъ настърхва отъ тѣхъ и си мисли: да ли бива да допустне на дъщеря си да приеме една религия, която е обиколена съ толкова грозни опасности? Но си мисли още и това: може ли да наруши клѣтвитѣ си? Бива ли да причини крайна скърбъ на Кимодока, която постоянствува да иска Евдора за съпрѫгъ?

Такви бурни мисли се повдигатъ и въ сърдцето на Евдора; демонитѣ му отварятъ една тайна борба. Тѣ, съ надежда че ще го развратятъ, въоружаватъ противъ него великодушието на собственитѣ негови чувства. Завеждането на една душа при Бога, въпрѣки всичкитѣ опасности и спѫнки, е най-голѣмото благополучие за единъ християнинъ; но Евдоръ не срѣща още тъзи пламена ревность и тъзи благородна мѫжественность. Адътъ, който постоянно желае да произвожда гибелни съперничества, но се бои да види Кимодока да прѣминава подъ игото на кръста, се старае по кой начинъ да помрачи вѣрата на Ласѳеновия синъ. Сатаната повиква Астароѳъ, заповѣдва му да нападне младия християнинъ, па когото въ много други случаи е надвилъ, и да го изтръгне отъ властьта на ангела, който е покровителтъ на святата любовь.

Тутакси демонътъ на сластолюбието се натоварва съ всичкитѣ очарования. Зима въ рѫката си единъ благовоненъ свѣщникъ съ запалена свѣщь и минава прѣзъ Аркадийскитѣ лѣсове. Зефиритѣ разлюлѣватъ легкичко пламъка на свѣщьта. Магический призракъ произвожда по стѫпкитѣ си безбройни обайвания. Природата изглежда като да се съживява отъ неговото появяване, гълѫбътъ гугучи, славейчето въздъхнува, еленътъ кричи слѣдъ легкоходната си другарка. Прѣлъстителнитѣ духове, нимфитѣ и

самовилитѣ, които очароваватъ лѣсоветѣ на Алфея, разтварятъ изнѣженитѣ дѫбове и се подаватъ тукъ-тамъ главитѣ. Къмъ върха на дърветата се слушатъ тайнствени гласове, а пъкъ полскитѣ богини, накитени съ цвѣтни огърлици, играятъ хоро около сластолюбивия демонъ[8].

Астарооъ влиза въ пещерата на Евдора, и започва да му вдъхва мисли на една чисто человѣческа любовь, и му говори съвършенно полегка:

„Евдоре, ти може да умрешъ за своя Богъ, ако те Той призовава; но какъ ти допуща сърдцето да хвърлишъ добровѣждната и краснолична Кимодока въ своитѣ нещастия? Вижъ онѣзи гълѫбински очи, които изпущатъ искри, онѣзи бѣли гърди, които възбуждатъ желания: слѣдователно желаешъ ли да се подгърбятъ грациитѣ подъ тѣжнината на веригитѣ? Ахъ! колко по́-благоразуменъ ти ще бѫдешъ, ако омекчишъ жестоката си доблесть! Остави на Кимодока да се занимава съ своитѣ си остроумни басни: небото ще пламне ли отъ гнѣвъ, че твоята съпрѫга, или ако го желаешъ, твоята любовница, ще разхвърли нѣколко цвѣтя въ красивитѣ жертвеници на Музитѣ и ще попѣе поетическитѣ въображения на прадѣда си Омира? Смили се, юначе, надъ младостьта и хубостьта. Ти не си билъ всѣкога толкова жестокосърдеченъ и немилостивенъ варваринъ“.

Такви сѫ опаснитѣ внушения на мрачния духъ. Въ сѫщото врѣме, съ весело лице и съ измѣнническа подсмивка, хвърля срѣща Евдора едни такви остропронизителни стрѣли, съ каквито едно врѣме бѣше пронизълъ най-мѫдрия между царетѣ на избранния народъ. Ангелътъ обаче на святата любовь закриля сина на Ласоева. Срѣща пламъцитѣ на чувствата му противопоставя пламъцитѣ на душата, срѣща кратковрѣменната нѣжна любовь — вѣчната любовь. Съ едно чисто духнуване повръща назадъ стрѣлитѣ на сластолюбивия демонъ обезсилени и притѫпени отъ козената риза на Евдора, като отъ нѣкой елмазенъ щитъ.

Обаче въ тъзи минута лъжливата слава на свѣта и една още лишена отъ смѣлость привързанность, зиматъ върхъ въ сърдцето на каѫщия се войникъ. Никакъ той не желае даже нито да се помисли че се е отнесълъ злоупотрѣбително съ думата

на Димодокуса; бои се само да не изложи Кимодока въ опасность. Намира Омировия жрецъ и му говори:

„Уважаемий мой старче, ида да те освободя отъ дадената клѣтва. Моитѣ дни щѣха да бѫдатъ щастливи ако виждахъ Кимодока християнка, и приемахъ ржката ѝ въ жертвенника на истинския Богъ; но сега скоро ще бѫде изброяването на избраното стадо. Ако и да не показва това изброяване още нищо гибелно, твоитѣ чувства може би да се обезпокояватъ, и бѫдещето почива въ лоното на Бога: нега бѫде свободенъ красивий подаръкъ, когото благоизволявашъ да ми принесешъ, и твоята свободна воля нека сама разположи участьта на Кимодока и щастието на моя животъ“.

Чувствителний старецъ, трогнатъ до проливане горчиви сълзи, въ отговоръ му рече тѣзи лѣтящи думи:

Доблественний ратоборче, нѣкой богъ ти е вдъхналъ вжтрѣ въ сърдцето великодушието на първовремешнитѣ царе; и когато твоята родителка ти е дала видѣлината на деня всрѣдъ лавровитѣ вѣнци и священитѣ привръзки[9], тогава самъ Юпитеръ ти е вложилъ въ гръдитѣ благородното сърдце! О мой сине! какво искашъ да направя? Ти твърдѣ добрѣ знаешъ колко обичамъ азъ дъщеря си! Не е ли възможно да ти бѫде тя съпружа безъ да приеме вѣрата на Християнетѣ? По тоя начинъ ще се избавимъ отъ всичкитѣ страхове, и, безъ да изложишъ Кимодока на нови опасности, ти ще я закриляшъ отъ нечестивия Иероклей“.

„Евдоръ, трогнатъ сѫщо като него, нажалено му отговаря:

„О уважаемий старче! азъ мога, чрѣзъ онъзи свърхчеловѣчна сила, да се откажа отъ любовьта на твоята щерка; при това бѫди увѣренъ, че никой Християнинъ не може да земе за съпруга една дѣвица, която е опятнена съ кръвьта на идолопоклонскитѣ жертвоприношения. Кое отъ священитѣ лица би склонило да благослови при кръста съединението на ада съ небото? Моятъ бѫдещъ синъ бива ли да чуе надъ люлката си името на Богочеловѣка Иисуса Христа и името на Юпитера? Коя ще даде уроци на моята дъщеря, прѣчистата Дѣва Мария ли или любострастната и безсрамна Венера? Старче, нашитѣ закони възбраняватъ намъ да се съединяваме въ браченъ съюзъ съ жени, които сѫ чужди на религията на Израилский Богъ: ний искаме жени такви, които да участву-

ватъ въ опасноститѣ ни и въ всичкитѣ ни нещастия на тоя животъ, и които да можемъ да видимъ пакъ на небото слѣдъ смъртьта си“.

Кимодока бѣше слушала отъ едно ближно мѣсто смутенитѣ резговори на баща си и на Ласѳеновия синъ. Ангелътъ на святата любовь я вдълнувява, и Майката на Спасителя влива въ душата ѝ великодушна рѣшителность: скоро отива плачишкомъ въ стаята на Димодокуса; пада при нозѣтѣ на стареца, кърши си ржцѣтѣ, умолително ги съединява, и се извиква:

„Татко, дано боговетѣ ме прѣдпазятъ да не огорча твоитѣ стари години! но желая да бѫда съпруга на Евдора. Ще бѫда христианка безъ да прѣстана да продължавамъ да съмъ и твоя покорна и привързана къмъ тебе рожба! Ти не се страхувай никакъ за мене отъ опасноститѣ: любовьта ще ми даде сила за да се поставя пò горѣ надъ тѣхъ“.

Евдоръ, като чу отъ едно кришно мѣсто тѣзи думи, вдига си ржцѣтѣ на горѣ къмъ Небото, и оставя да му излѣтятъ отъ устата тѣзи пълни съ смиренность думи:

„О Боже на моитѣ отци, какво добро съмъ направилъ азъ, та заслужвамъ една таква голѣма отъ Тебе награда? Прѣзъ цѣлия си животъ съмъ нарушаваль Твоитѣ закони и Те съмъ наскърбявалъ, а пъкъ Ти ме обсипвашъ съ щастие! Тури въ изпълнение вѣчнитѣ си рѣшения! Довърши привличането къмъ Себе тоя невиненъ ангелъ, тъзи простодушна дѣвица. Нейнитѣ собствени добродѣтели я заставляватъ да върви къмъ Твоето лоно, а не любовьта, която единъ грѣшенъ Христианинъ еималъ честьта да ѝ вдѫхне!“

Щомъ Евдоръ изрече тия думи, и тутакси се слуша тропотъ отъ бързи стѫпки на нѣкой скороходъ вѣститель: вратитѣ веднага се отварятъ и единъ Димодокусовъ робъ се явява: той идѣше отъ Омировия храмъ; потътъ капѣше отъ челото му, боситѣ му нозѣ и загълпенитѣ му косми бѣха покрити съ прахъ; на лѣвата си мишца носѣше единъ разпокѫсанъ щитъ, съ когото разкършвалъ вѣйкитѣ на дърветата като минавалъ провиращемъ се прѣзъ гѫститѣ лѣсове. И веднага, запѫхтенъ, изговаря тѣзи бързи думи:

„О Димодокусе, Иероклей дойде и се яви въ храма на *твоя прадѣдъ;* изъ устата си той изстрѣлява само заплашва-

ния и люти огрози. Надутъ и високомѣренъ че е подъ покровителството на Галерия, говори яростно, като побѣснѣлъ, за Кимодока; заклѣва се въ желѣзния одъръ на Евменидитѣ, че твоята дъщеря ще бѫде негова съпрѫга, даже и ако черната желя, другарка на неумолимитѣ Парки, сѣди възъ прага на твоята кѫща прѣзъ останѫлитѣ дни на твоята глъбока старость.“

Тоя часъ една мъртвешка блѣдность се излива по лицето на Димодокуса; треперящитѣ му колѣнѣ едвамъ подпиратъ тѣлото му; но това ново нещастие утвърдява пò-вече пò-напрѣдното му рѣшение. Строги укази противъ вѣрнитѣ не би могли да застрашаватъ Кимодока, похристианена, освѣнъ нѣкоя неизвѣстна и отдалечена опасность; напротивъ, любовьта на проконсула къмъ жрицата на Музитѣ я излага на мѫки толкова ближни, колкото и неизбѣжни. Въ тъзи неотлагаема опасность Евдоровото покровителство се вижда на Димодокуса едно неожидано щастие, и че то е едничкото прибѣжище, което остава на Кимодока за да се избави чрѣзъ него отъ буйностьта и насилията на Иероклея.

Старецътъ пригрѫща дъщеря си въ обятията си, и я милно утѣшава:

„Любезна ми дъщи, азъ нѣма да наруша клѣтвитѣ си; ще бѫда вѣренъ на думата, съ която се закълнахъ на тебе: бѫди за винѫги съпрѫга на Евдора; той отсега ще те защищава като бѫдѫща майка на дѣцата му и като другарка прѣзъ днитѣ на живота му. Може би да се понрави на боговетѣ да упражнятъ твоята добродѣтель; но, о Кимодоко! ти нѣма никога да се оставишъ да те обезсилятъ тѣ. Ако сѫществуватъ у Христианетѣ Музи, тѣ ще се стекатъ да ти помогнатъ: тѣхнитѣ пълни съ мѫдрость пѣсни ще ти укрѣпятъ сърдцето противъ нападението на твоитѣ врагове.“

Щомъ Димодокусъ свърши нѣжното прѣговаряне на дъщеря си съ тѣзи доброумни думи, Ласѳенъ влиза при тѣхъ.

Евдоръ положи рѫката си на сърдцето въ знакъ на признателность и на голѣма любовь, и на часа произнесе гръмогласно, съ очи наведени къмъ земята, слѣдующитѣ искренни и пълни съ важность думи:

„*Димодокусе, приемамъ* безцѣнния даръ, когото ти при-

носящъ на Бога чрѣзъ моитѣ рѫцѣ. Ще защищавамъ съ цѣната на всичката си кръвь дѣвицата, която въ тази минута ти повѣрявашъ на мене: закълнавамъ ти се, о Ласѳене, мой татко, че ще бѫда вѣренъ на Кимодока".

Жрецътъ на боговетѣ, като зима тъзи клѣтва, тръгва съ дъщеря си съ цѣль да отиде да затвори Омировия храмъ и послѣ да замине за Лакедемонъ, гдѣто Ласѳеновото сѣмейство щѣше да го чака при тамошния епископъ Кирилла.

Димодокусъ и Кимодока навървятъ по най-осамотенитѣ пѫтеки за да избѣгнатъ срѣщането на злобния си гонитель; но проконсулътъ бѣше вече пристигналъ въ палата си при рѣката Алфея. Засмѣенитѣ весело усамотени мѣстности, бистритѣ като кристалъ води на Ладона, височинитѣ на накитенитѣ съ величествени борове планини, прохладностьта и живостьта на Аркадийскитѣ долини и тихитѣ гледки, които тѣзи хубави имена напомнюватъ, не могатъ да потушатъ развълнуването и безпокойствието на Иероклея. Ликторитѣ му отиватъ по всичкитѣ страни за да събиратъ вѣрнитѣ, въ мирнитѣ уединени жилища, въ които едно врѣме овчаритѣ на Евандра прѣкарвали единъ животъ по-малко невиненъ и скроменъ отъ живота на тѣзи първи Християне. Огвѫтрѣ пещеритѣ, които бѣха посвятени на Пана и на полскитѣ богини, се виждаха че слизатъ на тълпи-тълпи жени, дѣца и старци, които войницитѣ бѣха подбрали прѣдъ себе си и ги караха биящемъ съ бичеве отъ волски жили. Срѣща палата на Иероклея, прѣдъ една широка и зелена поляна, която се обграждаше отъ бистритѣ води на Ладона, се издигаше сѫдилището на Римския главенъ управитель. Иероклей, сѣднатъ възъ единъ изработенъ отъ слонова кость тронъ, приимаше имената на Християнетѣ, съ които щѣше да напълни проклѣтитѣ списъци. Изведнѫжъ започва да се слуша единъ силенъ ропотъ: Християнетѣ си обръщатъ главитѣ и припознаватъ многочисленото домочадие на Ласѳена, което каратъ къмъ сѫдилището.

Както нѣкой ловецъ, когато гони въ Алпитѣ съ голѣмъ кликъ цѣло стадо отъ диви кози, които скакатъ отъ скала на скала и отъ трапъ на трапъ, и прѣхрипватъ водопадитѣ, ако ненадѣйно види нѣкой вепръ всрѣдъ бѣгливи еленчета, се дръпва назадъ отъ студенния страхъ, послѣ застанва и гледа съ втренчени очи страшното животно, което си настръхва космитѣ и показва издаденитѣ

си на вънъ убийствени криви зѫби: тъй и Иероклей остава смаенъ, като забѣлѣзва съ страшния си погледъ Евдора всрѣдъ сѣмейството му. Всичката му къмъ него стара вражда се събужда въ гнѣвливото му сърдце; той, наистина, не забѣлѣзва Кимодока, но хубостьта, мѫжественността и войнственний видъ на Ласѳеновия синъ и вдѫхновенността, която причинява очудването му, увеличаватъ безпокойствието на Ахайския проконсулъ. Мнозина войници отъ гвардията му, които бѣха влизали въ сражѳния подъ комендантството на Евдора, окрѫжаватъ своя старъ генералъ и го обсипватъ съ благи и ласкателни думи; едни похваляватъ благостьта му, други великодушието му, всички пъкъ — храбростьта му и славата му. Едни тукъ припомнятъ биткитѣ съ Франкитѣ, въ които спечелилъ граждански вѣнецъ; други тамъ говорятъ за побѣдитѣ, които нанесълъ противъ Бретонитѣ. Повтарятъ се отъ всичкитѣ страни: „Тойзи, покритъ съ рани младъ ратникъ е, който побѣди Карросиуса; тойзи бѣше главатарьтъ на конницата; тойзи бѣше префектътъ на тритѣ Галлии; тойзи е любимецътъ на Константия и приятелтъ на неговия синъ князь Константина.“ Тѣзи думи направиха негодуѫщия проконсулъ да побѣднѣе върху трона си: тутакси разпуща събранието, и отива та се затваря въ палата си.

Ученикътъ на лъжливата философия не се съмнѣва вече, че съперникътъ му е дѣйствително залюбенъ отъ Кимодока; въобразява си че любовьта къмъ Евдора се родила въ сърдцето на Кимодока вслѣдствие на славата му. Хиляди зловѣщи планове се въртятъ въ ума му; иска да грабне насилственно дъщерята на Димодокуса и да хвърли Евдора въ дъното на низкитѣ и влажни тъмници; но слѣдъ малко единъ студенъ потъ го облива отъ страхъ и се бои отъ благоволението, на което синътъ на Ласѳена се радва въ императорския дворецъ. Не смѣе да нападне открито единъ побѣдоносецъ, който се бѣше наградилъ съ достойнствата на империята; знае умѣреността на Диоклитиана, всегдашенъ врагъ на насилието. Зима прочее едно бавно срѣдство, бавно, но по-безопасно и по-сполучливо отъ всѣко друго, за да удовлетвори ненавистьта, която питае отъ дълго врѣме насамъ противъ Евдора: писува въ Римъ, че Ахайскитѣ Християни сѫ готови да възстанатъ, че се противятъ на ни

явването, и че иматъ за свой главатарь оня младъ Аркадиецъ, който бѣше заточенъ отъ императора въ войската на Константия.

Иероклей се надѣе че, като направи по тоя начинъ да бѫде Евдоръ отстраненъ отъ Гръция, ще може да продължава безпрѣпятственно виновнитѣ си планове за Кимодока. Въ това врѣме окржжава съперника си съ тайни прислушници и съ прѣдателни доносчици, и се старае да намѣри нѣкоя тайна, която да му причини нещастието на живота. Синътъ на Ласѳена постоянно бѣше надъ нещастията на братията си. Той не бѣше вече оний младъ момъкъ промѣнливъ въ химеричеснитѣ си желания и въ плановетѣ си, и завладѣнъ отъ праздни мисли и въображения: а человѣкъ зрѣлъ, опитенъ отъ нещастията и отъ теглилата, способенъ за най-важни и за най-благородни подвизи, умисленъ, сериозенъ, занятъ, красноречивъ въ съвѣщанията, храбръ въ войната, и въздърженъ отъ страститѣ, които колко пò-вече не бѣха смѣсени въ душата му съ малкитѣ нѣща, толко пò-вече бѣха свойствени за достигане нѣкоя висока цѣль. Знаеше какво влияние имаше Иероклей надъ Галерия, и Галерий надъ Диоклитиана. Прѣдвиждаше че софистический прослѣдователь на Кимодока щѣше да се прѣдаде на най-мрачнитѣ буйности противъ христианетѣ, когато открие любовьта и обращението на жрицата на Музитѣ въ Христианството. Евдоръ забѣлѣзва съ бѣгълъ погледъ всичкитѣ мѫки, съ които се заплашва Църквата, и търси начини, по които да ги отстрани: прѣди да отиде въ Лакедемонъ съ домашнитѣ си, изпроводи единъ вѣренъ вѣститель, натоваренъ да увѣдоми князь Константина за цѣлата истина на работитѣ, за да прѣдвари той при Августа опаснитѣ доношения на Иероклея.

Когато Ахайский префектъ слизаше отъ сѫдилището си, Димодокусъ и дъщеря му пристигваха въ Омировия храмъ. Огневетѣ, които горѣха върху кѫщнитѣ жертвенници, не бѣха още изгаснали съвършенно, тозъ-часъ Димодокусъ стъкна недогорѣлитѣ главни, и тѣ се разпалиха. Довеждатъ въ олтаря юницата съ позлатенитѣ рогове, донасятъ на жреца издълбаната отъ чисто сребро чаша: съ тъзи чаша си служаха едно врѣме Данаусъ и старецътъ Фороней въ жертвоприношенията си. Една мѫдра рѫка бѣше изобразила около тъзи чаша грабна-

тия отъ Юпитеровия храмъ Ганимидъ; другаритѣ на тоя Фригийски ловецъ се виждаха утекчени отъ скърбь, и вѣрнитѣ му ловчийски псета заглушаваха лѣсоветѣ на Ида съ жаловититѣ си лаяния и виения. Бащата на Кимодока напълня тъзи чаша съ чисто вино; облача неопятнената си туника и окржжава главата си съ вѣнецъ отъ маслинова гранка: зрящитѣ го счетоха за Тирезия, или за славния Амфиараусъ, готовъ да слѣзне живъ въ ада съ бѣлитѣ си оржжия[10], съ бѣлата си колесница и съ бѣлитѣ си храбри и високовийни горди коне. Димодокусъ излива жертвоприносителното вино при подножието на статуята на поета. Юничката пажда подъ свѣщенния ножъ, Кимодока окачва лирата си надъ жертвенника; послѣ отправя думата къмъ Меонийския лебедъ:

„Виновниче на моето племе! твоята дѣвица посвѣтява на тебе тъзи сладкозвучна гусла, за нагласяването на която ти имаше понѣкога грижата за моё удоволствие, защото съмъ твоя потомка. Двѣ божества, Венера и Хименей, ме принуждаватъ да мина подъ други закони: що може да направи една млада дѣвица противъ остритѣ стрѣли на Амора и противъ разпорежданията на Сждбата? Андромаха (спорѣдъ твоето разказване) не виждала въ гордия Трой никого освѣнъ Астианакса и своя Хекторъ. Азъ нѣмамъ още синъ, но ще послѣдувамъ съпржга си.“

Тѣзи бѣха прощалнитѣ думи на жрицата на Музитѣ, които тя отправи за послѣденъ пжть къмъ пѣснопоеца на Пинелопа и на Навсикаа. Очитѣ на младата дѣвица бѣха измокрени отъ горѣщи сълзи; въпрѣки очарователностьта на любовьта, тя жалѣше за героитѣ и за боговетѣ, които съставляваха часть отъ нейното сѣмейство, и за тоя храмъ, въ който намираше заедно и боговетѣ си и баща си, и въ който биде откърмена съ нектара на Музитѣ, при нѣмане на майчино млѣко. Всичко я призоваваше къмъ хубавитѣ въображения на поета, всичко бѣше въ тѣзи мѣста подъ влиянието на Омира; и опрѣдѣлената Християнка се почувствуваше, въпрѣки волята си, покорена отъ таланта на бащата на баснитѣ: тъй, когато една шарена съ златосинкъвъ цвѣтъ змия се валя и лази натукъ-натамъ всрѣдъ една ливада и пуща разни отсѣнки отъ промѣнливитѣ си луспи, вдига брощенния си гребенъ надъ разноцвѣтнитѣ китки, изпуща отъ

устата си единъ тристрѣленъ огненъ езикъ и хвърля искромѣтни погледи; гълъбътъ, който я забѣлѣзва лѣтящемъ по въздуха надъ нея, обайва се отъ тъзи свѣтлива пълзяща гадина, и малко по малко спуща надолѣ лѣтѣнето си, кацнува на върха на едно ближно дърво, и, като пажда отъ вѣйка на вѣйка, се прѣдава самоволно на магическата сила, която го е привлѣкла отъ небесния сводъ.

КРАЙ НА ТРИНАДЕСЕТАТА КНИГА

КНИГА ЧЕТИРИНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Описание на Лакония. Пристигване на Димодокуса при Епископа Кирилла. Поучения къмъ Кимодока. Астарооъ изпровожда демона на завистьта при Иероклея. Кимодока отива въ Църквата за да се сгоди за Евдора. Обрядитѣ на първобитната Църква. По заповѣдь на Иероклея войници разгонватъ вѣрнитѣ. Евдоръ избавя Кимодока, и я защищава при гроба на Леонида. Приима заповѣдь да тръгне за Римъ. Двѣтѣ сѣмейства се рѣшаватъ да изпроводятъ Кимодока въ Иерусалимъ за да я оставятъ подъ покровителството на Константиновата майка. Евдоръ и Кимодока тръгватъ за Аѳина.

Димодокусъ затваря плачишкомъ вратитѣ на Омировия храмъ. Качва се на колесницата си съ Кимодока и минава пакъ прѣзъ Мессиния. Скоро пристигва при статуята на Меркурия; тъзи статуя бѣше изправена при входа на Хермеума[1]. Отъ тамъ Омировий жрецъ се промъква въ тѣснитѣ проходи на Тайгета. Канари, натрупани една върху друга съ извисени до небеса острошилести върхове, образуваха отъ двѣтѣ страни голѣми, стръмни и безплодни наклоненности, по висинитѣ на които едвамъ растѣха нѣколко елхи, както кичеститѣ и гѫсти шубърлѫци растатъ върху нѣкои кули и развалени крѣпости. Досадителний щурецъ, скриенъ между полуизгорѣнитѣ конопъли, метличини и пожълтѣли елисфакии, пѣеше, и монотонната му пѣсънь се слушаше надалече въ врѣме на силнитѣ полуденни горѣщини. Въ това врѣме Димодокусъ говорѣше на дъщеря си:

„Щерко, по тоя пѫть бѣше избѣгълъ Лицискъ[2], като мене, съ дъщеря си въ Лакедемонъ, и това негово бѣгане произведе трагическото приключение на Аристомена[3]. Колко поколѣния

се съ изминали догдѣто дойде редъ да минемъ и ний прѣзъ тѣзи усамотени мѣста! Дано великий Юпитеръ ни изпрати нѣкой благовѣщъ признакъ и отстрани отъ тебе всѣкакво неожидано нещастие!"

Щомъ произнесе Димодокусъ тия думи и единъ ястребъ, съ плѣшива глава литнува, отъ върха на едно изсъхнало дърво и се хвърля върху една лястовица; единъ орелъ се спуща отъ върха на горитѣ, сграбчува ястреба съ остритѣ си и силни нокти и го вдига на горѣ: тутакси свѣткавицата блѣснува откъмъ истокъ, молнията изгърмява, пронизва съ една огнена стрѣла въздушния царь и пуща на земята побѣдителя, побѣденния и жертвата имъ. Димодокусъ, уплашенъ силно, напраздно търси рѣшението на Съдбата въ тѣзи неизвѣстни игри на Случая. Въ това врѣме колесницата прѣминава върха на Хермиума и започва да слиза надолѣ къмъ Пилана. Омировий жрецъ привѣтствува Еврота, покрай брѣговетѣ на когото продължава да върви; стига до гроба на Ладасъ[4]; скоро открива статуята на Пудицития[5]. Тъзи статуя означавала мѣстото, гдѣто Пинелопа, готова да послѣдува Одиссея, бѣше спустнала отъ лицето си, червенѣющемъ се, прѣвеса на своята дѣвическа стидливость[6]. Оставя задъ себе си памятника на Мессинийска Диана, священния лѣсъ на Карнеуса, седемьтѣ стълпове и гроба на боевия конь, и скоро пристигва въ разцъвналитѣ наклонени страни на единъ хълмъ, когото украсява единъ Ахилловъ храмъ: Спарта и долината на Лакония се явяватъ на погледитѣ му. Веригата на Тайгетскитѣ покрити съ снѣгъ и накитени съ лѣсове планини се разклоняваше къмъ западъ. Други планини, по-малко високи, образуваха къмъ истокъ една параллелна завѣса: постѫпенно се снишаваха и се окончаваха при червенитѣ върхове на Менелайона[7]. Обемената между тѣзи двѣ планински вериги долина бѣше заградена откъмъ сѣверъ съ единъ купъ безпорядъчно размѣсени малки могили. Тѣзи могили, като се извисяваха откъмъ югъ, образуваха съ послѣднитѣ си височини хълмоветѣ, между които стоеше градътъ Спарта. Отъ Спарта до морето не се забѣлѣзваше нищо друго, освѣнъ една земя съединена, плодоносна, нарѫбена съ села, съ лозя и съ ниви посѣяни съ пченица, засѣнени отъ маслични горици, отъ смокини и отъ явори. Еврота витообразно криволичаше въ това весело и смѣющце се уединение,

и скриваше подъ зокумитѣ бистросинитѣ си води, които се разхубавяваха още по-вече отъ бѣлузливитѣ лебеди на Лида[8].

Жрецътъ на боговетѣ и дъщеря му Кимодока не можаха да се начудятъ на тъзи прѣкрасна гледка, която огневетѣ на изгрѣващата утрѣшна заря живостно изображаваха съ хилядните си разноцвѣтни отсѣнки. Кой би могълъ да гледе напраздно праха на Спарта и да разглежда безъ душевно вълнение отечеството на Ликурга и на Леонида? Димодокусъ още клатѣше отъ очудване прѣдсказателния си скипетръ, до когато вече високовийнитѣ му бързи и храбри коне влизаха въ Лакедемонъ. Колесницата го вози съ шумния тропотъ на бързовъртящитѣ се колелета посрѣдъ улицата на тържището, прѣминава покрай съвѣта на старѣйшинитѣ и великолѣпния обиграденъ съ хубави стълпове прустъ на Перситѣ, зима улицата къмъ облѣгнатия възъ гърба на крѣпостьта театръръ, и отива въ жилището на епископъ Кирилла, което бѣше издигнато близу до храма на *въоржжена Венера.*

Сѣмейството на Ласѳена чакаше въ кѫщата на Лакедемонския епископъ пристигването на новата невѣста; свящеионачалникътъ бѣше извѣстенъ за всичко що се бѣ случило въ Аркадия. Кириллъ, за да запази Кимодока отъ посѣгателствата на Иероклея, и за да добие Евдоръ правà надъ нея, мислѣше да я сгоди за сина на Ласѳена веднага щомъ би се обявила за новообръщена Христианка; но жрицата на Музитѣ не можеше да бѫде съпрѫга на Евдора въ друго врѣме, освѣнъ слѣдъ приимането на святото Кръщение. Старцитѣ привѣтствуваха любезната гостенка съ една вѣжлива и свята любовь. Новата ѝ майка и новитѣ ѝ сестри показаха къмъ нея въ изобилие най умилителнитѣ грижи. Тѣзи нѣжни благоразположения и милвания, които Кимодока не бѣше никога изпитала, извънредно я очароваха. Тя не виждаше Евдора, защото той въ тъзи щастлива минута усугубляваше нощнитѣ си жестоки занимания. Още отъ вечерьта Епископътъ бѣше започналъ да угласява и наставлява младата невѣрница. Тя слушаше чистосърдечно и простодушно учителя си; нравственностьта и благодатьта на Евангелието очароваваха благородното ѝ сърдце. Ронѣше отъ очитѣ си изобилни сълзи надъ тайнството на Кръста и надъ мѫкитѣ на Сина Человѣческаго: божественото почитание на Спасителевата Майка я напълъ-

нѣше съ умиление и съ душевни благоразположения; желаеше непрѣстанно да слуша отъ стария Святи-мѫченикъ историята на яслата, на овчаритѣ, на ангелитѣ и на вълхвитѣ; често повтаряше съ низъкъ гласъ тѣзи думи, които бѣше научила вече: „Привѣтствувамъ те, Марие! ти си пълна съ благодать.“ Величието на христианския Богъ причиняваше на Кимодока единъ малъкъ страхъ, но тя прибѣгваше къмъ Мария, и си я прѣдставляваше като своя майка. Често разясняваше на Димодокуса, баща си, нѣкои отъ уроцитѣ, които тя приимаше; сѣднуваше до колѣнѣтѣ му и му разказваше съ единъ очарователенъ языкъ блаженния животъ на старозавѣтнитѣ Патриарси, нѣжностьта на Нахора къмъ дъщеря си Сара, любовьта на младия Товия къмъ чуждестранната си съпрѫга; говорѣше му за една умрѣла жена, която единъ Апостолъ бѣше вдигналъ отъ гроба и я прѣдалъ жива на отчаянитѣ ѝ отъ скърбь роднини.

„Мислишъ ли, татко“, прибавяше, „че тойзи християнски Богъ, който ми заповѣдва да обичамъ баща си за да живѣя дълго врѣме, че не струва по̀-вече отъ онѣзи богове, които никога не ми сѫ говорили за тебе?“

Нищо друго нѣмаше по́-трогателно отъ виждането на тоя новъ видъ християнска проповѣдница, едно по друго ученичка на единъ старецъ и учителка на другъ единъ старецъ, положена, като благодатьта и убѣждението, между тѣзи двама достойни за уважение человѣци, за да направи да вкуси Омировий священникъ важнитѣ поучения на Израилския священникъ.

Врагътъ на человѣческия родъ, като виждаше че тъзи невинна дѣвица избѣгваше вече отъ неговата власть, треперѣше отъ гнѣвъ и яростно рѫмжеше. Намира всичката вина на това у Астароѳъ.

„Безсилний демоне“, му вика, „какво правишъ ти въ ада? Ти остави небото съ голѣма скърбъ, защото се побѣди и се смаза; но не виждашъ ли че сега си още по́-вече побѣденъ и смазанъ отъ ангела на свитата любовь?“

Астароѳъ отговори:

„О Сатано, укроти гнѣва си! Ако азъ не можахъ да побѣда ангела, който ме замѣсти въ мѣстото гдѣто прѣбивава блаженството, знай че тъзи негова нанесена надъ мене *побѣда* ще послужи за сполука на твоитѣ планове. Азъ имамъ

още единъ синъ въ ада, но не смѣя да се приближа до него, защото неговитѣ буйности и силни страсти ми задаватъ страхъ. Ти го познавашъ: слѣзни прочее въ тъмницата, гдѣто е затворенъ, и доведи го горѣ на земята; азъ ще го чакамъ при Иероклея, и когато тойзи смъртенъ бѫде подпаленъ отъ пламъка на моитѣ факли и на ония на моя синъ, и пламне силно въображението му, ти тогава нѣма вече какво друго да правишъ, освѣнъ да прѣдадешъ Христианетѣ на кръвопролителния и человѣкоубийственъ демонъ".

Като изрече Астароѳъ тѣзи думи, Сатаната се спуща веднага надолу къмъ бездънната пропасть и слиза въ мѣстото на мѫченията. Отвѫдъ едни мучурливи и зловонѣщи блата и езера, пълни съ сѣра и съ земна смола, въ обширнитѣ области на ада, се отваря една низка тъмница, жилището на най-нещастния отъ всичкитѣ адски жители. Демонътъ на завистьта и на ревнивостьта изпуща отъ това мѣсто страшнитѣ си вѣчни рѫмжения и виения. Изпруженъ между ядометни змии и други отровителни палзящи гадини, никога не е видѣлъ да се е приближилъ сънътъ до очитѣ му. Безпокойството, съмнѣнието, подозирането, отмъщението, отчаянието и единъ видъ звѣрска любовь развълнуватъ постоянно погледитѣ му, химерическитѣ му въображения завладѣватъ и мѫчатъ душата му: разтреперва се; чини му се че слуша тайнствени викове, и че ходи по диритѣ на нѣкои праздни привидѣния. За да угаси възпламенената си жажда, пие отъ една мѣдна чаша отрова състевена отъ неговитѣ зноеве и сълзи. Треперящитѣ му устни дишатъ человѣческо убийство; по нѣмане жертва, която той търси постоянно, самъ забива въ себе си убийственния ножъ, като забравя че е безсмъртенъ.

Князьтъ на тъмнинитѣ, като слѣзна при това чудовище, запира се прѣдъ входа на тоя вьртепъ и говори:

„Могѫщий архангеле, азъ всѣкога те съмъ различавалъ отъ безбройнитѣ духове на моята държава. Ти днесь можешъ да ми покажешъ признателностьта си: нужно е да запалишъ въ гѫрдитѣ на единъ смъртенъ оня пламъкъ, когото едно врѣме бѣше запалилъ въ сѫрдцето на Ирода. Трѣба да бѫдатъ погубени християнетѣ; трѣба изново да земеме въ рѫцѣтѣ си върховната власть надъ свѣта: прѣдприятието е достойно

за твоята мѫжественность. Дойди, о мой сине! помогни въ обширнитѣ планове на своя царь".

Демонътъ на ревнивостьта изваждa отъ устата си отровната чаша, и, като избърсва устнитѣ си съ змиевиднитѣ си косми, отговаря съ глъбоко издишане:

„О Сатано! тяжестьта на ада нѣма ли нѣкога да наведе твоето гордѣливо и високомѣрно чело? Още ли искашъ да ме излагашъ срѣща ударитѣ на оня гръмъ, който те погрузи въ бездънния долъ на плачеветѣ? Що можешъ ти да направишъ противъ Кръста? Една жена смаза твоята гордѣлива глава. Азъ мразя небесната свѣтлина. Безпорочната любовь на Христианетѣ разруши моето царство на земята; ааъ нѣмамъ вече тамъ работа; ако искашъ ти, слѣдувай плановетѣ си, а мене не закачай; остави ме да си се наслаждавамъ спокойно отъ своята бѣснота, и не дохождай вече тука да смущавашъ буйната ми ярость."

Демонътъ на ревнивостьта веднага, слѣдъ тия думи, изтегля съ лютость на сърдцето си и съ усиленность на ръката си залѣпенитѣ за слабинитѣ му змии и ги разкѫсва съ скърцажщитѣ си зѫби.

Сатаната, треперящемъ отъ гнѣвъ, му рече:

Ангеле малодушний и страшливий! откѫдѣ ти иде днесь тойзи страхъ? Покаянието, тъзи низка добродѣтель на Христианетѣ, могло ли би да влѣзне въ твоето сърдце? Разгледай около себе си и виждъ какво ти е живѣлището! Научи се какъ да противопоставяшъ срѣща безконечнитѣ мѫки, безконечна нѣнависть, и отстрани отъ себе си безполезнитѣ скърби. Осмѣли се да ме послѣдишъ: скоро ще направя да изчезне отъ свѣта онъзи чиста любовь, отъ която се ти плашишъ. Ще ти повърна властьта надъ обезсиленния человѣкъ. Но да не чакашъ щото моята сила да те принѫди за да ми помогнешъ въ това, което съмъ съизволилъ да искамъ отъ твоята ревность."

Демонътъ на завистьта, слѣдъ тъзи надѣжда и това заплашване на сатаната, се увлича и се оставя на разположението му.

На часа князътъ на демонитѣ, пъленъ съ радость, се качва на една огнена колесница, и тура отъ страната си завистливото чудовище, което той нарича свое чадо; ума то

що трѣба да прави и му явява името на жертвата, която ще трѣба да нападне. Двамата адски началници, за да избѣгнатъ утекчителностьта на другитѣ мрачни духове, минаватъ мълчишкомъ незабѣлѣзанно прѣзъ мѣстото на болезнитѣ и на скърбитѣ. Само смъртьта ги забѣлѣзва че излизатъ отъ вратитѣ на бездната и ги поздравлява съ една отвратителна усмивка. Скоро се допиратъ до повърхностьта на земята и се спущатъ направо въ долината на Алфея. Ахайский проконсулъ, жертва на гибелната любовь, бѣше тогава развълнуванъ отъ едно мжчително съновидѣние. Демонътъ на завистьта се скрива подъ образа на единъ старъ прѣдсказатель, комуто Иероклей си повѣряваше утаенитѣ безпокойствия. Зима набърчканото лице, граздавия и неясенъ гласъ, плѣшивото и широко чело и богобоязливата блѣдность на стария гадатель. Покрива си главата съ едно дълго платно; спуща си по рамената свещенитѣ привръзки; приближава се до постелята на нечестивия проконсулъ като нѣкое злощастно привидѣние. Съ вѣйката, която държеше въ ржката си, допира гърдитѣ му и му говори:

„Иероклее, ти спишъ, но неприятельтъ ти тържествува! Кимодока е отведена въ Лакедемонъ; тя тамъ прѣгржща вѣрата на Христианетѣ и скоро ще бжде съпржга на Ласѳеновия синъ. Стани; нека уловимъ жертвата ти; и за да я грабнемъ отъ твоя съревнователь, нека погубимъ цѣлия християнски народъ.“

Демонътъ на завистьта, като свърши тѣзи думи, вдигна отъ главата си булото и жрическитѣ привръзки, и се измѣни пакъ въ своя отвратителенъ видъ: навежда се надъ Иероклея; прѣгржща го, стиска го въ обятията си, и излива върху него една нечиста кръвь. Нещастний Иероклей, завладенъ отъ ужасъ, прави усилие за да се избави отъ тяжестьта на привидѣнието, събужда се и изпуща единъ страшенъ викъ: тъй, когато нѣкой человѣкъ е заровенъ живъ вънъ на полето въ гробищата, се събужда съ голѣмъ страхъ отъ лиѳаргията си, ударя съ лицето си мъртвепкия си ковчегъ и изпуща силенъ плачъ вжтрѣ въ земята. Всичкитѣ отрови на адското чудовище минаха въ душата на християнския врагъ. Скоква отъ постелята си съ буйность и съ косми настърхнати. Повиква стражаритѣ си: *заповѣдва да се турятъ веднага въ изпълнение*

приказитѣ на Августа, иска да се разгонятъ Христианетѣ отъ събранията си и да се затворятъ; измишлява имъ клѣвета за съзаклятие, за гибелни кроежи противъ държавата, и се извиква:

„Кръвь трѣба, кръвь! . . Отъ сърдцата на всички тече огънь изтребителенъ. . . Нѣма нужда да зимаме съвѣти отъ чрѣвата на жертвитѣ: оброцитѣ, молитвитѣ и жертвенницитѣ нищо не струватъ за насъ.“

Тайнитѣ доносчици, които скоро пристигнаха отъ Лакедемонъ, подтвърдяватъ на тоя неразсѫдливъ и убезуменъ врагъ на вѣрнитѣ истината за съновидѣнието, което постоянно върви подиръ него.

Евдоръ, прѣданенъ на божиитѣ сѫдби и желаѫщъ горѣщо мѫченическата слава, никакъ не се обезпокояваше че бурята бѣше толкова близу до главата му. Той се занимаваше безъ никоя друга мисъль само да усъвършенствува душата си, за да я направи достойна наведнѫжъ и за сѫдбинитѣ, които Павель отшелникътъ му бѣше прѣдсказалъ, и за съпрѫгата, която му бѣше Богъ избралъ. Както въ една нива, на която притѣжательтъ е отишълъ на далечно мѣсто, се вижда че едно богатонадежно дърво е останало безплодно; но когато се той завърне, слѣдъ едно отсѫтствие отъ нѣколко години, и влиза въ жилището си, на утрѣшния день, като погледне къмъ любимото си дърво, отива при него, отсица изгризенитѣ му отъ козитѣ или окършенитѣ отъ вѣтроветѣ вѣйки: тогава дървото зима нова сила, и въ скоро врѣме навежда върховетѣ на гранкитѣ си подъ тяжестьта на благовоннитѣ и сладковкусни овощия: тъй и синътъ на Ласѳена, отдаленъ отъ Бога, бѣше повѣхналъ че се лишаваше отъ усъвършенствуване; когато обаче бащата на сѣмействието влѣзна въ владѣнието си и даде грижитѣ си на любимото си растение, Евдоръ се увѣнча съ добродѣтели, които дѣтинството му бѣше обѣщало.

Врѣмето вече приближаваше, въ което Евдоръ трѣбаше една часть отъ обѣщанията си да изпълни; отиваше при Кимодока за да слуша какъ изучава тя първитѣ начала на християнската вѣра. Младата катихуменка[9] бѣше заслужила, *чрѣзъ благоразумието* си, чистотата си и добротата си, да бѫде *приета и въ двата* стѫпена: като слушателка и като проск-

телка[10]. Трѣбаше да се яви въ Църквата, за пръвъ пѫть, въ деня на единъ праздникъ посвятенъ на Спасителевата Майка; като се сгоди слѣдъ тържественото священодѣйствие на тайнствата, тя бѣше прѣдопрѣдѣлена да даде клѣтва въ сѫщото врѣме за вѣрность къмъ Бога и къмъ своя съпрѫгъ.

Първитѣ Христиане избираха особенно тишината на нощния мракъ за да изпълняватъ обрядитѣ на своето вѣроизповѣдание. Деньтъ, който прѣдшествуваше нощьта, прѣзъ която Кимодока възтържествувà надъ ада, се прѣкара въ дълбоки размишления и въ чистосърдечни молитви. Надвечерь Сепфора и двѣтѣ ѝ дъщери започнаха да украсяватъ младата невѣста. Тя първо си съблече украшенията, които бѣха символи на Музитѣ, положѝ ги възъ единъ домашенъ жертвенникъ, посвятенъ на ангелската Царица, скиптра си, покривалото си и привързкитѣ си: лирата бѣше окачила пò-напрѣдъ въ храма на Омира. Кимодока не направи това безъ да изсипе отъ очитѣ си едри жаловити сълзи, че се раздѣля отъ милитѣ си знакове на отечествената си вѣра. Една бѣла туника и единъ вѣнецъ сплетенъ отъ лилийни цвѣтя замѣстяватъ бисеритѣ и златнитѣ огърлици и гривни, съ които Христианкитѣ никакъ не обичаха да се украсяватъ. Евангелската срамежливость замѣсти върху устнитѣ ѝ сладката усмивка на Музитѣ, и я надари съ онѣзи прѣлести, които сѫ достойни за небото.

Около втората стража на нощьта, Кимодока, съ запалена свѣща въ рѫка, излиза посрѣдъ други запалени свѣщи. Епископътъ Кириллъ, священницитѣ, вдовицитѣ и диаконицитѣ вървѣха напрѣдъ; дѣвический хоръ я чакаше на двѣритѣ. Когато се тя яви, множеството, на което погледитѣ се обрѫщаха къмъ тойзи обрядъ, изпустна викове на удивление. Язичницитѣ говорѣха:

„Тъзи е дъщерята на Тиндара, Елена, увѣнчана съ цвѣтя отъ Платаниста[11], и готова да влѣзне въ спалния чертожникъ на Менелая! Тъзи е Венера, която хвърли въ Еврота гривнитѣ си и се яви на Ликурга подъ чертитѣ на Минерва!“

А пъкъ Христианетѣ викаха:

„Тъзи е нова Ева! тъзи е съпрѫгата на младия Товия! Тъзи е цѣломѫдрената Сосана! тъзи е Есѳиръ!“

Името Есѳиръ, изречено чрѣзъ гласа на вѣрния народъ, веднага *се дава за христианско* име на Кимодока.

Близу до Лесхи[12], и не много далече отъ гробоветѣ на царетѣ Агиди[13], Спартанскитѣ Християне бѣха съградили една Църква. Тъзи Църква, отдалечена отъ мълвата и отъ тълпата, и обиколена съ дворъ и градини, бѣше отдѣлена отъ всѣки свѣтски памятникъ. При минаването прѣзъ единъ опрѣнъ на стълпове прустъ и снабденъ подъ покрива си съ източници, отъ водата на които вѣрнитѣ се мияха прѣдъ започването на молитвитѣ си, се намираха три врати, прѣзъ които се вливаше въ главната Църква. Вътрѣ въ Църквата, къмъ източната страна, се забѣлѣзваше олтарьтъ, и въ него святата трапеза. Тъзи свята трапеза, изработена отъ тѣжко злато и украсена съ безцѣнни камене, покриваше тѣлото на единъ мъченикъ; четири завѣси отъ скъпоцѣненъ платъ бѣха спустнати отъ надтрапезния сводъ и го обкржаваха. Единъ гълъбъ, направенъ отъ слонова кость, изображение на Святия-Духъ, висѣше надъ святата трапеза и закриляше дарохранителницата. Стѣнитѣ бѣха украсени съ изображения, които прѣдставляваха прѣдмети извлѣчени отъ Свещеното Писание. Кръщалната къпѣль стоеше на отдѣлно мѣсто, до вратата на църквата, и колчимъ я погледнуваше младата и нетърпѣлива катихуменка въздъхваше за нея.

Кимодока навърви напрѣдъ къмъ святитѣ притвори. Една удивителна противоположносгь се забѣлѣзваше отъ всичкитѣ страни: Лакедемонскитѣ дѣвици, привързани още къмъ боговетѣ си, явиха се на патя съ полуотворенитѣ си туники[14], съ свободенъ видъ и съ безсрамежливи погледи: такви дѣвици плясаха и скакаха въ праздницитѣ на Бакхуса и на Иакинѳа[15]: грубитѣ възпоминания за Спарта, подлитѣ измамвания, лукавщината, жестокостьта и майчината свирѣпость се показваха въ очитѣ на идолопоклонската женска тълпа. Малко по-надалѣче се явяватъ християнски дѣвици чисто и скромно облечени, достойни потомки на Тиндарова Елена по красотата си, а още по-красиви отъ нея по срамежливостьта си. Тѣ отиваха съ другитѣ вѣрни да празднуватъ тайнствата на едно богослужение, което прави сърдцата умилени и кротки къмъ дѣцата, милостиви и благодѣтелни къмъ робетѣ, и вдъхва ужасъ на притворството и лъжата. Помислилъ би человѣкъ че вижда два народа между тѣзи братия: толко много може религията да измѣнява человѣцитѣ!

Когато стигнаха на мѣстото на празденството, епископътъ, като държеше святото Евангелие въ ржката си, качи се на трона си, който бѣше издигнатъ на главното мѣсто въ святилището, срѣща народа. Священницитѣ, сѣднати отъ дѣсната и отъ лѣвата на тоя старецъ страна, завзеха полукржжието на кржглия сводъ. Диаконитѣ се наредиха прави задъ тѣхъ; множеството завзимаше останалата часть на Църквата; мажетѣ стояха отдѣлно отъ женитѣ, първитѣ бѣха гологлави, а вторитѣ забулени.

Въ това врѣме, когато събранието се нареждаше на мѣстата си, единъ пѣвчески хоръ пѣеше прѣдначинателния псаломъ, който се отнасяше къмъ праздника. Слѣдъ тоя псаломъ всѣки единъ отъ вѣрнитѣ се помоли съ низъкъ гласъ; послѣ епископътъ произнесе една молитва отъ страна на всичкитѣ вѣрни. Чтецътъ се качи на Амвона[16] и избра отъ Стария Завѣтъ и отъ Новия онѣзи уломъци, които се относѣха повече до двоякия праздникъ, когото празднуваха. Какво зрѣлище за Кимодока! Каква разлика между тоя святъ и тихъ обрядъ и ония кървави жертвоприношения и сквернословни пѣсни на язичницитѣ! Всички присжтствующи си обръщаха погледитѣ къмъ невинната катихуменка, която сѣдѣше всрѣдъ тълпата на дѣвицитѣ, и ги затъмняваше съ чудесната си красота. Завладѣна отъ страхопочитание и благоговѣние, едвамъ смѣеше да повдигне единъ срамежливъ погледъ за да потърси да види въ множеството оногова, който слѣдъ Бога тогава единственно владѣеше сърдцето й.

Слѣдъ чтеца епископътъ земà своя редъ въ каѳедрата на истината. Той най напрѣдъ разясни Евангелието на деня: говорй за обращението на идолопоклонницитѣ и за щастието, което щѣше да има слѣдъ малко една добродѣтелна дѣвица, като се съедини съ единъ християнски съпржгъ, подъ покровителството на Спасителевата Майка. Той свърши речьта си съ тѣзи думи:

„Лакедемонци, врѣме е да ви напомня съюза, който ви съединява съ Сиона. Ариусъ[17], произходящъ отъ Авраама, както и вѣрний народъ, едно врѣме настоятелно искаше отъ първосвященника Ониаса закопитѣ на това свято сродство. Въ писмото, което той бѣше отправилъ къмъ еврейския народъ, му говорй: „Стадата ни и всичкитѣ ни имѣния прине—x

„жатъ на васъ, и вашитѣ принадлѣжатъ на насъ[18].“ Макавеитѣ, като припознали това общо произхождение, изпроводили до Спартанцитѣ една приятелска депутация. Ако прочее вий, когато бѣхте още язичници, бѣхте избранници на Иаковия Богъ между всичкитѣ народи на Иавана, на Сиоима, и на Елиза[19], що ли не трѣба да направите за Небото сега, когато сте забѣлѣжени съ печата на избраното племе? Ето минутата, въ която трѣбва да се покажете достойни за люлката си, която се е осѣнявала отъ Иудейскитѣ палми. Великитѣ мѫченици Иуда, Ионаѳъ и братията му ви приканватъ да вървите по тѣхнитѣ дири. Вий сте днесь повикани да защитите небесното отечество. Любезно мое паство, което небото е повѣрило на моитѣ грижи, може би да е тойзи послѣденъ день, въ който ви събира ваший пастирь въ тоя божествепъ домъ подъ своя жезлъ! Колко малцина между насъ отново ще се намѣримъ прѣдъ тоя олтарь, когато ще ни се позволи да се съединимъ пакъ! О вий, рабини на Иисуса Христа, добродѣтелни и великодушни домакинки, неопятнени и цѣломѫдрени дѣвици! трѣба днесь да се прославите че сте оставили тържественитѣ и блѣскави мѣста, за да се привържете само къмъ цѣломѫдренността и срамежливостьта. Ахъ! Колко страшно ще бѫде, ако нозѣ, спѫнати съ копринени привръзки, не би могли да се качатъ на ешафода! Тѣзи бисерени нанизи, които украсяватъ нѣжнитѣ ви и бѣли гърла ще направятъ ли мѣсто на острия ножъ? Нека се радваме прочее, мои братие и сестри, защото врѣмето на освобождението приближава; казвамъ освобождение, защото азъ не се съмнѣвамъ че вий не наричате робство низкитѣ и влажни тъмници и оковитѣ. съ които се заплашвате и които ви чакатъ за славното име на нашия Спаситель! Тъмницата за прислѣдвания Християнинъ не е мѣсто на страдания, а мѣсто на наслаждения и на радости: когато душата се прѣдава въ молитва, тѣлото никакъ не почувствува тяжестьта на веригитѣ; тя занася съ себе си цѣлия человѣкъ.“

Епископътъ, като свърши рѣчьта си, слѣзна веднага отъ каоедрата си. Единъ диакопъ се извика:

„Братие, молѣте се!“

Всички станаха прави, обърнаха се къмъ изтокъ, и, съ протѣгнати къмъ небото рѫцѣ, се молиха за Християнетѣ, *за* невѣрнитѣ, за гонителитѣ, за нещастнитѣ, за болнитѣ, за

скърбящитѣ и за всичкитѣ, които тѫжатъ и плачатъ. Тогава диаконитѣ дадоха знака да излѣзатъ отъ святото мѣсто всички онѣзи, на които не се позволяваше да присѫтствуватъ въ безкръвното жертвоприношение: язичницитѣ, завладенитѣ отъ демона и кающитѣ се грѣшници. Майката на Евдора, придружена отъ двѣ вдовици, потърси и намѣри треперящата катихуменка, и я заведе прѣдъ епископа. Тогава святителътъ-мѫченикъ, като ѝ отправи думата, рече ѝ:

„Коя си ти?“

Тя отговори, спорѣдъ както бѣше научена:

„Азъ съмъ Кимодока, дъщеря на Димодокуса“.

„Що искашъ?“ пита я първосвященникътъ.

„Искамъ да се освободя отъ тъмнината на идолопоклонството, и да се причисля къмъ стадото на Иисуса Христа“, отговори младата дѣвица.

„Обмислила ли си добрѣ рѣшението си“, рече ѝ епископътъ, „не се ли боишъ отъ затвори, отъ люти мѫчения и отъ смъртьта? Вѣрата ти въ Иисуса Христа жива и искренна ли е?“

На тѣзи думи Кимодока се поколеба. Но не че се боеше отъ първата часть на питането, а защото бѣше видѣла сълзитѣ на баща си. Обаче скоро се сѣти че се двоумѣше да приеме участьта на Евдора; и веднага отговори съ единъ рѣшителенъ, силенъ и непоколебимъ гласъ:

„Не се боя нито отъ затворъ нито отъ смъртъ, и вѣрата ми въ Иисуса Христа е жива и искренна“.

Тогава епископътъ възложи ржцѣтѣ си върху нея и я забѣлѣжи на челото съ знака на Кръста. Единъ огненъ языкъ се яви горѣ подъ църковния сводъ, и Духъ Святий слѣзна върху прѣдназначената отъ Бога дѣвица. Единъ диаконъ дава въ ржката ѝ палмово клонче; младитѣ християнки я обсипватъ съ вѣнци отъ росни цвѣтя; тя се връща пакъ при скамейкитѣ на женитѣ, прѣдвождана отъ стотина дѣвици, нейни връстници, съ запалени свѣщи; приличаше на мѫченица, която тържественно излѣтява къмъ небото, покрита съ блѣстяща свѣтлина.

Безкръвното священо-жертвоприношение се започва. Епископътъ привѣтствува народа, и единъ диаконъ възгласява:

„Братие, прѣгърнѣте се единъ другъ.“

Всички присѫтствующи се прѣгърнаха и си дадоха взаимно цѣлование на миръ. Свещенникътъ приема принесенитѣ отъ вѣрнитѣ дарове, святата трапеза се напълня съ принесенитѣ за жертвоприношението хлѣбове; Кириллъ ги благославя. Свѣщницитѣ свѣтятъ, тимянътъ дими, Христианетѣ издигатъ гласа си: жертвоприношението се свършва, тѣлото Христово се раздава на избранницитѣ, агапитѣ слѣдуватъ святото Причащение, и всичкитѣ се обръщатъ къмъ единъ умилителенъ обрядъ[20]:

Сепфора, съпрѫгата на Ласѳена, извѣстява на Кимодока че трѣба да се обѣщае че ще бѫде вѣрна на Евдора. Кимодока се подпира възъ рамената на окрѫжающитѣ я дѣвици. Но кой може да знае кѫдѣ се намира новий женихъ, та да ѝ го обади? Защо ли той показва къмъ нея толкова малко усърдие? Въ кой ли кѫтъл на тоя храмъ се крие отъ очитѣ на Омировата дѣвица? Всички мълчатъ; въ тоя часъ църковнитѣ врати се отварятъ и се слуша изотвънъ единъ гласъ, който говори:

„Съгрѣшихъ прѣдъ Бога и прѣдъ человѣцитѣ. Въ Римъ, азъ забравихъ религията си и бѣхъ отхвърленъ отъ лоното на Църквата; въ Галлиитѣ причинихъ смъртьта на невинната дѣвица Велледа: молѣте се за мене, братие“.

Кимодока позна гласа на Евдора! Потомъкътъ на Филопимена, облеченъ съ козинява риза, посипанъ по главата си съ пепелъ и паднатъ възъ плочитѣ на прѣддвѣрието извършваше напълно покаянието си и си изповѣдваше грѣховетѣ прѣдъ всичкия народъ. Първосвященникътъ поднася на Спасителя за плачущия и понижень Христианинъ една умилостивителна молитва, която се повтаря отъ всички вѣрующи. Какъвъ новъ прѣдметъ на очудване за Кимодока! Младата дѣвица се завежда втори пѫть прѣдъ святата трапеза; обрѫчава се за съпрѫга си, и повтаря съ още по-умилителенъ гласъ думитѣ, които епископътъ изговаряше по-напрѣдъ отъ нея. Единъ диаконъ отива при Евдора: кающий се, изправенъ прѣдъ църковната врата, отгдѣто не можеше да погледне по-нататъкъ, произнася отъ своя страна думитѣ, които го съпѫтяватъ съ Кимодока. Клѣтвата на двамата годеника, размѣнена между святата трапеза и прѣддвѣрието, се прѣнася отъ единия съпрѫгъ до другия чрѣзъ свящеппицитѣ:

помислилъ би человѣкъ че се съединяватъ невинностьта и покаянието. Дъщерята на Димодокуса посвятява на ангелската Царица една хурка обременена съ много чиста вълна, символъ на домашното женско занимание. Прѣзъ врѣмето на тоя обрядъ, който направи всички присѫтствуѫщи свидѣтели да ронятъ умилени сълзи, дѣвицитѣ на новия Сионъ пѣяха химна на съпрѫгата:

„Какво цвѣте е кринътъ между шипъчнитѣ тръне, таква е моята любезна между другитѣ дѣвици. О моя любезна, колко си красива! Устата ти сѫ като полуотворени нарове, и космитѣ ти приличатъ на финикови гранки. Сопрѫгата успѣва като утренната зора: издига се отъ пустинята като димътъ и тимянътъ! Дъщери Иерусалимски, заклѣвамъ ви въ сърнитѣ и въ еленитѣ на гората, да ме подкрѣпяте съ плодове и съ цвѣтя, защото душата ми се слѣ съ гласа на моята любезна. Полуденний вѣтърче, повѣй и разнеси най-сладкитѣ благовония около онъзи, която съставлява радость на съпрѫга. Моя прѣлюбезна, ти нарани душата ми! Отвори ми кедровитѣ си врати; космитѣ ми сѫ измокрени отъ росата на нощьта. Нека миртътъ и алоятъ покриватъ балсамираното ти лѣгло! нека лѣвата ти рѫка подпира ослабнѣлата ми глава; положи ме като печатъ възъ сърдцето си, защото моята любовь е по̀силна отъ смъртьта[21].“

Щомъ Християнскитѣ моми прѣстапаха да пѣятъ химна, и се чуха изотвънъ други гласове съ други пѣсни. Димодокусъ бѣше събралъ една тълпа отъ своитѣ роднини и приятели, и ги канѣше да пѣятъ отъ негова страна съединението на Евдора и на Кимодока:

„Нощната звѣзда се запали: Младежи! оставѣте трапезата на пира. Невѣстата се вече яви, ето я: нека пѣемъ хименея, нека пѣемъ хименея.

„Сине Уранийнъ, обработителю на хеликонскитѣ хълмове! ти, който завеждашъ на зѣта срамежливата невѣста, Хименее, тѫпти сега по тѣзи постели спорѣдъ риома на хармоническия си гласъ, и махай съ рѫката си запалената невѣстинска свѣщь съ позлатенитѣ си косми.

„Отворѣте вратитѣ на невѣстинската спалня; невѣстата иде! Срамежливостьта замедлява крачкитѣ ѝ; тя плаче че ос-

тавя дома на баща си. Дойди, млада невѣсто, дойди, вѣренъ съпрѫгъ иска да се облѣгне върху твоитѣ гръди.

„Дано да излѣзатъ отъ твоя плодовитъ хименеи по-красиви отъ слънцето дѣца. Желая да видя едно младо Евдорче да виси отъ гръдитѣ на Кимодока, да протѣга слабитѣ си рачички къмъ майка си и да се смѣе сладко на мѫжественния войникъ, който му е далъ видѣлината на бѣлия день!“

Тъй двѣтѣ религии се съединяваха за да празднуватъ брачното съчетание на една двойка, която се виждаше щастлива, даже и въ минутата, когато най-голѣмитѣ опасности заплашваше главата ѝ. Щомъ прѣстанаха веселитѣ свадбински пѣсни, и изведнѫжъ се слуша тропотъ на войнички правилни стѫпки и звънтене на удряни едно съ друго орѫжия. Единъ разбърканъ и неясенъ ропотъ се издига въ въздуха, человѣци жестоки и свирѣпи влизатъ въ святото прибѣжище на мира, съ огънь и съ пламъкъ въ рѫката. Множеството, изпоплашено, се спуща бѣжешкомъ и бързо-бързо се събира при вратитѣ на Цѫрквата. Женитѣ, дѣцата и старцитѣ, задушени въ тѣснитѣ проходи на цѫрквата, изпущатъ жалостни викове и плачеве; всички се разбѣгватъ, всички се разпръскватъ нисамънатамъ. А Кириллъ, облеченъ въ архиерейскитѣ си одежди, и тихъ прѣдъ Святая-Святихъ, бива спрѣнъ въ олтаря. Единъ сотникъ, натоваренъ отъ Иероклея съ заповѣдь, търси Кимодока между изпоплашенитѣ Христиане; намира я въ срѣдъ тѣхъ и иска да я улови съ нечестивитѣ си рѫцѣ. Въ тъзи минута Евдоръ, това кротко ягне до тогава, веднага се измѣнява на страшенъ рикаѫщъ лъвъ. Спуща се яростно възъ сотника, изтегля му меча отъ бедрото, разстрошава го, и, като прѣгръща въ обятията си дъщерята на Димодокуса, нарамва я и я занася нататъкъ въ тъмнината. Сотникътъ, обезорѫженъ, призовава веднага войницитѣ си и заедно съ тѣхъ загонва Ласѳеновия синъ. Евдоръ, като удвоява бързината на крачкитѣ си, приближави се до гроба на Леонида; но по пѫтя слуша задъ себе си бързия вървежъ на Иероклеовитѣ тѣлохранители. Изчерпенитѣ му сили изневѣрватъ любовьта му къмъ Кимодока; не може вече да носи скѫпия си товаръ, и оставя съпрѫгата си задъ священния памятникъ. Близу до гроба се издигаше трофеятъ отъ орѫжията на Оермопилскитѣ юнаци. Евдоръ скоро зима копието на Лакедемонския царь; войни-

цитѣ пристигватъ. Тѣ, готови да се хвърлятъ възъ Христианина, чини имъ се че виждатъ, при свѣтлината на факлитѣ си, великодушната сѣнка на Леонида, който съ едната си ржка държи копието си и съ другата пригръща гроба си. Очитѣ на Ласѳеновия синъ изпущатъ искри; разтресва въ тъмнината черитѣ си косми; жѣлезото на копието му прѣтрошава и отвръща на хиляди свѣткавици блѣщукането на факлитѣ: по́малко страшенъ се явилъ самъ Леонида на Перситѣ въ онъзи нощь, въ която, като се промжкналъ до шатъра на Ксеркса, напълнилъ съ убийство и съ страхъ голѣмъ лагера на варваритѣ. О, каква неочакванность! Мнозина отъ войницитѣ припознаватъ своя нѣкогашенъ генералъ.

„Римляни," се извика Евдоръ, „тъзи дѣвица, която искате да грабнете, е моя съпржга; но знайте, че не ще можете да я изтръгнете отъ моитѣ ржцѣ по никой другъ начинъ, освѣнъ ако изгуба азъ живота си подъ вашитѣ оржжия."

Войницитѣ, трогнати отъ познатия тѣмъ гласъ на стария си воененъ другарь и оплашени отъ страшния му видъ, се спиратъ. Когато нѣкоя селска тълпа отъ жетвари влѣзне въ нива посѣяна съ ново жито и започна да жнѣе, тогава крѣхкитѣ и тънки усати класове паждатъ легко и безъ никакво усилие подъ сърповетѣ имъ; но когато стигнатъ до кореня на нѣкой дѫбъ, който се издига всрѣдъ снопетѣ, тогава жетваритѣ се чудятъ на силното и дебело дърво, което само молнията или брадвата могатъ да повалятъ на земята, а не сърповетѣ: тъй и войницитѣ, откакъ разпръснаха въ църквата слабата и изполашена тълпа на Християнетѣ, се спиратъ прѣдъ Ласѳеновия синъ. Напраздно подлий сотникъ имъ заповѣдува да вървятъ напрѣдъ къмъ юнака на Кимодока: изглеждатъ като да сж приковани за земята чрѣзъ нѣкое обаяние. Богъ имъ вджхваше кришно тоя страхъ. Той прави нѣщо по́-вече: заповѣдува на ангела, покровитель на Ласѳеновия синъ, да се яви прѣдъ очитѣ на пѣхотнитѣ войници. Молнията изгърмява на небото, ангелътъ се явява близу до Евдора, подъ образа на единъ войникъ въоржженъ съ искрометни оржжия; войницитѣ хвърлятъ щитоветѣ си назадъ върху гърбоветѣ си и избѣгватъ въ тъмнината посрѣдъ едрата и опустошителна градушка и трептящата свѣткавица. Евдоръ се възползува отъ тъзи минута: вдига пакъ на мишцитѣ си

любезната си съпруга. Кимодока, наведена надъ шията на Евдора, стиска въ обятията си священата глава на своя съпругъ и я милва: лозата съ по̀-малка приятность се обвива около тополата, която я подпира; и пламъкътъ съ по̀-малка живость обгръща стъблото на боровото дърво, което той поглъща; корабното платно не е по̀-малко тѣсно сгѫнато около мачтата прѣзъ бурното врѣме. Синътъ на Ласѳена, натоваренъ съ скѫпоцѣнното си съкровище, скоро стига при баща си и, поне за една минута, туря подъ защита дѣвицата, която току що си бѣше посвятила днитѣ за него.

Иероклей, който бѣше станалъ жертва на завистливия демонъ, се застави да употрѣби това усилие противъ Христианетѣ отъ надеждата, че ще грабне Кимодока отъ Евдора прѣди да е произнесла тя думитѣ, които я свързваха съ съпружа ѝ; но тѣлохранителитѣ бѣха пристигнали много късно, и сърдчовитостьта на Евдора избави невинната катихуменка. Вѣстительтъ, когото синътъ на Ласѳена бѣше изпроводилъ при Константина, се завърна въ Лакедемонъ прѣзъ сѫщата нощь, въ която стана скандалътъ. Диоклитианъ бѣше приелъ още една отъ онѣзи умѣрени партии, които бѣха съотвѣтствени на неговия характеръ. По единъ лъжливъ рапортъ, изпратенъ отъ Иероклея, императорътъ заповѣда да се наблюдаватъ свещенницитѣ на Христианетѣ и да се разгонватъ кришнитѣ събрания; но, освѣтенъ отъ Константина, се отказа да повѣрува че Евдоръ се е турилъ на чело на бунтовницитѣ Христиане, и се задоволи само да го повика въ Римъ. Константинъ прибавяше на Евдора въ писмото си:

„Дойди проче при мене; ще имаме нужда отъ твоята помощь. Изпровождамъ Дороѳея въ Иерусалимъ, за да прѣдостражи моята майка Елена отъ участьта, която заплашва вѣрнитѣ. Той ще замине прѣзъ града Аѳина. Ако си прѣдпочелъ Пирея, отъ кѫдѣто да тръгнешъ, ще можешъ да научишъ отъ устата на стария си приятель важни работи.“

Корабътъ на Дороѳея бѣше дѣйствително пристигналъ прѣди малко въ пристанището на Фалера. Сѣмействата на Ласѳена и на Димодокуса се съвѣщаваха какво рѣшение трѣбаше да зематъ.

„Кимодока,“ рече Евдоръ, „не може да живѣе въ Гърция[22] *слѣдъ моето* тръгване безъ да бѫде изложена на Иерокле-

евитѣ насилия; не може и съ мене въ Римъ да дойде, защото още не е моя съпруга. Прѣдставя се едно благоприятно обстоятелство: Дороѳей би могълъ да заведе Кимодока въ Иерусалимъ. Тя, подъ покровителството на Константиевата съпруга, би довършила успѣшно изучването на спасителнитѣ истини. Щомъ императорътъ ми подари милость и ми позволи, ще отида при гроба на Иисуса Христа за да изискамъ вѣрността, за която дъщерята на Димодокуса ми е дала клѣтва".

Двѣтѣ сѣмейства счетоха това мнѣние като небесно вдъхновение: тъй когато моряцитѣ вкаратъ въ галерата си онъзи храбра селска птица, която всѣка утринъ събужда земледѣлцитѣ за да тръгнатъ на работа, ако прѣзъ нощьта, посрѣдъ бученето на нѣкоя страшна буря, изпусне войнския си и селски гласъ, не зная каква една сладка тъжность за отечеството прониква тогава, съ надежна лъча, въ сърдцето на веселия морякъ: благославя гласа, който, като напомня всрѣдъ морето полския животъ, се вижда че обажда приближаването на суха земя. Самъ Димодокусъ се успокои отъ мнѣнието на Евдора; безъ да помисли за жалостната раздѣла, вижда въ първата минута само едно срѣдство, какъ да се спасе дъщеря му: желалъ би да я послѣдува до край земя, но длъжностьта му и първожрическитѣ му длъжности го свързваха съ земята на Гърция.

„Е добрѣ," рече Ласоенъ, „нека се изпълни волята божия! Димодокусъ ще заведе Кимодока въ Аоина; и Евдоръ ще замине за тамъ. И двамата съпрузи ще тръгнатъ въ едно и сѫщо врѣме и отъ едно и сѫщо пристанище: Евдоръ за Римъ, а Кимодока за Сирия. О мои дѣца! врѣмето на изпитванията е малотрайно и минава като бързоногъ извѣститель[23]! Прѣбивавайте постоянно Християне, и любовьта ви ще остане съ небото."

Тръгването се опрѣдѣли за слѣдующия день, защото се застрашаваха съ единъ вторъ ужасъ отъ проконсула. Евдоръ, прѣди да остави Лакедемонъ, писа на Кирилла, когото не можа да види въ тъмницитѣ, и му просѣше благословенията си. Тойзи изповѣдникъ на Христовата вѣра, навикнатъ на оковитѣ, *изпрати отъ затвора* своето благословение на прѣ-

слѣдваната двойка. Млади сапрѫзи! вий сте се надѣели още за земното благополучие, а пъкъ хорътъ на дѣвицитѣ и на мѫченицитѣ започватъ вече да ви пѣятъ на небото сладкогласни химни за едно по-трайно сдружаване и за безконечно благоденствие.

КРАЙ НА ЧЕТИРИНАДЕСЕТАТА КНИГА.

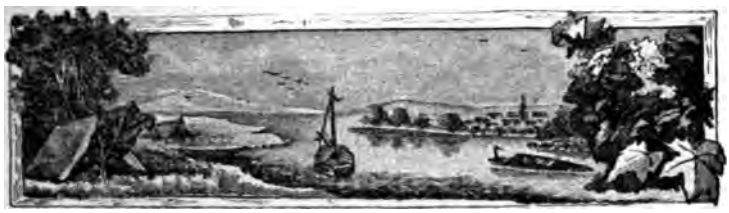

КНИГА ПЕТНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Градътъ Аѳина. Прощалнитѣ думи между Кимодока, Евдора и Димодокуса. Кимодока се качва на Дороѳеовия корабъ и тръгва заедно съ него за Яфа. Евдоръ се качва на другъ корабъ и тръгва въ сѫщото врѣме за Остия. Спасителевата Майка изпровожда Гавриила при ангела на моретата. Евдоръ пристигва въ Римъ. Намира старѣйшинитѣ готови да се събератъ на съвѣтъ, който да се произнесе върху участьта на Христианетѣ. Христианетѣ възлагатъ на Евдора защитата си. Иероклей дохожда въ Римъ: софиститѣ го натоварватъ да защищава тѣхната секта и да обвини христианетѣ. Симмахъ, първожрецътъ на Юпитера, се задължава да говори въ полза на древнитѣ отечествени богове.

Ласѳеновий синъ, като се качи на единъ Оессалийски храбъръ високошийнъ конь, заведе слѣдъ себе си само единъ вѣренъ и умѣнъ слуга и остави Лакедемонъ; отиваше къмъ Аргосъ по планинския пѫть[1]. Религията и любовьта пълняха душата му съ великодушна рѣшителность. Богъ, Който искаше да възвиси до най-високата стѫпень неговата слава, го водѣше къмъ онѣзи велики зрѣлища, които ни учатъ да прѣзираме земнитѣ нѣща. Евдоръ, скитаящъ се по голитѣ и сухи ридища и планински върхове, тѫптѣше бащиновото наслѣдие на царя на царетѣ[2]. Прѣзъ три изгрѣвания на слънцето притиска хълбоцитѣ на коня си, и послѣ дохожда да се успокои нѣколко минути въ Аргосъ. Всички тѣзи мѣста, пълни още съ имената на Херкулеса, на Пелопса, на Клитемнистра и на Ифигения, прѣдставляваха само едни мълчеливи останки. Послѣ

вижда уединенитѣ врати на Микина и забравенния гробъ на Агамемнона: въ Коринѳъ не търси друго да види, освѣнъ онѣзи памятници, въ които гласътъ на святия Апостолъ едно врѣме се слушалъ. Като минава прѣзъ шийния бродъ на обезлюденния Исѳмъ, напомнюва си онѣзи възпѣвани отъ Пиндара игри, които имаха до нѣйдѣ нѣщо общо съ блѣсъка и съ всемогѫществото на боговетѣ; търси да намѣри въ Мегара огнищата на своя прадѣдъ, който бѣше събралъ праха отъ послѣднитѣ останки на Фокиона. Всичко бѣше запустѣло въ Елевсина и въ Саламинския водопроходъ, само една рибарска ладия бѣше допрѣна до каменитѣ на една разорена при входа на пристанището стѣна. Но когато синътъ на Ласѳена отиваше по наричанния *священъ пѫть* отъ Елевсина въ Аѳина, съ мѫка се изкачи горѣ на планината Пикилонъ, и щомъ се показа прѣдъ очитѣ му Аттическото равнище, веднага се запрѣ обзетъ отъ неочакванность и отъ удивление. Въ Аѳинската крѣпость, която бѣше прѣкрасно изрѣзана и изтѣсана въ педестално очертание, се издигаха до синѣо небо храмътъ на Минерва и Пропилеитѣ[3]. Градътъ се простираше до основитѣ на крѣпостьта, и оставяше да се виждатъ размѣсенитѣ съ хиляди други памятници стълпове. Планината Имиттъ съставляваше главната часть на чудесната гледка, и единъ масличенъ лѣсъ служеше за ограда на мѝпервинния градъ[4].

Евдоръ прѣгазва рѣката Кифиса, която тече въ тоя священъ лѣсъ, и търси пѫтя, който води въ градинитѣ на Академа[5]: гробоветѣ показватъ му пѫтя, по който се отива въ това уединено жилище на философията. Припознава надгробнитѣ камене на Ѳрасивула[6], на Конона[7], и на Тимоѳея[8]; привѣтствува гробоветѣ на онѣзи млади человѣци, които бѣха падпали мъртви за отечеството си въ Пелопонесската война[9]; и самъ Периклей, който бѣше сравнилъ града Аѳина, лишенъ отъ неговитѣ млади сили, съ лишената отъ пролѣть година, почива между тѣзи покосени пролѣтни цвѣтя.

Статуята на Лмора показва на Ласѳеновия синъ входа на Платоновитѣ градини. Адриянъ съ прѣостановяването древния блѣсъкъ на Академията отвори единъ приютъ на *съновидѣнията* и на человѣческия духъ[10]. Онзи, който *можеше да стигне* до стѫпеньта на софистъ[11], той се виждаше,

че печелѣше правото на безочливостьта и на заблуждението. Безсрамний циникъ[12], едвамъ покритъ само съ една малка, нечиста и съдрана дреха, се прѣсмиваше, съ стапъ въ ржка и съ просячка торба на рамо, на Платоническия философъ, който се обличаше съ широка върхна дреха отъ брощенъ цвѣтъ; Стоикътъ, съ намѣтната дълга черна дреха, обявяваше яростна война противъ увѣнчанния съ разцъвнати гранки Епикуриецъ. Отъ всичкитѣ страни гърмѣха виковетѣ на училището, които Аѳинейцитѣ наричаха лебедени и сиринени пѣсни; и разходкитѣ, които единъ божественъ гений бѣше обезсмъртилъ[13], бѣха зарязани и оставени на онѣзи, които по-вече лъжатъ и по-вече сж безполезни.

Евдоръ търсѣше въ тѣзи мѣстности първия оффицеринъ на императорския палатъ: не можà да избѣгне нито да се защити отъ едно прѣзрително отношение когато замина прѣзъ софистическитѣ тълпи, които го мислѣха за нѣкое желаяще да се посвяти въ тайнитѣ на нѣкоя секта лице; тѣ, понеже искаха да го привлѣкатъ въ своитѣ секти, всѣки единъ му прѣдлагаше мждростьта съ язика на глупостьта. Най-сетнѣ намира Дороѳея, императорския оффицеринъ: тойзи благодѣтеленъ Христианинъ се разхождаше по единъ пжть, на който и двѣтѣ страни бѣха насадени съ яворови многовѣтвени и сѣнчасти дървета, и покрай когото се протягаше единъ водопроводъ съ бистра вода. Дороѳей бѣше обиколенъ отъ една тълпа млади момчета, които бѣха вече станали знаменити чрѣзъ талантливитѣ си умове или чрѣзъ благородното си произхождение. Забѣлѣзваха се близу до него Григорий Назианзинъ, който изглеждаше като да бѣше въодушевенъ отъ поетическо влияние; Иоаннъ, новий христиански Димосѳенъ, когото рапното му красноречие бѣше нарекло Златоустъ; Василий, и неговий братъ Григорий Нисски: тѣзи двамата показваха твърда наклонность къмъ религията, която изповѣдваха Иустинъ Философътъ и Дионисий Ареопагитский[14]. Иулианъ, напротивъ, внукъ на Константина, се приближаваше къмъ Лампридиуса, явенъ врагъ па евангелското вѣроизповѣдание[15]: своенравни навици и кипящи страстни вълнения откриваха въ тоя младъ князь единъ безпорядъченъ духъ и развратено сърдце.

Дороѳей се затрудняваше да познае Евдора: лицето на

Ласѳеновия синъ се бѣше измѣнило на онъзи мѫжествена хубость, която се проявява отъ военното упражнение, отъ благороднитѣ и високи чувства и отъ извършването на добри дѣла. И двамата се оттеглиха на страна. Дороѳей, като откри сърдцето си на Константиновия приятель, започна да му говори:

„Евдоре, азъ оставихъ Римъ още когато твоятъ пратеникъ стигнѣ тамъ. Злото е станало още пò-голѣмо, и ти, може би, да го не повѣрувашъ. Галерий зима върхъ надъ всичко, и Диоклитианъ ще бѫде, рано или кѫсно, принѫденъ да се отрече отъ императорския си тронъ. Но се заставлява да погуби пò-напрѣдъ Христианетѣ, за да се отнеме отъ него първата му и главна подпорка: такъвъ е старий планъ на Иероклея, който е днесь всесиленъ при Цесаря. Той често повтаря да казва, че заповѣданото изброяване намѣри едно страшно множество врагове на боговетѣ, откри опасността на империята, и че трѣба да се зематъ строги прѣдпазителни мѣрки за да се обуздае и да се накаже една секта, която заплашва жертвенницитѣ на очеството. Колкото за мене, който съмъ падналъ въ немилостьта на Диоклитиана, ти знаешъ кой прѣдметъ ме води въ Сирия. Евдоре, нещастнитѣ ни братия иматъ очитѣ си обърнати къмъ насъ. Славата, която си спечелилъ въ войнитѣ, и най-вече блѣстящето ти покаяние, сѫ прѣдметъ на голѣмо удивление и на разговори у всичкитѣ вѣрующи. Върховний священникъ те чака; Константинъ те призовава. Тойзи князь, когото Галерий е обиколилъ съ тайни доносчичи и прѣдатели, едвамъ се поддържа въ двореца; има нужда отъ такъвъ приятель, като тебе, който да може да му помага съ съвѣтитѣ си и, ако бѫде нужда, да му послужи съ храбритѣ си мишци.“

Евдоръ започна да разказва, по своя редъ, на Дороѳея приключенията, които се случиха въ Гърция. Дороѳей се наима съ радость да заведе при Елена съпрѫгата на Ласѳеновия синъ. Една Неаполска галера, готова да се завърне въ Италия, се намираше въ пристанището на Фалера, близу до кораба на Дороѳея. Евдоръ я задържа за своето пѫтуване. Двамата пѫтници послѣ опрѣдѣляватъ минутата за тръгването си въ третия день на Панаѳинейския праздникъ. Димодокусъ пристигна за тъзи нещастна епоха заедно съ нажалената Кимодока; той отиде да си скрие сълзитѣ на очитѣ отъ плачеветѣ

въ градската крѣпость, гдѣто най-старий отъ пританитѣ, неговъ роднина и приятель, го прие гостолюбиво.

Синътъ на Ласѳена се прие отъ ученния мѫжъ Писта, Аѳински епископъ, който послѣ възсия въ опя Никейски Съборъ, гдѣто присѫтствуваха трима главни свещеноначалници, които имаха дарбата да правятъ чудеса и да възкръсяватъ мъртви, четиредесеть епископи, които послѣ станаха изповѣдници и мѫченици, и други много учени свещенници, даже и философи, и мѫже съ най-великитѣ и благородни характери и съ най-блѣстящитѣ умове и най-добродѣтелнитѣ членове и защитници на Църквата.

Въ навечерието на двойната раздѣла, на бащата и на дъщерята, на съпругата и на съпрѫга, Евдоръ извѣсти на Кимодока че всичко е готово, и че на утрѣшния день, при захождането на слънцето, ще я търси подъ притвора на Минервинния храмъ.

Нещастний день дойде: синътъ на Ласѳена излиза отъ мѣстопрѣбиванието си; минава прѣзъ Ареопага, гдѣто Богъ, Когото Павелъ въ него бѣше проповѣдалъ, бѣше вече извѣстенъ; възлиза горѣ на Акрополиса, и се явява първъ на мѣстото на срѣщането, подъ многостълпния прустъ на най-величественния въ цѣлия свѣтъ Минервинъ храмъ.

Никога друго толкова великолѣпно зрѣлище не бѣше поразило погледитѣ на Евдора. Градътъ Аѳина му се прѣдставляваше съ всичкитѣ си очарователни блѣсъци; гората Имиттъ се издигаше отъ източната страна и се виждаше като да бѣше облечена съ златна дрѣха; хълмътъ Пентеликъ се прѣгѫваше и се навеждаше къмъ сѣверната страна за да се съедини съ рѣката Пермиса; гората Икаръ се навеждаше къмъ западъ, и оставяше задъ себе си да се вижда върхътъ на священния Киѳеронъ; откъмъ югъ морето Пирей, брѣговетѣ на Егина, при морскитѣ стръмнини на Епидавра, и надалече крѣпостьта на Коринѳъ допълняваха кржгообзора на онъзи часть отъ Гърция, която е отечеството на искуствата, на героитѣ и на боговетѣ.

Градътъ Аѳина, съ всичкитѣ си образцови произведения, почиваше всрѣдъ това прѣкрасно корито: въ гладколъщящитѣ му и не изхабени отъ врѣмето мраморни здания огневетѣ на заходящето слънце отражаваха разновидни живи изображения;

дневната звѣзда, готова вече да се спустне въ водитѣ на морето, изстрѣляше послѣднитѣ си лъчи срѣща мраморнитѣ стълпове на Минервинния храмъ; правѣше да изпущатъ свѣтливи искри окаченитѣ надъ прѣдната часть на пруста персийски щитове, и изглеждаше като да въодушевлява чудеснитѣ върху надстълпията ваяния на Фидия.

Нека прибавимъ върху тѣзи живописни картини и движението, което тържественний праздникъ на Панаѳинеитѣ[16] разпространяваше вѫтрѣ въ града и вънъ отъ него. Тамъ на друго мѣсто млади Канифори[17] прѣнасѣха въ градинитѣ на Венера свящennитѣ кошници, тукъ женската върхна дреха още се вълнѣеше, окачена горѣ на кораба, който се клатѣше отъ нарочно опрѣдѣлена тълпа; хорове повтаряха пѣснитѣ на Армодиуса и на Аристогитона[18]; колесницитѣ се търкаляха съ голѣмъ тропотъ по стадиума[19]; гражданетѣ тичаха въ Лицея[20], въ Пикила[21], и въ Керамика[22]; тълпата се притискаше отъ навалица въ Бакхусовия театръ, който бѣше издигнатъ долу подъ Акрополиса; и гласътъ на дѣйствующитѣ въ него лица, които прѣдставляваха трагедиитѣ на Софокла, възлизаше отъ врѣме на врѣме до ушитѣ на Ласѳеновия синъ.

Кимодока се яви: отъ доброкосмената ѝ глава и отъ доброличния ѝ и бистъръ образъ, отъ добровѣжднитѣ ѝ и ясносини очи, отъ бѣлорумѣнитѣ ѝ ланити и отъ благоразумнитѣ ѝ черти, отъ дѣвическата ѝ срамежливость и отъ скромната ѝ и благородна обноска, Гърцитѣ би я помислили за самата доброножна богиня Минерва, когато излиза отъ своя храмъ и се готви да литне за да се завърне въ Олимпа при другитѣ богове и богини, слѣдъ като приеме благовонния тимянъ отъ смъртнитѣ си обожатели.

Евдоръ, завладенъ отъ очудване и отъ любовь, правѣше усилия за да си скрие смущението, щото съ това да вдъхне пò-вече сърдчовитость на Омировата дѣвица.

„Кимодоко“, ѝ рече, „какъ да ти изразя признателностьта и чувствата на своето сърдце? Ти се съгласявашъ да оставишъ зарадъ мене Гърция, да прѣбродишъ обширнитѣ морета, да живѣешъ подъ чуждъ небосклонъ далече отъ баща си, далече и отъ тогози, когото ти сама си избрала за свой съпрѫгъ споредъ сърдцето си. Ахъ! ако не прѣдполагахъ да ти отворя небото и да те заведа къмъ вѣчното блаженство, могълъ ли

би азъ да искамъ отъ тебе подобни признаци на привързаность? могълъ ли би да се надѣя че человѣческа любовь те е накарала да напрявишъ толкова жалостни работи?“

Кимодока, потопена въ сълзи, възрази му бързо съ тѣзи крилати думи:

„Евдоре, ти биималъ право да желаешъ спокойствието ми и живота ми: щастливата сполука, съ която би могла азъ да направя нѣщо добро за тебе, би ме възнаградила за всичкитѣ ми пожертвования. Ако те съмъ обичала само като свой съпрѫгъ, пакъ нищо не би ми станало невъзможно да направя зарадъ тебе. Но дано да бѫда задължена да ти направя сега онова, което твоята религия ме учи, сиречь да те обичамъ за небото и за самия Богъ! Азъ никакъ не роня тѣзи горки сълзи за себе, а за скърбитѣ на баща си и за опасноститѣ, на които ще бѫдешъ ти изложенъ.“

„О ти, която си най-красивата отъ всичкитѣ дъщери на новия Сионъ! „отговори Евдоръ“, не бой се ни най-малко отъ опасноститѣ, които могатъ да застрашатъ моята глава; помоли се за мене: Богъ ще послуша молитвитѣ на една толкова чиста душа. Самата смъртъ, о Кимодоко! никакъ не е зло, когато ни тя намѣри сдружени съ добродѣтелта. При това, мирни и неизвѣстни сѫдбини никакъ не ни запазватъ отъ нейнитѣ стрѣли: тя ни сварва въ лѣглото на нашитѣ прадѣди като въ нѣкоя чужда земя. Вижъ онѣзи щъркали, които въ тъзи минута се извисяватъ надъ брѣговетѣ на рѣката Илиссусъ; тѣ всѣка година излѣтяватъ и отиватъ да прѣкарватъ зимата при брѣговетѣ на Кирина, и всѣка пролѣтъ пакъ се завръщатъ въ Ерехѳйскитѣ полета; но о, колко пѫте сѫ намирали и намиратъ опустошени кѫщитѣ, които сѫ оставили прѣзъ есеньта цвѣтущи! колко пѫте напраздно сѫ търсили сѫщия покривъ, гдѣто сѫ били навикнали да си градятъ гнѣздата!“

„Простѝ,“ рече Кимодока, „простѝ за тѣзи страхове на една млада мома, възпитана отъ пѝ малко строги богове, които допущатъ на любящитѣ се да ронятъ сълзи когато се раздѣлятъ!“

Слѣдъ тѣзи думи Кимодока, като потуши скърбьта си, покри си лицето съ булото. Евдоръ хвана съ своитѣ рѫцѣ

рѫцѣтѣ на съпрѫгата си. Стиснѫ ги цѣломѫдренно върху устнитѣ си и върху сърдцето си, и ѝ рече:

„Кимодоко, която си щастие и слава на моя животъ! дано скърбьта не те застави да говоришъ противъ една божествена религия. Забравѝ вече ти ония богове, които не ти прѣдлагатъ никакви срѣдства противъ скърбитѣ на сърдцето. Дъщерйо на Омира! моятъ Богъ е Богъ на нѣжнитѣ души, приятель на плачущитѣ, утѣшитель на измѫченитѣ отъ душевни огорчения; той слуша гласа на малкото пиленце, което пѣе подъ хврасталака, и прави умѣренъ и мѣкъ вѣтъра за остригната овца. Той никакъ не желае да те лиши отъ сълзитѣ ти, защото ги благославя; ще ти ги оцѣни, когато те посѣти въ послѣдния ти часъ, защото ги изсипувашъ отъ очитѣ си за Него и за своя съпрѫгъ.“

Щомъ изрече Евдоръ тѣзи послѣдни думи, и гласътъ му се измѣни. Кимодока веднага си открива лицето и забѣлѣзва че благородний образъ на храбрия юнакъ е измокренъ отъ сълзи, които се роняха на долу по тъмноцвѣтнитѣ му бузи. Важностьта на тъзи християнска скърбь, на тъзи борба между религията и природата, придаваше на Ласѳеновия синъ една безподобна красота. Чрѣзъ едно неволно движение, дъщерята на Димодокуса за малко щѣше да падне прѣдъ колѣнѣтѣ на Евдора; той я задържа въ обятията си, стиска я нѣжно върху сърдцето си; и двамата оставатъ плѣнени отъ едно свято и приятно изстѫпление: Рахилъ и Иаковъ въ такво положение се бѣха показали, безъ съмнѣние, при входа на Лавановия шатъръ, когато си казвали послѣднитѣ жалостни прощални думи: синътъ на Исаака билъ принуденъ да пасе стадата на теста си Лавана въ продължение на седемь други години, за да сполучи да земе за съпрѫга по-младата му дъщеря.

Димодокусъ тогава излиза отъ зданията на храма. Понеже бѣше забравилъ че се съгласилъ и той за тръгването на дъщеря си, на часа скърбитѣ на сърдцето му се измѣняватъ въ горчиви оплаквания, и се извиква къмъ Евдора:

„Какъ имашъ ти варварската смѣлость да изтръгвашъ дъщеря отъ баща? Въ всѣки случай, ако моя Кимодока бѣше твоя съпрѫга, и ако би едипий и другий ми оставяхте едно обичливо дѣтенце, което да сѣди на скута ми, да ми се позасмива въ

скърбитѣ ми и съ ржичкитѣ си да си играе и да глади бѣлитѣ ми косми! . . . Но далече отъ тебе, далече и отъ мене, подъ едно негостоприемливо небо, скипаижща се по едно море, гдѣто пиратитѣ... Ахъ! ако дъщеря ми би попаднала въ тѣхнитѣ ржцѣ! ако би я докарала нуждата да слугува на нѣкой жестокъ и гнѣвливъ господарь, да приготовлява ястията му и лѣглото му! Да но да ме погълне земята въ нѣдрата си по-добрѣ, отколкото да опитамъ едно такво голѣмо нещастие! Сърдцата на Христианетѣ прочее по-твърди ли сж отъ каменетѣ? Тѣхний Богъ неумолимъ ли е?“

Кимодока тутакси излѣтѣ въ обятията на баща си, и смѣси своитѣ сълзи съ ония на стареца. Евдоръ слушаше укоритѣ на Димодокуса съ една твърдость, която не бѣше смѣсена съ никаква грубость, и съ една скърбь, въ която не се усѣщаше никаква слабость.

„Татко“, отговори Евдоръ, „позволи ми да те призова съ това име, защото твоя Кимодока е вече моя съпржга прѣдъ очитѣ на Вѣчния; азъ не я изтъргвамъ съ сила отъ твоитѣ родителски пригращания, тя е свободна или да послѣдува или да отхвърли моята религия; моятъ Богъ не иска да придобива сърдца съ принаждение: ако това причинява и на двамата ви много скърбь и плачъ, останѣте си заедно въ Гърция. Дано небото да изсипе върху васъ своитѣ милости! Колкото за мене, азъ ще извърша напълно опрѣдѣленото отъ сждбата. Но, о Димодокусе! ако дъщеря ти ме обича, ако си увѣренъ че ще мога да я направя щастлива, ако се боишъ отъ прислѣдванията на Иероклея противъ нея, трѣба да прѣтърпишъ една таква раздѣла, която, се надѣя, нѣма да бжде дълговрѣменна, и която запазва Кимодока отъ най-голѣмитѣ нещастия. Димодокусе, Богъ разполага нашитѣ сждби както е Нему угодно; нашата длъжность е да се подчиняваме на височайшата Му воля.“

„О мой сине!“ бързо възрази Димодокусъ, „извинявай ме за скърбьта ми; азъ почувствувамъ че не съмъ справедливъ: ти не заслужвашъ за тѣзи укоризни, които ти азъ правя; напротивъ, ти спасявашъ моя Кимодока отъ гоненията на единъ нечестивецъ; туряшъ я подъ покровителството на една великодушна княгиня; доставяшъ ѝ голѣми богатства и славно име. Но какъ да остана азъ самъ въ Гърция? Охъ! какъ не съмъ свободенъ да оставя жертвоприношенията, които чело-

вѣцитѣ повѣряватъ на моитѣ грижи! Какъ не съмъ въ една таква възрасть, въ която би могълъ да обиколя чуждитѣ градове и области за да се науча да познавамъ человѣцитѣ! Какъ би могълъ да послѣдувамъ азъ моя Кимодока? Горко на мене, дъщи! нѣма вече да те виждамъ да играешъ съ другитѣ дѣвици горѣ на гората Иѳома! Мессинийска розо, напраздно ще те търся въ лѣсоветѣ на храма! Кимодоко, нѣма вече да слушамъ да звънти твоятъ сладъкъ гласъ между хороветѣ на жертвоприношенията; нѣма вече да ми принасяшъ новия ячмикъ или священния ножъ; ще поглеждамъ само окачената ти надъ жертвенника лира съ изпокѫсани струни и покрита съ дебелъ прахъ; пълнитѣ ми съ сълзи очи ще гледатъ, че вѣхнѣятъ и сѫхнатъ при основата на Омировата статуя сплетенитѣ отъ разни живи и весели цвѣтя вѣнци, които украсяваха хубавитѣ ти косми. Горко! азъ имахъ всичката си надежда на тебе, щерко, че ти ще ми затворишъ очитѣ; но както сега се вижда, азъ ще умра безъ да те видя и безъ да ти дамъ послѣдното си отеческо благословение когато оставямъ земния си животъ. Лѣглото, въ което ще изпустна послѣдното си дихане, ще бѫде уединено, защото нѣма да се надѣя вече че тебе ще видя още единъ пѫть; азъ вече чакамъ стареца Харона, който ще ме призове да влѣзна въ ладията му за да ме прѣкара оттатъкъ Стикса; моята прѣкарана възрасть не може да се надѣе за още много дни: когато зърното на растението узрѣе и изсъхне бива легко, и отъ най-малкото духване на вѣтъра се изтръсва и пада на земята.“

Щомъ Омировий жрецъ произнесе тия думи и театрътъ на Бакхуса избуча отъ ржкоплѣскания; актйорътъ, който прѣдставляваше Идипа въ Колона, издига гласа си, и слѣдующитѣ думи ударятъ ушитѣ на Евдора, на Димодокуса и на Кимодока:

„О Ѳисее! съедини въ моитѣ рѫцѣ твоитѣ рѫцѣ съ „онѣзи на моята дъщеря! обѣщай ми се че ще служишъ за „баща на моята любезна Антигона!“

„Обѣщавамъ се,“ се извика Евдоръ, като приспособи върху своитѣ сѫдбини стиховетѣ на поета.

„Тя е твоя,“ рече Димодокусъ, като си разгѫрна рѫцѣтѣ *и ги* протѣгна къмъ него.

Евдоръ се хвърля въ обятията му, старецътъ приграща

и стиска въ гръдятѣ си и двѣтѣ си чада, тъй се вижда една подкопана и издълбана отъ годинитѣ стара върба, на която полуотворенитѣ нѣдра въ стъблото стоятъ като да показватъ нѣколко цвѣтя отъ поляната; дървото си простира старата сѣнка върху тѣзи млади съкровища и изглежда като да измолва само за тѣхъ зефира и росата; но скоро една силна и горѣща буря поваля на земята заедно върбата и цвѣтята, които сж любезни чада на земята.

Владѣющата нощьта мѣсечина се яви на хоризонта, като царица, и разпръсна черната на нощьта мрѣжа, която покриваше земята; посребреното ѝ чело се увѣнчаваше съ златнитѣ лжчи на слънцето, на което широкий дискъ бѣше потъналъ въ водитѣ на Океана. Бѣше часътъ, въ който се възвръща приятния на мореплавателя вѣтъръ за да излѣзе отъ пристанището на Аттика. Колесницитѣ и робетѣ на Димодокуса го чакаха долѣ подъ Акрополиса, при входа на улица *Триножници*. Трѣбаше и той да слѣзне до пристанището за да се покори на сждбата; колесницитѣ завозватъ тримата нещастници, които нѣмаха вече сила да плачатъ и да въздишатъ. Скоро изминаха прохода на Пирея, гробоветѣ на Антиоха, на Менандра и на Еврипида, извиха се къмъ запустелия храмъ на Церера, и, като минаха прѣзъ нивата на Аристида, стигнаха до пристанището на Фалера. Вѣтърътъ тогава токо що бѣ започналъ да духа; морскитѣ води, легко развълнувани, бияха съ силенъ плѣсъкъ крайбрѣжието; платната на корабитѣ се отвиваха, слушаха се виковетѣ на моряцитѣ, които изтегляха котвитѣ съ голѣми усилия. Дороѳей чакаше пжтницитѣ при пѣсъкливия брѣгъ, и ладийкитѣ на приготвенитѣ вече кораби чакаха да ги зематъ. Евдоръ, Димодокусъ и Кимодока слизатъ отъ допрѣнитѣ до край вълнитѣ колесници. Омировий жрецъ не можеше вече да се държи на нозѣтѣ си, колѣнѣтѣ му бѣха ослабнѣли и се свиваха. Говорѣше на дъщеря си съ единъ не много ясенъ и потушенъ отъ жалость гласъ:

„Дъщи, това пристанище ще причини и на мене голѣмо нещастие, както бѣше причинило и на Ѳисеовия баща; азъ нѣма да видя завръщането на твоето бѣло платно.“

Синътъ на Ласѳена и младата катихуменка се навеждатъ прѣдъ Димодокуса, и искатъ неговото послѣдното благословение: *съ едната си нога* въ морето и съ лица обърнати

къмъ брѣга, държаха тѣлосложения като да принасятъ умилостивителна жертва, споредъ стария обичай. Димодокусъ издига рѫцѣтѣ си и благославя двѣтѣ си чада съ всичкото си сърдце, безъ да може обаче да произнесе нито една дума. Евдоръ подпира Кимодока, и ѝ врѫчава едно писмо за благочестива Елена; послѣ, като печатва съ почитание и благоговѣние цѣлувката на послѣднитѣ прощални думи върху челото на потѫналата въ жаловити сълзи дѣвица, ѝ рече:

„Любезна ми съпрѫго, като отидешъ въ Святия-Градъ, бѫди скоро Христианка; вспомняй си често за Евдора, и дано отъ високата крѣпость на Стадото Иерусалимската дъщеря да хвърля навремене по нѣкой погледъ върху морето, което ни раздѣля.“

„Татко,“ проговори Кимодока съ треперящъ и прѣсичанъ отъ жалнитѣ хълцания гласъ, „мой любезни татко, живѣй за мене, азъ ще се старая да живѣя за тебе. О Евдоре! да ли ще те видя пакъ единъ день? да ли ще видя пакъ и тебе татко?“

Тогава Евдоръ, вдѫхновенъ, ѝ рече за послѣденъ пѫть:

„Да, ний пакъ ще се видимъ за да не се оставимъ никога!“

Корабленницитѣ закарватъ Кимодока къмъ кораба, и робетѣ отвозватъ съ колесницата Димодокуса. Евдоръ влиза въ ладията, която го закарва въ неговия корабъ. Флотата тръгва и излиза отъ пристанището на Фалера, и моряцитѣ, накитени съ цвѣтни вѣнци, правятъ да побѣлѣва пѣнящето се подъ напрягането на грѣблата море; призовавать на помощь Нерейдитѣ, Палемона и Ѳетиса, и, като се отдалечаватъ, привѣтствуватъ священния гробъ на Ѳемистоклея.

Корабътъ на Кимодока зима своя пѫть къмъ Истокъ за Иерусалимъ, а пъкъ оний на Ласѳеновия синъ обръща прѣдницата си къмъ западъ за Италия.

Божествената Майка на Спасителя бдѣше надъ днитѣ на невинната поклонница; Тя изпровожда архангелъ Гавриила при ангела на моретата, за да му заповѣда да позволи да духа по морето само най-тихия и най-приятния дѫхъ на вѣтроветѣ. Тутакси Архангелъ Гаврилъ, като си извади отъ раменатa порѫбенитѣ съ злато бѣли крила, се спуща отъ небото и се погрузява въ морскитѣ води.

При изворитѣ на Океана, подъ глъбокитѣ и непрѣстанно звучащи отъ еченето на вълнующето се и кипяще море пещери постоянно обитава строгий ангелъ, който бди надъ движенията на бездната. Височайшата Мждрость, за да го научи кои сж длъжноститѣ му, го бѣше земала съ себе си, когато, при раждането на врѣмената, се разхождала подъ морето. Тойзи е ангелътъ, който по заповѣдъ на Бога бѣше отворилъ въ врѣмето на всемірния потопъ небеснитѣ водопуски; той и въ послѣднитѣ дни на свѣта ще търкаля втори пжть водитѣ по върховетѣ на горитѣ. Той, положенъ въ люлката на всичкитѣ рѣки, управлява теченията имъ, наголѣмява или намалява водитѣ имъ; изгонва въ безслънчевата нощь на полюситѣ мъглитѣ, облацитѣ и буритѣ и ги спира подъ ледени окови; знае кждѣ се намиратъ най-скришнитѣ подземни скали, най-пуститѣ тѣсни проходи, най-далечнитѣ земи, и ги открива полегка едно слѣдъ друго на человѣческия духъ; съ единъ погледъ вижда и мрачнитѣ области на сѣверъ и блѣстящитѣ климати на тропицитѣ; два пжти прѣзъ денонощието повдига водопускитѣ на Океана, и, като възстановлява съ ржката си равновѣсието на земното кжбо, на всѣко равнодѣнствие докарва земята подъ полѣгатитѣ пламъци на слънцето.

Гавриилъ прониква въ нѣдрата на моретата: цѣли народи и цѣли неизвѣстни материци спятъ погълнати въ бездната на водитѣ. Колко и какви видове чудовища нѣма да види нѣкога окото на смъртнитѣ! Каква всемогжща лжча на животъ прониква даже и въ оньзи мрачна дълбочина! Но тъй сжщо, и колко останки и кораборошения се намиратъ въ нея! Гавриилъ съжалява человѣцитѣ и се удивлява на Божието могжщество. Скоро забѣлѣзва ангела на моретата, който имаше вниманието си обърнато къмъ едни голѣми водовъртежи: сѣднатъ възъ единъ кристаленъ тронъ, държеше въ ржката си една златна юзда; измокренитѣ му зелени косми се спущаха надолу по рамената му, и една ясносиня прѣвързка обгржщаше божественото му лице. Гавриилъ го поздравлява съ обикновената си величественость:

„Стръшний ангеле,“ му рече, „о мой братко! властьта, която Вѣчний е повѣрилъ на тебе, показва доволно високото положение, *което* *занимавашъ* въ небеснитѣ *иерархии*! Какъвъ

новъ свѣтъ! Какъвъ високъ разумъ! Колко си блаженъ че знаешъ тѣзи чудесни тайнства!

„Божий вѣстителю!“ отговори ангелътъ на моретата, „какъвто и да е прѣдметътъ на твоето дохождане тука, азъ съ радость приимамъ единъ такъвъ гостъ, какъвто си ти. За да би се поначудилъ още по-добрѣ на могѫщественния нашъ Господарь, трѣбало би да го видишъ, както виждашъ мене, тъкмо тогава когато полагаше основитѣ на тъзи държава: азъ присѫтствувахъ когато Той раздѣли на двѣ части водитѣ на бездната; видѣхъ какъ вълнитѣ се покориха на звѣднитѣ движения и се свърза участьта на Океана съ онѣзи на мѣсечината и на слънцето; покри Левиаѳана съ една яка, като желѣзо, броня отъ твърди луспи, и го изпроводи да си играе въ тѣзи бездънни пропасти на Океана; насади подъ морскитѣ води корални лѣсове; насели ги съ риби и съ рибни птици; заповѣда да излѣзатъ отъ нѣдрата на буйния елементъ и да се явятъ весели и смѣѫщи се острови; опрѣдѣли теченето на вѣтроветѣ; подчини буритѣ на закони, и, като застана на брѣга, рече на морето: „Ти нѣма да се простирашъ по-„нататъкъ, тука ще разбивашъ гордостьта на вълнитѣ си.“ Но, о славний служителю на Прѣсвята Мария! скоро ми кажи, каква височайша заповѣдь те е заставила да слѣзешъ въ тѣзи неподвижни пещери? Да ли врѣмената се сѫ изпълнили? Да ли е нуждно да съберемъ облацитѣ? Трѣба ли да развалимъ вече и да вдигнемъ прѣградитѣ на Океана за да пустнемъ водитѣ? Като оставя вселената на немирния Хаосъ, бива ли да се кача, заедно съ тебе, горѣ на небото?“

Архангелъ Гавриилъ съ приятна усмивка му рече:

„Азъ ти нося извѣстие за миръ: человѣкътъ е винѫги прѣдметъ на Божията снисхождителность; Кръстътъ ще възтържествува на земята; Сатаната не слѣдъ много врѣме ще влѣзе пакъ въ ада. Христовата Майка Мария ти заповѣдва да заведешъ до пристанищата онѣзи двама съпрѫга, които ти видѣ когато се отдалечаваха отъ брѣговетѣ на Гърция и отиваха къмъ противоположни страни. Не оставяй да духа надъ водитѣ другъ вѣтъръ, освѣнъ най-тихий и най-приятний дѫхъ на вѣтроветѣ!“

Ангелътъ, който управлява буритѣ, като се поклони низко *съ почитание на* Марийна пратеникъ, му рече:

„Архангелъ Гавриле, нека бѫде всичко както морската звѣзда желае! азъ съмъ готовъ да го изпълня. Дано скоро Сатаната бѫде пакъ затворенъ въ своето мѣсто на мѫчението! той често разбърква тукъ моето спокойствие и, въпрѣки волята ми, раздразнява буритѣ.“

Могѫщий Ангелъ, като изрече тѣзи справедливи думи, избра тихитѣ и благовонни вѣтрове, които се допиратъ ласкателно до индийскитѣ брѣгове и до Тихия Океанъ, отправи ги къмъ платната на Евдоровия и на Кимодокиния кораби, и тика напрѣдъ и двата, чрѣзъ едно и сѫщо духане, къмъ двѣ противоположни пристанища.

Евдоръ, благоприятствуванъ отъ това благосклонно влияние на небото, скоро стига до брѣга на Остия. Излиза на суха земя и скоро тича къмъ Римъ. Константинъ го нѣжно приграща, и му разказва какви нещастия се бѣха случили на Църквата и какви интриги се разигравали въ палата на императоръ Диоклитиана.

Сенатътъ бѣше събранъ на съвѣтъ за да разисква върху сѫдбата на вѣрнитѣ. Римъ почиваше въ легкомислието и въ ужаса. При все това Диоклитианъ, съ единъ послѣденъ справедливъ актъ, слѣдъ като отстѫпи на Галериевитѣ прищѣвки, буйности и насилия, бѣше пожелалъ щото Христианетѣ да иматъ поне единъ свой защитникъ въ римския Сенатъ. Нѳзнаменититѣ и нѳ славни епископи и свещенници на Христианетѣ въ главния градъ на империята, се занимаваха въ това врѣме съ избора на единъ красноречивъ витий, който да е достоенъ да защищава Кръста. Съборътъ, който се прѣдсѣдателствуваше отъ римския епископъ Марцеллинъ, засѣдаваше при блѣщукането на запаленитѣ свѣщи вѫтрѣ въ катакомбитѣ; тѣзи Отци, сѣднати възъ гробоветѣ на мѫчениците, приличаха на стари войници, които разискватъ на бойното поле върху важни военни дѣла, или на царе паранени когато сѫ защищавали народитѣ си. Нѣмаше ни единъ отъ тѣзи изповѣдници на вѣрата, който да не носи върху нѣкоя часть на тѣлото си бѣлѣзитѣ на нѣкое славно гонение и мѫчение: единъ отъ тѣхъ бѣше изгубилъ употрѣблението на рѫцѣтѣ си, другъ не виждаше вече небесната свѣтлина; езикътъ на трети бѣше отрѣзанъ, но сърдцето му останало *за да слави Вѣчния*; онзи-тамъ се показваше лишенъ

отъ всичкитѣ си тѣлесни удове отъ горенето въ запаленитѣ дърварници, като нѣкоя жертва наполовинъ погълната отъ огневетѣ на жертвоприношението. Святитѣ старци не можаха да се съгласятъ върху избора на единъ защитникъ: всѣки единъ отъ тѣхъ бѣше красноречивъ чрѣзъ добродѣтелитѣ си, и всѣки единъ се боеше да не би да постави въ опасность сждбата на вѣрнитѣ. Римский Архиепископъ прѣдложи да се възложи избора на защитника върху рѣшението на Бога. Тутакси се полага святото Евангелие възъ мѫченическии гробъ, който бѣше въ катакомбитѣ и който служаше за свята Трапеза: святитѣ Отци започватъ да се молятъ и да просятъ отъ Бога да покаже Той чрѣзъ нѣколко стиха отъ Священото Писание приятния прѣдъ неговятѣ святи очи защитникъ на вѣрнитѣ. Богъ, Който имъ бѣше вдѫхнълъ тъзи мисъль, изпроважда веднага натоваренния да писува вѣчнитѣ рѣшения въ книгата на живота ангелъ. Небесний духъ, обвиенъ въ облакъ, забѣлѣзва въ срѣдата на Библията исканитѣ рѣшения. Святитѣ Отци стават: Марцеллинъ разгѫнва закона на Христианетѣ; прочита слѣдующитѣ думи отъ Маккавеитѣ:

„Облече се въ броня като исполинъ, натрупа се съ орѫжия и излѣзе на война, и ножътъ му бѣше защита на всичкия лагеръ.“

Марцеллинъ, удивенъ, сгѫнва и пакъ разгѫнва вторицемъ префетическата книга; намира въ нея тѣзи думи:

„Възпоминанието му ще бѫде приятно като музика сглашена съ много органи въ весело угощение. Прѣдопрѣдѣли се отъ Бога да влѣзе въ покаяние народътъ“.

Най-сетнѣ Върховний епископъ третицемъ се съвѣтва отъ оракула на Израиля; всичкитѣ Отци биватъ поразени отъ слѣдующия уломъкъ на Химнитѣ:

„Като постѣхъ, покрихъ се съ вретище . . . Облекохъ се въ козинява риза“.

На часа единъ гласъ (никой не знае какъвъ гласъ бѣше) произнесе името на Евдора. Изведнажъ старитѣ мѫченици, просвѣтени свише, запѣха продължителното *Осанна* и сводоветѣ на катакомбитѣ затънтѣха. Прочитатъ вторицемъ послѣдния священъ уломъкъ. Обзети отъ удивление, явно виждатъ съ *каква точность* всичкитѣ думи се приспособяватъ върху *Лаосеония синъ*. Всѣки се чуди на Божиитѣ мѫдри съвѣти; всѣки

признава колко е тойзи изборъ святъ и желателенъ на всички вѣрующи. Извѣстността на младия вития, примѣрното негово разкаяние, благоволението на Двореца къмъ него, навикътъ му да говори свободно прѣдъ князоветѣ, длъжноститѣ съ които е бивалъ натоваренъ, приятелството на Константина което му прави голѣма честь, всичко оправдава рѣшението на Небото. Скоро му се съобщава желанието на Отцитѣ. Евдоръ се смирява прѣдъ Бога и се понижава до праха; иска да избѣгне тъзи толкова висока честь, тоя толкова тѣжъкъ товаръ! Показватъ му се пассажитѣ на Святото Писание: и той на часа се покорява. Веднага се оттегля между гробоветѣ на святитѣ мученици, и се приготовлява чрѣзъ бдѣния, молитви и сълзи, за да защити най-великото дѣло, което бѣше вече отпонапрѣдъ прѣдставено на свѣтското сѫдилище.

Тъкмо тогава, когато Евдоръ не мисли за друго, а само какъ да изпълни достойно страшното порѫчение, съ което е натоваренъ, тогава и Иероклей бѣше тръгналъ за Римъ и се намираше на пѫть, подпомогнатъ отъ всичкитѣ адски сили. Тойзи врагъ на Бога бѣше се научилъ съ отчаяние за безполезната и лоша сполука на своитѣ буйности и наслия въ Лакедемонъ, избѣгването на Кимодока и тръгването на Евдора за Римъ. Умѣренитѣ заповѣди, които бѣше приелъ въ сѫщото врѣме отъ Диоклитиана, му бѣха дали да разбере че неговитѣ клѣвети не бѣха могли напълно да успѣятъ въ Палата. Бѣше той намислилъ да убори единъ съперникъ, а пъкъ тойзи неговъ съперникъ бѣше просто ограниченъ подъ бдителното око на началника на Империята. Силно се страхува да не би Ласѳеновий синъ да сполучи да го лиши чрѣзъ внушения отъ доброто мнѣние и отъ благоволението, което имаше Диоклитианъ къмъ него. За да прѣдвари нѣкоя ненадѣйна немилость, рѣшава се да отърчи скоро при Галерия, който постоянно се водѣше отъ неговитѣ съвѣти. Въ това сѫщо врѣме духътъ на тъмнината съвѣтва отстѫпника говорящемъ му тайно:

„Иероклее, ти скоро ще бѫдешъ силенъ за да можешъ да сполѣтишъ Кимодока въ обятията на Елена и да я сграбчишъ. Тъзи неблагоразумна дѣвица съ измѣнението на религията прѣдставя на тебе нова надежда. Ако можешъ да подбодешъ князоветѣ *за да гонятъ христианетѣ*, тогава твоятъ съперникъ

ще се намѣри, още при самото начало, сгушенъ нѣкѫдѣ всрѣдъ закланитѣ; послѣ ти лесно ще побѣдишъ Омировата дѣвица чрѣзъ страха на мѫченията, или ще я изискашъ като робиня Христианка, която е избѣгнала отъ твоята власть.“

Софистътъ, който приима тѣзи съвѣти като вдъхновения на своето сърдце, се радва за глъбокия си умъ: незнае че е той едно просто орѫдие на сатанийскитѣ планове противъ Кръста. Пъленъ съ такви мисли, се спуща низъ стръмнинитѣ на Аркадийскитѣ планини като силний порой на Стигса, който тече отъ тѣзи сѫщи планини и причинява смъртъ на всички онѣзи, които пиятъ отъ неговитѣ води. Минава прѣзъ Ипиръ, качва се на единъ корабъ при носа Актиумъ, излиза на суха земя въ Тарренто и, безъ да се спрѣ нѣкѫдѣ, отива направо при Галерия, който тогава оскверняваше въ Тускулумъ градинитѣ на Цицерона.

Цесарътъ прѣзъ това врѣме бѣше обиколенъ отъ школски лъстители софисти, които се показваха като онеправдани и прѣслѣдвани, защото Христианетѣ свободно и открито прѣзираха мнѣнията имъ. Тѣ се вълнуваха за да се съвѣтватъ за важния въпросъ, който щѣше да се разгледа. Считаха себе си естествени сѫдии на всичко що се отнася до религията на человѣцитѣ. Тѣ бѣха помолили Диоклитиана да позволи и на тѣхъ, както бѣше позволилъ на Христианетѣ, да си иматъ единъ красноречивъ вития въ Сената, за да защищава правото на тѣхнитѣ религиозни мнѣния. Императорътъ, на когото бѣше дотегнало отъ досадителнитѣ имъ викове, бѣше имъ удовлетворилъ желанието. Пристигването на Иероклея ги зарадува: веднага го назначаватъ вития за да защищава разнитѣ философически секти. Иероклей приима таква една честь, която можеше да ласкае неговата щетна гордость и да му достави обстоятелството да се обяви обвинитель на Христианетѣ. Гордостьта на развалении му умъ и буйната му любовна страсть прѣдставлявать въ въображението му, че вижда вече Христианетѣ поразени и смазани, и Кимодока въ обятията си. Галерий, на когото той развратява ума и поддържа плановетѣ, му дава явна защита и му позволява да се изрази въ Капитолия съ всичкото волнодумство и съ всичката разпасанность на взглядоветѣ, каквито иматъ лъжливитѣ мъ-

дърци. Симмахъ, първий жрецъ на Юпитера, трѣбваше да говори въ полза на древнитѣ отечествени богове.

Деньтъ, въ който щѣше да се рѣши участьта на половината отъ жителитѣ на империята, деньтъ, въ който сждбинитѣ на человѣческия родъ се застрашаваха съ религията на Исуса Христа, тойзи день толкова желаемъ, толкова страшенъ за ангелитѣ, за демонитѣ и за человѣцитѣ, се яви. Още въ първото побѣлѣване на истокъ отъ утрѣнната заря Преторскитѣ стражи завзеха входнитѣ пятища на Капитолия. Безброенъ народъ бѣше разпръснатъ по Форума, около храма на Юпитеръ-Статора и по брѣга на рѣката Тибъръ до театра на Марцеллуса, и онѣзи, които не можаха да намѣрятъ мѣсто другадѣ, бѣха се възкачили на покривитѣ на ближнитѣ здания и по триумфалнитѣ врати на Тита и на Севера. Диоклитианъ излиза отъ палата си; отива къмъ Капитолия по *священата улица*, като да побѣждаваше Маркоманитѣ и Пароитѣ. Едвамъ можеше да го познае человѣкъ че бѣше той Диоклитианъ: защото отъ нѣколко врѣме насамъ не можеше да противостои срѣща една болесть на душевна убитость, която му бѣха причинили постояннитѣ утекчения и безпокойствия отъ страна на грубия и непризнателенъ Галерия. Напраздно старецътъ се бѣше погрижилъ да прѣдстави лицето си въ добъръ изгледъ: мъртвешката блѣдность се промъкваше прѣзъ тоя заеменъ блѣсъкъ, и чертитѣ на нищожеството се явяваха вече подъ притворенностьта и го показваха половинъ паднатъ отъ человѣческото могущество.

Галерий, обиколенъ отъ всичкото азиатско великолѣпие и раскошество, вървѣше слѣдъ императора, возенъ въ една прѣкрасна колесница, която се теглѣше отъ кръвопийни като него тигри. Народътъ треперѣше, зашото се плашеше отъ исполинския растъ и отъ страшния образъ на новия Титанъ. Константинъ слѣдваше по него яхащемъ възъ единъ легкъ и високошиявъ конь: той привличаше къмъ себе си любовьта, благопожеланията и погледитѣ на войницитѣ и на Християнетѣ: тримата оратори вървѣха слѣдъ господаритѣ на империята. Юпитеровий първожрецъ, носенъ отъ съсловието на жрецитѣ, прѣдвожданъ отъ гадателитѣ и послѣдуванъ отъ жрекинитѣ на богинята Веста, поздравляваше людетѣ, които познаваха съ радость тълковъ

теля на Ромуловата религия. Иероклей, облеченъ съ върхната дреха на Стоицитѣ, се виждаше въ едно открито носило; той се обкржаваше отъ Ливания, отъ Иамвлиха, отъ Порфирия[23] и отъ тълпата на софиститѣ: народътъ, естественъ врагъ на притворството и на праздната мждрость, го обсипва съ присмивки, съ подигравки и съ прѣзрѣния. Най-послѣ Евдоръ, облеченъ съ жалѣйна дрѣха, се яви послѣденъ; той вървѣше самъ пѣшкомъ, съ лице умислено, съ очи наведени надолѣ, и изглеждаше като да носи самъ всичкия товаръ на скърбитѣ и на мжкитѣ, които бѣха сполѣтѣли Църквата на Спасителя: язичницитѣ познаха съ голѣмо удивление въ такво просто приготовление храбрия ратникъ, на когото бѣха видѣли по-напрѣдъ триумфалнитѣ статуи; вѣрнитѣ се навеждаха съ почитание прѣдъ своя защитникъ; старцитѣ го благославяха, женитѣ го показваха на дѣцата си, а между това, въ всичкитѣ жертвенници на Иисуса Христа свещенницитѣ извършаваха за него святата литургия.

Въ Капитолия се намираше единъ голѣмъ салонъ наричанъ *салонъ на Иулиана*: Августъ го бѣше украсилъ съ една статуя на *Побѣдата*. Тамъ се намираха военний стълпъ, провалената съ священитѣ гвозде греда, бронзовата вълчица, и оржжията на Ромула. По стѣнитѣ бѣха окачени ликоветѣ на консулитѣ, на справедливия Публикола, на великодушния Фабриция, на простия земледѣлецъ Кинкината, на медлителния Фабий, на Павелъ-Емила, на Марцеллуса и на Цицерона, отецътъ на отечеството. Тѣзи великодушни граждане изглеждаха като да засѣдаваха въ старѣйшинския съвѣтъ заедно съ прѣемницитѣ на Tigellin и на Sejan, и като да искаха да покажатъ съ единъ погледъ крайноститѣ на порока и на добродѣтелта, и да засвидѣтелствуватъ ужаснитѣ измѣнения, които врѣмето докарува въ империитѣ.

Въ тоя салонъ се събраха сждиитѣ, които щѣха да сждятъ Христианетѣ. Диоклитианъ се качи на трона си; Галерий сѣдна отъ дѣсно и Константинъ отъ лѣво на императора; офицеритѣ на Палата завзеха, всѣки споредъ чина си, стжпалата на трона. Сенаторитѣ, слѣдъ като поздравиха съ единъ поклонъ статуята на *Побѣдата* и подновиха прѣдъ нея клѣтвата за вѣрность, се наредиха възъ банкитѣ около салона; ораторитъ насѣднаха всрѣдъ тѣхъ. Прѣддвѣрието на

двора бѣше прѣпълнено съ голѣмци, съ войници и съ людно множество[24]. Богъ позволи на адскитѣ сили и на обитаващитѣ въ небеснитѣ шатри да се намѣсятъ въ това достопамятно разискване: тутакси ангелитѣ и демонитѣ долѣтяватъ и се разпръсватъ вѫтрѣ въ свѣта, първитѣ за да укротяватъ и да помиряватъ, а вторитѣ за да раздразняватъ страститѣ; еднитѣ за да просвѣтяватъ умоветѣ, а другитѣ за да ги заслѣпяватъ.

Най-първо се закла единъ бѣлъ юнецъ въ честь на Юпитера, виновникътъ на добритѣ съвѣти: когато се извършаваше тъзи жертва, Евдоръ си покри главата и си изтресе върхната дреха, която се бѣше опятнила съ нѣколко капки отъ очистителната на язичницитѣ вода. Диоклитианъ дава знака, и Симмахъ се изправя всрѣдъ общи ржкоплѣскания; възпитанъ въ великитѣ прѣдания на Латинското красноречие, слѣдующитѣ думи той изпустна отъ устата си и ги затъркаля, както величественитѣ води на нѣкоя рѣка се търкалятъ въ нѣкое поле, което тѣ разхубавяватъ съ теченията си.

КРАЙ НА ПЕТНАДЕСЕТАТА КНИГА.

КНИГА ШЕСТНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Тържествени речи на Симмаха, на Иероклея и на Евдора. Диоклитианъ склонява да издаде указъ за да се прислѣдуватъ Христианетѣ, но иска да се пита по-напрѣдъ оракулътъ на Кимейска Сибилла.

Всемилостивѣйший императоръ Диоклитиане, и ти, блаженнѣйший князъ-цесарь Галерие! ако вашитѣ божествени души съ давали винаги блѣстяще доказателство за своята справедливость, то се вижда най-вече въ важното и велико дѣло, за което се събира августѣйший Сенатъ прѣдъ позѣтѣ на вашата вѣчность.

„Ще унищожиме ли поклонницитѣ на новия Богъ? Ще оставиме ли Христианетѣ да се наслаждаватъ мирно отъ своята религия и отъ своя Богъ? Такъвъ е въпросътъ, който се прѣдлага на Сената.

„Дано Юпитеръ и другитѣ отмъстителни на человѣчеството богове ме прѣдпазятъ, за да не бѫда азъ причина никога да се изсипатъ человѣчески кърви и сълзи! Защо да прислѣдуваме человѣци, които изпълняватъ всичкитѣ си граждански длъжности? Христианетѣ се занимаватъ съ полезнитѣ на обществото и на държавата искуства и художества, и тѣхнитѣ богатства поддържатъ държавнитѣ съкровища; тѣ служатъ съ мѫжественностьта си въ войскитѣ ни; често прѣдлагатъ въ нашитѣ Съвѣти мнѣния пълни съ чувство, съ съзнание, съ справедливость и съ благоразумие. Тѣ не само че не съ били никога възмутители противъ императорската власть,

но и искренно я уважаватъ и ѝ се повиняватъ; и понеже къмъ никого не показватъ враждебни чувства, още по-вече нѣматъ такви чувства и къмъ императора, къмъ князетѣ и къмъ поставенитѣ отъ тѣхъ за общественото спокойствие закони; тѣ не искатъ нищо друго отъ властьта, освѣнъ свобода за да си извършаватъ богослужението, което ревностно желаятъ. Тѣхний Богъ имъ заповѣдва не само да не правятъ зло нѣкому и да не го желаятъ, но даже и да не говорятъ и да не мислятъ за него. При това, никога съ насилие нѣма да бжде възможно да се постигне желаемата цѣль отъ наша страна: опитътъ е доказалъ че Християнетѣ по-вече се умножаватъ подъ ножа на кръвопийния си мжчитель. Искате ли да ги привлѣчете въ религията на отечеството, повикайте ги въ храма на Милосърдието, а не въ жертвенницитѣ на Евменидитѣ[1].

„Но слѣдъ като изказахъ опова, което ми се вижда съгласно съ справедливия разумъ, длъженъ съмъ, съ сжщата справедливость, да изявя и страха, който ми се вджхва отъ Християнетѣ. Единственний укоръ, който може законно да имъ се направи, е слѣдующий: Извѣстно е, че нашитѣ богове сж прѣдметъ на тѣхнитѣ присмѣхи и подигравания, и по нѣкога на тѣхнитѣ обиди. О колко Римляне се започнали вече да се увличатъ въ смѣли разсжждения! Ахъ! ний искаме и се съвѣтваме какъ да нападнемъ и да унищожимъ едно чуждо божество! Не е ли по-добрѣ да се поразмислимъ какъ да защитимъ своитѣ богове? Нека се привържемъ по-тѣсно къмъ тѣхното служение чрѣзъ възпоминанието на всичко, което сж тѣ направили за насъ. Когато се увѣримъ за величието и благостьта на своитѣ отечествени богове, нѣма вече да се боимъ, че гледаме сектата на Християнетѣ да расте и да се умножава отъ бѣгълцитѣ на нашитѣ храмове.

„Отъ дълго врѣме е всеизвѣстна тъзи истина, която никой не може да оспори, че Римъ е длъжилъ всемірната си империя на благочестието, което е ималъ къмъ безсмъртнитѣ богове. Издигналъ е жертвенници на всичкитѣ благодѣтелни гении, на малкото щастие, на синовната любовь, на мира, на съгласието, на справедливостьта, на свободата, на побѣдата, на покровителствующия частнитѣ и общи на държавата граници богъ, единственний който никога не се е

изправилъ прѣдъ Юпитера въ събранието на боговетѣ. Отъ това божествено сѣмейство Християнетѣ могли ли би да бѫдатъ недоволни и да се отвръщаватъ отъ тѣхъ? Кой человѣкъ би се осмѣлилъ да се откаже да отдаде прилични почести на толкова благородни божества? Ако искате да се повърнете назадъ и да отидете къмъ по-старо врѣме, ще намѣрите сѫщитѣ имена на нашето отечество, най-старитѣ прѣдания, които сѫ свързани съ нашата религия и правятъ часть отъ жертвоприношенията ни; ще намѣрите да се спомина за оня златенъ вѣкъ, въ който сѫ царували блаженството и невинността, и когото желаятъ днесь всички Авсонийски народи. Сѫществува ли друго име по-умилително и по-уважаемо отъ името на Лациума, което се е дало на Лаврентийското поле, че бѣше дало покровителство на единъ прѣслѣдованъ богъ? Нашитѣ бащи, въ замѣна на добродѣтелта си, получиха отъ небото гостолюбиво сърдце, и Римъ послужи за прибѣжище на всички изгонени нещастници. Какви важни приключения! какви славни имена, свързани съ онѣзи прѣселения на първитѣ врѣмена на свѣта, Диомидъ, Филоктитъ, Идоменей, Несторъ! Ахъ! когато гѫсти лѣсове покриваха хълма, гдѣто се издига Капитолий, когато сламени кѫщици завзимаха мѣстото на тѣзи палати, когато тойзи толкова знаменитъ Тибъръ носѣше неизвѣстното име на Албума, тогава нѣмаше тука никакъвъ въпросъ да ли Богътъ на единъ неизвѣстенъ Иудейски народъ трѣбаше да се прѣдпочита отколкото боговетѣ на Римъ! За да се увѣримъ въ могѫществото на Юпитера, доволно е да земемъ въ внимание слабото начало и маловажното произхождение на тъзи империя. Четири малки източници образуваха силния порой на римския народъ: Алба, обичливата страна и първата обичь на Куриацитѣ; храбритѣ Латини, които се съединиха съ мѫжественитѣ войници на Ения, и Аркадийцитѣ на Евандра, които прѣдадоха на Цинцинатитѣ любовьта къмъ стадата и благородната кръвь на Еллинитѣ, която бѣше приятний зародишъ на красноречието у грубитѣ и сурови кърмачета на една вълчица; най-сетнѣ Сабинианетѣ, облечени съ овчи кожи, караха стадата си съ пастушки геги въ ржка, хранѣха се съ млѣко и медъ и се посвятяваха на Церера и на Хѐркулеса, първата — духовна покровителка на земледѣлеца, а вторий — тѣлесна негова сила.

„Тѣзи богове, които бѣха извършили толкова чудеса и бѣха вдъхнали толкова високъ умъ на Нума, на Фабриция и на Катона; тѣзи богове, които закрилятъ славнитѣ останки на нашитѣ съграждане и всрѣдъ които днесь блѣщатъ нашитѣ императори, безъ сила и безъ добродѣтели ли сж?

„Диоклитиане, азъ прѣдполагамъ, че днесь обрѣмененний съ години Римъ[2] се явява изведнжжъ прѣдъ твоитѣ очи подъ сводоветѣ на тоя-тукъ Капитолий и се отправя къмъ твоята вѣчность съ слѣдующитѣ думи:

„Великий княже, земи въ съображение онъзи старость, „до която моето благоговѣние къмъ боговетѣ ми е спомогнало „да стигна. Свободенъ, какъвто си съмъ естественно, азъ ви„нжги ще пазя религията на своитѣ прадѣди. Тъзи религия „е подчинила вселенната подъ моитѣ закони. Нейнитѣ жертво„приношения отдалечиха Анибала отъ моитѣ стѣни и Галлитѣ „отъ Капитолия. Какъ! единъ день ще се тръшне ли на зе„мята тъзи тукъ статуя на *Побѣдата* безъ страхъ да не би „да се повдигнатъ моитѣ заровени въ равнищата на Зама „легиони[3]? Защо се съмъ прѣдпазилъ отъ най-страшнитѣ не„приятели? за да бжда обезчестенъ ли отъ своитѣ чада въ „старинитѣ си?“

„На тебе, о могжщий императоре, тъй говори молящий се Римъ. Вижъ какъ се издигатъ, по пжтя на Аппиуса, отъ гробоветѣ си онѣзи републикански побѣдители на Волсквитѣ и Самнититѣ, на които държимъ тука съ голѣмо почитание ликоветѣ; тѣ се качватъ въ оня Капитолия, когото бѣха напълнили съ добивки, завладѣни отъ побѣденния неприятель; увѣнчани съ джбови клончета, тѣ идатъ да съединятъ своитѣ гласове съ оня на отечеството. Тѣзи священи души никога не сж прѣкратили желѣзния си сънъ за унищожението на нашитѣ нрави и закони; тѣ не се сж събуждали при шума когато се изгонвали Мариуса или когато бѣснуваше триумвиратътъ, но интерессътъ на небото ги застави да излѣзатъ отъ гробоветѣ си и да го защитятъ прѣдъ своитѣ синове. Римляне, които сте измамени отъ новата религия, какъ сте могли да измѣните, за една чужда религия, нашитѣ хубави праздници и благочестиви обряди?

„Князове, повтарямъ го, по никой ничинъ ний не исжаме прѣслѣдването на Християнетѣ. Мълви се между лю-

детѣ че Богъ, Когото тѣ почитатъ, е Богъ на мира и на справедливостьта: ний не отказваме да го приемемъ въ Панѳеона[4], защото желаеме, благочестивѣший императоре, щото боговетѣ на всичкитѣ религии да те покровителствуватъ; но да прѣстанатъ тѣхнитѣ почитатели да причиняватъ обиди на Юпитера. Диоклитиане, Галерие и вий Сенатори, покажете снизходителность и милость къмъ Христианетѣ, а пъкъ къмъ боговетѣ на отечеството, — покровителство."

Симмахъ, слѣдъ като изказа тия думи, привѣтствува̀ пакъ статуята на Побѣдата и сѣдна̀ между Сенаторитѣ. Духоветѣ се бѣха различно развълнували: едни очаровани отъ достойнството на Симмаховата речь, си напомняха днитѣ на Хортенциуса и на Цицерона; други пъкъ укоряваха умѣренностьта на Юпитеровия първожрецъ. Сатаната нѣмаше вече надежда на никого освѣнъ на Иероклея, и се стараеше да намѣри какъ да заличи впечатлѣнието, което бѣше направило красноречието на великия жрецъ; ангелитѣ на свѣтлината напротивъ се възползуваха отъ това красноречие за да вкаратъ старѣйнитѣ на Сената въ по̀-человѣчески чувства. Виждаше се, че се клатѣха шлемоветѣ на войницитѣ, тогитѣ на сенаторитѣ, дрѣхитѣ и скиптритѣ на гадателитѣ и на прѣдвѣщателитѣ, и се слушаше единъ разбърканъ шумъ, двоенъ знакъ на укоризна и на похвала. Както въ една нива, въ която плѣвели и безполезни пурпурови цвѣтя се издигатъ всрѣдъ златната пченица, ако нѣкой вѣтърецъ духне повърхно по напъстренния усатъ лѣсъ, въ началото по̀-легкитѣ класове си навеждатъ върховетѣ надолу; слѣдъ малко обаче усилвающето се духане подмѣта насамъ-натамъ пълнитѣ съ едри зърна ржкойки и снопе и безплоднитѣ билки по нивата: тъй се виждаше въ Сената движението на толкова различни человѣци.

Придворнитѣ ласкатели гледаха съ любопитно внимание къмъ Диоклитиана и Галерия, за да опрѣдѣлятъ и тѣ мнѣнието си спорѣдъ мнѣнието на своитѣ господари: цесарьтъ даваше признаци на буйность и на разсърдливость, но въ лицето на Августа се проявяваше безстрастие и хладнокръвие.

Иероклей се изправя: загѫнва се съ върхната си дълга дреха и стои мълчеливъ нѣколко минути съ лице строго, навѫсено и умислено. Наученъ и проникнатъ въ всичкитѣ хи-

трости на Аонийското краснорѣчие, въоржженъ съ всичкитѣ софизми, гибъкъ, изкусенъ, прѣсмивателенъ, и хипокритъ, той употрѣбяваше въ изражениията си единъ язикъ съ надутъ и сбранъ стилъ; когато говорѣше за человѣчеството искаше кръвьта на невинния, прѣзираше уроцитѣ които врѣмето и опитътъ даватъ, желаеше да заведе свѣта съ хиляди мжки въ блаженството чрѣзъ праздни системи; духътъ му бѣше лъжливъ и измамливъ; много му бѣше драго да го възхваляватъ и да му ржкоплѣскатъ за справедливостьта, спорѣдъ както я той ризбираше. Такъвъ бѣше ораторътъ, който се яви въ ораторското борище, за да нападне всичкитѣ религии, и най-вече религията на христианетѣ. Галерий оставяше да текатъ свободно отъ устата на своя министъръ всичкитѣ богохулства. Сатаната буташе къмъ злото неприятеля на вѣрнитѣ, и надеждата за погубването на Евдора въодушевляваше сластолюбивия и отвратителенъ любовникъ на Кимодока. Демонътъ на лъжливата мждрость, подъ образа на единъ училищенъ началникъ, който скоро бѣше прѣстигналъ отъ Александрия, земѧ мѣсто близу до Нероклея: нечестивий софистъ, слѣдъ малко мълчание, изведнжжъ разгржща обятията си; прѣметва тогата си задъ гърба си, полага и двѣтѣ си ржцѣ възъ корема, навежда се низко до земята на Капитолия, поклания се прѣдъ Августа и прѣдъ Цесаря, привѣтствува ги, послѣ се изправя и слѣдующата защитителна речь произнася:

„Валерий Диоклитияне, ти който си синъ на Юпитера, вѣченъ самодържецъ, Августъ, осмориченъ консулъ, милостивѣйшъ, божественнѣйшъ и всемждрѣйшъ господарь; и ти, Валерий Максимианъ Галерие, който си синъ на Херкулеса, синъ усиновенъ на Императора, вѣченъ и блаженнѣйшъ Цесарь, побѣдитель на Пароитѣ, любитель на науката и истински философъ; и вий почтеннѣйши и священнѣйши сенатори, които съставлявате върховния съвѣтъ на великата всемірна Държава! Благодаря ви на всички, че позволявчте да се чуе и моятъ гласъ. Смутенъ отъ тъзи отличпа честь, какъ ще мога азъ да се изразя съ достатъчна сила и да се слушамъ съ приятность? Да ми простите за слабото краснорѣчие, което ще употрѣбя въ полза на истипата, която ме твърдѣ силно *принуждава да говоря.*

„Земята, въ първобитната си плодовитость, е произвела человѣцитѣ. Тѣ, по случайность и по необходимость, се събрали и се сближили за общитѣ си нужди. Собственността на имѣнието се започнала: насилията послѣдували; человѣкътъ не могълъ да ги възпрѣ: измислилъ боговетѣ.

„Като се изобрѣла религията, тираннитѣ се възползували отъ нея. Лакомството за по-голѣмо притяжание умножило заблужденията, и распустнатостьта на страститѣ смѣсила въ тѣхъ своитѣ мечтания.

„Человѣкътъ, щомъ забравилъ произхождението на боговетѣ, веднага повѣрувалъ въ тѣхъ. Счело се за еднодушно съгласие на народитѣ опова, което не е било нищо друго освѣнъ съвокупно съгласие на страститѣ. Тираннитѣ, които смазвали съ угнѣтѣнията си подданницитѣ си, се погрижили да издигнатъ храмове на благочестието и на милосърдието, за да повѣруватъ по тоя начинъ нещастнитѣ угнѣтаеми, че ужъ дѣйствително сѫществуватъ богове.

„Жрецътъ, лъстецъ и измамникъ въ началото, а по-сетнѣ самъ прѣлъстенъ и измаменъ, се пристрастилъ въ своя идолъ; младий человѣкъ,—въ обоготворенитѣ грации на любовницата си; нещастникътъ,— въ сѣнкитѣ на своята скърбь: отъ тука е произлѣзълъ фанатизмътъ, безмѣрно увлечение и неразумно стръмление къмъ религията, което е най-голѣмото зло отъ всички други злини, които съ могли да измѫчатъ человѣческия родъ.

„Това чудовище, фанатизмътъ, носящемъ една запалена свѣщь, е обиколило тритѣ части на земята. То изгорѣ, чрѣзъ ржката на вълхвитѣ, храмоветѣ на Мемфиса и на Аѳина. Запали священата война, която прѣдаде Гърция на Филиппа. Въ кратко врѣме, вселенната може да се види потѫнала въ пропасть пълна съ нещастия, ако нѣкоя омразна секта се разпространи даже и въ нашитѣ дни и възпрѣки умножаването на свѣтлинитѣ!

„Божественнѣйшии господари, азъ тука ще се постарая да изобразя нещастията, които фанатизмътъ е направилъ на человѣцитѣ, като ви открия, произхождението и напрѣдъцитѣ на най-смѣшната и най-отвратителна религия, която развращението на народитѣ е могло да произведе въ твоитѣ свѣтли дни.

„Дано не си позволя да заровя въ глъбока заборавность онѣзи срамни и гнѫсни отвратителности; азъ съмъ призованъ да защитя истината: трѣбва да избавя своя императоръ, трѣба да отворя очитѣ на человѣцитѣ за да разбератъ истината. Твърдѣ добрѣ съмъ увѣренъ че азъ излагамъ днитѣ си срѣщу памятозлобието на една бунтуяща се и опасна партия. Каква полза отъ това? Любителтъ на мѫдростьта трѣба да затвори сърдцето си за всѣки страхъ и за всѣка милость, когато се касае до благополучието на братията си и до свящеиитѣ правдини на человѣчеството.

„Вий познавате оня народъ, когото проказата и пустинитѣ отдѣлятъ отъ человѣческия родъ, тоя гнѫсенъ и омразенъ народъ, когото божественний Титъ изкорени.

„Единъ извѣстенъ лъстецъ, наричанъ Моисей, чрѣзъ редъ прѣстапления и груби обайвания, избавилъ тоя народъ отъ робството. Водилъ го посрѣдъ пѣсъкливитѣ страни на Арабия; обѣщавалъ му, въ името на Бога Иеховахъ, една земя, въ която текло малко и медъ.

„Слѣдъ четиредесеть години Иудеитѣ дошли въ тъзи обѣщана земя, на която изпоклали туземнитѣ жители. Тъзи извънредно за тѣхъ приятна градива била безплодната Иудея, [5] която не е друго нищо освѣнъ една камениста долина, безъ сеидби, безъ дървета и безъ вода.

„Прибрани въ своето укривалище, тѣзи разбойници не се бѣха отличили въ нищо друго, освѣнъ въ ненавистьта си къмъ человѣческия родъ: живѣяли всрѣдъ прѣлюбодѣйствята, убийствата и свирѣпствата.

„Какво е могло да произлѣзе отъ едно таково племе? (това е чудното) едно друго още по-отвратително племе, християнетѣ: тѣ сѫ надминали, въ лъжитѣ и въ беззаконията, Иудеитѣ, които сѫ тѣхни отци.

„Евреитѣ, които се заблуждавали отъ фанатическитѣ свящеиници, ожидавали, при всичката си слабость и низость, единъ монархъ, който щѣлъ да имъ покори цѣлия свѣтъ.

„Еднѫжъ се раздалъ слухъ че жената на единъ доленъ работникъ родила тоя царь, който отъдавна врѣме е билъ обѣщанъ. Една часть отъ Иудеитѣ скоро повѣрвали въ това чудо.

„*Тойзи, когото наричатъ* свой Христосъ, поживѣлъ тр

десеть години неизвѣстенъ и скриенъ въ бѣдностьта си. Слѣдъ тия тридесеть години, започва да прѣподава едно лъжливо и опасно учение; сдружава се съ нѣкои рибари, които нарекълъ свои апостоли. Обикаля градоветѣ, скрива се въ пустинята, прѣлъстява слаби жени и едно лѣгковѣрно простолюдие. Неговата нравственность, казватъ, че е чиста; но надминавали опая на Сократа?

„Скоро се улавя за размирническитѣ си рѣчи и се осѫжда на кръстна смърть. Единъ градинарь украдва тѣлото му; апостолитѣ провъзгласяватъ че Иисусъ Христосъ е възкръсналъ, тѣ проповѣдватъ вѣрването въ тѣхния учитель на очудената тълпа. Суевѣрието се разпространява, и Христианетѣ ставатъ една многочислена секта.

„Една религия, изникната отъ най-долния классъ на народа, разпространена чрѣзъ робетѣ, и въ началото потаена въ пусти и скришни мѣста, малко по малко се натоварила съ такви отвратителности, каквито скришностьта и низкитѣ и диви нрави естественно раждатъ: и за това жестокостьта и безчестието съставляватъ главната часть на тайнствата ѝ.

„Христианетѣ се събиратъ нощно врѣме[6] всрѣдъ гробоветѣ между мъртвитѣ. Възкръсването на мъртвитѣ тѣла е единъ отъ най-противнитѣ на здравия разумъ разговори. Събрани и сѣднати на едно отвратително угощение, слѣдъ като се закълнатъ по между си че ще мразятъ отечественитѣ богове и человѣцитѣ, и се откажатъ отъ всичкитѣ закони и позволени удоволствия, пиятъ кръвьта на единъ принесенъ въ жертва человѣкъ и изѣждатъ мърдающето още месо на едно заклапо дѣте: това тѣло тѣ паричатъ *свящепъ хлѣбъ*, а тъзи кръвь — священо вино.

„Щомъ се свърши угощението, кучетата, научени въ прѣстжпленията на господаритѣ си, влизатъ въ събранието и изгасяватъ запаленитѣ на свѣщницитѣ свѣщи, като ги търкалятъ па земята; тогава Христианетѣ оставатъ всрѣдъ тъмнината, съединяватъ се случайно чрѣзъ отвратителни пригрящания: бащи съ дъщеритѣ си, синове съ майкитѣ си, братия съ сестритѣ си; числото и разнообразието на кръвосмѣшенията съставляватъ достойнството и добродѣтельта.

„Какъ! това не е ли доволно отвратително да се накарватъ человѣцитѣ да отдаватъ божествено поклонение на

единъ мятежникъ справедливо наказанъ съ крайно, но и безчестно, наказателно орѫдие? не бѣше ли доволно голѣмо прѣстѫплението, чрѣзъ което се опита да поскоти до таква стѫпень человѣческия разумъ? трѣбаше ли и това още щото християнетѣ да направятъ отъ своята религия и едно училище за най-разваленитѣ нрави и за най-нечутитѣ злодѣяния?

„Всичко, което съмъ казалъ до тука, има ли нужда отъ други доказателства освѣнъ самото поведение на християнетѣ? На всѫдѣ, кѫдѣто се тѣ промѫкнатъ, произвеждатъ смущения[7]; развратяватъ войницитѣ на войската; докарватъ несъгласие и раздѣление въ сѣмействата; прѣлъстяватъ легковѣрни дѣвици; въорѫжаватъ братъ противъ брата, съпрѫга противъ съпрѫгата. Понеже сѫ сега силни, тѣ иматъ храмове, богатства, и отказватъ да даватъ клѣтва на императоритѣ, на които дължатъ тѣзи благодѣяния; ругаятъ се съ священитѣ изображения на Диоклитиана, прѣдпочитатъ да умратъ отколкото да приносятъ жертва въ неговитѣ жертвенници. Напослѣдъкъ даже и не оставили божествената майка на Галерия да принесе сама жертва за сина си на невиннитѣ горски божества! Най-сетнѣ, тѣ като съединятъ фанатизма съ развращението, може би да съборятъ отъ Капитолия статуята на Побѣдата, и да извадятъ отъ своитѣ жертвенници вашитѣ отечествени богове!

„Никой обаче да не помисли че азъ тука защищавамъ онѣзи богове, които въ дѣтинството на народитѣ сѫ могли да се покажатъ необходими на искусни законодатели. Ний нѣмаме вече нужда отъ такива срѣдства. Разумътъ започва да царува. За напрѣдъ ще се издигнатъ жертвенници само на добродѣтелта. Человѣческий родъ всѣки день върви и напрѣдва къмъ усъвършенствуване. Ще дойде едно врѣме когато всичкитѣ человѣци, послушни само на справедливия смисълъ, ще се водятъ отъ свѣтлината на разума. Азъ не поддържамъ нито Юпитера, нито Миѳра, нито Сераписа. Но, ако бива да се пази нѣкоя религия въ Държавата, тогава справедливостьта изисква да се прѣдпочете старата. Новата религия е едно зло, което трѣбва да изкоренимъ съ желѣзо и съ огънь. Трѣба да изцѣримъ самитѣ християне отъ глупостьта имъ, отъ която боледуватъ. Е добрѣ, малко кръзь ще се пролѣе! Безъ никое съмнѣние, ний би могли да поумекнемъ

и да се смилимъ върху участьта на прѣстѫпницитѣ; но ще се чудимъ на закона и ще го благославяме, защото ще порази жертвитѣ за утѣшение на мѫдърцитѣ и за благополучие на человѣческия родъ".

Щомъ Иероклей си свърши рѣчьта и Галерий дава знакъ за ржкоплѣскания. Съ очи изпущащи искри и съ лице вчервенѣно отъ гнѣвъ, Цесарьтъ изглеждаше като да произнася вече смъртната прѣсѫда на Христианетѣ. Придворнитѣ му ласкатели издигаха ржцетѣ си къмъ небото като поразени отъ ужасъ и отъ страхъ; тѣлохранителитѣ му настърхваха отъ буйна ярость, като си мислѣха, че нечестивитѣ искали да съборятъ жертвенника на Побѣдата; простолюдието укоряваше нощнитѣ кръвосмѣшения и обѣдитѣ на человѣческо месо. Софиститѣ, които обкржжаваха Иероклея, го прѣвъзвишаваха до небеса: „той е билъ неустрашимий приятель на князетѣ", говорѣха, „истинский любитель на нравственитѣ правила, защитникътъ на добродѣтелта, билъ е единъ вторъ Сократъ!"

Сатаната възбуждаше прѣдразсѫдъцитѣ и разпалваше още по-вече ненавиститѣ; възхитенъ отъ думитѣ на проконсула, ласкаеше се че ще може по-безопасно и съ по-малко трудъ да си постигне цѣлта чрѣзъ аѳеизма, отколкото чрѣзъ идолопоклонството; подпомогнатъ и отъ другитѣ адски сили, увеличаваше шумния раздоръ и размѫтената неразборность, и придаваше на движението, което ставаше вѫтрѣ въ сената, нѣщо чудесно и страшно. Както дѣтинската вртилешка, тумпалътъ, се върти[8] подъ бича на дѣтето, както вртенето се спуща и се вдига между пръстетѣ на работливата домакинка, и както евеновото дърво или слоновата кость се върти подъ рѣзеца или ваялото на стругаря, тъй и духоветѣ бѣха разбъркани и развълнувани. Диоклитианъ се виждаше неподвиженъ, по лицето му ницо не се забѣлѣзваше нито гнѣвъ, нито ненависть, нито любовь. Разпръстнатитѣ въ събранието Христиане се показаха обезсърдечни и изумени. Особенно Константинъ бѣше потъналъ въ глъбока скърбь; хвърлѣше сегизъ-тогизъ по единъ безпокоенъ и нѣженъ погледъ къмъ Евдора.

Ласѳеновий синъ се изправя, безъ да му се забѣлѣжи *на лицето ни* най-малкото развълнуване и смущение отъ *цесаревата къмъ* него немилость, отъ подлостьта на придвор-

нитѣ и отъ роптанията и воплитѣ на людното множество. Жалѣйната му дрѣха, благородний му образъ, който се бѣше още по-вече разхубавилъ отъ изражението на една проста нажалѣнность, привлѣкоха погледитѣ на всички. Ангелитѣ на Господа, като образуваха единъ невидимъ кржгъ около него, го покриваха съ светлина и му вджхваха божествена смѣлость. Отъ небесната висота, четирмата Евангелисти, наведени надъ главата му, му шептеха на ухото и му посочваха съ пърстетѣ си думитѣ, които трѣбаше да изговаря. Отъ всичкитѣ страни въ Сената се слушаха тѣзи думи: „*Тойзи е християнский защитникъ! Какъ ще може да отговори?*“ Всѣки единъ напраздно търсѣше да намѣри въ неговитѣ толкова тихи колкото и въодушевени черти изражението на прѣстжпленията, съ които Иероклей бѣше обвинилъ вѣрнитѣ. Когато нѣкои ловци, като мислятъ че ще уловятъ покрай нѣкоя рѣка страшенъ хищнически орелъ, ненадѣйно намиратъ лебедъ, който плува надъ водата, и зарадвани отъ това, тѣ се спиратъ; гледатъ къмъ любезната на музитѣ птица; чудятъ се на бѣлата ѝ перушина, на гибката ѝ дълга шия, на гордата ѝ обноска, и на приятнитѣ ѝ движения и се заслушватъ внимателно на хармоническитѣ ѝ пѣсни. Алфейский лебедъ не се забави да си издаде сладкозвучния гласъ и да бжде чутъ: Евдоръ се навежда прѣдъ Августа и Цесаря и имъ се поклания; послѣ, безъ да привѣтствува статуята на *Побѣдата*, безъ да направи тѣлодвижения, и безъ да търси какъ да поласкае, да прѣлъсти и измами ушитѣ и очитѣ на слушателитѣ, започва да говори тѣзи истински и трогателни думи:

„Августе и ти Цесарю[9], отци Сенатори и ти Римски пероде, въ името на тѣзи человѣци, които биватъ жертва на една несправедлива ненависть и безчеловѣчна злоба, азъ, Евдоръ, синъ на Ласѳена, родомъ отъ Аркадийския градъ Мегалополь, и вѣроисповѣданиемъ христианинъ, ви привѣтствувамъ!

„Иероклей бѣше започналъ прѣди мене своята рѣчь чрѣзъ извинение на слабото си красноречие; азъ по своя редъ прося снизхождението на Сената. Азъ съмъ еднъ простъ войникъ, който съмъ по-вече навикналъ да проливамъ кръвьта си за своитѣ господари и владѣтели на свѣта, отколкото да искамъ *съ надути, цвѣтущи,* блѣскави и искуственни изрази

закалането на една тълпа състояща се отъ обременени съ много години немощни старци, и отъ слаби беззащитни жени и дѣца.

„Прѣди всичко, благодаря на Симмаха за умѣренностьта, която той показа къмъ моитѣ братия. Уважението, което азъ длъжа на държавния Глава, ме принуждава да мълча и да не говоря нищо противъ обожаването на идолитѣ. Въпрѣки това ще забѣлѣжа само че Камиллъ, Сципионъ, Полъ-Емилъ, и други като тѣхъ, не бѣха станали велики мжже защото сж били послѣдователи на Юпитеровата религия, а защото се отдалечавали отъ нравственностьта и отъ примѣритѣ на Олимпийскитѣ божества. Въ нашата религия, напротивъ, не може иначе да се стигне до най-горната стжпень на съвършенството, освѣнъ чрѣзъ подражанието на нашия Богъ. Ний по тоя начинъ поставяме проститѣ смъртни въ вѣчнитѣ жилища; но за да се добие тъзи слава не е достатъчно украшението на челото съ царската диадема, нужно е и практикуването на добродѣтелта: оставяме на вашия богъ подражателитѣ на Нерона и на Домециана.

„При всичко това, слѣдствието на една каквато и да е религия, е слѣдствие толкова благотворно на душата, щото и първожрецътъ на Юпитера говорй за Християнетѣ съ приятность и добродушие, а между това, другъ единъ человѣкъ, който не припознава никакъ Бога, иска, въ името на человѣчеството и на добродѣтелта, проливането на нашата кръвь. Но какъ, о Иероклее! ти не носишъ ли подъ дрѣхата си гибелното семе, съ което искашъ да посѣешъ опустошение въ империята? Римский сждебни началниче, ти прѣдизвиквашъ смъртьта на много миллиони римски граждане! Вий, о отци Сенатори не можете да скриете че ний сме вчерашни [10], а пъкъ найвече отъ всички пълнимъ градоветѣ ви, поселенията ви, военнитѣ ви станове, палата, Сената и Форума: оставяме на васъ само храмоветѣ ви.

„Князове, наший обвинитель е единъ вѣроотстжпникъ, и се признава за безбожникъ: той знае твърдѣ добрѣ какъвъ титулъ ще мога азъ да прибавя въ тѣзи негови титули. Симмахъ е человѣкъ благочестивъ и человѣколюбивъ, на когото прѣкараната възрасть, знанието и нравитѣ сж наравно достойни за уважение. Въ всѣко сждебно криминално дѣло се зима въ съображение характера на обвинителитѣ и на сви-

дѣтелитѣ: Симмахъ ни извинява; Иероклей ни обвинява: кой отъ двамата трѣба да се послуша? Августе, Цесарю, Сенатори, и ти римский народе, благоволѣте да ме послушате внимателно; азъ ще подкача отново реда на клеветитѣ, които Иероклей произнесе противъ вѣрнитѣ, и ще защитя религията на Иисуса Христа".

Ораторътъ, като произнесе великото име на Иисуса Христа, се спрѣ; всичкитѣ Християне се наведоха и се поклониха, а статуята на Юпитера се затресе върху жертвенника. Евдоръ започна пакъ да говори:

„Нѣма азъ да възлѣза, както Иероклей направи, до началото на свѣта за да слѣзна отъ тамъ и да дойда въ въпроса на минутата. Оставямъ на училищнитѣ ученици това праздно излагане на умразни и изтриени начала, на събития подправени, на отвратителни софизми и на дѣтински прѣувеличения. Не е въпросътъ тука нито за образуването на свѣта, нито за началото на человѣческитѣ общества. Всичко се ограничава въ знанието да ли съществуването на Християнетѣ е съвмѣстимо съ безопасностьта на Държавата; да ли тѣхната религия не причинява никаква врѣда нито на правитѣ нито на законитѣ; да ли не се противи никакъ на покорностьта, която се длъжи на държавния Глава; съ една дума, да ли нравственностьта и политиката нѣматъ съ какво да укоряватъ религията на Иисуса Христа. Между това, азъ не мога да се въздържа да не ви кажа да забѣлѣжите особеното и странно мнѣние на Иероклея касателно до Евреитѣ.

„Политическата причина за основанието на Иерусалимъ въ срѣдата на една безплодна страна е била твърдѣ много висока, и обвинительтъ на Християнетѣ не можеше да я отгатне. Законодателтъ на Израилтянетѣ е искалъ да направи съ това единъ народъ, който да може да устоява на врѣмето, да пази религията на истинския и единственъ Богъ, всрѣдъ всемірното идолопоклонство, и да намѣри въ постановленията си сила, която не е ималъ отъ само себе: ограничилъ ги прочее въ гората. Законитѣ на Евреитѣ и религията имъ били съгласни съ това уединено положение: тѣ имали само единъ храмъ, единъ жертвенникъ и една книга. Четири хиляди години се сж изминали, и тойзи народъ сжществува още. Иероклее, покажи ни на нѣкое друго мѣсто само единъ примѣръ отъ едно

толкова чудесно въ дѣйствията си законодателство, и послѣ ще слушаме съ внимание твоитѣ подигравки относително страната на Евреитѣ“.

Единъ одобрителенъ знакъ излѣзе отъ устата на Диоклитиана и прѣсече рѣчьта на Леоѳеновия синъ. Императорътъ, нечувствителенъ на Симмаховитѣ ораторски движения и на Иероклеевия надутъ стилъ, останà поразенъ отъ политическитѣ причини, които показа защитникътъ на вѣрнитѣ. Евдоръ се бѣше впустналъ по тоя прѣдметъ съ систематическо искуство, за да докара духа на императора да поумекне и да се смили прѣди да говори за християнетѣ. Умѣрената партия на Сената, отъ която се боеше Галерий; Публиусъ, римскій, префектъ[11], привързанъ къмъ Цесаря, но върлъ неприятель на Иероклея; придворнитѣ, постоянно внимателни въ впечатлѣнията на Господаря; Християнетѣ, на които участьта бѣше още висяща, всички забѣлѣзваха благоприятни чувства въ Диоклитиана: отдадоха голѣми похвали на оратора. Войницитѣ, сотницитѣ и трибунитѣ се трогнаха, като видѣха едноврѣмешния си генераль принуденъ да защищава живота си противъ обвиненията на единъ вития; това благородно человѣческо племе лесно се връща въ великодушни възглядове. Толко високъ и благороденъ разумъ, съединенъ въ толко голѣма красота и младость, винаги интересуваше пристрастната тълпа. Жалостьта на Константина се бѣше прѣобърнала на голѣма радость; той насърдчаваше приятеля си съ тѣлеснитѣ си движения и съ погледитѣ на омилнитѣ си очи. Ангелитѣ на свѣтлината, като удвояваха ревностьта си около християнскія ораторъ, му придаваха на всѣка минута нови приятности и тъй продължаваха звуковетѣ на гласа му като хармонически отзиви. Когато голѣмъ снѣгъ пада отъ ѳевернитѣ полета[12], често силний сѣверенъ вѣтъръ се уталожва; земнитѣ полета онѣмяватъ и приематъ весело безбройнитѣ снѣжни толупи, които покриватъ растенията и сеидбитѣ и ги пазятъ отъ зимнитѣ студени ледове: тъй и когато Ласѳеновий синъ подкачи пакъ речьта си, събранието се прѣдаде въ глъбоко мълчание, за да разбере и да приеме тѣзи чисти думи, които изглеждаха като да падаха отъ небото за да прѣдварятъ *опустошението* на земята.

„*Князове,*“ рече, „нѣма да влѣзна въ подробноститѣ на

християнската религия: дълъгъ редъ отъ пророчества, всички провѣрени[13], блѣскави чудеса и безчислени свидѣтели отдавна сж потвърдили божественностьта на Оногози, Когото наричаме Спаситель. Неговата висока добродѣтель е припозната отъ всичвата вселенна; мнозина римски императори, безъ да сж подчинени на Иисуса Христа, Го сж удостоили съ своитѣ почитания и уважения; философи знаменити сж отдали справедливость на благородната му нравственность, която и самий Иероклей не оспорява.

„О колко странно би било, ако онѣзи, които служатъ на единъ такъвъ Богъ, бждатъ чудовища достойни да се хвърлятъ въ запаленния дърварникъ! Какъ! възможно ли е щото Иисусъ Христосъ да е образецъ на благость, на человѣколюбие, на чистота, а пъкъ ний, неговитѣ послѣдователи, да мислимъ да Го почитаме съ отвратителни свирѣпи и невъздържателни тайнства? Даже и въ поганството, почита ли се праздникътъ на Диана чрѣзъ развратноститѣ, които се вършатъ прѣзъ праздницитѣ на Венера? „Християнството," казватъ, „е произлѣзло отъ послѣдния и доленъ классъ на народа, и отъ тука произхождали позорнитѣ низости на това вѣроизповѣдание." Прикачвайте прочее на тъзи религия онова, което я прави хубава и славна. Тя е отишла да търси нещастни человѣци за да ги утѣши, за които человѣцитѣ никакъ не мислѣли и отъ които даже погледитѣ си отвращавали; а вий съ това я обвинявате въ тѣжки прѣстжпления! Мислите ли че само подъ царската одежда сжществуватъ скърби, и че Богъ утѣшитель е готовъ само за голѣмцитѣ ли и за царетѣ? Нашата религия, отстранена далече отъ низкитѣ и свирѣпи нрави на простолюдието, е опитомила и поправила тѣзи нрави. Кажете: има ли другъ человѣкъ пò-търпѣливъ въ нещастията си и мжкитѣ си, пò-прѣданъ на господаря си, пò-вѣренъ и пò-постояненъ на думата си, пó-точенъ изпълнитель на длъжноститѣ си и пò-непорочень въ навицитѣ си, отколкото единъ истински Християнинъ? Ний сме толкова отдалечени отъ варварството, щото се оттегляме и бѣгаме отъ вашитѣ игри, въ които человѣческата кръвь съставлява една часть отъ прѣставленията въ зрѣлищата. Ний вѣруваме, че една малка разлика сжществува между извършване убийство и гледането му съ удоволствие, когато се то извършава. Ний имаме такво отвращение отъ раз-

пустнатия животъ, щото бѣгаме отъ вашитѣ театри, като отъ нѣкое училище, което е пълно съ лоши нрави и дава зли примѣри и поводъ за отпадане . . Но като оправдавамъ и защищавамъ Християнетѣ върху една точка, досѣщамъ се че ги излагамъ върху друга. Ний сме били отбѣгвали обществото, както казва Нероклей, и сме мразили человѣцитѣ!

„Ако това е тъй, наказанието ни е справедливо. Изсечете нашитѣ глави, но нò-напрѣдъ трѣба да поемете отъ нашитѣ болници бѣднитѣ и немощнитѣ, на които вий никога не сте помогнали; заповѣдайте да се повикатъ онѣзи Римлянки, които сѫ напуснали плодоветѣ на своя срамъ и на своя позоръ. Мислятъ ли тѣ че дѣцата имъ сѫ паднали въ онѣзи безчестни домове[14], които сѫ единствено прибѣжище дадено отъ вашитѣ богове на оставеното безъ помощь дѣтинство? Пека дойдатъ да припознаятъ крѣхкитѣ си рожби пригърнати между обятията на нашитѣ Християнки! На никоя християнска жена млѣклото не ги е отровило: майкитѣ по милостьта, прѣди да ги обезглавите, ще ги повърнатъ на майкитѣ по природата.

„Нѣкои отъ нашитѣ тайнства, криво разбрани и лъжливо тълкувани, дали поводъ на тѣзи клѣвети. Свѣтли князове, позволява ли ми се да ви открия тѣзи невинни и чисти тайни?[15] „Римъ възстава,“ казва Симмахъ, „и ви моли да му оставите отечественитѣ негови богове.“ Да, вѣчни князове, Римъ възстава, но не за да иска немощни богове: възстава за да ви моли да му позволите да приеме Иисуса Христа, Който ще възстанови между своитѣ чада срамежливостьта, добрата вѣра, честностьта, въздържанностьта и царуването на нравитѣ.

„Дайте ми,“ вика Римъ, „дайте ми оня Богъ, Който е „вече поправилъ недостатъцитѣ и пороцитѣ на моитѣ закони, „оня Богъ, Който не позволява дѣтеубийството, злоупотрѣ„блението на женидбата и зрѣлището на человѣкоубийствата; „оня Богъ, Който освятява сѣмейния животъ и Който покрива „нѣдрата ми съ памятници на Негового благодѣяние; оня „Богъ, Който пази свѣтлинитѣ на наукитѣ и на искуствата, „и иска да унищожи робството на земята. Ахъ! ако още „единъ пѫть видя варваритѣ при вратитѣ си, тогава тойзи „*Богъ, прѣдчувствувамъ си го*, ще може самъ да ме избави[16] и „*да измѣни изнемощѣлата* ми старость въ безсмъртна младость!“

„Остава ми прочее да отблъсна послѣдната и най-ужасна отъ всичкитѣ противъ Христианетѣ клѣвети на Иероклея, ако сѫ тѣ могли да се страхуватъ отъ изгубването на имѣнията си и на живота си. Наший клѣветникъ казва че ний сме били размирници, и сме отказвали да се покланяме прѣдъ изображенията на императора и да принасяме жертви на боговетѣ за бащата на отечеството.

„Христианетѣ размирници! Христианетѣ, докарани отъ гонителитѣ си въ положение да излѣзатъ отъ търпѣние и прислѣдвани като диви животни, не сѫ изпустнали до сега отъ устата си ни най-незначителното роптание; деветь пѫти сѫ бивали като невинни агнета изсичани, и, като сѫ се смирявали прѣдъ Бога, оставяли свѣтътъ да възстава противъ тираннитѣ. Нека Иероклей спомене името на единъ само християнинъ, който да е билъ възстаннически съучастникъ въ нѣкое съзаклятие противъ своя императоръ! Христианетѣ, наистина, се свързватъ помежду си и си даватъ клѣтва, но не за да дѣйствуватъ противъ държавния Глава и противъ неговата власть, или да вършатъ нѣкои злодѣяния противъ обществото и противъ частни лица, а за да се отдалечаватъ отъ всички злотворства, които повреждатъ ближния: отъ кражби и разбойничества, отъ прѣлюбодѣяния и пиянства, отъ крамола и лъжа, да не биватъ клѣтвопрѣстѫпници, да не отказватъ да повърнатъ повѣренитѣ тѣмъ на съхранение нѣща и да не произнасятъ отъ устата си неприлични и злохулителни думи противъ никого. Христианетѣ гледатъ на своитѣ Господари като на человѣци поставени и възкачени на императорския тронъ отъ самия Богъ, и на управляющитѣ народитѣ не иначе, а като на сила произходяща отъ Неговата всемогѫща власть. Императоръ̀тъ е великъ у Христианетѣ до колкото той признава, че единственний Богъ на земята и на небото е неговъ Господарь; защото Творецъ̀тъ на небото и на всичкитѣ твари е и неговъ Творецъ. Чрѣзъ Него е той императоръ; и прѣди да бѫде императоръ, билъ е и той человѣкъ като другитѣ человѣци. Получилъ е царский вѣнецъ отъ сѫщия Богъ, отъ когото е получилъ и животъ. Христианетѣ се повиняватъ на земната власть съ усърдие и съ искренность, защото тя е дадена отъ Бога за полза на человѣцитѣ *и за тѣхното спокойствие*. Когато държавата се намира

разтревожена и безпокойна, тогава се намиратъ разтревожени и безпокойни и всичкитѣ ѝ членове, които я съставляватъ, равно и Христианетѣ, ако и да се считатъ тѣ като съставляющи отдѣлно общество; за това никога тѣ не сѫ бивали възмутители противъ императорската власть, но съ чисто сърдце и съ любовь я уважаватъ и ѝ се покоряватъ, като иматъ постоянно прѣдъ видъ учението и примѣра на своя божественъ учитель и Спаситель и на Неговитѣ апостоли. Тѣ ни учатъ да оказваме на поставенитѣ отъ Бога власти таква честь, каквато имъ прилича, и която намъ не причинява никаква вреда. Ний Християнетѣ се обвиняваме, че ужъ не сме отдавали приличното и достодлъжимо почитание на императора и на властитѣ; но до сега срѣщнали ли сте, о императоръ Диоклитиане, августѣйший цесарю Галерие и вий отци Сенатори, у насъ нѣкои Кассиевци, или Албиановци, или Нигриановци?*) Христианетѣ никого не мразятъ, а още по́-вече императора и управляющитѣ народитѣ високопоставени лица; тѣ сѫ задължени отъ своята религия да ги обичатъ, да ги уважаватъ, да се молятъ за тѣхното здраве и за благоденствието на господарството, догдѣто свѣтътъ трае. Войници, които носите името на Спасителя и ви виждамъ тука, вий Севастиане, Пахомие и ти Викторе, кажете ни, кѫдѣ сте получили благороднитѣ рани, съ които тѣлата ви сѫ покрити? Дали въ народнитѣ бунтове, като сте обсаждали палата на императора си, или като сте правили нападение противъ непріятеля за славата на своитѣ князе и сте прѣзирали копиитѣ на Парѳитѣ, мечоветѣ на Германцитѣ и топоритѣ на Франкитѣ? Уви! великодушни ратници, о мои другари, мои приятели, мои братия, азъ никакъ не се безпокоя за своята участь, ако и да имамъ една важна причина да си щадя и жаламъ живота, но не мога да се въздържа да не се смиля надъ вашата сѫдба. Какъ не можахте да си изберете нѣкой по́-красноречивъ отъ мене защитникъ! Азъ би могълъ да бѫда достоенъ за граждански вѣнецъ само тогава, ако бѣше нужно да възложите на мене грижата за да ви избавя отъ ржцѣтѣ на варваритѣ, но въ тоя случай азъ

*) Подъ тѣзи имена се разбиратъ съмисленницитѣ на Авадия Кассия, *на Клавдия* Албина и на Песпиния Нигора; първий съставилъ заговоръ *противъ* императора Вера, а двамата послѣдни бунтували противъ *императора* Севера. Бѣлѣж. на Прѣводача.

считамъ себе си слабъ и неще мога да ви освободя отъ острия мечъ на единъ Римски проконсулъ, кръвожаденъ врагъ на Христовитѣ поклонници!

„Нека си свърша рѣчьта, Диоклитиане, съ тѣзи думи: ти ще намѣришъ у Христианетѣ почтени поданници, които ще ти бждатъ послушни и покорни безъ подлость и безъ роптание, защото правилото на тѣхната подчиненность води началото си отъ Небото. Тѣ сж человѣци на истината: тѣхний языкъ не се различава отъ поведението имъ; тѣ не приематъ благодѣянията на единъ господарь и послѣ да го проклинатъ въ сърдцето си. Тѣ живѣятъ въ плъть, но се въздържатъ отъ похотитѣ на плътьта. Живѣятъ на земята, но се считатъ небесни граждане. Покоряватъ се на постановленитѣ закони, но съ живота си стоятъ много по-високо отъ законитѣ. Поискай отъ таквитѣ человѣци имѣнието имъ, живота имъ, дѣцата имъ, и тѣ ще ти ги дадатъ безъ никое роптание, защото всичко това на тебе принадлѣжи. Но ако поискашъ да ги принждишъ да покадятъ съ тимянъ идолитѣ, тѣ ще прѣдпочетатъ смъртьта! Прощавайте, свѣтли князе, за тъзи моя християнска откровенность и свободенъ языкъ: человѣкъ има да изпълнява дължности и къмъ Небото. Ако вий искате отъ насъ доказателства на подчиненность, които да докачатъ тѣзи священи дължности, Иероклей е свободенъ да повика кръвопийнитѣ главорѣзачи: веднага ний ще имъ изпружимъ гърлата си, като кротки агнета, и ще повърнемъ на Цесаря кръвьта си, която принадлѣжи на Цесаря, а на Бога — душата си, която принадлѣжи на Бога“.

Евдоръ, като свърши речьта си завзима пакъ мѣстото си, подбира и мѣтнува възъ гърба си спадналата си на долѣ тога, и съ една срамежлива румѣнность бърза да си завие съ нея пълнитѣ съ струпни бѣлѣзи отъ военнитѣ битки гърди.

Ще мога ли да изразя съ слабия си гласъ, о Музо, разнообразието на чувствата, което речьта на Ласѳеновия синъ произведе въ събранието? Тя бѣше една смѣсь отъ очудване, отъ страхъ и отъ разгнѣвенность: всѣки единъ се виждаше страстно развълнуванъ отъ ненависть или отъ любовь. Едни-тука се чудѣха на хубостьта *на обвиняемата* религия, онѣзи пъкъ тамъ не виждаха

нищо друго въ нея, освѣнъ опѣзи укоризни, които се приписваха на тѣхнитѣ отвратителни нрави и на тѣхнитѣ измислени и лъжливи богове. Военнитѣ бѣха силно покъртени и живо заинтерессовани въ полза на Евдора. Тѣ говорѣха:

„Каква полза ще придобиемъ ний, ако си проливаме кръвьта за отечеството, ако търпимъ робството у варваритѣ, ако побѣждаваме неприятелитѣ на княза, когато единъ безбожникъ и развращенъ софистъ лесно може да ни заколе въ Капитолия?“

Сега, за първъ пѫть, прѣзъ цѣлия си животъ, Диоклитианъ се виждаше силно развълнуванъ: Богъ, даже и съ допущането да се прослѣдуватъ вѣрнитѣ, си служеше съ христианското красноречие за да посѣе сѣмената на вѣрата и въ римския Сенатъ. Мѫжествената простота на Евдоровата рѣчь възтържествува и надъ Иероклеевитѣ клѣвети и надъ умилителнитѣ възпоминания, които Симмахъ приписа на статуята на *Побѣдата*; всичко показваше че императорътъ щѣше да пожелае да произнесе благоприятна за Християнетѣ присѫда.

Иероклей, разтревоженъ, искаше да се покаже спокоенъ и побѣдитель, но бѣснотата му и страхътъ проникнаха и се явиха въ погледитѣ му: когато нѣкой кръвожаденъ тигръ пропадне въ дъното на нѣкоя дълбока яма, която нѣкой Ливийски овчарь е изкопалъ за да падне звѣрьтъ съ нозѣтѣ си, тогава, слѣдъ като направи дълго врѣме трудни усилия за да се избави, най-сетнѣ лѣга съ очевидна и приправена външна спокойность всрѣдъ пагубното оградено тѣсно мѣсто; но въ мърдането и бързо въртене на свѣтливитѣ му очи и на кръвопийнитѣ му устни се вижда, че той живо почувствува страха и скърбьта отъ примката, въ която е пропадналъ.

Галерий скоро повърна надеждата на своя министъръ. Тойзи буенъ Цесарь, навикнатъ въ безчестния язикъ на ласкателитѣ си, се възмущава отъ язика на добродѣтельта и отъ благородната смѣлость на единъ добъръ человѣкъ. Обявява че, ако не се накажатъ вѣрнитѣ, ще остави двореца и ще се тури на чело на източнитѣ легиони.

„*Защото* тѣзи врагове на небото,“ говорѣше, „ще *простратъ върху* мене скверннтѣ си ржцѣ“.

Иероклей, като добива отново буйността си, напомнюва че съществували тайнства, които никакъ не се обясняватъ, че, подиръ всичко, възмутителитѣ отказвали да приносятъ жертви за императора и се стараяли, чрѣзъ едно раздразнително краснорѣчие, да възбунтуватъ войницитѣ.

Диоклитианъ, навикнатъ да отстжпя на Галериевитѣ усилия по-вече отколкото трѣбаше, се силно уплаши отъ заканванията на Цесаря. Той знаеше че, като унищожи Християнетѣ, ще се лиши отъ една голѣма подпора противъ властолюбието на тоя Цесарь; но прѣстарѣлий старецъ нѣмаше вече сила да гледа безъ настърхване и трѣперене опасността отъ една междуособна война. Сатаната свършва своитѣ лукави намѣрения, като хвърля въ ужасъ, чрѣзъ едно чудо, суевѣрния духъ на Диоклитиана: внезапно щитътъ на Ромула се откачва отъ свода на Капитолия, пада долу, наранява Ласоеновия синъ и отъ тамъ търкалещемъ се отива и покрива мѣдната вълчица, която се бѣше поразила отъ молнията при умирането на Иулий Цесаря. Галерий тутакси се извика:

„О Диоклитиане! ето сега явно виждашъ че бащата на Римлянетѣ не можа̀ да търпи хулитѣ на тоя Християнинъ! Подражай примѣра на римския покровитель; смажи, унищожи нечестивитѣ и защити въ Капитолия покровителя на империята“.

Тогава Диоклитианъ, въпрѣки гризенията на съвѣстьта си и познаването на политическото си положение, се обѣщава да издаде указъ противъ Християнетѣ; но, чрѣзъ едно послѣдно срѣдство на своя духъ, поиска щото боговетѣ да се произнесатъ за собственото свое дѣло, и да го подкрѣпятъ, заедно съ Галерия, да носи тѣжестьта на бждащитѣ проклятия.

„Ако Кимската Сибилла[17],“ рече, „одобри рѣшението, което ме вий принуждавате да зема, тогава ще издамъ исканния отъ васъ указъ. Но догдѣто пристигне отговорътъ на Оракула, азъ искамъ щото всичкитѣ граждане да се наслаждаватъ отъ спокойствието, да се ползуватъ отъ правата си и да си извършватъ свободно богослуженията“.

Императорътъ, като произнесе тѣзи послѣдни думи, остави веднага Капитолия. Слѣдъ него Галерий и Иероклей излѣзоха тържественно *отъ засѣдателната* на Сената салла, първий

кроеше глѣбоко въ мислитѣ си най-властолюбивитѣ планове; а пъкъ вторий, смисаше въ тѣзи сѫщи планове любовнитѣ си и отмъстителни намѣрения. Константинъ, убитъ духомъ отъ жалость, се укрива, заедно съ Евдора, отъ любопитството на многолюдието. Адътъ изпуща единъ радостенъ крѣсъкъ, а пъкъ ангелитѣ на Господа излѣтяватъ на небото съ священа жаловитость и отиватъ при трона на Вѣчния.

КРАЙ НА ШЕСТНАДЕСЕТАТА КНИГА.

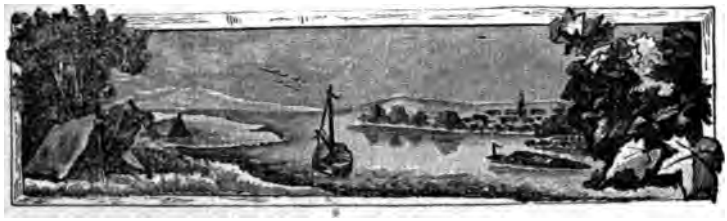

КНИГА СЕДЕМНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Пътуването на Кимодока по морето. Пристига въ Иоппа (Яфа). Отива въ Иерусалимъ. Елена, Константиновата майка, я приима като своя дъщеря. Отговоръ на Кимската Сибилла. Иероклей изпровожда единъ сотникъ за да иска настоятелно завръщането на Кимодока. Диоклитианъ издава приказа за гонението на Християнетѣ.

Кимодока, качена на кораба и карана съ помощьта на вѣющия благоприятно вѣтъръ, когото ангелътъ на моретата бѣше духналъ, плачеше жално и проливаше порой сълзи. Кърмачката ѝ Евримедуса, която я придружаваше, когато се отдалечаваше отъ брѣговетѣ на Гърция още по-вече отъ нея плачеше и съ глъбокитѣ си въздишки и горчивитѣ си вопли правѣше да гърми корабътъ.

„О земе Кекропова“, говорѣше, „земе, въ която царуватъ божественъ дахъ и онѣзи гении, които сж приятели на человѣцитѣ[1]! бива ли азъ да те оставя безъ да се завърна пакъ при тебе? Кой ще ми даде крила[2] за да видя пакъ тѣзи толкова приятни на сърдцето ми весели мѣста? Спрѣла би лѣтѣнето си надъ Омировия храмъ, кацнала би на него и би занесла на своя любезенъ господарь новини отъ неговата обична Кимодока! Праздни желания! Ний прѣбродяваме ясносинитѣ, гладки и обширни водни полета на Амфитрита, гдѣто се слушатъ сглашенитѣ пѣсни на Нереидитѣ. Да ли желанията за богатства ни принуждаватъ да прѣзираме буйностьта на Нептуна? Полезностьта си има своитѣ сладости. Не, тука дѣйствува *нѣкой по-могищественъ* богъ: тойзи богъ трѣба да е

онзи, който бѣше заставилъ Ариадна да умре далече отъ огнището на баща си Миноса, при единъ пустъ брѣгъ[3], богътъ, който бѣше принуждилъ Медея да посѣти крѣпоститѣ на Иолкоса и да послѣдува единъ завѣянъ герой[4].“

Корабътъ, пѣнящемъ водитѣ на морето, плуваше къмъ послѣдния мисъ на Аттика, и започваше да се подава мисътъ на Суниума, гдѣто се виждаше издигнатъ, на върха на една канара, прѣкрасний му храмъ: мраморнитѣ му бѣли стълпове изглеждаха като да се подметатъ въ вълнитѣ съ златовиднатa на звѣздитѣ отражена свѣтлина. Кимодока сѣдѣше на украсената съ цвѣтя задна часть на кораба, между изработенитѣ отъ слонова кость статуи на Кастора и на Полидевка[5]. Безъ сълзитѣ, които се ронѣха отъ гълъбинскитѣ очи на красноличната Омирова дѣвица по бѣлорумѣнитѣ ѝ ланити, би се помислила отъ всички за сестра на тѣзи прѣлестни богове, готова да отиде съ Париса, Приамовия синъ, въ острова, въ който дъщерята на Тиндара бѣше празднувала своя хименъ прѣди да се приближи до брѣговетѣ на Троя. Корабътъ тичашкомъ процѣпва водитѣ откъмъ лѣвата страна на бѣлѣящитѣ се Цикладски острови, които сж наредени въ купчинки на далечни междини, като бѣлокрилни и дългошийни лебеди, въ морето; отправя плаването си къмъ югъ и намира брѣговетѣ на островъ Кипъръ. Тогава тамошнитѣ жители празднуваха тържественно деня на Амаѳонтската богиня[6]: мекитѣ и тихи води мияха основитѣ на Дионисовия храмъ, който бѣше построенъ възъ единъ мисъ посрѣдъ морскитѣ вълни. Младитѣ моми, полунаги, играяха въ единъ миртовъ лѣсъ, около зданието на сладострастието: младитѣ момци, които пламенно желаяха разпасването на Грациитѣ, пѣяха въ хоръ нощнитѣ сѣдѣнки на Веперинитѣ празднини. Слѣдующитѣ крилати думи съ високъ и тънъкъ гласъ лѣтѣха по въздуха надъ морето, се разнасяха чрѣзъ духането на вѣтроветѣ и стигаха до кораба на Кимодока:

„Който не е обичалъ никога, нека обича утрѣ[6]! Който е обичалъ, нека обича и утрѣ!

„Душо на вселенната[7], сластолюбие на человѣцитѣ и на боговетѣ, прѣкрасна Веперо, ти си която даваш живота на *всичката природа*! Щомъ се явишъ ти, и вѣтроветѣ утихватъ, *облацитѣ* се разпръскватъ, пролѣтьта се прѣвражда, зе-

мята се покрива съ цвѣтя, и океанътъ се смѣе. Венера полага върху ситѣ на младата дѣвица земената отъ кръвьта на Адониса розова румѣнность[8]. Венера принуждава нимфитѣ да се блудятъ съ Амора нощно врѣме подъ очитѣ на червенѣящата се Диана. Нимфи! бойте се отъ Амора: той наистина е сложилъ оржжията си, но е въоржженъ съ остри стрѣли и съ запалена свѣщь когато не е облеченъ! Синътъ на Киоира, роденъ въ равнитѣ полета, се отхрани всрѣдъ цвѣтя разнолични[9]. Филомила изпѣя нейното могжество, нека да не останемъ и ний по-долни отъ Филомила.

„Който не е обичалъ никога, нека обича утрѣ! Който е обичалъ, нека обича и утрѣ!

„Острове блаженний[10], всичко въ твоитѣ прѣлестни брѣгове потвърдява чудесата на Амора. О вий, отрудени отъ опасноститѣ моряци, спуснѣте котвата въ нашитѣ пристанища и свийте за винаги платната си. Въ малкитѣ горици на Амаѳунта ще направите приятни сражения, нѣма вече да се боите отъ морскитѣ разбойници, освѣнъ отъ изобрѣтателния Аморъ, който ви приготовлява цвѣтни окови. Граciитѣ тука прѣдатъ минутитѣ на смъртнитѣ. Венера, чрѣзъ едно непрѣодолимо очаровапие, приспива по нѣкога Паркитѣ въ дъното на Тартара: на часа Аглаия открадва хурката отъ Лахезиса, а пъкъ Ефросина нишката отъ Клооа, но Атрота се събужда въ минутата когато Пасиоея малко останало да ѝ вдигне ножицитѣ. Всичко се покорява на могжественитѣ Грации и па Венера.

„Който не е обичалъ никога, нека обича утрѣ! Който е обичалъ, нека обича и утрѣ!“

Тѣзи пѣсни произведоха вълнения въ душитѣ на моряцитѣ. Мѣдната прѣдница на кораба цѣпѣше вълнитѣ съ хармонически плѣсъкъ: тихий и приятенъ вѣтъръ, обрѣмененъ съ благовонията на портокалевия цвѣтъ и на жертвоприносителния тимянъ, надуваше легко платната и ги правѣше полуобли като бремпия коремъ на младата невѣста, която скоро ще се удостои да бжде за първъ пжть майка.

Опасна душевна упилость и тѣлесна отпаднатость завладѣваха малко по малко бѣлорумѣната и добронравна Кимодока. Астароѳъ, тойзи нечистъ духъ, който тържествува въ Амаѳонтскитѣ *храмове,* подъ образа на Венера съ полумѣсецъ

на чело, покоренъ на Сатановитѣ планове, се бори скришно противъ мислитѣ на Омировата дѣвица. Развълнувана отъ развратнитѣ пѣсни, Кимодока слиза въ дъното на кораба и си мечтае за своя съпрѫгъ; не знае какъ да разпореди движенията на любовьта си за да не обижда новата си вѣра. Отива да иска съвѣтъ отъ Дороѳея: той я съвѣтва да прибѣгне къмъ Бога: двамата вѣрни падатъ на колѣнѣ и отправятъ молитви къмъ Всемогѫщия, единственно Който може да избави человѣка отъ злитѣ и гнѫсни мисли чрѣзъ горѣщитѣ молитви. Вѣтърътъ задухва и вълнитѣ започватъ да се разбиватъ съ голѣмъ плѣсъкъ о двѣтѣ хълбоци на кораба; всичко е тихо, и само тойзи шумъ придружава молитвата на любовьта: страсть бурна, която въображението на моряка питае всрѣдъ уединенитѣ води на обширното море, както и онова на пастуха всрѣдъ лѣсоветѣ.

Когато се откри вече върхътъ на Кармилската гора, Дороѳей и дъщерята на Димодокуса бѣха още смутени отъ възпоминанието на Амаѳонта. Палестинското поле започва малко по малко да излиза като изподъ морскитѣ води и да се нарѫбява надлъжъ покрай морето: Иудейскитѣ гори се извисяватъ задъ това поле: корабътъ мълчеливо спуща всрѣдъ нощь котва въ пристанището на Иоппа; тойзи корабъ бѣше по-свещенъ отъ товаренитѣ съ кедрови дървета за Соломоновия храмъ Хирамски кораби; защото носѣше живия храмъ на Иисуса Христа и чистата невинность, която е по-прѣдпочитителна отъ всѣко благовонно дърво и отъ всѣки многоцѣненъ адамантъ. Християнскитѣ пѫтници излизатъ на сухия брѣгъ; о колко трогателно и умилено дѣло! всички клѣкнуватъ на земята, покланятъ се благочестиво и цѣлуватъ съ свещенъ възторгъ праха, гдѣто се е сбѫднало избавлението имъ. Дороѳей и младата катихуменка се сдружаватъ съ едно множество поклонници[11], които щѣха да тръгнатъ утриньта рано за Иерусалимъ.

Щомъ утрѣнний разсвѣтъ започна малко по-малко да побѣлѣва източната часть на небото, веднага се чу гласътъ на Арабина, пѫтеводительтъ на поклонницитѣ: той запѣ́я напѫтната керванска пѣсънь. На часа всички се приготвятъ, едногърбатитѣ велблѫди прѣгънватъ колѣнѣтѣ си, лѣгатъ и приематъ възъ сводовиднитѣ си гърбове тѣжкитѣ товари; здравитѣ и

твърдожилави осли и легконожнитѣ кобили носятъ пѫтницитѣ. Доброкосматата и голѣмоока Омирова дѣвица, която привличаше чрѣзъ благороднитѣ чърти на лицето си погледитѣ на всички, бѣше яхнала съ кърмачката си на една украсена съ пъстра покривка, съ пера и съ спустнати надолѣ ресни дълговийна и висока велблѫда: Ревекка бѣше показала по-малко срамежливость, когато си бѣше открила главата, за да види Исаака, който идѣлъ да я посрѣщне; Рахилъ е била по-малко благообразна прѣдъ очитѣ на Иакова, когато бѣше оставила родителитѣ си и носѣла домашнитѣ си богове. Дороѳей вървѣше, заедно съ слугитѣ си, отъ странитѣ на Димодокусовата дъщеря и бдѣше надъ безпрѣткновеното стѫпяне на велблѫдата ѝ.

Оставятъ стѣнитѣ на Иоппа, които се украсяватъ съ дѫбкотечни и съ нарови дървета, подобни на обрѣмененитѣ съ червени и пълни валчести китки шипъци; минаватъ прѣзъ Саронското поле, което въ Свещеното Писание си сподѣля заедно съ Кармилската гора честьта да се нарича образецъ на хубостьта: това поле бѣше покрито съ онѣзи цвѣтя, великолѣпието на които не можеше да се сравни съ всичката на Соломона царска слава. Скоро се промъкватъ въ горитѣ на Иудея и минаватъ прѣзъ селцето, което бѣше родило блаженния разбойникъ, на когото Иисусъ Христосъ бѣше обѣщалъ върху Кръста небесното царство. О люлко Иеремиева! благочестивитѣ пѫтници привѣтствуватъ най-напрѣдъ тебе, която още дишашъ жѣлоститѣ на плачущия пророкъ! Прѣгазватъ потока, който едно врѣме бѣше снабдилъ Виѳлеемския овчарь-поетъ съ камъка, съ който бѣше поразилъ Филистимеца Голиаѳа; влизатъ въ пустинята, гдѣто насаденитѣ на редки междини диви смокини протѣгаха на горѣщия южен вѣтъръ гранкитѣ си съ почернѣлитѣ си листа: земята, която до тогава бѣше запазила малко зелѣнина, се явява гола; политѣ на горитѣ се простиратъ на широко и зиматъ наведнѫжъ по-голѣмъ и по-безплоденъ видъ. Малко по малко растенията ставатъ рѣдки и изчезватъ; даже и мъховетѣ се изгубватъ; единъ червенъ като огънь цвѣтъ замѣстява блѣдностьта на канаритѣ. Като стигатъ до единъ тѣсенъ и извисенъ проходъ, поклонницитѣ тутакси откриватъ една стара крѣпость, на върха на която се издигатъ нѣколко здания. Тойзи-часъ пѫ-

теводителътъ се извиква: „Иерусалимъ! Иерусалимъ!“ и тълпата тутакси, като се спрѣ, повтори сѫщо отъ едно неволно подбуждение: „Иерусалимъ! Иерусалимъ!“

Въ тая минута Христианетѣ слизатъ отъ кобилитѣ и отъ велблѫдитѣ, на които бѣха качени. Едни се покланятъ три пѫти, други пъкъ си удрятъ гръдитѣ и въздишатъ; еднитѣ привѣтствуватъ священния градъ съ най-трогателния языкъ, другитѣ пъкъ оставатъ нѣми отъ очудване и отъ священо и благочестиво изстѫпление, съ погледи вторачени къмъ Иерусалимъ. Хиляди възпоминания завладѣватъ изведнѫжъ на всички и сърдцето и духа: възпоминания, които обгръщатъ продължението на свѣта. О Сионска Музо, само ти би могла да опишешъ онъзи пустиня, която дипа божественностьта на Иеховахъ и величието на божественнитѣ пророци!

Между долината на Иорданъ и равнищата на Идумея се простира една планинска върига, която започва отъ плодовититѣ полета на Галилея и се губи въ Иеменскитѣ пѣсъци. Въ срѣдата па тѣзи планини се намира едно праздно езерно корито, оградено отъ всичкитѣ страни съ жълти и каменисти шилести върхове; тѣзи върхове сѫ виждатъ полуотворени само отъ източната страна, за да се виждатъ дълбоката пропасть на Мъртовто море и далечнитѣ планини на Арабия. Всрѣдъ тъзи камениста мѣстность, върху една нееднаква и наведена почва въ оградата на една стѣпа, която едно врѣме се бѣше разклатила подъ ударитѣ на стѣнобитния овѣнъ и се лишила отъ кулитѣ, които я укрѣпявали, се забѣлѣзватъ огромни останки, разпилѣни кипарисси, алоени и тополни храсталаци, нѣколко Арабски сбутани кѫщи, подобни на бѣлѣющи се отдалече гробове, прикриватъ тъзи натрупанность отъ развалини: тойзи е печалний Иерусалимъ.

При първото виждане на тъзи запустѣла страна, едно голѣмо и утѣкчително досаждение завладѣва сърдцето на странника. Но когато той минава отъ едно уединение въ друго и пространството се разпуща неограничепно прѣдъ него, тогава досаждението малко по малко изчезва отъ него, и той захваща да почувствува единъ таенъ страхъ, който, безъ да унижава душата му, дава живостна дързость и му възвишава духа. *Необикновени* изгледи откриватъ отъ всичкитѣ страни обработената чрѣзъ чудеса земя: горѣщото слънце, бѣлий орелъ,

низкий хисопъ, гордий кедръ, безплодната смокиня, всичката поезия, всичкитѣ картини на Свещеното Писание сж тамъ: всѣко едно име заключава въ себе си по едно тайнство, всѣка пещера открива бждащето, всѣки върхъ бучи отъ хармоническитѣ звукове на нѣкой вджновенъ пророкъ. Самъ Богъ е говорилъ надъ тѣзи крайща: изсъхналитѣ потоци, разпукнатитѣ канари и полуотворенитѣ гробове потвърдяватъ чудото; пустинята се още вижда нѣма отъ страхъ, и человѣкъ би помислилъ че тя не е дързнала да прѣкрати мълчанието си още отъ когато е чула гласа на Вѣчния.

Благочестива Елена бѣше пристигнала отпбнапрѣдъ въ тъзи свята земя: тя желаеше да освободи гроба на Иисуса Христа отъ осквърнението на идолопоклонството; желаеше да обиколи съ величествени здания толкова мѣста посвятени чрѣзъ думитѣ и болезнитѣ на Божия Синъ. Призовава отъ всичкитѣ страни на свѣта Християнетѣ на своя помощь; тѣ слизатъ на тълпи-тълпи въ Сирийскитѣ брѣгове: съ ноги боси и съ очи сълзеливи вървятъ, пѣжщемъ священи пѣсни, къмъ гората гдѣто се извърши спасението на человѣцитѣ. И Дороѳей сжщо води къмъ тоя жертвенникъ младата катихуменка, която Константиновата майка щѣше да поучи и да покровителствува.

Керванътъ на поклонницитѣ влиза прѣзъ вратата на крѣпостьта, които послѣ видѣ да се издигатъ кулата на Пизанитѣ и благодѣтелний домъ на храбритѣ кавалери на Храма*). На часа се раздава слухъ че първий оффицеринъ на императорския палатъ е пристигналъ въ Иерусалимъ съ една пò-красива отъ Мариамна катихуменка, която изглежда като да е много злощастна. Елепа заповѣдва да повикатъ Дороѳея. Тя настърхва отъ неговитѣ разкази за нещастията, съ които се заплашваше Църквата: приема съпругата на христианския защитникъ съ подобажщата на една благочестива императрица благородна обноска, съ благостьта на една майка и съ ревностьта на една святица.

„Есѳиръ“, й рече, „азъ обичамъ да припозная въ твоитѣ благородни черти една млада доброличпа жена, която често съмъ виждала на съна си да сѣди отъ дѣсната страна на божествена Мария. Ти отъ какъ се си родила никакъ не си

*) Загатване за орденитѣ и водителитѣ на кръстоноситѣ войски. Бѣлѣж. на Прѣводача.

познала майка, азъ ще бѫда на тебе майка. Благодари Бога, моя дщерко, защото неговата милость те е довела при гроба на Иисуса Христа, человѣческия Спаситель. Тука най-високитѣ истини на вѣрата се виждатъ да правятъ снизхождение къмъ человѣчеството и да биватъ чувствителни вѫтрѣ въ най-проститѣ сърдца".

На тѣзи прочувствени думи Кимодока рони едри сълзи отъ нѣжность и отъ почитание. Както една лозница, която силна буря е отдѣлила отъ подпиращето я на въздуха брѣсче, се вижда паднала долу, и крѣхкитѣ ѝ пръчки покриватъ земята; и ако ѝ се прѣдстави друго брѣсче за подпора, тогава тя веднага прѣгръща това ослужливо дръвце, и показва отново на слънчевитѣ лѫчи весело нѣжнитѣ си листа и пурпуровитѣ си гроздаци; тъй и дъщерята на Димодокуса, отдѣлена отъ баща си, се привързва тѣсно къмъ майката на Евдоровия приятель.

Въ това врѣме Елена изпровожда скороходни вѣстители за да съобщатъ на седемьтѣ Цѫркви въ Азия приближаващето опасно гонение на вѣрнитѣ, въ сѫщото врѣме благоволява сама да покаже на Евдоровата съпруга и на Дороѳея огромнитѣ трудове, чрѣзъ които трѣбва да се поднови Соломоновий градъ. Посвятенний отъ язичницитѣ на Венера лѣсъ въ гората Голгоѳа бѣше поваленъ по нѣйна повелия, и истинский Кръстъ на Спасителя се бѣше намѣрилъ. Единъ человѣкъ, когото допирането на това чудесно избавително дърво бѣше вдигналъ отъ мъртвешкия му ковчегъ, разказваше нѣща отъ другия животъ въ тоя Иерусамимъ, който толкова пѫте е бивалъ поучаванъ чрѣзъ мъртвитѣ въ тайнитѣ на гроба.

При политѣ на Сионската гора, на върха на която стои разрушенний и опустошенъ памятникъ на Давида, се издига единъ хълмъ, който всѣкога се слави подъ името Голгоѳа. Долѣ подъ тоя священъ хълмъ Елена бѣше обградила гроба на Иисуса Христа въ една главна Цѫрква построена кржгообразно отъ мраморни и порфирови камени. Освѣтленъ отъ прозорцитѣ на единъ направенъ отъ кедрови дървета сводъ, положенъ въ срѣдата и облеченъ съ единъ катафалкъ отъ бѣлъ блѣстящъ мраморъ, святий гробъ служеше за свята Трапеза прѣзъ великитѣ и тържествени праздници. Една благоприятна тъмнина, която съдѣйствуваше за благоговѣнието и за съсрѣдо-

точаването на душевнитѣ сили, царуваше въ святилището, въ притворитѣ и въ малкитѣ църквици на зданието. Слушаха се тамъ священи пѣсни прѣзъ всичкитѣ часове на деня и на нощьта. Не се знаеше откждѣ идѣха сглашенитѣ звукове; всички обоняваха благовонието на тимяна, безъ да виждатъ ржката, която го туря въ огъня на кадилницата: виждаха само какъ минава въ сѣнката и се скрива въ лжкатушенията на храма Иерусалимския архиепископъ, който се готвѣше да служи страшнитѣ тайнства въ онова сжщо врѣме и въ самитѣ онѣзи мѣста, гдѣто се бѣха тѣ извършили.

Кимодока разглежда внимателно и мълчеливо християнскитѣ чудеса: Тя, като дъщеря на благочувствителна Гърция не можеше да се начуди на образцовитѣ изящни издѣлия, създадени чрѣзъ могжеството на вѣрата всрѣдъ пустинитѣ. Двѣритѣ на новото здание най-повече ѝ привличаха погледитѣ. Тѣ бѣха направени отъ мѣдно вещество и се въртѣха възъ сребърни и златни панти. Единъ пустиножитель отъ Иорданскитѣ брѣгове, вджновенъ отъ профитическия духъ, бѣше далъ плана за тѣзи двѣри на двама отлични ваятели родомъ отъ Лаодикия. Виждаше се въ изображение по тѣхъ, че святий градъ е падналъ подъ могжеството на единъ безвѣренъ народъ, и обсаденъ отъ християнски герои[12]: тѣ се познаваха отъ Кръста, който блѣщеше на врѣхнитѣ имъ дрѣхи. Облѣклата и оржжията на героитѣ бѣха чуждестранни, но римскитѣ войници вѣрваха, че откриватъ нѣкакви черти отъ Франкитѣ и отъ Галлитѣ между тѣзи бждящи ратници! На челата имъ блѣщѣха смѣлостьта, прѣдприемчивостьта и изложенния на сждбата духъ съ благородна, свободна и благочестива обноска, качества неизвѣстни на Аякса, на Ахиллея и на други. Тука военний лагеръ се виждаше разбърканъ и развълнуванъ при появяването на една съблазнителна жена, която изглеждаше като да измолва помощь отъ една тълпа млади князе; тамъ на едно мѣсто сжщата тъзи вълшебница вдигаше единъ герой на облацитѣ и го прѣнасяше въ прѣлестнитѣ градини; другадѣ пъкъ, по-надалечъ, едно събрание отъ мрачни духове бѣше свикано въ горящитѣ салони на ада; граздавий и дебелъ звукъ на ревящата тржба на Тартара призоваваше жителитѣ на вѣчнитѣ черни сѣнки; тъмнитѣ въртепи трѣперятъ и шумътъ отъ една бездна въ друга се търкаляше и падаше.

О, съ какво трогване Кимодока забѣлѣжи една умиращца подъ бронята на единъ войникъ жена! Християнинътъ, който ѝ бѣше пронизълъ гръдитѣ, плачешкомъ тича да налѣе вода въ шлема си, и се връща за да даде вѣченъ животъ на хубостьта, която бѣше лишилъ отъ една скоропрѣходна виделина. Най-сетнѣ святий градъ се вижда нападнатъ отъ всичкитѣ страни, и знамето на Кръста се вълнѣе надъ стѣнитѣ му. Божественний артистъ тъй бѣше изобразилъ, между толкова чудеса, поета, който единъ день щѣше да ги възпѣе*): тойзи поетъ се виждаше че слуша всрѣдъ единъ лагеръ викането на религията, на честьта и на любовьта, и, завладенъ отъ благородния ентусиазмъ, пишеше стиховетѣ си върху единъ щитъ.

Между това, бѣгливото непрѣстанно и лѣтяще врѣме бѣше довело навечерието на жалостния день, въ който ежегодно се прави възпоминание, че Иисусъ Христосъ е билъ издигнатъ и разпнатъ на Кръстъ. Кимодока, заедно съ една тълпа отъ избрани дѣвици, придружава Елена при гроба на Спасителя. Тъмната нощь бѣше изходила вече половината отъ пжтя си; святий Гробъ се обиколи и се напълни съ вѣрни Християне, при всичко това обаче цареше дълбоко мълчание въ това свято мѣсто. Седмогранний свѣтилникъ горѣше прѣдъ святилището: нѣколко свѣщи едва освѣтляваха останалата часть на священото здание; всичкитѣ изображения на мжченицитѣ и на ангелитѣ бѣха покрити съ завѣси; жертвоприношението бѣше прѣкратено, и святий хлѣбъ положенъ въ святия Гробъ. Елена се запира и застанува всрѣдъ множеството: бѣше оставила царската си диадема; тя не желаеше да се окржжава и украсява челото ѝ съ диамантевъ вѣнецъ въ тѣзи мѣста, гдѣто Изкупительтъ е носѣлъ вѣнецъ отъ бодливи тръне. Способностьта на Кимодока въ искуството на пѣснитѣ бѣше вече извѣстна на другаркитѣ ѝ; тѣ покапиха Омировата дѣвица да повъздиша Иеремиевитѣ плачеве. Елена я понасърдчи съ единъ благосклоненъ погледъ. Кимодока навърви къмъ олтаря: тя бѣше облечена съ една дълга отъ виссоновъ платъ съ златовиденъ цвѣтъ дрѣха[13], прѣпасана съ копринень поясъ и поржбена съ златни ивици и рѣсни, отъ които висѣха златни

*) *Тасо*, авторътъ на „Освободенний Йерусалимъ“.
Бѣлѣж. на Прѣводача.

нарове, по обичая на Иудейскитѣ моми; космитѣ ѝ, вратътъ ѝ и рѫцѣтѣ ѝ се прѣпълниха, въ една минута, съ полумѣсеци и петоцвѣтни ленти, съ гривни и ушници и съ огърлици: таква се яви прѣдъ очитѣ на Израилтянетѣ Мелхола, обѣщаната отъ баща ѝ Саула съпруга на Давида, като възнаграждение за побѣдата му надъ Филистимеца Голиаѳа; тъй палмовото дърво въ Сирия украсява своето стъбло съ плодоветѣ си, които сѫ окачени като корални кристали съ смолови конци. Кимодока, като издига единъ ясенъ гласъ, изпуща слѣдующитѣ плачеве:

„Какъ тъй тойзи градъ, който едно врѣме е билъ пъленъ съ народъ[14], е сега останалъ пущинякъ? Какъ е могло златото да почернѣе? Какъ сѫ могли каменитѣ на жертвенника да се разпръснатъ? Господарьтъ на народитѣ е останалъ вдовецъ; царьтъ на областитѣ е подчиненъ на данъкъ. Улицитѣ на Сионъ ехтятъ отъ плачеве, вратитѣ сѫ разрушени, свещенницитѣ пѫшкатъ, дѣвицитѣ се сѫ отчаяли отъ скърбь. О племе Иудино! ти се си употрѣбило като глиненъ съсѫдъ! Иерусалиме, Иерусалиме, въ една минута ти видѣ да падне гордостьта на своитѣ кули, и непріятелитѣ ти въдрузиха шатритѣ си[15] на сѫщото мѣсто, гдѣто праведний плачеше надъ тебе и прѣдсказа твоето разрушение“.

Тъй пѣяше Кимодока съ единъ патетиченъ тонъ, прѣнесенъ у Христианетѣ чрѣзъ религията на Евреитѣ[16]. Отъ врѣме на врѣме мѣднитѣ трѫби смѣсваха тѣхнитѣ въздишки съ плачоветѣ на Иеремия. Какво красноречие въ тѣзи уроци, повторени върху развалинитѣ на Иерусалимъ, близо до храма, отъ когото не оставяше къмень върху камень, още и въ навечерието на едно гонение; Развълнуванний гласъ на една млада отлѫчена отъ баща си дѣвица и трепереща за спазването днитѣ на съпруга си, прибавяше една очарователность на тѣзи свещени пѣсни. Молитвитѣ се продължаватъ до изгрѣването на утрѣшната заря! тогава се приготовлява тържественото шествие, което трѣбаше да прѣмине прѣзъ *Жалостния Пжть*[17].

Истинский Кръстъ, носенъ отъ четирма епископи, изповѣдници и мѫченици, върви прѣдъ стадото. Многобройно духовенство, поставено на два реда и облечено въ жалѣйни *одежди, слѣдва мълчеливо* знамето на человѣческото избавление.

Подиръ тѣхъ вървятъ хороветѣ на дѣвицитѣ и на вдовицитѣ, катихуменитѣ, които щѣха да влѣзатъ тогава наскоро въ лоното на църквата и грѣшницитѣ, които щѣха да бждатъ примирени. Иерусалимский архиепископъ, гологлавъ, съ нарамникъ на шията си въ знакъ на изкупление, допълня тържественото шествие. Елена върви слѣдъ него, подпирана възъ съпружата на Христианския защитникъ: безбройната тълпа на вѣрнитѣ, сиротитѣ, слѣпцитѣ и хромитѣ съдружаватъ, пълни съ надежда, тоя Кръстъ който изцѣлява немощния и утѣшава скърбящия.

Излизатъ отъ Виѳлеемската врата, и, като се вращатъ къмъ истокъ, покрай кжпалнята на Виѳсаида, слизатъ къмъ кладенеца на Нефи за да се изкачатъ при источника на Силое. При изгледа на пълната съ гробове Иосафатска долина, на онъзи друга долина, гдѣто звученето на ангелската тржба въ второто пришествие ще събере мъртвитѣ, едно свято треперяне обзима душитѣ на вѣрнитѣ. Религиозното шествие минава пѣшкомъ покрай гората Мория и прѣгазва потока на Кедрона, който търкаля тинява и червена вода; отъ дѣсно оставя гробоветѣ на Иосафата и на Авесалома, и отива да се помоли въ градината на Маслинитѣ, въ сжщото мѣсто, което Синътъ Человѣчески бѣше оросилъ съ кървавъ потъ. На всѣко опрѣдѣлено за спиране мѣсто единъ свещеникъ стои и разяснява на народа или чудото, или изречението, или дѣйствието на което това мѣсто е било свидѣтель. Вратата на *Палмитѣ* се отваря, и процессията влиза въ Иерусалимъ. Прѣзъ срѣдата на натрупанитѣ изгорѣли останки отива къмъ развалинитѣ на Преторския палатъ, близу до оградата на Храма: оттамъ зима пжтя къмъ Голгоѳа. Свещенникътъ, който е задъленъ да говори на тълпата, не може да прочете Евангелието отъ сълзитѣ, които се ронятъ отъ нажаленитѣ му очи: едва може да се слуша развълнуванний му гласъ.

„Братие“, се извиква, „тамъ е била тъмницата, гдѣто бѣха надѣнали на главата на божественния учитель търновия вѣнецъ! Отъ онзи запустѣлъ прустъ Пилатъ Го посочилъ съ пръста си на Иудеитѣ, като имъ рѣкълъ: „*Ето человѣкътъ.*“

На тѣзи думи, всичкитѣ Христиане заплакватъ и изпущатъ въздишки. Послѣ тръгватъ къмъ Голгоѳа: свещенникътъ *започва да им* разказва за „*Жалостния Пжть.*“

„*Тамъ* е била кжщата на богатия: ей-тамъ пъкъ на онова

мѣсто Иисусъ Христосъ падналъ подъ кръста, когато го носѣлъ; по-нататъкъ Богочовѣкътъ рекълъ на женитѣ[18]: *Не плачете за мене жени, а за себе си и за своитѣ дѣца.*“

Стигатъ до върха на Голгоѳа; въдржяватъ и издигатъ тамъ знамето на человѣческото спасение: въ тъзи минута въ въображението имъ слънцето се замрачава, земята се затриса, завѣсата на новия храмъ се раздира! О безсмъртни очевидци на Спасителевото страдание! вий се бѣхте събрали около сѫщинския Кръстъ: видѣха се като да слизатъ отъ небото Мария, Майката на милостьта, кажщата се Магдалина, Петъръ който оплака грѣха си, Иоаннъ който не остави учителя си, и страшний духъ, който бѣше подалъ горчивата чаша на всемірния Изкупитель, и ангелътъ на смъртьта силно още уплашенъ отъ удара, когото бѣше нанесълъ върху Сина на Вѣчния.

Много различенъ бѣше тържественний день, който идѣше слѣдъ деня на жалението. Изображенията на святиитѣ се откриватъ, новий огънь се благославя прѣдъ жертвенника, и отъ Иаковата пѣсень *Аллилуйя* сводоветѣ на храма силно загърмяватъ*).

„О синове и дъщери Сионски[19]! Небесний Царь, Царьтъ на славата, възкръсна отъ гроба! Кой е тойзи ангелъ, който, облеченъ въ бѣли дрѣхи, сѣди до входа на гроба? Апостоле, тичай, надникни и вижъ! Блажени сѫ онѣзи, които ще повѣруватъ безъ да видятъ!“

Народътъ повтаря въ хоръ тъзи благодатна и хвалебна пѣсень.

Но нѣма нищо, съ което да се сравни благоденствието на оглашенитѣ, които въ тоя тържественъ день влизатъ въ реда на избранитѣ. Всички, облѣчени въ бѣли дрѣхи и увѣнчани съ цвѣтя, приматъ на челото си священата и чиста вода, която ги възвръща въ онъзи невинность, която имаха нашитѣ прародители въ първитѣ дни на свѣта. Кимодока

---

*) Пѣсъньта Аллилуя е еврейска която, тълкувана, значи *Хвалите Господа*; тя е била въ употрѣбление въ молитвитѣ на Еврепѣ; отъ тѣхъ е земена и въведена и въ священослуженията на Христианетѣ. Въ източната Църква се употрѣблява почти прѣзъ цѣлата година, а въ западната — само отъ Пасхата до Петдесятница. И както източнитѣ Христиане пѣятъ „Христосъ възкресе,“ *и пр. и* се поздравляватъ съ него, западнитѣ пъкъ *пѣятъ аллилуя и се поздравляватъ* съ него. Бѣлѣж. на Прѣводача.

разглеждаше съ ревность и съ глъбока внимателность голѣмото щастие на тѣзи нови Христиане; но Омировата дѣвица не бѣше още съвършенно научена въ истинитѣ на вѣрата. Бѣше обаче близу до блажената минута на кръщението си, и трѣбаше да изкупи само чрѣзъ единъ послѣденъ опитъ щастието да влѣзе въ религията на своя съпрѫгъ.

Тъкмо когато тя, подъ покровителството на Елена, се мисли запазена отъ всички опасности, сотникътъ, който прѣслѣдва бѣгливата гълѫбица, върви вече къмъ Иерусалимъ. Гадателтъ, който щѣше да се съвѣтува съ Кимската Сибилла върху участта на Христианетѣ, бѣше оставилъ Римъ: той се придружаваше отъ единъ Иероклеевъ тѣлохранитель, скришно натоваренъ отъ страна на Галерия да съдѣйствува щото, прѣдсказанието да бѫде благоприятно на неговитѣ планове: щомъ жрицата произнесе фаталното рѣшение и служительтъ, който служаше като орѫдие на проконсула, прие заповѣдь да замине за Сирия, да улови Кимодока въ святия градъ и да обяви тъзи нова Виргиния въ сѫдилището на единъ новъ Аппиусъ, като робиня Христианка, скришно избѣгната отъ господаря си.

Князьтъ на тъмнинитѣ, който продължаваше адскитѣ си планове, бѣше литналъ мъгновенно отъ Римъ въ Кима, за да вдѫхне на Сибилла лъжливото прѣдсказание, по което щѣха да бѫдатъ погубени Христианетѣ. Открива съ удоволствие езерото на Аверно[20], обиколено отъ единъ тъменъ лѣсъ. Прѣзъ едно отверстие, което се намира близу до тѣзи мѣста, демонитѣ изкокватъ съ голѣма буйность отъ тъмната вѫтрѣшность: намиратъ удоволствие да разпространяватъ изъ дъното на тоя издаващъ зловоние душникъ по народитѣ хиляди тъмни басни, слѣдъ като се докосватъ до обширнитѣ жилища на нощьта и на мълчанието. Но тѣзи прѣстѫпни ангели издаватъ, безъ да искатъ, тайната на скърбитѣ си: защото турятъ на срѣдъ пѫтя, който води къмъ тѣхната държава, гризенето на съвѣстьта, изпружено възъ единъ желѣзенъ одъръ[21]; раздоръ съ конска грива, влакната на която сѫ всички прѣобърнати на неотровни змии и закачени съ окървавени ивици; празднитѣ сънища, окачени отъ една вѣйка на единъ старъ брѣстъ; трудътъ и скърбитѣ, страхътъ и *смъртьта*, памятозлобието и прѣстѫпнитѣ погрѣшки на *сърдцето*.

Вѣчний, Който вижда че Сатаната върви къмъ пещерата на Сибилла, се противи срѣща цѣлото изпълнение на адскитѣ кроежи. Ако Богъ, въ глъбокитѣ си съвѣти, търпи когато се прослѣдува Неговата Църква, не допуща обаче щото демонитѣ да могатъ съ това да приписватъ на себе си виновната слава; даже и съ наказанието на Християнетѣ. Той мисли да посрами и унижи мятежнитѣ духове. Иска щото лъжливитѣ прѣдсказания да млъкнатъ, и идолитѣ, като изповѣдатъ сами че сж побѣдени, да признаятъ най-послѣ възтържествуването на Кръста.

Единъ ангелъ, натоваренъ съ заповѣдь на Всевишния, слиза на часа и стжпва на хълма, гдѣто Дедалъ[22], като прѣминалъ небесата, посвятилъ, както говори баснята, крилата си на ангела, който управлява свѣтлината. Небесний вѣститель прониква вжтрѣ въ капището на Сибилла. Изпроводенний отъ Диоклитиана гадатель въ тъзи сжща минута принасяше жертва. Четири бика падатъ заклани за честь на Хеката[23]; закалятъ една черна овца въ честь на Нощьта, майка на Евменидитѣ; огъньтъ гори върху жертвенника на Плутона; всичкитѣ жертви сж хвърлени въ бучащия пламъкъ и горящитѣ чрѣва плуватъ въ мазната течность. Призоваватъ на помощь Хаоса, Стикса, Флегеѳонта, Паркитѣ, Фуриитѣ, адски божества: обѣщаватъ имъ главата на Християнетѣ. Щомъ гнжсното жертвоприношение се свърши и Сибилла, вънъ отъ себе си, се извика:

„Врѣме е да се съвѣтвате съ оракула! Съ Бога! Ето Богътъ[24]!“

Когато Сибилла говорѣше отъ входа на капището, Сатаната тоя-часъ разклаща жрицата на идолитѣ. Чертитѣ на Сибилла послѣдователно се показватъ повредени[25], лицето ѝ се измѣнява, поблѣднѣва, космитѣ ѝ настърхватъ, гржditѣ ѝ се повдигатъ, растътъ ѝ наголѣмява и гласътъ ѝ съвършенно не прилича вече на гласъ на нѣкоя смъртна. Сѣдната възъ триножника, се бори още противъ вджновението на адския демонъ.

„Могжщий Аполлоне,“ се извиква гадательтъ, „ти, който си покровителний богъ на града Сминеъ и на острова Дилосъ, ти, когото сждбата е избрала за откриватель на бждещето на смъртнитѣ, благоволи да ме научишъ каква ще бжде участьта на *Християнетѣ! Благочестивий* императоръ бива ли да за-

повѣда да изчезнатъ отъ земята сквернитѣ врагове на боговетѣ?“

Слѣдъ тѣзи думи, жрицата се издига три пѫти съ усилие[26]; три пѫти една сила я изново принуждава да сѣдне възъ триножника; сто тѣхъ врати на олтаря се отварятъ за да излизатъ свободно профетическитѣ изречения. О чудо! Сибилла остава нѣма. Напраздно, мѫчена отъ демона, търси какъ да прѣкрати мълчанието си: не може нищо да произнесе, а само изпуща нѣколко разбъркани и нестройни думи. Ангелътъ на Господа се открива прѣдъ очитѣ на жрицата: съ устни полуотворени, съ очи блуждаящи се и съ глава разрошена тя го посочва съ ржката си на зрителитѣ; тѣ не могатъ да видятъ небесното явление, но всички сѫ обзети отъ страхъ. Сибилла, укротена отъ духа на бездната, като направи едно послѣдно усилие, иска да прѣдпише унищожението на Христианетѣ, но произнася слѣдуящитѣ думи:

„Праведницитѣ, които сѫ на земята, ми възбраняватъ да говоря.“

Сатаната, побѣденъ отъ това прѣдсказание, излѣтява пъленъ съ срамъ и съ жалость, безъ да изгубва обаче надеждатата си и безъ да се оставя отъ кроежитѣ си. Онова, което не можа самъ да направи, ще го направи чрѣзъ страститѣ на человѣцитѣ. Гадателтъ повѣрява даденния отъ боговетѣ отговоръ на единъ нумидийски конникъ по̀ легкъ и отъ вѣтроветѣ; Диоклитианъ го приима; Сенатътъ се събира и Иероклей се извиква:

„Августѣйший императоре, тѣзи прѣдполагаеми праведници сѫ Христианетѣ. Оракулътъ ги явява съ подигравка подъ името, каквото тѣ сами даватъ на себе си. Христианетѣ сѫ причината на небесното мълчание; тѣзи чудовища толкова много сѫ омразни на боговетѣ и на человѣцитѣ!“

Диоклитианъ, смутенъ скришно въ сърдцето си отъ древната змия, се порази отъ обяснението на Иероклея. Той не зима вече въ внимание благосклонното прорицание на оракула за Христианетѣ. Суевѣрието задавя благоразумието: страхува се да благоприятствува на прѣдаденитѣ на Фуриитѣ человѣци. При все това, той се колебае още. Тогава единъ шумъ се слуша въ съвѣта, че Христианетѣ сѫ турили огънь въ палата. Галерий, по прѣдложение на Иероклея, бѣше приготвилъ тоя

пожаръ, за да възтържествува надъ нерѣшителностьта на Императора. Тутакси Цесарьтъ, съ уплашено лице, се извиква:

„Сега е врѣме да размислимъ, какво рѣшение трѣба да земемъ тъкмо когато тѣзи злодѣи искатъ да ви погубятъ всрѣдъ пламъцитѣ!“

На тѣзи думи, Сенатътъ, или подкупенъ или измаменъ, поисква смъртьта на Христианетѣ, и Императорътъ, оплашенъ, заповѣдва да се обнародва указътъ за гонението.

КРАЙ НА СЕДЕМНАДЕСЕТАТА КНИГА.

КНИГА ОСЕМНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Радость въ пъкъла. Галерий, съвѣтуванъ отъ Иероклея, принуждава Диоклитиана да се откаже отъ прѣстола. Приготовление на Христианетѣ къмъ мъченичеството. Константинъ, помогнатъ отъ Евдора, избѣгва кришомъ отъ Римъ и отива при баща си Констанция. Евдоръ се затваря въ тъмницата. Иероклей първъ министръ на Галерия. Общо гонение. Демонътъ на тиранството поси въ Иерусалимъ извѣстие за гонението. Изпроводенний отъ Иероклея сотникъ туря огънъ въ святитѣ мѣста. Дороѳей избавя Кимодока. Срѣщане съ Иеронима въ Виѳлеемската пещера.

Сатаната, отъ деня, въ който бѣше видѣлъ първата жена да принася въ устата си плода на смъртьта, не бѣше почувствувалъ толкова голѣма радость, колкото сега. „Аде“, викаше, „отвори широчайшитѣ уста на бездънитѣ си пропасти за да приемешъ душитѣ, които Христосъ бѣше извадилъ отъ тебе! Христосъ е побѣденъ, Неговата държава е разрушена, человѣкътъ принадлѣжи на мене невъзвратно.“

Тъй говорѣше князьтъ на тъмнината: неговий гласъ прониква въ бездната на болезнитѣ. Осѫденитѣ окаянници помислиха че слушатъ отново смъртната си присѫда, и изпустнаха страшни викове и крѣсъци всрѣдъ пламъцитѣ. Всичко, което оставаше отъ демонитѣ въ дъното на вѣчната нощь, тича скоро къмъ земята. Въздухътъ затъмпѣ отъ роя на нечиститѣ духове. Херувимътъ, който управлява пътя на слънцето, дръпна се назадъ отъ ужасна отвратителность и ***покри лицето си съ*** единъ кървавъ облакъ; плачевни гласове из-

нѣтѣха отъ вѫтрѣшностьта на лѣсоветѣ; кумиритѣ изпустнаха една ужасна усмивка отъ жертвенницитѣ на лъжливитѣ богове. Злитѣ человѣци отъ всичкитѣ части на земното кълбо почувствуваха въ тъзи сѫща минута нова примамка къмъ злото, и създадоха бунтувнически планове.

Особенно Иероклей се разпалва отъ единъ непротивостоимъ пламъкъ; иска да тури послѣдна рѫка на своето дѣло. Догдѣто Диоклитианъ царува още, отстѫпникътъ не може да се радува на неограничена власть. Софистътъ прочее се ползува отъ благоприятната минута и се отправя къмъ Галерия, на когото знаеше какви сѫ страститѣ, съ слѣдующитѣ думи:

„Княже, искашъ ли да царувашъ? не изгубвай нито минута. Августѣйший императоръ вече се лишава отъ подпорката на Християнетѣ[1]. Като изтрѣбимъ тѣзи омразни бунтовници, ти ще бѫдешъ въ безопасность и далече отъ ненавистьта, която строгата мѣрка понѣкога влѣче слѣдъ себе си, тъй като указътъ е издаденъ въ името на императора. Диоклитианъ е уплашенъ отъ взетото си рѣшение; възползувай се прочее въ тъзи минута отъ неговата болѣзень; предложи на стареца, че е врѣме вече за него да се наслаждава отъ мирния животъ и отъ спокойствието, и да остави грижата на нѣкой по-младъ герой, който да прилага въ изпълнение разпорежданията, отъ които зависи и избавлението на империята. Да назначишъ цесари лица по свой изборъ; да уредишъ да царува благоразумието: настоящето врѣме на тебе ще дължи благополучието си, и бѫдѫщитѣ вѣкове ще речатъ отъ твоитѣ доблестни рѣшения.

Галерий удобри ревностьта на Иероклея; нарече подлия си съвѣтникъ свой достоенъ приятелъ и вѣренъ министръ. Всичкитѣ любимци на Цесаря ржкоплѣскаха, даже и Публиусъ, който, като съревнователь на благоволението, съ което се радваше отстѫпникътъ, постоянно търсѣше срѣдства и причини какъ да го погуби; но, като искусенъ дворянинъ, се пазѣше много да не се възпротиви на нѣкое прѣстѫпление, което ласкаеше властолюбието на Галерия. Като префектъ на града Римъ, земѫ грижата възъ себе си да привлѣче Преторианетѣ и установенитѣ въ лагера на Марсовото Поле легиони.

Единъ день *Галерий* отива да търси Диоклитиана въ па-

лата на Оермитѣ. Диоклитианъ се бѣше затворилъ самъ въ едно мѣсто много отдалечено отъ обширното си жилище. Въ минутата, когато императорътъ бѣше произнесълъ рѣшителната сѫдба на Христианетѣ, тогава и Богъ бѣше произнесълъ рѣшителната участь на императора: царуването му се свърши заедно съ справедливостьта, къмъ която до тогава имаше наклонность. Августѣйший императоръ се усѣщаше забравенъ отъ небото, и мѫчнтелни и горчиви мисли завладѣваха душата му; тутакси му извѣстяватъ за Галерия. Диоклитианъ го поздравлява съ обикновеното му название цесарь.

„Всѣкога ли цесарь[2]?“ се извика буйний Галерий, „постоянно ли ще съмъ цесарь?“

Въ сѫщото врѣме затваря вратитѣ, отправя се къмъ императора и му говори:

„Августѣйший Императоре, щомъ твоятъ указъ се обнародва въ Римъ, и Христианетѣ имаха веднага смѣлостьта и безочливостьта да го раздератъ[3]. Азъ прѣдвиждамъ че това нечестиво племе ще причини много затруднения и скърби на твоята старость; позволи ми да накажа твоитѣ врагове, и възложи възъ мене товара на империята: твоята възрасть, твоитѣ дълговрѣменни трудове и твоето колебаѫще се здраве ти даватъ право да се отдалѣчишъ отъ трона и да търсишъ спокойствие въ уединенъ животъ.“

Диоклитианъ, безъ да се покаже уплашенъ, му възрази:

„Ти си, който вкарвашъ моята старость въ тѣзи нещастия; безъ тебе азъ би могълъ да оставя империята си мирна и поданницитѣ си спокойни. Какъ! бива ли да отида азъ, слѣдъ двадесеть годишно славно царуване, да живѣя отстраненъ и да тлѣя въ тъмната неизвѣстность?“

„Е добрѣ!“ рече Галерий гнѣвливо, „ако не искашъ да се откажешъ отъ императорския прѣстолъ, азъ самъ ще помисля и ще се погрижа за себе си. Отъ петнадесеть години насамъ се бия съ варваритѣ при дивитѣ граници въ това сѫщо врѣме, когато другитѣ Цесари царуватъ спокойно въ плодовититѣ области на империята: азъ съмъ крайно измѫченъ, дотегнало ми е и всичко ми е вече омръзнало.

Старецътъ Диоклитианъ му отговори:

„*Не мислишъ ли ти, Галерие, че се намирашъ въ моя палатъ? Пазителю на козе-стадо! колко слабъ и да съмъ*—

азъ, мога обаче да те повърна назадъ въ пастушкото ти първо положение, или да те вкарамъ въ нищожеството; но азъ съмъ твърдѣ опитенъ и не се чудя много-много на непризнателностьта, и ми е твърдѣ омръзнало да управлявамъ человѣцитѣ, та не искамъ да ти оспорявамъ тъзи скърбна честь, за която ламтишъ. Нещастний Галерие, знаешъ ли що искашъ? Отъ двадесеть години насамъ азъ държа ременитѣ, чрѣзъ които управлявамъ империята, и нито единъ спокоенъ сънъ ми е до сега затворилъ очитѣ; не съмъ виждалъ около себе си никаково добро, освѣнъ низости и интриги, коварства и кознетворства, лъжи и измами, ласкателства и прѣдателства; не съмъ добилъ нищо и нѣма да добия нищо отъ трона, освѣнъ суетата на величието и едно глъбоко прѣзрѣние къмъ человѣческото племе."

„Азъ ще мога добрѣ". рече Галерий, „да се запазя отъ навѣтитѣ, отъ коварствата, отъ подлоститѣ и отъ издадничествата: ще възстановя Фрументариитѣ[4], които толкова неблагоразумно ти унищожи; ще създамъ праздници за простолюдието, и, като господарь и повелитель на свѣта, ще оставя, чрѣзъ блѣстящи дѣла, едно многотрайно мнѣние за своето величие".

Съ прѣзрѣние Диоклитианъ му възрази:

„Съ това ти ще накарашъ римския народъ да се прѣкаснува отъ смѣхъ".

„Е добрѣ", рече свирѣпий Цесарь, „ако римский народъ не иска да се смѣе! азъ ще го накарамъ да плаче! Ще го принудя или да служи за моята слава или да умре. Ще вдъхна ужасъ и трепетъ на всѣкждѣ за да се избавя отъ прѣзрѣнието".

„Това срѣдство не е толкова вѣрно и сполучливо, колкото си го ти прѣдполагашъ," възрази Диоклитианъ. „Ако человѣчеството не те спира, нека собствената ти безопасность те интересува: насилствено царуване не може да бѫде дълговрѣменно. Азъ не желая да бѫдешъ изложенъ на ненадѣйно падане; но има въ законитѣ на сѫществата извѣстна стѫпень на злото, което природата не може да остави да се измине ненаказано. Въ кратко врѣме се вижда, каквато и да е причината, да се губатъ и да изчезватъ съставляющитѣ това зло начала. *Отъ всичкитѣ* зли князове, само Тиберий бѣше,

който държа дълго врѣме въ ржката си кърмилото на държавата; но той бѣше кротъкъ и благоразуменъ, стана буенъ само въ послѣднитѣ години на живота си.“

„Всички тѣзи думи сж безполезни,“ се извика Галерий, утекченъ: „азъ не искамъ уроци отъ тебе, а империя. Ти твърдишъ че върховната власть нѣма вече привлѣкателность прѣдъ твоитѣ очи: остави я прочее да мине въ ржцѣтѣ на твоя зѣтъ.“

„Названието *зѣтъ*,“ възрази му Диоклитианъ, „не може да ти послужи въ нищо прѣдъ моитѣ очи. Направилъ ли си щастлива дъщеря ми? Ти, вѣроломенъ на нейната любовь, гонитель на религията, която тя обича и изповѣдва, може би сега да не чакашъ друго нищо, освѣнъ моята оставка за да заточишъ Валерия въ нѣкоя крайморска пустиня. И ето по тоя начинъ ми се наплащашъ за моитѣ къмъ тебе благодѣяния! Но азъ ще си отмъстя: отстжпямъ ти властьта, която искашъ насилственно да изтръгнешъ отъ мене, който се намирамъ вече при устието на гроба. Азъ не се боя ни най-малко отъ твоитѣ заплашвания, а се покорявамъ на единъ небесенъ гласъ, който ми казва че врѣмето на величията е минало вече. Давамъ ти тъзи пурпурова дрипка, която не служи вече на мене за нищо, освѣнъ за погребална плащаница: заедно съ тъзи пурпурова дрипка отстжпямъ ти и всичкитѣ грижи на трона. Управлявай всемірната империя, която пропада вече и се унищожава, и въ която хиляди смъртотворни елементи никнатъ отъ всичкитѣ страни; поправи поврѣденитѣ нрави; помири борящитѣ се и мръзущи се религии; изтреби софистическия духъ, който гризи и прияжда даже и чрѣвата на обществото; пропжди варваритѣ въ лѣсоветѣ имъ; защото иначе тѣ, рано или кжсно, ще разпокжсатъ империята. Азъ тръгвамъ: ще те видя, отъ градината на Салонъ, когато ще бждешъ отвращенъ и прокълненъ отъ цѣлия свѣтъ. Ти самъ, непризнателний сине, нѣма да умрѣшъ догдѣ не бждешъ жертва на неблагодарностьта на своитѣ синове. Царувай прочее; ускори края на тъзи държава, на която падането азъ закъснѣхъ за нѣколко мига. Ти си отъ породата на онѣзи князе, които се явяватъ на земята въ епохата *на голѣмитѣ* прѣврати, когато сѣмействата и царствата се губятъ *по желанието* на боговетѣ.“

По тоя начинъ сѫдбата на империята се рѣши въ палата на Диоклитиана: Християнетѣ разискваха помежду си върху нещастията на Църквата. Евдоръ бѣше душата на всичкитѣ имъ съвѣти. Обнародванний съ звука на трѫбитѣ приказъ заповѣдваше да се изгорятъ священитѣ книги и да се съборятъ божественнитѣ храмове; обявяваше Християнетѣ за безчестни и позорни; лишаваше ги отъ гражданскитѣ имъ права; запрѣщаваше на сѫдебнитѣ власти да приимать тѣхнитѣ оплаквания въ видъ на сѫдебно дѣло за лоши къмъ тѣхъ обноски, за кражби, за насилствено отведение и за прѣлюбодѣяние; позволяваше на всѣко едно лице да ги обвинява и да ги обажда на сѫдилището, подлагаше на изтезания и осѫждаше на смъртъ всѣкого, който би се отказалъ да принесе жертва на боговетѣ.

Тойзи внушенъ отъ Иероклея жестокъ приказъ оставаше свободенъ ученика на софиститѣ да извършава всѣкакъвъ видъ прѣстѫпления, и заплашваше вѣрнитѣ съ съвършено изтрѣбление. Всѣки единъ, спорѣдъ харахтера си, се прѣготвяше да се избави съ бѣгане или да влѣзне въ борба до смъртъ.

Онѣзи, които се бояха че не ще могатъ да устоятъ противъ мѫченията, избѣгваха и отиваха при варваритѣ; мнозина се оттегляха въ лѣсоветѣ и въ мѣста ненаселени; по улицитѣ се виждаха вѣрнитѣ да се прѣгрѫщатъ, да си казватъ любовенъ за послѣденъ пѫть сбогомъ, и да се поздравляватъ съ голѣма честь, съ която се удостояваха да пострадатъ за името на Иисуса-Христа. Достоуважаеми изповѣдници, които бѣха останали живи отъ по-прѣдишнитѣ гонения, се смѣсваха въ тълпата за да насърдчаватъ немощнитѣ или да умѣряватъ разпламенената имъ ревность. Женитѣ, дѣцата и младитѣ момци и дѣвици окрѫжаваха бѣлокосматитѣ старци, които имъ напомнюваха даденитѣ отъ знаменититѣ мѫченици примѣри: Лаврентий, архидиаконътъ на римската църква[5], хвърленъ върху разпаленъ жаръ; Викентий отъ Сирагуза[6], влачимъ въ тъмницата и придруженъ отъ ангелитѣ; Евлалия отъ Мерида, Пелагия отъ Антиохия[7], на която майката и сестритѣ се удавиха държащи се пригѫрнати; Фелицита и Перпетуя[8] борящи се противъ звѣроветѣ въ Карѳагенския амфиѳеатръ; Ѳеодотъ[9] и седемьтѣхъ Ангирски дѣвици; двамата млади съпрѫги, *заровени живи въ* отдѣлни гробове, и послѣ намѣрени

въ една и сѫща мъртвешка ракла. Такви насърдчителни думи говорѣха старцитѣ; а епископитѣ скриваха свещенитѣ книги, и свещенницитѣ заключаваха святото прѣдсмъртно причастие въ кутии съ двойно дъно: отваряха отново най-уединенитѣ и най-неизвѣстни катакомби[10], за да имъ служатъ на мѣсто Църкви, отъ които знаяха че слѣдъ малко ще се лишатъ; назначаваха отпо-напрѣдъ дяконитѣ, които щѣха тайно да носятъ, съ прѣоблечени дрехи, помощи на мѫченицитѣ въ дълбокитѣ подземни рудници, въ тъмницитѣ и въ мѫчилищата; приготвѣха ленено платно и балсамъ като да се намираха въ навечерието на нѣкое голѣмо страшно сражение; повръщаха си заемитѣ и си изплащаха дълговетѣ, прощаваха се и се помиряваха съ непріятелитѣ си. Всички тѣзи работи се вършаха безъ шумъ, безъ тщеславие и безъ мълва; Църквата се приготовляваше да прѣтърпи всичко съ простодушие съ смиренность и съ ревность: както дъщерята на Иефѳае не искаше отъ баща си друго нищо, освѣнъ да ѝ позволи два мѣсеца врѣме да ходи по горитѣ и да оплаква дѣвството си заедно съ другаркитѣ си[11].

Разпръснатитѣ въ легионитѣ християнски войници увѣдомиха Евдора че ново съзаклятие е готово да избухне, че се раздаватъ помощи на войската въ името на Галерия, че войскитѣ ще се събератъ на утрѣшния день въ Марсовото-Поле, и че се говори за оставката на императора.

Синътъ на Ласѳена се старае да се научи по-точно за всичко; послѣ скоро отскоква въ Тибуръ, обикновеното жилище на Константина. Тойзи князь живѣяше[12] далече отъ интригитѣ и сѣтитѣ на двореца, въ едно малко и уединено мѣсто надъ водопада Анио, много близу до храмоветѣ на Веста и на Сибилла. Домоветѣ на Хорация и на Проперка се виждаха осамотени до брѣга на рѣката, всрѣдъ диви маслични дървета. Смѣящий се и веселъ Тибуръ, който толкова пѫте е вдъхнувалъ латинската Муза, не прѣдставляваше нищо друго, освѣнъ разрушени памятници на удоволствия и гробища отъ всичкитѣ вѣкове. Напраздно търсѣха върху Лукретилскитѣ бърда възпоминанието на сластолюбивия поетъ, който заключаваше въ едно тѣсно мѣсто дългитѣ си надежди, и посвя-*тяваше вино и* цвѣтя на генія, който ни напомнюва кратко-*стьта на днитѣ ни.*

Тутакси всрѣдъ нощь извѣстяватъ на Константина че Евдоръ е прѣстигналъ; князьтъ става веднага, зима приятеля си за ржката и го завежда на едно равно открито мѣсто, което се обгръщаше около основитѣ на храма на Веста и владѣеше водопада Анио. Небото бѣше покрито съ облаци, тъмнината бѣше глъбока, вѣтърътъ свирѣше прѣзъ стълповетѣ на храма отъ силното духане, единъ жаловитъ гласъ се слушаше въ въздуха; всички мислѣха че слушатъ отъ врѣме на врѣме бученето на пещерата, въ която обитава Сибилла, или онѣзи погребални думи, които Христианетѣ пѣятъ за мъртвитѣ.

„Сине на Цесаря," рече Евдоръ на Константина, „не само ще бждатъ изколени Христианетѣ, но Диоклитианъ прѣдаде и скиптра си на Галерия. Утрѣ въ Марсовото-Поле, при присжтствието на легионитѣ, ще се извърши голѣмо събитие. Ти нѣма да бждешъ повиканъ за да земешъ участие въ властьта[13]; твоитѣ прѣстжпления сж твоя слава, и слава на баща ти, още сж и твоя наклонность къмъ една божествена религия. Даий, онзи говедарь, синъ на Галериевата сестра, и войникътъ Северъ, сж цесаритѣ, които се запазватъ между римския народъ. Диоклитианъ желаеше да те назначи цесарь, но прѣдложението му се отблъсна съ заплашване. Княже, драга надеждо на Църквата и на свѣта, трѣба да отстжпишъ на бурята. Галерий се бои отъ тебе и коварствува противъ живота ти. Утрѣ, щомъ твоята участь стане извѣстна, да избѣгашъ при баща си; всичко ще бжде готово за тръгването ти на пжть. Ще имашъ грижата на всѣко мѣсто, гдѣто ще принощувашъ, да заповѣдвашъ да се прѣрезватъ ножнитѣ жили на конетѣ[14], които ще оставяшъ слѣдъ себе си за да не могатъ гонителитѣ ти да те стигнатъ. Да чакашъ при Константия до минутата, въ която Христианетѣ и империята ще се избавятъ; и когато дойде това врѣме ще ти отворятъ пжтя и онѣзи Галли, които сж вече видѣли Капитолия отъ близу."

Константинъ остава нѣмъ нѣколко мига безъ да проговори ни дума: хиляди буйни мисли се възбуждатъ въ сърдцето му. Възмутенъ отъ обидитѣ, които му се приготовляватъ, и въодушевенъ отъ надеждата да отмъсти кръвьта на праведницитѣ, може би и подбутнатъ отъ блѣсъка на трона, който винжги искушава великитѣ души, не се рѣшава да бѣга; само *уважението му и признателността* му къмъ Диоклитиана спираха

разпламенената му ревность; извѣстието за оставката на тоя князь скѫса всичкитѣ връзки, които обуздаваха Константиева синъ: иска да отиде въ Марсовото-Поле, да повдигне легионитѣ; диша само отмъщение и борба. Такъвъ като него се вижда въ Аравийската пустиня единъ едъръ и хубавъ боевъ конь всрѣдъ горѣщия пѣсъкъ; той, за да намѣри малко сѣнка при ужаснитѣ горѣщини на слънцето, се навежда и си скрива главата между гибкитѣ си бедра; космитѣ на гривата му виснуватъ надолу разпилѣни; отъ подивѣлитѣ си очи хвърля къмъ господаря си единъ кривъ и грозенъ погледъ. Но бързоходнитѣ му ноги освободени ли сѫ отъ окови? той настърхва, трепери и поглъща земя; тръбата зазвучва и говори: „да вървимъ!“

Евдоръ уталожва войствената разпаленность на Константина, и му говори:

„Легионитѣ сѫ издадени, всички твои стѫпки сѫ подъ надзоръ, и ти би се опиталъ да направишъ едно прѣдприятие, което би хвърлило империята въ непрѣсмѣтнати нещастия. Сине на Константия! ще дойде врѣме, когато ти ще царувашъ надъ свѣта и человѣцитѣ ще дължатъ на тебе щастието си; но Богъ задържа още въ своитѣ рѫцѣ твоя вѣнецъ, и опитва Църквата си“.

„Е добрѣ!“ рече младий князь съ една умилителна живость, „ти ще ме придружишъ до Галлиитѣ и заедно ще вървимъ къмъ Римъ, на чело на онѣзи войници, които толкова пѫте сѫ засвидѣтелствували своята храбрость“.

„Княже“, отговори Евдоръ съ единъ развълнуванъ гласъ, „нашитѣ обязанности не сѫ еднакви: ти си дълженъ да служишъ на земята за небото, а азъ съмъ длъженъ да служа на небото за земята; ти трѣба да тръгнешъ, а азъ да остана. Завистьта, съ която съмъ азъ причина да се надѫха и да се напои Иероклей, нѣмя съмнѣние, е ускорила участьта на Христианетѣ: моето богатство, моитѣ съвѣти и моятъ животъ принадлѣжатъ на тѣхъ; азъ не мога да оставя едно бойно поле, гдѣто съмъ повикалъ неприятеля; моята съпрѫга и нейний баща искатъ моето явяване въ изтокъ. Най-сетнѣ, ако сѫ нужни примѣри за утвърждение и подкрѣпление на моитѣ братия, Богъ може да ми подари онѣзи добродѣтели, *отъ които се* лишавамъ“.

Въ тъзи минута единъ свърхестественъ пламъкъ свѣтна

покрай езерото Анио и освѣти гробоветѣ на Симфороза[15] и на седемь тѣхъ нейни дѣца, всички мъченици.

„Вижъ“, се извика Евдоръ, като посочваше на Константина священния памятникъ, „вижъ каква сила може Богъ да вдъхва, когато Му е угодно, на жени и на дѣца! Тѣзи останки, о, колко ми се виждатъ по-славни отъ добиенитѣ чрѣзъ побѣдата нѣща на знаменититѣ Римляне, които почиватъ тука! Княже, не ми отнимай славата отъ една подобна участь; допустни ми само да ти се закълна въ гроба на тѣзи святии таква една вѣрность, която ще трае до края на живота ми“.

Когато синътъ на Ласѳена изрече послѣднитѣ думи, поиска да се наведе и да се поклони съ почитание надъ ржката, която щѣше да държи скиптра на всемірната империя; но Константинъ се хвърля възъ шията на Евдора, прѣгръща го и стиска дълго врѣме въ обятията си единъ толкова благороденъ и великодушенъ приятель.

Князътъ поисква колесницата си: заедно съ Евдора се качва на нея; минаватъ прѣзъ сѣнкитѣ, покрай запустѣлитѣ многостълпни пустове на Херкулесовия храмъ. Рѣката Анио[16] течеше при развалинитѣ на палата на Мецина.[17] Потомъкътъ на Филопимена, заедно съ наслѣдника на Цесаря, се размишляваше тихо и мълчеливо върху сждбата на человѣцитѣ и на империитѣ. Тамъ се простираше оний лѣсъ на Албунея[18], гдѣто царетѣ на Лациумъ се съвѣтвали съ полскитѣ богове; тамъ жинѣяли земледѣлческитѣ народи на гората Сократъ и на Утикскитѣ долини; тамъ е била люлката на онѣзи Сабинянки, които, като тичали разрошени между войскитѣ на Тация и на Ромула, говорѣли на едни: „Вий сте нѣкои наши синове и нѣкои наши съпржзи!“ а на други: „Вий сте нѣкои наши братия и нѣкои наши бащи!“ Пѣвецътъ на Лалаже и министрътъ на Августа ги замѣсти при онѣзи брѣгове, които свалената отъ Палмирския тронъ царица щѣше да тжпте[19]. Колесницата минава бързо прѣзъ града на Брутуса, прѣзъ градинитѣ на Адриана, и се запира при гроба на Плотиевото сѣмейство. Евдоръ се отдѣли отъ Константина при тъзи надгробна кула, и влѣзна въ Римъ прѣзъ една безлюдна улица, за да приготви бѣгането на княза. Констанинъ, на когото грижитѣ разпокжсваха сърдцето и едвамъ скриваше гнѣва си, тръгна *по пжтя къмъ* императорския палатъ при Ѳермитѣ.

Нападението на Галерия бѣше толкова внезапно и рѣшението на Диоклитиана толкова бързо, щото синътъ на Констанция, съвършенно занятъ съ участьта на Христианетѣ, се узна изненадано отъ неприятеля си. Той знаеше че Галерий отдавна врѣме търсѣше начинъ какъ да принѫди августѣйшия императоръ да остави империята; но, или измаменъ или издаденъ, мислѣше че катастрофата е още доволно далече. Поиска да се вмъкне при Диоклитиана; всичко се бѣше вече измѣнило съ сѫдбата. Единъ оффицеринъ на Галерия възбрани внезапно влизането на младия князь въ палата, като му извика съ заплашителенъ гласъ:

„Императорътъ ти заповѣдва да се върнешъ и да се намѣришъ въ лагера на легионитѣ!“

При самия край на Марсовото-Поле, близу до гроба на Октавия, се издигаше единъ отъ мурава сѫдилищенъ тронъ, поставенъ възъ единъ стълпъ, върху когото бѣше изправена статуята на Юпитера. На тоя тронъ Диоклитианъ щѣше да се яви при утрѣшното ранно изгрѣване на свѣтящата денемъ звѣзда, за да си даде оставката отъ императорската власть всрѣдъ въоръженитѣ войници. Още отъ едноврѣмешния день, въ който Силла се бѣше отказалъ отъ дидакторството, никога друго по-голѣмо такво зрѣлище не бѣше поразило погледитѣ на римскитѣ граждане. Любопитството, страхътъ и надеждата бѣха привели въ Марсовото-Поле едно грамадно множество народъ. Всичкитѣ страсти, развълнувани при приближаването на новото царуване, чакаха изхода на тъзи извънредна сцена: кои ли ще се нарекатъ Августи, и кои Цесари? Дворянетѣ издигаха на случая жертвенници и ги посвятяваха на неизвѣстнитѣ богове; сѫществуваше у всички страхъ да не би нѣкой да наскърби, даже и въ мислитѣ си, властьта, която не сѫществуваше още; изстощаваха се да отгатватъ, коя ще бѫде страстьта на бѫдѫщия князь, за да се приготвятъ скоро въ подлостьта, която щѣше да бѫде най-много благоприятна въ това ново царуване. Тъкмо когато злобнитѣ человѣци мислѣха да си проявятъ пороцитѣ, тогава пъкъ добритѣ — възнамѣряваха да си скриятъ добродѣтелитѣ. Самий народъ, съ едно тѫпоумно хладнокръвие, гледаше какъ чуждитѣ войници му назначаваха господари, въ сѫщитѣ *мѣста, въ които* тойзи свободенъ народъ е давалъ нѣкога *своитѣ одобрѣния* за избирането на висшитѣ свои сановници.

Тутакси въ опрѣдѣленото врѣме Диоклитианъ се явява на приготвенния тронъ. Легионитѣ мълкнуватъ, и императорътъ, като зима думата, се извиква съ сълзи на очитѣ си:

„Войници, заматорѣлата ми възрасть ме принуждава да се откажа отъ върховната си власть, да я прѣдамъ въ ржцѣтѣ на Галерия и да създада нови цесари.“

Слѣдъ тѣзи думи погледитѣ на всички се обръщатъ къмъ Константина, който прѣди малко бѣше пристигналъ тука. Но тоя часъ Диоклитианъ обявява за цесари Дайя и Севера. Всички оставатъ смаяни; единъ другъ се питатъ: кой е тойзи Даий? да не би Константинъ да си е измѣнилъ името? Тогава Галерий, като отблъсва съ ржката си сина на Константия, зима Дайя за ржката, съблича отъ него говедарския клашникъ, довежда го на срѣдата и го показва на легионитѣ. Императорътъ съблича отъ себе си багряницата си, и я мѣтнува възъ рамената на тоя младъ пастухъ на безсловесни животни. Въ сѫщото врѣме дава на Галерия едно малко ржчно ножче, символъ на пълната власть надъ живота на гражданетѣ.

Диоклитианъ, повърнатъ пакъ въ прѣдишното си име Диоклесъ, слиза отъ трона, качва се на колесницата си, минава прѣзъ Римъ безъ да произнесе ни една дума, безъ да обърне погледитѣ си къмъ палата си, безъ да завърти главата си назадъ, и, като зима пѫтя къмъ Салонъ, отечеството си, оставя свѣта между удивлението на царуването, което се свършва, и ужаса, който започва.

Когато войницитѣ поздравляваха новия августъ и новия цесарь, Евдоръ се вмъква между множеството, и стига до Константина. Тойзи князъ се колебаеше още въ нерѣшителность между очудването, възмущението и жалостьта.

„Сине на Константия,“ му проговори Евдоръ съ низъкъ гласъ, „какво правишъ ти? Ти знаешъ участьта си; трибунътъ на преторианитѣ е приелъ вече заповѣдъ да те спрѣ: върви по мене, или иначе си изгубенъ.“

Евдоръ завожда слѣдъ себе си наслѣдника на империята, стигатъ до външнитѣ врати на Римъ, въ едно безплодно мѣсто, гдѣто послѣ Константинъ издигна главната съборна Църква на святия Кръстъ.

Тамъ, *нѣколко слуги* чакаха бѣгливия князъ, той иска

още, потопенъ въ сълзи, да задължи Евдора за да се избави заедно съ него, но надежний мъченикъ остава непоколебимъ, и моли Еленинния синъ да се отдалечи. Започва вече да се слуша тропотътъ отъ стжпкитѣ на войницитѣ, които търсѣха Константина. Евдоръ отправя слѣдующата молитва къмъ Вѣчния:

„Великий Боже, ако прѣдназначавашъ ти тоя князъ, за да царува надъ Твоя народъ, моля Ти се принжди тоя новъ Давидъ да се скрие прѣдъ Саула и благоволи да му покажешъ пжтя, който води къмъ пустинята на гората Зифъ[20]!“

На часа гръмътъ заечава подъ ясното небо, молнията ударя римскитѣ крѣпости, и единъ ангелъ начертава единъ свѣтливъ пжть къмъ заходъ-слънце.

Константинъ се покорява на небеснитѣ повелѣния: пригржща приятеля си и се хвърля възъ юначкия си високошийнъ конь. Той избѣгва; Евдоръ му вика:

„Да си вспомняшъ за мене, Константине, когато не ще ме има вече! Княже, бжди покровитель и баща на Кимодока!“

Молби безполезни! Константинъ изчезва[21], Евдоръ, безъ покровитель, остава самъ обременень съ гнѣва на императора, съ ненавистьта на съперника си, който бѣше станалъ първъ министъръ, съ сждбата на вѣрнитѣ и, тъй да речемъ, съ всичката тяжесть на гонението. Още въ сжщата вечерь, обаденъ като Христианинъ отъ единъ Иероклеевъ робъ, бива хвърленъ въ тъмницата.

Сатаната, Астароѳъ и духътъ на лъжливата мждрость, се изсмѣватъ прѣзрително и изпущатъ, и тримата заедно, единъ триумфаленъ кликъ въ въздуха и прѣдаватъ свѣта на человѣкоубийственния демонъ.

Когато тойзи страшенъ демонъ оставя обиталището на болѣзнитѣ и жалостно огорчава земята съ присжтствието си, тогава опрѣдѣля мѣстопрѣбиванието си не много далече отъ Карѳагенъ между развалинитѣ на единъ храмъ, гдѣто нѣкое врѣме се принасяли въ негова честь человѣчески жертви. Хидри съ отвратителни погледи, дракони подобни на оня,[22] който се борилъ съ цѣлата войска на Катона; неизвѣстни чудовища[23], каквито Африка произвожда всѣка година; голѣмитѣ *бѣдствия на Египетъ*; заразителнитѣ съ отрова и съ разни *миазми вѣтрове*; болѣститѣ и гражданскитѣ войни; несправедли-

витѣ закони, които обезлюдяватъ земята; тиранството, което опустошава всичко, пълзятъ при позетѣ на человѣкоубийственния демонъ. При клика на Сатаната той се събужда; излѣтява отсрѣдъ развалинитѣ, като оставя слѣдъ себе си една дълга вихрушка отъ гѫстъ прахъ; прѣминава морето и отива въ Италия. Завиенъ въ единъ пламененъ облакъ, се спира горѣ надъ Римъ. Съ едната си рѫка издига единъ факелъ, а съ другата единъ мечъ; тъй едно врѣме сѫщий бѣше далъ знака за кръвопролития, когато първий Иродъ заповѣда да се изколятъ всичкитѣ двулѣтни, и още по-малки, младенчета на Израйля.

Ахъ! ако святата Муза поддържаше моя духъ, ако се съгласяваше да ми подари само за една минута мелодията на лебеда или позлатенния язикъ на поета, колко щѣхъ да се олесня азъ въ изказването съ умилителни изражения причиненитѣ отъ гоненията нещастия! Бихъ си припомнилъ своето отечество; когато би описалъ мѫкитѣ на Римлянетѣ, бихъ би описалъ и мѫкитѣ на Французитѣ. Поздравлявамъ те, съпруго на Иисуса-Христа, Църкво опечалена и измѫчена, но възтържествѫща! И ний Французитѣ тъй сѫщо те видѣхме възкачена на ешафода и изпѫдена въ катакомбитѣ. Но напраздно те мѫчатъ враговетѣ ти, вратитѣ на ада нѣма да те надмощатъ; ти въ най-голѣмитѣ си болики и тѫжни скърби съзирашъ непрѣстанно горѣ на гората стѫпкитѣ на Оногова, Който ти благовѣстява мира; ти нѣмашъ нужда отъ слънчевата свѣтлина, защото те освѣтлява свѣтли ната на Бога; и за това блѣщишъ въ тъмнитѣ и низки затвори. Хубостьта на Васанъ и на Кармилъ се заличватъ, цвѣтята на Ливанъ повѣхнуватъ; само ти, о невѣсто Христова, оставашъ постоянно хубава; защото си стълпъ и утвърждение на истината.

Гонението се разпространява въ единъ мигъ отъ брѣговетѣ на рѣката Тибъръ до послѣднитѣ крайща на империята. Отъ всичкитѣ страни се слуша, че Църквитѣ се събарятъ отъ рѫцѣтѣ на войницитѣ; и че висшитѣ оффицери, разпръснати въ храмоветѣ и въ сѫдилищата, принуждаватъ людетѣ да приносятъ жертви; който се отказва да се поклони на лъжливитѣ богове, осѫжда се и се прѣдава на кръвопийнитѣ мѫчители; тъмницитѣ се прѣпълнятъ съ невинни жертви; пѫтищата се покриватъ съ тълпи отъ обезобразени *человѣци, които* се изпровождатъ въ дълбокитѣ пол-

земни рудници или въ публичнитѣ тѣжки работи, за да умратъ тамъ. Бичоветѣ, мѫчилата, желѣзнитѣ нокти, кръстътъ, дивитѣ звѣрове, разпокѫсватъ крѣхкитѣ меса на малкитѣ дѣчица заедно съ жалнитѣ имъ майки; тука обѣсватъ отъ нозѣтѣ, съ глава на долѣ, за колове голи жени, и ги оставятъ да издъхнатъ въ това срамно и жестоко наказание; тамъ пъкъ връзватъ тѣлеснитѣ удове на мѫченика за двѣ сгибнати и сближени на сила дървета: дърветата, като се дръпватъ къмъ естественото си направление, като яка пружина, отчепватъ съ силата си тѣлеснитѣ части на нещастната жертва. Всѣка область има особени свои наказания: Месопотамия—бавния огънь, Понтътъ—колелото съ сѣчивата, Арабия—брадвата, Каппадокия—стопеното олово. Често всрѣдъ мѫченията мѫчителитѣ уголѣватъ жаждата на мѫченика, като му хвърлятъ вода по лицето, за да не ускорява огъньтъ на трѣската смъртьта му. По нѣкога, уморени отъ поединичното горѣне на вѣрнитѣ, ги хвърлятъ купомъ въ запалення дърварникъ: коститѣ имъ се обръщатъ на прахъ, и тѣ го хвърлятъ на вѣтъра заедно съ пепела имъ.

Галерий намираше своитѣ удоволствия въ мѫченията; съ голѣми разноски добавяше мечки извънмѣрно голѣми и толкова свирѣпи, колкото бѣше той самъ свирѣпъ. Всѣко едно отъ тѣзи животни имаше свое особено страшно название. Прѣемникътъ на мѫдрия Диоклитианъ, когато обѣдваше, заповѣдваше да имъ хвърлятъ живи человѣци, за да ги изяждатъ. Правителството на това срѣбролюбиво и развратно чудовище, като разпръскваше смущението и безпокойствието въ областитѣ, увеличаваше още пò-вече и дѣйствието на гонението. Градоветѣ бѣха повѣрени на невѣжи и безкнижни военни сѫдии, които нищо друго не знаяха, освѣнъ да издаватъ смъртни наказания. Приставетѣ правяха най-строги прѣтърсвания и обиски, за да намѣрятъ богатствата и другитѣ имоти на поддаництѣ; измѣрваха земята, прѣброяваха коренитѣ на лозата и дърветата, и прѣкарваха въ списъкъ всѣкакъвъ видъ добитъци: волове, овци и пр. . . Всичкитѣ жители на империята бѣха задължени да се впишатъ въ книгата на поземелния данъкъ, която послѣ стана книга за заточението имъ и за смъртното имъ наказание. За да не би да е скрилъ нѣкой нѣщо отъ имѣнието си отъ ненаситостьта на императора, принуж-

дават, съ силата на мѫченията, дѣцата да правятъ доношения противъ родителитѣ си, робетѣ противъ господаритѣ си и женитѣ противъ мѫжетѣ си. Често мѫчителитѣ насилватъ нещастницитѣ да обвиняватъ сами себе си и да казватъ че иматъ такви богатства, каквато нѣматъ. Нито прѣстарѣлостьта, и нито болѣстьта служатъ за извинение, за да се избавятъ отъ неумолимитѣ и свирѣпи бирници; принуждаватъ да се явятъ прѣдъ сѫдиитѣ самата болѣзень и самата бѣдность; за да обгѫрнатъ цѣлия свѣтъ съ тираннически закони, на дѣцата притурятъ години, а на старцитѣ ги намаляватъ: съ смъртьта на единъ человѣкъ правителството на Галерия не губи нищо, и императорътъ зима дѣлъ отъ жертвата заедно съ гроба: тойзи умрѣлъ человѣкъ зачеркнатъ въ числото на живитѣ человѣци, не се отписва отъ списъка на поземелната книга, и слѣдува да плаща и подиръ смъртьта си, че еималъ нешастието да живѣе прѣди да умре. Само бѣднитѣ, отъ които не можеше тираннинътъ да иска пищо, се виждаха запазени отъ притѣсненията чрѣзъ нищетата си; никакъ обаче не бѣха запазени и отъ неговата подигравателна и смѣшна милость: заповѣдва да ги събератъ и да ги нахвърлятъ въ кораби, и послѣ да ги спустнатъ заедно съ тѣхъ въ дъното на морето, за да ги избави отъ мѫкитѣ на бѣдностьта!

На Христианетѣ не бѣше останало нищо друго, освѣнъ единъ видъ безчестие и силна обида, която Иероклей безпощадно хвърляше върху тѣхъ. Всрѣдъ закланитѣ върху прободеното съ копие тѣло на Иисуса-Христа священници, ученикътъ на лъжливата мѫдрость обнародва щедро злохулителни книги противъ Бога, когото той самъ по-напрѣдъ почиташе, и Който е билъ Богътъ на майка му: гордостьта отъ нечестието е толкова много низка, въ сѫщото врѣме и толкова много свирѣпа! Неуморимъ въ ненавистьта си и въ нечистата си любовь, вѣроотстѫпникътъ чакаше съ нетърпѣние минутата, въ която Омировата дѣвица щѣше да украси неговия триумфъ. Той спрѣ мѫченията на съперника си съ цѣль да искуси Мессинияната, като ѝ даде съ това надежда, че ще избави живота на обичанния отъ нея.

„Ще употрѣбя," говорѣше въ себе си съ една смѣсь отъ срамъ, отъ отчаяние и отъ радость[24], „ще употрѣбя това послѣдно срѣдство за да побѣда съпротивлението на една ви-

сокомѣрна красавица; ще я видя да се хвърля въ моитѣ обятия и да ми се моли за да откупя днитѣ на Евдора; послѣ, като удовлѣтворя двойното си отмъщение, ще ѝ посоча съперника си между рѫцѣтѣ на кръвопийнитѣ мѫчители, и тойзи Христианинъ ще се научи, умирайщъ, че съпрѫгата му е обезчестена.“

Иероклей, упоенъ отъ могѫществото си, не можеше да управлява страститѣ си. Тойзи нечестивецъ който отричаше Вѣчния[25], чрѣзъ едно печално противоречие вѣрваше въ единъ зълъ духъ и въ всичкитѣ потайности на чародѣйството.

Имаше въ Римъ единъ Еврейнъ[26], който бѣше оставилъ вѣрата на отцитѣ си: той се навърташе всрѣдъ гробищата, и общото мнѣние го осѫждаше че се сношавалъ тайно съ адскитѣ духове. Обикновеното му жилище бѣше въ подземията на разорения Нероновъ палатъ. Иероклей натоварва едного отъ довѣренитѣ нему лица, за да отиде да намѣри въ срѣдъ нощь безчестния Израилтянинъ. Робътъ, наученъ що трѣба да иска, тръгва, и прѣзъ развалинитѣ слиза долѣ въ подземието. Тамъ забѣлѣзва единъ старецъ облеченъ съ дрипави дрѣхи, който си грѣеше рѫцѣтѣ на единъ накладенъ съ человѣчески кости огънь.

„Старче,“ се извика робътъ треперящемъ отъ страхъ, „можешъ ли да доведешъ въ единъ мигъ отъ Иерусалимъ въ Римъ една Христианка, която е избѣгнала отъ властьта на Иероклея? Земи това злато, и говори безъ страхъ.“

Блѣсъкътъ на златото и името на Иерусалимъ изтеглиха отъ гръдитѣ на Еврейна едно ужасно ухилване.

„Синко,“ рече, „азъ познавамъ твоя господарь: за него ще опитамъ всичко, което може да го удовлетвори; ще се посъвѣтвамъ съ духоветѣ на ада.“

Еврѣйнътъ, щомъ рече това, започна да рие земята; открива кървавата дълва[27], която съдържаше въ себе си останкитѣ на Нерона; отъ тъзи дълва излизатъ страшни жаловити плачеве. Чародѣятъ разхвърля по желѣзния жертвенникъ останкитѣ на първия христиански гонитель. Три пѫти се обръща къмъ изтокъ, три пѫти плѣснува съ рѫцѣтѣ си, три пѫти разгънва нечестивата си книга. Изговаря тайнственитѣ си думи, и отъ сѣнкитѣ призовава демона на тираннитѣ. *Богъ допуща на ада* да отговори; огъньтъ, който изгаряше

смъртнитѣ останки, изгасва; земята се затресва; страхътъ прониква до въ коститѣ на роба[28]; влакната на кожата му настърхватъ: единъ духъ се явява прѣдъ него; вижда едного, на когото не познава лицето, слуша единъ слабъ като дъхъ, гласъ.

„Защо," рече Еврейнътъ, „си замедлилъ толко много дохождането си? Кажи ми, можешъ ли да доведешъ отъ Иерусалимъ въ Римъ една Христианка, която е избѣгнала отъ господаря си?"

„Не мога азъ това да направя," отговори духътъ на тъмнината: „Мария покровителствува тази Христианка противъ моята власть; но, ако искашъ, азъ мога въ единъ мигъ да занеса въ Сирия императорския приказъ за гонението противъ Христианетѣ и разпорежданията на Иероклея.

Робътъ приима прѣдложението на ада и бързишкомъ тръгва, за да отиде да даде отчетъ на нетърпѣливия Иероклей за посланието си. Духътъ на тъмнината, прѣобразенъ на бързоногъ вѣститель, отива въ Иерусалимъ при сотника, който щѣше да търси Кимодока. Принуждава го, въ името на Галериева първъ министъръ, да изпълни скоро що му е поржчено, и врѫчва гибелния приказъ на управителя на Давидовия градъ: тутакси вратитѣ на святитѣ мѣста се затварятъ, и войницитѣ разпръскватъ вѣрнитѣ. Напраздно съпрѫгата на Констанция иска да защити Христианетѣ. Избѣгването на Константина и възтържествуването на Галерия измѣняватъ въ една минута щастието на Елена: благоденствието на господаритѣ е майка на покорността; а нещастието на царетѣ освобождава поддапницитѣ отъ дадената клѣтва за вѣрность.

Тогава бѣше часътъ, въ който сънътъ затваря очитѣ на смъртнитѣ;[29] птицитѣ си отпочиваха въ своитѣ гнѣзда, и пасущитѣ въ долинитѣ стада — въ своитѣ кошари; всички полски работи се бѣха спрѣли; едва майката на сѣмейството още въртеното въртѣше при дрѣмящия съ нѣколко главнички на скромното огнище огънь. Кимодока, слѣдъ като се бѣше помолила дълго врѣме на Бога за съпрѫга си и за баща си, бѣше глъбоко и приятно заспала. Димодокусъ ѝ се явява на сна. Брадата му бѣше прѣнебрѣгната и не срѣсана[30], изобилно горки сълзи се ронѣха отъ плачущитѣ му очи; клатѣше полека прѣдсказателния си скиптъръ, и тѣжки въздишки из-

пущаше отъ широкитѣ си и власати перси. Кимодока мислѣше на сына си че му отправя слѣдующитѣ нѣжни думи:

„О мой татко, какъ тъй остави ти толкова дълго врѣме дъщеря си? Кждѣ е Евдоръ? иде ли да иска отъ мене закълнената вѣрность? Защо толкова много сълзи мокрятъ старческото ти лице? искашъ ли да прѣгърнешъ дъщеря си Кимодока и да я стиснешъ въ нараненото си сърдце?“

Привидѣнието отговаря:

„Бѣгай, моя дъщи[31], бѣгай! Огнени пламъци те сж обиколили; Иероклей те прослѣдува и тука. Боговетѣ, които си оставила, те прѣдаватъ на неговата силна власть. Твоятъ новъ Богъ скоро ще възтържествува; но Той колко жални сълзи ще направи да изсипе бащати отъ своитѣ очи!“

Привидѣнието зима съ себе си свѣщата, която Кимодока бѣше земала отъ жертвенника, когато си бѣше размѣнила пърстена съ Евдора и изчезва: Кимодока се събужда. Блѣсъкътъ на единъ пожаръ ударя срѣща стѣнитѣ на стаята ѝ и ги прави червени, червени се виждатъ отъ отражението на пламъка и платната на лѣглото ѝ. Тя веднага се вдига; вижда Църквата на Святия-Гробъ запалена. Пламъцитѣ, обиколени отъ димни стълпове, се издигаха до небото, и отражаваха една кървава свѣтлина по развалинитѣ ни Иерусалимъ и по горитѣ на Иудея.

Отъ когато извѣстието за гонението на Христианетѣ се бѣше разнесло въ Сирия, Кимодока не се бѣше отдѣлила отъ княгиня Елена; тя, затворена въ една домашна Църквица съ другитѣ Христианки, дълбоко издъхваше за нещастията на новия Сионъ. Проводенникътъ на Иероклея, като изгубилъ надеждата, че ще може да срѣщне младата Катихуменка, и не смѣялъ отъ една малка останала часть на почитание да насили убѣжището на съпрѫгата на единъ цесарь, бѣше турилъ огъня въ Святия-Гробъ. Палатътъ, гдѣто живѣеше Елена, се допираше до священото здание; сотникътъ се надѣяше че по тоя начинъ ще принѫди Кимодока да излѣзе отъ неприкосновеното жилище, и я чакаше заедно съ други войници, за да я улови всрѣдъ шумнитѣ викания и безреднитѣ смятения.

Дороѳей бѣше поразчепкалъ отпо́напрѣдъ и бѣше разузналъ тѣзи адски заговори; той отваря единъ прѣходъ прѣзъ съборенитѣ стѣни и подъ запаленитѣ греди, които паждаха

отъ всичкитѣ страни, и се вмъква въ палата на Елена. Пруставетѣ бѣха отпѫнапрѣдъ запустѣли[32], само нѣколко развълнувани и намиращи се вънъ отъ себе си жени, бѣха събрани въ единъ вътрѣшенъ дворъ, около единъ жертвенникъ на Иудейскитѣ царе. Срѣщнува Кимодока, която напраздно търсѣше да намѣри кърмачката си: не можа вече да я види. Евримедусе, твоята участь остана неизвѣстна![33]

„Да бѣгаме“, рече Дороѳей на Димококусовата дъщеря, и самата Елена не ще може да те избави; твоитѣ неприятели могатъ да те изтеглятъ и отъ нейнитѣ ржцѣ; азъ зная една скришна врата, и едно подземие, прѣзъ които ще можемъ да излѣземъ вънъ отъ Иерусалимскитѣ стѣни. Провидѣнието ще се разпорѣди за пѫ-нататъшната ни участь“.

На край-палата, откъмъ Сионската гора се отваряше една затворена врата, отъ която се излизаше и се отиваше въ Голгоа: благочестива Елена отъ тамъ бѣше излѣзла за да избѣгне почеститѣ на народа, когато отивала да се помоли при кръста. Дороѳей, послѣдуванъ отъ Кимодока, полуотваря полегка тъзи врата, подава си главата на вънъ и не забѣлѣзва никого. Зима за ржката Кимодока и излизатъ и драмата отъ палата. Ту се вмушватъ и пролазватъ полегка прѣзъ развалинитѣ, ту ускоряватъ крачкитѣ си въ мѣста пѫ-малко завиени и заглупени; сегисъ-тогисъ слушатъ че ходятъ нѣкои люде по тѣхнитѣ дири, и скоро се заницатъ задъ нѣкои развалини, по нѣкога пъкъ се спиратъ отъ блѣсъка на оржжията на нѣкой войникъ, който ходи да стражи улицитѣ всрѣдъ тъмнината. Шумътъ на пожара и разбърканитѣ вопли на множеството се издигаха и се слушаха надалеч задъ тѣхъ; минаха запустената долина, която раздѣля хълма Голгоа отъ Сионската гора.

Въ политѣ на тъзи гора се откриваше единъ неизвѣстенъ пѫть: входътъ на тоя пѫть бѣше заграденъ съ алоеви храсталаци и съ корени отъ диви маслини. Дороѳей отстранява тѣзи прѣпятствия и се вмъква вѫтрѣ въ едно подземие: всѣкнува огънь съ единъ кремъкъ, запаля една кипариссова вѣйка, и съ свѣтлината на тоя факелъ се натикватъ подъ тъмнитѣ сводове и двамата. Едно врѣме Давидъ билъ плакалъ въ тъзи пещера за грѣховетѣ си: на всѣкадѣ по стѣнитѣ се виждаха стихове написани съ ржката на кающия се Монархъ, когато изсипвалъ отъ очитѣ си безсмъртни сълзи. Гробътъ му завзи-

маше срѣдата на подземието, и носѣше още издълбаени на основитѣ си една овчарска тояга съ гега, една харфа и единъ царски вѣнецъ. Страхътъ отъ настоящето положение, възпоминанието на миналото, тъзи гора, на която върхътъ е видѣлъ жертвоприношението на Авраама и на която политѣ пазятъ мъртвешката ракла на Царь-Пророка, всичко развълнуваше сърдцето на двамата Христиане; слѣдъ малко излизатъ отъ тѣзи извитости и се намиратъ всрѣдъ горитѣ, на пѫтя, който води къмъ Виѳлеемъ; минаватъ мълчеливитѣ пространства на Рама, гдѣто Рахилъ не искаше никакъ да бѫде утѣшена, и дойдоха да си отпочинатъ при люлката на Месия.

Виѳлеемъ бѣше цѣлъ опустошенъ: Христианетѣ бѣха избѣгали и се разпръснали. Кимодока и нейний водитель влизатъ въ Яслата: чудятъ се на тъзи пещера, гдѣто Царьтъ на Небесата пожелалъ да се роди, гдѣто ангелитѣ, овчаритѣ и вълхвитѣ бѣха дошли да му се поклонятъ, и гдѣто всичката земя трѣбва единъ день да принесе своята почесть и покорность. Приношения, оставени на това мѣсто отъ Иудейскитѣ овчари, нахраниха щедро двамата нещастници, Кимодока ронѣше нѣжни сълзи. Чудесата на Иисусовата люлка говорѣха въ сърдцето ѝ, а пъкъ тя говорѣше въ себе си:

„Тука божественото Дѣтенце се е смѣяло па божествената си Майка? О Марио, покровителствувай Кимодока! И тя е като тебе въ Виѳлеемъ бѣжанка!“

Димококусовата дъщеря изразяваше послѣ на Дороѳея благодаренията си, че излагаше себе си за нея на толкова трудности и опасности.

„Азъ съмъ единъ старъ Христианинъ“, ѝ отговори опитний человѣкъ: „нещастията сж за мене радость и удоволствие“.

Дороѳей се наведе и се поклони прѣдъ Яслата.

„Милосърдний Отче“, говорѣше, „помилуй ни, и припомни си, че Твоятъ Синъ е принесълъ въ тѣзи мѣста първитѣ си плачеве за спасението на человѣцитѣ!“

Слънцето приближаваше да свърши дневния си пѫть. Дороѳей излиза съ дъщерята на Димококуса, като се надѣваше че ще срѣщне нѣкой овчарь; забѣлѣзва единъ человѣкъ[34], който слизаше отъ гората Енгади: единъ поясъ, сплетенъ отъ тръстни листа, бѣше овиенъ около чрѣслата му; космитѣ на главата му и на брадата му бѣха небрѣжно и безпорядъчно

изоставени; раменатa му бѣха натоварени съ единъ кошъ пъленъ съ пѣсъкъ и го носѣше съ мъка къмъ входа на една пещера. Щомъ вижда двамата пътници, сваля отъ себе си коша, вторачва къмъ тѣхъ възнегодуванитѣ си погледи и се извиква;

„Римски удоволствия! Какъ! да не идете да ми нарушите спокойствието даже и въ пустинята? Махнѣте се отъ тука! Азъ, въоръженъ съ покаянието, откривамъ сѣтитѣ ви и се смѣя надъ усилията ви“.

Щомъ изрече тия думи и, като морский орелъ, който се спуща подъ водитѣ, се хвърля вътрѣ въ пещерата си. Дороѳей припознава въ неговото лице единъ Христианинъ; навърви къмъ пещерата, надникува въ нея и прѣзъ една цѣпка на скалата, която запрѣчваше входа, проговори:

„Отче, ний сме Христиане бѣжанци: благоволи да ни дадешъ гостоприемство“.

„Не, не“, се извиква пустиножителъ, „тъзи жена е много красива, защото е проста дъщеря на человѣцитѣ“.

„Тъзи жена“, отново подкачи Дороѳей, „е една катихуменка, която изучава плачеветѣ, които Иисусъ-Христосъ иска отъ своитѣ рабини. Тя е Гъркиня, нарича се Кимодока: годеница на Евдора, христианский защитникъ, на когото името може би да ти е извѣстно; азъ съмъ Дороѳей, първий оффицеръ на Диоклитиана“.

„Саможивецътъ се хвърля веднага вънъ отъ пещерата като нѣкой борецъ, който, имѣющъ челото си привързано съ вѣнецъ отъ маслиново клонче, се явява изведнажъ всрѣдъ попрището на олимпийскитѣ игри.

„Заповѣдай, съпружо на моя приятелъ“, се извика, „влѣзни въ пещерата ми“.

Пустиножителъ си обажда името. Кимодока припознава тоя приятель на Евдора, който се разговарялъ съ него при гроба на Спициона. Дороѳей, който бѣше позналъ Иеронима въ двореца, гледа съ внимание и съ очудване тоя изтощенъ отъ бдения и отъ строгости отшълникъ, който по-напрѣдъ бѣше блѣстящъ ученикъ на Епикура. Отива слѣдъ него вътрѣ въ пещерата; тамъ не вижда друго пищо, освѣнъ Библията,

единъ чрѣпъ отъ человѣческа глава и нѣколко разпилѣни тукъ-тамъ листа отъ прѣвода на Свещенитѣ Книги. Въ едно кратко врѣме всичко се разясни между двамата Християне и младата поклонница. Хиляди възпоминания ги трогнаха, хиляди умилителни истории ги направиха да ронятъ сълзи; тъй малкитѣ рѣкички, които текатъ на долѣ отъ разни планини, смѣсватъ си водитѣ въ една и сѫща долина.

„Моитѣ заблуждения," рече Иеронимъ, „ми докараха покаянието, и за напрѣдъ азъ нѣма вече да излѣза отъ Виѳлеемъ. Люлката на Спатителя ще ми бѫде гробъ."

Отшелникътъ послѣ пита Дороѳея, какво желае да направи по-нататъкъ.

„Ще отида," отговаря Дороѳей, „въ Яффа за да търся нѣкой приятель. . .

„Какъ!" рече Иеронимъ, като прѣкѫсна думата на Дороѳея, „нали мислите за приятели, вий сте нещастни! Еднѫжъ единъ Моавитянинъ слиза отъ канаритѣ си и отива въ Иерихо. Тогава било пролѣтно врѣме: въздухътъ билъ прохладенъ и ясенъ. Моавитянинътъ не билъ жаденъ: намиралъ на всѣка стѫпка потоци пълни съ бистра вода. Враща се у дома си тъкмо въ онова врѣме, когато се явяватъ буритѣ подъ всеизтрѣбляющитѣ слънчеви огневе на лѣтото: жаждата го изнурява; търси нѣколки капки отъ онъзи вода, която бѣше срѣщалъ по-напрѣдъ въ планинитѣ: всичкитѣ потоци сѫ изсъхнали, и нѣма съ що да си уталожи жаждата!"

Иеронимъ остава нѣколко врѣме мълчеливъ, послѣ се пакъ извиква:

„О, колко голѣма участь! Евдоре, та ти ли си защитникътъ на Християнетѣ! О мой приятелю! що би могълъ азъ да направя зарадъ тебе?"

Тутакси пустиножителтъ, поразенъ отъ една свърхестествена свѣтлина, се изправя и се извиква съ по силенъ тонъ:

„Какви сѫ тѣзи страхове? Жено, ти двѣ работи извършавашъ: и обичашъ и бѣгашъ! Може би въ тъзи минута твоятъ съпрѫгъ да изповѣдва вѣрата, а ти не си тамъ при *него за да му* си съперница на славата, която той получава *въ горящия* съ силни пламъци дърварникъ. Мислишъ ли ти

че, когато той бѫде възвисенъ въ реда на мѫчениците, ще пожелае да те приеме безъ да носишъ и ти мѫченическия вѣнецъ? Като царь, той може да приеме при себе си само царица! Направи си длъжностьта, о Кимодоко, върви скоро въ Римъ, върви да искашъ съпрѫга си, върви да съберешъ палмовитѣ гранки, съ които да украсишъ брачния си тържественъ праздникъ... Но що казвамъ? Ти още не си въ числото на избранитѣ овци."

Пустиножителътъ прѣкѫснува съ мълчание пакъ думата си; се колебае, и слѣдъ малко се извиква пакъ:

„Ти ще бѫдешъ Христианка, Кимодоко: моята рѫка ще излѣе спасителната вода върху твоята глава. Рѣката Иорданъ е тука близу: дойди да приемешъ отъ неговитѣ води онъзи сила, отъ която се лишавашъ: твоитѣ дни сѫ изложени: трѣба да влѣзешъ подъ защитата за да се запазишъ отъ смъртьта. Да, ти си доста нѣща научила. Гонението противъ Християнетѣ е единъ сборъ отъ правилата на християнското учение: който тегли мѫки и плаче за Иисуса-Христа, той нѣма нужда да знае друго нѣщо."

Тъй говорѣше Иеронимъ съ власть, и като учитель и като священникъ.

Смиренокротката, вѣжлива, невинна и срамежлива дѣвица отговаря.

„Господарю, нека бѫде споредъ твоята дума: кръсти ме. Азъ нѣма да бѫда царица близу до съпрѫга си, а ще бѫда негова робиня. Ако има що да жаламъ прѣзъ живота си, то е че нѣма да отивамъ вече съ баща си на гората Иѳома за да виждамъ стадата и да храня виновника на днитѣ си въ старинитѣ му, както ме е той хранилъ въ дѣтинството ми."

Когато Кимодока говорѣше тѣзи думи, се зачерви и заплака. Осѣти въ изговора си нѣкои размѣсени отъ двѣтѣ си религии, отъ старата си и отъ новата си, изражения: тъй, въ тишината на нѣкоя ясна нощь, двѣ харфи, окачени срѣщу духането на Еола, смѣсватъ бѣглитѣ си плачеве: тъй трептятъ заедно струнитѣ на двѣ лири, отъ които едната оставя да ѝ избѣгнатъ низкитѣ звукове на дорийския вкусъ, другата пъкъ—любострастнитѣ сглъшения на изнѣжената Иония; тъй въ *боровата гора на Флорида*, два посрѣбрени щъркали, като

движатъ въ съгласие едноврѣменно звукоотразителнитѣ си крила, изпущатъ единъ приятенъ на ухото шумъ въ еѳирното пространство; Индиецътъ, сѣднатъ покрай нѣкой лѣсъ, дава ухо на разпръснатитѣ по въздуха звукове и мисли че слуша въ тъзи хармония душитѣ на отцитѣ си.

КРАЙ НА ОСЕМНАДЕСЕТАТА КНИГА.

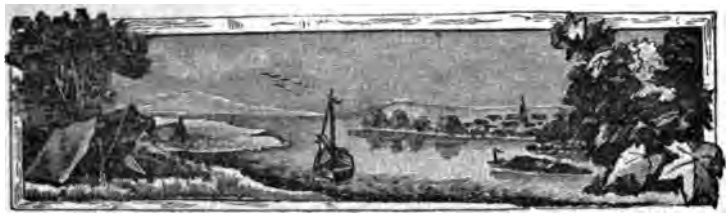

КНИГА ДЕВЕТНАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Завръщане на Димодокуса въ Омировия храмъ. Неговата голѣма скърбь. Той бива извѣстенъ за подкачването гонението противъ Християнетѣ. Тръгва за Римъ, гдѣто прѣдполага че Иероклей може да е изпроводилъ человѣци да докаратъ Кимодока. Кимодока се кръщава отъ Иеронима въ рѣката Иорданъ. Тя пристигва въ Птолемаида, и тръгва съ единъ корабъ за Гърция. Една буря, повдигната по заповѣдь на Бога, пернува кораба и го закарва при брѣговетѣ на Италия, гдѣто Кимодока излиза на сухо.

Кой може да разкаже горкостьта и тяжестьта на родителскитѣ жалостиви и безпокойни мисли, когато чадата се раздѣлятъ и отиватъ много надалечъ?

Слѣдъ нещастната раздѣла на Омировия жрецъ отъ дъщеря си Кимодока и отъ нейния съпрѫгъ, робетѣ го бѣха отвозили съ колесницата назадъ въ Аѳинската прѣдградна крѣпость. Димодокусъ прѣкара тамъ онъзи нощь подъ единъ отъ многостълпнитѣ прустове при храма на Минерва и желаеше да види отдалече, въ първото съмнуване на деня, кораба на пѫтуѫщата по воднитѣ обширни равнини Кимодока. Когато прѣдъ зората утрѣнната звѣзда изгрѣя изподъ гората Химеттъ, сълзитѣ на стареца се ронѣха отъ отекченитѣ му очи съ ново изобилие.

„О моя дъщи!“ викаше нещастний баща, „кога ли ще се върнешъ отъ истокъ, като тъзи блѣстяща и прѣдпѫтница Венерина звѣзда, за да зарадувашъ натѫженния си и огорченъ баща?

Въ това врѣме изгрѣва полегка и се издига весело и

засмѣно надъ морскитѣ води, възкачено на елмазообкованата си колесница, украсяющето съ златнитѣ си зари цѣлата природа слънце; но напраздно скърбящий старецъ разглеждаше къмъ уединенитѣ вълни и търсѣше да види нѣкое бѣлѣюще се корабно платно, за да получи поне една малка утѣха; забѣлѣзваше само върху гладкитѣ води пѣняститѣ слѣди на нѣкои кораби, които не се виждаха вече. Сферата на слънцето, когато излизаше като изъ подъ — морето, позлатяваше повърхностьта на водитѣ и имъ придаваше възтъменъ цвѣтъ[1]. Тихи и легки облаци се бѣха спрѣли въ ясносинйото Атическо небо[2]; нѣкои отъ тѣхъ, обагрени въ брощенъ цвѣтъ, се вълнѣяха около дневната звѣзда, както когато широкитѣ ивици на Хоритѣ се спущатъ отъ пояситѣ имъ надолѣ и се вълнѣятъ отъ вѣянето на малкия вѣтрецъ. Това зрѣлище раздразнй още по-вече жалостьта на Омировия жрецъ. Тяженъ плачъ изпуща съ глъбоки въздишки: откакто дъщеря му се е родила, сега за първъ пѫть той вижда да изгрѣва слънцето отдалеченъ отъ нея. Димодокусъ се отказва отъ всичкитѣ грижи на гостоприемника си, който, свидѣтель на една толкова голѣма отеческа скърбь, се радваше че е живѣлъ до тогава безъ дѣца и безъ съпрѫга: тъй овчарьтъ, треперящъ отъ страхъ, слуша въ глъбока долина еченето въ въздуха отъ изстрѣлването на нѣкой далеченъ военен топъ; оплаква падналитѣ въ бойното поле жертви, и благодари Бога за своитѣ канари и за своята бѣдна и спокойна колибка.

Още въ слѣдующия день Димодокусъ поиска да остави Аѳина и да се завърне въ Месиния. Скърбьта не го остави да слѣдува дълго врѣме пѫтищата, по които бѣше миналъ съ Кимодока. Въ Коринѳъ, земѫ пѫтя къмъ Олимпия, но не можѫ да търпи да гледа радостьта и блѣсъка на праздницитѣ, които се вършаха тогава тържественно при брѣга на Алфея. Когато, слѣдъ като замина Илидскитѣ планини, забѣлѣжи върховетѣ на Иѳома, хвърли се неподвиженъ въ обятията на робетѣ си. Тѣ слѣдъ малко го съживиха: блѣденъ и треперящъ пристигва до храма на Омира. Прагътъ на вратитѣ се бѣше вече покрилъ съ повѣхнати и сухи паднати отъ дърветата листа; трѣвитѣ бѣха израстнали по всичкитѣ пѫтеки: толкова скоро *слѣдитѣ отъ стѫпкитѣ* на человѣка се заличаватъ и изгубватъ *въ тоя скоропрѣходенъ* свѣтъ! Димодокусъ влиза вѫтрѣ въ

жертвенника на своя праотецъ; святилникътъ бѣше изгасналъ. Виждаха се върху жертвенника останкитѣ на послѣдното жертвоприношение, което бащата на Кимодока бѣше принесълъ на боговетѣ за дъщеря си. Димодокусъ пада на колѣнѣ прѣдъ изображението на поета, и се извиква:

„О ти, който си сега всичкото ми сѣмейство, възпѣй скърбитѣ на Приама, възплачи днесь душевнитѣ болики, които изтърпѣва послѣдний потомъкъ на твоето племе!“

Тъкмо въ тъзи минута една отъ струнитѣ на Кимодокината лира се скѫсва, и издава единъ зловѣщенъ звукъ, който направи да се стресне жалний старецъ. Издига си главата на горѣ и забѣлѣзва лирата окачена надъ жертвенника, и се извиква:

„Свърши се, дъщеря ми ще умре! Паркитѣ ми прѣдизвѣстяватъ нейната сѫдба чрѣзъ скѫсването на една струна отъ лирата ѝ“.

Робетѣ, които чуха тоя ридателенъ плачъ, затичатъ се веднага въ храма и изваждатъ вънъ Димодокуса, въпрѣки волята му.

Отъ дѣнь на день пò-вече му се умножаваха тѫгитѣ: хиляди възпоминания разпокѫсваха неговото отеческо сърдце. Тука въ тоя храмъ той възпитаваше не прѣди много врѣме, съ благи надежди, дъщеря си и я учеше въ искуството на пѣснитѣ, тамъ пъкъ, пъленъ съ радость, се разхождаше съ нея. Нищо друго не е толкова много жестоко за человѣцитѣ, колкото е жестоко виждането на онѣзи мѣста, въ които сме живѣли въ врѣме щастливо, когато изгубимъ онова, което е причинявало очарованието на живота ни. Жителитѣ на Мессина се трогнаха отъ скърбитѣ на Димодокуса: тѣ му позволиха да прѣкрати священитѣ си обязанности, които извършаваше потопенъ въ сълзи. Неговитѣ жалостни дни изнемощаваха малко по малко тѣлеснитѣ му сили; вървѣше съ голѣми крачки къмъ гроба; писмата на дъщеря му до него се изгубваха въ истокъ, и не пристигаха въ неговитѣ рѫцѣ. Ласѳѳновото сѣмейство не можеше да се грижи за стареца: то се прѣслѣдваше; и майката на Евдора бѣше тогава скоро умрѣла[3]. Колко жертви Омировий жрецъ закаля на боговетѣ, които оставатъ глухи на молебния му гласъ! Колко хекатомби обѣщава на Нептуна, ако повърне Кимодока при брѣговетѣ на Памиса! Деньтъ се мъркнува, деньтъ *се съмнува*[4] *и намира* Димодокуса да пипа съ кървава

ржка чрѣвата на закланитѣ юнчета и юнички, за да се научи отъ тѣхъ какво е щастието на дъщеря му. Отправя се къмъ всичкитѣ храмове; отива и се качва даже и на Тенарийския върхъ за да се съвѣтва съ тамошнитѣ гадатели. Ту се облача съ жалѣйна дрѣха и ударя мѣднитѣ врати на святилището на Фуриитѣ; поднася на пагубнитѣ сестри измолителни дарове, като да бѣха неговитѣ нещастия прѣстжпления прѣдъ боговетѣ и голѣми беззакония! Ту увѣнчава челото си съ цвѣтя, приправя си лицето и го показва усмихнато и весело съ сълзеливи очи за да се покаже благосклоненъ и милостивъ къмъ него нѣкой богъ, който би врагъ билъ на плачеветѣ. Ако има обряди изоставени отъ много врѣме, церемонии практикувани въ вѣковетѣ на Инакха и на Нестора, Димодокусъ ги подновява; прѣобръща листата на Сибилскитѣ книги; произнася само онѣзи думи, които се считатъ за щастливи; въздържа се отъ нѣкои ястия; избѣгва отъ срѣщането на нѣкои прѣдмети; внимава въ духането на вѣтроветѣ, въ лѣтѣнето на птицитѣ и въ движението на облацитѣ; не се намира никждѣ удовлетворително прѣдсказание за неговата отеческа любовь! Ахъ, жалний старче! Заушмий се и чуй звуковетѣ на онъзи тржба, която звучи на Иѳомския върхъ: тѣ ще ти извѣстятъ каква е участьта на твоята дщерка.

Управительтъ на Мессина, Иероклей, обикаляше полетата съ многобройна свита и обявляваше на жителитѣ, че Галерий е произведенъ за императоръ; въ сжщото врѣме обнародваше и указа за гонението противъ Христианетѣ. Димодокусъ не може да се увѣри да ли е добрѣ разбралъ тоя слухъ: тича скоро въ Мессина: всѣки единъ му подтвърдява нещастието. Пжтницитѣ отъ единъ корабъ, който бѣше тогава пристигналъ отъ истокъ въ пристанището на Коронея, разказваха въ сжщото врѣме че Омировата дѣвица била грабната отъ Иерусалимъ и заведена при Иероклея. Какво трѣбва да направи Димодокусъ при тоя жалостенъ слухъ? Крайната злочестина му дава сила и го насърчава: рѣшава се скоро да отиде въ Римъ, да се хвърли при нозѣтѣ на Галерия и да измоли любезното си чедо Кимодока. Прѣди да остави храма на полу-бога, посвятява при нозетѣ на Омировата статуя едно малко изработено отъ слонова кость корабче и една златна чаша за събиране сълзи: приносъ и символъ на неговото силно безпокойствие и на неговитѣ ро-

дителски скърби. Послѣ продава домашнитѣ си богове, багряницата на одъра си, невѣстинския на съпрѫгата си Епихариса прѣвесъ, който бѣше прѣдназначенъ за Кимодока; занася съ себе си всичкото си богатство за да откупи любимата си дщерка. Празди грижи! Небото не искаше да отстѫпи своето завоевание; съ всичкитѣ съкровища на земята не би могълъ да се плати вѣнецътъ на новата Христианка.

Кимодока не принадлѣжеше вече на свѣта. Когато приеме священитѣ води на кръщението въ Иорданъ, тя ще влѣзе въ реда между небеснитѣ духове. Бѣше вече оставила, заедно съ Дороѳея и Иеронима, Виѳлеемската пещера. Вървѣше тъкмо тогава, когато изгрѣваше блѣстящата дневна звѣзда, която управлява человѣческятѣ стѫпки, прѣзъ мѣста стръмни и безплодни. Иеронимъ, облеченъ като святий Иванъ Прѣдтеча въ пустинята, показваше пѫтя на катихуменката. Скоро пристигватъ до послѣдния редъ на иудейскитѣ планини, които обграждатъ водитѣ на Мъртвото-Море и иорданската долина.

Двѣ високи планински вериги, които се простиратъ отъ сѣверъ къмъ югъ, безъ никакви криволичания се прѣдставятъ прѣдъ очитѣ на тримата съпѫтници. Откъмъ страна на Иудея тѣзи планини сѫ цѣли грамадни отъ смѣсенъ съ пѣсъкъ тибиширъ купове, които приличатъ на пирамиди отъ наредени и изправени пушки, или на развалени пряпорци, или на шатри на нѣкой разположенъ покрай нѣкое равнище лагеръ. А откъмъ Арабия сѫ едни черни отвѣсни канари, отъ които се изливатъ въ Мъртво-Море потоци отъ сѣра и отъ земна смола. Най-малката небесна птичка не би могла да намѣри тамъ ни едно поне трева-перце за да се нахрани; всичко тамъ извѣстява, че това мѣсто е било отечеството на нѣкой прокълненъ отъ Бога народъ; всичко изглежда, че тука диша ужасътъ отъ кръвосмѣшението, отъ което сѫ произлѣзли Аммонъ и Моавъ.

Долината, която се обема между тѣзи двѣ планински вериги, прѣдставлява една почва такава, каквато е дъното на нѣкое отдавна оттеглено море: солени мѣста, изсъхнала тиня, и, като отъ морски вълни набраздени, подвижни пѣсъци. Тукъ-тамъ слаби и низки хврасти растатъ мѫчно по тъзи лишена отъ животъ земя: листата имъ сѫ покрити съ соль, която ги е хранила, и кората имъ има вкусъ и дѫхъ на димъ; на мѣсто села, *се забѣлѣзватъ* развалинитѣ на нѣкои нѣкогашни *кули*.

Посрѣдъ долината лъкатуши една блѣдна рѣка: тя си търкаля водитѣ съ негодуване къмъ издаващето зловоние езеро, което я поглъща. Теченето ѝ никакъ не се познава въсрѣдъ пѣсъка, но е обградена съ върби и съ тръсти, между които Арабинътъ се крие и чака да обере пътника или поклонника.

„Виждате ли“, рече Иеронимъ на двамата си очудени госте“, виждате ли мѣста прочути и забѣлѣжителни за благословенията и проклятията на Небото? тъзи рѣка е Иорданъ; това езеро е Мъртвото-Море; то ви се вижда свѣтло, но виновнитѣ въ беззакония градове, които крие въ дъното си, съ заразили и отровили водитѣ му. Дъното му е пусто и нѣма въ него ни едно живо същество; никой корабъ до сега не му е цѣпилъ вълнитѣ; пѣсъкливитѣ му брѣгове съ безъ птици, безъ дървета, безъ никаква зеленина, и водата му е толкова отвратителна, горчива и гъста, щото най-силнитѣ вѣтрове едвамъ могатъ да я размърдатъ. Тука небото е възпламенено отъ огневетѣ, които бѣха изтрѣбили Гоморра. Кимодоко, тукъ тѣзи брѣгове не приличатъ на онѣзи на Памиса, и тѣзи долчинки не приличатъ на онѣзи на Тайгета. Вий се намирате по пътя на Хевронъ, въ онѣзи мѣста, гдѣто е гърмѣлъ гласътъ на Иисуса-Навина, когато запрѣлъ слънцето. Вий тъптете една земя, която още изпуща пàра отъ нѣкогашния гнѣвъ на Иеховаха, и която послѣ утѣшиха милосърднитѣ думи на Иисуса-Христа. Млада катихуменко, ти си дошла да търсишъ по тѣзи пущиняци оногози, когото обичашъ; възпоминанието на тъзи велика и печална пустиня ще се смѣшатъ съ твоята любовь, за да я уякчатъ и да я поставятъ пò-важна: изгледътъ на тѣзи опустошени брѣгове е еднакво сгоденъ да поддържава или да потушава страститѣ. Невинна дѣвице, твоитѣ страсти съ справедливи и законни, и никакъ не си задължена, като Иеронима, да ги уталожвашъ подъ бремето на горѣщия и тѣжъкъ пѣсъкъ!“

Когато Иеронимъ говорѣше тѣзи думи, и тримата слизаха въ Иорданската долина. Кимодока, измàчена отъ силна жажда, откàсва си отъ едно низко дръвче едно зърно овощие подобно на жълтия лимонъ[5]; но когато го нахапва съ устата *си, намира* го пълно съ горчивъ и прѣвърнатъ на варъ пепелъ.

„Това е изображението на свѣтскитѣ удоволствия“, се извика пустиножителътъ. И слѣдува пѫтя си, като вдига праха изподъ нозѣтѣ си.

Между това поклонницитѣ се приближаваха до единъ лѣсъ отъ палмови съ кисели овощия и балсамови дървета, които растѣха всрѣдъ единъ бѣлъ и ситенъ пѣсъкъ; тутакси Иеронимъ се спира и посочва на Дороѳея, почти до нозетѣ си, нѣщо движуще се въ неподвижностьта на пустинята: това нѣщо бѣше една жълта рѣка, глъбоко прибрана и стѣснена между стръмни брѣгове, която търкаляше бавно една сгжстѣна вода. Отшелникътъ поздравлява Иордана, и се извиква:

„Да не губимъ нито минута, щастлива дѣвице! Приближи се и си начерпи животъ въ това сѫщо мѣсто, отъ гдѣто Израилтянетѣ едно врѣме бѣха минали рѣката, когато излизаха отъ пустинята, и гдѣто Иисусъ-Христосъ благоволи да приеме кръщението отъ рѫката на Прѣдтеча. Ей-отъ тамъ, отъ върха на онъзи планина, която се нарича Абаримъ, Моисей бѣше открилъ за васъ обѣщаната земя; отъ върха пъкъ на онъзи-тамъ противоположна гора Иисусъ-Христосъ се е молилъ за васъ четиридесеть деня. При виждането на запустѣлитѣ Иерихонски стѣни, нека оставимъ да падне прѣградата на тъмнинитѣ, които окрѫжаватъ твоята душа, за да може живий Богъ да проникне въ нея“.

Тоя часъ Иеронимъ слиза въ рѣката, слѣдъ него слиза въ нея и Кимодока. Дороѳей, единственний свидѣтель на тъзи сцена, пада при брѣга на колѣнѣтѣ си. Той служи за духовенъ отецъ на Кимодока, и ѝ подтвърдява името Есѳиръ. Водитѣ се раздѣлятъ отъ двѣтѣ страни на непорочната катихуменка, както се бѣха раздѣлили въ сѫщото мѣсто отъ странитѣ на святия Ковчегъ на Завѣта. Гжнкитѣ на дългата ѝ дѣвическа рокля, завлечени отъ струитѣ, се надуватъ надалечко задъ нея; нововъзраждающата се духомъ дѣвица навежда главата си прѣдъ Иеронима, и, съ единъ гласъ, който плѣнява тръстикитѣ и шубърлѫцитѣ на Иордана, се отрича отъ Сатаната, отъ неговитѣ суетни блѣсъци и нечисти дѣла. Отшелникътъ, като нагребва съ една чрѣпка нѣколко гръсте отъ възраждающата духовно вода на рѣката, изсипува я, въ името на Отца, на Сина и на Святия Духъ, върху главата на младата Християнка. Разплетенитѣ ѝ свиленовидни *косми се* спущатъ отъ двѣтѣ страни на глав-

ѝ прѣзъ рамената надолѣ подъ тяжестьта на течливата вода, която отвива кадрилкитѣ имъ: тъй приятний и тихъ пролѣтенъ дъждъ наквасва разцъвнатитѣ ясмини и водата заедно съ тѣхъ протича на долу по благовоннитѣ имъ стъблца. О колко бѣше умилително това извършено крадишкомъ въ водитѣ на Иордана кръщение! Колко бѣше трогната тъзи добродушна и благородна дѣвица, която, скриена вѫтрѣ въ една пустиня, открадваше, тъй да речемъ, небото. Само височайшата и върховна хубость се бѣше явила по̀-красива отъ нея въ това сѫщо мѣсто, когато, като се полуотворили облацитѣ, Духъ Божий бѣше слѣзналъ надъ Иисуса-Христа въ видъ на гълѫбъ и се чулъ гласъ, който говорѣлъ:

„Тойзи е възлюбенний Мой Синъ“.

Кимодока излиза отъ водата пълна съ вѣра и съ мѫжественость и готова да се бори противъ злинитѣ на живота: новата Християнка, като носѣше въ сърдцето си Иисуса-Христа, приличаше на жена, която, като станала майка, намира веднага за дѣтето си сили, които е нѣмала по̀-напрѣдъ и за себе си.

Тъкмо въ това врѣме, една тълпа отъ Араби се явява не много далече отъ рѣката. Иеронимъ, въ началото уплашенъ, скоро узна, че тъзи тълпа е едно християнско племе, на което е билъ той апостолъ. Тъзи малка Църква, която служаше на Бога въ единъ малъкъ шатъръ, както въ днитѣ на Иакова, не се бѣше избавила отъ гонението. Римскитѣ войници бѣха ограбили кобилитѣ и овцитѣ ѝ: само велбл҃дитѣ ѝ бѣха останали[6]. Началникътъ на тѣзи Араби, който бѣше избѣгълъ въ гората, ги бѣше повикалъ отъ далече, и тѣ бѣха принѫдени да вървятъ по него: тѣзи вѣрни слуги носѣха на господаритѣ си данъка отъ изобилно млѣко, като да бѣха отгатнали, че не имъ бѣше останала вече друга храна.

Иеронимъ видѣ въ тъзи срѣща рѫката на Провидѣнието.

„Тѣзи Араби“, рече на Дороѳея, „ще ви заведатъ при нашитѣ братия въ Птолемаида, гдѣто лесно ще намѣрите нѣкой корабъ за Италия“.

„Сърно сладкоока и легконога, дѣвице по̀-приятна и отъ най-бистрия и прохладенъ изворъ!“ отправи думата си началникътъ на Арабската тълпа къмъ Кимодока, „не бой се *отъ нищо:* азъ ще те заведа на всѣкѫдѣ, кѫдѣто би пожелала, ако Иеронимъ*,* наший духовенъ отецъ, заповѣда.“

Понеже денътъ се бѣше доста изминалъ и за тръгване бѣше се мъркнало, тѣ се установяватъ до край-рѣката; закалятъ едно ягне, навиратъ го на раженъ и го изпицатъ цѣло; слагатъ го на единъ плосъкъ дъсченъ кръгъ, издѣланъ отъ алоево дърво; всѣки единъ си отрѣзва по една часть отъ жертвата и яде; всички пиятъ по малко отъ онова млѣко, което велблѫдата смучи отъ безводния пѣсъкъ, и което запазва вкуса на сладкосочния финиковъ плодъ. Нощьта настѫпя. Сѣднуватъ около единъ запаленъ дърварникъ[7]. Велблѫдитѣ, вързани за забиени въ земята колове, приживатъ и образуватъ единъ вторъ кръгъ вънъ отъ кръга на Исмаиловитѣ потомци. Отецътъ на племето разказва мжкитѣ, които теглятъ Христианетѣ. При блѣщукането на огъня се виждаха изразителнитѣ му тѣлодвижения, черната му брада, бѣлитѣ му зжби и разнитѣ външности, които той даваше на облеклото си при дѣйствието и тѣлодвижението на разказа си. Другаритѣ му го слушаха съ глъбоко внимание: всички, наведени отпрѣдъ съ лицата си надъ пламъка, ту изпущаха викове на очудване, ту повтаряха и тѣ, съ силно изражение, думитѣ на началника си; нѣкои отъ велблѫдитѣ си обърнаха дългошийнитѣ глави и си ги подадоха надъ тълпата въ тъмнината. Кимодока гледаше мълчеливо и внимателно тъзи сцена на източнитѣ пастухи; чудѣше се на тъзи религия, която смекчава нравитѣ на дивитѣ орди и ги кара да помагатъ на слабостьта и на невинностьта тъкмо тогава, когато лъжливитѣ богове възръщатъ Римлянетѣ къмъ варварството и заглушаваха въ сърдцето имъ справедливостьта и милостьта.

При първата лжча на утренната Заря, цѣлата събрана тълпа отправи, при брѣга на Иордана, своитѣ горѣщи молитви къмъ Вѣчния. Сводовидний гърбъ на една велблѫда, покритъ съ единъ пъстъръ покровъ, бѣше жертвепникътъ, възъ който положиха священитѣ съсѫдове на тъзи подвижна скитническа Църква. Иеронимъ вржчи на Дороѳея писма за пòглавнитѣ Христиане въ Птолемаида[8]. Поучи Кимодока за да е винѫги търпѣлива и дързостна, като счелъ себе си за твърдѣ щастливъ, че изпроважда една християнска съпрѫга при мжа ѝ.

„Иди,“ ѝ рече, „дъщерйо сега на Иакова, а пò напрѣдъ на Омира! Царице на изтокъ[9], ти излизашъ отъ блѣстящата пустиня *на свѣтлината*. Прѣзирай человѣческитѣ гонения. Но-

вий Иерусалимъ не плаче сѣднатъ подъ палмото дърво като заробената отъ Тита Иудея, а побѣдоносно и тържественно отчепва отъ сѫщото дърво една гранка, която е безсмъртенъ символъ на вѣчната му слава!“

Иеронимъ, като свърши тѣзи думи, зима сбогомъ отъ гостетѣ си и се връща въ Виѳлеемската пещера.

Арабската тълпа завежда двамата бѣгълци прѣзъ недостѫпни гори до крѣпостнитѣ врати на Птолемаида. Стоящата нò-нагорѣ отъ ангелитѣ Царица[10], която непрѣстанно бдѣше надъ Кимодока, я крѣпяше чудесно всрѣдъ мѫкитѣ ѝ. За да я скрие отъ очитѣ на язичницитѣ, тя покри съ единъ облакъ и нея и Дороѳея. И двамата влѣзоха въ Птолемаида подъ това свято покривало. Църквата, която не бѣше още изнемощѣла отъ гоненията, имъ показва жилището на своя епископъ. Въ тѣзи нещастни дни, прослѣдванитѣ Християне, кѫдѣто и да се намираха, бѣха братия, и всички ги приимаха съ почитание и любовь; скриваха ги, съ опасность на живота си, и ги снабдяваха съ помощи отъ най-жива любовь. Извѣстяватъ на своя пастирь че двама странници се явили на сѫщната му врата; епископътъ слиза долу спѣшно при тѣхъ, и прѣди да се разговори съ тѣхъ, припознава Дороѳея отъ знака на спасението.

„Мѫченици! мѫченици!“ се извика веднага пастирътъ на Птолемаидската Църква. „Нека бѫде благословенъ денятъ, който ви е довелъ въ моето жилище! Ангели на Господа, влѣзнѣте у Гедеона: тука ще намѣрите скритата отъ Моавитянетѣ жетва.“

Дороѳей врѫчава на добрия пастирь Иеронимовитѣ писма, и му разказва въ сѫщото врѣме нещастията на Кимодока.

„Какъ!“ се извика епископътъ, „та тъзи жена съпрѫга ли е на нашия защитникъ! та тъзи ли е оная дѣвица, на която историята заглуши всичкитѣ страни на Сирия! Азъ съмъ епископътъ Памфилъ отъ Кесария[11], който едно врѣме се запознахъ съ Евдора въ Египетъ. Дъщерйо Иерусалимска, колко е голѣма твоята слава! Горко! твоята славна покровителка, свята-Елена, не може вече да направи нищо зарадъ тебе: тя сама е запрѣна. Злобнитѣ орѫдия на Иероклея те търсятъ *по всичкитѣ* страни; трѣба скоро да оставишъ тоя градъ; но имя[illegible] средства за избавление: кадѣ искате да отидете?“

Дороѳей, на когото вѣрата не е толкова горѣща колкото е онъзи на Иеронима, и не вникнува като него въ рѣшенията на Небото; Дороѳей, казвамъ, който още продължава да смѣсва въ религията си человѣчески нѣжности и свѣтски разположения, не вѣрва че Кимодока ще може да се завърне при съпружа си.

„Ще се прѣдадешъ на Иероклея," ѝ рече; „ако Евдоръ е падналъ въ рѫцѣтѣ на нашитѣ врагове, нѣма никаква надежда че ще можемъ да го избавилъ, нито даже да го видимъ. Позволи ми да те придружа за да те заведа при баща ти. Твоето присѫтствие при него ще му повърне живота. Ще те скриеме въ нѣкоя неизвѣстна пещера, и послѣ азъ ще отида да търся въ Римъ сина на Ласѳена."

„Азъ съмъ млада," отговори Кимодока, „и неопитна; заведи ме при баща ми, о ти, който си най-кроткий измежду человѣцитѣ! твоята духовна дъщеря, новата Христианка, се покорява на твоитѣ съвѣти."

Въ Птолемаидското пристанище се намѣри само единъ корабъ, който въ това врѣме вдигаше платната си за да тръгне за Солунъ: младата Христианка и нейний великодушенъ водитель бѣха принѫдени да се възползуватъ отъ тръгването му. Тѣ влѣзоха въ него и се скриха подъ неизвѣстни имена, и веднага оставиха пристанището, което Святий Лудовикъ, избавенъ отъ рѫцѣтѣ на невѣрнитѣ, щѣше слѣдъ толкова вѣкове да прослави чрѣзъ добродѣтелитѣ си. Горко! Кимодока отиваше да търси баща си по брѣговетѣ на Памиса, а пъкъ старецътъ търсѣше дъщеря си напраздно въ водитѣ на Тибъръ! Чужденецъ въ Римъ, безъ покровитель и безъ подпора, се надѣеше на Евдора; а пъкъ тойзи изповѣдникъ, отлѫченъ отъ человѣцитѣ, не можеше нищо да разбере за него нито да му спомогне.

При политѣ на Авентинската гора[12], подъ стѣнитѣ на Капитолия се издигаше една стара държавна тъмница, на която началото възлизаше до вѣка на Ромула. Съзаклятницитѣ на Катилина бѣха слушали отъ вѫтрѣшностьта на тъзи низка и влажна тъмница гласа на Цицерона, който ги изкарваше виновати въ храма на Единомислието. Затварянето на святитѣ апостоли Петра и Павла, слѣдъ врѣме, очисти тоя опрѣдѣленъ за прѣстѫпницитѣ приютъ. Отъ тамъ Евдоръ чакаше всѣки *день заповѣдьта,* чрѣзъ която щѣше да се прѣдаде на

сѫдиитѣ. Тамъ той прие извѣстието за смъртьта на майка си, като начало на своето жертвоприношение. Често бѣше отправялъ до Омировата дѣвица писма пълни съ религиозни мисли и съ нѣжна любовь: нѣкои отъ тѣзи писма били улавяни отъ гонителитѣ, други пъкъ се изгубвали по морето; но въ самата тъмница той вкусваше нѣкои отъ онѣзи утѣшения и отъ опѣзи смѣшени съ скърбь радости, които сѫ извѣстни само на Христианетѣ. Всѣки день му докарваха въ тъмницата другари на нещастието и на славата.

Когато нѣкой богатъ земледѣлецъ прибира новитѣ си жетви, натрупва снопетѣ въ широкото си гумно и зърната, които ще бѫдатъ изтръсени отъ класоветѣ чрѣзъ тѫпкането на мъскитѣ и на жребетата, или чрѣзъ биенето съ вързани два стапа, или съ бухалки, или извадени отъ меката си слама чрѣзъ тѣжъкъ камененъ валякъ, прибира въ житницитѣ, тогава селото гърми отъ виковетѣ на господаря и на слугитѣ, отъ врявитѣ на женитѣ, които приготовляватъ обѣда и вечерята, отъ кликоветѣ на дѣцата, които си играятъ въ гумното около снопетѣ, отъ мучението на воловетѣ, които влѣкатъ или отиватъ да търсятъ жълтѣящитѣ се класове: тъй и Галерий събира отъ всичкитѣ страни на свѣта въ тъмницата на Святаго-Петра най-знаменититѣ Христиане: пченица на избранитѣ, жетва божествена, която трѣба да обогати добрия Пастирь. Евдоръ вижда да дохождатъ при него едни слѣдъ други познайници[13], съ които едно врѣме се е срѣщалъ въ Галлиитѣ, въ Египетъ, въ Гърция и въ Италия! Прѣгрѫща Виктора, Севастиана, Рогатина, Гервасия, Протасия, Лактанция, Арнобия, Везувския пустиножитель, и потомъка на Персея, който се готвѣше да умре за трона на Иисуса-Христа по-царски, отколкото неговий прадѣдъ бѣше умрѣлъ за коронната на Александра, послѣдний царь Македонски. Сѫщо и лакедемонский епископъ, Кириллъ, дойде за да увеличи радостьта въ тъмницата. На всѣко разпознаване се възбуждаха еноусиазми, отправяха се сърдечни благодарения и священи пѣсни къмъ Божието Провидѣние и се извършаваха братски цѣлования на миръ. Тѣзи изповѣдници бѣха обърнали тъмницата на Църква[14], въ която *се слушаха*, деня и нощя, отправени къмъ Господа хваления. *Христианетѣ*, които не бѣха още затворени, желаяха да зе-

мать участие въ сждбата на тѣзи жертви. Войницитѣ, които стражаха мъчениците, често прѣгрѫщаха Христианството отъ тѣхнитѣ разговори; и тъмничнитѣ вратари, като прѣдаваха ключевете на други рѫцѣ, влизаха въ числото на затворенитѣ мъченици. Единъ съвършенъ порядъкъ се бѣше установилъ между тѣзи другари на страданията. Помислилъ би человѣкъ че вижда едно мирно и добрѣ наредено сѣмейство, а не тълпа отъ человѣци, които отиваха да умратъ. Всички беззаконни и по само-себе не добри срѣдства, невинни обаче и помагающи за утвърдението на вѣрата, служаха за да доставятъ на изповѣдницитѣ всичкитѣ утѣхи и облегчения, които се изискваха отъ человѣчеството и отъ религията. Десятократнитѣ гонения бѣха направили Църквата способна да се брани и искусна да измишлява благоразумни срѣдства. Священници и диакони, прѣоблечени като войници и като търговци, като робе и като жени, даже и като дѣца, чрѣзъ остроумни, допростителни и святи лицемѣрия, се вмъкваха въ тъмницитѣ, въ изкопанитѣ глъбоко ями на рудницитѣ и се приближаваха до самитѣ пламъци на запаленитѣ дърварници, въ които мъчениците биваха хвърляни. Отъ вътрѣшностьта на едно уединено и неизвѣстно жилище, римский Архиепископъ управляваше на вънъ движенията на ревностьта. Една ненарушима вѣрность, вѣрностьта на религията и на нещастието, бѣше съкзътъ, който свързваше всичкитѣ братия. Църквата не само помагаше на своитѣ чада, а бдѣше и надъ нещастницитѣ на една враждебна религия, и ги прибираше въ своето лоно: нейната любовь къмъ всички я правѣше да забравя собственитѣ свои тѣглила и скърби, за да се занимава само съ нуждитѣ на бѣднитѣ и нещастни человѣци.

Вѣрнитѣ, събрани въ тъмницитѣ, бѣха очевидци на найудивителнитѣ приключения. Колко очуденъ биде Евдоръ единъ день, когато припозна, прѣоблечена съ дрехитѣ на една слугиня отъ тъмницата, хубавата и блѣстяща въ изящнитѣ искуства Аглаида[15]! Тя му рече:

„Евдоре, Севастианъ биде промушенъ съ стрѣла при входа на катакомбитѣ; Пахомий се оттегли въ пустинитѣ на Ѳиваида; Бонифаций устоя на думата си: той ми изпрати своитѣ мощи *подъ името* на единъ мъченикъ; Бонифаций е из-

повѣдалъ Иисуса-Христа! Моли се на Бога за да подари сѫщо това щастие и на мене, която съмъ една нещастна грѣшница".

Другъ пѫть се чу единъ разбърканъ шумъ, и Генисъ, прочутий актйоръ и гонитель на Христианетѣ, биде пуснатъ въ тъмницата; той, когато влизаше, се извика:

„Да не се боите вече отъ мене; азъ съмъ вашъ братъ! Ей-сега прѣди малко хулѣхъ вашата вѣра и вашитѣ святи тайнства; забавлявахъ съ тѣхъ тълпата, която бѣше събрана около мене; въ срѣдъ тѣзи свои виновни игри и срамни присмивки азъ тутакси, безъ да съмъ мислилъ отъ пò-напрѣдъ, поискахъ кръщението и мѫченичеството. Щомъ водата на кръщението се допрѣ до снагата ми, и очитѣ ми видѣха че една рѫка и нѣколко свѣтли ангели слизатъ отъ небото надъ главата ми, и че заличиха грѣховетѣ ми, които бѣха написани въ една книга. На часа азъ се измѣнихъ и извикахъ сериозно: „Азъ съмъ Христианинъ!" Всички присѫтствуѫщи хванаха да ми се смѣятъ и не искаха да ме повѣруватъ. Разказахъ имъ това що видѣхъ. Тѣ вмѣсто да ме повѣруватъ, ме биха съ пръчка, и ето сега дойдохъ тука за да умра заедно съ васъ".

Генисъ, като свърши тѣзи думи, запѫти се къмъ Евдора и го прѣгърна. Синътъ на Ласѳена, стоящъ всрѣдъ изповѣдницитѣ, привлѣче погледитѣ на всички. Везувский пустиножитель Пахомий напомни на Евдора срѣщата имъ при гроба на Сципиона, и надеждитѣ, които още тогава си бѣше въобразилъ за неговата добродѣтель. Галскитѣ изповѣдници му говорѣха:

„Помнишъ ли, Евдоре, когато пожелахме да се намѣримъ събрани въ Римъ, както сме сега въ тоя часъ? Тогава ти бѣше далече отъ славата, съ която си днесь увѣнчанъ".

Въ това врѣме затворницитѣ, когато се тъй разговаряха видѣха че влиза, облеченъ съ върхна дреха на старъ войникъ, единъ натоваренъ съ много години человѣкъ; никой до тогава не го бѣше забѣлѣжилъ между Христианетѣ, които слугуваха въ тъмницитѣ; той носѣше на мѫченицитѣ святото прѣдсмъртно причастие, което римский Архиепископъ изпращаше на лакедемонския Епископъ. Навѫсената свѣтлина на тъмницата не допущаше да се открилтъ чертитѣ на тоя старецъ. Той пита за Евдора; посочватъ му го тамъ на едно мѣсто, гдѣто се молѣше: приближава се до него, приграща го съ немощнитѣ си

ръцѣ, стиска го възъ сърдцето си и доста врѣме рони надъ него едри сълзи. Най-сетнѣ се извиква съ трогателна въздишка:

„Азъ съмъ Захарий!“

Евдоръ, смаенъ отъ радость и отъ смущение, повтаря и той:

„Захарий? Ти ли си моятъ отецъ? ти ли си Захарий?“

И пада при нозѣтѣ на стареца.

„Ахъ! синко“, рече апостолътъ на Франкитѣ, „стани; Азъ трѣба да падна на колѣнѣ прѣдъ тебе и да ти се поклоня, а не ти на мене да се покланешъ. Що съмъ азъ при тебе, ако не единъ безполезенъ и неизвѣстенъ старецъ?“

Около двамата приятели се стекоха всички; искаха да узнаятъ историята имъ; Евдоръ я разказва; сълзи се ронятъ отъ очитѣ на всички. Синътъ на Ласѳена пита Захария, кое рѣшение на Провидѣнието го е довѣло отъ брѣговетѣ на Елба при брѣговетѣ на Тибъръ.

Потомъкътъ на Кассия отговаря[16]:

„Синко, Франкитѣ бидоха побѣдени отъ Константия. Фарамондъ ме прѣдаде на едно малко племе, което, цѣло покорено, биде прѣмѣстено при поселението на Агриппина. Гонението противъ вѣрнитѣ ненадѣйно избухна: понеже то не се е още разпространило въ Галлиитѣ, гдѣто Цесарътъ покровителствува Христианетѣ, епископитѣ на Лутеция и на Лугдунъ избраха извѣстно число священници за да слугуватъ на изповѣдницитѣ въ други части на империята. Азъ помислихъ че бѣхъ длъженъ да поискамъ да се срѣщна, по прѣдпочителность, съ млади человѣци, на които възрастьта по-вече отъ моята е достойна за животъ. Всички имаха добрата воля да приематъ молбата ми, и бидохъ изпроводенъ тука въ Римъ“.

Захарий послѣ съобщи на Евдора щастливото пристигване на князь Константина[17] при баща си, болестьта на Константия и разположението на войницитѣ, които запазваха императорската багряница за неговия синъ. Това извѣстие въодушеви мжжественностьта на Христианетѣ, и ги подкрѣпи въ тѣзи изпитателни минути. Евдоръ никога не бѣше останалъ безъ надежда, ако и да бѣха Християнетѣ изгубили могжественитѣ си покровителки: Приска бѣше придружила съпруга си Диоклитиана въ Салона, а дъщеря ѝ Валерия бѣше заточена отъ Галерия въ Азия.[18] Въ вжтрѣшностьта на самитѣ тъмници Евдоръ сериозно се запимаваше съ единъ планъ,

който да послужи за избавлението на Църквата и на империята: искаше да покани Диоклитиана[19] да земе пакъ въ своитѣ рѫцѣ управлението на империята, и бѣше изпроводилъ до него за тъзи цѣль единъ скороходенъ вѣститель отъ страна на всичкитѣ вѣрни.

Цѣлата Църква се облѣгаше върху мѫжественността, прѣдвидливостьта и благоразумнитѣ съвѣти на Евдора, и Кимодока напраздно искаше покровителството на съпрѫга си. Тя плаваше вече съ кораба по морскитѣ води на Македонскитѣ брѣгове. Отвратителни и безнравствени человѣци я обикаляха. Войници и моряци, прѣдадени отъ сутриньта до вечерьта въ невъздържанность и въ пиянство, обиждаха и тѣжко наскърбяваха невинностьта на скромната и срамежлива дѣвица. Тѣ скоро разбраха[20], че Дороѳей и дъщерята на Димодокуса бѣха Христиане. Въ спасителния Кръстъ има една добродѣтель, която издава себе си прѣдъ очитѣ на порока. Това откритие увеличи безсрамностьта на тѣзи безочливи варваре. Ту прѣдсказваха на нещастната двойка, че ще я прѣдадатъ на кръвопийнитѣ мѫчители, като стигнатъ на брѣга; ту я заплашваха че ще я хвърлятъ въ морето за да укротятъ гнѣва на Нептуна; ушитѣ на Кимодока ечеха отъ гнѫснитѣ имъ пѣсни, и хубостьта й, като разпалваше грубитѣ имъ и скотски похоти, даваше страхъ да не ги докара до положение да й направятъ крайнитѣ оскръбления и обиди.

Дороѳей защищаваше невинностьта съ бащинско благоразумие и съ геройска мѫжественность. Но що можеше да направи единъ само человѣкъ противъ една тълпа отъ разярени тигри?

Синътъ на Вѣчния, придруженъ отъ небесни пѣснопойни хорове, се вращаше въ тъзи минута отъ отдалеченитѣ прѣдѣли на сътворението. Той бѣше излѣзълъ отъ чиститѣ и святи жилища, за да възвърне живота и младостьта на развалениятѣ и остарѣли свѣтове. Отъ звѣзда на звѣзда и отъ слънце на слънце, величественитѣ Негови стѫпки бѣха обиколили всички онѣзи сфери, въ които обитаватъ божествени духове, може би и человѣци неизвѣстни на тукашнитѣ человѣци. Като влиза въ непроницаемото святилище, сѣднува отъ дѣсната *страна на* Бога-Отца си; тихитѣ Му погледи се отправятъ *веднага надъ* земята. Отъ всичкитѣ творения на Всемогѫщия

прѣдъ Неговитѣ очи е най-благоприятенъ само человѣкътъ. Спасительтъ забѣлѣзва кораба на Кимодока[21]; вижда опасноститѣ на тъзи невинна жертва, която ще привлѣче върху язичницитѣ благословението на израилския Богъ. Ако Небото допусна щото тъзи нова Христианка да бѫде изпитана, това то направи за да ѝ даде сила да надвие съ мѫжественность на послѣднитѣ скърби и неволи, които ще я покриятъ съ безсмъртна слава.

Но изпитанието е доволно дълговрѣменно. Кимодока нѣма да отиде да се лута вече на горѣ на долѣ, както до сега, далече отъ театра на своята побѣда. Деньтъ на нейния триумфъ е дошълъ, и волята на Вѣчния зове прѣдназначената дѣвица на мѣстото, гдѣто ще се бори.

Чрѣзъ единъ знакъ, който се показа всрѣдъ облацитѣ, Емануилъ явява на управляющия моретата ангелъ, коя е волята на Всевишния. Тутакси вѣтърътъ, който до тогава бѣше благоприятенъ на Кимодокинния корабъ[22], прѣстанва да духа: глъбока тишина царува въ въздуха; щомъ неизвѣстни хладни нѣкои вѣтърчета духнаха едно слѣдъ друго отъ разни страни, и захванаха да набърчкватъ гладката повърхность на воднитѣ равнища и да размърдватъ платната на кораба, безъ да иматъ силата да го повдигнатъ. Слънцето блѣднѣе всрѣдъ хода си, и ясносинний цвѣтъ на небото, измѣненъ на зелени ивици, изглеждаше като да се разлага и да се обръща въ мижава и размѫтена свѣтлина. Бразди съ олововъ цвѣтъ се простиратъ безкрайно въ едно тѣжко съ стояща вода море; кормчий си издига рѫцѣтѣ и се извиква:

„О Нептуне! какво ни прокобявашъ? Ако моето изкуство не е измамливо, мисля че друга по-страшна буря отъ тъзи що иде никога нѣма да развълнѣе водитѣ“.

Тутакси заповѣдва да се свалятъ платната, и всѣки единъ да се приготви за опасността.

Облацитѣ се натрупватъ между югъ и истокъ; тѣхнитѣ печални полкове се явяватъ на хоризонта, като нѣкоя мрачна войска, или като нѣкои далечни подводни скали. Слънцето, като слиза задъ тѣзи страшни облаци, ги пробива чрѣзъ една възчерна лъча, и открива въ тѣзи натрупани изпарения заплашителни глъбочини. Тъмната нощь покри земята и морето съ черната си мрѣжа, и гѫститѣ мракове заобиколиха кораба; моряцътъ *не може да различи* треперящия до него другъ моряцъ.

Въ тоя часъ една силна вѣявица тръгва отъ обширнитѣ пространства на истокъ и извѣстява, че Богъ е отворилъ съкровищата на буритѣ си. Прѣградата, която възпираше вихрушкитѣ, се разгражда и веднага четиритѣ небесни вѣтрове се явяватъ прѣдъ владѣющия надъ моретата Господарь. Корабътъ бѣга и си показва заднята шумяща часть срѣща духането на силния източенъ вѣтъръ; цѣлата нощь набраздява пущающитѣ искри вълни. Деньтъ се подновява, но дава само една малка видѣлина колкото да се вижда страшната буря: вълнитѣ се търкалятъ всички еднакво.[28] Вънъ отъ мачтитѣ и окржжностьта на кораба, когото вѣтърътъ посрѣщаше съ силното си духане, не можеше да се чуе никакъвъ шумъ въ водитѣ. Нѣмаше вече нищо друго по-застрашително, отколкото това нѣмо мълчание въ шумната и силна вѣявица, и порядъкътъ въ безпорядъка. Какъ може да се избави человѣкъ отъ една таква буря, която изглежда като да има прѣдумишлена цѣль и прѣдопрѣделени ужаси?

Цѣли деветь мъгливи деня и деветь черни нощи корабътъ плува въ бѣснующето се море и се поси къмъ западъ съ една непротивостоима сила. Десетата нощь свършваше своята обиколка, когато се бѣгло забѣлѣжиха, при блѣщукането на свѣткавицитѣ, едни тъмни и стръмни брѣгове, които се показваха чрѣзмѣрно високи, като страшни изполини. Коработрошението се показа неизбѣжно. Корабоначалникътъ заповѣдва на корабленицитѣ, всѣки единъ да си завземе своята опрѣдѣлена длъжность, и на съплаващитѣ — да се оттеглятъ и да слѣзатъ въ дъното на кораба; всички се покоряватъ на заповѣдьта, слизатъ долѣ и тутакси слушатъ че се спуща надъ тѣхъ пагубната дъска, която ги похлупва.

Въ такви страшни минути се принуждаватъ человѣцитѣ да се запознаватъ и да се научаватъ кой какъвъ е. Единъ робъ пѣяше весело съ силенъ гласъ; една жена, като кърмѣше съ млѣкото си малкото си повивалче, плачеше горката жално зарадъ него, че то въ скоро врѣме нещѣше да има вече нужда отъ майчината сиса; единъ Зиноновъ ученикъ си оплакваше щастието че ще изгуби живота си. А пъкъ Кимодока тжжеше и плачеше само за баща си и за съпржга си, и заедно съ Дороѳея молѣше *Оногози, Който* може, слѣдъ като се изгубимъ, да ни намѣри *пакъ даже* и въ утробата на морскитѣ чудовищни риби.

Едно силно стрѣсване разцѣпва кораба, и единъ силнотеченъ порой отъ морска вода бликнува въ онова мѣсто на кораба, гдѣто пътницитѣ се бѣха оттеглили; всички се търкалятъ расмѣшено едни върху други; единъ задушенъ вопълъ излиза отъ тоя ужасенъ хаосъ.

Една вълнà бѣше изкръгила задницата на кораба: Омировата дѣвица и Дороѳей се хвърлятъ близу до стѫпалата на лѣствицата, по която се отива въ горната часть на кораба. Тѣ се покачватъ тамъ полузадушени. Какво зрѣлище! Корабътъ се бѣше забахталъ въ пѣсъка; една гладка и зеленѣеща се канара, далече отъ носа на кораба колкото два изстрѣла, се издигаше отвѣсно надъ вълнитѣ. Нѣкои моряци, носѣни по морскитѣ вълни, плуваха разпръснати по обширната пропасть; други, виснати, се държаха за вѫжата и за котвитѣ. Кръмчий, съ топоръ въ рѫка, удрѣше мачтата на кораба, и кърмилото, оставено, се въртѣше и се разбиваше около себе съ единъ дебелъ шумъ.

Само една слаба надежда оставаше: морската вода, като вбѣгваше въ тѣсния проходъ, можеше да повдигне кораба и да го хвърли въ другата страна на пѣсъка. Но кой би се осмѣлилъ да държи кърмилото въ една такава минута? Едно погрѣшно завъртяване отъ неопитностьта на кърмчая може да причини смъртьта на двѣстѣ души нещастни человѣци. Кораблениците, укротени отъ страха, не оскърбляваха вече двамата Христиане, Кимодока и Дороѳея; напротивъ, припознаваха могѫществото на тѣхния Богъ, и покорно ги молѣха да испросятъ отъ Него избавлението на живота имъ, който се намираше въ неизбѣжна опасность. Кимодока, която бѣше забравила направенитѣ ѝ отъ тѣхъ оскърбления и опасности, пада на колѣнѣтѣ си и се моли на Спасителевата Майка. Дороѳей олавя изоставеното кърмило, и, съ очи обърнати къмъ задницата на кораба и съ уста полуотворени, чака морската вълнà, която ще търколи въ кораба или живота или смъртьта. Шумящата вълнà се издига, като стѣна, приближава се и се разплеснува; всички слушатъ че кърмилото се върти силно възъ раждясалитѣ си панти; ближната канара се вижда че измѣнява положение[24], и всички почувствуватъ радость, смѣшена съ голѣмо и страшно съмнѣние, че корабътъ се издига и се носи бързо *по водата*. Още по-страшно едноминутно мълча-

ние завладѣва моряцитѣ. Тутакси единъ гласъ се слуша, който иска вѫже съ тѣжко олово на края, за да изпита чрѣзъ него дълбочината на водата: вѫжето се спуща; корабътъ се намира въ глъбока вода! Единъ радостенъ викъ се извисява до синйото небо!

Звѣздо на моретата, покровителко на плаващитѣ! избавлението на тѣзи нещастници бѣше едно чудо на твоята прѣвъзходна красота. Не се забѣлѣжи никакъ, че нѣкой въображаемъ богъ си бѣ издигналъ главата надъ морскитѣ вълни и имъ заповѣда да мълкнатъ, а една свърхестествена небесна свѣтлина, която полуотвори облацитѣ: всрѣдъ една величествена слава, забѣлѣжисе горѣ въ еѳерния сводъ една божествена майка, която държеше въ обятията си едно малко младенче и укротяваше разяреното море съ една приятна усмивка. Корабницитѣ се хвърлятъ прѣдъ нозѣтѣ на Кимодока и изповѣдватъ Иисуса-Христа; това е първий подаръкъ, съ който Вѣчний възнаграждава една непорочна дѣвица за добродѣтелитѣ ѝ.

Коръбътъ полегка и спокойно се приближава до брѣга, гдѣто се издигаше една изоставена малка християнска Църквица. Хвърлятъ въ дъното на морето вретища, пълни съ камене[25] и вързани за едно дебело тирско въже, както и священата котва, послѣдната надежна помощь въ врѣме на коработрошение. Като сполучиха да установятъ цвърсто кораба, поспѣшиха да излѣзатъ отъ него и да го оставятъ. Кимодока, обиколена, като нѣкоя царица, отъ една поробена тълпа, която прѣди малко бѣше тя освободила, излизаше на суха земя, носѣна възъ рамената на корабленницитѣ. Въ това сѫщо врѣме тя извърши и молитвата си. Тръгва къмъ запустѣлата Църквица. Моряцитѣ вървятъ слѣдъ нея двама по двама, полунаги и покрити съ пѣна отъ морскитѣ вълни. Бѣше останало, или случайно или по небесенъ Промисълъ, въ това запустѣло прибѣжище едно Марийно изображение върху една полустрошена дъска. Евдоровата съпрѫга окачи надъ него измокреното си отъ морскитѣ води покривало. Кимодока тъй завладѣваше онъзи земя, която бѣше прѣдназначена за нейната слава: влизаше тържественно въ Италия.

КРАЙ НА ДЕВЕТНАДЕСЕТАТА КНИГА.

КНИГА ДВАДЕСЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Кимодока, уловена отъ тѣлохранителитѣ на Пероклея, се закарва въ Римъ. Народенъ бунтъ. Кимодока, избавена отъ ржцѣтѣ на Иероклея, бива затворена въ тъмницата като Христианка. Иероклей пада въ немилость. Получава заповѣдь да тръгне за Александрия. Писмо отъ Евдора до Кимодока.

Утрѣнната заря, прѣди да отвори съ розовитѣ си пърсте вратитѣ на Изтокъ, бѣше призовала трудолюбивитѣ смъртни, за да се заловятъ съ тѣжкитѣ си работи и да се погрижатъ за душевнитѣ си скърби и сърдечнитѣ си болки; тѣ отъ всичкитѣ страни бѣха вече подкачили своитѣ занятия: земледѣлецътъ вървѣше слѣдъ оралото и оросяваше съ пота си браздитѣ, които благословената волска двойка начертаваше; кузнята ечеше отъ силнитѣ възъ наковалната хармонически удари на тѣжкитѣ млатове, съ които ковачитѣ разплескваха изпущащето искри желѣзо; ропотъ разбърканъ и врява голѣма се издигаха отъ градоветѣ, и въздуха гърмѣше. Небото бѣше ведро, като ясно око, и изтокъ веселъ и свѣтливъ. Никакъвъ украсенъ съ пряпорци и съ вѣнци корабъ не се изпрати за посрѣщането на Кимодока[1]; и никаква колесница, впрѣгната съ четири коне, не я чакаше на брѣга. Почеститѣ, които Италия ѝ приготвяше, бѣха отъ онѣзи, съ които силнитѣ ѝ владѣтели възнаграждаваха Христианетѣ: гонения, мжчения и смъртъ.

Небесната воля бѣше довела дѣвицата на Омира не много далече отъ Тарента подъ единъ издаденъ на вънъ носъ, който заницаше *отъ очитѣ на* пострадалитѣ въ кораборошение оте-

чеството на Архита[2]. Кърмчий се качи на високитѣ канари, и, като хвърли погледитѣ си около себе и разгледа на всѣкждѣ, тутакси се извика:

„Италия! Италия!“

Кимодока, като чу това име, започнà да осѣща ослабване на колѣнѣтѣ си, и като да се криятъ нозѣтѣ ѝ подъ нея; сърдцето ѝ се повдигна като издигната на горѣ отъ буренъ вѣтъръ морска вълнà. Дороѳей бѣше принѫденъ да я подкрѣпя подъ мишницитѣ ѝ: толкова голѣма радость почувствуваше тя, че тѫптѣше онъзи сѫща земя, която тѫптѣше и съпрѫгътъ ѝ Евдоръ! Понеже Богъ я раздѣляше отъ баща ѝ, за когото мислѣше че се намира още въ Мессиния, тя можеше поне до Римъ да отскокне.

„Азъ съмъ сега Христианка,“ говорѣше въ себе си, „Евдоръ не може вече да ми възбранява да съучавствувамъ въ неговитѣ скърби и болезни.“

Щомъ Кимодока произнесе тѣзи думи и тутакси се забѣлѣжи единъ корабъ, който заобикаляше ближния Мисъ. Тойзи корабъ се тѣглѣше отъ една малка ладия пълна съ войници. Слѣдъ малко моряцитѣ прѣстанаха да гребятъ съ веслата и се запрѣха. Войницитѣ тутакси прѣсѣкоха вѫжето, което служаше за тегленето на кораба; корабътъ се спира, потънува малко по малко на долѣ въ морската вода, и послѣ се изгубва подъ пея.

Тойзи корабъ бѣше единъ отъ онѣзи пълни съ бѣдни и нещастни мѫже, жени и дѣца, които Галерий заповѣдваше да се пущатъ въ дъното на морето, при усамотени брѣгове, за да се удавятъ. Нѣкои отъ жертвитѣ, избавени отъ затвора си и изтресени отгорѣ върху водитѣ, плуваха по вълнитѣ и отиваха къмъ ладията на войницитѣ за да си спасятъ живота; но тѣ ги отблъсваха съ копиитѣ си, и, като смѣсваха присмивкитѣ си съ естественото си свирѣпство, изпровождаха ги да вечерятъ съ Нептуна въ дъното на морето. При това ужасно зрѣлище, корабницитѣ на Кимодокинния корабъ, силно уплашени, избѣгаха и отидоха да се скриятъ покрай сиртитѣ; но Дороѳей и съпѫтницата му не можаха да задушатъ въ сърдцето си разпламенената си къмъ человѣчеството любовь, която е единъ незаличимъ бѣлѣгъ на Христианина и първа негова добродѣтель. Веднага призоваватъ онѣзи нещастни жертви,

които се борятъ противъ смъртьта всрѣдъ морскитѣ води, протягатъ имъ ржцѣтѣ си и сполучватъ да ги избавятъ отъ неизбѣжна смъртъ. На часа орждията на Галериевото безчеловѣчество се приближаватъ и излизатъ на брѣга; заобикалятъ Дороѳея и дъщерята на Димодокуса.

„Кои сте вий," попита ги сотникътъ съ единъ заплашителенъ тонъ, „които не се боите отъ никого, а изтеглювате отъ смъртното потопяване враговетѣ на императора?"

„Азъ съмъ Дороѳей," отговори дързостно и неустрашимо Християнинътъ, негодуването на когото издаде благоразумната осторожность: „изпълнихъ наложенитѣ на человѣка обязанности, едно человѣколюбиво дѣло. Ахъ! трѣба Тарентъ да е запазилъ позвѣренитѣ си богове, та за това е тъй изгубилъ всѣко милостиво и справедливо чувство!"

Сотникътъ, като чу името Дороѳей, което бѣше извѣстно въ всичката империя, не посмѣя да тури ржка възъ единъ человѣкъ възвишенъ на толкова голѣмъ чинъ; но пита, коя е тъзи жена, на която безочливото съжаление къмъ осжденитѣ на смъртъ се показа виновно въ нарушението на императорскитѣ прикази.

„Безъ съмнѣние тя е Християнка," се извика сотникътъ, поразенъ отъ нейното человѣколюбие и отъ нейната скромность. „Кждѣ отивате? отъ кждѣ идете? защо стоите тука? Не знаете ли че никой не може да влѣзе въ Италия безъ особено позволение на министра Иероклея?"

Дороѳей му разказва коработрошението си, и се старае да скрие името на другарката си. Сотникътъ отива въ застаналия на пѣсъка корабъ.

Когато Кимодока, застрашавана отъ моряцитѣ, се намираше въ една толкова опасна минута, щото можеше да изгуби и живота си, бѣше отправила на баща си и на съпржга си двѣ писма, съ които имъ оставѣше послѣдния сбогомъ, пълни съ жалость и съ страдания. Отъ тѣзи писма, забравени въ кораба, войницитѣ бѣха научили името ѝ; а отъ кръста, който се намѣри на одъра ѝ, се откри религията ѝ: тъй Филомила се бѣше издала чрѣзъ любовнитѣ си пѣсни, които я обадили на птицеловеца[3]; тъй подданницитѣ припознаватъ съпржгитѣ на царетѣ отъ скиптра, когото държатъ въ ржцѣтѣ си.

Сотникътъ рече на Дороѳея:

„Азъ съмъ принжденъ да те задържа подъ своя стража

съ тъзи Мессинианка. Приказитѣ противъ Христианетѣ сѫ турени въ изпълнение съ всичкитѣ имъ строгости; и ако ви оставя свободни, азъ ще туря въ опасность своя животъ. Сега ще изпроводя единъ вѣститель, и министрътъ на императора ще се разпореди съ вашата сѫдба".

Иероклей въ това врѣме упражняваше надъ римската империя неограничена власть, но бѣше потъналъ въ силни душевни вълнения и безпокойствия. Публиусъ, римский префектъ, започваше да го надминава въ благоволенията на Галерия. Като съперникъ на Иероклея, правѣше му спѫнки въ всичкитѣ планове. Понеже му бѣше омръзнало да чака възвръщането на Кимодока, гонительтъ на Христианетѣ искаше да прѣдаде Евдора на мѫченията. Публиусъ обаче намираше нѣкои срѣдства, за собствената си цѣль, да се замедлява жертвата. Иероклей, постояненъ и твърдъ на първитѣ си намѣрения, отсрочваше сѫдянето на Ласѳеновия синъ, а Публиусъ говорѣше на императора:

„Защо министрътъ на твоята Вѣчность не оставя да се извърши смъртното наказание надъ опасния прѣдводитель на бунтовницитѣ?"

И мълчанието на изтокъ за Омировата дѣвица обезпокояваше виновната и нечиста любовь на гонителя. Той въ нетърпѣнието си бѣше опрѣдѣлилъ часовои въ всичкитѣ пристанища на Италия и на Сицилия. Мнозина писмоносци му носѣха нощя и деня новини отъ пространнитѣ край-морски страни. Тъкмо тогава, когато се намираше всрѣдъ тѣзи недоумѣния и прѣплитания, прие проводенний отъ Таренто вѣститель. Когато чу отъ него името на Кимодока, гонительтъ изпусна единъ радостенъ кликъ, и се хвърля отъ одъра си долѣ: тъй Илионский пѣвецъ изображава монарха на Тартара че се хвърля вънъ отъ трона си. Съ устни треперящи, съ очи блуждаѭщи се отъ любовь и отъ радость, се извиква: „нека се доведе прѣдъ мене заробената ми Мессинианка! Моето щастие ми я повръща назадъ".

Въ сѫщото врѣме заповѣдва да се повърне свободата на Дороѳея, оффицеринъ на Диоклитиановия палатъ.

Дороѳей имаше въ Римъ многобройни съмисленници и ревностни покровители, даже и между язичницитѣ. Тойзи праведенъ человѣкъ си бѣше послужилъ съ своето богатство и съ

повѣрената му власть само за да прѣдвардва насилията и да покровителствува невинността. Въ тъзи минута той събираше плодоветѣ отъ направенитѣ си благодѣяния, и общото мнѣние му служаше за защита противъ единъ развратенъ министъръ. Срѣщането на тоя могѫщъ Христианинъ съ Кимодока се помисли отъ Иероклея като едно слѣдствие отъ случая; той никакъ не желаеше да си привлѣче нови неприятели, когато вече имаше да се бори съ Публиуса. Отстѫпникътъ почувствуваше вътрѣшно, че общитѣ ненависти ще се струпатъ върху неговата глава: и тъй, отъ страхъ да не повдигне противъ себе си народа изъ уважение къмъ единъ старъ жрецъ на боговетѣ, бѣше оставилъ Димодокуса да се лута въ неизвѣстность на всѣкѫдѣ вътрѣ въ Римъ. Богъ бѣше започналъ вече да заслѣпява злобния человѣкъ. Вмѣсто да върви направо къмъ своята цѣль, той се забъркваше и заплиташе въ человѣчески грижи и промисли; посрѣдствомъ политиката, остроумието и обмишлението едвамъ що бѣше почти вече падналъ въ примкитѣ, които твърдѣшече бѣше отбѣгналъ. Иероклей се виждаше прѣдъ очитѣ на тълпата още всесиленъ, но едно упражнено зорко око можеше да забѣлѣжи въ него признаци на повѣхнуване и на отпадане: тъй се издига единъ дѫбъ, на когото върхътъ се допира до синйото небо, а коренитѣ и жилитѣ слизатъ до ада; той се вижда като да прѣзира облацитѣ, вѣтроветѣ и молнията; пѫтникътъ, сѣднатъ до стъблото му, се чуди на непоколебимитѣ му вѣйки, които сѫ видѣли какъ се сѫ изминали толко много поколѣния на смъртнитѣ; но пастухътъ, който вижда тоя царь на лѣсоветѣ отъ височината на нѣкой хълмъ, забѣлѣзва отъ горѣ на върха му, около зеленѣѫщитѣ се листа, единъ изсъхналъ вѣнецъ.

Върху единъ хълмъ, който стоеше надъ амфиѳеатра на Веспасиана, Титъ бѣше издигналъ единъ палатъ отъ останкитѣ на позлатенния Нероновъ Домъ. Тамъ се намираха всичкитѣ прѣкрасни издѣлия на Гърция. Широки прустове съ много и блѣскави мраморни стълпове и изящни надстълпия, голѣми стаи облѣпени съ лъскави и гладки източни плочи и постлани съ скѫпоцѣнни мозаици, излагаха на погледитѣ чудесата на древното ваятелство: *Меркурия на Зиподора*[4], вдигнатъ отъ града на Алверна въ Галлиитѣ и донесенъ тукъ произвождаше живо впечатлѣние чрѣзъ колоссалнитѣ си размѣри, които не значаха нищо при

легкостьта му; *свиряжщата флейта* на Лисиппа се виждаше като да се клатяше смѣяща се подъ властьта на Бакхуса; *Бронзовата Венера* на Праксителa съперничаше, по достойнството на чудесната си хубость, съ мрѣморната Венера на тоя прѣвъзходенъ художникъ; *плачущата Матрона* и *смѣяжщата се Фрина* показваха гибкостьта и тънкия вкусъ на искуството му: страстьта на ваятеля се откриваше въ чертитѣ на развратната жена, която изглеждаше като да обѣщава на гения възнаграждение за любовьта. Съвсѣмъ близу до Фрина зрителитѣ се чудѣха на *безязичната Лъвица*, остроуменъ символъ на онъзи друга развратна жена, която прѣдпочете по-добрѣ да умре въ мжкитѣ, отколкото да издаде тайнитѣ на Армодия и на Аристогитона. Статуята на *Жеданието*, изобразена като да се ражда; статуята на *Марса въ почивка* и на *Веста сѣдяща* обезсмъртиха въ тѣзи страни таланта на Скопаса. Галерий бѣше приложилъ при тѣзи безцѣнни памятници и *Мѣдния Бикъ*, когото Периллусъ бѣше изобрѣтилъ за Фаларисъ.

Въ тоя прѣкрасенъ палатъ живѣяше новий императоръ. Иероклей, достойний неговъ министръ, обиташе въ единъ отъ корридоритѣ, гдѣто живѣяше всемірний господарь. Жилището на Стоическия философъ надминаваше по величието си и по раскошностьта си даже и жилището на Галерия. По изгладенитѣ съ искуство и лъснати отъ злато стѣни се прѣдставляваха дивни картини на очарователни мѣстности, на обширни лѣсове, и на прохладни водопади. Живи изображения на най-великитѣ господари украсяваха прѣлестнитѣ бани и раскошнитѣ кабинети: тукъ се виждаше *Лацинийска Юнона*: Агригентинетѣ нѣкога бѣха прѣдставили дъщеритѣ си голи прѣдъ очитѣ на изрядния художникъ Зевксисъ, за да му послужатъ за образецъ на това изящно издѣлие; бѣше тамъ и *Венера изходяща отъ пѣната на морето*, изобразена отъ Апеллиса достойна да царува надъ боговетѣ, или да бжде обикната отъ Александра. Виждаше се какъ Сатиръть на Протогена умира отъ любовь: жительтъ на лѣсоветѣ издъхваше възъ дървенния мъхъ при входа на една постлана съ бръшлѣнъ пещера; ржката му изпущаше флейтата, обвитото му съ зелени лаври копие бѣше прѣтрошено, чашата му хвърляна и прѣобърната; и такво бѣше искуството на живописеца, който е умѣялъ да

съедини онова, което Венера има по́-вещественно въ скота и по̀-небесно въ человѣка! Нещастие голѣмо за оногози, който е заповѣдалъ да се извадятъ изящнитѣ искуства отъ храмоветѣ на божеството за да украси съ тѣхъ жилището на смъртнитѣ! Тогава величественитѣ произведения на мълчанието, на глъбокото размишление, на остроумието и на таланта, станаха причина, извори и свидѣтели на най-голѣмитѣ прѣстжпления и на най-позорнитѣ и срамотни страсти.

Иероклей чакаше Димодокусовата дъщеря въ най-хубавия салонъ на палата си. Въ единъ край на тоя салонъ си почиваше статуята на *Аполлона*, побѣдителтъ на дракона, който бѣше враждебенъ на Латона; въ противоположния край се издигаха, изобразени ведно, Лаокоонъ и синоветѣ му[5], като да не бѣше могълъ софистътъ, който се намираше всрѣдъ сладострастията си, да минава безъ изображението на страждущето человѣчество! Багряницата, златото и кристаллътъ блѣщѣха по всичкитѣ страни. Непрѣстанно се слушаше приятното шуртѣне на водитѣ и свирянето на една отдалечена музика. Най-рѣдкитѣ въ Азия цвѣтя облаговоняваха тука въздуха; отбрани благоуханни смоли димяха въ бѣли прозрачни кадилници.

Тѣлохранителитѣ на Иероклея най-сетнѣ му довеждатъ невинната жертва, която той прислѣдваше отъ дълго врѣме насамъ. По тъмни лабиринтушения, въ криви корридори и прѣзъ скришни врати, които пакъ се затварятъ грижливо, Кимодока се въвежда при нозѣтѣ на христианския гонитель. Робетѣ се оттеглятъ, и Димодокусовата дъщеря остава сама при едно чудовище, което нѣма никакъ жаловито сърдце и не се бои нито отъ человѣцитѣ нито отъ боговетѣ.

Тя криеше жалостьта си подъ свивкитѣ на едно покривало, съ което се бѣше забулила. Нищо друго не се слушаше отъ нея освѣнъ низкитѣ и хълцания отъ плачеветѣ, както обикновенно бива человѣкъ поразенъ въ лѣсоветѣ отъ шуртѣнето на нѣкои изворъ, когато го не знае и още не го е видѣлъ, и отъ шумулѣнето на треперящитѣ дръвесни листа, когато не е чулъ още вѣтъра. Сърдцето на Кимодока, развълнувано отъ страхъ, тупаше и повдигаше бѣлата ѝ и чиста рокля. Пълнѣше салона съ единъ такъвъ блѣсъкъ, какъвто изпущатъ *тѣлата на небеснитѣ* ангели и на блаженитѣ души.

Иероклей остава нѣколко минути смаенъ и нѣмъ прѣдъ силата и влиянието на невинността, на слабостьта и на нещастието. Жаждущитѣ му наслаждение погледи се насищатъ отъ толкова възвишени прѣлести. Разглежда съ внимание и съ ужасна възпламененность онъзи, която никога не бѣше видѣлъ толкова близу до себе си, на която никога не бѣше пипналъ нито ржката нито покривалото, не бѣше чулъ гласа ѝ другадѣ, освѣнъ въ хороветѣ на сврастничнитѣ ѝ дружки, и която най-сетнѣ бѣше завладѣла днитѣ, нощитѣ, сънищата и злодѣянията на отстѫпника. Страстьта на тоя привързанъ на ада человѣкъ скоро се освобождава отъ първитѣ минути на колебанието и на смущението. Прѣди всичко започнува, чрѣзъ приструване, да я убѣждава съ мекость и умѣренность, каквито любовьта, ревнивостьта, отмъщението и гордостьта не можеха да позволятъ на поквареното му сърдце. Отправя къмъ Кимодока тѣзи неприятни за нея думи:

„Кимодоко, защо сѫ у тебе тѣзи горчиви и жаловити сълзи и тойзи страхъ? Ти знаешъ че азъ те обичамъ. Ако си позволишъ да ме послушашъ, ще ме видишъ подчиненъ на най-малкитѣ ти желания и въ всичко като робъ покоренъ на тебе.“

Безочливий любимецъ на сѫдбата вдига булото на Кимодока и веднага се плѣнява отъ прѣлестнитѣ ѝ хубости, които въ бѣлозрачното ѝ лице забѣлѣзва. Стидливата румѣность още по-вече завладѣва срамежливата и красноока дѣвица, която, като си навежда доброкосматата глава и си заница въ гръдитѣ потопенния въ сълзи прѣкрасенъ образъ, му рече:

„Азъ отъ тебе нищо не желая. Искамъ само да ме пустнешъ да се върна при баща си. Сѣнчеститѣ лѣсове на Памиса сѫ по-вече приятни на моето сърдце, отколкото твоитѣ богати, великолѣпни и блѣскъви палати“.

„Е добрѣ“, ѝ отговори Иероклей, „ще те пустна да се завърнешъ при баща си; азъ ще обсипа тоя старецъ съ слава и съ богатство: но помисли си, че едно безполезно съпротивление отъ твоя страна би могло да погуби за винаги виновника на твоитѣ дни“.

„Ще ме оставишъ ли да се завърна и при съпрѫга си? се извика простодушната Кимодока, като съедини умилително и двѣтѣ си ржцѣ.

Иероклей, като чу това име, поблѣднѣ отъ силна скришна ярость и отъ пагубна ревнивость, и, като си задържа гнѣва вътрѣ въ градитѣ, рече:

„Какъ! на оня прѣдатель ли, който е завладѣлъ сърдцето ти чрѣзъ любовни пития и обайвания? Слушай, Кимодоко: тойзи момъкъ, когото ти желаешъ, ще изгуби живота си въ мачилищата. Рѣшавай, като земешъ прѣдъ видъ моята къмъ тебе пламенна любовь: азъ само тогава ще избавя отъ смъртьта тоя умразенъ съперникъ".

Кимодока, подмамена, изпуща единъ радостенъ кликъ и пажда прѣдъ нозѣтѣ на Иероклея; пригръща колѣнѣтѣ му съ тънколърстнитѣ си ржцѣ, и оставя да ѝ излѣтятъ отъ устата тѣзи горѣщи молби:

„Славний господарю, ти държишъ първото мѣсто между мждърцитѣ. Димодокусъ, моятъ баща, често ми е разказвалъ че философията възвишава смъртнитѣ по-високо отъ онова нѣщо, което наричатъ богове. Слѣдователно, о философе, моля ти се защити невинността! Защити, о господарю на человѣцитѣ, невинността и съедини двама съпржга несправедливо прислѣдвани."

„Божествена нимфо", се извика сластолюбивий Иероклей, възхитенъ отъ любовь, „стани! Не виждашъ ли че твоитѣ очарователни хубости унищожаватъ изпълнението на молбитѣ ти? И кой би се рѣшилъ да те отстжпи на съперника си? Мждростьта, чадо твърдѣ прѣлюбезно[6], се състои въ изпълнението на сърдечнитѣ наклонности. Ти не вѣрувай въ една жестока религия, която иска да заповѣдва па твоитѣ чувства. Правилата на непорочността, на скромността и на невинността сж, безъ никое съмнѣние, полезни па простолюдната тълпа, но мждрецътъ се наслаждава тайно отъ добринитѣ на природата. Богове никакъ не сжществуватъ; и ако сжществуватъ, тѣ не сж бъркатъ въ работитѣ тука долѣ на земята. Дойди прочее, дѣвице простодушна, дойди: нека се прѣдадемъ безъ гризения на съвѣсть въ сладоститѣ на любовьта и да се възползуваме отъ благоволението на сждбата".

Когато звѣрьтъ изговори тѣзи срамни думи, сграбчува изведнажъ съ нечиститѣ си и прѣстжпни ржцѣ чистата и невинна дѣвица и я прѣгръща, както лютата ехидна змия прѣгръща младото палмово дървче и се сплита около него,

или около посвятенния на срамежливостьта жертвенникъ. Дъщерята на Димодокуса се изкубва съ възмущение и прѣзрѣние отъ отвратителнитѣ прѣгрѫщания на чудовището, и му люто проговаря тѣзи бързи и остри думи:

„Какъ! такъвъ ли е язикътъ на мѫдростьта? Непріятелю на мѫдростьта! какъ дързнувашъ да говоришъ ти за добродѣтель, която много далече отъ тебе се ти намира! Не ли ми се обѣща ти че ще избавишъ отъ смъртьта Евдора, моя любезенъ съпрѫгъ?“

„О Кимидоко, ти не ме си добрѣ разбрала, „се извика Иероклей съ сърдце тупаѫще отъ ревнивость и отъ гнѣвъ“. Ти твърдѣ много ми говоришъ за тоя момъкъ, който прѣдъ моитѣ очи е много по̀ отвратителенъ отъ оня пъкълъ, съ който ме Христианетѣ заплашватъ. Любовьта, която имашъ ти къмъ него, е причината на смъртната негова прѣсѫда. За послѣденъ пѫть ти казвамъ, че трѣбва да знаешъ съ кое възнаграждение азъ ще оставя Евдора живъ: ако ти не бѫдешъ моя, той ще умре[7]“.

Осѫждението отъ небото се яви всецѣло по безсрамното лице на Иероклея. Една отвратителна усмивка сбира устнитѣ му и кървави капки се ронятъ отъ подивѣлитѣ му очи. Християнката, която до тогава бѣше поразена отъ страхъ и отъ силенъ ушлахъ, пенадѣйно се почувствува ободрена и великодушна чрѣзъ моралния ударъ, който напротивъ трѣбваше да я обезсърчи. Въ всѣки единъ нещастенъ случай страхътъ сѫществува само въ началото на нещастието; на върха на всѣка злочестина се намиратъ, като се отдалечава человѣкъ отъ земята, тихи и ведри области: тъй, когато нѣкой отива на горѣ по брѣговетѣ на нѣкой буенъ потокъ, е уплашенъ много отъ силния плѣсъкъ на водитѣ вѫтрѣ въ долинитѣ; но съразмѣрно съ постѫпеното възлизане па горѣ по планината, водитѣ се намаляватъ, шумний плѣсъкъ ослабва, и пѫтьтъ на пѫтника се свършва въ мълчеливитѣ и ближни до небото мѣста.

Кимодока хвърля единъ прѣзрителенъ погледъ къмъ Иероклея и му говори:

„Разбирамъ те, и дори сега виждамъ защо моятъ съпрѫгъ *не е билъ* още получилъ своя вѣнецъ; но знай, безсрамний *проклѣтниче,* че азъ нѣма никога да откупя съ безчестие и по-

зоръ живота на храбрия войникъ, когото обичамъ по-вече отъ бѣлия сладъкъ день. Нѣма друго по-голѣмо мѫчение за Евдора, отколкото да ме види че съмъ твоя; моятъ съпрѫгъ колкото слабъ и да е, се смѣе надъ твоето могѫщество и се подиграва съ него: ти не можешъ нищо друго да му направишъ, освѣнъ да му дадешъ, чрѣзъ мѫченията, палмовия вѣнецъ, въ който се надѣя да съучаствувамъ и азъ заедно съ него".

Разяренний Иероклей рече на Кимодока: „Азъ нѣма никога да изгубя възнаграждението си отъ толкова старания и трудове, оскърбления и заговори, съ които съмъ билъ обременяванъ зарадъ тебе: ще сполуча чрѣзъ насилие онова, което ми отказвашъ, и ще видишъ какъ ще погине прѣдателтъ, на когото ти не искашъ избавлението".

Като изрече тѣзи гнѣвни думи, Иероклей започна да гони Кимидока[8]; тя бѣгаше по широкия салонъ, послѣ се вмушва между нозетѣ на Лаокооновата статуя; заплашва гонителя че ще си удари и си раздроби главата о мраморния и студенъ камень; пригрѫща статуята и се вижда че трето на Лаокоона дѣте издъхва отъ жалость при нозетѣ на единъ нещастенъ баща[9].

„О татко", викаше горката Омирова дѣвица, „о татко, кѫдѣ си да ми помогнешъ въ тъзи ужасна минута? Прѣсвѣтая Дѣво Марие, помилуй ме!"

„Щомъ Кимодока произнесе тъзи молитва, и тутакси палатътъ загърмѣ отъ воплитѣ на хиляди шумни гласове. Тропатъ се мѣднитѣ врати на палата съ усугублявани удряния. Иероклей, уплашенъ и смаенъ, се спира и прѣстанва да гони Кимодока. Богъ, чрѣзъ единъ неожиданъ ужасъ, пригвоздява нозетѣ и залѣдява сърдцето на развратния министъръ.

„Тъзи е свѣтата Дѣва", се извика Кимодока, „ето, тя иде! Злобний человѣче, сега ще бѫдешъ наказанъ!"

Шумътъ се увеличава още по-вече и воплитѣ се издигатъ още по-силно и стигатъ до небеса. Иероклей отваря вратата на единъ корридоръ, който се намираше надъ двора на палата; забѣлѣзва една многочислена тълпа: всрѣдъ нея стои единъ старецъ, който държи въ рѫката си една умолителна зелена вѣйка и носи върхна дрѣха и ленти, каквито носятъ жрецитѣ *на боговетѣ*. *Отъ всѣкѫдѣ* се слушатъ тѣзи викове:

„Нека му се повърне дъщерята! Нека се прѣдаде злодѣецътъ на умоляющия Римския народъ!“

Тѣзи думи стигатъ до ушитѣ на Кимодока: тутакси се спуща въ корридора; припознава баща си . . . Димодокусъ въ Римъ! . . Отъ височината на палата Кимодока си подава главата, разтваря обятията си и се навежда надъ баща си. Единъ викъ се издига:

„Ето я! тя е жрица на Музитѣ! тя е дъщерята на тоя старъ жрецъ на боговетѣ“.

Димодокусъ припознава дъщеря си[10]; нарича я съ нейното име, излива потокъ сълзи; раздира дрѣхитѣ си, протѣга къмъ парода умолителнитѣ си рѫцѣ. Иероклей повиква робетѣ си; заповѣдва имъ да грабнатъ Кимодока; но тълпата му извиква и му се заканва:

„Касае се до живота ти, Иероклее; ще тѣ разкѫсаме съ рѫцѣтѣ си на маленки части, ако направишъ най-малкото насилие на тъзи дѣвица, която принадлѣжи на Музитѣ“.

Разбъркванитѣ между народа войници изтеглятъ мечоветѣ си и заплашватъ буйния гонитель. Кимодока се допира до стълповетѣ на корридора; Царицата на ангелитѣ я завързва съ невидими възли[11]: нищо не може да я изтегли отъ тамъ.

Въ това врѣме Галерий, уплашенъ отъ силнитѣ викове, които слушаше въ палата си, се показва отъ единъ противоположенъ балконъ, заобиколенъ отъ дворянетѣ си и отъ тѣлохранителитѣ си. Народътъ се извиква:

„Цесарю, правосѫдие, правосѫдие искаме!“

Императорътъ, чрѣзъ единъ знакъ на рѫката си заповѣдва на тълпата да мълкне; Римский народъ, съ оня здравъ разсѫдъкъ, който го всѣкога характеризира, мълква и слуша.

Римский префектъ, който благоприятствуваше кришомъ[12] на тъзи сцена за да погуби Иероклея, стоеше близу до Галерия; той пита народа:

„Какво искате отъ правосѫдието на Августа?“

„Старче, отговаряй!“ се извикза тълпата, като се обръща къмъ Димодокуса.

Димодокусъ зима думата:

„Сине на Юпитера и на Херкулеса, божественний императоре, бѫди милостивъ къмъ единъ нещастенъ баща, който иска дъщеря си; Иероклей я е затворилъ въ палата си: ето

я, виждашъ я разрошена въ оня корридоръ, гдѣто стои близу до своя грабитель; той иска да насили една жрица на Музитѣ, както съмъ и азъ жрецъ на боговетѣ: моля ти се, защити невинностьта, старостьта и жертвенницитѣ".

Иероклей отговаря отъ корридора:

„Божественний Августе, и ти Римски народе, лъжатъ ви: тъзи Гъркиня е една заробена Христианка, която искатъ неправедно да отнематъ отъ мене".

Димодокусъ:

„Тя не е Христианка; дъщеря ми не е робиня. Азъ съмъ римски гражданинъ. Народе, не слушай нашия врагъ".

„Дъщеря ти Христианка ли е?[213]" се извика народътъ съ единъ общъ гласъ.

„Не", възрази Димодокусъ, „тя е жрица на Музитѣ: истина е че тя, за да се ожени за единъ Христианинъ, искаше . . ."

„Христианка ли е? питаме, „народътъ му прѣсекна думата". Тя сама нека говори за себе си".

Тогава Кимодока, като си издига очитѣ къмъ небото, отговаря:

„Христианка съмъ".

„Не, не си Христанка!" възрази баща ѝ Димодокусъ съ гълбока въздишка и съ сълзи на очитѣ. „Имала ли би ти варварското и жестоко разположение, за да пожелаешъ да бѫдешъ за всѣкога отлѫчена отъ баща си? Августѣйший императоре и ти римский народе, дъщеря ми не е забѣлѣжена съ печата на новата религия".

Въ тъзи минута Омировата дѣвица посочва съ пръста си Дороѳея върѣдъ тълпата, и говори на баща си съ сълзеливи очи:

„Татко, азъ виждамъ ей-тамъ близу до тебе Дороѳея; той ви е довелъ тука, безъ съмнѣние, за да ме избавите отъ звѣрскитѣ нокти на Иероклея: той знае че съмъ азъ Христианка, и че съмъ бѣлѣжена съ печата на своята религия; самъ бѣше свидѣтель на това голѣмо мое щастие. Азъ не мога да откажа вѣрата си: желая да бѫда съпрѫга на Евдора".

Народътъ се отправя къмъ Дороѳея и го пита:

„Кимодока Христианка ли е?"

Дороѳей навежда главата си на долѣ, и не отговаря нищо.

„Виждате ли, Господа?“ се извика Иероклей“, тя е Христианка. Искамъ робинята си“.

Народътъ, смаянъ, остава въ висяще положение, посрѣдъ гнѣва си противъ Христианетѣ, ненавистьта си къмъ Иероклея и съжалението си къмъ Кимодока; послѣ, за да удовлетвори въ сѫщото врѣме и справедливостьта си и страститѣ си, рѣшава:

„Понеже Кимодока е Христианка, нека се прѣдаде на римския префектъ и нека прѣтърпи участьта на Христианетѣ; но нека се отнеме отъ Иероклея, на когото не може да бѫде робиня, защото баща ѝ е римски гражданинъ.

Августъ подтвърдява тоя видъ остроумна присѫда чрѣзъ едно покиване на главата си, и Публиусъ спѣши да я изпълни.

Галерий се оттегли вѫтрѣ въ палата си стрѣстнатъ и развълнуванъ отъ живото чувство на срама и на гнѣва: не може никакъ да опрости на Иероклея, защото е той причината на едно мятежническо сборище, което се осмѣли даже да насили и самото спокойно жилище на върховния Господарь.

Римский префектъ се връща при Галерия и му говори:

„Августе, бунтътъ се уталожи: Мессинианката, като Христианка, е хвърлена вече въ тъмницата. Княже, азъ не мога да скрия нищо отъ тебе; знай, че твоятъ министъръ е поставилъ въ опасность благоденствието и спасението на империята. Той твърди, че е неприятель на Христианетѣ, въ сѫщность обаче е приятель, защото е пощадилъ живота на най-опаснитѣ възмутители на мира. Кимодока е била прѣдназначена за съпрѫга на Евдора: много грозно нѣщо е, господарю, когато единъ първъ твой министъръ има смѣлости разправии и низки разпри по причини на ревнивость съ началника на твоитѣ врагове“.

Публиусъ съзира въ ума на Галерия силно впечатлѣние на тѣзи думи, и бърза да му каже още нѣщо:

„Но, о княже, не сѫ само тѣзи криви работи на Иероклея: ако имаше кой да го повѣрува, той би даже казалъ че е самъ съдѣйствувалъ и да се произведешъ ти въ Августъ; тойзи Гъркъ, който дължи всичко на твоята благость, би казалъ още, че той те е облекълъ и въ императорската багряница . . . “

Публиусъ съ тѣзи думи прѣкрати говора си, като да имаше вѫтрѣ въ сърдцето си за казване и други нѣща още по-*оскърбителни* за величието на княза. Галерий се вчервява, и *хитрий дворянинъ* видѣ че му бѣше докачилъ скрѣшната рана.

Публиусъ много добрѣ знаялъ че Дороѳей билъ пристигналъ въ Римъ и че се срѣщналъ съ Димодокуса, знаялъ и постѫпкитѣ му, които направилъ за да заведе тълпата въ палата; лесно бѣше за Публиуса да прѣдвари людското движение: но се пазѣлъ много за да не пропусне единъ планъ, когото бѣше скроилъ за да послужи на цѣлта му и да опропасти Иероклея; той даже и благоприятствувалъ, чрѣзъ тайни агенти, на Димодокусовитѣ намѣрения: той билъ и главний дѣецъ на всички тѣзи движения, чрѣзъ които се разигравала тъзи голѣма машина, и коварнитѣ му думи довършили силното тревожване на Галериева духъ.

„Нека се избавя отъ тоя Христианинъ и отъ неговитѣ съзаклятници“, рече императорътъ. „Съ жалость виждамъ, че Иероклей не може по-нататъкъ да остане при мене; но, за възнаграждение на миналитѣ му заслуги, го назначавамъ за управитель на Египетъ“.

Тогава Публиусъ, прѣпълненъ съ радость, рече:

„Нека твоето божествено Величество възложи на мене всичкитѣ си грижи. Евдоръ заслужва хиляди пѫти да умре; но понеже неговитѣ прѣдателства не сѫ доволно доказани[14], стига да се прѣдаде на сѫдилището, за да се сѫди като Христианинъ. Колкото за Кимодока, тя ще бѫде осѫдена по своя редъ съ тълпата на нечестивитѣ. Иероклей сега веднага ще получи заповѣдьта на твоята вѣчность“.

Тъй говорѝ Публиусъ, римский префектъ, и тоя часъ извѣстява на Иероклея неговата сѫдба.

Развратний министъръ прочита и пакъ прѣпрочита нѣколко пѫти императорското писмо, чрѣзъ което се отдалечава отъ двореца. Бузитѣ му веднага поблѣднѣватъ, очитѣ му се блудятъ, устата му се полуотварятъ, всичко изразява скърбьта на виновния дворянинъ, който вижда съ жалость, че въ една минута изчезватъ всичкитѣ сънища и праздни мечтания на живота му, и се извиква:

„О Боже на Христианетѣ, да ли ме ти прислѣдвашъ? за да би могълъ да усвоя Кимидока, азъ оставихъ Евдора да живѣе; Кимодока избѣгна отъ рѫцѣтѣ ми; моятъ съперникъ ще умре отъ една друга рѫка, а не отъ моята! Прѣзрѣхъ въ *Римъ единъ неизвѣстенъ* и малозначителенъ старецъ, по-

мислихъ че трѣба да оставя свободенъ единъ могѫщенъ Христианинъ: и двамата тѣзи, Димодокусъ и Дороѳей, ме погубватъ. О слѣпа прѣдвидливость человѣческа! О праздна и тъщеславна мѫдрость людска, ти неможѣ да ми запазишъ могѫществената власть, и нито сега можешъ да ме утѣшишъ!“

Такви бѣха на Иероклея признаванията, които скърбьтѣ изтръгваше отъ него. Сълзи недостойни и нечисти мокрѣха, нощя и деня, клепкитѣ на неуспаемитѣ му очи. Оплакваше участьта си съ женска малоумна слабость и съ още пò-низко сърдце; при всичко това, пакъ жѣлаеше да избави Кимодока, но страшливий и подълъ нищожникъ не се чувствоваше доволно сърдчовитъ, за да може да изложи живота си въ опасность.

Когато Иероклей се колебаеше между хиляци планове, и не можеше нито да се рѣши да прѣзрѣ повдигнатата противъ него буря, и нито да се съгласи за да се отдалечи, Дороѳей бѣше съобщилъ на Евдора пристигването на Кимодока и приключенията въ палата. Тогава Изповѣдницитѣ, събрани около сина на Ласоена, му честитяваха че си е избралъ таква мѫжествена и вѣрна съпрѫга. Радостьта на Евдора бѣше голѣма, ако и смутена отъ новитѣ опасности, на които щѣше да бѫде изложена младата Христианка.

„Тя е прочее първа, която е изповѣдала Иисуса-Христа!“ викаше мѫченикъть съ единъ святъ ентусиасмъ. „Тъзи честь е била запазена за нейната невинность!“

Послѣ захвана да рони едри сълзи и да плаче отъ умиление и радость, като си мислѣше, че прѣлюбезната му съпрѫга е приела святото кръщение въ водитѣ на Иордана чрѣзъ рѫката на Иеронимъ пустиножителя.

„Тя е Христианка!“ повтаряше на всѣка минута. „Тя е изповѣдала Иисуса-Христа прѣдъ римския народъ! о колко много съмъ сега радъ, че мога да умра спокойно: тя непрѣменно ще дойде да ме намѣри!“

Една лѫча отъ надежда започваше да блѣщука въ тъмнитѣ и низки затвори. Злочестната немилость, въ която падна Иероклей, можеше да донесе промѣнение въ държавата. Константинъ заплашваше Галерия отъ далечния западенъ край на империята; вѣстительтъ, когото Евдоръ бѣше изпроводилъ до Диоклитиана, се прѣдполагаше да разкаже благоприятни новини. Когато единъ к[illegible] чрѣзъ нѣкоя ужасна нощь

направи кораборотрошение, моряцитѣ тогава гълтатъ горчивосолената вода и съ голѣма мъка се борятъ противъ буйнитѣ и страшни вълни; и ако една измамлива заря проникне за единъ мигъ въ тъмнинитѣ и открива на тѣзи нещастници нѣкоя ближна суша, тѣ тогава плаватъ съ усилие къмъ брѣга; но скоро зарята изчезва, бурята пакъ започва появяването си, и моряцитѣ потъпватъ въ глъбокото дъно: таква бѣше кратката надежда, таква бѣше участьта на Христианетѣ.

Мъченицитѣ, когато пѣяха хоромъ на Всевишния едно хвалебно славословие, виждатъ че Захарий влиза при тѣхъ. Апостолътъ на Франкитѣ се бѣше вече извѣстилъ за сждбата на приятеля си.

„Пѣйте“, рече „братие, пѣйте[15]! Имате причина справедлива да се радвате! Утрѣ единъ голѣмъ святецъ може би ще умножи числото на вашитѣ ходатаи близу при Бога!“

Всичкитѣ изповѣдници мълкнаха. Мълчанието се продължавà нѣколко мига въ тъмницата. Всѣки единъ се старае да отгатне коя е щастливата жертва, всѣки единъ желае дано участьта падне върху него, всѣки единъ прѣговаря въ ума си титулитѣ, които може да има въ тъзи честь. Евдоръ въ тоя часъ позна Захария, но отхвърляше надеждитѣ, че той ще бжде мъченикътъ, като гордѣлива мисъль и адско изкушение. Боеше се да не съгрѣши чрѣзъ гордостьта, като се прѣдназначава самъ за мъченикъ; мислѣше си, че не е достолѣпно да умре тъй прѣдпочтително при тѣзи стари изповѣдници, които толкова дълго врѣме сж се борили за Инсуса-Христа. Захарий направи скоро да прѣстане тъзи възвишена нерѣшителность и това божествено съревнование; отива близу до Евдора и му говори:

„Мой сине, азъ ти избавихъ живота когато те бѣха заробили Франкитѣ; ти на мене дължишъ славата си: не ме забравяй когато отидешъ на небото!“

Въ тъзи минута, всичкитѣ епископи, всичкитѣ священници и всичкитѣ затворници падатъ прѣдъ нозѣтѣ на мъченика, цѣлуватъ политѣ на дрехитѣ му, и се прѣпоржчватъ на молитвитѣ му. Евдоръ, изправенъ всрѣдъ тѣзи клѣкнати на колѣнѣ прѣдъ него старци, приличаше на единъ младъ отъ Ли-

ванската гора кедръ, единственъ отрасълъ на овехтѣлъ и поваленъ при коренитѣ си лѣсъ.

Единъ изпълнитель на углавнитѣ приговори, прѣдшествуванъ отъ двама носящи факли отъ кипариссова смола робе, влиза въ тъмницата. Очуденъ отъ крайното почитание и обожаване на затворницитѣ, които стояха още въ сѫщото положение, едвамъ вѣрваше на очитѣ си за дѣйствителностьта.

„Царю на Христианетѣ“, рече на Кимодокинния съпрѫгъ, „кой между твоя народъ е главний защитникъ, който се нарича Евдоръ?“

„Азъ съмъ, за когото питашъ“, отговори синътъ на Ласоена.

„Е добрѣ!“, рече ликторътъ, още по-очуденъ, „ти си, който трѣбва да умрешъ!“

„Тоя трудъ правишъ за моя честь“, бързо Евдоръ отговори.

Единъ робъ разгънва нещастното писмо, и чете съ високъ гласъ постановлението на Публиуса:

„Евдоръ, синъ на Ласоена, родомъ отъ Аркадийския градъ Мегалополисъ, нѣкога трибунъ на Британския легионъ, началникъ на конницата и префектъ на Галлиитѣ, утрѣ да се яви въ сѫдилището прѣдъ Фестуса, сѫдия опрѣдѣленъ да сѫди Христианетѣ, за да принесе жертва на боговетѣ, или да умре“.

Слѣдъ свършването на прочитането Евдоръ се поклони, и ликторътъ излѣзе.

Както въ праздницитѣ на Оисеовия градъ се вижда нѣкоя млада дѣвица отъ онѣзи, които носятъ на главитѣ си кошници съ прѣдназначени за богинята Церера дарове, се изгубва отъ очитѣ на множеството, което иска да похвали дѣвическата ѝ срамежливость и прѣлестната ѝ хубость, тъй и Евдоръ, който вече носи палмовитѣ вѣнци на жертвоприношението, се оттегля по-навѫтрѣ въ тъмницата, за да избѣгне похвалитѣ на другаритѣ си, които сѫ съучастници на славата. Иска тайнствената жидкость, съ която Христианетѣ си служаха за да си съобщаватъ тайно мислитѣ и състоянието на църквата между себе въ врѣмето на гоненията, и пише послѣдния си сбогомъ на своята Кимодока.

Лнгеле на святата любовь,[16] ти, който пазишъ вѣрно *историята на* добродѣтелнитѣ страсти, благоволи да ми по-

вѣришъ онъзи страница отъ книгата на памятьта, въ която си начерталъ нѣжнитѣ и благочестиви чувства на мъченика!

Ето писмото на Евдора до Кимодока:

„Евдоръ, рабъ Божий[17], жзникъ за любовьта къмъ Иисуса-Христа: до нашата сестра Кимодока, прѣдназначена за наша съпрѫга и другарка въ нашитѣ борби, миръ, милость и любовь.

„Моя гълѫбице, моя прѣлюбезна съпрѫго, научихме се съ една таква радость, каквато е достойна за пазяната въ сърдцето си къмъ тебе любовь, че си се кръстила въ водитѣ на Иордана отъ пустиножителя Иеронима, нашия приятель. Изповѣдала си Иисуса-Христа прѣдъ земнитѣ сѫдии и князе. О рабинйо на истинския Богъ, колко ли много трѣба сега да блѣщи твоята прѣкрасна хубость! Могли ли би да се тѫжимъ и да се оплакваме ний, които сме справедливо наказани въ това сѫщо врѣме, когато ти, още не паднала въ грѣхъ Ева, прѣтърпявашъ страданията отъ гоненията, които ни правятъ человѣцитѣ? За насъ е едно опасно искушение да мислимъ, че онѣзи толкова слаби и толкова нѣжни твои рѫцѣ сѫ налѣгнати и стиснати подъ тяжестьта на веригитѣ; че онъзи твоя доброкосмена глава, която бѣше украсена съ всичкитѣ прѣлести на дѣвицитѣ, и която заслужваше да бѫде подпирана отъ рѫцѣтѣ на ангелитѣ, сега почива възъ нѣкой студенъ и твърдъ камень въ тъмнинитѣ на влажния затворъ. Ахъ! ако ни бѣше позволено да бѫдемъ щастливи заедно съ тебе!... Но нека бѫде далече отъ насъ тъзи мисъль! Дѣвице Омирова, Евдоръ ще те прѣдвари въ жилището на неизразимитѣ пѣвчески хорове: трѣбва той да прѣсѣче жицата на дпитѣ си[18], както тъкачътъ присица жицитѣ на полуизтъканото си платно. Писуваме това писмо отъ тъмницата на Святи-Петъръ въ първата година на гонението[19]. Утрѣ ще се явимъ прѣдъ сѫдиитѣ въ часа, когато Иисусъ-Христосъ бѣше умрѣлъ на Кръста. Моя любезна съпрѫго, любовьта ни къмъ тебе щѣше ли да бѫде пò-голѣма и пò-силна отъ тъзи сега, ако ти писвахме това писмо отъ царския дворецъ, а не отъ тъмницата, и прѣзъ едно врѣме на голѣмо благоденствено щастие?

Трѣбва да те оставя, о моя гълѫбице, тебе, която си родена най-красива между всичкитѣ человѣчески дъщери! Съ сълзи на

очитѣ си прося отъ небото за да ни допустне да те видимъ тука на земята, нека да е и едно много кратко врѣме. Тъзи милость ще ли ни бѫде подарена? Нека чакаме съ мѫжествено търпѣние рѣшенията на божието Провидѣние. Ахъ! нашата любовь бѣше кратковрѣменна, бѣше обаче чиста! Ти, по примѣра на ангелската Царица, пазишъ сладкото име на съпрѫга, безъ да си изгубила прѣкрасното име и на чиста дѣвица. Тъзи мисъль, която би причинила отчаяние на една человѣческа нѣжность, причинява утѣшението на една божествена любовь. О колко е голѣмо нашето благополучие! О Кимодоко! ний сме прѣдопрѣдѣлени да те наречемъ или майка на дѣцата си или чиста другарка на вѣчното си благополучие!

„Сбогомъ, моя сестро! Сбогомъ, моя гълѫбице, моя прѣлюбезна съпрѫго! помоли баща си за да ни опрости за сълзитѣ, които е изсипалъ и изсипува постоянно зарадъ насъ. Горко! той ще те изгуби, и за жалость остава не Христианинъ[20]!

„Ето привѣтствието[21], което азъ Евдоръ прилагамъ на края на това писмо:

„Припомняй си за моитѣ вериги, о Кимодоко!

„Дано благостьта на Иисуса-Христа бѫде съ тебе!“

КРАЙ НА ДВАДЕСЕТАТА КНИГА.

КНИГА ДВАДЕСЕТЪ И ПЪРВА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Евдоръ се освобождава отъ покаянието си. Плачевѣ на Димодокуса. Тъмницата на Кимодока. Кимодока получава Евдоровото писмо. Актове за мѫченичеството на Евдора. Чистилището.

В това врѣме бѣше часътъ, въ който дворянетѣ на Галерия, лѣгнати възъ покрититѣ си съ брощени и раскошни постилки одъри около една великолѣпно сложена трапеза, продължаваха да се наслаждаватъ отъ пира въ сѣнкитѣ на тъмната нощь. Всѣки единъ пирѣнинъ, съ анисонова гранка въ рѫката и съ сплетенъ отъ розови и теменужни цвѣтя вѣнецъ на челото[1], проявяваше своя разпаленъ възторгъ. Свирячки съ флейта, вѣжи въ искуството на музата Терпсихора, раздразняваха похотитѣ чрѣзъ изнѣженитѣ си игри, лъстителнитѣ си плясания и сладострастнитѣ си пѣснопѣния. Една чаша отъ рѣдка хубость и голѣма колкото онъзи на Нестора[2], въодушевляваше веселото и сластолюбиво сборище. Богътъ, който носи лѫка въ рѫцѣтѣ си и прѣвързката около челото си, и се радува на злинитѣ, които той прави, бѣше, както и въ угощението на Алкивиада[3], прѣдметътъ на разговоритѣ на тѣзи щастливи свѣтовно и суетни человѣци. Мраморътъ, кристаллътъ, среброто, златото и драгоцѣннитѣ камени отражаваха и умножаваха блѣсъка на запаленитѣ многосвѣтли свѣщници и свѣтилници, и благоуханието на Аравийскитѣ благовонни смоли се смѣсваше съ благоуханието на гръцкитѣ вина.

Въ това сѫщо врѣме и христианскитѣ изповѣдници, отхвърлени отъ свѣта и осѫдени на смъртъ, приготовляваха

единъ тържественъ праздникъ и единъ великолѣпенъ пиръ въ низкитѣ и влажни тъмници на святия Петъръ. Евдоръ трѣбаше да се яви на утрѣшния день въ сѫдилището прѣдъ сѫдията; можеше въ скоро врѣме да издъхне всрѣдь мѫченията: бѣше прочее врѣме да се освободи вече отъ църковното си наказание, което му бѣше наложено чрѣзъ петгодишно разкаяние.

Запаля се единъ свѣщникъ въ тъмниѭата. Кириллъ, на когото римский епископъ бѣше повѣрилъ своитѣ правѫ, трѣбаше да извърши святата служба на примирението. Гервасий и Протасий се избиратъ да слугуватъ при жертвоприношението: облачатъ се съ донесени отъ братията бѣли туники; руситѣ имъ косми се спущатъ на кѫдрилки по голитѣ имъ шии; една дѣвическа стидливость се показва въ всичкитѣ имъ черти. Можеше да помисли человѣкъ, че вървѣха къмъ мѫченичеството своеволно[4], толкова голѣма радость и скромность се изображаваха по лицата на тѣзи млади человѣци!

Всички затворници клѣкнуватъ на колѣнѣтѣ си около епископа Кирилла, който започва съ низъкъ гласъ божествената служба безъ свята Чаша и безъ свята Трапеза. Изповѣдницитѣ, обезпокоени и разтревожени, не знаятъ гдѣ да принесатъ безпорочната жертва. О, какво величествено изобрѣтѣние на любовьта къмъ Бога! О, какъвъ трогателенъ обрядъ! бѣлокосмий старецъ, епископътъ Кириллъ, полага святия Хлѣбъ възъ сърдцето си, което по тоя начинъ служи като свята Трапеза за священото тайноводство. Мѫченикътъ Иисусъ-Христосъ се принася въ всесъжена умилостивителна жертва възъ сърдцето на единъ мѫченикъ! Богъ се издига отъ това сърдце, Богъ слиза въ това сърдце.

Въ това врѣме Евдоръ, съблеченъ отъ дрѣхата на покаянието си, приима въ замѣна една блѣстяща отъ бѣлота дрѣха, Персеусъ и Захарий се изправятъ за да изпълнятъ длъжноститѣ на диаконъ и на архидиаконъ: отправятъ къмъ Кирилла, въ името на Христианетѣ, тѣзи думи:

„Прѣлюбезний на Бога владико, сега е тукъ врѣмето на божието милосърдие; тойзи разкаятель желае да бѫде примиренъ съ Бога, и Църквата проси това отъ тебе: стоялъ е въ редоветѣ на просителитѣ, на слушателитѣ и на прѣклоняѫ-

щитѣ колѣнѣтѣ си разкаятели: възвиси го сега ти пакъ въ реда на избранитѣ.“

Кириллъ тогава рече:

„Разкаятелю, обѣщавашъ ли се че ще промѣнишъ животъ? Вдигни си рѫцѣтѣ на горѣ къмъ небото въ знакъ на това обѣщание.“

Евдоръ тутакси вдига къмъ небото обрѣмененитѣ си съ вериги рѫцѣ: той се виждаше тъй украсенъ съ тѣзи вериги, както се вижда млада невѣста украсена съ диамантенитѣ си гривни на рѫцѣтѣ и съ златнитѣ си рѣсни, съ които сѫ порѫбени крайщата на свилената ѝ рокля. Кириллъ произнесе надъ него тѣзи евангелски думи:

„Вѣрниче, освобождавамъ те отъ грѣховетѣ ти чрѣзъ милосърдието на Иисуса-Христа, Който развързува на небото всичко онова, което Неговитѣ апостоли връзуватъ на земята.“

Слѣдъ тѣзи думи, Евдоръ пада прѣдъ нозѣтѣ на владиката: приима отъ рѫцѣтѣ на диакона святото прѣдсмъртно причастие, оня божественъ Хлѣбъ на Християнския пѫтникъ, който се приготовлява за пѫтуването му къмъ вѣчностьта*). Изповѣдницитѣ се чудятъ между себе на назначения мѫченикъ, който, подобенъ на римски избранъ отъ народа консулъ, отива скоро да развие знаковетѣ на своята власть. Свѣтътъ не би могълъ да забѣлѣжи въ това събрание отъ изгнанници нищо друго, освѣнъ человѣци неизвѣстни и нищожни, прѣдопрѣдѣлени да погинатъ отъ послѣдното мѫчение; и обаче въ това събрание се намираха водителитѣ на онова многобройно племе, което щѣше послѣ да покрие цѣлата земя; тамъ се виждаха жертви, на които кръвьта щѣше послѣ да изгаси разгорения огънь на гонението противъ вѣрата Христова и да направи да царува Кръстътъ надъ всичката вселенна. Но колко много сълзи трѣбаше да се изсипатъ още, догдѣто това гонение докара възтържествующия день!

Димодокусъ не бѣше дошълъ въ Римъ за друго, а само за да си раздира сърдцето отъ жалости и болѣзни. Извѣстенъ за първото нещастие, което застрашаваше жрицата на Му-

*) Римската Църква възбранява на свѣтскитѣ Християне да се причастяватъ отъ Чашата Господня; а източната Църква причащава и духовнитѣ и свѣтскитѣ и отъ двата вида на Евхаристията, отъ кръвьта и отъ тѣлото на Спасителя, като се основава на самитѣ Негови думи (Иоан. VI, 53, 54.) Бѣлѣж. на Прѣводача.

зитѣ, той бѣше сполучилъ тогава да събере народа и да го заведе въ палата на Галерия; но щомъ си земалъ Кимодока отъ ржцѣтѣ на Иероклея и веднага я други отнели отъ него, послѣ я затворили въ тъмницата, като Христианка. Запрѣтили на стареца да вижда дъщеря си: всѣко съжаление къмъ него изчезна вече отъ народа, отъ както младата Мессинианка се обяви, че принадлѣжи на гонимата нова вѣра. Стражарьтъ на тъмницата *Святи Петръ* бѣше человѣколюбивъ, жалостивъ и достѫпенъ съ златото: можеше человѣкъ лесно да се вмъкне вѫтрѣ и да се види съ мѫченицитѣ; но Севусъ, стражарьтъ на низката тъмница, въ която бѣше жалната Кимодока затворена, бѣше върлъ непріятель на Христианетѣ, по причина че жена му Бланша, която бѣше Христианка, се много отвращаваше отъ неговия развратенъ животъ. Той не позволяваше даже и да се говори прѣдъ него за Омировата дѣвица, и отблъсна Димодокуса съ обиди и угрози.

Не много далече отъ пріюта на скърбьта, гдѣто съпрѫгата на Евдора пѫшкаше отъ мѫки, се издигаше единъ храмъ, посвятенъ отъ Римлянетѣ на Милосърдието: фризътъ му бѣше украсенъ[5] съ издадени на вънъ пъстри отъ мраморъ на Каррара ваяния, които прѣдставляваха прѣдмети потвърдени отъ историята, или възпѣвани отъ Музата: всички познаваха оная благочестива дъщеря, която бѣше кърмила баща си въ тъмницата и станала майка на оногова, отъ когото бѣше получила живота си; малко по-надалече се виждаше изобразенъ Манлиусъ, който, слѣдъ като заклалъ сина си, върналъ се побѣдитель въ Капитолия; старцитѣ тръгнали да го посрѣщнатъ, но младитѣ Римляне отбѣгвали срѣщането на побѣдоносеца. Тука пъкъ една великолѣпна весталка, като кара на горѣ по Тибъръ кораба, който носи изображението на Кибела, влѣче съ пояса си съдбинитѣ на Римъ и на Карѳагенъ; тамъ Виргилий, още пастухъ, е принуденъ да остави бащиновитѣ си полета; на друго мѣсто Овидъ, въ нещастната нощь на заточението си, приима послѣдното сбогомъ отъ съпрѫгата си.

Звѣздитѣ свършваха и започваха редовно пѫтя си, и пакъ намираха Димодокуса сѣднатъ въ праха подъ многостълпния прустъ на тоя храмъ. Съ една върхна съдрана безъ ржкави и оцапана дрѣха, съ брада прѣнебрѣгната, съ косми невчесани и опятнени отъ пепелъ, отгатваха скърбьта на уважаемия

проситель. Ту пригрящаше позѣтѣ на статуята на Милосърдието, и ги обливаше съ горчивитѣ си сълзи; ту измолваше съжалението на народа; по нѣкога пъкъ пѣеше надъ лирата за да опѣне нѣкоя примка на минуящитѣ, и да привлѣче чрѣзъ развлѣчителнитѣ сладкотонни звукове вниманието, което человѣцитѣ се боятъ да дадатъ на сълзитѣ.

„О злощастни врѣмена!“ викаше горкий старецъ, „о человѣци намразени отъ Юпитера за коравото си и не милостиво сърдце! какъ останвате безчувствителни спрямо скърбитѣ на единъ нещастенъ баща? Римляне, вашитѣ дѣди сж издигнали храмове въ честь на синовната обичь, а моитѣ сѣдинави косми не могатъ да смегчатъ вашитѣ немилостиви и твърди сърдца! Азъ нѣкой отвратителенъ отцеубиецъ ли съмъ, та ме сж намразили толко много народитѣ и градоветѣ? Заслужвамъ ли да бжда прѣданъ на Евменидитѣ? Уви! азъ съмъ единъ жрецъ на боговетѣ; отгледанъ съмъ възъ скута на Омира, всрѣдъ священнитѣ хорове на Музитѣ! Прѣкаралъ съмъ живота си да измолявамъ Небото за человѣцитѣ, а тѣ се показватъ сега неумолими и глухи на моитѣ горѣщи молби! Но що искамъ азъ отъ тѣхъ? Да ми позволятъ да видя дъщеря си, да участвувамъ и азъ въ тѣжкитѣ ѝ окови и да умра въ нейнитѣ обятия, прѣди да бжде тя отнета отъ мене. Римляне, смилѣте се надъ единъ нещастенъ баща и погрижете се за крѣхката възрасть на моята обична Кимодока! Ахъ! азъ бѣхъ най-щастливия между всичкитѣ смъртни, които слънцето освятява въ своя си ходъ! Днесь кой робъ би пожелалъ да размѣни своята участь съ моята? Юпитеръ ми бѣше далъ сърдце гостолюбиво: отъ всичкитѣ госте, които съмъ причекналъ у дома си, и които сж пили заедно съ мене отъ чашата на радостьта и на веселбата, има ли поне единъ да дойде сега да ме види, да ме утѣши и да си сподѣли съ мене тъзи моя голѣма и горчива скърбь? Безразсжденъ и глупавъ е онзи смъртенъ, който мисли че благоденствието е постоянно и неизмѣняемо въ тоя свѣтъ! Сждбата никждѣ нѣма основа“.

Когато Димодокусъ свърши тѣзи жаловити думи, плѣснува силно ржцѣтѣ си и отчаянно пажда та се валя по земята. Оглушителнитѣ му плачеве никакъ не минаватъ прѣзъ дебелитѣ стѣни на тъмницата, гдѣто е дъщеря му затво

репа. Вѣрнитѣ, които бѣха отишли по̀-напрѣдъ отъ младата Христианка въ това кръвопролитно мѣсто, всички бѣха вече пожертвували своя животъ за Иисуса-Христа. Кимодока бѣше затворена сама въ тъмницата. Севусъ, на когото се бѣше додѣло отъ грижитѣ, съ които бѣше натоваренъ да пази сиротата, често оскърбяваше съ обидни думи нейното злощастие: тъй, когато груби, невѣжливи и нежалостиви селяне уловятъ въ планината нѣкое младо и скороошлсно орелче, затварятъ въ нѣкоя недостойна за него клѣтка тоя царски наслѣдникъ на въздушната държава; ругаятъ се съ падналото въ тѣхни рѫцѣ величие чрѣзъ низки подигравки и чрѣзъ безчеловѣчни обноски: биятъ онъзи вѣнценосна глава; угасяватъ дневната видѣлина на онѣзи очи, които щѣха да гледатъ весело животодателното слънце; мѫчатъ съ хиляди начини тоя младъ царь, който нѣма още крѣпки крила за да избѣгне, или дозолно остри нокти за да се отбрани отъ оскърбленията.

Кимодока, възпитана въ веселитѣ и плѣпяжщи идеи на миѳологията, обиколена до тогава отъ най-приятнитѣ и най-вѣжливитѣ и привлѣкателни изображения, едвамъ бѣше се запознала съ името на скърбьта и па злочестината. Не се бѣше тя образувала и развила въ онова християнско училище, въ-което человѣкъ още отъ люлката си се научава, че е роденъ за да страда. Отъ нѣколко врѣме, подложена на изпитанията отъ Провидѣнието, Омировата дѣвица, съ измѣнението на религията, бѣше измѣнила и участьта си, и Християнството бѣше ѝ дало противъ скърбитѣ на живота помощи, които религията на лъжливитѣ богове никакъ не ѝ принасяше. Тя четѣше съ ревность свящепитѣ книги, които бѣше намѣрила въ затвора си, и които принадлѣжали на нѣкой затворенъ отпо̀напрѣдъ мѫченикъ; но, непрѣстанно отяготена и безпокойна отъ възпоминанията на дѣтинството си и па младостьта си, не можеше още да вкуси съвършенно онѣзи високи утѣшения на християнската Религия, които ни възвисяватъ по̀-нагорѣ отъ человѣческитѣ скърби, мѫки и нещастия. Често, когато прочиташе, главата ѝ се навеждаше и се допираше до священата страница на книгата, и невинната Християнка, обзета отъ жалость, се измѣняваше пакъ мъгновенно въ жрица на Музитѣ. Въображаваше си отново оная блѣстяща свѣтлина на Мессиния, която я очаровавала; мислѣше си, че се намира въ лѣсоветѣ на Амфиса;

мечтаеше си за онѣзи свѣтли праздници на Гръция, онѣзи въртящи се съ голѣмъ тропотъ подъ сѣнкитѣ на Немея колесници, и онѣзи религиозни теории, които прѣминаватъ по гласа на флейтата, върховетѣ на Ира или равнището на Стениклара. Мислѣше си за благощастието, въ което се бѣше наслаждавала другожъ съ баща си и, за жалостьта, съ която е сега прѣтоваренъ тойзи старецъ, и говорѣше: „Кждѣ ли е сега горкий ми баща? Какво ли прави? Кой ли се грижи за старостьта му и за горчивитѣ му сълзи, които рони изобилно зарадъ мене? Охъ! мжкитѣ на Кимодока колко много сж легки при онѣзи, които сж завладѣли баща ми и съпржга ми!“

Когато дъщерята на Димодокуса се прѣдаваше на тѣзи горчиви мисли, внезапно слуша шумъ отъ стжпки вжтрѣ въ тъмницата. Бланша, жената на тъмничния стражаръ, върви полегка къмъ Кимодока и ѝ дава писмото отъ Евдора заедно съ тайното искуство, чрѣзъ което да прочете онова жално послѣдно сбогомъ. Тъзи боязлива Христианка[6], която не смѣяше открито да прѣзрѣ мжжа си и мжченията, бързишкомъ излиза отъ тъмницата и затваря полегка вратата.

Кимодока, оставена сама, приготвя на часа течността, която, изсипана по бѣлата написана съ невидими букви страница на писмото, ще направи да се явятъ ясно и да се прочетатъ думитѣ, които любовьта и религията бѣха въ него начертали. Още въ първия опитъ съ течността, тя позна почерка на Евдора; веднага сполучва да прочете първитѣ доказателства на любовьта на съпржга си къмъ нея; израженията на мжченика ставатъ пò ясни и пò-нѣжни; съглежда въ него нѣкои изражения, съ които Евдоръ ѝ извѣстява едно голѣмо нещастие; Кимодока не смѣе пó-нататъкъ да прочете нещастната шифровка. Спира се, отново започва, пакъ се спира и пакъ започва; най-сетнѣ, стига до тѣзи думи:

„Дѣвице Омирова, Евдоръ може да те прѣдвари въ жилището на неизказуемитѣ ангелски хорове. Трѣба той да прѣсече жицата на днитѣ си, както тъкачътъ прѣсича жицитѣ на полуизтъканото си платно.“

Изведнжжъ прѣдъ очитѣ на младата Христианка се затъмнява, и пада въ несвѣсъ възъ една плоча вжтрѣ въ тъмницата.

Но, о небесна Музо, разясни ми откѫдѣ идатъ онѣзи радостни енѳусиазми, които се явяватъ при небеснитѣ прѣддвѣрия? Защо звънтятъ златнитѣ харфи съ онѣзи мелодически звукове? Защо Царь-пророкътъ въздѫхва пѣящемъ прѣвъзходнитѣ си химни? О, каква голѣма радость между ангелитѣ! Първий отъ святитѣ мѫченици, славний архидиаконъ Стефанъ, зима отъ *Святая Святихъ* една побѣдна палмова вѣтва; носи я въ рѫката си и отива къмъ земята съ лице малко наведено, достопочтено и умилено. Небеса, разкажете ми славната побѣда на праведния! Кратковрѣменнитѣ скърби и лютитѣ мѫки на живота ще произведатъ едно блаженство, което никога нѣма да се свърши. Евдоръ въ това врѣме се явява прѣдъ сѫдията:

Той, когато излизаше отъ тъмницата, каза послѣдния сбогомъ на другаритѣ си: прѣпоржчи на тѣхната християнска любовь съпрѫгата си Кимодока, и нейния баща Димодокуса. Войницитѣ заведоха мѫченика въ храма на Справедливостьта; тойзи храмъ билъ основанъ отъ Августъ-Цесаря близу до театра на Марцелуса. Вѫтрѣ въ единъ обширенъ и отворенъ салонъ се издига единъ тронъ отъ слонова кость, имѣющъ на върха си три мраморни статуи, едната на Ѳемида, която е майка на Правдата, а другитѣ двѣ, на Закона и на Мира. Сѫдията сѣди на тоя добрѣ украсенъ тронъ: отъ дѣсната му страна стоятъ жреци, жертвенникъ и жертва; а ото лѣвата му, сотници и войници; прѣдъ него се виждатъ окови, мѫчило, запаленъ дърварникъ, единъ желѣзенъ столъ, хиляди орѫдия за мѫчение и многобройни кръвопийни мѫчители; въ салона е и народната тълпа. Евдоръ, обремененъ съ вериги, стои правъ прѣдъ сѫдилището. Извѣстителитѣ, служители на Юпитера и на человѣцитѣ, възгласяватъ общо мълчание. Сѫдията пита, и писецътъ дълбае върху плочи актоветѣ на мѫченика.“

Сѫдията Фестусъ пита спорѣдъ реда:

„Какъ ти е името?“

Евдоръ отговаря:

„Наричамъ се Евдоръ, синъ на Ласѳена.“

Сѫдията пита:

„Имашъ ли извѣстие за императорскитѣ прикази, които не отдавна се обнародваха противъ Християнетѣ?“

Евдоръ отговаря:

„Имамъ.“

Казва му съдията:

„Принеси прочее жертва на боговетѣ.“

Евдоръ му възразява:

„Азъ принасямъ жертва само на единственния Богъ, Който е творецътъ на небото и на земята.“

Фестусъ заповѣдва да го съблекатъ голъ, да го простратъ възъ мжчителния одъръ и на нозѣтѣ му да прибавятъ тѣжки окови.

Съдията казва:

„Евдоре, азъ виждамъ че поблѣднѣвашъ; трѣбува да осѣщашъ силни болки. Пожали себе: помисли си за славата и за почеститѣ, съ които бѣше пò напрѣдъ обсипанъ! Хвърли си погледитѣ къмъ къщата си прѣди да падне съ твоето падане: вижъ сълзитѣ на баща си, послушай плачеветѣ на прадѣдитѣ си. Не се ли боишъ че прѣпълняшъ съ вѣчна тжга печалната старость на онѣзи, които ти сж дали живота?

Евдоръ възразява:

„Моята слава, моитѣ почести и родители сж на небото.“

Съдията го пита:

„Ще бждешъ ли безчувствителенъ на сладоститѣ и на обѣщанията на единъ чистъ Хименей?“

Евдоръ нищо не отговаря.

Съдията казва:

„Ти умекна: изпълни заповѣдьта; позволи си да се приближишъ за да принесешъ жертва, или ако не направишъ това, трѣба да треперишъ отъ мжкитѣ, които те чакатъ.“

Евдоръ отговаря:

„Че съмъ треперялъ прѣдъ единъ съдия, който е дълженъ да умре като мене, въ какво би му послужило?“

Фестусъ заповѣдва да одраскатъ Евдора съ желѣзнитѣ остри нокти. Кръвьта обагри съ червенината си цѣлото тѣло на изповѣдника, както тирската пурпура обагрява индийската слонова кость, или най-бѣлата милитска вълна.

Тогава съдията рече:

„Побѣденъ ли си, Евдоре? Иди да принесешъ жертва на боговетѣ! Помисли си че, ако упорствувашъ още, ще завлѣчешъ въ сжщото свое погубване баща си, сестритѣ си и онъзи, която е била опрѣдѣлена да ти бжде другарка на лѣглото“.

Евдоръ се извика:

„Откѫдѣ ми иде това щастие и тъзи голѣма честь да бѫда пожертвуванъ трикратно за своя Богъ?“

Тойзи-часъ разкрачватъ въ оковитѣ нозѣтѣ на изповѣдника; нажижатъ въ огънь до вчервяване желѣзния столъ; приготвятъ врѣщата смола и желѣзнитѣ клѣщи. Евдоръ никакъ не се показва, че почувствува болезни отъ страданията. Лицето му се вижда весело и свѣтло отъ голѣмата радость, която бѣше съединена съ една тиха тяжесть, и отъ величието всрѣдъ чудеснитѣ прѣлести. Желѣзний столъ е приготвенъ. Учительтъ на Христианетѣ, сѣднатъ възъ тъзи нажежена орѧторска каѳедра, проповѣдва още по̀-красноречиво Евангелието. Серафимитѣ окропяватъ Евдора съ благодатна небесна роса, и неговий ангелъ хранитель го осѣнява съ своитѣ крила. Въ огъня се вижда да се пече като сладъкъ хлѣбъ, приготвенъ за вѣчната трапеза. Най-неустрашимитѣ язичници обръщатъ назадъ лицата си: тѣ не могатъ да търпятъ блѣсъка на мѫченика. Кръвожаднитѣ мѫчители, ѵморени, се смѣняватъ редомъ едни слѣдъ други; сѫдията се взира срѣщу Христианина и го гледа съ единъ скришенъ страхъ: мисли че вижда нѣкой богъ сѣднатъ въ тоя нажеженъ столъ. Изповѣдникътъ му вика:

„Разгледай добрѣ лицето ми, о Фестусе, за да го познаешъ въ оня забѣлѣжителенъ день, въ който человѣцитѣ ще бѫдатъ сѫдени!“

Фестусъ, смутенъ отъ тѣзи думи, заповѣдва на мѫчителитѣ да спратъ мѫченията; слиза отъ сѫдилищния си тронъ, минава прѣзъ завѣсата и оставя треперящия писецъ да чете слѣдующето рѣшение:

„Милосърдието на побѣдитель-Августа заповѣдва щото, всѣкий единъ, който се е отказвалъ да се подчинява на свѧщенитѣ прикази и не е искалъ да припесе жертва на боговетѣ, да бѫде изложенъ на звѣроветѣ въ амфиѳеатра, въ деня когато божественото рождение на нашия вѣченъ императоръ се празднува“.

Веднага слѣдъ това прочитане Евдоръ се заведе отъ войницитѣ въ тъмницата. Всичкитѣ затворени изповѣдници се бѣха научили за неговото възтържествуване. Тъкмо въ минутата, когато тъмничната врата се отваря, епископитѣ виждатъ мѫченика че влиза блѣденъ съ лице обезобразено отъ рани и изпо-

чукано отъ удари, и веднага тръгватъ къмъ него, Кириллъ на чело, за да го посрѣщнатъ, и всички запѣватъ тоя химнъ:

„Той побѣди ада, събра палмови вѣнци! Влѣзни въ скинията на Господа, о славний священниче на Иисуса-Христа!

„Какъвъ блѣсъкъ излиза отъ священитѣ му рани! изпитанъ биде чрѣзъ огъня, като прѣчистеното въ горнило сребро, до седемь пати.

„Той побѣди ада, събра палмови вѣнци! Влѣзни въ скинията на Господа, о славний священниче на Иисуса-Христа!“

Ангелитѣ повтаряха на небото тоя химнъ, и единъ новъ прѣдметъ на голѣма радость очароваваше блаженитѣ духове.

Евдоръ, прѣзъ врѣмето на славнитѣ си подвиги, бѣше кришомъ принесълъ своята жертва за спасението на майка си. Той, извѣстенъ отдавна на сънѣ за смъртьта на Сепфора, молѣше Всевишния да упокои тъзи благодѣтелна жена въ реда на праведнитѣ. Тя била опрѣдѣлена, когато излѣзла отъ тоя свѣтъ, въ онова мѣсто, гдѣто душитѣ довършватъ изкупуването на грѣховетѣ си, защото обичала дѣцата си съ голѣма слабость и не внимавала толкова грижливо надъ поведението имъ, и за това била тя причината да падне синътъ ѝ Евдоръ въ заблужденията прѣзъ първитѣ години на младостьта си. Евдоръ, чрѣзъ своеволното пожертвование на своята кръвь, бѣше сполучилъ да измоли Бога за да опрости грѣховетѣ на майка му и да ѝ прѣкрати изпитанията. Тримата пророци: Исайя, Илия и Моисей, като четатъ прѣдъ Вѣчния книгата на живота, явяватъ името на освободената душа. Мария, Майката на Спасителя, става отъ трона си; ангелитѣ, които ѝ поднасятъ молбитѣ на человѣческитѣ майки, плачеветѣ на дѣцата, скърбитѣ на бѣднитѣ и на нещастнитѣ, спиратъ за единъ мигъ приноситѣ си. Тя тръгва на горѣ къмъ сина си; влиза въ областьта, гдѣто Агнецътъ царува всрѣдъ двадесетьтѣ и четири старци; стига до подножието на Еммануила, и, като се прѣкланя умолително прѣдъ второто несъздано Същество, произнася тѣзи матерни нѣжни думи:

„О мой Сине! ако азъ, когато бѣхъ още немощна смъртна, съмъ носила въ утробата си бремето на Твоята вѣчность; ако Ти благоволи да повѣришъ на моята любовь грижата за твоето страждуще человѣчество, благоволи да послушашъ молбата ми! Твоитѣ трима пророци извѣстиха, че майката на но-

вия мъченикъ е освободена. Най-сетнѣ, вѣрнитѣ ще се възползуватъ скоро отъ мира на Господа! Ти си позволилъ на мене, която съмъ дъщеря на человѣцитѣ, за да ти поднасямъ тѣхнитѣ жаловити сълзи. Азъ виждамъ единъ человѣкъ, когото единъ яростенъ кръвопиецъ тигъръ скоро ще разпокъса; кръвьта, която си е той до сега пролѣлъ, не е ли достатъчна за откупуване на тоя Христианинъ и за влизането му въ Твоята слава? Трѣбва ли да дъвърши цѣло жертвоприношението си, и гласътъ на Мария не може ли никакъ да измѣни жестокостьта на Твоитѣ вѣчни рѣшения?“

Тъй говорѝ Майката на седемьтѣ болѣзни. Тогава Мессиа съ единъ милостивепъ тонъ проговори на Мария:

„О любезна моя Майко! ти знаешъ, че азъ съчувствувамъ на сълзитѣ на всичкитѣ человѣци; обремененъ съмъ за тѣхъ съ игото на всичкитѣ свѣтовни нещастия и мъки. Но трѣбва да се изпълнятъ рѣшенията на моя събезначеленъ Отецъ. Ако моитѣ Изповѣдители сж гонени единъ мигъ отъ врѣмето на земята, тѣ ще се наслаждаватъ на Небото вѣчно съ безконечна слава. Между това, о Марие! врѣмето на тѣхното възтържествуване наближава: благодатьта е даже и започнала вече. Слѣзни въ странитѣ, гдѣто грѣховетѣ сж заличени чрѣзъ покаянието; земи съ себе си жената, на която пророцитѣ явиха блаженството и я заведи на небото, защото благоденствието на мъченика, за когото ме молишъ, се започва съ блаженството на неговата майка“.

Една приятна усмивка придружава тихитѣ и миролюбиви думи на человѣческия Спаситель. Двадесетьтѣ и четири старци се прекланятъ отъ троноветѣ си, Херувимитѣ съ крилата си покриватъ очитѣ; небеснитѣ сфери се спиратъ за да слушатъ небесното Слово, и бездънnитѣ глъбочини на страшния Хаосъ се разтреперватъ и се освѣтляватъ, като да се готвѣше нѣкое ново сътворение да излѣзе отъ нищожеството.

На часа Мария се спуща къмъ мѣстото на чистилището, гдѣто душитѣ на каящитѣ се биватъ прѣчистени*). Тя върви

*) Чистилището (Purgatoire) е единъ отъ прибавенитѣ нови догмати на западната Църква. На тоя догматъ слѣди се срѣщатъ въ древнитѣ философи и главно въ Платона, въ религиитѣ на Брахманитѣ, на Египтянетѣ, на Галатитѣ и на други народи.

Споредъ западната Църква, Чистилището е едно мѣсто, гдѣто душитѣ на праведнитѣ умрѣли, които не сж могли прѣзъ земния си животъ

по единъ пѫть постланъ съ слънца, посрѣдъ непокварени благовония и небесни неувѣдаеми цвѣтя, които ангелитѣ разсѣватъ подъ нейнитѣ нозѣ. Хороветѣ на дѣвицитѣ вървятъ прѣдъ нея пѣящемъ сладкозвучни химни. Близу до нея се виждаха най-знаменититѣ по добродѣтелитѣ си славни жени: Елисавета, на която младенчето още въ утробата ѝ се бѣше стрѣснало и се разиграло, когато Мария се бѣше приближавала до нея. Магдалина, която бѣше излияла единъ многоцѣненъ нардъ върху нозѣтѣ на своя Господаръ, и ги отрила съ космитѣ си; Салома, която послѣдувала Иисуса до Голгоѳа; майката на седемьтѣ сина мѫченици Маккавеи; Лия и Рахилъ; Есѳиръ, още царица; Девора, гробътъ на която бѣше видѣлъ да расте дѫбътъ на сълзитѣ, и съпрѫгата на Елимелеха, която ангелитѣ бѣхѫ нарекли *Иръкрасна*[8], а человѣцитѣ Ноема.

Между небото и ада се простира едно обширно мѣстобрѣбивание, посвятено за изкупуване грѣховетѣ на мъртвитѣ. Основанието му се допира до безкрайнитѣ области на скърбитѣ, а върхътъ му до държавата на неизтощимитѣ радости. Мария най-първо носи утѣшението въ най-отдалеченитѣ отъ жилището на блаженитѣ души страни. Тамъ нещастници, запѫхтени и погрузени въ потъ, се вълнуватъ всрѣдъ една тъмна нощь. Мрачнитѣ имъ клѣпки се освѣтляваха само отъ ближнитѣ пламъци на ада. Изпитанитѣ души въ тъзи ограда не зиматъ никакво участие въ вѣчнитѣ мѫки, а иматъ прѣдъ себе си само ужаситѣ имъ. Слушатъ страшнитѣ шумове на мѫченията, ехтенето на бичоветѣ и тропането на оковитѣ. Една огнена рѣка, образувана отъ сълзитѣ на окаянницитѣ, ги раздѣля отъ бездната, гдѣто би се бояли да не бѫдатъ по-

---

да удовлетворятъ цѣла Божията правда, изпълняватъ напълно удовлетворението съ прѣчистяване отъ грѣховетѣ си, прѣди да отидатъ на небото, чрѣзъ добритѣ дѣла, направени за тѣхъ отъ роднинитѣ имъ, и чрѣзъ молитвитѣ на Църквата, и особенно на Римския епископъ, който държи ключа на Иисусъ-Хрпстовата благость.

Тойзи новъ догматъ се опрѣдѣлилъ отъ Тридентския съборъ, който се билъ събралъ въ 1545—63 отъ епископи само на западната Църква, и го основали върху текстоветѣ: I Цар., II, 6; Михей, VII, 8—9; Матоей, V, 25—26; XII, 31—32; I Коринѳ., III, 13—15. и др.

Източната Църква не приема тоя догматъ за Чистилищното мѣсто, защото ясно се вижда, че никакъ не се съгласява съ онѣзи текстове на Святото Евангелие, които се отнасятъ къмъ бѫдящия съдъ. И западната Църква, като разбрала още въ началото странностьта на тоя новъ догматъ, е запрѣтила да се разисква и да се подлага на критика отъ нейнитѣ членове.

Бѣлѣж. на прѣводача.

гребени, ако не се бѣха ободрявали отъ една непрѣстанно угасявана и всѣкога подновявана надежда.

Явяването на ангелската Царица посрѣдъ тѣзи нещастници прѣкрати, за единъ мигъ врѣме, ужаса на страховетѣ имъ. Една божествена свѣтлина блѣсна въ изкупителнитѣ тъмни затвори, проникна даже и въ мрачната бездна на ада, и адътъ, слисанъ отъ очудване, помисли че вижда да влиза Надеждата[10]. Мария, обзета отъ едно небесно съжаление, минава съ ангелското си великолѣпие прѣзъ по-малко тъмни и по-малко нещастни легиони. Споредъ начина, по който душитѣ се качватъ въ тѣзи мѣста на изпитанията, тѣзи мѣста се и украсяватъ, а мѫкитѣ ставатъ по-легки, по-приятни и по-малко продължителни. Състраждащитѣ ангели, ако и строги, бдятъ върху покаянието на изпитванитѣ души. Вмѣсто да се отнасятъ съ тѣхъ прѣзрително за мѫченията имъ, както злитѣ духове оскърбяватъ осѫденитѣ за плачеветѣ имъ, тѣ ги утѣшаватъ и ги канятъ да се покайватъ; изобразяватъ имъ красотата на Бога и блаженството на една вѣчность, която е минала въ съзърцанието на върховното Сѫщество.

Най-повече отъ всичко, едно извънредно зрѣлище поразява погледитѣ на святитѣ жени, които слизатъ отъ небесата заедно съ Царицата на дѣвицитѣ: нѣкои души малко по малко ставатъ сияющи и блѣстящи всрѣдъ окръжающигѣ ги други души: единъ лѫчезаренъ и славенъ вѣнецъ се образува около челото имъ; тѣ, прѣобразявани постѫпенно, отлѣтяватъ въ по-възвишени страни, отгдѣто слушатъ божественитѣ сглашени пѣсни. Тѣ бѣха душитѣ на умрѣли грѣшници, на които мѫченията се бѣха прѣкратили чрѣзъ молитвитѣ на роднинитѣ имъ и на приятелитѣ имъ, които още живѣяли на земята. Какво небесно прѣимущество на приятелството, на религията и на нещастието! Който се моли тука долѣ на земята колко по-вече е нещастенъ, бѣденъ, немощенъ и прѣзренъ, толко по-вече неговитѣ молитви иматъ сила да дадатъ вѣчно блаженство на една освободена душа!

Блажената Сепфора сияеше съ единъ необикновенъ блѣсъкъ всрѣдъ тѣзи изкупени мъртви. Майката на Маккавеитѣ зима веднага за ржката Евдоровата майка, и я прѣдставя на *Мария*. Шествието възлиза бавно и полегка къмъ священитѣ *селения*. Разнитѣ свѣтове[11], онѣзи които поразяватъ после-

дитѣ ни нощно врѣме, и онѣзи които, заради голѣмата си далечность, избѣгватъ отъ нашето зрѣние въ бездната на пространството, слънцата, цѣлото сътворение, хороветѣ на ангелскитѣ сили, които прѣдстояватъ на това сътворение, пѣятъ химни на Спасителевата Майка:

„Отворѣте се, вѣчни врати[12]: оставѣте да мине небесната Царица!

„Привѣтствувамъ те, Марие[13], която си пълна съ благодать и образецъ на дѣвицитѣ и на съпрѫгитѣ! Огнени херувими, носѣте върху крилата си человѣческата дъщеря и Божията Майка! Каква тишина въ спустнатитѣ ѝ на долѣ очи! Колко е тиха, приятна и непорочна усмивката ѝ! Чертитѣ ѝ още пазятъ красотата на скърбьта, която е изпитала на земята, като да иска да умѣри вѣчнитѣ радости! Свѣтоветѣ трепетятъ отъ любовь при заминаването ѝ; тя замрачава блѣсъка на несътворената свѣтлина, посрѣдъ която върви и диша. Радуй се Ти, която си благословена между всичкитѣ жени, прибѣжище на грѣшницитѣ и утѣшение на скърбящитѣ[14]!

„Отворѣте се, вѣчни врати: оставѣте да мине небесната Царица!“

КРАЙ НА ДВАДЕСЕТЬ И ПЪРВАТА КНИГА.

КНИГА ДВАДЕСЕТЬ И ВТОРА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Изтрѣбителний ангелъ наказва Галерия и Иероклея. Иероклей отива да търси опрѣделенния да сѫди Христианетѣ сѫдия. Завръщането на изпроводенния при Диоклитиана вѣститель. Жалоститѣ на Евдора, на Димодокуса и на Кимодока. Свободний обѣдъ. Искушение.

Колко малко струватъ мѫкитѣ на тѣлото при мѫкитѣ на душата! Кой другъ огънь може да се сравни съ оня огънь на сърдцето, който постоянно гори въ него и гризи съвѣстьта? Тѣлото на праведника се мѫчи, душата му обаче, като нѣкоя недостѫпна крѣпость, остава мирна въ това сѫщо врѣме, когато всичко отвънъ нея вещественo се разваля и се унищожава; злий человѣкъ, напротивъ, сѣди и си почива врѣдъ цвѣтя или лѣжи простренъ възъ пурпурово меко лѣгло; вижда се, че се наслаждава мирно и тихо отъ всичкитѣ си външни добрини, пригоди и богаства, но неприятельтъ му се е вмъкналъ вѫтрѣ въ сърдцето и го страшно мѫчи: гибелни признаци издаватъ тайната на тоя человѣкъ, който прѣдъ очитѣ на другитѣ се вижда . въ всичко щастливъ. Тъй въ едно цвѣтуще и богато поле се забѣлѣзва едно гибелно знаме, което се вълнѣе надъ крѣпостьта на единъ великолѣпенъ градъ, въ който чумата и смъртьта се прѣпиратъ и се каратъ кой да усвои останкитѣ му.

Иероклей се отрекълъ отъ Небото, но и Небото се отрекло отъ него; то го оставя подъ властьта на ада; Публиусъ, който иска да довърши погубването на единъ свой съперникъ, открива невѣрнитѣ и безчестни дѣла на императорския

първъ министъръ: софистътъ бѣше земалъ една часть отъ богатството на княза и я бѣше присъединилъ съ своето имѣние. Всѣки единъ търси да намѣри въ Нероклея ново прѣстжпление; защото человѣцитѣ ставатъ толкова подли и раболѣпни за да обвиняватъ смазанния лошъвъ человѣкъ, колкото сж били подли и раболѣпни да го извиняватъ и да го ласкаятъ когато е билъ благоденственъ. Какво мисли да направи непримиримий врагъ на Бога? Мисли да тръгне ли за Александрия, безъ да се опита да избави оная, която е вече изгубилъ, или да остане въ Римъ за да присжтствува при кърваво Климодокино погребение? Народната ненависть го прослѣдва, единъ страшенъ и могжщенъ князъ го заплашва, една ужасна любовь плъмти въ сърдцето му; чуди се какво да прави. Въ такво едно недоумѣние, очитѣ на тоя развратникъ се опятняватъ съ кръвь, зрѣнието му остава неподвижно, устнитѣ му се полуотварятъ, възчериитѣ му ланити треперятъ съ цѣлото му тѣло. Тѣй когато една змия се самоотрови отъ нѣкои смъртотворни сокове, отъ които се съставя нейния смъртоносенъ ядъ въ жилото ѝ, тогава тъзи пълзяща хитра гадина, прострѣна всрѣдъ многолюдния пжть, едвамъ се върти и се валя въ праха; клѣпкитѣ ѝ сж полузатворени, чернитѣ ѝ уста изблюватъ една нечиста пѣна, разслабената ѝ и пожълтѣла кожа не се вижда вече валчеста възъ брънкитѣ ѝ: тя още вджхва студенъ страхъ, но тойзи страхъ не се придружава съ идеята на силата ѝ.

Охъ! колко различенъ е Христиапинътъ, на когото жилитѣ, ако и да се сж изтощили отъ кръвь, иматъ обаче доволно още капки отъ нея, които да могатъ да съживяватъ и да въодушевляватъ едно великодушно сърдце! Но малко бѣха тѣзи скърби и гризения на съвѣстьта, прѣдшественници на запазенитѣ за христианския гонитель мжчения! Богъ прави знакъ на изтрѣбителния ангелъ, и съ показателния си пръстъ му забѣлѣзва двѣ жертви. Тутакси скужительтъ на отмъщението закача на рамената си огненитѣ си крила, мърдането на които подражава ечението на далечния гръмъ. Съ едната си ржка зима една отъ седемьтѣ златни чаши, които сж пълни съ Божия гнѣвь[1]; а съ другата хваща обождния си мечъ[2], съ който едно врѣме бѣше поразилъ Египетскитѣ първороденчета и бѣше направилъ да се дръпне слънцето назадъ отпрѣдъ военния станъ на Сеннахерибъ. Всичкитѣ осждени заради сръ-

ховетѣ си народи били изчезнали прѣдъ тоя неумолимъ служителенъ духъ, и напраздно се търсятъ сега гробоветѣ имъ. Той сѫщий билъ начерталъ на стѣпата, въ врѣмето на Валтасаровото угощение, неизвѣстнитѣ и тайнствени думи; той билъ хвърлилъ на земята косера, съ който се рѣже лозе и се бере грозде, и сърпа, съ който се жнѣе пченица[3], когато Иоаннъ Богословъ бѣше съгледалъ въ островъ Патмосъ страшнитѣ символи на бѫдѫщето.

Тойзи изтрѣбителенъ ангелъ се спуща и сега отъ небото на земята и се вмушва въ една молния; тъй се спущатъ нощно врѣме онѣзи звѣзди, които, щомъ се откачатъ отъ небесната твърдь, донасятъ ужаса въ сърдцето на моряка; тѣ се послѣ губятъ между другитѣ звѣзди въ неизмѣримото еѳерно пространство, или се съединяватъ съ нѣкои други. Обвиенъ въ единъ облакъ, влиза въ палата на цесаритѣ тъкмо въ онова врѣме, когато Галерий, сѣднатъ на пира, празднува благоденствието си. Въ тоя часъ свѣтлината на свѣтилницитѣ въ пирното помѣщение поблѣднѣва и замижава; вънъ въ улицитѣ и въ обширнитѣ дворове на палата се слуша тропотъ отъ търкаляне на много военни колесници; космитѣ на съпирѣнитѣ настръхватъ надъ челата имъ; неволни сълзи се ронятъ отъ очитѣ имъ; сѣнкитѣ на старитѣ измрѣли Римляне се показватъ въ салонитѣ, и Галерий отпонапрѣдъ имаше едно неясно прѣдчувствие за разрушението на империята. Ангелътъ се приближава невидимо до тоя господарь на свѣта, и изсипува въ неговата чаша нѣколко капки отъ виното на небесния гнѣвъ. Императорътъ, подбоденъ отъ злата си сѫдба, допира до устнитѣ си погубителната течность; но щомъ направи напитка за щастието на цесаритѣ, и веднага се почувствува опиенъ; едно толкова бързо зло, колкото и неожидано, го тръшнува прѣдъ нозѣтѣ на робетѣ му: Богъ въ единъ мигъ поваля на земята тоя исполинъ.

Както една греда, отсѣчена на върха на Гаргара и устарѣла въ градата на нѣкой палатъ, който е жилище на нѣкое староврѣменско племе, изведнѫжъ се запалва отъ блѣстящий въ огнището на царя огънъ, който се възкачва до изсъхналия дѫбъ, тогава тя пада съ голѣмъ клопотъ въ бучащитѣ салони: тъй и Галерий пада. Ангелътъ го оставя въ първото слѣдствие на вѣчната отрова, и веднага отлитва въ жилището на стѣняк-

щия Пероклей. Съ единъ ударъ на Господния мечъ разслаби хълбоцитѣ на нечестивия министъръ. Въ това сѫщо врѣме се появява една отвратителна болесть, на която зародишътъ Пероклей бѣше придобилъ въ изтокъ. Нещастний Богохумникъ вижда една гѫста проказа да покрива цѣлото му тѣло; дрѣхитѣ му се залипатъ за кожата, както изпратената отъ Дийянира на Херкулеса риза, или както туниката на Мидия. Мозъкътъ на главата му се побърква; развратникътъ хули небото и человѣцитѣ, и послѣ пъкъ изведнѫжъ моли Христианетѣ да го избавятъ отъ духоветѣ на тъмнината, отъ които се мисли заобиколенъ. Нощьта се намираше всрѣдъ пѫтя си. Иероклей повиква робетѣ си; заповѣдва имъ да приготвятъ едно покрито носило; излиза отъ лѣглото си, загърнува се съ една дълга дрѣха, влиза въ носилото и заповѣдва да го занесатъ полу-лудъ при опрѣдѣленния да сѫди Христианетѣ сѫдия.

„Фестусе,“ му казва, „ти имашъ подъ своята власть една Христианка, която причинява мѫкитѣ на моя животъ; избави я отъ смъртьта, и прѣдай тъзи робиня на моята любовь; не я осѫждай да бѫде жертва на звѣроветѣ; приказътъ ти позволява да я прѣдадешъ въ безчестнитѣ домове...[4]; разбирашъ ли ме?“

Слѣдъ тѣзи скверни и безчестни думи развратникътъ хвърля единъ голѣмъ вазелъ, пъленъ съ злато, прѣдъ нозѣтѣ на сѫдията: послѣ се отдалечава и изпуща единъ глухъ ревъ като нѣкой боленъ бикъ, който се валя между тръстикитѣ и зукитѣ всрѣдъ нѣкое мучурливо блато.

Въ тъзи сѫща минута, послѣднята на Христианетѣ надежда изчезва: вѣстительтъ, когото Евдоръ бѣше изпроводилъ до Диоклитиана, за да го покани да земе пакъ управлението на империята, бѣше се завърналъ отъ Салонъ: Захарий го въвежда въ тъмницата. Всичкитѣ изповѣдители бѣха вече приели присѫдата си: бѣха осѫдени да умратъ въ амфиѳетра заедно съ Евдора. Синътъ на Ласѳена, заобиколенъ отъ епископитѣ, които сѣдѣха и чистѣха ранитѣ си, бѣше простренъ на земята възъ дрѣхитѣ на мѫченицитѣ: тъй единъ нараненъ войникъ лѣжи възъ завоеванитѣ пряпорци, всрѣдъ ратнитѣ си другари. Вѣстительтъ, обзетъ отъ жалость, стои нѣмъ и смаенъ, съ очи *втренчени къмъ* съпряга на Комодока.

„Казвай, брате“, рече му Евдоръ, „казвай; плътьта е малко убита, но духътъ пази още бодростьта си. Сърадвай ме, че ме се облекчили рѫцѣтѣ на Захария, съ които е той толкова пѫте пипалъ тѣлото на Иисуса-Христа.“

Вѣстительтъ, като избърсва сълзитѣ на очитѣ си, дава отчетъ за срѣщането си съ Диоклитиана[5], и казва тѣзи думи:

„Евдоре, споредъ твоята заповѣдь азъ се качихъ на единъ корабъ въ Адриатическото море, и скоро излѣзохъ на сухо при брѣга на Салона. Питахъ за Диоклиса, наричанний по-напрѣдъ императоръ Диоклитианъ. Казаха ми, че живѣялъ въ градинитѣ си далече четири миллия вънъ отъ града. Азъ отидохъ тамъ пѣшъ. Стигнахъ до жилището на Диоклиса; минахъ прѣзъ дворове, гдѣто не срѣщнахъ нито стражари и нито нагледници. Намираха се тукъ-тамъ робе заняти съ полски работи. Не знаяхъ къмъ кого да се обърна. Забѣлѣжихъ единъ съ прѣкарана възрасть человѣкъ, който работѣше въ една градина; приближихъ се до него за да го попитамъ, кадѣ мога да намѣря княза, когото търсѣхъ.

„Азъ съмъ Диоклисъ,“ ми отговори старецътъ, като про„дължаваше работата си, „можешъ да се обяснишъ, ако имашъ „нѣщо да ми кажешъ.“

„Азъ останахъ смаенъ и нѣмъ отъ очудване.“

„Е добрѣ“, ми рече Диоклитианъ, „каква нужда те е „докарала тука? Да не ми си донесълъ нѣкои рѣдки сѣмена, „и да искашъ да направиме размѣна съ други?“

„Врѫчихъ твоето писмо на стария императоръ; разказахъ му ясно за нещастията на Римлянетѣ, и за желанието, което Християнетѣ иматъ за да го видятъ пакъ на чело въ управлението на Държавата. На тѣзи думи Диоклитианъ, като прѣкрати работата си, се извика:

„Дано боговетѣ да направятъ тѣзи, които те сѫ изпровож„дали, щото да дойдатъ тука и да видятъ сами, като тебе, „зеленчуцитѣ които азъ обработвамъ съ собственитѣ си рѫцѣ „въ Салонъ: тѣ никога не би ме поканили да се натоваря „съ грижи и да поема пакъ управлението на империята.“

„Загатнахъ му, че единъ другъ градинарь бѣше склонилъ да носи императорската коронна.

„Сидопский градинарь[6]“, ми възрази, „не бѣше като мене *сваленъ* отъ трона, а бѣше му се възбудило желание да се

„възкачи на него: Александъръ не би могълъ да направи „никакви сполуки при мене“.

„Азъ не можахъ да получа отъ него другъ отговоръ. Напраздно искахъ да настоявамъ още.

„Направи ми една услуга“, ми рече най-сетнѣ прибързано „и резко: ето тамъ единъ кладенецъ; азъ съмъ старъ, а ти „си младъ, изтегли ми вода за да си напоя зеленчуцитѣ, „защото съ жадни и иматъ отъ нея нужда“.

„Слѣдъ тѣзи думи, Диоклитианъ си обърна гърба къмъ мене, и Диоклисъ зема пакъ въ ржцѣтѣ си поливателнитѣ си чрѣпки“.

Вѣстительтъ мълкна. и Кириллъ му отправи думитѣ си:

„Брате, ти не можа да ни донесешъ по-добро извѣстие. Евдоръ, слѣдъ твоето тръгване, съобщи на всички ни за прѣдмета на твоето пжтуване: епископитѣ вѣрваха че нѣма да сполучишъ въ посланието[7]. Мжченичеството просвѣти ума на Ласѳеновия синъ; той сега знае длъжноститѣ си: Галерий е нашъ законенъ господарь“.

„Да“, рече кающий се и скърбящъ Евдоръ, „азъ се съзнавамъ справедливо наказанъ за единъ прѣстжпителенъ планъ“.

Тъй се разговаряха тѣзи разбиени отъ желѣзата и мжчилата на Галерия мжченици: тъй дързостното ловчийско псе, което подгонва мечкитѣ и вепроветѣ въ сѣнчеститѣ и гжсти лѣсове на Ахелоя, пада, безъ да е заслужило немилостьта на ловеца; горкото животно, пронизано съ назначената за дивитѣ звѣрове ловчийска стрѣла, се привива подъ смъртния ударъ, тръшка се и се валя по земята възъ окървавенния мъхъ; но, когато изджхва, хвърля единъ смиренъ и умиленъ погледъ къмъ господаря си, и се вижда като да му казва, че се лишава отъ единъ вѣренъ слуга.

Въ това врѣме Евдоръ, когато щѣше да остави вече земята, бѣше измжченъ отъ едно нѣжно безпокойствие. Въпрѣки ревностната си вѣра и възвишената си душа, мъченикътъ не можеше да мисли безъ настръхване за участьта на Омировата дѣвица, и говорѣше въ себе си: „Какво ще стане съ тъзи жертва? Да ли ще бжде изпитана отъ сждията? Ще може ли да прѣтърпи толкова страшни изпитания? Да ли е осждена на смърть за постоянството въ първото си изповѣда-

ние заедно съ Изповѣдницитѣ, които сѫ въ тъмницата на свяги-Петръ?“ Евдоръ си прѣдставляваше Кимодока въ въображението разпокѫсана отъ лъвоветѣ и просяща напразно помощь отъ съпрѫга си, за когото пожертвуваше живота си. Срѣща тъзи картина той поставяше онова блаженство, отъ което щѣше да вкусва заедно съ една такава прѣкрасна и чистосърдечна жена. Но изведнѫжъ се издига въ съвѣстьта му единъ гласъ, който му вика:

„Мѫчениче! такви ли мисли трѣбва да завладѣватъ твоята душа? Вѣчностьта гледай, вѣчностьта!“

Епископитѣ, искусни въ чувството на сърдцето, осѣтиха вѫтрѣшнитѣ борби на страждущия борецъ. Тѣ отгатнаха мислитѣ му, и търсѣха начинъ, по който да вдигнатъ и да изправятъ падналата му мѫжественность. Кириллъ започна да му говори:

„Другарю, нека бѫдемъ весели; скоро ще отидемъ въ приготвената за насъ слава. Вижъ въ тоя затворъ, като въ нѣкое весело поле, тъзи нива съ тѣзи зрѣли класове, които скоро ще бѫдатъ поженати и ще напълнятъ гумното на добрия пастирь! Кимодока може би ще бѫде съ тебе: тя е едно прѣкрасно цвѣте, което се намира всрѣдъ пченицата, и което ще облаговони кошницата на прѣдбрачнитѣ дарове! Нали Богъ тъй повелява, нека бѫде извършена Неговата свята воля. Но нека по-скоро помолимъ небото да остави твоята съпрѫга тука долѣ на земята, за да принося тя зарадъ насъ на Вѣчния приятни жертви съ невиннитѣ си молитви“.

Както когато, слѣдъ една горѣща лѣтна нощь, единъ прохладенъ вѣтрецъ се издига отъ изтокъ заедно съ дневната видѣлина, корабленникътъ, на когото ладията е застанала въ неподвижно и сгѫстено море, привѣтствува съ радость даващия бодрость Зефиръ, рожба на утрѣнната бѣла Зора, защото му възвръща прохладностьта и му скратява пѫтя: тъй и легкокрилнитѣ думи на Кирилла, освѣтлиха и въодушевиха мѫченика, изправиха го и го изпроводиха по небесния пѫть. Не може обаче да се откаже съвършенно отъ человѣческитѣ мисли: отдавна бѣше задължилъ неустрашимитѣ Христиане да избавятъ Кимодока, и да не пощадятъ за *това ни грижи*, ни трудъ, ни богатство; и най-вече се по-*вѣрява на* Дороѳеовата мѫжественность, който до тогава на

два пѫте се бѣше опиталъ нощно врѣме, за да се прѣкачи прѣзъ зидоветѣ и да влѣзе въ тъмницата на Омировата дѣвица.

Дороѳей, пò-щастливъ сравнително съ Димодокуса, бѣше сполучилъ да изтъргне тоя старецъ отъ вратитѣ на тъмницата и да го заведе въ едно уединено и безопасно мѣсто.

„Нещастний старче“, му говорѣше, „защо тъй ускоряваш края на днитѣ си? Не се ли боишъ че тѣ много скоро лѣтятъ? Пази бѣлитѣ си косми за дъщеря си. Ако иска Богъ да я повърне въ твоитѣ обятия, тя тогава пò-вече ще се грижи за твоето утѣшение, отколкото ти за нейното: тя ще изгуби съпрѫга си!“

„Е! какъ тъй,“ отговаряше старецътъ, „ти желаешъ ли да прѣстана да искамъ азъ дъщеря си назадъ? Къмъ нея съмъ азъ радъ билъ да обръщамъ всичкото си внимание за старитѣ си прѣдсмъртни години. Като послѣдна наслѣдница на Омировата лира, тя бѣше обсипана отъ Музитѣ съ многоцѣнни дарове. Тя управляваше цѣлия ми домъ; никой, при нейното присѫтствие, не би могълъ да докачи съ нѣкоя тѣжка дума моята глъбока старость; щѣхъ да видя да растатъ на моитѣ скутове внуци и внучки отъ нея подобни на майка си! Кимодоко, на която всѣка една дума имаше толкова голѣма прѣлесть, що станаха твоитѣ обѣщания? Ти ми говоряше:

„О татко, колко голѣма ще бѫде моята скърбь, ако неу„молимитѣ Парки те грабнатъ за винѫги отъ моята любовь! „Азъ ще си острижа космитѣ надъ запаленния дърварникъ, „гдѣто ще ти гори мъртвото тѣло, ще прѣкарамъ днитѣ си съ „жалость заедно съ дружкитѣ си и ще те оплаквамъ.“ Ахъ, щерко, азъ останахъ тебе да оплаквамъ! Азъ, далече отъ отечество въ чужда земя, безъ дѣца и подгърбенъ подъ товара на тѣжкитѣ си години, ще те повикамъ три пѫте около надгробния ти одъръ!“

Както нѣкой юнецъ отдѣлятъ и закарватъ отъ пастбището за да го отлѫчатъ отъ назначената за жертвоприношение на боговетѣ юничка, тъй и Дороѳей отвлѣче съ себе си Димодокуса далече отъ тъмницата, гдѣто бѣше Кимодока затворена.

Младата Христианка бѣше отново отворила очитѣ си въ *видѣлината, или, пò-добрѣ* казано, въ тъмнината на низкия и

влаженъ затворъ. Чете и пакъ повтаря до двадесеть пѫте Евдоровото писмо, равно толкова пѫте го и окропява съ жаловититѣ си сълзи.

„Любезний съпрѫже," говорѣше въ себе си съ единъ размѣсенъ въ двѣтѣ религии язикъ, „мой господарю, мой учителю, великодушний и мѫжественний герое подобенъ на божество, ще се явишъ ли прѣдъ сѫдиитѣ? . . Едно жестоко желѣзо! . . И не съмъ тамъ за да ти очистя ранитѣ! . . О мой татко, защо ме си оставилъ? Скоро дойди при мене; управи стѫпкитѣ ми къмъ най-хубавеца отъ всичкитѣ смъртни. Разклатѣте се и оборѣте се отъ основи, о вий стѣни студени и немилостиви, искамъ да излѣза отъ тука за да отида да занеса живота си на владѣющия плачущето ми сърдце."

Тъй се тѫжаше Кимодока въ тъмнината на затвора си въ това сѫщо врѣме, когато шумътъ и смущението обкрѫжаваха тъмницата на мѫченицитѣ. Тѣ слушаха като идѣше изотвънъ единъ размѣсенъ ропотъ, подобенъ на шумния клокотъ когато врѣтъ голѣми води въ голѣми котли подъ силни огневе, или на еченето когато духатъ силни вѣтрове въ високитѣ гори, или на бученето на нѣкой пожаръ въ нѣкой боровъ лѣсъ запаленъ отъ невниманието на нѣкой овчарь: това бѣше людската тълпа.

Въ Римъ имаше единъ старъ обичай: въ надвечерието, прѣди да се хвърлятъ на звѣроветѣ осѫденитѣ на смъртъ прѣстѫпници, даваше имъ се прѣдъ вратата на тъмницата единъ общъ обѣдъ, наричанъ *свободенъ обѣдъ*[8]. Въ тоя обѣдъ имъ се даваха изобилно всичкитѣ нѣжни вкусности на едно раскошно и великолѣпно угощение: варварска прѣтънченность на закона, или скотско милосърдие на религията: съ едното искаха да покажатъ че съжаляватъ онѣзи, които ще си изгубятъ живота; а пъкъ съ милосърдието, понеже считаха человѣка роденъ само за удоволствията, искаха поне когато издъхва да го удовлетворятъ съ тѣхъ.

Тойзи послѣденъ обѣдъ бѣше сложенъ възъ една дълга трапеза, въ прѣддвѣрието на тъмницата. Народътъ, любопитенъ и жестокъ, бѣше се разпръсналъ наоколо, и войници пазѣха порядъка. На часа мѫченицитѣ излизатъ отъ затворитѣ *си и насѣднуватъ* на мѣстата си около трапезата на погребалния пиръ: всичкитѣ бѣха оковани съ тѣжки вериги, но съ

единъ такъвъ начинъ, щото да могатъ да си движатъ ржцѣтѣ. Онѣзи, които не можаха да вървятъ за да отидатъ до трапезата по причина на тѣжкитѣ си рани, се носѣха отъ събратията си. Евдоръ се влѣчеше подпрѣнъ възъ рамената на двама епископи, а пъкъ другитѣ изповѣдници, отъ съжалепие и почитание къмъ него, си простираха върхнитѣ дрѣхи гдѣто щѣше да стжпва съ нозѣтѣ си. Когато се подаде отъ вратата на затвора, людната тълпа пе можа да се задържи да не изпустне умилителни вопли, и войницитѣ да не въздадатъ, съ сълзи на очитѣ си, на стария си генералъ военния поздравъ и приличния поклонъ. Всички затворници се паредиха около трапезата и сѣднаха на одаритѣ срѣщу тълпата: Евдоръ и Кириллъ заеха срѣдата на трапезата: двамата началници на мжчепицитѣ съединяваха въ лицата си опова, което младостьта и старостьта иматъ най-хубаво: помислилъ би человѣкъ че вижда Иосифа и неговия баща Иакова, сѣднати и двамата на Фараоновия пиръ. Кириллъ покани братията си да раздадатъ на окржжающитѣ ги люде тоя великолѣпенъ и раскошенъ чрѣвоугоденъ обѣдъ, и да го замѣстятъ съ едно просто, лито и любовно ядене, което да се състои отъ малко хлѣбецъ и отъ малко чисто вино: людското множество, очудено отъ това скромно поведение и отъ въздърженния обѣдъ на мжченицитѣ, мълчеше и внимателно слушаше съ жадна душа тѣхния разговоръ.

„Тойзи обѣдъ,“ говорѣше Кириллъ, „е справедливо нареченъ свободенъ обѣдъ, защото ни той освобождава отъ веригитѣ, които ни свързватъ съ свѣта, и отъ мжкитѣ, които человѣчеството тегли тука долѣ на земята. Богъ не е творецътъ на смъртьта, а самий человѣкъ. Человѣкътъ утрѣ ще ни даде своето творение, а Богъ, Който е сътворительтъ на живота, ще ни даде живота. Нека се помолимъ, братие, за тоя тукъ народъ: той се вижда днесь трогнатъ отъ нашата участь; а пъкъ утрѣ ще бжде радъ да ржкоплѣска на нашата смърть; той е много достоенъ за окайване и съжаление! Нека се помолимъ, за него и за Галерия, нашия императоръ.“

И всички мжченици започнаха да се молятъ за людетѣ и за Галерия, тѣхния императоръ.

Язичницитѣ, навикнати отъ по-напрѣдъ да гледатъ осѫденитѣ *прѣстжпници да* се веселятъ безразсѫдно и безгрижно въ

прѣдсмъртния пиръ, или да плачатъ за изгубването на живота си, не прѣстанваха да се чудятъ. Най-образованитѣ говорѣха:

„Какво е това събрание отъ Катоновци, които се разговарятъ тихо за смъртьта въ навечерието на деня, въ който ще бѫдатъ пожертвовани? Да не сѫ нѣкои философи, онѣзи человѣци, които нѣкои ни ги прѣдставляватъ за врагове на боговетѣ? Какво величие иматъ тѣ на челата си! Каква простота сѫществува въ дѣлата имъ и въ язика имъ!“

А пъкъ простолюдието за Кирилла говорѣше:

„Какъвъ е тойзи старецъ, който говори съ толкова голѣма власть, и учи нѣща толкова невинни и толкова приятни? Христианетѣ се молятъ за насъ и за императора; тѣ ни съжаляватъ, даватъ ни своитѣ обѣди; пълни сѫ съ язви отъ биения съ желѣза и нищо не говорятъ противъ насъ и противъ сѫдиитѣ. Да не би тѣхний Богъ да е истинский Богъ?

Такви бѣха разговоритѣ на людното множество. Между толкова нещастни идолопоклонници нѣкои, обзети отъ страхъ, се отгегляха, нѣкои пъкъ други започваха да плачатъ и да викатъ:

„Великъ е христианский Богъ! Великъ е Богътъ на мѫченицитѣ!“

Тѣ останваха при тѣхъ за да се поучатъ, и послѣ повѣрваха въ Иисуса-Христа.

Какво зрѣлище за язическия Римъ! какъвъ урокъ му даваше това изповѣдание на мѫченицитѣ! Тѣзи человѣци, които щѣха скоро да оставятъ живота си, продължаваха да държатъ между себе рѣчи пълни съ умилителность и съ любовь: тъй бързолѣтящитѣ и легки лястовици ежегодно, когато се приготвляватъ да оставятъ нашитѣ климати, се виждатъ че се събиратъ покрай нѣкое уединено блато, или на върха на нѣкой църковенъ звонарникъ въ полето: всички чуруликатъ и заглушаватъ въздуха съ сладкото си пѣяне когато тръгватъ; но щомъ силний сѣверенъ вѣтъръ прѣзъ есеньта духне, и веднага тѣ започватъ да лѣтятъ на горѣ къмъ синйото небо, и отиватъ да търсятъ друга пролѣть въ друга по-щастлива земя.

Всрѣдъ тъзи трогателна сцена всички гледатъ, че скоро-*скоро търчи* единъ робъ[9]: тойзи робъ се промъква прѣзъ *множеството* и пита за Евдора; намира го и му връчва едно

писмо отъ страна на сѫдията. Евдоръ разгъва писмото: то съдържаше слѣдующитѣ думи:

„Азъ Фестусъ, сѫдията, до Евдоръ-Христианина, поздравление:

„Кимодока е осѫдена да се прѣдаде на безчестнитѣ публични домове. Иероклей я тамъ чака. Азъ за това настоятелно те моля, подбоденъ отъ уважението, което ми си ти вдѫхналъ, за да принесешъ жертва на боговетѣ и да искашъ да ти се повърнѐ съпрѫгата: заклѣвамъ ти се, че ще заповѣдамъ веднага да ти се прѣдаде такава, каквато е за тебе достойна.“

Евдоръ, слѣдъ прочитането на това писмо, пада въ несвѣсъ; скоро всички се затичатъ около него: войницитѣ, които го окрѫжаватъ, се докопватъ до писмото; народътъ го иска настоятелно; единъ людски ораторъ го прочита съ високъ гласъ; епископитѣ оставатъ нѣми и изумени; събранието се вълнува разбъркано. Евдоръ се свѣстява, войницитѣ бѣха клѣкнали прѣдъ него на колѣнѣ и му говорѣха:

„Другарю, принеси жертва на боговетѣ! Ето нашитѣ орлови знамена сѫ готови, и тѣ ще ти послужатъ намѣсто жертвенници.“

И му подаваха една чаша пълна съ вино за поливане жертвата. Едно страшно искушение завладѣва сърдцето на Евдора. „Кимодока въ безчестнитѣ домове! Кимодока въ обятията на Иероклея!“ говорѣше мѫченикътъ въ себе си. Гръдитѣ му тупатъ отъ разтревожване и отъ тѣжки мисли и се повдигатъ, като бурни вълни, прѣвързкитѣ на ранитѣ му се скѫсватъ, и кръвьта му тече изобилно. Людетѣ, обзети отъ съжаление, падатъ сами на колѣнѣ, и повтарятъ заедно съ войницитѣ думитѣ:

„Принеси жертва на боговетѣ, принеси!

Тогава Евдоръ, съ единъ прикритъ гласъ, рече:

„Кѫдѣ сѫ орловитѣ знамена?“

„Войницитѣ ударятъ веднага щитоветѣ си въ знакъ на побѣда и побързватъ да донесатъ знамената. Евдоръ на часа става; подпира се отъ сотницитѣ; тръгва къмъ знамената; мълчанието царува между тълпата. Евдоръ зима чашата: епископитѣ си покриватъ главитѣ съ политѣ на дрѣхитѣ си, и изповѣдницитѣ изпущатъ единъ жалостенъ викъ: при тоя викъ,

чашата пажда отъ рѫцѣтѣ на Евдора; Евдоръ разбърква и разхвърли по земята орловитѣ знамена и, като се обърна къмъ мѫчепицитѣ, имъ рече:

„Християнинъ съмъ!“

КРАЙ НА ДВАДЕСЕТЪ И ВТОРАТА КНИГА.

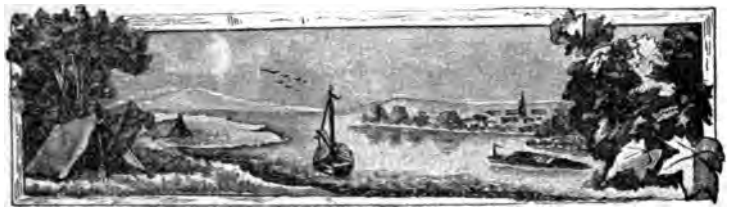

КНИГА ДВАДЕСЕТЬ И ТРЕТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Сатаната разбужда и разпалва фанатизма на людната тълпа. Празникътъ на Бакхуса. Изяснение на Фестусовото писмо. Смъртьта на Иероклея. Ангелътъ на Надеждата слиза при Кимодока. Кимодока приима мъченическата дрѣха. Дорофей изважда Кимодока отъ тъмницата. Радостьта на Евдора и на Изповѣдницитѣ. Кимодока измира баща си. Ангелътъ на съна.

Князьтъ на тъмнината, рамжащъ отъ гнѣвъ, ядовито гледаше къмъ людското множество, което съжаляваше Изповѣдницитѣ, и къмъ тѣхната побѣда, която щѣха да нанесатъ надъ неговата държава.

„Какво!“ се извика человѣческий ненавистникъ, „азъ ще направя да затрепере на трона си Тойзи, Когото раболѣпнитѣ ангели сж нарекли Всемогжщъ; нѣколко мига врѣме ще ми бждатъ достатъчни за да съкрупа и съвсѣмъ да разваля Неговото шестодневно творение; человѣкътъ ще бжде моя леснозавоевана жертва, и тъкмо при възтържествуването ми надъ Христа, Който е мой послѣденъ врагъ, единъ мъченикъ щѣше да се поругае съ моята власть! Ахъ! нека разпалимъ противъ Христианетѣ яростьта на единъ нечувствителенъ народъ, и нека Римъ се упои днесь отъ тимяна на идолитѣ и отъ кръвьта на мъченицитѣ!“

Щомъ изрече Сатаната тѣзи думи и веднага си прѣобразява лицето, раста, вървѣжа и гласа на Тагиса, началникъ на гадателитѣ. Сваля отъ безсмъртната си глава остатъцитѣ отъ *сиящата си* и опържена отъ адскитѣ пламъци коса,

бѣлѣзитѣ отъ струпитѣ, които отчаянието и молнията бѣха начертали челото му, се измѣняватъ на уважаеми старчески бръчки, скрива си спустнатитѣ въ широката окрѫжность на една ленена дрѣха обои крила и, като се прѣгънва и подпира възъ единъ гадателенъ жезълъ, тръгва полегка и върви и отмалъ за да посрѣщне тълпата, която се вращаше отъ свободния прѣдсмъртенъ и сложенъ на мѫченицитѣ пиръ.

„Римски народе," се извика, „откѫдѣ произхожда днесь у васъ това нечестиво умиление? Какво! ваший императоръ ви приготовлява зрѣлища и веселби, а пъкъ вий плачете надъ нечестивитѣ изверги! Войници, вашитѣ орлови прянорци се свалятъ, се търкалятъ и се тѫптятъ по земята, а вий си позволявате да си държите сърдцата смекчени къмъ тѣзи незначущи нищо человѣци, и да стоите нерадиви! Какво щѣха да кажатъ Сципионовцитѣ и Камилловцитѣ, ако би си пакъ отворили тѣ очитѣ въ бѣлия свѣтъ и би видѣли вашата немарливость? Махнѣте далечъ отъ себе си едно такво углавно съжаление и, на мѣсто да оплаквате тука неприятелитѣ на небото и на человѣцитѣ, идѣте въ храмоветѣ си да се молите за избавлението на княза и да въздадете честь на боговетѣ чрѣзъ празднуването на тържественния тѣхенъ праздникъ."

Когато мятежний ангелъ изрече тѣзи убѣдителни и хитролукавни думи духна възъ непостоянната тълпа единъ умозамайвателенъ и буенъ дѫхъ. Жаждущата кръвопролития и удоволствия искра тутакси се запалва и пламнува въ душитѣ на тълпата, и веднага съжалението и милосърдието изчезватъ отъ тѣхъ. Единъ жречески прислужникъ се извиква:

„О небо! какво е това чудо, което поразява въ тъзи минута моитѣ погледи! Азъ сега токо що оставихъ Тагиса въ Капитолия, и ето намирамъ го тука. Римляне, не се съмнѣвайте: нѣкое божество е скриено подъ образа на главния гадатель, който е дошълъ да укори вашето прѣстѫнително къмъ Христианетѣ съжаление и да ви извѣсти, кои сѫ желанията на Юпитера."

Слѣдъ тѣзи думи на жреческия прислужникъ князьтъ на тъмнината изчезва отпрѣдъ тълпата[1], и простолюдието, обзето отъ страхъ, тича въ храмоветѣ на идолитѣ за да изкупи отъ боговетѣ мигновената погрѣшка на человѣчеството.

Галерий тържествуваше въ едно и сѫщо врѣме праздника *рождението* си и побѣдата си надъ Перситѣ[2]. Тойзи день

се паждаше прѣзъ празднициτѣ на богинята Флора. За да бждатъ къмъ императора по-благоразположени народътъ и войската, той възстанови пакъ празднициτѣ на Бакхуса, които бѣха отдавна възбранени отъ Сената. По тоя начинъ трѣбаше много ужаси да бждатъ увѣнчани чрѣзъ игритѣ въ амфиоатра, гдѣто христианскитѣ затворници бѣха осждени да умратъ.

Неблагоразумнитѣ щедри подарявания, на които източникътъ бѣше въ съсипването и осиромашаването на гражданетѣ, и най-вече въ обирането и оголването на Христианетѣ, бѣха разбъркали и духа на простолюдието. Всѣка разпустнатость и всѣко прѣстжпно сладострастие бѣха позволени, даже и заповѣдани. Прѣзъ свѣтопролитнитѣ нощи при блѣщукането на свѣщницитѣ, всрѣдъ улицата на патрициитѣ, една часть отъ простолюдието присжтствуваше въ публични блудства: голи развратни и безстидни жени, събрани по звука на тржбата[3], празднуваха съ срамни пѣсни онъзи Флора, която бѣше оставила любострастного си състояние на единъ пъленъ тогава съ срамежливость народъ. Въ това врѣме Галерий отиваше въ Капитолия, возимъ на колесница теглена отъ два велики слона; прѣдъ него вървѣше съ пѣши нозѣ поробеното домочадие на Персийския царь Нерсеса. Игранията, плясанията, дивитѣ рикания и виения на опиенитѣ и безсрамни жени увеличаваха и разнообразяваха безпорядъка. Безбройни козимѣхове и глинени дълви, пълни съ упивателно вино[4], стояха откриени при кладенцитѣ и на градскитѣ кръстопжтища. Замѣсваха калъ съ вино и си намачкваха съ него лицата. Статуята на Бакхуса се явяваше издигната възъ едно носило. Неговитѣ жрекини стояха около него и, като вървѣха, клатѣха запалени борови суровици и копии обвити съ лозови разлистнати пръчки, и подскаκаха по звука на кимбалитѣ, на тжпанитѣ и на тржбитѣ; космитѣ имъ се развѣваха по окржжающия ги въздухъ: бѣха облечени съ еленова или сжрнева кожа, прѣвързана и зaспичена на рамената имъ съ неотровни змии, които се прѣвиваха и играяха около шиитѣ имъ. Едни посѣха въ обятията си скороκозени ярета; други пъкъ подаваха сиситѣ си на вълчета; всички бѣха увѣнчани съ джбови и елхови вѣйки; человѣци, прѣоблечени на Сатири, ги придружаваха на всѣкждѣ и караха прѣдъ себе си единъ козелъ украсенъ съ огърлици. Панъ се явяваше съ ов-

чарската си пищелка; пѣшъ отдалече вървѣше Силенъ; неговата глава, натѣгната отъ виното, климнуваше отъ едното рамо на другото; той бѣше яхналъ на единъ осель и се подпираше откъмъ странитѣ си отъ Фавнитѣ и отъ Силванитѣ. Една Менада му носѣше лавровия вѣнецъ, единъ пъкъ Египанъ държеше му чашата до половинъ налѣена съ вино; шумната свита, като ходѣше, стѫпяше на криво и се люлѣяше отъ една страна на друга и пиеше въ честь на Бакхуса, на Венера и на Оскърблението. Три пѣвчески хорове пѣяха единъ слѣдъ другъ слѣдующата пѣсънь:

„Нека пѣемъ Евое[5], нека постоянно повтаряме: Евое, Евое!

„Сине на Семела, честь на Оива, носящъ въ ржка златния си щитъ, дойди да играешъ съ Флора, зефирова съпруга и царица на цвѣтята. Слѣзни и дойди при насъ, о утѣшителю на Ариадна, ти който прѣминаваше върховетѣ на Исмара, на Родопа и на Киѳерона! Ти, който си Богъ на радостьта, на веселието и синъ на Кадмовата дъщеря, се си отхранилъ въ Ница отъ Нимфитѣ съ помощьта на Музитѣ, въ една пуста пещера. Щомъ излѣзе ти отъ бедрото на Юпитера, покори упоритѣ человѣци и ги ограничи да ти служатъ и да те убожаватъ. Ти се подигра съ Тирсенскитѣ пирати, които те бѣха грабнали като едно малко дѣте на смъртенъ родитель. Ти направи да протече пивко вино въ черния корабъ и да се спустнатъ отгорѣ отъ платната пръчкитѣ на една плодовита лоза; единъ бръшленъ, обремепенъ съ плодоветѣ си, обиколи зелепѣющата се мачта; вѣнци покриха скамейкитѣ на гребачитѣ; единъ лъвъ се показа въ задницата на кораба; корабленицитѣ, прѣобразени на делфини, се хвърлиха въ глъбокитѣ вълни. Ти се тогава смѣеше, о царю Евое!

„Нека пѣемъ Евое, нека постоянно повтаряме: Евое, Евое!

„Кърмаче на Хиадитѣ и на Хоритѣ, възпитанниче на Музитѣ и на Силена, ти, който имашъ черпитѣ очи на Граціитѣ, позлатенитѣ косми на Аполлона и неговати безсмъртна младость, о Бакхусе, остави брѣговетѣ на подчинена Индия, и дойди да царуваш въ Италия. Тамъ се получаватъ вината на Фалерно и на Кекуба: двашъ прѣзъ годината зрѣлитѣ овощия висятъ отъ дърветата, двашъ прѣзъ годината висятъ и

агнетата отъ сиситѣ на майкитѣ си. Въ нашитѣ поля се виждатъ като птици да лѣтятъ разпалените за подпрущане и падприпкване въ тризнището коне и да пасатъ покрай Клитумна бикове безъ пятна, които вървятъ въ Капитолия прѣдъ римския побѣдоносецъ. Двѣ морета допасятъ въ нашитѣ брѣгове богатствата на свѣта. Мѣдътъ, среброто и златото текатъ като рѣки въ нѣдрата на тъзи свята земя. Тя е родила знаменити народи, и герои още по-знаменити. Поклонъ на тебе, земе изобилна, земе Сатурнова, майко на великодушни мѫже! Дано да произвеждашъ много врѣме съкровищата на Церера и да се пострѣунувашъ отъ възклицанията на Евое!

„Нека пѣемъ Евое, нека постоянно повтаряме: Евое, Евое!“

Уви! человѣцитѣ живѣятъ въ една и сѫща земя, но колко се различаватъ между себе! Могатъ ли да се сематъ за братия и съграждане на единъ и сѫщъ градъ онѣзи жители, отъ които еднитѣ прѣкарватъ днитѣ си съ радость и веселие, а другитѣ съ плачъ и тѣжки грижи; щастливитѣ, които пѣятъ свадбарски пѣсни, а нещастнитѣ, които припяватъ и празднуватъ деня на погребението? Колко бѣше умилително, когато язический Римъ прѣкарваше врѣмето на праздника въ еѳусиазмъ, да гледа человѣкъ Христианетѣ[6] какъ смиренно и тихо отправятъ молитвитѣ си камъ Бога, какъ оплакватъ крайнитѣ прѣстѫпници и даватъ всичкитѣ примѣри на справедливостьта, на истината и на кротостьта врѣдъ разврата и пиянство-то! Въ нѣколко тайни жертвенници вѫтрѣ въ тъмницитѣ, долѣ въ катакомбитѣ и при гробоветѣ на мѫченицитѣ, се събираха прислѣдванитѣ Христиане. Тѣ, самоволна жертва, постѣха и бдѣха за да изкупятъ грѣховетѣ на свѣта; и, когато имената на Флора и на Бакхуса бучаха въ отвратителнитѣ храмове, врѣдъ кръвьта и виното, имената на Иисуса-Христа и на прѣсвятата Дѣва Мария се повтаряха тайно въ чиститѣ пѣсни врѣдъ сълзитѣ.

Всичкитѣ Христиане стояха въ домоветѣ си затворени, за да избѣгнатъ буйностьта на подбоденния народъ и зрѣлищата на идолопоклонството. Виждаха се по вънъ да обикалятъ на всѣкждѣ само нѣколко достоуважаеми бѣлобради священници, които приглеждаха и прилѣжаваха чужденцитѣ въ благотворителнитѣ домове *и затворницитѣ* въ тъмницитѣ, и нѣколко готови въ

услужливость диакони, които бѣха натоварени съ длъжностьта да избавляватъ рѣшенитѣ отъ Галерия на погубване въ морето бѣдни мѫже и жени, и събираха оставенитѣ отъ господаритѣ си прѣстарѣли робе и хвърленитѣ отъ майкитѣ си дѣца. О колко голѣма е била любовьта на първитѣ Христиане къмъ человѣчеството! Тѣхната мѫченическа смърть е била главното украшение и голѣмото веселие прѣзъ врѣмето на язическитѣ праздници! Христовитѣ послѣдователи не се сѫ занимавали съ друго, а само съ участьта на идолопоклонницитѣ; и, като да бѣха идолопоклонницитѣ тѣхни братия, се отнасяха къмъ тѣхъ пълни съ любовь и състрадание!

Въ това врѣме побѣдоноснитѣ мѫченици, слѣдъ свободната вечеря, като отблъснаха нападението на пъкленния князь, бѣха се върнали пакъ въ тъмницитѣ си: тъй едно врѣме подъ стѣнитѣ на Илиона, една тълпа герои се хвърлила върху непрiятеля, който държалъ града обсаденъ; срутила издигнатитѣ отъ него кули, засипала обкопитѣ, вдигнала оградитѣ, и синоветѣ на Лаомедонта се върнали побѣдоносно въ свѣщенитѣ си крѣпости. Но Евдоръ, отруденъ отъ послѣдната борба, не можа да вдигне обезсилената си глава: напраздно му говорѣха епископитѣ, напраздно го утѣшаваха и му възвишаваха до небото мѫжественостьта, той оставаше нѣмъ и нечувствителенъ на всичко що му говорѣха. Въображенията на новитѣ Кимодокини опасности не могатъ да изчезнатъ отъ идеитѣ му. Какви ли трѣбва да сѫ били мѫченията на тоя мѫченикъ! Той, почти сѣднатъ вече върху облацитѣ, е могълъ да се колебае, и може би да се колебае още между срама на отстѫпничеството, вѣчностьта на адскитѣ болезни и мѫкитѣ, които прѣтърпѣва въ тъзи минута!

Синътъ на Ласѣна не знаеше че е билъ измаменъ нарочно отъ сѫдията съ писмото. Фестусъ бѣше приятель на Римския префектъ, и единственно тъзи причина би го възбранила да прѣдаде Кимодока на Иероклея. Но отъ друга страна бѣше се поразилъ отъ отговоритѣ и отъ великодушието на Евдора.[7] Като слѣзна отъ сѫдебната си каѳедра, и отиде въ палата на Галерия, помоли императора да назначи другъ сѫдия на Христианетѣ.

„Нѣма нужда вече отъ сѫдии“, се извика разсърденний тиранинъ“. Тѣзи изверги се гордѣятъ съ мѫченията; и съ упоритостьта си и прѣзрѣнията си, които въ тѣхъ показватъ, развраща-

вать народа и войската. Главатарьтъ на тѣзи нечестивци съ каква високомѣрность и прѣзрителность се осмѣли да изтърпи мжченията! Не искамъ вече да губимъ врѣме да ги мжчимъ. Издавамъ прѣсжда да бждатъ разпокжсани отъ звѣроветѣ въ амфиоеатра всичкитѣ Християне, които сж затворени въ тъмницитѣ, безъ разлика на възрастъ и на полъ, за увеселение въ праздника на моето раждане. Иди да обнародвашъ тъзи моя прѣсжда.“

Фестусъ знаеше колко голѣма бѣше буйностьта на Галерия: никакъ не му възрази. Излѣзе веднага и заповѣда да се обнародватъ разпорежданията на императора, но говорѣше въ себе си като Пилатъ:

„Неповиненъ съмъ азъ въ смъртьта на тѣзи праведници.“

Фестусъ, когато Иероклей бѣше дошълъ прѣзъ нощьта при него, бѣше почувствувалъ себе си завладенъ отъ едно ново умиление къмъ Евдора. Человѣкъ колкото и да е естествено жестокъ, какъвто бѣше сждията на Християнетѣ, всетаки може да бжде врагъ на низостьта: той се бѣше възмутилъ отъ подлитѣ намѣрения на падналия министъръ; дошло му бѣше на ума да се възползува отъ прѣдложението на тоя зълъ человѣкъ, за да избави Ласоеновия синъ, като го покани да принесе жертва на боговетѣ. И тогава бѣше писалъ онова писмо, което Евдоръ получи когато се намираше на прѣдсмъртния пиръ заедно съ другитѣ мжченици.

Богъ, който искаше възтържествуването на Своята Църква, измѣняваше въ слава на мжчепицитѣ всичко, което би могло да имъ отнеме вѣнеца. Тъй твърдостьта на Евдора въ мжченията не направи друго, освѣнъ да ускори смъртьта на другаритѣ си, и писмото на Фестуса увеличи мжкитѣ, които опрѣдѣляваше то да прѣдвари. Галерий, извѣстенъ за сцената, която се случи при угощението, изключи отъ длъжность сотницитѣ, които бѣха показали военна честь на едноврѣмешния си генералъ; отдалечиха се отъ Римъ, подъ видъ на разни причини, чуждитѣ легиони, а преторианитѣ, снабдени съ вино и съ злато, сами стражаха града. Имената на Кимодока, на Евдора и на Иероклея, които започнаха да докачатъ отново ушитѣ на императора, го вкараха въ единъ голѣмъ гнѣвъ. Галерий опрѣдѣли особенно съпружата на Евдора да бжде пожертвована на утрѣшния день; заповѣда да се яви Ласоеновий синъ самъ, и най напрѣдъ отъ всички, въ амфиоеатра всрѣдъ звѣроветѣ

и тъй да се лиши отъ щастието да умре заедно съ братията си; най-сетнѣ заповѣда да хвърлятъ Иероклея долѣ въ дъното на единъ корабъ и да го закаратъ въ опрѣдѣленото му за заточение мѣсто.

Тъзи присѫда, ненадѣйно занесена на Иероклея, му причини смъртенъ ударъ. Търпѣнието и милосърдието на Бога се допираха вече до своя прѣдѣлъ, и справедливостьта се готвѣше да започне своето дѣйствие. Едвамъ що бѣше излѣзълъ Иероклей отъ дома на сѫдията, и се усѣти ударенъ съ обоюдния мечъ на изтребителния ангелъ. Въ една минута болестьта, отъ която бѣше съвършенно съсипанъ, не показва вече на лѣкаря никаква надежда. Язичницитѣ, които считатъ проказата като едно небесно проклятие, се отдалечаватъ отъ вѣроотстѫпника, даже и самитѣ негови робе го зарязватъ. Оставенъ отъ всички и усамотенъ, не намира помощь никѫдѣ на друго мѣсто, освѣнъ у онія человѣци, които той толкова жестоко гонѣше. Христианетѣ, само любовьта на които дързостно прѣзира всичкитѣ нещастия на человѣцитѣ[8], отварятъ на своя гонитель благотворителнитѣ си учреждения. Тамъ Иероклей, като лѣгна близу до единъ изпочуканъ отъ биения и пѣленъ съ струпи изповѣдникъ, вижда скърбитѣ си и мѫкитѣ си утѣшени отъ онъзи ржка, която прѣди малко бѣше очистила рапитѣ на единъ изтезаванъ и уязвенъ по негова заповѣдь мѫченикъ. Но толкова много добродѣтели не могатъ да повлияятъ върху тоя отхвърленъ отъ Бога человѣкъ за друго, а само за да го раздразнятъ и ожесточатъ още по-вече: ту призовава съ високъ гласъ Кимодока, ту си въобразява, че вижда Евдора да държи въ ржката си лъскъвъ мечъ и да го заплашва отъ високото синйо небо. Това стана всрѣдъ едно отъ онѣзи прѣпасяния на духа му, които му се случиха когато му се съобщи заповѣдьта на Галерия за заточението му. Тогава лъжливий мѫдрецъ, като се издигна, подобно на нѣкой призракъ, надъ заразеното си лѣгло, примърмори съ единъ уплашенъ и неясенъ гласъ слѣдующитѣ послѣдни думи:

„Отивамъ да се успокоя за винѫги.“

И веднага издъхва[9]. Ужасна и лъжовна надежда! Тъзи *душа, която вѣруваше* че ще умре съ тѣлото си въ глъбока и *тиха пощь*, забѣлѣзва вѫтрѣ въ гроба единъ зракъ, една чу-

десна свѣтлина. Единъ гласъ, който излиза отсрѣдъ тъзи свѣтлина, произнася ясно тѣзи думи:

„Азъ съмъ Онзи, Който е.“

Тоя часъ живата Вѣчность се явява прѣдъ душата на безбожника. Три истини поразяватъ наведнажъ тъзи смутена душа: нейното съществуване, съществуването на Бога, и извѣстностьта на безпрѣдѣлнитѣ възнаграждения и безконечнитѣ наказания. Охъ! какъ тъзи душа не се бѣше заровила подъ развалинитѣ на вселенната, за да бѫде скриена отъ лицето на върховния Съдия! Една непрѣодолима сила мъгновенно я запася, гола и трѣперяща, прѣдъ Божието съдилище. Тамъ тя вижда, въ единъ само мигъ, Тогози, отъ Когото се бѣше отказалъ въ врѣмето и Когото нѣма да види вече въ вѣчностьта. Всевишний се явява на облацитѣ; Неговий Синъ сѣди отъ десната Му страна, войската на святиитѣ Го окржжаватъ; адътъ се запржда и тича къмъ Него за да иска жертвата си. Иероклеовий ангелъ-хранитель, смутенъ и обзетъ отъ умиление, стои още при нещастника и рони порой сълзи.

„Ангеле“, го пита върховний Господарь, „защо не си защитилъ тъзи душа?“

„Господи“, отговаря ангелътъ, покритъ съ крилата си, „Ти си Богъ на милосърдието!“

„Омразна тварь“, същий гласъ говори на грѣшната душа“, ангелътъ не ли ти даде спасителни наставления?“

Душата, която треперяше отъ страхъ, се бѣше вече осждила сама и не отговаря нищо.

„Тя принадлѣжи на насъ“, се подвикнаха мятежнитѣ ангели: „тъзи душа измами свѣта чрѣзъ една лъжлива мждрость; гони невинностьта, обиде жестоко срамежливостьта, изсипа невинна кръвъ; и никакъ не се покая.“

„Отворѣте книгата на живота,“ рече Древний на врѣмената.

Единъ пророкъ отваря книгата на живота; името на Иероклея бѣше заличено въ нея.

„Иди, проклѣтий, въ вѣчнитѣ огневе“, рече съ единъ страшенъ гласъ неподкупуемий Съдия.

Тутакси душата на безбожника започва да ненавижда Бога съ ненавистьта на окаяннитѣ демони, и се навежда надъ пълнитѣ съ *огънь бездънни* глъбочини. Адътъ зѣйнува широ-

чайшитѣ си уста, и тя веднага пада въ горящата пропасть; а, щомъ я прибра вѫтрѣ, тя си затвори пакъ устата и продума тъзи дума:

„Вѣчностьта!“

Отгласътъ на бездната повтаря:

„Вѣчностьта!“

Отецътъ на человѣцитѣ, Който наказа грѣха, възнамѣрява да награди съ славенъ вѣнецъ невинностьта.

На небото сѫществува една божествена сила[10], постоянна другарка на религията и на добродѣтелта; тя ни помага да прѣтърпяваме трудноститѣ на живота, пѫтува съ насъ по житейското море за да ни показва тихото пристанище въ врѣмето на душевнитѣ бури; тя е еднакво приятна, кротка и услужлива и на знаменити и на не знаменити пѫтешественици. Ако и да ѝ сѫ очитѣ покрити съ една прѣвързка, зрѣнието ѝ обаче проницава прѣзъ нея въ бѫдѫщето; по нѣкога държи въ рѫката си млади и крѣхки росни цвѣтя, понѣкога пъкъ — една чаша пълна съ очарователна течность; нищо не може да се сравни съ нейния прѣлестенъ гласъ, и съ приятната ѝ усмивка; колко по-вече утѣшенитѣ смъртни се приближаватъ до гроба, толко по-вече имъ се тя показва чиста и свѣтла; Вѣрата и Любовьта ѝ викатъ: „*Сестро*!“ и се нарича *Надежда*.

Вѣчний заповѣдва на тоя прѣкрасенъ ангелъ да се спустне долѣ на земята и да отлитне при Кимодока, за да ѝ показва отдалече небеснитѣ радости, и да я подкрѣпя всрѣдъ земнитѣ нещастия и скърби. Едно невѣрно донесено извѣстие бѣше прѣкратило за нѣколко мига врѣме скърбитѣ на младата Христианка. Слухъ се бѣше раздалъ въ Римъ че Евдоръ получилъ помилване: писмото на Фестуса и сцената при *свободния прѣдсмъртенъ обѣдъ*, криво разбрани, бѣха произвели тоя простолюденъ ропотъ. Бланша бѣше прибързала да съобщи това лъжливо доношение като новина извѣстна на Димодокусовата дъщеря; но Бланша колко се разкайваше послѣ за безразсѫдната си любезность, когато узна истинската сѫдба на Евдора и рѣшението, по което се осѫждаха на смъртъ всичкитѣ затворени Христиане! Севусъ, пъленъ съ скотска радость, заповѣдва на жената си да занесе на Кимодока, вѫтрѣ въ тъмницата, женското мъченическо облекло. Това облекло се

състоеше отъ една дълга синя рокля[11], черенъ поясъ, черни обувки съ вързалки, върхна черна дрѣха и едно бѣло було. Слабата и отчаяна отъ скърбь стражарка изпълни плачущи жалостното си послание. Нѣмаше сила да извади отъ заблуждение сиротата и да ѝ съобщи участьта ѝ.

„Ето сестро“, ѝ рече, „нося ти ново облекло. Да но бѫде съ тебе миръть па Господа!“

„Какво е това облекло?“ попита Кимодока. „Да не сѫ невѣстинскитѣ ми дрѣхи? Моятъ съпрѫгъ ли ми ги изпраща?

„За него трѣба да ги приемешъ,“ рече жената на тъмничния стражарь.

„Охъ!“ рече Кимодока, пълна съ радость, „съпрѫгътъ ми е получилъ помилване, ще си извършимъ вече напълно химена!“

На Бланша сърдцето се бѣше разбило отъ жалость: тя се задоволи да ѝ каже само:

„Молѣте се, сестро, за васъ и за мене!“

И излиза.

Кимодока, оставена сама съ связъка на славното облекло, го развива, разглежда всичко едно по едно въ нѣжнитѣ си и тънкопръстни бѣли рѫцѣ, и говори въ себе си:

„Заповѣдва ми се да се облека съ тѣзи дрѣхи за да бѫда украсена за мѫжа си, и азъ трѣбва да се покоря“.

И веднага се облича съ роклята и я прѣпасва съ черния поясъ; обува чернитѣ обувки на по-бѣлитѣ си и отъ пароссния мраморъ нозѣ; мѣтнува бѣлото було на главата си и прѣхвърля възъ рамената си върхната безрѫкавна дрѣха: тъй Музата на лъжитѣ изобразява Нощьта, майка на Амора, завиена въ синитѣ си дрѣхи и въ жалѣйния си крѣпъ; тъй Марция[12] (по малко млада, по-малко хубава и по-малко добродѣтелна) се бѣше показала прѣдъ очитѣ на послѣдния Катонъ, когато я бѣше той поискалъ за съпрѫга всрѣдъ нещастията на Римъ, и се яви въ жертвенника на Хименея съ дрѣхата на една потънала въ сълзи вдовица. Кимодока не знае още че е облечена съ роклята на смъртьта! Тя разглежда себе си въ това печално одѣяние, и то я прави сто пѫти по-умилителна и по-нѣжна: припомня си оня день когато бѣше покрита съ украшенията на Музитѣ и отиваше съ баща си да благодари сѣмейството на Ласоена за направената ѝ отъ Евдора добрина, когато бѣше изгубила пѫтя си.

„Моята невѣстинска рокля“, говорѣше младата дѣвица, „не е толкова лъскава, но тя може би по-вече да се аресва на моя любезенъ съпрѫгъ, защото е рокля скромна, рокля христианска.“

Възпоминанието на първото си блаженство при очарователнитѣ живописни мѣстности на Гърция въодушеви имѣющата плѣнителенъ умъ Омирова дѣвица. Тя сѣдна до прозореца на тъмницата, и, като си опрѣ възъ рѫката украсената съ мъченическото бѣло було доброкосмата глава, съ лице обърнато къмъ онъзи страна, гдѣто си въобразяваше че се намиратъ пѣнящитѣ се отъ силнитѣ бури водни равнини, въздъхна отъ глъбоко сърдце и остави да ѝ излѣтятъ отъ медоточнитѣ устни тѣзи крилати и хармонически думи:

„О вий, легки кораби Авсонийски[13], процѣпѣте тихото и свѣтло рибокърмляще море! И вий, робе Нептонови, оставѣте платната да се духатъ свободно отъ влюбенния дъхъ на вѣтроветѣ; прѣгънѣте се надъ легкодвижнитѣ си грѣбла: прѣнесѣте ме по-скоро, подъ стражата на моя съпрѫгъ и на моя баща, въ дедовината ми при блаженитѣ брѣгове на Памиса!

„О птици Ливийски, на които гибкитѣ шии се прѣвиватъ, като лъкъ, съ голѣма приятность! разперѣте широкитѣ си крила и литнѣте, прѣди азъ да тръгна, горѣ на високитѣ иоомски върхове, и разгласѣте на всѣкждѣ въ моята отчевина, че Омировата дѣвица пакъ ще види скоро лавровитѣ малки горици въ Мессиния!

„Охъ! кога ли ще отида азъ да намѣря пакъ оставенния си изработенъ отъ слонова кость одъръ, и кога ли ще видѭ пакъ драгата на смъртнитѣ дневна видѣлина, още и постланитѣ съ пъстри цвѣтя поляни, които се напояватъ съ сладка и бистра, като кристаллъ, вода, която се разхубавява отъ легкия дъхъ на срамежливостьта?

„Скитахъ се доста врѣме, като млада-нѣжна юничка, която излиза отъ вътрѣшностьта на нѣкоя пещера, свое лѣговище, и ходи по горитѣ да пасе подъ звуковетѣ на сладкогласнитѣ селски свирѣлни пищѣлки. А днесь въ една пуста тъмница, възъ едно сиромашко, студено и влажно лѣгло на Церера! . . .

„Но отъ кждѣ ми иде това нѣщо, което осѣщамъ че, като искамъ да попѣя веселитѣ пѣсни на горското крилато пѣснопойче, азъ почувствувамъ че ми се иска да въздъхвамъ

отъ глъбоко сърдце, споредъ както звучи посвятената на мъртвитѣ жаловита флейта? Каквото и да бъде, азъ съмъ вече облечена съ невѣстинската рокля; скоро ще имамъ съпружеска глава надъ себе си; сърдцето ми ще започне да почувствува майчини радости и болѣзни; ще видя свой синъ, плодъ отъ химена, да се върти и да играе около мене, както младото еленче играе около своята майка, и да се допира до роклята ми, както страшливото птиче прибѣгва подъ крилата на своята родителница. Е! та и азъ не съмъ ли едно младо птиче останало сиротица отъ майка и грабнато отъ обятията на баща си?

„О колко много се бавятъ баща ми и съпружгътъ ми! защо тѣ не дохождатъ по́-скоро тука? Ахъ! какъ не ми е позволено вече да измолявамъ още Граціитѣ и Хеликонскитѣ дѣвици! Какъ не мога вече да изпитвамъ небото чрѣзъ чрѣвата на жертвитѣ! Но съ тѣзи мисли азъ оскърбявамъ Бога, Когото едва токо сега скоро що съмъ припознала: нека се облѣгна прочее и се успокоя възъ Кръста на Христа.“

Когато нощьта бѣше вече разперила чернитѣ си крила, и бѣше минала прѣзъ ясносинния еѳеренъ въздухъ, а съ гжстата си мрѣжа, която влѣче подъ мълчеливитѣ си стжпки, бѣше обвила заслѣпенния и упоенъ Римъ, тогава вратитѣ на тъмницата внезапу се отварятъ, и натоваренний да прочете на Христианетѣ императорския приказъ сотникъ се явява прѣдъ Кимодока. Той бѣше придруженъ отъ много войници: нѣкои отъ тѣхъ бѣха останали вънъ въ двора на тъмницата, гдѣто държаха при себе си тъмничния стражаръ, и го напояваха изобилно съ принесеното на кумиритѣ вино.

Както нѣкоя гължбица, застигната отъ ловеца въ изровената ѝ вжтрѣ въ нѣкой трапъ дупка, остава помързната и неподвижна отъ страхъ и не смѣе да излѣзе и да отлитне въ въздушнитѣ полета, тъй и Димодокусовата дъщеря остава поразена отъ очудване и отъ страхъ върху полустрошенния столъ, на който сѣдѣше. Войницитѣ скоро запалиха една свѣщь. О чудо! съпружгата на Евдора подъ върхната дрѣха на сотника припознава Дороѳея! Дороѳей гледа съ внимание и съ жални очи, безъ да може да продума нито една дума, тъзи украсена съ дрѣхитѣ на мжченичеството жена! Никога до тогава той не я бѣше видѣлъ толкова красива: синята рокля и чер-

ното върхно одѣяло правѣха да блѣщатъ бѣлото ѝ лице, румѣнитѣ ѝ ланити и ведритѣ ѝ и сини като небото очи, които, отечени отъ сълзитѣ, имаха ангелска приятность: доброличната дѣвица се виждаше подобна на нѣженъ нарциссъ, който навежда обезсилената си главичка покрай нѣкое осамотено вирче. Дороѳей и другитѣ Христиане, прѣоблечени като войници, вдигатъ рѫцѣ къмъ небото и проливатъ умилени сълзи.

„Ти си онзи, който ме придружаваше, когато пѫтувахъ далече отъ своята родна земя!“ се извика младата Мессинианка, като падна на колѣнѣ и си протѣгна рѫцѣтѣ къмъ Дороѳея.

„Най-сетнѣ ти посѣщавашъ твоята Есѳиръ! Великодушний человѣче, да не си дошълъ да ме заведешъ при баща ми и при съпрѫга ми? О колко ми бѣше дълга нощьта безъ тебе!“

„Дороѳей, съ прѣсичанъ отъ плачъ гласъ, отговори:

„Кимодоко, знаешъ ли коя е твоята сѫдба? Тъзи рокля...“

„Е що! тя ми е невѣстинската рокля,“ рече простодушната дѣвица. „Но ако е всичко свършено за свадбата, ако съпрѫгътъ ми е избавенъ чрѣзъ помилване, и ако съмъ азъ освободена, защо сѫ тѣзи сълзи у тебе и тъзи покрита тайна?“

„Нека избѣгаме,“ отговори Дороѳей, „завий се съ тъзи тога, нѣма да губимъ ни най-краткото врѣме. Придруженъ отъ тѣзи мѫжествени и вѣрни приятели, азъ се вмъкнахъ въ твоята тъмница съ помощьта на това прѣобличане; показахъ на стражаритѣ рѣшението на императора: Севусъ ме разбра за сотникъ, който дохождамъ да ти съобща гибелната присѫда.“

„Каква присѫда?“ попита Омировата дѣвица.

„Та ти не знаешъ ли, о Кимодоко,“ отговори Дороѳей, „че затворенитѣ Христиане сѫ осѫдени да умратъ утрѣ въ амфиѳеатра?“

„Включава ли се и съпрѫгътъ ми въ тъзи присѫда?“ попита новата Христианка, като се вдигна съ една такава важность, каквато до тогава не бѣше показала: „говори, не ме лъжи. Азъ не зная коя е ненарушимата клѣтва на Христианетѣ: по-напрѣдъ, азъ би се заклѣла въ Ереба и въ духа на баща си. Ето тъзи е вашата книга; въ нея е писано слѣдующето: „*Да не лъжешъ*:“ Закълни ми се прочее въ Евангелието, че Евдоръ е избавенъ.“

Дороѳей поблѣднѣва; и, съ очи въ сълзи потопени, се извика:

„Жено, искашъ ли да ти говоря за славата, съ която твоятъ съпрѫгъ е прѣпълненъ и за онъзи още, която го чака?“

Кимодока се разтресе като поразено отъ громъ налмово младо дървче.

„Твоитѣ думи, Дороѳее,“ рече тя, „слѣзнаха и ми се забодоха като остъръ ножъ въ сърдцето. Разбирамъ те! Ти искашъ да избѣгна! Азъ не виждамъ въ това нѣкакви основни християнски правила! Евдоръ е покритъ съ рани за своя Богъ; утрѣ ще се бори съ дивитѣ звѣрове, нали тъй? какъ ме ти прочее съвѣтувашъ да се оттърва отъ своята сѫдба, а пъкъ него да оставя користна жертва на неговата? Осѣщамъ въ себе си една, не зная каква, надежда, която ме прави да прозирамъ едно блаженство и една прѣвъзходна красота. Ако нѣкога, слаба и обезсърчена, съмъ хвърлила нѣкой любезенъ и снисходителенъ погледъ къмъ живота, тогава всички тѣзи страхове се сѫ разпръсвали. Не, водитѣ на Иордана напраздно не ми сѫ измокрили главата! Привѣтствувамъ те, священа роклйо[14], на която цѣната азъ до сега не знаяхъ. Сега твърдѣ добрѣ разбирамъ, че ти си роклята на мѫченичеството! Брощътъ, който ще те обагри утрѣ, ще бѫде безсмъртенъ, и той ще ме направи съ червенината си да се явя по-достойна и по-красива невѣста прѣдъ своя женихъ!“

Когàто Кимодока, завладѣна отъ единъ божественъ възторгъ, изговаряше тѣзи думи допираше до устнитѣ си роклята и я цѣлуваше съ благоговѣние!“

„Е добрѣ!“ се извика Дороѳей, „ако не искашъ да тръгнешъ заедно съ насъ, ний всички ще погинемъ заедно съ тебе; ще останемъ тука, ще се обявимъ явни Християне, и утрѣ ще ни закаратъ всички въ амфиѳеатра, за да ни разпокѫсатъ звѣроветѣ. Но какъ! религията позволява ли ти да направишъ тъзи варварщина? Ти искашъ мѫченически да умрешъ безъ да земешъ благословението на баща си, безъ да пригърнешъ оня старецъ, който те чака, и когото твоето твърдо рѣшение ще заведе въ гроба! Ахъ! ако го бѣше ти видѣла какъ си той изсипуваше възъ *космитѣ горѣщъ пепелъ*, какъ си дерѣше дрѣхитѣ, какъ се

валяше по земята до стѣнитѣ на твоята тъмница! Кимодоко, ти тогава непрѣмѣнно много щѣше да умекнешъ.“

Както ледътъ, който въ една само нощь се е образувалъ, въ пролѣтнитѣ дни се стопява отъ слънчевитѣ лѫчи; и както цвѣтътъ малко прѣди да се появи раздира тънката обвивка на пѫпката, която го държи вѫтрѣ въ себе си, тъй и рѣшението на Кимодока изчезна отъ тѣзи думи на Дороѳея: тъй чядската любовь къмъ родителитѣ блѣсна и процъвтя вѫтрѣ въ нейното сърдце. Не може да дързне да се рѣши за да тури въ опасность великодушнитѣ человѣци, които излагатъ живота си за да я избавятъ; не се рѣшава да умре безъ да се постарае да намѣри баща си и да го поутѣши: мълкнува и стои нѣма нѣколко минути; слуша съвѣтитѣ на ангела, който дава небеснитѣ надежди, и който говори въ душата ѝ; послѣ изведнѫжъ, като заключава въ себе си едно великодушно намѣрение, се извиква:

„Нека отидемъ скоро за да видя баща си!“

Христианетѣ, прѣпълнени отъ радость, покриватъ съ шлемъ свиленовиднитѣ косми на младата добровѣждна дѣвица; обличатъ я съ една отъ онѣзи бѣли и поржбени съ пурпурови ивици тоги, които благообразнитѣ юноши получаваха въ Римъ когато излизаха отъ дѣтинската си възрастъ: помислилъ би человѣкъ че вижда легконожния Камиллъ, или красивия Аскагнъ, или нещастния Марцеллусъ. Христианетѣ турятъ Омировата дѣвица всрѣдъ себе си; изгасяватъ свѣщитѣ, излизатъ всички заедно и оставятъ тъмничния стражарь, погрузенъ въ пиянство, да затвори грижливо изпразднените тъмници.

Священата тълпа се разпръсква въ нощната тъмнина, и Захарий отива да занесе на Евдора извѣстието за избавлението на Кимодока.

Въ тъмницата на Свяги-Петъръ бѣше вече извѣстна великодушната лъжа съдържана въ Фестосовото до Евдора писмо, и Ласоеновий сипъ се бѣше утѣшилъ отъ несносната си тѣжка скърбь. Но когато Захарий дойде та му каза, че невинната и кротка овца е излѣзла отъ пещерата на лъвоветѣ, изпустна единъ радостенъ викъ, който се повтори и отъ всичкитѣ мѫченици. *Изповѣдницитѣ*, като се чудѣха и се радваха на подвижницитѣ *че се борятъ* за вѣрата, никакъ не желаяха да видятъ да се

пролѣе кръвьта на братията имъ. Опечаленитѣ и огорчени отъ жалѣнието на Ласоеновия синъ жертви придобиха си отново спокойствието и ведростьта на лицето; не се вече касаеше за друго, а само да умратъ! Започнаха да отправятъ благодарствени молитви къмъ Бога, Който избави Иоаса отъ ржцѣтѣ на Аѳалия[15]. Послѣ започнаха пакъ да говорятъ важни рѣчи и да си даватъ взаимни благочестиви наставления; Кириллъ говорѣше съ величие, Викторъ съ сила, Генисъ съ веселость, Гервасий и Протасий съ братско умиление; Персей, потомъкъ на послѣдния царь Македонски Александра, прѣдаваше уроци извлечени отъ историята; а Ѳрасей, Везувский пустиножитель, привкриваше сзоитѣ поучения съ весели и засмѣни изображения и говорѣше на Персея:

„Понеже цѣлий животъ на человѣка се състои отъ нѣколко лѣтящи и невъзвратни дни, за какво ли би ви стрували величията и благородствата на произхождението? Каква полза може да имате днесь че сте свършили пжтуването си съ малка и проста ладийка, или съ голѣмъ и раскошенъ корабъ, каранъ отъ трирядни грѣбла? Простата ладия е даже пò-прѣдпочтителна, защото тя е легка и се движи и по рѣката близу до земята, която ѝ показва хиляди завѣтрени мѣста; а корабътъ плува по бурно море, гдѣто пристанищата сж рѣдки, и подводнитѣ скали се намиратъ начесто, и много пжте моряцитѣ не могатъ да спустнатъ котва, по причина на глъбоката бездна."[1]

Такви бѣха свободата на духа, веселостьта на лицето и любезностьта къмъ всѣки единъ на тѣзи человѣци, които прѣкарваха на земята послѣдната нощь отъ своя животъ. Както млади тъй и прѣстарѣли мжченици, заедно всички, въодушевени отъ влиянието на святия-Духъ, изливаха блѣстящитѣ съкровища и красоти на добродѣтелитѣ и, съединени всички и слѣни, найлюбезнитѣ плодове на мждростьта: такви сж плодовититѣ полета на Кампания; тамъ на едно мѣсто посѣяната подъ сѣнката на нѣкои стари туполи, около които е обвиена винена лоза, скороизникната млада пченица въ скоро врѣме пожълтѣлитѣ си сламени стъбълца изправя на горѣ къмъ пурпуровитѣ гроздаци, и тѣ се спущатъ надолу къмъ позлатенитѣ усати класове; и когато небесний вѣтъръ се вмушне въ покрититѣ съ гранки бесѣдки, тогава разклаща туполитѣ, класоветѣ и спустнатитѣ, като

вѣнци, вѣйки на лозата, и смѣсва приятнитѣ благовония на жетвата съ онѣзи на градинитѣ и на лѣсоветѣ.

Но Дороѳей, като нѣкой мѫжественъ пастухъ, си отвори пѫть прѣзъ тълпата на идолопоклонницитѣ. Надъ политѣ на гората Есквилинъ се намираше едно уединено жилище, въ което бѣше живѣялъ Виргилий[16]; едно лаврово дърво[17], насадено прѣдъ входа, се почиташе съ голѣмо благоговѣние отъ народа. Дороѳей въ щастливитѣ си и силни врѣмена бѣше купилъ тоя усамотенъ домъ за да го украси. Тамъ той отива да скрие Омировата дѣвица. Старецътъ Димодокусъ сѣдѣше въ праха подъ единъ многостълпенъ на тъзи къща прустъ: гледаше на долу къмъ пѫтя и му се чинѣше, че забѣлѣзва двама войници да вървятъ къмъ него прѣзъ сѣнкитѣ; тутакси се извиква съ единъ гръмливъ гласъ:

„Кои сте вий? Да не сте привидѣния изпроводени отъ кръвожаждущитѣ Евмениди, за да ме завлѣчете въ мрачния Тартаръ? Или да не сте християнски духове, които ми носите извѣстие за смъртьта на дъщеря ми? Пропада Христосъ и неговитѣ храмове; пропада Богъ, Който приковава на Кръстъ своитѣ поклонници!“

„Тѣзи сѫ, които водятъ твоята дъщеря при тебе!“ се извика Кимодока когато пристигна до него, като се хвърляше върху шията на баща си.

Шлемътъ на младата мѫченичка пада отъ главата ѝ и се търкалва на земята, и веднага хубавитѣ ѝ косми се спущатъ по бѣлата ѝ шия и по благопристойнитѣ ѝ плещи: тутакси отъ войникъ се явява прѣкрасна дѣвица. Димодокусъ прѣдъ нейния видъ си изгубва чувствата; Дороѳей и Кимодока се стараятъ да му повърнатъ живота: обясняватъ му тайни работи, които той, прѣнесенъ отъ радость, едвамъ може да разбира. Дъшеря му го утѣшава съ милвания и съ тѣзи думи:

„О мой татко, най-сетнѣ азъ те намѣрихъ слѣдъ една жестока раздѣла! Ето ме прочее и сега прѣдъ твоитѣ нозѣ. Азъ съмъ твоята Кимодока, за която твоитѣ уста сѫ навикнали да произнасятъ нѣжното име: дъщеря. Щомъ се азъ родихъ на бѣлия свѣтъ ти ме прие въ обятията си. Държеше ме на скута си. Прѣпълняше ме съ милванията си и съ благословенията си. Колко пѫте, като се обѣсвахъ на гради-

тѣ ти, обѣщавахъ ти се че ще те направя най щастливъ отъ смъртнитѣ! А пъкъ напротивъ азъ ти съмъ станалъ причина да проливашъ отъ очитѣ си толкова горчиви сълзи. О мой мили татко! да ли си ти, когото азъ едно врѣме стискахъ въ гръдитѣ си? Ахъ, нека се възползуваме добрѣ отъ това кратко врѣме на неочаквано блаженство! Ти знаешъ че небото е бързо въ раздаването на дароветѣ, които ни то приготовлява.“

Слѣдъ тѣзи думи Димодокусъ си отвори устата и каза тѣзи нѣжни и пълни съ отеческа любовь рѣчи:

„О, ти, славо на моитѣ прадѣди, и дъщерйо на моето сърдце по-драгоцѣнна и отъ свѣтлината, която освѣтлява блаженитѣ сѣнки въ Илисийскитѣ полета! ще мога ли азъ да ти разкажа своитѣ люти жалости и тѣжки мъки зарадъ тебе? О колко врѣме те търсѣхъ въ онія мѣста, гдѣто те бѣхъ видѣлъ, и около онѣзи тъмници, които те скриваха отъ моята любовь! „Ахъ!“ си говорѣхъ, „нѣма „да приготвя невѣстинския ѝ одъръ; нѣма да ѝ запаля фа„кела на химена; Ще остана самъ на земята, гдѣто бого„ветѣ ме лишиха отъ вѣнеца и отъ радостьта! Когато при„гръщахъ дъщеря си въ обятията си при Аттическитѣ брѣ„гове, азъ за послѣденъ пътъ ли я съмъ пригращалъ? Ка„къвъ сладъкъ погледъ тя тогава отправяше къмъ мене! Съ „каква нѣжность ми се усмихваше! Да ли бѣше тогава по„слѣдната ѝ усиивка?“ О любими твои черти, които пакъ можахъ да видя! О добровидно и смѣящце се лице, въ което се изображаватъ непорочностьта и невинностьта, ти изглеждашъ като да си създадено за блаженството! Какво удоволствие отъ почувствуването тупането на онова младо и пълно съ животъ сърдце върху това старо и изтощено отъ скърбь сърдце!“

Въздишкитѣ на Димодокуса и на Кимодока бѣха такви: Алционъ, който гради гнѣздото си върху морскитѣ вълни, изпуща заедно съ малкитѣ си птиченцета приятни гугучания и плачеве въ плаваюшата си люлка, която широкото море скоро ще погълне. Дороѳей заповѣдва да се донесатъ свѣтила, и завежда бащата и дъщерята въ една голѣма стая, гдѣто отъ по-напрѣдъ се бѣха прѣготвили два одъра; той се оттегли и ги остави сами. Цѣлата нощь щѣха да прѣкаратъ въ взаимни разкази и въ трогателни благоразположения, ако жрецътъ

на боговетѣ, като се хвърли прѣдъ нозѣтѣ на дъщеря си, не се бѣше извикалъ:

„О моя щерко, тури вече край на моитѣ страхове и нещастия! Отречи се отъ едни такви жертвеници[18], които постоянно те излагатъ на нови гонения; върни се пакъ въ религията на баща си. Отъ Иероклея не се боимъ вече. Онзи, който трѣбваше да бѫде твой съпрѫгъ. . . "

Кимидока пада при колѣнѣтѣ на стареца и, като го вдигна, се извика:

„Баща ми прѣдъ нозѣтѣ ми! Ахъ! азъ нѣмамъ вече сила да прѣтърпя това изпитание. О мой татко, пожали една дѣвица, която е съвършенно нещастна, не я раздразнявай религиозно; остави я да служи на Бога, който е Богъ на нейния съпрѫгъ. Ако бѣше знаялъ ти, колко тойзи Богъ увеличи моето къмъ тебе почитание и моята любовь, никога не би дързналъ да ми кажешъ за да се отрека отъ Него."

„Тойзи Богъ", рече Димодокусъ, „пожела да отнеме отъ мене дъщеря ми; той отне и отъ тебе твоя съпрѫгъ."

„Не", рече Кимодока, „азъ никога нѣма да изгубя Евдора: той ще живѣе винѫги, неговата слава ще се отрази и върху мене."

„Какъ!" възрази Омировий жрецъ, „ти нѣма ли да изгубишъ Евдора, който ще слѣзне въ гроба?"

„За него нѣма гробъ", рече наставлената и вдъхновена дѣвица: „Христианетѣ не оплакватъ умрѣлитѣ Христиане, както другоевѣрнитѣ оплакватъ своитѣ умрѣли."

„Въ това врѣме Кимодока, която таеше въ сърдцето си едно глъбокомислено намѣрение, поканва баща си да се успокои. Принуждава го съ молба да си лѣгне на одъра. Старецътъ не можеше да се рѣши да изгуби нито за единъ мигъ врѣме отъ очитѣ намѣрената пакъ дъщеря; мислѣше че винѫги ще избѣгва отъ него: тъй, когато нѣкой человѣкъ е билъ дълго врѣме прислѣдуванъ отъ нѣкой лошъ сънъ, той и когато се събуди вижда още прѣдъ себе си изображението на страшното видѣние, даже и появяването на дневната видѣлина не му успокоява духа. Кимодока се оплаква отъ уморяването, което прѣтърпѣва; отива и се прѣкланя надъ втория одъръ *въ другата* страна на стаята, и отправя къмъ Вѣчния *съвършенно низко* тъзи сърдечна молитва:

„Невѣдомий Боже, Който проникваш въ глъбочината на сърдцето ми; Боже, Който си видѣлъ да умре единородний си Синъ, ако моитѣ намѣрения сѫ на Тебе приятни, изпроводи до баща ми едного отъ опѣзи духове, които се наричатъ Твои ангели; затвори отеченитѣ му отъ сълзи очи, дай му приятенъ сънъ и смисли си за него, когато го азъ оставя зарадъ Тебе.“

Щомъ Кимодока свърши, и на часа чистосърдечната ѝ молитва възкачена на златни крила, излѣтява на небото като благовоненъ тимянъ и отива право при пѣдрата на Вѣчния. Вѣчний я приема въ милосърдието си, и ангелътъ на съна, по Негово повелѣние, бързо-бързо оставя еоернитѣ сводове. Като държи въ ржкати си златния си скиптъръ[19], който му служи за да смекчава и олегчава мжкитѣ на праведнитѣ, навърви и найнапрѣдъ прѣминава областитѣ на слънцето и се спуща на долѣ къмъ земята, къмъ която го води единъ дълъгъ вопълъ отъ страшенъ писъкъ и силенъ плачъ. Щомъ слѣзна въ това клѫбо, стжпва на него и се спира малко на най-високия планински върхъ въ Армения; отъ тамъ търси да види съ очитѣ си пустинитѣ, гдѣто сѫ били Едемскитѣ полета; припомня си за първия сънъ на человѣка, когато Богъ бѣше извадилъ отъ реброто на Адама прѣкрасната му другарка, която бѣше погубила и послѣ избавила человѣческия родъ. Слѣдъ малко запжхтява пакъ крилата си и започва да лѣти по еоернитѣ полета къмъ Ливанската гора; вижда подъ себе си глъбокитѣ долини, бѣлѣящитѣ се рѣки и високитѣ кедри; допира си нозѣтѣ до невиннитѣ полета, на които едно врѣме патриарситѣ вкусваха произведенията подъ едно палмово дърво. Послѣ започва да лѣти надъ Сидонското и Тирско море и, като оставя надалечъ страната, гдѣто бѣше изпжденъ Тевкръ[20], гроба на Аристомена[21], нѣжнолюбимия на царетѣ Критъ и любимата на овчаритѣ Сицилия, открива най-сетнѣ брѣговетѣ на Италия. Процѣпва тихо въздушнитѣ слоеве безъ шумъ и безъ движение на крилата си; разпуща прѣдъ себе си на всѣкждѣ, отъ кждѣто минава, прохладностьта и росата; послѣ, на мъркнуване, се явява, и разяренитѣ вълни утихватъ, цвѣтята се навеждатъ върху стъблцата си, гължбътъ си скрива главата подъ крилцето си, и лъвътъ заспава въ пещерата си. Седемтѣ хълмове на вѣчния градъ се подаватъ най-сетнѣ и се виждатъ прѣдъ очитѣ на утѣшител-

ния ангелъ. Вижда съ ужасъ че единъ миллионъ идолопоклонници смущаватъ нощното спокойствие: той ги оставя на беззаконното имъ нощно бдѣние; прави си оглушки и не слуша гласа на Галерия, но минувщемъ затваря отеченитѣ за сънъ очи на мѫченицитѣ; отъ тамъ литнува къмъ уединената кѫща на Дороѳея, гдѣто се намира Димодокусъ съ дъщеря си. Тойзи нещастенъ баща се вълнуваше и се въртѣше въ лѣглото си, като попаренъ, отъ тѣжки и горчиви мисли; божий пратеникъ си протѣга миротворний скиптъръ и го допира до клѣпкитѣ на стареца: Димодокусъ тутакси пада въ единъ глъбокъ и сладъкъ сънъ. Той до тогава познаваше само оня сънъ, който е братъ на смъртьта, житель на ада, чадо на онѣзи демони, които се наричатъ богове между человѣцитѣ; а никакъ не познаваше оня сънъ на живота, който слиза отъ небото; тойзи сънъ е една прѣлестна сила съставена отъ тишина и отъ невинность, и никога не причинява тѣжки сънища, не утѣкчава душата, а изглежда като едно сладко изпарение на добродѣтелта. Ангелътъ на почивката не смѣе да се приближи до Кимодока: поклаия се съ благоговѣние прѣдъ тъзи равноангелска дѣвица, която се моли, и, като я оставя на земята, отива по-напрѣдъ отъ нея на небото, за да я чака тамъ.

КРАЙ НА ДВАДЕСЕТЬ И ТРЕТАТА КНИГА.

КНИГА ДВАДЕСЕТЬ И ЧЕТВЪРТА

СЪДЪРЖАНИЕ.

Послѣднитѣ думи къмъ Музата. Болестьта на Галерия. Амфиѳеатрътъ на Веспасиана. Евдоръ се завежда въ мъченичеството. Архангелъ Михаилъ хвърля Сатаната въ бездната. Кимодока избѣгва отъ баща си и отива въ Амфиѳеатра да търси Евдора. Галерий се научава че Константинъ се е провъзгласиль за Цесарь. Мъченичеството на двамата съпрѫга. Възтържествуването на Християнската религия.

О Музо, ти която благоволи да ме подкрѣпишъ въ едно поприще толкова дълго и широко колкото и опасно, върни се сега назадъ въ небесното си блажено жилище! Азъ виждамъ вече прѣдѣлитѣ на ристалището. Готвя се сега да слѣзна отъ колесницата; нѣмамъ нужда отъ твоята помощь за да припѣвамъ умрѣлитѣ съ погребалния химнъ. Кой Французинъ не знае днесь печалнитѣ священи пѣсни? Кой отъ насъ не е завелъ жалѣйно шествие около нѣкой гробъ, и не е заглушилъ въздуха съ надгробния си плачъ? Свърши се вече всичко, о Музо; още единъ мигъ врѣме и азъ ще оставя за винѫги твоитѣ жертвенници! Нѣма вече да говоря за плѣнителнитѣ любовни свръзки и за обаятелнитѣ сънища на человѣцитѣ: трѣба да оставя лирата си заедно съ младостьта си. Утѣшителнице на прѣкраснитѣ и весели мои дни, сбогомъ на тебе, която участвувѫ въ удоволствията ми, много често и въ скърбитѣ ми! Мога ли азъ да се раздѣля отъ тебе безъ да пороня жалостиви сълзи? Едва що бѣхъ излѣзълъ отъ дѣтинската си възрасть,и ти се веднага качѝ на моя бързоплаващъ корабъ и възпѣя страш-

нитѣ бури, които ми раздраха платната; ти влѣзна съ мене подъ направената отъ дървени кори убога хижица на дивия житель, и ми спомогна да намѣря въ Американскитѣ пустини сѫщитѣ дървета, които растатъ и въ гората на Пинда. Въ кой ли край ти не заведе моитѣ мечти и бълнувания или нещастия? Носенъ върху твоето бързодвижуще се и легколѣтяще крило, азъ открихъ всрѣдъ облацитѣ опустошенитѣ гори на Морвенъ, промъкнахъ се прѣзъ лѣсоветѣ на Ерминсулъ; видѣхъ какъ текатъ водитѣ на Тибъръ, привѣтствувахъ маслиновитѣ дървета на Кифиса и лавровитѣ лѣсове на Еврота. Ти ми показа високитѣ кипарисси на Босфора и празднитѣ гробници на Симоиса. Съ тебе прѣминахъ Хермуса, съперникъ на Пактола. Съ тебе се поклонихъ на Иорданскитѣ води и се помолихъ на върха на Синайската гора. Мемфисъ и Карѳагенъ ни видѣха какъ се размишлявахме заедно съ тебе върху тѣхнитѣ развалини, и при палатнитѣ останки на Гренада призовахме възпоминанията на почеститѣ и на любовьта. Ти ми тогава говорѣше:

„Знай да оцѣнявашъ онъзи слава, на която зрѣлището единъ неизвѣстенъ и слабъ пѫтешественикъ може да обиколи вѫтрѣ въ нѣколко деня.“

О Музо, азъ никакъ нѣма да забравя тѣзи твой уроци! Никакъ нѣма да оставя да ми падне сърдцето отъ високитѣ области, гдѣто го си ти положила. Талантитѣ на духа, които ти раздавашъ, ослабватъ съ минаването на годинитѣ, гласътъ губи своята живость и пръстетѣ се вдървяватъ върху лютнята; но благороднитѣ чувства, които вдъхвашъ ти, о небесна Богинйо, могатъ да останатъ тъкмо до опова врѣме, когато другитѣ твои дарования сѫ изчезнали. Вѣрна другарко на моя животъ! когато се качишъ ти горѣ на небото, остави ми независимостьта и добродѣтельта. Нека дойдатъ онѣзи строги дѣвици, нека дойдатъ тѣ да ми затворятъ книгата на поезията и да ми разгънатъ страницитѣ на историята. Азъ си бѣхъ посвятилъ възрастьта, прѣзъ която въображението силно дѣйствува, на веселото и засмѣно изображение на мечтанията; сега ще употрѣбя строгата картина на дѣйствителностьта.

Но що говоря? не съмъ ли оставилъ вече приятната об*ласть на* мечтанията? Ахъ! мъкитѣ, които Галерий заповѣда да

прѣтърпятъ Христианетѣ не сж праздни измислици на въображението!

Врѣме е вече небото да отмъсти на угнетителя за притѣснената невинность. Ангелътъ на съна не бѣше пожелалъ да даде ухо на Галериевитѣ молби: врѣмето на покаянието за тиранина бѣше изминало: той бѣше оставенъ да бжде жертва на изтрѣбителния ангелъ. Виното на Божия гнѣвъ, като прѣмина въ чрѣвата на прислѣдующия вѣрнитѣ, направи да му се яви по тѣлото една скришна болесть, плодъ на не въздържанностьта и на разврата. Отъ пояса на горѣ до главата[1] Галерий не е вече нищо друго, освѣнъ единъ скелетъ обезобразенъ и покритъ съ възчервеникъва кожа, натикната въ коститѣ; долнитѣ части на тѣлото му сж надуени като мѣхъ, и нозѣтѣ му нѣматъ вече своя видъ. Както при брѣга на нѣкой рибенъ виръ, покритъ съ тръстики и съ зуки, една отровна змия се обвива около хълбоцитѣ на нѣкой юнецъ, и горкото животно прави усилия за да се избави отъ сплетнитѣ на влечугата: бие вѣтъра съ роговетѣ си, но въ кратко врѣме изнемощено и укротено отъ дѣйствието на ядовитата отрова, пада на земята и се валя рикажщемъ: тъй се валя и се тръшка ревящемъ и Галерий. Гангрената изяжда чрѣвата му. За да се извадятъ на вънъ черветѣ, които гризятъ и подяждатъ тоя господарь на свѣта, налагатъ възъ ненасищажщитѣ ги негови рани скорозаклани животни. Призоваватъ на помощь Аполлона, Асклипия и Хигия: праздни идоли, които не могатъ нито себе си да бранятъ отъ пронизажщитѣ сърдцата имъ черви! Галерий заповѣда да се отрѣжатъ главитѣ на лѣкаритѣ, които не могатъ да изнамѣрятъ цѣрове на страданията му. Но единъ отъ тѣхъ, кришно възпитанъ въ християнската вѣра, му рече:

„Княже, тъзи болѣсть надминава нашето искуство: трѣба да отидешъ по-нагорѣ. Помисли си какво си, направилъ противъ служителитѣ на Бога, и тогава ще узнаешъ къмъ кого трѣбва да прибѣгнешъ за да искашъ помощь. Азъ съмъ готовъ да умра като братията си, но ти казвамъ истината, че лѣкаритѣ не могатъ да те изцѣлятъ.“

Тъзи смѣла откровенность на лѣкаря потопи Галерия въ разпаленъ гнѣвъ[2]. Не може да се рѣши да припознае нечестието си къмъ онова название на Вѣчния, съ което бѣше обрѣменилъ *единъ животъ*, който се състои отъ единъ мигъ врѣме.

Бѣсната си и гнѣвна ярость противъ Христианетѣ удвоява: не имѣющъ никакъ намѣрение да прѣкрати мѫченията имъ, подтвърдява първото си рѣшение, и чака деня за да отиде самъ да покаже въ амфиѳеатра зрѣлището на единъ умирающъ императоръ, който отива да гледа за наслаждение умирающитѣ си поданници.

Нетърпѣнието на Галерия не биде дълго врѣме изпитано: жълтѣющитѣ се води на Тибъръ, стръмнинитѣ и бърдата на Алба, лѣсоветѣ на Лукретила и на Тибура, бѣха се вече засмѣли отъ изгрѣвающитѣ огневе на утрѣнната Заря. Бисеровидната роса, насипана по листата на билкитѣ и на дърветата, блѣщѣше като манна: цѣлото римско поле се показваше весело отъ прохладностьта на въздуха и, тъй да речемъ, отъ подновената младость на животоносната свѣтлина. Далечнитѣ планини на Сабиния[3], които се покриваха отъ една прозрачна мъгла, приличаха по вида си на сливата, когато моравий нейнъ пурпуръ е малко побѣлѣлъ отъ цвѣта си. Виждаше се димътъ да се издига надъ селскитѣ кѫщички, мъглитѣ да бѣгатъ по край хълмоветѣ, и върховетѣ на дърветата да се подаватъ: никога такъвъ прѣкрасенъ день не бѣше се появилъ отъ истокъ за да гледа беззаконията на человѣцитѣ. О слънце! ти, което хвърлящъ отъ извисенния си свѣтлозаренъ тронъ единъ погледъ тука долу на земята, кажи, какви впечатлѣния ти правятъ нашитѣ сълзи и нещастия? Види се, че твоето изгрѣване и захождане не могатъ да бѫдатъ побърквани отъ дъха на нашитѣ нещастия и мѫки; ти освѣтлявашъ съ сѫщитѣ лъчи и грѣха и добродѣтелта; поколѣнията се раждатъ и минаватъ, а ти си слѣдвашъ всеединакво своя пѫть!

Въ това врѣме народътъ се събираше въ амфиѳеатра на Веспасиана: цѣлий Римъ се бѣше стекълъ за да се весели съ проливането кръвьта на мѫченицитѣ. Сто хиляди жители, отъ които едни покрити съ едната пола на дрехата си, други пъкъ носящи на главитѣ си сѣнници[4], бѣха насѣднали по наредените една надъ друга скамейки. Тълпата, коятосе сипѣше на гѫсти облаци и минаваше прѣзъ прустоветѣ[6], слизаше и се качваше по външнитѣ стълби и се нареждаше по мраморнитѣ стѫпала. Една прѣграда съ златни пръчки защищаваше скамейкитѣ на Сенаторитѣ отъ нападението на дивитѣ звѣрове. За прохлаждение на въздуха, имаше искусни машини, които

изтегляха отъ кладенци, пълни съ вино и вода и съ шафрановъ цвѣтъ, качваха тъзи смѣсена течность високо, послѣ я пакъ спущаха измѣнена на благовонна роса. Три хиляди бронзови статуи, безконечно число картини, ясписови и порфирови стълпове, прѣгради съ кристални пръчки, многоцѣнни и тънко-изработени съсѫдове украсяваха сцената. Въ единъ изкопанъ около тризнището водопроводъ плуваше единъ рѣченъ конь и нѣколко крокодили; петь стотини лъва, четиридесеть слона, нѣколко тигри, пантери, бикове и мечки, всички, научени да разкѫсватъ съ голѣма лютость человѣци, рикаха страшно вътрѣ въ въртенитѣ на амфитеатра. Гладиаторитѣ, не по-малко свирѣпи отъ дивитѣ звѣрове, опитваха си тукъ-тамъ оцапанитѣ съ кръвь мишци. Близу до ямитѣ на смъртьта се издигаха мѣстата на общия развратъ: голи жени блудодѣйци и римски госпожи отъ аристократическия классъ увеличаваха, както въ днитѣ на Нерона[6], ужаса на зрѣлището, и идѣха, съревнователи на смъртьта, да съперничествуватъ и да се надпрѣдварватъ кой да спечели по-вече благоволенията на единъ умиращъ императоръ. Прибавѣте послѣднитѣ виения на лѣгнялитѣ по улицитѣ Бакхусови менади, които издѫхваха подъ усилието на своя вино пиецъ богъ, и ще разберете всичкитѣ суети и всичкото безчестие на робството.

Натоваренитѣ съ дължностьта да заведатъ Изповѣдницитѣ въ мѫченичеството преториани бѣха обсадили вече вратитѣ на тъмницата *Свети-Петръ*. Евдоръ, спорѣдъ разпорѣжданията на Галерия, трѣбваше да бѫде отлѫченъ отъ братията си и опрѣдѣленъ да се бори той първъ: тъй въ едно храбро войнско отдѣление, се гледа най-напрѣдъ да се тръшне на земята и да се надвие героятъ, който го води. Тъмничний стражарь върви къмъ вратата на тъмницата и повиква сина на Ласѳена.

„Ето ме“, се отзовава Евдоръ; „що искашъ?“

„Излѣзни за да умрешъ“, се извиква стражарьтъ.

„За да живѣя“, рече Евдоръ.

И се вдига отъ каменя, възъ който лѣжеше. Кириллъ, Гервасий, Протасий, Рогатианъ и неговий братъ Викторъ, Генисъ, Персей и Везувский пустиножитель не можаха да не заронятъ жални сълзи.

„Братие Изповѣдници“, имъ рече Евдоръ, „скоро ще

се видимъ. Ще бѫдемъ раздѣлени на земята само единъ мигъ врѣме, и веднага ще се съберемъ пакъ горѣ на небото.“

Евдоръ бѣше спазилъ за тоя послѣденъ часъ една бѣла туника, назначена нѣкога за брачния му праздникъ; възъ тъзи туника отгорѣ прибавя и една върхна безрѫкавна дрѣха изткана, съшиена и украсена съ разни шарове отъ майка му: съ тѣхъ се виждаше много по-хубавъ отъ единъ Аркадийски ловецъ, който отива въ попрището да оспорява наградата отъ сраженията съ лѫка или отъ надпрѣдварването съ лирата въ Мантинийскитѣ полета.

Народътъ и преторианитѣ, нетърпѣливи, повикватъ Ласѳеновия синъ съ високъ гласъ за да отиде скоро при тѣхъ.

„Нека отидемъ!“ рече мѫченикътъ.

И като надвива съ прѣзрѣние на тѣлѣснитѣ болезни чрѣзъ душевната си мѫжественость, прѣскоква прага на тъмницата. Кириллъ се извиква:

„Женский сине, дало ти се е диамантово лице[7]: никакъ да не се боишъ отъ тѣзи, които те викатъ и да не се страшишъ прѣдъ тѣхъ.“

Епископитѣ запѣха священата пѣсънь на хвалбитѣ, която тогава скоро бѣше съчинилъ въ Карѳагенъ Августинъ великий, приятелътъ на Евдора[8]:

„О Боже, Тебе хвалимъ! О Боже, Тебе славимъ! Небесата, Ангелитѣ, Прѣстолитѣ и Херувимитѣ Тебе прѣвъзгласятъ три пѫти Святъ, Господь и Богъ на Силитѣ!“

Епископитѣ пѣяха и химна на побѣдата, а Евдоръ, като излѣзе отъ тъмницата радваше се вече за побѣдата си: бѣше прѣданъ на оскърблението. Сотникътъ на стражата го тласна грубо, и му рече:

„Ти много се бавишъ.“

„Другарю,“ отговори Евдоръ съ усмивка, „и азъ едно врѣме, когато бѣхъ войникъ, съ такава бързина вървѣхъ къмъ непріятеля, съ каквато и ти сега вървишъ; но днесь, както виждашъ, не мога да вървя, защото съмъ раненъ.“

Окачиха му на гърдитѣ единъ папирусовъ листъ, въ който бѣха написани тѣзи двѣ думи:

„Евдоръ Христианинъ.“

Простолюдието го прѣтоварн съ безчестни и хулителни *думи.*

„Кѫдѣ е сега неговий Богъ?“ викаха. „Въ що му послужи, че прѣдпочете по̀-вече Неговата вѣра отколкото своя животъ? Ще видимъ да ли ще възкръсне съ своя Христосъ, или да ли Христосъ ще бѫде доволно силенъ за да го изтръгне отъ нашитѣ рѫки.“

И това свирѣпо простолюдие отправяше хиляди хваления къмъ боговетѣ си и се радваше за отмъщението къмъ враговетѣ на жертвеннициτѣ имъ.

Князътъ на тъмнината и неговитѣ разпръснати по земята и по въздуха ангели се опиваха отъ гордостьта и отъ радостьта; мислѣха че непрѣмѣнно ще спечелятъ побѣдата надъ Кръста; Кръстътъ обаче се готвѣше да ги погрузи въ бездната. Възбуждаха противъ новия апостолъ яростьта на язичницитѣ: тѣзи хвърляха камени по него, и постилаха по пѫтя остри кремици и кѫсове отъ строшени съсѫдове, които да му се забождатъ подъ нозѣтѣ; мѫчаха го като да бѣше той самъ Христосъ, противъ Когото тѣзи злочестиви человѣци имаха толкова голѣмо отвращение. Евдоръ излизаше отпрѣдъ Капитолия и вървѣше къмъ амфиѳеатра по *Священния пѫть*. При храма на *Юпитеръ Статора*, при трибуната *Ростри*, при триумфалната врата на *Тита*, и на всѣкѫдѣ гдѣто се прѣдставяше нѣкой кумиръ на боговетѣ, дивитѣ виения на тълпата се удвояваха: тя искаше да насили мѫченика за да се наведе и да се поклони на идолитѣ.

„Побѣдителтъ ли трѣба да поздрави побѣденния?“ говорѣше Евдоръ. „Още нѣколко мига врѣме, и вий ще си мислите за моята побѣда. О Риме! азъ забѣлѣзвамъ въ тебе единъ князь[9], който слага диадемата си при нозѣтѣ на Иисуса Христа. Храмътъ на мрачнитѣ духове е затворенъ, неговитѣ врати нѣма да се отворятъ вече и мѣднитѣ вереи ще възбраняватъ входа въ бѫдѫщитѣ вѣкове!“

„Прѣдсказва ни нещастия,“ се извиква народътъ: „нека го смажемъ, нека разпокѫсаме тоя нечестивецъ.“

Преторианитѣ едвамъ могатъ да защитятъ пророкъ-мѫченика отъ яростьта на тѣзи идолопоклонници.

„Оставѣте ги да направятъ всичко, каквото искатъ,“ рече Евдоръ. „Тъй тѣ често сѫ постѫпяли и съ своитѣ императори; но вий нѣма да бѫдете никога задължени да употрѣ-

бите шилеститѣ си копии и остритѣ върхове на мечоветѣ си за да ме прѝнѫдите да си вдигна главата[10].“

Бѣха разпочукали всичкитѣ триумфални статуи на Евдора. Само една статуя бѣше останала[11], и тя се намѣри на пѫтя, по който караха мѫченика; единъ войникъ, трогнатъ отъ тъзи единствена случайность, наведе си шлема пò-надолу отъ очитѣ за да скрие умилителното си лице. Евдоръ го заóбѣлѣжи и му рече:

„Приятелю, защо оплаквашъ моята слава? Днесь азъ възтържествувамъ! Бѫди достоенъ и ти за тѣзи почести!“

Тѣзи думи поразиха съ удивление войника, и слѣдъ нѣколко деня пригърна християнската религия.

Евдоръ по тоя начинъ стигна до амфиѳеатра, както единъ доблестевенъ боевъ конь, прободенъ отъ нѣкоя стрѣла въ бойното поле, върви още напрѣдъ въ сражението безъ да се види че почувствува смъртната си рана.

Но всички, които стѣсняваха мѫченика съ сближаването си, не бѣха неприятели: имаше и едно голѣмо число отъ вѣрнитѣ, които се стараяха да се прикоснатъ до дрѣхитѣ му; старци, които вървѣха слѣдъ него и събираха въ памятьта си думитѣ му; священници, които му даваха отпрѣдъ тълпата прощение на грѣховетѣ му; и млади момци и жени, които викаха:

„Искаме и ний да умремъ съ него.“

Изповѣдникътъ успокояваше съ една дума, съ едно движение на ржката си и съ единъ погледъ тѣзи горѣщи и усърдни стръмления къмъ добродѣтелта, и се виждаше че е занятъ само съ опасностьта на братията си. Адътъ го чакаше при вратата на тризнището за да го нападне за послѣденъ пѫть. Гладиаторитѣ, спорѣдъ обичая, искаха да облекатъ Християнина съ една дрѣха земена отъ жрецитѣ на Юпитера.

„Азъ нѣма да умра никога,“ се извика Евдоръ, „съ облекло като низъкъ отстѫпникъ и подъ видъ на идолопоклонникъ: прѣдпочитамъ пò-добрѣ да разкѫсамъ съ ржцѣтѣ си прѣвръзкитѣ на ранитѣ си. Азъ принадлѣжа на римския народъ и на цесаря: ако ги вий лишите чрѣзъ моята смъртъ отъ сражението, което имъ съмъ длъженъ, ще отговорите за това съ главитѣ си.“

Гладиаторитѣ, изтръпнати отъ това заплашване, отво-

риха вратитѣ на амфиѳеатра, и мѫченикътъ влѣзна самъ, гордъ и доволенъ, въ тризнището.

Тутакси единъ всеобщъ викъ и силни ржкоплѣскания, продължени отъ върха до основитѣ на зданието, правяха го да бучи отъ отзивитѣ. Лъвоветѣ и всички затворени въ вертепитѣ звѣрове отговарятъ достойно срѣща шумнитѣ крѣсъци на тъзи свирѣпа радость: и самъ народътъ трепери отъ страхъ; мѫченикътъ никакъ не се оплашва. Изведнѫжъ си припомня прѣдчувствието, което ималъ едно врѣме въ това сѫщо мѣсто[12]. Вчервява се отъ миналитѣ си заблуждения и отклонения отъ вѣрата; благодари Бога, че го е приелъ въ милосърдието си и го е довелъ, чрѣзъ единъ чудесенъ свой съвѣтъ, до единъ толкова славенъ край. Мисли умиленно за баща си, за сестритѣ си и за отечеството си; прѣпорѫчва на Вѣчния Димодокуса и Кимодока: тъзи бѣше послѣдната му мисъль на земята, обръщаси духа и сърдцето само къмъ небото.

Императорътъ не бѣше още пристигналъ[13], и управителтъ на игритѣ не бѣше още далъ знака. Покритий съ струпи мѫченикъ проси отъ народа позволение да сѣдне възъ пѣсъка на равнището, за да си почине и да запази пò-добрѣ силитѣ си; народътъ склонява на това съ надежда, че ще може да гледа пò-дълготрайна борба. Младий мѫченикъ, загѫрнатъ съ върхната си дрѣха, се свива полегка и сѣднува върху пѣсъка, който слѣдъ малко ще му пропие кръвьта, както нѣкой овчарь лѣга върху зелената трѣва вѫтрѣ въ нѣкой пустъ лѣсъ.

Въ това врѣме въ глъбочинитѣ на вѣчностьта една пò-жива свѣтлина блѣснува отъ Святая Святихъ. Ангелитѣ, прѣстолитѣ и властитѣ, клѣкнати на колѣнѣ и пълни съ радость, слушатъ единъ гласъ, който говори:

„Миръ на Църквата! Миръ на человѣцитѣ!“

Прѣчистий хлѣбъ на святото жертвоприношение, Тѣлото на Иисуса-Христа, се приима: послѣдната капка кръвь на праведния се готви да донесе възтържествуването на онъзи религия, която трѣбаше да измѣни лицето на земята. Тълпата на мѫченицитѣ се раздвижава; божественитѣ ратници се събиратъ чрѣзъ звъпането на една тржба, която се извучва отъ единъ ангелъ на Господнята войска. Тамъ сияе славний архидиаконъ Стефанъ, първий отъ мѫченицитѣ; на друго мѣсто се виждатъ: *неустрашимий* Лаврентий, *краснорѣчивий* Кипри-

анъ, и вий, които сте честь и гордость на оня благочестивъ и вѣренъ градъ[14], когото Рона опустошава а Сона пригръща и милува. Всички, носѣни върху единъ свѣтелъ облакъ, слизатъ за да приематъ блаженния войникъ, за когото е запазена великата и славна побѣда. Небесата се навеждатъ и се полуотварятъ. Хороветѣ на древнитѣ патриарси, на пророцитѣ, на апостолитѣ и на ангелитѣ идатъ за да се начудятъ на сражението, което праведний ще направи. Святитѣ жени, вдовицитѣ и дѣвицитѣ, заобикалятъ и привѣтствуватъ майката на Евдора, единчкий, който си отвръща очитѣ отъ земята и ги държи отправени къмъ трона на Бога.

Тогава архангелъ Михаилъ си въоржжава дѣсната ржка съ двоесечния мечъ, който върви прѣдъ Господа и ударя неочаквани удари; зима въ лѣвата си ржка една изкована въ огъня на молнията, въ оржжарницата на небесния гнѣвъ, верига. Стотина архангели й образуваха несъкрушимитѣ и яки колелцета, подъ управлението на единъ ревностенъ херувимъ; съ едно чудесно обработване мѣдътъ, смѣсенъ съ срѣбро и злато, се смегчи и се усъвършенствува възъ наковалната подъ тѣжкитѣ имъ млатове; въ него смѣсиха три искри отъ вѣчното отмъщение[15]: отчаянието, ужаса и проклятието; едно четвъртито стъкло отъ громъ, и онова живо вещество, което съставляваше колелетата на Иезекеилевата колесница. Когато силний Богъ даде знака, Михаилъ се спуща отъ небетата, като нѣкоя космата звѣзда. Изполашенитѣ звѣзди си помислюватъ, че се прикоснуватъ до прѣдѣла на тѣхния ходъ. Архангелътъ се разкрача и съ едната си нога стжпва на морето, а съ другата на земята[16]. Извиква съ единъ страшенъ гласъ, и седемь гърмотевици говорятъ заедно съ него:

„Царството на Христа се възстанови; идолопоклонството изчезна; нѣма да бжде вече смърть. Племе развратено! освободи свѣта отъ присжтствието си; и ти Сатано, върни се въ бездънната пропасть, гдѣто ще бждешъ окованъ за хиляда години[17]“

Слѣдъ това страшно изражение мятежнитѣ ангели бивatъ завладени отъ силенъ страхъ. Князьтъ на ада иска да се възпротиви пакъ и да се бори съ пратеника на Всевишния: повиква при себе си Астарофа и демонитѣ на лъжли-

софия и на человѣкоубийството; но тѣ, погрузени

вече цѣли въ убѣжището на скърбитѣ, сѫ наказани съ нови мѫчения заради злинитѣ, които прѣди малко бѣха направили на человѣцитѣ. Сатаната, усамотенъ, напраздно прави опитъ за да се възпротиви на небесния храбъръ войникъ: силата внезапно му се отнима; осѣща че скиптрътъ му е строшенъ и властьта му унищожена. Прѣдшествуванъ отъ развълнуванитѣ си легиони, потѫва, съ единъ страшенъ ревъ, въ бездънната глъбочина. Живитѣ вериги падатъ заедно съ него, обгрѫщатъ го и го вързватъ за една запалена и вчервѣна отъ огънь висока скала въ срѣдата на пъкъла.

Синътъ на Ласѳена слуша въ въздуха неизразими съгласшения и далечнитѣ звукове на хиляди златни арфи, смѣсени съ мелодически гласове. Издига си главата, и вижда войската на мѫченицитѣ[18], които разтуряха въ Римъ жертвенницитѣ на лъжливитѣ богове и подкопаватъ основитѣ на храмоветѣ имъ между стълпове отъ прахъ. Една чудесна лѣствица[19] се спуща отъ единъ облакъ и стига да нозѣтѣ на Евдора. Тъзи лѣствица бѣше направена отъ ясписови, янцитови, сапфирови и зумпрудови камени, съ каквито сѫ съградени основитѣ на небесния Иерусалимъ. Мѫченикътъ разглежда съ внимание и възхищение блѣсъка на видѣнието, и си наумява съ въжделени въздишки врѣмето, въ което ще може да върви по тоя небесенъ пѫть.

Тъзи обаче слава не бѣше всичката онъзи, която Иаковий Богъ запазва за своя народъ. Той съхранява още въ сърдцето на една слаба жена най-благороднитѣ и най-великодушни намѣрения. Когато подранилата чучулига чака въ скороугарената нива вращането на утрѣнната свѣтлина, щомъ изгрѣващата сфера на слънцето позлати крайщата на облацитѣ, тя веднага скоква, оставя земята и, лѣтящемъ на високо, пѣе въ въздуха единъ химнъ, който очаровава пѫтника: тъй и трѣзвената постоянно Кимодока бодърствува внимателно и чака явяването на първата утрѣнна видѣлина, за да отиде да пѣе на небото священи химни, които ще възхитяватъ Израиля. Една слънчева заря стига до младата Християнка прѣзъ гранкитѣ на лавровото прѣдъ Виргилиевата кѫща дърво. На часа се вдига отъ лѣглото си мълчишкомъ и зима мѫченическото облекло, за запазването на което се бѣше погрижила отпънапрѣдъ. Омировий жрецъ се наслаждаваше още

съна, когото ангелътъ бѣше излѣлъ възъ клѣпкитѣ му. Кимодока отива полегка близу и пада на колѣнѣ при одъра на Димокуса. Гледа внимателно и нажаленно баща си и рони мълчеливи сълзи; прислушва тихото дишане на стареца; мисли за ужасното му събужданс слѣдъ нейното избѣгване; едвамъ може да си спотаи плачеветѣ и въздишкитѣ, които произхождаха отъ дъщерната любовь[20]. Изведнѫжъ призовава мѫжественостьта си, или пò-добрѣ любовьта си и вѣрата си: избѣгва крадишкомъ, както младата невѣста въ Спарта бѣше избѣгнала отъ погледитѣ на майка си, за да се наслаждава отъ пригращанията на своя съпрѫгъ.

Дороѳей не бѣше прѣкаралъ нощьта въ кѫщата на Виргилия: Христианетѣ не си позволяваха да си затварятъ очитѣ и да позадрѣмватъ прѣзъ цѣлата нощь прѣдъ смъртьта на братията си; той, придруженъ отъ всичкитѣ си слуги, бѣше отишълъ въ амфиѳеатра заедно съ Захария. И двамата, прѣоблечени, чакаха сражението на мѫченика съ звѣроветѣ, за да зематъ кришомъ славното му тѣло и да го погребатъ: тъй едно стадо гълѫби покрай нѣкоя селска кѫща, гдѣто селянетѣ чукатъ нови житни снопе, чакатъ да се оттеглятъ всички и тѣ тогава да се спустнатъ въ гумното и да се накълцатъ отъ останалитѣ питателни зърънца.

„Кимодока не срѣща никакви прѣпятствия въ бѣгането си. Кой би могълъ да отгатне нейнитѣ намѣрения? Слиза полегка подъ пруста, и, като отваря външната врата, спуща се стръмително въ оня Римъ, който не ѝ бѣше познатъ.

Най-напрѣдъ се скита по запустѣлитѣ улици: всичкий градъ се бѣше стекълъ въ амфиѳеатра. Не знаеше къмъ коя страна да си обърне стѫпкитѣ; спира се и заушмява внимателно, както нѣкой часовой дава внимателно ухо, когато търси да узнае мѣстото, отъ което иде шумтенето на неприятеля. Чини ѝ се че слуша единъ далеченъ шепотъ; тутакси се затича къмъ тъзи страна: колко пò-вече се приближава, толко пò-вече шепотътъ се увеличава. Скоро забѣлѣзва една върволица войници, робе, жени, дѣца и старци, които всички вървѣха по единъ и сѫщъ пѫть; видѣ да минаватъ *покрити носила*, да лѣтятъ колесници и конници. Хиляди звукове, *хиляди* гласове се издигатъ и гърмятъ въ въздуха, и въ

тъзи разбъркана мълва Кимодока различава слѣдующия усугубляванъ викъ:

„Христианетѣ ще се прѣдадатъ на звѣроветѣ!“

„Ето ме!“ се извика изведнажъ тя, прѣди да може нѣкой да я узнае коя и каква е.

И вървѣше по една височина, която се намираше надъ разпръснатата около театра тълпа. Прѣкрасната дъщеря на Димодокуса, когато слизаше отъ хълма на долѣ при изгрѣването на слънцето, се виждаше като онъзи утренна звѣзда, която нощьта заимствува на деня само за много кратко врѣме. Гърция, колѣничена прѣдъ нея, би помислила, че тъзи дѣвица е любовницата на Зефира или на Цефала; Римъ я веднага позна че е Христианка: синята ѝ рокля, бѣлото ѝ було и черната ѝ безрѫкавна върхна дрѣха я по-малко издадоха, отколкото скромний ѝ и срамежливъ изгледъ.

„Тъзи е нѣкоя избѣгнала Христианка!“ се извика тълпата: „нека я запрѣмъ.“

„Да,“ отговаря Кимодока, червенѣюща се отъ дѣвственния си стидъ прѣдъ това множество, „Христианка съмъ, но не съмъ избѣгнала: не се и скитамъ напраздно. Азъ си изгубихъ пѫтя, защото съмъ млада и родена далече отъ тука при брѣговетѣ на Гърция, моето сладко отечество. Мѫжествени синове на Ромула, желаете ли да ме заведете въ амфиѳеатра?“

Тойзи языкъ, който би обезорѫжилъ всѣкого, даже би укротилъ и тигритѣ, не можа̀ да извлѣче за Кимодока нищо друго освѣнъ подигравки и оскърбления. Бѣше пропаднала въ единъ купъ мѫже и жени, които се клатѣха подъ изпарението на упивателното вино. Единъ гласъ поиска̀ да каже, че тъзи Гъркиня може би да не е осѫдена на звѣроветѣ.

„Осѫдена съмъ, осѫдена!“ се извика бързо младата Христианка съ срамежливость; „чакатъ ме въ амфиѳеатра.“

Тоя часъ тълпата я завежда въ амфиѳеатра съ силни крѣсъци и диви виения. Гладиаторътъ, на когото се прѣдаваха мѫченицитѣ при входа, нѣмаше заповѣдь за тъзи жертва, и отказа да я приеме и да я вкара въ мѣстото на жертвоприношението; но една отъ вратитѣ на тризнището, като се отваряше, ѝ допусна да види Евдора въ оградата; Кимодока тутакси се спуща, като легка стрѣла, и се хвърля въ обятията *на съпруга си.*

Сто хиляди зрители се изправятъ надъ скамейкитѣ на амфиеатра и се вълнуватъ безпорядъчно. Навеждатъ се на напрѣдъ, поглеждатъ въ тризнището, и се питатъ чея е тъзи жена, която се хвърли въ обятията на Християнина. Едни казваха:

„Тя е съпругата му, тя е Християнка и е дошла да умре: носи роклята на осъденитѣ.“

Други пъкъ:

„Тя е робинята на Иероклея, ний я познаваме; тя е онъзи Гъркиня, която се обяви неприятелка на боговетѣ когато искахме да я избавимъ.“

Нѣколко боязливи гласове се слушаха тукъ-тамъ измежду тълпата:

„О колко е млада и хубавица!“

А многолюдието викаше:

„Е добрѣ! пека бѫде хвърлена за храна на звѣроветѣ прѣди да умножи въ държавата племето на нечестивитѣ!“

Ужасътъ, възхищението, една страшно жаловита скърбь и една небивала радость бѣха прѣдметитѣ на разговора на мъченика: стискаше Кимодока възъ сърдцето си; пожелалъ би да я отблъсне; но почувствуваше че изминаването на всѣки единъ мигъ врѣме докарваше края на единъ животъ, за който милионъ пѫте би пожертвувалъ своя. Най-сетнѣ се извика съ порой сълзи на очитѣ:

„О Кимодоко! защо си дошла тука? О Боже! въ тъзи ли минута азъ нѣкога съмъ пожелалъ да те видя, о моя любезна съпруго? Коя прѣлесть или кое нещастие те е довѣло въ това кръвопролитно равнище? Защо си дошла да разклатишъ моята вѣра? Какъ ще мога да те гледамъ когато ще умирашъ?“

„Господарю,“ възрази му Кимодока съ плачъ и съ глъбоки въздишки, прости на своята робиня. Прочетохъ въ твоитѣ священи книги[21]: „жената ще остави баща си и майка си за да се прилѣпи къмъ мѫжа си.“ Азъ оставихъ баща си, избѣгахъ кришомъ отъ неговата любовь, когато той спѣше: дойдохъ да искамъ отъ Галерия милость за тебе, или и азъ да умра заедно съ тебе.“

Кимодока забѣлѣзва лицето на Евдора внезапно поблѣнитѣ му покрити съ безполезни привръзки: изпуща

единъ жалостенъ викъ и, съ единъ священъ възтържъ, прѣгрѫща и цѣлува позѣтѣ на мѫченика я священитѣ му струпи на рѫцѣтѣ и на грѫдитѣ. Кой би могълъ да изрази нѣжнитѣ чувства на Евдора когато почувствувалъ онѣзи чисти устни да стискатъ обезобразената му и ранлива снага? Кой би могълъ да изкаже невъобразимата прѣлесть на тѣзи първи милвания на една обичлива жена, почувствувани прѣзъ струпитѣ на мѫченика? Изведнѫжъ небото въодушевлява Изповѣдника; главата му се вижда блѣскава отъ священа свѣтлина и лицето му сияѫще отъ мѫчезарната слава на Бога; изважда отъ пръста си единъ пръстенъ, потопява го въ кръвьта на ранитѣ си и казва на Кимодока:

„Азъ не мога вече да се противя на твоитѣ намѣрения: не мога да желая да ти се отнеме по-дълго врѣме вѣнецътъ, когото търсишъ съ толкова голѣма мѫжественность. Ако вѣрвамъ за това тайния гласъ, който говори въ сърдцето ми, твоето послание въ тъзи земя е изпълнено: баща ти нѣма вече нужда отъ твоята помощь; Богъ се е задължилъ да се грижи за тоя старецъ; той ще познае истинската свѣтлина[22] и скоро ще намѣри дѣцата си въ онѣзи жилища, отгдѣто нещо може вече никой да му ги вземе. О Кимодоко, азъ ти прѣдсказахъ[23] че ще бѫдемъ съединени; трѣба да умремъ съпрѫзи. Ето тука въ това равнище е Църквата, святата Трапеза и брачната постеля. Вижъ тоя блѣсъкъ, съ който сме обиколени, тѣзи благовония, които се изсипуватъ възъ главитѣ ни. Вдигни си очитѣ на горѣ и вижъ, съ погледитѣ на вѣрата, много по-хубавъ блѣсъкъ на небото. Нека поставимъ законни вѣчнитѣ си пригращания, които ще придружатъ нашето мѫченичество: земи тоя пръстенъ и бѫде моя съпруга.“

Ангелската двойка пада на колѣнѣ всрѣдъ тризнището; Евдоръ навира въ намокренния си съ кръвь пърстенъ пърста на Кимодока и се извиква:

„Рабинйо на Иисуса Христа, приеми моята вѣра. Ти си любезна както Рахилъ, мѫдра като Ревекка и вѣрна като Сара, безъ да се радвашъ като нея на дълъгъ животъ. Нека порастнемъ, нека се умножимъ за вѣчностьта и нека напълнимъ небото съ добродѣтелитѣ си.“

Въ тоя часъ небото се отваря и празднува тържественно *величественния бракъ*: Ангелитѣ запѣватъ священата пѣсьнь

на невѣстата: майката на Евдора прѣдставя на Бога съединенитѣ си чада, които скоро ще се явятъ прѣдъ вѣчния Му тронъ: мѫченичкитѣ плѣтятъ невѣстинския вѣнецъ за Кимодока: Иисусъ Христосъ благославя блажената двойка, и Духъ-Святий и подарява една неизтощима любовь.

Въ това врѣме идолопоклонската тълпа, която гледаше двамата Христиане клѣкнати на колѣнѣ всрѣдъ равнището, мислѣше че се молятъ на нея да имъ прости живота. Като обърна тутакси палеца си къмъ тѣхъ, както става въ борбитѣ на гладиаторитѣ, отхвърляше молбата имъ чрѣзъ тоя знакъ и ги осѫждаше на смърть! Простий римский народъ, когото благороднитѣ му правдини бѣха поставили да стои по̀нагорѣ отъ владѣющия народъ, бѣше отдавна изгубилъ независимостъта си: той бѣше останалъ пъленъ господарь само въ управлението на удоволствията си; и понеже тѣзи сѫщи удоволствия му служаха само за да се заробва и да се развращава, не притѣжаваше въ дѣйствителностъ нищо друго, освѣнъ върховенството на робството си. Гладиаторътъ, който имаше длъжностьта да стои и да пази входоветѣ на притворитѣ, дойде въ това врѣме за да приеме разпорежданията на простолюдието за участьта на Кимодока.

„Свободний и могѫщественний народе," рече, „тъзи Христианка е влѣзнала не пореда си въ борбището; тя бѣше осѫдена да умре съ другитѣ нечестивци, слѣдъ боренето на тѣхния началникъ; тя е избѣгла отъ тъмницата. Като се скитала по улицитѣ въ Римъ, най-сетнѣ нейний зълъ духъ, или по̀-добрѣ духътъ на империята, я е довелъ въ амфиѳеатра."

Народътъ се извиква съ единъ общъ гласъ:

„Това е безъ друго желанието на боговетѣ; нека остане тука и нека умре!"

Едно малко число зрители, вѫтрѣшно подбодени отъ Бога на милосърдието, се показаха трогнати отъ младостьта на Кимодока: тѣ искаха да се направи милость на тъзи Христианка и да се изпустне; но тълпата повторно викаше:

„Нека остане, нека умре! Колко е по̀-хубава жертвата, толкова е по̀-приятна на боговетѣ."

Тѣ не бѣха вече онѣзи потомци на Брутуса, които проклинаха великия Помпей, защото бѣше наредилъ да се борятъ мирни слоноке, а бѣха человѣци поскотени отъ роб-

ството и слѣпи отъ идолопоклонството, и у които всѣко человѣколюбие бѣше изгаснало заедно съ чувството на свободата.

„Единъ гласъ се изпуща отъ високитѣ мѣста на амфиѳеатра: Свърши се! Дорооей се отказва отъ живота си.

„Римляне,“ се извика Дорооей, „азъ съмъ направилъ всичко това; азъ прѣзъ тази нощь грабнахъ отъ тъмницата тоя небесенъ ангелъ, който се е прѣдалъ сега на вашитѣ ржцѣ. Азъ съмъ Христианинъ, искамъ да се сража съ звѣроветѣ[24]. Да но безчестний и позоренъ Юпитеръ падне скоро заедно съ храма си. Да но въ падането си смаже отвратителнитѣ си поклонници! Да но вѣчностьта запали отмъстителнитѣ си пламъци, за да погълнатъ варваритѣ, които оставатъ безчувствителни къмъ всичкитѣ очарования на злощастието, на младостьта и на добродѣтелта!“

Слѣдъ тѣзи думи, Дорооей ритнува съ ногата си една статуя на Меркурия и я търколява на земята. На часа вниманието и негодуванието на простолюдието се обърна къмъ тази страна и се чуха тѣзи викове:

„Единъ Христианинъ има въ амфиѳеатра! Нека се улови скоро, и нека се прѣдаде на гладиаторитѣ!“

Веднага извличатъ Дорооея вънъ отъ зданието и го осжждатъ да бжде погубенъ заедно съ тълпата на Изповѣдницитѣ.

Тутакси зазвънтяватъ удрянията на оржжията: мостътъ, по който се отиваше отъ палата на императора въ амфиѳеатра, се сваля[25], и Галерий само еднжжъ прѣкрачва отъ лѣглото на болестьта си и отива въ мѣстото на кръвопролитието: бѣше се поставилъ пò-горѣ отъ болестьта си, за да се яви прѣдъ очитѣ на народа за послѣденъ пжть. Той почувствуваше, че въ ѐдно и сжщо врѣме ще му се изгуби и империята и животътъ: единъ пратеникъ пристигна отъ Галлиитѣ и му извѣсти, че Константий е умрѣлъ; че синъ му Константинъ, произведенъ за цесарь отъ легионитѣ, се обявилъ за Христианинъ и се готвѣлъ да тръгне за Римъ. Тѣзи извѣстия смутиха душата на Галерия, и му направиха пò-мжчителна и пò-люта отвратителната живиница на тѣлото; но, като си прикриваше скърбитѣ въ сърдцето и търсѣше съ това да измами или самъ себе си или человѣцитѣ, тойзи страшилищенъ призракъ дойде та сѣдна на императорския балконъ, гдѣто съ обезобразеното *си тѣло приличаше* на увѣнчана смъртъ. Каква проти-

положность спрямо хубостьта, живота и младостьта, изложени въ борбището за ужасна храна на тигритѣ, на лъвоветѣ и на леопардитѣ!

Когато императорътъ се яви въ амфиѳеатра, всички присѫтствующи зрители му въздадоха обикновенитѣ почести и го поздравиха. Евдоръ му се поклони съ почитание. Кимодока бързо се затича къмъ него и отива подъ балкона, та му иска милость за Евдора и прѣдлага себе си да бѫде сама жертва за него. Тълпата избави Галерия отъ затруднението да се покаже или милосърдъ или жестокъ: тя отъ много врѣме чакаше борбата съ силно желание; като гледаше жертвитѣ осѫдени, жаждата ѝ за кръвопролитие се бѣше още по-вече разпалила. Отъ всичкитѣ страни се слушаха тѣзи викове:

„Звѣроветѣ, звѣроветѣ! Нека се пустнатъ звѣроветѣ! Нечестивитѣ нека се прѣдадатъ на звѣроветѣ!“

Евдоръ искаше да говори нѣщо на тълпата въ полза на Кимодока: но хиляди гласове задавятъ неговия гласъ:

„Нека се даде знакътъ! звѣроветѣ, звѣроветѣ! Християнетѣ на звѣроветѣ!“

Започна да се слуша звукътъ на трѫбата: извѣстяваше се явяването на свирѣпитѣ звѣрове. Началникътъ на ритариуситѣ[26] минава прѣзъ тризнището, и отваря клѣтката на единъ извѣстенъ по свирѣпостьта си тигъръ.

Тогава се възбужда между Евдора и Кимодока една прѣпирня, която вѣчно трѣба да се помни: всѣки единъ отъ двамата съпрѫзи искаше да умрѣ слѣдъ другия.

„Евдоре,“ говорѣше Кимодока, „ако не бѣше ти раненъ, щѣхъ да прося отъ тебе да ми позволишъ за да се боря азъ първа съ тигра: но сега азъ имамъ по-вече сила отъ тебе, и мога да те гледамъ когато умирашъ.“

„Кимодоко,“ отговори Евдоръ, „азъ отъ по-дълго врѣме съмъ Християнинъ отъ тебе: ще мога по-лесно да прѣтърпя болкитѣ; остави ме да оставя земята азъ послѣдний.“

Мѫченикътъ, като произнесе тѣзи думи, тоя часъ си съблича върхната безрѫкавна дрѣха: покрива съ нея Кимодока, за да скрие по-лесно отъ очитѣ на зрителитѣ прѣлестнитѣ красоти на Омировата дѣвица, когато тигрътъ я влѣче по ристалището. Евдоръ се боеше да не би една смъртъ толко нечиста[27] да бѫде опатнена отъ сѣнката на нѣкоя нечиста

мисъль, даже и у другитѣ. Може би това да бѣше и самоничко побуждение на природата, едно чувство на онъзи ревнивость, която придружава истинската съпружеска любовь даже до гроба.

Трѫбата извучва втори пѫть.

Слуша се че изкърцва страшно желѣзната врата на клѣтката, гдѣто бѣше затворенъ свирѣпий и лютъ тигръ: гладиаторътъ, който я бѣше отворилъ, избѣгва уплашенъ. Евдоръ, като тури Кимодока задъ гърба си, стоеше правъ[28], съ рѫцѣ протѣгнати и кръстосани и се виждаше прѣданъ въ молитва; молитвата си отправяше къмъ небото.

Трѫбата извучва трети и послѣденъ пѫть.

Веригитѣ на тигра падатъ, и разяренний звѣрь се хвърля буйно съ голѣмъ ревъ въ срѣдъ тризнището: едно неволно почувствуване прави да се разтреперятъ всичкитѣ зрители. Кимодока, обзета отъ страхъ, се извиква:

„Ахъ! избави ме, Евдоре[29]!“

И тутакси се хвърля въ обятията на съпруга си, който се обръща съ нажалени очи къмъ нея и я стиснува нѣжно въ гръдитѣ си; ако бѣше възможно можеше и въ сърдцето си да я скрие. Тигрътъ пристигва до двамата мъченика. Изправя се надъ тѣхъ, и, като си забива остритѣ нокти на прѣднитѣ си нозѣ въ ребрата на Ласѳеновия синъ, разкѫсва съ зѫбитѣ си плещитѣ на неустрашимия Изповѣдникъ и ги изяжда. Когато стиснатата въ гръдитѣ на съпрѫга си Кимодока отваряше къмъ него пълнитѣ си съ любовь и съ ужасъ очи, забѣлѣжи главата на тигра съ окървавенитѣ му уста допрѣна до главата на Евдора. Тоя часъ топлината изчезва[30] отъ тѣлеснитѣ членове на побѣждаѭщата героиня; клѣпкитѣ ѝ закриватъ очитѣ ѝ и остава висната въ обятията на съпрѫга си, както снѣжний иний виси отъ гранкитѣ на нѣкой боръ въ Менала или въ Лицея. Святитѣ мъченички: Евлалия, Фелицита и Перпетуя слизатъ отъ небото за да търсятъ своята другарка: тигрътъ бѣше вече разцробилъ и сдъвчилъ бѣлата, като слонова кость, шия на Омировата дѣвица. Ангелътъ на смъртьта, смѣящемъ се, прѣсича жицата на Кимодокинитѣ дни. Евдоровата съпрѫга изпуща послѣдното си дишане безъ усилие и безъ болѣжки; прѣдава на небото единъ божественъ дѫхъ, *който се виждаше* че едвамъ вече се държеше въ онова обр

зувано отъ Граціитѣ тѣло: пада като онова цвѣте, което безщадливата остра коса на селянина търкаля по низката трѣва. Евдоръ слѣдъ единъ мигъ я послѣдва въ вѣчнитѣ жилища: могълъ би человѣкъ въ тъзи минута да помисли, че дѣйствително вижда единъ отъ онѣзи жертвенници на мира, въ които синоветѣ на Аарона принасяха на Израйлския Богъ една гълъбица и единъ юнецъ.

Двамата съпрузи мъченици, щомъ получиха неувѣдаемия вѣнецъ, веднага се забѣлѣжи всрѣдъ въздуха единъ кръстъ отъ блѣстяща свѣтлина, подобенъ на оня Лабарумъ, съ който Константинъ бѣше нанесълъ побѣдата: молнията изгърмя надъ Ватикана, който бѣше тогава единъ пустъ хълмъ, но често посѣщаванъ отъ единъ неизвѣстенъ духъ; амфиѳеатрътъ се разтресе отъ основитѣ си; всичкитѣ статуи на кумиритѣ се търколиха, и се чу, както едно врѣме въ Иерусалимъ, единъ гласъ, който говорѣше:

„Боговетѣ изчезватъ[31].“

Простолюдната тълпа, развълнувана, оставя игритѣ. Галерий, щомъ се завърна въ палата си, и веднага си позволи да направи най-мрачнитѣ ужаси: заповѣдва да се прѣкаратъ прѣзъ остротата на ножа славнитѣ другари на Евдора. Тутакси Константинъ се явява прѣдъ вратитѣ на Римъ. Галерий се прѣдава вече на ужасната си болѣсть, и издъхва хулящемъ Вѣчния. Напраздно единъ новъ тираннинъ усвоява върховната власть: Богъ загърмява отъ високото небо; знакътъ на спасението блѣснува; Константинъ поразява съ побѣдата си, и Максентий се потопява въ Тибъръ. Побѣдительтъ влиза тържественно въ владѣющия свѣта градъ: враговетѣ на Христианетѣ се разпръсватъ. Тогава князь-побѣдительтъ, като приятель на Евдора, побързва да събере послѣднитѣ въздишки на Димодокуса, когото скърбьта вдига вече отъ земята, и който иска да приеме святото кръщение за да отиде и той на небото при прѣлюбезната си дъщеря. Константинъ припка скоро къмъ онова мѣсто, гдѣто бѣха натрупани тѣлата на жертвитѣ: двамата съпрузи бѣха запазили и въ смъртьта всичката си красота. Чрѣзъ едно небесно чудо, ранитѣ имъ се бѣха затворили и заздравели безъ никой ржбъ, и изражението на мира и на благополучието бѣше отпечатано въ лицата имъ. *Единъ гробъ* се изкопа и за двамата въ онъзи гробна Църквица,

вътрѣ въ която Ласѳеновий синъ едно врѣме се бѣше отлъчилъ отъ числото на вѣрнитѣ. Галскитѣ легиони, които нѣкога били прѣдвождани отъ Евдора къмъ побѣдата, обкржжаватъ надгробния памятникъ на нѣкогашния си генераль. Военний орель на Римлянетѣ се украсява съ миротворния Кръстъ. При гроба на младитѣ мъченици Константинъ надѣва на главата си куронната на Августа, и върху сжщия гробъ провъзгласява християнската Религия за Религия на империята.

КРАЙ НА ДВАДЕСЕТЪ И ЧЕТВЪРТАТА И ПОСЛѢДНА КНИГА.

БѢЛѢЖКИ.

КНИГА ПЪРВА.

1. — *Небесна Муза.*

«O Musa, tu che di caduchi allori
Non circondi la fronte in Elicona, etc.:

О Музо, ти която не увѣнчавашъ челото си
Съ тлѣнни лаврови вѣйки набрани отъ върхъ Хеликона», и пр.
(Gerus. liber., canto I, strof. II.)

2. — *Сорентския поетъ.*

Тассо, списателтъ на поемата: *Освободеният Иерусалимъ.* Родилъ се въ 1544 г. слѣдъ Христа въ Италиянския градъ Сорренто. (Прѣводачътъ.)

3. — *Албионския слѣпецъ.*

Джонъ Милтонъ, списателтъ на поемата: *Изгубеният Рай.* Родилъ се въ 1608 г. слѣдъ Христа въ Албиона (Ἀλβίων, тъй древнитѣ Гърци и Финикийци наричали сегашна Велика Британия, отъ убития отъ Херкулеса синъ Нептуновъ и братъ Деркиновъ Алебионъ, който живѣлъ въ страната на Лигуритѣ, древни жители на Англия). (Прѣводачътъ.)

4. — *На върха на Ѳаворъ.*

Гора въ Палестина, въ Едрелонското поле, между Назаретъ и Наимъ. На върха на тъзи гора се прѣобразилъ Иисусъ-Христосъ прѣдъ ученицитѣ си Петра, Иакова и Иоанна, и лицето му блѣснало като слънце, а дрѣхитѣ му станали бѣли като свѣтило, и отъ единъ облакъ се чулъ гласъ, който свидѣтелствувалъ Божеството Му. (Прѣводачътъ.)

5. — *Които Иеремия проливалъ, когато оплаквалъ нещастията на Сионъ.*

Иеремия живѣлъ въ най-мрачния периодъ на историята на Иудейското царство, и въ врѣмето на четиритѣ послѣдни царе прѣди плѣнението на Евреитѣ отъ Навуходоносора и закарването имъ въ Вавилонъ. *Плачевитѣ*, въ които излива жалостьта си за нещастията на отечеството си, сѫ пълни съ мелапхолия и съ благочестиво подчинение и смирение къмъ Бога. Тѣзи *Плачове* чрѣ

хармонията си и хубостьта си показватъ разпаленния на пророка патриотизмъ и неотклонната му въ Бога надежда. (Прѣводачътъ.)

6. — *Които се наричаха Омириди.*

Спорѣдъ прѣданието, Омиридитѣ били Рапсоди (Ῥαψῳδοί = съшиватели = събиратели на пѣсни, отъ ῥάπτω = шия и ᾠδή = пѣсънь; или отъ ῥάβδος = тояга и ᾠδή, защото когато пѣснопойцитѣ пѣяли държали въ рѫката си лаврова вѣйка, която, спорѣдъ идеята на древнитѣ Гърци, имъ давала дарбата да пророкуватъ и да плѣняватъ слушателя. Прѣводачътъ). Тѣ изговаряли прѣдъ народа изустъ уломъци отъ Илиадата и Одиссията на Омира. Димодокусъ билъ поетъ и пѣснопоецъ слѣпъ, който пѣялъ въ тържественитѣ угощения на Алкиноя, царь на Феакитѣ въ островъ Керкира (Корфъ): въобще се вѣрва че древнитѣ Гърци изображавали Омира подъ образа на тоя любимецъ на Музитѣ. Чрѣзъ тъзи измислена история на Омировото сѣмейство азъ можахъ да възлѣза до нравитѣ и обичаитѣ на героическитѣ врѣмена, безъ да нанеса нѣкоя обида на вѣроятностьта. Това е доволно просто, че единъ старъ жрецъ на Омира, послѣденъ потомъкъ на тоя поетъ, и той самъ поетъ и съвършенно надъханъ и въодушевенъ отъ духа на Илиадата и на Одиссията, е упазилъ, тъй да речемъ, нравитѣ и обичаитѣ на своя родъ. Въ Шотландскитѣ гори и сега живѣятъ племена наричани clans, които отъ вѣкове си сѫ запазили языка, облеклото и обичаитѣ на прадѣдитѣ си. Безъ помощьта на тъзи измислица, която може би да е доволно честита въ себе си, азъ би изгубилъ очарованието и благороднитѣ качества на Омировата миѳология; щѣхъ да бѫда укоренъ твърдѣ справедливо, че съмъ противопоставилъ христианскитѣ нрави въ всичката имъ младость и въ всичката имъ хубость срѣща нравитѣ на язичницитѣ въ упадъка имъ. Тука се прочее явно вижда едно поразяваще доказателство на моята чистосърдечность и на съвѣстьта, съ която азъ винаги работя. Наистина, малкитѣ богове на Овида и обичаитѣ на идолопоклонска Гърция въ IV вѣкъ не би могли да бѫдатъ закрѣпени нито една минута врѣме при величието на раждащето се Християнство и при картината на евангелскитѣ добродѣтели. При това не трѣба да забравимъ че Кимодока, която прѣдставлява изящнитѣ искуства на Гърция, трѣба да произхожда отъ рода на Омиридитѣ, и че тя ще бѫде Християнка за да прѣдаде на Святата Муза Омировата лира.

7. — *При политъ на любимата на Меркурия гора Талея.*

Тъзи гора се намира въ Критъ, и е била посвятена на Меркурия. Може би да се е нарекла съ това название отъ името на Талуса (Τάλως), съподвижникъ на Радаманоа, за когото поетитѣ *разказватъ*, че билъ създаденъ отъ Нептуна отъ мѣдъ съ една само *кръвна жила* отъ главата до нозѣтѣ, и когото Юпитеръ подарилъ *на Миноса* за да пази Критъ. Медия го умъртвила съ чародѣйството

си, когато искалъ да възбрани влизането на Аргонавтитѣ въ Критъ. (Виж. Платона и Аполлония).

8. — *Гортина.*

Единъ отъ стотѣхъ града на островъ Критъ.

9. — *Градъ основанъ отъ сина на Радаманѳа.*

Радаманѳъ, споредъ поетитѣ, е билъ синъ на Юпитера и на Европа, братъ на Миноса и на Сарпидона и царь на Критъ и на всичкитѣ острови на Егейско море. И понеже управлявалъ държавата си съ голѣма кротость и справедливость, слѣдъ смъртьта му боговетѣ го опрѣдѣлили за сѫдия, заедно съ Еакса и Миноса, въ Ада, и тамъ се оженилъ, споредъ миѳологита, за майката на Херкулеса.

10. — *При брѣга на рѣката Лиѳей.*

Лиѳей (Λιθαῖος, отъ λήθη = забравяне), е билъ малка рѣка въ Критъ, която се парича съ това име, защото при брѣговетѣ ѝ Хермиона забравила съпрѫга си Кадма.

11. — *Близу до явора, който бѣше покрилъ любовнитѣ сношения на Европа и Юпитера.*

Гръцкитѣ поети, като забѣлѣжили, близу до рѣката Лиѳей, единъ видъ постоянно зеленѣящъ се яворъ, обявили че Юпитеръ направилъ да израстне тойзи яворъ за да покрие любовнитѣ му спошения съ Европа. (Виж. миѳолозитѣ, географитѣ и пѫтешественицитѣ, между другитѣ и Tournefort).

12. — *Пещеритѣ на Дактилитѣ.*

Идейскитѣ Дактили (Δάκτυλοι Ἰδαῖοι) били, споредъ нѣкои поети, древни жители на Фригия и на Критъ и синове на нимфа Агхияла, а споредъ други — жреци на Кибела (Рея) на число петь или петдесеть. Всички живѣяли въ пещеритѣ на гората Ида (Ἴδη) на о. Критъ; тѣ най-първо изнамѣрили огъня и всичкитѣ искуства, които се вършатъ чрѣзъ него съ металли. (Виж. Софокла, Стравона, Диодора Сицилийски и др.).

13. — *Епихарисъ, слѣдъ брака си, . . . отиде да посѣти стадата си въ гората Ида. Тамъ тя, стегнатa отъ матерньтѣ болѣзни, роди Кимодока.*

«Συμοείσιον· ὃν ποτὲ μήτηρ
Ἴδηθεν κατιοῦσα, παρ' ὄχθησιν Σιμόεντος
Τίκτατ', ἐπεὶ ῥα τοκῆσιν ἀμ'ἕσπετο, μῆλα ἰδέσθαι·

Симоисия; когото майка му бѣше нѣкога,
Слизайки отъ Ида, гдѣто съ родители си б' отишла
Да види овцитѣ, родила при брѣга на Симунта».

14. — *Въ священния лѣсъ, гдѣто тримата сѣдинави и достойни за почитание Платонови старци бѣха сѣдѣли едно врѣме и се разговаряли за законитѣ.*

Загатване за приятната и хубава сцена, съ която се започва разговорътъ за законитѣ у Платона.

«Κλεινίας: Καὶ μὴν ἔστι γε, ὦ ξένε, προϊόντι κυπαρίττων τε ἐν τοῖς ἄλσεσιν ὕψη καὶ κάλλη θαυμάσια καὶ λειμῶνες, ἐν οἷσιν ἀναπαυόμενοι διατρίβοιμεν ἄν:

Клиниасъ: като вървимъ ще намѣримъ въ посвятенитѣ на Юпитера лѣсове чудесно високи кипарисси и прѣкрасни ливади, гдѣто ще можемъ да сѣднемъ и да си отдъхнемъ». (Νόμοι Πλάτωνος, βιβλ. Α.)

15. — *И да гледа съ усмивка, смѣсена съ горчиви сълзи, тъзи плѣняѭща звѣздица... Въ това врѣме жителитѣ на Мессиния.*

Усмивка, смѣсена съ сълзи. Андромаха, като приима отъ рѫцѣтѣ на съпрѫга си сина си Астианакса, тъй гледа къмъ малкото дѣтенце:

«Ὣς εἰπὼν ἀλόχοις φίλης ἐν χερσὶν ἔθηκεν
Παῖδ' ἑὸν· ἡ δ' ἄρα μιν κηώδεϊ δέξατο κόλπῳ,
Δακρυόεν γελάσασα· πόσις δ' ἐλέησε νοήσας,
Χειρίτέ μιν κατέρεξεν, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν:

Когато (Хекторъ) изрече тѣзи думи, прѣдаде сина си
Въ обятията на своята прѣлюбезна съпрѫга,
Която го прие въ благоуханното си лоно
Съ усмивк' и съ сълзи; мѫжътъ ѝ кат' я видѣ, съжали я,
Съ рѫката си я помилва и ѝ рече тѣзи думи:»

('Ιλιάδ. Ζ, 484.)

Тъзи плѣняѭща звѣздица. Омиръ сравнява Астианакса и съ една прѣкрасна звѣздица:

«Ἦ οἱ ἔπειτ' ἤντησ', ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ,
Παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα νήπιον αὔτως,
Ἑκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ:

Послѣ го тя (Андромаха) посрѣщна; слѣдъ нея слугиня вървѣше,
И въ лоното си незлобливого дѣтенце държеше,
Любенъ Екторовъ синъ, и приличенъ на свѣтла звѣздица».

('Ιλιάδ. Ζ, 401.)

Месиния е область на Пелопоннесъ, прѣзъ срѣдата на която тече Лаконийската рѣка Памисъ. (Прѣводачътъ.)

16. — *Издигаха храмъ на Омира.*

Всички почти градове на древна Гърция, които оспорявали славата че сѫ тѣ родили Омира, бѣха му въздигнали храмове. Птолемей Филопаторъ му бѣше издигналъ единъ много великолѣ-

пенъ храмъ; островъ Хио празднувалъ въ опрѣдѣлено врѣме тържественно съ игри въ честь на най-великия поетъ; жителитѣ на Аргосъ се заклѣвали въ името на Аполлона и на Омира, и др.

17. — *Домашнитѣ богове.*

Пенатитѣ (Les Pénates).

18. — *Скоро открѣ Тенарския Мисъ.*

Южний мисъ на Пелопонесъ въ Лакония, гдѣто е съществувалъ знаменитъ храмъ на Нептуна (сега се нарича *Каво-Матапанъ.*) (Прѣводачътъ.)

19. — *По брѣговетѣ на Итилосъ* (Ὄιτυλος).

Край-морски градъ на Лакония, назованъ съ това име отъ древния Аргийски герой Итилъ (днесь се нарича Витуло.) (Прѣводачътъ.)

20. — *Оалами* (Θαλάμαι).

Тойзи градъ се намиралъ по край-брѣжието на Мессиния. (Прѣводачътъ,)

21. — *Левктра* (Λεῦκτρα).

Малъкъ градецъ надъ рѣката Памиса, близу до града Оалами. (Прѣводачътъ.)

22. — *Хириусъ* (Χοιρέαι).

Область въ Евбия, близу до Еретрия и Тамини. (Прѣводачътъ).

23. — *Тамъ славний поетъ се виждаше символически изобразенъ подъ видъ на една голѣма рѣка, отъ която други рѣки си наливаха своитѣ кърчази.*

Тойзи остроумно измисленъ символъ е билъ още въ старо врѣме, и това е сѫщото, което говори Лонгинъ за подражанията на Платона: „Той (Платонъ) черпи отъ Омира като отъ пѣкой живъ източникъ, отъ когото е отбилъ една неизчерпаема рѣкичка.“ (Трактатъ за високия стилъ на говоренето, гл. XI.) Колко щѣхъ да бѫда щастливъ ако бѣхъ почерпилъ и азъ нѣколко капки отъ тоя живъ източникъ!

24. — *Храмътъ бѣше издигнатъ надъ Епаминондовия градъ.*

Мессина се нарича Епаминондовъ градъ, защото билъ създиданъ отъ Ѳивейския военачалникъ, слѣдъ като обезсмъртилъ името си съ нанесената надъ Спартанцитѣ побѣда въ 371 Пр. Хр. въ Левктра и призовалъ Мессинийцитѣ въ отечеството имъ. Пелегринъ не говори никакъ за Мессина.

Азъ, въ пѫтуването си по тѣзи страни, виждахъ тѣзи развалини отъ лѣвата си страна когато минавахъ прѣзъ Мессиния за да отида въ Триполица, при политѣ на Менала, въ Тегейската долина. Господинъ de Pouqueville, като се връщалъ отъ Наваринъ (*древний Πύλος*), и вървѣлъ по сѫщия пѫть, по който

азъ бѣхъ вървѣлъ, се принѫдилъ да остави сѫщитѣ развалини отъ дѣсната си страна. (Виж. Павсания, in Messen.; Voyage du jeune Anacharsis; Pellegrin, Voyage au royaume de Morée; Pouqueville, Voyage en Morée.)

25. — *Иѳома.*

Гора и крѣпость въ Мессиния; на върха се намирало едно капище посвятено на Иѳомския Юпитеръ. (Прѣводачътъ.)

26. — *Оракулътъ бѣше заповѣдалъ да се положатъ основитѣ на зданието на сѫщото онова мѣсто, което Аристоменъ бѣше избралъ за да зарови мѣдната дълъва, съ която бѣше свързана участьта на отечеството му.*

Всички знаятъ прочутитѣ войни на Спартанцитѣ и на Мессинийцитѣ. Мессинийцитѣ въ минутата, когато се бѣха побѣдили и покорили подъ игото, бѣха прибѣгли къмъ религията.

„Мессинийцитѣ," говори Павсаний, „пазѣха единъ памятникъ, съ който бѣше свързано избавлението имъ. Ако Мессинийцитѣ би изгубили тоя священъ памятникъ, съвършенно би се разстроили; ако, напротивъ, би го пазѣли, би се издигнали единъ день надъ развалинитѣ си . . . Аристоменъ вдигналъ прѣзъ нощьта тоя памятникъ, и го заровилъ въ едно най-пусто мѣсто на гората Иѳома."

Тойзи памятникъ е билъ една бронзова дълъва, която съдържала листове отъ олово, на които било издълбано всичко, което се отнасяло до религиозното почитание на голѣмитѣ богини. Епаминондъ намѣрилъ тъзи дълъва, повикалъ побѣгналитѣ Мессинийци и основалъ града Мессина.

27. — *Отъ бързотечнитѣ и бистри струи на Амфиса, на Памиса и на Балира, гдѣто слѣпецътъ Ѳамиритъ бѣше изпустналъ гуслата си.*

Рѣката Памисъ се считала за най-голѣма въ Пелопоннесъ. Рѣката Амфисъ, спорѣдъ Павсания, се влива въ Балира. Поетътъ Ѳамиритъ, когато се осмѣлилъ да прѣзрѣ Музитѣ въ искуството на пѣянето, билъ побѣденъ. Тѣ го лишили отъ зрѣнието, а той, разгнѣвенъ, хвърлилъ или изпустналъ (спорѣдъ други списатели) лирата си въ рѣката Балира. Платонъ казва, че душата на Ѳамирита влѣзла въ тѣлото на славейчето. (Виж. Омира въ Илиадата.)

28. — *Розоцвѣтний зокумъ и любимото на Юнона хврасче.*

Това хврасче прилича на малка борика и се нарича по латински agnus-castus или saxifragus, calcifraga, а по гръцки θάμνος ἁγνός, или ἔμπετρον, и расте на скалисто мѣсто; баснословило се, че Юнона е била родена подъ неговата сѣнка. То се намира на всѣка стѫнка въ Гърция и се считало за *священо* въ Самосъ.

Ѧндания, свидѣтелка на Меропинитѣ плачеве; трикка, ю се родилъ Асклипий; Генирия, гдѣто се съхранява

гробътъ на Махаона; Фересъ, гдѣто хитрий Одиссей бѣше земалъ отъ Ифита смъртотворний за Пинелопинитѣ любовници лѫкъ; и гърмящий отъ пѣснитѣ на Тиртея Стенакларъ.

„Кресфонтъ се ожени за Меропа . . .“, казва Павсаний. „Древнитѣ Мессинийски царе имали сѣдалището си въ Андания.“ Хубавата трагедия на Волтера е запознала читателитѣ съ Меропа.

„Спорѣдъ Мессинийцитѣ“, говори още Павсаний, „Асклипий се родилъ въ Трикка, малъкъ градецъ въ Мессиния.“ Има и други прѣдания за Асклипия. Азъ съмъ слѣдувалъ онова, което бѣше нужно за моя прѣдметъ.

„Вижда се въ Генирия“, пакъ Павсаний казва, „гробътъ на Махаона.“

Фересъ, гдѣто хитрий Одиссей привелъ отъ Ифита убийственния лѫкъ.

Ето за това нѣщо уломъкътъ на Омира:

„Тамъ се намираше скѫтенъ единъ якъ лѫкъ и тулъ пъленъ съ стрѣли, които единъ приятель странноприемецъ въ Лакедемонъ, подобенъ на безсмъртнитѣ богове и синъ на Еврита, Ифитъ, подари на Одиссея. Тѣ се срѣщнаха въ Мессина, въ кѫщата на разумния и великодушенъ Орсилохъ.“ (Οὐύσσ. Φ.)

Спорѣдъ това, азъ помислихъ че съмъ могълъ да туря обстоятелството за подаръка на лѫка въ Фереса, защото Орсилохъ живѣялъ въ Фереса, спорѣдъ свидѣтелството на Павсания и на самия Омиръ.

30. — *Това прѣкрасно мѣсто, нѣкога подчинено на древния Нилей.*

Нилей, спорѣдъ миѳологията, е билъ синъ на Нептуна и на Таруса, или, спорѣдъ нѣкои, на Ѳессалийския царь Криѳея, братъ на Пелия, съ когото се спрѣчкалъ и послѣ избѣгалъ въ Мессиния, основалъ тамъ града Пилона и се оженилъ за Амфионовата дъщеря Хлорида, съ която родилъ дванадесеть сина; отъ тѣхъ само Несторъ се избавилъ отъ рѫцѣтѣ на Херкулеса. (Прѣводачътъ.)

31. — *Тойзи хоризонтъ, единственний на земята, напомняше тройното възпоминание на войнския животъ, и пр.*

Виж. въ пѫтеописанието ми.

32. — *Като крѣхко маслично отрасълче, което трудолюбивий градинарь грижливо изгледва покрай нѣкой кладенецъ.*

«Οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης
Χώρῳ ἐν οἰοπώλῳ· ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ
Καλόν, τηλεάον· τὸ ὁέ τε πνοιαὶ δονέουσι
Παντοίων ἀνέμων, καὶ τε βρύει ἄνθεϊ λευκῷ:

Както человѣкъ изгледва крѣхкъ-младъ масличенъ отрасълъ
Въ заградено мѣсто, гдѣто извира вода обилна,
И бива хубаво, високо и плодовито дърво,

А духането на вѣтроветѣ го силно разклаща,
Тъкмо тогава, когато е бремно съ бѣлъ надеждепъ цвѣтъ
И скоро вихрушка го изкоренява и поваля».
. . . . . .
('Ιλιάδ. Р, 53.)

Азъ не съмъ подражавалъ всичко въ това хубаво сравнение. Пиѳагоръ еималъ едно такво очудване за тѣзи стихове, щото ги билъ сглашилъ на музикалко свирене и ги пѣялъ надъ лирата си.

33. — *Иероклей бѣше поискалъ Кимодока за своя съпруга.*

Ето първий основенъ камень за зданието на поемата ми. Главната причина за отказването на Димодокуса и за отвращението на Кимодока се оправдава отъ характера и отъ личностьта на Иероклея.

34. — *Разговаряха се за злощастията, на които е повволено да мжчатъ звѣритѣ чада.*

Всичко това, що слѣдува, загатва разни уломъци отъ Илиадата и отъ Одиссията. Одиссей е който скърби че може да умре прѣди да види издигающия се отъ комина на дома му димъ; братията на Андромаха сж които били убити отъ Ахиллея, когато ся пазѣли овцитѣ, и пр.

35. — *Лютната.*

Струненъ музикаленъ староврѣменски органъ, подобенъ на днешната киѳара, по който играятъ пърстетѣ и на двѣтѣ рѫцѣ; въобще се нарича лаутъ. (Прѣводачътъ.)

36. — *Когато, подпрьна съ гърба си на единъ стълпъ, тя вртѣше врѣтеното и си придѣше при свѣтлината на единъ блѣщукащъ пламъкъ.*

«'Η δ' ἵστατ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν πυρὸς αὐγῇ,
'Ηλάκατα στρωφῶσ' ἁλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι,
Κίονι κεκλιμένη· ὁμωαὶ δὲ οἱ εἵατ' ὄπισθεν:

А тя сѣди д' огнището при блѣсъка на огъня,
Допрѣна до стълпъ, и прѣде съ вѣртено прѣкрасна вълна;
Чудо за виждане! а пъкъ задъ нея сѣдятъ слугини».
('Οδυσ. Ζ, 305.)

37. — *Единъ день бѣше отишла съ баща си да набере дактамъ.*

Диктамътъ (δίκταμον) е растение въ Критъ, знаменито въ древностьта за цѣлителната му сила въ разни струпи и живинци; то расте и по много други планини въ Гърция, гдѣто го съмъ и азъ забѣлѣжилъ.

38. — *Бѣхъ послѣдувалъ една кошута, наранена отъ единъ Итакийски стрѣлецъ.*

«Non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagitae:
. . . . . .

Сърната въ лѣсоветѣ добрѣ различава диктама;
Щомъ се осѣти ударена отъ лѣтящата стрѣла,
Отива да го търси, и съ него раната си трие».
. . . . . .
(Aeneid., XII, 414.)

39. — *Въ лъса на Ира.*

Ира (Εἴρα) е гора, която се намира въ Мессиния. (Прѣвод.)

40. — *Праздникътъ на Лимнадска Диана наближаваше. . . Това празднично тържество, както бѣше една толкова пагубна причина на древнитѣ битки между Лакедемонцитѣ и Мессинийцитѣ.*

„Лимнадската Диана имаше храмъ при границитѣ на Мессиния и на Лакония. Млади моми отъ Спарта, които бѣха дошли за праздника на богинята, били насилени отъ Мессинийцитѣ.“ (Павсаний.) Отъ това се бѣха започнали и биткитѣ на Мессиния.

41. — *Латона.*

Латона (Λητώ) е била майка на Диана и на Аполлона и съпруга на Дия. (Прѣводачътъ).

42. — *Кошута Керинида.*

Кошута Керинида (Κερυνεία ἔλαφος) е била уловена отъ Херкулеса. (Прѣводачътъ).

43. — *Бѣлата Дѣвица.*

Прилагателно на Диана, като богиня на срѣбровидната нощна свѣтлина на мѣсечината. (Прѣводачътъ).

44. — *Диано, монархинѣо на лъсоветѣ, и пр.*

«Phoebe, sylvarumque potens Diana,
. . . . . .
. . . . . date quae precamur
Tempore sacro
Quo sibyllini monuere versus
Virgines lectas puerosque castos
Dis quibus septem placuere colles
Dicere carmen.
. . . . . .
Di probos mores docili juventae,
Di senectuti placidae quietem,
Romulae genti date remque prolemque
Et decus omne:

О Фебе, и ти, Диано, царице на лѣсоветѣ,
. . . . . .

Изслушайте молитвитѣ, които се къмъ васъ отправятъ
Въ тѣзи свѣтли, тържествени и славни ваши праздници,
Когато избрани моми и дѣца още невинни,
Научени отъ оракула на жрицата Сибилла,
Се приготовляватъ да пѣятъ химнитѣ на боговетѣ,
Които сж защитници на нашитѣ седемь хълма,
. . . . . .
Научете кротката младость въ добродѣтелни нрави,
Укрѣпѣте мирната старость съ съвършена спокойность.
Дайте на Румуловото племе богатство, дѣца,
И всичко друго, което води къмъ свѣтлата слава».

(Horat., Carm. sec.)

Читателитѣ, като сравнятъ моя химнъ съ тоя на Хорация, ще видятъ ясно че азъ се различавамъ съ своя примѣръ по единъ купъ прѣдмети.

45. — *Сибилла.*

Вдъхновена прѣдсказателка; по-вече отъ десеть жени носѣли това име въ старо врѣме. (Прѣводачътъ.)

46. — *Въ лѣтящия Делосъ.*

Въ древностьта се говорѣло че тойзи островъ се движилъ въ морето. (Прѣводачътъ.)

47. — *Твоятъ божественъ братъ.*

Аполлонъ е билъ братъ на Диана, родени и двамата отъ Дия и Латона. (Прѣводачътъ.)

48. — *Кратъ* (Κράγος).

Гора и градъ въ Ликия. (Прѣводачътъ.)

49. — *Алгидъ* (Ἄλγιδον).

Гора въ Италия, въ страната на Латинитѣ. (Прѣводачътъ.)

50. — *Еримантъ* (Ἐρύμανθος).

Гора въ Аркадия при границитѣ на Илида, гдѣто Херкулесъ уловилъ еримантийския вепръ. (Прѣводачътъ.)

51. — *Хекатa* (Ἑκάτη).

Подземна богиня; иносказателно се подразбира мѣсячината; тука се отдава това название на Диана. (Прѣводачътъ.)

52. — *Единъ бѣлъ еленъ биде заколанъ въ жертва на царицата на мълчанието.*

На Диана се сж принасяли въ жертва земни овощия, юнци, овни и бѣли елени. Прѣдположихъ си, че мога да туря въ рискъ *изражението царица на мълчанието*, спорѣдъ едно изречение на [illegible]*ция.*

53. — *Тъзи нощь бъше една отъ оныя нощи, на които прозрачний мракъ, и пр.*

Нѣма никакво подражание въ това описание, освѣнъ послѣднята линия, която е земена отъ Омира: „овчарьтъ, сѣднатъ въ долината, и пр.“

54. — *Колонидитѣ* (Κολωνίδες или Κολώνη).

Малъкъ градецъ въ Мессиния. (Прѣводачътъ.)

55. — *Акрита* (Ἀκρῖται).

Мисъ въ Мессиния. (Прѣводачътъ).

56. — *Корона* (Κορώνη).

Крайморски градъ на Мессиния. (Прѣводачътъ.)

57. — *Алкиона* (Ἀλκυόνη).

Дъщеря на Атланта и на Плиона, една отъ Плеядитѣ. (Прѣв.)

58. — *Кибела* (Κυβέλα или Κύβελλα).

Гора и мѣстность въ Фригия, близу до Келена, отъ гдѣто носи названието си и Рея (Кибела, Κυβέλη). (Прѣводачътъ.)

59. — *Турия* (Θουρία).

Мессинийски градъ, когото Омиръ нарича Андия и Епия (Ἀνδεία и Αἰπεία). (Прѣводачътъ.)

60. — *Лабиринѳа, . . но когото хорото на младитѣ критянки подражаваше отъ.*

Мнозина мислятъ че критското хоро, извѣстно подъ името *хоро на Ариадна*, било подражание на Лабиринѳовитѣ обикаляния и завивания.

61. — *Остроумний Дедалъ* (Δαίδαλος).

Прочутий въ древностьта ваятель отъ Аѳина, потомъкъ на Ерехѳея. Той билъ избѣгълъ отъ Аѳина въ Критъ, защото убилъ братанеца си Тала. Тъй като съдѣйствувалъ въ безсрамнитѣ похоти на Пасифая, жена на Миноса, тойзи го хвърлилъ въ Лабиринѳа; но тамъ сполучилъ да си направи крила и да ги залѣпи на плѣшкитѣ си съ восъкъ, и съ тѣхъ послѣ избѣгалъ въ Сицилия. (Прѣвод.)

62. — *Неблагоразумния Икаръ* (Ἴκαρος).

Икаръ билъ синъ на Дедала, заедно съ когото билъ затворенъ отъ Миноса въ Лабиринѳа и избѣгалъ съ баща си; но по пътя, когато бѣгълъ, неговитѣ крила се отлѣпили, и той падналъ въ морето. (Прѣводачътъ.)

63. — *Идоменея* (Ἰδομενεύς).

Синъ на Девкалиона, внукъ на Миноса и единъ отъ любовницитѣ на Елена; воювалъ и той противъ Троянцитѣ заедно съ Агамемнона. (Прѣводачътъ.)

64. — *Двѣтѣ нещастни сестри Федра и Ариадна* (Φαῖδρα, Ἀριάδνη).

Дъщери на втория критски царь Миносъ, които избѣгъли заедно съ Ѳисея, който се избавилъ отъ Лабиринѳа съ тѣхната помощь и убилъ Минотавра. (Прѣводачътъ.)

65. — *Напвитѣ* (отъ νάπαι = лѣсове, долини).

Горски богини, вили, самовили. Прѣводачътъ.)

66. — *Дриадитѣ* (Δρυάδες отъ δρύς = дърво).

Нимфи (богини) на дѫбравитѣ; тѣ умирали заедно съ дърветата. (Прѣводачътъ.)

67. — *Въ малкитѣ долини на Менала* (Μαίναλον).

Меналъ е гора въ Аркадия. (Прѣводачътъ.)

68. — *Подъ покровителството на наядата* (Ναϊάς-δος).

Наядитѣ сѫ били рѣчни или изворни богини; вили, русалки, самовили. (Прѣводачътъ.)

69. — *Единъ изворъ отъ постоянно текуща вода, заобиколенъ отъ високи туполи.*

«Ἀμφὶ δ' ἄρ' αἰγείρων ὑδατοτρεφέων ἦν ἄλσος
Πάντοσε κυκλοτερὲς, κατὰ δὲ ψυχρὸν ῥέον ὕδωρ
Ὕψοθεν ἐκ πέτρης· βωμὸς δ' ἐφύπερθε τέτυκτο
Νυμφάων, ὅθι πάντες ἐπιρρέζεσκον ὁδῖται:

(Изворътъ бѣ) всрѣдъ единъ лѣсъ отъ водопийни туполи,
И отъ всичкитѣ околни страни отъ тѣхъ обиколенъ,
А надол' отъ една скала течеше вода студена;
И горѣ надъ нея с' издигаше на Нимфитѣ олтаръ,
И всички минуѭщи принасяха жертви връзъ него».
(Ὀδυσ. X, 208.)

70. — *Тъй единъ прѣемникъ на Апеллея* (Ἀπελλῆς).

Знаменитъ живописецъ отъ островъ Ко или отъ гр. Ефесъ, съврѣменникъ на В. Александъръ. (Прѣводачътъ).

71. — *Бѣше изобразилъ съна на Ендимиона.*

Едимионъ когато спялъ мѣсячината се влюбила въ него и го направила безсмъртенъ, но го оставила вѣчно да спи.

Щѣше да бѫде много справедливо ако бѣхъ начерталъ тъзи малка часть на чудесната картина на Атала при гроба. По нещастие нѣмамъ азъ искуството на T. Girobet, и когато той украсява моитѣ описания, азъ се много боя да не поврѣждамъ неговитѣ. Впрочемъ, тъзи картина на Евдоровия сънъ не е съвършенно подобна съ съна на Ендимиона, спорѣдъ T. Girobet. Земахъ нѣколко подробности отъ скулптурнитѣ издѣлия, които се намиратъ въ [illegible]итолия, и прѣдставляватъ сѫщия прѣдметъ.

72. — *И никога майка ми, която падна подъ ударитѣ на твоитѣ стрѣли, не можà да се порадува и да се погордѣе че ме роди.*

Загатване Ниовинитѣ приключения.

73. — *Какъ! проговори Кимодока, . . . да не си ти ловецътъ Ендимионъ?*

Тази срѣща на Евдора и на Кимодока изобщо се припозна че прави голѣмо удоволствие. Критицитѣ не я удобриха, защото Кимодока, като млада Гръкиня, е говорила твърдѣ много и потвърдиха че това е нарушавало искренностьта на нравитѣ. Имамъ да направя единъ много простъ отговоръ: на това е Омиръ виноватъ. Навсикаа говори много пó-вече на Одиссея отколкото Кимодока на Евдора. Разговоритѣ на Навсикаа сж сщо толкова дълги, щото тука би завзели твърдѣ голѣмо мѣсто, и се принуждавамъ да проводя читателя въ оригинала. (Виж. Одиссея Z.) Онова дълго бжбрене, ако смѣя да произнеса тъзи жестока хула, онѣзи повторения, онѣзи заобиколки на праздни думи вънъ отъ прѣдмета, сж единъ отъ характеритѣ на Омировия стилъ. Длъженъ бѣхъ да ги подражавамъ, най-вече въ минутата, когато се срѣщнаха двѣтѣ мои личности, за да противопоставя язическото многодумие срѣща лаконизма на христианския языкъ. Колкото за анахронизма на нравитѣ, азъ се съмъ изразилъ въ III-та бѣлѣжка. Ако имахъ нужда отъ друга авторитетность слѣдъ онъзи на Омира, щѣхъ да я намѣря въ гръцкитѣ трагически поети. Ифигения, въ *Ифигения въ Авлида* повѣрява скърбитѣ си на съставенния отъ Халкидически жени хоръ, които тя не бѣше никога видѣла; иска да има красноречието на Орфея, за да трогне Агамемнона: отправя се къмъ Фригийскитѣ лѣсове, къмъ горитѣ на Ида; говори за бистри води, за цвѣтущи ливади, гдѣто растатъ триандафиллътъ и яцинтътъ; натрупва стотина други общи мѣста въ прѣдмета отъ чужда поезия. Илектра, въ *Хоифоритѣ* на Есхила скоро припознива Ореста; но какъвъ не скончаемъ разговоръ тя държи съ брата си, чуждъ, непознатъ на нея, въ Софокла и въ Еврипида! Нашитѣ велики поети сж толкова малко помислили върху тъзи прѣдполагаема невѣроятность на нравитѣ, щото, като сж подражавали древнитѣ, винжги сж вкарвали въ длъги разговори младитѣ княгини. Имамъ врѣда да опровергавамъ сериозно онова, което не можà да се употрѣби отъ една сериозна критика.

74. — *Сатиритѣ.*

Сатиритѣ сж били баснословни полубогове съ кози-крака, послѣдователи на Бакхуса, естественно развратни и безочливи; тѣ живѣяли по лѣсоветѣ и джбравитѣ. (Прѣводачътъ).

75. — *Θалами.* (Θαλάμαι).

Крайморски градъ въ Мессиания. (Прѣводачътъ).

76. — *Азъ съмъ потомка на Омира, автора на безсмъртнитѣ пѣсни.*

Това не е пó-чудно и пò-извънредно слушане отъ онова на Ч

всикаа, когато тя разказвала родословието си и бащиновата си и майчина история на Одиссея, когото бѣше намѣрила съвършенно голъ въ единъ хрвасталакъ. Когато критицитѣ искатъ да шикаиратъ нѣкого отъ списателитѣ, трѣба поне да знаятъ за какво говорятъ.

77. — *Священната Нощь, сестра на Ерева и майка на Хесперидитѣ и на Любовьта.*

Когато има много прѣдания за нѣкой прѣдметъ, азъ зимамъ онова, което е по-малко извѣстно или по-вече приятно, за да подновя миоло гическитѣ картини; това правя за да простирамъ безпристрастието на далече. Тъй Аморътъ (Любовьта), за когото се баснослови че е билъ синъ на Венера, тука е синъ на Нощьта, аллегория почти толкова приятна колкото и неизвѣстна отъ първата.

78. — *Да ли в нькой пиратъ* (πειράτης).

Морски разбойникъ, курсаръ. (Прѣводачътъ).

79. — *Бѣхъ си помислила че Панътъ.* (Πάν).

Папътъ е билъ богъ на пастиритѣ и синъ на Меркурия; изображавалъ се е съ уши, позѣ, рогове и опашка на козелъ, съ козина по тѣлото и се скиталъ по пуститѣ мѣста съ тржба. (Прѣв).

80. — *Съ стареца Силина.* (Σιληνὸς или Σειληνὸς).

Царь на Ливийска Ницея, кърмитель и учитель на Бакхуса, когото билъ придружилъ въ всичкитѣ му воепни походи, съ когото се обикновенно смесва, като се изображава обикновенно на старецъ плѣшивъ, съ сплесканъ носъ и съ издаденъ коремъ, ездещемъ осель въ пияно положение. Въ множествено число значатъ сатири съ козешки уши и опашка. (Прѣводачътъ).

81. — *Държавата на Θетида* (Θέτις-δος).

Оетида е била една отъ по-извѣстнитѣ морски богини, наричани Нирииди. (Прѣводачътъ).

82. — *Отъ третата нощна стража.*

Въ древно врѣме всѣка една стража се състояла отъ три нощни часове, и нощьта се дѣлила на четири стражи. (Прѣводачътъ).

83. — *Бѣше дошълъ въ Лвбина.* (Λεβῖνν, Λεβῖνα).

Градъ въ Критъ.

84. — *За да размъни жито отъ града Оводосия.*

Тойзи градъ се намиралъ въ Таврическия полуостровъ.

85. — *И жестоки Илиони.* (Εἰλείθυια).

Богини на рождитѣ и дъщери на Юпитера и на Юнопа. Тѣ **ровителствували** бремнитѣ жени. Евримедуса ги нарича жестоки,

защото Епихариса умрѣла като раждала Кимодока. Хораций призовава Диана съ името на Илиѳия:

«Rite maturus aperire partus
Lenis Ilithya, tuere matres:

Ти, която приготвяшъ рожби, милостив' Илиѳие,
Помагай на женитѣ, когато чакатъ да бѫдатъ майки».

(Horat., Carm. sec.)

86. — *Клатѣла те съмъ на скута си; ти не искаше да зимашъ отъ другиго храна, а само отъ моитѣ рѫцѣ.*

Финиксъ е рекълъ почти сѫщото нѣщо на Ахилла, даже и съ по́-голѣмо простодушие:

«Οὐτ' ἐς δαῖτ' ἰέναι, οὐτ' ἐν μεγάροισι πάσασθαι,
Πρὶν γ' ὅτε δὴ σ' ἐπ' ἐμοῖσιν ἐγὼ γούνασσι καθίσας,
Ὄψου τ' ἄσαιμι προταμὼν, καὶ οἶνον ἐπισχών.
Πολλάκις μοι κατέδευσας ἐπὶ στήθεσσι χιτῶνα
Οἴνου, ἀποβλύζων ἐν νηπιέῃ ἀλεγεινῇ:

Не искаше нито на угощение съ другъ да отидешъ,
Ни въ кѫщи да ядешъ прѣди да те туря на своя скутъ
И те нахраня и напоя съ ястия и съ вино;
Колко пѫте ми ти намокри дрѣхата съ руйно вино,
Което избълваше прѣзъ мѫчното свое дѣтинство!»

('Ιλιάδ. I, 487.)

87. — *Литнува като орелъ и изчезва.*

Ὣς ἄρα φωνήσασ' ἀπέβη γλαυκῶπις Ἀθήνη,
Φήνῃ εἰδομένη:

Тъй като рече гълѫбооката Минерва, литна,
Като да имаше крилата на орловидна фина».

('Οδυσ. Γ, 371.)

88. — Арсиноя ('Αρσινόη).

Градъ на Етолия въ Гръция, който по́-напрѣдъ се наричалъ Конопа. (Прѣводачътъ).

89. — *Клепсидра* (Κλεψύδρα).

Изворъ на върха на Иѳомската планина въ Мессиния. (Прѣв.)

90. — *Нещастний ѝ баща сѣдѣше на земята до огнището; главата си бѣше покрилъ съ една отъ политѣ на върхната си дрѣха, ронѣше сълзи и съ тѣхъ обливаше пепела.*

Извѣстно е, че въ старо врѣме молителитѣ и нещастницитѣ сѣдѣли при огнището всрѣдъ пепела (Виж. въ Одиссията буква Л, и Плутархэ, въ «βίος Θεμιστοκλέους».)

91. — *Такви сѫ цириканията, отъ които ехти гнѣздото на птицитѣ, и пр.*

Това сравнение се е критикувало: казало се е че нравствената скърбь или радость никога не е могла да бѫде сравнена съ трогването на физическата болѣзнь или съ движението на физическитѣ нужди. Ако бѣше това тъй, тогава би трѣбало да се отхвърли всѣко сравнение даже и всичката поезия; защото сравненията и поезията се състоятъ най-вече въ това, да прѣнасятъ, тъй да речемъ, физическото въ нравственото, и нравственото въ физическото. Това е тъй припознато отъ всичкитѣ критици, които сѫ достойни да носятъ това име.

Впрочемъ, това сравнение се намира въ Омира, и почти въ сѫщитѣ обстоятелства, въ които е то турено тука. (Одисс. Л.)

92. — *Человѣцитѣ щѣха да видятъ баща ти да се оплаква за скърбьта си на слънцето.*

Това изражение е древно употрѣбление, което се намира въ трагическитѣ гръцки поети. Йокаста, въ *Финикиянкитѣ*, отпаря сцената чрѣзъ единъ монологъ, гдѣто запитва дневната звѣзда.

93. — *Участьта на единъ старецъ, който умира безъ чеядь, е достойна за съжаляване.*

Подражание на Солона. Тойзи великъ законодатель е билъ и поетъ. Отъ него сѫ останали нѣколко уломъци отъ единъ видъ политическа елегия (In min. Poet. groec.)

94. — *Ахъ! азъ не би почувствувалъ друга по-убийствена скърбь отъ тая, дамже и когато би пръстанали человѣцитѣ да ме наричатъ баща на Кимидока.*

Трогателенъ образецъ заеменъ отъ Гръцитѣ. Одиссей си служи съ него въ Илиадата когато говори за Тилемаха.

95. — *И се бонжме отъ подозрънията, които се пораждатъ много често въ сърдцето на земнитѣ чада.*

«Δύσζηλοι γὰρ τ' εἰμὲν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων:

Защото сме многоревниви земнитѣ человѣци».

(Одис. Н, 307.)

96. — *Евримадусе, възрази й Димодокусъ, какви думи изляхтяха отъ твоитѣ устни! Никога до тоя часъ ти не си бѣше видѣла лишена отъ благоразумие, а сега вимдамъ че нѣкой богъ е смутилъ твоя умъ.*

«Οὐ μὲν νήπιος ἠθὰ, Βοηθοΐδη Ἐτεωνεῦ,
Τὸ πρὶν ἀτὰρ μὲν νῦν γε, πάϊς ὣς, νήπια βάζεις:

Другожъ бѣше ти уменъ, Воноиди Етаонее,
А сега говоришь, като дѣте, неразумни думи».

(Одис. Δ, 31.)

97. — *Гнѣвътъ, като гладътъ, е майка на лошитѣ съвѣти.*

«Et malesuada fames :

И гладътъ на ужаснитѣ съвѣти».

(Virg.. VI, 276.)

98. — *Но коя дѣвица може да се сравни съ Граціитѣ, и именно съ най-младата, съ божествената Пасиѳея?*

Обикновенитѣ имена на Граціитѣ (Χάριτες) сѫ Аглайя (Ἀγλαΐα), Ѳалия (Θάλεια) и Ефросина (Εὐφροσύνη). Омиръ нарича най-млада Пасиѳея (Πασιθέα).

99. — *Аскрейски старецъ*

Подъ това име се разбира Исиодъ (Ἡσίοδος), защото тойзи славенъ поетъ се е родилъ въ селото Аскра, което се намирало въ Хеликонската гора. (Прѣводачътъ.)

100. — *Рѣката Алфей* (Ἀλφειός).

Тя тече въ Пелопонесъ, произхожда отъ Аркадийскитѣ планини и се изсипува въ Ионийско море. (Прѣводачътъ.)

101. — *Великий Филопименъ и Поливий, обичанний отъ Каллиопа, дъщеря на Сатурна и на Астрея.*

Филопименъ, знаменитъ военачалникъ на Ахайя и послѣдний отъ славнитѣ военни мѫже на древна Гърция, и Поливий, славний историкъ, сѫ били отъ Аркадийския градъ Мегалополъ. Музата Каллиопа, земена тука въ смисълъ на историята, била дъщеря на Сатурна и на Астрея, т. е. на врѣмето и на правдата. Това е началото на родословието на главнитѣ личности, които прѣдставлятъ героитѣ на Гърция. Името на Евдора е земено отъ Омира. Евдоръ е билъ единъ отъ другаритѣ на Ахиллея.

102. — *Дика* (Δίκη), *Ирина* (Εἰρήνη) *и Евномия* (Εὐνομία).

Тѣ сѫ имената на Хоритѣ, споредъ *Исиода*, който ги смѣта само три. Гѣ били дъщери на Юпитера и на Ѳемида.

103. — *Обичнитѣ Хори* (Αἱ ὧραι).

Хоритѣ се почитали за богини, които допасяли годишнитѣ врѣмена едно слѣдъ друго. (Прѣводачътъ.)

104. — *Единъ робъ държи единъ златенъ и пъленъ съ вода водолѣй, и една сребърна умивалница и сипува вода върз ржцѣтъ на Омировия жрецъ.*

«Χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα
Καλῇ, χρυσείῃ, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος :

Слугинята донесе омивална вода и поля
Съ хубавъ и златенъ водочърпъ надъ сребъренъ омивалникъ».

(Ὀδυσ. Η, 172.)

105. — *Направдно помоли Нощьта да изсипе възъ очитъ ѝ сладостьта на сънкитъ си.*

Въ по-напрѣднитѣ издания бѣше: *да изсипе амброзията на сънкитъ си*, изражение гърцко, което се бѣхъ опиталъ да въведа въ нашия язикъ; но, освѣнъ че не може да се каже изсипувамъ амброзия, азъ намѣрихъ това извъртяване малко прѣкалено.

106. — *Вкарва осьта въ гърмящитъ отъ тропотъ осмоспични и стѣгнати съ мѣдни обржчи колелата.*

«Ἥβη δ' ἀμφ' ὀχέεσσι θοῶς βάλε καμπύλα κύκλα,
Χάλκεα, ὀκτάκνημα, σιδηρέῳ ἄξονι ἀμφίς.
Τῶν ἦτοι χρυσέη ἴτυς ἄφθιτος, αὐτὰρ ὕπερθεν
Χάλκεα, ἐπίσσωτρα, προσαρηρότα, θαῦμα ἰδέσθαι·
Πλῆμναι δ' ἀργύρου εἰσὶ περίδρομοι ἀμφοτέρωθεν·
Δίφρος δὲ χρυσέοισι καὶ ἀργυρέοισιν ἱμᾶσιν
Ἐντέταται· δοιαὶ δὲ περίδρομοι ἀντυγες εἰσίν·
Τοῦ δ' ἐξ ἀργύρεος ῥυμὸς πέλεν· αὐτὰρ ἐπ' ἄκρῳ
Δῆσε χρύσειον καλὸν ζυγὸν, ἐν δὲ λέπαδνα
Κάλ' ἔβαλε, χρύσει'· ὑπὸ δὲ ζυγὸν ἤγαγεν Ἥρη
Ἵππους ὠκύποδας, μεμαυῖ' ἔριδος καὶ ἀϋτῆς:

Ива скоро въврѣ двата желѣзни края на осьта
Въ мѣднитѣ колелата, които имах' осемь спици
И се обкржаваха изотвънъ отъ златни обржчи,
Облечени съ скопчени между себе мѣдни плочи;
Това бѣше голѣмо чудо достойно за виждане!
Отвжтрѣ пъкъ другъ сребърenъ обржчъ кржжеше дупкитѣ,
Въ които желѣзнитѣ крайща на осьта се въврѣха.
А самата колесница бѣш' изкусно изплетена
Отъ добрѣ изтънчени златни и сребърни ремици,
Съединени и стѣгнати съ други два полукржга;
Отъ нея на вънъ се издаваше сребърно кърмило,
На края му привърза свѣтлия и позлатенъ яремъ
И закачи хубавитѣ и позлатени ремици.
А пъкъ Юнона вкара подъ ярема бързитѣ коне;
Защото тя желаеше да се кара и да вика».

('Ιλιάδ. Ε, 722.)

107. — *Тойзи подаръкъ бѣше една бронзова чаша съ двойно дъно, и пр.*

Цѣлата история за тъзи чаша е скроена спорѣдъ Илиадата и биографията на Омира, която се отдава на Иродота. Щитътъ на Аякса билъ е изработенъ отъ Тихона, изкусенъ работникъ на оржжия въ градъ Хила ("Υλη). Омиръ билъ гостъ на Креофила въ о. Самосъ, и извѣстно е че първо Ликургъ бѣ занесълъ въ Гърция Омировата поема, която намѣрилъ у потомцитѣ на Креофила. (Виж. l'avie d' Homére, traduct. de M. Larcher.)

108. — *Какъ той освобождава отъ смъртьта и съживява Алкистида* (Ἄλκηστις).

Алкистида е била дъщеря на Пелия и на Анаксивия и жена на Адмита, Ферейски царь въ Θесалия; тя умрѣла отъ съболѣзнования къмъ болния си мажъ, а послѣ ѝ се повърналъ животътъ съ съдѣйствието на Херкулеса или чрѣзъ симпатията на Прозерпина. (Прѣводачътъ.)

109. — *Аякъ* (Αἴας) *бъше далъ тъзи чаша, и пр.*

Тойзи Аякъ се нарича великий, за да се отличава отъ другия, който се нарича малий, синъ на Илея, царь Локридски, и който бѣше направилъ насилие на Приамовата дъщеря Кассандра въ храма на Менерва, гдѣто бѣше прибѣгла да иска защита. Аякъ великий билъ синъ на Теламона и внукъ на Еака (Αἰακός), царь Саламински, и най-мажественний, слѣдъ Ахиллея, отъ всички ония Гърци, които бѣха отишли да завоеватъ Троя. По причина че Одиссей се прѣдпочелъ въ съвѣщанието да носи той Ахиллеовото оржжие, Аякъ, като си побъркалъ ума отъ негодувание, заклалъ се самъ. (Прѣводачътъ.)

110. — *Биде приетъ въ дома на Кръвофила* (Κρεώφυλος).

Креофилъ е билъ родомъ отъ Хиосъ и се прѣселилъ въ Самосъ; той билъ старъ приятель на Омира. (Прѣводачътъ).

111. — *Самитѣ скромни Грации.*

« . . . Gratiae decentes:

. . . . Съ скромнитѣ и благоприлични постоянно Грации».
(Horat. lib. I, od. IV.)

112. — *Бѣлото було на Музитѣ, което свѣтѣше като слънце, ... и стоящ до тогава най-долѣ подъ всичкитѣ дръжки въ една благоухавна ракла.*

«Τῶν ἐν ἀ ἱραμένη Ἑκάβη φέρε δῶρον Ἀθήνῃ,
Ὅς κάλλιστος ἔην ποικίλμασιν ἠδὲ μέγιστος,
Ἀστὴρ ὃ' ὡς ἀπέλαμπεν· ἔκειτο δὲ νείατος ἄλλων:

Като земà Хекаба една отъ тѣзи дрѣхи,
Която бѣше най-голѣма и най-хубава
По настротата си, и блѣщѣше като звѣзда
И стоеше най-долѣ, подари я на Минерва».
(Ἰλιάδ. Z, 293.)

113. — *И постоянно сж прѣдадени на една отъ Фуритѣ.*

Фуритѣ сж били подземни божества на Римската миѳология; съотвѣтствували на гръцкитѣ Ἐρινύες. (Прѣводачътъ.)

114. — *Боговетъ сж пожелали да се родятъ между Египтянитѣ, защото тѣ сж най признателнитѣ отъ всички.*

Това говори Платонъ. Египтянетѣ имали законъ да се наказва непризателний человѣкъ. Тойзи законъ се е изгубилъ.

КНИГА ВТОРА.

Тъзи втора книга на Мѫченицитѣ не прѣтърпѣ никаква критика; тя биде одобрѣна и похвалена въобще отъ всичкитѣ критици. Между тѣхъ обаче видѣхъ нѣкои и съ такъвъ вкусъ, които да прѣдпочитатъ първата заради възпоминанията на древността. Извѣстно е че първата книга ми причини по-вече трудъ и я съмъ прѣглеждалъ много често и много врѣме.

1. — *Въ това врѣмя, когато умореният сѫдия оставя съ удоволствие сѫдебната си палата и отива на обѣдъ, и пр.*

«Ἦμος δ' ἐπὶ δόρπον ἀνὴρ ἀγορῆθεν ἀνέστη,
Κρίνων νείκεα πολλὰ δικαζομένων αἰζηῶν:

И когато став' отъ тържището человѣкъ сѫдия,
Който сѫди много разпри на скарани млади мѫже,
И отива въ своята си кѫща за да се нахрани», и пр.
(Ὀδυσ. М, 439.)

2. — *И си почина въ Фигалия.*

Фигалия е билъ градъ въ южна Аркадия, прочутъ за храма въ него на Бакхуса. (Прѣводачътъ.)

3. — *Ористасиановтѣ.*

Тѣ сѫ били жители на Аркадийския градъ Оресовъ (Ὀρέσθειον). (Прѣводачътъ.)

4. — *Потомцъ на Агапинора* (Ἀγαπήνωρ).

Агапиноръ е билъ внукъ на Аркадийския царь Ликурга; и той билъ отишълъ заедно съ Агамемнона въ Троя. (Прѣводачътъ).

5. — *Покрай брѣга на Нѣда.*

Нѣда е рѣка, която раздѣля Мессиния отъ Илея (Ἠλεία); сега се нарича Вучи. (Прѣводачътъ.)

6. — *Князътъ на юношеството.*

Князъ на юношеството се е наричалъ младий момъкъ отъ кавалерийския класъ на Римлянетѣ, който придружавалъ благороднитѣ момци въ общественитѣ праздници.

7. — *Въ лѣсоветѣ на Ериманѳа* (Ἐρύμανθος).

Ериманѳъ е планина въ Аркадия при границитѣ на Илида; сега се нарича Зирия. Въ тъзи планина Херкулесъ бѣше уловилъ ериманѳийския вепъръ. (Прѣводачътъ.)

8. — *Триптолемъ.*

Синъ на Келея, Елевсински царь; отхранилъ се отъ Церера, *и се научилъ* отъ нея земледѣлието, а послѣ отъ него и всичкитѣ *человѣци.* (Прѣводачътъ.)

9. — *Аркада* (Ἀρκάς).

Аркадийский царь, който научилъ подданницитѣ си да работятъ земята и да се облачатъ съ дрѣхи. (Прѣводачътъ.)

10. — *Замѣстяватъ жълѫда, съ който едно врѣме се сѫ хранѣли Пеласгитѣ.*

Спорѣдъ Ѳукидида, Пеласгитѣ сѫ били най-старитѣ жители на Ѳессалия и Ипиръ, и отъ тамъ се прѣселили въ Гърция, въ Мала-Азия, въ Критъ, въ другитѣ острови на Егейско море и въ Италия; по произхождение тѣ сѫ били Ѳракийци. (Прѣводачътъ.)

11. — *Гостоприемницитѣ отдѣлятъ язика отъ жертвата.*

Тойзи е билъ послѣдний обрядъ на жертвоприношението.

12. — *Майката на сънищата.*

Нощьта, която била символъ на съна и на смъртьта. (Прѣв.)

13. — *Морфей* (Μορφεύς).

Баснословенъ синъ на Съна и богъ на Сънищата. (Прѣв.)

14. — *Не се позволява да се влиза въ храмоветѣ на боговетѣ съ желѣзо.*

И, спорѣдъ Плутарха (Ἠθικὰ παραγγέλματα), съ злато. Колко хубавъ урокъ! Отъ тука нека зематъ примѣръ сегашнитѣ Христиане.

15 — *Елизейско поле* (Ἠλύσιον πεδίον).

Много весело миѳологическо мѣсто въ западнитѣ страни на земята близу до Океана (въ островитѣ на блаженитѣ), гдѣто сѫ отивали слѣдъ смъртьта душитѣ на героитѣ и на добродѣтелнитѣ человѣци. (Прѣводачътъ.)

16. — *Лѣтящемъ къмъ храма на Евринома* (Εὐρυνόμη).

Евринома е била дъщеря на Океана и на Тиѳия, майка на Грациитѣ и царица на Олимпа прѣди Сатурна. (Прѣводачътъ.)

17. — *Планината Елайонъ* (Ἐλάϊον).

Намира се въ Аркадия.

18. — *Паркитѣ* (Parcae, Fata, Μοῖρας, *Ѳрисници*).

Три римски баснословни богини на Ада, които опрѣдѣлявали щастието на человѣцитѣ въ живота. (Прѣводачътъ.)

19. — *На Гортиния* (Γορτύνιος) *и на Ладона* (Λάδων).

Двѣ рѣки въ Аркадия, които се вливатъ въ Алфея.

Нѣма ни единъ читатель, който да не е чулъ да се говори за Алфея и за Ладона: за Алфея, по причина на любовнитѣ му сношения съ Ареѳуса и на минаването му въ Олимпа, и за Ладона, по причина на хубавитѣ му води.

Азъ съмъ прѣгазилъ, прѣзъ мѣсецъ Августа 1806, единъ отъ изворитѣ на Алфея между селата Леонтари, Триполица и Мизиѳра: тойзи изворъ бѣще прѣсъхналъ.

„Гортинийˮ, казва Павсаний,ˮ отъ всичкитѣ рѣки е най-прохладната“.

Димодокусъ, като идѣлъ отъ Фигалия и слизалъ къмъ Алфея, трѣбвало най-първо да срѣщне Гортиния, и послѣ Ладона.

20. — *Тамъ се виждa единъ старъ гробъ, когото горскитѣ нимфи бѣха обградили съ насадени брѣстове.*

«Τὸν ἐπὶ σῆμ' ἔχεαν περὶ δὲ πτελέας ἐφύτευσαν
Νύμφαι ὀρεστιάδες:

(Погребе му пепела) и му издигна могиленъ хълмъ,
Около който горскитѣ нимфи насадиха брѣсти».

(Ἰλιάδ. Z, 419.)

21. — *Тойзи гробъ бѣше на оня бѣденъ и добродѣтеленъ Аркадецъ, който се наричаше Аглай отъ Псофисъ* (Ψωφὶς).

Псофисъ е градъ въ Аркадия лѣжащъ при границитѣ на Илида и на рѣката Ароания. Младий Анахарсисъ въ списанието си „Пѫтешествиеˮ говори за Аглаия въ описанието на Аркадия слѣдующето: „Показаха ни една малка пива и една сламена кѫщичка, въ която живѣялъ, прѣди нѣколко вѣка, единъ бѣденъ и добродѣтеленъ гражданинъ; той се наричалъ Аглай. Безъ страхъ, безъ желание, забравенъ отъ человѣцитѣ и безъ да любопитствува що става между тѣхъ въ свѣта, работѣлъ спокойно малкото си владѣние, на което никога не минавалъ прѣдѣлитѣ. Билъ достигналъ до глѣбока старость, когато пратенници отъ могѫщественния Лидийски царь били натоварени да питатъ Делфийския Оракулъ, да ли има въ цѣлата земя нѣкой человѣкъ, който да е по́-благополученъ отъ тоя князь. Пиѳия, Аполлоновата дъщеря, отговорила: „Аглай отъ Псофисъ е по́-щастливийˮ.

22. — *По́-щастливъ отъ Лидийския царь.*

Тойзи царь билъ Гигисъ, синъ на Даскила; или Крисъ, послѣдний Лидийский царь синъ на Алиатта. (Прѣводачътъ.)

23. — *Върхната дрѣха, съ която тойзи человѣкъ бѣше облѣченъ, се различавaше отъ онан на грѣцкитѣ философи само въ това, че тя бѣше отъ единъ простъ платъ.*

Безполезно е да изложа тука святитѣ Отци и списателитѣ на Църковната Исторня, Евсевия, Сократа, Зонара и други, които споминатъ за облеклото на първитѣ Христиане. Достатъчно е да споменемъ едно само, колкото вѣрно толкова и приятно, свидѣтелство за нравитѣ на Христианетѣ; това свидѣтелство е на Abbé Fleury:

„Първитѣ Христиане не възбранявали да носятъ блѣскави, разноцвѣтни и скѫпоцѣнни дрѣхи: но св. Климентъ Александрийскій прѣпорѫчавалъ бѣлия цвѣтъ, като символъ на чистотата. . .

. . . . . .
. . . . . .

„Всичката външность на Християнетѣ е била строга и прѣебрѣгната, проста и сериозна. Нѣкои оставяли обикновената дрѣха, а да облекатъ дрѣхата на философитѣ, както Тертулианъ и святий Ераклась, ученици на Оригена.“ (Fleury, Moeurs des Chrétiens).

4. — *Приамъ не билъ по-щастливъ отъ мене, когато тойзи баща на Хектора билъ посрѣщнатъ отъ Меркурия.*

«Ἑρμεία· σοί γάρ τε μάλιστά γε φίλτατόν ἐστιν
Ἀνδρὶ ἑταιρίσσαι, καὶ τ' ἔκλυες ᾧ κ' ἐθέλῃσθα·
Βάσκ' ἴθι, καὶ Πρίαμον κοίλας ἐπι' νῆας Ἀχαιῶν
Ὥς ἄγαγ', ὥς μήτ' ἄρτις ἴδῃ μήτ' ἄρτε νοήσῃ
Τῶν δ' ἄλλων Δαναῶν, πρὶν Πηλείονά δ' ἱκέσθαι.
Ὣς ἔφατ'· οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος Ἀργειφόντης.
Αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
Ἀμβρόσια, Χρύσεια, τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ' ὑγρήν,
Ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν, ἅμα πνοιῆς ἀνέμοιο·
Εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇτε' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
Ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει·
Τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς Ἀργειφόντης.
Αἶψα δ' ἄρα Τροίην τε καὶ Ἑλλήσποντον ἵκανεν·
Βῆ δ' ἰέναι, κούρῳ αἰσυμνήστῃρι ἐοικώς,
Πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦπερ χαριεστάτη Ἥβη.
Οἱ δ' ἐπεὶ οὖν μέγα σῆμα παράξ Ἴλοιο ἔλυσσαν,
Στῆσαν ἀρ' ἡμιόνους τε καὶ ἵππους, ὄφρα πίοιεν
Ἐν ποταμῷ· δὴ γὰρ καὶ ἐπὶ κνέφας ἤλυθε γαῖαν.
Τὸν δ' ἐξ ἀγχιμόλοιο ἰδὼν ἐφράσσατο κῆρυξ
Ἑρμείαν, ποτὶ δὲ Πρίαμον φάτο φώνησέν τε·
Φράζεο, Δαρδανίδη· φραδέος νοός ἔργα τέτυκται.
Ἄνδρ' ὁρόω· τάχα δ' ἄμμε διαρραίσεσθαι ὀΐω.
Ἀλλ' ἄγε δή, φεύγωμεν ἐφ' ἵππων· ἦμιν ἔπειτα
Γούνων ἀψάμενοι λιτανεύσομεν, αἴ κ' ἐλεήσῃ.
Ὣς φάτο· σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο· δεῖδιε δ' αἰνῶς,
Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσιν·
Στῆ δὲ ταφών· αὐτὸς δ' Ἐριούνιος ἐγγύθεν ἐλθών,
Χεῖρα γέροντος ἑλών, ἐξείρετο καὶ προσέειπεν·
Πῆ, πάτερ, ὧδ' ἵππους τε καὶ ἡμιόνους ἰθύνεις,
Νύκτα δι' ἀμβροσίην, ὅτε θ' εὕδουσι βροτοὶ ἄλλοι:
. . . . . .
. . . . . .

Меркурие, понеже ти най-веч' отъ всички желаешъ
Да другарувашъ съ человѣкъ и да слушашъ кого искашъ;
Иди и заведи Приама въ Ахайскитѣ кораби,
Но да го не види и не разбере нѣкой Данаецъ,
Прѣди да стигне при Ахиллея сина на Пилея.
Тъй (Юпитеръ) заповѣда, и вѣстительтъ Меркурий го послу-

Веднага си вързва на нозѣтѣ сапоги прѣкрасни,
Чудни и златни, които като вѣтърно вѣяне
Го носѣха по сухата земя и морската вода.
Земà жезъла, съ който обайва очитѣ на людетѣ,
Колцина иска, а пъкъ заспалитѣ отъ сънъ събужда;
Като го държеше въ ржцѣ, силний Меркурий, лѣтѣше
Скоро и внезапно стигна въ Хеллиспонта и въ Троада;
Когато тъй вървѣше приличаше на младо царче,
Съ първа брадица, когато е младостьта най-приятна.
Двамата старци (Приамъ и Идей), като минахѫ отвждъ Иловия гробъ,
Спрѣха конетѣ въ рѣката за да ги напоятъ вода;
Тъкмо тогава мракътъ дойде и покри земята.
Глашатаятъ (Идей) загледа отблизу и позна Меркурия,
И веднага извѣсти на Приама, и му извика:
Вижъ, сине на Дардана! нужденъ ни е въ тоя—часъ мждъръ умъ.
Гледамъ человѣкъ! мисля че скоро ще бждемъ убити!
Но, или да избѣгнемъ, като се качимъ на конетѣ;
Или да му хванемъ колѣнѣтѣ и да просимъ милость.
Това той рече; а старецътъ се смути и уплаши;
Влакната му настръхнаха по подгърбеното тѣло,
И остана поразенъ; а самъ Меркурий го доближи,
Хванà за ржката стареца, питà го и му рече:
На кждѣ, старче, тъй отправяшъ конетѣ и мъскитѣ
Прѣзъ божествената нощь, когато всички други люде спятъ?»
. . . .

('Ιλιάδ. Ω, 334—363.)

25. — *Киллена* (Κυλλήνη, Cyllène).

Тъй се наричала една горска богиня въ Аркадия, жена на Пеласга и майка на Ликаона. (Прѣводачътъ.)

26. — *Тойзи палатъ принадлъжи на Иероклея.*

Тойзи палатъ ще бжде театрътъ на една отъ сценитѣ на поемата; за това тъзи фраза не е хвърлена тъй случайно и безцѣлно. Постарахъ се, до колкото можахъ, да не вкарамъ въ съчинението си нищо безполезно.

27. — *Господъ да бжде съ васъ, чада мои!*

„Й сє Воóзъ прїйде ѿ Виѳлеéма, и҆ речѐ жнѹ́щымъ: Гоⷭ҇пóдь съ ва́ми. И҆ рѣ́ша е҆мѹ̀: да благослови́тъ тѧ̀ Гоⷭ҇по́дь.“ (Рѹ́ѳъ, гл. в҃, д҃.)

28. — *Тилемаховата майка.*

Пинелопа, съпржга на Иѳакийския царь Одиссея.

29. — *Фаунитѣ* (Fauni, Σάτυροι).

Полски божества, които приличали на гръцкия Панъ; тѣ имали и силата на прѣдсказването. Въ множествено число женский родъ Faunas значатъ нимфи, съотвѣтствующи на бога Faunus. (Прѣвод.)

30. — *Мелеагръ е билъ по-малко жубавецъ отъ тебе.*

Мелеагръ е билъ синъ на Инея, или на Марса и на Алоея. Той убилъ, заедно съ съврѣменнитѣ си герои, Каллидонийския вепъръ, който опустошавалъ страната на отечеството му Калидония. Земалъ участие въ похода на Аргонавтитѣ въ Колхида. За да усвои кожата на убития вепъръ избилъ всичкитѣ братия на майка си, която пъкъ за отмъщение него убила. (Прѣводачътъ.)

31. — *Когато той обаялъ очитѣ на Аталанта* (Ἀταλάντη).

Аталанта е била дъщеря на Иаса (Ἴασος) и на Климена отъ Аркадия. Тя, възпитана въ ловчийското занятие, като излѣзла заедно съ други ловци за да гонятъ Калидонийския вепъръ, първо го наранила, и послѣ се омажила за Мелеагра. (Прѣводачътъ).

32. — *Щастливъ е баща ти щастлива е и майка ти.*

«Τρισμάκαρες μὲν σοί γε πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ,
Τρισμάκαρες δὲ κασίγνητοι . . . .
Κεῖνος δ' αὖ περὶ κῆρι μακάρτατος ἔξοχον ἄλλων
Ὅς κέ σ' ἐΰνοισι βρίσας οἶκόν δ' ἀγάγηται:

Треблаженъ е баща ти съ уважаемата ти майка,
Треблажени сж и братията. . . . . .
Онзи пъкъ въ сърдцето си ще бѫде отъ всички най-блаженъ,
Който ще те заведе въ кѫщата си за своя съпружа».

(Ὀδυσ. Ζ, 154—158.)

33. — *Щѣ приема подаръка . . . , ако не си сте послужили съ него въ жертвоприношенията.*

Всичко, което се е употрѣбявало въ жертвоприношенията на язичницитѣ, е било нечисто и гнусно за Христианетѣ.

34. — *Види ми се че ти прекарвашъ тука живота на славния Несторъ.*

Несторъ е билъ царь на града Пила. Въ старитѣ си години и той земалъ участие въ войната противъ Троя заедно съ Агамемнона, и спомогналъ много съ краснорѣчието и способността си да умири много разпри, и послѣ се завърналъ благополучно въ царството си, слѣдъ свършването на троянската война. (Прѣводачътъ.)

35. — *Не помня да съмъ видѣлъ нѣкога картината на друга подобна сцена, освѣнъ онѣзи, които е изображена върху щита на Ахиллея.*

(Виж. Илиадата М.)

36. — *Вулканъ* (Ἥφαιστος).

Баснословенъ богъ синъ на Юпитера и на Юнона и мѫжь на Венера. Понеже майка му го родила грозенъ и го хвърлила отъ Олимпа на долѣ, той падналъ въ о. Лимносъ и станалъ хромъ: послѣ отишълъ въ Италия и си построилъ подъ Етна ковачници, гдѣто работѣлъ съ киклопитѣ. (Прѣводачътъ.)

37. — *Тъзи жетвари не ми сѫ вече робе.*

Тъзи религия, противъ която е толкова много и пламенно говорѣно, е умищожила робството. Всичкитѣ първобитни Христиане не освободили веднага робетѣ си; Ласѳенъ обаче е изпълнилъ много по́-рано Евангелския духъ, който е разрушилъ веригитѣ на една голѣма часть отъ человѣческия родъ.

38. — *Истината . . . майка на добродѣтелъта.*

Истината се нарича майка и на справедливостьта.

39. — *Пѫтниче, Христианетѣ. . .*

За думата пѫтникъ, която противоположихъ на думата странникъ, нека ми бѫде позволено да приведа единъ пассажъ отъ *Духа на Христианството*:

„Неизвѣстний гостъ е чужденецъ у Омира, а въ Библията е пѫтникъ. Какви различни възглядове на человѣчеството! Гъркътъ изразява само една политическа и мѣстна идея, а пъкъ Еврейнътъ прибавя въ нея нравствено и общо чувство“.

40. — *Дано Богъ ѝ подари седемь пѫте по̀-вече онова спокойствие.*

Еврейско изражение. Гърцитѣ и Римлянитѣ казвали: „terque quaterque“ отъ това изражение се вижда единъ примѣръ по̀-горѣ въ 32 бѣлѣжка: Τρισμάκαρες (Треблажени).

41. — *Не върху златнитѣ крила на Еврипида, а върху небеснитѣ крила на Платона.*

Плутархъ въ нравственитѣ си трактати говори за тѣзи крила, но мисля че е добрѣ читательтъ да прочете и златнитѣ крила на Пиндара.

Еврипидъ е билъ знаменитъ драматически поетъ, синъ на Мнисарха, роденъ въ Саламина въ 474 год. Пр. Хр. и умрѣлъ въ Македония на 76 годишна възрасть. Отъ 92 негови трагедии запазили се сѫ само 19.

А Платонъ е билъ славенъ философъ и основатель на Академическата Школа, синъ на Аристона и Периктиона, родилъ се въ Аѳина въ 429 Пр. Хр. и умрѣлъ на 82 годишна възрасть, когато празднувалъ рожденния си день. Нарича се божественъ, защото неговитѣ философически списания съдържатъ най-високитѣ отвлѣчени идеи за Бога и за душата. (Прѣводачътъ.)

42. — *Богъ ми ги е далъ за да ги управлявамъ; Той може да си*

ги земе пакъ стъ мене, както ми ги е далъ: Неговото свято име нека бѫде благословено.

„Госпо́дь даде́, Госпо́дь ѿѧ́тъ . . . Бꙋ́ди и҆́мѧ Госпо́дне благослове́но во вѣ́ки.“ (Йовъ, гл. а҃, ка҃.)

43. — *На върховетѣ на Фолоя.* (Φολόη).

Планина въ Пелопонесъ, между Илида и Аркадия; сега се нарича Зерия. (Прѣводачътъ)

44. — *И далечнитѣ снѣгове на Телфуса* (Τέλφουσσα).

Градъ въ Аркадия при рѣката Ладона.

45. — *И на Лицея* (Λύκαιον).

Планина въ Аркадия; тя била посвятена на Лицейския Диа и на Пана, който билъ роденъ отъ него, спорѣдъ както се говорѣло. (Прѣводачътъ.)

46. — *Като стигнаха въ кѫщата, чу се звънтенето на единъ звонъ.*

Въ онова врѣме не били още въ употрѣбление звоноветѣ въ църквитѣ; то води началото си отъ срѣднитѣ вѣкове. Но въ старо врѣме, въ голѣмитѣ градове на Гърция и особенно въ Аѳина, жителитѣ си служали съ звонове или съ звончета за домашни нужди. Слѣдователно азъ помислихъ че гръцкитѣ Христиане могатъ да се повикватъ на молитва съ звука на звона. Навикнатий да съединява звука на звоноветѣ съ възпоминанието на храстианското богослужение, лесно се съгласява на тоя анахронизмъ, ако има нѣкой такъвъ.

47. — *Дано боговетѣ ме прѣдпазятъ за да не прѣнебрѣгна никога молитвитѣ.*

Всѣки единъ може да разбере колко е хубава аллегорията на молитвитѣ, турена отъ Омира въ устата на Ахиллея. Димодокусъ извъртява думитѣ на Ласѳена въ полза на миѳологията. (Виж. слѣдуѭщата бѣлѣжка.)

48. — *Ония хроми дъщери* (Λιταὶ, *молитви*) *на Юпитера, единственитѣ които могатъ да укротятъ гнѣва на Ата* (Ἄτη),

«Καί γάρ τε Λιταί εἰσι Διὸς κοῦραι μεγάλοιο,
Χωλαί τε ῥυσαί τε, παραβλῶπές τ' ὀφθαλμώ,
Αἵ ῥά τε καὶ μετόπιοθ' Ἄτης ἀλέγουσι κιοῦσαι
Ἡ δ' Ἄτη σθεναρήτε καὶ ἀρτίπους· οὕνεκα πάσας
Πολλὸν ὑπεκπροθέει, φθάνει δέ τε πᾶσαν ἐπ' αἶαν
Βλάπτουσ' ἀνθρώπους· αἱ δ' ἐξακέονται ὀπίσσω.
Ὅς μέν τ' αἰδέσεται κούρας Διὸς ἆσσον ἰούσας,
Τὸν δὲ μέγ' ὤνησαν, καί τ' ἔκλυον εὐχομένοιο·
Ὅς δέ κ' ἀνήνηται καί τε στερεῶς ἀποείπῃ,
Λίσσονται δ' ἄρα ταίγε Δία Κρονίονα κιοῦσαι,
Τῷ Ἄτην ἅμ' ἕπεσθαι, ἵνα βλαφθεὶς ἀποτίσῃ·

Молитвитѣ сѫ дъщери на великия Юпитеръ;
Тѣ сѫ хроми, блѣдни, сгърчени, съ погледи изкривени;
Вървятъ слѣдъ Ата грижливо и измолватъ грѣховетѣ.
А Ата е силна, здрава и нозѣтѣ ѝ сѫ крѣпки;
За това ходи много по-напрѣдъ отъ всичкитѣ други
И пристига да прави зло на всичкитѣ человѣци;
А сестритѣ ѝ вървятъ слѣдъ нея и злото поправятъ.
И който почита тѣзи дъщери на Юпитера
Ползува се много, че го слушатъ когато се моли;
А когато се нѣкой отъ тѣхъ откаже и ги прѣзира,
Тѣ тогава скоро отиватъ при Юпитеръ баща си,
И го мо́лятъ да го прѣдаде на Ата да го мѫчи».

(Ἰλιάδ. I, 502.)

Това олицетворение прѣдставлява изтъргнатит отъ покаянието слѣдъ прѣстѫплението и сгрѣшаването молитви; и за това Молитвитѣ (Λιταί) сѫ хроми, съ лица набърчкани и съ погледи подозрителни. Това показва че прѣстѫпникътъ съ скърбь се рѣшава да иска прощение. Той дълго врѣме се мѫчи чрѣзъ гризенето на съвѣстьта си и чрѣзъ грижитѣ си; не дързнува да погледне съ прави и твърди очи опѣзи, които измолва и които е обидѣлъ, или отмъстителя на обиденния. Това олицетворение и всичката аллегория принадлѣжи собственно на Омира; защото Молитвитѣ не сѫ божества отъ гърцкото древно богослужение.

Ата е пъкъ една сѫщинска богиня. Тя е изпълнителка на Юпитеровитѣ намѣрения и рѣшенията на сѫдбата. Бута человѣцитѣ къмъ прѣстѫпленията, грѣховетѣ и безразсѫдливоститѣ. Даже по нѣкога хвърля слѣпота и въ духа на главния богъ. (Прѣвод.)

49. — *По-висока отъ дѫбъ алоови дървета.*

Алоятъ е растение наричано *„дърво на търпѣнието“*, отъ листата на което тече многогорчивата смола, наричана по турски *„Сари-Сабуръ.“* (Прѣводачътъ).

50. — *Господи, благослови да посѣтишъ тоя домъ.*

За жалость ний Христианетѣ толко много се сме днесь отчуждили въ религиознитѣ си рѧботи, щото тъзи молитва би се показала съвършенно нова на по-голѣмата часть отъ читателитѣ: при все това, тя се съдържа въ всичкитѣ молитвени книги на Църквата, съ нѣкои легки измѣнения.

51. — *Слугинята изми нозѣтъ на Димодокуса.*

„Първата прислуга на гостоприемството била измиването нозѣтѣ на гостетѣ. . . . Ако гостътъ се намиралъ въ пълното съобщение на Църквата, домашнитѣ се молѣли заедно съ него, и му отдавали всичкитѣ домашни почести: да се моли първо той, да сѣди на главното мѣсто при обѣдната трапеза, да поучава домочадието . . . Христианетѣ упражнявали гостоприемството и къмъ невѣрнитѣ.“ (Fleury, Moeurs des Chrètiens).

52. — *Хибла* (Ὕβλα).

Малъкъ градецъ, който послѣ се нарекълъ Мегара. близу до Сирагуза; различава се отъ единъ другъ градъ въ Сицилия, който носѣлъ сѫщото име; прочутъ е билъ за прѣвъзходния си и сладъкъ медъ. (Прѣводачътъ.)

53. — *Ласовенъ имъ заповѣда да сложатъ въ залата на Агапитѣ, и пр.*

Агапи (ἀγάπαι = любви) се паричали първобитнитѣ угощения на Християнетѣ. Тѣ сѫ били два вида: еднитѣ сѫ били правѣни общо въ Църквитѣ отъ всичкитѣ Християне, а другитѣ въ частни кѫщи отъ частни лица. Въ тѣзи угощения зимали участие и богати и сиромаси, и малки и голѣми въ знакъ на равенство и на братство. Тѣ ставали съ събиране на помощи, и всѣки внасялъ по нѣщо споредъ силата си; а за бѣднитѣ давали богатитѣ. Тойзи похваленъ християнски обичай, който е толкова хубавъ и съгласенъ съ прѣпоржчваното отъ Евангелието единодушие, се унищожилъ въ IV вѣкъ заради мжчнотиитѣ, които започнали да се появяватъ отъ извънмѣрното нарастване на числото на Християнетѣ. (Прѣводачътъ.)

54. — *И полагатъ върху нея . . . бѣли и чисти погачи, печени побѣ горѣщия пепелъ въ подницата.*

Тѣзи безквасни хлѣбове, печени въ подница се наричатъ по български *погачи*, каквито правятъ гостолюбивитѣ селянки въ България и въ Македония, когато причакватъ радостно и весело нѣкой милъ и драгъ гостъ въ кѫщата си, която трудолюбивата и грижлива домакинка е напълнила съ всичко за пуждитѣ на домочадието си и за причакване на добритѣ госте. (Прѣводачътъ).

55. — *Храна прѣдназначена за Ласовеновото сѣмейство.*

„Ако Християнетѣ ядѣли месо . . . то тѣ прѣдпочитали месото на рибитѣ и на лѣтящитѣ животни, отъ колкото тлъстото месо на четвероножнитѣ животни . . . По-голѣмата часть отъ тѣхъ се хранѣла съ млѣчни ястия, съ овощия и съ зеленчузи.“ (Abbé Fleury; Moeurs des Chrétiens).

56. — *Алифиръ* (Ἀλφήρα).

Планина въ Аркадия, близу до едноименния градъ Алифера, жителитѣ на когото се послѣ прѣселили въ Мегалополъ. (Прѣв.)

57. — *Въ долината Мевалъ* (Μαίναλον).

Планина въ Аркадия, посвѣтена на Пана и се простира отъ Мегалополъ до Тегеа. (Прѣводачътъ).

58. — *Виждатъ че влиза единъ человѣкъ съ достоуважаемо лице, който носѣше подъ бѣлата си дреха единъ овчарски клашникъ.*

„*Като си бѣхъ у дома*, и бѣхъ сѣдналъ на почивка съ

молитвата си, видѣхъ че влиза единъ человѣкъ съ уважаемо лице, съ овчарска дрѣха, и съ една намѣтната бѣла мантия; носѣше на рамото си една овчарска за хлѣбъ торба и държеше въ ржката си тояга.“ (Her., liv. II.)

59. — *Тойзи старецъ бѣше Кириллъ, Лакедемонский епископъ.*

Тойзи епископъ не е отъ онѣзи святии, които сж извѣстни подъ името Кириллъ. Азъ напраздно търсихъ нѣкой Лакедемонски епископъ подъ това име; намѣрихъ само единъ Аѳинейски епископъ. Впрочемъ азъ прѣдставихъ и изображихъ подъ името Кириллъ всичкитѣ великоименити епископи на онова врѣме; и цѣлата негова история, ржбоветѣ по лицето му отъ ударитѣ на ножеветѣ и бѣлѣзитѣ на ранитѣ му, причинени отъ мжченичеството, насилието което се употрѣбило за да се произведе въ епископския санъ, всичко това е истинско, освѣнъ името му.

Христианетѣ, когато се сж явявали прѣдъ епископитѣ, падали на колѣнѣ прѣдъ тѣхъ, покланяли имъ се, цѣлували имъ колѣнѣтѣ и ржцѣтѣ, и имъ отдавали името святии, сжщо както домочадието на Ласѳена прави къмъ Кирилла.

60. — *Осанна.*

Възклицание еврейско, и значи: спаси, съхрани! (Прѣвод.)

61. — *Той ми се е обѣщалъ да ми разкаже своята история.*

Обѣщанието, което Евдоръ е направилъ на Кирилла, се вижда като да е било по-напрѣдъ отъ започването на сцената. Залѣганието на Кирилла да узнае историята на Евдора, е напълно оправдано, и чрѣзъ характера на епископа, и чрѣзъ оня на кающия се момъкъ и чрѣзъ нравитѣ на Христианетѣ.

62. — *Евдоръ прочете, въ продължение на една часть отъ врѣмето на вечерята и пр.*

„Христианетѣ прѣзъ врѣмето на угощенията си опрѣдѣляли четци или пѣвци, които четѣли или пѣяли уломъци отъ свещеното Писание или нѣкои духовни нѣсни, намѣсто язически, поганни и праздни пѣсни и смѣхории, съ каквито язичницитѣ съдружавали своитѣ угощения: защото христианетѣ не осжждали нито музиката нито веселбитѣ, стигало само всичко да е било чисто и свято.“ (Abbè Fleury, Moeurs des Chrétiens.)

63. — *Кимодока, като слушаше това що четѣше Евдоръ, трепнѣ.*

Това е първата нишка на вжтъка, която ще се разпуща постжпенно за изтъкането на цѣлото платно, па поемата.

64. — *Като се свърши вечерянето, всички отидоха та насѣднаха при вратата на овощната градина възъ единъ дълъг каменъ столъ.*

Тойзи старъ обичай се намира въ Библията и въ Омира.

Несторъ сѣднува възѣ единъ гладъкъ камень прѣдъ вратата, и израйлскитѣ сѫдии отиватъ та сѣднуватъ прѣдъ вратитѣ на града. Тойзи простъ и наивенъ обичай е останалъ и у насъ отъ прадѣдитѣ ни; въ всичкитѣ малки градове и села може да види человѣкъ и сега да сѣдятъ прѣдъ кѫщнитѣ си врата мѫже съ мѫже и жени съ жени, и да си приказватъ за разни прѣдмети. Слѣди отъ тѣзи нрави се забѣлѣзватъ и у Французитѣ, отъ врѣмето на св. Лудовика, т. е. отъ първитѣ вѣкове на религията, на героизма и на наивностьта.

65. — *Както прави нѣкой просътъ овчаръ . . . тѣй и Алфей си търкаляше, при долната часть на градината, подъ една засѣнена полянка, водитѣ, които отъ палмовитѣ дървета скоро щѣла да се увѣнчаятъ.*

Алфей, който най-напрѣдъ текълъ прѣзъ Аркадия, между овощнитѣ градини, миналъ прѣзъ Илида посрѣдъ триумфаторитѣ. Всичкото друго описание се осланя върху свидѣтелствата на Павсания, на Аристотеля и на Ѳеофраста, относително животнитѣ и дърветата на Аркадия. Извѣстно е че, спорѣдъ миѳологията, Меркурий е направилъ една гусла отъ курубата на една голѣма желва, която билъ намѣрилъ въ планината на Хелидорея. Относително начинътъ, по който събиратъ растителния клей отъ дървото *киста*, пѫтешественникътъ Турнефортъ разказва сѫщото нѣщо за стадата на о. Критъ. (Voyage au Levant.)

66. — *Тѣзи леконожни и скокливи животни бѣха посветени на Епидаврийския богъ.*

Епидавръ е градъ въ Арголида при Саронийския заливъ, гдѣто билъ основанъ прочутий храмъ на Асклипия (Ескулапъ), богъ на лѣкаритѣ. Това име носѣлъ и Далматинский градъ Добровникъ (Ragиza Vecchia.) (Прѣводачътъ.)

67. — *Кистово дърво.*

Растѣние хврастно съ трънливи листа и съ трявдафилловия бѣлъ цвѣтъ (cistus). (Прѣводачътъ.)

68. — *Удивляваше се на онъзи мѫдрость, която се възвишава като кедъръ върху Ливана и като яворъ покрай водитѣ.*

„Восхо́дятъ го́ры, и низхо́дятъ поля̀ въ мѣ́сто, е҆́же ѡ҆снова́лъ є҆сѝ и҆̀мъ.“ (Псал. р҃г, и҃.)

„Насы́тятся древа̀ польска́я, ке́дри лива́нстїи, и҆̀хже є҆сѝ насади́лъ (Псал. р҃г, ї҃ѕ.)

69. — *Когато Агамемнонъ . . . бѣше оставилъ единъ . . . пѣснопоецъ при Клитемнистра, за да ѝ напомнюва добродѣтельта. Тъзи царица бѣше изгубила идеята на длъжноститѣ си.*

Клитемнистра е била дъщеря на Спартанския царь Тиндара,

сестра на Елена и на Диоскуритѣ, жена на Агамемнона и майка на Ореста, на Илектра и на Ифигения. Тя убила мѫжа си за да се сношава свободно съ любовника си Егисѳа, съ когото царува̀ въ Микина, догдѣто синътъ ѝ Орестъ избилъ и двамата за да отмъсти баща си. (Одиссея, Д.) (Прѣводачътъ)

70. — *Егисѳъ* (Αἴγισθος).

Синъ на Ѳиеста, роденъ отъ собствената му дъщеря Пелопия и племенникъ на Пелопа. (Виж. бѣлѣж 69.) (Прѣводачътъ.)

71. — *Най-напрѣдь започна Музитѣ да възхваляза съ пѣснитѣ си.*

За по́-коренно разбаране на всичкитѣ баснословни събития, които Кимодока възпѣва, читательтъ трѣба да прочете Метаморфозитѣ на Овида, Илиадата, Одиссията и биографията на Омира съчинена отъ разни списатели. Азъ приехъ борбата на гуслата между Омира и Исиода, ако и да е доказано че тѣзи двама поети не сѫ живѣли въ едно и сѫщо врѣме. Тука не прѣдлѣжи за исторически истини.

72. — *Доловетѣ на Темпа* (τὰ Τέμπεα-n).

Темпа е една прочута за веселостьта си долина на Ѳессалия; простира се между Олимпа и Осса на длъжъ до осемь километра; прѣзъ нея тече рѣката Пиней. (Прѣводачътъ.)

73. — *Водитѣ на Касталия.*

Касталия е единъ изворъ въ гората Парнассъ посвѣтенъ на Аполлона и на Музитѣ, които отъ тоя изворъ се наричатъ Касталийски Нимфи. (Прѣводачъть.)

74. — *Слѣдъ това призование, сладкогласната дѣвица възпѣя произхождението на боговетѣ: на Юпитера . . .* : (цѣлий параграфъ до края); *и на онъзи рѣка, която лебедитѣ на Меотия бѣха толкова пѫте веселили съ сладкитѣ си пѣсни.*

(Виж. метаморфозитѣ на Овида отъ кн. I до кн. VI.) (Прѣв.)

75. — *Говори за тѫгитѣ на Пинелопа . . . за припознавието на Тилемаха . . . за стареца Лаертия, който плѣвѣше градината си на полето и плачеше, като дледаше тринадесетьтѣ дървета круши, които бѣше отстѫпилъ на сина си Одиссея.*

(Виж. подробноститѣ на всичкитѣ въ тоя параграфъ баснословия въ Илиадата и въ Одиссията на Омира, или, по̀-накратко, въ Матаморфозитѣ на Овидия гл. XII и XII.) (Прѣводачътъ.)

76. — *Прѣдстави бѣдната и добродѣтелна майка на Мелисигена* (Μελησιγενής).

Мелисигенъ е прилагателнато име на Омира, защото го родила майка му Криниида въ пералницитѣ при рѣката Мелита, близу до Смирна, гдѣто често отивала. (Прѣводачътъ).

77. — *Какъ Мелисигенъ ослѣпѣлъ и се нарекълъ Омиръ.*

Омиръ, слѣдъ като ослѣпѣлъ, си измѣнилъ името и се нарекълъ отъ Мелисигенъ, Омиръ; защото жителитѣ на бащиновото му отечество Кима, въ Еолия, наричали слѣпцитѣ Омири, тъй като тѣ иматъ нужда отъ водачи, и думата произхожда отъ глагола ὁμηρεύω, което значи, придружавамъ нѣкого. (Прѣводачътъ.)

78. — *Най-сетнѣ погрѣбалнитѣ игри на царя на Евбия, гдѣто Исиодъ . . .*

Както името на Омира тъй и онова на Исиода трѣбва да се зима нѣкога за атомическо, нѣкога пъкъ за общо; защото и тойзи великъ поетъ е билъ началникъ и прѣдставитель на особена Школа, на втората отъ двѣтѣ велики Школи на епическата поезия. Той се родилъ въ градъ Кима, въ Мала Азия, отъ гдѣто билъ и бащата на Омира, и порастнѣлъ въ Аскра, село въ Биотия, за това се и нарича Астрей (Ἀστραῖος). Споредъ надписа на Аранделиовитѣ мрамори, Исиодъ е билъ почти съврѣменникъ на Омира; а споредъ други, много по-послѣденъ отъ него. Убили го нѣкои Локрийци, но послѣ тѣ били смъртно наказани. Отъ осемнадесетьтѣ негови поеми запазили се сж само три: а) Произхождение на боговетѣ, б) Дѣла и Дни, и в) Щитъ Херкулесовъ (Θεογονία, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, Ἀσπὶς Ἡρακλέους). (Прѣводачътъ.)

79. — *Орфей бѣше обаялъ неумолимия Плутонъ.*

(Виж. Овида кн. X.) (Прѣводачътъ.)

80. — *Даная и Паркитѣ, облѣчени въ бѣли дрѣхи. . .*

Димодокусъ натъкмява всичко това по своя начинъ. Платонъ е, който разказва тъзи история за Паркитѣ въ края на X кн. на Републиката; но не е съвършенно таква, каквато се вижда тука. Какъ негодуващитѣ противъ поемата на Мѫченицитѣ читатели не сж забѣлѣжили това заблуждение? Какъвъ хубавъ прѣдметъ за тѣхъ на триумфъ и на педантство!

81. — *И поискаха да му посвятятъ вдинъ златенъ триножникъ.*

Съ това общо име се нарича всѣки съсѫдъ, който стои на три нозѣ, както: пиростия (саджакъ), столъ, маса и пр. Тука особенно значи оня съсѫдъ, въ който древнитѣ размѣсвали и сгрѣвали виното, и послѣ го изсипвали въ чашитѣ и подавали на сътрапезницитѣ си: такъвъ съсѫдъ се давалъ за награда на побѣдителитѣ и се принасялъ въ храмоветѣ, като се изработвалъ съ най-голѣмо искуство; или може да значи тука, което е по-вѣроятно, и триножния столъ, възъ който Пиония, Аполлоновата дъщеря, сѣдѣла и пророкувала. (Прѣводачътъ.)

82. — *Сиринитѣ* (Σειρῆνες).

Споредъ Омира, Сиринитѣ сж били двѣ, а споредъ други три сестри, и именно: Пѣрѳенопа (Παρθενόπη), Лигия (Λίγεια) и Левкосия (Λευκωσία); споредъ други пъкъ, четири: Молпа (Μόλπη),

Аглаофима ('Αγλαοφήμη), Лигия (Λίγεια) и Θелксиепия (Θελξιέπεια), дъщери на рѣката Ахелоя и на Музата Терпсихора, или на Мелпомена, дѣвици съ крила, живѣяли покрай брѣга на южна Италия и обайвали съ сладкопѣнието си пѫтуващитѣ по морето, които, като забравяли челядьта си, сродницитѣ си и отечеството си, тлѣяли около тѣхъ и най-сетнѣ се изнждали. (Прѣводачътъ.)

83. — *Но вдвамъ що си бѣ затворилъ очитѣ и видѣ сънъ.*

Тойзи сънъ е първото прѣдзнаменование на разрѣшението. Моля още единъ пѫть приятелитѣ на науката да обърнатъ внимание на съчинението на *Мѫченицитѣ*: може да има въ него нѣкой скриенъ трудъ, който трѣба да се узнае.

КНИГА ТРЕТА.

Ето отъ всичкитѣ книги на *Мѫченицитѣ* най-критикуваната. Смѣя да кажа обаче че, ако съмъ писалъ нѣкога прѣзъ живота си нѣколко достойни за общото внимание страници, тѣ се намиратъ въ самата тъзи книга. Ако има нѣкои, които да мислятъ до колко двѣтѣ първи книги сѫ различни отъ третата, и до колко четвъртата се различава отъ тритѣ първи, тогава тѣ ще могатъ да сѫдятъ справедливо заслужвалъ ли би азъ да бѫда разискванъ съ по малко неприличие. Трудностьта на прѣдмета, който се постоянно измѣнява, никога не е бивала достойно оцѣнявана. Пълната картина на римската империя, едно голѣмо дѣйствие, една сцена въ единъ свърхестественъ свѣтъ, сѫ тѣжкото иго, което трѣбаше да натоваря азъ на гърба си и безъ да забѣлѣжи читательтъ дължината и опасноститѣ на пѫтя.

Впрочемъ, читательтъ е видѣлъ какъ съмъ замѣстилъ рѣчитѣ на божественитѣ Могѫщества въ тъзи трета книга. Слѣдующитѣ бѣлѣжки ще покажатъ, че лукавитѣ критикувания, които ми се направиха, бѣха много малко основани на знание и на благоразумие.

1. — *Послѣднитѣ думи на Кирилла отлѣтѣха като благовоненъ тимянъ къмъ прѣстола на Вѣчния. Всевишний прие благосклонно своеволното му пожертвование.*

Това е първото прѣхождане на поемата; читательтъ е намѣрилъ, че това прѣхождане свързва края на втората книга съ началото на третата, и при това води слѣдъ себе си една нова сцена и създава една цѣла книга.

2. — *Плува всрѣдъ безбройнитѣ звѣзди, които служатъ за крѣпости . . . Онзи неизмѣримъ Божий градъ, на който чудесата не би могълъ езикътъ на смъртния человѣкъ да изкаже.*

„Ꙗкѡ восхищенъ бысть въ рай, и слыша неизреченны глаголы, ихже не лѣть есть человѣку глаголати.“ (Посл. второе Коринѳ. гл. ві, д.)

„Преславная глаголашася ѡ тебѣ граде божій.“ (Псал. пѕ.)

3. — *Самъ Вѣчний е положилъ въ него дванадесетьтѣ основи и го е укрѣпилъ съ оная ясписова стѣна, която възлюбенний ученикъ бѣше видѣлъ, че се измѣрва отъ него чрѣзъ ангела съ мѣрката на единъ златенъ тоазъ.*

Много странно е това, което критицитѣ сѫ могли да повѣрувать, или по-добрѣ се сѫ пристрували че вѣрувать, че азъ съмъ билъ измислилъ отъ себе си всичкитѣ скѫпоцѣнни камени, които се виждать въ третата книга.

Всѣки единъ поетически списатель може да употрѣбява само доставенитѣ му отъ прѣдмета материали. Ако говори за Илисейскитѣ полета на древнитѣ, той не може да ги опише инакъ, освѣнъ съ рѣката Леѳа, съ миртови лѣсове, съ врати отъ слонова кость и отъ рогъ; ако описува християнско небо, тогава е той по-строго задълженъ да слѣдува прѣданията на Священото Писание; и не срѣща друго прѣдъ себе си освѣнъ изображения заемени отъ златото, отъ среброто, отъ стъклото, отъ диамантитѣ и отъ всичкитѣ безцѣнни камени: отъ него се изисква само да прави добъръ отборъ. Нека се разгѫнать книгитѣ на Пророцитѣ, на Откровението Иоанново и на Отцитѣ и тогава всѣки ще види, що съмъ азъ отхвърлилъ и що съмъ приелъ, и многобройнитѣ подводни скали, които съмъ избѣгналъ. Никога не съмъ направилъ азъ другъ по-мѫченъ и по-празденъ трудъ. При това, Тассо и Милтонъ сѫ напълнили, и тѣ като мене, своето небо съ бисери и диаманти. Тѣ сѫ, ако мога да се изразя по тоя пачинъ, необходими богатства за всѣки единъ, който се е задължилъ да описува християнското небо. Азъ съмъ събралъ тука подъ една гледна точка авторитѣ, и читательтъ ще сѫди по съвѣсть честностьта и познанията на моитѣ неприятели.

„Имущъ (Божій градъ) стѣну велику и высоку, имущъ вратъ двана́десать . . .

„И стѣна града имѣяше ѡснованій двана́десать . . . И глаголяй со мною имѣяше тростъ златъ, да измѣритъ градъ, и врата егѡ и стѣны егѡ.

„И бѣ созданіе стѣны егѡ іаспісъ: и градъ злато чисто подобенъ стъклу чисту.

„И двана́десять вратъ, двана́десять бисерѡвъ... и стогны

гра́да зла́то чи́сто, ꙗ҆́кѡ стъкло̀ пресвѣ́тло.“ (Ѡ҆ткров. гл. к҃а, ї҃в, ї҃д, ї҃е, ї҃и, к҃а.)

,,И҆ подо́бїе над' главо́ю живо́тныхъ ꙗ҆́кѡ тве́рдь, ꙗ҆́кѡ видѣ́нїе крѷста́лла, простє́ртое над' крила́ми и҆́хъ свы́ше.

,,И҆ над' тве́рдїю, ꙗ҆́же над' главо́ю и҆́хъ, ꙗ҆́ко видѣ́нїе ка́мене сапфі́ра подо́бїй престо́ла на не́мъ.“ (І҆езек. гл. а҃, к҃в, к҃ѕ.)

Сега нека видимъ поетитѣ:

. . . .

«Weighs his spread wings (satan), at leisure to behoid
Far off th' empyreal heav'n, extended wide
In circuit, undetermin'd square or round,
With opal tow'rs, and battiements adorn'd
Of living saphir, once his native seat:
And fast by hanging in a golden chain
This pendent world, in bigness as a star
Of smallest magnitude closse by the moon:

. . . .

Като пристигва (Сатаната) до праздното пространство,
Което бѣ пълно само съ въздухъ, застанва разкриленъ,
Държи се на едно мѣсто и разглежда Емпирея.
Издигнатитѣ отъ опалови камени крѣпости
И сапфировитѣ зѫбци подновяватъ скърбьта му.
Нѣкога вижда мѣсячината близу до земята,
Която неподвижно виси отъ небесния еоеръ
Чрѣзъ златната верига, и прилича на малка звѣздица».
(Milton, Parad. lost, book II, 1046.)

«Now in loose garlands thick trown off, the bright
Pavement, that like a sea of jasper shone,
Impurpled with celestial roses smil'd:

Емпирей, който напрѣдъ блѣщѣше кат' ясписово море,
Сега зима новъ образъ и блѣсъкъ и нова слава
Отъ пурпуровия чуденъ цвѣтъ на небеснитѣ рози».
(Book III, 362.)

«Far distant he descries
Ascending by degrees magnificent
Up to the wall of beav'n a structure high,
At top whereof, but far more rich appear'd
The work as of a kingly palace gate,
With frontispiece of diamond and gold

Embellish'd; thick with sparkling orient gems
The portal shone, inimitable on earth
By model, or by shading pensil drawn:

Най-послѣ забѣлѣжи великолѣпната лѣствица,
Която водѣше право къмъ главния небесенъ входъ;
Съ чудната направа на тоя входъ, който бѣш' украсенъ
Съ злато, бисеръ и елмазъ, нищо не може да се сравни.
Главнитѣ врати на царски великолѣпни палати
Ни най-малко въ нищо не могатъ да приличатъ на него,
Нито примѣри, нито искусно живописно перо
И ни красноречие могатъ да изразятъ хубостьта му».
(Book III, 501.)

Ще видимъ Тассо, въ една бѣлѣжка по-надолѣ, че той дава на архангелъ Михаила диамантено оржжие.

Какво става прочее съ присмивкитѣ и подигравкитѣ върху богатството на моето небо и бѣдностьта, която проповѣдва моятъ Богъ? Не съмъ ли билъ въ величественностьта много по-щадливъ отъ Священото Писание и отъ поетитѣ, които прѣди мене сж описали обиталището на праведнитѣ? Слѣдъ всичко това, вѣроятно е, че моитѣ критикувачи не сж искали тука да се присмѣятъ на мене: това нѣщо би прѣдположило да сжществува у критицитѣ едно твърдѣ глъбоко невѣжество. Азъ ги считамъ за способни, нечестието ще имъ остане.

4. — *Невидимий Иерусалимъ, облеченъ съ славата на Вишния, е украсенъ като невѣста за своя женихъ.*

„Градѝ, покажꙋ ти невѣстꙋ а҆́гнчꙋ женꙋ̀.

„И҆ ведѐ мѧ̀ дꙋ́хомъ на̀ го́рꙋ ве́ликꙋ, и҆ показа̀ ми гра́дъ ве́лїкїй свѧтїй І҆ерꙋсали́мъ, низходѧ́щъ съ небесѐ ѿ Бо́га.“ (А҆пока́л. гл. к҃а, д҃, і҃.)

5. — *Тъзи архитектура е ясна и жива.*

Милтонъ казва сжщото: living saphir: сапфирови зжбци.

Божий градъ е тайнствената съпржга: тя слиза отъ небото, и пр. Всички тѣзи безцѣнни камени сж земени, и трѣба да се зематъ въ аллегорически смисълъ. „Тѣзи разновидни хубости,“ казва Господинъ Sacy, „прѣдставлявать различнитѣ дарове, които е Богъ положилъ за избранницитѣ си, и различнитѣ стжпени на славата, която святиитѣ иматъ. Мнозина тълкователи приспособляватъ качествата на всѣки единъ камень въ добродѣтелитѣ на всѣки единъ Апостолъ.“ (Апокал. гл. XXI.)

6. — *Една рѣка изтича отъ прѣстола на Всемогжщия.*

„И҆ показа̀ ми чи́стꙋ рѣ́кꙋ воды̀ живо́тныѧ, свѣ́тлꙋ ꙗ҆́ко крѷсталъ, и҆сходѧ́щꙋ ѿ престо́ла Бо́жїѧ и҆ а҆́гнча.“ (А҆пок. гл. к҃в, а҃.)

7. — *И помагатъ въ порастването на вѣчната лоза, на приличния като невѣстата кринъ и на цвѣтята, които изпущатъ благоухания въ чертожника на жениха.*

„Азъ есмь лоза истинная.“ (Евaг. Іоанн. гл. ке, а.)

„Грезнъ кѵпровъ бра́тъ мой мнѣ, въ віноградѣхъ енга́довыхъ.“ (Пѣснь пѣсней, гл. а, ѕі.)

„Якоже кріна въ терніи, тако искренняя моя посредѣ дщерей.“ (Гл. в, в.)

„Преклади дому нашего кедровыя.“ (Гл. а, ѕі.)

8. — *Дървото на живота се издига надъ тимянния хълмъ.*

„Посредѣ стогны его и по обаполы рѣки древо животное, еже творитъ плодовъ.“ (Апок. кв, в.)

Хълма на тимяна.

„И повѣй въ вертоградѣ моемъ, и да потекутъ ароматы моя.“ (Пѣснь пѣсней, гл. д, ѕі.)

Надѣвѫ се, че никой нѣма да ме обвинява вече за описания, въ които нѣма нито една дума, която да не е основана на авторитетъ; и обаче трѣбаше ми да намѣря въ тѣзи толкова кратки пассажи на Свещеното Писание семето на съчинението си и направлението на картинитѣ си. Това би забѣлѣжилъ единъ просвѣтенъ критикъ, безъ да се запира и да ме критикува за нищо и за единъ прѣдметъ, който не принадлѣжи на мене.

Азъ бѣхъ много злѣ нападнатъ: това нападение не бѣше като онова, съ което се опълчиха противъ мене критикуващитѣ списанието ми *Духа на Християнството.* Намираха се тогава поне просвѣтени литератори, които знаяха да различаватъ съчинението отъ материала на съчинението.

9. — *Двамата велики праотци на човѣческия родъ.*

Това е измислено отъ моята глава, и критицитѣ го намиратъ добро.

10. — *Свѣтлината, която озарява тѣзи блажени покойища.*

Тойзи пассажъ върху небесната свѣтлина е въобще одобренъ. Азъ имахъ да се боя отъ двѣ сравнения: едното, съ стиховетѣ на Виргилия върху звѣздитѣ на Илисийскитѣ полета, другото, съ хубавитѣ уломъци на Тилемаха върху свѣтлината, съ която се пигаятъ блаженитѣ сѣнки. Трѣбаше да не се подражаватъ тѣзи два примѣра, и да се търси нѣщо ново въ единъ изчерпенъ прѣдметъ. Впрочемъ, не се отклонявамъ отъ свещенитѣ списатели: това ще се види :

11. — *При това никоя звъзда не се вижда подъ сиящия хоризонтъ.*

„И градъ не трѣбѫ слънца ни лѫны, да свѣтятъ къ немъ: слава бо Божїа просвѣти его.“ (Апок. аа, кг.)

12. — *Томъ въ пръдвѣриво на святия градъ.*

Тукъ се започнува прѣдметътъ за длъжноститѣ на ангелитѣ и за блаженството на избранитѣ, когото мнозина критици считатъ за по-малко слабъ отъ оня, когото съмъ до тукъ описалъ.

Относително длъжноститѣ на ангелитѣ, нѣма вече нищо да приложа върху обяснението, което съмъ далъ за това чудесно учение. Нека само забѣлѣжимъ, че за службата на ангелитѣ при растенията, житнитѣ посѣви, дърветата и пр., съществуватъ мнѣния на Оригена. (Cont. Cels., lib VIII, p. 398—9.) Колкото пъкъ за блаженството на избранитѣ, моето въображение бѣше по-удобно, и можахъ, безъ да докача религията, да се прѣдамъ още по-вече на собственитѣ си идеи: читателитѣ ще видятъ още, че азъ се държа въ точнитѣ граници на авторитѣ.

13. — *Произведени отъ дужнуването на Бога.*

Мнозина отъ църковнитѣ Отци сж писали, че ангелитѣ не сж били създадени въ едно и сѫщо врѣме, и азъ съмъ слѣдувалъ това мнѣние: то е съгласно съ могѫществото на Бога, който постоянно се намира въ дѣйствие. Споредъ святи Иоаннъ-Дамаскина, има много мнѣния за врѣмето, въ което се сж създали ангелитѣ. Святий Григорий-Нисский мисли, че ангелитѣ се сж размножили или били размножени отъ Бога изведнажъ.

14. — *Съвършеното и върховно добро на избранитѣ.*

Попитахъ себе си: ако бѣше въ моята власть, кое съвършено и върховно добро ще можахъ азъ да имамъ? Получихъ отговоръ отъ умственитѣ си сили, че това добро се състои въ добродѣтелта, въ геройството, въ гения, въ благородното приятелство и въ чистата любовь, всички събрани въ едно и продължавани безконечно. Възможно е да се лъжа и да се заблуждавамъ, но заблуждението ми е простимо. Впрочемъ, святий Августинъ ще подпрѣ това, което азъ говоря тука върху приятелството и вѣчностьта на блаженството:

«In aeterna felicitate, quidquid amabitur aderit; nec desiderabitur quod non aderit; omne quod ibi erit bonum erit; et summus Deus summum bonum erit, atque ad fruendum amantibus praesto erit; et quod est omnino beatissimum ita semper forem certum erit». (Trinit., cap. VII.)

15. — *По нѣкога пъкъ прѣдназначенитѣ да прославятъ по-добрѣ Царя на царетѣ, разглеждатъ съ внимание чудесното негово творение.*

Цѣлото священо Писание говори, че праведнитѣ ще съзерцаватъ творенията на Бога, и отецъ Poule, който слѣдува като менъ тъзи идея, се извиква:

„Нѣма да бждатъ вече скриени за насъ онѣзи безбройни сжщества, които се криятъ тука отъ нашето знание чрѣзъ далечностьта си или чрѣзъ маленкостьта си; разнитѣ части, които съставляватъ обширната цѣлость на вселенната, тѣхний съставъ, тѣхнитѣ взаимни отношения, и тѣхната хармония: нѣма да бждатъ вече за насъ загатки, онѣзи удивителни игри, онѣзи глъбоки тайнства на природата, онѣзи чудесни срѣдства и сили, които Провидението употрѣбява за съхранение и размножение на всичкитѣ сжщества". (Sermon sur le Ciel.)

Милтонъ, който е изобразилъ божественитѣ жилища въ минутата, когато се е създавалъ свѣтътъ, не е могълъ да прѣдстави блаженството на святиитѣ. Ето живото прѣдставление на небото въ поемата на Тасco „*Освободенний Иерусалимъ*"; то може да се сравнява и да се критикува:

«Gli occhi frattanto alla battaglia rea
Dal suo gran seggio il Re del ciel volgea.

Sedea colà dond' egli e buono e giusto
Dà legge al tutto, e'l tutto orna e produce;
Sovra i bassi confin del mondo augusto,
Ove senso o ragion non si conduce:
E dell' eternità nel trono augusto
Risplendea con tre lumi in una luce.
Ha sotto i piedi il Fato e la Natura,
Ministri umili; e'l moto, e chi'l misura;

E'lloco; e quella che, qual fumo o polve,
La gloria di quaggiuso e l'oro e i regni,
Come piace lassù, disperde e volve,
Né, Diva, cura i nostri umani sdegni.
Quivi ci cosi nel suo splendor s'involve,
Che v'abbaglian la vista anco i più degni,
D'intorno ha innumerabili immortali,
Disegualmente in Ior letizia eguali.

Al gnan concento de'beati carmi
Lieta risuona la celeste reggia.
Chiama egli a se Michele, il qual nell'armi
Di lucido diamante arde e lampeggia:
«E dice lui: non vedi or come s'armi
«Contra la mia fedel diletra greggia
«L'empia schiera d'Averno, e insin dal fondo
«Delle sue morti a turbar sorga il mondo?

«Va; dille tu, che lasci omai le cure
«Della guerra ai guerrier, cui ció conviene;
«Nè il regno de' viventi, né le pure
«Piagge del ciel conturbi ed avvelene
«Torni alle notti d'Acheronte oscure,
«Suo degno albergo, alle sue giuste pene;
«Quivi se stessa, e l,anime d'Abisso
«Crucii. Cosi comando, e cosi ho fisso:

Отъ високия Емпирей върховното Могѫщество
Си спуща погледитѣ върху ужасното зрѣлище.

То сѣдѣше на тронъ въ недостѫпния си священъ олтарь,
Откѫдѣто, всѣкога справедливъ и всѣкога всеблагъ,
Дава на вселенната добри закони и наредби,
Украсява я и движенията ѝ управлява;
Върху тоя вѣченъ, августѣйшъ и свѣтлосияѫщъ тронъ
Една само свѣтлина блѣщи съ тройния своя блѣсъкъ.

При нозѣтѣ му стоятъ служители на волитѣ Му:
Сѫдбата, Природата, Движението, Пространството,
Врѣмето и глухото на нашитѣ молби Щастие,
Което разпилѣва, като легкъ прахъ или като димъ,
Празднатa ни слава, богатствата и куронитѣ ни,
И всичко що е человѣческо тука на земята.

Най-чиститѣ очи замижаватъ отъ силния блѣсъкъ,
Който обкрѫжава свѣтлосияѫщия Неговъ тронъ,
Около Него се намиратъ духове неизброими,
Всички наравно щастливи и наравно всеблажени;
Гърми небесното жилище отъ сладкитѣ имъ пѣсни,
Съ мелодическитѣ звукове на арфитѣ сглашени.

Богъ повиква своя служитель архангелъ Михаила,
Който блѣщѣше покритъ съ орѫжие отъ адаманти:
„Виждашъ и ти,“ му рече, „какъ тъзи нечестива тълпа
„Противъ Моя благочестивъ народъ се въорѫжава!
„Какъ е тя излѣзла отъ бездънната пропасть на смъртьта
„И е дошла да донесе смущения на земята?

„Иди да ѝ кажешъ да остави на борцитѣ боя;
„Тя вечъ да не излива гнѣва си съ лютитѣ отрови
„Въ жилището на живущитѣ блажени человѣци,
„Да влѣзне въ нощьта, гдѣто я сѫ грѣховет' осѫдили,
„И тамъ да упражнява върху себе и другаритѣ си
„Своята люта буйность и мойтѣ отмъщения.
„Тъзи е моята воля, и това Азъ повелявамъ.“

(Gerus. lib., canto IX, staux. 55.)

Ако бѣхъ азъ написалъ нѣщо толкова сухо, и бѣхъ направилъ да говори Богъ толкова студено, дълго и малко благородно за толкова малко нѣщо, колко щѣхъ да бѫда разискванъ! Критицитѣ нека прочетатъ пакъ „*Рая на Данта*". Смѣя да кажа че тѣ сѫ говорили върху третата книга на „*Мѫченицитѣ*" безъ да узнаятъ ни най-малката причина и безъ да иматъ ни най-малката справедливость. Но каква полза? Пристрастното рѣшение бѣше земено, и ако бѣше нужно тѣ би могли да ме турятъ нò-надолу отъ Chapelain и отъ отца Lemoine.

16. — *Асафъ, който оплакалъ съ въздишки нещастията на Давида*, и пр.

Асафъ е билъ началникътъ на пѣвцитѣ, които пѣяли прѣдъ ковчега Давидови псалми; и той самъ съставилъ много псалми, и Священото Писание му отдава името пророкъ. (Виж. Д. Calmet.)

17. — *И синоветѣ на Коре управляватъ арфитѣ.*

Синоветѣ на Коре били началници на стражата, която пазѣла Скинията и на левититѣ, които пѣяли и свирѣли духовни пѣсни прѣдъ нея. (Паралипоменонъ I, 9.) (Прѣводачътъ.)

18. — *Мария . . . сѣди на единъ цѣломѫдренъ прѣстолъ.*

Това описание е основано върху една история и върху едно учение, свидѣтелствата на които сѫ всеизвѣстни.

19. *До него стои живата му колесница.*

„Нижé хребты̀ и҆́хъ, и҆ высота̀ бѧ́ше и҆̀мъ. и҆ ви́дѣхъ та́, и҆ плещѝ и҆́хъ и҆спо́лнены о҆че́съ ѻ҆́крестъ четы́ремъ . . . И҆дѣ́же а҆́ще бѧ́ше ѻ҆́блакъ, та́мѡ бѧ́ше и҆ дꙋ̀хъ, є҆́же ше́ствовати, ше́ствꙋвахꙋ и҆ живо́тнаѧ, и҆ коле́са воздвиза́хꙋсѧ съ ни́ми, зане́ дꙋ́хъ жи́зни бѧ́ше въ колесѣ́хъ." І҆езек. гл. а҃, і҃и—к҃.) „Взо́ръ же коле́съ ꙗ҆́коже взо́ръ ка́менїѧ а҆нѳра́ѯа." (гл. а҃, д҃.)

Милтонъ е изобразилъ колесницата на Мессия спорѣдъ видѣнието на тоя списатель пророкъ.

20. — *Тогава тѣ паждатъ като мъртви прѣдъ неговото лице.*

„И҆ є҆гда̀ ви́дѣхъ є҆го̀, падо́хъ къ нога́ма є҆гѡ̀ ꙗ҆́кѡ ме́ртвъ: и҆ положѝ десни́цꙋ свою̀ на мнѣ̀, глаго́лѧ ми: не бо́й сѧ: а҆́зъ є҆́смь пе́рвый и҆ послѣ́днїй." (А҆пок. гл. а҃, і҃з.)

21. *Тамъ сѫ скривни източницитѣ на непостижимитѣ още и на самото небо истини.*

Не мога да си разрѣша да кажа нито една дума за онѣзи високи метафизически истини, които ризличаватъ християнскитѣ догми отъ смѣшнитѣ тайнства на язичеството, и които даватъ на нашето небо тоя видъ на величие и на разумъ, който е толкова

съотвѣтственъ съ достойнството на человѣка. Това сж почувствували всичкитѣ прѣди мене поети; за това сж тѣ изоставили, твърдѣ неумѣстно, пространството, трайностьта, и пр., при нозѣтѣ на Бога; не зная да ли съмъ азъ по-добрѣ сполучилъ.

22. — *Отвѣтъ, носимъ вѣтъ Прѣстола на облацитѣ, държи въ ржката си единъ компасъ.*

Тука съмъ слѣдувалъ идеитѣ на живописцитѣ и на поетитѣ. Много се е прославилъ Милтонъ, че си е въобразилъ златния компасъ, съ който Богъ начертава сътворението въ нищожеството. Чини ми се, че първобитната идея принадлѣжи на живописеца Рафаила. Милтонъ я е земалъ отъ Ватикана. Извѣстно е, че е той пжтувалъ въ Италия, и че помислилъ да отвори сериозно прѣпие въ Римъ, въ религиозни разисквания.

23. — *Най-сетнѣ настжпи минутата, въ която народитѣ, подчинени на законитѣ на Месия*, и пр.

Изложение на прѣдмета, причина на гонението.

24. — *Между жертвичкитѣ Фелицита и Перпетуя.*

Знаменити Христианки дѣвици, които били изложени, въ Карѳагенския амфиѳеатръ, срѣщу шилеститѣ рогове на една млада подивѣна юница. Перпетуя не е турена тука случайно, тя ще се яви пакъ къмъ края, въ двадесеть и четвъртата книга.

25. — *Херувимитѣ завъртатъ бързитѣ си и леки крила.*

„И гласъ крилъ херувимскихъ слышашеся даже до внѣшняго двора.“ (Іезек. гл. ї, ѳ.)

26. — *Които прѣдставятъ на Нѣгово благословение двѣ дълги опрани въ кръвьта на Агнето дръжи.*

Загатване на трагическото приключението при катастрофата.

27. — *Слава на Бога въ висосичинитѣ на Емпиритѣ, и пр.*

„Слава въ вышнихъ Богу, и на земли миръ, въ человѣцѣхъ благоволеніе . . . Йгънче Божій, сыне отче, вземляй грѣхи міра.“ Ако е лесно да се употрѣбяватъ смѣшни изражения за твърдѣ важни нѣща, явно е че е още по-лесно да се оставя на благороднитѣ нѣща въ самитѣ тѣхъ благородството имъ. Може мнозина да сж прочели тъзи религиозна пѣсънь, безъ да се съмнѣватъ че сж четѣли Слава въ вышнихъ, толкова е вѣрно че изражението прави всичко! По-нататъкъ въ тоя химнъ има нѣкои подражания на Псалмитѣ, а най вече на LXXI псаломъ, но толкова сж приспособени на моя прѣдметъ и смѣсени съ моитѣ собствени идеи, щото мога да ги изисквамъ като мои. Изражението на Свещената Пѣсънь е извъртено по единъ такъвъ начинъ, щото да може тя да се *приспособи* върху приближающето гонение и върху съдбы-

нитѣ на мѫченика. „О чудо на непорочностьта и на скромностьта! ти позволяващъ на излѣзнати отъ нищожеството жертви да те подражаватъ и да се пожертвуватъ. . . Блаженъ е онзи, на когото грѣховетѣ сѫ опростени, и който намира славата въ покаянието! и пр.“ И тъй прѣдметътъ никога не бива забравенъ.

КНИГА ЧЕТВЪРТА.

Разказътъ, който се започва въ тъзи книга, токуречи не се одобри отъ критицитѣ. Мисля че съмъ доказалъ напълно, че никога другъ разказъ въ коя и да е епопея не се е привързалъ толкова тѣсно къмъ дѣйствието, колкото тойзи.

1. — *Евдоръ и Кимидока. . . не знаяха че въ онъзи минута святиитѣ и ангелитѣ имаха погледитѣ си отправени къмъ тѣхъ.*

Второ прѣминаване на поемата: повръща сцената върху земята.

2. — *Тъй Ханаанскитѣ овчари.*

„Й постáви (Áвраáмъ) тáмѡ кꙋ́щꙋ свою̀ въ Веди́ли прѝ мо́ри.“ (Бытїѧ, ıв, й.)

3. — *Щомъ сладкопѣсненитѣ чуруликания на лястовицитѣ,* и пр. и пр.

«Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili texto lux suscitat alma,
Et matulini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus. . .
Necnon et gemini custodes lumine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem:

Когато Лимнийский богъ тъй ускорява работитѣ
Въ Еолийскитѣ пещери върху наковалната си,
Тогава Евандъръ, като спи подъ своя скроменъ подслонъ,
Се събужда отъ завращането на видѣлината
И отъ раннитѣ пѣсни на окрѫжаѭщитѣ го птици.
Става; облича съ туника тѣжкото с' отъ старость тѣло. . .
Отъ лѣвото му рамо виси кожа на единъ панѳиръ. . .
Двѣ кучета, негова вѣрна стража, излизатъ съ него
И вървятъ на право по диритѣ на своя господарь».
(Aineid., VIII, 454.)

Тойзи пассажъ на Виргилия е подражание или по̀-добрѣ прѣведенъ отъ Омира. Мисля че сѫ били излъгани сега неприятелитѣ ми относително прѣдполагаемитѣ ми посрѣдствени подражания.

ителитѣ могатъ да видятъ и въ тоя Омировъ стихъ до колкото
отдалечавамъ азъ отъ оригинала:

«Οὐκ οἷος ἅμα τῷγε δύω κύνες ἀργοὶ ἕποντο:

Не бѣше самъ, двѣ бързи кучета слѣдъ него вървѣха».
('Οδυσ. В, 11.)

— *Тъй вдно врѣме и Аркадиецътъ Евандъръ бѣше завелъ Анхиса...*

«Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiae gelidos invisere fines...
Cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mense juvenili ardebat amore
Compellare virum et dextrae conjungere dextram:
Accessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi:

Защото си припомнямъ че Приамъ, Лаомедоновъ синъ,
Кат' отиваше въ Саламинъ при сестра си Хесиона
Да посѣти областитѣ, които владѣеше тамъ,
Замина прѣзъ студенитѣ мѣста на Аркадийцитѣ ....
. . . . . .
Но Анхисъ надминаваше всички съ високия си растъ.
Азъ се стараяхъ съ оня естественъ на възрастьта пламъкъ
За да похвана неговата рѫка съ моята рѫка,
Приближихъ се близу до него и го заведохъ, бързо
И съ услужливость, подъ твърдитѣ крѣпости на Финея».
(Aineid., VIII, 157 и 162.)

— *Или, пакъ сѫщий Евандъръ, заточенъ къмъ брѣговетъ на Тибра, бѣше привлъ при себе си знаменития синъ на вдновръмвшия си гостопримецъ.*

«Cum muros, arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident, quae nunc Romana potentia coelo
Aequavit tum res inopes Evandrus habebat..:

Зазрѣха отдалечъ стѣни, крѣпость и рѣдки кѫщи,
Които послѣ Римската власть издигна до небото:
Но тогава бѣше единъ бѣденъ и нищоженъ градецъ,
Който съставляваше цѣлата държава на Евандра».
(Aineid., VIII, 93.)

«Ut te, fortissime Teucrum,
Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchisae magni vultumque recordor:

О колко голѣма радость азъ почувствувамъ за тебе,
Който си най-храбрий юнакъ отъ всичкитѣ Тройци!

Защото те приемамъ, те виждамъ и те признавамъ,
И си напомнямъ думитѣ на великогушний Агхисъ,
Баща ти, гласа му и чертитѣ на образа му».
(Aineid., VIII, 154.)

6. — *Обува се съ полуботушни галски сапоги, отъ кожа на дива коза, и ги привързва на нозѣтѣ си съ вързалки; покрива власеното си облекло съ върхната дрѣха на стрѣлецъ; мѣтнува възъ рамената си кожата на една бѣла кошута и завива съ нея гръдитѣ си.*

Въ тѣзи изражения сѫ още Евандъръ и Тилемахъ, но сѫ различни въ изображението.

«Et Tyrrhena pedum circumbat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris tegaeum subligat ensem,
Demmissa ab laeva pantherae terga retorquens:

Обува си нозѣтѣ съ тирринийски легки обуща;
Прѣкарва прѣзъ рамото си една лъскава тканица,
Отъ която на бедрото му виси Аркадийска сабя.
Отъ мишницитѣ на долу се спуща панѳерова кожа,
На която една пола възъ гръдитѣ си възвръща».
(Aineid., VIII, 458.)

«Ὤρνυτ' ἄρ' ἐξ εὐνῆφιν Ὀδυσσῆος φίλος υἱός,
Εἵματα ἐσσάμενος· περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ,
Ποσσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα . . . :

Изкокна отъ своето легло Одиссеевий синъ,
Облече си дрѣхитѣ, окачи си острата сабля,
Обу си хубавитѣ нозѣ съ прѣкраснитѣ обуща
И излѣзе отъ спалната подобенъ на безсмъртенъ богъ».
(Ὀδυσ. B, 2.)

7. — *Прѣкарва прѣзъ дѣсната си ръка единъ отъ онѣзи напъстрени съ едри червени монисти вѣнци, съ които мѫченичкитѣ дѣвици украсяваха космитѣ на главитѣ си, когато отиваха да умратъ мѫченически за Христа.*

По̀-голѣмата часть отъ Гърцитѣ и днесь още носи броеници въ ръката си. Бѣше доста мѫчно да изразя броеница иначе въ благородния стилъ; не зная да ли съмъ сполучилъ. Произхождението на броеницитѣ, както се вижда, е умилително: тѣ сѫ били, както го казваме и въ текста, единъ видъ вѣнци, които Християнетѣ носѣли когато отивали на мѫченическата смърть. Въ послѣдствието на врѣмето съ тѣхъ започнали да украсяватъ изображенията на Дѣва Мария, или да ги посвятяватъ на Църквата, като писували върху тѣхъ нѣкои молитви. Отъ тука броеницата Итали-

іски се нарича, corona; латинецътъ я произнася чрѣзъ beatae rginis corona. Впрочемъ, употрѣблението на броеницитѣ е много ›-послѣдно отъ IV вѣкъ; но много се пропуснахъ да говоря тука . произхождението имъ.

— *Корабоначалникътъ . . повлѣжда съ вдно потаено очарованіе кърмилото, и пр.*

Древнитѣ, на които корабитѣ били почти като сегашнитѣ го-ѣми ладии, ги оставяли зимно врѣме въ пристанището, и зана-ли у дома си кърмилото и греблата имъ.

«Ὅπλα δ' ἐπάρμενα πάντα τεῷ ἐνικάτθεο οἴκῳ,
Εὐκόσμως στολίσας νηὸς πτερὰ ποντοπόροιο·
Πηδάλιον δ' εὐεργὲς ὑπὲρ καπνοῦ κρεμάσασθαι:

Свий добрѣ крилата на мореплаващия корабъ,
И всички кораблени потрѣби въ къщата си тури;
А искусното кърмило горѣ надъ дима си окачи».

(Ἡσίοδος, «Ἔργα καὶ Ἡμέραι».)

«Invitat genialis hiems curasque resolvit:
Ceu pressae cum jam portum tetigere carinae
Puppibus et laeti nautae imposuere coronas:

Бурната зима ги призовава въ удоволствията
И ги освобождава отъ безпокойства и отъ грижи.
Щомъ ладиитѣ пристигнатъ съ богатства въ пристанището,
И морякътъ кораба с' украсява и се весели».

(Virg., Georg., I, 302.)

— *Бѣше насадень съ онъзи стари дървета, които Аркадийцитѣ считаха за свои праотци.*

Аркадийцитѣ твърдѣли, че сж били синове на земята, или ›дени отъ дѫбовитѣ дървета на тъзи область.

). — *Отъ тамъ Алцимедонъ бѣше отскъсъ вдно врѣмя буковото дърво, и пр.*

« . . . . Pocula ponam
Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis;
Lenta quibus torno faciti superaddita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos:

Тѣ сж двѣ плоски чаши
Отъ буково дърво, дѣл' изрядно на Алцимедонта;
Тойзи божественъ ваятель изваялъ живо вѣтрѣ въ тѣхъ

Една винена лоза, приятно разпустнат' околовръзъ,
Има и тукъ-тамъ гроздаци заплетени въ единъ бръшленъ».
(Virg., Bucol., III, 36.)

11. — *Сѫщо тамъ се виждаха изворътъ на Ареѳуса и лавровото дърво, което подпираше Дафна подъ кората си.*

Извѣстна е на всички историята на Ареѳуса и на Алфея, и хубавитѣ стихове на Хенриада:

«Belle Aréthuse, ainsi», etc.

Историята на Дафна не е пó-малко извѣстна, но онъзи история, на която сцената се полага върху брѣговетѣ на Пинея, друго яче е разказана отъ Павсания и опрѣдѣлена въ Аркадия. (Виж. Павсания, VIII, 20, и Варѳ., Пѫтешествие на новия Анахарсисъ, гл. LII.)

12. — *Една дълга ладия, цѣла издълбана отъ борово стъбло.*

Такъвъ видъ ладия, каквато употрѣбяватъ дивитѣ крайбрѣжни народи, още и сега се употреблява въ Гърция: наричатъ я съ едно име, което изразява вида имъ, μονόξυλον (цѣлъ трупъ).

13. *Нашето издъхваѭще отечество, за да докаже неблагодарностьта си, бѣше напоило съ отрова послѣдния отъ славнитѣ си и велики мѫже. Младий Поливий, всрѣдъ едно умилително тържество, бѣше прѣнесълъ отъ Мессиния въ Мегалополъ смъртнитѣ остѫнки на Филопимена.*

«Ὁ δὲ Δεινοκράτης . . . . ἀνοίξας τὸ δεσμωτήριον εἰσέπεμψε δημόσιον οἰκέτην φάρμακον κομίζοντα, προσενεγκεῖν καὶ παραστῆναι μέχρις ἂν ἐκπίῃ κελεύσας. Ἔτυχε μὲν οὖν ἐν τῷ χλαμυδίῳ κατακείμενος, οὐ καθεύδων, ἀλλὰ λύπῃ καί θορύβῳ κατεχόμενος, ἰδὼν δὲ φῶς καὶ παρεστῶτα πλησίον τὸν ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου, συναγαγὼν μόλις ἑαυτὸν ὑπ' ἀσθενείας ἀνεκάθιζε. Καὶ δεξάμενος ἠρώτησεν, εἴ τι περὶ τῶν ἱππέων καὶ μάλιστα Λυκόρτα πεπυσμένος ἐστίν. Εἰπόντος δὲ τἀνθρώπου διαπεφευγέναι τοὺς πολλούς, ἐπένευσε τῇ κεφαλῇ, καὶ διαβλέψας πρᾷως πρὸς τὸν ἄνθρωπον «Εὖ λέγεις» εἶπεν «εἰ μὴ πάντα κακῶς πεπράχαμεν». Ἄλλο δὲ μηδὲν εἰπὼν μηδὲ φθεγξάμενος ἐξέπιε καὶ πάλιν αὐτὸν ἀπέκλινεν:

А Динократъ . . . като отвори тъмницата вкара вѫтрѣ въ нея публиченъ изпълнитель, който носѣше отрова, и на когото бѣше заповѣдано да стои тамъ до гдѣто я изпие. Филопименъ тогава лѣжеше завиенъ съ върхната си дрѣха, безъ да спи, и цѣлъ занятъ съ скръбни и смутени мисли. Щомъ видѣ свѣтило и человѣка близу до него, че съ едната си рѫка държи свѣтлиникъ и съ другата чашата съ отрова, станà отъ лѣглото си съ мѫка, защото бѣше много ослабнѣлъ, и сѣднà на сѫщото си лѣгло, и като зема чашата, попита изпълнителя да ли е чулъ нѣщо да се говори за конницитѣ му, и най-вече за Ликорта. Филопименъ му се поклони съ главата

въ знакъ на благодарность, и, като го погледнà умиленно и жално, му рече: „*Ти съ това ми давашъ добро извѣстие; не сме били въ всичко нещастни*". И, безъ да каже нѣщо пó-вече и изпустне нѣкоя въздишка, изпи отровата и си лѣгна пакъ възъ върхната дрѣха. . . "

(Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοπόιμενος Κ.')

Аркадийцитѣ отмъстили смъртьта на Филопимена, и прѣнесли пепела отъ останкитѣ на тоя великъ мѫжъ въ Мегалополь.

«Τὸ δὲ σῶμα καύσαντες αὐτοῦ καὶ τὰ λείψανα συνθέντες εἰς ὑδρίαν ἀνεζεύγνυσαν, οὐκ ἀτάκτως οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐπινίκιον πομπήν τινα ἅμα ταῖς ταφαῖς μίξαντες. Ἦν μὲν γὰρ ἐστεφανωμένους ἰδεῖν, ἦν δὲ τοὺς αὐτοὺς καὶ δακρύοντας, ἦν δὲ τοὺς ἐχθροὺς δεσμίους ἀγομένους. Αὐτὴν δὲ τὴν ὑδρίαν ὑπὸ πλήθους ταινιῶν τε καὶ στεφάνων μόλις ὁρωμένην ἐκόμιζεν ὁ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν παῖς Πολύβιος καὶ περὶ αὐτὸν οἱ πρῶτοι τῶν Ἀχαιῶν. Οἱ δὲ στρατιῶται ὡπλισμένοι μὲν αὐτοί, τοῖς δ' ἵπποις κεκοσμημένοις ἐπηκολούθουν, οὔτε, οἷον ἐπὶ πένθει τοσούτῳ, κατηφεῖς οὔτε τῇ νίκῃ γαυριῶντες. Ἐκ δὲ τῶν διὰ μέσου πόλεων καὶ κωμῶν ἁπαντῶντες, ὥσπερ αὐτὸν ἀπὸ στρατείας ἐπανιόντα δεξιούμενοι, τῆς ὑδρίας ἐφήπτοντο καὶ συμπροῆγον εἰς Μεγάλην πόλιν :

Слѣдъ като изгориха тѣлото на Филопимена, събраха пепела му и го туриха въ една дъльва, и навървиха за Мегалополь. Тойзи вървежъ не бѣше буенъ ни разбърканъ, а добрѣ разпорѣденъ, и погребалното шествие бѣше единъ видъ смѣсено побѣдно тържество. Слѣдъ тъзи пѣхота вървѣха неприятелитѣ обременени съ окови. Най-напрѣдъ се виждаха пѣшеходцитѣ съ вѣнци на главитѣ си, и всички проливаха сълзи. Синътъ на генераля, младий Поливий, вървѣше подирѣ и носѣше дъльвата, която съдържаше пепела, и която бѣше толкова покрита съ разноцвѣтни ивици и вѣнци, щото не се виждаше никакъ. Около Поливия вървѣха най-благороднитѣ и най-знаменити Ахайци. Слѣдъ дъльвата вървѣше всичката конница, великолѣпно въорѫжена, и, яздещемъ гордо, образуваше вървежа, безъ да дава ни голѣми знакове на жалость за толкова голѣмо погребално шествие, ни голѣми признаци на радость за една такъва побѣда, Всичкитѣ жители отъ градоветѣ и селата на околноститѣ излизаха прѣдъ това шествие, както други пѫть излизаха прѣдъ самия него за да го приематъ и да му отдадатъ подобаѭщата честь, когато се вращаше отъ военнитѣ си походи пъленъ съ слава, и, слѣдъ като привѣтствуваха дъльвата му и се допираха до нея, тръгваха подиръ нея и я придружаваха".

(Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοπόιμενος ΚΑ!)

14. — *Но прилича на оная Ѳемистоклеева статуя, на която сегашнитѣ Аѳинейци отрѣзаха главата за да я замѣстятъ съ главата на единъ робъ.*

Павсаний говори за нѣколко статуи на велики Аѳинейски мѫже, които статуи Аѳинейцитѣ бѣха изпочупили и обезобразили въ негово врѣме за да турятъ възъ бюстоветѣ имъ главитѣ на нѣкои освободени робе, или на нѣкои подвижници. Споредъ това що е писалъ Павсаний азъ си въобразихъ своето сравнение.

15. — *Главатарьтъ на Ахайцитъ не сѫ бѣше оставилъ да си отдъхне дажде и въ гроба.*

«Οὐσῶν δὲ πολλῶν μὲν εἰκόνων αὐτοῦ, μεγάλων δὲ τιμῶν, ἃς αἱ πόλεις ἐψηφίσαντο, Ῥωμαῖος ἀνὴρ ἐν τοῖς περὶ Κόρινθον ἀτυχήμασι τῆς Ἑλλάδος ἐπεχείρησεν ἀνελεῖν ἁπάσας καὶ διώκειν αὐτόν, ἐνδεικνύμενος, ὥσπερ ἔτι ζῶντα, Ῥωμαίοις πολέμιον καὶ κακόνουν γενέσθαι. Λόγων δὲ λεχθέντων καὶ Πολυβίου πρὸς τὸν συκοφάντην ἀντειπόντος οὔθ' ὁ Μόμμιος οὔτε οἱ πρέσβεις ὑπέμεινον ἀνδρὸς ἐνδόξου τιμὰς ἀφανίσαι, καίπερ οὐκ ὀλίγα τοῖς περὶ Τίτον καὶ Μάνιον ἐναντιωθέντος, ἀλλὰ τῆς χρείας τὴν ἀρετὴν ἐκεῖνοι καὶ τὸ καλόν, ὡς ἔοικε, τοῦ λυσιτελοῦς διώριζον, ὀρθῶς καὶ προσηκόντως τοῖς μὲν ὠφελοῦσι μισθὸν καὶ χάριν παρὰ τῶν εὖ παθόντων, τοῖς δ' ἀγαθοῖς τιμὴν ὀφείλεσθαι παρὰ τῶν ἀγαθῶν ἀεὶ νομίζοντες :

Слѣдъ много години въ най-нещастнитѣ врѣмена на Гърция, когато Коринѳъ биде изгоренъ и разрушенъ отъ проконсула Муммиуса, понеже се намираха много статуи на Филопимена и имъ се отдаваха голѣми почести, единъ клѣветникъ Римлянинъ употрѣби всичкитѣ си сили за да го наклѣвети, че е билъ непріятель на Римлянетѣ и че се е показвалъ винаги злобливъ къмъ тѣхъ въ всичкитѣ имъ дѣла. Работата биде прѣнесена въ съвѣта прѣдъ Муммиуса. Клѣветникътъ изложи всичкитѣ пунктове на клѣветата и разясни всичкитѣ срѣдства; но слѣдъ като Поливий му отговори съ опроверженіе, нито Муммиусъ, и нито тѣхнитѣ намѣстници не искаха да заповѣдатъ и нито да допустнатъ да се разрушатъ славнитѣ памятници на тоя великъ мѫжъ".

(Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοπόιμενος ΚΑ΄)

16. — *Религията, която държеше душата ми подъ сѣнката на крилата си, ме въспираше, като нѣкое нѣжно цвѣтѣ да се развиова много рано, и, като протягаше невѣжеството на младитѣ ми години, изглеждаше като да прибавяше невинность върху самата невинность.*

Единъ критикъ, инакъ много снизходителенъ и вѣжливъ, твърдѣ много укори това изражение като доста усѫдително. Изповѣдамъ се искренно, че никога другожъ не съмъ бивалъ толкова очуденъ. Съвѣтувалъ се съмъ съ разбрани строги критици: всички единогласно ме сѫ съвѣтували да оставя пассажа такъвъ какъвто си е.

17. — *Къмъ устието на Симоиса, на завьтъ при гроба на Ахилла.*

Изгледътъ на тоя гробъ ме изцѣли отъ трѣскатѣ, както съмъ

разказалъ това въ едно съкращение на моето „Пътешествие“ помѣстено въ периодическото списание „*Меркурия*“. Читателтъ може да се съвѣтва за тоя гробъ съ пътешествието на Г. Lechevalier. Ето много хубави стихове; тѣ сж сщо на главния поетъ:

«Αμφ' αὐτοῖσι δ' ἔπειτα μέγαν καὶ ἀμύμονα τύμβον
Χεύαμεν Ἀργείων ἱερὸς στρατὸς αἰχμητάων,
Ἀκτῇ ἐπὶ προὐχούσῃ ἐπὶ πλατεῖ Ἑλλησπόντῳ·
Ὡς κεν τηλεφανὴς ἐκ ποντόφιν ἀνδράσιν εἴη
Τοῖς οἳ νῦν γεάασι, καὶ οἳ μετόπισθεν ἔσονται:

«Ний, съставената отъ мжествени Еллини войска,
Която се покровителствуваше отъ боговетѣ,
Издигнахме ти (Ахиллее) голѣмъ и дивенъ надгробенъ
пимятникъ
При издаденния брѣгъ на обширн' Еллиспонско море,
За да го виждатъ всички кои отдалече дохождатъ,
Онѣзъ кои сж живи и онѣзъ кои ще се родятъ».
(Ὀδυσ. Ω, 80.)

Трѣба да признаемъ, че пирамидитѣ на Египетскитѣ царе сж много по́-малко сравняеми съ славата на тоя възпѣванъ отъ Омира муравенъ гробъ, когото великий Александъръ посѣти.

18. — *Но постоянний Зефиръ.*

Тука Зефиръ се зима, както въ древностьта, за западенъ вѣтъръ. Тойзи вѣтъръ владѣе пролѣтно врѣме въ Срѣдиземно Море.

19. — *Прѣдъ насъ стовше Егина*, и пр.

Читателтъ може да прочете писмото на Сулпиция до Цицерона (lib. IV, epist. V, ad familiares) на което е подражание тойзи пассажъ.

20. — *Внезапно видѣхме да излиза една твория* (θεωρία) *отпрѣдъ тѣзи развалини.*

Теория древнитѣ наричали депутация, съставена отъ нѣколко души и изпроводена официално въ нѣкоя страна, гдѣто се извършвалъ нѣкой тържественъ праздникъ, и да прѣдставлява града, който я изпровождалъ. Думата произхожда отъ θεωρὸς = зритель. (Прѣводачьтъ.)

21. — *Видѣхъ картината на вѣчния градъ начъртана върху мраморни плочи въ Капитолия.*

Има още нѣщо. Читателтъ, слѣдъ като види въ това описание цѣлия градъ Римъ, много лесно може да види и развалинитѣ му. Ще намѣри описанието имъ въ моето писмо до T. Fontanes.

22. — *Ораторитѣ Евменъ.*

Единъ *отъ* ученитѣ мжже на тъзи епоха. Той се родилъ въ

Аутунъ, и произхождалъ отъ гръцки родители. Той основалъ училищата на Галлиитѣ. Останала ни е отъ него една панегирическа рѣчь произнесена прѣдъ Константина. (Виж. Panégyri. veter.) Въ първитѣ издания, казвалъ че Евменъ се училъ при единъ ученикъ на Квинтилиана, което не се пада въ реда на врѣмената. Сега азъ казалъ: „Отъ сина на единъ Квинтилиановъ ученикъ", за да влѣзе въ истинската хронология.

23. — *Августинъ, Иеронимъ и князъ Константинъ.*

Азъ прѣдупрѣдихъ читателя въ прѣговора за анахронизма касателно до святи Августина и свѣти Иеронима. Впрочемъ, всичкитѣ характери, които сж изображени тука, святи Иеронимъ, святи Августинъ, Константинъ, Диоклитианъ и Галерий, сж съгласни съ истината на историята.

24. — *Блаженъ ще бѫде ако св не остави да го завладѣва оная наклонность къмъ шуменъ гнѣвъ, и пр.*

Загатване за убийството, което бѣше направилъ на жена си и на сина си.

25. — *Названието Армонтарий.*

Пазачъ на безсловесни животни.

26. — *Дороѳей, първий чиновникъ въ двореца му, и пр.*

Тъзи личность е историческа; Дороѳей е билъ Христианинъ, и е прѣтърпѣлъ мѫченичеството заедно съ други оффицери на палата.

27. — *Марцеллинъ, Римски Епископъ.*

Марцеллинъ е билъ въ тъзи епоха римски Папа; азъ не му давамъ тъзи титла въ текста, защото Папитѣ не сж я носили още изключително. Марцеллинъ билъ държалъ архиерейския тронъ пò-вече отъ осемь години. Донатиститѣ го бѣха наклѣветили че принесълъ жертва на идолитѣ прѣзъ врѣмето на гоненията. Святий Августинъ го оправдалъ въ съчинението си противъ Петилиана. Дѣянията на Синуеския съборъ сж апокрифически.

28. — *Около гробоветѣ на святитѣ апостоли Петра и Павла.*

Тоестъ въ Ватикана, близу до главната съборна Църква на Святи-Петра.

29. — *Тамъ св срѣщаха Пафнутий отъ горна-Ѳиваида, и пр., и пр.*

Всички тѣзи имена носятъ съ себе си историческитѣ си памятници. Всички тѣзи велики мѫже, отъ които мнозина Църквата е турила въ реда на святиитѣ, сж живѣяли въ тъзи епоха, и сж присѫтствували въ Никейския съборъ. Може да се забѣлѣжи върху това, че онова, което не спомина Евдоръ въ описанието относително положението, въ което се намирало Христианството на земятѣ, намира се въ жилището на Марцеллина. Евдоръ не говори

за Църквитѣ на Персия, на Индия, гдѣто не е пѫтувалъ. Пвирийцитѣ, за които се говори въ тоя пассажъ, не сѫ Испанцитѣ: тѣ сѫ народи, които живѣятъ между Евксинско и Каспийско морета. Положението на Църквата, по отношение на ереситѣ, е сѫщо означено въ тъзи картина.

30. — *И благословяше града и свѣта.*

Давамъ тука мѣсто на единъ умилителенъ обрядъ, който още се практикува и въ наше врѣме: „Urbi et orbi: града (Римъ) и околностьта (вселенната).“

31. — *Азъ желаяхъ скришно въ сърдцето си пакъ да се завърна при яворитѣ на Фронтона, въ многостълпнитѣ прустове на Помпея, или въ онѣзи на Ливия, и пр.*

Сѫществували сѫ въ Римъ общи градини извѣстни подъ името Fronton; вижъ Ювенала. — Прустоветѣ на Помпея и онѣзи на Ливия сѫ прославени въ „*искуството на обичането*“ отъ Овида.

32. — *И святитѣ двѣри се затворихя прѣдъ мене.*

Всички сѫ забѣлѣжили тъзи сцена, отъ която ще произлѣзе дѣйствието.

33. — *Въ амфитеатра на Веспасиана.*

Днесь Колизеятъ: вижъ описанието на тѣзи развалини въ моето писмо до T. Fontanes.

КНИГА ПЕТА.

1. — *Лициний.*

Който слѣдъ смъртьта на Севера станалъ Августъ, и заедно съ Константина, слѣдъ нанесената надъ Максентия побѣда, въ 313 година, обнародвà всеобща вѣротърпимость въ полза на Христианството. (Виж. въ „*развитието на Мжчениците.*“)

2. — *Северъ.*

Цесарь слѣдъ оставката на Диоклитиана, и августъ слѣдъ смъртьта на Константия. (Виж. тамже.)

3. — *Галий.*

Цесарь слѣдъ оставката на Диоклитиана. (Виж. тамже.)

4. — *Максентий.*

Тираннинътъ, който земалъ съ насилие багряницата и когото Константинъ побѣдилъ при вратитѣ на Римъ. (Виж. тамже).

5. — *Ний отиваме по-често въ Неаполъ, въ палата на прочутата Аглаида, и пр.*, до края на послѣдния параграфъ въ *сѫщата страница.*

Историята на мѫчениците Аглаида и нейния слуга свети Бонифаций е, може би, най-приятната отъ всичките истории на нашите святии. Азъ давамъ въ текста за тѣхъ едно доста вѣрно опрѣдѣление за да бѫде нужно да приложа нѣщо за тѣхъ въ бѣлѣжката; ще бѫде достатъчно да се знае, че всичко, което казва Аглаида за останкитѣ на мѫчениците, и всичко, което й отговаря Бонифаций, е съгласно съ историческата истина. Читателътъ ще види въ XVI книга какъвъ е билъ краятъ на Аглаида, на свети Севастиана, на свети Бонифация и на свети Генисъ. Послѣдний е доставилъ на отца Надалъ прѣдмета на една трагедия. (Виж. Abbé Fleury, Hist. ecclés., t. II, in — 40; Acta SS. Mart.; Vies des Péres du désert, t. I er.)

Една главна часть отъ моето намѣрение е да прѣдставя пълна картината на Християнство въ епохата на гонението прѣзъ Диоклитиановo врѣме. Погрижихъ се да спомена имената почти на всичкитѣ мѫченици и святии отъ IV вѣкъ и да ги свържа малко или много съ прѣдмета чрѣзъ една дума или чрѣзъ едно възпоминание. Пó-голѣмата часть отъ читателитѣ не обрѫщатъ внимание къмъ тѣзи дреболии, на списателя обаче струватъ много, и, въ послѣденъ резултатъ, спомагатъ щото съчинението да бѫде пълно и изразително, или инакъ лишено отъ смисълъ и отъ начетенность. Отъ друга страна, може би да е доста любопитно когато виждаме да дѣйствуватъ онѣзи велики личности, на които историята сме слушали въ дѣтинството си, и които отъ гонители на Християнетѣ сѫ често ставали славни святии.

6. — *Свастианъ.*

Той билъ въ началото войникъ и послѣ римски сенаторъ. Родомъ отъ Медиолана (Milan), станалъ ревностенъ послѣдователъ на Христовото учение, и мнозина обърналъ въ богопознание. Когато се повдигнало гонението противъ Християнетѣ, въ царствуването на Диоклитиана и на Максимиана, Севастианъ билъ уловенъ мѫченъ съ шилести игли и битъ съ волски жили; слѣдъ като му смазали тѣлото отъ бой, мѫчителитѣ му отрѣзали нѣколко часть отъ тѣлото, и тъй прѣдалъ Богу духа си въ 288 година С. Хр. Съ него заедно пострадали съ сѫщитѣ мѫчения и послѣ умрѣли и други мѫченици, на които имената сѫ тѣзи: братията Марцеллинъ и Марко; Трацилинъ и Мария тѣхнитѣ родители; Никостратъ и съпругата му Зоя; Тивурций, Клавдий, Кастулъ и Касторъ. Православната Църква почита памятьта на всичкитѣ на 18 Декемврия. (Прѣводачътъ.)

7. — *Пахомий.*

Той се е родилъ въ горна Ѳиваида на Египетъ отъ родители идолопоклоници, отъ младо врѣме билъ войникъ; послѣ, като гледалъ добродѣтелитѣ на Християнетѣ, приелъ християнската вѣра: станалъ ученикъ на пустиножителя Паламона; прочулъ се за добродѣтелята си, чрѣзъ която напълнилъ съ монастири и постници

Тибернисия, область покрай Нила, и станалъ началникъ на по́вече отъ четиридесеть хиляди общежителни монаси; умрѣлъ около 348 С. Хр. Православната Църква почита памятьта му на 15 Майя. (Прѣводъчътъ.)

8. — *Женесъ или Генисъ.*

По́-напрѣдъ гонитель на Христовата вѣра, послѣ горѣщъ послѣдователь на Христа и мѫченикъ за Него. (Прѣводачътъ.)

9. — *Бонифаций.*

Бонифаций е билъ, въ врѣмето на Диоклитиана, слуга на римската сенаторка Аглаида, когато го изпровождала тя въ Мала-Азия, за да ѝ донесе отъ тамъ мощи на святи Мѫченици за освятяване, той ѝ се обѣщавалъ, като ѝ казвалъ на смѣхъ, че ще ѝ се донесе неговото тѣло. Като отишълъ заедно съ други свои клѣврети въ Цилиция, гдѣто Святиитѣ се тогава подвизавали, изповѣдалъ явно вѣрата на Иисуса-Христа прѣдъ тамошния князь, и, като прѣтърпѣлъ мѫченическата смърть, изпълнилъ обѣщанието си къмъ господарката си, като и занесли священитѣ му мощи неговитѣ клѣврети. Православната Църква почита памятьта му на 19 Декемврия. (Прѣводачътъ.)

10. — *Всѣка заранъ, щомъ се явяваше утрѣнната зора*, и пр.

Това описание на Неаполъ съмъ направилъ съ самитѣ мѣстности както и онова на Римъ. Имамъ доказателства, че народитѣ на тъзи хубава мѣстность, които толко чувствуватъ очарованието на своя климатъ и голѣмитѣ възпоминания на отечеството си, сѫ признали вѣрностьта на картината ми.

11. — *Парѳенопа се е основала върху гроба на една Сирина*

Парѳенопа е Неаполъ, както всѣки знае; това име носѣла една отъ Сиринитѣ.

Tenet nunc Parthenope! Тя е била основана отъ Гърцитѣ. Ето защо Евдоръ ще каже по́-надолу, че игранията хоро на колело на Неаполитанкитѣ му напомнюватъ нравитѣ на Гърция.

12. — *Оболъ* (ὀβολὸν).

Най-дребната монета на древнитѣ Гърци, шестата часть отъ драхмата. (Прѣводачътъ.)

13. — *Пистумски тряндафили въ Нолайски чаши.*

Тряндафиллитѣ, спорѣдъ Виргилия, цъвтѣли два пѫте въ Пистумъ (Poestum). Извѣстни сѫ хубавитѣ храмове, които показватъ още празднитѣ нирища на това малко гръцко поселение. Старитѣ съсѫдове, наричани *Нолайски съсѫдове* се намиратъ въ най-рѣдкитѣ и любопитни кабинети. Нола (Nola) е билъ градъ близу до Неаполъ. Августъ е въ него умрѣлъ.

14. — *Когато слънцето отиваше къмъ гроба на Енеевата кърмачка.*

«Tu quoque littoribus, nostris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti.

Сѫщо и ти, Кайето, кърмителнице на Енея,
Вѣчно си прославила съ смъртьта си нашитѣ брѣгове».

(Aeneid. lib. VII, 1.)

Кайета е градъ и мисъ на Италия и се намира къмъ западъ отъ Неаполъ, и слънцето когато слиза на хоризонта, минава задъ Павсилиппа. Читательтъ трѣбва да знае че Павсилиппа е единъ длъгъ и високъ хълмъ, подъ който е прокаранъ пѫтя, който води къмъ Пузолъ (Pouzzol). При входа на тоя подземенъ пѫть се намира гробътъ на Виргилия.

Плиний билъ задавенъ отъ лавата на Везувия при брѣга на Помпейя. (Виж. Плиний Младий) Сѣроизригваѭщий душникъ (Solfafare) е единъ видъ равнище или изкопано огнище отъ върха на долу на огнедишуща планина. Когато се върви по нея, земята танти подъ нозетѣ ни; почвата е изгорена до една извѣстна дълбочина, среброто е покрито тамъ съ сѣра, и пр. Всичкитѣ пѫтешественници потвърдяватъ това.

Езерото на Аверна, Стиксъ, Ахеронъ, тъй наричани въ околноститѣ и въ Байеса, сѫ чудесно описани въ VI-та книга на Ениядлта. Всички тѣзи мѣстности сѫ сѫществували и въ Египетъ и въ Критъ.

15. — *Намѣрихме развалинитѣ на Цицероновия домъ*, и пр.

Цицеронъ е ималъ лѣтна кѫща въ полѣто близу до Байесъ, на която развалинитѣ и сега още се виждатъ. За коработрошението на Агриппина, за нейната смьрть и за знаменитото ventrem feri, вижъ Тацита (Ann. XIV, 5, 6, 7). Колкото за Капрея, цѣлий свѣтъ знае, че Тиберий бѣше тамъ направилъ своето прѣбивание, знае и безчестния животъ, когото прѣкарвалъ тамъ.

16. — *Соррвнто* (Surrentum, Sorrente).

Градъ въ Италия, отечеството на Тассо, съчинитель на знаменитата поема „Освободенний Иерусалимъ". (Прѣводачътъ.)

17. — *Хвраклия* (Ἡράκλεια, Herculanum).

Градъ въ Италиянска Кампания, който въ 79-лѣто слѣдъ Христа се бѣше покрилъ съ лава при изригванието на Везувия. (Прѣводачътъ.)

18. — *На тритѣ Аморови сестри, дъщери на Могѫществото и на Хубостьта.*

Грациитѣ, сестри на Любовьта, и дъщери на Венера и на *Юпитера.* Евдоръ говори тукъ тъй, както е правѣлъ въ течението на заблуждението си.

19. — *Съ вѣнци на главитѣ отъ постоянно зеленѣѭща се дива миродия и отъ малотройни рози*, и пр.; до послѣдния параграфъ на сѫщата страница.

Тука лесно се разбиратъ Хораций, Виргилий, Тибуллий и Овидъ. Читательтъ е видѣлъ гръцката древность въ първитѣ книги на поемата, тука пъкъ е латинската древность. Никой не ще ме обвини, че съмъ избралъ онова, което е по́-малко изящно между древнитѣ, за да направя да се уважатъ по́-добрѣ хубоститѣ на Христианството.

20. — *Нашето благополучие би могло да бѫде съвършено, ако бѫдемъ обичани тъй сѫщо, както и ний обичаме.*

Това мнѣние е на святи Августина: то е много тънко и нѣжно, но не е безъ неественность и безъ придирчивость, и азъ го съмъ много похвалилъ въ *Духа на Христианството* (tom. III, livre IV, ch. 2). Впрочемъ. цѣлия тойзи уломъкъ се съдържа въ стила и характера на христианската нравственность, която скоро и дѣятелно ни избавя отъ заблуждението на жизненитѣ мечти. Забѣлѣжителното е, че тойзи стилъ или характеръ никакъ не съставлява насилствена противоположность съ прѣдшествуѭщето, и че ако нѣкой не е билъ за това увѣдоменъ, той нѣмаше да се досѣти че е миналъ отъ елегическитѣ поети въ Отцитѣ на Църквата.

21. — *Литерна.*

Тойзи градъ се нарича и Патрия.

22. — *Сципионъ Африкански.*

Синъ на Корнелия Сципиона, знаменитъ римски консулъ и военачалникъ. Побѣдилъ съвършенно Аннибала и Кархидонцитѣ на 19 Октомврия 202 год. Пр. Хр.; за тъзи побѣда въ Африка получилъ титлата „Африкански". Катонъ, спорѣдъ Плутарха, постоянно противодѣйствувалъ на Сципиона, най-послѣ му скроилъ подозрѣния и клевети, изпѫдилъ го отъ Римъ и го заточилъ. (Прѣв.)

23. — *Саркофагъ* (σαρκοφάγος, отъ σάρξ=плътъ и φάγομαι=ямъ *фр.* carnivore).

Ракла, въ която се пазятъ тѣлата на мъртвитѣ, гробъ, памятникъ.

24. — *Когато Цицеронъ ви изображава тоя велѣкъ человѣкъ.*

Запазилъ се е отъ Цицерона единъ откѫслекъ извѣстенъ подъ названието: „*Сънъ на Сципиона.*" Цицеронъ прѣдполага че Сципионъ Емилианъ видѣлъ единъ сънъ, прѣзъ който Сципионъ Корнелий го вдигналъ на небото и му показалъ опрѣдѣленото за добритѣ человѣци блаженство. (Виж. Пѫтеводителя, том. II, стр. 233 и 234, издание на 1830.)

25. — *Майката, която е била Христианка.*

Майката на Августина се наричала Моника, жена благоче-

стива и добродѣлна, която послѣ се опрѣдѣлила въ реда на святитѣ жени.

26. — *Единъ человѣкъ, облѣченъ съ длъга дръха, какъвто носятъ философитѣ на Епиктета.*

Първитѣ христиански пустиножители сж били истински философи. Нѣкои отшелници сж имали за всѣко правило *Наржчника* на Епиктета.

27. — *Азъ сѣдѣхъ на вдно мѣстенце при тоя памятникъ.*

Гробоветѣ на древнитѣ, и най-вече на Римлянетѣ, били въ видъ на кули. Мнозина пустиножители въ Египетъ живѣяли въ такви гробове.

28. — *Азъ съмъ Христиански пустиножитель на Везувия.*

Въ тъзи история е забѣлѣженъ откжслекътъ на Литаниитѣ; той принася ако не друго, поне достойството на прѣодолѣното затруднение. Знае се че и въ нашитѣ дни се намира единъ пустиножитель установенъ на върха на планината Везувия: той е единъ часовой на прѣдня стража, който излага постоянно живота си въ опасность за да наблюдава изригванията на вулкана. Азъ тъй можахъ да направя да се възкачи религиозната прѣданность до Θрасея.

29. — *Морски разбойници излъзнаха на тоя брѣгъ.*

Историческо събитие.

30. — *Сицион*ъ. (Σικυών.)

Първенствующъ градъ на областьта Сициония (Σικυωνία) въ Пелопонесъ; по-напрѣдъ се наричалъ Егиали (Αἰγιαλοὶ) и Микона (Μυκώνη); много малко е отдаленъ отъ морето съ добро пристанище, съ яка крѣпость и съ великолѣпни здания (Прѣводачътъ).

31. — *Едно здание отъ важенъ стилъ.*

Най-древнитѣ Църкви, които се сж построили прѣдъ началото на гоθическата архитектура иматъ единъ особенъ характеръ на важенъ и величественъ стилъ, който не се забѣлѣзва въ езическитѣ памятници отъ сжщия вѣкъ. Азъ съмъ често забѣлѣзвалъ това въ Римъ, въ Константинополъ и въ Иерусалимъ, гдѣто се виждатъ Църкви направени въ вѣка на Константина, вѣкъ който впрочемъ не е билъ онзи, въ който е сжществувалъ приятний и благоприличенъ вкусъ.

32. — *Персей.*

Тойзи е билъ послѣдний царь Лакедонски, синъ на Филиппа отъ наложница. Той съвършенно се побѣдилъ при Пинда въ 168 год. Пр. Хр. отъ римския военачалникъ Павла Емилия, завелъ се *триумфално* съ двамата си сина, Филиппа и Александра, въ Римъ, *гдѣто* нещастно умрѣлъ въ тъмницата слѣдъ двѣ години. (Прѣв.)

33. — *Минà посрѣдъ* Катихумените (κατηχουμενεῖα).

Катихумени се наричало онова опрѣдѣлено въ църквитѣ мѣсто, гдѣто стояли оглашенитѣ, т. е. онѣзи новоповѣрующи Християне, които не сж били още приели святото кръщение, а прѣдварително сж учили догмитѣ на вѣрата. (Прѣводачътъ.)

34. — *И се разливаше по кораба.*

Корабъ въ Църквата се нарича срѣдното пространство, гдѣто стояли покръстенитѣ вѣруюшци и слушали священитѣ молитви на Евхаристията: отъ срѣднитѣ двѣри на олтаря на долѣ. (Прѣв.)

35. — *Гласътъ му имаше чудесна хармония. . .*

Единъ критикъ, въ едно аналитическо извлѣчение, по злощастие много кратко, на което всички сж забѣлѣжили прѣвъзходния стилъ и отличнитѣ поетически образи, пожелалъ да приспособи на мене тоя пассажъ. Азъ не се лаская че заслужвамъ една таква похвала: когато писвахъ това, имахъ прѣдъ видъ само да изобразя красноречието, стила и самата личность на Фенелона. Наистина, може да се забѣлѣжи, че тойзи пассажъ се приспособлява напълно въ съчинителя на Тилемаха.

36. — *И че Иеронимъ се готвелъ да посѣти Галлия*, и пр.

Святий Иеронимъ е пѫтувалъ въ всичкитѣ страни, и послѣ се установилъ въ Иудея, въ Виолеемъ, гдѣто ще го намѣримъ пò-нататъкъ.

37. — *Не зная . . . да ли ще се видимъ нѣкога пакъ.*

Авторътъ е видѣлъ лица, които се трогнали отъ прочитането на това писмо. Да ли го сж ласкаяли? И да ли е било това ласкание една отъ онния угодливи вѣжливости, чрѣзъ които подмамватъ единъ авторъ? Не зная.

38. — *Когато Евдоръ щѣше да продължава разказа си*, и пр.

Понеже разказътъ е много длъгъ, азъ го съмъ прѣкжсналъ на нѣколко мѣста, за да си поотдѫхва читательтъ; сѫщо се осмѣлихъ да го прѣсѣка всичкия кѫдѣ срѣдата чрѣзъ книгата на Ада. Това нововедение въ научното искуство, единственото което си съмъ позволилъ, бѣше, споредъ както се вижда, нужно и твърдѣ естествено; никой до сега не го е забѣлѣжилъ.

39. — *Жалъдъ отъ фагусъ* (φηγὸς).

Единъ видъ дърво, на което плодоветѣ сж вкусни жалъди, които се ядатъ. Това дърво прилича на нашия дѫбъ. (Прѣвод.)

40. — *Когато единъ Аполлоновъ синъ.*

Тойзи Аполлоновъ синъ е билъ Одиссей, който слушалъ Омировия Димодокусъ, когато тойзи възпѣвалъ, прѣзъ врѣмето на угощението въ Алциноовия дворецъ, подвигитѣ на Гърцитѣ (Ὀδυσ. Θ.)

41. — *Максимианъ бѣше принуденъ да се пръпъсти.*

Исторически събития. Колчимъ съмъ ималъ възможностьта

да напомнямъ на читателя новопоявляющата се любовь на Кимодока къмъ Евдора, властолюбието на Галерия, ненавистьта на Цесаря къмъ Константина и къмъ вѣрнитѣ, най-сетнѣ името и плановетѣ на Иероклея, всичко това съмъ правилъ съ готовность; мисъльта на прѣдмета не излиза никакъ вънъ отъ цѣлта.

42. — *Миланъ* (*Медиоланъ*).

Намира се въ сѣверна Италия, столиченъ градъ на едноименното древно княжество, което е днесь една область отъ Италиянското царство. Миланъ е третий градъ слѣдъ Римъ и Неаполъ. (Прѣводачътъ.)

43. — *Панония.*

Обширна область въ Европа, между Иллирия, Мизия и Дунава, която едно врѣме обемала сегашна сѣверна Австрия, Щирия, Южна Унгария, Славония и часть отъ Босна и Харватско, и се дѣлила на двѣ части; на горна или на западна, и на долна или на източна Панония. (Прѣводачътъ.)

44. — *Карпитъ.*

Това име носѣли жителитѣ, които населявали Карпатскитѣ гори въ Унгария, Полша и Дация (Прѣводачътъ.)

45. — *Готѳи* (Γότθοι, Γοθόνοι, Γουττόνοι) отъ герм. die Guten (добри).

Народъ въ сѣверна Германия; тѣ се наричатъ и съ имената Гети и Сармати. Принадлѣжатъ на Германското сѣмейство; въ историята се споминатъ за първъ пѫть въ 320 год. сл. Хр., когато се установили около устието на рѣкитѣ Бистула къмъ Балтийско море. (Прѣводачътъ.)

46. — *Батавия.*

Страна населена отъ жители Германци, които се наричали Батави, сегашнитѣ Холландези и Белгийци. (Прѣводачътъ.)

47. — *Парѳи.*

Жители на Парѳия, която е била область въ Азия и съставлявала една часть отъ Хиркания и отъ 250 Пр. Хр. се отцѣпила отъ Персия, на която до тогава била подчинена, и образувала голѣмо царство. Това царство се простирало отъ рѣката Евфратъ до рѣкатъ Индъ. (Прѣводачътъ,)

48. — *Участьта на Валлѣриана.*

Императоръ Виллерианъ, жестокий гонитель на Христианетѣ, е билъ хванатъ робъ отъ Парѳитѣ, които го одрали живъ; нѣкои пъкъ казватъ, че го одрали слѣдъ като умрѣлъ. (Виж. въ историческото развитие на *Мжченицитѣ*.)

49. Цецилий Метеллъ.

Римски военачалникъ, завоеватель на Гърция и разрушитель

на Ахайския съюзъ, който възстаналъ противъ римското владичество. Цѣла Гърция била отъ него обърната на Римска область подъ името Ахайя (146 Пр. Хр.). (Прѣводачътъ).

50. — *Влѣзохъ смѣлостно въ пещерата.*

Азъ много малко прѣдполагахъ за успѣха на тоя уломъкъ, но излѣзе благополучно. Споредъ историята твърдѣ е вѣроятно, че Приска, жена на Диоклитиана, и тѣхната дъщеря Валерия били Християнки. Трѣбва да забѣлѣжимъ, че катакомбитѣ, които описвамъ, сж онѣзи които послѣ се нарекли съ името на Св. Севастиана, защото тойзи мѫченикъ тамъ се е погребалъ, и той тука присѫтствува въ жертвоприношението. Плѣнителний гробъ на Цецилия Метелла е дѣйствително онзи, на който азъ опрѣдѣлявамъ мѣстото. Всичко това е вѣрно и дѣйствително споредъ изгледа на мѣстноститѣ. Господинъ Delille е изобразилъ живо запустѣлитѣ катакомби; на мене не оставаше друго, освѣнъ да прѣдставя катакомбитѣ населени, за да не започна една твърдѣ неравна борба съ единъ голѣмъ поетъ и въ прѣкрасни стихове.

51. — *Катакомбитѣ.*

Тука се разбиратъ на Святи Севастианъ. Думата катакомби е сложна отъ гръцкия прѣдлогъ κατά = низко, долу, и лат. cube=сводъ, и значи въобще пещери въ земята, въ които Египтенитѣ погребавали умрѣлитѣ си, а въ особенность значи подземията въ околностьта на Римъ, въ които Християнетѣ на първитѣ вѣкове се скривали отъ гоненията, извършвали богослужението и закопавали починалитѣ (Прѣводачътъ.)

52. — *Младий Гръкъ, който произхожда отъ бунтуващето се племе.*

Съ постѫпенното развиване на съперничеството между Иероклея и Евдора, на приятелството между Евдора и Константина, и на ненавистьта, която Галерий е ималъ противъ Християнетѣ, ослабването на Диоклитиана се увеличава: разказътъ отъ всичкитѣ страни се свързва съ цѣлостьта на дѣйствието.

53. — *Впрѣки това, силата на навика в таква, може би и привързаното къмъ прославенитѣ мѣстности очарование.*

Самъ и азъ много живо съмъ опиталъ това чувство когато въ пѫтуването си оставихъ Римъ. Отъ всичкитѣ страни на земята, които съмъ обиколилъ, само тъзи е въ която желая да се завърна пакъ, и въ която би могълъ да живѣя щастливо.

54. — *Ростритѣ* (Rostres).

Rostre въ единствено число значи корабенъ водорезъ, гага, човка; а Rostres въ множествено число, както тука, — трибуната въ Римъ, която била украсена съ земенитѣ отъ Антиатитѣ, *слѣдъ морската имъ побѣда*, металически корабни носове, съ които се

стараяли да пробиятъ неприятелскитѣ кораби, и послѣ да ги потопятъ. (Прѣводачътъ.)

55. — *Посвѣтеното на Мира капище.*

Храмъ на богинята Ирина (Миръ, Pax), дъщеря на Юпитера и на Ѳемида. (Прѣводачътъ.)

56. — *Онѣзи на Юпитеръ Статора* (Jupiter Stator) *и на Щастието* (Fortuna).

Върху Капитолийския хълмъ били издигнати отъ Ромула храмове на Юпитеръ покровителя, на Минерва и на Щастието. (Прѣв.)

57. — *Пѫтътъ Кассия, който ме водѣше къмъ Етрурия, или Тирриния.*

Етрурия е часть отъ Италия. Подробноститѣ на това пѫтуване сѫ истински. Мисля че нѣма пѫтешественникъ, който да не познава Radigofamini съ тѣзи думи: *издигнатъ съ острошилести канари*, съ оня порой, който криволичи и се извива двадесеть и четири пѫте около себе и раздѣля на много части коритото си когато изтича. Хълмоветѣ, постлани съ ерики, сѫ Тосканъ, и др.

58. — *Ерика* (Ἐρείκη).

Хврастно растение, на което цвѣтята сѫ разположени въ видъ на класове или на гроздаци; има само една трайна цвѣтна чашка съ петь кокинки пълни съ семена; нарича се и верескъ. (Прѣводачътъ.)

59. — *Прѣскочихъ тъзи часть на Виенна.*

Нарбонитска Галлия около рѣката Рона (Rhône).

60. — *Луциусъ* (Lucius).

Сегашний градъ на Франция Лионъ (Lyon), Лугдунъ, гдѣто се събиратъ заедно рѣкитѣ Рона и Араръ. (Прѣводачътъ.)

61. — *Епископското сѣщалище на Поѳина и на Иринея.*

Поѳинъ е билъ Лионски епископъ въ II вѣкъ, до когото билъ изпроводенъ отъ Смирненския епископъ Поликарпа Ириней, който да му помага въ разпространението на Христианството. Слѣдъ нѣколко врѣме, когато Поѳинъ умрѣлъ мѫченически въ тъмницата, вѣрнитѣ писали на Римския епископъ Елевѳерия писмо, съ което го молѣли да имъ опрѣдѣли за епископъ Иринея, родомъ Гъркъ отъ Мала-Азия и ученикъ на Иераполския епископъ Папия, като му го прѣпорѫчали за мѫжъ честенъ и пъленъ съ ревность за закона на Господа. Ириней слѣдъ малко врѣме се повикалъ отъ Папата и се рѫкоположилъ. Като разпространилъ Христианството въ много страни въ сѣверна Европа и мѫжественно го защитилъ отъ идолопоклонницитѣ и отъ появившитѣ се еретици, умрѣлъ мѫченически въ 202 сл. Хр., въ врѣмето на гонението отъ Севера; отъ него сѫ останали важни списания на латински, а оригиналитѣ имъ на гръцки сѫ изгубени. (Прѣводачътъ.)

62. — *Араръ.*

Рѣка въ Галлия, влива се въ Рона (Rhône).

63. — *Трѣвитѣ, на които градътъ е най-прѣкрасенъ и най-голѣмъ между градоветѣ на трите Галлии.*

Трѣвитѣ (Tréves) сѫ жителитѣ на онова мѣсто, гдѣто ставало примирие. Колкото за градоветѣ, отъ онѣзи епоха до това врѣме има голѣмо измѣнение.

64. — *Мосѣлла* (Moselle).

Рѣка въ сѣверна Галлия.

65. — *Агриппина.*

Градъ въ сѣверна Галлия, сегашна Германия. Сега се нарича Келнъ (Cologne).

КНИГА ШЕСТА.

1. — *Франция . . е страна дива и покрита съ лѣсове.*

Нѣкогашната Франция, или земята на Франкитѣ, не е била днешната Франция. Наричаната сега Франция е собственно древната Галлия. За свидѣтелство азъ спомянахъ въ прѣдговора си картата на Peutinger, и святи Иеронима въ *Биографията на святи Илариона. Топографичѣската карта на* Peutinger е единъ видъ пощенска книга на древнитѣ, написана ѣвроятно въ IV вѣкъ. Тя, намѣрена отъ единъ приятель на Peutinger, нѣкой си законовѣвецъ отъ Augsbourg, се напечатала въ Венеция, въ 1591 год. Цѣлата книга се състои съ дълги книжни ивици, върху които сѫ начертани пѫтищата на римската империя, съ имената на мѣстноститѣ, на градоветѣ, на странноприемницитѣ или на пощенскитѣ станции. Всичката е безъ разпрѣдѣления, безъ полуденна линия, безъ дължина и безъ ширина. Думата Франция (Francia) се намира вписана отъ другата страна на Рейнъ, въ страната гдѣто азъ показвамъ.

Ето какъ говори св. Иеронимъ: „Между Саксонцитѣ и Германцитѣ се намира единъ не много голѣмъ народъ, обаче твърдѣ храбъръ. Историцитѣ наричатъ страната, въ която той живѣе, Германия, но сега ѝ даватъ названието Франция (France)“ (In Vit. S. Hilar).

„Келтитѣ,“ казва Либаний, „живѣятъ пò-горѣ отъ Рейнъ, покрай Океана. Тѣзи варвари се наричатъ Франки (Francs), защото търпятъ много трудоветѣ въ войската“, (In Basil.)

2. — *Народитѣ, които населяватъ тѣзи пустиня, сѫ най-свирѣпи отъ другитѣ варвари.*

„Франкитѣ," казва Nazaire, „надминаватъ въ свирѣпостьта си всичкитѣ варварски народи." Спорѣдъ единъ безимененъ списатель на единъ произнесенъ прѣдъ Константина панигирикъ, „не бѣше лесно покоряването на Франкитѣ, народъ, който се хранѣше съ месото на дивитѣ звѣрове."

3. — *Спокойния и мирена животъ считатъ за най-жестоко робство, на което ярема би могли да имъ наложатъ побѣдителитѣ.*

„Мирътъ за Франкитѣ е едно ужасно всеобщо нещастие." (Liban., Orat. ad. Constantin.)

4. — *Вѣтроветѣ, снѣгътъ и сланата сѫ за тѣхъ удоволствия; прѣзиратъ морето, и пр.*

„Франкитѣ сѫ толкова спокойни всрѣдъ морето и буритѣ, колкото сѫ и на сушата: прѣдпочитатъ сѣвернитѣ ледове, отколкото приятностьта на най-приятнитѣ климати." (Liban., loc. cit.) Фразата, която се чете въ текста: „и може да се каже че тѣ сѫ видѣли дъното му (на океана)," и пр. се осланя върху пассажа на Клермонтския епископъ Аполлинарий. (Liban. VIII, Epist. ad Namm.)

5. — *Пробусъ . . . получилъ славното название на Францика.*

(Vid. Flav. Vopisc., in vit. Prob.)

6. — *Ний влѣзохме въ мучурливата на Батавия почва.*

„Terra non est. . . Aquis subjacentibus innatat et suspensa late vacillat." (Eum., Paneg. Coust Coes.)

7. — *Тръбитѣ . . . зазвучваха пѣсъньта на Диана.*

Утренната събудителна пѣсънь на Диана, която се е пѣяла съ биене на барабанъ и съ звучането на тръбата, е останала у нашитѣ армии. Свирѣло се съ тръбата всѣкога когато се размѣнявали часовоитѣ, деня и нощя.

8. — *Сотника, който се разхождаше . . . и махаше лозновия си стапъ.*

Отличителний знакъ на сотника е билъ една тояга отъ винена гижа, която му служила да управлява или да бие войницитѣ. Единъ сотникъ въ началото управлявалъ сто души войници, когато легионътъ се съставлявалъ отъ три хиляди души; а когато се възкачвалъ до четири хиляди души, сотникътъ тогава ималъ подъ свое управление пендесетъ души: имало е двѣ роти по шестдесеть души въ всѣка рота. Първий сотникъ на армията засѣдавалъ въ военния съвѣтъ и получавалъ заповѣдь направо отъ генераля или отъ трибунитѣ.

9. — *Неподвижний часовой . . . държеше единъ отъ пърститѣ си издигнатъ на горѣ въ положение на мълчание.*

Montfaucon, въ списанието си: „Римски древности" тъй изразява тѣлесното положение на нѣкои войници.

10. — *Слугата на Жреца, който черпъше водата на жертвоприношението.*

Слугата (victinaire) на жреца приготовлявалъ ножевете, водата и погачата за жертвоприношението; той ходѣлъ полуголъ и носѣлъ на главата си лавровъ вѣнецъ. На всѣки римски лагеръ имало по единъ жертвенникъ до трибуната, издигнатъ отъ чимове съ низка трѣва, гдѣто ималъ сѣдалището си генералътъ. Шатритѣ били кожени: отъ тука произхожда изражението „sud pellibus habiture". Тѣ били разположени паралелно. образували правилни улици и се прѣсичали на прави ѫгли. Римскитѣ военни станове били четверожгълни; Гърцитѣ пъкъ, и най-вече Лакедемонцитѣ, образували своитѣ крагомъ.

11. — . . . *повтаряли (едно врѣме) Еврипидовитѣ стихове.*

Слѣдъ като се разбилъ и умрѣлъ Ниций (Νικίας) прѣдъ Сиракуза, мнозина Аѳинѣйци, като се поробили, можали да получатъ свободата си съ цѣната на пѣянето Еврипидовитѣ стихове, които ги прѣповтаряли и пѣяли на господаритѣ си: уважението къмъ тоя трагически великъ поетъ започнало бѣше да прониква въ Сицилия.

12. — *Двата легиона, неукоримий и поразителний.*

Римский легионъ се съставилъ послѣдователно отъ три, четири, петь и шесть хиляди души, и съдържалъ въ себе си разнитѣ видове въоржжени войници, както бѣлѣжа азъ тука: Легковъоржженитѣ (Hastati), Князетѣ и Тѣжковъоржженитѣ (Triarii); Знаменосци (Vexillaires) били онѣзи, които носѣли прянорцитѣ. Редътъ на тѣзи войници въ линията не билъ всѣкога сѫщий: легионътъ се дѣлилъ на два пѣхотни корпуса, всѣки корпусъ на три роти, и всѣка рота на три сотни. Освѣнъ числото на стѫпеньта си, легионътъ носѣлъ още и едно име земено отъ покровителнитѣ си божества, отъ родното си мѣсто или отъ подвигитѣ си. (Polyb., lib. VI; Vog., lib. II.)

13. — *Военнитѣ знакове на пѣхотнитѣ корпуси.*

Отъ знаменята на орлитѣ се различавали легионитѣ; особени пъкъ знакове отличавали корпуситѣ; въ деня на сражението ги украсявали съ разлиснати вѣйки, и понѣкога ги наръсвали съ благовонни течности: това дава поводъ на слѣдующето хубаво и подробно описание на Плиния: „Aquilae certe ac signa, pulverulenta illa, et custodibus horrida, inunguntur festis diebus: utinamque dicere possemus quis primus instituisset! Ita ast nimirum hac mercede corruptae tarrarum orbem devicere aquilae. Ista patrocinia quaerimus vitiis, ut per hoc jus sumantur sub casside unguenta." (Plin., Hist. Nat., lib. XIII, cap. IV, 3.)

14. — . . . *бѣха напълнени съ военни машини.*

Тѣ сѫ били: стрѣломѣтната машина (καταπέλτη, catapulte), *камѣномѣтната (βαλλίστρα, baliste)*, стѣнобитната (овенътъ, bellier)

и подвижнитѣ кули; а за корабитѣ сѫ били слѣдующитѣ: гарванътъ, мѣдната клйовка и желѣзнитѣ нокти. Въ биткитѣ си служили почти само съ стрѣлометнитѣ и каменометнитѣ машини; другитѣ машини се сѫ употрѣбявали за обсадитѣ.

15. — *Отнъмъ лѣвото крило на тѣзи легиони, конницата на съюзницитѣ развеваше подвижната си завѣса.*

Редътъ, числото и въоржжението на конницата се сж измѣнявали у Римлянетѣ спорѣдъ врѣмето. Конницата, която ту се съединявала съ легиона и ту съставлявала отдѣленъ корпусъ, къмъ края на републиката приела общото име ala (отрядъ) или aile (крило), защото служала отъ странитѣ. Най-многочислената конница на Римлянетѣ е била оная на съюзницитѣ, и по необходимость се различавала по нападателнитѣ си и отбранителни оржжия, спорѣдъ народа на когото принадлѣжала: тука се изразява това съ най-възможната точность.

16. — *Тѣхъ пъстритѣ си като тигри и бързи като лѣтящитѣ орли бойни коне,* и пр.

Спорѣдъ Стравона, конетѣ на Келтиверитѣ (Κελτίβηρες, сегашнитѣ Испанци) се сравнявали по бързината си съ конетѣ на Партитѣ (Хирканцитѣ): тѣ били изобщо подобни на пепела или на пъстра козина (ψαρούς) (Στράβων. βιβλ. Γ', κεφ. Δ.'). Също и Диодоръ похвалява конницата на Испанцитѣ (lib. V). Спорѣдъ свидѣтелството на тѣзи двама списатели, Келтиверитѣ, всички почти, били облечени съ военень клашникъ отъ черна вълна. Надѣвали на главитѣ си шлемъ или единъ видъ гугла изплетена отъ нервни жилки и имѣюща на върха три китки отъ пера, спорѣдъ Стравона (също) Диодоръ казва, че тѣзи китки били обагрени съ пурпуръ. Стравонъ казва, че копиятѣ на Келтитѣ били кратки. Иверийский мечъ билъ прочутъ по калеността си. Спорѣдъ Стравона, не се намирали нито шлемъ нито щитъ, които остротата на тоя мечъ да не прѣрѣжа.

17. — *[illegible] конницъ.*

[illegible] изображения и древнитѣ монети на [illegible] прѣдставляватъ по тоя на[illegible].

18. — *[illegible]*

[illegible] както я днесь [illegible] на Римлянетѣ [illegible] което [illegible] подъ ко[illegible] Тѣзи [illegible] въ Ели[illegible] да [illegible]

жанитѣ и за желѣзнитѣ ржкавици, тѣ възлизатъ до най-високата древность. Омиръ приписва такви ржкавици на Лаертия, *въ Одиссията*; и Перситѣ сж носѣли ржкавици, като насъ, за чистота.

19. — *Военний инстинктъ е толкова естественъ у тѣзи послѣднитѣ (Галлитѣ).*

Тѣзи Галли приличали много на днешнитѣ Французи.

20. — *Всички тѣзи варварски войски държаха главитѣ си вдигнати на горѣ, видътъ на лицето имъ бѣше живъ.*

Читательтъ нека се съвѣтува за това съ: Caesar. lib. I, 2 et VI; Diod., lib. V; Στράβων, βιβλ. Δ.' καὶ Ζ.'

21. — *Очитѣ имъ бѣха ясносини, погледитѣ имъ диви и заплашителни.*

„Luminum torvitate terribiles," казва Аммианъ Марцеллинъ (Виж. и Диодора).

22. — *Носѣха широки гащи, и мундирътъ имъ бѣше безвкусно украсенъ съ разни пурпурови нашивки.*

Нарбонайска Галлия се наричала въ началото Бракката (Braccata, отъ л. braca = гащи, βράκαι), отъ името на тъзи галска дрѣха. „Галлитѣ," казва Диодоръ, „носятъ много странни дрѣхи; тѣхнитѣ дрѣхи сж длъги туники, обагрени съ всичкитѣ цвѣтни видове; върху туниката надѣватъ единъ воененъ клашникъ съ рѣзни и раздѣленъ на ивици за украшение." (Diodore, lib. V. Στράβων, βιβλ. Γ.'). Французката дума saye или sayon = воененъ клашникъ, произхожда отъ sagum, което значи вретище, платникъ. Длъгата дрѣха на французския селянинъ, която се нарича sarrau, е сжщий sagum на Галлитѣ.

23. — *Галлътъ никога не снима меча си отъ себе, и пр.*

Мечътъ е билъ отличителното оржжие на Галлитѣ, а на Франкитѣ обосѣчната брадва. Галлитѣ носѣли меча виснатъ отъ пояса на долѣ възъ дѣсното бедро, окаченъ съ желѣзна верига, или втикнатъ въ коженъ поясъ. (Виж. Diod. lib. V., Στράβων, βιβλ. Δ.') заклѣвали се на меча си; забивали го всрѣдъ mallus или всрѣдъ съвѣта; не се зималъ въ залогъ мечътъ на войника; най-сетнѣ, Галлитѣ и Германцитѣ имали обичай да изгарятъ оржжията на умрѣлия върху надгробния запаленъ дърварникъ. (Виж. Caesar. lib. VI., Tacit., de Mor. Germ., et Leg. Longob. lib. II) Спорѣдъ Цесаря, тѣ горѣли на погребението и лицата, които умрѣлий обичалъ, quos diletos esse constabat, по нѣкога и жената му.

24. — *Единъ Христиански легионъ, наричанъ безпорочний.*

Тука Христианетѣ се възвращатъ на сцената. Види се явно, че тойзи пжть не се сж намѣрили тамъ прѣместени. Тѣ сж били подъ прѣдводителството, тъй да речемъ, на единъ Французинъ. Ний *Французитѣ имаме* правдини въ славата на святия мжченикъ Вик-

тора. Той билъ родомъ отъ Марсиллия, и слѣдъ като билъ битъ съ пръчки и повѣсенъ на кръстъ за вѣрата на Иисуса-Христа, билъ смазанъ подъ перницата на една воденица, — *като чиста пшеница*, говорятъ дѣянията на тоя мжченикъ.

25. — *И ний Кританнетѣ . . . влъзохме въ своитѣ редове при звука на лирата.*

Това не е просто поетическо изражение, а е чиста истина: Критиянетѣ оправяли вървежа на войницитѣ си по звука на лирата.

26. — *Франкитѣ, облечени съ кожитѣ на мечкитѣ.*

Това не е било облекло на Франкитѣ, а украшение. Всичкитѣ варвари на Германия, и прѣди тѣхъ самитѣ Галли, се сж покривали съ кожитѣ на дивитѣ животни, както разказватъ: Цесарь (de bell. gall., lib. VI;) и Тацитъ (de Mor. Germ., 6, 7. etc.). Дивий бикъ (uroch), за когото се тука говори, и отъ латинскитѣ списатели се нарича urus, е билъ единъ видъ дивъ волъ (ζόναυος); за това ще говоримъ другадѣ.

27. — [illegible] . . . *допущаше да се* [illegible]

Цѣлъ тойзи параграфъ е извлѣченъ отъ Клермонтския епископъ Аполинарий (Sidoine), въ негозия Panégyrique de Majorien; и това е най-старий документъ, когото ний можемъ да имаме за облѣклото на нашитѣ прадѣди: азъ го прѣведохъ почти буквално въ текста. [illegible] отъ дѣто е научилъ Mézeray, че на Франкитѣ [illegible] ... една гръцка дума [illegible] Mézeray, както той казва, [illegible] Mézeray не прѣвожда тука нито [illegible] на Франкитѣ, нито [illegible] той е ималь [illegible] Аполинариевия пасажъ [illegible] [illegible] отъ една страна [illegible] Аполинария [illegible] на Франкитѣ зеле[illegible] — [illegible] на всичкия [illegible] Нека [illegible] Византийскии императоръ [illegible]

високъ, щото надминаваше единъ лакътъ най-високитѣ человѣци. Отъ къмъ корема си и хълбоцитѣ бѣше тѣжъкъ, а отъ гърба си и желъдъка бѣше дебелъ; имаше мишци силни и набити; не бѣше нито сухъ нито тлъстъ, а се намираше въ една точна температура, и таква, каквато Поликлитъ я обикновенно изразява въ своитѣ списания, които бѣха едно вѣрно подражание на съвършенството на природата. Ржцѣтѣ му бѣха дълги и пълни, нозѣтѣ му твърди и яки. Бѣше малко подгърбенъ, не отъ нѣкой недостатъкъ на гръбнячната му кость, а отъ навикъ още отъ младостьта си; това бѣше единъ знакъ на скромностьта му и на срамежливостьта му. Всичкото му тѣло бѣше бѣло; но на лицето му се забѣлѣзваха една умѣренность и една приятна смѣсь на бѣлъ и на червенъ цвѣтъ. Космитѣ му бѣха руси, и му покриваха ушитѣ, безъ да му допиратъ рамената, по начина на варваритѣ. Не зная да ли брадата му бѣше червеникъва или имаше другъ цвѣтъ, защото бѣше обръсната много низко. Очитѣ му бѣха сиви, и понеже имаше широкъ желждъкъ, трѣбаше и бѣлий му дробъ да поема голѣмо количество въздухъ за да умѣрява съ него топлината си. Красивото му лице имаше нѣщо приятно и очарователно, но височината на раста му и гордѣливитѣ му погледи имаха нѣщо диво и страшно. Смѣхътъ му не изразяваше по-малко ужасъ отколкото гнѣвътъ на другитѣ го изразяваха. (Ἄννα Κομνιανὴ, βιβλ. ΙΓ.' κεφ. Ζ.'.)

28. — *На върха на тоя тримѣлникъ бѣха опрѣдѣлени най-храбритѣ войници, и пр.*

«Etallis Germanorum populis usurpatum rara et privata cujusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque summitere, nec, nisi hoste, caeso exuere votivum obligatumque virtute oris habitum. . . Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) volut vinculum gestat, donec se coede hostis abcolvat:

Единъ обичай, който се практикува у останалата часть на Германцитѣ, но само отъ едно малко число храбри и смѣли человѣци, у Каттитѣ има законна сила. Щомъ дойдатъ на възрасть да могатъ да носятъ орждия, оставатъ да имъ растатъ космитѣ на главата и на брадата; космитѣ на главата имъ се спущатъ на долѣ по лицето. Това е едно желание на военна храбрость, и отъ него се освобождаватъ само когато убиятъ нѣкой неприятель. Тѣ тогава остригватъ надъ кървавитѣ му останки космитѣ си, които имъ засѣнявать очитѣ, и се хвалятъ че си сж изплатили дълга къмъ онѣзи, които имъ сж дали живота, и най-сетнѣ, че сж станали достойни синове на тѣхъ и на отечеството . . . Онѣзи пъкѣ, които се хвалятъ за особена храбрость, подновяватъ сжщото желание, но съ тъзи разлика че тѣ носятъ една желѣзна брънка, като да се осждатъ сами въ робството, рѣшени да я извадятъ отъ ржката си само чрѣзъ кръвьта на нѣкой неприятель».

(Tacit., de Mor. Germ., XXXI.)

29. — *Всѣки предводитель въ тоя обширенъ корпусъ бѣше обиколенъ отъ войници отъ своето семейство.*

«Quodque praecipuum tortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates: et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infatium:

Всѣки корпусъ не е нѣкое събрание отъ непознати человѣци, които да сж постжпили войници случайно, а е едно общество съставено отъ человѣци, които се сж вече съединили съ кръвно сродство; тѣ сж цѣли домочадия. Онова, което иматъ най-драго на свѣта, го носятъ съ себе си; и отъ бойното поле слушатъ виенията на женитѣ си и виковетѣ на дѣцата си».

(Tacit., de Mor. Germ., VII.)

30. — *Всѣко племе се събираше подъ единъ символически знакъ.*

«Effigiesque et signa quaedam detracta lucis in paelium ferunt:

За да извѣстяватъ присжтствието си, тѣ носятъ знамена и символически образи».

(Idem.)

31. — *Прѣстарѣлий царь на Сжмбритѣ.*

Тука има анахронизмъ, и може читательтъ да разбере или Фарамонда, или Меровея, или Клодиона, който е прадѣдъ на князетѣ съ това име, което виждаме въ историята. При това, знае се че сж сжществували мнозина, които сж носили името Фарамондъ, и може би съ това име да се е наричало достойнството. (Montfaucon, Antiq.). Не мога да оставя не забѣлѣжена справедливостьта и добросъвѣстностьта на критицитѣ. Всичко въ тъзи книга тѣ одобриха, дори и анахронизмитѣ, които не можаха да открийтъ, а ми оспориха само името Велледа (Velleda), която не е онъзи Велледа на Тацита.

32. — *При направвенитѣ имъ въ видъ на отворени гърла и засѣнени отъ двѣ орлови крила шлемове.*

«Οἱ δὲ ἱππεῖς μύριοι καὶ πεντακισχίλιοι τὸ πλῆθος ὄντες ἐξήλασαν λαμπροί, κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προτομαῖς ἰδιομόρφους ἔχοντες, ἃς ἐπαιρόμενοι λόφοις πτερωτοῖς εἰς ὕψος ἐφαίνοντο μείζους, θώραξι δὲ κεκοσμημένοι σιδηροῖς, θυρεοῖς δὲ λευκοῖς στίλβοντες:

Всичкитѣ конници (на Цимбритѣ), на брой петнадесеть хиляди, имаха шлемове въ видъ на отворени гърла и челюсти подобни на всичкитѣ страшни животни; и, като окачваха на върха пера, направени като крила високи, се виждаха още по-високи. Бѣха въоружени съ брони отъ много блѣскавъ желѣзо, и покриени съ съвършенно бѣли и лъскави щитове».

(Πλούταρχος ἐν βίῳ Μαρίου ΚΕ.)

Азъ приписвамъ на Франкитѣ онова, което Плутархъ разказва за Цимбритѣ; но Цимбритѣ сѫ живѣли около брѣговетѣ на сѣверния Океанъ, и тѣ, както Франкитѣ и всичкитѣ варвари, които бѣха завладѣли римската империя, имали, съ изключение на Хунитѣ, много такви обичаи.

33. — *Бѣше пъленъ . . и укрѣпенъ съ кожени кораби и съ четвероколесни, товарени и тѣглени отъ вдри волове, колесници.*

Тацитъ говори за легки съ два носа, отпрѣдъ и отдирѣ, кораби на единъ Германски народъ, който живѣялъ около брѣговетѣ на Океана. Сидоанецътъ Аполлинарий въ Panegyrique d'Avitus казва, че корабитѣ на Саксонитѣ били припокрити съ кожи. Колкото за товарнитѣ кола, едно само твърдение стига: Аполлинарий разказва, че Majorien, като побѣдилъ Франкитѣ, намѣрилъ въ колата имъ всичкитѣ приготовления за свадба: гостбитѣ, украшенията и съсѫдове накитени съ цвѣтя. Римскитѣ войски завладѣли тѣзи кола съ младата невѣста: по всѣка вѣроятность, тя е била нѣкоя царица на Франкитѣ, като сѫдимъ по великолѣпието и раскошността.

Че военнитѣ станове били укрѣпени съ отворени кола вижда се и отъ слѣдующето:

«Omnemque aciem suam (Germanicorum) circum rhedis et carris circumdederunt . . . eo mulieres imposuerunt». (Caes.)

34. — *Три облѣчени съ дрипави дрѣхи врачки пущаха млади невопитомени жребета отъ единъ свещенъ лѣсъ.*

Тука се съединяватъ много нѣща. Споредъ Тацита, Германцитѣ отдавали способността въ гаданието на женитѣ; Галлитѣ, както ще видимъ послѣдователно, сѫ имали своитѣ друиди; тѣзи друиди се прѣобърнали послѣ на вълшебници (fatidicae, вѣщици), въ чародѣйци (sorcières), и пр.: отъ тукъ сѫ земени чародѣйцитѣ на Macbeth. Колкото за прѣдсказанията (augures), извлѣчени отъ тичанията на конетѣ, Тацитъ ми е поржчитель:

«Proprium gentis equorum quoque praesagia ac monitus experiri. Publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi, et nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant:

И тѣ (Германцитѣ), като насъ, иматъ обичай да се съвѣтуватъ за щастието си съ пѣянето, крякането и лѣтенето на птицитѣ. Но тѣмъ е свойствено да наблюдаватъ главно конетѣ, и отъ тичането имъ да извличатъ прѣдсказания. Тѣ отхранватъ нѣколко коне съ общи разноски въ сѫщитѣ лѣсове, за които говорихъ. Тѣзи коне сѫ съвършенно бѣли и лъскави, и никога не сѫ бивали унижавани съ свѣтска работа. Впрѣгатъ ги само въ свещената колесница. Царьтъ или главний началникъ на града ги придружава за да изучава тѣхнитѣ дѫхания и цвиления».

(Tacit., de Mor Germ., X.)

35. — *Като можемъ да побѣдимъ хиляди войника Франка, и пр.*

«Mille Francos, mille Sarmatas semel occidimus;
Mille, mille, mille, mille, mille Persas quaerimus:

Хиляди Франка, хиляди Сармата изведнажъ убихме;
Хиляди, хиляди, хиляди, хиляди Перси търсимъ».

(Flav. Vopisc., in Vit. Avrel., 7.)

36. — *Гърцитѣ повтарятъ хоромъ военната пѣсънь на Пеана.*

Пеанътъ у Гърцитѣ е билъ въ сѫщность нѣкаква пѣсънь или нѣкакъвъ химнъ. Тукъ се зима за войнствена пѣсънь, пѣена въ минутата на нападението или на сраженето; такви пѣсни се намиратъ въ Ксенофонта (Κύρου Ἀνάβασις), гдѣто списательтъ описува войната на Кира противъ брата му Ксеркса, въ която билъ и той самоволецъ и началникъ на десять хиляди самоволци Гърци, които, слѣдъ свършването на битката, се върнали въ Гърция, подъ неговото прѣдводителство, съ голѣми мѫчнотии.

27. — *И Галлитѣ химна на Друидитѣ.*

Тойзи химнъ е пѣсеньта на келтскитѣ геройски поети. Всичко що се е казало за тѣзи поети въ наше врѣме, е романъ, когото една фраза отъ Стравона, прѣписана отъ Аммианъ-Марцеллина, и двѣ-три фрази отъ Диодора, сѫ произвели: «Παρ' ἅπασι δ' ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστί, Βάρδοι δε και Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδας. Βάρδοι μέν, ὑμνηταὶ καὶ ᾄσηταί».

(Στράβων, βιβλ. Δ.', κεφ. Δ.')

38. — *Вдигатъ щитоветѣ си до устата си.*

«Nec tam voces illae quam virtutis concentus videntur. Affectatur praecipue asperitas soni, et fractum murmur, objectis ad os scutis quo planior et gravior vox repercussu intumescat:

Най-вече тѣ, (Франкитѣ), изпущатъ единъ дразгавъ, гръмливъ и неравенъ гласъ, и турятъ щитоветѣ си прѣдъ устата си за да го увеличаватъ и да го прѣдставляватъ по-страшенъ».

(Tacit., de Mor. Germ., III.)

39. — *Запѣватъ своята войствена пѣсънь.*

«Sunt illis hoec quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur. Terrent enim trepidantve, prout sonuit acies:

Иматъ и други още стихове, на които пѣянето, наричано бардитъ, (bardit, което значи, споредъ Галския или Бретонския языкъ, пѣснопоецъ или свирячъ), сгорѣщава и разпалва войствената мѫжественность, и прѣдзнаменованието имъ, въ минутата на сражението, каква ще да бѫде слулката.

(Tacit., de Mor. Germ., III.)

Saxo Grammaticus, Шведски историкъ, и Olaüs Wormius въ съчинението си „Litteratura runica,“ ни съ оставили много уломъци отъ онѣзи пѣсни на сѣвернитѣ народи, отъ които Шарлеманъ бѣше направилъ една сбирка. Азъ приведохъ за примѣръ пѣсъньта на Ladbrog, като прилагамъ въ нея напѣва и нѣкои подробности за оржжията, приспособени въ моя прѣдметъ:

«Pugnavimus ensibus . . . , etc, etc.
Virgo deploravit matutinam lanienam,
Multa praeda davatur feris.
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Qui est viro forti morte certius? etc.
. . . . . .
. . . . . .
Vitae elapsae sunt horae;
Ridens moriar . . . . . .

Много далече съ тѣзи стихове отъ ония на Омира и на Виргилия, които се споминатъ въ *Мжчениците*.

40. — *Побѣда на Императора*!

Кликането на римския войникъ, при започването на битката, се наричало baritus (ἐλελεῦ или παιάν); то било подложено на нѣкои правила, и е имало учители за да го прѣподаватъ, както у насъ сега съ упражнителитѣ на оржжията.

41. — *Косматий царь*.

Григорий (Gregoire de Tours) постоянно говори за космитѣ на царетѣ отъ първото колѣно. Saint-Foix е събралъ всичкитѣ свидѣтелства, и ний ги прѣдаваме тука подъ негово име:

„Франкитѣ,“ казва списательтъ на *Дѣйствията на нашите царе*, „избрали единъ косматъ царь, именуванъ Фарамондъ, синъ на Маркомира. — „Франкитѣ,“ казва Григорий (de Tours), „като прѣгазили Рейна, веднага се установили въ Тонгрия, гдѣто създали съ области и градове царства и избрали космати царе.“ Въ едно друго мѣсто разказва, че младий Кловисъ, синъ на Шилперика, когато билъ закланъ и хвърленъ въ Морна по заповѣдь на мащехата Фредегонда, тѣлото му се сплѣло въ мрѣжата на единъ рибаръ, който не се осмѣлъ отъ дългата му коса, че то не е било тѣлото на царския сипъ. Агаѳий, съврѣмененъ историкъ, разказва че Клодомиръ, синъ на Кловиса, когато падналъ убитъ въ една битка противъ Бургигонитѣ, се припознальъ отъ тѣхъ мѣжду другитѣ убити отъ дългата си коса; защото постояненъ обичай е у царетѣ на Франкитѣ, прилага, да си оставятъ още отъ дѣтинството космитѣ да имъ растатъ и никога да не си ги стрижатъ... Не се *допуща на поданницитѣ* имъ да носятъ и тѣ косата си

дълга и вълнуѭща се по рамената имъ: това право се давало само на царското сѣмейство."

42. — *Тъзи кобила бѣше отъ породата на Ринфакса.*

Прочети „Еддитѣ", „Въведението въ историята на Данимаркия", и „Саксо Грамматикуса за миѳологията на Скандинавцитѣ".

43. — *Возѣла господаря си съ направена отъ дървена кора безъ ось и безъ колелета колесница.*

Това е шайпа или сания, която употрѣбяватъ сѣвернитѣ жители зимно врѣме по снѣга; такви колесници се употрѣбяватъ и въ България когато има снѣгъ. (Прѣводачътъ.)

44. — *Негови дванадесеть равноправници . . . Единъ вовненъ пряпорецъ, наричанъ скиптъръ* (Oriflamme или Oriflambe).

Учрѣждение французко, нрави и обичаи на нашитѣ прадѣди; произхождението имъ, който обича, може да намѣри въ тоя стихъ:

«Dulces reminiscitur Argos».

45. — *Чудовищна рожба. . . на Клодионовата съпрѫга отъ едно морско чудовище.*

„Когато Клодионъ живѣлъ прѣзъ цѣло едно лѣто при морския брѣгъ, и жена му пожелала да се кѫпе, едно чудовище излѣзло отъ морето подъ образа на минотавръ, и се влюбилъ въ царицата. Тя станала бремна отъ него и родила синъ. Тойзи синъ, нареченъ Меровей, далъ си името на първата порода на нашитѣ царе." (Epit. Hist. franc., cap. IX. in D. Bonq.)

46. — *За хурката на нѣкоя варварска царица.*

Когато отворили въ Святи-Дионисия (Saint-Denis) гроба на Иоанна Бурбонска (Jeanne Bourbon), съпрѫга на Карлъ V, намѣрили тамъ единъ остатъкъ отъ куронна, единъ златенъ пърстенъ, останки отъ гривни или колелцета отъ верига, едно дървено въртено, една позлатена дървена дополовинъ изгнила хурка, и обуща съ шилести върхове, отчасти развалени и украсени съ злато и сребро.

47. — *Както Галлитѣ обѣсватъ мощитѣ на своитѣ прадѣди за вѣйкитѣ на най-хубавия отрасълъ на нѣкой священъ лѣсъ.*

Древнитѣ не само принесенитѣ подаръци окачвали на дърветата, а и златнитѣ верижни огѫрлици, както бѣше направилъ и Ксерксъ, който бѣше окачилъ една златна верига за единъ яворъ. Флорусъ разказва, че Галлътъ Ариовистъ обѣщалъ на Марса златна верига отъ римскитѣ завоевателни добивки. Пелутиеръ забѣлѣзва много остроумно, че Марсъ е билъ сѫщий Юпитеръ на Галлитѣ; неговий кумиръ е билъ единъ дѫбъ, спорѣдъ Максима (de Tur). (Peloutier, liv. IV, chap. II, page 213, et livre III chap. IV, page 22).

48. — *Младий юначе, ти си достоенъ да влѣзешъ съ бѣлѣзитѣ отъ желѣзото въ двореца на Тевтатеса.*

Тевтатесъ (Teutatés) е билъ богъ на Галлитѣ. Ранитѣ сѫ били бѣлѣгъ на слава. Колкото за послѣдната часть на фразата, вижда се отъ твърдението на Едда, отъ единъ уломъкъ отъ Прокопия върху Готѳитѣ и отъ свидѣтелството на Сотина, че сѣвернитѣ варвари се убивали сами, или казвали на други да ги убиватъ, когато остарѣвали; но за това нѣма доволни доказателства. Извѣстно е че Цесарь, Тацитъ, Стравонъ и Диодоръ не казватъ нищо за тоя прѣдметъ: и тъй, азъ слѣдувамъ по́-вече прѣдание отколкото историченъ фактъ.

49. — *Азъ се боя само отъ едно нѣщо, и пр.*

Такъвъ е отговорътъ на галскитѣ прѣдставители, когото тѣ дали на Алелсандра. (Arrien, lib. I, cap. I.)

50. — *Земята, която ще ти азъ отстѫпя.*

Такъвъ е отговорътъ на Мариуса, когото той далъ на Цимбритѣ. (Πλούταρχος ἐν βίῳ Μαρίου.)

51. — *Издигатъ го възъ единъ щитъ.*

„Когато се избирали (царетѣ или дуковетѣ на Франкитѣ), издигали ги върху единъ дълъгъ щитъ, носѣли ги на рамената си и ги потръсвали малко нагорѣ за да ги показватъ на народа.“ (Mezeray, av. Clovis, p. 55.)

52. — *Кръстъ, обиколенъ съ тѣзи думи.*

Тойзи анахронизмъ, който се състои само отъ нѣколко години, се вмѫква тука за да напомни прочутия надписъ на Константиновия Лабарумъ.

53. — *Разказаха че тѣ виждали . . огненъ стълпъ . . . и единъ конникъ облеченъ въ бѣло одѣяние.*

Това чудо се намира въ *Маккаввитѣ, въ Дѣянията на Мѫчениците,* въ историцитѣ на онъзи епоха, даже и въ историцитѣ на *Кръстоносцитѣ.* Оригиналътъ на това чудо е въ *Маккаввитѣ.*

54. — *Тамъ пъкъ единъ Христианинъ войникъ умира осамотенъ, и пр.*

Това е основано върху единъ извѣстенъ на автора случай.

55. — *Запазваха, даже и въ смъртьта, лицата си толкова диви и свирѣпи, и пр.*

Клермонтский епископъ Аполлинарий (Sidoine) казва това въ *Панигирика на Мажориана.*

56. — . . . *бѣха се прѣвързали съ една желѣзна верига.*

Това е едно обстоятелство заемено отъ битката на Цимбритѣ противъ Мариуса. Плутархъ разказва, че всичкитѣ войници отъ първата линия на тѣзи варвари сѫ били вързани заедно съ една връвъ, за да не могатъ да напущатъ редоветѣ си.

57. — *Варваритѣ изпущаха едни страшни викове.*

«Ὅσοι διαπεφεύγεσαν, τῶν Ἀμβρώνων ὁδυρμὸς ἦν διὰ νυκτός, οὐ κλαυθμοῖς οὐδὲ στεναγμοῖς ἀνθρώπων ἐοικώς, ἀλλὰ θηρομιγεῖς τις ὠρυγὴ καὶ βρύχημα μεμιγμένον ἀπειλαῖς καὶ θρήνοις ἀναπεμπόμενον ἐκ πλήθους τοσούτου τά τε πέριξ ὄρη καὶ τὰ κοῖλα τοῦ ποταμοῦ περιεφώνει. Καὶ κατεῖχε φρικώδης ἦχος τὸ πεδίον, τοὺς δὲ Ῥωμαίους δέος, αὐτόν τε τὸν Μάριον ἔκπληξις ἀκοσμόν τινα καὶ ταραχώδη νυκτομαχίαν προσδεχόμενον :

Всички онѣзи, които бѣха избѣгали поражението си отъ Амбронитѣ, като се разбъркаха съ тѣхъ, цѣлата нощь изпущаха викове, които не приличаха никакъ на человѣческитѣ вопли и охкания, а бѣха виения и рикания на диви звѣрове, смѣсени съ заплашвания и плачеве, и които, изпущани въ едно и сѫщо врѣме отъ такво безбройно количество варвари, правѣха да гърмятъ околнитѣ долове и планини и всичкитѣ впадини на рѣката. Всичкото поле бучеше отъ тоя страшенъ шумъ; сърдцата на Римлянетѣ се завладѣха отъ страхъ, и самъ Мариусъ, който чакаше безпорядъчно и разбъркано нощно сражение, биде поразенъ отъ очудване».

(Πλούταρχ. ἐν βίῳ Μαρίου Κ.')

58. *Франкитѣ прѣзъ нощьта бѣха отрѣзали главитѣ на избититѣ Римляне.*

Единъ забѣлѣжителенъ примѣръ отъ тоя обичай на варваритѣ се вижда въ описанието на лагера на Варуса, отъ Тацита. Салвианъ (de Gubernations Dei), Идасъ въ хрониката си (in Biblioth. Patr., vol. VII. page 1233), Исидоръ de Sevill, Викторъ (de Persecutione africana), и пр., всички описватъ отвратителнитѣ свирѣпства на народитѣ, които разбъркали римската империя. Тѣ отишли до тамъ, щото да закалятъ плѣнени человѣци около единъ обсаденъ градъ за да разпространятъ чумата въ града чрѣзъ гниенето на труповетѣ. (Victor, loc. cit.)

59. — *Единъ грамаденъ купъ отъ горливи вещества, отъ конски сѣдла*, и пр.

Това напомнюва неопрѣдѣленно рѣшението на Аттила слѣдъ изгубването на битката при Шалонъ. (Ἰορνάνδης, περὶ Ἀποστασίας Γότθων.)

60. — *Жѣнитѣ на варваритѣ, облѣчени въ черни дрѣхи, се спущатъ буйно прѣдъ насъ.*

«Ἐνταῦθα δὲ αἱ γυναῖκες ἀπαντῶσαι μετὰ ξιφῶν καὶ πελέκεων δεινὸν τετριγυῖαι καὶ περίθυμον ἠμύνοντο τοὺς φεύγοντας ὁμοίως καὶ τοὺς διώκοντας, τοὺς μὲν ὡς προδότας, τοὺς δὲ ὡς πολεμίους, *ἀναπεφυρμέναι* μαχομένοις καὶ χερσὶ γυμναῖς τούς τε θυρεοὺς τῶν *Ῥωμαίων* ἀποσπῶσαι καὶ τῶν ξιφῶν ἐπιλαμβανόμεναι, καὶ τραύματα

καὶ διακοπὰς σωμάτων ὑπομένουσαι, μέχρι τελευτῆς ἀήττητοι τοῖς θυμοῖς:

Тука женитѣ, като вървѣха противъ тѣхъ съ ножове и брадви и си скърцаха зѫбитѣ отъ ярость и отъ скърбь, изпущаха страшни викове, и удрѣха наравно и ония които бѣгаха, и ония които ги гонѣха; удрѣха първитѣ, като измѣнници, а вторитѣ като врагове; хвърляха се свирѣпо и се сдавяха, хващаха съ голитѣ си рѫцѣ ножоветѣ на Римлянетѣ, изтъргваха имъ щитоветѣ, нараняваха се и се прорѣзваха на малки кѫсове, безъ да се обезсърдчаватъ, и показваха до умиране една истинска непобѣдима мѫжественность».

(Πλούταρχ. ἐν βίῳ Μαρίου ΙΘ.)

«Αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι τούς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφούς, αἱ δὲ πατέρας, καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπάγχουσαι ταῖς χερσὶν ἐρρίπτουν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων, αὐτὰς δὲ ἀπέσφαττον. Μίαν δέ φασιν ἐξ ἄκρου ῥυμοῦ κρεμαμένην τὰ παιδία τῶν αὐτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτῆσθαι· τοὺς δὲ ἄνδρας ἀπορίᾳ δένδρων τοῖς κέρασι τῶν βοῶν, τοὺς δὲ τοῖς σκέλεσι προσδεῖν τοὺς αὐτῶν τραχήλους, εἶτα κέντρᾳ προσφέροντας ἐξαλλομένων τῶν βοῶν, ἐφελκομένους καὶ πατουμένους ἀπόλλυσθαι:

Женитѣ, облечени съ черни дрѣхи, бѣха отгорѣ възъ товаренитѣ си телѣги, и убиваха бѣгаѭщитѣ: едни отъ тѣхъ убиваха мѫжетѣ си, други братията си, тамъ едни — бащитѣ си, други пъкъ тукъ — синоветѣ си; и, като зимаха малкитѣ си повивалчета, удавяха ги съ рѫцѣтѣ си, и ги хвърляха подъ колелетата на телѣгитѣ или подъ нозетѣ на конетѣ, най-послѣ убиваха и себе си. При това, говори се че една отъ тѣхъ се обѣсила за колѣсничното кърмило, слѣдъ като привързала шиитѣ на двѣтѣ си малки дѣца за двѣтѣ си пятѝ, едното отъ едната страна и другото отъ другата. А мѫжетѣ, по нѣмане на дървета за да се обѣсватъ, хвърляха на шиитѣ си гладки връвки и ги връзваха за роговетѣ или за нозѣтѣ на воловетѣ, и послѣ, като бодваха тѣзи животни за да тичатъ, умираха съ голѣми мѫки, като се влѣчаха или се стѫпкваха подъ нозетѣ имъ".

(Πλούταρχ. ἐν βίῳ Μαρίου ΚΖ.)

61. — *Меровей си бѣше направилъ една ладийка отъ единъ широкъ щитъ.*

Щитоветѣ на варваритѣ понѣкога служали за тъзи потрѣба; такъвъ единъ забѣлѣжителенъ примѣръ се вижда въ Григория de Tours. Атталъ, благороденъ Галлъ, като се намиралъ плѣнникъ у единъ варваринъ въ страната на Тревитѣ (Trèves), се избавилъ отъ господаря си, като заминалъ Мозелла съ една ладия отъ щитъ. (Greg. Turon., lib. III.)

62. — *Като тритони* (τρίτωνες).

Морски богове отъ половината на горѣ человѣци, а отъ половината на долѣ риби: тѣ живѣяли обикновенно въ тритонийското езеро на Ливия; това име носятъ и единъ видъ сколки (морски голѣми миди). (Прѣводачътъ.)

62. — *Въ единъ видъ подземна пещера : . . . гдѣто варваритѣ иматъ обичай да си крiятъ житото въ военно врѣме.*

«Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus:

Иматъ (Германцитѣ) обичай да копаятъ подземни дупки и да ги покриватъ съ торъ. Тамъ тѣ скriватъ и житата си».

(Tacit., de Mor. Germ., XVI.)

Читательтъ може сега да оцѣни ползата отъ удоволствието, което е почувствувалъ отъ това сражение на Франкитѣ съ Римлянетѣ. Онѣзи, които прочитатъ въ нѣколко часа едно списание повърхностно и по чисто въображение, не зиматъ въ внимание врѣмето и труда, който толко много е струвалъ на автора, когато го е показалъ съвършенно както що трѣба, т. е. чистосъвѣстно. Виргилий е употрѣбилъ много години за да събере материалъ за Ениадата си, и почувствувалъ че още доволно нѣща не билъ прочелъ. (Виж. Макровия.)—Днесь хората пишатъ когато едвамъ знатъ малко нѣщо язика си, и нищо почти друго не знаятъ. Азъ щѣхъ да се въздържа да не посоча основата на труда си, ако не се бѣхъ принудилъ отъ подигравкитѣ на критиката. Въ тъзи война на Франкитѣ, въ която се видѣ само едно блѣскаво описание, сега ще се научи читательтъ, че нѣма нито една дума, която да не може той да схване като историческо събитие.

КНИГА СЕДМА.

1. — *Царьтъ на Итака билъ принуденъ да почувствува едно движение отъ радость, като се успокоилъ въ едно леглo отъ сухи трѣви и дървени листа.*

«Τὴν μὲν ἰδὼν γήθησε πολύτλας Ὀδυσσεύς·
Ἐν δ' ἄρα μέσσῃ λέκτο, χύσιν δ' ἐπιχεύατο φύλλων.

Като видѣ многострадалний Одиссей постелята си,
Лѣгна си въ срѣдата и се покри съ купъ събрани ляста».

(Ὀδύσσ. Ε, 486.)

2. — *Водьше съ себе си и една облечена съ дълга власена и обагрена въ брогцъ дрьха.*

«Nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saeplus lineis amictubus velantur, eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos: sed et proxima pars pectoris patet:

Облеклото на женитѣ е еднакво съ облеклото на мажетѣ, съ изключение само, че женитѣ въобще мѣтнуватъ възъ себе си едно лѣнено украсено съ пурпуръ платно, пѣматъ на дрѣхитѣ си ржкави и оставятъ да се вижда, по-нататъкъ отъ рамената, една часть отъ гржditѣ имъ».

(Tacit., de Mor. Germ., XVII.)

3. — *Не зная какъвъ единъ чуденъ навикъ, и пр.*

Нуждно ли е да увѣдомявамъ, че тойзи страненъ обичай е билъ произведенъ чрѣзъ Християнската религия?

4. — *Едно двбело питие направвно отъ пченица.*

Това питие е било бира: Стравонъ, Аммианъ Марцеллинъ, Дионъ Кассий, Иорнандъ и Аеиней сж съгласни върху тъзи точкя. Споредъ свидѣтелството на Плиния, бирата се наричала отъ Галлитѣ cervisia. Женитѣ на варваритѣ си мажали лицето съ кваса на това питие. (Pline, liv. XXII.)

5. — *Вонята отъ мазьта, смъсена съ ясеновия пепелъ, съ който мажатъ космитъ на главитъ си.*

Това правѣли за да даватъ на космитѣ си червеникъвъ цвѣтъ. За това може читательтъ да прочете въ Диодора Сицилийски (liv. V); въ Аммианъ Марцеллина (liv. XVII); въ св. Иеронима (Vit. Hilar.), и др.

5. — *Недостатъчностьта на въздуха въ колибата*

„Намирамъ се между косматитѣ народи," казва Аполлинарий (Sidoine), „принуденъ да слушамъ варварския язикъ на Германцитѣ, и задъленъ да ржкоплѣскамъ на пѣснитѣ на единъ пиянъ Бургуигнонъ (Bourguignon), който маже космитѣ си съ кравешко масло, и съмъ задъленъ да мириша чесънъ и кроммидъ, и тойзи зловоненъ дъхъ порастнува по-вече заедно съ деня." (Sid. Apoll., Carm. 22, at Cat.) Такви сж били нашитѣ прадѣди.

7. — *Единъ волски рогъ, съ който да пия вода.*

Тойзи рогъ е билъ отъ дивъ волъ (зубъръ): ще се повърнемъ въ това.

8. — *Ето, ми рече робътъ . . . станътъ на Варуса.*

Праздното мѣсто на тоя станъ още носи името на лѣса на Тевтеберга. Ето важний уломъкъ на Тацита, на който уломъкъ моятъ текстъ е единъ съкратенъ прѣводъ:

«Prima Vari castra lato ambitu et dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant; dein semiruto vallo, humili fossa accisae

jam teliquiae consedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata. Adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinqnis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant: et cladis ejus surpestites pugnam aut vincula elapsi referebant hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum ubi vuinus Varo abactum, ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali consionatus Arminius; quot patibula captivis, quae, utque signis et aquilis per superbiam illuserit:

Стигатъ до първия станъ на Варуса; отъ обширната му ограда и отъ мѣстото на военнитѣ обучения се оцѣняваха и дѣлата на тритѣ легиони; по-нататъкъ единъ плетъ отъ хврасталакъ до половинъ разтуренъ и единъ не много глъбокъ обкопъ показваха мѣстата, гдѣто бѣха пожелали да бждатъ остатъцитѣ на войската укрѣпени. Земята, посрѣдъ, бѣше покрита съ натрупани или разхвърлени человѣчески кости, спорѣдъ както нашитѣ легиони се бѣха разпръснали като бѣгаха, или се съединяваха за да се бранятъ: виждаха се разбъркани конски кости, счупени оржжия, всичко около главитѣ при стъблата на дърветата, близу до священнитѣ лѣсове и до варварскитѣ жертвеници, гдѣто бидоха заклани нашитѣ сотници и трибуни. Нѣкои войници, които се бѣха тогава избавили, или които послѣ бѣха разтрошили оржжията си, разказваха подробно оня ужасенъ день; Въ това—тукъ мѣсто се изгубиха коммандантитѣ на лигионитѣ; въ онова пъкъ тамъ ний изгубихме орлитѣ си; тукъ Варусъ за първъ пжть биде нараненъ; тамъ пъкъ тойзи римски нещастникъ се уби самъ; Арминиусъ се качи на това мѣсто за да произнесе тържествена рѣчь; той заповѣда на едно мѣсто тамъ да се изправятъ толкова стълпове за бѣсене робетѣ, тукъ пъкъ да се изкопаятъ толкова ями. Нашитѣ орли и знамена прѣтърпѣха таква и таква обида отъ тоя гордъ побѣдитель».

(Tacit., Ann., I, 61)

9. — *Даже и никой не посмѣя вечѣ да носи образитѣ или на погребални тържества.*

«Et Junia sexagesime post Philippensem aciem supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror . . . Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manilii, Quinctii, aliaque ejusdem nobilitatis nomina: sed praefulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso quod effigies eorum non visebantur:

Въ сжщата година (въ шесть десеть и четвъртата отъ битката при Филипи, въ източна Македония между Драма и Кавала. (*Прѣводачътъ.*), умрѣ и внуката на Катона, Пуния, която бѣше *сестра на* Брута и съпруга вдовица на Кассия . . . Занесоха въ *това погребално* тържество изображенията на Манилиуситѣ, на Квин-

ктиуситѣ, съ една дума на двадесеть сѣмейства отъ това достойнство. Но Брутъ и Кассий изглеждаха като да замрачаваха всичко, именно защото не се виждаха тамъ тѣхнитѣ изображения».

(Tacit., Ann. III, 76.)

10. — *Оивейский легионъ.*

Всичко, което слѣдува въ текста, е извлѣчено отъ едно писмо на святи Евхерия, Лионски епископъ, отправено до епископъ Салвиуса. Това писмо се намира *въ Дѣянията на Мѫченицитѣ.*

11. — *Тѣлата на моитѣ другари се виждаха, че изпущатъ една силна свѣтлина.*

Твърдението на това чудо се намира въ мѫченичеството на Святи-Тарквия. (Act. Mart.). И Тассо е подражалъ тоя пассажъ въ епизода на Суенона.

12. — *При Дионисия, първий Епископъ на Лутеция.*

Заедно съ Флйори, Тиллемонта и Кревиера полагамъ и азъ мѫченичеството на Святи-Дионисия, първия Париски Епископъ, въ 286 сл. Хр., въ врѣмето на Максимиана.

13. — *Тойзи хълмъ се наричаше гора на Марса.*

Тука се вижда че азъ съмъ избралъ между двѣтѣ мнѣния, които произвождатъ отъ Монтмартра (Montmartre), или гората на Марса или гората на Мѫченицитѣ.

14. — *Авъ отъ тогава насамъ съмъ останалъ робъ тука.*

Нашата религия, изобилна въ чудеса, прѣдлага много примѣри отъ Христиане, които сѫ бивали волни плѣнници за да освободятъ други Христиане, и то най-вече когато се сѫ бояли да не си изгубятъ тѣ вѣрата, като се намиратъ въ нещастенъ и мѫченъ животъ. Доволно е да напомня на читателя Saint-Vincent de Paul et Saint Pièrre Pascal и Епископа de Jaën въ Испания (Виж. Génie du Christianisme, t. II.)

15. — *Имать обичай да ги излагатъ на вълнитѣ възъ единъ щитъ.*

„Четемъ," казва Mézeray, „въ съчиненията на двама или трима поети, въ схолиаста Евстаѳия, даже и въ списките на императоръ Иулиана, че живущитѣ близо до Рейнъ народи излагали дѣцата си върху водитѣ на тъзи рѣка, и държали за законни само онѣзи, които не потѫвали въ дъното. Нѣкои по-нови списатели се сѫ противяли противъ тоя разказанъ обичай и сѫ твърдили, че това е било една баснословна измислица на поетитѣ; но не сѫ направили трудъ да я опровергаятъ, ако бѣха обърнали внимание върху онова, що казва една гръцка епиграмма, че бащата турялъ дѣцата си въ единъ щитъ". (Av. Clov., page 34.)

16. — *Най-прѣкрасното ми до сега завоевание в младата жена*, и пр.

Християнството, по причина на кроткия си, опитомителенъ и *человѣколюбивъ духъ*, най-вече се е разпространявало въ свѣта

чрѣзъ женитѣ. Клотилда, жената на Кловиса, била довела тоя главатарь на Французитѣ до положение да припознае истинския Богъ. (Виж. Greg. Tur.)

17. — *Евдоре, ти си родѣнъ въ единъ приятенъ климатъ.*

Гърция е била съсѣдна на Иудея, сравнително съ страната на Франкитѣ.

18. — *Свсовия, прочута Германска вѣщица.*

Името на тъзи германска прѣдсказателка се намира въ Тацита.

19. — *Обявява че добродѣтельта не е друго нищо освѣнъ едно бѣлнуванив.*

„Брутусъ се спрѣ въ едно глъбнато мѣсто, сѣднѣ върху една голѣма скала, и имаше само едно малко число отъ приятелитѣ си и отъ по-главнитѣ си оффицери; и тамъ първо, като погледна горѣ къмъ небото, което бѣше пълно съ звѣзди, изговори два гърцки стиха. Волюмний е спомѣналъ отъ тѣхъ единъ, който казва: „Великий Юпитере, дано виновникътъ на всички тѣзи мои мъки да не се укрие никакъ отъ твоето око!“ Казва че другий стихъ му е избѣгълъ отъ памятьта. Смисълътъ на тоя другъ стихъ е билъ: „О добродѣтель, ти си само едно име празно!“

20. — *Единъ новъ Иродотъ.*

„Иродотъ, когато отишълъ въ олимбийскитѣ игри и видѣлъ какъ подвижницитѣ се увѣнчавали съ побѣдни вѣнци, пожелалъ и той не само да си увѣнчае челото съ такъвъ вѣнецъ и да обезсмърти името си, а и да направи въ сѫщото врѣме съотечественницитѣ си да почувствуватъ и да съзнаятъ какъвъ е билъ человѣкътъ, когото тѣ бѣха по-напрѣдъ принѫдили да излѣзе изъ отечеството си. Тъй той единъ пѫть се явява въ тържественния праздникъ на Олимпия и прочелъ прѣдъ това най-знаменито и най-блѣскаво отъ всички други народни събрания, началото на своята *История*, или може би онѣзи уломъци отъ сѫщата *История*, които иматъ свойството да ласкаятъ гордостьта на единъ народъ, който имаше толкова причини да се мисли че стои най-отгорѣ отъ другитѣ народи“. (Larcher, Vie d' Hérodote.)

21. *Единъ народъ, който твърди че произхожда отъ Троадцитѣ.*

Въ втората глава на *скратената история на Франкитѣ* се спомина за една басня, разказана, казва авторътъ, отъ нѣкой поетъ, наричанъ Виргилий. Приамъ, спорѣдъ тоя непознатъ поетъ, билъ първий царь на Франкитѣ; Фрига е билъ прѣемникътъ на Приама. Слѣдъ падането на Троя, Франкитѣ се раздѣлили на двѣ части; едната, прѣдводителствувана отъ царя Франсио, успѣла да влѣзне въ Европа, и да се установи около брѣговетѣ на Рейнъ“. (Epitome *de l' Histoire des Francs*, cap. II, in D. Bouq. Coll.)

Героичвскитѣ подвиги на Франкскитѣ царе разказватъ една ***подобна басня*** (cap. I et II). На основание на тѣзи древни хроники

Анниусъ отъ Витербъ е съставилъ родословието на Галскитѣ и Франкскитѣ царе. Въ тѣзи двѣ подложени книги той прѣдставя двадесеть и два царе на Галлитѣ прѣди троянската война: Дисъ или Самотисъ; Сарронъ, основатель на друидскитѣ училища; Бо-ардусъ, изобрѣтатель на поезията и на музиката; Целтисъ, Галатисъ, Лугдне, Белжикусъ, Аллоброксъ, Парисъ, Ремусъ. Въ врѣмето на тоя послѣденъ царь станало прѣвзимането на Троя; и Франкусъ, синътъ на Хектора, се укрилъ отъ опустошението на отечеството си, избѣгалъ въ Галлиитѣ, и се оженилъ за дъщерята на Ремуса.

22. *Чѣ тойзи народъ, образуванъ отъ разни германски племена...*

Истинското произхождение на Французитѣ. Обѣснихъ по-горѣ думата Франкъ по свойството на нашия языкъ, а не по етимологията, каквато иска да и даде Либаниусъ, и която би значила способенъ да се укрѣпи. (In Basilico.)

23. — *Властьта, раздѣлена мѣжду разни царе, се съединява...*

Това не е казано именно отъ никой списатель, а се извлича отъ всичката послѣдователность на историята. Въ Тацита се вижда (de Mor. Germ.), че Франкитѣ избирали главатаритѣ си въ общитѣ събрания, и въ сѫщия списатель се намира (Annales et Histoire), че Германцитѣ били прѣдводителствувани отъ единъ главатарь. Това сѫщото е забѣлѣзано и въ Комментариитѣ на Цесаря. Най-сетнѣ въ врѣмето на Фарамонда, на Клодиона, на Меровея и на Кловиса, Франкитѣ се виждатъ да вървятъ подъ заповѣдитѣ на единъ само царь.

24. — *То дължи тъзи слава....*

Полагамъ тукъ произхождението на прочутия салически законъ (loi salique). Историята го възкачва до Фарамонда. По-добритѣ критици, и тѣ като мене, твърдятъ, че той произхождалъ отъ племето на Салиенцитѣ. Салический законъ, какъвто го имаме, никакъ не говори за наслѣдството на коронната; той обема всѣкакъвъ видъ прѣдмети. Du Cange различава два салически закона: единий, по-старий, отъ врѣмето когато Французитѣ още били идолопоклонници; другий, по-новий, който се е прѣдполагалъ за съставенъ отъ Кловиса слѣдъ обръщането му въ Християнството. (Виж. Pittion, Jerôme Bignon, Du Cange et Daniel).

25. — *Франкитъ се свикватъ на общо събрание единъ пѫть прѣзъ годината.*

Първитѣ издания на *Мячницитъ* изразяваха: „Франкитѣ се събиратъ два пѫте прѣзъ годината въ мѣсецитѣ Марта и Май“. Съ тѣзи думи искахъ да покажа измѣнението, което бѣ станало въ епохата на общото събрание на Франкитѣ; но това не бѣше точно и не отговаряше на онова, което искахъ азъ да кажа: поправихъ го, както се вижда тука. Първий примѣръ на общо събрание у *Франкитѣ възлиза* до врѣмето на Кловиса: тойзи царь убилъ въ

него съ своята си ржка единъ войникъ, който го билъ наскърбилъ миналата година. (Gregoire de Tours.)

Тацитъ разказва че Германцитѣ държали събранията си въ опрѣдѣлени дни, въ началото на новата мѣсечина и на пълнотата ѝ (de Mor. Germ). Нашитѣ главни събрания, за които мислятъ нѣкои че сж произлезли отъ събранията на Марсовото поле, ми се виждатъ като да иматъ галско произхождение.

26. — *Се срѣщатъ всички въоржжени.*

Това говорятъ всички списатели.

27. — *Царьтъ имъ сѣднува подъ единъ джбъ. . . .*

„Много пжте се виждаще добрий святецъ, слѣдъ като присжтствуваше на божествената служба и я изслушваше внимателно съ осрѣдоточени мисли, отиваше да пообикаля лѣса на Виценна и послѣ сѣднуваше до стъблото на единъ джбъ: канѣше и насъ да сѣдимъ при него: и всички, които имаха работа съ него, дохождаха за да му говорятъ, безъ да имъ дава прѣпятствие нѣкой отъ прислужницитѣ. Той самъ съ високъ гласъ питаше да ли има нѣкой, който да се тжжи. И когато имаше нѣкои, той имъ говорѣше: Братие, мълчете и имайте търпение, та ще се избавите единъ слѣдъ другъ. . . Тъй сжщо много пжте виждахъ че въ опрѣдѣлено врѣме, добрий царь дохождаше въ градината на Паризъ, облеченъ съ една бѣдна козинява селска дрѣшка . . . : и заповѣдваше да простратъ постилки за да сѣднемь и ний до него, и повеляваше на народа си непрѣмѣнно тамъ да се събира, както ви казахъ пó-напрѣдъ за Виценския лѣсъ". (Joinville, Hist. du Roi saint Loys.) Обичаятъ да се даватъ подаръци на началника на германскитѣ народи се възкачва до врѣмето на Тацита. „Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum, vel frugum, quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis, sed publice mittuntur:

Градоветѣ иматъ обичай да даватъ на главатаритѣ си едно количество жито и добитъкъ. Всѣки гражданинъ е съгласенъ на тоя дапъкъ: той е една самоволна подчиненность къмъ князетѣ, въ сжщото врѣме имъ и служи за поддържането имъ. Нищо друго не ги ласкае толкова, колкото принесенитѣ отъ съсѣдитѣ подаръци. Тѣ сж понѣкога отъ частни лица, а понѣкога отъ народи, и се състоятъ отъ хубави оржжия, златни огжрлици, скжпи коне, раскошни сѣдла и юзди. Ний ги сме научили да прииматъ вече и монети". (Tacit. de Mor. Germ. XV.)

28. *Владѣнията на имотитѣ сж само едногодишни.*

„Arva per annos mutant." (Tacit., de Mor. Germ. XXVI. Neque quisquam agri modum certum aut fines proprios habet. (Caesar, de Rell. Gall. lib. VI.)

29. — *Че ний си сподъляме съ господаретъ сага* (la saie).

Платъ дебелъ, или върхна дрѣха, съ която си загънвали войницитѣ грѫдитѣ. Съ това име се наричала и вълната, отъ която се тъкаяли ризитѣ и расата на древнитѣ монаси (шаякъ). (Прѣводачътъ.)

30. — *Млѣкото, сиренето*, и пр.

(Виж. Caesar, de Bell. Gall., lib. IV; Pline, lib. II, Στράβων, βιβλ. Ζ.' Тацитъ казва: Lac concretum.)

31. — *Единъ щитъ, . . . единъ конъ обузданъ.*

«Munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum, et scutum cum framee gladioque:

Свадбинитѣ подаръци не се състоятъ въ онѣзи излишъци, които се измишляватъ за да ласкаятъ изнѣжностьта и тъщетностьта на женитѣ, и немогатъ да послужатъ за украшение на младата съпрѫга. Тѣзи подаръци сѫ волове, добрѣ въоръженъ конь, копие и щитъ». (Tacit., de Mor. Germ. XVIII.)

32. — *Хрипка всрѣдъ копиитъ и голитъ ножеве.*

«Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque in festas frameas saltu jaciunt:

Млади момци, като се веселятъ и играятъ, хрипкатъ голи всрѣдъ ножеветѣ и копиитѣ». (Tacit., de Mor. Germ. XXIV.)

33. — *Пирамида отъ мурава.*

«Funerum nulla ambitio . . . sepulcrum cespes erigit:

Погребението правѣли безъ никой блѣсъкъ . . . Единъ прость надгробенъ памятникъ отъ мурава замѣстява онѣзи великолѣпни и горди мавзолеи». (Tacit., de Mor. Germ. XXVII.)

34. — *Да гони зубритъ и мечкитъ.*

Цезарь, Тацитъ и други списатели говорятъ за страстьта на варваритѣ къмъ ловчийството.

35. — *О моя книго, ти ще отидешъ въ Римъ.*

«Parve, nec invideo, sine me, liber, ibis in Urbem».

Овидъ умрѣлъ въ заточението си въ Томесъ (Tomes): нѣкои твърдятъ, че гробътъ му се намѣрилъ въ 1508 сл. Хр. близо до Стенъ (Stain), въ Австрия, съ слѣдующитѣ стихове:

«Hic situs est vates quem divi Caesaris ira
Augusti patria cedere jussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris
Sed frustra! hunc illi fata dedere locum».

Тѣзи стихове сѫ написани по́-послѣ. Самъ поетътъ си е съчинилъ, както се знае, слѣдующитѣ надгробни стихове:

«Hic ego qui jaceo tenerorum lusor amorum,
Ingenio perii Naso poëta meo», etc.

Не зная да ли стихътъ, когото съмъ азъ избралъ за надгробенъ надписъ на единъ заточенникъ, който е умрѣлъ въ пуста страна, не е по̀-трогателенъ.

36. — *Който се обвинявалъ въ варварство.*

«Barbarus hic ego sum, quia non intelligor illis».

37. — *Единъ островъ . . посвятенъ на богинята Хвроа* (Hertha). (Виж. Тацита de Mor. Germ.) Моятъ текстъ е съкратенъ прѣводъ на цѣлия уломъкъ.

38. — *Всички бѣха наредени въ полукржгъ*, и пр.; до параграфа.

„Тѣ не обѣдватъ сѣдѣшкомъ на столове, а лѣжешкомъ на постилки отъ вълна и отъ кучешки кожи, и имъ слугуватъ тѣхнитѣ дѣца отъ двата пола, които сѫ още въ първата младость. Близу до тѣхъ има голѣми огнища снабдени съ голѣми котли и дълги ржжене, съ които варятъ и пекатъ голѣми рѣзаници отъ дебело и тлъсто месо. Иматъ обичай да поднасятъ най-хубавитѣ дробени на онѣзи, които се сѫ отличили въ храбрость . . . Често разговоритѣ имъ на трапезата ставатъ прѣдметъ на скарвания, и прѣзрѣнието, което иматъ къмъ живота, бива причина веднага да се прѣдизвикватъ на двубой.“ (Diod. liv. V.) Всички тѣзи обичаи, приписвани на Галлитѣ отъ Диодора, се намиратъ и у Германцитѣ. Колкото за обстоятелството на отдѣлната трапеза, която всѣки единъ отъ гостетѣ е ималъ прѣдъ себе си, то е земено отъ Тацита (de Mor. Germ.) Ето единъ любопитенъ пассажъ отъ Аѳинея:

«Celtae, inquit (Posidonius), foeno substrato, cibos proponunt super ligneis mensisá terra parum extantibus. Panis, et is paucus, cibus est: caro multa elixa in aqua, velsuper prunis aut in veretis assa. Mensae quidem haec pura et munda inferuntur, verum leonum mode ambabus manibus artus integros tollunt, morsuque dilaniant; et si quid aegrius divelatur exiguo id cultello praecidunt, quie vagina tectus et loco peculiari conditus in propinquo est. . . Convivae plures ad coenam si conveniant, in orbem consident. In medio praestantissima sedes est, veluti coetu principis ejus nimirum qui caeteros vel bellica dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel divitiis. Assidet huic convivator: ac utrinque deinceps pro dinitate splendoris qua exceilunt. Abstant a tergo coenantibus, qui pendentes clypeos pro armis gestent, hastati vero ex adverso in ordem sedent *ac utrique* cibum cum dominis capiunt. Quisunt a poculis, potum *ferunt in* vasis ollae similibus, aut fictilibus, aut argenteis». (Athen.,

lib. IV, c. XIII.) Имаше много нѣщо да се каже върху тоя разказъ прѣведенъ отъ гръцкия текстъ; но, слѣдъ всичко това, той е доста вѣренъ: не е лишенъ отъ извѣстна приятность, и е прѣгледанъ отъ Casaubon, человѣкъ твърдѣ искусенъ, каквото и да се говори за него. Текстътъ отъ само-себе нѣма никаква хубость, и азъ прѣдпочетохъ да спомена оня прѣводъ на Dalechamp, който е по-понятенъ на по-вечето отъ читателитѣ.

39. — *Въ армияти на Франкитъ се намираше единъ Галлъ, който се наричаше Камулогенъ.*

Исторически напомнювания. (Виж. комментариитѣ на Цесаря.)

40. — *Възпитанъ между четиридесеть тѣхъ хиляди учѣника въ училищата на Августодунумъ* (Autun).

Училищата на Августодунумъ били твърдѣ цвѣтущи. Тѣ били учрѣждени отъ Евмения. Когато се повдигнало възстанието отъ Sacrovir имало четиридесеть хиляди млади момчета на Галскитѣ благородни сѣмейства събрани въ Автунъ. (Tacit., Ann, III, 43.) Извѣстно е че градъ Марсиллия въ врѣмето на Цицерона и на Агрикола се бѣше нарекълъ Аѳина на Галлитѣ. Относително Бурдигалия (Bordeau). за тоя градъ читательтъ може да се посъвѣтва съ Авзония, който спомина имената на знаменититѣ му професори.

41. — *Бунта на Багодитъ* (Bagaudes).

Сѫществуватъ много мнѣния за Багодитѣ. Азъ усвоихъ онова, което твърди, че възстаналитѣ противъ Римлянетѣ селяне били отъ гѣзи Галли.

42. — *Жрецитъ на Фарамондовия пиръ.*

«Silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi jus est, imperatur:

Жрецитѣ, които въ събранията иматъ власть да държатъ порядъка, заповѣдватъ пълно мълчание.» (Tacit., de Mor. Germ; XI.)

43. — *Тъи невѣстни на толкова палати владѣтели, които сѫ доволно достойни за оплакване*, и пр.

Тойзи изговоръ е на Бретонъ Каракатакуса, плѣнникъ въ Римъ. (Виж. Зонара.)

44. — *Почувствувамъ въ себе си нѣщо, което ме бута да изгоря Капитолия.*

Почти подобно на това е казалъ единъ варварски царь; не зная да ли е билъ Аларикъ, или Генсерикъ, или другъ нѣкой.

45. — *Всичкото събрание ржкопльскà на тъзи рѣчь, като размахваше копиитъ си. . . и удряше върху щитоветѣ си.*

«Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt:

Ако мнѣнието на голѣмцитѣ се одобрява отъ по̀-голѣмата часть на събранието, тогава всѣки единъ ударя щита си съ копието си».

(Tacit, de Mor. Germ., XI.)

46. — *Не знаете ли че само жвалъзний ножъ на единъ Галлъ.*

Загатване историята на оня Галлъ, който турилъ меча си въ кантонитѣ, гдѣто се уравновѣсявало златото, съ което се откупували Римлянетѣ слѣдъ привземането на града имъ отъ Бреннуса.

47. — *Ний запрѣщаваме на своитѣ дѣца да се учатъ на четене и на писуване.*

Прокопий казва, че Готоитѣ никакъ не желаяли да си възпитаватъ дѣцата въ литературата; защото, казвали, който навикнува да трепери подъ пръчката на учителя, той никога не може да гледа безъ страхъ къмъ ножа. (Περὶ πολέμων Γότθων, βιβλ. Α.)

48. — *Ти лъжешъ, възрази Галлътъ.*

Това е на варваритѣ изобличението, за което и днесь още двама человѣци се прѣдизвикватъ на двубойна битка. Истинността на правитѣ въ цѣлата тъзи книга, и най-вече въ онъзи сцена, съ която се тя свършва, винаги ми се е виждала да прави удоволствие на онѣзи критици, които сж просвѣтени и зрѣли за да бждатъ слушани.

49. — *На утрѣшния день, когато мѣсячината си придоби всичката сѣтлина, тихо и мирно се рѣши онова, което бѣше разискано въ пианството.*

«Coeunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur". „De reconciliandis invicem inimicis, et ejungendis affinitatibus, et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant. . . Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia joci. Ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur: et salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt:

Въпъ отъ прѣдвиденитѣ обстоятелства не свикватъ събранието, освѣнъ въ опрѣдѣленн дни: най-благополучно считатъ врѣмето на новата или на пълната мѣсячина за да начепатъ работитѣ". (Tacit., de Mor. Germ. XI.) „Тѣхнитѣ пиршества не сж главно за да се прѣдаватъ въ чрѣвоугодието. Прѣзъ по̀-голѣмата часть на врѣмето на яденето разсжждаватъ за примиренията, за съпржествата, за избирането на князетѣ, за мира и за войната. . . . Свободата на *пира увеличава* още по̀-вече смѣлостьта на тѣзи искренни человѣци. *Откриватъ* си най-голѣмитѣ тайни мисли. Всички си явяватъ какво

иматъ въ сърдцето. На утрѣшния день си даватъ мнѣнието върху онова, което сѫ прѣдложили въ вчерашния день. И тъй всѣко нѣщо се върши въ своето врѣме. Обмислюватъ когато не е възможно да се колебаятъ, и рѣшаватъ когато не могатъ да се излъгватъ».

(Tacit., de Mor. Germ. XXII.)

КНИГА ОСМА.

Тъзи книга, съ която се прѣкѫсва разказътъ на Евдора за да си поотдъхне читательтъ и да се даде чрѣзъ разнообразието по̀-одушевенъ ходъ на прѣдмета, принася на науката, както е и другадѣ казано, и едно нововъведение, което не е било до сега забѣлѣзано отъ никого. Ако бѣше мѫчно да се изобрази христианско небо, защото никой отъ поетитѣ не е сполучилъ въ това изображение, то бѣше мѫчно да се изобрази и адътъ; но всички поети сѫ сполучили въ тоя прѣдметъ. Трѣбаше прочее да направятъ тѣ опитъ за да намѣрятъ нѣщо ново слѣдъ Омира, Виргилия, Фенелона, Данта, Тассо и Милтона. Слѣдователно заслужвахъ справедливо снизходителностьта на критиката, която тя показа къмъ мене и я дѣйствително добихъ за тъзи книга.

1. — *Чудѣше се много на ясностьта, съ която той можа ди изобрази положението на Църквата, и пр.*; до 3-я параграфъ.

Festinat ad eventum. Съ тѣзи думи се припомня прѣдметътъ на разказа, дѣйствието върви; пристигналитѣ отъ Римъ новини, началото на Евдоровата любовь къмъ Кимодока и онъзи на Кимодока къмъ Евдора, обѣщаватъ вече важни бѫдѫщи приключения. Тѣзи нѣща сѫ твърдѣ малки, но тѣ се касаятъ до науката и възбуждатъ любопитството на критиката. Ако това не показва таланта, показва поне здравия разумъ на единъ списатель, и доказва че неговото съчинение е плодъ на единъ зрѣло обмисленъ и коренно разгледанъ трудъ.

2. — *Синътъ на Ласѳена колко е великодушенъ и мѫжественъ по сърдце и по оржжеборство, и пр.*

«Quam forti pectore et armis!
Heu quibus ille
Jactatus fatis! quae bella exhausta canebat:

Каква благородность въ вънкашностьта му!
Каква мѫжественность! какви подвиги!
На какви страшни сѫдби е билъ игра!
Въ какви войни, разказваше, той надвилъ!

(Aeneid., liv. IV, 11.)

3. — *Като нѣкой великодушенъ и щедъръ съсѣдъ, безъ да губи врѣмя да си зима пояса.*

«Εἰ γὰρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένοιτο,
Γείτονες ἀζωστοι ἕκιον, ζώσαντο δὲ πηοί:

И когато се случаше нѣщо важно на мѣстото
Близосѣднитѣ безъ пояси отиваха тамо,
Опасваха се само сватове и ближни роднини».
('Ησίοδ., Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 342.)

4. — *Нѣка отидемъ въ храма за да принесемъ овчи жертви на Церера*, и пр.

«Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo,
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curae,
Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido,
Candentis vaccae media inter cornua fundit,
Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras:

Първо отиватъ заедно да посетятъ храмоветѣ
И да търсятъ отъ жертвенникъ въ жертвенникъ знакове за миръ.
Закалятъ, по обичая, тлъсти овци и избрани
На законодателницата Церера и на Феба;
На Бакхуса, баща на волностьта и на пиенето;
И най-вече на Юнона, покровителка на брака.
Съ чаша въ рѫка Дидона сама сипува течно вино
Между роговетѣ на тлъста и бѣловлакна крава;
Или пъкъ върви благоговѣйно отпрѣдъ боговетѣ
Около прѣтоварените съ приноси жертвенници».
(Aeneid., IV, 56.)

Не съмъ ли могълъ да намѣря начинъ, по който да подновя тѣзи живи изображения и да извлѣка въ своя полза тѣзи богатства?

5. — *Когато Кимодока свършваше . . . гръдитѣ ѝ се бѣха напълнили съ сълзи.*

«Sinum lacrymis implevit obortis:

Наводнява гръдитѣ си съ порой сълзи».
(Aeneid., ibidem.)

6. — *По тоя начинъ нѣбото сближаваше малко по малко двѣ нѣжни сърдца, бракосъчетанието на които щѣше да докара послѣ възторжествуването на кръста . . . злобний сатана се готвѣше да се възползува отъ любовьта . . . и всичко свършѣше*

къмъ изпълнението на Божиитѣ рѣшения. Князьтъ на тъмнинитѣ довършваше въ тъзи сѫща минута, и пр.

Прѣминаване къмъ сцената на Ада.

7. — *Гробътъ и люлката на смъртьта.*

«This wild abyss
The womb of nature, and perhaps her grave:

Тамъ въ онъзи дива бездна,
Бѣше се открила люлката на вѣчната природа,
Може би и гробницата ѝ въ онъзи мрачна пропасть».
(Parad. lost., II, 910.)

8. — *До когато вселенната не бѫде вдигната като нѣкой еднодневенъ опенатъ шатъръ.*

„Мѧтéжемъ възмѧтéтсѧ землѧ̀ . . . И̂ потрѧсéтсѧ а̃ки о̂вѡ̀щное хранúлище и̂ а̃ки пїѧ́нъ и̂ шꙋ́менъ падéтъ.“ (И̂сáйѧ, к҃д, і҃д—к҃.

9. — *Адътъ се чуди още на своя монархъ.*

Това не съмъ земалъ отъ никѫдѣ; но гризенето на съвѣстьта и движението на съжалението, което слѣдува, сѫ подържание отдѣлно отъ движението на онова съжаление, което завладѣва Сатаната у Милтона когато видѣлъ человѣка.

10. — *Едно привидѣние се спуща върху прага на неумолимитѣ врати: то е смъртьта.*

Ако не се одобрява отъ никого това изображение на смьртьта, то има поне за себе си новостьта. Изображението на смъртьта у Милтона е смѣшено съ високость и ужасность и въ нищо не прилича съ това-тукъ:

«The other shape,
If shape it might be call'd that shape had none
Distinguishable in member, joint, or limb,
Or substance might be call'd that shadow seem'd,
For each seem'd either; black it stood as Night,
Fierce as ten Furies, terrible as Hell,
And shook a dreadful dart, what seem'd his head,
The likenes of a kingly crown had on:

Другата фигура,
Ако бива фигура да се именува онова,
Което нѣма форма, нито може да се опише,
И е лишена отъ всѣко осязаемо вещество
Въ частитѣ, въ ставитѣ и въ огромни' обемъ на тѣлото,
Ил' ако може вещество да се нарича онова,

Което едвамъ може въ нѣщо да прилича на сѣнка,
Падимнаваше твърдѣ много пощьта въ черпотата си.
Злобна и ядовита като десеть тѣхъ зли Фурии
И страшна като оня адский всепожиращъ пламъкъ,
Махаше заплашително една смъртоносна стрѣла
И носѣше на страшната си глава царска коронна».
(Parad. lost., II, 666.)

11. — *Грѣхътъ отваря вратитѣ.*

Въ Изгубения Рай Грѣхьтъ и Смъртьта пазятъ вратитѣ на ада; тѣ ги сѫ отворили, но не ги затварятъ вече.

12. — *Между бездъждните облаци.*

«Nubes arida». (Birg.)

13. — *Кой би могълъ да опише ужаса на тъзи мѣста?*

Азъ не се занимахъ по-вече върху мѫченията, за които Дантъ е говорилъ много добрѣ и обширно. Никой не е забѣлѣжилъ до сега каква сѫществена разлика има между ада на Данта и оня на Милтона: адътъ на Милтона е единъ адъ, който е сѫществувалъ прѣди падането на человѣка, въ него не се намира още нищо друго освѣнъ мятежитѣ ангели; а адътъ на Данта е погълналъ нещастното потомство на падналия человѣкъ.

14. — *Подиграва се съ сълзитъ на сиромаха.*

Мисля че съмъ азъ първий списатель, който се е осмѣлилъ да положи сиромаха въ ада. Прѣди революцията азъ не биималъ тъзи идея. Впрочемъ, всички похвалиха тъзи справедливость. Ако сатанатѣ тука проповѣдва една много хубава нравственность, нищо не повръжда приличието и самата дѣйствителность на нѣщата. Демонитѣ знаятъ доброто, и правятъ злото; и това е, което ги прави виновни. Тѣ ръкоплѣскатъ на справедливостьта, която имъ дава жертви. Споръдъ това начало, което е прието и отъ Църквата, се прѣдлага въ канонизацията, че единъ ораторъ може да защищава дѣлото на ада и да доказва защо святецътъ, далече отъ да бѫде възнагражденъ, би трѣбало да се накаже.

15. — *Вий бъхте прѣдпочели мене по-вече отъ Христа.*

Еднакво начало. Сатаната знае че не е синъ на Бога, но все пакъ желае да се счита равенъ съ Него прѣдъ очитѣ на человѣка. Паднатъ единъ пѫтъ человѣкътъ, Сатаната му се смѣе за легковѣрието, като на своя самоволна жертва.

16, — *Вѣчностьта на скърбитъ мъжи възъ единъ жвлъзенъ одеръ.*

Това изражение е най-смѣлото въображение въ *Мѫченицитѣ*, и единственото отъ оня родъ, който се срѣща въ цѣлото съчинение.

17. — Веднага заповѣдува на четиритѣ качалници на мятежнитѣ легиони.

По сѫщия тойзи начинъ и Сатаната на Милтона и онъзи на Тассо събиратъ сената на ада:

Chiama gli abitator, etc.

Стихове великолѣпни, за които ще говоря въ XVII книга.

18. — *Дохождатъ и такви вдни демони, на които смъртнитѣ сѫ поклонятъ.*

Това е Олимпътъ въ Ада, и то показва че тойзи адъ не прилича на никой отъ онѣзи на поетитѣ, мои прѣдшественници. При това, може би идеята да е доволно добра, защото се касае до борбата на язическитѣ богове противъ истинския Богъ; най-сетнѣ главното е, съгласно съ моето вѣрване, че всичкитѣ Отци сѫ вѣрували че идолопоклонскитѣ богове сѫ били дѣйствително демони.

19. — *Тогава демонътъ на лъжливата мждрость.*

Тойзи демонъ отъ никой прѣди мене не е бивалъ описанъ. Истина е че той е билъ извѣстенъ по̀-вече въ наше врѣме отколкото въ миналото, и че никога по́-напрѣдъ не е направилъ толкова злини на человѣцитѣ. Критицитѣ помислиха за справедливо, че тойзи демонъ на лъжливото учение е билъ бащата на безбожието. Тъй сѫщо се вижда, че тѣ сѫ одобрили изражението: *родена слѣдъ врѣмената* въ противоположность на истинската мждрость, *родена прѣди врѣмената.*

20. — *Иврокъй, любимий министъръ на Галерия, сѫ в вече хвърлилъ. . .*

Ето както казахъ, назначението на разваленатa личность и изображението на лъжливата философия, второ срѣдство, което ще послужи за погубването на Християнетѣ.

21. — *Като свърши рѣчьта си тойзи най-глъбоко развратенъ духъ на ада, всичкитѣ демони, и пр.*

Описанието на безредицата въ ада е съвършенно ново. Запаленний саванъ, оловната мантия, леденитѣ длъги плочи, които висѧтъ отъ пълнитѣ съ сълзи очи на нещастнитѣ жители въ бездната, сѫ приетитѣ отъ Данта наказания.

22. — *Демонътъ на сластолюбието.*

Това описание е всецѣло произведено отъ въображението на автора. Нахожда се въ La Messiade единъ каѣщий се демонъ, Abadonis; но това има съвършенно другъ смисълъ. Впрочемъ, демонътъ на сладострастието ще бѫде въ противоположность съ ангела на святата любовь.

23. — *Хаосътъ, вдинствѣнний и мраченъ сѣсѣдъ на Ада.*

Милтонъ опрѣдѣлява Хаоса до вратитѣ на Ада, и Виргилий, като разхубавява Омира, прави да проникне свѣтлината въ жили-

щето на умрѣлитѣ души съ единъ ударъ на Нептуновия тризѫбенъ кривакъ.

24. — *Онъзи съмнителни птици.*

Доста бѣше мѫчно да се опише една хвърката мишка.

25. — *Подъ прѣддвѣрието,* и пр.; до края на книгата.

Цѣлъ тойзи пассажъ е новъ, и не напомня никое подражание. Думитѣ, съ които се свършва осмата книга, показватъ явно че прѣдметътъ е готовъ да се започне.

Има едно нѣщо, което може би да е достойно за забѣлѣзване: може да се види отъ бѣлѣжкитѣ на тъзи книга, че подражанията сѫ по-малко въ нея, отколкото въ миѳологическитѣ книги; причината е проста: трѣба по-вече да се подражаватъ древнитѣ и по малко новитѣ; може да се върви по диритѣ на вторитѣ безъ прѣдпазване.

КНИГА ДЕВЕТА.

1. — *Ако Иврожлей бѣше могълъ да види. . .*

Прѣхождане, чрѣзъ което отново става възвръщане отъ дѣйствието въ разказа. Послѣднитѣ спокойни минути на християнското сѣмейство даватъ свободна и побудителна причина да се продължава разказътъ: той може да се слуша съ внимание, защото спокойствието още царува въ сърдцата; но вижда се че въ минутата когато се свърши разказътъ, ще започнатъ скърбитѣ и болѣзнитѣ.

2. — *Земята на Белгийцитѣ.*

Белгийцитѣ сѫ жителитѣ на Французския островъ (île de France).

3. — *Секуана.*

Секуана (Sequana), Seine (Сена).

Сѫществували сѫ три Галлии: Галлия Келтийска, Галлия Аквитанийска и Галлия Белгийска. Тъзи третата се простирала отъ Сена и Марна до Рейнъ и Океана. (Caes. lib. I, p. 2.)

4. — *Първий прѣдметъ, който ме порази въ блатата на Парисиитѣ, бѣше една осмоѫгълна кула, посвѣтена на осемь Галски богове.*

Парисиитѣ били онѣзи народи, които живѣяли въ околностьта на Лутеция, сегашната столица на Франция (Паризъ), и съставявали единъ отъ шесть десеть тѣхъ и четири народа на Галлитѣ: Optima gens flexis in gyrum Sequana frenis. Тѣ сѫ воювали противъ Лабиена, намѣстникъ на Цесаря. Старецътъ Камулогенъ, който ги прѣдвождалъ, билъ убитъ въ сраженето, и Лутеция, която самитѣ Парисии бѣха прѣобърнали на пепелъ съ ржцѣтѣ сѝ,

паднала подъ ярема на побѣдителитѣ. (Caes., de Rell. Gall. lib. VII, c. X., Ess. sur Paris, page 5.) Въобще се вѣрва, че тъзи осмоѫгълна кула, гдѣто сѫ сега гробищата на *Незлобивитѣ*, е била посвятена на осемьтѣ Галски богове. (Виж. Felibien et Saint-Foix.) Филиппъ прѣкрасний бѣше заповѣдалъ да се обградятъ съ стѣни гробищата на святитѣ *Незлобиви*. (Guill. Le Breton, въ своя Philippid., apud Dubreuil, 830.)

5. — *Откъмъ южната страна, на разстояние двѣ хиляди разкрача отъ Лутеция. . . се намираше храмътъ на Хезуса.*

Храмътъ на Хезуса, или на Меркурия, обзималъ онова мѣсто, което сега владѣятъ монаситѣ отъ ордена на Кармилититѣ при прѣдградието на святи-Иакова. (Traité de la Police, par la Mare, t. I, p. 2.)

6. — *Пò-близу върху една зелена поляна. . . се издигаше единъ вторъ храмъ, посвятенъ на Изиса.*

На мѣстото на тоя Изисинъ храмъ е днесь основанъ монастирьтъ на Saiut-Germain-des Prés. Коллегията на Изисинитѣ жреци е била въ Исси (Issy). (Виж. La Mare et Saint-Fois, Essais, t. I, p. 2.)

7. — *И къмъ сѣверъ върху една могила.*

Тъзи мѣстность е Montmartre (виж. 13 бѣлѣжка на VII книга). Храмътъ на Тевтатеса е забѣлѣженъ отъ La Mare, t. I page 2.)

8. — *Като се приближихъ до Секуана, забѣлѣжихъ прѣзъ една сплетена съ гранкитѣ на върбитѣ и на орѣхитѣ мрѣжа.*

Всичко това е земено отъ Иулиана (in Misopogon). Разстоянието отъ тѣзи върби до Лувръ е много. Това що се говори тука за Сена е въ всичко противоположно на онова, което днесь сѫществува. Намира се въ Григория (de Tours) и въ Лѣтописитѣ различни приливания на Сена: и тъй не трѣба да се вѣрува твърдѣ много по смисълъ Иулиянъ.

9. — *Два дървени моста, защищавани отъ двѣ крѣпостни кули, и пр.*

Тѣзи два дървени моста сѫ били отъ врѣмето на императоръ Иулиана (in Misonogon), и Дуплессисъ (Douplessis) доказва много добрѣ, че тѣ били направени пò-напрѣдъ отъ тоя императоръ (Ann. de Paris, p. 5.) Относително крѣпостнитѣ кули, гдѣто се сѫ плащали данъцитѣ за цесаря, Saint-Foix ги намира въ голѣмата и малка крѣпость. La Mare и Félibien твърдятъ, че тѣзи крѣпости били основани отъ Цесаря (Traité de la Police, t. I; Félibien, t. I, page 2, 13.) Въ врѣмото на Коррозетъ (Corrozet),, се е прочитало още надъ една отъ вратитѣ на голѣмата крѣпость: „Tributum Caesaris“ (Corrozet, Antiquités de Paris, édition in-80, p. 1550, fol. 12, verso). Abbon, въ поемата си: „Le siege de Paris“, говори за *голѣмата и малка* крѣпость:

« . . . . Horum (pontium) hinc inde tutrices
Cis urbem speculare phalas (turres), citra quoque flumen».
(Lib. I Bellorum Parisiacoe urbis, v. 18-19.)

Пита се, да ли тѣзи кули сѫ били основани покрай Pont-au-Change и Petit-Pont, гдѣто сѫ били малката и голѣмата крѣпости, или сѫ били върху моста, когото Карлъ le Chauve бѣше построилъ на западния край на града. (Виж. Ann. de Paris, p. 171-172.)

10. — *И видѣхъ вѫтрѣ само дървени и измазани отвѫтрѣ с глинена земя колиби, и пр.*

На всичко това е свидѣтель Иулианъ.

11. — *Забѣлѣжихъ въ него единъ само паметникъ, и пр.*

Мореплавателитѣ съставлявали търговско дружество основано отъ Римлянетѣ въ Лутеция, „Nautoe parisiaci.“ Тѣ прѣдстоявали на търговията въ Сейна и били издигнали единъ храмъ съ жертвенникъ на Юпитера, въ източния край на острова. Въ 1710 се сѫ намѣрили останки отъ тоя паметникъ, или въ 1711 марта 15, като роваля мѣстото, гдѣто стоялъ хорътъ на каѳедралната Църква. (Виж. Mèmoires de l'Académie des Inscriptions, t. III, p. 243 et 296; Felibien, Histoire de Paris, t. I, p. 14; Piganiol de la force, Description de Paris, t. I, p. 360).

12 — *Но вънъ отъ острова, отъ другата страна на южния брѣгъ на Свкуана се виждаха горѣ на хълма Лукотициус единъ Римски водопроводъ, единъ циркъ, единъ амфиѳеатръ и дворецътъ на Ѳермитѣ, въ който живѣялъ Константий.*

Хълмътъ Лукотициусъ; „mons ou collis Lucotitius.“—Тъй се наричала гората, която сега носи названието свята-Геневиева. За първъ пѫть това име се намира употрѣбено въ Дѣянията на святитѣ отъ ордена на Saint-Benoit, събрани отъ Gislemar, списатель отъ IX-ия вѣкъ.

Единъ Римски водопроводъ. — Тойзи водопроводъ е на Arcueill, който, споредъ най-добритѣ критици, е билъ направенъ прѣди прѣстигването на Иулиана въ Галлиитѣ. Но-новий водопроводъ е може би направенъ на мѣстото на стария. (Mémoires de l'Académie des Inscriptions, t. XIV, p. 268.)

Единъ циркъ, единъ амфиѳеатръ. — Прѣдполагало се е че тойзи циркъ е билъ основанъ отъ Chilpéric I, но се е доказало че той е билъ само възобновитель на единъ древенъ римски циркъ. Освѣнъ тоя циркъ, имало е на сѫщото мѣсто и единъ амфиѳеатръ. Всичьи тѣзи паметници обзимали мѣстото, гдѣто сега се намира монастирътъ на святи-Виктора, или пространството, което се простѣга отъ стѣнитѣ на Университета до улицата Villeuneuve-Saint-René. Това мѣсто много врѣме се наричало Clos-des-Chênes. (Annales de Paris, pages 67 et 68; Vales, Not. Gall. Paris., page 432 etc.)

И дворецътъ на Ѳермитъ. — Людното мнѣние е, че дворецътъ на Ѳермитѣ, на който сводоветѣ се още виждатъ *въ улицата на Арфата*, билъ основанъ отъ Иулиана. Това е едно заблуждение; може би Иулианъ да е уголѣмилъ тоя палатъ, но не го е той основалъ. Най-добритѣ критици възкачватъ основанието му поне до Константинъ великия, и мисля че е още по-естественно да се отдаде на неговия баща Констанция, който дълго врѣме живѣлъ въ Галлиитѣ. (Vales, de Basilic. reg. cap. V; Till., Hist. des Emp., tome IV, page 426.)

13. — *Забъльжихъ съ скърбъ, и пр.*

Константий умрѣлъ отъ една тѣлесна отпадналость. Бѣха му турили прѣзиме Хлоръ (χλωρὸς=блѣденъ, жълтъ), защото лицето му било жълто.

14. — *Гервасий и Протасий, и пр.*

Извѣстна е дивната картина на мъченичеството на тѣзи двама млади момци, начъртана отъ Lesueur. Прокулъ е билъ Марсилийски епископъ, а Иустъ—Лионски. Относително святи-Амвросия, той билъ дѣйствително синъ на единъ управитель въ Галлиитѣ; но тука съществува анахронизмъ, също както и за святи-Августина, на когото святи-Амвросий е билъ духовенъ отецъ.

15. — *Тутакси мъ повика въ градинитъ на палата си, и пр.*

Тѣзи градини били най-напрѣдъ въ двореца въ Ѳермитѣ, а слѣдъ врѣме въ направенния отъ Шилперикъ I-ия другъ дворецъ. Тѣ обзимали мѣстото на сегашнитѣ улици: Harpe, Pierre-Sarrasin, Hautefeuill, du Jardinet, и слизали до църквата на Saint-Germain-des-Prés. Saint-Germains-des-Prés, както съмъ казалъ, билъ храмътъ на Изида. (Annales de Paris, p. 26.)

16. — *Пиктитъ бѣха нападнали обвсмъртвената отъ Тацита крѣпостна стѣна на Агрикола.*

Агрикола е билъ тестъ на великия историкъ Тацитъ, който ни е оставилъ неговата биография.

Стѣната, която се тукъ спомина, е по-справедливо наречена *стѣна на Севера*. Тя е издигната отъ него възъ древнитѣ крѣпости, които Агрикола бѣше основалъ. Протѣгала се е отъ Глотийския заливъ, днешната рѣка Клида, до Бодотрийския заливъ, сегашната рѣка Forth. Виждатъ се и сега още отъ тъзи стѣна нѣколко останки. Пиктитѣ сж били единъ отъ ония народи, които живѣяли въ Шотландия или въ Калидония. Тѣ се наричали съ това име, защото си шарили тѣлото съ разни бои, както правятъ и сега още дивитѣ народи въ Америка. Константий, когато отивалъ да се бие съ тоя народъ, който се бѣше възбунтувалъ, умрѣлъ въ Йоркъ (York) отъ една болесть, която постжпенно го сушала, и въ тоя градъ Римскитѣ легиони провъзгласили неговия синъ Константина за Цесарь.

17. — *Отъ друга страна, Карросиусъ.*

Карросиусъ е билъ нѣкой искусенъ морски оффицеръ, който служилъ въ врѣмето на Максимилиана въ Галлиитѣ. Той се възбунтувалъ, завладѣлъ Велика-Бретания, и стражалъ морското пристанище на Булона. Максимилианъ, като не могълъ да го накаже, се принѫдилъ да го припознае и да му допустне да носи титлата августъ. Константий (Хлоръ) го нападналъ, и билъ по̀-щастливъ: той отново придобилъ Булона. Когато Карросиусъ се убилъ отъ Аллектуса (другъ единъ тираннинъ, който го бѣше наслѣдилъ), Константий минава въ Англия, разбива Аллектуса, и заповѣдва да се повърне пакъ островътъ подъ владѣнието на Римлянетѣ. Ясно се вижда въ що се съмъ отклонилъ отъ историческата истина. (Eum., Paneg. Const.)

18. — *Бѣше повдигналъ останалата часть на древнитѣ бунтуѭщи се партии на Карактакуса и на царицата Будицея.*

Останалата часть на тѣзи древни партии не е било друго нѣщо освѣнъ любовьта къмъ свободата, която много пѫте принѫдила Бретонитѣ да възстанатъ противъ господаритѣ си. Подъ влиянието на Клодия, Карактакусъ, князь Бретонски, защитилъ отечеството си противъ Плотиуса (Plautius), римски генералъ. Той се уловилъ, закаралъ се въ Римъ, говорилъ благородно на императора, и казалъ прѣдъ римскитѣ палати онъзи дума, която азъ изрекохъ чрѣзъ устата на Клодорика, въ книга VII.

Царицата Будицея защитила такожде мѫжественно Бретонитѣ противъ Римлянетѣ. Нейното име не е хармонично, славата обаче и знаменитий историкъ Тацитъ го сѫ облагородили. (Виж. Tacit. Via Agricola.)

19. — *Поселение, което Галскитѣ Париссии, и пр.*

Парисианетѣ не се почти съмнѣватъ, че сѫ направили завоевания въ Англия. Най-първо отъ Комментариитѣ на Цесаря се научаваме, че Белгийцитѣ, т. е. Галлитѣ на Белгийска Галлия, едно врѣме завладѣли приморскитѣ мѣстности на Велика-Бретания, и че запазили въ нея името на народитѣ, отъ коитѣ бѣха произлѣзли (Caes., de Bello Gallic., lib. V, cap. 12.) Париссиитѣ, които сѫ били единъ отъ народитѣ на Белгийска Галлия, се остановили, спорѣдъ Птолемея, въ страната на Брагантитѣ, която днесь се нарича Йорксхиръ (Yorkshire). Основали едно поселение, което, спорѣдъ сѫщия Птолемей, се наричало Петуария. (Geogr., lib. II, page 51.) Ученний Кампденъ (Campden) опрѣдѣлява това поселение на Парисианетѣ покрай рѣката Хуллъ (Hulle), и близо до устието на Хумберъ (Humber). Той прѣдполага че Петуария се намира на мѣстото, въ което сега се намира голѣмото село Беверлей (Beverley.) (Campden, Britann., pages 576 et 577.)

20. — *Нападнахъ Карросиуса при Ѳамесисъ (Tamise, Темза)....*
Лондинумъ (Лондра).

Древнитѣ сѫ много точни въ описанието на английския климатъ, и може да се забѣлѣжи, че той не се е измѣнилъ отъ врѣмето на Цесаря и на Тацита (Caes, lib. VI, cap, 12; Tacit., in Vita Agricola.) И когато читателитѣ прочитатъ слѣдующия пассажъ на Страбона, мислятъ че се сѫ прѣнесли въ Лондра:

«Ἐπομβροι δ' εἰσὶν οἱ ἀέρες μᾶλλον ἢ νιφετώδεις. Ἐν δὲ ταῖς αἰθρίαις ὁμίχλη κατέχει πολὺν χρόνον· ὥστε δι' ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον:

Въздухътъ е изложенъ по-вече на дъждове отъ колкото на снѣгове. А ясното небо много врѣме е покрито съ гѫста мъгла; тъй щото прѣзъ цѣлия день само въ три или въ четири часа около пладне може да се вижда слънцето».

(Στράβων, βιβλ. Δ.' κεφ. Ε.')

21. — *Въ това мѣсто сѫ издигнали една стара кула.*

Това е измислица, чрѣзъ която списательтъ, като слѣдува прѣдмета си, показва побѣдата на Кръста, и Англия обърната въ христианството. Това въображение има и оная полза, че напомня древния монастирь, съ който е свързанъ цѣлата история на Англичанетѣ.

22. — *Той изпрати писма на императора за мене, въ които ме увѣнчавашѫ. . . .*

Такъвъ билъ обичаятъ слѣдъ една побѣда. Тацитъ разказва че Агрикола, слѣдъ като завоевалъ Бретонитѣ, отбѣгналъ да прибави лаврови листа въ писмата си, защото се боялъ да не възбуди завистьта на Домициана. (in Agricola.)

23. — *Изходатайствувай сполучливо да сѫ замѣсти побѣдний за мене триумфъ съ статуя и почести.*

Това изречение носи съ себе си обяснението. Когато триумфътъ не билъ вече въ употрѣбление, или билъ запазванъ за императоритѣ, подарявали на побѣдителитѣ генерали статуи и имъ принасяли разни военни почести.

24. — *Сѫ забѣлѣзвать най-хубавитѣ памятници на гръцката и на римската архитектури.*

Мостътъ на Gard, амфиеатрътъ на Nimes, четвероѫгълната кѫща и Капитолий на Toulouse, и пр

25. — *Облитъ колиби на Галлитѣ, направенитѣ имъ отъ дѣбели греди и отъ голѣми каменни крѣпости.*

«Muris autem omnibus gallicis haec fere forma est. etc».

(Caes. in Bell. Gall. lib. VII.)

Селенитѣ на Нормандия и днесь още градятъ колибитѣ сѫ

най-близу до скалитѣ, и, както бѣлѣжи Цесарь, това прави много приятно впечатлѣние на зрѣнието.

26. — *Надъ вратитѣ, на които сѫ заковани вълчи нози. . .*

„Окачватъ за шиитѣ на конетѣ си главитѣ на убититѣ отъ тѣхъ въ войната войници. Тѣхнитѣ слуги носятъ прѣдъ тѣхъ окропенитѣ още отъ неприятелската кръвь обири. . . Окачватъ трофеитѣ надъ вратитѣ на домоветѣ си, както правятъ съ дивитѣ животни, когато ги наловятъ.“ (Diod. liv. V, tradution de Terras.) Отъ тукъ води началото си обичаятъ, по който и сега още прикованватъ надъ вратитѣ на крѣпоститѣ вълчи и лѣсичини ноги, и скелети отъ грабителни птици.

27. — *Единъ грубъ и дебелъ языкъ, подобенъ на гарванското грачене.*

Иулианъ говори това (in Misopog.)

28. — *Евбаститѣ* (les eubages.)

Това име носѣли жрецитѣ на древнитѣ Келти; тѣ се сѫ занимавали съ природата, астрономията и гадателството. (Прѣвод.)

29 — *Видѣхъ и Галла, който бѣше станалъ сенаторъ.*

Спорѣдъ Суетония, Цесарьтъ приелъ въ сената за членове полуварвари, които съблича̀ли дрипавитѣ си дрехи и се обличали съ сенаторската хламида.“ (Suét., in Vita Caesar.) Това е било когато царувалъ Клавдий и Галлитѣ били приети законно въ сената.

30. — *Видѣхъ още и лозя, които приличаха на Фалернените, и пр.*

Императоръ Пробусъ заповѣдалъ да се насадятъ лозя въ околностьта на Аутонъ (Auton), и на него се дължи за Бургонското вино (Vopisc., in vita Probus.) Въ Галлиитѣ не е имало лозя много по̀-напрѣдъ отъ тъзи епоха; защото Плиний, казва че въ негово врѣме хората въ Италия много обичали галското вино: in Halin gallicam placere (uvam) (lib. XIV.) Прилага още, че близу до Алби (Albi), въ Нарбонска Галлия, се намѣрило едно лозе, което процъвтѣвало и прѣцъвтѣвало въ единъ само день, и било почти запазено отъ мразоветѣ. Обработвали го съ сполука (тамже.) Домицианъ заповѣдалъ да се изкоренятъ лозята въ провинциитѣ, и особенно въ Галлиитѣ. Маслиновото дърво било прѣнесено въ Марсилия отъ Фокаейцитѣ. И тъй маслиновото дърво растѣло въ Галлиитѣ прѣди да бѫде разпространено въ Италия, въ Испания и въ Африка; защото спорѣдъ Фенестелла (Fenestella), когото спомина Плиний, това дърво не било извѣстно въ тъзи страна когато царувалъ Тарквиний Гордий (Plin., I. XV). Градътъ Марсиллия е билъ основанъ около 600 год. прѣди Христа отъ Гърци, които дошли отъ Фокаида, а Тарквиний царувалъ въ Римъ около 590 година прѣди Христа.

31. — *Тукъ-тамъ въ обширнитѣ имъ пространства се виждатъ изоставени нѣколко Римски станове.*

Намиратъ се много отъ тѣзи станове, извѣстни по цѣла Франция подъ името: Цесареви станове. Най знаменитий е въ Фландра.

32. — *Зърната на житото, което войницитѣ, и пр.*

Видѣлъ съмъ и въ Американскитѣ лѣсове голѣми пространства изоставени, въ които человѣчески колонии били занесли Европейски жита: тѣзи колонии измрѣли далече отъ отечеството си, а семдбитѣ имъ останали да служатъ за храна на птицитѣ въ запустѣлитѣ мѣста.

33. — *Припомнямъ си и днесь още, че съмъ срѣщналъ, и пр.*

Билъ съмъ свидѣтель на една сцена почти подобна на тъзи: тя бѣше всрѣдъ развалинитѣ на villa Adriana, близо до Тибуръ или Тиволи, четири километра отъ Римъ. Тука азъ открихъ гайдата, която е Галска свирка, и която види се че Диодоръ е искалъ да покаже като военно музикално орждие. Шотландскитѣ горски жители си служатъ съ нея и днесь още въ полковетѣ си.

34. — *На една декуманска врата.*

Нарича се и сега още квесторианска врата. Римскитѣ лагери имали четири врати: извънредна или преторска, главна дѣсна, главна лѣва, и квесторианска или декуманска. (Думата декуманъ (decumanus) значи голѣмъ, десетократенъ.

45. — *Когато бъше той отишълъ да се бие съ Венетитѣ.*

„Hos ego Venetos existimo Venetiarum in Adriatico sinu esse auctores.“ (Strab., lib. IV.) Споредъ тоя списатель, Венециапетѣ били поселение на Бретонитѣ отъ Ваннитѣ. Венетитѣ имали голѣма морска сила, и Цесаръ се много затруднявалъ за да ги покори. (In Bell. Gall.)

Името на Куриосолититѣ се намира въ онова на Корсепта, малъкъ градецъ на Бретания, гдѣто сж се намѣрили римски древности. Тамъ се виждатъ и остатъци на единъ римски пжть, който не е съвършенно разваленъ.

36. — *Това единично жилище ме ползвà.*

Прѣготовление, което прѣдизвѣстява въ сжщото врѣме и възвращането на Евдора въ религията и падането, което ще го възвърне пакъ въ нея.

37. — *Войницитѣ ми извѣстиха, и пр.*

Отъ тука се започва епизодътъ на Велледа, който не е бездѣйственъ като оня на Дидона, защото е тѣсно свързанъ съ дѣйствието на прѣдмета на поемата, и докарва обращението на Евдора.

38. — *Азъ знаехъ че Галлитѣ повърявашѣ на жените, и пр.*

Saint-Foix е много добрѣ съединилъ мнѣнията на мнозина *автори.*

„Управлението на гражданскитѣ и държавни работи е било повѣрявано много врѣме на единъ сенатъ съставенъ отъ жени, избрани отъ разни околии. Тѣ разисквали и рѣшавали за миръ или за война, обсѫждавали разпритѣ, които се случвали между вергобретитѣ (vergobrets) или между два града. Плутархъ казва, че въ единъ членъ отъ договора на Анибала съ Галлитѣ се съдържало слѣдующето: Ако нѣкой Галлъ има причина да се оплаче отъ нѣкой Кароагенецъ, да направи въззивъ прѣдъ Кароагенския сенатъ, който е основанъ въ Испания; ако пъкъ нѣкой Кароагенецъ се види обиденъ отъ нѣкой Галлъ, дѣлото ще бѫде разгледано и отсѫдено отъ върховния съвѣтъ на Галлскитѣ жени.“ (Saint-Foix, Essais sur Paris.)

39. — *Храбри като всичкитѣ Галли*, и пр.

Това много прилича на днешнитѣ Бретони.

40. — *Клеръ, църковний пастиръ на Родонитѣ.*

Постоянно се изображаватъ успѣхитѣ на Църквата. Клеръ (Clair) е билъ вторий Епископъ на Нанти (Nantes).

41. — *Кондивинкумъ* (Condivincum).

Съ това име се наричалъ по-напрѣдъ градътъ Нанти (Nantes).

42. — *Растътъ ѝ бѣше високъ*, и пр., до край параграфа.

Подробноститѣ за облеклото на Велледа ще се разяснятъ въ послѣдующитѣ бѣлѣжки. Тя носи черна дрѣха, защото отива да докара прѣзрѣние къмъ Римлянетѣ. Въ бѣлѣжкитѣ на кн. VI, видѣхме, че женитѣ на Цимбритѣ и на Бретонитѣ се облачали съ черни дрѣхи. Аммианъ Марцеллинъ е направилъ едно описание на Галлянкитѣ, което може, всрѣдъ грубостьта на чертитѣ, да оправдае характера на силата и рѣшителнитѣ страсти, които азъ давамъ на Велледа: „Галската жена надминава мѫжа си въ силата; тя има още по-диви очи: когато се разгнѣви, гърлото ѝ се надува, зѫбитѣ ѝ кърцатъ, бѣлитѣ ѝ като снѣгъ ржцѣ се махатъ, и произвежда такива мѫжествени удари щото би помислилъ човѣкъ, че излизатъ отъ нѣкоя военна машина.“ Трѣба да приемемъ, че тѣзи Галлянки принадлѣжали на простолюдието: не е почти вѣроятно, че тъзи Епопина, толкова знаменита, нѣжна и привързана, е приличала по грубостьта на Галлянкитѣ, които описва Аммианъ Марцеллинъ. Ако вѣруваме стиховетѣ на Римскитѣ войници, Цесарь, който бѣше обикналъ най-хубавитѣ жени въ Италия, не прѣзрѣлъ и Галлянкитѣ. Сабинусъ, слѣдъ дълго врѣме, се хвалѣлъ че произлѣзълъ отъ Цесаря. Най сетнѣ, имаме единъ достовѣренъ свидѣтель, Диодора; той говори въ всичкитѣ си писма че Галлянкитѣ имали прѣвъзходна хубость: Feminas licet elegantes habeant.

43. — *Една отъ онѣзи увдливи скали.*

Азъ съмъ видѣлъ нѣколко отъ тѣзи скали близу до Аутунъ (*Autun*), други двѣ въ Бретания, въ епархията на Домъ (Dol), и

други много въ Англия. Който желае, може да се съвѣтва за това съ Кеслера, Ant. select. sept.

44. — *Единъ день земледѣлецътъ*, и пр.

Scilicet et tempus veniet cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro, etc.

45. — *Къмъ имелата на новата година.*

„Друидитѣ, придружени отъ висшитѣ чиновници и отъ народа, който викаше: имелата на новата година, отиваха въ единъ лѣсъ," и пр. (Saint-Foix, tome I.)

Не е ли възможно да се прѣдположи, че напѣвътъ „ô guè!" на който се свършватъ много французки стари пѣсни, е било свещеното кликане на нашитѣ прадѣди?

46. — *Евбаститѣ отиваха напрѣдъ.*

„Nihil habent druidae (ita suos appellant magos) visco et arbore in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius . . . ." (Plin., lib. XVI.)

47. — *Бардитѣ* (Bardes).

Поети и пѣснопойци на древнитѣ Келти и Германци.

48. — *Забиха на земята единъ голъ ножъ.*

Азъ послѣдувахъ нѣколко списатели, които мислятъ че Галлитѣ сж имали, както и Готеитѣ, обичай да забождатъ голъ ножъ врѣдъ мѣстото, гдѣто се събирали на съвѣтъ. (Амм. Марцелл., книга XXXI. гл. XI.) Нашата дума mail (публична разходка) произхожда отъ Латинската Mallus; mail се нарича и днесь още мѣсто насадено съ дървета.

49. — *Близу до долмена други два камена.*

Мѣсто на вълшебницитѣ или на жертвоприношенията. Тъй простолюдието наричалъ нѣкои издигнати камени, покрити съ други плоски камени, твърдѣ обикновени въ Британия, гдѣто, както казватъ, идолопоклонцитѣ принасяли едно врѣме жертви. (Dict. franç. celt. du P. Rostrenen.)

50 — *Горко на побѣдените!*

Всѣки единъ Галлъ произнасялъ тѣзи рѣчи, когато турялъ меча си въ равновесие съ Римлянетѣ: Voe victis.

51. — *Кждѣ сж онѣзи Друиди, и пр.*

«Illi robus divinis intersunt etc. (Caes., de Bello Gall., lib. VI, c. XIII, XIV.) Всичкий тойзи пассажъ на Цесаря е прѣвъзходенъ и чудесно ясенъ; остава вече твърдѣ малко нѣщо да знаемъ за разрядоветѣ на галския клиръ. Диодоръ и Стравонъ, подтвърдени отъ Аммианъ—Марцеллина, ще допълнятъ таблицата:

„Тѣхнитѣ поеми, които наричатъ барди, се занимаватъ съ съчинението *на поеми* свойствени на тѣхната музика, и тѣ сами

пѣлъ, надъ струнени инструменти подобни на нашитѣ лири, похвални пѣсни за еднитѣ, а пъкъ за другитѣ хулителни. Съществуватъ у тѣхъ и философи и богословци наричани сарониди, на които отдаватъ голѣмо почитание... У тѣхъ има основанъ обичай никой да не принася жертва безъ присѫтствието на нѣкой философъ; защото, като сѫ убѣдени че таквитѣ человѣци познаватъ съвършенно божията природа, и че влизатъ тъй да речемъ въ съобщение на тайнитѣ ѝ, мислятъ че чрѣзъ тѣхното посрѣдничество трѣба да принасятъ благодарственнитѣ си служения на боговетѣ и да искатъ отъ тѣхъ добринитѣ, които желаятъ. . . Често се случава, когато двѣ войски сѫ готови да се вчепкатъ ржки съ ржки, тѣзи философи изведнажъ се хвърлятъ посрѣдъ копиитѣ и голитѣ ножеве, а тоя—часъ войницитѣ укротяватъ буйностьта си като чрѣзъ нѣкое чародѣйство и хвърлятъ оржжията долѣ на земята. Това сѫщо става и между най-варварскитѣ народи, мѫдростьта зима върхъ надъ гнѣва и Музитѣ надъ бога Марса». (Diod de. Sicile, liv. V, tradut. Terrasson).

«Παρ' ἅπασι δ' ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστὶ, Βάρδοι τε, καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδαι· Βάρδοι μὲν, ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί· Οὐάτεις δὲ, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι· Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι:

У всичкитѣ въобще (Галли) сѫществуватъ три различни вида чинове, Барди, Вати и Друиди: Бардитѣ сѫ пѣспопойци и поети; Ватитѣ, жертвоприносители и естествоизпитатели; а Друидитѣ, и природата изслѣдуватъ и нравственната философия упражняватъ».

(Στράβων, βιβλ. Δ.' κεφάλ. Δ.')

Прѣведохъ думата οὐάτεις на евбасти (eubages) отъ гръцкия прѣводъ на Casaubon, която на латински е vates. Не мога да зная защо споредъ мнѣнието на Аммиана, който е почти прѣвелъ Стравона, думата vates е минала въ гръцкия языкъ въ врѣмето на тоя географъ. Стравонъ, който може би да се е водилъ отъ нѣкой латински списатель, и не е могълъ да прѣведе думата vates, само я прѣписалъ. И латинскитѣ списатели често сѫ прѣписвали гръцки думи, които по тъзи причина не сѫ били вписани въ латинския языкъ. При това, нѣколко еднакви издания отъ прѣвода на Стравона носятъ думата eubage и eubage. Rollin, безъ никое затруднение, всѣкога е употрѣбявалъ думата eubage.

Ammien Marcellin, като потвърдява свидѣтелството на Стравона, казва че бардитѣ възпѣвали надъ лирата героитѣ, че гадателитѣ или евбаститѣ търсѣли да узнаятъ тайнствата на природата, и че друидитѣ, които живѣяли общо по начина на Пиѳагоровитѣ ученици, се занимавали съ по-възвишени работи, и проповѣдвали безсмъртието на душата. (Amm. Marcell., lib. XV.)

52. — *Отивать да умрѣть, и пр.*

Най-вече Галли служали въ Римската конница; защото, споредъ Стравона, тѣ били по-добритѣ ездници, отколкото нѣшеходци.

53. — *За да правите за тъхъ съ голѣми и нечути мжки пжтищата.*

Стига да хвърлимъ погледитѣ си върху географическата карта на Певтингера (Peutinger), върху пжтеописанието на Бордо (Bordeaux) за Иерусалимъ, и върху книгата: пжтищата на империята отъ Бержиера (Bergier), за да видимъ колко римски пжтища е Галлия прорѣзала. Отъ тѣхъ сж били четири главни, които започвали отъ Лионъ и стигали до крайнинитѣ на Галлийтѣ

54. — *Тамъ затворени въ нѣкой амфиѳеатръ, ще бждете принждени да се убивате единъ другъ.*

По-голѣмата часть отъ гладиаторитѣ били Галли; но Велледа не говори съвършенно истината. Тѣ съ едно отвратително прѣзрѣние къмъ смъртьта, често продавали живота си за нѣколко сребърни цалки. Извѣстно е, че Анибалъ бѣше заповѣдалъ да биятъ Галскитѣ плѣнници, и се обѣщавалъ по единъ конь даромъ на всѣки единъ, който би убилъ противника си.

55. — *Припожнѣте си: вашето име значи пжтникъ.*

„Има нѣкои, които прѣдполагатъ съ една вѣроятность, че Галлитѣ се сж нарекли отъ Келската дума walen, която и днесь още значи въ Нѣмския языкъ *отхождане, пжтвшествив, минаване отъ мѣсто на мѣсто.*“ (Mezeray, av. Clov. page 7.)

56. — *Племената на Франкитъ, които се бѣха установили въ Испания.*

Франкитѣ дѣйствително се бѣха промъкнали въ онова врѣме даже и въ Испания, и тамъ поживѣли двадесеть години. Привзели и опустошили Арагонъ; послѣ оттамъ се завърнали въ своето мѣсто, вѣроятно съ кораби (Вижъ Евтропия). Най-маловажнитѣ въ поематѣ на „*Мжченицитъ*“ обстоятелства сж всички основани върху дѣла. Убѣденъ съмъ че въ тѣзи отношения Виргилий и Омиръ нищо нѣматъ измислено: за това тѣхнитѣ поеми днесь служатъ като истински свидѣтели за историята.

57. — *Ако чуждитъ народи ни отстжпятъ, и пр.*

Такво е изречението на Божокалусъ (Bojocalus). Тойзи германски старецъ е носилъ орѫжията петдесеть години въ римскитѣ легиони. Антисеарианитѣ (Anticcariens), негови съотечественици, понеже били изпѫдени отъ Кавситѣ (Cauces) отъ отечеството си, дошли и се устаповили заедно съ Божокалуса, който ги водѣлъ, въ обширни и отъ Римлянетѣ изоставени земи. Римлянетѣ не искали да имъ ги отстжпятъ, въпрѣки съвѣтването на Божокалуса, а само на *него частно подарили* земя. Германский старецъ, като се раз-

сърдилъ, отишълъ та се съединилъ съ скитающитѣ се съотечественици, и имъ извикалъ: „Нѣма да се лишимъ отъ земя, въ която или да живѣемъ или да умремъ.“

58. — *На третия пать въоружений въстителъ, и пр.*

«Ἐὰν γάρ τις θορυβῇ τὸν λέγοντα, καὶ ὑποκρούσῃ, προσιὼν ὁ ὑπηρέτης, ἐσπασμένος τὸ ξίφος, κελεύει σιγᾶν μετ' ἀπειλῆς· μὴ παυομένου δὲ, καὶ δεύτερον καὶ τρίτον ποιεῖ τὰ αὐτά· τελευταῖον δὲ ἀφαιρεῖ τοῦ σάγου τοσοῦτον, ὅσον ἄχρηστον ποιῆσαι τὸ λοιπόν:

„Ако нѣкой смущава говорящия, и го прѣкъсва, слугата се приближава до него и, като си извади меча, му заповѣдва съ заплашване да мълчи; а пъкъ ако не мълква, слугата и втори и трети пать му прави сѫщото; послѣ му отрѣзва отъ клашника една часть, колкото да не може вече да бѫде употрѣбявана цѣлата дрѣха.“

(Στράβων, βιβλ. Δ.' κεφ. Δ.')

59. — *Тълпата иска съ толъми викове, и пр.*

Друидитѣ принасяли и человѣчески жертви. Прѣдпочитали осѫденитѣ злодѣйци за тѣзи жертвоприношения; но по нѣмане на злодѣйци, тѣ зимали и закаляли невинни человѣци. Отъ Тертулиана и свети-Августина се научаваме, че тѣзи невинни человѣци били старци.

60. — *Което Дисъ, отецътъ на сѫнкитѣ.*

Галлитѣ припознавали Диса или Плутона за свой баща; за това тѣ брояли врѣмето не чрѣзъ днитѣ, а чрѣзъ нощитѣ, и винаги принасяли жъртви въ тъмно. Това прѣдание е онова сѫщото, което спомина и Цесарь. Казватъ нѣкои че Цесаръ билъ измаменъ, но твърдѣ възможно би било да стане, щото, противоположното мнѣние да бѫде една система, която да се поддържа съ много обширно познание.

61. — *Тъ бѣха христиаики.*

Тойзи е постоянний прѣдметъ на поемата.

62. — *Главния управитель на Ведонитъ.*

Тойзи управитель се наричалъ Вергобретъ (Vergobret). (Caesar. Comment., liv. 1).

КНИГА ДЕСЕТА.

1. — *За да бѫде причислена въ ученото съсловие на Галскитъ жреци.*

Читательтъ нека се съвѣтва, за знанието, за нравитѣ и за управлението на Друидитѣ съ бѣлѣжкитѣ на прѣдидущата книга.

2. — *Гордостьта пръобладаваше тъзи варварка.*

Тойзи гордѣливъ характеръ се приписва на Галиитѣ отъ цѣлата древность. Споредъ Диодора, тѣ обичали прѣувеличенитѣ нѣща, надутостьта и неясностьта на язика, и въ публичнитѣ имъ рѣчи господствувало прѣувеличението. Това възвишение на чувствата у Велледа приготовлява читателя въ онова що слѣдува по-нататъкъ, и прави думитѣ, нравитѣ и поведението на тъзи нещастна мома по-малко необикновени.

3. — *Галскитъ вълшебници.*

Читательтъ пека прѣгледа прѣдидущата книга; пассажътъ на Ромпониусъ Мела е положителенъ: той казва че дѣвицитѣ или вълшебницитѣ па островъ Сейонъ си присвоявали всичкитѣ права, за които Велледа говори тука. Който иска може да се съвѣтва съ още единъ пасажъ на Saint-Foix (tome I, II partie des Essais sur Paris).

4. — *Тъжкитъ ожанния на единъ изворъ въ лъсоветъ.*

Галлитѣ извличали прѣдзнаменования отъ шуртѣнето на водитѣ и отъ шумолението на листата отъ вѣтроветѣ. (Caesar lib. I).

5. *Почувствуваѫ, наистина, че Велледа не би могла да ми вдъхне никога нѣкоя дѣйствителна привързаность, и пр.*

Това показва че Евдоръ може да почувствува истинска любовь къмъ Кимодока.

6. — *Въ единъ отъ онѣзи лъсове, които се наричатъ отъ Друидитъ непорочни или дѣвствени.*

«Nemus castum» (Tacit., de Mor Germ.)

7. — *Се виждаше едно мъртво дърво.*

„Кланяха се на едно много високо дървено стъбло, което наричаха Ирминсулъ (Irminsul).“ То е било кумиръть на Саксонитѣ, когото бѣше Шарлеманъ заповѣдалъ да повалятъ на земята (Adam. Brême., Histoir. Eccles. Germ., lib. III). Азъ прѣнасямъ дървото Ирминсулъ отъ Саксония въ Галлия; но е извѣстно че Галлитѣ обожавали дърветата, които почитали по нѣкога като Тевтатеса, по нѣкога пъкъ като бога на войната; и такво значение има Ирминъ или Hermann.

8. — *Една Галлянка бѣше я обѣщала на Диоклитиана.*

Диоклитианъ, когато още билъ простъ оффицеръ, срѣщналъ въ Галлиитѣ една жена вълшебница: тя му прѣдсказала, че ще сполучи да бѫде императоръ ако убие Апера (Aper); аперъ по латински значи вепръ. Диоклитианъ излѣзълъ на ловъ да гони дивитѣ свинета безъ никаква сполука; най-сетнѣ, Аперъ, управительтъ на преторията отровилъ императоръ Нумериана, и Диоклитианъ го убилъ съ единъ ударъ на бича си и послѣ станалъ прѣемникъ на Нумериана.

9. — *Ний често сѫ сме разполагали съ царската власть.*

Клавдий Вителусъ, и др. били провъзгласявани за императори въ Галлиитѣ. Първий е билъ Виндексъ (Vindex), който издигналъ пряпора на бунта противъ Перона. Римлянетѣ говорѣли, че гражданскитѣ имъ войни винѫги започвали въ Галлиитѣ.

10. — *Нова Епонина.*

Безполезно е да се простираме върху тъзи история, която е извѣстна на всички: Сабинусъ, като приелъ титлата Цесарь, се разбилъ отъ Веспасиана и се скрилъ въ единъ гробъ, въ който стоялъ деветь години заедно съ жена си Епонина.

11. — *Звуковетѣ на единъ женски гласъ и на една китара.*

Бардитѣ не знаяли никакъ употрѣблението на лирата и на арфата, както прѣдполагаемитѣ Барди на Макферсона. Всички тѣзи нѣща сѫ притворни нрави, които служатъ само за да разбъркватъ идеитѣ. Диодоръ Сицилийски (lib. V.) говори за музикантския инструментъ на Бардитѣ, и отъ него образува единъ видъ китара.

12. — *Сънката на Дидона.*

« . . . Qualem primo qui surgere mense,
Aut videt aut vidisse putat per nubila lunam:

(Когато троянский герой отиде близу до нея)
И я припозна прѣзъ гѫстотата на тъмнината,
Както се вижда луната или се чини че се вижда
Да се издига всрѣдъ облацитѣ въ новия си мѣсецъ,
. . . . . »

(Aeneid., lib. VI.)

13. — *Херкулесъ, ти слѣзна̀ въ Аквитания.*

Тъзи басня за пѫтуването на Херкулеса въ Галлиитѣ, и за оженването на тоя герой съ дъщерята на единъ Аквитанийски царь, е разказана отъ Диодора Сицилийски (lib. V). Той не спомина имената на царя и на княгинята, но се намиратъ въ други списания.

14. — *Да търся селаго* (selago, sélage).

Священо растение, което Друидитѣ събирали съ суевѣрни обряди.

15. — *Лебедитѣ сѫ по̀-малко бѣли, и пр.*

Единъ пассажъ отъ Аммианъ Марцеллина, прѣведенъ въ бѣлѣжкитѣ на прѣдидущата книга, ни увѣдомява че Галлянкитѣ имали бѣли като снѣгъ рѫцѣ. Диодоръ, както видѣхме въ сѫщата бѣлѣжка, прилага че тѣ, Галлянкитѣ, били много красиви, но че, *въпрѣки* красивостьта имъ, мѫжетѣ не имъ били вѣрни. Стравонъ *бѣлѣжи* че били щастливи въ раждането и въ отхранването на дѣцата *си*; «Πρὸς τὸ τίκτειν καὶ ἐκτρέφειν τοὺς παῖδας (Στράβων, *βιβλ. Δ'*, κεφ. ὃ').

16. — *Нашитѣ очи сѫ ясносини и свѣтливи като нѣбото.*

Очитѣ на Галлянкитѣ сѫ били наистина ясносини; но всичката древность отдава на Галлитѣ дивъ погледъ, и видѣхме че Амминанъ Марцеллинъ го отдава и на женитѣ. Слѣдователно Велледа си разхубавява образа; това е въ природата; тя знае че не е залюбена.

17. — *Коситѣ на главитѣ ни сѫ толкова хубави, щото Римлянкитѣ ги заимствуватъ отъ насъ.*

Марциалъ говори това (lib. VIII, 33; lib. XIV, 26). Тертулианъ (de Cultu Famin., cap. VI) и святий Иеронимъ (Hieronym., epist. VII) били възстанали противъ своенравието на Римскитѣ госпожи. Споредъ Ювенала (sat. VI), развратнитѣ жени били въвели тоя вкусъ и тоя обичай въ Италия.

18. — *Нѣщо божествено.*

Велледа украсява себе си още; тя отдава на Галлянкитѣ онова, което Тацитъ говори за Германскитѣ жени: «Inesse quin etiam sanctum aliquid et probidum putant». (Tacit., de Mor. Germ.) „Германцитѣ отивали до тамъ щото да вѣруватъ че тоя (женския) полъ ималъ нѣщо божествено.“

19. — *Понеже варваритѣ избиратъ почти всѣкога бурното врѣме за да извиватъ на брѣговетѣ.*

Вижъ бѣлѣжкитѣ на VI книга.

20. — *Сѫ издига единъ дълъгъ редъ отъ друидически камени.*

Тѣзи камени съставляватъ памятника на Карнака въ Британия, близу до Квиберона. Тойзи памятникъ се описва точно въ текста. Азъ нищо не съмъ прибавилъ.

21. — *При тоя брѣгъ живѣятъ рибари, които на тебе не сѫ извѣстни, и пр. до края на параграфа.*

Тъзи история, за минаването душитѣ въ острова на Бретонитѣ, е извлѣчена отъ Прокопия (Ἱστορία τῶν Γότθων., βιβλ. Ζ', κεφ. Κ'). Понеже много вѣрно е приписана въ текста, азъ нѣмамъ нищо да прибавя отъ себе си въ бѣлѣжката. Плутархъ е разказалъ почти сѫщата история прѣди Прокопия: „ . . . . , τῶν περὶ τὴν Βρεττανίαν νήσων εἶναι πολλὰς ἐρήμους σποράδας, ὧν ἐνίας δαιμόνων καὶ ἡρώων ὀνομάζεσθαι· πλεῦσαι δὲ αὐτὸς (ὁ Δημήτριος) ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα, πομπῇ τοῦ βασιλέως, εἰς τὴν ἔγγιστα κειμένην τῶν ἐρήμων, ἔχουσαν οὐ πολλοὺς ἐποικοῦντας, ἱεροὺς δὲ καὶ ἀσύλους πάντας ὑπὸ τῶν Βρεττανῶν ὄντας . . .» (Πλούταρχος, „Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων“, κεφ. ΙΗ'). Прѣв. „Около Британия има разсѣяни пусти острови, и отъ тѣхъ нѣкои се славятъ, че принадлѣжатъ на богове и на полубогове; той (Димитрий) отишълъ по море, за да види и да опише, съ царско изпровождане, въ *най-ближния пустъ* островъ, който нѣмалъ много пръселенци, кои-

кото обаче и да били, Бретонитѣ ги почитали за священи и обезопасени".

22. — *Ти скоро ще видишъ огнената вихрушка.*

Това обстоятелство на вихрушкитѣ се намира и въ двамата исторически сенатори, които спомѣнахме въ горната бѣлѣжка.

23. — *Ти да ми писуваш, и писмата да хвърляшъ въ запалвнщя надгробенъ дарварникъ.*

„Когато Галлитѣ изгарятъ тѣлата на мъртвитѣ си", казва Диодоръ, „отправятъ до умрѣлитѣ си приятели и роднини писма, които хвърлятъ въ надгробния огънь, и мислятъ че ги зиматъ и ги прочитатъ умрѣлитѣ."

24. — *Падамъ предъ нозетъ на Велледа.*

Тѣзи думи замѣняватъ два много смѣли реда въ първото издание на поемата. Изражението е тука умѣрено и смекчено, и предметътъ не губи нищо; става само по-непорочно и по-вкусно.

25. — *Адетъ дава знака на пагубния химней.*

Азъ тука прѣнесохъ въ друга религия знаменититѣ стихове на Виргилия.

« . . . Prima et Tellus et pronuba juno
Dans signam: fuisere ignes, et conscius aether
Connubiis, summoque ulurunt vertice nywphae:

. . . . . .

Тозъ часъ Димитра и Юнона, защитница на брака,
Даватъ знака; Небот' увѣдомено за химена имъ,
Изпуща страшнитѣ си огневе и еѳеръть блѣсва;
А нимфитѣ съ виенето си заглушаватъ въздуха».

(Aeneid., lib. IV.)

26. — *Такви викове Галлитъ изпущатъ когато искатъ да съобщатъ нѣкое извънредно извѣстие.*

«Ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant: hunc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt» (Caes. in Comment., lib. VII).

27. — *И че отъ върха на нѣкоя овчарска кошара.*

«Ardue tecta petit stnbuli, et de culmine summe
Pastoralc canit signum, curnuque recurvo
Tartaream intendit vocem, etc:

На часа (Юнона) литнува къмъ селската кѫщица;
И, отъ върхъ-обора, дава знатния н' овчаритѣ знакъ;
А пъкленитѣ ѝ уста надуватъ рога съ страшенъ гласъ,
(Който залюлѣва високорасленитѣ дървета
И гърми силно на далече въ глъбокитѣ лѣсове)».

(Aeneid., lib. VII.)

28. — *Както някоя жетварка.*

До сега младий умиращъ человѣкъ се е сравнявалъ съ повѣхнатата трѣва, и съ откѫснато или изсъхнало цвѣте, „якоже цвѣтъ седний", азъ измѣнихъ това сравнение, и сравнихъ Велледа съ жетварката. Обстоятелството на златния сърпъ ме заведе естественно въ метафората; единъ искусенъ поетъ ще може да се възползува отъ тъзи идея, и единъ день да погоди всичко това съ по-голѣма приятность отъ мене.

До тука се свършватъ пѣснитѣ за отечеството (на Французитѣ). Азъ описахъ нашето двойно произхождение, постарахъ се да издиря нашитѣ обичаи и нрави въ люлката имъ, и показахъ явившата се у първороднитѣ синове на Църквата религия. Като сравнимъ шесть тѣхъ книги съ бѣлѣжкитѣ имъ ще имаме прѣдъ очитѣ си едно тѣло пълно съ истински документи, относително историята на Франкитѣ и на Галлитѣ. Евдоръ е свидѣтель у Галлитѣ на едно отъ най-голѣмитѣ чудеса на Евангелската благодать; това чудо е, че той падналъ робъ въ Галлия и единъ християнски свещенникъ на сѫщата Галлия, го поканва да се повърне въ истинската религия. Евдоръ носи по необходимость въ низкитѣ и тѣсни тъмници възпоминанията на ония нолудиви страни, на които длъжи, тъй да речемъ, добродѣлитѣ си и възтържествуването си. Тъй ний, другитѣ Французи, съучавствуваме въ неговата слава, и поне по едно отношение, героятъ на *Мжченицитѣ*, ако и чужденецъ, се намира свързанъ съ нашата земя. Тѣзи съображения, може би трогателни, нѣма никога да избѣгнатъ критиката, ако не е нѣкой слѣпо пожелалъ да осѫди съчинението ми, като се прѣструва че не признава единъ толкова голѣмъ трудъ и толкова интересенъ прѣдметъ за самото негово отечество.

КНИГА ЕДИНАДЕСЕТА.

1. — *Важната епоха на моя животъ.*

Това е което свързва напълно разказа съ прѣдмета на поемата; то докарува разкайването и изправителното наказание на Евдора, и влиза отново въ Божиитѣ намѣрения, които сѫ изложени ясно въ книгата на Небото.

2. — *Назначи ме префектъ на преторитѣ на Галския воененъ станъ.*

Казахъ по-горѣ че Амвросий е билъ синъ на префекта на Галския претоаръ; но сега допускамъ, че бащата на Амвросия е *билъ умрѣлъ, или не* занимавалъ вече тъзи длъжность.

3. — *Слѣзнахъ въ пристанището на Нимесъ* (Nîmes).

Вижъ прѣдговора.

4. — *Той тогава съ още намираше въ Египетъ.*

Читателитѣ помнятъ онова що сме казали, че когато Евдоръ тръгна̀ за Галлиитѣ, Диоклитианъ бѣше отишълъ да помирява жителитѣ на Египетъ, които бѣха възстанали, подбудени отъ единъ тиранинъ, който искалъ да се домогне до царската власть. (Виж. кн. V и IX.)

5. — *Царь-Аврелиевото пристанище.*

Може да е Цивита-Векчия (Civita-Vecchia).

6. — *Баснитѣ на Алциона и на Кеикса.*

Алциона (Ἀλκύων или Ἀλκυόνη) била дъщеря на Еола (Αἴολος) и на Егиала (Αἰγιάλη) и жена на Кеикса (Κήϋξ), царь Трахински. Споредъ миѳологията, когато Кеиксъ се прѣобразилъ на морска риболовна птица, тогава и Алциона се прѣобразила на морска лястовица.

7. — *Утика . . . Карѳагенъ . . . Мариусъ . . . Катонъ, и пр.*

Ето едно небо, една почва и едно море, на които възпоминанията сѫ много по̀-различни отъ онѣзи на Галлитѣ. Азъ на бързо съмъ ходилъ по тоя пѫть, по който е ходилъ Евдоръ: ако разказътъ на моя герой утегчава, то не е по нѣмане разнообразие.

8. — *Щомъ видѣхъ хълма, гдѣто е билъ дворецътъ на Дидона.*

Когато мореплавателтъ минава прѣзъ южния край на Сицилия, и се приближава до Африканския брѣгъ за да отиде въ Египетъ, може лесно да забѣлѣжи Карѳагена. Азъ би казалъ много нѣща за развалинитѣ на тоя градъ, развалини много по̀-важни отколкото въобще се мислятъ; но тука не е мѣстото.

9. — *Единъ дименъ стѣлпъ.*

«Moenia respiciens, quae jam infelicis Elissae
Collucent flammis. Quae tantum accenderit ignem
Causa latet. . . . . :

Очитѣ си въртѣше още къмъ стѣнитѣ на града (Карѳагенъ),
Гдѣто вече блѣщѣха пламъцитѣ на дърварника
На нещастната Дидона. Не се знае причината
. . . . . .»

(Aeneid., lib. V, 4.)

10. — *И нѣмахъ като него за извинение небесното разпоряжение.*

Тука Евдоръ се лъже: той върви по разпорежданията на нео, и римската империя на него дължи избавлението си, защото

чрѣзъ неговата мъченическа смъртъ християнството ще се възкачи върху трона на Цесаритѣ; но Ласѳеновий си не знае високитѣ си прѣдназначения, и мжкитѣ, които той прѣтърпѣлъ и ги разказа самъ въ разговора си, смиряватъ сърдцето му.

11 — *Тласнати отъ силнитѣ вѣтрове въ малкия сиртъ* (σύρτις).

Сирти се наричатъ пѣсъкливи и тинясти мѣста около сѣвернитѣ крайбрѣжия на Африка, опасни за пжтуващитѣ по море; тѣ сж два: Голѣмий, който образува голѣмъ заливъ около Киринея и обзема пространство по-вече отъ 100 географически миля, и Малкий, който се намира между Тунизъ и Триполисъ. (Прѣводачътъ).

Петь деня съмъ стоялъ въ малкия сиртъ съ спустната въ морето котва, нарочно за да избѣгна коработрошението, което древнитѣ моряци винжги срѣщали въ тоя заливъ. Равното дъно на малкия сиртъ е издигнато постоянно на горѣ и стои равно съ брѣга: тъй щото человѣкъ, като ходи държащъ въ ржката си вжже съ олово на края за да изпитва дълбочината, спуща го толкова въ пѣсъкливата дълбочина колкото иска. Малката дълбочина на водата прави тамошното море тихо всрѣдъ най-голѣмитѣ вѣтрища; и тойзи сиртъ, толкова опасенъ за корабитѣ въ старо врѣме, е единъ видъ пристанище въ отворено море за сегашнитѣ кораби.

12. — *Мислѣхъ че ще видя онѣзи жертви на Верреса* (Verrès).

Загатване на оня хубавъ пассажъ въ V рѣчь гл. и въ CLVIII противъ Верреса, гдѣто Цицеронъ посочва единъ Римски гражданинъ че изджхва върху кръста, по заповѣдь на Верреса, прѣдъ брѣговетѣ на Италия.

13. — *Оставихме . . прѣлѣстния островъ на Лотофагитѣ.*

Лотофагитѣ сж били вѣроятно днешнитѣ Зерби, народъ Африкански, който се хранѣлъ съ плода на Лотуса (λωτὸς) видъ Африканско дърво; неговий плодъ е, спорѣдъ Омира (Одис. Θ, 84.) и Иродота (βιβλ. Δ.' 177) сладъкъ като медъ. Плиний различава два вида Лотуса (lib. XIII, cap. XVII.)

14. — *Единъ високъ стълпъ привлѣче погледитѣ ми.*

Когато се завращахъ въ Европа отъ пжтуването си, се спрѣхъ и стоях нѣколко деня въ морето срѣща стълпа на Помпея, и безъ съмнѣние имахъ доволно врѣме да забѣлѣжа какво послѣдствие прави впечатлѣнието му въ хоризонта. Отъ тука се започва описанието на Египеть. Моля читателя да го слѣдува внимателно стжпка по стжпка, и да изпитва да ли въ него се намира нѣкоя надута велеречивость, или нѣкой безмисленъ и непонятенъ смисълъ, или най-малкото желание за да се произведе впечатлѣнието съ голѣми думи: възможно е да се лъжа азъ, защото не съмъ толкова способенъ, колкото сж способни критицитѣ; но твърдѣ много съмъ увѣренъ въ това, което съмъ видѣлъ съ очитѣ си, и за зла честь азъ гледамъ нѣщата каквито сж въ сжщность.

15. — *Отъ Иоллиона, Египетски префектъ.*

Това име е вписано въ прочетенния отъ Англичанетѣ надписъ посрѣдствомъ гипса, когото бѣха приложили възъ основата на стълпа. Мисля че съмъ азъ първий, или единъ отъ първитѣ, които сж запознали Франция съ тоя надписъ. Азъ го вмѣстихъ въ единъ номеръ на „Меркурия“, когато бѣхъ редакторъ и притѣжатель на това списание.

16. — *Петъръ, епископъшъ на тоя знаменитъ градъ.*

Петъръ е билъ епископъ на Александрийската Църква 12 години. Споредъ Евсевия (Ἐκκλησ. Ἱστορία βιβλ. Η.′ 13, и βιβλ. Θ.′ 6), че той, като прославенъ за добродѣтелния си животъ и за упражнението си въ проповѣдването на божественото слово, билъ божественъ и богатъ предметъ и животъ на епископитѣ и на учителитѣ въ Христовото благочестие. Отрѣзаната му глава получила мжченическия вѣнецъ при Максимина въ 311. Православната Църква празднува памятьта му на 24 Ноемврия. (Прѣводачътъ).

17. — *Благочестива Екатерина.*

Тя била родомъ отъ Александрия, дъщеря на нѣкой Конста, или Кеста, дѣвица прѣкрасна, цѣломждрена и прославена за голѣмото си богатство, благородство и учение; съ постоянството си побѣдила страстливата и необуздана душа па Максимина; а чрѣзъ красноречието си заставила разговарившитѣ се съ нея оратори да мълкнатъ. Получила мжченическия вѣнецъ въ 305. Православната църква почита памятьта и на 25 Ноемврия. (Прѣводачътъ.)

18. — *Арновий Карѳагенский.*

Апологетъ, родилъ се въ Африка въ гр. Сикка къмъ края на III-я вѣкъ, отъ когото сж останали важни списания. (Прѣводачътъ.)

19. — *Аѳанасий Александрийский.*

Родилъ се въ 296 година. Когато билъ още Диаконъ, присжтствувалъ въ първия Никейски Вселенски Съборъ на 318 Отци, въ 325 година, който се бѣше свикалъ противъ Ария; тамъ се той отличилъ по̀-вече отъ всичкитѣ съ ревностьта си въ учението за *вдиносжщностьта* на Иисуса Христа. Прѣзъ слѣдующата година 326 замѣстилъ Александрийския епископъ Александра и се отказалъ да се съобщава съ Ария, защото му знаялъ развратенния умъ и еретическата болесть, която още била вгнѣздена въ сърдцето му. Отъ тука се започнали веднага гонения, клѣвети и коварства противъ него отъ послѣдователитѣ на Ария. А защитникътъ на православието, кога влачимъ отъ насилието на силнитѣ владѣтели, кога пъкъ отстраняжщъ се отъ гнѣва на враговетѣ си, отишълъ въ Галския градъ Тибери, и отъ тамъ избѣгълъ въ Римъ, послѣ се скиталъ въ пуститѣ мѣста; цѣли мѣсеци сѣдѣлъ въ подземни дупки, и прѣтърпѣлъ хиляди опасности и гонения 46 години; въ това разстояние той се повикналъ на епископската каѳедра цариградъ-

менно нѣколко пѫти, и слѣдъ малко пакъ се изгонвалъ. Най-послѣ, като се явилъ пакъ върху висотата на трона си, като блѣстяща, но привечерна вече звѣзда, и съ красноречивитѣ си поучения като просвѣтилъ въ малко врѣме православното паство, навелъ си главата при захождането на живота си, и си починалъ отъ многоврѣменнитѣ си мѫки и трудове въ 373 година. (Прѣводачътъ.)

20. — *Евсевий Кесарийски.*

Знаменитъ Църковенъ историкъ; родилъ се около 270 година, когато царувалъ Клавдий, и станалъ епископъ на Палестинска Кесария. Когато билъ още младъ се запозналъ съ добродѣтелния мѫдрецъ Памфила, и толкова тѣсно приятелство свързалъ съ него, щото и когато язичницитѣ го закарали въ тъмницата той го послѣдовалъ тамъ и му слугувалъ съ синовна любовь, и не се отдѣлилъ отъ него до когато умрѣлъ мѫченически, и за увѣковѣчение на синовната си къмъ него любовь, нарекълъ се на неговото име Памфилъ. (Прѣводачътъ.)

21. — *Памфилъ.*

Мѫченикътъ и учительтъ на Евсевия.

22. — *Въ хранилището на цѣроветѣ и на душевнитѣ отрови.*

Извѣстенъ е прочутий надписъ на Ѳивейската библиотека въ Египетъ: Ψυχῆς ἰατρεῖον. Не сѫ ли по-справедливи и по-удобни за насъ тѣзи думи, които съмъ азъ тука приложилъ?

23. — *Отъ високостьта на единъ мраморенъ пустъ виждахъ цѣлия градъ Александрия, и пр.*

И азъ съмъ тъй често разглеждалъ Александрия отъ плоския високъ покривъ на Французското консулство; отъ тамъ не забѣлѣзвахъ друго освѣнъ една гола морска равнина, която си пляскаше вълнитѣ по низкитѣ и още по-голи брѣгове, праздни пристанища и Ливийската пустиня, която се губѣше въ южния хоризонтъ. Тая пустиня се виждаше, тъй да речемъ, като да разширочава и продължава синята и гладка повърхность на водитѣ; человѣкъ би помислилъ че гледа едно само море, на което едната половина се клати и шумоли, а другата половина стои неподвижна и тиха. На всѣкѫдѣ новата Александрия размѣсваше по-новитѣ си развалини съ развалинитѣ на древния градъ. Единъ Арапинъ тичаше отдалече, яздишкомъ на осель, посрѣдъ останкитѣ на развалинитѣ; нѣколко мършави и дърти кучета дърпаха разкостѣнитѣ мърши на услѣкнали върху единъ пустъ пѣсъкливъ брѣгъ камили; пряпорцитѣ на разнитѣ европейски консулства се вълнѣяха надъ жилищата имъ, и показваха всрѣдъ гробоветѣ разни неприятелски цвѣтове: такво бѣше зрѣлището.

24. — *Изглеждаше като да спи подобно на ония юнаци, които сѫ паднали мъртви въ бойното поле, и които си сѫ турили ножа подъ главата.*

„И оусѣкоша со исполины падшими ѿ вѣка, иже снидоша во адъ во оружіи воинствѣмъ, и положиша мечы своя подъ главы своя . . . . И страхъ силнымъ быша на земли живущымъ.“ (Іезекіиль гл. лв, кѕ.)

25. — *Александъръ когато побѣди Дариуса, и пр.*

„И бысть, егда поражаше Алеѯандръ Македонскій, сынъ Филиппа, иже изыде ѿ земли Хеттіимъ, порази и Даріа царя персскаго и мидскаго, и воцарися вмѣсто его первый во Елладѣ. И состави брани многи, и ѡдержа твердыни многи, и оуби цари земскія. И пройде даже до краевъ земли . . . И собра силу крѣпку зѣлѡ, и начальствова надъ странами, и языки, и мучительми, и быша ему въ данники . . . И царствова Алеѯандръ лѣтъ дванадесять, и оумре. И ѡбладаша отроци его кійждо въ мѣстѣ своемъ. И возложиша вси діадимы по смерти его, и сынове ихъ по нихъ лѣта многа, и оумножиша злая на земли.“ (Маккав. а, а—д.)

26. — *Откриха се постѫпенно размъсенитѣ върхове на зданията въ Канопа* (Κάνωβος ἢ Κάνωπος).

Градъ въ единъ малъкъ островъ на Долния-Египетъ при западното устие на Нила; нарича се съ това име отъ Канова, управитель на Менелаевия корабъ. (Прѣводачътъ.)

27. — *Фараонъ в тамъ съ всичкия си народъ, на когото гробоветѣ сѫ около него.*

Не зная да ли нѣкой прѣди мене е забѣлѣжилъ оня пассажъ на Пророцитѣ, въ който толко добрѣ сѫ описани пирамидитѣ. Азъ имахъ тука единъ обширенъ прѣдметъ за развиване, задоволихъ се обаче да опиша на кратко това величествено зрѣлище. Когато възлизахъ на горѣ по Нила за да отида въ Каиръ и забѣлѣжихъ пирамидитѣ, тѣ ми прѣдставиха образа на онова, което се изразява въ текста на Библията: Красотата на небото; Нилъ, който тогава приличаше на малко море; смѣсьта на пѣсъцитѣ въ пустинята съ най-живитѣ и росни зелени муради; палмитѣ, сводоветѣ на джамиитѣ и минаретата въ града Каиръ; отдалеченитѣ Пирамиди на Сахара, отгдѣто рѣката се виждаше че тече като отъ грамаднитѣ си водоеми: всичко това образуваше една картина, съ която не може да се сравни друга въ другитѣ части на свѣта. Ако бѣхъ *посмѣялъ* да сравня нѣщо съ тѣзи гробове на Египетскитѣ царе, тѣ *би били* гробоветѣ на дивитѣ человѣци върху брѣговетѣ на Охио. *Онѣзи* памятници, както съмъ казалъ и въ Атала, могатъ да се

назоватъ пирамиди на пустинитѣ, и дърветата, съ които сѫ обиколени, сѫ палатитѣ, които Божията рѫка е издигнала за человѣкъ—царя, който е заровенъ подъ гората на Гроба.

28. — *Града Тентира съ величествените му развалини.*

Тойзи градъ днесь се нарича Дендера. Азъ прѣдполагамъ, че въ врѣмето на Евдора е билъ опустошенъ и такъвъ какъвто е днесь. Много Египетски градове не сѫ сѫществували вече и въ врѣмето на Гърцитѣ и на Римлянетѣ, и тѣ се сѫ чудили като насъ на развалинитѣ имъ. Азъ приписвамъ на Египетъ хиляди градове: Диодоръ ги смѣта три хиляди; и, спорѣдъ изброяването на жрецитѣ, тѣ сѫ били възкачени до числото на осемнадесеть хиляди. Ако бива да се вѣрува Ѳеокритъ, това число е било още по-значително. Самъ Диоклитианъ разрушилъ много Ѳивайдски градове, когато потушавалъ възстанието на Ахиллея.

29. — *Който далъ на Гърция Кекропса и Инаха и се посѣти отъ Омира, и пр.*

Кекропсъ основалъ града Аѳина, а Инакхъ — Аргоса.

Между мѫдърцитѣ, които сѫ посѣтили Египетъ, Диодоръ изброява, спорѣдъ Египетскитѣ жреци: Орфея, Мусея, Мелампа, Дедала, Омира, Ликурга, Солона, Платона, Пиѳагора, Евдокса, Димокрита, и Инопида (βιβλ. Α'). Азъ прибавихъ знаменититѣ лица на Священото Писание.

30. — *Оня Египетъ, гдѣто народътъ сѫдълъ царетъ си, и пр.*

Ще приведа Роллина, който напълно се сравнява съ древнитѣ историци. „Щомъ умрѣше нѣкой, прѣнасяха го въ сѫдилището. Публичний обвинитель се изслушваше. Ако доказваше, че поведението на мъртвия е било лошо, памятьта му се осѫждаше, и тѣлото му се лишаваше отъ погребение. Народътъ се удивляваше на силата на законитѣ, която се простираше даже и слѣдъ смъртьта; и всѣки единъ, покъртенъ отъ примѣра, се боеше да обезчести чрѣзъ злодѣяния памятьта си и рода си. И ако мъртвий не бѣше признатъ за виновенъ въ нѣкое беззаконие, погребаваха го съ честь.

„Най-чудното въ това установено противъ мъртвитѣ публично изслѣдване е, че и самий тронъ не е могълъ да защити нѣкого отъ тѣхъ. Царетѣ се пощадявали само прѣзъ живота си; общото спокойствие това изисквало; но никакъ не бивали избавени отъ сѫденето, което трѣбало да прѣтърпятъ слѣдъ смъртьта си, и нѣкои се лишавали отъ погребение". (Rollin, Hist. des Egypt.).

31. — *Гдѣто человѣцитѣ приимали завѣ слѣдъ като прѣдавали въ залогъ тѣлото на умрѣлитѣ си бащи.*

«Ἐπὶ τούτου (Ἀσύχεως) βασιλεύοντος ἔλεγον ἀμιξίης ἐούσης πολλῆς χρημάτων γενέσθαι νόμον Αἰγυπτίοισι, ἀποδεικνύντα ἐγέχυρον τοῦ πατρὸς τὸν νέκυν οὕτω λαμβάνειν τὸ χρέος· προστιθέναι

δὲ ἔτι τούτῳ τῷ νόμῳ τόνδε, τὸν διδόντα τὸ χρέος καὶ ἀπάσης κρατέειν τῆς τοῦ λαμβάνοντος θήκης, τῷ δὲ ὑποτιθέντι τοῦτο τὸ ἐνέχυρον τήνδε ἐπεῖναι ζημίην μὴ βουλομένῳ ἀποδοῦναι τὸ χρέος, μήτε αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ πατροΐῳ τάφῳ μήτ' ἐν ἄλλῳ μηδενί, μήτε ἄλλον μηδένα τῶν ἐωυτοῦ ἀπογενόμενον θάψαι:

Когато царувалъ (Асихисъ), понеже страдала търговията отъ оскждностьта на среброто, царьтъ обнародвалъ, ми разказваха, единъ законъ на Египтянетѣ, който позволявалъ да се даватъ пари въ заемъ на искателя само когато прѣдаде въ залогъ мъртвото тѣло на баща си. Въ тоя законъ се прибавило още: заимодавецътъ да държи подъ своя власть погребението на длъжника си, който, ако отказвалъ да плати дълга си, за който е ипотекиралъ толкова драгоцѣненъ залогъ, не може да бжде приетъ слѣдъ смъртьта си въ бащиновитѣ си гробища, нито въ нѣкой другъ, и на никого отъ роднинитѣ му, слѣдъ смъртьта му, да се не дава никоя погребална честь». (Ἡρόδοτος, βιβλ. Β' 136.)

32. — *Гдѣто бащата, който е убилъ сина си, билъ принуждаванъ да държи три дни тѣлото му прѣгърнато.*

Диодоръ казва, че Египтянетѣ не наказвали съ смъртно наказание родителитѣ, които убивали дѣцата си, а ги принуждавали да държатъ мъртвитѣ имъ тѣла прѣгърнати три дни и три нощи наредъ всрѣдъ една публична стража, която ги окражавала. (Διόδωρος, βιβλ. Β.)

33. — *Гдѣто жителитъ сж обикаляли, носещи мъртвешки ражли, около трапезата на угощението.*

«Ἐν δὲ τῇσι συνουσίῃσι τοῖσι εὐδαίμοσιν αὐτῶν, ἐπεὰν ἀπὸ δείπνου γένωνται, περιφέρει ἀνὴρ νεκρὸν ἐν σορῷ ξύλινον πεποιημένον, μεμιμημένον ἐς τὰ μάλιστα καὶ γραφῇ καὶ ἔργῳ, μέγαθος ὅσον τε πάντῃ πηχυαῖον ἢ δίπηχυν, δεικνὺς δὲ ἑκάστῳ τῶν συμποτέων λέγει· Ἐς τοῦτον ὁρέων πῖνέ τε καὶ τέρπευ· ἔσεαι γὰρ ἀποθανὼν τοιοῦτος:

Въ угощенията, които правятъ богатитѣ, единъ человѣкъ носи, слѣдъ обѣдването, около салона, една мъртвешка рaкла съ една дървена фигура, изработена толкова искусно и изображена толкова живо, щото прѣдставлява съвършенно мъртъвъ человѣкъ. Не е по-длъга отъ единъ стъръ лакътъ или най-вече отъ два лакъта по-вече. Показва я наредъ на всичкитѣ участвующи въ угощението съпирници и говори на всѣки единъ: Погледни тоя человѣкъ! на него ще приличашъ и ти когато умрешъ: пий прочее сега и весели се». (Ἡρόδοτος, βιβλ. Β' 78.)

34. — Гдѣто домоветѣ сж наричали гостоприемници, а гробоветѣ домове.

Диодоръ казва че, понеже Египетскитѣ народи считали живота много кратъкъ и много малко важенъ, тѣ твърдѣ много се стараяли и силно настоявали щото да се запази слѣдъ смъртьта поне памятьта, която добродѣтельта оставя слѣдъ него. И затова наричали домоветѣ на живитѣ *гостоприемлища*, въ които врѣменно минующемъ обитавали; а давали името *вѣчни обиталища* на гробоветѣ, отъ които умрѣлитѣ нѣмало да излѣзатъ вече. Слѣдователно, царетѣ били хладнокръвни къмъ построяването на палатитѣ си. а се сж изтощавали въ издигането на великолѣпнитѣ си гробища. (Διόδωρος, βιβλ. Α.)

35. — *Своенравнитѣ имъ или безсрамни символи.*

Азъ не само съмъ прочелъ нѣщо за Египетъ, както става явно, а съмъ и видѣлъ съ очитѣ си доволно памятници; и когато говоря, че сж сѫществували безсрамни символи въ Ѳива, въ Мемфисъ и въ Иерополисъ, не правя друго а само напомнювамъ онова, което гравирането е напомнило отъ врѣмето на Пококъ (Pocock), и ще напомнюва още, безъ никое съмнѣние. Съ тъзи бѣлѣжка се свършва описанието на идолопоклонския Египетъ: нѣма, както се вижда, нито едно изречение, нито една дума, които да не сж облѣгатъ върху нѣкоя важна авторитетность, и всѣки единъ може да забѣлѣжи, че азъ съмъ обгърналъ въ нѣколко реда цѣлата история на древния Египетъ, безъ да оставя нито едно сѫществено нѣщо. Въ описанието на християнския Египетъ, което отъ тука ще започне да слѣдува, въ начертаната живописна картина на пустинята, би могълъ да се довѣря на собствентѣ си очи, и доволно бѣше моето свидѣтелство, като онова на всѣки другъ пътешественикъ. Ще видятъ обаче читателитѣ, че моитѣ разкази сж подтвърдени отъ най-вѣрнитѣ исторически описания. Нека си кажа откровенно, че отъ всичкитѣ си неприятели, азъ съмъ най-знаѭщий въ всичко това; и понеже ме сж прѣдизвикали въ това, чрѣзъ едно твърдѣ странно нападение, принѫденъ съмъ да имъ покажа, че сж говорили за нѣща, които тѣ сами никакъ не разбиратъ.

36. — *Гдѣто бѣше дошълъ да заключи договоръ съ Нубийскитѣ народи.*

Чрѣзъ тоя договоръ Диоклитианъ бѣше отстѫпилъ на Ефиопийцитѣ областьта, която Римлянетѣ владѣяли оттатъкъ водопадитѣ.

37. — *Тукъ-тамъ останки отъ вкаменѣни кораби.*

„По повърхностьта на полето“, казва отецъ Сикардъ (Siccard), „се виждатъ тукъ-тамъ повалени на земята мачти, съ носени по водата дървени кѫсове, които показватъ, че произхождатъ отъ останкитѣ на нѣкой величественъ корабъ; но когато человѣкъ си допрѣ ржката до тѣхъ, узнава, че онова що е било пò-напрѣдъ дървено сега е прѣобърнато на камень“ (Lettr. édit., t. V, p. 48). Ето ме пакъ въ безопасность. Истина е, че отецъ Сикардъ разказва това обстоятелство *въ пустинята* на Подвижището (Σκήτη) и на бед-

водното море, и азъ го полагамъ въ пустинята на Долна-Ѳиваида; но другъ единъ пѫтешественникъ казува, че е срѣщналъ сѫщитѣ вкаменения когато отивалъ въ Каиръ отъ Суезъ: не се спогажда съ миссионерина само по мнѣние върху природата на вкаменяванията.

38. — *И купове камене, издигнати наредко.*

„Минахме", казва още отецъ Сиккардъ, „пѫтя на *Ангелитѣ*, Христианетѣ тъй наричатъ една дълга пѫтека съ разсѣяни купчинки малки каменчета въ едно пространство на нѣколкодневенъ пѫть: тъзи направа . . . едно врѣме служала за да оправя стѫпкитѣ на отшелницитѣ. . . Защото пѣсъкътъ на тѣзи широки полета, размърданъ отъ вѣтроветѣ, не оставя бѣлѣзи ни отъ пѫтека ни отъ диря." (Lettr. édit. t. V, p. 29.)

39. — *И блуждаѭщитѣ се сѣнки на нѣколко стада отъ единъ видъ диви кози.*

„Диритѣ на дивитѣ вепрове, на мечкитѣ, на хиенитѣ, на дивитѣ бикове, на сърновиднитѣ газелли, на вълцитѣ и на вранитѣ всѣка утринъ се виждатъ прѣсно напечатани върху пѣсъка" (Le père Siccard, Lettr- édit., t. V, p, 41). Често нощно врѣме съмъ слушалъ грохкането на дивитѣ свинета, които изравяха съ шилеститѣ си челюсти коренитѣ отъ пѣсъка и ги гризѣха: това грохкане е доста странно, и за това често питахъ водителитѣ си за него. Колкото за пѣянето на щуреца, то е едно малко обстоятелство толкова различно отъ онѣзи страшни пущиняци, щото помислихъ че трѣба да го запазя. Само тойзи шумъ прѣкѫсва често мълчанието на Ливийската пустиня и на околноститѣ на Мъртво-Море; тоя сѫщо послѣденъ звукъ азъ чухъ при брѣга на Гърция, когато се качвахъ на кораба при миса Суниумъ за да замина за островъ Цея (Zea). Изобразяването въ памятьта жилището на земледѣлеца въ тѣзи обширно пространни полета, гдѣто никога нѣма да ви покани нито единъ селски димъ въ шатъра на Арабина; прѣдставляването въ памятьта противоположностьта на плодовитата бразда срѣща най-безплодния пѣсъкъ, никакъ не ми се видѣ нѣщо, което вкусътъ би се задължилъ да отхвърли, и критицитѣ, съ които се съмъ съвѣтувалъ, всички сѫ били на мнѣние да запазя тъзи черта.

40. — *Вмушваше си ноздритѣ въ пѣсъка.*

Всички пѫтешественници сѫ направили тъзи бѣлѣжка, Пококкъ (Pocock), Шавъ (Shaw), Сиккардъ (Siccard), Небухръ (Niebuhr) и др. Азъ самъ често съмъ виждалъ велблѫдитѣ да смърчатъ въ пѣсъка но морския брѣгъ, въ Смирна, въ Яффа и въ Александрия.

41. — *Отъ врѣме на врѣме камилската птица изпущаше жаловити крякания.*

Това е единъ особенъ видъ птиче-крякане, което священото Писание особенно приписва на камилската птица. (Виж. Нова и Михея).

42. — *Поразенъ отъ огненния вѣтъръ.*

Тойзи вѣтъръ се нарича *самсинъ*. Нѣма ни една история за Египетъ и Арабия, която да не говори за тоя страшенъ вѣтъръ. Много пжте внезапно убива велбладитѣ, конетѣ и человѣцитѣ. На древнитѣ е билъ извѣстенъ, споредъ както се забѣлѣзва въ Плутарха.

43. — *Внезапно се слуша рикането на единъ левъ.*

Нѣкои твърдятъ, че не се намиратъ лъвове въ пустинитѣ на Долна-Ѳиваида: това може да е тъй. Извѣстно е че, споредъ свидѣтелството на Аристотеля, нѣкое врѣме сж сжществували лъвове въ Европа, даже и въ Гърция. Азъ въ текста си слѣдвахъ „*Историята на пустиножителнитѣ Отци*“; въ това бѣхъ азъ длъженъ, защото такъвъ ми бѣше прѣдметътъ. Писано е прочее въ моята история, че тѣзи велики отшелници сж опитомявали лъвове, и че тѣзи лъвове служали понѣкога за пжтеводители на пжтницитѣ. Споредъ святи-Иеронима, два лъва изкопали гроба на свяги-Павла. Отецъ Сиккардъ увѣрява, че рѣдко се виждатъ лъвове въ Долна-Ѳиваида, но че има много тигри, диви кози, и пр. . . (Lettr., edif., t. V, p. 219).

44. — *Тамъ се виждаше единъ изворъ съ студена и бистра вода.*

„Утрешната видѣлина“, казва отецъ Сиккардъ, „ни откри единъ купъ палмови дървета далеко отъ насъ около четири или петь милля. Пашитѣ водители ни казаха че тѣзи дървета покриваха съ сѣнката си единъ малъкъ виръ, на който водата, малко солена, бѣше добра за пиене.“ (Lettr. édif., t. V, p. 196.)

45 — *Заканахъ да се катеря и да се качвамъ съ мжка на горѣ по очертьлитѣ и изтъкнени на варъ стрѣмни канари.*

„Монастирьтъ на свяги-Павла, гдѣто стигнахме, е разположенъ къмъ изтокъ, всрѣдъ гората Колцитъ. Обиколенъ е съ високи и глъбоки изровени отъ порои трапове и съ безплодни ридове, на които повърхнатъ почва е черна.“ (О. Сиккардъ, Lettr. edif., t. V, p. 250).

46. — *Вжтрь въ пещерата*

„Той (Павелъ) намѣри една камениста гора, близу до политѣ на която имаше една голѣма пещера; входътъ на тъзи пещера бѣше припрѣченъ съ една голѣма скала. Като вдигна скалата за да влѣзне въ пещерата, разгледа внимателно по всичкитѣ й страни чрѣзъ оня естественъ инстинктъ, който кара человѣка да желае да научава тайнитѣ нѣща, и забѣлѣжи вжтрѣ единъ голѣмъ прѣддвѣренъ прустъ образуванъ отъ вѣйкитѣ на едно старо палмово дърво, които се бѣха изпружили и сплѣли едни съ други, и имаха надъ себе си само небото. Подъ пруста извираше една бистра вода, и отъ нея се съставлаваше една рѣкичка, която малко по-надолу се

губѣше пакъ въ една малка дупка или се поглъщаше отъ сѫщата земя, отъ която и извираше.“ (Vie des Péres des déserts, t. I, p. 5).

47. — *Какъ отиватъ свѣтовнитѣ работи?*

„Тъй Павелъ, смѣящемъ се, му отворилъ вратата, и тогава, като се пригърнали и двамата нѣколко пати, се поздравили и си извѣстили собственитѣ имена. Отправили заедно благодаренията си къмъ Бога; и, като си дали священото цѣлование, Павелъ сѣдналъ близу до Антония, и му говорилъ по слѣдующия начинъ:

„Ето сега е тука онзи, когото си търсилъ съ толкова мъка, и на когото тѣлото, повѣхнато отъ старость, е покрито съ бѣли и пълни съ скърна косми. Ето онзи человѣкъ, който скоро ще се измѣни въ прахъ. Но, понеже любовьта не намира прѣдъ себе си нищо мъчно, кажи ми, моля ти се, какъ отива свѣтътъ. Правятъ ли се нови здания въ старитѣ градове? Кой царува днесь?“ (Vie des Péres du désert, t. I, p. 10).

48. — *Азъ отъ сто и тридесеть години насамъ живѣя въ тъзи пещера.*

„Сто и тридесеть години блаженний Павелъ прѣкаралъ на земята единъ небесенъ животъ; и Антоний, деветдесеть годишенъ (както често го самъ увѣрявалъ), като живѣялъ въ едно уединено мѣсто, му прѣдставилъ че никой другъ, освѣнъ него, не билъ прѣкаралъ въ пустинята живота си като съвършенъ и истински саможивецъ.“ (Vie des Péres, t: I, 6).

49. — *Отиде да търси въ пужнатинята на една скала жълъвецъ.*

Загатване на историята за гарвания на святи-Павла. Азъ отхвърлихъ всичко онова, което можеше да повърѣди приятния вкусъ на вѣка, безъ да оставя обаче нищо сѫществено. Не трѣба, отъ друга страна, партизанитѣ на миѳологията да викатъ толкова високо противъ историята на нашитѣ святии: сѫществуватъ гарвани и врани, които играятъ твърдѣ необикновени роли въ баснитѣ на Овида. Не се ли знае какъ Лукианъ се подиграва съ боговетѣ на язичеството, и колко въ дѣйствителность могатъ да ги направятъ смѣшни? Всичко това произхожда отъ зловѣрие. Удивлявать се въ пѣкой гръцки или латински поетъ на онова, което намиратъ за странно и неприятно въ живота на единъ Ѳиваидски пустиножитель. Много е лесно, като отхвърлимъ нѣкои обстоятелства, да съчиняваме отъ живота на нашитѣ святии произведения пълни съ простодушие, съ поезия и съ полезна любопитность.

50. — *Евдоре, твоитѣ грѣхове сѫ били голѣми.*

Тъзи сцена е била приготвена въ книгата на небото. Тя прѣстанва да утвърдява моя герой въ покаянието. Съобщава му неговитѣ прѣдопрѣдѣления; насърдчава го въ мъченичеството. Тъй *се свършва* разказътъ въ минутата, когато Евдоръ е станалъ способенъ за голѣми подвиги, каквито Богъ чака отъ него.

51. — *Единъ безмѣрно обширенъ хоризонтъ.*

„Като стигнахме въ най-високото мѣсто на гората Колцитъ, запрѣхме се и постояхме нѣколко врѣме за да разгледаме съ удоволствие Червеното Море, което бѣше долѣ низко, и знаменитата Синайска-Гора, която граничаше хоризонта ни“ (Lettr. édif., t. V, p. 214).

52. — *А пѣкъ камилитъ минаваха керванъ-керванъ.*

Керванитѣ сж още отъ най-старо врѣме: първий, който се забѣлѣзва въ римската история възлиза до врѣмето на Августа, когато се сж изпроваждали легионитѣ, за да търсятъ ароматитѣ на Арабия.

53. — *Кораби натоварени съ благовония и съ коприна.*

Благовонията на истокъ и копринитѣ на Индия се сж принасяли на Римлянетѣ прѣзъ Червено-Море. Гръцкитѣ философи отивали понѣкога въ Индия за да изучаватъ мждростьта на Брахманитѣ.

54. — *Изповѣдителю на вѣрата.*

Тойзи уломъкъ довършва описанието на Християнството. Той показва продължението и послѣдствията на прѣдмета; показва Евдора възнагражденъ, гонителитѣ наказани, и какъ новитѣ народи стават Християне върху останкитѣ на стария свѣтъ и върху развалинитѣ на идолопоклонството.

55. — *За нѣкое голѣмо и подбудено отъ тѣхнитѣ отци възбуняване.*

Това е възстанието на Адама и падането му съ цѣлото человѣчество. Останалата часть на пассажа относително писанния нравственъ законъ, възстанията и прѣвратитѣ на истокъ, и пр., нѣма нужда отъ коментарии. Прѣдполагамъ, заедно съ нѣкои списатели, че Египетъ е занесълъ своитѣ богове въ Индия, както безъ никое съмнѣние ги е занесълъ и въ Гърция. При все това, противното мнѣние би могло да бѫде истинско, и може би Индийцитѣ да се населили Египетъ: «Mundum tradidit disputationidus corum».

56. — *Демонитъ на сластолюбието.*

Загатване па съблазнѣнията и изкушенията на святитѣ подвижници въ уединенния имъ животъ и за чудесата, които Богъ направилъ въ полза на благочестивитѣ пустиножители.

57. — *Откждѣ идатъ онѣзи пръходящи сѣмейства, и пр.*

Святий Иеронимъ, като се оттеглилъ въ Виѳлеемската си пещера, доживѣлъ да види завоеванието на Римъ отъ Аларика, и много римски сѣмейства да търсятъ спокойни прибѣжища въ Иудея.

58. — *Нечисти чада на демонитъ и на хитритъ чародѣйци въ Скиѳия.*

Иорнандъ разказва че врачкитѣ, изпѫдени далече отъ жилищата на человѣцитѣ въ пустинитѣ на Скиѳия, били посѣщавани отъ демонитѣ, и че отъ съобщението на еднитѣ съ другитѣ произлѣзло името на Хуннитѣ, единъ отъ народитѣ на Скиѳия.

59. — *Божий бичъ ги води.*

Аттила, царь на Хуннитѣ, отъ историцитѣ е назованъ *Божий бичъ* заради опустошенията, които правѣлъ откѫдѣто минавалъ. Той билъ най-страшний, най-мѫчителний и най-опустошителний отъ всичкитѣ варварски завоеватели, които се бѣха появили слѣдъ прѣцъвтяването на римската Държава.

60. — *Тѣхнитѣ коне сѫ по-лѣгки отъ леопардитѣ, събиратъ тълпи отъ робе, които се виждатъ като купове отъ пѣсъкъ.*

„Leviores pardis equi e jus . . . Et congregabit quasi arenam captivitatem“ (Habac., chap. I, 8 et 9).

61. — *Покриватъ си главитѣ съ варварски шлемове.*

Намякване за Готѳитѣ.

62. — *Или си помастяватъ бузитѣ съ зелена краска.*

„Ломбардътъ се явява: неговитѣ бузи сѫ помастени съ зелена краска; говорѣше се, че той си търкалъ лицето съ сока на морски билки, които растатъ въ дъното на Океана, при брѣговетѣ, гдѣто живѣе“. (Sidon. Apoll., lib. VII, Epist. IX, ad Lampr.).

63. — *Защо тѣзи голи человѣци закалятъ плѣнницитѣ около обсаденния градъ?*

Това правѣли Франкитѣ и Вандалитѣ.

64. — *Онова чудовище е изпило кръвьта на Римлянина, когото уби.*

Гиббонъ разказва това събитие въ своята история за падането на римската Империя. Съ името *чудовище* се разбира Сарацининътъ.

65. — *Сѫ прѣобърнати на благочестиви монастири.*

Палатитѣ на Диоклитиана при Ѳермитѣ сѫ прѣобърнати на великолѣпенъ Монастирь, гдѣто живѣятъ монаситѣ отъ Ордена на Шартрейцитѣ. (Chartreux).

66. — *Държеше въ рѫката си върхната дрѣха на Аѳанасия.*

„Умолявамъ те (Антоние) да отидешъ да земешъ върхната дрѣха, която епископътъ Аѳанасий ти даде, и да я донесешъ тука за да ме погребешъ съ нея“ (Vie de pères du désert. t. I, p. 12).

67. — *Запрѣхъ се въ святитѣ Мѣста, гдѣто познахъ благочестивата Елена.*

Приготовление за отиването на Кимодока въ Иерусалимъ.

68. — *Имахъ честьта да срѣщна въ Византия младия князь*

Константина, който благоволи да ме пръгърне въ обятията си и да ми повѣри обширнитѣ си планове.

Взглядъ хвърленъ върху основанието на Константинополь, когото святий Августинъ нарича великолѣпенъ другарь и наслѣдникъ на Римъ.

КНИГА ДВАНАДЕСЕТА.

Отъ тъзи книга се пакъ започва прѣдметътъ на поемата, както го бѣхъ оставилъ къмъ края на книгата за ада: любовьта на Иероклея, властолюбието на Галерия, суевѣрието на Диоклитиана, сж възбудени изведнажъ отъ духоветѣ на тъмнината; и тѣзи духове, заговорени, не знаятъ че това всичко правятъ за да се покорятъ на Божията воля и да съдѣйствуватъ въ възтържествуването на вѣрата.

1. — *Въ широката ограда, и пр.*

«Καλῇ ὑπὸ πλατανίστῳ, ὅθεν ῥέεν ἀγλαὸν ὕδωρ·
Ἔνθ' ἐφάνη μέγα σῆμα· δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός,
Σμερδαλέος, τόν ῥ' αὐτὸς Ὀλύμπιος ἷκε φόωσδε,
Βωμοῦ ὑπαΐξας, πρός ῥα πλατάνιστον ὄρουσεν,
Ἔνθα ὅ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοὶ, νήπια τέκνα,
Ὄζῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ, πετάλοις ὑποπεπτηῶτες,
Ὀκτώ· ἀτὰρ μήτηρ ἐνάτη ἦν, ἣ τέκε τέκνα·
Ἔνθ' ὅγε τοὺς ἐλεεινὰ κατήσθιε τετριγῶτας·
Μήτηρ δ' ἀμφεποτᾶτο ὀδυρομένη φίλα τέκνα·
Τὴν ὅ' ἐλελιξάμενος πτέρυγος λάβεν ἀμφιαχυῖαν:

(Принасяхме на боговетѣ жертва хекатомба)
Подъ дебелата сѣнка на хубавъ и прѣкрасенъ яворъ,
Отъ гдѣто течеше на долѣ бистра и сладка вода.
Тамъ се яви едно велико и много страшно чудо;
То бѣше единъ съ гърбъ цѣлъ почервенъ зълъ и страшенъ драконъ,
Когото самий Юпитеръ бѣше въ свѣтлината пустналъ.
Скоква изподъ жертвенника и на явора се качва.
Тамъ бѣха новороденитѣ пилци на една птица;
Тѣ бѣха на число осемъ и майка имъ девета.
Когато драконътъ ги гълташе тѣ жално пискаха;
А майка имъ обикаляше плачащемъ чадата си.
Но и нея страшний драконъ улови за крилото й
И слѣдъ рожбитѣ й погълна безжалостно и нея».

(Ἰλιάδος, Β, 307.)

2. — *Златнитѣ капони.*

(Вижъ Омира и Свещеното Писание).

3. — *Иска щото християнскитѣ оффицери*, и пр.

Дѣйствително Диоклитианъ започналъ гонението противъ Християнетѣ първо отъ оффицеритѣ на палата си, даже и отъ майка си и дъщерята си, като ги принуждавалъ съ насилие да принесатъ жертви на боговетѣ, които държавата почиташе.

4. — *На Тмолусъ.*

Тмолусъ е гора въ Лидия, която се простира покрай Сарди и рѣката Меандъръ, и е продължение на Тавра (Бозъ-дагъ). Тази гора е била прочута за многото лозя, за хубавото вино и за обработването на шафрана.

„Nonne vides croceos . . .:

Не-ли гледате какъ (Тмолусъ) ни доставя благовонията на шафрана.“

(Georg., I, 56.)

5. — *Чадо на Юпитера*, и пр.

Обращенията на най-низкото ласкателство били въ употрѣбление въ тъзи епоха: това се вижда въ бѣлѣжкитѣ на кн. XVI. Евдоръ отнапрѣдъ, въ кн. IV, употрѣбява титула *Вѣченъ*, когото императоритѣ присвоявали.

6. — *Той пръминава скоро онова море, което едно врѣме бѣше видѣло да минава Алкивиадъ, и пр.*

Това е станало въ нещастния воененъ походъ на Ниция противъ Сиракуза (Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου).

7. — *Градинитѣ на Алциноя.*

Въ острова на Схерия, на Феакитѣ, гдѣто царувалъ Алциной; днесь се нарича Керкира и Корфъ. (Одиссия Н.)

8. — *И височинитѣ на Буѳротумъ.*

Крайморски градъ на Ипиръ, срѣща Керкира; днесь се нарича Бутронто.

„. . . . . Portique subimus.
Chaonio, et celsam Buthroti accedimus urbem.

. . . . . Излѣзохме въ Хаония,
И отъ пристанището се качихме въ града Буѳроти“.

(Aeneid., III, 292.)

9. — *Гдѣто любовнитѣ огньове на Лесбосската дѣвица дишатъ още.*

„Vivuntque commissi calores
Aeoliae fidibus puellae:

И (Сапфо) която се тъжно оплаква още
Надъ лирата си отъ Лесбосскитѣ (Еолийскитѣ) моми".
(Horat., lib. II, car. X.)

10. — *Покритий съ лѣсове Закинѳъ.*

«Nomorosa Zacynthus. . .:

Закинѳъ и лѣсоветѣ, които го покриватъ«,
(Aeneid., III, 270.)

11. — *Обичната на ѣлѫбитѣ Кефалиния.*

Съ това прилагателно Омиръ нарича Ѳиса (Ἰλιάδ. B.). Азъ нарекохъ съ това негово прилагателно Кефалиния, защото когато минавахъ покрай тоя островъ видѣхъ въ него да лѣтятъ много гълѫби.

12. — *Открива два малки Строфадски острови, нечистото жилище на харпия Келѣна* (Κελαινώ).

« . . . Strophades Graico stant nomine dictae
Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
Harpyiaeque colunt:

Строфадитѣ, така наричани отъ самитѣ Гърци,
Сѫ острови лѣжащи въ голѣмо т' Ионийско море:
Въ тѣхъ живѣе Келена, и другитѣ още Харпии."
(Aeneid., III, 210.)

13.—*Пръдставляваше си тя живо хубостьта, мѫжествѣнностьта и благородностьта на Лаѳеновия синъ.*

„Multa viri virtus animo multusque recursat
Gentis honos: haerent infixi pectore vultus
Verbaque:

Непрѣстанно се въртѣха въ ума ѝ мѫжественностьта
И благородното произхождение на героя:
Чертитѣ на лицето му и най-малкитѣ му думи
Бѣха начертани глъбоко въ нейната нѣжна душа."
(Aeneid., IV, 3.)

14. — *Похотитѣ, любовничѣскитѣ раздори, тайнитѣ свиждания, и пр.*

«Ἦ, καὶ ἀπὸ στήθεσφιν ἐλύσατο κεστὸν ἱμάντα,
Ποικίλον· ἔνθα δὲ οἱ θελκτήρια πάντα τέτυκτο.
Ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστὺς,
Πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων:

Рече, и отъ кръста си разпаса шарения поясъ.
Гдѣто бѣха сбрани и навезани всички прѣлести;
Тамъ се намираха обичьта, аморътъ, синъ Венеринъ,

Сладкий разговоръ и измамливото убѣждение,
Което излъгв' ума на най-умнитѣ человѣци."
('Ιλιάδος, Ξ, 214.)

„Teneri sdegni, e placide e tranquille
Repulse, cari vezzi, e liete paci,
Sorrisi, parolotte, e dolci stille
Di pianto, e sospir tronchi, e molli baci:

Тамъ сѫ нѣжнитѣ прѣзрѣния, прѣлестнитѣ откази,
Упиванет' отъ сластолюбие; щастливата тихость,
Приятнитѣ усмивки, присичанитѣ разговори,
Сълзитѣ отъ радостьта, въздишкитѣ и цѣлувкитѣ."
(Gerusal., liber., canto XVI, str. 25.)

15. — *Гнѣвътъ на тъи богиня страшенъ ли е?*

„О ненавистъ на Венера, о гибеленъ нейнъ гнѣвъ" (Racine, Phédre, acte I sc. 3.)

16. — *Присила ли младата мома да търси младото момче въ борбището?*

«Βασεῦμαι ποτὶ τὰν Τιμαγήτοιο παλαίστραν
Αὔριον:

Ще отида въ борбището на Тимагита
Утре."
(Θεόκριτ. εἰδύλλιον Β', στ. 8.)

17. — *Възвръща ли побърканния язикъ?*

„Почувствувамъ азъ отъ жила въ жила единъ тънъкъ пламъкъ
Да обикаля тѣлото ми веднага щомъ те видя;
И въ сладки' еѳусиазмъ, гдѣто душата ми се блуди,
Не би могълъ да намѣря азъ нито язикъ нито гласъ."
(Roileau, traduction de Sapho).

„Очитѣ ми вечъ не гледаха, не можахъ да говоря;
Осѣтихъ всичкото си тѣло че се вдървяв' и пламти."
(Racine, Phédre, acte I, sc. 3).

18. — *Да употрѣбяватъ любовни пития?*

«Πᾷ μοι ταὶ δάφναι; φέρε, Θέστυλι. Πᾷ δὲ τὰ φίλτρα;
. . . . . Ἀλλὰ, Σελάνα,
Φαῖνε καλόν· τὶν γὰρ ποταείσομαι ἄσυχα, δαῖμον: и пр.

Кѫдѣ сѫ лавровитѣ ми вѣнци? да видимъ, Ѳестило.
Кѫдѣ сѫ и любовнитѣ пития? . . . . . .
. . . . . Но, Мѣсечино,
Свѣти добрѣ; на тебе, богинйо, легко ще попѣя."
(Θεόκριτ. εἰδύλ. Β', στ. 1 καὶ 10.)

19. — *Аморътъ е синъ на Венера.*

Спорѣдъ древнитѣ миѳолози Аморътъ (Ἔρως, страстната любовь) е билъ синъ на Небото и на Нощьта или на Хаоса, а спорѣдъ по́-послѣднитѣ, синъ на Венера, богъ на любовьта. Той се е почиталъ особенно въ града Ѳеспии, гдѣто се вършили въ негова честь и любовнитѣ игри на всѣко петолѣтие. Изобразявалъ се е като дѣте прѣкрасно, крилато, държащъ лѫкъ напенатъ съ стрѣла и една запалена свѣщь. (Прѣводачътъ).

20. — *Коя религия е твоята.*

Ето кое обяснява вида на противодѣйствието, което се забѣлѣзва между началото и свършъка на Кимодокинния разговоръ.

21. — *Когато Всемогѫщий бѣше образувалъ първия человѣкъ.*

„И҆ созда̀ Бо́гъ человѣ́ка, пе́рсть взе́мъ ѿ земли́.“

„И҆ насади̇̀ Госпо́дь Бо́гъ ра́й ко Е҆де́мѣ на восто́цѣхъ, и҆ введе́ та́мѡ человѣ́ка, е҆го́же созда̀.“ (Бытїѧ̀ в҃, ст. з҃, и҃.)

22. — *Вѣчний изважда отсрѣдъ ребрата на Адама.*

„И҆ созда̀ Госпо́дь Бо́гъ ребро̀, е҆́же взѧ̀ ѿ А҆да́ма, въ женꙋ̀, и҆ приведе́ ю҆ ко А҆да́мꙋ. И҆ рече́ А҆да́мъ: се́ ны́нѣ ко̀сть ѿ восте́й мои́хъ, и҆ пло́ть ѿ пло́ти моеѧ̀: сїѧ̀ наречѐтсѧ жена́, ꙗ҆́кѡ ѿ мꙋ́жа своегѡ̀ взѧта̀ бы́сть сїѧ̀.“ (Бытїѧ̀, гл. в҃, ст. к҃в, к҃г.)

23. — *Бихъ те земалъ за своя съпрѫга чрѣзъ една женидба, и пр.*

„И҆ ѡ҆брꙋчꙋ̀ тѧ себѣ̀ во вѣ́къ, и҆ ѡ҆брꙋчꙋ̀ тѧ себѣ̀ въ пра́вдѣ, и҆ въ сꙋдѣ̀, и҆ въ ми́лости, и҆ въ щедро̀тахъ.“ (О҆сїи, в҃, ст. д҃і.)

24. — *По тоя начинъ синътъ на Авраама.*

„Вни́де же І҆саа̀къ въ до̀мъ ма́тере своеѧ̀: и҆ поѧ̀ Реве́ккꙋ, и҆ бы́сть е҆мꙋ̀ жена̀: и҆ возлюби̇̀ ю҆: и҆ ᲂу҆тѣ́шисѧ І҆саа́къ по Са́ррѣ ма̀тери свое́й.“ (Бытїѧ̀, к҃д, ст. ѯ҃з.)

25. — *Прѣди да ме научишъ съвършенно за срамежливостьта.*

Обикновенно добродѣтелната и простодушна дѣвица може да научи срамежливостьта отъ единъ младъ и пристрастенъ момъкъ: Християнската религия показва тука могѫществото си, защото туря въ устата на Евдора неоскверненния язикъ, а въ устата на Кимодока смѣлия язикъ. Това е, безъ никое съмнѣние, ново и необикновено, но естествено, чрѣзъ дѣйствието на двѣтѣ религии, и то би било така да се оскърби истината, а не да се прѣдставятъ *противни прави.*

26. *Праздникъ на Луперкалитѣ.*

Въ тойзи праздникъ древнитѣ Римляне празднували вълчидень, въ честь на двѣ божества Луперкусъ и Луперка, които пазѣли стадата отъ вълци. Въ тоя праздникъ, на 15 Февруария, имъ закаляли кози и кучета. (Прѣводачѣтъ).

27. — *Гроба на Епаминонда и върха на лѣса Пелагусъ . . .*

„Когато излизате отъ Мантиния по пѫтя на Пеллантиумъ, ще намѣрите, на разстояние тридесеть стадии отъ града, лѣса Пелагусъ . . . Епаминондъ биде убитъ на това мѣсто. Тойзи знаменитъ человѣкъ се зароби на бойното поле“ (Pausan., in Arcad. сар. II).

Тъзи книга показва противоположностьта на всичко онова, което миѳологията е намъ оставила най-смѣшно и най-страстно върху любовьта, и на всичко което Священото Писание е казало най-важно и пай-свято върху съпружеската любовь. Коя отъ тѣзи двѣ любови прѣвъзходствува еднатѧ надъ другата? Остава да се произнесе читательтъ.

КНИГА ТРИНАДЕСЕТА.

1. — *Храмътъ на Лациниянска Юнона.*

Плутархъ разказва тъзи басня въ своитѣ *Морали.* Освѣнъ това, тойзи храмъ, построенъ върху Носа Лациниусъ вѫтрѣ въ залива на Таренто въ Италия, билъ твърдѣ знаменитъ. Титъ-Ливий и Цицеронъ сѫ писали за тоя храмъ.

2. — *Гората Хелидорея* (Χελιδόρεα).

Гора въ Аркадия съединена съ Киллена, гдѣто Меркурий, като очистилъ чрѣпа на една желва, направилъ отъ него гуслата си. (Прѣводачѣтъ.)

3. — *Евдоръ, като единъ отъ онѣзи блѣстящи нощни призраци, и пр.*

«Sunt geminae somni portae, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris;
Altera candenti perfecta nitens elefanto:

Сънътъ има двойни врати, едната е отъ рогове,
Прѣзъ която излизатъ на вънъ дѣйствителнитѣ сѣнки;
А другата отъ бѣла и изгладена слонова кость».

(Aeneid., VI.)

4. — *Единъ храмъ, когото Орестъ бѣше посвятилъ на Грациитѣ и на Фуриитѣ.*

Орестъ, като оздравѣлъ отъ умоповрѣждането си, принесълъ жертва на бѣлитѣ Фурии. Аркадийцитѣ бѣха издигнали единъ храмъ на онова мѣсто, гдѣто се бѣше извършило жертвоприношението, и го посвятили на Фуриитѣ и на Грациитѣ. Павсаний опрѣдѣлява тоя храмъ близу до Мегалополь, на пътя по който се отива въ Мессиния. Азъ не се водихъ отъ неговия текстъ. (Pausan., in Arcad., cap. XXXIV.)

5. — *Посрѣдствомъ вдного отъ потомцитѣ на архитекта Иктина.*

Архитектъ Иктинъ е билъ съградилъ знаменития Панѳеонъ въ Аѳина.

6. — *Отъ върховетѣ на Апесанта.*

Тъзи гора се намира въ Арголида между Клеона и Микина; на върха ѝ има издигнатъ храмъ посвятенъ на Апесантския Дия.

7. — *До Миса на Малея.*

Тойзи Мисъ се намира къмъ изтокъ и югъ на Лакония, въ Пелопонесъ.

8. — *Накитени съ цвѣтни огърлици, играятъ хоро около... демонъ.*

Тъзи картина е оправдана отъ единъ знаменитъ списатель, отъ Тассо. Тѣзи магически дѣйствия се намиратъ въ двореца на Армида, гдѣто се виждатъ демонитѣ да се крiятъ въ изворитѣ подъ образа на нимфитѣ; птици да възпѣватъ съ человѣчески гласъ влиянието на сладострастието. Единъ славей, който само въздиша, е много далече отъ птичето на Армидовитѣ градини. Азъ се водихъ и отъ поетическитѣ прѣдания: ако нѣмамъ азъ право, нѣмамъ това право заедно съ Тассо, па даже и съ Волтера, който въ единъ сюжетъ, съвършенно христиански, не се е въздържалъ отъ описанието на една Идалия или на единъ храмъ посвятенъ на Амора.

9. — *И когато твоята родителка ти е дала видѣлината на деня всрѣдъ лавровитѣ вѣнци и свящевитѣ привръзки.*

Въ старо врѣме се покривало лѣглото на новородившитѣ жени съ цвѣтя, съ лаврови вѣнци и съ привръзки.

КНИГА ЧЕТЕРИНАДЕСЕТА.

1. — *При входа на Хермеума* (Ἑρμαῖον).

Мѣстность гдѣто сѫществувалъ храмъ посвятенъ на Меркурия. (Ἑρμῆς), близу до едно Аркадийско село. (Прѣводачътъ.)

2. — *По тоя пѫть бѣше бѣгалъ Лицискъ* (Λυκίσκος).

Единъ Мессинианецъ, който бѣше избѣгалъ въ Спарта съ дъщеря си, на която падналъ жребий да бѫде принесена жертва. (Прѣводачътъ.)

3. — *Аристоменъ.*

Военачалникъ на Мессинийцитѣ въ втората Мессинийска война противъ Лакедеманцитѣ, въ 685 Пр. Хр. (Прѣводачътъ.)

4. — *До гроба на Ладасъ.*

Въ тоя гробъ билъ заровенъ нѣкой подвижникъ, който носѣлъ това име. (Прѣводачътъ.)

5. — *Скоро открива статуята на Пудициция* (Pudicitia, Αἰδώς, стидъ).

Древнитѣ Гърци и Римляне олицетворявали дѣвическата непорочность въ богинята Пудициция (Pudicité, Pudeurs, Αἰδώς = стидливость, почувствуване честностьта). (Прѣводачътъ.)

6. — *Мѣстото, гдѣто Пинелопа . . . бѣше спустнала прѣвеса на своята дѣвическа стидливость.*

Когато Тиндаръ далъ за жена на Одиссея братовата си дъщеря Пинелопа за възнаграждение, че го убѣдилъ да повика всички онѣзи благородни князе, които искали за жена пасторката му Елена, а послѣ съпрѫга на Менелая, и да ги покани да се обѣщаятъ съ клѣтва, че ще помагатъ въ всѣки случай на оногова, когото тя си избере за съпрѫгъ, Одиссей билъ принуденъ да се бори пò-напрѣдъ съ другитѣ, които я искали, и послѣ да я земе. А когато Пинелопа видѣла, че на баща ѝ Икаръ станало мѫчно че дъщеря му се раздѣля отъ него, който я съвѣтвалъ да не отиде съ Одиссея, а да си остане при него, Одиссей я оставилъ свободна, да рѣши сама да ли иска да отиде съ него въ Иѳака или не; тогава срамежливата дѣвица подказала желанието си да отиде съ мѫжа си, като хвърлила единъ прѣвесъ върху лицето си, за да покрие румѣнностьта на стидливостьта, безъ да отговори нѣщо, тогава баща ѝ отъ това разбралъ рѣшението ѝ и я оставилъ да отиде съ Одиссея. На мѣстото гдѣто Пинелопа явила прѣносно желанието си, баща ѝ посвятилъ една статуя на Стидливостьта (Pudicitia). (Прѣводачътъ.)

7. — *Меналайонъ* (Μαίναλον).

Гора въ Аркадия, посвятена на Пана и се простира отъ Мегалополь до Тегея. (Прѣводачътъ.)

8. *Бѣлузливитѣ лебеди на Лида.*

Лида е била дъщеря на Ѳестия, жена на Тиндара и майка на Елена, на Клитемнистра и на Диоскуритѣ. Спорѣдъ баснословието, когато Юпитеръ гонѣлъ Орисницата, тя, за да не падне въ рѫцѣтѣ му, се прѣобразила на гѫска, а пъкъ Юпитеръ се прѣоб-

азилъ на лебедъ и я уловилъ въ Рамнунта. Лида опилила снеѣното отъ гъската и лебеда яйце. (Прѣводачътъ.)

. — *Младата катихумѣнка.*

Катихумени (κατηχούμενοι, оглашени) се наричали, въ първитѣ години на Християнството, голѣмо число кандидати за Християне, които се явявали съ сърдечна готовность въ Църквата. ѣ не ставали веднага нейни членове (πιστοὶ, ἀδελφοί), а слѣдъ инаването имъ прѣзъ разни прѣдготовителни стѫпени. Приемането имъ въ Катихумениитѣ (κατηχουμενεῖα, мѣсто гдѣто се съчили първитѣ начала на Християнството), което често траило ного години, ставало чрѣзъ възлагането, отъ свещенослужителитѣ, а ржцѣтѣ и ознаменованието на Кръста. (Прѣводачътъ.)

0. — *Като слушателка и нашо праситѣлка.*

Въ IV вѣкъ сѫществували слѣдующитѣ стѫпени: 1-о онѣзи, оито прѣзъ Богослужението, могли да слушатъ само проповѣдьта ἀκροώμενοι, audientes, слушатели); 2-о онѣзи, които, слѣдъ проовѣдьта, присѫтствували и въ молитвата и приимали епископското лагословение (γονυκλίνοντες, genuflectentes, колѣнопрѣклонители); -о издържавшитѣ изпитанията, които трѣбало да се покръстятъ ъ приближающия се тържественъ праздникъ (φωτιζόμενοι, βαπτιόμενοι, competentes, electi, просвѣщающи се, кръщающи се). Само ъ това врѣме ги учили символа на вѣрата, Господната молитва, айнствата на Свята-Троица и на въплъщението, и смисъла на вятитѣ тайнства. И слѣдъ нѣкои други опитвания и точни отриания отъ Сатаната, отъ неговитѣ дѣла и отъ неговитѣ ангели ἀπόταξις, отричание) на оглашенния се позволявало да приеме вятото кръщение, което се извършавало чрѣзъ тройно потопяване а тѣлото въ водата, или чрѣзъ просто поржсване (за немощнитѣ, βαπτισμὸς τῶν κλινικῶν, baptismus clinicorum, кръщение на лѣжащитѣ въ постеля), съ призовавието на Отца, на Сина и на Святия-Цухъ. (Прѣводачътъ.)

1. — *Цвѣтя отъ Платаниста.*

Мисъ на Лакония, срѣща Киниpa.

2. — *Близу до Лесхи.*

Лесхи се наричало мѣстото, гдѣто се събирали Спартанцитѣ и се разговаряли за разни прѣдмети нощно врѣме, и особенно ленивитѣ и бѣднитѣ люде, както днесь се събиратъ такви въ Турция по кафенетата. Собственно значи бесѣда, празднословие, франц. causerie. Произхожда отъ глагола λέγω, говоря, и λέσχη. Въ древностьта по нѣкога е значило събрание, мѣсто за съвѣщание, и е равнозначуща съ casini на Италиянцитѣ, съ klubb на Германцитѣ, и съ scholae porticum на Римлянетѣ. (Прѣводачътъ.)

3. — *Гробоветѣ на царетѣ Агиди.*

Въ тѣзи гробове били погребени петмина Спартански царе, които се наричали съ името Агисъ (Ἄγις, множ. Ἀγιδες). (Прѣв.)

14. — *Лакедемонскитѣ дѣвици . . се явиха . . съ полуотворени туники.*

Облеклото на Спартанскитѣ жени било отворено отъ колѣнѣтѣ на горѣ до пояса. Ликургъ (който ималъ почти еднакви идеи съ оныя на днешнитѣ социалисти), като искалъ да извърши нѣща извънъ силата на природата, най-сетнѣ направилъ Лакедемонскитѣ жени да бѫдатъ най-любострастни и безсрамни отъ другитѣ жени на Гърция.

15. — *И на Иакинѳа.*

Иакинѳъ, родомъ отъ Спарта, се славѣлъ за красотата си, и Аполлонъ го убилъ, по завистъ на Зефира, когато си играялъ съ него на дискъ. За негова памятъ Спартанцитѣ празднували три дни, наричани Ὑακίνθια. Споредъ миѳологията, слѣдъ неговата смъртъ изникнало отъ земята цвѣтето Яцинтъ. (Прѣводачътъ.)

16. — *Четецътъ се качи на Амвона.* . . Въ тъзи бѣлѣжка се съдържа и послѣдующий параграфъ.

Амвонъ е гръцка дума и произхожда отъ глагола ἀναβαίνω, *качвамъ се*. Въ старо врѣме мѣстото на Амвона е било прѣдъ двѣритѣ на олтаря. Той значи отваленния камень на Господния Гробъ, отгдѣто ангелътъ билъ проповѣдалъ Христовото Възкръсение, за това и священницитѣ и диаконитѣ отъ тамъ проповѣдватъ божественото Евангелие. Въ наше врѣме Амвонътъ стои, не вече въ срѣдата, а на лѣвата стѣна на Църквата, за да се слуша по-добрѣ на срѣща въ дѣсната страна, гдѣто Архиереятъ стои въ трона си, защото той владѣе Амвонътъ, и безъ негово благословение никой не може да се качи на него за да проповѣдва, и то само духовно лице (Прав. 33 на VI Всел. Съборъ).

Въ първатѣ вѣкове службата на оглашенитѣ (λειτουργία τῶν κατηχουμένων, missa catechumenorum) се започвала, споредъ разнитѣ литургии, или чрѣзъ пѣнието на Давидови псалми или чрѣзъ прочитането на нѣкой уломъкъ отъ Свещеното Писание. Всички присѫтствующи пѣяли псалмитѣ купно, или по-добрѣ, най-вече въ истокъ отъ IV вѣкъ, а пъкъ въ западъ отъ врѣмето на Свети Амвросия, вѣрнитѣ, раздѣлени на два хора, пѣяли псалмитѣ послѣдователно, като антифони, концерти отъ гласове, които едни на други отговаряли съ кратки изречения. Първий псаломъ се пѣялъ като въведение въ службата (introitus, εἴσαγωγή). Послѣ, споредъ най-старитѣ литургии, слѣдвали както и днесь, едно призоваване на Божието милосердие (Κύριε ἐλέησον, Господи помилуй), и славословието, малко или много развиено по-подробно (δοξολογία, gloria); Епископътъ привѣтствувалъ народа и отправялъ една молитва отъ името на цѣлото събрание (collecta, quia fidelium, vota abeo quasi *colligebantur*). Тогава сѣднувалъ върху трона си; Четецътъ се качвалъ на аналоя (читалищникъ) и четѣлъ, на простъ языкъ, нѣкой уломъкъ отъ посланията на Апостолитѣ или отъ Старий Завѣтъ,

най-често читалъ въ нѣкоя книга, на която уроцитѣ били разпоредени спорѣдъ врѣмето. Слѣдъ четенето се започвало пѣнието на нѣкой псаломъ (graduelis), и послѣ пакъ четецътъ (отъ IV вѣкъ насамъ само диаконътъ) читалъ Евангелието, което Епископътъ разтълкувалъ, като присъвокуплявалъ при тълкуванието и нѣкои практически и сѣмейни размишления и поучения (ὁμιλίαι, tractatus, бесѣди); или по̀-добрѣ, държалъ имъ речь върху нѣкой по желание избранъ прѣдметъ (sermo). Когато слушателитѣ бивали живо трогнати, случавало се по нѣкога, спорѣдъ обичая на язичницитѣ, да показватъ на Епископа одобрѣнието на речьта чрѣзъ такви ръкоплѣскания, чрѣзъ каквито единъ день Златоустъ билъ принуденъ да прѣкъсне речьта си, и да се извика: „тука не е театъръ, не сте дошли да слушате комедианти!“ Другъ единъ пътъ: „Вий ми ръкоплѣскахте: горко! колкото за мене, азъ би плакалъ.“ (Прѣв.)

17. — *Арий* (Ἄρειος).

Царь на Спартанцитѣ (въ Гърция), който се спомина въ Маккавеитѣ (I Мак., XII.)

18 — *Стадата ни и всичкитѣ ни имѣния, и пр.*

„Арїй царь, Спартїатѡвъ, Онїи сващенникꙋ великомꙋ радоватисѧ. Обрѣтесѧ въ писанїихъ ѿ Спартїатахъ, и Іꙋдеахъ, ꙗкѡ сꙋть братїѧ ѿ рода Авраамлѧ. И нынѣ, ѿ нелѣже сїѧ познахомъ, добрѣ сотворите пишꙋще намъ ѡ мирѣ вашемъ. И мы же воспис҃ахомъ вамъ скоти ваша, и имѣнїе ваше, наша сꙋть, и ꙗже наша ваша сꙋть: повелѣхомъ ꙋбо, да возвѣстѧтъ вамъ сїѧ.“ (Мак. а҃ книги, гл. ві, к҃, кг҃.)

19. — *На Ивана, на Сиѳима и на Елиза.*

Синое на Иафеѳа. (Тамже.)

20. — *Всички присътствуващи се прѣвърнаха, и пр.* до края на параграфа.

Прѣзъ II и III вѣкове Евхаристията (ἡ Εὐχαριστία, святото причащение), която е срѣдоточието на всичкото Богослужение, се извършвала също както въ Апостолскитѣ врѣмена; извършването ставало всѣки празниченъ день като едно мистическо и най-съвършено за изкуплението дѣло. Неоспоримото и неодхвърлимо прѣдание на Отцитѣ: Игнатия, Иустина, Тертуллиана, Иринея, показва че принесенитѣ въ Евхаристията хлѣбъ и вино сѫ били наистина тѣлото и кръвьта на Иисуса Христа. Климентъ Александрийский тъй също го разяснява. Оригенъ, въ обичната си аллегория, често си служи съ двусмислени изражения; а и Тертуллианъ не е по̀-малко мѫченъ за разбиране както въ сѫщностьта тъй и въ сѫщественностьта на *прѣдметитѣ*. *Стилътъ* му е толкова тъменъ и толкова за-

бърканъ, щото двама протестантски богослови, като се осланятъ върху сѫщия текстъ, и единий отъ тѣхъ е единъ отъ по̀ голѣмитѣ удивители на Тертуллиана, сѫ достигнали до заключения диаметрално противоположни. Единий е намѣрилъ въ тоя текстъ доказателствата на истинското Лутераново учение върху Евхаристията; а пъкъ другий е доказалъ, че не сѫществува никакъвъ въпросъ за дѣйствителностьта на Евхаристията, и много ясно се говори въ него за дѣйствителностьта на Христовото Тѣло, което Марционъ отказвалъ. Въ противоположность на това, Иустинъ говори съ единъ положителенъ начинъ за сѫществено измѣнение (μεταβολή) на Евхаристията въ тѣло и въ кръвь на Иисуса Христа. Единъ христиански ръкописъ, на гръцки языкъ, не по̀-ранъ отъ III вѣкъ, намѣренъ въ 1839 год., въ Autun, доказва по сѫщия начинъ догмата за прѣвращането на хлѣба и на виното въ плътъ и кръвь Христовѝ и за дѣйствителното присѫтствие на Иисуса Христа въ Евхаристията прѣди Причащението. Тайното мълчание, което пазѣли Християнетѣ прѣдъ язичницитѣ, даже и прѣдъ оглашенитѣ, и то за важни причини, относително практическата и положителна часть на това тайнство, доказва толкова добрѣ вѣрата имъ въ него, че укорявали Марционититѣ защото не пазѣли дисциплината на скришностьта, че отдалечавали оглашенитѣ за да не зиматъ и тѣ участие въ тайнството, и че най-сетнѣ язичницинѣ обвинявали Християнетѣ, че ужъ правѣли кървави обѣди по примѣра на Θиеста (ἀνθρωποφαγία, человѣкоядие). Святий Игнатий, като се осланя върху положителни текстове на Новия Завѣтъ, наричалъ Евхаристията жертва (θυσία). Иринеи говори още по̀-положително, както и святий Киприанъ съ по̀-разяснителенъ начинъ.

Въ врѣмето на Св. Иустина, Евхаристията се извършвала по слѣдующия още по̀-простъ начинъ:

Слѣдъ изговарянето на много молитви, четѣли се уломъци отъ Свещеното Писание, върху които Епископътъ изговарялъ нѣкои бесѣди. Вѣрнитѣ възвишавали още единъ пѫть сърдцата си къмъ Бога чрѣзъ молитвата, послѣ всѣки единъ пригращалъ ближния си и го цѣлувалъ съ цѣлование на братството и на мира. Слѣдъ това принасяли се на Епископа хлѣбъ, вино и вода; той изговарялъ надъ приношението думитѣ на Господа, които билъ Той изрекълъ въ послѣднята вечеря, и народътъ отговарялъ: Аминъ. Тѣлото и кръвьта на Иисуса Христа тогава се раздавали на всички вѣрующи; диаконътъ занасялъ святата Евхаристия на болнитѣ и на затворенитѣ. Въ врѣме на пѫтуване, имали право членоветѣ на Църквата да носятъ съ себе си святитѣ Тайни, за да се укрѣпяватъ, като сѫ далече отъ събранието на вѣрнитѣ, чрѣзъ причащението на животния хлѣбъ.

Къмъ края на III вѣкъ извършването на святата Евхаристия ставало по̀-пълно: литургията на Апостолскитѣ Постановления съдържа хубави молитви и разни символически образи, употрѣблявани

въ извършването на божественитѣ тайнства; тамъ се намиратъ, често буквално, изображенията и най-същественитѣ образи на службата, тъй както се е извършавала по-късно. Вѣрнитѣ приносяли нужднитѣ за жертвоприношението вещества, една часть отъ приноситѣ се задържала за святата Евхаристия, а пъкъ друга една оставала за Агапитѣ (Ἀγάπαι, Любви), извѣстни и опрѣдѣлени въ апостолскитѣ врѣмена общи обѣди, които въ тъзи епоха се съ извършавали само въ вечерно врѣме. Жалостни злоупотрѣбления дали причини на Съборитѣ отъ IV вѣкъ да се унищожатъ Агапитѣ, на мѣсто които останало Епископитѣ да събиратъ и да раздаватъ милостиня на бѣднитѣ, на вдовицитѣ и на сиротинитѣ. (Прѣвод.)

21. *Такво цѣлте е кринътъ*, и пр. до края на скопкитѣ.

Тъзи пѣсънь е извлѣчена отъ Соломоновитѣ „*Пѣснь Пѣсньй*.“ Язическата пѣсънь, която слѣдува слѣдъ священата пѣсънь на християнкитѣ, е подражание на брачната пѣсънь на Manlius и на Junie, чрѣзъ Catulle. Тѣ не съ прѣдмети на сравнение, а съ хубости, които принадлѣжатъ на единъ другъ различенъ редъ пѣсни. Изображеннята на източнитѣ народи лесно се впущатъ въ пародията; и Волтеръ, когато четѣлъ *Пѣсънта на Пѣснитѣ*, много се възхищаваль отъ тѣхъ. Доволно е да оставимъ нѣколко черти отъ Соломоновата пѣсънь, които не идатъ добрѣ по нашия вкусъ, и тогава ще направимъ отъ тъзи мистическа елегия една образцова пѣсънь пълна съ страсть и съ поезия. Впрочемъ, въ това издание на съчинението си азъ много съкратихъ двѣтѣ подражания.

22. — *Кимодока, рече Евдоръ, не може да живѣе въ Гърция.*

По тоя начинъ раздѣлата на двамата съпрази и пътешествието на Кимодока за Иерусалимъ, съ твърдѣ достатъчно и естественно мотивирани. Кимодока е почти Християнка и почти съпряга на Евдора; Християнетѣ се намиратъ въ минутата да бѣдатъ сѣдени Въ всѣка книга дѣйствието върви по една крачка напрѣдъ.

23. — *Като бързоногъ извѣстителъ.*

«Transierunt omnia illa tanquam umbra et tanquam nuntius percurens». (Sap., cap. V, 7)

КНИГА ПЕТНАДЕСЕТА.

Тъзи книга нѣма съществена нужда отъ бѣлѣжки; има да се забѣлѣжатъ само слѣдующитѣ точки: 1-о Пистъ (ὁ Πιστός) е дѣйствително билъ Аѳинейски Епископъ въ тъзи епоха, за която говоря, и е присѫтствувалъ въ Никейския Вселенски Съборъ; 2-о съществуватъ много анахронизми, относително Иулиана и великитѣ

мѫже на Църквата, които прѣдставлявамъ въ градината на Платона. Тукъ-тамъ съмъ поправилъ стила, като изоставихъ нѣкои фрази, и пр. и пр. Ще замѣстя бѣлѣжкитѣ на тъзи книга чрѣзъ единъ дълъгъ уломъкъ на своя пѫтеводитель; тойзи уломъкъ ще послужи за разяснение на Евдоровото пѫтуване.

---

1. — *Отиваше къмъ Аргосъ по планинския пѫть.*

За да се отиде отъ Спарта въ Аргосъ, има два пѫтя: единий се спуща на долѣ и отива къмъ Тегейската долина, а другий минава прѣзъ планинитѣ, които обграждатъ залива на Аргосъ. Азъ съмъ ходилъ по втория пѫть, за това отправямъ и Евдора по него. Прѣди да приведа уломъка отъ пѫтеводителя, дълженъ съмъ да забѣлѣжа, че Аргосъ отъ врѣмето на Павсания билъ вече опустошенъ. Тойзи градъ въ царуването на Иулиана Отстѫпника е билъ толкова бѣденъ, щото не можалъ да спомогне за разноскитѣ и за подновяването на Исѳмийскитѣ игри. Иулиянъ е защищавалъ себе си противъ Коринѳянетѣ: ний имаме тоя единственъ литературенъ памятникъ въ съчиненията на тоя императоръ (Epist., XXV). Аргосъ, отечество на царя надъ царетѣ, което бѣше станало въ срѣднитѣ вѣкове бащино наслѣдие на една Венецианска вдовица, се продаде отъ нея на Венецианската Република за двѣстѣ дуката пожизненъ годишенъ доходъ, и петстотинъ други изведнѫжъ платени. Коронеллъ разказва и какви сѫ били условията. Ето какво нѣщо е славата.

2. — *Тѫптъше бащиновото наслѣдие на царя надъ царетѣ.*

Аргосъ е билъ едно врѣме столиченъ градъ на древното Арголидско царство и най-прочутъ за силата, за благородството и за любовьта къмъ изящнитѣ искуства на жителитѣ му, за това много и хубави обществени сгради го украсявали. Когато Венецианетѣ били завладѣли, въ срѣднитѣ вѣкове, много мѣста въ изтокъ, Аргосъ билъ първенствуѫщъ градъ отгдѣто управлявали владѣнията си, и имали за главно пристанище Навплия, което е далече отъ него 2 часа. (Прѣводачътъ.)

3. — *Пропилви* (прѣдвратница, προπύλαια).

Съ това име се нарича всѣко прѣддверие или всѣки входъ на храмъ, на крѣпость, на дворецъ и пр.. Знаменити били прѣддверията на Аѳинейския акрополисъ. (Прѣводачътъ.)

4. — *Минервинния градъ.*

Съ това име се разбира градътъ Аѳина; защото Минерва (Аѳина), дъщеря на Юпитеръ, била родена отъ мозъка му. Тя е била, споредъ Гръцкото баснословие, покровителка на мѫдростьта, на *благоразумието*, на военното искуство, и изобрѣтателка на много *индустриални* издѣлия. Като се скарала съ Нептуна кой да бѫде *покровитель* на новия градъ Аѳина, тя го побѣдила, като напра-

вила да изникне отъ земята маслиновото дърво, и за това Аѳинейцитѣ я почитали много и ѝ издигнали знаменитъ храмъ и голѣмъ приютъ за възпитание на дѣвицитѣ (Παρθενών); съставили и праздникъ на всѣко петогодие въ нейна честь. Тойзи праздникъ се наричалъ Панаѳинея (Παναθήναια). (Прѣводачътъ.)

5. — *Въ градинитѣ на Академа.*

Това мѣсто било весело и пълно съ насадени дървета и далече отъ Аѳина шесть стадии (близу единъ километъръ). Притѣжатель му билъ нѣкой старъ герой по име Академъ (Ἀκάδημος), който го подарилъ па Платона за училище, за това и философическото учение, което се прѣподавало въ него, се наричало Академическо, и послѣдователитѣ му, Академици. (Прѣводачътъ.)

6. — *Ѳрасивулъ.*

Знаменитий Аѳинеецъ, опустошителъ на Аѳинейскитѣ 30 тиранни; билъ убитъ въ о. Родосъ.

7. — *Кононъ.*

Аѳинейски военачалникъ, синъ на Тимоѳея; той се избавилъ съ деветь кораба отъ морското сражение въ Егесскитѣ рѣки, когато въювалъ противъ флотата на Лакедемонцитѣ въ Карийски Книдъ, и въздигналъ съ разноски на Перситѣ съборенитѣ отъ Лисандра стѣна на Аѳина. (Прѣводачътъ.)

8. — *Тимоѳей.*

Синъ на Конона, и баща на Ификрата, военачалникъ и демагогъ на Аѳинейцитѣ; той побѣдилъ съвършенно Лакедемоицитѣ въ морското сражение при Левкада на 376 пр. Хр. (Прѣвод.)

9. — *Пелопонесска война.*

Периклей билъ причината да се заплете отечеството му Аѳина въ война, която траяла двъдесеть и седемь години, и най-сетнѣ се свършила съ разрушението на Аѳина. Тъзи война се нарекла Пелопоннесска, защото Лакедемонцитѣ и Коринѳянетѣ, които били първи въ тъзи война противъ Аѳинейцитѣ, сж били Пелопонесци. Тя станала отъ славолюбието, отъ бурния и разпаленъ духъ на Аѳинейцитѣ и отъ ревнивостьта на Спартанцитѣ; но прямата причина е била памисанието на Аѳинейцитѣ въ една разпря между Коринѳянетѣ и тѣхнитѣ колонии Керкирейци. (Прѣводачътъ.)

10. — *Адриянъ съ пръостановяването древния блъсъкъ на Академията, и пр.*

Елий Адриянъ, Римский императоръ, който издигналъ въ Аѳина, гдѣто много врѣме живѣлъ, разни полезни и хубави здания. (Пр.)

11. — *Софиститѣ.*

Думата софистъ първоначално е значила человѣкъ искусенъ *въ всѣки видъ знание*, и особенно въ философията и поезията,

послѣ—учитель на риториката, на политиката, на нравственостьта, и пр. А по-послѣ значила, человѣкъ високомѣренъ, лъжецъ, измамникъ, шарлатанинъ, сир. който се хвали че всичко знае, а пъкъ много малко нѣщо знае. (Прѣводачътъ.)

12. — *Циникъ* (κυνικὸς *отъ* κύων *куче*).

Цинически философи се наричали онѣзи, които слѣдували философската система на Антисѳена, на Диогена, и на други. Буквално значи человѣкъ, който живѣе кучешки животъ. (Прѣводачътъ.)

13. — *И разходитъ, които единъ божествень гений бѣше обезсмъртилъ.*

Знаменитий философъ Аристотель, който, като прѣподавалъ философическата си система на ученицитѣ си въ Лицея два пѫти прѣзъ деня, се разхождалъ. (Прѣводачътъ.)

14. — *Григорий. . . Иоаннъ. . . Василий и братъ му Григорий Нисский, Иустинъ Философътъ и Дионисий Ареопагитский.*

Григорий е билъ великъ Отецъ и учитель на Християнската Църква. Родилъ се въ Арианзо, село Каппадокийско, близу до Назианзъ. И баща му се наричалъ Григорий, който послѣ станалъ Епископъ Назианзски. Въ началото се училъ въ Палестинска Кесария, и послѣ въ Александрия, а пъкъ най-сетнѣ въ Аѳина, гдѣто се сприятелилъ съ Велики Василия, съ когото и живѣлъ послѣ пустиножителски въ покоищата при Понта. Произвелъ се въ свещеническия чинъ за Назианзската Църква отъ баща си, а отъ Василия Велики се рѫкоположилъ въ епископския чинъ за града Засимонъ, който билъ подчиненъ на Кесарийския епископъ. Въ 378 година дошълъ да спомогне на Константинуполската Църква, която била смутена четиридесеть години отъ Арианетѣ, и като я освободилъ отъ опустошението на ереситѣ, се избралъ за нейнъ епископъ отъ събранния тогава тамъ Вторъ Вселенски съборъ, въ който се отличилъ чрѣзъ богословскитѣ си догми. Като управлявалъ тъзи Църква до 382 год. далъ си оставката и се завърналъ да си живѣе въ Назианзъ, гдѣто си прѣкаралъ останалото врѣме на живота, и умрѣлъ въ 391 год. на 80 годишна възрасть. Останалитѣ отъ него прозаически и поетически списания показватъ блѣстящето му и гладко красноречие, и чудесното му глъбокоучение. Високитѣ му богословски мисли дали поводъ да се нарече *Богословъ* или *Богословъ Троичень;* защото въ всѣка почти рѣчь спомина за свята Троица, и за Нейното единствено сѫщество и естество.

Иоаннъ се родилъ въ Антиохия въ 344 год. отъ благочестиви родители; училъ се при софиста Ливания и при философа Андрагатия; първо поживѣлъ пустиннически животъ въ покоищата *на Антиохия*, послѣ се рѫкоположилъ священникъ за Антиохийската *Църква.* На 398 год. Декемврия 15 се произвелъ въ архиепископ-

чинъ за Константинуполската Църква; въ 403 год. се заточилъ

отъ Константинополския императоръ Аркадия и жена му Евдоксия, но послѣ пакъ се повикалъ на трона си. А слѣдъ 7 или 8 мѣсяца пакъ се изпровожда на заточение, гдѣто, като пострадалъ много по пжтя, умрѣлъ на 14 Септемврия 407, и живѣлъ всичко 63 години. За чудесното си красноречие се нарекълъ Златоустъ. Толкова е той писалъ поучителни рѣчи и е разяснилъ Свещеното Писание, колкото никой другъ не е направилъ отъ църковнитѣ Отци. Останалитѣ отъ него сж 1447 Рѣчи и 249 Послания. Двадесеть и два църковни учители му сж изплели похвални рѣчи.

Василий се родилъ около 329 година въ Каппадокийска Кесария отъ родители знаменити по учение и по святость. Училъ се въ Константинуполь при софиста Ливания, послѣ и въ Аѳина, гдѣто се и сприятелилъ съ Григория Назианзина. Когато се върналъ въ Кесария, отишълъ да живѣе въ уединенитѣ покоища при Понта заедно съ майка си Еммелия и съ сестра си Макрина; тамъ е и съчинилъ аскетическитѣ си рѣчи. Въ 370 год. сл. Хр. се избралъ за епископъ на Кесарийската Църква, която управлявалъ 8 години; умрѣлъ на първия Януария 379 год. Заради мждростьта си и многоучението си, съ които сж пълни списанията му и съ които е догматизиралъ за Бога, и разяснилъ сжществата на природата и е украсилъ нравитѣ на человѣцитѣ, се нарекълъ *Велики*; при това още, великолѣпието и силата на словото му сж прибавили и проименованието: *Невоявленъ*.

Григорий Нисский, по-младъ братъ на Василия Велики, блѣстящъ и той богословъ и ораторъ въ словата си, и ревностенъ защитникъ на Православната Църква. Родилъ се въ 331 год.; станалъ Епископъ въ 372, заточилъ се отъ Арианомислителя Валента въ 374 год., повикалъ се на трона си въ 378 отъ Ѳеодосия Велики; присжтствувалъ въ Антиохийския помѣстенъ Съборъ, отъ когото се изпроводилъ за да посѣти Църквитѣ въ Арабия и въ Палестина, които били осквернени отъ Арианетѣ: послѣ присжтствувалъ и въ Втория Вселенски Съборъ прѣзъ 382 въ Константинуполь; и като поживѣлъ 65 години и оставилъ много прѣвъзходни списания, умрѣлъ въ 396 година, наричанъ отъ всички *Отецъ на Отцитѣ*.

Иустинъ философътъ е билъ родомъ отъ Палестинския градъ Неаполъ; приелъ Христовата вѣра заради гоненията, които виждалъ Християнетѣ да изтърпяватъ; като отишълъ въ Римъ, далъ на Марка Аврелия писменно изповѣдване, чрѣзъ което доказалъ невинностьта и святостьта на Християнската вѣра; умрѣлъ мжченически въ 167 година.

Дионисий Ареопагитский е билъ родомъ Аѳинеецъ, человѣкъ ученъ и единъ отъ съвѣтницитѣ на Аѳинското знаменито сждилище *Ареопагъ*. Когато Павелъ проповѣдвалъ въ Аѳина, той първъ повѣрвалъ въ Христа, и станалъ първъ Епископъ Аѳински. Но споредъ нѣкои, вторъ прѣемникъ на Иерофея, когото Дионисий *нарича свой приятель* и учитель слѣдъ Апостола Павла. Свършилъ

живота си мѫченически въ самия градъ Аѳина около 96 год. сл. Хр., споредъ старото прѣдание. (Прѣводачътъ.)

15. — *Иулианъ, на противъ, внукъ на Константина, се приближаваше къмъ Лампридиуса, явенъ врагъ на Евангелското вѣроизповѣдание.*

Иулианъ, Римски императоръ, който се нарича Отстѫпникъ, защото се отрекълъ отъ Християнската религия, въ която се родилъ и възпиталъ, и се постаралъ да прѣустанови пакъ идолопоклонството, се родилъ въ Константинуполъ въ 331 Ноемврѝия 6; билъ синъ на Иулия Констанция, братъ на Велики-Константина. Когато се качилъ на императорския тронъ, писалъ на Аѳинейцитѣ какви плановеималъ за да прѣустанови идолопоклонството. По всѣки начинъ се мѫчилъ да създаде единъ видъ идолопоклонска църква и многобожно свещенство, по подражание на християнския клиръ, който да тълкува на народа миѳологическитѣ прѣдания по философически и нравственъ смисълъ. Всичкитѣ му обаче старания излѣзли праздни срѣща силата на Християнството. Умрѣлъ на 27 Иуния 363 год., като се нарѣнилъ невидимо съ стрѣла когато воювалъ противъ Парѳитѣ. (Прѣводачътъ.)

16. — *Праздникътъ на Панаѳинеитѣ* (Παναθήναια).

Тойзи праздникъ се празднувалъ тържественно въ Аѳина, възобновенъ отъ Ѳисея, въ честь на богинята Минерва (Ἀθηνᾶ), за възпоминание на заселването на Аѳинейцитѣ въ единъ градъ. Праздникътъ се дѣлилъ на два вида, 1) *Великитѣ Панаѳинеи*, които се празднували единъ пѫть на четири години съ голѣмо тържаство и великолѣпие и траяли много деня, прѣзъ които се прѣнасяла на корабъ, возенъ на сухо на колелета, свещената върхна дрѣха на богинята Минерва прѣзъ града въ Акрополиса; и 2) *Малкитѣ Панаѳинеи*, се празднували всѣка година, или, споредъ нѣкои на всѣко трилѣтие. (Прѣводачътъ.)

17. — *Млади Канифори.*

Въ Аѳина се считало за голѣма честь, ако дѣвица отъ 10 годишна възрасть на горѣ носѣла, въ праздника на Церера, на Бакхуса или на Минерва, на главата си, въ врѣмето на процессията, кошница съ подаръци на богинята; таквата дѣвица се наричала κανηφόρος, а дѣйствието κανηφορία, и произхожда отъ κάνη=кошница и φέρω=нося. (Прѣводачътъ.)

18. — *Пѣснитѣ на Армодиуса и на Аристогитона.*

Двама съзаклятници Аѳинейци, които убили тираннина Иппархѳ, синъ на Писистрата, които, като ги уловилъ братъ му Иппий, *били убити* отъ него. Аѳинейцитѣ, признателни къмъ тѣхъ за убиването на тираннина, имъ въздигнали великолѣпни памятници и *имъ съчинили* похвални пѣсни. (Прѣводачътъ.)

19. — *Съ голѣмъ тропотъ по стадиума* (στάδιον) растилище. тризнище, поприще.)

Съ това име се наричало равнището гдѣто се съ състѣзавали подвижницитѣ. Наричало се стадиумъ, защото пространството му е било единъ стадий, мѣра която е равна съ 125 разкрача.

20. — *Тичаха въ Лицея.*

Мѣсто, гдѣто е била основана една отъ тритѣ въ Аѳина Гимназии; въ тъзи Гимназия Аристотель прѣподавалъ своята философическа система. Носѣла името Лицей (Λύκειον отъ λύκος=вълкъ), защото е била издигната близо до храма на вълкоубиеца Аполлонъ.

21. — *Въ Пикила* (Ποικίλη στοά=шаренъ прустъ, притворъ.)

Единъ отъ Аѳинейскитѣ галерии, гдѣто било написано сражението съ Перситѣ при Мараѳона. (Прѣводачътъ.)

22. — *Въ Керамика* (Κεραμικόν).

Часть (Булевардъ) отъ града Аѳина, раздѣлена отъ него чрѣзъ стѣнитѣ му на двѣ, на вѫтрѣшна и на външна Керамика, а съединена чрѣзъ Дипила (Двудвѣрието).

23. — *Той се обнрѫжаваше отъ Либания, отъ Иамвлиха, отъ Порфирия.*

Либаний, прочутъ софистъ и прославенъ учитель, се родилъ въ Антиохия въ 314 сл. Хр. отъ знаменити родители. Тѣ като умрѣли, той отишълъ въ Аѳина за да се усъвършенствува въ учението и отъ тамъ дошълъ въ Константинуполь, гдѣто отворилъ ораторско училище, и толкова добри сполуки направилъ въ учението и въ ораторскитѣ упражнения, щото ораторитѣ и софиститѣ, които побѣдилъ и посрамилъ, възстанали противъ него и въ увлѣченностьта на завистьта си разпръснали слухъ, че красноречието му е било слѣдствие на кѣкоя магическа сила; и за тъзи глупава клѣвета сполучили да направятъ да се заточи дважъ, въ 346 и въ 354 год. Въ това врѣме основалъ въ Константинуполь ново училище, въ което заедно съ други се училъ съ установившия се послѣ въ Римъ Симмахъ, и съ святия Иоаннъ Златоустъ. — По причина че си оставалъ твърдъ по недоразумѣние въ отеческата си вѣра, се показалъ прѣзъ всичкия си животъ горѣщъ защитникъ на умиращето многобожие, чрѣзъ списанията си и чрѣзъ учението си. Умрѣлъ въ 390 сл. Хр. на 86 годишна възрасть.

Иамвлихъ. Двама гърцки списатели носятъ това име, и двамата съ били отъ Сирийска Халкида. Първий е роденъ въ царствованието на Трайана, живѣлъ и въ врѣмето на Марка Аврелия (отъ год. 117 до 169). А другий, за когото се говори въ текста, е билъ роденъ около 310 сл. Хр. въ врѣмето на Великия Константинъ. Билъ Платонически философъ, и произхождалъ отъ богато и знаменито сѣмейство; училъ се при Платоника Порфирия и, *както и учительтъ му,* не само приелъ, но и разпространилъ фан-

тастическитѣ догми на Плотиновия неоплатонизмъ. Прѣподавалъ тѣзи догми въ Александрия съ фанатическа ревность и привлѣкълъ много слушатели, които, като се въодушевлявали до неистество отъ красноречието и отъ блѣстящата му фантазия, мислѣли че учительтъ имъ се вдъхновявалъ отъ небото, че се разговаряль съ невидимитѣ сѫщества, съ боговетѣ и съ демонитѣ, и че ималъ дарованието да прѣдсказва, и силата да прави чудеса. Тѣзи глупави суевѣрия дали голѣма сила на поражающитѣ му прѣдставления, и разпръснали чудесно новоплатоническитѣ и чудодѣйни учения. Нѣкои мислятъ че Іамвлихъ умрѣлъ въ Александрия около 333 слѣдъ Христа.

Порфирий, новоплатонически философъ, чрѣзмѣрно въодушевенъ ученикъ на Плотина, се родилъ въ Сирийска Батавия около 233 год. Сл. Хр., наричалъ се и Малхъ.—По-вечето врѣме на живота си прѣкаралъ въ Римъ, гдѣто прѣподавалъ философията слѣдъ смъртьта на Плотина, и умрѣлъ въ 305.—Ималъ много по-обширни познания отъ онѣзи на учителя си, по глъбокостьта обаче не го стигвалъ. (Прѣводачътъ.)

КНИГА ШЕСТНАДЕСЕТА.

Въпросътъ, който се касае до многобожието, до естествената религия и до Християнството, е единъ отъ най-важнитѣ, които могатъ да се подложатъ на человѣческото сѫждение. Тойзи, въпросъ би доставилъ материала на много тома книги, и азъ не би могълъ да посвѣтя въ тѣхъ нищо по-вече, освѣнъ нѣколко страници.

Сцената е положена върху двѣ исторически събития:

1-о Истина е, че Диоклитианъ е разисквалъ цѣла една зима отъ шесть мѣсяца, съ своя Съвѣтъ, върху участьта на Християнетѣ;

2-о Когато царувалъ Онорий станалъ въпросъ за вдигането отъ Капитолия жертвеника на Побѣдата. Симмахъ, Юпитеровъ първожрецъ, произнесълъ за тоя прѣдметъ една рѣчь, която е съхранена въ съчиненията на Святи-Амвросия. Святи-Амвросий отговорилъ на Симмаха; запазенъ е и отговорътъ на тоя красноречивъ Медиоланскі архиепископъ.

Симмахъ е билъ родомъ Самаритянинъ и живѣлъ около II вѣкъ сл. Хр.. Като оставилъ своята ересь, станалъ Християнинъ, слѣдъ малко врѣме обаче, понеже не искалъ дн се съобрази съ постановленията на новата религия, я оставилъ. Прѣвелъ и той отъ Самаритския текстъ Вехтия Завѣтъ, слѣдъ Акила и Ѳеодотиона, но по-вече по смисълъ отколкото дума по дума. Слѣдъ като *изучилъ* философията и ораторството въ Константинуполъ при *Ливания*, отишълъ въ Римъ, и тамъ умрѣлъ. (Прѣводачътъ).

1. — *А не въ жертвеницитѣ на Евменидитѣ.*

Евменидитѣ се наричали и Ериннии (Εὐμενίδες, Ἐρινύες); тѣ били три богини и наказвали съ люти мѫки человѣцитѣ, които правѣли беззакония. (Прѣводачътъ.)

2. — *Азъ прѣдполагамъ че обрѣменените съ години Римъ, и пр.*

Това е земено отъ самата рѣчь на Симмаха. Не зная да ли се е забѣлѣжило нѣкога, че прочутий пассажъ на Массилона въ проповѣдьта „*за малкото число на Избранницитѣ*“, е подражание на прѣкрасното ораторско движение на идолопоклонския жрецъ. Тука е мѣстото да се каже, както Отцитѣ сѫ казали по-напрѣдъ отъ насъ, че по нѣкой пѫть се позволява да се отнима скришно златото на Египтянетѣ.

3. — *Моитѣ заровени въ равнището на Зама легиони.*

Зама е билъ градъ въ Нумидия, область въ сѣверна Африка. Намиралъ се далече отъ Карѳагенъ около 40 часа пѫть. Забѣлѣжителенъ е за ради побѣдата, която Сципионъ Африкански нанесълъ надъ Анниба близу до него. (Прѣводачътъ.)

4. — *Ний не отказваме да го приемемъ въ Цанѳвона.*

Тиберий билъ пожелалъ да опрѣдѣли Иисуса-Христа въ числото на римскитѣ богове; Адрианъ му издигналъ храмове, и Александъръ Северъ го почиталъ заедно съ образитѣ на посвятенитѣ души.

5. — *Тъзи извънредно приятна за тъхъ градина бѣше безплодната Иудея.*

Такви сѫ подигравкитѣ на Волтера относително Иудея. Евдоровитѣ думи служатъ за твърдѣ сполучливъ отговоръ на тѣзи подигравки. Зная, че той е могълъ да възрази и да докаже, че Иудея е била много плодородна; азъ съ малко трудъ би намѣрилъ доказателства свързани съ тоя прѣдметъ у Abbé Fleury; и най-вече у Докторъ Shemd. Но, споредъ мене, едно просто прѣглеждане може да тури въ съгласие свидѣтелствата, които се виждатъ че си противоречатъ; защото, ако мнозина древни списатели говорятъ за плодовитостьта на Иудея, Стравонъ говори буквално че не ставало даже нито опитъ за борба, кой да добие запустѣлитѣ скалисти мѣста на Иудеитѣ. Свещеното Писание прѣдлага върху сѫщия прѣдметъ толкова противоречни пассажи, щото святи-Иеронимъ е повѣрувалъ, че плодовитостьта на Иудея трѣбало да се разбира въ духовенъ смисълъ. Изгледътъ на мѣстноститѣ рѣшава веднага затруднението. Собствената Иудея е била наистина страна суха и безплодна, съ изключение на нѣколко долини, каквито сѫ: Виѳлеемската, Енгадийската и Виѳанийската; но отечеството на Евреитѣ е било земя плодовита. Галилея на Сѣверъ; Идумея и Саронското поле на Югъ и околноститѣ на Иерихонъ, сѫ мѣста прѣвъзходни. Иерусалимъ се основалъ *върху една канара*, въ планинитѣ, въ срѣдата на едно пло-

довито мѣсто, отъ което се прѣпитавалъ градътъ. Ето, тази е истината. Защо Иудейскитѣ законодатели сѫ турили по Божия заповѣдь святия градъ въ едно диво мѣсто? Евдоръ дава на това важното доказателство, като говори благоразумно.

6. — *Христианетѣ се събиратъ нощно врѣме, и пр.*

Древнитѣ защитници на Христианството споминатъ за тѣзи клевети. Ясно се вижда, че тайнството на Святото Причащение е могло да даде поводъ да изникне баснята за обѣдитѣ на человѣческо месо; но не се знае какво е могло да даде поводъ въ историята на кучето за кръвосмѣшението, и пр. . Abbé Fleury забѣлѣзва справедливо, че язичницитѣ, навикнати въ отвратителноститѣ на праздницитѣ, които извършвали въ честь на Флора и на Бакхуса, естественно прѣдполагали че и Христианетѣ се сѫ прѣдавали, когато се тайно събирали, въ сѫщитѣ беззакония.

7. — *На всѫдѣ, кѫдѣто се тѣ промѫкнатъ, произвеждатъ смущения.*

Ето дѣйствителнитѣ орѫжия на софиститѣ. Борятъ се съ съперницитѣ си, като ги обявяватъ за виновни въ нѣщо.

8. — *Както дѣтинската въртилешка, тумпалътъ, се върти, и пр.*

Сравнение употрѣбено отъ Виргилия и отъ Тибулла.

9. — *Августе и ти Цесарю, и пр.*

Това начало на рѣчьта е сѫщото онова, което се намира въ защитителната рѣчь на Иустина Философа.

10. — *Вий, о Отци Сенатори, не можете да скриете че ний сме вчерашни, и пр.*

Хубаво изражение на Тертуллиана: „Sola relinquimus templa."

11. — *Публиусъ, Римски префектъ.*

Споминането тукъ на Публиуса не е току тъй безъ полза. То вкарва въ сцената една личность, която е спомѣната въ IV книга, и скоро ще играе своята важна роль.

12. — *Когато голѣмъ снѣгъ пада отъ вѳернитѣ полета, и пр.*

Омиръ сравнява красноречието на Одиссея въ Илиадата съ снѣжнитѣ толупи: но онова сравнение е съвършенно отъ другъ видъ и е прѣдставено подъ други отношения.

13. — *Единъ дълъгъ редъ отъ пророчества, и пр.*

Има доказателства, които сѫ тука изоставени, защото другадѣ ги съмъ развилъ: принѫдихъ се да ги прѣкратя: non erat hic locus.

14. — *Мислятъ ли тѣ, че дѣцата имъ сѫ паднали въ онѣзи безчестни домове, и пр.*

Язичницитѣ туряли намѣренитѣ дѣца въ здания блуднически. Вижъ Апологията на св. Иустина.

15. — *Свѣтли князове, позволявали ми се да ви открия тѣзи невинни и чисти тайни, и пр.*

Ето това именно Иероклей чакаше отъ Евдора. Той знаеше, че всѣки единъ Христианинъ бѣше обязанъ да пази скришностьта на тайнствата, и че това възражение се прѣдставяше на изражението: „Вашитѣ тайнства сѫ отвратителни. Вий това отказвате; и не искате да обясните тѣзи тайнства: слѣдователно тайнствата ви сѫ злодѣйчески.“ Евдоръ бѣше принѫденъ да се защищава чрѣзъ аргументи a posteriori, което дава рѫчка на противника му. Второто нападение, противъ което Евдоръ не можеше да не устои, бѣше онова, което произхождаше отъ жертвоприношението на императора. Тъй Иероклей не бѣше забравилъ това жертвоприношение. Въ точность, въ това е лѣжало злото, и то, въ послѣдно заключение, служило за прѣдлогъ за да бѫдатъ Христианетѣ изклани.

16. — *Тогава тойзи Богъ, прѣдчувствувамъ си го, ще може самъ да ме избави, и пр.*

Това е едно пророчество, което туря прѣдъ очитѣ едно отъ най-голѣмитѣ събития на Черковната история: Святий-Лъвъ спрѣлъ Аттила при вратитѣ на Римъ.

17. — *Ако Кимската Сибилла.* (Σιβύλλα ἡ Κυμαία, la Sibylle de Cumes), *и пр.*

Сибилла се тълкува=божий съвѣтъ; въобще значи: жена пророчица, такви жени въ древностьта сѫ сѫществували десеть, отъ които най-старата е: 1) Сибилла Ливийска или Троадска или Еллиспонтска; 2) Ериѳрейска, или Аѳинѣйска; 3) Кимска, която се спомина въ италианскитѣ стари пѣсни, че се е родила въ Кима (Cumes) кампанийска, и на нея се отдаватъ пазянитѣ въ Капитолия священи книги, които изгорѣли отъ пожара, който станалъ въ врѣмето на Силла. (Прѣводачътъ.)

Думитѣ въ текста сѫ исторически. Диоклитианъ, слѣдъ разискването на съвѣта му, поискалъ да земе още и мнѣнието на боговетѣ. Заповѣдалъ да се попита оракулътъ. Отговорътъ билъ сѫщо такъвъ, какъвъто ще се види въ слѣдуѭщата книга.

КНИГА СЕДЕМНАДЕСЕТА.

1. — *Земе, въ която царуватъ божественъ дѫхъ и днѣзи гении, които сѫ приятели на человѣцитѣ!*

Πλάτων περὶ πολιτείας.

2. — *Кой ще ми даде крила, и пр.*

«Οἰκείων δ' ὑπὲρ θαλάμων
Πτέρυγας ἐν νώτοις ἁμοῖς
Λήξαιμι θοάζουσα,
. . . . . .

(Εὐριπίδης ἐν Ἰφιγενείᾳ.)

3. — *Който застави Ариадна да умре далече отъ огнището на баща си Миноса. . .*

Ариадна била дъщеря на Критския царь Миноса. Когато Ѳисей, синътъ на Аѳинѣйския царь Егея отишълъ въ Критъ, за да избави отечеството си отъ жестокия ежегодишенъ данъкъ, който се състоялъ отъ седемь момчета и седемь момичета и служилъ за храна на затвореното въ Лабиринѳа чудовище Минотавръ, Ариадна го снабдила съ мечъ, съ който да го убие, и съ едно голѣмо клѫбо прѣжда, чрѣзъ която Ѳисей, като върже края ѝ въ входа на Лабиринѳа, да може послѣ да намѣри изхода му и да излѣзе отъ него. Героятъ, като се борилъ длъго врѣме въ Лабиринѳа съ Минотавра, най-послѣ го убилъ, излѣзълъ, и оставилъ Критъ, като земалъ съ себе си и Ариадна съ обѣщание, че ще я земе за ж-на. Той обаче я оставилъ въ островъ Наксосъ и избѣгълъ когато тя спѣла; но Бакхусъ, като я намѣрилъ земалъ я и се оженилъ за нея. Бакхусъ подарилъ на невѣстата си браченъ вѣнецъ, който се положилъ между небеснитѣ съзвѣздия и се нарекълъ Сѣверенъ вѣнецъ. (Пр.)

4. — *Който принѫди Медея* (Μήδεια) *да посѣти крѣпоститѣ на Иолкоса и да послѣдува единъ вѣтърничавъ герой.*

Медея, дъщеря на Колхидския царь Еита и на жена му Идия, или на Хеката, е била прочута вълшебница, чрѣзъ съдѣйствието на която Иасонъ, началникъ на военния походъ на Аргонавтитѣ, грабналъ златното руно, като завелъ съ себе си и Медея, която повѣрувала въ приправената му къмъ нея любовь и въ обѣщанията му, и родилъ съ нея двама сина. Но послѣ Иасонъ се оженилъ и за Главка, дъщеря на Коринѳския царь Креонта, и тъзи негова вѣроломно постѫпка разсърдила Медея, и за отмъщение тя убила двѣтѣ си дѣца и Главка, като направила да се убие и Иасонъ самъ, и послѣ избѣгъла въ Аѳина, отъ гдѣто, като родила отъ царя Егея Мида, се принѫдила да избѣгне, защото мислѣла да прѣкрати живота и на Ѳисея. Спорѣдъ нѣкои, тя умрѣла въ Ѳессалийския градъ Буѳротумъ, спорѣдъ други пъкъ, въ Колхида, гдѣто се завърнала. Градътъ Иолкосъ се намиралъ въ Ѳессалийска Магнисия надъ Пагасейския Заливъ, отечеството на Иасона, отъ гдѣто бѣха тръгнали Аргонавтитѣ за Колхида. (Прѣводачътъ.)

5. — *На Кастора и на Полидевка.*

Тѣзи двама герои се наричатъ отъ гръцкитѣ Миѳолози и Диоскури (Διός—κοῦροι дѣца на Диа), и сѫ били синове близнаци на

Тиндара и на Лида, за това се наричали и Тиндариди. И двамата били мѫжествени ратоборци и герои; на тѣхъ се отдава и изобрѣтението на военното хоро и на воената музика. Кастор се отличавалъ особенно въ искуството на езденето, а Полидевкъ въ искуството на боренето. Отъ първитѣ подвиги на тѣзи герои е билъ походътъ имъ противъ Аѳинѣйцитѣ за избавлението на сестра си Елена, която Ѳисей билъ грабналъ.

Тѣзи двама братия земали участие и въ Аргонавския походъ. Нѣкои казватъ, че градътъ Диоскурисъ въ Колхида, който послѣ отъ Римлянетѣ се нарекълъ Севаступолъ, се основалъ отъ Диоскуритѣ. Слѣдъ смъртьта си въ сражението съ двамата синове на Афарея, другари на Иасона, получили божествени почести първо въ Спарта и послѣ въ всичка Гърция, Сицилия и Италия; тѣ покровителствували публичнитѣ игри. Изрядннтѣ художества ги прѣдставляватъ млади конници съ копие въ рѫката и съ шлемъ нашаренъ съ звѣзди на главата. Юпитеръ ги положилъ на небото, като съзвѣздие, подъ име Близнаци. За възнаграждение на братската имъ любовь, Нептунъ имъ подарилъ сила по-голѣма отъ силата на вѣтроветѣ и на морскитѣ вълни, за това и плаващитѣ по морето прозовавали тѣхната помощь, и статуитѣ имъ полагали на прѣдницата на кораба. Святий Апостолъ Павелъ плавалъ отъ Милитъ въ Потиола съ корабъ, който ималъ на прѣдницата си бюстоветѣ на Диоскуритѣ. (Прѣводачътъ.)

6. — *Който не е обичалъ никога, нека обича утрѣ!*

(Виж. Pervigil.)

7. — *Душо на вселенната, и пр.*

«Aencadum genitrix, hominum divumque voluptas,
Alma Venus, coeli subter labentia signa
Quae mare navigerum, quae terras frugiferentes
Concelebras; per te quoniam genus omne animantum
Concipitur, visitque exortum lumina solis:
Te, dea, te fugiunt venti, te nubila coeli,
Andventumque tuum; tibi suaves daedala tellus
Summittit flores; tibi rident aequara ponti,
Placatumque nitet diffuso lumine coelum:

Венеро, богинйо благотворна, майка на Римлянетѣ
И прѣлесть на всички человѣц' и на всички богове!
Ти отъ назвѣзденния сводъ разпръсквашъ плодовитостьта
По морскитѣ води, възъ които корабитѣ плуватъ,
И по нивитѣ, които даватъ изобилни жетви:
Чрѣзъ тебе всички видове животни приематъ животъ
И си отварятъ очитѣ въ небесната видѣлина;
Щомъ се ти явишъ, и вѣтроветѣ бързо излѣтяватъ,
Облацитѣ веднага се разпръскватъ и изчезватъ

И земята показва разноцвѣтнитѣ си постели,
А океанътъ скоро зима видъ веселъ и засмѣянъ;
И ясното небо пуща на далечъ живия си блѣсъкъ."
(Lucret., lib. I, v. 19.)

8. — *Венера полага върху сиситѣ на младата дѣвица, и пр.*
(Виж. Pervigil.)

9. — *Синьтъ на Киѳира, родѣнъ въ равнитѣ полета, се отхранва въ срѣдъ цвѣтя разнолични.*
(Виж. Pervigil.)

Древнитѣ поети баснословили, че Ений е билъ синъ на Афродита (Venus, Венера) и на Агхиса; а Афродита се наричала и Киѳира (Κυθήρη), защото, когато се родила отъ морската пѣна (ἀφρός) влѣзнала въ една сколка (мида) и плаваящемъ върху вълнитѣ, първо излѣзла въ островъ Киѳира, и послѣ въ Кипъръ. Каквато е била у Гърцитѣ Афродита, таква е пъкъ била у Римлянетѣ Венера; слѣдъ като започнали да се сношаватъ двата народа, римската Венера (Venus) се слѣла съ гръцката Афродита, която Римлянетѣ убожили и ѝ издигнали храмове. Цесарь много разпространилъ въ Италия богослужението на Афродита, защото изнамѣрилъ че произхождалъ отъ Ения. (Прѣводачътъ.)

10. — *Острове блажѣнний, и пр.*

Цѣла тъзи строфа е моя: изнамѣрихъ баснята на Грацитѣ, които украдватъ въртеното на Паркитѣ; днесь е толкова извѣстна древностьта, щото тъзи басня не е избѣгнала отъ ума на никого!

11. — *Дороѳей и младата катихумѣнка се дружаватъ съ едно множество поклонници, и пр.*

Тука нѣма никакъвъ анахронизмъ. Пътуванията за Иерусалимъ възлизатъ до първитѣ вѣкове на Християнството. Свети-Иеропимъ, който ни е оставилъ, слѣдъ Ѣвсевия, описанието на Святитѣ Мѣста, казва че въ негово врѣме отивали поклонници въ Иерусалимъ отъ всичкитѣ страни на свѣта. Друго едно щастливо обстоятелство: азъ можахъ и бѣхъ длъженъ да опиша въ поемата си града Иерусалимъ запустѣлъ, какъвъто го видѣхъ самъ. Въ врѣмето на гонението отъ Диоклитиана, даже и името Иерусалимъ бѣше се толкова съвършенно забравило, щото единъ мъченикъ, като отговорилъ на единъ Римски управитель че билъ отъ Иерусалимъ, тойзи помислилъ че мъченикътъ говорѣлъ за нѣкой бунтовнически градъ основанъ тайно отъ Християнетѣ. Тогава Иерусалимъ се наричалъ Елия, отъ името на Аврелиана, който билъ прѣправилъ нѣколко кѫщи върху грамадитѣ развалини натрупани отъ Тита. Най сетнѣ, нѣма никакво противоречие когато *азъ прѣдставлявамъ* хубави здания построени, по покапване на *Елена*, помежду останкитѣ. Споредъ историята, благочестивата *майка* на Константина била заповѣдала да се построятъ тъзи ве-

ликолѣпни памятници въ Иерусалимъ, защото се напълнила отъ жалость когато видѣла безпомощностьта и бѣдностьта на Святитѣ Мѣста. И днесь още се виждатъ въ Иерусалимъ Църкви твърдѣ богати, и много народъ прѣзъ нѣколко дни на годината, и на всѣкѫдѣ другадѣ и на всѣко врѣме, отчаянието и смъртьта. При това, понеже Кимодока слѣдува вѣрно и съ голѣма точность моето пѫтеописание, нищо почти нѣмамъ да приложа въ текста: ще повторя онова, което съмъ казалъ.

12. — *Виждаше се въ изображението по тѣхъ, че святий градъ е падналъ, и пр. До: жителитѣ на вѣчнитѣ . . . сѣнки.*

Напомнюване на *Освободенния Иерусалимъ*, който е гравиранъ надъ дверитѣ на Божия-гробъ. Въ тоя откѫслекъ азъ приведохъ възпоминанието на отечеството, и направихъ опитъ да приведа тѣзи прѣвъзходни стихове:

„Chiama gli abitator dell'ombre eterne
Il rauco suon della Tartarea tromba, etc.

Трѫбата на Ада съ дебелия си и грозенъ гласъ
Призовава прѣбиваѭщитѣ въ вѣчнитѣ сѣнки".

„Шумътъ отъ бездна въ бездна се търкаля и се спуща: Romor rimbomba".

13. — *Тя бѣше облечена съ една дълга отъ виссоновъ платъ съ златовиденъ цвѣтъ дрѣха, и пр.*

Често се говори въ Св. Писание за виссона. Той е билъ тънко и легко платно съ жълтъ цвѣтъ. Златнитѣ нарове, петоцвѣтнитѣ ивици, полумѣсецитѣ, и пр. сѫ били украшения забѣлѣжени въ пророцитѣ. Не можахъ прочее да се оставя да не опиша святата страстна Седмица въ Иерусалимъ. Строгостьта и величието на тоя християнски праздникъ съставляватъ противоположность относително развращението на Амаѳонтскитѣ праздници. Голѣма е разликата между велблѫдата на Арабина, възпоминанията на Рахилъ и на Иакова, и плачеветѣ на Иеремия, относително обрядитѣ на Друидитѣ, пѣснитѣ на Тевтатеса, трагедиитѣ на Софокла въ Аѳина и игритѣ на хоро въ островъ Кипъръ. Но такво е, ако не се лъжа, прѣимуществото на моя прѣдметъ, щото да може да замине прѣдъ очитѣ на читателя избраното зрѣлище на онова, което е по́-важно, по̀-приятно и по̀-знаменито въ древностьта.

14. — *Какъ тъй градътъ, който едно врѣме е билъ пълненъ съ народъ, и пр.*

„Ка́кѡ сѣ́де є҆ди́нъ гра́дъ ѹ҆мно̀женный людмѝ, бы́сть ꙗ҆́кѡ вдови́ца, ѹ҆мно̀женный во ꙗ҆зи́цѣхъ, владѧ́й страна̀ми бы́сть подъ' да́нїю. Пла́чѧ пла́касѧ въ нощѝ, и҆ сле́зы є҆гѡ̀ на лани́тѣхъ є҆гѡ̀, и҆ нѣ́сть ѹ҆тѣша́ѧй є҆гѡ̀: всѝ дрꙋжа̀щїисѧ съ ни́мъ

ѻ҆твергѡ̀шасѧ є҆гѡ̀, бы́ша є҆мꙋ̀ кра́зи . . . Пꙋтїе́ сїѡ́ни рыда́ютъ, ꙗ҆́кѡ нѣ́сть ходѧ́щихъ по ни́хъ въ пра́зднихъ: всѧ́ врата̀ є҆гѡ̀ разоре́на, жерцы̀ є҆гѡ̀ воздыха́ютъ, дѣви́цы є҆гѡ̀ ведѡ́мы, и҆ са́мъ ѡ҆горчева́емъ въ себѣ̀.“ (Пла́чь І҆еремі́евъ, А҆́лефъ—Да̀леѳъ.)

Наистина, съ тъзи священа и жаловита пѣсънь на Иеремия не може да се сравни ни най-хубавий уломъкъ отъ Омира или отъ Виргилия.

15. — *И неприятелитѣ въдрузиха шатритѣ си, и пр.*

Само тойзи уломъкъ не е земенъ отъ Иеремия. Възползовахъ се отъ хубавата бѣлѣжка на Барониуса. Той забѣлѣзва, че Титъ билъ поставилъ една часть отъ военния си станъ въ *Маслиновата Гора,* на сѫщото мѣсто, гдѣто Иисусъ Христосъ бѣ плакалъ върху виновния градъ и прѣдсказалъ запустяването му. Ще приложа че, първото важно нападение, което направили Римлянетѣ, станало отъ тъзи страна.

16. — *Съ единъ патетиченъ тонъ, прѣнесенъ у христианетѣ, чрѣзъ религията на Евреитѣ.*

Казалъ съмъ въ „*Духа на Христианството*“, че пѣсъньта на Иеремиевитѣ плачове ми се вижда еврейска по произхождение.

17. — *Прѣзъ жалостния пѫть.*

Три пѫтя съмъ обиколилъ via Dolorosa, за да запазя въ памятьта си добрѣ всичко. Нѣма нито единъ ѫгълъ въ Иерусалимъ, когото да не познавамъ като Парискитѣ улици. Отговарямъ за истинностьта на цѣлата тъзи история.

18. — *По̀-нататъкъ Богочеловѣкътъ рекълъ на женитѣ, и пр.*

Прѣданието въ Ирусалимъ е запазило много обстоятелства за Христовото страдание, които не се споминатъ въ Евангелието. Показватъ н. п. Иерусалимскитѣ жители мѣстото, гдѣто Мария срѣщнала Иисуса натоваренъ съ Кръста. Тя, изпѫдена отъ стражаритѣ, минала прѣзъ друга улица, и се намѣрила пакъ въ оня пѫть, но когото карали Спасителя, и тръгнала да върви по стѫпкитѣ му по̀-отдалече. Вѣрата не се противи на тѣзи прѣдания, които показватъ, до колко тъзи чудесна и възвишена история се е начертала въ памятьта на человѣцитѣ. Осемнадесеть вѣка се изминали и се ставали постоянни гонения, вѣчни прѣврати, натрупани и непрѣстанно растящи развалини не сѫ могли да заличатъ или да скриятъ споменитѣ и диритѣ на тъзи Божия Майка, която е плакала за своя синъ.

19. — *О синове и дъщери Сионски.*

Ето още една проста пѣсънь на Църквата припомняна всрѣдъ хубоститѣ на по́-великитѣ поети. Съставлява ли тя толкова голѣма несъобразность? и не е ли проста, благородна и поетическа?

20. — *Открива съ удоволствие взвроto на Аверно.*

Това е повращане въ Виргилия; слѣдъ като чухме пророка на истинския Богъ, ще видимъ и пророчеството на демона.

21. — *Гризението на съвѣстьта изпружено възъ единъ желѣзенъ одъръ, и пр.*

« . . . . . .
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
Pallentesque habitant Morbi, tristique Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas,
Terribiles visu formae; Letumque, Laborque;
Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Evmenidum thalami, et Discordia de mens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis:

. . . . . .
Прѣдъ самия входъ и въ първитѣ проходи на Ада,
Лѣжатъ Скърбитѣ и отмъстителнитѣ Гризения,
Тамъ се намиратъ блѣднитѣ Болести съ тѣжката Старость,
Страхътъ, Гладътъ и всичкитѣ овратителни Съвѣти,
И грозната Бѣдность, всички страшн' и ужасни фигури!
Смъртьта, Сънътъ, нейнъ братъ, и Трудътъ съ гибелнитѣ Сладости.
Срѣща вратата се виждатъ кръвопролитната Борба,
Евменидитѣ и желѣзнитѣ тѣхни одъри,
Лудий Раздоръ съ змийни косми, вързани съ кървава лента».
(Aeneid., VI, 273.)

22. — *Гдѣто Дедалъ, като прѣминалъ небесата, посвятилъ. . . крилата си, и пр.*

«Redditus his primum terris, tibi Phoebe, sacravit
Remigium alarum:

Тамъ, въ онъзи земя, когато Дедалъ излѣзе първъ пѫть,
О Фебусъ, посвяти на тебе въздушнитѣ си гребла.“
(Aeneid., VI, 18.)

Дедалъ (Δαίδαλος) е билъ знаменитъ и искусенъ художникъ на статуи, родомъ Аѳинѣецъ и синъ на Евпалама или на Метиона и на Левкипа и внукъ на Ерихѳея. Той избѣгълъ отъ Аѳина въ Критъ, защото убилъ внука и ученика си Талона, и като съдѣйствувалъ въ срамнитѣ похоти на Пасифая, жена на Миноса, се затворилъ отъ него въ Лабиринѳа; и отъ тамъ като се избавилъ съ помощьта на крила залѣпени съ восъкъ, литналъ въ Сицилия при Сиканския царь Кокала. Спорѣдъ миѳологията, Дедалъ направилъ крила и на сина си Икара и му ги залѣпилъ съ восъкъ, и послѣ *заедно съ него тръгналъ* чрѣзъ Егейско море за Сицилия. И Ѣ

калъ три дни срокъ за да ги приготви; и въ това врѣме, като приготвилъ всичкитѣ бѣдни, болни, хроми, слѣпи и старци прѣдставилъ ги на управителя и му рекълъ: Ето, тѣзи сж богатствата на Църквата. На това отгорѣ управительтъ се разлютилъ и заповѣдалъ да го простратъ възъ една желѣзна и нажежена скрада. А добрий Христовъ побѣдоносецъ, като търпѣлъ печенето си безъ най-малкото охкане, рекълъ: обърнете ме и отъ другата страна, за да се опържа по̀-добрѣ. И това като станало, тогава мжченикътъ казва на тиранитѣ: „накусѣте сега и вижте, да ли месото на Христианетѣ е по̀-сладко пържено или сурово“. Това като рекълъ и се помолилъ по Христовото подражание за гонителитѣ и мжчителитѣ си, изджхналъ на 10 Августа 258. (Прѣводачътъ).

6. — *Викентий отъ Сиракуза.*

Тойзи мжченикъ си свършилъ живота за Христовата вѣра въ Испания въ 235 год., въ врѣмето на Максимина.

7. — *Пелагия отъ Антиохия.*

Живѣла е около 284 сл. Хр. първо, като язичница, развратно, а послѣ, като изучила Християнството и приела святото кръщение отъ нѣкой епископъ, който се паричалъ Ноннасъ, отишла въ Елеонската гора, гдѣто прѣкарала останалото врѣме на живота си свято и чисто. (Прѣводачътъ.)

8. — *Фелицита и Перпетуя.*

Двѣ забѣлежителни мжченички, които заедно съ други героини пролѣли кръвьта си за Христовата вѣра въ Карѳагенъ около 203 сл. Хр. Перпетуя била на двадесеть и двѣ годишна възрасть. (Act. Martyr. c. not. Holsten. et Possinii) (Прѣводачътъ.)

9. — *Ѳводотъ.*

Тойзи священомжченикъ е билъ епископъ на Мало-азийския градъ Анкира.

10. — *Катакомби.*

Латиногърчка рѣчь, и произхожда отъ гърчкия прѣдлогъ κατά= низко, долѣ, и латинското сжществително comba (κύμβος)= сводъ, и значи пещера вжтрѣ въ земята, гдѣто Египтянетѣ погребавали умрѣлитѣ, а въ особенность, подземни изкопани дупки въ околностьта на Римъ, гдѣто първитѣ Християне се крияли отъ гоненията, извършавали богослужението и погребавали умрѣлитѣ. (Прѣв.).

11. — *Както дъщерята на Ивфѳав не искала отъ баща си друго нищо . . . .*

Тъзи история се намира въ Священото Писание (Сжд. XI, *30—40*).

12 — *Тойзи князъ живѣеше*, и пр.

Почти нѣма забѣлѣжителни мѣста въ Гърция и въ Италия,

които да не съ описани живо въ *мѫченицитѣ*. Проваждамъ за Тиволи въ моето писмо до Господина de Fontanes.

13. — *Ти нѣма да бѫдешъ повиканъ за да вземешъ участие въ властьта и пр.*

Евдоръ се бѣше по-добрѣ извѣстилъ за всичко, и се научилъ за рѣшението на Диоклитиана отъ извѣстни пѫтища: палатътъ на императора бѣше пъленъ съ Христиане; даже и Валерия и Приска, дъщерята и съпрѫгата на Диоклитиана, били Християнки.

14. — *Да се прѣрѣзватъ ножнитѣ жили на конетѣ.*

Казалъ съмъ въ една бѣлѣжка върху географическата карта на Певтингера (Кн. VI.), че станциитѣ били мѣста, гдѣто се смѣнявали пощенскитѣ коне, както се спомина у поетитѣ. Когато Константинъ избѣгълъ отъ двореца на Галерия, заповѣдалъ по пѫтя да отрѣзватъ задколѣнницитѣ на заднитѣ нозѣ на конетѣ, които оставялъ слѣдъ себе си, за да не могатъ да го гонятъ неприятелитѣ му.

15. — *Гробоветѣ на Симфорова, и пр.*

Знае се че Хораций е живѣлъ, може би и умрѣлъ, близу до Тибуръ; но малцина знаятъ, че тойзи веселъ Тибуръ се е обезсмъртилъ чрѣзъ останкитѣ на една Христианка мѫченица. Симфороза, отъ Тибуръ, е имала седемь сина. Когато царувалъ Адрианъ тя отказала, както и седемь тѣхъ й синове, да принесатъ жертва на лъжливитѣ богове. Тѣзи нови Маккавеи прѣтърпѣли мѫченическа смъртъ, и се заровили покрай езерото Анио, близу до храма на Херкулеса.

16. — *Рѣката Анио* (Ἀνίων, Tiberine).

Тъзи рѣка тече отъ Апеннинскитѣ планини и се изсипува въ Тибъръ близу до Римъ. (Прѣводачътъ).

17. — *При развалинитѣ на палата на Мецина* (Μαικήνας, Maecenas).

Мецина или Мецена е билъ единъ знаменитъ и благороденъ Римлянинъ, къмъ когото Цесарь-Августъ ималъ голѣмо благоволение, защото билъ покровитель на ученитѣ мѫже, тъй щото за това и името му е останало пословично. Хораций много отъ поемитѣ си посвятява на неговото име. (Прѣводачътъ.)

18. — *Тамъ се простираше оний лѣсъ на Албунея* (Alba-Longa).

Старъ градъ въ Италия, въ областьта на Латинитѣ.

19. — *Които свалената отъ Палмирския тронъ царица щѣше да тѫпче.*

Авторътъ тука загатва знаменитата царица Клеопатра, дъщеря на Египетския царь Птолемея XI, наричанний свирячъ, играчъ и *Дионисъ*, защото билъ прѣдаденъ на Бакхусовитѣ орг-

Слѣдъ смъртьта на баща си, тя царувала заедно съ брата си Птолемея XII; а слѣдъ смъртьта на брата си била опрѣдѣлена отъ Иулия-Цесаря за царица на цѣлия Египетъ, и сполучила да го привлѣче къмъ своитѣ прищѣвки и родила отъ него синъ Цесариона. Когато Иулий-Цесарь станалъ убитъ, тя се оженила за Антония и тогава Палмирското царство се присъединило съ нея; при Актия въ морското сражение била и тя съ една флота отъ 60 кораба. Когато Антоний се побѣдилъ отъ Октавия и се самоубилъ, тя се отровила за да избѣгне срама отъ триумфалното си закарване въ Римъ, за което я пазилъ Октавий. Живѣла 39 години, отъ които 22 години царувала, а съ Антония живѣла 14 години. (Прѣвод.).

20. — *Моля ти се приняди тоя новъ Давидъ да се скрие прѣдъ Саула . . . .*

„И҆ сѣде Даві́дъ въ мѣстѣхъ крѣпкихъ въ пꙋсты́ни во ѹ҆зи́нахъ, и҆ сѣдѧ́ше въ пꙋсты́ни на горѣ̀ Зи́фъ, въ земли̑ зно́йнѣ, и҆ и҆ска́ше є҆го̀ Саꙋ́лъ во всѧ̑ дни̑ и҆ не предадѐ є҆го̀ Богъ въ рꙋ́цѣ є҆гѡ́“. (а҃ царств. кг, д҃і.)

21. — *Константинъ изчезва.*

Редътъ на врѣмето не е точно послѣдователенъ. Константинъ билъ избѣгълъ отъ двореца на Галерия много по̀-късно отъ оставката на Диоклитиана.

22. — *Хидри съ отвратителни погледи, дракони подобни на оня, и пр.*

Ако бива да вѣруваме Плутарха и Лукиана, Катонъ отъ Утика намѣрилъ покрай брѣговетѣ на Баграда, въ Африка, една змия толкова грамадно голѣма, щото било нужно за убиването ѝ да се употрѣбятъ военни машини.

23. — *Неизвѣстни чудовища, и пр.*

Древнитѣ говорѣли че Африка произвождала всѣка година по едно страшно чудовище.

24. — *„Ще употрѣбя“, говорѣше въ себе си, и пр.*

Когато изобрѣтавамъ нѣкои неизвѣстни прѣстѫпления за да ги прѣпиша на Иероклея, азъ не намирамъ въ тѣхъ удоволствие. Скърбя за человѣческата зла натура; но Иероклей не прави и не говори нищо, което не е речено и не е направено отъ тъзи природа, даже и въ наше врѣме. Впрочемъ, това отвратително срѣдство, което Иероклей иска да употрѣби, го заставлява да отложи мѫчението на Евдора: безъ това, не бѣше естествено щото Ласѳеновий синъ да бѫде оставенъ толко много врѣме въ тъмницитѣ прѣди да бѫде сѫденъ.

25. — *Тойзи нечестивецъ, който отричаше Вѣчния.*

Това е много унизително за человѣческата гордость; но то е една истина, която има много примѣри; за това нѣщо съмъ направилъ бѣлѣжки въ „Духа на Христианството“.

26. — *Имаше въ Римъ единъ Еврѣйнъ, и пр.*

Тъзи измислица се оправдава отъ обичая, че всичкитѣ христиански поети сѫ употрѣбили разкази на чародѣйства въ поемитѣ си. Тъй Армида (виж. Тассо) отвлича Ренода; тъй и демонътъ на фанатизма въоржжава Климента съ ножъ. Тука се касае до изказването на една новина: Иероклей не се вижда самъ съ Еврѣйна; изпровожда единъ суевѣренъ и боязливъ робъ за да земе отъ него съвѣтъ: нищо прочее не обижда вѣроятностьта на нравитѣ въ описанието на сцената; колкото пъкъ за самата сцена, тя е отъ компетентностьта на моя прѣдметъ: служи за да тика дѣйствието и да свързва римскитѣ личности съ ония които сѫ въ Иерусалимъ.

27. — *Открива кървавата дълъва.*

Иероклей е министъръ на единъ тираннинъ, гонитель на Христианетѣ: слѣдователно тука естественно се призовава демонътъ на тиранството, и призованието става чрѣзъ останкитѣ на най-знаменития тираннинъ и първъ гонитель на Християнетѣ.

Спорѣдъ едно простонародно прѣдание, което се разнася въ Римъ, е имало нѣкое врѣме близу до Porta del Popolo едно голѣмо дърво, на върха на което постоянно дохождала и кацнувала една враня. Като покопали земята при кореня на дървото, намѣрили една дълъва съ надписъ, че тя обемала мъртвитѣ останки на Нерона. Останкитѣ хвърлили по вѣтъра, а на мѣстото, гдѣто се намѣрила дълъвата, основали Църква, която е днесь извѣстна подъ името Свята-Мария-Народна. Памятникътъ, който се именува гробъ на Нерона и се вижда отъ Римъ на разстояние осемь километра, па пѫтя къмъ Тосканъ, никакъ не е гробътъ на Нерона.

28. — *Страхътъ проникнува до въ коститѣ на роба, и пр.*

„ѹ҆́жасъ же мѧ̀ срѣ́те, и҆ трѐпетъ, и҆ ѕѣлѡ̀ кѡ́сти моа̀ стрѧсѐ: и҆ дꙋ̀хъ на лицѐ ми на̀йде, оу҆страши́шасѧ же мѝ власѝ и҆ плѡ́ти . . . .“ (Іѡвъ, гл. д҃, д҃і҃.)

29. — *Тогава бѣше часътъ, въ който сънътъ затваря очитѣ на смъртнитѣ.*

«Tempus erat quo prima quies mortalibus aegris
Incipit:

Въ това врѣме, когато подарений отъ боговетѣ сънъ
Излива първитѣ макове въ отруденитѣ смъртни».

(Aeneid., II 268.)

30. — *Брадата му бѣше прѣнебрѣгната и неврѣсана.*

«In somnis ecce ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effudere fletus.
. . . . . .
Squalentam barbam . . . . . .
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:

Мислѣхъ че виждамъ на сънъ печалния Хекторъ прѣдъ себе
Утекченъ отъ жалости и проливаѭщъ порой сълзи.
. . . . . .
Брадата му бѣше нечиста, космитѣ му пълни съ кръвь,
И цѣлото му тѣло покрито съ безчислени рани».
(Aeneid., II, 270 etseq.)

31. — *Бѣгай, моя дъщи, и пр.*

Heu! fuge . . . . . eripe flammis:

Ей! бѣгай . . . . избави се отъ пламъцитѣ».
(Aeneid., II, 289.)

32. — *Прустоветѣ бѣха отпонапрѣдъ запустѣли.*

«Apparet domus intus, et atria longa patescunt,
. . . . . .
Aedibus in mediis, nudoque sub aetheris axe,
Ingens ara fuit, etc.;

Видѣха се вѫтрѣшнитѣ дворове съ дългитѣ прустове
(И съ жилищата на по́-прѣжнитѣ царе и на Приама;
Видѣха се въ сѣнкитѣ и стражи, пазачи на царския прагъ);
А цѣлий домъ се напълни съ жалостенъ воплъ, съ шумъ и съ вълнене,
И палатнитѣ сводове гърмѣха отъ пронизателенъ плачъ" и пр.
Aeneid., II, 483.)

33. — *Евримедусе, твоята участь остана неизвѣстна.*

Тъзи личность се изгубва прѣди да се свърши дѣйствието; тя изчезва като Креуза; не бѣше тя отъ толкова голѣма важность. Тя влизаше въ моя планъ да изчезне за да прѣдставя Кимодока уединена тъкмо въ това врѣме, когато Евдоръ е обиколенъ отъ другари на своята слава; иначе сценитѣ на затворената въ тъмницата Кимодока, и онѣзи въ низкитѣ затвори на Евдора, би били еднакви.

34. — *Забѣлѣзва единъ человѣкъ, и пр.*

Извѣстно е на всички уединеното жилище на Святи-Иеронима въ Виѳлеемската пещера; всички сѫ видѣли картинитѣ на Доминиквина, на Августина Каррашъ; всички знаятъ че Святи-Иеронимъ

се оплаква въ писмата си, че е билъ мѫченъ всрѣдъ уединенния си животъ отъ възпоминанията на Римъ. Тъзи знаменита личность, която бѣше оставена при гроба на Сципиона, и която сега се намира въ Виѳлеемъ за да кръсти Кимодока, има прѣимуществото да напомни знаменити мѣста, велики имена и славни възпоминания.

КНИГА ДЕВЕТНАДЕСЕТА.

1. — *Сферата на слънцето, когато изливаше отъ водитъ, позлатяваше повърхностьта на морето и му придаваше възтъмнъ цвѣтъ.*

Не съмъ азъ първий списатель, който да е говорилъ за това двойно дѣйствие на слънцето когато изгрѣва и се издига надъ Критското море. Шандиеръ го е забѣлѣжилъ прѣди мене.

2. — *Тихи и леки облаци се бѣха спрѣли, и пр.*

Изражение на великия поетъ, който много хубаво описува онѣзи облаци, които се забѣлѣзватъ въ едно прѣкрасно небо:

«Unde serenas
Ventus agat nubes». (Virg. Georg., I, 461.)

3. — *И майката на Евдора бѣше тогава скоро умрѣла.*

Това е едно малко обстоятелство, което докарува описанието на чистилището въ XXI книга.

4. — *Двѣтъ се мръкнува, двѣтъ се съмнува, и пр.*

Не зная да ли отъ тоя пассажъ е билъ принѫденъ единъ критикъ да каже, че Димодокусъ е билъ единъ тѫпоуменъ и извѣтрѣлъ старецъ, или да ли по причина на тоя сѫщъ пассажъ другъ единъ критикъ бѣше пожелалъ да сравни скърбьта на Димодокуса съ онъзи на Приама.

5. — *Откѫсва си отъ едно низко дръвче едно зърно овощие подобно на жълтия лимонъ.*

Това овощие отъ дълго врѣме насамъ сѫществува само въ въображението на Миссионеритѣ. Днесь е добрѣ извѣстно на ботаниститѣ. Хврастното дървче, което го ражда, е турено въ реда на барабойнитѣ растения, подъ името solanum sodomoeum (στρύχνος σοδομαῖος); когато съмъ азъ самъ казалъ въ прѣдговора си на първитѣ издания, че това овощие прилича на лимонъ разваленъ отъ врѣдителното влияние на почвата, ималъ съмъ намѣрение да говоря по вѣроятность, а не по дѣйствителность.

6. — *Само велблюдитѣ ѝ бѣха останали, и пр.*

Тука си азъ служа съ единъ анекдотъ, когото разказвамъ въ пѫтепоказалеца си, и на когото съмъ билъ очевидецъ.

7. — *Сѣднуватъ около единъ запаленъ дърварникъ.*

Това е една картина на Арабскитѣ нрави, въ която изобразихъ самъ себе си, и която може да се види въ пассажа, спомѣнуванъ въ по̀-горната бѣлѣжка.

8. — *Иеронимъ врѫчи на Дороѳея писма за по̀-главнитѣ Христиане, и пр.*

Такви напѫтни и прѣпорѫчителни писма се сѫ давали отъ епископитѣ. Помислихъ че за Иеронима, священникъ и богословски учитель на Латинската Църква, ми бѣше възможно да кажа, че е давалъ той такива писма.

9. — *Царице на Изтокъ.*

„Qelle Jerusalem nouvelle
Sort ou fond du désert, brillante de clartés, etc:

Какъвъ новъ Иерусалимъ
Излиза отъ пустинята, блѣстящъ отъ свѣтлини, и пр.“
(Racine, Ath. III, 7.)

10. — *Стоящата по̀-нагорѣ отъ ангелитѣ Царица, и пр.*

Това прави естествени и вѣроятни тичанията на Кимодока.

11. — *Азъ съмъ Епископътъ Памфилъ отъ Кесария.*

Тойзи Памфилъ е билъ мѫченикъ за Христовата вѣра, ученикъ на Тимоѳея и съученикъ на Евсевия; той е туренъ въ реда на великитѣ християнски мѫже, съ които Евдоръ се срѣщналъ въ Алекскндрия.

12. — *При политѣ на Авентинската гора, и пр.*

Показватъ и сега още тъзи тъмница въ Римъ.

13. — *Евдоръ вижда да дохождатъ едни слѣдъ други познайници и пр.*

И тъй, всичкитѣ личности се отново намиратъ въ Римъ отъ едно и сѫщо приключение: Димодокусъ, Кириллъ, Захарий, Везувский пустиножитель, и пр.; слѣдъ малко Небото ще отведе и Кимодока на мѣстото, гдѣто ще се извърши жертвоприношението.

14. — *Тъзи человѣци бѣха обърнали тъмницата на Църква, и пр.*

Описанието на щастието, което тъмницата е имала честьта да получи, е вѣрно. Самъ Отецъ Fleury дава на сериозния читатель срѣдството да провѣри това, което азъ прѣдставямъ. (Abbé Fleury, Moeurs des Chrétiens et Hist. Eccl.)

15. — *Хубавата и блѣстяща въ изящнитѣ искуства Аглаида.*

Тука се свършва историята на Аглаия, на Пахомия и на Бонифация, за които спомѣнахме въ началото на Петата Книга; слѣдъ малко ще свършиме историята и на Гениса.

16. — *Потомъкътъ на Кассия отговаря, и пр.*

Тойзи простъ разказъ на Захария е основанъ върху историята. Константий дѣйствително бѣше покорилъ нѣколко племена отъ Франкитѣ, и ги прѣселилъ въ Галлиитѣ, въ околноститѣ на Келнъ (Агриппина).

17. — *Щастливото пристигване на князъ Константина.*

Отъ тука се започнува приготовлѣнието за да се свърши трагическото заплитане на драмата, и възтържествуването на християнството.

18. — *А дъщеря ѝ Валерия бѣше заточена отъ Галерия въ Азия.*

Това е съгласно съ истината. Тѣзи двѣ личности, Приска и Валерия, понеже не бѣха по-вече нужни, се бѣха турили на страна. Тѣ се напомнюватъ тука само за да се удовлетвори любопитството на читателя, който би попиталъ що станаха.

19. — *Искаше да покани Диоклитиана, и пр.*

Тука, както се вижда, Евдоръ може да се осѫди за намѣрението си като за нѣкое углавно прѣстѫпление; но това намѣрение подкрѣпя надеждата въ духа на читателя до послѣднята минута, и въ сѫщото врѣме напомня най-извѣстното и най-поразителното събитие на Диоклитиановата история. Освѣнъ това трѣбаше, споредъ драматическото правило, героятъ да бѫде виновенъ въ нѣкоя легка погрѣшка.

20. — *Тъ скоро развраха, и пр.*

Когато отивахъ въ Америка съ другари свещенници, които бѣгаха отъ прислѣдването въ отечеството ми, бѣхъ очевидецъ на една сцена почти подобна на тъзи. Случаваше ли се нѣкоя буря? Моряцитѣ се изповѣдваха на сѫщитѣ лица, които прѣди малко бѣха оскърбявани отъ тѣхъ.

21. — *Спасительтъ забълъзва кораба на Кимодока, и пр.*

Присмѣсването тука на чудесното бѣше непрѣменно нужно. Кимодока, безъ да докачи ни едно отъ приличията, даже и нито една отъ вѣроятноститѣ, не можеше, да отиде по собствено побуждение да търси Евдора въ Италия; но Небото, което желае възтържествуването на Кръста, води тъзи невинна жертва къмъ мѣстото на заколението.

22. *Тутакси вътъръть, който до тогава бѣше, и пр.*

Въ това коработрошение азъ описвамъ онова, което се случи собствено на мене. Когато се завръщахъ отъ Америка, ме нападна една буря откъмъ западъ, която ме откара слѣдъ двадесеть и единь день отъ устието на Delaware до острова Origny, въ пролива, и заби кораба въ подморския пѣсъкъ. Прѣзъ послѣдното си пѫтуване употрѣбихъ шесть десеть и два деня за да отида отъ Александрия въ Тунисъ; това цѣло пѫтуване по море, всрѣдъ зимата, *бѣше единъ видъ* продължително кораблострошение, видѣхме

че се изгубватъ три голѣми кораба близу до Малта, и наший бѣше четвъртий въ опасностьта. Може би да е трѣбвало да се откупува малко скжпичко удоволствието когато става описанието спорѣдъ природата.

23. *Вълнитѣ сѣ търкалятъ всички вднакво.*

Трѣба да изповѣдамъ, че въ най-страшнитѣ бури не съмъ забѣлѣжилъ оня хаосъ, онѣзи водни планини, онѣзи бездънни пропасти, и оня трѣсъкъ, които се виждатъ въ буритѣ на поетитѣ. Азъ намирамъ само Омира за истински поетъ на такви описания, които се ограничаватъ почти всички въ една черта, въ намусеностьта на чернитѣ морски вълни. Напротивъ, добрѣ съмъ забѣлѣжилъ онова мълчание и оня видъ правилность, които описвамъ тука, и може би да нѣма друго нищо по-страшно. Мнозина моряци, на които съмъ разказалъ тъзи буря, ми се видѣхѣ поразени отъ истинностьта на приключенията. Критицитѣ, които мислятъ, че е доволно възможно на списателя да подражава природата безъ да излиза отъ кабинета си, се намиратъ, както азъ мисля, въ заблуждение. Нека прѣпишатъ тъй колкото пѫте искатъ едно изображение, никога нѣма да схванатъ онѣзи отсѣнки на физиогномията, които може да има само оригиналътъ.

24. — *Ближната канара сѣ вижда чѣ измѣнява положение.*

За да може человѣкъ да сѫди добрѣ за радостьта и за страховетѣ на една такава минута, трѣба да му се е случило да бѫде въ такво положение. Жално ми е, че нѣмамъ при себе си прѣписъ отъ писмото, което съмъ писалъ на Г. Шатобриана, брата си. Той го е изгубилъ съ дѣда си Г. Малесхербъ. Азъ му бѣхъ разправилъ въ това писмо за своето коработрошение. Въ него щѣхъ да намѣря обстоятелства, които безъ никое съмнѣние сега сѫ избѣгали отъ памятьта ми, ако и да ме е много рѣдко измамвала.

25. — *Хвърлятъ въ дъното на морето вретища, пълни съ камени.*

Древнитѣ тъй спирали корабитѣ си въ тинясти дълбочини, когато котвата се изплъзнувала, или както се изразяватъ моряцитѣ, когато корабътъ *пръсъ върху котвата си.* Свещената котва се пазѣла за крайната опасность на коработрошенията. У насъ се нарича спасителна котва. Древнитѣ често сѫ загатвали за тъзи свещена котва, между другитѣ и Плутархъ, който си служи драговолно съ заемени отъ мореплаването и отъ корабитѣ изображения.

КНИГА ДВАДЕСЕТА.

1. — *Никакъвъ украсенъ съ ленти и съ вѣнци корабъ не сѣ изпрати за посрѣщанѣто на Кимодока.*

Има много примѣри за тѣзи поетически почести, отдавани въ древно врѣме на забѣлѣжителни личности. Напомнювамъ на чита-

теля само онѣзи, съ които Дионисий, Сиракузский тиранинъ, бѣше посрѣщналъ Платона въ второто му пѫтуване отъ Сицилия за Сиракуза.

2. — *Отечеството на Архита.*

Великъ математикъ и отличенъ Пиѳагорийски философъ, родомъ отъ Тарента. Неговитѣ съотечественници му бѣха издигнали паметникъ, който се виждалъ отдалече.

3. — *Тъй Филомила се бѣше издала отъ любовнитѣ си пѣсни, и пр.*

Споредъ гръцката Миѳология, Филомила е била дъщеря на Аѳинския царь Пандиона. Единъ пѫть, когато ималъ война съ Ѳивейския царь Лавдака, Пандионъ повикалъ на помощь Тракийския царь Тирея като съюзникъ; и слѣдъ като му се изпълнило желанието, далъ на Тирея за жена дъщеря си Прокна; ималъ и друга дъщеря, която се наричала Филомила. Еднажъ Прокна се затекла за сестра си и изпроводила мѫжа си въ Аѳина за да я доведе при нея. Но Тирей, като злоупотрѣбилъ по пѫтя Филомила, ѝ отрезълъ езика за да не изповѣда поведението му, я затворилъ въ едно пусто мѣсто и казалъ на жена си Прокна че сестра ѝ умрѣла по пѫтя. Слѣдъ нѣколко жалѣйни деня Прокна се научила че сестра ѝ не е умрѣла, а пъкъ тя, като навезала на единъ платъ историята на страданията си, изпратила го тайно на Прокна. Прокна намѣрила врѣме и начинъ да се срѣщне съ затворената Филомила, и тъй видѣла съ очитѣ си положението ѝ, и веднага рѣшила да отмъсти на безсрамния Тирей; но яростний ѝ гнѣвъ я накаралъ да направи ужасно злодѣяние; заклала малкия си синъ Ита, когото бѣше родила отъ Тирея, и, като го сготвила, сложила го за ядение на мѫжа си и баща му; а когато той ялъ и поискалъ при себе сина си, Прокна му явила дѣянието си за отмъщение, и Филомила, която се бѣше вече освободила съ съдѣйствието на сестра си, изповѣдала неправеното, като хвърлила прѣдъ Тирея главата па сина му. Тоя часъ Тирей грабнува секира и търси да убие и двѣтѣ сестри, но тѣ избѣгали. Когато ги той гонилъ за да ги убие тѣ се прѣобразили на птици, Прокна се прѣобразила на лястовица, и Филомила на славей, а Тирей—на друга една дива птица, която постоянно гони и едната и другата когато имъ чуе пѣснитѣ. (Прѣв.)

4. — *Меркурия на Зинодора и пр.*

Избрахъ по прѣдпочтителность, за описание, изящнитѣ издѣлия, каквито нѣмаме вече: земалъ ги съмъ отъ списъка на Плиния. Позволихъ си да направя по свое въображение само описанието на *Умиращия Сатиръ* на Протогена, на когото историята ни е запазила само името.

5. — *Въ единъ край на тоя салонъ си почиваше статуята на Аполлона . . . въ противоположния край се издигаха, изобразени въедно, Лаокоонъ и синоветъ му.*

Тѣзи двѣ образцови произведения съ притѣжание днесь на Франция. Статията на Лоакоона се намѣрила въ развалинитѣ на палата при Өермитѣ, или на Титовия палатъ.

6. — *Мждростьта, чадо твърдѣ пръълюбвно и пр.*

Това изражение не е по-малко отвратително отъ языка на Тотюффа. Философията сѫщо, като религията, си има своитѣ чудовища.

7. — *Ако ти нѣ бждешъ моя, той щѣ умрѣ.*

Казвамъ го още единъ пѫть: не съмъ азъ измислилъ тъзи сцена. Дай Боже да е басня.

8. — *Като изрѣче тъзи гнѣвни думи, Ивроклей започна да гони Кимодока и пр.*

Слѣдъ тѣзи думи се четатъ седемь реда, въ които описвамъ тичането на Иероклея и на Кимодока по салона: прѣкратихъ това описание, ако и да ме направи то да изгубя едно сравнение, за което още скърбя.

9. — *Послѣ съ вмушва мѣжду нозѣтѣ на Лаокооновата статуя... вижда чѣ тръто на Лаокоона чадо издъхва отъ жалость при нозѣтѣ на единъ нѣщастенъ баща.*

Лаокоонъ е билъ синъ на Троадския царь Антинора и жрецъ на Аполлона. Той прѣдсказалъ на Троадцитѣ, че оставенния отъ Гърцитѣ дървенъ конь ще причини на града имъ голѣми нещастия, и за това се наказалъ отъ Минерва, която изпроводила двѣ голѣми змии, които се оплели около двамата му сина; когато той прибързалъ да избави дѣцата си, змиитѣ, като оплели и него съ дѣцата му изѣли ги при жалостнитѣ имъ плачове. Други поети баснословятъ, че Аполлонъ изпроводилъ двѣтѣ змии или дракони, защото Лаокоонъ, който му билъ жрецъ, земалъ беззаконна жена.

10. — *Димодокусъ припознава дѣцѣря си.*

Читателтъ вижда тука, че азъ си съмъ припомнилъ историята на Виргиния, толкова чудесно разказана отъ Титъ-Ливия.

11. — *Царицата на ангелитѣ я завързва съ невидими възли.*

Смѣсването тука на чудесното бѣше съвършенно нуждно; то се свършва заедно съ другитѣ доводи извлѣчени отъ естеството на сцената, като поставя вѣроятно явяването на Кимодока въ корридора.

12. — *Римский прѣфектъ, който благоприятствувашѣ пришомъ и пр.*

Това показва естественъ бунта, и му отнима онова що би могълъ да има романическо или невѣроятно. Богъ, който ще накаже Иероклея, си служи, както често се случава, съ страститѣ на человѣцитѣ и съ едно странно приключение въ прѣстѫплението, което Той наказва.

13. — *Дъщеря ти Христианка ли е?*

Ужасно питане, което рѣшава сѫдбата на Кимодока.

14. — *Но понеже неговитѣ пръдателства не сѫ доволно доказани, и пр.*

Тукъ биватъ извѣстни низкитѣ разположения на съвѣстьта на единъ человѣкъ, който нѣма силата да бѫде ни съвършенно добродѣтеленъ ни съвършенно прѣстѫпникъ.

15. — *„Пѣйте“, рече, „братие, пѣйте“.*

Това извѣстие на мѫченика чрѣзъ Захария, и послѣ чрѣзъ ликтора, произвожда единъ трогателенъ видъ неизвѣстенъ на полиѳеизма, и който произхожда отъ самитѣ нѣдра на нашата чудесна религия.

16. — *Ангелъ на святата любовь.*

Тойзи ангелъ е наранилъ сърдцето на Евдора по заповѣдь на Бога. Естествено бѣше да бѫде обращането къмъ него за да бѫдатъ извѣстни чувствата на Евдора.

17. — *Евдоръ, рабъ Божий, и пр.*

По тоя образецъ първитѣ Христиане писвали писмата си. Читательтъ може да види Посланията на Святитѣ Апостоли, и особенно онѣзи на Святия Павелъ, отъ които е извлѣченъ тойзи образецъ. Личното мѣстоимение *ний* е било сѫщо обикновенно употрѣбявано въ това нещастно братско общество на гонимитѣ Христиане.

18. — *Трѣба той да прѣспьче жищата на днитѣ си.*

(Виж. Иова, Иезекила, и Ж. Б. Руссо.)

19. — *Въ първата година на гонението.*

Гонението противъ Христианетѣ въ врѣмето на Диоклитиана станало първо начало на лѣточисление, съ което сѫ датирали съчиненията си мнозина отъ христианскитѣ списатели въ тъзи епоха.

20. — *Горко! той ще те изгуби, и за жалость остава не Христианинъ!*

Евдоръ е Христианинъ: ето защо той стои много по́-горѣ отъ злощастието, безъ да е обаче нечувствителенъ къмъ него.

21. — *Ето привѣтствието, и пр.*

Такъвъ е образецътъ на Апостолскитѣ Послания.

КНИГА ДВАДЕСЕТЬ И ПЪРВА.

1. — *Всѣки единъ пирѣнинъ, съ анисонова гранка въ ржката и съ сплетенъ отъ розови и теменужни цвѣтя вѣнецъ на чело́то, и пр.*

Въ Аѳина могатъ да се видятъ всичкитѣ подробности относително пироветѣ и вѣнцитѣ на древнитѣ. Анисонътъ (ἄνηθον, ἄνισον), съ когото си служили въ пиршествата, много приличалъ на копара или на морача.

2. — *Една чаша отъ рѣдка хубость, и голѣма колкото онази на Нестора, и пр.*

«Πὰρ δὲ δέπας περικαλλὲς, ὃ οἴκοθεν ἦγ' ὁ γεραιὸς,
Χρυσείοις ἤγοισι πεπαρμένον, οὔατα δ' αὐτοῦ
Τέσσαρ' ἔσαν, δοιαὶ δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
Χρύσειαι νεμέθοντο, δύω δ' ὑπὸ πυθμένες ἦσαν.
Ἄλλος μὲν μογέων ἀποκινήσασκε τραπέζης,
Πλεῖον ἐὼν· Νέστωρ δ' ὁ γέρων ἀμογητὶ ἄειρεν:

Тя положи на трапезата една хубава чаша,
Която старецътъ отъ кѫщата си бѣше донесълъ;
Тъзи чаша бѣ съ златни гвозде прѣкрасно обкована,
Имаше наоколо четри рѫчк' и двѣ здрави дъна,
Отъ странитѣ на които двѣ гълѫбици пасѣха.
Всѣки другъ съ мѫка би я пълна отъ трапезата вдигналъ,
Дѣдо Несторъ обаче безъ никоя мѫка я вдигна».

('Ιλιάδ., Λ, 631.)

3. — *Както и въ угощението на Алкивиада, и пр.*

Тука се спомина разговорътъ на Алкивиада въ Платоновия пиръ, въ който зематъ участие, заедно съ Алкивиада, и слѣдующитѣ лица: Аполлодоръ, Главконъ, Аристодимъ, Сократъ, Агаѳонъ, Федръ, Павсаний, Ериксимахъ, Аристофанъ и Диотимъ. (Прѣвод.).

4. — *Можвше да помисли человѣкъ, че въртѣха къмъ мѫченичеството сговорно.*

Могло би да се забѣлѣжи че това е една хубава картина на Lesueur.

5. — *Фризътъ му бѣше украшенъ, и пр.*

Знае се какъ Омиръ, Виргилий, Тассо и др. сѫ употрѣбили таквитѣ поетически подробности. Събитията, които сѫ изваени въ барелефитѣ, сѫ извлѣчени отъ Римската история. Азъ не имъ съмъ далъ никакво прямо отношение къмъ положението на Димодокуса. Намѣрихъ за по-естествено да послѣлувамъ примѣра на Омира, който описува разнообразни изваени по щита на Ахиллея сцени.

6. — *Тъзи боязлива Христианка, и пр.*

Може би малката роля, която е играла Бланша, да е естествена. Намира се, най-вече между людската проста масса, голѣмо число отъ ония жени, които иматъ сърдце състрадателно, но на *които* характеръть е слабъ и боязливъ, и не дързнуватъ, тъй да *речемъ*, да правятъ добри дѣла явно, а тайно. Отъ друга страна

не трѣба да мислимъ че въ онъзи епоха всичкитѣ Христиане сѫ били герои и всичкитѣ Христианки героини. Много отъ тѣхъ сѫ ослабвали и падали отъ вѣрата си прѣзъ врѣмето на Диоклитиановото гонение. Слѣдъ това, какъ е могло да се помисли че Кимодока, която си пожертвува кръвьта съ толкова простота, не е доволно дързостна?

7. — *Евдоръ въ деня на славнитѣ си актове, и пр.*

Отъ тука се започва епизодътъ на *Чистилището*. Не се съмъ осланялъ никѫдѣ въ това изложение, и бѣхъ принуденъ всичко да измисля отъ своя си умъ. Чистилището па Данта не ми принесе нищо, отъ което да мога да се възползувамъ.

8. — *Която ангелитѣ бѣха нарекли прѣкрасна, и пр.*

Всички тѣзи святи жени, които се споминатъ по́-горѣ въ текста, сѫ твърдѣ извѣстни и нѣматъ нужда отъ комментарии.

9. — *Между Небото и Ада се простира едно обширно мѣстопрѣбивание, посвятено за изкупуване грѣховетѣ на мъртвитѣ, и пр.*

За Чистилището се говори въ бѣлѣжката на страница 468.

10. — *И адътъ, слисанъ отъ очудване, помисли че вижда да влиза Надеждата.*

Дантъ е казалъ:

«Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate».

11. — *Разнитѣ свѣтове, и пр.*

„Благослови́те всѧ̀ дѣла̀ Госпо́днѧ Го́спода“ (Псал. рв҃.)

12. — *Отворѣте се, вѣчни врати, и пр.*

„Возми́те врата̀ кнѧ́зи ва́шѧ, и҆ возми́те сѧ врата̀ вѣ̑чнаѧ: и҆ вни́детъ ца́рь сла́вы“. (Псал. кг҃. з҃.)

13. — *Привѣтствувамъ те, Марие, и пр.*

„Богоро̀дице Дѣ́во, ра́дꙋйсѧ, благода́тнаѧ Марі́е, Госпо́дь съ тобо́ю“.

14. — *Ти, която си благословена между всичкитѣ жени, прибѣжище на грѣшнитѣ, и пр.*

„Благословена̀ є҆сѝ ты̀ въ жена́хъ, о҆утѣшені́е скорбѧ́щихъ, прибѣ́жище грѣшникѡвъ.“

Всѣкога нашитѣ прости молитви доставляватъ най-благороднитѣ, най-високитѣ и най-умилителнитѣ черти.

КНИГА ДВАДЕСЕТЬ И ВТОРА.

1. — *Съ едната си ръка зима една отъ седемьтѣ златни чаши, които сѫ пълни съ Божия гнѣвъ.*

Нѣма да ми оспори никой тоя Ангелъ, златнитѣ чаши, и пр.; освѣнъ ако не земе всичко това за праздни мои въображения. Не е ли срамно че нѣкои человѣци, които се занимаватъ съ критика, не знаятъ религията до толкова, щото нѣматъ извѣстие отъ най-общитѣ нѣща? Нека подражаватъ Волтера; и ако не четатъ Библията, като Христиане, нека я изучаватъ поне като литератори.

„И̂ е̂ди́нъ ѿ четы́рехъ живо́тныхъ дадѐ седми́мъ а̂́ггелѡмъ се́дмь фі̂а̂лъ златы́хъ, и̂спо́лненныхъ ꙗ̂рости Бо́га живꙋ́щагѡ во вѣ́ки вѣкѡ́въ“. (А̂пока́л. к҃е, з҃.)

2. — *А съ другата хваща обоѭдния си мечъ.*

„Бы́сть же въ полꙋ́нощи, и̂ Госпо́дь поразѝ всѧ́каго пе́рвенца въ земли̑ е̂гѵ́петстѣй . . .

„И̂ бы́сть во́пль вели́къ по все́й земли̑ е̂гѵ́петстѣй“. (Изх. і҃в, к҃д и̂ л҃.)

„И̂ бы́сть въ но́щь ѻ̂нꙋ, и̂ сни́де а̂́ггелъ Госпо́день, и̂ ѹ̂би̑ ѿ полка̀ а̂ссѵ̂рі̂йскагѡ сто̀ ѻ̂семьдесѧть и̂ пѧть ты́сѧщъ и̂ воста́ша заꙋ́тра, и̂ сѐ вси̑ трꙋ̂пі̂ѧ ме́ртва“. (Цар. д҃, гл. і҃д лѐ.)

3. — *Той билъ хвърлилъ на земята косера, съ който се рѣже лозе и се бере грозде, и сърпа, съ който се жнѣе пченица.*

„И̂ и̂́нъ а̂́ггелъ и̂зы́де и̂з̾ хра́ма, вопі̂ѧ̀ ве́лі̂нмъ гла́сомъ сѣдѧ́щемꙋ на ѻ̂блацѣ̀: посли̑ се́рпъ твой и̂ жни̑, а̂́кѡ прі̂и́де ча́съ пожа́ти: за не́ и̂зсше трава̀ земна́ѧ.

И̂ положи̑ сѣдѧ́й на ѻ̂блацѣ̀ се́рпъ сво́й на зе́млю: и̂ пожа́та бы́сть зе́млѧ̀.

И̂ и̂́нъ а̂́ггелъ и̂зы́де и̂з̾ це́ркве сꙋщі̂ѧ на небеси̑, и̂мы́й и̂ то́й се́рпъ ѻ̂́стръ“. А̂покал. к҃д. і҃е — і҃н.)

4. — *Приказътъ ти позволява да я прѣдадешъ въ безчестнитѣ мѣста. . . .*

Твърдѣ добрѣ се знае, че безсрамний развратъ на язичницитѣ ги подбождалъ да отиватъ до тамъ, щото да обезчестяватъ Христиански дѣвици, на които първата добродѣтель е била цѣломѫдрието. Тойзи видъ мѫченичество било употрѣбявано често, както

се вижда въ църковната история. Ний имаме една цѣла трагедия на Корнелия основана върху тоя прѣдметъ. Азъ си послужихъ съ таква една сцена тука, за да хвърля чрѣзъ нея Евдора въ най-голѣмото нещастие и въ най-голѣмото искушение, каквито человѣкъ може да изпита.

5. — *Въстителятъ, . . . дава отчетъ за срѫщането си съ Диоклитиана.*

Максимианъ бѣше поканилъ Диоклитиана да поеме пакъ управлението на империята; но Диоклитианъ далъ на Максимановитѣ пратеници единъ много добъръ отговоръ, който е извѣстенъ на всички: „Да но тѣзи, които ви сѫ изпроводили, сами да дойдатъ и видятъ зеленчуцитѣ, които азъ самъ обработвамъ! и пр.“

6. — *Сидонский градинаръ, и пр.*

Абдолонимъ: прѣкраснитѣ стихове на Г. Деллила, извѣстни на всички, даватъ всичкитѣ прѣвъзходни подробности.

Въ това свиждане на Диоклитиана съ Евдоровия проводеникъ нѣма нищо историческо, освѣнъ отговорътъ: „Да но боговетѣ, и пр.“.

7. — *Епископитъ вѣрваха, че нѣма да сполучатъ въ посланието си.*

Таква е прѣданностьта на Христианетѣ въ Провидѣнието и вѣрването въ Бога.

8. — *Свободенъ обѣдъ.*

„А вечерьта, която прѣдшедствува непосрѣдственно деня на зрѣлището, сѫществува обичай да се дава на онѣзи, които сѫ осѫдени да се хвърлятъ на звѣроветѣ, вечеря наричана *свободна вечеря*. Нашитѣ святи мѫченици измѣниха, до колкото имъ бѣше възможно, тъзи послѣдна вечеря въ *обѣдъ любви*. Салонътъ гдѣто ядѣха, бѣше пъленъ съ народъ; мѫченицитѣ отъ врѣме на врѣме отправяха рѣчи къмъ него. . . Тѣзи рѣчи вливаха страхъ и очудване въ думитѣ на по-голѣмата часть. . . Мнозина оставаха при тѣхъ за да се поучаватъ, и повѣрваха въ Иисуса Христа“. (Act. Mart. in sancta Perpetua).

9. — *Всрѣдъ тъзи трогателна сцена всички плачатъ, че скороскоро търчи единъ робъ, и пр.*

Постарахъ се да си начертая картината по единъ такъвъ начинъ, щото да може да мине прѣзъ завѣсата като прѣдметъ на драматическа поезия безъ размѣсване, и безъ да промѣни нито едно положение въ прѣдставлението: Римский народъ клѣкнува на колѣнѣ; войницитѣ показватъ орловитѣ знамена; старитѣ епископи сѣдятъ и си покриватъ главитѣ съ политѣ на дрѣхитѣ си. Евдоръ се изправя подпиранъ отъ сотницитѣ, и оставя да му падне чашата отъ рѫдѣтѣ тъкмо въ врѣмето, когато произнася думитѣ: „*азъ съмъ Христианинъ!*“ и разнообразието на облеклата, общій

обѣдъ любви сложенъ подъ притвора на тъмницата, и пр.:—всичко това би могло да се въодушеви подъ четката на единъ по́-изкусенъ отъ мене живописецъ.

КНИГА ДВАДЕСЕТЬ И ТРЕТА.

1. — *Слѣдъ тѣзи думи на жрѣческия прислужникъ, князьтъ на тъмнината изчезва отпрѣдъ тълпата.*

Нѣма нищо по́-общо у поетитѣ отколкото измислицата за нѣкое божество, която зима образа на нѣкоя извѣстна личность, за да произведе или да даде направление на нѣкое приключение: мисля че не е нужно да приведа примѣри.

2. — *Побѣдата си надъ Перситъ.*

Crevier мисли, че Галерий дѣйствително е празднувалъ побѣдата си надъ Перситѣ. Това обаче издържа критически затруднения, но азъ се съобразихъ съ онова мнѣние, което ми се видѣ по́-добро.

3. — *Голи развратни и бевстидни жени, събрани по звука на тржбата, и пр.*

Това описание е твърдѣ историческо: азъ изоставихъ само най-възмутителнитѣ безчестни работи. Сѫществували сѫ двѣ Флори: първата, съпруга на Зефира, царица на цвѣтята, нимфа на *Блаженнитъ острови*; втората, развратна жена, която била завѣщала на Римския народъ безчисленитѣ си богатства, събрани отъ разпустнатия ѝ животъ и отъ невъздържането на съгражданетѣ ѝ; но съ такво условие, щото съ тѣзи богатства да се съставляватъ ежегодно праздници на нейно име въ Римъ съ разни игри, съ сражения на гладиаторитѣ и съ гонения на колесници. Но понеже слѣдствията отъ тѣзи игри се показали на Републиката много не почтени, тогава Сенатътъ, като отмѣнилъ името на блудницата, приписалъ ѝ името на богинята, покровителка на цвѣтята, и обявилъ, че игритѣ сѫ установени въ нейна честь за да привлѣкатъ благоволението на тъзи богиня къмъ римския народъ, и да се застави чрѣзъ това да се грижи за плодоветѣ на дърветата, за лозята и за хлѣбнитѣ жита, въ врѣмето на цвътока имъ. По тоя начинъ Римлянетѣ покрили съ цвѣтя позора и гнусностьта на Религията си.

«Celebrantur ergo illi ludi (Florales) cum omni lascivia, convenientes memoriae meretricis. Nam, praeter verborum licentiam, quibus obscaenitas omnis effunditur; exuuntur etiam vestibus, populo flagitante, meretrices, quae tunc mimorum funguntur officio,

et in conspectu populi usque ad satietatem impudicorum luminum cum pudendis motibus detinentur:

Празднуватъ се игри въ честь на Флора съобразно съ достойнството на богинята, името на която носятъ. Въ деня, когато се извършватъ тѣзи игри, се показватъ прѣдъ очитѣ на всичкия римски народъ голи блудници, които, като говорятъ за разнообразие срамни думи и правятъ сладострастни тѣлодвижения, чрѣзъ искуството на пантомимитѣ, развращаватъ нравитѣ на зрителитѣ, и прѣсищатъ, тъй да речемъ, съ скверности очитѣ и ушитѣ на народа». (Lactant., Div. Inst., lib. II, cap. XX.)

И Святий Августинъ говори (Epist. CCII) за тѣзи игри, за да ги прокълне. Всѣки знае историята на Катона: единъ день, като присѫтствувалъ въ праздника на Флора, никой не дързнувалъ прѣдъ него, отъ почитание къмъ неговата добродѣтель, да започне оргиитѣ; той се тръгналъ, за да не прѣкѫсва удоволствията на народа. Каква похвала за нравитѣ на Катона, но въ сѫщото врѣме и каква печална слабость въ язическитѣ нрави! Катонъ одобрява нравственно тѣзи игри, защото присѫтствува въ тѣхъ; и нравитѣ на сѫщия Катонъ възбраняватъ да се започватъ тѣзи игри! (Senec., Epist. XCVII.)

4. — *Безбройни кози-мѫжове и глинени дѣлъви, и пр.*

Въ всички тѣзи подробности се съобразихъ съ видоветѣ на гръцкитѣ сѫсѫдове и съ древнитѣ изпъкнали скулптурни издѣлия. Читательтъ може за тѣзи работи да се съвѣтва съ съчинението на Катула: „Noces de Thétis et de Pélée;“ съ Тацита, „sur Claude“, за прѣдмета на Мессалина; и съ Еврипида: „Αἱ Βάκχαι, ἢ Πενθέως θάνατος.“

5. — *Нека пѣемъ Евое, и пр.*

Думата Евое (Evohé = Εὐοῖ = Εὖ οἴ, Εὐὰν, Εὐβοῖ) е радостно възклицание на Бакхантитѣ. Тъзи пѣсна не е нѣкоя извѣстна: тя не е нито лирическата пѣсна на Хорация, нито химнътъ на Омира; а е съставена отъ разни истории, които иматъ свързка съ Бакхуса, и отъ похвалнитѣ изражения на Виргилия, съ които той похвалява Италия. Азъ съмъ казалъ че, по невнимание, единъ критикъ, опитенъ въ древностьта, би могълъ да земе едно намѣсто друго въ тѣзи уломъци на *Мѫченицитѣ*, и да падне въ неприятни за него заблуждения: посрѣдствомъ тѣзи бѣлѣжки, читательтъ ще може да говори. Нѣма да спомѣна подражанията, като оставямъ на читателя удоволствието да ги търси въ поемитѣ, които съмъ показалъ, най-напрѣдъ въ Пиндара; послѣ въ Химна на Бакхуса, приписванъ на Омира; въ Еврипида, въ Катулла, въ Хорация, въ Овида и въ Виргилия (in Georg.).

6. — *Колко бѣше умилително, когато язический Римъ пръжар-*

ваше врѣмето на праздника въ енѳусиазмъ да гледа человѣкъ христианетѣ, и пр.

По съвѣсть да мисли човѣкъ и да разсѫждава, неще ли види тука ясно че Християнството прѣвъзходствува надъ язичеството? Онѣзи сълзи, изсипани отъ мѫки и нещастия, не сѫ ли прѣдпочтителни, даже и отъ точка зрѣние на поезията, отъ онѣзи радостни викове, разкошни пирове и веселби? Има ли нѣкой читатель, който да се чувствува по́-заинтересуванъ отъ химна на Бакхуса и отъ празднницитѣ на Флора, колкото отъ молитвитѣ на нещастнитѣ Христиане?

7. — *Но отъ друга страна бѣше се поразилъ (Фестусъ) отъ отговоритѣ . . . на Евдора.*

Има хиляди примѣри на сѫдии, на тъмнични стражари, даже и на мѫчители, обърнати въ Христианството чрѣзъ поученията и страданията на вѣрнитѣ, които тѣ гонѣли и мѫчали.

8. — *Христианетѣ, само любовьта на които дързостно прѣзира всичкитѣ нещастия на человѣцитѣ, и пр.*

Тѣзи добродѣтели не сѫ въображаеми: Христианетѣ сѫ били първи, които помагали на изоставенитѣ безъ никое приглеждане отъ своитѣ въ ѫгълитѣ на улицитѣ прокажени; Христианетѣ построявали за тъзи страшна болесть болници извѣстни подъ името: *Болници за прокаженитѣ.*

9. — *И веднага издъхва.*

Тъзи ужасна сцена на една душа, която се явява прѣдъ сѫдилището на Бога, прѣдставлявана чрѣзъ поучителнитѣ проповѣди, не е била прѣнесена до сега, до колкото азъ зная, въ христианската епопея. Като излагамъ осѫждането на Иероклея, не се съмъ прострѣлъ по́-нататъкъ отъ Данта, който намира въ Ада съврѣменницитѣ си, даже и Римския епископъ, който живѣялъ още.

10. — *На Небото сѫществува една Божествена сила, и пр.*

Това е едно противоположно на по̀-горната въ текста сцена въображение, което прави прѣминаването за да се върне отъ Небото на земята. Често се е изображавала Надеждата; азъ направихъ опитъ да изобразя новъ единъ портретъ отъ нея.

11. — *Това облѣкло се състовше отъ една дълга синя рокля, и пр.*

Святий Иоаннъ Златоустъ тъй описува облѣклото на дѣвицитѣ въ свое врѣме: „Една синя туника (дълга дрѣха, рокля) прѣпасана съ поясъ, черни и островърхни обуща, бѣло було спустнато по лицето, върхна черна дрѣха която покривала главата и всичкото тѣло, били облѣклото на древнитѣ дѣвици и млади жени". Изображението на прѣсвятата Дѣва Мария въ иконитѣ се види че отъ тамъ води началото си. (Abbé Fleury, Mocurs des Chrétiens.)

12. — *Тъй Марция, и пр.*

Това е едно отъ най-хубавитѣ откѫслеци на Лукена.

(Lucan., Phars., lib. II, 365.)

13. — *О вий лѣки кораби Авсонийски, и пр.*

Тъзи пѣсънь е, може би, уломъкътъ, когото съмъ най-грижливо обработилъ отъ всичкото си съчинение. Читательтъ може да забѣлѣжи, че въ него се намира едно само прѣсичане на прѣдставлението, което много лесно се промъква въ ухото. Желалъ бихъ щото пѣсъньта за смъртьта на моята млада Гъркиня да бѫде толкова приятна, колкото и гласътъ ѝ, и толкова хармоническа, колкото и языкътъ, съ който Кимодока се вижда да говори. Такъвъ видъ пригробенъ химнъ е по вкуса на Омирическата древность. Какъ Кимодока щѣше да въздиша скърбитѣ си надъ христианската лира? Сама затворена въ една низка и влажна тъмница, безъ наставникъ, безъ поучение, безъ водитель, отъ нужда докарва въ чувствата си заблужденията на първото си възпитание; но между това тя се досѣща че съгрѣшава, и осѫжда невинно единъ языкъ, когото незнанието ѝ извинява.

14. — *Привѣтствуамъ тѣ священо роклїо, и пр.*

До тука Кимодока говорѣше и мислѣше за роклята си като жена, а сега като Христианка.

15. — *Който избави Иоаса отъ ржцѣтъ на Аѳалия.*

(Виж. Свящ. Писание II Парал. гл. XXIII. IV цар. гл. X и XII.)

16. — *Съ издигаше вдно увдивено жилище, въ което бѣше живѣялъ Виргилий.*

Когато бѣхъ въ Римъ, азъ видѣхъ прѣдполагаемитѣ останки на тъзи кѫща.

17. — *Едно лавирово дърво, и пр.*

Азъ турихъ прѣдъ вратата на Виргилиевата кѫща онова лавирово дърво, което расте въ Неаполь до неговия гробъ.

18. — *Отвѣчи съ отъ вдни такви жертвенници, и пр.*

Това е най-лютото докачение, на което би могла Кимодока да противостои. Трѣба всичко друго да ѝ се опрости, защото не отслабва въ постоянството си чрѣзъ молбитѣ на баща си; тя е доволно силна за да защити новата си религия. И Свята Перпетуя минава по сѫщото изпитание.

19. — *Като държи въ ржката си златния си скиптъръ, и пр.*

Понеже моятъ частенъ разсѫдъкъ не задължава никого да одобрява онова, което азъ писвамъ, ще кажа само че, тойзи Ангелъ на съна е отъ всичкитѣ ми въображения въ *Мжченицитѣ* най-първото, което съмъ произнесълъ и съставилъ съ най-голѣмо удоволствие. Не мога да не вѣруамъ че, человѣкъ съ по-голѣмъ та-

13. — *Императорътъ не бѣше още пристигналъ.*

Отъ тука се започва врѣмето, въ което Кимодока пакъ се явява въ сцената на земята, и се вижда свършването на сцената горѣ на Небото тъкмо тогава, когато се свършва и на земята.

14. — *И вий, които сте честь и гордость на оня благочестивъ и вѣренъ градъ.*

Тѣзи сѫ Лионскитѣ Епископи св. св. Поѳинъ и Ириней.

15. — *Въ него смѣсиха три искри отъ вѣчното отмъщение, и пр.*

Читательтъ явно вижда, че нѣма никоя хубость въ миѳологията на древнитѣ поети, която да не може да се прѣнесе въ христианската поезия на чудесата. (Виж. Виргилия върху громоветѣ на Юпитера.)

16. *Архангелътъ се разкрача, и съ едната нога стѫпва на морето, а съ другата на земята.*

„И̂ ви́дѣхъ и̂наго а̂ггела крѣпка сходѧ́ща съ небесе́ . . . . И̂ поста́ви но́гꙋ свою̀ десну́ю на мо̀ри, а̂ шꙋ́юю на земли́“. (Апокал. і̃, а̃ и в̃.)

17. — *Върни се въ бездънната пропасть, гдѣто ще бѫдешъ окованъ за хиляда години.*

„И̂ ви́дѣхъ а̂ггела сходѧ́ща съ небесе́, и̂мѣ́юща клю̀чь бе́здны, и̂ ꙋ̂же вели́ко въ рꙋцѣ̀ свое́й: и̂ ѩ̂тъ ѕмѣ́ѧ, ѕмѣ́ѧ дре́внѧго, и̂́же е̂́сть дїаволъ и̂ сатана́, и̂ свѧза̀ и̂ на ты́сѧщꙋ лѣ́тъ. (А̂покал. к̃, а̃ и в̃.)

Ето свърхестественото дѣйствие свършено: Сатаната, Астароѳъ, демонътъ на лъжливата философия и на человѣкоубийството сѫ погрузени въ бездната. Читательтъ знае сѫдбата на всичкитѣ свърхестествени и человѣчески личности, които е видѣлъ да играятъ роля въ съчинението.

18. — *Издига си главата, и вижда войската на мѫченицитѣ, и пр.*

Оригиналътъ на тъзи картина се намира въ Омира, когато описува разрушаѭщитѣ оградата на гръцкитѣ богове. Виргилий я подражава въ II книга на Ениадата. Еней вижда боговетѣ да подкопаватъ основитѣ на Троя и на Приамовия палатъ. Слѣдъ него иде Тассо, който показва небеснитѣ войски да правятъ послѣденъ пристѫпъ на Иерусалимъ заедно съ побѣдителнитѣ кръстоносци. Най-сетнѣ и азъ си послужихъ съ сѫщото изображение за да прѣдставя падането на идолопоклонскитѣ богове.

19. — *Една чудесна лѣствица.*

„Забѣлѣжихъ една цѣла отъ злато лѣствица, чудесно висока, която се допираше съ единия край на земята, а съ другия—на Не-

бото... Първо се покачи по нея Астуръ . . . Като стигна щастливо до върха на лѣствицата, обърна се къмъ мене, и ми рече: „Перпетуе, чакамъ те! (Act. Mort. in Sancta Perpetua.)

20. — *Едвамъ може да си спотаи плачеветѣ и въздишкитѣ, които произхождаха отъ дъщерната любовь.*

Една млада шестьнадесеть-годишна дѣвица, хвърляна въ едно тъкво изпитание, което стои пó-горѣ отъ силитѣ ѝ, не може да бѫде обвинена въ слабохарактерность. Изповѣдвамъ си го: азъ не би ималъ твърдѣ високо мнѣние за сѫждението, нито даже и за мѫжественностьта на ония Христиане, които би изиквали пó-голѣмо геройство; прѣувеличението въ всичко показва слабость.

„Нищо нѣма пó-прѣкрасно отъ истината; само тя е обичлива". Освѣнъ това щѣхме да бѫдемъ много злѣ осѫдени, ако се бѣхме показали въ тоя случай строги къмъ религията: нека изпитаме добрѣ своитѣ сърдца, и нека видимъ що сме; и тогава да сѫдимъ за Кимодока.

21. — *Прочетохъ въ твоитѣ священи книги, и пр.*

Ако Омировата дъщеря не знае добрѣ христианската религия, научила бѣ поне онова, за което трѣба да умре.

22. — *Той (баща ти) ще познае истинската свѣтлина.*

Прѣдсказване на Евдора, което показва края на Димодокуса, и оставя читателя спокоенъ за участьта на тоя злощастенъ старецъ.

23. — *О Кимодоко, азъ ти прѣдсказахъ, и пр.*

Това се съдържа въ XV книга, когато се раздѣляха двамата съпрѫзи въ Аѳина.

24. — *Азъ съмъ Христианинъ, искамъ да се сража съ звѣроветѣ.*

Нищо друго не е било пó-общо отколкото да се виждатъ Христиане изведнѫжъ сами себе си да обявяватъ за такви, когато виждали че тѣхнитѣ братия прѣтърпѣвали страшни мѫчения. Дороѳей тука умира като Полиевкта, който, слѣдъ като ритналъ кумиритѣ, ги търколилъ да се валятъ. Разпалената ревность на Дороѳея, проклѣванията му противъ идолитѣ и идолопоклонцитѣ, съставляватъ противоположностьта срѣщу търпѣнието, прѣданностьта въ Провидѣнието и умѣренностьта на Евдора.

25. — *Мостътъ, по който се отиваше отъ палата на императора, и пр.*

Нѣкои историци твърдятъ, че Титъ отивалъ отъ палата си въ амфиѳеатра по единъ мостъ, когото тогава сваляли само за него. Всѣки единъ пѫтешественникъ вижда мѣстото, гдѣто тойзи мостъ паждалъ възъ стѣната на Колисея.

26. — *Началникътъ, на Ритариуситѣ.*

Ритариуси (Rétiaires) се наричали гладиаторитѣ, които упо-

трѣблявали мрѣжи въ боренето, за да заплитатъ съ тѣхъ противоборствуѭщитѣ се. (Прѣводачътъ.)

27. — *Евдоръ се бовше да не би една смъртъ толко непорочна, и пр.*

Нѣкои би пожелали щото Евдоръ по̀-добрѣ би било да не бѣше изпустналъ тоя видъ послѣдна въздишка на человѣческата слабость: но, напротивъ, чини ми се че дѣйствието на Евдора е съгласно съ природата, безъ да оскърбява въ нѣщо религията. Когато свята Перпетуя отивала къмъ мѫченичеството, „държеше очитѣ си наведени на долѣ", казватъ Дѣянията на Мѫченицитѣ, „отъ страхъ да не би силний имъ блѣсъкъ да направи, въпрѣки волята ѝ, онѣзи удивляѭщи впечатлѣния, които, както се знае, двѣ хубави очи сѫ способни да произведатъ." (Act. Martyr., in sanct. Perpet., traduct. de Maupertuys, t. I, p. 183). Мисля, че това ме доволно оправдава по религиозни отношения; защото е едно почувствоване съвършенно подобно на онова, което Евдоръ осѣща, когато не иска смъртьта на Кимодока да бѫде опятнѣна даже и чрѣзъ сѣнката на една нечиста мисъль, при това даже и у другитѣ. Надѣвамъ се, че нѣма да се укорявамъ за изражението; изражението въ Дѣянията на свята Перпетуя е малко нѣщо по̀-свободничко, по̀-откровенко и по̀-наивно отколкото моето. Въ това послѣдно движение на една непорочна любовь, която гори въ сърдцето на единъ съпрѫгъ за съпрѫгата си, какво нѣщо укоризнено би сѫществувало? Какво ще помислимъ тогава за Олинда на „Освободенний Йерусалимъ", който Олиндъ, обѣсенъ надъ запаленния дърварникъ на мѫченичеството заедно съ Софрония, поддържа, не съпрѫгата си, а любовницата си, за ради страданието, което почувствува за нея? Добрѣ би било щото, когато нѣкои се намисатъ да критикуватъ, поне да знаятъ онова което говорятъ, да познаватъ мнѣнията на авторитѣ, и да не се излагатъ въ опасность отъ изявяването въ едно и сѫщо врѣме погрѣшното си сѫждение, невѣжеството си или лишението си отъ добросъвѣстность.

28. — *Стовше правъ, и пр.*

„Виждаше се", казва Евсевий, „единъ младъ человѣкъ на възрасть по̀-долна отъ двадесеть годишна, който стоеше правъ, безъ да е вързанъ, държеше рѫцѣтѣ си изпружени въ видъ на кръстъ, и се молѣше на Бога на сѫщото мѣсто когато мечкитѣ и леопардитѣ, които само за кръвь дишаха, скокнаха върху него за да го изглождатъ." (Εὐσέβιος, Ἱστορία Ἐκκλησ., βιβλ. Η.' κεφ. Ζ.'.)

29. — *Ахъ! Избави ме, Евдоре!*

Това викане е естествено. Ако нѣкой е видѣлъ млади миссионери да изпущатъ викове всрѣдъ мѫченията, които прѣтърпѣватъ отъ дивацитѣ, една бѣдна млада шестнадесеть годишна дѣвица *неще ли* има единъ мъгновенъ страхъ отъ единъ тигъръ, който търчи *къмъ нея* за да я разпокѫса? Нека кажемъ нѣщо по̀-вече: Има *нѣщо* възмутително изискването отъ Кимодока по̀-вече твърдость.

Въ едно такво обстоятелство щѣхме ли да можемъ ний да умремъ съ таква мѫжественность? Азъ винѫги подозрѣвамъ такъвъ героизмъ. Нека си напомнимъ онова хубаво изречение на Писанието: „Да не хвалитсѧ слѧченъ, ꙗкоже прѧмый“. (г҃ Цар, к҃, аі҃.)

30. — *Тоя часъ топлината изчезва, и пр.*

Завѣсата пада. Лесно би ми било да развия частнитѣ и подробни обстоятелства на мѫченика; но би прѣдставилъ едно зрѣлище ужасно и отвратително. Всичкий ужасъ, ако го има тука, се намира вмѣстенъ прѣди явяването на тигра: тигрътъ щомъ се изпустна въ тризнището, и всичко се свърши; и не се вижда нищо отъ онова, което зрителитѣ чакатъ да видятъ. Тъзи измама съвършенно принадлѣжи на искуството и отъ него се прѣпорѫчва, слѣдователно тя съотвѣтствува на моя прѣдметъ, който трѣба да покаже мѫченичеството като една побѣда а не като едно нещастие. Нека прибавимъ че въ подробноститѣ за смъртьта на двамата млади съпрѫзи въображението на читателя би било винѫги по́-далече отколкото моето.

31. — *Боговетѣ изчезватъ.*

Тука се свършваше съчинението въ другитѣ издания; прибавенний параграфъ прави дѣйствието по́-пълно.

Не мога да се изразя съ колко голѣмо удоволствие свършвамъ тѣзи бѣлѣжки. Изваждането на явѣ заблуждението на критиката въ всѣка фраза, и тъй да речемъ въ всѣка дума; принуждението да се привеждатъ свидѣтелствата на списателитѣ върху едни пунктове, които иначе не би прѣтърпѣли ни най-легката мѫчнотия и да става человѣкъ самъ сѫдия на своята книга, не вѣрвамъ да ли сѫществува за единъ списатель друга по-мѫчна работа. Както и да е, неприятелитѣ ми биватъ спокойни. Азъ не чакамъ отъ тѣхъ никаква справедливость. Тѣ знаятъ че нѣма вече да имъ отговарямъ. Нека тържествуватъ безопасно; нека удвояватъ противъ мене оскърбленията си: желая по́-добрѣ да бѫда жертва отколкото съчинитель на тѣхнитѣ списания.

ОГЛАВЛЕНИЕ.

Биографията на Шатобриана . . . . . стр. 5
Историческото развитие на „Мжчениците“ . . . . . „ 11
Предговоръ на Списателя въ I-то и II-то издание . . . . . „ 43
Книга . . I . . . . . „ 55
„ . . II . . . . . „ 75
„ . . III . . . . . „ 100
„ . . IV . . . . . „ 114
„ . . V . . . . . „ 139
„ . . VI . . . . . „ 163
„ . . VII . . . . . „ 184
„ . . VIII . . . . . „ 204
„ . . IX . . . . . „ 221
„ . . X . . . . . „ 237
„ . . XI . . . . . „ 255
„ . . XII . . . . . „ 278
„ . . XIII . . . . . „ 295
„ . . XIV . . . . . „ 311
„ . . XV . . . . . „ 331
„ . . XVI . . . . . „ 353
„ . . XVII . . . . . „ 375
„ . . XVIII . . . . . „ 392
„ . . XIX . . . . . „ 417
„ . . XX . . . . . „ 437
„ . . XXI . . . . . „ 457
„ . . XXII . . . . . „ 472
„ . . XXIII . . . . . „ 485
„ . . XXIV . . . . . „ 507
Бѣлѣжки. . . . . „ 529

ПОПРАВЛЄНИЕ НА НѢКОИ ОТЪ ПО-ГЛАВНИТѢ ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Напечатани			*Да се четатъ.*
стр.	*редъ.*		
19	32	вротивъ	противъ
23	3	и па	и на
27	29	противъ демонитѣ	противъ демона
48	2	нт	на
53	13	нѣко	нѣкое
„	15	Muza	Musa
95	5	правединъ	праведникъ
115	2	извѣсти	извѣстиха
128	33	прѣдприятия си	прѣдприятия та си
152	10	вкукъ	вкусъ
154	29	поъ	подъ
156	4	траенъ	троенъ
159	7	салонитѣ	салонитѣ
160	22	земнитѣ	земенитѣ
171	8	когато	като
„	10	се виждаше	се вижда
172	7	Фарамондъ смѣлий е убитъ	Фарамондъ, бардитъ
184	26	модъ	подъ
200	27	върги	върти
230	34	жилиже	жилище
302	2	и се подаватъ главитѣ	и си подаватъ главитѣ
351	5	въ свѣта	въ Съвѣта
382	26	вдигналъ	вдигнало
401	25	жинѣяли	живѣяли
411	20	драмата	двамата
435	22	крѣмчая	крѣмчия
476	31	изпровождали	изпроводили
480	23	надвечерието	навечерието
486	5	и отмалъ	отмалъ
503	2	станалъ	станала
503	25	усивка	усмивка
511	11	вьртенитѣ	вьртепитѣ
535	39	τὸ δὲ	τὸ δὲ
540	32	Едимионъ	Ендимионъ
544	38	Етаонее	Етеонее
546	21	колелата	колелета
568	36	Al gnan	Al gran
568	41	diletŕa	diletta
569	12	Откждѣто..справедливъ и..всеблагъ	Отгдѣто...справедлив' и...всеблаго
598	15	paelenm	praelium
601	7	Pagnavimus	Pugnavimus
638	21	nywphae	nymphae
693	44	Лоакоонъ	Лаокоонъ
696	8	ἤγοισι	ἤλοισι

За колко други погрѣшки сж избѣгнали отъ вниманието на прѣводача и на печатаритѣ просиме снисхождението на читателитѣ.

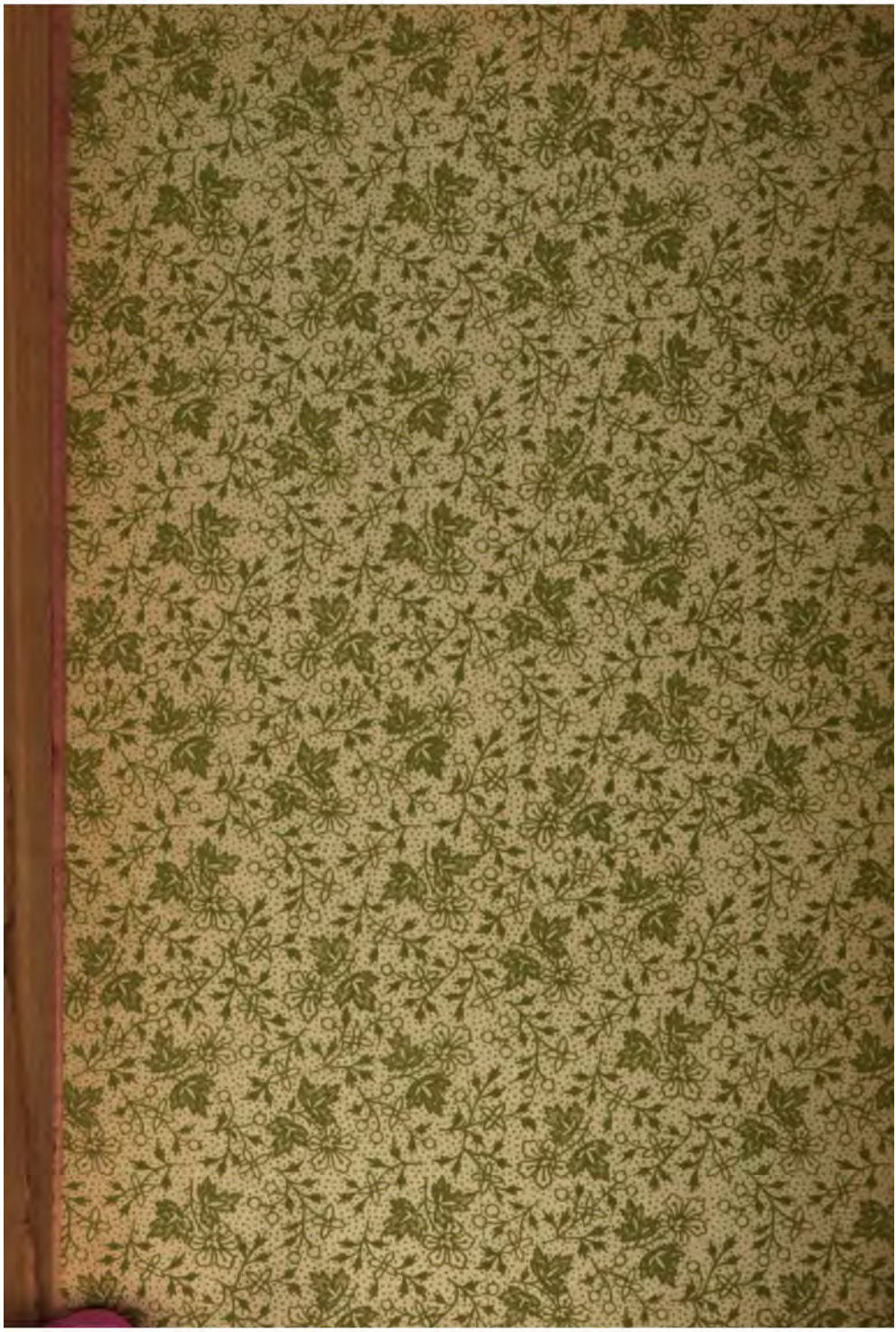

PQ 2205 .M316 C.1
Muchenitsitie
Stanford University Libraries
3 6105 038 061 086

PQ
2205
M316

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

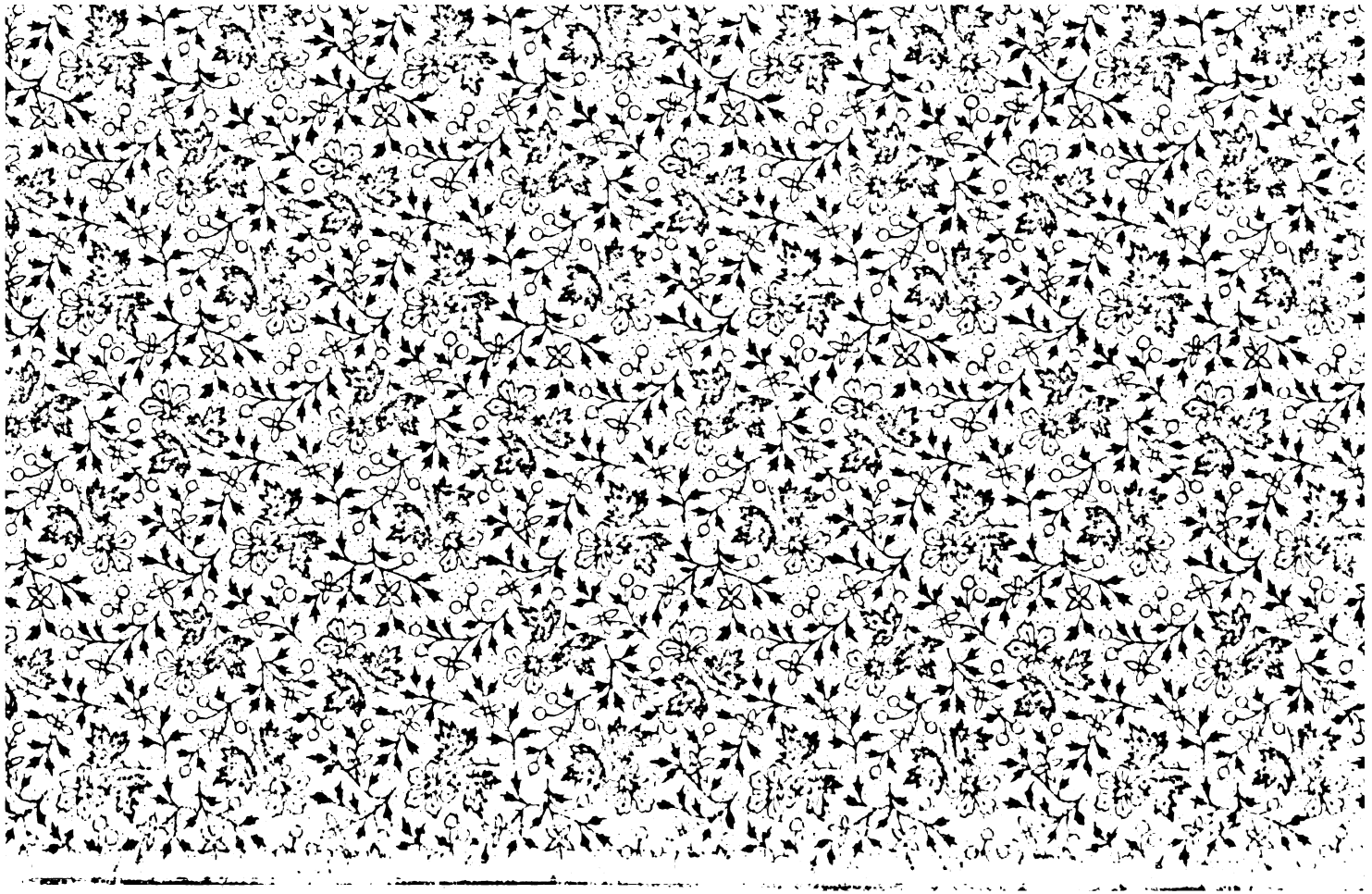

PQ 2205 .M316 C.1
Muchenitsitie
Stanford University Libraries
3 6105 038 061 086

PQ
2205
M316

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.